

www.terc.hu-www.terc.hu

MAGYARORSZÁG
HELYRAJZI TÖRTÉNETE
RUPP JAKABTÓL.

II. KÖTET.

AZ EGRI ÉRSEK-EGYHÁZ-TARTOMÁNY.

www.terc.hu-www.terc.hu

MAGYARORSZÁG
HELYRAJZI TÖRTÉNETE

FŐ TEKINTETTEL AZ EGYHÁZI INTÉZETEKRE

VAGYIS

A NEVEZETESB VÁROSOK, HELYSÉGEK, S AZOKBAN LÉTEZETT
EGYHÁZI INTÉZETEK,

PÜSPÖKMEGYÉK SZERINT RENDEZVE.

ÍRTA

RUPP JAKAB.

KIADTA A M. TUD. AKAD. TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK KÖTET.

AZ EGRI ÉRSEK-EGYHÁZ-TARTOMÁNY

A HOZZÁ TARTOZÓ PÜSPÖKMEGYÉKKEL EGYÜTT.

PEST,

EGGENBERGER FERDINÁND AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

1872.

www.terc.hu-www.terc.hu

VEZÉRSZÓ.

Ezen sok türelembe s fáradságba kerülő kutfőnyomást igénylett művem I. kötetéhez irt előszavamban elsoroltam azon okokat, melyek engem a jelen II. kötet tartalmának szerkesztésére indítottak a közelebb lefolyt két reám nézve eseménydús év folytán, melyek családi, s más kötelmeim teljesítése mellett lehetségessé tették irodalmi munkálkodásom ezen részének befejezését, s közzétételét.

E kötet tartalma az egri érsekség, és az egri egyháztartomány érseki joghatóságához tartozó roznyói, szepesi, kassai és szatmári püspökségek, s az e püspökségek területén létezett s létező városok és helységek helyrajzi története, valamint az ugyanott valaha létezett, vagy most is létező apátságok, prépostságok, templomok, és kolostorok helyrajzi s történelmi viszonyainak ismertetése, melyet az egykori magyar királyi kincstár levéltárában őrzött okmányok s más iratok használatával, a legmegbízhatóbb írók művei alapján kiegészítve, lélekismeretesen állítottam össze, s igyekeztem használhatóvá tenni a történelmi nyomozás kedvelői s barátai számára.

Igy munkám figyelmes, és fáradságot nem kímélő olvasója, amilyenek száma csekély, meggyőződhetik, hogy ez irodalmi termék czélja nem csupán a nap-

jainkban kevés jóakaróra számítható egyházi intézmények dicsőítése, ezért munkám szándékolt „Pannonia sacra“ czíme nem felelt volna meg teljesen a bel tartalomnak, miután e művem nagy része Magyarország legnevezetesebb helyeinek, azok keletkeztén s alapíttatásán kezdve, valamennyi eseményei, és birtokviszonyainak történéthű ismertetését tartalmazza, melyből a jelenleg élő birtokosok származásuk- vagy némely családi- s egyéb birtokviszonyaikra nézve tájékozhatják magukat.

Jelen művem e szervezetéből az is kiderül, hogy éppen nem alapos azon ellenvetés, mintha én az adatok gyűjtésében, s összeállításában nem annyira a magyar királyi kincstár levéltárában őrzött kutforrásokot, mint inkább már ismeretes írók kézen forgó műveit használtam volna; mert a ki nem restelli munkámat figyelmesen átolvasni, meggyőződhetik, hogy a hazánkban létezett több szerzetesrend, nevezetesen: a jezsuiták, és pálosok, a sz. Háromságról nevezett rabváltó szerzetesek, a jeromosiak, sz. Klárarendi apácák, a stoczingi, és váthi serviták, wimpácsi minoriták ismertetése egészen, a szkalkai benzések, karthausiak, kamaldoliak, a túróczyi prépostság, s még több más kolostor története nagy részt a már fentjelzett magyar királyi kincstár levéltára okiratai nyomán van kidolgozva, tehát más a polgári viszonyokra vonatkozó kincstári okmányokból kiszemelt bizonyítékokkal együtt éppen ily történelmi adatokon alapúl történelmi helyrajzaim nagy része. Így pedig, saját szerény véleményem szerint, a már ismeretes irodalmi termékeknek a kincstári okiratokkal egyesített használatával, csak megkönnyítettem némely kérdések megoldásában a kellő tájékozást, tehát, úgy hiszem, ezzel

csak kellemes szolgálatot tettem a történelmi nyomozás kedvelőinek. De azon körülmény is tekintetbe vehető, hogy a királyi kincstár levéltárát már előttem is több tudós férfiú, mint Pray, Hevenessy, Kaprinai, s mások átkutattak, s több e forrásból merített adatot fölhasználtak irataikban.

Az egri érsekmegye, és ennek egyházi joghatóságához tartozó püspökség területén a *benczéseknek* hajdan 10 monostora létezett, melyeknek most egyike sem áll fenn; a *czisztercziták* 6 monostorral birtak, melyeknek jelenleg csak ketteje áll még; a *prémontréi* kanonokrend egykori 4 monostorából csak kettő maradt fenn; a *jánosvitézek* 1, a *templomvitézek* szintén 1 kolostorának minden nyoma eltűnt; a *dömések* egykori 7 kolostora egyre olvadt le; az *ágostonrendi* remeték hajdan létezett 6 kolostorából most egy sem áll. Az e munkámban tárgyalt városokban, és helységekben a sz. *Ferenczrendi* szerzeteseknek egykor 5 társháza volt, most 10 kolostora van, a *minoriták* hajdani 2 kolostora újabb időben háromra szaporodott, a jeruzsálemi sz. *sír kanonokrendjének* előbb létezett 5 monostora mind megszűnt, sz. *Antal keresztés urai* rendjének hajdani 1 monostora most nem létezik, a *servitáknak* most is van 1 társháza, a sz. *Háromságrendi rabváltó* szerzeteseknek egykori 2, a *karmelitáknak* 1, a *karthausiaknak* 2, a *kamaldoliaknak* 1, a *kapuczinusoknak* 1, a *pálosoknak* hajdani 20 kolostora végképp eltűnt, a *jezsuiták* egykori 11 házából most csak 1 van még, az *irgalmas barátoknak* jelenleg is 3 rendháza; de a *kegyesrendieknek* jelenleg 5 társháza van. Ezekhez járul még két előbb létezett világi prépostság! — Apácza kolostor ez egyházmegyék területén létezett hajdanában: az ugynevezett

Beguináké (sz. Ferencz szabályait követő nőké) 1, a sz. *Klára-rendi apáczáké* 2, *dömésrendű apáczáké* 2, sz. *Orsolyarendi apáczáké* 2; jelenleg pedig az *Angol kisasszonyok* 1, a sz. *Orsolyarendi apáczák* egykori 2 kolostorukból 1, az ugynevezett *irgalmasnők* 2 újabb korban alapított kolostorral birnak. — És így összesen az egykor létezett 85 szerzetes férfi- és nőkolostorból, az újabb időben alapítottakkal együtt, még 33 áll fenn.

Ezen egyházi intézmények elsorolásához még azon figyelmeztetést kell csatolnom, hogy a *pálosok* hajdani *Eszényben* létezett társháza (l. 62. l.) tévedésből került az egri érsekmegye területén létezett kolostorok közé, minthogy jelenleg a szatmári püspökmegye területén van, ezért *Huszt* leírása elé (a 378. lapra) tűzendő be.

Minthogy ezen a kalocsai érsekmegye, s ez egyháztartomány joghatóságához tartozó püspökmegyék történelmi helyrajzával befejezendő művem megkezdésében, s folytatásában csekély tehetségeimen kívül egyedül a tudomány szeretete vezérlett, nem tartván az igazságos és higgadt bírálattól, csak azt óhajtom, hogy a magyar Academiának a komoly tudományok iránt tanúsított figyelme e mű iránt is részvétet jesszen!

Iráom *Budán* 1872-dik évi novemberhó 30-dikán.

A szerző.

TARTALOM.

I. FEJEZET.

Az egri főegyházmegye.

	Lapszám
1. §. <i>Eger vár</i> és püspöki, most érseki város, a területén létezett s létező egyházi épületekkel együtt	1
a) <i>Eger vára</i> a <i>sz. János</i> apostol és evangelista emlékére szentelt székesegyházzal és <i>sz. Mihály</i> templommal együtt	2
b) A város többi részeinek helyrajzi ismertetése	18
c) A kisebb egyházi épületek a vallásos és tudományos intézetekkel együtt	24
2. §. Az <i>egri szerzetes rendek házai</i>	29
a) A <i>sz. Ferenczrendi szerzetesek kolostorai</i>	29
b) A <i>sz. Domonkosrendi szerzetesek társháza</i>	31
c) I. remete <i>sz. Pál szerzetesei boldog Mária Magdolnáról</i> czimzett zárdája	31
d) A <i>sz. Agostonrendi szerzetesek sz. Miklósról</i> czimzett perjelsége	32
e) <i>Jézus társasága</i> társodája <i>Borgiás sz. Ferencz</i> emlékezetére szentelt templomával	34
f) A <i>szervita szerzetesek társháza sz. János</i> evangelistáról nevezett templommal	38
g) A <i>sz. Háromságról</i> nevezett rabváltó szerzetesek társháza, és <i>sz. Háromságnak</i> szentelt temploma	38
h) Az <i>irgalmas szerzet sz. Józsefről</i> czimzett társháza	41
i) Az <i>angol kisasszonyok</i> nevelő intézete és <i>páli sz. Vincze leányai</i> , vagy a szeretet nővérei, vagy <i>szürke nénék</i> ápolója	41
3. §. A <i>beeli</i> (apátfalvi) három kutról nevezett Nagyboldogasszony című <i>cziszterczita</i> rendi apátság	42
4. §. <i>Bóli Boldogságos szűz Máriáról</i> nevezett <i>benczés</i> apátság	53
5. §. <i>Dédesi sz. Lélekről</i> nevezett remete <i>sz. Pál</i> rendi kolostor	54
6. §. <i>Diósgyőr vára</i> és a pálosok <i>diósgyőri Urunk</i> szentséges testéről nevezett társháza	55

7. §.	<i>Eszényi</i> remete sz. <i>Pál</i> rendi sz. <i>Fülöp</i> és <i>Jakab</i> apostolokról czimzett társház	62
8. §.	<i>Gyöngyös</i> mezőváros szent épületeivel	63
	a) A szents. Megváltó tartományához tartozó sz. <i>Ferenczrendi</i> társház, s az egykor létezett ugyanazon szerzetbeli apácza-zárda	67
	b) <i>Jézus társasága</i> társodája sz. <i>Orbán</i> templomával	69
9. §.	<i>Jászberény</i> mezőváros a szentséges Megváltó tartományabeli sz. <i>Ferenczrendi</i> szerzetesek társházával	74
10. §.	<i>Kompolti</i> az angyalok királynéja születéséről nevezett <i>benczés</i> apátság	81
11. §.	<i>Ládi</i> (<i>Sajó-</i>) remete sz. <i>Iál</i> szerzeteseinek helynökségi társháza	82
12. §.	<i>Miskolcz</i> koronamezőváros szent épületeivel	87
13. §.	<i>Pásztói</i> Boldogasszonyról czimzett <i>cziszterczita</i> apátság	94
14. §.	<i>Poroszlói</i> Boldogasszonyról nevezett <i>benczés</i> apátság	97
15. §.	<i>Sadr</i> , Boldogasszonyról most <i>Andrásról</i> nevezett <i>benczés</i> apátság, és sz. <i>Ágoston</i> remete rendi perjelség	98
16. §.	<i>Szendrői</i> Szerafikus sz. <i>Ferenczről</i> nevezett a szentséges Megváltó tartományabeli sz. <i>Ferenczrendi</i> társház	100
17. §.	<i>Sajó-Szent-Péteri</i> sz. Péter apostolról czimzett egyháziak számára alapított <i>prépostság</i>	104
18. §.	<i>Tapolczai</i> sz. Péter és Pál apostolokról czimzett <i>benczés</i> apátság	105

II. FEJEZET.

Rozsnyói püspöksége.

1. §.	<i>Rozsnyó</i> püspöki s bányaváros egyházi épületeivel együtt	108
	a) <i>Jézustársasági</i> székház <i>Xaveri</i> sz. <i>Ferencz</i> emlékezetére szentelt templomával	115
	b) A szentséges Megváltóról czimzett sz. <i>Ferenczrendi</i> tartomány sz. <i>Annáról</i> nevezett társháza	117
2. §.	<i>Fülek</i> vár és mezőváros a sz. <i>Ferenczrend</i> szerzetesei kolostorával és <i>Nagyboldogasszonyról</i> nevezett templomával	118
3. §.	<i>Gombaszögön</i> I. remete sz. <i>Pál</i> rendje szerzetesei társháza és <i>Boldogasszony</i> temploma	119
4. §.	<i>Gölnicz</i> mezőváros egyházi épületeivel és dömés zárdájával	122
5. §.	<i>Hangonyi</i> remete sz. <i>Pál</i> szerzetesei sz. <i>Annáról</i> czimzett társháza	126
6. §.	<i>Háromhegyi pálosok</i> boldogságos szűz <i>Máriáról</i> nevezett kolostora	127
7. §.	<i>Hárskuti</i> (mellei fontis) Boldogasszonyról czimzett <i>cziszterczita</i> apátság	128

8. §.	<i>Jánosi Ker. sz. Jánosról nevezett sz. Benedekrendi apátság</i>	129
9. §.	<i>Jászói Ker. sz. Jánosról czimzett prémontrei kanonokrendi prépostság</i>	130
10. §.	<i>Losonczi (de Lucentia) Boldogasszonyról czimzett ciszterciá apátság</i>	141
11. §.	<i>Rimaszombat mezőváros egyházi épületeivel</i>	143
12. §.	<i>Szomolnok mezőváros egyházi épületeivel</i>	148

III. FEJEZET.

Szepesi egyházmegye.

1. §.	<i>Szepes Szepesvárral és mellékleteivel együtt</i>	151
2. §.	<i>A sz. Mártonról nevezett szepesi prépostság és káptalan templomával, és ennek kápolnáival együtt</i>	157
3. §.	<i>Szepes mezőváros többi szent épületei</i>	167
	a) <i>Sz. Ágoston remete rendje szent Erzsébetről nevezett perjelsége</i>	167
	b) <i>Jézus társaságának székháza</i>	168
	c) <i>Várallya koronamezőváros többi egyházi épületei</i>	172
4. §.	<i>Csütörtökhely (Quintoforum) mezőváros sz. László király templomával és a minoriták társházával</i>	173
5. §.	<i>Darócson (Dravec) a sz. Antalról nevezett keresztes rend szállodája</i>	177
6. §.	<i>Hunfalván (Hundorf, vagy Hundsorf) a jeruzsálemi szent sír kanonokjai sz. keresztről nevezett káptalana</i>	181
7. §.	<i>Késmark szabad királyi város szent épületeivel</i>	184
	a) <i>Késmark város egyházi épületei</i>	190
	b) <i>I. remete sz. Pál szerzetesei székháza</i>	192
8. §.	<i>Landeken a jeruzsálemi sz. sír kanonokrendje sz. Miklósról nevezett prépostsága</i>	193
9. §.	<i>Lechniczi szent Antalvölgyi karthausi, később kamaldoli szerzetes perjelség</i>	197
10. §.	<i>Lethon-kői vagy Menedékszírti (Lapis refugii) Keresztelő sz. Jánosról nevezett karthausi remete perjelség</i>	206
11. §.	<i>Lőcse szabad királyi város egyházi épületeivel</i>	215
	a) <i>Lőcse kisebb egyházi épületei</i>	219
	b) <i>Jézus társasága társodája nemes ifjak tápintézetével</i>	221
12. §.	<i>Podolin mezőváros a kegyesrendi atyák templomával és székházával</i>	227
13. §.	<i>Rózsahegy mezőváros egyházi épületeivel</i>	232
14. §.	<i>Schavnik Mária születéséről nevezett ciszterciá apátság</i>	237
15. §.	<i>Stolai Boldogasszonyról nevezett benczés perjelség</i>	243

IV. FEJEZET.

Kassai püspökség.

	Lapszám.
1. §. <i>Kassa</i> sz. kir. város egyházi épületeivel	245
a) <i>A sz. Erzsébet</i> tiszteletére szentelt székes- és sz. <i>Mihályról</i> nevezett kisebb templom	252
b) <i>A sz. Domonkosrendi</i> szerzetesek kolostora <i>Nagyboldogasszonyról</i> címzett templomával	254
c) <i>A sz. Ferenczrendi</i> szerzetesek társháza <i>Boldogasszonyról</i> nevezett templomával	256
d) <i>Az Orsolya</i> apácák kolostora és sz. <i>Mihály főangyalról</i> címzett temploma	257
e) <i>Jézus társasága</i> társodája a többi egyházi épületekkel és tudományos intézetekkel	258
2. §. <i>Bártfa</i> sz. kir. város szent épületeivel	270
a) <i>Sz. Ágoston</i> remete rendje <i>Ker. sz. Jánosról</i> nevezett perjelsége	275
b) <i>A sz. Ferenczrendiek</i> kolostora és <i>Ker. szent Jánosról</i> címzett temploma	276
3. §. <i>Darnói Boldogasszonyról</i> címzett <i>prémontrei</i> prépostság	277
4. §. <i>Eperjes</i> szab. királyi város egyházi épületeivel	278
a) <i>A karmelhegyi</i> szerzetesek sz. <i>Háromságról</i> címzett zárdája	284
b) <i>A minoriták</i> és sz. <i>Ferenczrendi</i> szerzetesek sz. <i>József</i> ről címzett társháza	286
c) <i>Jézus társasága</i> székháza	287
5. §. <i>Gagy</i> (Felső-) <i>Boldogasszonyról</i> nevezett <i>benzéz</i> apátság	290
6. §. <i>Göncz- és Göncz-Ruszkai</i> I. remete sz. <i>Pál</i> szerzetesei társháza a <i>Boldogasszonyról</i> és sz. <i>Katalin vértanú szüz</i> ről címzett templommal	291
7. §. <i>Hrapkói</i> sz. <i>Ágoston</i> remete rendje sz. <i>Lélekről</i> nevezett perjelsége	294
8. §. <i>Komlóson</i> a sz. <i>sír kanonokrendje</i> sz. <i>kereszt</i> ről nevezett káptalana	295
9. §. <i>Sz. László</i> I. remete sz. <i>Pál</i> rendje zárdája sz. <i>László király</i> emlékezetére szentelt kápolnával	296
10. §. <i>Leleszi prémontrei</i> kanonokrendi prépostság sz. <i>kereszt</i> ről nevezett templomával	297
11. §. <i>Mislyei</i> sz. <i>Miklós püspök</i> s <i>hitvalló</i> ról nevezett <i>prémontrei</i> prépostság	303
12. §. <i>Regéczi</i> I. remete sz. <i>Pál</i> rendi társház sz. <i>Fülöp</i> és <i>Jakab</i> apostolokról nevezett templomával	305
13. §. <i>Sáros</i> sz. <i>Ágoston</i> remete rendje sz. <i>Szaniszló püspök</i> vértanuról nevezett perjelsége	307

14. §.	<i>Sárospatak</i> mezőváros az egykor ott létezett szerzetesrendek zárdáival együtt	309
	a) <i>Sz. Domonkos</i> , vagy hithirdető szerzetesek rendje	313
	b) <i>Sz. Klára</i> apáczái sz. Annáról nevezett zárdája	313
	c) <i>A sz. Ferenczrendi</i> szerzetesek társháza	314
	d) <i>A sz. Orsolyarendi</i> apáczák sz. Lélekről nevezett zárdája	315
	e) <i>A rabváltó szent Háromságról</i> nevezett szerzetesrend kolostora	315
	f) <i>Jézus társasága</i> székháza	315
15. §.	<i>Széplaki</i> Boldogasszonyról nevezett <i>benczés</i> apátság	319
16. §.	<i>Szerencs</i> , sz. Péter és Pál apostolokról nevezett <i>benczés</i> apátság	322
17. §.	<i>Terebes</i> mezőváros I. remete sz. <i>Pál</i> rendje Boldogasszonyról nevezett kolostorával	325
18. §.	<i>Tokay</i> királyi kincstári mezőváros egyházi épületeivel	328
	a) Remete sz. <i>Pál</i> szerzetesei sz. Annáról és b. szűz Máriáról nevezett zárdája	331
	b) <i>A kapuczinusok</i> zárdája	333
19. §.	<i>Ujhely</i> (Sátor-Allya-) királyi kincstári mezőváros I. remete sz. <i>Pál</i> rendje társházával	334

V. FEJEZET.

Szatmári püspökség.

1. §.	<i>Szatmár-Németi</i> sz. kir. város egyházi épületeivel együtt	340
	a) <i>A minoriták</i> sz. Erzsébetről nevezett társháza	347
	b) <i>Sz. Domonkosrendi</i> szerzetesek s ugyanazon rendi apáczák zárdája	348
	c) <i>Jézus társasága</i> rendje székháza	349
2. §.	<i>Nagy- és Felső-Bánya</i> városok egyházi épületeikkel együtt	355
	a) <i>A sz. Ferenczrendi</i> , később <i>minoriták</i> társháza szent Miklósról nevezett templommal és szegényápolásával	362
	b) <i>A jezsuiták</i> székháza Nagy-Bányán és hitterjesztő állomása Felső-Bányán	364
3. §.	<i>Beregh és Beregszász</i> mezővárosok egyházi épületeikkel	370
	a) <i>A sz. Domonkosrendi</i> szerzetesek és dömés apáczák zárdája Beregszászon	374
	b) <i>A sz. Ferenczrendi</i> szerzetesek kolostora	375
	c) I. remete sz. <i>Pál</i> rendje társháza és Boldogasszonyról nevezett temploma Bereghen	376
4. §.	<i>Huszt</i> koronamezőváros egyházi épületeivel	378
5. §.	<i>Kaplony</i> helység egyházi épületeivel	382
6. §.	<i>Nagy-Károly</i> mezőváros a <i>kegyes iskolák</i> rendje társházával	384

	Lapszám.
7. §. <i>Remete helység Boldogasszonyról nevezett pálos kolostorral</i>	387
8. §. <i>Szigeth a sz. korona mezővárosa a kegyesrendiek társodájával</i>	388
9. §. <i>Nagy-Szöllős mezőváros szent Ferenczrend szerzetesei zárdájával</i>	391
10. §. <i>Unghvár királyi kincstári mezőváros egyházi épületeivel</i>	395
a) <i>I. remete sz. Pál szerzetesei Krisztus szentséges tétéről nevezett kolostora</i>	398
b) <i>Jézustársasági társoda</i>	402

I. FEJEZET.

AZ EGERI FÖEGYHÁZMEGYE.

1. §.

EGER VÁR, ÉS PÜSPÖKI, MOST ÉRSEKI VÁROS, A TERÜLETÉN LÉTEZETT S LÉTEZŐ EGYHÁZI ÉPÜLETEKKEL EGYÜTT.

A törvényesen egyesült Heves- és Külső-Szolnok vármegyében keblezett *Eger* város teljes joggal sorolható Magyarország nevezetesebb városai közé, mind bájos fekvése miatt az emelkedő halmok által környezett völgyben csörgedező *Eger* folyó partján, mind egészséges levegője, mind a magyar királyoknak iránta tanusított kedvezményei tekintetéből, mind mivel hazánk történetében több ízben kiválólag szerepelt, és számos a történelem lapjain megörökített nevezetes esemény színhelye volt.

Eger, mint, Ptolomaeus és Timon állítása szerint, a metanasta jászok egykori fővárosa, hajdan *Candanum* néven volt ismeretes jóval őseink bejövetele előtt, később a városon keresztül folyó, s Heves vármegyét Borsodtól elválasztó *Eger* vizétől, s az ennek partjain egykor dúsan tenyészett *egerfától*, s *egerfás ligettől* magyarul *Egernek*, németül szintén az Erl, Erle fától *Erlaunak*, *egerfás ligetnek* neveztetett; *Agria* latin nevét pedig Bonfin az alsó Moesiából oda vándorolt, s ott letelepedett Agrián nevű illyr néptől származtatja, s e helyet már a Pannóniába bevándorolt hunnok is ismerték, sőt Lazius (*de republ. roman. 12. k. 14. f.*), és Timon iratai szerint már a III. keresztény században lelhető föl némi nyoma e vidéken

a keresztény religiónak, minthogy Kornél pápának a Krisztus utáni 254. évben kelt egyik iratában „*Episcopus de Agria*“ van aláírva. (*Gorove* „*Eger városának története*“, *Tud. Gyűjt.* 1826. III. 6.)

a) Eger vára a sz. János apostol s evangelista emlékére szentelt székesegyházzal, és sz. Mihály templommal együtt.

A város melletti halmon épült ősrégi hires vár keletkezte ideje ismeretlen, s legelőbb 999-ben említették, midőn, a hagyomány szerint, sz. István király 1010-dik évig ott tartózkodott, s ez alkalommal magában a várban alapítván püspökséget, és székesegyházat, ennek építtetését a vár fölött levő *Tetemvár* nevű halmon, mely innét Királyszéknek neveztetett, ülve nézte, intézte, s jelenlétével buzdította a munkásokat. E hagyományt Istvánffy, ki azt legelőbb jegyezte föl, úgy látszik, Tinódi Sebestény deák azon versezetéből merítette, melyet Zsámboki (Sambucus) I. Ferdinánd király kívánságára latin nyelvre fordított; Istvánffytól pedig átvette Forgách Ferencz korlátnok, váradi püspök (*Rer. hung. Comment.*), s ennek nyomán több író azt jegyezte föl, hogy sz. István a városban több épületet emeltetett, a várat nem annyira védelemre, mint inkább kényelemre készíttette, a várost fallal kerítette be, s a székesegyházat építtette.

Ez állítás azonban semmi alapos érveléssel sem bizonyítható be; mert bizonyos ugyan, hogy sz. István több püspökséget, és székesegyházat alapított; de, néhány monostori templomon kívül, nem hozható föl példa reá, hogy ily általa alapíttatott székesegyházat építtetett, sőt teljesen befejezte volna valamelyik építtetését, miután ezt többnyire a községek, és püspök kötelességévé tette, mint sz. István törvényei II. könyvében világosan meghagyatik: „*Decem villae ecclesiam aedificent — dotent — vestimenta vero, et coopertoria rex provideat, presbyterum, et libros episcopi*“. — A régi írók által sz. Istvánnak tulajdonított vár, és templom építtetése alatt tehát legfőljebb a vár falai kijavíttatása, és a várban később épült templom helyének kitüzése, vagy egyenge-

tése érthető, míg a vár falai építtetését a tatárok kimenetele után IV. Béla király eszközölte. (*Ipolyi: az egri megye régi Székesegyháza az egri várban. Emlékkönyv Bartakovich Béla, egri érsek arany miséjének ünnepére. MDCCCLXV. 96—99. és 101—103. ll.*)

Az egri püspökség sz. István király által történt alapításának s II. Sylvester pápa által eszközölt megerősítésének éve, melyet némely írók 999-dikre tesznek, egész bizonyossággal nem határozható meg, mivel az 1241-dik évi tatárjárás alkalmával elpusztítván a tatárok a várost a várral és székesegyházzal együtt, az alapítványi okirat elveszett, vagy elégett; hanem csak a IV. Béla király 1261-ben kelt oklevele tanúskodik felőle e szavakkal: „Ad universorum notitiam volumus pervenire, quod s. mater ecclesia Agriensis, in honorem s. Joannis apostoli, et evangelistae dedicata, cuius fundator et dotator Sanctus rex Stephanus primicerius regni Hungariae et apostolus praecipuus miro modo fuit, et est.“ (*Fejér Cod. Diplom. IV. 3. p. 34.*)

Ez okiratban megerősíték az egri püspökségnek sz. István, sz. László, és II. András királyok által fekvő birtokokban, tizedekben, s kiváltságokban tett adományozások azon sajátos záradékkal, hogy az egri püspök, kinek évi jövedelme a Topographia M. regni Hungariae (VI. k. 3. §.) szerint 6000 aranyra becsültetett, tartozék a király negyedik fiát saját költségen neveltetni, s a hitetlenek, és gonoszok támadásai ellen oltalmazni. Mivel pedig e megerősítő oklevél bizonyos *Sibini*, az egri püspök szabadosának *Samu* nevű fia, nem tudni, mily alkalommal, elégette; V. István király 1271-ben kelt okiratában újra mindezt megerősítette, idézván a kiváltságos okirat tartalmát is; mindazáltal a püspök kötelezettsége később a király bármelyik fia neveltetésére terjesztett ki, utóbb egészen megszűnt. (*Cod. dipl. V. 1. 154. 156. ll.*)

Az eddig elsorolt biztosabb, s írott emlékeink által is igazolható történeti adatok alapján hazai iróink az egri püspökség alapítását 1002 és 1008 közt, a várbeli templomét pedig 1008, vagy 1009-ben történtenek állítják; a püspökség IV. Béla, V. István, és IV. László királyok által szentesített kiváltságait pedig 1326-ban I. Károly, 1459-ben I. Mátyás király erősítette meg. (*Gorove az i. h. 24. s 45. ll.*);

de ama híres templom alapköve Ambrosovszky kanonok, (*Compend. Chron. Hung. Agriae 1758. 33. l.*) Szentiványi és Thúróczy László állítása szerint, már a fentemlitett 999 dik évben tétetett volna le, a püspök és káptalan pedig 1010-, vagy 1011-ben iktattatott be. Ez alkalommal sz. István király két *prépostságot, olvasó-, éneklő-, örkanonokságot* alapított s kellőleg javadalmazott, ezenkívül *10 főesperességet*, s bizonyos számú, 15 és 20 között váltakozó kanonokságot szervezett, s ez utóbbi számot Schmitth (*Hist. Epist. Agr.*) szerint *II. Martirius* püspök 1307-ben állandósította. De e szám, mint *Desericius*, és a káptalani levéltárban őrzött Jézus társasága (1687—1738.) egri házának története írója följegyezte, idő jártával 30 sőt 36-ra emelkedett. (*Emlékkönyv, Ipolyi: Az egri egyházmegye alakulása, és a káptalan 53—56, és 96. ll.*)

A sz. István alapította prépostságok, melyeknek czime sem jutott el az utókorra, a tatárjárás közben elpusztulván, később az *egervári boldogságos Szűzről* czimzett, de máskép *Zempléni boldogságos szűzről* is nevezett prépostság keletkezett, minthogy a prépost a Zemplén vármegyei plebániákat tartozott egyházilag látogatni. E prépostságot 1430-ban *Rozgonyi Péter* püspök alapította, a székesegyház mellé kápolnát építtetvén, és 4 káplánt rendelvén néhány papjelölttel együtt; a prépostság illő javadalmazására pedig, a káptalan beegyezésével, az egri püspökség jószágaiból Egerhez közel eső *Kis-Tállya*, és *Novaj* falukat adományozta, s ezek helyett az egri püspökségnek bő kárpótlásul saját *Zsigmond* király által neki adományoztatott: *Solymos, Zentpataka, Kompolt, Kápolna, Dob s Bende telek* most Birtelek birtokait adta cserébe. (*Fehér Cod. dipl. X. 7. 56. 351. ll.*) A másik *egervári sz. Istvánról* czimzett prépostságot szintén *Rozgonyi Péter* püspök élesztette föl újra 1436-ban, és egyesítvén vele az *újvári főesperességet*, illő javadalmazásáról is gondoskodott; de ennek most csak czime adományoztatik. — Végre előfordul még a *sz. Péterről* czimzett prépostság is, mely azonban valószínűleg megváltozott czimen egy és ugyanaz volt a sz. Istvánról czimzett prépostsággal. Ennek egyik birtokosául 1501-ben *Baczka Miklós* említettik. (*Schmitth. Episc. Agr. II. 204. —*

Schem. Cleri Archi Dioec. Agr. 1870. 37—42. l. l. Emlékkönyv. 249—256. ll.)

Mi az egri székes káptalant illeti, ez, mint más káptalannak is, a tatárpusztítás után egész Zsigmond király koráig azon kiváltsággal birt, hogy a király által kijelölt 3 egyházi férfiú közül maga választhatta püspökét; de ezen több száza-
don át gyakorlott jogot később a királyok maguknak tartották föl. (*Gorove az i. h. 17. l.*)

A II. András püspök által 1275-ben egészen helyreállított káptalan birtokviszonyait illetőleg: *Gélmeth* kis pusztát még a XIII. században lövői *Olan* család ajándékozta az egri káptalannak; *Paszag* puszta egy részét 1300 körül *Löveu* Euszták atyja, és elődei, másik részét *Lövő Pál* fia Jakab, $\frac{1}{3}$ -át *Porkoláb* Péter, Miklós, Anna és Ilona adták a káptalannak; a mostani *Mező-Tárkány* egy részét 1327-ben az *Aba* nemzetségből származott *Leustach*, Demeter gróf fia, ösei, és saját lelke üdveért; *Tisza-Palkonya* egy részét *Dobó* István elődjei 1337 előtt; *Bogács* falu egy részét 1339-ben *Bogách* György, bogácsi birtokukat 1473-ban *Ganthal* Miklós áldozár, és *Ganthal* Jakab leánya *Ilona* ajándékozták; *Ábrám* falu felét 1461-ben *Acsádi* Balázs, egri kanonok, *acsádi Zabó* János, és más rokonok lelkök üdveért; a maga *Alsó-Ábrámi* részét 1496-ban *Sasvári* Sebestény; *Tisza Bábolnán* létezett 4 telkét 1478-ban *Rozgonyi* László adta az egri káptalannak. (*Porubszky. A magyarországi püspökségek, káptalannak stb. javai jogi jellege s alanya. Eger 1871.*)

Birt továbbá az egri káptalan *Ravazdon* (Zemplénben), s e birtokot egy a káptalan *Al-Magyarai* helységében létezett malomhelylyel együtt 1331-ben Péter, egri prépost, hagyományozta a káptalannak. (*Schmitth Episc. Agriens. I. 285*); a nagy-lucei *Dóczy* Orbán egri püspök által *Zelenay* Illés, András és *Gergelytől* 2000 magyar tiszta arany forintért megvett *Egyeket* s 800 arany forinton vett *Migléczet*; *Tihamér* (Borsodmegyei) falut, most pusztát; *Nagy-Iván*, és *Szent-Miklós* (Hevesmegyei) birtokokat egy *Pesten* a *czeplédi* utcában *Fábián* deák, és *Domán* Tamás házai között létezett kőből épült házzal együtt, *Dóczy* Orbán püspök kívánsága szeriut, 1492-ben unokaöcsese *Dóczy* István szerémi püspök adta az egri káptalannak oly föltétel alatt, hogy a káptalan

tagjai *Orbán* püspök lelke üdveért az eгри székesegyház sz. *Kereszt* oltáránál bizonyos számú szentmiséket ajánljanak föl Istennek. (*Bonfin Hist. I. 1 és IV. 6.*)

E javak később a *Palóczy* család birtokába jutottak, — de *Palóczy* Antalnak, ki azokat az eгри káptalannak hagyományozta, magvaszakadtával, I. Ferdinánd király, a királyi haszonvételekkel együtt, örökös alamizsnául a káptalannak visszaadta, oly kötelezettséggel, hogy a Székesegyház Szent-séges *Megváltónak* szentelt kápolnájában minden pénteken szentmisét ajánljanak föl Istennek a nevezett családeért. (*Lib. Reg. I. k. 3. l.*)

Montaj pusztá nagy részét 1466-ban *Barad*, Boda fia, ajándékozta 1466-ban az eгри káptalannak. — 1502-ben *Bakács* Tamás, előbb eгри püspök, mint esztergomi érsek állított ki alapítványi okmányt, melyben *Ároktő Kanizsa* Györgytől 1494-ben 600 magyar forintért; *Sz. Margita*, és *Polgári* 1493-ban *Jánosy* Istvántól 8000 arany forintért szerzett birtokait bizonyos szentmisék elmondásának kötelezettsége alatt az eгри káptalannak adományozta. (*Emlékkönyv 137. l.*); *Kisfalud* pusztát pedig 1511-ben ajándékozta a halottakért mondandó zsolozsmára az eгри káptalannak. — *Széplak* (Abaúj vármegyében) keleti részét *Bárczay* László 1522-ben adta a káptalannak halotti misére. — *Dóczy* Orbán, mint eгри püspök, eгри vadaskertjét egész a tihaméri halastóig akarván kiterjeszteni, mivel Tihamér a káptalané volt, földje darabjáért cserébe más földdarabot adott a püspökséghez tartozó *Nagy- és Kis-Endre* pusztából *Szihalom* mellett. (*Egri érseki levélt. VII. köt. 35. l.*)

Tekse-szalóki földjükből zalóki *Theek* János özvegye, s fiai 1318-ban 1 $\frac{1}{2}$ holdat eladtak a káptalannak 10 markáért; *Tisza-Bábolna*, és *Montaj* pusztá egy részét a káptalan *Czaya* Pál áldozártól, és ennek Péter s Benedek testvéreitől 1417-ben 300 aranyért; *Doby* László, és György *alsó-palkonyai* birtokait 1450-ben 170 aranyért; *Deregyei* Mihály és András *bogácsi* birtokait 1480-ban 300 aranyért, *Bocsnak*, és *Butaj* pusztának egy részét 1480-ban 300 aranyért, ismét *Bocsnak* másik részét 1494-ben pókatelki *Konde* családtól 300 aranyért; a *butaji* pusztá egy másik részét pynchi *Jonhos* Pál-, István- és Balázstól 1484-ben 310 aranyért; pókatelki *Konde* György

butaji birtokait 200 magyar arany forintért 1480-ban vette az egri káptalan. — *Kocs* nevű pusztán Eger mellett *Liptay* György és János 1489-ben egész birtokukat eladták a káptalannak 200 tiszta arany forintért. A *kovaszói* erdőt a káptalan *Alsószóláti* Györgytől és Bálinttól vette 50 arany forintért; a *mádi* házhelyet, és kis házat a káptalan 1652-ben *Kádár* Istvántól 53 magyar forintért; a *mádi* szőlőt pedig 1679-ben *Holló* Zsigmondtól 4000 magyar forinton vette meg. — 1446-ban az egri káptalan *Monor* (most mezőváros) és *Zsiger* pestvármegyei pusztákat *Maróth* makoviczi bántól cserébe kapta a *Gerley* nemesektől 1416-ban kapott *Veze* békesmegyei falujáért, és *Piský s Fejérem* békesvármegyei birtokaiért. Végtére 1749-ben *Kömpöcz* és *Matkó* Pest vármegyei pusztákat szintén cserébe kapta az egri káptalan e puszták birtokosai, a jászárokszállásiak és jászapáthiaktól a hozzájuk közel eső, ezért általuk birni ohajtott *Szent-András* és *Heves-Iván* káptalani pusztákért. (*Porubszky i. h. 6. 7. 11. 12. ll.*)

1557-ben kelt I. Ferdinánd király adománylevele, melynek értelmében a *Nagytyálya* fölött létezett, de elpusztult egri sz. *Miklós* kolostorhoz tartozott *malmot* az egri káptalannak adta kárpótlásul egy másik, puszkapor-készítésre az egri várnak adott malomért; de csak a nevezett kolostor helyreállításáig. (*Lib. Reg. Eccl. I. k. 50. l.*)

1650-ben II. Ferdinánd király gróf *Vesselényi* Ferenczhez intézett leiratában meghagyta, hogy a *Kassára* áthelyezettett, 1598-ban a *kálvinisták* által a *kassai* sz. Erzsébet templomból kivert, 1604-ben Rudolf király parancsára Egerbe visszatért, Bocskay és Bethlen fölkelése közben *Jászóra* vándorolt egri káptalannak Kassán a katolikus hit gyakorolhatása végett a régi sz. Ferencz templom szentélye, a sekrestyével és toronynyal együtt átadassék. *Eredeti.* (*Acta publ. kam. levélt. I. k. 9. cs. 42. sz. — Schmitth Ep. Agr. III. 147. s 258. ll.*)

1557-ben királyi parancs nyomán egy időre, míg tudniillik a *karthausiak tárkányi* monostora helyre fog állíttatni, átadatott az egri káptalannak *Zsércz* (Borsod vármegyei) helység (mely 1559-ben hasonló föltétel alatt *Verancz* püspöknek adományoztatott); — úgy szintén *Nagy- és Szent-Iván s Tilaj* Heves vármegyei puszták, mely birtokokra az 1658-ban tör-

tént nyomozás szerint, az egri káptalan tulajdonjogát bebizonyította. (*N. R. A. 1746. cs. 12. és 15. sz. — Lib. Reg. Sec. II. k. 271. és 392. l. l.*) 1558-ban is állított ki a cseh király hasonló adománylevelet az egri káptalan számára *Hejetew* (Hejő?) borsodmegyei, és *Wecse* (Vécs?) hevesmegyei puszták, valamint a Menedékszirt (*Lapidis refugii*) elhagyatott szintén karthausi monostor pusztahelyét illetőleg is, míg e monostor helyre fogna állíttatni. (*Lib. Reg. Sec. II. köt. 321. l.*)

1688-ban a káptalan a budai kincstárigazgatósághoz intézett folyamodásában a várostól követelte az *Almagyarinak* nevezett utcát, sz. *Mihály* templomát, a vár alatt létezett malmokat, a pinzéli számára kihaló szőlőket és az egész egri völgy szőlőtermése tizedét. (*N. R. A. 297. cs. 45. sz.*) E követelést végre 1695-ben a káptalan és város közt kötött oly egyezkedés követte, hogy a káptalan az Egernek törökök által történt bevétele előtt birt székhelyét visszakapja; fenhagyatván azon joga, hogy az ott létezett magánházakat, valamint a királyi ügyek igazgatója által számára kijelölt helyiségeket is a polgári terhektől mentesíttesse, az *almagyar* utca jövedelmei kétharmadrészét húzhassa, egyharmada a városnak maradván; továbbá a káptalannak pénzbeli taksa fizetessék, végre a kanonokok a káptalan részén korcsmát nyithassanak, melynek bérletére azonban a városnak legyen elsőségi joga. (*Contract. et Transact. XII. köt. 139. l.*)

Ezek után érdekesnek hisszük a sz. István király alatt építtetni kezdett sz. *János* evangelistáról címzett egervári székesegyház keletkezését, szerkezetét, s viszontagságait tüzetesen tárgyalni. A keresztény religiónak hazánkba terjedésétől kezdve a XI. századig, a magán házakon kívül a templomok most is a hegyes vidékeken divott szokás szerint, fából, a XI. századtól kezdve pedig kőből épültek, ezért valószínű, hogy miután ez egervári székesegyház első építésének, vagy is sz. István királynak korából ránk csak egy köve sem maradt, ez is az akkortájt divott *bazilikai ó keresztény* izlés szerint épült. Az ily hossznegyszögben épült templomok sajátja vala a félkörívű apsis, mely szentélyül szolgált oltárfülkével, vagy hajlékkal, és lapos fatetőzet, tehát ivetén főleg hármashajlóval, kívül pedig a négyszög végszegleteihez csatolt négy

toronynyal. Egy századdal később az Árpád királyok egész korán át divott *román félív* idom vált szokásossá az egyházépítésben. Ugyanezen idomban épült a XI. század vége felé I. sz. László király alatt építtetni kezdett újabb egervári két tornyú székesegyház is, melynek építése valószínűleg Imre, és II. András királyok által fejeztetett be; de a tatárjárás közben ezen a *gótizléshez* idomitott székesegyház is földületott és leégett. (*Emlékkönyv 105. és 123. ll.*)

Az egervári székesegyház tehát a több századon át váltakozó különféle építési izlés szerint különfélekép alakítottatott át, és javítottatott ki. — Így *Lambert* püspök alatt (1243—1275) a püspöki és káptalani tized jövedelmei a székesegyház helyreállítására fordítottak; de egy századdal később *Miklós* püspök alatt (1332—1360) ismét építkezés nyomaira találunk, s e közben VI. Kelemen pápa 1347-ben búcsúengedélyt is adott e székesegyháznak. (*Theiner vet. monum. hist. Hung. I. 747.*) Miklós utódja Széchényi Mihály (1363—1377.) új alapítványokkal, és adományozásokkal gazdagította az egervári székesegyházat, XI. Gergely pápa pedig 1372-ben a székesegyház építését búcsúengedélylyel mozdította elő (*u. o. II. 121. l.*). Hedervári László püspök alatt (1446—1467.), ki sz. *Kapisztrán Jánost* meghívta a székesegyházbani hitszónoklásra, tovább folytattatott e templom építése, míg végre *Dóczy Orbán* és *Bakács Tamás* püspökök alatt (1486—1497) gót idomban teljesen befejeztetett. (*Emlékkönyv 136. s 137. ll.*)

Ezen a XII. században román izlésben épült három hajójú, izmos kettős toronynyal felszerelt székesegyház és melléképületei szerkezetét, helyét s fekvését illetőleg: a vár keleti végén létezett templom homlokzata nyugot, szentélye pedig a templomok építésében megtartott szokás szerint kelet felé vala irányozva, közép hajója 46, oldal-hajói pedig 25 lábnál szélesebbek voltak; a Bakács Tamás püspök által gót idomban építtetett új szentélyben öt *kápolna* létezett, melyek közül a középső *Nagyboldogasszony*, a többi *Szent Kereszt*, *Szentséges Megváltó*, *Mária üdvözlése* és talán sz. *Fülöp* emlékére vala szentelve. A szentély hossza 100 lábnyira terjedt, s ugyanoly széles volt a templom maga, melynek hosszasága azonban nem határozható meg tüzetesen.

A templom oltárai közül említették 1347-ben a *Miklós* püspök által készítettet, és a káptalannak ajándékozott sz. *Magdolna* oltár, úgy szintén a *Verancz* Antal püspök által 1569-ben tágasbittatott sz. *Mihály* kápolna, sz. *Miklós* hitvalló oltára, melynek oltárnoka 1418-ban Miklós nevű pap vala, továbbá sz. *András* oltára, melynek gondozását 1495-ben *Bakács* Tamás, akkortájt egri püspök, *Verebélyi Pál* beéli háromforrási apátnak adományozta; végre sz. *Katalin* oltára, melynek oltárnoka 1456-ban *Jakab* nevű pap volt. (U. o. 132—155. ll. — *Gorove* az i. h. 14. és 24. ll. — *Schmitt*h *Episc. Agr.* I. 310. és 400. ll. — *N. R. A.* 1553. cs. 88. l. — *Archeol. Közlem.* VI. 1. füz. 42. l.)

A templom belső falai a szomszéd deméndi kőbányából kivágott és gót stylben vésett homokkőből, finomabb és éke-
sebb részei pedig különféle színű téglákból készültek, míg egyik kápolnája a legfinomabb fejér és vörös márványlapokkal volt bevonva; a templom fedélzete pedig fénymázaz cseréppel vala ékesítve. — A templom előtt nyugotnak a gót izlésű homlokesücsözataival, és tető-toronykájával díszelő püspöki palota; éjszaknyugot felé pedig a káptalan-ház, az úgynevezett káptalan klastroma, sajátlag várdaszerű nagy kastélya volt, szögletein hatalmas sarktoronyokkal erősítve.

Mindezt az 1805-ben tartott egyházi látogatás jegyzőkönyve ekkép ecseteli:

„Posita (tudnillik templom) in arce ad orientem supra viam sinistram versus, quae e centro arcis ducit in promontorium *Al-Magyar*, per portam arcis *Setétkapu* dictam. Sanctuarium respiciebat orientem, frontispicium cum duabus turribus occidentem, ad latus meridionale plurimum *Capellarum* vestigia videbantur; structa erat tota e lapidibus quadratis; usque annum 1783. adhuc visebantur bona pars frontispicii et turrium; totum latus meridionale totius navis usque coronam murorum, integrae fenestrae, arcus navim Ecclesiae a Sanctuario separans et ad latus septemtrionale prope Sanctuarium *Capella* politissimi candidi et rubri marmoris lamellis strata.“ (Emlékkönyv 158—160. és 169. ll.)

E nagyszertű székesegyház viszontagságai a várral, melyhez 1590-ben *Kenderes* szent *Mária*, és *Sajó-Hídvég* helységek tartoztak (*N. R. A.* 612. cs. 281. sz.), és az alatta elterülő

várossal ugyanazonosak levén, együttesen sorolhatjuk el. A hazánkra 1241-ben súlyosodott tatárpusztítás *Egert* is *Kletus* püspök alatt végpusztulásra juttatta; mert a vad tatáresordák, a várat és várost elfoglalván, a székesegyház minden kincsét elrabolták; a püspök birtokait s ingó javait elpusztították; a levéltárt kirabolván, kiváltságait megsemmisítették, és mindent fölégettek. — E végpusztulást hazánk második helyreállítója, IV. Béla orvosolni törekedvén, a várost újra fölépítette, a Székesegyházat helyreállította, szent edényekkel, s minden egyéb kellékekkel felszerelte, és a várost, új lakosokat telepítvén bele, falakkal kerítette be.

Erre a város új alakot öltött; mert a belváros a *hatvani* kaputól a *rác* vagyis sz. *Miklós* kapuig terjedt, innét pedig a patakon keresztül a vár aljáig nyúló kettős fal kerítette be a várost; a város oldalát a várfal fűdőzte, mely a *hatvani* kaputól a kanonokok házai hátsó részéig terjedt s a várhoz csatlakozott. — A hóstják, vagy külvárosok pedig, ugymint: *Hatvan*, *Maklár*, s *Rác*- valamint a *Sáncz*- és *új*- vagy gróf *Eszterházy* Károly püspök keresztnevéreől nevezett *Károlyváros* csak a törökök kiűzése után keletkeztek. (*Gorove az i. h. 16. és 19. U.*)

A városnak az országos híri Székesegyházon kívül nem csekély dicsőségére váltak a nevezett Eger völgyéből emelkedő *vár* szintoly hősies, mint dicső eseményei. A sz. István király utáni korszakban, sőt IV. Béla, és a hazánkba tört tatárok iszonyú pusztításai korán kívül az Árpád királyok egész korszaka folytán az okmányokban alig találhatunk *Eger vára* említésére; de a XV. századtól kezdve az írók elég, főleg harczi eseményeket tárgyaló, adatokat szolgáltatnak Egervárról.

1440-ben *Albert* király halála után a nemzet egy része *Ulászlót* hívta be Lengyelországból a királyi trónra, ki fegyveres erővel hatolt be az országba; ellenben a magyar nemzet másik része utószülött *László*, és ennek anyja, *Albert* özvegye, *Erzsébet* pártjára kelvén, *Erzsébet* a cseh királytól kért segítséget. Ennek következtében a csehek *Giskra* János, a husziták vezére alatt, mindenfelé rabolva törtek be Magyarországra, s mivel *Rozgonyi* Simon egi püspök és a magyar hadak vezére, a lengyeleket barátságosan fogadta, a csehek

a Kassáról meghitt *Telef* vezénylete alatt éjjel titkos utakon Egerbe siettek, s az éjjeli álomba merült lengyeleket és magyarokat orozva megtámadták, iszonyú mészárlást vittek köztük végbe, s roppant zsákmányt rabolván, eltávoztak; másnap azonban a lengyelek egész Kassáig üzték őket vissza, a zsákmányt visszafoglalták tőlük, sőt *Telef* vezérüket is elfogták, Rozgonyi pedig, ki később *Várnánál* a királylyal együtt elesett, véres ütközetben megsemmisítete e cseh rablókat. (*Budai Magy. Orsz. polgári históriájára való Lexicon II. 190. l., és Gorove az i. h. 41. l.*)

A lengyelek sikeres küzdelme nyomán a magyarok nagy része *Ulászlóhoz* csatlakozván, őt ismerte el királyául, s békésebb idöket ért volna a nemzet, ha *Ulászló* király a törökök ellen 1444-ben *Várnánál* küzdött ütközetben hős halállal ki nem múlik vala; mert e szerencsétlen csatavesztés, *Erzsébet* királyné igazgatása folytán, a cseheket új vállalkozásra bátorította, mely közben 1451-ben *Hunyady János* *Losoneznál*, nem küzdvén szerencsésen *Giskra* cseh vezérrel, *Hederváry* *László*, egri püspök, a csehek által elfogatott, s e fogságából csak 1453-ban, Eger sikertelenül szólíttatván föl a megadásra, szabadult ki. (*Gorove az i. h. 42. és 43. ll.*)

1468 ban *I. Mátyás* király, békét kötvén a törökökkel, Egerben *Podiebrad* cseh király ellen indítandó háboru végett országgyűlést tartott; de *Kázmér, II. Kázmér* lengyel király fia is némely nyughatatlan magyar urak által, kikhez *Vitéz János* esztergomi érsek is csatlakozott, Magyarországra hivatván, fegyveres erővel jött be hazánkba. Azonban *Podiebrad* meghalálózván, *Mátyás* király pedig gyorsan visszatérvén az országba, *Kázmér* lengyel herczeg, nem igen bizván saját fegyveres népe erejében, visszament hazájába; a fölkelt magyarok pedig kegyelmet kértek, és nyertek *Mátyás* királytól. (*U. o. az i. h. 46—50. ll.*)

Az 1514-dik évi *Dózsaféle* zendülés közben a pórhadak egyik alvezére *Barnabás* Egert, és annak vidékét pusztította, s ez alkalommal ugy látszik, a *Székesegyház* fedele leégett, melyet *Estei Ipoly* herczeg bibornok, egri püspök újította meg.

1527-ben *Ferdinand* és *Zápolya János* közt, ki az egri várat kevéssel előbb *Erdödy* *Simon* zágrábi püspöknek aján-

dékozta, ellenségeskedés útven ki, *Salm* Miklós gróf s hadvezér Egert elfoglalta; de Zápolya hadvezére *Bodó* a hősiesen ostromolt várost visszafoglalta, s iszonyú kegyetlenséget követvén el, a Székesegyházat minden ékességétől megfosztotta. (*Ursinus Velius de bello pannon. Kollernél 33. l.*)

Ferdinand király azonban nem sokára ismét visszafoglalta Egert, mely 1529-ben újra Zápolya, egy évvel később ismét Ferdinand hatalmába került a székesegyház oly nagy kárával, hogy 1539-ben a *káptalan* tizedét annak gót szentélye helyreállítására kellett fordítani, a nélkül, hogy ez, mint az 1545-dik évi LIII. törvényezikből kitetszik, elég lett volna, főleg miután 1534-ben *Perényi* Péter Ferdinand részére foglalta el a várat, a szentély helyreállítására. (*Emlékkönyv 161. l.*)

Perényi Péter magát inkább a vár urának, mint várnagyanak bívén, a várnagyságot *Várkóczy* Tamásra bizta, ki a mostani *Sáncz* nevű külváros átalellenében erődöt építtetett; a Kálvin tanaihoz szegődött *Perényi* pedig a püspökség birtokai nagy részét elfoglalta, a várat két, úgymint: külső és belső részre osztotta, melyeket fölvonó híd által kötött össze egymással, a magasra kinyúlt szentélyből óratornyot, vagy erődöt készíttetett, mint Tinódi, Istvánffy, Zsámboki (*Sambuci rerum ad Agriam gestarum MDLII. narratio 581.*). Ezen erődítmények *Oláh* Miklós püspök korában, az 1552-dik évi ostromlás, és *Dobó* által rendelt erődítmények elkészülte alkalmával: *Bolyki torony* és *Bebek erőd* néven lönek ismeretesekké. (*Emlékkönyv 154. l.*)

Perényinek Egervár fölötti uralma s bitorlása valószínűleg rövid volt; mivel Ferdinand király már 1537-ben *Belsőczy* *Bebek* Ferencz és *Serédy* Gáspár, felső Magyarország kapitányainak megengedte, hogy Eger várat egyesült hadsereggel megszállják, s ő Fölsége, a király részére elfoglalván, rokonaiq valamelyikének adományozhassák a püspökséggel együtt, oly föltétel alatt, hogy 5, vagy 6 év folytán a püspökség jövedelmeiből 30,000 forint fizetessék nekik. *Hitel.* (*N. R. A. 616. cs. 40. sz. és 617. cs. 16. sz.*) *Perényi* végre Ferdinand király parancsára a bécsújhelyi börtönbe záratván, hatodfél évi fogsága után 1548-ban Bécsben meghalálozott.

1552-dik évi kisasszonyhava 10-dikén Mahumed török

császár Eger városra rontván, a ruszkai *Dobó* István, és *Meskey* István által védett várat keményen ostromolta; de a lakosok, még pedig nemcsak férfiak, hanem nők hősiessége miatt is semmire sem mehetett, sőt egyik nő a vár védelmében elhullt férje kardját kezébe ragadva, a csatába rohant, s három a várfalakra kapaszkodott törököt terített le, erre férje lelketlen testét a templomba vivén, azt tisztességesen eltemettette. Ekép a hős egri férfiak és nők a törökök 13 szor ismételt rohamát vitézül visszavervén, a roppant számú török sereg kénytelen volt mindszenhava 18-dikán a sikertelen ostromlást abbahagyni, és elvonulni. Ezen borzasztó ostrom folytán a vár falai, erődei, és belső épületei végkép szétromboltatván, a püspökszék 3 év hosszat üresen maradt, hogy a püspökség jövedelmei az erődítmények helyreállítására, és a katonák eltartására fordíthatassanak. (*Tahy Gáspár. Tud. Gyűjt. 1837. XII. 20. l. — Schem. Cleri Agr. 1870. 10. l.*)

1553-ban *Oláh* Miklós egri püspök *Dobó* Istvánnak adományozta a törökök által 38 nap, és éjjel ostromlott Egervár védelmében szerzett érdemei, és hű szolgálatai jutalmául a *Zemplén* és *Báry* (?) kerületek bortizedét négy évre oly föltétel alatt, hogy a püspöknek, és utódainak megfizesse a szokott bérleti összeget. (*N. R. A. 1765. cs. 36 sz.*) — Ugyanazon évben *Ferdinand* király *Thahi* Ferencznek, Magyarország főkapitányának, ruszkai *Dobó* Istvánnak, és nagymihályi *Eödfny* Lászlónak adományozta hadi vitézségök jutalmául *Pochay* (Bihar) várát, valamint más *Chyre* Ferencz magvaszakadtával a koronára szállt fekvő javakat is. (*Tahy az i. h. 21. l.*)

1559-ben *Verancz* Antal egri püspök, a káptalan levéltárában őrzött, saját kéziratú levelei szerint, visszatérván konstantinápolyi követségéből, az egri püspökszéket elfoglalta, s Egervárát *Mirandula* Pál olasz építész által saját 28,599 forintra rügött költségén, a székesegyházat pedig 8000 forint pénzáldozattal helyreállította, s ez utóbbi valószínűleg 1563-ban készült el egészen. De ezen pénzáldozataival *Verancz* püspök annyi adósságba verte magát, hogy még mint esztergomi érsek is kénytelen volt ez adósságaival küzdeni. És mégis 1564-ben *Verancz* kénytelen volt Egert a királynak általadni, s míg ő részint a táborban, részint Konstantinápoly-

ban kényszerült a nemzet megmentésére működni, addig *Magócsy Gáspár*, és *Ungnad Kristóf* várparancsnokok az Egerben, és Eger vidékén mindinkább elterjedt *kálvin új* hitéhez csatlakozván, a katolikusok előtt bezárták a vár kapuit, s azokat nem bocsájtották be a várbeli székesegyházba. Ezért *Rádéczi István* püspök a katolikus isteni szolgálat megtarthatása végett, a városban létezett, elpusztult ugyan, de saját költségén kijavított sz. *Mihály* plebániatemplomot, melynek helyén most a székesegyház áll, adta át a káptalannak.

Ezzel a várparancsnokok meg nem elégedtek, hanem a katolikusoknak megtiltották a szentmise áldozat fölajánlását, a szentségek kiszolgáltatását, a harangozást, a várbeli székesegyház oltárait szétrombolták, az ereklyéket kiásták, a *feszületet*, a *boldogságos Szűz Mária* és sz. *János* képeit megfertőztették, az egyházi könyveket szétszaggatták és elszórták stb. (*Emlékkönyv 163—165. U. — Lib. Reg. Eccl. I. k. 108. l.*) — Sőt még sz. Mihály templomában sem hagytak a katolikusoknak sokáig békét; hanem 1580-dik évi Úrnapja utáni szombaton a dühöngő *Ungnad Kristóf* házából katonák rohantak sz. Mihály templomába, s abból a káptalant erőszakkal kiűzván, kálvinista hithirdetőt helyeztek bele. (*Schem. az i. h. 11. l.*)

E templom összeomlóján, 1713-ban *Telekesy* püspök újat kezdett építtetni; de közbejött halála miatt azt egészen föl nem építhetvén, utódja gróf *Erdödy* püspök fejezte be 1717-ben az építést, és a *Telekesy* által szerzett 25 mázsás harangot is újra öntetvén, több mázsa érczel nagyobbította. A *Telekesy* által ajándékozott ezüst, dúsan aranyozott kehely pedig mint áldoztató kehely sz. *Mihály* oltarán őriztetik. (*Pázmán Alaj. Emlékk. 216. és 217. U.*)

Még gyászosabbá tette a katolikus vallásgyakorlat állapotát a törököknek 1596-ban *Mehemet* török császár alatt Egervára ellen roppant hadsereggel intézett második ostroma, miután ezuttal a *Nyáry Pál* kapitány által hőiesen védett várát a különféle nemzetiségű várórség gyalázatos árulása 18 napi ostrom után török kézre játszotta. Erre a vár uraivá *Abelhamid* és ennek építőmestere *Memleketh* lettek, s az utóbbi a székesegyházat török mecsetté alakította, és a *janicsárokat*

helyezte bele. Az ezen időből fenmaradt török fölirat szerint a törökök csodálkozásukat fejezik ki, hogy a balga keresztények ily parányi faluban, mint Egert nevezték, ily nagyszerű műemléket alkottak.

Egy másik, ugyanott talált, török fölirat szerint *Ali basa* lakott a várban, s ennek kérésére *Vernauth basa* nevezetett utódjává; ez a városban *fürdőházat* építtetett és bele 4500 janicsárt szállásolt el, s kereskedő boltokat nyitattott meg, a törökök a városban egy kis mecsetet építettek maguknak, a keresztények pedig a török császárhoz titkon intézett levelökre azon választ kapták, hogy a várbeli templomot ne merjék bármikép a törökök megsérteni, miután abban *szentek* vannak eltemetve, s minthogy ott naponta sok török halt meg, a törökök önkint oda hagyták a várbeli székesegyházat. Mivel azonban a püspök és káptalan a bomladozó templomot nem használhatta, a törököknek 1687-ben történt elűzése után, míg sz. Mihály temploma helyreállított, mind a püspök, mind a káptalan a mostani *irgalmas barátok* sz. *József* öl czimzett temploma helyére, hol a minaret (mecsettorony ma is látható) helyezkedett el. (*Katona Hist. Crit. XXVII. 614. l. — Emlékkönyv 166. és 167. ll.*)

Egervár és a benne létezett székesegyház viszontagságai történetéhez csatolható még, hogy ama nagyszerű székesegyház a törökök kiűzése után fegyvertárrá alakítottatott át, egyetlen a torony alatt létezett kápolnáján kívül, melyben két magyar király, Imre és ennek fia III. László, sirja volt. Nevezetes továbbá, hogy *Telekesy* püspök elhatározta, miszerint 1710-dik évi pünkösdi hava 6-dikán, mint sz. *János* apostol a latin kapu előtti kintatása, vagy a magyar nép szójárása szerint, olajban főtt sz. *János* évnapján, a székesegyháznak, melynek tetején 1702-ben *Mária látogatása* vagy *Sarlós Boldogasszony* ünnepén, a nép hite szerint, természetfölötti módon *három lilium* nőtt ki, ugyanezen kápolnájában fogja arany miséjét tartani. Azonban *Telekesy* püspök e jámbor szándékát végre nem hajthatta, mivel, mint hivei jó pásztora a *Rákóczy*-féle fölkelés közben Egerben maradván, Bécsben azon gyanuba esett, hogy *Rákóczy* párthive, ezért *Szarvaskő* várába bebörtönöztetett. (*Emlékkönyv 168. l.*) — Végre 1702-ben, Egervár falai *Dumondt* francia mérnök által levegőbe repít-

tettek, 1705-ben Rákóczy párthivei által elfoglaltattak, később a használható kövek *Barkóczy* püspök által 10,000 forinton megvásároltattak, és egyes polgárok közt elosztattak, ekkép részint köz-, részint magánhasználatra, nevezetesen a *maklári* püspöki templom, s az *egri jezsuita* társház építésére fordítottak; gróf *Eszterházy* Károly püspök pedig a fölhagyott várat s a romba dőlt székesegyház födelét, ablakait és vas kapuit saját számára 10,778 rénes forinton 27 kron váltotta meg. (U. o. 169. l.)

Midőn az egi püspökszék üresedése folytán a magyar királyi kincstár kezelte a püspökség jövedelmeit, s a vár lerontását folytatta, 1802-ben a munkások az egyház déli részén a szentély mellett egyik *kápolna* alapjait mélyebben ásván, sirboltra akadtak, melyben az 1522-dik évi bűjtmás hava 14-dikén meghalt *Hámy* Akác, nikomédiai fölszentelt püspök, *Estei* Ipoly hercegbibornok, és egi püspök segéd-püspökének s helyettesének hamvai nyugvának, mint a márványkölap négy oldalára alkalmazott sirirat tanusítja, és a czimer: a vértben ötágú nyílt koronából kinövő sasféle madáralak jobbról, és balról fölötte pedig egy-egy ötágú csillag.

A *Pyrker* érsek alatt később működött szépitészeti bizottmány rendelte ásatások folytán kiásatott a székesegyház azon nagy támköve, melyen jelenleg sz. *István* királynak *Casagrande* szobrász által vésett kőszobra látható; és így e nagyszerű székesegyház romjaiból csak az egy-két lábnyira kiálló sekrestyefal, és a már leirt román idomú oszlopfő maradt fenn. Azonban az 1862-dik év nyarán dr. *Henszlmann* Imre *Gerster* Károly építészszel Egerbe menvén, a *Gerster* segédje, *Benkő* építész fölügyelete alatt megkisértett ásatások folytán sikerült nemcsak a *sekrestye* mind a négy falának, ez által az egyház oldalfalának is a sekrestyével közös részét felfödözni, hanem a fenn leirt támtő irányában ásott vonalon ezen támtő párjának alapkövét is föltalálni, mi által az egyház hármás hajójának fekvése, és szélessége is kitűnt. (U. o. 170. l. — *Egri pósta* 1862. 36. sz.)

b) A város többi részeinek helyrajzi ismertetése.

Az *Eger* várról és egervári nagyszerű székesegyházról eddig elsorolt történeti eseményeknél nem csekélyebb fontosságúak *Eger város* történelmi viszonyaira nézve a következő, egyrészben kevésbé ismert adatok.

Eger város első lakosain kívül, kik magyarok voltak, Eger völgyben a hasonnevű patak mentében létezett néhány *francia* gyarmat is, s ezek lakosai, az írók véleménye szerint, a Lüttich városban pusztított éhség által kényszerítette, a XI. században vándoroltak az egri völgybe, s még *Hederváry* László püspök korában (1447—1467) és a következő század lefolyta után is saját *francia* nyelvöket használták; lassankint azonban egészen megmagyarosódtak. De már *szebeni* Rufin a XXII. János pápa által a pápa kincstára számára fentartott minden üres egyházi javadalom első évi jövedelmei felét illető bevételek és kiadások felől 1318-ban készült számadásában említ egy *francia egyházközséget*, melynek lelkésze *Habraha* vala. (*Budai Fer. Magyarorsz. polgári históriája. II. r. 190. l. — Cod. dipl. VIII. 2. 101. l.*)

Nevezetes *Oláh* Miklós egri püspöknek, mint földesúrnak, Eger lakosai számára 1552-ben kiadott, *Veráncz* Antal püspök által (1557—1569) megerősített kiváltságlevele, melyben a város lakosai ös szokása, jogai és szabadalmi nyomán megállapítatik, hogy ha valamely idegen Egerben házasodnék, s felesége gyermekek nélkül halna meg, az *ösi birtok* negyed része az életben maradt férjre illesse, mi azon esetben is megtartassék, ha a megholt nőnek férjétől fia maradt, de később ez is elhalt; ha pedig birtokuk közös szerzemény, az egész vagyon fele, és másik felének negyed része a férjnek jusson. A polgárok biráskodását illetőleg pedig e kiváltságlevél akkép intézkedik, hogy a *papok* nem idézhetők meg világi ügyekben, s világi bírónak vizsgálja meg pörös ügyeiket. A kinek gyermeke nincs, szabadon rendelkezhetik vagyonáról végrendeletében; a *gonosztevőket* s *gyilkosokat* a város rendes birája fogathatja el és fenyítheti meg. E kiváltságlevél Rudolf király 1587-ben kelt megerősítési okmánya következtében tétetett közzé. (*Lib. Reg. Saec. III. k. 421—425. ll.*)

1693-ban Eger városa, elsorolván a különféle Borsod- és Hevesvármegye hatóságai, és az egri térparancsnok által rajta elkövetett sérelmeket, Ő Felségéhez, a királyhoz folyamodott, hogy öt évre mentessék föl minden adózástól és más tehertől; emeltessék a *királyi városok* sorába s királyi biztos küldessék a tanács választására és rendezésére; továbbá a város rendes jövedelmei és vagyona, valamint a plebániatemplom, plebánus és kórház viszonyai elintézésére, végre hogy négy évi, s két heti *vásár* tarthatási engedélyt nyerjen, valamint a városban létezett három, és a városon kívül volt Portörő nevű malom a városnak adományoztassék. *Eredeti (N. R. A. 297. cs. 47. sz.)*

Ezen folyamodás következtében, minthogy a város a törökök uralma alatt minden a magyar királyoktól nyert kiváltságait elvesztette, sőt a püspök jogai kimutatása miatt I. Lipót királytól kieszközölt *királyi városok* közé soroltatása is visszavonatott: néhány a püspökkel, káptalannal, térparancsnokkal, s városi hatósággal közlendő előleges pont alapítottván meg, végre e pontok minden oldalról meghányása után 1695-dik évi január 4-dikén Kassán a következő 12 pontot tartalmazó egyezkedés kötött a város és *Fenesy* püspök közt az akkori városbíró *Faragó* András közbejöttével; de ez egyezkedést Lipót király csak 1700-ban erősítette meg.

1. pont: Eger város ne használja a *királyi város* nevezetet, hanem a püspöknek, mint törvényes földesurának engedelmeskedjék, és legyen alárendelve ¹⁾.

2. A városbíró és tanács minden nemzetiségi különbség nélkül jelöltessék ki a lakosok és erősítsék meg a püspök által.

3. A püspök a városban fenntart magának egy szabad telket *székházúl*, valamint a város határában egy *tagot* csűrrel és vadas-kerttel, 50 kaszás réttel, melynek szénáját a lakosok tartoznak gyűjteni és behordani; ezenkívül a város falain belül, és kívül birt *malmokat*, mindazáltal a városnak

¹⁾ Eger városnak szabad királyi várossá nyilvánztatása már 1789-ben tárgyalatott; 1812-dik évtől fogva a második érsek, báró *Fischer* István, kormánya folytán, és ennek halála után, 1822-ig több ízben sürgettetett; de mindeddig meg nem történt.

is fog a falakon kívül egy malomhelyet kitzüni, a *fördöket* pedig mind a városnak adja át; fenntartja magának a téglaházak építését és használatát, s egy püspöki vendéglő számára szükséges házat.

4. A püspöknek fenntartott telkek minden adótól, szállásolástól és polgári tehertől menttek maradnak, valamint a fegyvertár is, melynek főnöke azonban állithat kocsmat házi munkásai számára, de minden kocsmaczimer nélkül; továbbá: az *élelmezési*, a *harminczad-hivatali*, s a község- vagy városház, úgyszintén a *plebánia*, az *elemi iskola*, a *kanonokok* és *szereztesek* házai, valamint a szegények háza is ment legyen minden polgári tehertől. Ezekon kívül azonban semmiféle más magán, sőt nemesház sem mentes a polgári terhektől.

5. A város lakosai valamennyi szöllejéktől a püspöknek *tizedet*, és *kilenczedet*; a gabonától, valamint a bárányoktól, és méhköpküktől *tizedet* tartoznak fizetni.

6. A *bormérés* sz. Mihály napjától 1-ső januárig minden polgárnak valamint a községnek is szabad; a püspöknek csak az egeri szőlőhegyről; január 1-jétől utolsó martiusig csak a község mérhet más vidékről beszállított bort is; április 1-jétől pedig sz. Mihály napjáig csak a püspök mérhet bort; a *sermémentés*, és *serház* állítás végre egész éven át a püspöknek tartatik fenn.

7. *Mészárszéket*, és mészáros czéhet a város állithat; de a mészárosok minden nagy marhától a püspöknek 5 font *faggyút*, a *nyelvek felét* pedig a püspöknek, másik felét a városnak szolgáltatják be.

8. A *vásár- és vám* jövedelmei két harmad része a püspököt illeti*).

9. A *pallósjogot* a püspök tisztjei a várostanács segítsé-

*) A már I. Lajos király által 1362-ben Eger *Almagyar* nevű külvárosában minden péntekre engedélyezett heti vásárok (*Schmitt Episc. Agr. I. 308. l.*) 1702-ben *Telekesy* püspök folyamodására ismét rendesen megtartattak. (*L. R. Eccl. III. k. 443. l.*) — Országos vásárt pedig Károly király 1723-ban évenként négyet engedélyezett, és pedig: *Pál fordulása* (10. január), sz. *Pongrácz* (12. május), sz. *Eszter* (7. július), és sz. *Mihály* (29. sept.) napjára (*L. Reg. XIX. k. 164. l.*) — Később a *Károly-téren* hat országos-, a belvárosban pedig minden hétfőn és pénteken tartatott heti vásár.

gével gyakorolják; a *vérdíj*, és 12 frtot fölülhaladó *bírságok* a püspököt illetik.

10. *Taksa*, és a mindennapi *szolgái munkák* megváltásául a város évenként 600 frtot fizet a püspöknek bizonyos kitűzött határnapokon.

11. Főbenjáró, és jószágvesztési ítéleteket a püspök hoz, s polgári ügyekben a főlebbezés ugyancsak a püspökhöz intéztetik.

12. *Eretnekek*, és *zsidók* a városban nem lakhatnak. (*Lib. Reg. Eccl. III. k. 412—421. U. — Gorove az i. h. LXI. 26—28. U.*)

Milyen állapotban volt az I. Lipót király hadai fővezére Caraffa által 1687-ben a törököktől visszafoglalt, és *Fenessy György* püspöknek (1688—1698) visszaadott Egerváros (noha annak visszafoglalását terjedelmesen leírja *Gorove* az idézett helyen *XI. k. 4—19. l.*) bizonyos *Rottenstein Ignác*nak 1751-dik évi június 18-dikán a magyar királyi kincstárhoz fölterjesztett jelentéséből kiderül, melyben ekkép ír: „1690-ben minden egyes ház, és valamennyi telek a város nevében följegyeztetett, megbecsültetett, elárvereltetett, és adatott; a királyi kincstár számára pedig a katona *élelmezési-, puskapor-készítési- és serházon* kívül semmi sem tartatott meg. A várallyai városnak az országutat keresztül metsző utcájában a kaputól mintegy 100 lépésnyire török *mecset*, és *fürdő* van, és pedig a később többek által lakásul használt *fürdők* kalmár-boltokul használtattak; a *mecset* pedig, melynek szétrombolása meg nem engedtetett, de lakni sem hagyták benne az embereket, a vár helyreállításához szükséges eszközök raktárává alakítottak; *Rákóczy* fölkelése folytán (1704—1706) e mecset a katonaság gabnacsüre levén, katona kézre került. A *vaskapu* átellenébeni kelet felé nyúló tér, melyen hajdan a *janicsárok* laktanyája állott, egészen kiegyengettetett, s e tért 1715-ben *Zinczendorf* várparancsnok a törökök elleni védelmül, a *Telekesy* püspök által a vár kijavítására hagyományozott 1000 aranyon sánczczal kerítettette be; midőn pedig a töröktől többé felni nem lehetett, a várparancsnok e tért benépesítette, és lakóit zselléreivé tette. E jövedelmet a többi várparancsnokok is élvezték, míg a királyi kincstár 1748-ban e tért át nem vette. A *Maklár* külvárosban létező kert, és a

Szihalmi területen *Bassatérnek* nevezett rét a káptalan birtoka; de mint mondják, a várparancsnoknak van fenntartva.“ (N. R. A. 979. cs. 46. sz.)

1696-ban I. Lipót király védlevelet adott ki, melyben Eger várost pártfogásába fogadván, meghagyja, hogy a város ősi kiváltságai, mindazáltal a földesuri jog sérelme nélkül, oltalmaztassanak. E védlevélből kiderül, hogy Eger akkortájt Heves- és Borsod vármegyék minden befolyása nélkül fizette meg 1000 tallér évenkénti adóját; mivel pedig ezen adó lefizetését mind Heves, mind Borsod megye külön követelte, *Lipót* király 1693-ban Heves vármegyéhez királyi parancsot küldött, meghagyván, hogy Eger lakosaitól, kik már előbb kivették e két vármegye hatósága alól, se jobbágyi munkát, se adót ne követeljen, minthogy Eger lakosai saját tanácsuk pénztárába tartoznak adójukat fizetni. (*Gorove az i. h. XL. 30. l.*)

A *Rákóczy* Ferencz vezénylete alatt szervezett fölkelés közben, *Rákóczy* hadserege elfoglalván 1703-ban a Tisza vidékét, Eger város lakói a *Bercsényi* Miklós *Rákóczy* fővezére által bekerítettett várost átadták *Bercsényinek*, ki 1704-ben, *Telekesy* püspök e közben megérkezvén, Eger lefegyverzett lakosait az úgynevezett aranyosi völgybe vitte; a *Zinczendorf* császári vezér védelmezte vár pedig, *Rákóczy* fegyveresei által ostromoltatván, kénytelen volt magát végre a várossal együtt *Rákóczynak* megadni, ki 1705-ben ünnepélyesen bevonult a városba, és az elibe kiment püspököt kegyesen fogadta, míg hadvezérei *Bercsényi*, *Eszterházy* és *Károlyi* Sándor Bécs környékére hatoltak.

Erre a város lakosait még súlyosabb baj érte, mert miután a *Széchenyi* Pal esztergomi érsek, és *Telekesy* püspök által megkísértett békekötés nem sikerült, s a *Jezsuiták* kényszerültek 1707-ben a városból eltávozni, 1710-ben mind a polgárokat, mind *Rákóczy* seregét pusztító mirigy ütött ki. Nem sokára mindazáltal *Heiszler* királyi hadvezér, meggyőzvéen *Ipoly* vize mellett *Rákóczy* párthiveit, s ezek elfogadván az I. *József* király nevében ajánlott megkegyelmezést, véget vetett a fölkelésnek, mire gróf *Pálffy* János 1710-ben a király nevében visszavette Egert, mely alkalommal a felkelőkhözi szításról gyanúsított, ezért méltóságától, s javaitól megfosztott, de ártatlanságának bebizonyítása után visszahelyezet *Tele-*

kesy püspök is visszatért Szarvaskővárából, hova belebbezve vala, Egerbe. (U. O. 34—46. ll.)

E bajokhoz járult, hogy 1782-diki szeptemberben *sáskák* pusztították el Eger vidékét, 1757-ben, 1813- és 1814-ben iszonyu vizáradás roppant károkat okozott az egrieknek, 1800-ki évi augustus hó 23-án *tüzzész* pusztította el a püspöki palotát, papneveldét, elaggott papok házat, és a *czisztercziták* templomát több más épületekkel együtt, s 324,360 forintra becsült kárt okozott.

1804-ben I. *Ferencz* király az egri püspökséget, a roppant terjedelmű püspökmegye kormányzásának megkönnyítése végett, annak területéből a *kassai-* és *szathmári* új püspökmegyéket alapítván, három püspökmegyére osztotta, az egri püspökséget pedig *érsekséggé* alakította, az érsekség püspöki joghatóságát Heves-, Borsod- és Szabolcsvármegyékre, a jázságra és nagy künságra szorította, s ekkor első egri érsekké *Fuchs* xavéri Ferencz nyitrai püspököt nevezte, az érsekséghez csatolván Heves vármegye örökös főispáni méltóságát, melyet az egri püspökök már az előbbi királyoktól, valószínűleg 1498-ban *estei* *Ipoly* püspök alatt nyertek volt. (U. o. 1828. IX. 3—8. ll. — *Porubszky József*. Az egri megye főpásztorainak különös jogairól.)

Eger városnak, melynek két harmadát a püspök, egy harmadát a káptalan birta, több kapuja volt, úgymint: a *hatvani*, melyet 1758-ban *Barkóczy* püspök építtetett; a *ráczkapu*, a *maklári-* és *Károly-*, máskép *Czifrakapu*, melyet gróf *Eszterházy* Károly püspök emeltetett 1781-ben. — A városnak a maklári kaputól a ferencziek telke, és a kisrépostság kertje mögött elterjedt külső falai a *hatvani* kapun kívül délnek egész a Jezsuita társház szögletéig értek, innét tovább a kórház és rácz templom déli részén a rácz kapuhoz, nyugot felé a város régi falaihoz csatlakoztak. (*Gorove az i. h.* 20. l.)

A fő utcák nevei a következők: *hatvani-*, *felnémeti-*, *czifra-* és *maklár-utca*, melyek a püspök és káptalan közt valának fölosztva; a XVI. század okmányaiban előfordul a *barátutca*, melyben 1557-ben *Peliny* Bálint- és Gábornak egy ház adományoztatott, és a *kovácsutca* is, melyben 1591-ben *Domory* Anna, *Bathay* Pál özvegye, háza létezett. (U. o. 23. l. — *L. R. Sec. II. k.* 317. l. — *N. R. A.* 1016. cs. 19. sz.)

Eger főtermesztménye kintünő, többnyire *vörös bora*, mely a város melletti szőlőhegyeken, különösen *Eged* hegyen, hol egykor sz. *Egyed* kápolnája volt remetelakkal együtt, termel-tetik, és kősziklába vágott pinczékben tartatik *). A hires egri boron kívül emlithetők azon természeti adományok közül, melyekkel Eger bőven van megáldva, egészséges, mérsékelt hőmértékű Eger vize bal partján a város keleti részén levő fürdői, melyek sokkal előbb ismeretesek valának, mintsem a törökök Egert elfoglalták, s melyek majd *érseki*, majd *török* fürdőnek neveztetnek. E fürdő mellett van egy csapó malom és az érseki kert, mely a gróf *Barkóczy* és *Észterházy* püspökök által hozzá csatolt, a közönség számára megnyitott terjedelmes kerttel együtt igen jól műveltetik. (*Gorove IX. 25-27. ll.*)

Van még Egerben több egykori török imola nyoma is, mert azon *mecseten* kívül, melynek tornya (minaretje) az irgalmasok temploma mellett ma is látható, Egerben több más török mecset létezett, mint a ferencziek templomának éjszaki fala szintén török-mecset maradványának tartatik; de a török barátoknak, a derviseknek is volt ott, hol most az érseki lak és kert áll, mecsetjük és lakhelyük, melyet az egri nép *bolondvárnak* nevezett el. (*U. o. 1826. III. 43. l.*)

c) A kisebb egyházi épületek, a vallásos és tudományos intézetekkel együtt.

Az Egerben hajdan létezett, alkalmasint legrégibb közhasznú intézetek egyike az egri egyházhoz tartozott „szent *Jakab kórház*“, melynek alapítója ugyan nem ismeretes; de melyet, mint Gergely pápának ezen kórház igazgató lelkészé-szébe 1239-ben intézett rövidebb apostoli iratából kintünik, *II. Kilit* egri püspök, káptalana beleegyezésével, minthogy néhány egri püspök azt javadalmúl egri világi papoknak engedte át, jóllehet betegek és szegények számára vala fölsze-relve, újra szervezett, s visszaadott a *cziszterczita* rendnek. (*Schmitt Episc. Agr. I. 152. l.*) 1754-ben egy másik egri

*) Ezen kápolna a sz. *Egyed* hitvallóról nevezett egykori benzés monostor emlékeül építettett sz. *László* magyar király által a *felnémethi* völgyből emelkedő hegy aljára, s 1106-ban *Húgó* nevű benzés volt apátja; de ez apátság viszontagságai s elpusztulása körülményei teljesen ismeretlenek. (*Bárdossy ad Suppl. Scepus. 196. és 197. ll.*)

kórház említése is fordul elő, s ezen kórház a rácz-utczában 1730-ban *Komáromy János* egri kanonok által sz. *Anna* emlékezetére építettett temploma kántorának ugyancsak *Komáromy János*, királyi helybenhagyással, 24 forintot, szegényeinek pedig 12 rénes forintot hagyományozott. (*Lib. Reg. Eccl. III. k. 496. l.*)

Ezeknél nagyobb jelentőségű a *Telekesy István* püspök alapította *Nagyboldogasszonyról* czimzett egri *papnövelde*, melynek kellő fölépíthetése végett *Svorez*, (máskép *Körmöczi*) mézárosnak a város falai mellett a Jezsuita-társoda nyugoti részén létezett házát 600 rénes forinton megvette, és új emelettel szaporítván, fölszerelte. Ehhez továbbá nemes ifjak számára szánt *tápinézetet* csatolt, melyet, 28,000 forintot lefizetvén, 10 szegényebb sorsú ifjú neveltetésére alapított. E végre a *hatvani* kapu alatt *Maklár* külváros felé fekvő *Levini telkének* nevezett tért 1500 forinton vette meg, s két malmot szerzett, melyeket 1730-ban gróf *Erdödy* püspök a magyar királyi kincstártól 2500 rénes forinton oly kötelezettséggel váltott meg, hogy azokban a császári katonaság élelmezésére szükségelt gabna a szokott díjért előlegesen öröltessék meg. (*Contr. et Trans. III. 26. sz. — N. R. A. 45. cs. 9. sz.*) Ezen malmok egyikét, mely a sz. Miklós utczában volt, ugyancsak *Telekesy* püspök építtette, és 2000 forintnyi költséggel nagyobbíttatta; e malmokhoz csatolta a *Szent-Pétery* és *Döry* nemesektől 2000 forinton visszaszerzett *Borsod vármegyei Harsány* és *Kürth* pusztákat, melyeket azonban később *Barháczy* püspök 3000 forinton megváltott.

Ezen, a káptalan egyik tagja által kormányoztatni rendelt, alapítványok javadalmazására fordítottak még a *beeli háromforrásról* czimzett, vagy *apátfalvi* apátságnek, hajdan a káptalan által birt fekvő javai, melyekhez tartoztak *Apátfalva*, *Ostoros*, *Uppony*, *Bánhorvát*, *Királyd*, *Bóta* és *Mércse* helységek, s *Kismező* pusztá. Mindez I. Lipót király 1700-ban és Károly király 1712-ben kelt helybenhagyásával történt. (*L. R. Eccl. IV. k. 84—95. ll. — Emlékkönyv 219. és 220. ll.*)

A jeles főpásztor e nagyszerű alapítványát, melyhez a kanonokok több mint 75,000 forinttal járultak, követte a nagy püspök másik 5000 forint tőkére rügő alapítványa, melynek évi kamatjából 200 forint érdemesült papok tartására, 100 forint

szigorlatokat tevő, s a bölcészeti tanulmányokból kitünő osztályt nyert ifjak számára volt szánva.

Ezekhez tartozik *Foglár* György egri kanonok 3000 forint alapítványa, melynek kamatját az alapító a nevendékpapoknak jogi tanulmányokba avattatására rendelte fordíttatni. A jogi intézet számára külön épület is volt szánva, melyben most az úgynevezett *Foglár tápintézet s nevelde* van, minthogy a jogi tanulmányok tantermei 1774 óta a többi két, vagy hit és bölcészeti karral együtt a nagyszerű Lyceum épületében léteznek. (*Emlékkönyv. 220. és 221. ll.*) *Komáromy* János egri kanonok is hagyományozott 1754-ben a papnevelde számára 183 rénes forintot. (*L. R. Eccl. III. k. k. 495. l.*)

Az egri egyház részére tette 1659-ik évi august. 23-án *Kisdý* Benedek egri püspök, s a kassai akademia alkotója is nagyszerű alapítványát a Kassán, hol akkortájt az egri káptalan székhelye volt, építtetendő *papnevelde* számára. E végre a buzgó püspök 9000 darab aranyat, 2000 tallért, egy házat, és *günyői* birtokrészét szánta; de e szándékát utódja *Pálffy* Tamás egri püspök, mint az alapító végrendelete végrehajtója, létesítette, midőn Kassán a Jezsuiták társodájától húsz lépésnyire feküdt *mosdói* házban a *Kisdý*-neveldét sz. *László király* emlékezetére fölállította, s azt jól fölszerelten 30000 forint alappal, és a *günyői* birtokkal együtt a jezsuiták igazgatására bizta az egri káptalan fölügyelete alatt.

Ezen alapítványhoz ugyanazon *Pálffy* püspök mint nyitrai püspök 1678-ban *Heicze* abaújvármegyei, előbb az egri püspökség birtokaihoz tartozott, de később világi kezekre jutott, általa azonban hosszas per utján 30,400 magyar forinton visszaszerzett falut csatolta. Mivel azonban a sz. *Lászlóról* czimzett *Kisdý*-papnevelde mindezen gazdag alapítvány s az egri főpapok atyai ápolása mellett sem virágozhatott föl, épületei omlófélben voltak, sőt eladósodott, s nevendékei soha sem fogytak ki a panaszból, gróf *Barkóczy* Ferencz, egri püspök, elhatározta e neveldét az egri papneveldével egyesíteni, s e szándékát 1760-ban végre is hajtotta. (*Emlékk. 222. és 223. ll.*) — 1768-ban még *Baksa* és *Csontosfalva* abaújvármegyei birtokok is említettnek, mint olyanok, melyeket az egri püspök a *Kisdý*-papnevelde számára birt. (*N. R. A. 1132. cs. 40. sz.*)

A tudományoknak előmozdításában ernyedetlen buzgalmű egri püspökök közül megemlítendők gróf *Barkóczy* Ferencz, ki 1754-ben Egerben a bölcészeti és hittani tanfolyamot honosította meg; és gróf *Eszterházy* Károly, ki 1765-ben a püspöki *Lyceum* kellő elhelyezésére a nagyszerű, ékes idomban tervezett Lyceumépületet építtette, s minden szükséges kellékekkel fölszerelte; mert ebben *csillagvizsgáló* torony is van, melyben a magyar születésű *Hell* híres csillagász szerkesztette a délkörvonalt. Ehez jól fölszerelt *természettudományi csarnok* járul, továbbá a püspökök és kanonokok által alapított és folytonosan gyarapított *könyvtár*, melynek nagyszerű terme boltozatán a *Krakkel* János, és *Zach* József freskóban festette tridenti zsinat ábrázolatát. Nem kevésbé érdekes az úgynevezett *vitatkozási*, *Sigrist* Ferencz által festett terem, melynek boltozatán freskóban a *négy tudománykar* tűnik elő, és a sz. *István* királyról czimzett kápolna. Földszint pedig a gróf *Barkóczy* Ferencz püspök által alapított *érseki könyvnyomda* van elhelyezve. E nagyszerű épületet gróf *Eszterházy* Károly püspök egészen saját egy millió ezüst forintra rügött költségen 20 év folytán az új *Eszterházy* keresztnevéről *Károly-városnak* nevezett városrészben létesítette. (*Gorove u. o.* 1828. VII. 15. s 16. ll.)

A nagyszerű Lyceumhoz közel áll a gróf *Erdödy* püspök által építtetett, a gróf *Bárkóczy* püspök által egy emelettel bővített *püspöki palota*, melyben gróf *Eszterházy* Károly püspök ékes lépcsőzeten kívül sz. *kereszt* kápolnát készíttetett, jelenleg azonban az érseki palotában létező kápolna a *Szent-séges Megváltó* tiszteletére van szentelve.

Létezett még az Egerhez egy órányi távolságra fekvő *Felső-Tárkány* (Borsodvármegyében) melletti két hegy között emelkedő bájos halmon gróf *Bárkóczy* püspök által *For-Contrast* néven építtetett püsköki *nyárilak*, mely minden kényellemmel, és diszszel bőven föl vala szerelve; azonban gróf *Eszterházy* püspök e nyaralót szétszedette, s az épületi anyagot az akkori jobbagyoknak ajándékozta. — *Barkóczy* püspök a *Felső-Tárkányhoz* közel eső völgybe olasz *Nazarénusoknak* nevezett szerzeteseket is telepített de ezek rendszabványaik szerint sarutlanul tartozván járni, nem bírták a lég zordonságát

kiállni, s 1770-ben rendjök el is törültetvén, alig 10 évi ottlétök után, eltávoztak Magyarországból.

Egyébiránt ugyanezen vidéken az úgynevezett *Segítség völgyben* még a XVI. században *Miklós* egri püspök által (1332—1360) alapított *karthausi* zárda létezett, melynek perjele 1466-ban *Barnabás* nevű szerzetes vala; de a zárda szerzetesei, földülvén a törökök zárdájukat, többé vissza nem tértek; mindazáltal e zárda birtokai, nevezetesen: Zsércz helység *Tilay* (Borsod) és Nagy v. *Sentivány* (Hevesvármegyei) pusztákkal, a szerzet egy egri házával, és egy *Vadkert* mellett létezett malommal együtt 1557-ben részint a káptalannak, részint magánosoknak adattak át, de csak addig, míg a zárda helyreállítatván, a karthausiak visszatérhetnek. (*Gorove az i. h. 16. l. — Verancz kéziratai a nemzeti muzeumban 422. sz. — N. R. A. 1746. cs. 12. és 15. sz. — Lib. Reg. Sec. II. K. 271 és 317. ll.*)

Már *Eszterházy* püspök szándékozott a püspöki székesegyház kellékeinek, s Eger város helyzetének megfelelő nagyszerű román izlésű székesegyházat építtetni; de 1799-ben kora halállal mulván ki, jámbor szándékát végre nem hajthatta. E jámbor szándékhoz képest tehát Felső-Eőri *Pyrker* János László, előbb szepesi püspök, utóbb velencei patriárka, 1826-ban végre egri érsek, 1837-ben a káptalan, egri megyei papság, s néhány jótevő jámbor bőkezűsége által gyámolítatva *Hild* építész terve szerint a Lyceum átellenébeni halmon keresztalakú főegyházat kezdett építtetni, mely, mint fő-s egyszersmind plebánia-templom elkészülvén, *Mária szepölten fogantatása*, sz. *Mihály* főangyal, és olajban főtt sz. *János* apostol s evangelista emlékezetére szenteltetett föl az Istennek.

Ezen főszékestemplom csarnokába 20 lépcső visz föl, s nyolcz 5 láb vastagságú, 9 láb magasságú oszlopon nyugvó homlokzatán e fölrás ragyog aranyozott betűkkel: „VENITE ADOREMUS“. 9 láb magas homlok-főlepen három a hitet, reményt, és szeretetet jelképező szobor diszeleg, melyeket *Casagrande* Mark szobrász készített. A templom közepén 24 láb széles, 12 láb magasságra emelkedő kúp 8 ablakán terjeszti a világosságot a templomba, melynek 2 *tornya* 168 lábnyi magasságra emelkedik. A templom külső hossza a csarnokkal együtt 300 lábnyi. A főoltár magassága végre

19 láb, 8 hüvely, szélessége 13 láb, 3 hüvely. A főoltárképet *Danhauser József* festette. (*Tahy az i. h. XII. 48. l.*)

Az egri fő székes-, a város magasabb részén az *érseki palota*, és *kert* szomszédságában épült, templomon, az érseki három, úgymint: hittani 5, jogtani 8, és bölcsészeti 7 tanárból álló kart magában foglaló *Lyceumon*, az *érseki papneveldén*, az *elaggott papok* néhai *Kiss János* prépost által 1727-ben építtetett *házán* s a *vármegye házon* kívül, Egerben még több szerzetes rend temploma, valamint kápolna is van, úgymint: a temetőkben sz. *Rókus-*, *fájdalmas Szűz Mária-*, és *Kisasszony-*, a várban levő *Pyrker* érsek által készíttetett *Kalvária-hegy* alatt *Krisztus sírja-*, továbbá a Foglár neveldében sz. *József-* végre a vármegyeház börtönei mellett *nepomuki sz. János* kápolna. (*Schem. Cleri. Agr. az i. h. 47. és 154. l.*)

2. §.

Az egri szerzetes rendek házai.

Az egri főpapok által székhelyükön alapíttatott, vagy a mások által építtetett általuk pártfogolt kolostorok rövid ismertetése közben azon eredményre jutunk, hogy e kolostorok némánya már Magyarország keletkezte első századaiban alapíttatott, de a tatárjárás közben, vagy a török uralom alatt végkép elpusztult, mások a törökök kiűzetése utáni nyugodtabb korban a XVII. században részint helyreállítottak, részint alapíttattak. — S ezek a következők:

a) A sz. Ferencz rendi szerzetesek kolostorai.

Schmitt Miklós tudós írónak az „*Egri püspökökről*“ irt jeles művében (1768. I. köt. 139. l.) nyilvánított állítása szerint, az 1208-ban keletkezett *Serafikus sz. Ferencz rend* szerzetesei Olaszországból hazánkba is bejöttek; de rosszul fogadtatván, mindenüktől megfosztattak, s visszatértek hazájukba; 1231 ben azonban, tehát még alapítójok élete folytán, II. *Kilát* egri püspök meghívására visszatértek Magyarországra, s Egerben telepedtek le. Ez első hazánkban letelepedett Ferencz-rendi szerzetesek alapítójuk első szabályaihoz ragaszkodtak, s

kisebb testvéreknek (Fratres minores) neveztettek; később Szabványosokra (observantes), társházaiakra (conventuales) és Kapuczinusokra oszlottak. — A szabványosok ismét vagy szabályosok, vagy szigorubb szabványosok (regulares, et strictioris observantiae) valának, s ez utóbbiak a mostani *Ferenczrendiek*, a társházaiak pedig a mostani *minoriták*, kik különféle engedményekkel élvén, enyhébb szabályokat fogadtak el, s 1517 ben külön testületet képezvén, társházákba gyülekeztek, és ingatlan javakat is birtak. (*Greiderer szerint, Rupp: Budapest 84. l.*)

Jelenleg Egerben mind a két szabályt követő Ferenczrendi szerzetesek léteznek, és pedig a *szigorubb szabványosok* a Szentséges Megváltóról czimzett sz. *Ferenczrendi* tartományhoz tartoznak, kiknek temploma a boldogságos szűz *Mária szeplőtelen fogantatása* emlékezetére van szentelve; a *Minoriták* pedig a sz. Erzsébetről czimzett tartományból való gyülekezetet képeznek, s ezek temploma páduai sz. *Antal* emlékezetére van fölavatva.

A Szentséges Megváltó tartományabeli szigorubb szabályt követő Ferenczrendiek, kiknek Egerbe telepítettése 1231-dik évre tehető, kétségkívül szétverettek 1241-ben a tatárok által, s ezek eltávozása után visszatérvén, az Egerre rontott törökök által 1596-ban ismét elűzettek, mire a városba alattomban járó gyöngyösi kolostorban lakott ugyanazon tartománybeli Ferencziek tartották a katholikus isteni tiszteletet Egerben, mig 1681-ben megengedtetvén nekik ott tartózkodniok, 1687-ben egészen visszahelyeztetek előbbi kolostoruk birtokába. Jelenleg e kolostorban a zárdafönökön, s ennek helyettesén kívül 6 szerzetes áldozár van, és segíti a főmegyei plebánusokat a lelkipásztorkodásban. (*Schem. Agr. 1871. 186. l.*)

Mikor települt le a Minoriták, vagy kisebb testvérek gyülekezete Egerben, nem nyomozható ki; hogy azonban a XV. században már Egerben voltak, bizonyos, miután *Rangon Gábor*, egri püspök, ki szintén ezen szerzet tagja volt, 1486-ban a minoriták temploma sz. *Bonaventura* általa építettet kapornájában temettetett el. (*Schmitth. Episc. Agr. II. 121. l.*); az erre következő évben pedig a minoriták tiltakoztak a *Leveni* családnak hason nevű, *Károly király* által 1320-ban neki adományoztatott birtokba visszahelyezése ellen az egri káp-

talán tanuskodása mellett. (*Lib. Reg. Sec. 16. k. 112. l.*) — Az egri minoriták birták a *Tisza-Tokajon* létezett *Szent-Miklós*y féle nemes telket is, melyet annak zálogos birtokosa *Batistuta* Jakab 1747-ben az egri, és miskolczi minoritáknak hagyományozott; melyet azonban az 1759-ben, sőt még 1771-ben élt zárdafőnök *Jakabfalvy* Román ajánlatára a királyi kincstár 800 magyar forinton megváltott. (*N. R. A. 1084. cs. 18. sz. — 1163 cs. 42. sz. — 1455. cs. 31. sz. Acta Trinit. Sárospatak 2. cs.*) — A zárda személyzete a házfőnök, a lelkiatya, s három, vagy négy áldozárból, 5 vagy 6 hittanhallgató nevéndékből, s 2 szolgáló testvérből áll. (*Schem. Agr. 1871. 189. l.*)

b) A sz. Domonkosrendi szerzetesek társháza.

A hithirdető, vagy sz. Domonkos rendi szerzetesek egykor Egerben létezett társházáról több ki nem nyomozható, mint hogy Pázmán Péter bibornoknak Péterffy által közzétett II. Függeleke szerint, melyre Ferrarius 1637-ben kiadott szerzete történetének terjedelmes rajzában hivatkozik, az egri dömés társház nem sokára e szerzetnek hazánkba 1221-ben *Pál* mester, bolognai tanár sz. Domonkos tanítványa, és e szerzet magyar tartományának főnöke által történt letelepítése után alapított, és sz. *Mihály* egyháza mellett helyezkedett el, mi csaknem ugyanazon időben történt, melyben a minoriták Egerben meghonosultak. Mivel pedig Ferrarius Egert még 1486-ban is, mint oly helyet említi, hol dömések laktak, (*u. o. 507. 510. ll.*) valószínű, hogy e rend egri társházát a mohácsi vész után a törökök dúlták fel, mire az elhagyatván, lakói által, épületi anyaga a vár kijavíttatására fordított, a nélkül, hogy annak alapítója, védszentje, s egyéb viszonyai az utókor előtt ismeretessé lettek volna.

c) I. remete sz. Pál szerzetesei boldog Mária Magdolnáról címzett zárdája.

Ezen az Eger várossal határos *Fel-Némethi* felől létezett zárda alapítója *Monoszlay* Miklós, egri püspök, később esz-

tergomi érsek vala 1347-ben, és *Chanády* Kelemen egri kanonok, ki e zárda temploma diszes hajóját építtette. (*Benger Chronotaxis V. fejt. VI. sz.*)

Ezen zárda birtokviszonyaira vonatkozólag a zárda 1406-ban *Farnos* Vidtől, és *Nagy Istvántól* lelkők üdveért, a zárdába fogadtatásukért, és temetésükre *Botond* (Batony?) Heves vármegyei pusztát, és *Nagy Iván* helységet kapta, valamint a fent említett *Fel-Némethi* helység határában szállóket, Eger vizén egykerekű malmot, *Tárkány* patakon pedig egy másik két kerekű malmot öröklött. Azonban a *felnémeti* pálosok 1468-ban *Botond* pusztát fölosztották maguk, és a *segedelemvölgyi* karthausiak közt.

Ezen Eger melletti pálos zárda valószínűleg 1580-ig állott; mert az Eger várat 1552-ben eredménytelenül ostromlotta *Mahumet* török császár visszaveretvén, a kálvinisták a katolikusok templomait erőszakkal elfoglalták, s a katolikusokat megakadályozták vallásuk gyakorlásában, mire a fent (1. §. a.) említett sanneki báró *Ungnad* Kristóf, Kálvin tana buzgó terjesztője, a pálosoktól elrabolta felnémeti malmukat; 1571-ben azonban visszaadta nekik, tehát, minthogy e zárda egyik 1584-dik évi okmányban az *elhagyott* zárdák közé soroztatik, alkalmasint 1580-körül távoztak el belőle a szerzetesek. (*Act. Paulin. Agr. 1. cs. 3. 5. sz. — 2. cs. 1. 2. sz.*)

A b. Mária Magdolna kolostor perjelei közül ismeretesek:

1406 — — *Péter.* (*Act. Paul. Agr. 1 cs. 5. sz.*)

1466 — — *János.* (*U. o. 1. cs. 3. sz.*)

1549 — — *déesi Péter.* (*Act. Paul. Diósgyőr. 1. cs.*

16. sz.)

d) A sz. Ágostonrendi szerzetesek sz. Miklósról címzett Perjelsége.

Ezen kolostornak mind alapítója, mind alapíttatása éve ismeretlen; annyi azonban bizonyos, hogy IV. Sándor pápa már 1256-ban egyetemes káptalant gyűjtvén össze Rómában, sz. angyalról nevezett *Rihart* bibornok elnöklete alatt a sz. Ágoston rendjebeli egész földön létezett remetéket egy főnök alatt egyesítette; IV. Orbán pápa pedig 1262-ben

Magyarországban a töbitől különvált szabályozott tartományt alapított, és ezt sokféle kiváltságokkal tüntette ki, valószínű tehát, hogy e rend egri kolostora már a XIII. század vége felé keletkezett.

Az egri eleinte kolduló, később fekvő javakkal is birt Ágostonrendi szerzetesek egri temploma sz. *Miklós* emlékeztére vala szentelve, s ezen talán a belzavarok, és a csehek betörése közben megromlott templom helyreállítása végett 1456-ban János a sz. Angyalról címzett bibornok, az e templom javítására adakozó s azt sz. *Miklós*, *Úrnappja*, *Nagyboldogasszony*, és sz. *Ágoston* évlinnepein meglátogató híveknek búcsút engedélyezett, és ezt *Hedervári* László püspök is megerősítette. (*Schmitth Episc. Agr. II. 72.*)

1505-ben *Borsos* István, *Ulaszló* király helybenhagyásával, e kolostornak ajándékozta az őt illető malomrészt; az erre következő évben pedig füzesi *Kormos* Fülöp, és ennek neje Anna Füzesi Benedek leánya egész Heves vármegyei füzesi birtokukat adományoztak örökös javadalmazás, s alalmaznaül az egri Ágostonrendi kolostornak. (*U. O. 214. és 215. U.*) — Szintügy e kolostornak adta 1507-ben *Zendi* Péter özvegye, néhai *Csáni* Márton leánya *Vajdaháza* pusztán volt birtokrészét; 1509-ben *Kurottyani* Tamás nagyhelyi nemes telkeit; 1512-ben *Folthi* Gergely *Kishelyen* létesett birtokrészét királyi helybenhagyással; végre 1520-ban az egri ágostoniak törvényesen beigtattattak *Kis-Cselej* falu egy része, *Zemplén* vármegyei *Nagy-Cselej*, és *Borsod* vármegyei *Szalonta* egész falvak birtokába. (*U. o. 216. l. — Czindár II. 206. és 207. U.*)

A kolostor viszontagságai közé sorozható, hogy a Zápolyához szitott kassai bíró *Kakuk* Mihály, a kassai polgárokkal 1527-ben ez egész kolostort kirabolta, noha felsőbb parancs folytán a kolostor elrablott, de még megvolt tulajdonát vissza kellett adnia. Ezen ágostonrendi perjelség 1596-ig létezett, midőn a törökök azt elfoglalván, sz. *Miklós* templomát a ráczoknak engedték át használatra. (*Czindár 207. l.*)

e) Jézus társasága társodája, Borgiás sz. Ferencz emlékezetére szentelt templomával.

1578-ban Kálvin új tanai mindinkább terjedvén Egerben, Radéczi püspök a jezsuitáktól egy áldozárt kért, a népnek az ősz igaz hithez visszaterítésére. A jezsuiták tartományi főnöke e kérés folytán Leleszi János jezsuitát küldte Egerbe, ki a népet buzgón oktattván, derekasan megfelelt hivatásának. (*Schmitt. Episc. Agr. III. 119. l.*) — Végre gróf Széchényi György esztergomi érsek, a törököknek kiűzése után hazánk-ból, 1689-ben alapítványlevelet adott ki egy Egerben állítandó jezsuita társoda és gymnasium szervezésére, s ennek értelmében a Lipót király által 60,000 forinton nevére átiratott, s általa ugyanazon összegben megváltott, Szepességben fekvő *schavnik*i boldogságos szűz Mariáról nevezett apátságot hagyományozta végrendeletileg. Erre a jezsuiták még ugyanazon évi decemberben Egerbe menvén, s a sz. Miklós-utczában minden készületet megtevén társoda és templomépítésre, 1695-dik évi ápril 22-kén a nevezett apátság javai birtokát átvették. (*Eccl. Cam. 48. cs. 31. sz. — Acta Jesuit. Agr. 1. cs. 21. 36. 43. sz. — 7. cs. 100. sz. — Tudom. Gyűjt. 1828. IX. 21. l.*)

A *schavnik*i apátsághoz tartozott: *Schavnik* helység kastélylyal; *Grönicz*, vagy *Hranovicza* mezőváros vashámmal, melyet 1653-ban Tököly István Zsigmond fivérének a szavatolás terhével 25,000 forintban elzálogosított; de mely ennek fölségsértési bűnbe esése miatt, a királyi kincstárra szállott; bedeghi Nyáry Zsigmond által azonban elfoglaltatott. Ezért a jezsuitáknak pórt kellett vinni a Nyáryakkal. Az apátsághoz tartoztak továbbá *Kubach*, *Kravjan*, *Vikartócz*, alsó *Szungava?* és *Vidernik* helységek, *Teplícze* mezőváros, *Ugouszka* tanya, végre *Olczo*, *Spave?* és *Dluchova* puszták. Ezen fekvő javaknak a jezsuiták számára történt adományozását 1760-ban Mária Terézia királyné is 10,000 rénes forint lefizetése mellett megerősítette. (*Acta Jesuit. Agr. 6. cs. 1. sz. 58. §. — 2. cs. 1. és 9. sz. — 1. cs. 49. sz.*) — Miután 1707-ben Rákóczy Ferencz fejedelem azon rendeletet adta ki, hogy a

jezsuitáknak *Teplicze* és *Vidernik* helységei minden a *schavnik*i uradalomban található gabnával, s más élelmi szerekkel együtt az Egerben ifjuságot oktató katolikus papok élelmezésére a püspöknek adassanak át, míg a *Tököly* családnak e helységek birtokára állított jogai iránt nyomozás történik. Eredeti. (*N. R. A. 1584. cs. 30. l.*)

A város falain belül a jezsuiták sz. *Miklós* utczában kaptak tért, házat és török mecsetet, templom, társoda s gymnasium építésre; a város falain kívül pedig *Fenesy* György püspök 1695-ben kelt átengedési okmánya szerint 4 szőlőt, 3 szántóföldet s kertet adott át nekik. Ez adományozást 1696-ban I. Lipót király is megerősítette, ki egyszersmind kiváltságos levelet is adott nekik ugyanakkor, melyben e nevezett telkeket minden tartozás és szolgálat, s tehertől fölmentvén, azok 1700-ban a birtokukba beiktattatott jezsuitáknak átadattak. (*U. o. 2. cs. 12. sz. — 6. cs. 1. sz. 77. 78. §. — Lib. Reg. Eccl. T. III. 224. sz.*)

Ugyanazon évben átadta a jezsuitáknak az egri kincstári igazgató *Aranyos* és *Nyárad* helységeket is, melyek hajdan a *bozói* prépostság jogos birtokához tartoztak, és a nagyszombati társodának adományoztattak, de ennek beleegyezésével, az egri jezsuitákra szállították át. (*Act. Jesuit. Agr. 3. cs. 2. sz. O. alatt. — 5. cs. 59. sz.*)

1712-ben *Telekesy* István püspök Borgia sz. Ferencz iránti különös kegyeletéből az ezen szent emlékezetére építendő templom javadalmazásául *Ambler* Tamás atyának, az egri székház főnökének 2000 rénes forintot oly végre adott át, hogy ez összegből a székházban lassankint gyógyszerár szerveztessék, s ennek jövedelméből földtessenek azon templom szükségletei. (*U. o. 3. cs. 18. sz.*) *Foglár* György egri kanonok, és serbiai czimzetes püspök pedig 1731-ben a jezsuiták temploma építésének befejezésére 300 rénes forintot adott.

Azonban sokkal jelentékenyebb ugyanazon *Foglár* Györgynek 1740-ben *jogi tanfolyam* fölállítására szentelt alapítványa, melyet 1740-ben, 25,000 rénes forint tőkét tevén le, 1754-ben kelt végrendeletében pedig e célra 50,000 forintot hagyván, létesített oly kikötéssel, hogy e tőke kamatjából egy jogtanár fiztessék, és a papnevelében 10 katolikus jogtanuló tartassék el. E célra 1745-ben a káptalan-utczában

házat is vett, és adott át a jezsuitáknak. Mivel pedig e ház tanoda-nyitásra igen szük vala, 1749-ben más házat szánt nekik azon helyen, melyen később az oly terjedelmes, és nagyszerű *érseki Lyceum* épült föl. *Foglár* kanonok e nagyszerű alapítványát még bővebben ismerteti az *Egri Emlékkönyvben Zsendovics József a 232—236. ll.* — Azonban e ház csak *Foglár* kanonok 1754-dik évi october 12. napján történt halála után adatott át *Barkóczy* Ferencz püspök által a jezsuitáknak, kik annak birtokába törvényesen 1755-ben iktattattak be oly föltétel alatt, hogy ott menhelyi, bormérési, mészárszéki, vagy más királyi haszonvételi jogot ne gyakoroljanak. Végre 1758-ban e ház tehermentessége is biztosított. (*Act. Jesuit. Agr. 2. cs. 3. 4. 7. sz.*)

A többi ezen társoda által a város falain belől és kívül szerzett ingatlan javak e következők: 1739-ben *Zsuzsanna, Varga János* özvegye, a *cezglédi* szőlőhegyen birt szöllejét adta el 170 rénes forinton a társodának. Eredeti okm. (*U. o. 4. cs. 11. sz.*) — 1744-ben *Handler György*, egri kanonok, 600 rénes forintot letévén, a káptalan *Almagyari* hegyen volt szöllejét iratta át a társodára. Ered. okm. (*U. o. 12. sz.*) — 1754-ben *Wagner József* egri kanonok egy a káptalan *Magar* nevű szőlőhegyén birt szöllejét ajándékozta a jezsuitáknak. Ered. okm. (*U. o. 2. cs. 8. sz.*) — 1761-ben *Barkóczy* Ferencz egri püspök, már mint az ország primása, a *Hajduhegy* nevű halom alatt feküdt tért adományozta a társodának kerttel és majossal minden polgári teher nélkül, s abba a jezsuitákat beiktattatta. (*U. o. 2. cs. 2. sz.*) — Végre 1763-ban *Kálmán János*, az egri káptalan dékánja, 120 rénes forinton eladta a társodának a káptalan földjén, az *Almagyari* szőlőhegyen volt szöllejt, az alatta létezett réttel együtt, a káplánok és karénekesek alapítványa részéről, hogy helyette ugyanezen alapítvány számára jobb — a Borsod vármegyei *Bogács* helység szőlőhegyen feküdt szöllejt vehessen. Ered. okm. (*U. o. 4. cs. 7. sz.*)

Ezek a jezsuiták egri társodája viszonyaira vonatkozó adatok, melyeket a magyar királyi kincstár levéltárában levő írott okmányokból összegyűjthettem. Ha e viszonyok bővebb földterítésére még több kívántatnék, talán az egri jezsuita ház története (*Historia domus Agriensis*) 1687—1708-ig, az egri

érseki levéltárban őrzött kéziratából lenne kiegészíthető, s ugyanez alkalmazható a *jezsuiták többi házai történetére is*, melyek már régen minden térítvény nélkül kivétettek a kincstári levéltár csomóiból, és a magyar királyi Tudományegyetem könyvtárában *Hevenesi kéziratai* mellett őriztetnek.

Az eddig elsorolt történeti adatokhoz csatolható még, hogy Jézus társaságának Magyarországon 1773-ban történt megszüntetése után a középtanodabani oktatás a *czisztercz*i rendre bízott, mely a jezsuiták egri társodáját *Borgiás sz. Ferencz* két tornyú diszes templomával együtt jelenleg is bírván, a perjelen s egyszersmind gymnasium-igazgatón, és alperjelen kívül 12 áldozár által kezelteti az egri nagy gymnasiumot, 9 nevendéket neveltet egri házában.

Az egri jezsuita előbb székház főnökei, később társoda igazgatói:

1696—1700 *Pethő István*, székházfőnök és a *schavnik*i birtok kormányzója. (*Act. Jes. Agr. 1. cs. 1. sz. — 5. cs. 43. 47. sz. — 6. cs. 1. sz.*)

1701—1702. *Markievicz Jakab* székházfőnök. (*U. o. 4. cs. 21. sz. 4. §. — 5. cs. 43. sz.*)

1712.— — *Ambler Tamás* székházfőnök. (*U. o. 3. cs. 18. sz.*)

1717.— — *Havor István* székházfőnök. (*1. cs. 7. sz.*)

1719—1723. *Sigray Endre* székházfőnök. (*1. cs. 32. 39. sz. — 5. cs. 18. 43. sz.*)

1728.— — *Berzeviczy Imre* székházigazgató. (*U. o. 5. cs. 26. sz.*)

1732—1739. *Ambler Tamás* székházfőnök. (*U. o. 2. cs. — 3. cs. 35. 700. sz. — 5. cs. 25. 39. sz.*)

1739.— — *Kissóczy Mihály* társodaigazgató. (*U. o. 5. cs. 26. sz.*)

1740.— — *Görgey Kristóf* társodaigazgató. (*U. o. 5. cs. 16. sz.*)

1748. 1749. *Dzian István* társodaigazgató. (*U. o. 3. cs. 3. sz. — 5. cs. 11. sz.*)

1749. 1752. *Kunics Ferencz* társodaigazgató. (*U. o. 5. cs. 43. 59. sz.*)

1757. 1758. *Nedeczky* László társodaigazgató. (U. o. 5. cs. 34. sz. — 6. cs. 29. sz.)

1760. 1762. *Kövér* Endre társodaigazgató. (U. o. 5. cs. 31. sz. — 7. cs. 51. sz.)

1764. 1766. *Fodor* Mihály társodaigazgató. (U. o. 2. cs. — 5. cs. 46. sz.)

f) A servita szerzetesek társháza, sz. János evangelistáról nevezett templommal.

A boldogságos szüz *Mária* szolgálói, vagy serviták egrí társháza azon 3 kolostor egyike, melyek Egerben a törököknek Magyarországbóli kiűzése után keletkeztek; mert e társházat a servita rend austriai tartománya (melynek eredetét „Budapest“ czimű művem 253 dik lapján tárgyalom,) 1698-ban alapította; de viszonyairól semmit sem mondhatok, csakhogy e társházban a perjelen kívül 3 áldozár, 5 szerzetes társ működik. (*Schem. ord.* 1870.)

g) A sz. Háromságról nevezett rabváltó szerzetesek társháza, és szent Háromságnak szentelt temploma.

A sarutlan rabváltó szent Háromságról nevezett szerzeteseket (Trinitáriusokat) Egerbe gróf *Erdödy* Gábor püspök telepítette 1717-ben kelt adománylevelével, melynek értelménél fogva ezen szerzetesrendnek adományozta, s engedte át a *Telekesy* püspök által a hatvani kapu előtt építettett *Szentháromság* kápolnát a harangokkal, társházépítésre szükséges telekkel, kerttel, illő térrel, s más szükségletekkel, és egy tanyával együtt, hitszónoklatokra és szentmisékre pedig 150 forintot utalványozott. *Ered. Okm. (Acta abol. Trinit. Agr. H. cs. 1. sz. — Lib. Reg. Eccl. III. köt. 324. sz.)* Ezen alapítványt királyi helybenhagyás is szentesítette. — Azonban később a rabváltó szerzetesek ugyanott templomot építvén, gróf *Eszterházy* Károly püspök a fentnevezett kápolnára tett ala-

pitványt 1771-ben a templomra ruházta át. Eredeti. (U. o. H. cs. 3. sz.)

E társház templomában azon oltárokon kívül, melyekre *Caraffa* grófnő 400 rénes forintot hagyományozott oly kikötéssel, hogy az ő oltárára az *örangyal*, és *paduai sz. Antal* szobrai állittassanak, még *Chripko* György által alapított sz. *Katalin*, és sz. *István* oltár is létezett. (U. O. H. cs. 13. és 15. sz. s a kolostor szabványai könyve szerint.)

Valamint a hivek velök született jótékonyági hajlamuk által ösztönöztetve a szerzetesek állapota enyhítésére a kolostorok fenntartásához részint készpénz-adományokkal járultak, részint ingatlan javakat adományoztak, szintűgy a rabváltó szerzetesek egri székházának is különféle *szenzmise* alapítványokat, s más adományokat juttattak.

1720-ban *Komáromy* János egri prépost *szenzmisék* följajánlására 800 rénes forintot; 1727-ben *Bencsik* István, egri kanonok ugyanazon célra 1000 forintot; 1740-ben *Kiss* János nagyprépost 800 rénes forintot hagyományozott; 1748-ban *Bakos* Ferencz Simon, jákóhalmi plebánus, 1500 forint kamatja egy részét *szenzmisék*re, és a templom építésére hagyta; 1774-ben *Schumann* bárónő, született *Kien* a sz. *Katalin* oltáron följajánlandó *szenzmisék*re 100, — 1776-ban *Wittmann* Katalin 300; 1780-ban *Chripko* György 150; *Matyasovky* András, domoszlói plebánus 300; végre 1782-ben *Horváth* Mihály 1500 forint alapítványt hagyott a rabváltó szerzeteseknek (U. o. H. cs. 4—8. és 12—16. sz.) — Ezenkívül 1733-ban a rabváltó szerzetesek barátságos egyesség útján *Tassy* Rozália, előbb *Rácz* István, később *Kada* Pál neje, 4750 forintnyi hagyatékából megelégedtek 3500 forinttal. (U. O. 7. sz.)

A rabváltó szerzetesek társházának hagyományozott, vagy ajándékozott ingatlan birtokokról, úgymint házakról és szőlőkről a következő adatokat találtam följegyezve: 1776-ban *Bellay* Krisztina a *hatvani*, máskép sz. *János* külvárosban birt házát hagyományozta e kolostornak; másik két, úgymint: *Orosz* György és *János* háza pedig 1780-ban adatott át végrehajtás útján a rabváltó szerzeteseknek. — A társháznak jutott szőlők a következők: 1731-ben átadatott a székháznak egy előbb *Németh* Dorottya, *Buday* Márton- és *Szeder* Katalin *Csorba* Mátyás özvegyei által *Szalókon* birt szőlő; 1744-ben

Nagy Ágnes, Nagy András özvegye hagyományozott a kolostornak egy szőlőt, s ugyanazon évben kapott a kolostor a *Liptay*féle hagyaték fejében ismét egy *Németh* Mihály által a czeglédi szőlőhegyen birt szőlőt; végre 1777-ben *Bárány* Mátyás e kolostornak hagyományozta a káptalan *Alsó-Texe-Szálók* nevü földjén birt szöllejét. (*Consign. Obligat. Conv. — Acta abol. Ord. A. cs. 3. 5. 6. és H. cs. 1. sz.*)

Pénzbeli, — minden kitüzött czim nélkül — a kolostornak hagyományozott adományok közé tartozik, *Neumayer* Ferencznek 1771-ben tett 400 forint hagyománya; *Victor* Pálnak *Dósa* Pál által, 1773-ban tett 130 forintnyi átengedése; végre 1780. *Sághy* Zsófia, *Németh* András özvegye, 111 forintnyi hagyatéka. (*Consign. Obligator.*)

II. József császár 1782. és 1783-ban több szerzetes rendet önkényüleg megszüntetvén, ezek vagyonát, kivéve a tanítással, és betegápolással foglalkozott szerzetesekét, a királyi kincstár foglalta el, és a katolikus vallásalapnak adta át. Ekkor az egri rabváltó szerzetesek kolostora a templommal, és kolostor kerttel együtt, a vallásalapra szállt, mely azt az 1807-diki november 14-dikén kelt átadási okmány szerint 6000 forintért a katonai hatóságnak engedte át. (*Act. abol. Trinit. Agr. A. 6. és H. 1. sz.*)

Az egri rabváltó szerzet kolostora majd székház elnököknek, majd társház főnököknek (ministri conventus) nevezett előljárói.

Évek	Sz.	Nevezett	Funkció
1727-ben	sz. Józsefről	György	elnök.
1732—1735.	Sz. Elekről	Imre	"
1735—1737.	Három királyról	Marián	"
1738—1743.	Sz. Háromságáról	Salamon	"
1744—1747.	Sz. Bernátról	Hermenegild	minist.
1747. 1748.	nep. sz. Jánosról	Xavér	"
1751—1753.	Jézusról	Demeter	"
1753—1755.	Kisasszonyról	Adorján	"
1757.—	Sz. Máriáról	Alfonz	"
1758.—	Barnabásról	Mátyás	elnök.
1762. 1763.	Ugyanaz		minist.
1764.—	Az Isten anyjáról	Aurél	"

Act. Trin. Agr. H. cs. 5-8, és 12-19. sz.

1763. 1764. Sz. Mártonról	nevezett	Kázmér	elnök.
1766.— —	Urunk születéséről	„ Boldizsár	„
1766. 1767. Sz. Annáról	„	Imre	minist.
1768—1774. Sz. Lélekről	„	Miklós	„
1772—1774. Jézus Máriáról	„	Gáspár	„
1774.— —	Szüz Máriáról	„ Sebestény	elnök.
1774—1777. Az oltári Szentségről	„	Patrik	minist.
1777—1780. Sz. Pálról	„	Máté	„
1780—1783 Sz. Józsefről	„	Kérény	„
1783. 1784. Sz. Józsefről	„	Szidor	„

és Libellus Decretorum.

h) Az irgalmas szerzet sz. Józsefről címzett társháza.

A portugalliai származásu *istenes sz. János* minden nemzet, és vallás elhagyatott, és gyámoltalan betegei ápolására alapította, sz. Ágoston szabályát, és saját szabványait követő *irgalmas szerzet*, melynek Austriábani *Feldbergben* levő első kolostora 1605-ben; a második *Bécsben* 1614-ben keletkezett, Magyarországon is elterjedt, különösen Egerbe gróf *Erdödy Gábor* püspök által 1726-ban hivatott meg, s ott ugyanazon püspök bőkezűségéből alapítottatott 1728-ban királyi helybenhagyással néhány beteg befogadására szerveztetett *sz. József* emlékezetére szentelt társháza, s ennek építése tovább is folytattatván, 1750-ig végre 1843-ban *Jaeckel* Gordián perjel hagyományából, több más jötevők ajánlatai hozzájárultával, csinos egyház épült mellé, mely, miután az addig isteni szolgálat tartásra átalakítottatott török *mecset* 1843-ban a még most is létező *minaretnek* nevezett török tornyon kívül ledöntetett, 1844-ben megáldatott. Ezen társházban létező 13 szerzetes 28 beteget ápol. (*Schemat. Ord.* 1870.)

i) Az angol Kisasszonyok nevelő intézete, és páli sz. Vincze leányai, vagy a szeretet nővérei, vagy szürke nénék ápodlája.

A nőneveléssel foglalkozó, halhatatlan emlékezetű *Mária Terézia* királyné által hazánkban honosított *Angol Kisasszonyok*

Intézete keletkeztét, czélját, szervezetét Budapest czimű munkám 261. lapján fejtettem ki. E jótékony nőgyülekezetet kisapponyi *Bartakovics* Béla egri érsek telepítette le Egerben 1852-ben. Már ugyan felső-eöri *Pyrker* László patriarka érsek s *Rajner* püspök, és nagyprépost terveztek egy, valamely szerzetszűzek gondviselésére bizandó, nönevelvét, s e szent czélra tetemes összeget hagytak végrendeletökben. De ez mind kevés levén a nagy szándék kivitelére, nevezett *Bartakovics* érsek fejedelmi bőkezűséggel 72,008 frt 50 krt áldozott az *angol kisasszonyok* intézetének fölállítására szükséges alapítványokra, épületifölszerelésekre és javításokra.

Ekkép keletkezett az *Angol kisasszonyok* egri növelő Intézete, melynek kápolnája a *boldogságos Szűz szeplötelen fogantatása* emlékezetére van szentelve, s 1852-dik évi november 1-ső napján nyilvános ünnepélylyel adatott át a közhasználatnak. Azóta 19 év folytán áldásosan munkálkodnak az Angol kisasszonyok ez Intézetben, melyben a főnöknön kívül 12 tag működik, s a belső 4 osztályú tápintézetben, és neveldeben 55 leánykát nevel évi mérsékelt járadékért; a külső, szinten 4 osztályú leányiskolában pedig 220 leánykát képez, míg magában az intézetben mindig képeztetik a nönevelési pályára 3, 4 ujoncznő. (*Schem. Cleri. Agr. 1871. 182. l.*)

A másik Eger városra nem kevesebb áldást terjesztő intézet a *páli sz. Vincze* leányai, vagy szeretet növérei gyülekezete. E jámbor szűzeket szintén *Bartakovics* érsek hívta meg Egerbe, s miután, gondviselésükre bizatván az egri szegény intézet, 1858-dik évi augusztus 20-dikán ünnepélyesen beiktattattak, az érsek 2000 forintot szentelvén kórházuk fölszereléséhez, 9 szürke néne, 20 elaggott férfit, s 30 agg nő ápolásával, és a nők kórodájával foglalkozik. (*Schemat. Cleri Agr. 1871. 192. l.*)

3. §.

A beeli (apátfalvi) három kutról nevezett Nagybaldogasszony cziszterczita rendi apátság.

Eger várostól éjszak felé, mint *Kaprinay Hung. Dipl. II.* (Schay János Jézus társasági áldozár iratai nyomán) meg-

jegyzi, két ezer lépésnyi távolságra, *Apátfalva* borsodmegyei mezővárostól félóránnyira létezett *Bél* falu mögött, melynek azonban jelenleg semmi nyoma sincs, volt a *beel-három-kuti* (apátfalvi) *Nagyboldogasszony cziszterczita rendi*, vagy, mint Pázmán Péter bibornok nevezi: *A kúnok bél-három-forrásáról nevezett apátsága* ott, hol a *Bükkhegység Bélkői* orma alatt, Apátfalvától néhány száz lépésnyire a hegy tővéből *három forrás* fakad, melyek közt faragott vörös, és szürke négyzögekövekből az úgynevezett román átmeneti izlésben épült templom áll.

Ezen a *Bükk-* és *Mátra* hegyek közt elterült vidéket, Béla király névtelen jegyzője iratai szerint, *Böngér* (Bunger) a Borsod várat építtette *Bors* vezér fia, *Acsád* (Ousad) *Órs* vezér fia, *Ed-* és *Edemen* vezérek, *Aba* Samuel király ősei, a Kievnél magyarok által meghódított, s a magyarokkal egyesülten e házába jött *kunpalóc* népeikkel szállották meg, s főleg Apátfalván telepedtek le, mely még most is a *kunpalóc* népesség főhelyének tartatik. Ezért az ott egykor létezett *cziszterczita* monostor is a „*Kúnok beel-három forrásáról* nevezett apátságnak hivatott. (*Péterffy Conc. Hung. II. 275. l.*)

Apátfalva mezőváros birtokosai közt előfordulnak a valószínűleg kún eredetű *Béli* nemes családok is, melyeknek több tagja *bán* vala, s innét származhattak a *Bánvölgy*, *Bánfalva*, és *Bán-Horváth* elnevezések; *Bélkő* alatt pedig, hol a monostor alapított, *Áldozókő*, és *Hamuhegy* helynevek is fordulnak elő, miből kiderül, hogy a *bélkői szirtorom* alatt fakadó három forrás közt hajdan talán nevezetes pogány áldozó hely lehetett, melyet a nép a keresztény hit fölvétele után is még ezerenkint látogathatott, s forrásai vizének, melyekben fürödve bajaiban orvoslást lelt, csodás erőt tulajdoníthatott. A monostor, és templom fölépíttetése után pedig a templomot, és soha be nem fagyott megszentelt forrásokat még inkább látogatta a nép, a mint most évenkint *Nagyboldogasszony* ünnepén több ezernyi nép szokott e templomba, s a három szentelt forráshoz zarándokolni.

Ezen apátság keletkezte s viszontagságai rövid és szabatos vázlatát tudós *Ipolyi Stummer* Arnold nevezett besztercebányai püspök, előbb egri főegyházi kanonok, a pesti központi papnevelde igazgatója, a magyar tudományos Academia,

s több tudós társaság tagja, nagytudományú, s a történet-régészeti szakban igen jártas férfiú „*A kúnok Bél-Háromkúti, más-kép apátfalvi Apátsága*“ című az Apátság régi levéltárából fenmaradt okmányaiból szerkesztett kimerítő értekezése nyomán (mint az „*Archeol. közlemények*“ című szakiratban VI. k. 1. füzet. közöltetik) a következő vonásokba foglaljuk:

Ez apátságot 1232-ben II. *Kilit* egri püspök káptalana hozzá járulásával a *cziszterczita* rend számára alapította, s az általa építtetett monostorba szerzeteseket a *pilisi* monostorból szállított; a *pilisi* monostor pedig a francziaországi *Fényes-völgyi* (Claravallensi) a *cziszterczita* rend első négy monostora egyikéből kapta szerzeteseit. Ugyanakkor, midőn a *bél-három-kúti* monostor alapított, érkezett Magyarországra *Jakab* bibornok, prenestei püspök, előbb szintén *cziszterczita* szerzetes, mint a pápa követe, azon hajók és sérelmek orvoslására, melyeket az e vidéken elhatalmasodott pogány *Besenyő-Ismaeliták* befolyása alatt terjedő hitetlenség a keresztény hitnek okozott. *Jakab* bibornok megbízatását, megtartván a *kellő* nyomozást, és a hittől eltérések meggátlására évenkénti hitvizsgálatot rendelvén, ügyesen és sikerrel teljesítette.

Ez alkalommal az alapító püspök, és az egri káptalan az apátságnak több a *Béli* nemesektől megszerzet földbirtokot adott át, úgymint: a monostor előtt feküdt *Apátfalvát*, mely nevet a helység azonban csak ezután 100 év múlva kapta, míg eredeti neve sajátlag *Bél* volt*), továbbá *Királdot*, mely most is e néven ismertes helység, s az apátság birtoka; *Dochondot* (talán Dukányt), *Ostorost*, jelenleg is e néven az apátság birtokát; *Pazmánt* (mely a mostani *Pázmánd*-puszta lehetne Kerecsend mellett, jelenleg az egri érsekség birtoka); *Medsát* (talán Mezőt, Kis-Mezőt, mely Csokva mellett levén,

*) *Bél* néven eredetileg három helység létezett, úgymint: *Felbél*, a mostani *Szent-Márton*, *Középbél*, a mostani *Apátfalva*, és *Albél*, a mostani *Monosbél*. — Némelyek azon téves állítása ellenében pedig, mintha ez apátság egy lett volna a bakonybéli apátsággal, vagy IV. Béla lett volna alapítója, s ezért neveztetett *Bélnek*, vagy nevét *Bál* bálványtól nyerte volna, megjegyezzük, hogy a *Bél* szó itt csupán az erdőség s hegység bekejét jelenti, mint a *Bakonybél* névben.

ma is az apátság birtoka); *Magyot* (talán az Apátfalva melletti Mogyorós helységet, mely jelenleg is az apátság birtoka); *Kis-Dukányt*, *Ornolthot* (valószínűleg a mostani Arnoth nevű helységet Borsod vármegyében), *Velint* (talán a mostani Velezdet), és *Chent* (talán a mai Csehit Apátfalva mellett), és *Velin* mellett a Tiszánál *három halastavat* mindezen helységet *dézmái-és adóival*, s az egri püspökséget, és egyházat illető *tizedével* együtt. — Ezen adományozást, melyet a püspök oly kikötéssel tett az apátságnak, hogy a gabna- és bortized csak a püspököt illető tized ötvened részét túl nem haladó mennyisége legyen a monostoré, 1239-ben IX. Gergely, 1253-ban IV. Incze pápa is megerősítette. (*Schmitth. Episc. Agr. I. 151. l.* — és *Fejér. Cod. Dipl. IV. 2. 177. l.*)

Érte-e valjon az apátság alapíttatása után alig 10 évre bekövetkezett, az egész országot tüzzel vassal felduló tatárpusztítás a bel-három-kuti apátságot is, vagy sem? adatok hiányában ugyan semmi bizonyosat nem mondhatunk; de kétségtelen, hogy a félre esőbb helyen fekvő béli monostor a végpusztulást elkerülte, miután a tatárjárás előtt épült egyháza még most is nagyobbrészt eredeti izlésében áll fenn; sőt valószínűleg akkor is, midőn az V. István, és IV. László királyok uralkodása korában nagyobb hatalomra vergődött *kún* hadak dúlták hazánkat, a béli monostor megmenekült a végpusztulástól; de az 1289-ben hazánkban dúlt belzavarokban a béli monostort a királyi hadak, valamint az országnagyok, és nemesség seregei ismételve megszállották, földdúlták, kirabolták és leégették annyira, hogy a szenvedett károk pótlására IV. László király, a béli monostor apátja, és szerzetesei kérelme következtében, a poroszlói *sóvámot*, az ország rendei-nek beleegyezésével, elődei, és saját lelke üdvéért az apátságnak adományozta; 1330-ban pedig *Telegdy Csanád* egri püspök, *Rikárd* apát kérésére, az apátságnak adományoztatott javak birtoklásában a monostort megerősítette.

Ez időtájt történhetett, hogy a bel-három-kuti apátság, az egri püspök joghatósága alól mentesítettven, közvetlenül az *esztergomi* érsek egyházi joghatósága alá helyeztetett, tehát az apátság temploma fölötti *kegyúri* jog is, mely valószínűleg az egri püspököt illette, noha azt a Béli nemesek, mint kik hajdan Bél földes urai levén, annak gyakorlatában lettek

volna, maguknak követelték visszaadatni, az *esztergomi* érsekségre ruháztatott, s jöllehet az eziránt a viszátkodó felek közt folyt pör folytán 1381-ben a nádor is elismerte a Béli család jogát, mégis 1393-ban a kérdéses kegyúri jog az esztergomi érseknek íteltetett oda, s ez ítélet 1471-ben I. Mátyás király által megerősítettett.

A *bél-három-kuti* apátság többi birtokviszonyait illetőleg: a monostor *csokvai*, és *kis-mezői* Borsodban *Lénárd-Daróczy*, *Ómány*, és *Csokva* közt a *Daróczy*, és *Ómányi* családok, és az egri káptalan birtokai közé, mely utóbbiból a hegyes, és vizárkos, bokrokkal s tövisekkel ellepett pusztá kismezőség, úgy látszik eredetileg kihalasított, beszögellert, s beékelt *kis birtokrésze* ismételve többszörös pörös határkérdésekre szolgáltatott okot. Azonban a hosszas pörlekedés, *István* apát, és az *Örs* vezér nemzetségéből származott *Daróczy* nemesek közt 1357-ben eszközölt határmérés után végre megszűnt.

A *bél-három-kuti* monostor másik határigazítási pöre az apátnak az egri káptalan által csak ideiglenesen átengedett *csokvai* birtokrészére vonatkozott, mely 1359-ben azzal végződött, hogy a *csokvai* birtokrész visszaadatott *István* apátnak. — Hasonló bajokat okozott a monostornak *Thekva* (talán a zemplénummegyei *Téchna*) birtoka is, melyet éppen ezért, minthogy benépesítenie sem sikerült, *Konrád* apát 1387-ben *Kakas* László mesternek adott bérbe, évenkinti 35 forint bérletdíjért hat évre. (*Czinár II. 79. l.*) — Az apátság későbbi szerzeményei pedig a *kisbárczi*, és *poroszlói* birtokrészek, végre *Monosbél* zálogjogi birtoka.

Azonban az apátság még több birtokjogi viszályokba is keveredett, s birtokai nem egész pontossággal megszabott határai miatt erőszakoskodást kellett szenvednie. Igy 1383-ban az Apátfalvával határos Szent-Márton helységben birtokló Béli nemesek egyike, *Béli Péter*, a béli monostorhoz tartozó *Szent-Mártonnal* határos apátfalvi erdőből épületre való fákat vágatott ki erőszakosan, a monostor apátja tiltakozásának ellenére. Az apát ez erőszakoskodás ellen panaszt emelvén *Mária* királynénál, *János* vajda, mint akkor az apátságnak a királyt személyesítő védura, az erdőben kivágott fát fölfegyverzett apátfalvi jobbágyok által a király nevében 17

szekéren behordatta az apátság egyházának építkezési szükségére.

1386-ban a szomszéd Szent-Mártonban lakott *Béldi* nemesek másika *Szentmártoni Miklós*, hason nevű fia, új erőszakoskodást követett el az apátság birtokán, midőn Bertalan apostol napja táján az apátság *Vincze* nevű szolgáját, és jobbágyát *Jakobot* a réten találván, az elsőt megsebesítette, az utóbbit halálos fenyegetéssel megszóktetni akarta. *Konrád* apát ezen erőszakoskodás miatt elégtételt keresett; de Zsigmond király csak 1387-ben rendelt ez ügyben vizsgálatot s azt a nyolczados törvényszékhez utasította.

Ugyanezen évben újra fölmerült az említett *Béli Péter* ellen a fakivágatás miatt intézett pörös ügy, mely mind a pörös felek, mind a hely színére a határkijelelés, és megállapításra meghitt tanuk kihallgatásából kiderülvén, hogy a pörös terület csakugyan az apátság tulajdona s birtoka, 1388-ban pedig az apát csakugyan letette a nádor által neki ítelt ünnepeyes ügynevezett területi esküt, a nádor által az apát javára döntetett el.

1398-ban ismét *Királdon*, *Sajó-Németi* közelében a szomszéd németi birtokosok: *Németi Belen* András, ennek fia *János*, és nagybátyja *Miklós* Nagyboldogasszony előtti napon, betörvén az apátság jószágára, annak ott lakó jobbágyát *Barnabást* megtámadták, megverték, s terméssel megrakott szekerét öt lovával, s a terhes szekeret vonó két ökörrel együtt elvették; de *László* apát azonnal panaszt emelvén az éppen akkor Borsod vármegyei Edelényben időzött *Bubek Detre* nádornál, a nádor által rendelt birói vizsgálat után, mindazon erőszakkal elsajátított jószág az apátnak visszatérített.

Végre, mellőzvéen több más az apátság jogai és jobbái sérelmére elkövetett erőszakoskodásokat, 1470 körül az egri káptalan *Megy* nevű helységét elfoglalta, s több éven át letartóztatta. *Zoláthi István* mester, egri kanonok, testvérével *Bálinttal*, *Matochi* Pállal és Mihálylyal, az apátság Borsod vármegyei *Kis-Bárcza* birtokát már régebben lefoglalta; *Zalóki* Antal testvérével *Jánossal* együtt pedig az apátság *poroszlói* birtokrészéről szóló okmányokat tartóztatta vissza. *Péter* apát tehát e jogsértések iránti kereseteit az ország-

birája, gróf *Bátori István* elébe vitte, ki is az illető felek ellen vizsgálatot rendelt. A jászói káptalan csakugyan meg is idézte az illető feleket az 1495-ik évi Három királyokkori törvénykezés nyolczadára.

Egyébiránt valamint a sz. *Benedek* rendi, úgy a *cziszterczita* szerzetesek rendeltetése is az volt, hogy az isteniszolgálatra s egyházi foglalkozásokra szánt időn kívül gazdasági munkával, föld- és kertműveléssel foglalkozzanak. A Bélhárom-kuti monostor szerzetesei ez irányban kifejtett tevékenységének is nem csekély nyomaira akadunk. Mert nemcsak lakatlan vadon s rengeteg erdőség lepte Bükk hegység egész környékét rövid idő alatt egészen művelt, kies, gyümölcsösök-, *szilvás* és *meggyes* kertekkel dús vidékké alakították át; hanem a *szőlőművelést* is erélyesen terjesztették, különösen *Ostoroson* Eger mellett még a vidék szőlőműveseinek azon ajánlatot tették, hogy kik a helységekben szőlőművelésre vállalkoznak, azok *Ostoroson*, az úri *kilenczed* elengedésével, csupán *tizedet* tartoznak fizetni.

Ez ajánlat következtében az Eger tőzsomszédságában létezett *Tihamér* most már elenyészett helység szőlősgazdái, az egeri káptalannak, mint *Tihamér* földesurának, nem csekély kárára *Tihamérről* átköltöztek *Ostorosra*. Hogy az egeri káptalan ennek elejét vegye, 1446-ban *tihaméri* jobbágyait kiváltságos levélben biztosította, hogy mindazoknak, kik *Tihaméron* új szőlőket ültetnek, a *kilenczedet* elengedi, és tőlük csupán a *tizedet* fogja szedni. Eger, és vidéke egyházi szőlőbirtokosai ezen szőlőtermesztési versenye nem csekély hasznára vált magának *Eger* városának is, melynek nyilván köszönheti *Eger* most is természetett híres borát.

1412-ben *Zsigmond* király az apátság régi, *Lajos*, és *Erzsébet*, s *Mária* királynéktól nyert, szabadalmait és kiváltságait helybenbagyta, s az e kiváltságokat biztosító okmányt a *nikápolyi* ütközetben elveszett régi királyi pecsét helyett készíttetett új pecsét alatt adatta ki; 1460-ban pedig a szomszéd *Diósgyőrött* több ízben időzött *I. Mátyás* király újra megerősítette az apátságnak elődei, a magyar királyok által engedélyezett, kiváltságokat.

I. Mátyás király halála után a „*bél-három-kuti*“ apátság lassankint annyira hanyatlásnak indult, hogy uradalma jöve-

delmei elidegenítették, fekvő birtokai idegen, nem a szerzetesek közül és által választott, hanem más egyházi és világi állással elfoglalt főnököknek jutottak, sőt világi kezekbe kerültek, kik mint *kormányzók*, *együttparancsolók*, vagy jószágkezelők az apátság birtokai elidegeníttetését, bitorlását, lefoglaltatását eltúrték.

Ezek visszaszerzése végett *Péter* apát, ki egyszersmind vácsi kanonok, és nógrádi főesperes, tehát valószínűleg már nem a szerzetesek közül választott apát volt, 1483-ban pört indított; *Verebélyi* Pál mester apát pedig 1495-ben a bélhárom-kuti apátságot *Bakács* Tamás, akkori egri püspöknek, engedte át, s a püspök az apátság helyett neki az egri kanonokságot, és sz. *András* oltárnokságát adományozta.

Azóta, úgy látszik, az apátságot folytonosan az egri püspök bírta, s a monostort is még szerzetesek lakták 1534-ig, midőn *Perényi* Péter pártvezér az egri püspökség és káptalan jószágát erőszakosan elfoglalta, és Eger vidékére behozta a hitújítást. Ekkor végre a monostor szüntelen zaklatott szerzetesei kénytelenek voltak elhagyni monostorukat, s a hagyomány szerint az utolsó szerzetes az *Apátfalváról Egerbe* vezető országuton, az úgynevezett *Kisszoroson* gyilkoltatott meg, hol ez esemény emlékére máig kőrakás emelkedik, melyet a nép az által tart fenn, hogy a vidéki szokás szerint az arra haladó vándor a helyre követ, vagy fagalyat dob.

A Perényi Pétertől visszavett apátsági javak egy ideig a királyi kincstár kezelése alatt voltak, s ezek egyes részei, másoknak zálogba adatván, vagy adományoztatván, elidegenítették; végre a *Rákóczy* családnak, s másoknak eladattak, mire az apátságnak csak czime adományoztatott érdemes egyházi férfiaknak, míg *Czeplédy* Albert apát a bélhárom-kuti apátság javai egyik, *Ajtay* János apát pedig másik részét visszaváltván, az apátság ismét javadalmas apátsággá lön, melynek birtokait azonban I. *Lipót* király 1678-ban az *egri káptalannak*, ez pedig azokat 1700-ban, ugyanezen király helybenhagyásával az *egri papnevelőnek* ajándékozta. (*Schmitth. Epis. Agr. I. 144. — Czinár II. 80.*) — Mindemellett az apátság czime *Bel*, sőt hibásan *Behel* néven is, mintha két különböző apátság volna, érdemes egyházi férfiaknak, most is adományoztatik.

Az apátság eddig elsorolt történeti eseményeinél sokkal érdekesebb a most is fenálló apátsági műemlékszerű templom, melynek leírása Ipolyi fentidézett művében (*Arch. Közl. VI. 44—59.*) külön helyen fordul elő.

Ezen templom, a *cziszterczyi szerzet* egyházépítésének külön iránya szerint, az úgynevezett *román átmeneti*, sőt némileg *gótba* vágó izlésben épült, s e szerzet sajátságos egyházépítészetének példánya hazánkban. — Hiányzanak benne a sz. *Bernát* apát szerzetének mintegy újjá alkotója által keményen roszeit, ezért megtiltott túlságos czifrázatok, mint: ember-állat-szörny alakok, s általában a faragványok, mint a XIII. század szerzetesei, főleg a sz. Benedekrendiek egyházépítészetében divatoztak. E végből, sz. Bernát meghagyásából, a cziszterczyi szerzetesek által épített számos francia és német monostorok tervezetét apátságának újonczmestere *Achard* készítette, s ezek mintájára épült a bél-három-kuti apátság temploma is.

A templom külseje alapszerkezetében a cziszterczyi szerzeteseknél szokásos *keresztalakú*, s a román építészetben divott félkörű oltárhegy, vagy hajlék (apsis) helyett záródása egyenes oldallal végződik; a *szentély*-hajlék oldalain a főoltár körül jobbra s balra az egyház egyenes zárvonalaiba bevont négyszögű kápolna vala. A templom dereka pedig *három hajójú*, melyek középsője *szélesebb*, s mindenik *hosszabb*, mint a többi szerzetesek templomaiban. — Sajátságos még, hogy mint a cziszterczyi szerzet többi templomai nagy részt, úgy ez is *torony* nélkül épült, melynek helyét a középhajó közepe fölött, az egyház födelére alkalmazott, fából alkotott s pléhlémezzel bevont *tetőtoronyka* (németül *Dachreiter*) pótolta egy-két kisebb harang számára, de melynek jelenleg, a tető ismételt újításai közben eltűnévén, most semmi nyoma sem látható. Végre hiányzik e templomban, mint általában a cziszterczyiek egyházaiban, a román basilikai építészetben máskép annyira divott *altemplom*, az úgynevezett *catacomba*, vagy *síralag* a *szentély* alatt.

Szintúgy elmaradtak e templomban, mint a cziszterczyiek többi egyházaiban, a mellékhajók *árkádainak oszlopai* is; míg másrészt az átmeneti izlés korának megfelelő román félkörívü boltozat a gót izlésbe csap át. Az oszlopok helyett

mindenütt tákok vannak alkalmazva, mintegy feloszloptagok, gerincoszlopok, ivgerinczek; de többnyire erőteljes vállköveket bocsátva ki. — A *főkapuzat* legfényesebb *román izlésű* műfaragvány, a kapufél mindkét oldalán három egész, három féloszlop váltakozik, melyek fejezetei telvék levélalakzatokkal, az oszloplábak a közönséges attikai minta szerint vannak képezve. — Az ajtó fölötti félkörívű tér, az úgynevezett *tympanum* üres, de a kapuzat ívterét igen izletes, szép és feltűnő eredetiséggel tartott levél- s virágfüzért képző dombormű köríti, melynek megfelel a fölötte levő ékes alakú kerekablak, vagyis ablakrózsa. — A templom egész hossza belől 120 láb, legnagyobb szélessége a kereszthajóban 80, a tákok közé eső középhajóé 24, a mellékhajóké 12 láb. A boltozat végre nagyobbrészt újabb, de megmaradtak még a réginek hevederei.

Alig kételkedhetünk, hogy az apátság alapítója II. Kilit egri püspök építtette e templomot is, melyet 1383-ban *Konrád* apát kijavíttatott; de a XVI. század elején, kényszerülván a szerzetesek odahagyni a monostort, annyira romlásnak indult a templom, hogy számos éven át tető nélkül állván, ivezete is bedőlt, sőt több színű faragott kövekből középső hajójának azon oldalfalaiba, melyek a középső hajót a mellékhajóktól elválasztották, alkalmazott karzata, úgynevezett *triforiuma* is összeomolván, hatalmas fák nőttek benne.

1720-ban *Barányi* István remete buzdítására újra tető alá vétetett; de egészen csak 1744-ben *Erdödy* Gábor egri püspök költségén javíttatott ki, és alakíttatott át, mely alkalmalmmal még fenállott jelesebb részei, a karzat, oszlop és párkányzat pompás faragványai letörettek; a nagyszerű karzat merész ívei homokkövel rakattak be, a faragott kőfalak simára vakoltattak, s az egész falzat belől és kívül sárgaveres hamuszinnel festetett be, így a templom hajdani díszét most csak néhány megmaradt román izlésben tartott félkörívvel záródó ablak s ajtófelek és a vakolat alatti falak mutatják.

A templom mellett állott a monostor, lejjebb a nagyszerű apátlak, s ennek akkortájt a vidéken legszebb, kétségkívül gyümölcsfákban bővelkedő kertje, melynek sötét lugosait itt-ott több mint 10 öl magasra felszökő tiszta források vize csörgé át. Az apátsági várkastély alatt mintegy 300 ölnyire

a völgy hosszában terült el a halastó, melyet ma is látszó három részint erős kőfal, részint földgát kerített be. Jelenleg a kolostornak semmi nyoma, sőt még pinczéjének sem lehetett, bármint keresték ásatások által, helyére akadni.

Most *Apátfalván*, a *Nagyboldogasszonyról* czimzett plebániatemplom kivül egy kisebb, sz. *István* király emlékeztére szentelt templom, az erdőben pedig sz. *Anna*-kápolna van. (*Schem. cler. Agr. 1871, 92. l.*)

A bél-három-kuti apátok névsora:

1258. — — *Miklós*. (*Fejér Cod. Dipl. V. 1. 320. l.*)
 1298. — — *Arnulf*. (*Jes. Bud. 19. cs. 3. sz.*)
 1330. — — *Rikárd*. (*Fejér Cod. Dipl. VIII. 3. 470. l.*)
 1348. — — *Pál*. (*U. o. IX. 1. 565. l.*)
 1350. — — *István*. (*Ipolyi az i. h. 43. l.*)
 1366. 1370. 1375. *Pál*. (*Cod. Dipl. IX. 5. 72. l. -- X. 1. 57. l.*)
 1378. — — *János*. (*Ipolyi az i. h.*)
 1382—1393. *Konrád*. (*Cod. Dipl. X. 1. 362. l. — és 3. 110. l. — Ipolyi az i. h.*)
 1398. — — *László*. (*Ipolyi az i. h.*)
 1408. 1409. *Márton*. (*Cod. Dipl. X. 4. 126. l. — Ipolyi i. h.*)
 1412. — — *Demeter*. (*Ipolyi az i. h.*)
 1415. — — *Keresztély*. (*n*)
 1422. — — *Frigyes*. (*n*)
 1430. — — *Miklós*. (*Cod. Dipl. X. 7. 270. l.*)
 1483. — — *Péter*.
 1486. — — *János*. (*Ipolyi az i. h.*)
 1495. — — *Verebélyi Pál*, Mester, kinek, mint addigi apátnak, az apátság átengedéseért Tamás egri püspök, egri kanonokságot, és az ottani sz. *András* oltárnokságot adomá nyozott. (*Eccl. Cam. 53. cs. 8. sz.*)
 1558. — *László*. (*Ipolyi az i. h.*)
 1563. — *Torday Péter*. (*U. o.*)
 1603. — *Habardi László* egri kanonok (*U. o.*)
 1628. 1629. *Mauroviczy Mihály* egri nagyprépost s kanonok. (*Schmitth Episc. Agr. III. 190. l.*)

1638. — — *Czeplédy* Albert, egri kanonok s nagyprépost. (*Ipolyi az i. h.*)

1643. 1648. *Ajtay* János, egri kanonok s nagyprépost. (*Eccl. Cam. 68. cs. 160. l.*)

1670—1674. *Szászy* János, esztergomi kanonok. (*Ipolyi az i. h.*)

1674. 1675. Gróf *Pálffy* Nándor, esanádi püspök. (*U. o.*)

1678. Az apátság birtokai az egri káptalannak adományoztatván, azóta csak ezime adományoztatik.

1700.— I. Lipót király az apátság javait, a káptalan azokat átengedvén, az egri papnevelédnek adományozta (*U. o.*)

4. §.

B Ó L.

Boldogságos szűz Máriáról nevezett benczés apátság.

A *Ból*, és az előbbi *Bél* nevek közötti hasonlatosság némelyekben azon balvéleményt keltette, hogy a bóli apátság egy, és ugyanaz lehetett a bél-három-küti, vagy *apátfalvi* apátsággal. Azonban sokkal valószínűbb, hogy a bóli apátság rövidített *Ból* nevét a Borsod vármegyében *Böldva* vize mellett levő *Boldva*, hajdan *anya*-, most a sa-jóvámosi anyaegyházhoz tartozó fiókegyháztól kapta.

Ezen apátság, mint tudós Czinár Mór (*l. 308. l.*) Pázmán bibornoknak Péterfynél föltalálható névsorához toldott jegyzeteiből következteti, *benczés* apátság vala; de valamint alapítója neve, úgy alapíttatása kora, s többi viszontagságai egészen ismeretlenek.

Azonban, az egri egyházi névkönyv állítása szerint, ez apátságot említi egy előbb a pozsonyi társas káptalan könyvtárában őrzött, jelenleg a magyar nemzeti museumban levő misekönyv, melybe be van jegyezve az ismeretes *Latiatuc feleym zumtuchelmi vogmuc* stb. ősrégi halotti beszéd; s e misekönyvből kiderül, hogy az hajdan a *boldvai* apátság sajátja volt; a halotti beszédben használt tájszójárás pedig

sokban hasonlít a boldvai népnyelvhez, míg a halotti beszéd a XII. század végére tehető. Jelenleg a *bóli* apátság czime érdemes egyházi férfiaknak adományoztatik.

5. §.

D É D E S.

Sz. Lélekről nevezett remete sz. Pál rendi kolostor.

Diósgyőr a magyar korona birtokaihoz tartozó mezőváros, és *Apátfalva* mezőváros közt észak felé Borsodmegyében fekszik *Dédes* helység igen kellemes, hajdan meggy- és szilvafákkal bővelkedő vidéken, s innét nyerte nevét a szomszéd *Szilvás* helység, és *Szilvásvár* is.

Dédes helység mellett királyi vár volt, s az ottani királyi falu a vadbival- és bölény-vadászok tanyája vala, mellette pedig az erdőség közepette emelkedő magasabb helyen a sz. *Léleknek* szentelt templom állott, melynek gót izlésben épült szerkezetéről tanúskodó romjai jelenleg is láthatók, I. remete sz. *Pál* szerzetesei kolostorával, s e hely *I. Lajos* királynak kedvencz helye volt, ezért több izben tartózkodott az ottani királyi várkastélyban.

E kolostornak alapítása az Akus nemzetségből származott *Erne* bán fiának, *István* nádornak s borsodi grófnak, tulajdonittatik, ki azt 1312 körül alapította volna (*Orosz. Synops. Annal. Ord. s. Pauli*), jóllehet mások (*Benger, Chronot. Cap. V. XXXII. sz.*) azt vitatják, hogy e kolostort 1346-ban *Poha Benedek* remete sz. Pál rendi szerzetes, *diósgyőri* házbirtokos, alapította, minthogy *Diósgyőrött* pálos helynökség volt, melyhez a *dédesi* perjelség tartozott. Valószínű azonban, hogy, ha csak az esztendőszám nem hibás, *Poha Benedek* az *István* nádor által tett alapítványnak végrehajtója, vagyis a *dédesi* kolostor- és templomépítés eszközlője volt.

A *dédesi* pálos kolostor birtoka vala a *Diósgyőrrel* határos *Chenik* majorság egy része (melynek jelenleg semmi nyoma sincs), és a fentnevezett *István* nádor által 1313-ban a

sz. Lélekegyháznak ajándékozott dédesi szőlő, melyeket Zsigmond király megerősítvén, az Erzsébet és Mária királynék által kiadott kiváltságlevelét, 1419-ben a hegyyámtól mentesített. Ezekon kívül a dédesi kolostor birta a Sajó mentében fekvő *Keresztúr* mezőváros felét, úgyszintén a Borsod vármegyei *Kisfalud* helység, most pusztá, — a Szabolcs vármegyei *Zám* helység, jelenleg pusztá, — a Borsod vármegyei *Cseh* (Csehi?), és *Szabolcs* pusztá (jelenleg helység) felét, továbbá *Jenych* (Jenke) földet, és *Feltő* halastavat, végre *Miskolczon* egy házat szőlőkkel együtt. (*Cod. Dipl. VIII. 6. 34. l. — Acta Paul de Dédes 1. cs. 1. 2. sz. — Protoc. Paul. 351. l. — N. R. A. 1190. cs. 25. sz. 2. §.*)

Ezen birtokokhoz tartozott még a Lajos király által 1382-ben a pálosoknak ajándékozott *Tapolcza* majorságon túl *Wudua?* patakon állt malom, és a *Mária* királyné által 1391-ben, Zsigmond királynak 1396-ban hozzá járult megerősítésével, nekik adományozott *Ördökluke* földje fele. (*Acta Conv. Paul. Felső-Győr.*)

Nem nyomozható ki, melyek valának a dédesi pálos kolostor viszontagságai, s mikor hagyták azt oda a szerzetesek; a kolostor perjelei közül 1317-ben *Lőrincz*, 1524-ben *Tamás* ismeretes. Bizonyos azonban, hogy alkalmasint a szomszéd diósgyőri kolostorral elpusztult dédesi kolostor 1755-ben az elhagyott kolostorok közé soroztatott. (*Acta Paul. de Dédes. 1. cs. 2. sz. — 3. cs. 5. sz. — Cod. Dipl. VIII. 2. 141. l.*)

6. §.

D I Ó S G Y Ő R.

Vára, és a pálosok diósgyőri Urunk szentséges testéről nevezett társháza.

A *Bükkhegy* éjszakkéleti orma alatt *Tapolcza*, vagy *Hejő*, és *Sajó* vizek közt elterülő, a *miskolczi*, és *diósgyőri* hárt magában foglaló térség *Borsod* királyi várhoz tartozott s erről Béla király névtelen jegyzője (*XXXI. Fej.*) ekkép ír:

„Ibi enim Dux (Árpád) dedit *Bunger-nec* patri *Borsu* terram magnam a fluvio *Tapolucea* (Tapolcza) usque ad fluvium *Souyou* (Sajó) quae nunc vocatur *Miskoucy* (Miskolcz), et dedit ei castrum, quod dicitur *Geuru* (Győr) et illud castrum filius suus *Borsu* cum suo castro, quod dicitur *Borsod*, unum fecit comitatum“.

A *Geur*, vagy Győr régi *hunavar*, vagy *várkún* szó, s itt a várkunok csakugyan raktak köralaku földvárat, vagy gyűrűt, melynek még most is fen vannak nyomai; a *geur* szó tehát a *kör* szóból származtatható, maga a hely pedig még a XIII. században is *Noggeur-* (Nagygyőr)nek neveztetett, s csak időjárástól kapta a környéken bőven tenyészett diófáktól a *Diósgyőr* nevet.

Ugyanis fenmaradt IV. Béla király azon okmánya, melynek értelmében a *Domonkos* bán fiában a XII. században végkép kihalt *Bors* család magvaszakadtával koronára szált uradalmából *Diosgeura* várát örökös királyi birtoknak nyilvánította, a többi várakat pedig *Máté* fiainak, *Fülöp*, és *Detrik* grófoknak adományozta. Ugyanazon király 1261-ben kelt másik okmányában pedig e szavak fordulnak elő „*Nagygeur, castrum nostrum de Borsod*“ (*Podhraczky, Béla király névt. Jegyzője. 256. l.*)

Ezen királyi, Diósgyőr mezőváros előtt négyszög alakú, négy tornyu, most romjaiban látható várat*) mint a még 1797-ben látszott fölírás tanusítja, választotta már 1252-ben *Mária* királyné, IV. Béla király neje, lakhelyéül; de a XIV. század óta ismét királynék laktak benne, 1370-től fogva pedig I. *Lajos* király e várban gyakran tartózkodott, sőt többnyire ott töltötte az ősz, és karácsony ünnepét egész új évig.

1387-ben a novigradi börtönből kiszabadult *Mária* királyné június 4-dikén, férje *Zsigmond* király kíséretében érkezett *Diósgyőrre*, hol ugyanazon évben szeptember 24-dikén a

*) Ezen épület a kincstári levéltárban (*N. R. A. 1094. cs. 40. sz.*) létező, a múlt században készült, rajza szerint már akkor omladozó állapotban volt, a még fennállott belső részben pedig az udvar több kastélytorony, kápolna, s a kapitány laka volt, és két, most már egészen eltűnt toronnyal, s fal által egyesített erődökkel vala bekerítve.

főpapok, és nemesek az ország ügyei rendezése végett országgyűlést tartottak.

1439-ben *Albert* király Diósgyőr várát nejének adományozta ennek élete fogytaig.

Mátyás király is gyakran rándult 1460 után Diósgyőrre; de a szerencsétlen II. *Lajos* király neje *Mária* is Diósgyőrött tartózkodott a gyászos mohácsi ütközet előtt, mint saját uradalmában, melyet férje 1522-ben más uradalmakkal együtt ajándékozott neki. *Mária* királynénak ezen Diósgyőrött tartózkodása emlékezetét hirdeti a vár nyugoti tornyában hajdan látszott 1525-ből, és egy másik 1526-ból származott fölírás, melyek elseje ekkép hangzik: „Maria Gots Fon Genade Kvnigin zu Vngarn, und Pehem“, a másik pedig ez: „Maria Dei Gracia Hungarie, et Bohemie etc. Regina“. (*U. o. és Rath, királyok utazásai* 72—78. ll. — *N. R. A.* 1883. cs. 89. sz.)

Ezen hajdanta királynék, most a magyar sz. korona vára és uradalma, járulékai valának: *Mező Keresztes, Mező-Kövesd, Miskolcz* mezővárosok; *Parasznya, Radistyán, Kápolna, Bábonny, Sajó-Petri, Kis Győr, Varbó, Csaba, Cserép, és Dédes*, mind Borsod vármegyében keblezett helységek, melyek állapotát, koronkinti adományoztatását, más és más birtokosokra szállását a következő években kelt okmányok derítik föl, ugy-mint: 1390-ben *Zsigmond* király *Ludna* pusztát laki *Tatár Tamás* fiának *Györgynek* adományozta. (*N. R. A.* 266. cs. 40. sz.) — Ugyanazon király Diósgyőr várát, és *Cserép, s Dédes* helységeket 60,000 magyar aranyforinton nejének *Cillei Borbálának*, ez által pedig 1431-ben ugyanazon pénzüsszegen *Rozgonyi Istvánnak*, és fiainak *Istvánnak, s Jánosnak* nevére zálogjoggal iratta át az egri káptalan előtt. Hiteles más. (*U. o.* 578. cs. 32. sz.)

I. *Ferdinand* császár uralkodása közben gyarmati *Balassa Zsigmond* volt Diósgyőr vára ideiglenes birtokosa; de ennek hűtlenség bűne miatt pöre volt a királyi ügyek igazgatójával; mivel azonban visszatért a királyhoz, *Ferdinand* király a várat minden járulékával együtt 1540-ben az ő és neje *Fánecsy Borbála* s törvényes fivérei nevére iratta át 20000 arany forintért, a *bozóki* prépostság kegyuri jogával együtt a királyi ügyek igazgatója szavatolása mellett. (*N. R. A.* 31. cs. 62. sz. — *Lib. Reg. Sec. I. k.* 292. l.)

Balassa Zsigmond halála után, ennek özvegye, a nevezett *Fáncsy* Borbála 1561-ben bevallotta, hogy *Diósgyőr* várát ő Felsege birtokába vissza bocsátja azon kikötéssel, ha ama 20,000 forint zálogdíj felőlől kielégíttetnek boldogult férje *Balassa* unokái, s a vár, míg ő maga életben marad, birtokában hagyatik.

1563-ban a vár a hozzá tartozó uradalommal átadatott ugyan *Fáncsy* Jánosnak, paly *Török* Bálintnak, és *Vas* Istvánnak; de a királyi biztosok azt nem sokára visszafoglalván, 1569-ben az egész uradalommal együtt előbb *Perényi* Gábornak adományoztatott, ki azt nejének, *Országh* Ilonának, hagyta; azonban *Perényi* meghalálózván, 1570-ben többek tiltakozása közben, 63,000 magyar forintért, a visszaválthatási jog fentartása mellett, enninghi *Török* Istvánnak, és güthi *Országh* Borbalának, a fent nevezett özvegy *Perényi* Ilona végrendeleti intézkedése értelmében, adatott át. (*N. R. A.* 305. cs. 6. sz. — 420. cs. 38. sz. — 722. cs. 33. sz. — 723. cs. 5. sz. — 917. cs. 12. sz. — 1718. cs. 2. sz.)

Végre 1743-ban a diósgyőri uradalom, mely a *Török* családról előbb a *Tybold*, később a *Haller* családra szállott, 1703-ban pedig visszaváltatott, a magyar királyi kincstár által a hadi költségek fődözése végett 100,000 forintért, és az azt terhelő 17,000 rénes forint kifizetésének kötelezettsége alatt, 15 évre zálogjoggal, bizonyos föltételek alatt, gróf *Erdödy* Gábor egri püspöknek, és gróf *Butlernek*, mint *Almásy* János, és *Fay* László teljhatalmu képviselőjének, adatott át. (*A kincstári Levéltárban. Contr et Transact. III. k. 44. sz.*)

A diósgyőri vár kapitányai, és várnagyai közül a következők nevei ismeretesek: 1475-ben *Soldos* András várnagy, I. *Mátyás*, és *Ulászló* királyok alatt *Zbugyay* István előbb kapitány, később várnagy; 1523-ban *Penflinger* Lénárd várnagy; 1563-ban *Balassa* Farkas kapitány, és 1652. előtt *Haller* Samu kapitány. (*N. R. A.* 723. cs. 16. sz. — 725. cs. 21. és 65. sz. — 729. cs. 17. sz. — 879. cs. 13. sz.)

Diósgyőr helység közelében hajdan sz. *Pál* remete szerzetesei társháza létezett *Urunk Szentséges Teste* templomával. E társházat *István* nádor, borsodi gróf, s ennek neje 1304-ben alapította; *Erzsébet* királyné pedig, s ennek fia I. *Lajos* király valószínűleg építtette, vagy nagyobbíttatta. E társházhoz az

alapító *Euren* a Tisza partján túl volt halastavát esatolta, 1313-ban pedig a Diósgyőr közelében volt népes *Csenik* föld egy részét adományozta a társháznak a *Dedeus* nevű szőlővel, *Proprekei?* földdel, és *Féltó* halastóval együtt. (*Benger, Chronot. V. f. XXXIII. sz. — Cod. Dipl. VIII. 1. 531. l.*)

Ezenkívül e társház birta a királyok kegyelméből a Zemplén (?) vármegyei *Harkány* (Harkály) helységet, melyet a pálosok vezérfő perjele néhai *Sakay* András-, és Miklóstól 1576-ban vett át, s mely 10 évre *Szentmihályi* Péter, és neje *Zenyési* Erzsébet, előbb *Sakay* Miklós hitvese, nevére volt 100 forintért átírva; továbbá birta *Jenke* pusztát, *Vatha* birtokrészt, és egy *miskolczi* udvarhelylyel, majorsággal, s az ehhez tartozott malmokkal, és szőlőkkel együtt; valamint *Chaba* helységben szintén egy nemes udvarhelyet, és telket, ugyanott, és *Diósgyőrött* sajátja volt több malom, szőlő, melyeket *Imre* helynök 1570-ben *Török* Ferencznek 1000 magyar forintért 7 évre, 1572-ben pedig *Török* Ferencz özvegyének *Ország*h Borbálának ugyanazon összegért 8 évre bérbe adott; végre volt a társháznak még több halas tava is. (*Protoc. Paul. 319. l. — N. R. A. 1190. cs. 25. sz. és 1574. cs. 33. sz.*)

E társház kisebb ingatlan szerzeményei közé tartozott az I. Lajos király által 1373-ban neki ajándékozott *Szilvásmegy* nevű birtokrész; 1380-ban pedig ugyanazon király által lelke üdvére a kolostornak adományozott *Nagy-Zsolca* határában a Sajó vizén állott malom. Ezekhez járult 1373-ban *Sydon* Mihály által a társháznak hagyományozott *Színva* folyón állott malom, és a *Mária* királyné által ugyanannak adományozott, a kolostor kertje mellett elterült földrészlet, mely adományozást *Zsigmond* király 1406-ban kelt kiváltságlevelével megerősítette. (*N. R. A. 1190. cs. 25. sz. 11—13. §. — Acta Conv. 1. cs. 9. sz.*) — Végre 1480-ban *Monaki* Miklós Zemplén vármegyei *Szada* helységben létezett birtokrészét 32 arany forinton a jászói káptalan előtt a diósgyőri pálosoknak zálogosította el. (*U. o. 338. cs. 5. sz.*)

A diósgyőri pálosoknak engedélyezett kedvezmények, és kiváltságok pedig a következők voltak: 1322-ben XII. János pápától védlevelet kaptak, 1376-ban *Erzsébet* királyné a kolostornak javadalmazásul évenként fél mázsa *olajt* és *10 sertést* utalványozott nekik, 1471-ben pedig *Hollós Mátyás*

király a diósgyőri vár erdeiben szabad makkoltatást, a kolostor *malmaiban* mindenkinek szabad öröltetést; 1472-ben évenként 10 hordó bor kimérhetést engedélyezett; 1478-ban a pálosok házát, vagy udvarhelyét némely uri tartozások fizetésétől mentesítette, s e mentességet 1493-ban II. Ulászló király is megerősítette; végre a pálosok *Harkány* (Harkály) birtokát, és *Miskolczon*, s *Csabán* létezett két malma udvarhelyét, valamint jobbágyait is, minden taksa-fizetés alól fölmentette.

1484-ben Beatrix királyné kiváltságlevelet adott a pálosoknak, melyben meghagyta, hogy a diósgyőri pálosok *alamizsna sőt* szállító embereitől, és szekereitől senki se mérészeljen vámot szedni, s e pálosok a sőt szabadon árulhassák a piacon (Eredeti). — 1501-ben II. Ulászló király megerősítette az I. Ulászló, és I. Mátyás királyok által a kolostornak engedélyezett *borkilenczedtől* mentességet, és kiváltságot. (*Acta Conv. 1. cs. 7. 12. 13. sz. — 6. cs. 9—11. sz. Acta. Paul. F. Győr. 14. cs.*)

E diósgyőri pálos társházat is többféle baleset s baj érte. Ugyanis 1526-ban az I. *Ferdinand* és *Zápolya János* köz. kitört belháboru közben *Ferdinand* kapitánya *Serédy Gáspár* a kolostort fölgyújtatta, s a szerzeteseket szétűzte, a kolostor birtokait különféle idegenek foglalták el, s 1550-ben végkép földülátván a kolostor, abba csak *jószágkormányzók* (Administratores) neveztettek. — 1620-ban *Bethlen Gábor*, erdélyi fejedelem, a kolostor javait 1300 forintért *Rákóczy György* nevére iratta át, 1628-ban pedig *Biell Rezső* vezérfő perjel a romban heverő kolostort *Haghy Meayhértnek* adta bérbe két évre. (*Memorab. Conv. — Acta Conv. 1. cs. 28. 30. sz.*)

Később a kolostor erdeje fölött viszály keletkezett; mert 1696-ban *Lánczy Ferencz* tisztartó e kolostor nevében az erdő terület miatt *Diósgyőrvár* fekvő javainak közbirtokosai ellen tiltakozott; 1754-ben pedig az uradalmi erdőknek a *ládi* pálosok által megkísértett pusztítása ellen panaszolkodott az uradalom. (*N. R. A. 1190. cs. 23. sz. — 1140. cs. 22. sz.*)

A béke beálltával, visszavevén a magyar királyi kincstár a *diósgyőri* uradalmat, III. Károly király a *diósgyőri* pálos kolostort, melyben *Zakoly János*, előbb csanádi püspök, később pálos szerzetes, a szentség hírében elhalt férfiú hamvai

nyugodtak, vissza állította, s 1737-ben, vissza adván neki az általa előbb birt *Csenik*, és *Szilvásmegy* pusztákat, sz. *Domonkos* emlékezetére új kolostort szervezett. (*Benger Chronot. V. fejt. XXXIII. sz.*)

Egyébiránt akkortájt a pálosoknak a szomszéd *Felső-Győr* helységben is volt *székházuk*, vagy *fiókállomásuk*, melyet *Szent-Lélek* tiszteletére I. Károly király uralkodása közben *Akuss István* nádor alapított. De mind a két kolostor főnöke többnyire ugyanaz vala.

Az 1769-dik évi egyházi látogatás jegyzőkönyve szerint az 1752-ben helyreállított *diósgyőri* boldogságos szűz *Máriáról* czimzett anyaegyházban, melynek kegyura a magyar királyi kincstár, „*Krisztus Urunk Szentséges Teste*“ 1758-ban alakult testvérelete, a várban pedig 1729 körül királyi költségen építettett *Szent-Háromság* tiszteletére szentelt nyilvános kápolna; végre a *felsőgyőri* fiók-egyházban az azt gondozó pálosok székháza előtt a *Szeplőtlenül fogantatott Szűz Mária* szobra létezett. (*Eccl. Cam. irreg.*)

Az 1782. körül megszüntettetett diós- és felső-győri pálos kolostorok főnökei:

1317. *Lucius* diósgyőri perjel. (*Cod. Dipl. VIII. 2. 142. l.*)

1348. 1355. *Egyed* diósgyőri perjel. (*Acta Conv. 1. cs. 3. 4. sz.*)

1371—1376. *Gergely* diósgyőri perjel. (*U. o. 3. cs. 5. sz. — 6. cs. 1. sz. — és Conv. Gombaszeg 1. cs. 1. sz.*)

1387. — *Domonkos* diósgyőri perjel. (*Act. Conv. 2. cs. 2. sz.*)

1407. — *Gergely* diósgyőri perjel. (*U. o. 3. cs. 6. sz.*)

1469. — *Imre* helynök. (*U. o. 4. cs. 1. sz.*)

1484. — *Antal* helynök. (*U. o. 1. cs. 12. sz.*)

A diósgyőri kolostornak XVI. században történt elpusztulása után e kolostor javai kormányzói voltak:

1714. 1715. *Szental* Gáspár jószágkormányzó *Felső-Győrött* és *Sajó-Ládon*. (*Memor. Conv. in Lád.*)

1744. 1745. *Orosz Ferencz* jószágkormányzó Diós- és Felső-Győrött. (*Act. Conv. Győr. 1. cs. 38. sz.*)

1746. 1747. *Pongrácz Ignác* jószágkormányzó Diós- és Felső-Győrött. (*Act. Conv. F. Győr. 14. cs.*)

1749. *Nádassy Bernardin* jószágkormányzó Diós- és Felső-Győrött. (*U. o.*)

1754. *Toronyi János* elüljáró Diós- és Felső-Győrött. (*U. o.*)

1758. *Pohárnok Márton* elüljáró Diós- és Felső-Győrött. (*Act. Conv. Diósgyőr.*)

Ez alatt *Diósgyőr* mezőváros és *Felső-Győr falu* között határjárás történt.

1765. — — *Tomasovits András* elüljáró u. o. (*Acta Conv. F. Győr. 14. cs.*)

1770. — — *Kádas Elek* elüljáró u. o. (*U. o.*)

1773. — — *Demkovics Zsigmond* elüljáró Felső-Győrött. (*U. o.*)

1777. — — *Nagy László* elüljáró Diós- és Felső-Győrött. (*U. o.*)

7. §.

E S Z É N Y.

Remete sz. Pál rendi sz. Fülöp és Jakab apostolokról címzett társház.

Eszény Szabolcs vármegye éjszaki határán a Tisza partján Tisza-Szent-Márton fölött fekvő helységbe I. remete sz. Pál szerzetesait 1356-ban telepítette le az általa alapított társházban *Baksa Simon* fia *Tamás*. (*Benger Chronot. V. fej. XXXV. sz. — Cod. Dipl. IX. 7. 164. sz.*)

Nem ismeretes ugyan, mely, s miféle javakat adott ez alkalommal az alapító javadalmazásul a pálosoknak, mindazáltal a pálos szerzetnek a kincstári levéltárban őrzött jegyzőkönyvéből bizonyos, hogy e pálos társháznak *Eszényben*, és *Endes* Szabolcs vármegyei helységben, most pusztán, volt birtokrésze majorsági épülettel. Ezenkívül e társház birt *Kisfalud*

helységben (jelenl. puszta), *Kerethenben?*, és *Geszt-Geryenen* (?) egyes birtokrészeket, valamint sajátja vala *Gyepes* (Biharban?) puszta, vagy sziget; *Laponya* halastó; *Tököz*, és *Zegh* erdő; a *Szent-Mártoni* rév, végre több szőlő a *Bari*, és *Magas* nevű szőlőhegyeken, melyeket 1479-ben *Faber Imre* ajándékozott a kolostornak. (*Protoc. Paul. 113. l.* — és *Acta Conv. 4. cs. 3. sz.*)

A többi ezen kolostornak netalán jutott kedvezmények közül csak azon egy ismeretes, hogy annak szőlőit már Erzsébet és Mária királynők, újra 1419-ben *Zsigmond* király a *hegyvám* fizetéstől mentesítette. (*U. o. 4. cs. 1. sz.*)

E kolostor, talán ügyei kezelésének könnyítése, és biztosítása végett, a XVI. század elején, midőn a török tört be hazánkba, a *Sátorallya-Ujhelyi* kolostorhoz, sajátlag annak helynökségéhez csatoltatott, s valószínűleg e helyzetben maradt egész a *Bethlen* okozta belmozgalmakig, melyek folytán gyászos pusztulás érte, míg végre 1631-ben, úgy látszik, ideiglenesen helyreállított öregebb *Bribéri Melith*, királyi tanácsos által oly kikötéssel, hogy azon időre, míg a szerzetesek benne maradnak, a rendnek, minden költség megtérítés nélkül, átengedi a kolostort. (*U. o. 1. cs. 3. sz.*)

Azonban a kolostor további viszontagságai, s valjon a szerzetesek azt előbb, mintsem a pálos szerzet meg lőn szüntetve, vagy csak a szerzet megszüntetése után hagyták-e oda? nem nyomozható ki.

8. §.

G Y O N G Y Ö S

mezőváros szent épületeivel.

Gyöngyös mezőváros keletkeztéről semmi biztos történelmi adattal sem birunk, nevét azonban ezen Heves vármegyében keblezett mezővárosnak a *Topographia M. R. Hungariae 525. l.* szerzője a gyöngy névből, vagy inkább az e vidéken hajdanta dusan tenyészett gyöngyalakú enyvfőzésre

alkalmas tölgybogyóktól származtatja. Gyöngyös falunak említése legegelször 1301-ben fordul elő az irott okmányokban, és pedig *Gunges* néven, mint a hajdan hires *Chobánka* család birtokának, minthogy e család tagjai, úgymint *László*, *Sámuuel*, és *Dávid* grófok, néhai *Chobánka* János fiai, 1301-ben osztokodtak az egri káptalan előtt az atyjoktól öröklött birtokon. Mivel azonban a *Chobánka* család tagjai hűtlenségi vétségbe keveredtek, I. Károly király 1327-ben azok *Gunges*, *Bene*, *Halász*, *Nogu* (Nagyut), és *Sadán* (Zsadány) birtokait a *Chobánka* család többi jogaival együtt *Zécheni* Tamásnak, néhai *Farkasy* erdélyi vajda fiának, és *Zonuki* grófnak, s ezek örököseinek adományozta. (*N. R. A. 695. cs. 2. sz.*)

Egy század múlva, ezen birtokosok említése nélkül, a *Pohárnok*, *Berzeviczi* és *Salgó* családok merülnek föl, mint Gyöngyös birtokosai; mert 1435-ben Zsigmond király Gyöngyösnek 2000 forint fejében *Pohárnok* István, és *Berzevicze* Detrik által birt felét *Rozgonyi* Péter egri püspök- és ennek fivére *István*, temesi gróf, nevére iratta át 4100 arany forintért, Gyöngyös másik, néhai *Salgó* Miklós hűtlensége miatt a koronára szállt, felét más fekvő javakkal együtt, 1438-ban Erzsébet királyné szintén *Rozgonyi* Istvánnak, és fiának *Jánosnak*, s más ezen családbelieknek adományozta, s valószínűleg e család maradt Gyöngyös ideiglenes birtokosa egész a XVI. század elejéig, miután Gyöngyös felét 1455-ben *László*, *Frank* László *Zécheni* vajda fia több más fekvő birtokkal együtt 40,000 forinton *Guthi Országh* Mihálynak, és *Losonczy* Albertnek zálogba adta, míg végre Mátyás királynak 1487-ben kelt új adománylevele értelmében *Losonczy* László és ennek fia Zsigmond törvényesen beiktattatván Gyöngyös fele birtokába, ez adományozás teljes jogérvényességű lön. (*N. R. A. 406. cs. 29. sz. — 426. cs. 13. sz. 11. §. — 497. cs. 46. sz. — 693. cs. 32. sz. — 1700. cs. 23. sz.*)

Később azonban a török uralom alatt egészen megzavart birtoklási jogviszonyok miatt Magyarország állapota egészen megváltozott. Ugyanis a XVII. század elején Gyöngyös egy részét *Báthory* István birta; ez pedig magtalanul halván el, II. Ferdinand király 1624-ben kelt adománylevelével Gyöngyös *Báthory* István által birt részét *Ecsed* várá-

val, s az ecsedi uradalommal együtt *Bethlen* Gábor erdélyi fejedelemnek adományozta.

1633-ban *Széchy* Katalin, előbb *Gyulaffy* László, utóbb *Prépostváry* Zsigmond neje, valamennyi fekvő birtokait, s ezekkel gyöngyösi birtokjogát is fiának *Gyulaffy* Sámuelnek hagyományozta.

III. *Ferdinand* király 1647-ben kelt adománylevele értelmében *Gyöngyös* mezővárost több más földbirtokkal együtt iktári *Bethlen* István, és Péter magvaszakadta esetére *Rákóczy* György erdélyi fejedelemnek, és örököseinek, s utódainak adományozta. Azonban míg *Gyöngyös*t a *Rákóczy*ak birták, más családok is szereztek különféle ezimen fekvő birtokokat *Gyöngyösön*, minthogy már 1659-ben a közbirtokosok közt a *Rákóczy*akon kívül a *Koháry*, *Eszterházy*, *Lónyay*, *Dózsa*, *Vámosy*, és *Sötér* családok nevei is előfordulnak; később pedig ezekhez még a *Grassalkovics*, *Haller*, *Almásy*, s más családok is járulnak.

1688 körül a királyi ügyek igazgatója, és *Czene* Dániel, közt kötött szerződés nyomán *Czene* Dánielnek egy egész telek, s ehhez tartozó *Gyöngyös Tótutcza* nevű utcájában sz. *Orbán* kápolnája mellett volt belsőség adatott el, miután *Czene* a királyi ügyigazgatónak, mint szavatolónak, 100 forintot fizetett.

1710-ben I. *József* király a hűtlenségbe esett *Döry* András, és *Rákóczy* Ferencz *Gyöngyösön*, s máshol birt fekvő javait 40,000 forint értékig *Althan* Mihály Keresztélynek, III. *Károly* király pedig 1717-ben a *Tököly*-féle koronára szállt gyöngyösi birtokrészt 2100 rénes forintért *Orczy* Istvánnak adományozta férfi- és leányágoni örökléssjoggal. (*N. R. A.* 498. cs. 12. sz. — 772. cs. 36. sz. — 1021. cs. 30. sz. — 1061. cs. 10. sz. sz. — 1180. cs. 6. sz. — *L. R. Sec.* 18. k. 46. sz. — *Contr. és Transact.* II. k. 33. sz.)

A *Gyöngyös* mezővárosnak, s egyes lakosainak történt adományozások, és engedélyezett jótétemények közül emlithetők: *János* király, védlevelet adott *Gyöngyös* lakosainak, melyben meghagyja, hogy e mezőváros lakosait senki se merje valamikép bántalmazni megkárosítani, vagy tőlök élelmi szereket erőszakosan elvenni. II. *Mátyás* király 1609-ben kelt Rendeletében megtiltja a vámosoknak a gyön-

gyösi, és szomszéd helységekbeli lakosok, mint a törökök alattvalói, által az országba széthordozni szokott saját termésű borai megvámolását.

Ugyanezen király 1618. kelt adománylevele szerint *Encs*, és *Bene Heves* vármegyei pusztákat tartozmányaikkal együtt örökre Gyöngyös mezővárosnak adományozta, egy másik ugyanazon évben kelt megerősítési okmányban pedig helybenhagyta néhai *Báthory* Miklós grófnak 1569-ben kiadott biztosítási levelét, melynél fogva a gyöngyösi lakosoknak megígéri, hogy rendkívüli követelésekkel nem fognak terheltetni.

Ezekhez járul *Rákóczy* Erzsébet grófnő monyorókeréki gróf *Erdödy* György neje 1698-ban kelt kiváltságos levele, melynél fogva *Mihályi* Pál deák gyöngyösi lakos házat, mely előbb *Kállay* Istváné volt, az uri terhektől fölmentette.

Végre III. Károly királynak 1714-ben *Orczy* István, mint Gyöngyösön legnagyobb birtokos, folyamodására kiadott *vásár-tarthatási engedélye*, melynél fogva Gyöngyös mezőváros országos vásár tarthatásra jogosítja 2-dik februárra eső *Gyertyaszentelő Boldogasszony*, 25-dik májusra kitűzött sz. *Orbán*; 24-dik augusztusra eső sz. *Bertalan*, és 19. novemberben tartatni szokott sz. *Erzsébet* ünnepein. (*N. R. A.* 771. cs. 25. sz. — 871. cs. 51 sz. — *L. R. Sec. V. k.* 390. l. *XIII. k.* 177. l. és *XVII. k.* 397. l. — *Contr. és Transact. II. k.* 49. sz.)

A mezőváros pecsétjén futó farkas, e fölött korona, jobbra, balra *csillag*, és *félhold* látható. (*Tahy. Tud. Gyűjt.* 1837. *XII.* 28. l.)

Gyöngyös szent épületei legjelesbike a *Szent Bertalan*ról czimzett 21 oltáráról híres templom a felső plebániával, mely már 1332-ben létezett. E plebánia keletkeztét, s viszontagságait, minden irott adat hiányában homály fűdi; csak az bizonyos, hogy 1579-ben *Rudolf* király meghagyta a gyöngyösieknek, miszerint a „*boldogságos Szűz Mária*“ oltárnokságát *Illanthy* János plebánusnak hagyják meg, 1712-ben pedig Gyöngyös mezőváros ez oltár minden járadékait az ottani *Jezsuitáknak* adományozta, csak a véduri jogot tartván fenn magának.

1659-ben *Sötér* Ferencz a *Bertalan* templomnak 50 forintot, és neje *Bakos* Erzsébet birtokrészéből fekvő javakat

hagyományozott. — *Rákóczy* Ferencz 1667-dik évi február 8-dikán a *plebánia* laknak engedte át a *Pecze* nevű malom átellenében feküdt gyöngyösi telkét, mely telek, valamint a néhai *Almásy* Endre plebánus által erőszakosan nyitott mézárszék, úgy szintén a *Rákócziak*nak adományoztatott telkekbe nyúló plebánuslak, és kert; végre az ott lakott okleveles nemesek által megtagadott *bor-* és *gabna-*kilenczed és tized tárgyában *Rákóczy* megbízottjai által 1705-ben nyomozás tartatott.

E templomon kívül a felső plebánia területén van a kórházhoz tartozó sz. *Erzsébet* egyház, melyről azt találjuk följegyezve az okiratokban, hogy 1669-dik évben nádudvari *Dercs* István a fentemlitett *Solymos* utczában létezett *Pecze* malom általa birt negyed részét 400 tallérért ugyanezen, és a sz. *Bertalan* templomnak öt évre elzálogosította, 1711-ben pedig *Tóth* Mihály mindakét templomnak egy Gyöngyös határában a *Zeke* hegyen birt szöllejét hagyományozta végrendeletileg. (*Acta Jes. Gyöngyös. 2. cs. 17. 21. sz. — 1. cs. 15. 44. sz. — N. R. A. 1736. cs. 53. sz.*)

A többi *Gyöngyösön*, és pedig a felső plebánia területén még most is létező szent épületek közül említésre méltók: A szeplőtelenül fogantatott *Boldogasszony* kápolnája a *páli sz. Vincze leányai*, vagy *szürke nénék* gondozása alatt levő kórházban; a Kálváriahalmon levő „szenvedő *Jézusnak*“ szentelt kápolna; az alsó plebánia területén pedig a „*Szent-Léleknek*“ szentelt, és a munkaképtelen nők ápodájában levő *Szent-Háromságnak* szentelt kápolna. (*Schem. Cler. Agr. 1871. 130. 131. U.*) — Az alsó plebánia területén azonban legkitünőbb:

a) A Szentséges Megváltó tartományához tartozó sz. Ferenczrendi, Sarlós Boldogasszonyról nevezett társház, s az egykor létezett ugyanazon szerzetbeli apácza-zárda.

Ezen Ferenczrendi társház keletkeztét a rend névtára 1400-dik évre teszi; de alapítója ismeretlen. E társház gondozza 1788. óta a mezőváros alsó plebániáját, ezenkívül a ki-

sebb gymnásiumban e társház tagjai tanítanak, az elemi iskolában hitelemzők, végre az egri fő- és a váczsi székesegyház megyebeli plebánusokat segítik lelkipásztori ténykedéseikben; valamint a szerzet ezen tartománya I. s II. éves hittanthallgató nevendékei is e társházban neveltetnek. Ezért a társház személyzete 26 áldozár szerzetesből, 5 másod, 3 első éves hittanthallgató szerzetes nevendékből, 7 szolgáló testvérből, mindössze 41 tagból áll. (*Schem. Ord. 1854. 6. l.*)

A török uralom, és a nem katolikusok által gerjesztett vallásos viszályok folytán keletkezett belzavarok tartama alatt, midőn a szerzetesek nagy része kiszorítottatott ősi lakaiból, leginkább a sz. *Ferencz* rendi szerzetesek, mint több e munkában megemlített esetből kiderül, s kétségkívül a gyöngyösi ferencziek is csaknem egyedül folytatták, gyakran életveszély közt, a katolikus hivek lelkipásztori gondozását. Hasonló zavaros állapotról tanúskodnak *Gyöngyösön* is a katolikusok ellen a kálvinisták által 1659-ben a vallás miatt intézett egyenetlenségek, dúlakodások, s gyilkosságok, melyek gróf *Vesselényi* Miklós nádor azon parancsában is megemlítvék, melyben e nádor hasonló törvényellenes eljárás elkerülését a legszorosabb felelősség terhe, sőt halálos büntetés alatt hagyja meg a lakosoknak, s megtilt minden további nyomozást, míg ő maga felül nem vizsgálja ügyöket. (*Acta. publ. I. köt. 20. cs. 4. sz.*)

A gyöngyösi ferencziek e régi kolostora akkortájt alkalmasint roskadozó állapotban levén, *Becze* Ilona, néhai *Imre* Márton özvegye, halála esetére Hevesvármegyében létezett *Visznek* falu birtokát előbb ugyan a Megváltó tartománybeli ferencziek széchenyi kolostorának; de utóbb azon esetre, ha a törökök kezéből menekülve, a gyöngyösi ferenczieknek hagyományozta társházuk építésére, ezért a gyöngyösi társházban volt szerzetesek 1664-ben a fentemlített gróf *Vesselényi* nádorhoz folyamodtak e nekik hagyományozott helység birtoklásabani megerősíttetésükért, és e végre nádori védlevelet is kaptak. (*N. R. A. 1683. cs. 34. sz.*)

1670-ben *Sötér* Ferencz a gyöngyösi Ferenczrendieknek hagyományozta neje *Bakos* Erzsébet birtoka harmadrészét, úgy, hogy neje halála után őket illesse, azon kikötéssel, hogy ha még neje életében e birtok visszaváltatnék, a sz. *Ferencz-*

rendiek templomának kész pénzben 100 forint fizettség ki. (*Acta. Jes. Gyöngy. I. k. 52. sz.*)

A sz. Ferenczrendi szerzeteseken kívül még van *Gyöngyösön* némi nyoma annak is, hogy ott hajdan a *Beguinnőknek* nevezett seraphicus sz. Ferencz harmadrendi szabályait követő szerzetesnőknek is létezett lakhelye. Ezeket 1496-ban *Bánffy Dorottya Rozgonyi* János özvegye telepítette *Gyöngyösre*, s 1500-ban e szerzetesnők perjelnöje *Katalin, Bogáthi* Lukács özvegye, vala, kinek, valamint az egész rendnek *Rozgonyi István*, az alkirálybíró előtt kötött szerződés értelmében, *Bogáthi Katalin* hozománya, és nászilletékeinek, melyeket e szerzetesnőknek hagyományozott, megváltására 300 arany forintnyi összegnek a kitűzött határnapokoni kifizetését ígérte, s ez összegnek valóban megtörtént fölvételét az egész szerzet elismerte külön kiadott okmányban. *Hitelesít. (N. R. A. 576. cs. 917. cs. 21. sz. 2. §.)* — Azonban e szerzetesnőkről, s azoknak viszonyairól több adat nem jutott az utókorra.

b) Jézus társasága társodája sz. Orbán templomával.

A magyar papságnak igen sok gondot okozott a XVI. század vége felé, hogy az ősz katholikus hitnek annyira ártalmas új eretnektan némely magyar főúr, és nemes pártfogolása nyomán naponta mindinkább elharapódzott az országban. A helvét hitvallásnak a lakosok által juttatott ily kedvezések közül megemlíthető *Forgách* Simonnak, királyi főpinczemes-ternek, *Forgách* Ferencz, esztergomi érsek öcsésének 1592-ben kiadott megerősítő oklevele, melynél fogva helyben hagyta *Lippay* Andrásnak azon örökös bevallását, hogy a város piacznán keresztül folyó *Kispatak* nevű *Barbély* Menyhért háza mögött a mészárszék mellett létezett malmát nem katholikus tanulók eltartására adományozza. Erre következett sz. *Orbán* templomának a katholikusoktól erőszakkal történt elfoglalása, valamint a katholikus paplaknak a hozzá tartozott szőlőkkel, és kerttel a fentnevezett *Forgách* Simon által a helvét hitvallású igehirdetőnek törvény ellenére eszközölt ajándékozása. Ezeken kívül a *Lorántffy* család a helvéthitvallásuak-

nak adományozta a Heves vármegyei *Fajzat* falut, melyhez járult még 3 háztelek *Halászon*, több *malom*, *szántóföld*, *rét*, és szőlő mind itt, mind *Kis-Rédén*, és *Gyöngyös-Püspökiben*. (*Acta, Jesuit. Gyöngyös. 1. cs. 6. 32. 55. sz.*)

Ezen bajok orvoslása végett *Pázmán Péter*, a hirneves esztergomi érsek, és bibornok (1616—1637.) minden törekvését a katolikus vallás tekintélye helyreállítására; a nem katolikusok által a katolikusoktól erőszakkal elfoglalt templomok, és a katolikus vallás sértett jogai visszaszerzésére fordítván, *Jézus* társasága rendét, melynek előbb ömaga is fogadalmazott tagja vala, különösen pártfogolta. — Azonban e törekvései nem egészen sikerültek, miután az 1645-ben *Ferdinand* király és *Rákóczy György* között *Lippay György* esztergomi érsek egyházi kormánya közben kötött linezi békeszerződés pontjai szerint (mint *Schmitthnél* az esztergomi érsekek történetében olvashatók) a katolikusoktól elfoglalt szent épületek közül még 90 templomot kényszerültek a katolikusok a protestansoknál hagyni.

Pázmán Péter szándéka szerint a jezsuiták *Gyöngyösön* 1633-ban kezdtek, mint hitküldérek, működni, s eleinte *Lippay György* érsek, és gróf *Koháry István* által bőkezűen gyámolítatva, egy két, 1635-ben végre négy jezsuita gondozta a *Gyöngyösön* nyitott katolikus iskolát. Ezek egész évi jövedelme 1400 — a terhek levonása után csak 900 rénes forint vala. — Később a jezsuiták száma hat áldozárra szaporodott, kik közül a Főnök egyszersmind a lelkiatya, a tanfelügyelő egyszersmind a hitszónok tisztét is teljesítette, a harmadik a *Vonaqlás* testvérületét, és a hitelemzést igazgatta, három tanár pedig az előbbiekkal együtt a hat középtanodai osztályt kezelte.

Ilyen volt a *Bene* utczában elhelyezkedett, templommal sem bírt jezsuiták helyzete, mialatt a nem katolikusok egyre több szerzeményre tettek szert. Így 1670-ben *Kopasz Tamástól*, és ennek nejétől *Szekér Erzsébettől* a helvét hitvallásuak megszerezték a *Csapó* utczában *György* timár háza mellett létezett *Gyöng* malom negyed részét 1160 forinton (*U. o. 1. cs. 13. l.*), míg végre 1688-ban sikerült *Széchenyi György* esztergomi érseknek eszközölni, hogy a sz. *Orbán*

templom a hozzá tartozott ingatlan javakkal együtt átadatott a jezsuitáknak. (*U. o. 2. cs. 18. 19. sz.*)

E fekvő javak a következők valának: *Gyöngyös* mezővárosban két ház, egy *mészárszék*, és *malom*: több malomrész a gyöngyösi határban; *Alsó-Tokan* hegyen egy, és több más szőlő, *Halászon* 3 jobbágytelek. (*U. o. 2. cs. 14.*) — A helvét hitvallásuak megkisértették ugyan, de a katolikus papság gróf *Széchenyi* György esztergomi érsek nevében 1693-ban tiltakozván, sikertelenül, papjukat a mezővárosba visszahelyezni, és a sz. *Orbán* templomot annak birtokaival együtt visszafoglalni. (*U. o. 1. cs. 35. sz.*) Sőt a fentnevezett javak visszaszolgáltatása még az élelmiszerekre is kiterjesztetett, midőn 1710-ben a Dunántúli hadkormányzó *Gyöngyös* mezőváros hatóságának meghagyta, hogy a gyöngyösi helvét hitvallásuak által termesztett egész bormennyiséget följegyezvén, lezárolja, és a városba jövő *jezsuiták* egyik tagjának szolgáltassa ki, e szerint a jezsuiták valószínűleg csak ekkor működtek Gyöngyösön háborítatlanul. (*U. o. 1. cs. 57. sz.*)

Ezentúl a gyöngyösi hívek több fekvő birtokot adományoztak a jezsuitáknak a következő időszakokban. 1638-ban *Afra* János bevallotta, hogy a *Sár* hegy alatt feküdt szőlejét 40 forint- és 6 véka búzáért a jezsuitáknak engedte át. — 1644-ben *Turzik* Katalin, *Hancsok* Pál neje, végrendeletében úgy intézkedett, hogy ősi háza halála után leányának, ennek kimultával végrendeletileg leánya férjének jusson, ha pedig ez meghal, a jezsuitákra szálljon. — 1654-ben *Lang* Anna, *Kompolt* Orbán özvegye, és ennek fia *Pál* bevallották, hogy az úgynevezett „*Úr dombjára*“ vezető út mentébeni kert mögött fekvő, és egy másik *Széchenyi-Szabó* György által neje *Kompolt* Ágota tulajdonjogánál fogva birt szőlő *Széchenyi-Szabó* halála esetére a jezsuitákat illeti. — 1659-ben özvegy *Szűcs* Ilona a jezsuitáknak adta el Gyöngyösön birt kertjét 12 forintért. — 1669-ben *Pethes* János a jezsuitáknak hagyományozta egy a *Bene* ut mellett volt *ugarját*, a mezővároson kívül a kórház közelében birt *kertjét*, és *atkári* birtokrésze felét. Ugyanazon évben *Gomba* Pál özvegye eladta a jezsuitáknak a *Solymos* kapun kívül birt kertjét. — 1670-ben *Sötér* Ferecz *Zékány* nevű szőlejét a jezsuiták által szervezett *végvonaglás* testvérületének hagyta neje *Bakos* Erzsébet fekvő

javai harmadrészevel együtt. — 1677-ben *Csendes* Erzsébet, *Kis* András özvegye, az *Előhegyen* hirt *Zsobraki* nevű szőlejét hagyományozta a jezsuitáknak. — 1699-ben *Kürty* Máté, és *Marót* András *Sári* szőlőhegyen létezett szőllejüket a jezsuita társodának, és ott állítottott boldogságos Szűz Mária társulatnak ajándékozták. (*U. o. 1. cs. 1. 2. 3. 4. 11. 52. 62. 63. 65. sz.*)

A jezsuiták későbbi szerzeményei közül nevezetesebbek: 1711-ben *Hajdu* János eladta nekik 40 forinton a gyöngyösi plebánus által neki hagyományozott kertet más kertekkel együtt. — 1717-ben Gyöngyös város elcserélte a jezsuitákkal az *Almásy* Györgytől szerzett *tóth-utcai* a jezsuita székház mellett elterült majorsági kertet egy másik ugyanott létezett majorsági kertért. — 1730-ban *Petrik* András egri kanonok, a *Szalok* szőlőhegyen volt szőlejét gróf *Erdödy* egri püspök helybenhagyásával a jezsuitáknak hagyományozta. — 1731-ben III. Károly király a gyöngyösi jezsuita székháznak adományozta örökös birtokjoggal a többször említett *Fajzat* pusztát, és 3 jobbágytelket *Halászon*, mely fekvő javakat, mint följobb említettük, a helvéthitvallásuak foglaltak el a katolikusoktól, később az új birtokjogot nyomozó bizottmány a királyi kincstárnak ígért.

1736-ban *Doka* András a *Solymosra*, és *Benére* vezető utak közt a *Bene* kapun kívül feküdt kertjét 8 rénes forinton eladta a jezsuitáknak. — 1737-ben *Vissontay* Pál a jezsuitáknak adta el szőlejét 45 forinton. — 1738-ban *Majzik* András, és neje *Barsy* Ilona a város határában *Toka*, és *Szárzavölgy* csermelyek közt elterült szántható földeiket 60 magyar forinton, és 60 denáron adták el a jezsuitáknak. — 1749-ben *Szücs* Ferencz, *arlói* plebánus, *Szalok* szőlőhegyen létezett szőlejét 120 rénes forinton a jezsuita székháznak adta el. — Végre 1764-ben gróf *Grassalkovics* Antal gyöngyösi házat, és malmát évenként fizetendő 20 rénes forint bérért átengedte a jezsuitáknak. (*U. o. 1. cs. 5. 7. 10. 20. 23. 25. 51. 69. sz. — 2. cs. 11. 12. 13. sz.*)

Az itt részletezett fekvő javakon kívül a jezsuiták még a következő a nem katolikusok által nekik visszaadott fekvő javakat birták: a *püspöki* határban egy malombhelyet; *Benén* a malom egy részét; *Sárhegy* alján a *Borsos* István, *Buday* György, *Nádudvári* István, *Szalay* Márton, és *Tóth*

Imre által nekik hagyományozott szőlőket, a *Homonnay* család által nekik ajándékozott temető helyet, a *Solymos* utczában kocsmát és malmot, *Kertmegye* szőlőhegyen több szőlőt, Egerben *Texe-Szálokon* egy szőlőt, és serházat. (U. o. 1. cs. 32. sz.)

Ezen birtokaik miatt a jezsuiták, mint közönségesen történni szokott, szomszédaikkal, a tüzetesen meg nem szabott határsértések végett, különféle kellemetlenségekbe keveredtek. Ugyanis 1698-ban vizsgálat rendeltetett a fentnevezett *Fajzat* pusztá, és *Pata* mezőváros közötti pörös határ kimérésére; 1720-ban keresetet indítottak a jezsuiták *Tarján* helység lakosai ellen a *Fajzati* erdőkben merénylett erőszakos favágás miatt, s jöllehet 1743-ban az ezen ügyben indított határjárás pörben a gyöngyösi jezsuita székház, mint *Fajzat* pusztá birtokosa, *Pata* mezőváros, és *Tarján* helység földesurai, *Orczy*, *Haller*, *Tárody*, *Török*, és *Jósa* között létre jött egyezkedés következtében, minden vizálgodásnak eleje véte-tett, mindazáltal még 1757-ben sem szüntek meg gróf *Forgách* Zsigmond jobbhágyai a fajzati erdők pusztításától. (U. o. 2. cs. 7—10. sz.)

A gyöngyösi jezsuita székház néhány elüljárói:

1671-ben <i>Ordódy</i> János.	— (Act. Jes. Gyöngy. 2. cs. 24. sz.)
1688-ban <i>Berzeviczi</i> Elek.	— (U. o. 2. cs. 14. sz.)
— — <i>Balogh</i> József.	— (U. o. 1. cs. 71. sz.)
1698 — <i>Jakus</i> Pál.	— (U. o. 2. cs. 9. sz.)
1711 — <i>Tahy</i> János.	— (U. o. 1 cs. 54. sz.)
1712 — <i>Nagy</i> András.	— (U. o. 2. cs. 5. sz.)
1720 — <i>Potsuk</i> György.	— (U. o. 2. cs. 8. sz.)
1731 — <i>Nagy</i> András.	— (Act. Jes. Rosnar. 34. cs. 8. §.)
1734 — <i>Pogány</i> András.	— (Act. Ses. György. 2. cs. 1.sz.)
1738 — <i>Ribics</i> Xav. Ferencz.	— (U. o. — — —)
1739 — <i>Horváth</i> Mihály.	— (U. o. 2. sz.)
1757 — <i>Rothl</i> Simon.	— (U. o. 6. s.)

9. §.

J Á S Z - B E R É N Y

mezőváros a Szentséges Megváltó tartományabeli sz. Ferenczrendi szerzetesek társházával.

A Jászság, s egyszersmind mindakét Kúnság e fő mezővárosa a Szolnok mellett Tiszába ömlő Zagyva folyó mindkét partján Heves, és Pest vármegyék közt fekszik, a régi kiváltság-okmányokban Jász-Bewlén- és Berén szállása, nem sokára ezután Beren széknék neveztetett, s a *philisteus jászok* székhelye volt, a XVII. század eleje óta pedig mindig Jászberény néven fordul elő.

Mint hogy hiteles írók tanúsága szerint bizonyos, hogy a kúnok- és jászok a magyarokkal rokon népek valának, s ezekkel, midőn ős lakhelyeikről Scythiából kivándoroltak, egy nyelven beszéltek, önkint következik, hogy a jászok ősei a kúnok rokonai valának, jellemök- s erkölseikben azokkal megegyeztek, s I. Károly király kora óta a Kúnok neve alatt értettek, mindazáltal az ijazásbani kiváló ügyességök miatt azoktól külön nemzetséget képeztek, ezért a magyarok őket Ijász- röviden Jászoknak neveztek; később rendszeren Jászoknak hivattak, jóllehet Otrokocsi (*Orig. Hung. I. 9. fej.*) máskép vélekedik, s azt vitatja, hogy e nevöket Agenor unokájától Jasótól kapták, s hogy az Amazonokkal Aetoliába hatolván, a Jazideseket, vagy Jazygeseket nemzették, s ezekkel, mint földieivel jöven Attila e vidékre, királyi lakát a most Jászberénynek nevezett helyen tűzte ki.

Azonban e jászok *philisteusoknak* is mondattak, és pedig I. Mátyás király korában Jazigi, Zsigmond király korában különösen *philisteus* néven fordulnak elő, némelyek véleménye szerint a faltörőktől (balista), melyeket ijaikon kívül, városok ostromlására használtak, ezért *balisteusok* helyett *philistheusoknak* mondattak. (*Kaprinay Hung. Dipl. II. 313.*) Mások ellenben azt allitják, hogy a *philisteusok* Mahomet felekezettü szaracén kereskedők valának, kik máskép Ismaëlitáknak is

neveztetek s a Tiszán túli *Nyir földön* (Szabolcs vármegyében) fészkeltek meg magukat.

Ezen a közös Kún néven előforduló népséget illetőleg annyit tudunk, hogy a kúnok, kiket az irók az *Úzokkal* és *Palóczokkal* ugyanazon eredetű népségnek tartanak, a *Volga*, és *Don* folyók, s a *Krimi* tenger, (Moeotis tava) mellett laktak, s a *gothok* őket *Valok*, az az: mezőn lakóknak nevezték el; de *Chabától*, Attila fiától *Gabarok*nak is mondattak, s mint a magyarok, szintén *Scythiából* vándoroltak ki. A *Chabaroktól*, kiknek szállásaik a kaspi tenger mellett valának, elválván, 884-ben Krisztus után a magyarokhoz csatlakoztak, s velök *Simon* bolgár fejedelem, ezután *Scatopluk*, és mások ellen hadakozván, 894-dik év körül egyrészt Magyarországon a *Temes*, *Körös* és *Tisza* folyók mellett telepedtek le, sokkal nagyobb számmal pedig *Moldvában* maradtak, s ott a *Kúnországot* alapították meg, melyből Magyarországra mindenfelől rablójáratokra szokván berontani, azt egész *Bihar* helységig pusztították, míg a *Salamon* király, és *Geisa* vezér közötti viszályok után, sz. *László* király őket előbb a *Salamon* király által segítségül hitt *Kutesk*, később 1089-ben *Kopulch*, és az Erdélyországban garázdálkodott *Akus* vezérek alatt keményen megverte, s ezen túl egyre szerencsétlenül csatáozván, a következő magyar királyok és a tatárok által meghódítottak.

A sz. *László* király uralkodása közben keresztény hitre tért *Kúnok* az előbb *metanasta jászok* által*) birt vidék egyik részét, II. *István* király alatt 1124 körül a *Pest* alatt *Tisza*, s *Duna* közt elterülő lapályt, mely jelenleg *Kiskúnságnak* neveztetik, szállották meg; 1239-ben pedig a többi még *Moldvában* maradt *Kunok* *Kuthen* királyokkal együtt, a tatárok által elűzetvén, *Kuthen* mintegy 40,000 családdal IV. *Béla* királyhoz menekült, s *Béla* király által az országba fogadtatván, a *Maros*, *Körös*, *Duna*, és *Tisza* közötti, most *Nagykúnságnak* nevezett síkságot kapta *Béla* királytól lakhelyül.

*) Ezek *Bonfin* szerint (*Dec. I. libr. I.*) Moeotis taván innen emelkedő *Amadoci* helységből kiűzetvén, a *Duna* partjaira menekültek, s ott a *Duna* s *Tisza* között a *Karpáthegek* közé vonultak.

Azonban a *Kuthen* vezérrel bejött kunok sok bajjal kényszerültek küzdeni; mivel a magyarok gyanakodtak reájok, hogy a *rusznyákokat* Daniel vezérükkel, ki Radislaust IV. Béla király vejét megtámadta, Magyarországra törésre buzdították, ezért a magyarok *Kuthen* halálát követelték, s őt házában megtámadván, meggyilkolták. E végett, a *tatórok* elleni küzdelemre összegyülekezett kunok elkeseredvén, a tatárokhoz csatlakoztak, s átkelvén a Dunán, a Száva, és Dráva melletti környéken iszonyúan kegyetlenkedtek.

E közben a tatárok eltávozása után visszatért Béla király a kunokat a nádor joghatósága alá vetette, és saját fiát *Istvánt* nevezte ki vezérükké, lakhelyül pedig a Nagy- és Kiskunságot tűzte ki nekik, de az *ijazók*, később *philisteusok*, végre jászok vidékét elkülönöztvén tőlük, a jászok székhelye I. Károly, és Zsigmond királyok uralma folytán *Berén*, a mostani *Jászberény* lett.

Ismeretes, hogy IV. László király, kit őseink kún jelzővel szoktak említeni, oly bizalmas viszonyba bocsátkozott a kún nőkkel, hogy ezek keesei által elkábítatva, királyi nejére *Izabellára* reá ut, s miután *Edua*, *Kupchech* és *Mandula* kún-nőkhöz szegődött, számos kún alkalmazott udvari hivatalokra, sőt a királyi jövedelmek sáfárságát is kunokra bizta. A kunok pedig, a király kedvezéseiben elbizván magukat, az egyházak, főpapok, és nemesek birtokait megtámadták, elrabolták, s előbbi bálványozásukra tértek vissza.

Ezen bajok orvoslása végett a pápa *Fülöp firmai* püspököt küldte követéül László király udvarába. *Fülöp*, a pápa követe, törekvései következtében László király, és a kunok főnökei egy 1279-ben kelt okmányban arra kötelezték magukat, hogy a keresztséget fölvevén, szigorúan fognak a katholicus hithez ragaszkodni, és az elrablott egyházi és más javakat visszatérítik. De a kunok, mit sem törődve adott szavukkal, Moldvában *Oldamur* vezér alatt maradt rokonaik izgatása következtében, az ország határain széltiben raboltak, s pusztítottak, végre László király kényszerült 1281-ben e hitszegő nemzet vezére ellen hadsereget indítani, s *Oldamurt* az Erdélyben Kolosváron túl fekvő *Hood* tava mellett, *Thúróczy* tanúsága szerint, megverte, s ez alkalommal valószínűleg a tatárok határait is átlépte, és e körülmény birta alkalmasint

a tatárokat reá, hogy újra betörték Magyarországra. — László király azonban ismét bizodalmasabb viszonyba bocsátkozván a kunokkal, s ezek asszonyaival, különösen *Eduával* 1290-ben a kunok, nevezetesen *Arbus, Turtul, és Kemenche*, s ezek hívei által borzasztó sebekkel halmozottan meggyilkoltatt.

E történelmi, a kun nemzet területére vonatkozó, leginkább *Horváth Péter*, a kun nemzet jegyzője; ily czímtű 1801-ben hitelt érdemlő írók, és hiteles okmányok nyomán közzétett munkájából: „*Commentatio de initiis Jazygum, et Cumanorum, eorumque Constitutionibus*“ meritett adatokat előre bocsátván, a magyar királyok által a jászoknak és kunoknak jelesül a *jászokat*, s ezek székhelyét, *Jászberényt*, illető kiváltságait, szabadalmaikat s előnyeiket kell még megemlítenünk, a mint a nevezett szerző ezeket tüzetesen tárgyalja. — Ugyanis:

1323-ban *Károly* király, számos *jász* kérelmére, ezeket testvéreikkel, rokonaikkal, és szövetségeseikkel együtt fölmentvén, *Kéverge* fiai hatalma, és joghatósága alól az ő Fölsege, a király hadseregében katonáskodni tartozott, *jász* népség állapotába, számába, s tömegébe sorolta, megengedvén, hogy szabadon választhassanak maguknak tet-zésök szerint *kapitányt*, vagy *birót*. (*Horváth az i. h. 93. l.*)

1407-ben *Zsigmond* király, elsorolván az előbbi királyok által a *jászoknak*, vagy *philisteusoknak* engedményezett szabadalmakat, és kiváltságokat, meghagyta, hogy az országos bírák egyike se merjen, saját közöttük lakó kapitányaikon kívül, bármely ügyekben fölöttük itélni; továbbá, hogy a *jászokat*, midőn az országban utaznak, senki se szorithassa akár személyök, akár árúik, vagy más javaiktól bármely *vámfizetésre*. Ugyanezen kiváltságot *I. Ferdinand* király 1553-ban; *II. Ferdinand* 1622-ben; és *I. Lipót* 1606-ban is megerősítette. (*U. o. 165. l.*)

1458-ban *I. Mátyás* király is megerősítette a *Zsigmond* király által 1428-ban kiadott azon jogot, melynél fogva a *philisteusok* csak a *királybért* tartoztak fizetni. (*U. o. 121. l.*)

1469-ben *I. Mátyás* király a *Berén-Szálláson* (*Jászberényben*) *Négy-Szálláson*, *Fénszarun*, és *Árok-Szálláson* lakott *philisteusokat* *Heves* vármegye joghatósága alól fölmentette, hogy saját ügyeiket külön végezthessék. (*U. o.*)

1473-ban ugyanazon király a fentnevezett helyeken lakott királyi philisteusokat a királyi *kincstár-nyereség*, a *taksa-adó*, és bármily más követelés fizetése alól fölmentette. (U. o.)

1492-ben II. Ulászló király elődje Mátyás király fent idézett kiváltságlevelét megerősítvén, a philisteusokat csak arra kötelezte, hogy *ijászi* jövedelmeiktől 300, községi adóul pedig 500 forintot fizessenek. (U. o. 122. l.)

1512-ben ugyanazon király a philisteusoknak *plebánusai*k szabad választását engedélyezte. (U. o. 123. l.)

1535-ben *János* király fölmentette őket a hivatalnokok, és királyi ispánok által követelhető élelmezés alól. (U. o.)

1625-ben II. *Ferdinand* király *Jászberény* városnak kiváltságlevelet adott, melylyel fölmentette e város lakosait minden *bíró* joghatósága, s bármily, akár személyes, akár kereskedelmi tárgytól fizetendő *adó*, vagy *harminczadvám* alól (N. R. A. 1453. cs. 25. sz.), s e kiváltságukat 1646-ban III. *Ferdinand* király is megerősítette. (Lib. Reg. Sec. VII. köt. 549. l.)

1668-ban I. *Lipót* király megerősítette a *Jászberény* város lakosainak *Zsigmond*, I. *Mátyás*, II. *Ulászló*, és II. *Ferdinand* királyok által adományoztatott kiváltságokat azon záradékkal, hogy „a *bormérési* jog, mint hajdanta, csupán a várost illesse“. (N. R. A. 1453. cs. 28. sz.)

1672-ben ugyanazon király meghagyta, hogy *Jászberény* mezőváros birái, esküdtei, s többi polgárai, és lakosai, valamint más *kúnok*, és *philisteusok* is hajdani szabadalmaik, és kiváltságaik, különösen saját kapitányuk biráskodására vonatkozólag, jelesen a körükbe vándorló zselléreket illetőleg, úgy szintén vám- és révmentességek élvezetében oltalmaztasanak. (Horváth az i. h. 124. l.)

1692-ben ugyanazon király *Jászberény* mezővárosnak *vásár tarthatási* engedélyt adott évenként három vásárra, úgy-mint: *Gyümölcsoltó*, *Sarlós*-, és *Nagyboldogasszony* ünnepén, s más ez ünnepeket megelőző, és követő napokon. (Lib. Reg. Sec. XIV. köt. 167. l.) Ezen kiváltságlevelet más, *Mária Terézia* által 1779-ben, II. *József* által 1782-ben kiadott kiváltságok követték.

Azonban az ennyi kedvezményekkel elhalmozott jászok,

és kunok jogai és kiváltságai majd mind elvesztek, midőn I. Lipót király 1702-ben a jászkun kerületet a királyi-, és katonatoborzási-, úgyszintén a plebania kegyuri-, a pallós-, vásártartás-, úrbér- és dézsma-, bormérés- és mézsárszék joggal együtt, egyedül a legfőbb királyi haszonvétel, s más teher, közadó, és beszállásolási jog fenntartása mellett, 500,000 rénes forinton a német lovagrendnek adta el. (*Lib. Reg. Sec. XVII. köt. 238. l.*) — De ez eladás Magyarország jogaival, és a nemzet kiváltságaival összeférhetlennek találtatván, a német lovagrend 1715-ben elállt ez örökös elidegenítéstől; ennél fogva oly végzés hozatott, hogy a beruházott pénzösszeg fele a királyi kincstárból, másik fele pedig az ország közjövödelmeiből térítessék vissza, s ekkép a jászok, és kunok a nádor joghatósága alá, és saját szabadalmaik, s kiváltságaik élvezetébe ismét visszahelyeztessenek.

Azonban a szükségelt pénzösszeg nem lehetvén megszerezhető, a jászkun kerület 1731-ben a „rokkant katonák pesti kaszárnyájának“ adatott zálogba. E körülmény ismét sokféle panaszra adott okot a kapitánynév megszüntetése, a rendes adó fölemelése, s a fölötte terhessé és költségessé szervezett közigazgatás, egyszóval a jászok és kunok ősi jogaik megsértése miatt, míg végre a király 1745-ben a jászoknak és kunoknak, a fent említett 500,000 forint kifizetése, és a király szolgálatára ezer lovas katona kiállítása után, régi jogait, és kiváltságaikat új kiváltság-okmánynyal visszaadta, s biztosította. (*Horváth az i. h. 149—156. ll.*)

Jászberény mezővárosnak szép Nagyboldogasszony emlékezetére szentelt plebaniatemploma van, a plébánia pedig már 1332-ben létezett, s ennek kegyura a városi közönség. Ezenkívül Jászberényben a sz. Ferenczrendi szerzeteseknek is létezik kolostora, és temploma, továbbá sz. Rozáliáról czimzett, a városházban pedig „Szent keresztől“ nevezett kápolna, 8 osztályú gymnasium, és helvét hitvallásu templom van. (*Schem. Cler. Agr. 1870. 119. l.*)

A város közepén, két a közönség fölülülésére fákkal beültetett Lipót- és József főherczegek, s nádorok neveit viselő sziget terül el; maga a mezőváros pedig Attila hunvezér egykori fejedelmi lakának tartatik, hol az itt eltemettetett Thudun khán tartott törvénykezést. Végre Jászberény város házában

öriztetik amaz elefántesontból készült hajdan arany- és gyöngydiszitményekkel ékitett *kürt*, mely a hagyományszerint *Leel-kürt*, vagy *Jászkürt* néven *Leel* magyar vezéré lett volna, s a melybe vésett alakzatok valószínűleg a magyaroknak Szittya hazájokból Magyarországra költözését jelképezik. (*Horváth, az i. h. 201—207.*)

Jászberényben, mint fent említettük, a Szentséges Megváltó tartománybeli sz. *Ferenczrendi* szerzeteseknek is van „*Jézus Szentséges Nevéről*” czimzett zárdája, és temploma. E zárdá és templom keletkezte korául a szerzet naptára az 1520-dik évet állítja, minthogy a szerzet történetirója Wadding Lukács jegyzetei szerint IV. Sükösd pápa (1484—1492) engedte meg, *Hollós Mátyás* király közbenjárása nyomán, *Igal Fábian* mesternek, a szerzet akkori tartományi főnökének, és *Zarnasti Gergely*, a szerzet fogadalmazott tagjának, hogy, mivel ők avatták be a philisteusokat az igaz hit ismeretébe, *Berén* mezővárosban zárdát és templomot építhessenek a *boldogságos szüz Mária* segítségül hívása közben.

Az e két férfiú fáradozásai folytán épült zárdát és templomot a sz. *Ferenczrendiek* bírták 1583-ig, midőn *Mustafa* török basa, kiűzvé a szerzeteseket, és szétrombolván a zárdát, azt váracsá alakította, melyben a törökök laktak, míg végre 1594-ben *Tiefenbach* tábornok, szétvervén Hatvan mellett a törököket, azokat Jászberényből kiűzte

Azonban a *Ferenczrendiek* csak a töröknek egész Magyarországból megtörtént kiűzetése után 1694-ben kapták vissza előbbi házhelyüket, melyen kisszerű székházat, s a még most is létező sz. *László* kápolnát építették. Végre 1730-ban mind hajdani templomukat, mind kolostorukat helyreállították, s a *Szentséges Megváltó* tiszteletére avatták föl.

Az egész hely akkortájt a *Zagyva* partján állott, kettős sánczczal, és bástyákkal megerősített váracs alakot képezett, melynek alapfalai a szerzetesek kertjében mindenütt föltalálhatók valának. Jelenleg e kolostorban a házfönökön kívül 8 áldozár, két szerzetes nevendék, és két szolgáló testvér szerzetes lakik, kik közül 4 áldozár tanár a gymnasiumban, a többi lelkipásztorkodással foglalkozik, tehát mindössze 13 szerzetes lakja a zárdát.

A sz. *Ferenczrendi* szerzetesek évlapjai szerint Jászbe-

A sz. Ferenczrendi szerzetesek évlapjai szerint Jászberényben hajdan sz. Klára rendi apácák is léteztek, kiknek gyóntatójául 1533-ban *Abonyi* Kelemen küldetett ki.

10. §.

K O M P O L T

az Angyalok királynéja születéséről nevezett
benzés apátság.

Kompolt Heves vármegyei helység a Mátra hegységből mérsékelt hajlásban kiszögellő hegy tetején, Tarna patak jobb partján fekszik, s Kápolna mezővárossal határos. E helységben hajdan a *boldogságos szüz Mária* emlékezetére szentelt monostor létezett, de melyik szerzeté volt, biztosan meg nem határozható; mindazáltal az irók úgy vélekednek, hogy a benzések lakták alapittatásának régisége miatt, miután sem keletkeztének éve, sem alapítójának neve föl nem fedezhető.

Legelső említése e kolostornak 1280-ban fordul elő okmányainkban, midőn kun László király, alkalmasint a kunok által gerjesztett zavarok folytán szétrombolt kompolti monostor helyreállítására örökös alamizsnául azon vámszedést adományozta, hogy minden sótszállító szekér egy kő sót, minden *masa* nevű szekértől egy nehezéket, egy csőbör bortól pedig dénárt tartozzék fizetni. Eredeti (*Eccl. Cam. 31. cs. 5. sz.*) — Ezen a kalmárok által előbb, az apátság jogai sérelmével álnokul megvont, vámjognak az apátság részerei visszacszerzésében *Miklós* (1347), *László* (1372), *Márton* (1399), és *Demjén* (1409) apátok igen sokat fáradoztak. (*U. o. 6. és 7. sz. — Cod. Dipl. IX. 4. 471. l. — Schem. Cleri. Agr. 1870. 35. l.*)

Az ország annyi siralmas, a törökök hosszas uralma és gyakori belvillongások által okozott viszontagságai közben, ezen apátság is végkép megszűnt, annyira, hogy az összeomlott monostor romjain 1750-ben, gróf *Grassalkovics* Antal kastélyt építtetett, s ehez nem sokára kápolnát is csatolt. Jelenleg az apátságnak csak czime adományoztatik. (*Czinár II. 233. l.*)

11. §.

L Á D (S A J Ó - L Á D)

I. remete sz. Pál szerzeteseinek Sárllós Boldogasszonyról nevezett Helynökségi társháza.

A pálosok ezen kolostora *Onod*, hajdanta vár, jelenleg Borsod vármegyei mezőváros közelében a Sajó vize partján éjszakknak azon helyen állott, hol most Sajó-Lád helység terül el Sárllós *Boldogasszonyról*“ czimzett templomával, s a „*Fájdalmas Boldogasszonyról nevezett* kápolnával. A kolostort 1387-ben Olnodi *Czudar* Péter bán, és György alapították, s ez utóbbi öcsésével Istvánnal a pálosok eltartására *Lád* földje egy részét, a Bars vármegyei *Mohi* mellett birt *Keresztur* majorságát, a Borsod vármegyei *Emöd* és Gömör vármegyei *Máté* szőlőhegyen volt szőlőit, végre *Zederkény* halastavát utalványozta. (*Acta Conc. 1. cs. 3. 4. 5. sz.*)

A nevezett szerzetesek a XVI. századig több más fekvő birtokokat is szereztek különféle családoktól, részint ajándékban, részint vétel útján. Ugyanis 1389-ben *Mezes* Benedek eladta nekik a *Máté* hegyen birt szöllejét, *Mária* királyné pedig elengedte nekik a kolostor jobbágyai által birt szöllektől járó *borkilenczedet*. — Később a *Czudar* család tagjaitól is többféle földeket kaptak, nevezetesen *Czudar* Jakab, és Simon testvérek 1414-ben e pálosoknak engedték át *Rákoson* egy birtok részét és azöket illető ottani vámot, 1443-, 1444-, 1463- és 1465-ben pedig *Köröm*, és *Bazsi* (Zemplén vármegyei) helységeket, s a *lóczi*, és *mohii* (Bars vármegyében) öket illető vám- és révjövedelmet adományozták nekik. (*U. o. 1. cs. 58. sz. — 2. cs. 3. sz. — 7. cs. — 9. cs. 14. sz. és Elench. 303. sz.*)

A többi más magánosok által e kolostornak adományozott, vagy eladott fekvő bitokokra vonatkozólag a következők jegyezvék föl: 1439-ben *Kornis* Pál e kolostornak hagyományozta *Sajó-Petriben* volt birtokrészét; 1450-ben *Ruffus* György átengedte neki *Emödon* birt szöllejét; 1454-ben *Berenthei* Péter, és Simon alamizsnául a pálosoknak ajándé-

kozták *Egyházas-(Sajó) Petri* Borsod vármegyei pusztát, és 50 arany forintot; 1455-ben a Sajóládi pálosoknak adták el 20 arany forintot *Tulusi* Benedek, és *Chyter* Miklós *Korhyban* (?) létezett birtokrészeiket; 1464. *Baba* család átengedte nekik Borsodvármegyei *Szalontán* volt birtokrészét; ugyan ezen idő tájban megszerezték a sajóládi pálosok *Horváth* Györgytől *Bezegen*, és *Ekeházán* (?) *Roskoványi* Istvántól *Czegeszehen* (?), és *Gyömrön*-, *Kornis* Páltól *Déthán* (?) létezett birtokrészeket; 1489-ben eladá nekik *Tóth* István Borsod vármegyei *Szederkény* faluban a *Thytia* (*Tisza*?) folyóból kiömlő *Fok* nevű patakját; végre 1509-ben *Perény* Imre nádor a király nevében szentesítette *Korneth* Mihály jászói várnagynak azon végrendeleti intézkedését, melynek értelmében *Ereüs* (Eörs?) helység negyedrészt a sajóládi pálosoknak hagyományozta. (*U. o.* 7. cs. *Elench.* 281. l. — 9. cs. 296. 307. 312. 315. ll.)

Azonban a pálos szerzetesek zárdájuk, s birtokviszonyaik e kedvező állapotának csak a mohácsi vész éveig, 1526-dikig örvendhettek nyugodtan; mert e hazánkra oly gyászos emlékezetű évben a magyar koronára vágyó vetélytársak *Ferdinand*, és *Zápolya* között küzdelem útven ki, az előbbi kapitánya, *Serédy* Gáspár fegyvercserővel a kolostorba törvén, azt fölgyújtotta, s azóta a kolostor romjaiban hevert egész a XVII. század végeig, jöllehet a pálosok *Serédy* ellen ez erőszakos berontás, és elrablott ingó javaiknak 40 szekéren történt elszállítása miatt pört indítottak, 1559-ben *Berényi* Gábor, kinek emberi szintén részt vettek a kolostor ingó, s ingatlan javai elrablásában, azokat a rendnek vissza adatta. (*Liber memorab. és Protoc. Ordinis.* 261. l.)

Mindazáltal a rend tagjai közül a török uralom folytán csupán két áldozár maradt *Sajó-Ládon*, míg a többi kényszerült onnét eltávozni, a szerzet birtoklasi jogai fenntartása, s megóvása végett. 1567-ben *Korchy* László udvarhelye a hason nevű helységben 20 forintot megvásároltatván; 1650. után pedig *Nyáry* Zsigmond Diósgyőr vára főkapitánya, és *Rimay* István ugyanottani tisztartó által némely Miskolczon volt birtokrészek a pálosoknak ajándékozttatván, a sajóládi kolostor 1570-ben *Imre* helynök, 1609-ben az egyetemes perjel *Bratulich*, *Zajcz* János, s mások által minden hozzá tartozott

javakkal együtt, melyek ezentúl *kormányzókra* bizattak, bérbe adatott. (*Acta Conv. 1. cs. 15. sz. — 6. cs. Elench. 296. l. — 9. cs. Elench 305. l.*)

Ezekhez csatolható még gróf *Thurzó György* nádornak több helység *Szentiványi Zsigmond*nak bérbe adott tizedére vonatkozó 1611-ben kelt engedélye, mely azon kikötéssel adatott ki a pálosoknak, hogy a szerzet az elpusztult klastromban, akkor pedig a szomszéd *Lád*, Onod közelében létezett, várban az ország védelmére 6 lovas, és 10 gyalog katonát tartozék tartani, valamint itt említhető ugyanazon nádor 1622-ben Borsod vármegyéhez intézett parancsa a kolostornak birtokaival együtt visszaadatása iránt törvényes birtokosai, a pálos szerzet számára. (*U. o. 1. 4. cs. 18. 19. ll.*)

Ezen az ország nádora által a kolostor visszaszolgáltatása iránt nyilvánított óhajtás, miután 1506-ban a híres *Uthisenich* (Martinuzzi) György is e kolostorban lett a pálos szerzet tagjává, végre hosszabb idő után teljesült is, mint a következő adatok tanúsítják.

Ugyanis 1703-ban *Rákóczi Ferencz* herczeg védlevelet adott e szerzeteseknek, s miután 1713-dik évi július 30-dikán hirtelen oly *vízár* öntötte el azon vidéket, minőre a legöregebb emberek sem emlékeztek, 1716-ban az *ujjonczképezdével* bővítettett, ezért székháznak neveztetett társház javairól új úrbér, és összeírás készítettett, melyből kiderül, hogy e kolostor akkor két egymással összeköttetett *kerttel*, *gyümölcsös*szel, *tég-laházza*, néhány *szellérházzal*, s két *erdővel* birt, melyek egyikét *Novaj*, és *Petri* helységektől a Sajó vize választotta el; hogy továbbá a kolostornak *Bársonyos-Gyömrő* patakon túl fekvő rétje, *Vattán* több udvarhelye, *Emődön* szölleje, az elpusztult *Csaba* helységben malma, *Miskolczon* háza*), és *Czudar* Jakab adományozta vámjövédelme volt, mint már följebb említettem *Acta Conv. 1. cs. 23. 31. 58. sz. — Memo-*

*) E miskolczi házukban a pálosoknak kocsmájuk, mészárszékük, és boltjuk volt, s e hármassal királyi haszonvételek megszüntetése végett a királyi jogigazgató a királyi tábla előtt pört indított, melynek következtében 1761-ben csupán a *bormérés* szorított tiz három akós hordó bor kimérésére, minden más italnem kizárásával; de a mészárszék, és bolttartási engedély meghagyatott nekik. (*N. R. A. 1167. cs. 14. sz.*)

rabilia. — *Benger Chronot. V. fej. LXVI. sz.* — és *Acta Conv. 6. cs. 14. sz.*) — Végre a kolostor illetve a III. Károly király által 1732-ben engedélyezett hid- és töltésvám valamint a győri erdőben ugyanazon évben engedményezett *faizás*, és *mészégetés.* (*N. R. A. 1719. cs. 52. sz.*)

A pálos szerzetesek visszahívása e már egyszer birt lak-helyükbe szükségessé tette a kolostor, és *Sarlós-Boldoga szony* emlékezetére szentelt templom helyreállítását. Ezen 1423-ban épült templom déli oldalán sz. *Jakab*, északi oldalán sz. *Simon és Judás* oltára volt, a *Szentléleknek* szentelt kápolnával, melyben három, úgymint: a *Szentlélek* imadására, sz. *Katalin*, és sz. *György* tiszteletére emelt, a folyosón pedig sz. *Miklós* oltára állott. Ez oltárokat mind az egri püspök segédpüspöke szentelte föl. (*Acta Prov. 1. cs. 8. sz.*)

A templom 1716-ban megkezdett helyreállítása, és újra építtetése után 1719-ben a szentély alatt új sírbolt készült, melyben *Baranyay Ferencz*, Borsod vármegye adószedője, kinek bőkezűségéből a templom 1720-ban elkészült, 1724-ben pedig nepomuki sz. *János* szobra állítottatott föl benne, a *Czesztohov* lengyelországi mezővárostól nevezett *czesztohau boldogságos szüz Máriának* tiszteletére ajánlott oldalaltárral, a karzaton pedig *Szentiványi Zsófia*, *Malonyay özvegye*, 1726-ban takarítottatott el gyermekével együtt.

A kolostor maga, 1720 dik évi július 28-dikán tétetvén le alapköve, csak 1737-ben épült föl teljesen, miután 1735-ben azonnal valóságos társházzá alakítottatott; 1741-ben pedig a szerzet *újonczképezdėje* is e kolostorban állítottatott föl. E társház egész 1784-ig tartott; de ekkor József császár az egész pálos-szerzetet, és így e társházat is megszüntette. (*Memorab. Conv. és Benger Chronot. V. fej. LXVI. és VI. fej. LXVII. sz.*)

A sajládi pálos-kolostor helynökei, perjelei és kormányzói névsorozata.

a) *Helynökök :*

1454. évben *István.* (*Act. Conv. Lád 7. cs. 18. sz.*)

1464. — — *Vincze.* (*U. o. 15. cs. 2. sz.*)

1479. — — *Máté.* (*U. o. 7. cs. 33. sz.*)

1525. — — *Antal.* (*U. o. 3. cs. 3. sz.*)

1548. 1549. *Bauchai Balint.* (*Act. Conv. Diósgyőr. 1. cs. 16. sz. — et Conv. Lád 1. cs. 12. sz.*)
 1563. — — *Simon.* (*Act. Conv. Lád 1. cs. 15. sz.*)
 1567. — — *György.* (*U. o. 8. cs. 12. sz.*)
 1570. — — *Belavi Imre,* itt, és Ujhelyben. (*Prot. Paul. 261. l.*)
 1643—1648. *Vanoviczi János.* (*Act. Conv. Lád 1. cs. 15. sz. — 8. cs. 13. sz. — Paul. Diósgyőr 6. cs. 27. sz.*)
 1689. — — *Barlovich Lajos.* (*Acta Conv. Lád 1. cs. 17. sz. és A.*)

b) *Perjelek:*

1412. évben *Tamás.* (*Act. Conv. Lád Prov. 7. cs. 10. sz.*)
 1426—1429. *Miklós.* (*U. o. 1. cs. 9. sz. — 8. cs. 4. sz. — 13. cs. 8. sz.*)
 1500. — — *Miklós.* (*Act. Conv. 5. cs. 1. sz.*)
 1643. — — *Füley Lajos.* (*U. o. 1. cs. 11. sz.*)
 1720—1722. *Szentál Gáspár.* (*U. o. 1. cs. 31. 35. sz.*)
 1723. — — *Kopny János.* (*U. o. 1. cs. 32. sz.*)
 1729. — — *Orlovich József.* (*U. o. 9. cs. 8. sz.*)
 1730—1737. *Kotnaky Fülöp.* (*Acta Paul. Diósgyőr. 6. cs. 34. sz. és Memorabilia. — (Act. Conv. Lád. 1. cs. — 9. cs. 11. 14. 24.)*)
 1743—1746. *Keresztes Ker. János.* (*Acta Conv. 1. cs. 35. sz. — 13. cs. 17. 18. sz.*)
 1750. — — *Tomasovics András.* (*Acta Paul. Dédes. 1. cs. 4. sz.*)
 1753—1756. *Keresztes József.* (*Acta Paul. Lád 1. cs. 42. 44. 45. sz.*)
 1758. — — *Horhi Antal.* (*Acta Paul. Dédes 1. cs. 7. sz.*)
 1758—1763. *Pelyi Pál.* (*Acta Paul. Lád 1. cs. 45. 49. 51. sz. és Memorab.*)
 1771—1773. *Bektan Bertalan* perjel, és *Vidi Ferencz* elüljáró. (*Memorab.*)
 1782—1784. *Pap Péter.* (*Acta Conv. 1. cs. 54. sz.*)

c) *Kormányzók.*

- 1650—1653. *Sissinaczky Zsigmond* egyszersmind szék-ház-elüljáró. (*Acta Conv. 1. cs. 17. sz. — 9. cs. 18. sz. — 11. cs. 1. sz.*)

1674. — — *Bébery Gergely.* (U. o. 11. cs. 3. sz.)
 1693. — — *Ráczy István.* (U. o. 1. cs. 11. sz.)
 1706. — — *Székely András.* (U. o. 1. cs. 27. sz.)
 1708. 1709. *Csúzy Zsigmond.* (U. o. 1. cs. 27. és 28. sz.)
 1712. — — *Huszár István.* (Acta Conv. Diósgyőr. 3. cs. 7. sz.)
 1713. — — *Bollmueth Bernát.* (U. o. 3. cs. 31. sz.)
 1713—1715. *Szentál Gáspár.* (U. o. 6. cs. 32. 36. sz. és Memorab.)

12. §.

M I S K O L C Z

Korona-mezőváros szent épületeivel.

Miskolcz, a magyar korona mezővárosa, Borsod vármegye székhelye, *Diósgyőr*, régenten vár- most koronauradalomhoz tartozik, s közel is van hozzá. — E korona-mezőváros kies erdőség, és szőlőtermő halmok által övedzett síkságon terül el, hol *Szinva* patak a *Sajó* vizével egyesül, s mivel *Miskolcz*, mint fent 6. §-ban említettük, a magyar királynéknak adományoztatott, s ezek által IV. Béla király korától fogva birt *Diósgyőr* várral, és uradalommal szoros viszonyban volt, ugyanazon szabadalmakkal, s kiváltságokkal birt, melyeket a diósgyőri uradalomnak a királynék, nevezetesen *Mária*, *Zsigmond* király, *Beatrix* Hollós Mátyás neje, 1504-ben *Anna* II. Ulászló, 1523-ban *Mária* II. Lajos király hitvese engedélyeztek, jelestül ez utolsó *Miskolcz* mezőváros közönségének szabad plebánus-választási jogot adott.

Azonban, úgy látszik, *Miskolcz* mezőváros, míg a királynék birtokához tartozott, magánosoknak is adományoztatott olykor rövid időre, vagyis átíratási joggal; mert *Kún Miklós* „*Miskolcz multja és jelene*“ czimű történelmi értekezése szerint, 1281-ben *István*, az *Ákus* nemzetségből származott *Eruc* bán fia, *Károly* király alatt nádor, és borsodi főispán, volt földesura, 1366-ban pedig *Miklós*, *Zéchy* Péter

fia, dalmát és horvát bán, és ennek öcsese *Domonkos*, erdélyi püspök, birta, s ezek Miskolcz községet saját Borsod vármegyei *Éleskő* várakkal, és azon joggal együtt, hogy a sz. *Péter-ről* nevezett *tapolczai* monostor kegyuraságát Diósgyőr várára ruházhassa, *Lajos* királynak engedték át, ki viszont Vas vármegyében keblezett *Lindva* (Felső-Lendva) nevű saját várát iratta át járulékaival együtt a *Zéchyekre*. (*Magy. Sion*, II. 345. l. — *N. R. A.* 1282. cs. 14. sz.)

Egyébiránt a királyoknak számos, és kiváló különféle szabadalmakat engedélyező okmányai tanúsítják, hogy a magyar királyok *Miskolcz* mezőváros lakosait elhalmozták kedvezéseikkel.

Mátyás király 1461-ben fölmentette őket jövőre mindennemű a *diósgyőri* várnagyok, és alvárnagyok részére követelendő fuvarozástól; 1471-ben pedig mentesítette a mezővárost, a vár szükségleteire naponként kiállítandó 12 munkáson, és ugyanannyi öl fa szállításán kívül, minden más taksa-, gyűjtés- és adófizetés-, valamint munkaszolgáltatástól is. Ugyanezen kiváltságot megerősítette 1495-ben és 1503-ban *Anna* királyné, 1516-ban II. *Lajos* király, 1524-ben *Mária* királyné, II. *Lajos* özvegye, 1550-ben pedig I. *Ferdinand* király is.

1519-ben II. *Lajos* király *Miskolcz* mezőváros lakosainak *pallósjogot* adott; végre 1593-ban *Rudolf* király megerősítette több király által a miskolcziaknak engedményezett kiváltságokat, úgymint: II. *Ulászló* király azon kiváltságlevelét, melyben a miskolcziakat fölmenti a katonaság bármily más nemzetség által követelendő szállásadástól, bármily papok, egyháziak, és világiak által intézendő zaklató és tilalmas idézés alól; továbbá megerősítette az *Anna* királynétól kapott azon kiváltságukat, hogy a *gonosztevőket* megbüntethessék, úgyszintén a *Lajos* királytól nyert *harminczad-* és *vám-*mentességüket is saját árúikat illetőleg, valamint *Ferdinand* király megerősítő okmányát a *Zsigmond* királytól engedélyezett szabad plebánusválasztásra nézve. I. Mátyás királytól kapott *szabad végrendelet* szerkeszthetési jogukat, *Ferdinand* királytól nyert azon kiváltságukat, hogy a *Fekete-erdő* nevű erdő szabad használatában megmaradhassanak, a miskolcz polgárok mások kihágásai miatt börtönbe ne zárassa-

nak; a plebánia templomok körül lakó zsellérek ezeknek szolgáljanak; végre *Miksa* király azon Rendeletét is, hogy az egri várparancsnokok ne kényszeríthessék a miskolczi polgárokat az őket nem illető szolgálatokra, s más munkára. (N. R. A. 721. cs. 54. sz. — 723. cs. 17. 18. sz. — 1282. cs. 14. sz. — L. R. Sec. I. köt. 476. sz. — III. köt. 104—115. sz.)

Mindazáltal a *Miskolcz* mezővárosnak a királyok és királynék által engedélyezett legkiválóbb kedvezményt I. Mátyás királynak azon 1472-ben kelt kiváltságlevele tartalmazza, mely megtiltja bármely idegennek a bíró és polgárok engedélye nélkül *vidéki bort* vinni be Miskolczra, s azt ott áruba bocsájtani, és eladni, ide értve különösen még a *Diósgyőrött* lakó remete sz. Pál szerzetesei által netalán Miskolczra szállítandó borokat is. — Ehez hasonló kiváltságérsítő levelet adott ki 1503-ban *Anna* királyné is, midőn Ó-Miskolcz bírása *Szabó* Demeter, új miskolczi bíró pedig *Tóth* Lőrincz vala. Jóllehet azonban a miskolcziak még az uradalmi borok elárúsítását sem engedték meg, mindazáltal 1646-ig sz. György ünnepe után a földesuraságon kívül senkinek sem volt szabad városukban bort mérni. Végre 1698-ban *Lipót* király, mind I. Mátyás király, mind *Anna* királyné ezen kiváltságlevelét megerősítette helybenhagyásával. (N. R. A. 310. cs. 5. sz. — 917. cs. 16. sz. — 996. cs. 40. sz. — L. R. Sec. XV. köt. 260. l.)

Érdekesnek vélem itt némely részleteket megemlíteni némely Miskolcz mezővárosban egyrészt a községnek, másrészt külföldre nemes családoknak engedélyezett birtoklási jogokról, s valósággal birt ingatlanokról, valamint ezen birtokrészek helyiségéről, s az ezekhez kapcsolt kötelezettségekről. Ezek közé tartozik I. *Ferdinand* királynak 1563-ban kelt rendelete, melyben *Diósgyőr* vára parancsnokának meghagyta, hogy a Miskolcz mezőváros *Tótutca*, és *Papszer* nevű utcáiban lakó, s a plebániatemplomok körül tartózkodó zselléreket a templomok számára szükségelt némely szolgálatokra, és fizetésekre szorítsa. E rendelethez járult III. *Ferdinand* királynak 1654-ben kiadott helybenhagyása.

1660-ban bizonyos *Tibold* család említettik, mint a mezővárosban, és pedig a *Tiboldszer* nevű utcában birtokos család.

1694-ben I. Lipót király királyi jogánál fogva, új adományozás néven *Miskolcz* mezőváros lakosainak, mivel *Eger* megszállása alkalmával az ott volt katonaságnak mindennemű élelmi szereket, s más szükséges eszközöket teljes készséggel szolgáltatottak, egy egész a *Mészárutczában* *Baloghi* János, és *Csapó* János telkei szomszédságában létezett nemes udvarlelyt adományozott a mezőváros közelében kelet felé elterült irtás-földdel, és a mezőváros közepén *Szinva* patakon állott *Papmalmának* nevezett malommal együtt. (*Acta publ.* 17. cs. 25. sz. — *N. R. A.* 1165. cs. 14. sz. — 31. cs. 58. sz. — *Lib. Reg. Sec.* VIII. köt. 449. sz. és XIV. köt. 384. sz.)

Midőn a diósgyőri uradalom visszaváltása, és visszaszerzése forgott szóban, a királyi ügyek igazgatója pört indítván *Miskolcz* mezőváros lakosai, s más ottani birtokos nemesek ellen, a pörlekedő felek 1702-ben úgy egyeztek meg, hogy a miskolczeiak a mezővárosban birt ingatlanokat a *Haller*, *Bossányi*, *Szepessi*, és *Csernely* birtokrészekkel együtt a többi között azon feltétel alatt válthassák meg, ha e pör megszüntével 25,000 forintot fizetnek, s ez esetben tovább is megmaradjon *bor-* és *húsmérési* joguk, végre, a mezőváros eladása esetére, elsőségi vételjoguk legyen. Ez egyességet 1703-ban *Lipót* király helybenhagyta. (*N. R. A.* 1196. cs. 25. sz. — *Contr. és Transact.* VII. köt. 20. sz.)

1755-ben a király nevében gróf *Grassalkovics* Antal, a magyar királyi kincstár elnöke, biztosítási végzést adott ki a miskolczei nemesek számára, melyben azokat a mezőváros határában volt ingatlanaik birtokában bizonyos föltételek alatt 1756-dik évi január 1-től számítva, még 10 évre meghagyta; egy másik 1755-ben kelt végzés pedig biztosította *Miskolcz* mezőváros lakosainak a szabad vallásgyakorlatot. (*N. R. A.* 1165. cs. 9. és 10. sz.)

1756-ban a mezőváros bizonyító jelentést tett *Bornemisz*a Erzsébet, néhai *Erdélyi* István özvegye, a *Mészáros utczában* létezett pusztá telkének terjedelméről.

1726-ban a királyi kincstár küldöttsége telket jelölt ki s utalványozott, de az uralmi jogok minden sérelme nélkül, a *Miskolczon* építtetni szándékolt *vármegyeház* helyiségéül, s egyszersmind a megyeház építéséhez szükséges épületfát is utalványozta az uradalmi erdőkből.

A törökök, s a *Rákóczy* és *Tököly* gerjesztette belvilongások által okozott károkon kívül az 1781-diki május 25-dikén kiütött *tűzvész*, *Korabinszky* tanusága szerint, Miskolczon 568 épületet hamvasztott el.

A Miskolczon tartandó országos vásárookra nézve 1580-ban oly intézkedés történt, hogy évenként két országos vásár tartassék, és pedig az egyik a *Nagy Karácson előtti Szerdán*, a másik *Nagyszerdán*. Azonban idő jártával e két vásár sem a nép fölszaporodott számának, sem a kereskedés gyarapodásának meg nem felelvén, ezért a minden szerdán, és szombadon tartatni szokott heti vásárokon kívül, évenként 4 országos vásár szerveztetett, 1801-ben Ferencz király még egy országos vásárt engedélyezett 16-dik decemberre s szerdára baromvásárt is engedett. Végre 1838-ban új vásári szabadság adatott ki, melyben az „*Urunk mennybemenetele*“ ünnepe, vagy *Áldozó csütörtökön* tartatni szokott országos vásár sz. *Orbán* évnapijára tétetett át. Ennélfogva jelenleg Miskolcznak évenként 5 országos vására van: február 6., május 21., aug. 26., october 18., és december 16-dikán. (*N. R. A. 1113. cs. 2. sz. — 1715. cs. 2. sz. — 1859. cs. 12. sz. — Lib. Reg. Sec. III. köt. 144. sz.*)

Miskolcz mezőváros szent épületeiről pedig a következő történeti adatokat találtam följegyezve.

Miskolcz templomai legrégebbike a sz. *István király* emlékezetére szentelt plebania-templom, melyet valószínűleg a XIII. században a király pártfogása alatt alkalmasint a szomszéd *Avas* nevű halmon *Eruc* bán fia *István* gót idomban épített; a kegyuri jog azonban később a város községének adományoztatott; mert *Zsigmond* király 1411-ben kelt kiváltságlevelében a polgároknak megengedte, hogy ez egyház plebánusát, az üresedés esetére, maguk választhassák.

1504-ben *Anna*, II. Ulászló király neje, ezen egyházat, egy hetenkint Istennek följajánlandó szentmise-áldozat fejében fölmentette a telkeitől járó adó fizetése alól; 1523-ban pedig *Mária*, II. Lajos király neje, a miskolczi polgárok plebánus választási jogát megerősítette. — Ugyanezen egyház említése előfordul *Rudolf* király 1593-ban kelt, e *Zsigmond* király által engedélyezett kiváltságot megerősítő, okmányában, valamint I. *Ferdinand* király 1563-ban kelt azon oklevelében is,

melyben meghagyja, hogy a sz. *István*, és a Boldogságos szűz *Mária* körül lakó miskolczi zsellérek ezen templomoktól meg ne tagadják szolgálataikat. (*N. R. A. 17. cs. 25. sz.*) Ezen templom, melyben sz. *Anna*, és sz. *Margit* oltár is vala, még 1642-ben a katolikusoké volt; de 1666 körül az azt jelenleg is bíró helvéthitvallásuak által foglaltatott el. (*Lib. Reg. Sec. III. köt. 115. l. — Nemes, A miskolczi plebánia története. Magy. Sion. II.*)

A másik, *boldogságos szűz Máriáról* nevezett hajdan szintén plebániatemplom eredete ismeretlen, legelőbb a fent idézett I. Ferdinand király kiváltságlevelét megerősítő 1593-ban kelt okmányban említették, s a mezőváros, *Új-Miskolcznak* neveztetett részében létezett. — Ezen templom történetét földerítő adatok hiányában csak annyit tudunk felőle, hogy a XVIII. század elején már egészen elhagyatott állapotban, s nem tudhatni, mely viszontagság következtében, földig le vala rontva, annyira, hogy 1713-ban *Tallian Lajos*, miskolczi plebánus, Borsod vármegye karai és rendei előtt panaszt emelt, hogy azon helyen, melyen a *boldogságos szűz Mária* temploma állott, a vásár folytán összeseregleni szokott vevők, és eladók, e hely szentségét megfertőztették. — Azonban, úgy látszik, ez ügyben semmi intézkedés sem történt 1725-ig, midőn Borsod vármegye közönsége a magyar királyi Helytartó tanácstól ezen templom fölépíttetését, és abba a kegyesrendi atyák behelyeztetését kérte. Azonban 1727-ben ez egész ügy más irányt vett; mert akkor a katolikusok ezen a *Nagyboldogasszony* emlékezetére szentelt templom helyét maguknak visszaadni kívánták, s folyamodtak, hogy az ott építtendő kolostorba magyar tartománybeli *minoriták* helyeztessenek be. E folyamodásukat a katolikusok az őket különféle kihágásokkal, úgymint: barmaiknak a közlegelőri elűzésével; *Ganyi Ferencz* káplán szolgája megverésével zaklató helvét hitvallásuak fölterjesztése ellen intézték a Helytartó tanácshoz.

E folyamodás következtében, miután a minoriták kijelentették, hogy a templom romjain kívül semmi más javakat, vagy birtokot sem kívánnak bármily czim alatt, s csupán kertnek alkalmas helyet kérnek, 1729-ben *Borsy Mihály*, Borsod vármegyei alispán, és *Melczér György* jegyző közre-

működésével, a minoriták e helyiség birtokába léptek. Jelenleg tehát az egykori *Nagyboldogasszony* templom helyén *minorita társház* van, melynek 16 tagja egyrészt a miskolczi kisgymnasiumban, másrészt az elemi tanodában tanít, vagy a szomszéd lelkipásztorokat segíti egyházi teendőikben, vagy a társház ügyeit intézi, e társházban lakván a rend tartományi főnöke is. Ezekhez csatolható még, hogy *Batistuta* Jakab 1747 után a *Tisza-Tokajon* zálogban birt *Szentmiklósi*-féle nemes udvarhelyet a miskolczi, és egri minoritáknak hagyományozta; de e birtokot 1759-ben a magyar királyi kincstár 1800 forinton visszaváltotta. (*Acta publ.* 14. cs. 40. és 47. sz. — 17. cs. 24. sz. — 22. cs. 51—55. sz. — *Lib. Reg. Eccl.* III. köt. 541. l. — *Eccl. Cam.* 57. cs. 46. és 47. sz., és *irreg.* — *N. R. A.* 1084. cs. 18. sz. — 1163. cs. 42. sz. — *Schem. Cleri Agr.* 1871. 190. l.)

Miskolcz régibb templomainak harmadika a mezővároson kívül eső *Mindszent* majorságban néhai váci püspök, később bibornok *Althan* Mihály által 1713-ban helyreállított, *Máriássy* Sándor tinnini püspök által befejeztetett, jelenleg az alsó miskolczi plebánia fiók-egyházául szolgáló „*Mindenszentek*“ temploma, melyhez hajdan az 1407-ben *Szirmay* Mihály, és csabai *Horváth* György javadalmazta kórház is volt csatolva, midőn szikszói *Bathus* János vala a templom lelkésze.

Ezen templom már 1563-ban létezett, mint kiderül a mezővárosi közönség azon folyamodásából, melyben a kórház telkeinek az azokat bitorlók kezéből elvételét és visszavétését kérte. Később e templom s kórház a szomszéd *tapolczai* benczés apátság sajátjává vált; de a sz. Benedek rendtől visszavétetvé, most világi papok gondviselése alatt áll, s tőle kapta az oda vezető miskolczi utca *Mindszentutca* nevet. — Megemlíthető még, hogy „*Mindenszentek*“ oitárnoksága 1622-ben *Tolnay* István, Váradfoki sz. Istvánról nevezett prépostnak, 1628-ban *Eölnedy* Albert egri kanonoknak, 1631-ben végre *Dienes* orodi prépostnak adományoztatott. (*M. Sion.* II. — *N. R. A.* 723. cs. 41. sz. — 944. cs. 60. sz. — *Cod. Dipl.* X. 4. 625. l. — *Lib. Reg. Eccl.* I. köt. 276. 318. 354. ll.)

Jelenleg Miskolczon két katolikus plebánia van, úgy-

mint: az *alsó Sz. Péter és Pál* apostolokról czimzett templommal, és *felső sz. Annáról* nevezett templommal. Ezek elsejét 1728-ban gróf *Althan*, tapoleczai apát, építtette, 1864-ben pedig a koronai uradalom által följánlott költségből, és az egri érsek, s más magán személyek kegyes adományyaiból kettős torony épült hozzá.

Ezekon kívül van még a kalvária hegyen *Máriássy* Gábor fölszentelt püspök, egri olvasó kanonok által gót stylben építtetett, 1863-ban a *Szent Kereszt föltalálása* emlékezetére szentelt kápolna; a vármegyeházban szintén *Szent Kereszt* emlékezetére szentelt kápolna. A felső plebánia pedig 1827-ben keletkezett, s ez alkalommal a plébánus és kántor kellő javadalmazására egy, és fél jobbágytelek értékű szántó-föld, és rét adományoztatott, és adatott át az egyháznak. (*Schem. Cleri Agr. 1871. 62. és 63. ll. — N. R. A. 1824. cs. 30. sz.*)

13. §.

P Á S Z T Ó.

Boldogasszonyról czimzett ciszterczita apátság.

A Heves vármegyei Zagyva vize partján, Hatvan mezővárostól éjszak felé négy mértföldnyire fekvő, *Pásztó* mezővárosban hajdan létezett önálló ciszterczita apátság keletkeztét *Pázmán* Péter bibornok 1190-dik, Schmitth Miklós (*Historia Episcoporum Agriensium I. köt. 98. l.*) czimű munkájában egy évvel későbbre teszi nygan; azonban Mauricus, a ciszterczita szerzet évlapjai írója, nyíltan írja, hogy a cisztercziták már 1134 körül jöttek be Magyarországra, és pedig ez apátság monostorába a *Fényesvölgyi* (Claravallensi) monostorból hozattak szerzetesek, habár a szerzet többi irói nem említik is e körülményt; bizonyos tehát, hogy ez apátság előbb keletkezett, sőt maga Schmitth is megjegyzi, hogy a ciszterczita rend már több évig lakott az egri püspökmegyében; de mivel Magyarországra igen elterjedt az eretnekség, a boldogságos *Szűz Mária* tiszteletére szentelt hajlékából

távozni kényszerült; II. Béla király 1138-ban a dömösi prépostság számára kiadott alapítványlevelében pedig e szavak fordulnak elő: „In Ubadi est vivarium, quod est commune cum *Abbate Pastuhiens*“, s Jankovich Miklósnak erről pecsétlenyomata is volt ily körirattal: „S. Fratris *Ulrici* Abbatis de Pastuh.“ (*Jerney tört. tár II. 108. 109. l.*) Mindezen adathból önkint következik, hogy a *pásztói* apátság eredetileg már 1134-ben alapított, csak hogy az onnét elszéledt szerzetesek 1190-ben szerezték vissza monostorukat, midőn a *pílisi* apátságból küldetett oda 12 szerzetes.

Az apátság *kegy- és védurai* eredetileg a királyok valának; de később e jog magánosokra szállott; mert 1265-ben V. István király, IV. Béla király fia, ez apátság véduri jogát *Istvánnak*, a királyné főlovászmestere, *Domonkos* mester fiának, és törvényes utódainak adományozta oly kiváltsággal, hogy István személyén kívül sem a nádor, sem az országbíró ne ítélhessen az ő, és a *pásztói* egyház jobbágyai fölött. — Ez után a *pásztói* egyház kegyuraitól említetnek: *Jób* pécsi püspök, 1272-ben *Porchi* István főtárnokmester; 1320-ban *Hasznosi* Nagy Domonkos nádor; 1396-ban *Pásztói* János, Domonkos fia; 1407-ben *Thari* Lőrincz. (*Czinár II. 112.*)

Az apátság tehát akkortájt szintugy, mint előbb, virágzó állapotban volt, míg a gyászos emlékű mohácsi ütközet után a törökök azt föl nem dűlték, kik 1544-ben a szerzeteseket mind meggyilkolták. Az apátság e siralmas állapotra jutása után nem szerzetes egyházi férfiaknak kezdett 1568-ban adományoztatni, s az ily czimzetes apatok közt utolsó *Zsolnay* András vala, ki 1690-ben oly föltétel alatt kapta ez apátság czimét, hogy az apátsághoz tartozott ingatlan javakat visszaszerezze, és azokat megtartani törekedjék. Mivel azonban *Zsolnay* András nem sokra ment, I. Lipót király 1698-ban az apátságot visszaadta a cziszterczita rendnek azon kikötéssel, hogy *Zsolnay* András apát kimulta után a Morvaországban keblezett *velehradi* apát mindig szerzetesei közül jelöljön ki apátot. Mihelyt tehát *Zsolnay* András meghalt, a király 1702-ben a *pásztói* apátságot, mint fiókot, a *velehradi* apátsággal egyesítette, s mint ennek fiókját *Nezorin* Flóriánnak adományozta, ki 1716-ban székházat, 1721-ben kápolnát építtetett a *Boldogasszony* emlékezetére az egykori templom

szentéye romjai fölött, 1733-ban pedig, visszaszerezvén a mátraverebélyi fekvő javakat, ezekbe kormányzót helyezett.

Később a *velehradi* monostor megszüntetvén, ennek a *pásztói* és *pilisi* apátsággal eszközlött egyesítése is önkint megszűnt, jöllehet felsőbb helyen azok elkülönítése szándékoltatott. Miután pedig *Zury Fülöp*, *pásztói* apát, befejezvén a püspöki tized iránt gróf *Eszterházy Károly* egri püspök ellen indított hosszas pörét, Jézus társasága pedig eltöröltetvén, az egri gymnasium számára ciszterczita rendi tanárokról gondoskodott, a cisztercziták 1784-ben új okmánynyal megerősítettvén, az egri jezsuiták minden fekvő birtokát az egri házzal és gymnasiummal együtt megkapták, s átvették.

Később a ciszterczita rendet is megszüntetvén II. József császár, a gymnasiumi oktatást ciszterczita áldozárookra bizta, míg 1802-ben a ciszterczita rend visszaállítatván, ezek örökölték a jezsuiták minden jogczimét. Végre 1814-ben a *pilisi* és *pásztói* apátságok mindenkorra a *zirczi* apátsággal egyesítetttek. (*Czinár az i. h. — Eccl. Cam. 30. cs. 39. 45. sz. és irreg.*)

Sorozata a *pásztói* javadalmas és czimzetes apátoknak.

1277. évben. *Imbert* javadalmas apát. (*Cod. Dipl. V. 2. 377. l.*)

1544—1568. *Lukács* javadalmas apát (*Czinár II. 112. l.*)

1577. — — *Spinola Jeromos*, győri örkanonok, czimzetes. (*MSS. Mus. Nat. 1223. sz.*)

1614. — — *Zsembery István*, czimzetes apát. (*Eccl. Cam. 30. cs. 33. sz.*)

1648. — — *Somogyi Ferencz*, czimzetes apát. (*Szvo-rényi Syn. Decr. Synod.*)

1665. — — *Kada István*, czimzetes, később erdélyi püspök. (*Eccl. Cam. 30. cs. 34. sz.*)

1686 előtt. — *Szentspataký István*, és *Svehla György*. (*Czinár az i. h.*)

1690. — — *Zsolnay András*, czimzetes apát. (*Eccl. Cam. 30. cs. 35. sz.*)

1702. 1712. 1721. *Nezorin Florián* *Velehradról*. (*U. o. 39. sz.*)

1724—1749. *Maly József* Velehradról. (U. o. 44. sz.)

1749. — — *Hauck Antal* Velehradról. (Czinár az i. h.)

1763—1800. *Zury Fülöp* „ (U. o.)

A ciszterczita rend visszaállítása után:

1802—1809. *Schuhmann Teofil* javadalmas. (U. o. 113. l.)

1812. — — *Dréta Antal* javadalmas egyszersmind zirczi perjel. (U. o.)

14. §.

P O R O S Z L Ó.

Boldogasszonyról nevezett benczés apátság.

Poroszló Heves vármegyei a *Tiszától* s *Tiszafüredtől* nem messze termékeny területen fekvő mezővárosban hajdan *Boldogasszonyról* nevezett apátság létezett, melyről Fuxhoffer Monasteriologiájában, az ez apátságot a bizonytalan szerzeti apátságok közé számító Pázmán Péter ellenében azt állítja, hogy a sz. *Benedek* rendi szerzeteseké volt, minthogy más írók nem említik. De Pázmán Péter azon állítása sem fogadható el, hogy *Poroszló*, mint apátsági székhely, már 1216-ban, és pedig Marmaros vármegyében lett volna ismeretes, miután semmiféle okmányból sem bizonyítható be, hogy ily nevű hely hajdan Marmaros vármegyében létezett volna, amint most sem létezik, habár a szatmári püspök megye is területéhez tartozónak vitatja ez apátságot. Ennélfogva *Péterffy Pázmán* névsorához készített jegyzeteiben (II. r. 274. l.) helyesen írja: „*Poroszló* apátság Heves vármegyében, mely az egri püspök Eörsre vonatkozó kiváltságlevelében említettetik.”⁴

Ezenkívül a *Károlyi* grófok levéltárában bizonyos ősrégi a XIII. század elején kelt törvényszéki okirat létezik, melyben a *poroszlói* monostor és annak birtoka említettik Heves (Külső Szolnok) vármegye azon vidékén, melynek negyed részét jelenleg is a *Károlyi* grófok bírják (*Schem. Cleri Agr. 1870. 32. l.*); meg nem határozható azonban, vajjon ez okirat ugyanazonos-e bizonyos IV. *Béla* király, és fia V. *István*

király közt létesült kiegyezkedési okmánynyal, melyet Czinár (I. 303. l.) Bél után (Notit. Hung. I. 123. l.) tárgyának minden további kijelölése nélkül idéz.

Ezen apátság keletkeztének kora, viszontagságai s más viszonyai teljesen ismeretlenek levén, csak annyi jegyezhető föl felőle, hogy 1292-ben *poroszlói* apát *János* volt, ki ugyanezen évben a helybeli plebánussal, és *István* gróffal *Poroszlói* *Jula* fiával s másokkal jelen volt *Urus* Imre végrendelete szerkesztésekor, mely szerint *Urus* Imre, örökösei nem levén, *Tycia* (?) nevű birtokát, melyen sz. *István* első vértanu emlékezetére alapított templom létezett, az egri püspökségnek hagyományozta. (*Schmitth. Episc. Agr. I. 225. l.*)

15. §.

S A Á R.

Boldogasszonyról, most sz. Andrásról nevezett benczés apátság, és sz. Ágoston remete rendi perjelség.

Gyöngyös mezőváros tőszomszédságában a *Mátra* hegyből lefolyó *Bene* patak öntözte *Bene* völgyben terül el *Saár* helység, mely az ott egykor létezett *Boldogasszony* emlékezetére alapított *Saári* (másképp *Sár-Monstorai*) benczés apátság miatt lön ismeretessé.

Ez apátságot, a közvélemény nyomán, *Aba Sámuel* király alapította 1042-ben. Az őshagyomány szerint ugyanis már sz. *István*, első magyar király, kérte élte végső évében magát a szerzet alapítóját sz. *Benedeket*, ékes arany keresztet küldvén neki, hogy a *kassinohegyi* kolostorból sz. *Benedek* rendi szerzeteseket küldjön neki, s hogy sz. *Benedek* csakugyan küldött Magyarországra két *kassinohegyi* szerzetest, kiket, meghalálozván e közben sz. *István*, másod utódja, *Sámuel* király, tisztelettel fogadván, a *saári* monostorban helyezett el; míg mások ezt tagadván, azt állítják, hogy e szer-

zetéseket alkalmasint Péter király, 5 legdiszesebb vecsernyeköpenyvel, és más ajándékokkal megörvendeztetvén, nem sokára visszaküldte apátjukhoz. (*Czinár I. 203. l.*)

Mint Thuróczy Krónikájában (XXXVII. fej.) írja, *Aba Sámuel* királyt III. Henrik császár, ki a magyarok által a királyi méltóságtól megfosztatott *Péter* király visszahelyezése végett rontott be Magyarországra, 1044-ben megvervén, *Aba Sámuel Tiscia* (a Tisza) felé futott, és ott bizonyos major régi vermében, más írók szerint *Scioba*, vagyis *Csaba* majorban a magyarok által meggyilkoltatott; holt teste pedig az e major közelébeni templomban temettetett el; néhány év múlva azonban sírjából kiásatván, mivel szemfödele, és rubái egészen épeknek, sebei egészen begyógyultaknak találtattak, saját Saár helységben általa alapított monostorában takarítottatott el.

Ezen apátság kegy- és védúri joga, és a monostor birtokeinak harmadrésze miatt, melyhez *Saár* helységen kívül minden gabna- és bor kilenczedével s tizedével együtt *Kompolt* puszta, *Tarnócza* helység, (most puszta) és Heves vármegyei *Karácsond* helység is tartozott, egész a XIII. századig hosszasan tartó pör folyt. Ezért Károly király 1324-ben a a kegy- és védúri jogot, *Péter* fiától elvevén, *Imrének*, Pál fiának, ki *Kompolt* Sziráki várnagy fia vala; Zsigmond király pedig 1421-ben *Várai Kompolt* Istvánnak adományozta. (*Fejér Cod. Dipl. VIII. 2. 538. l. — X. 6. 393. l. — Eccl. Cam. 31. cs. 3. 4. sz.*)

A saári apátság, mely a pápai tizedek 1332-ben készült sorozatában is előfordul, valószínűleg a mohácsi gyászos ütközet után uem sokára megszűnt, midőn a futással menekült szerzetesek kénytelenek voltak a monostort minden hozzá tartozott fekvő javakkal együtt idegen kezekben hagyni, s e javak egy része, mint a földvári apátság 1629- és 1630-ban készült leltára mutatja, ez apátságnak adatott át. — Azóta ez apátságnak csak czíme szokott adományoztatni, sőt később még a *Boldogasszony* czim is „sz. *András*“ nevezetre változott.

A saári apátok közül névszerint előfordulnak: 1406-ban *Péter*, mint javadalmas apát; 1630-ban *Vasváry György*, sári és földvári apát; 1639-ben *Czeglédy Albert*; 1648-ban *Izdenczy Miklós* és 1673-ban *Kolosváry István*, mint czimzetes

apátok. (*Eccl. Cam. 31. cs. 10. sz. — Schmitth. Episc. Agr. I. 24. l. — Szvorényi — Acta Jesuit. Agr. 7. cs. 29. sz.*)

Jelenleg Sár faluban, hol egyik halmon még most is látható romban heverő kőhalmaz jelzi az egykori monostor helyét sz. Péter, és Pál apostolokról nevezett anyaegyház van, melynek fiókja a szomszéd Vörösmarth helység keresztelő sz. Jánosról czimzett templomával, — a szőlőhegyen pedig sz. Anna, és Olajban fött sz. János kápolna létez. (*Schem. Cleri Agr. 1871. 133. l.*)

A fentnevezett Benevölgyben, és pedig a Sár falutól fél mértföldnyire fekvő Bene puszta még sz. Agoston remete rendi perjelség is, létezett, mint Pázmán Péter, noha azt semmi másíró nem említi, följegyezte, de nevén kívülsemmi más adatot nem idéz (*Czinár, II. 223. l.*) Annyi azonban bizonyos, hogy e perjelség a XIII. században létezett; mivel IV. vagy kun László király 1285-ben az e perjelségben lakott remetéknek *Szegekerkse* nevű földet adományozott. (*Cod. Dipl. V. 3. 294. l.*)

16. §.

S Z E N D R Ö.

Szerafikus sz. Ferenczről nevezett a Szentséges Megváltó tartományabeli sz. Ferenczrendi társház.

Borsod vármegye éjszaki, Torna vármegyével határos, járásában *Boldva* folyó bal partján fekszik *Szendrő* mezőváros, és vár, melyben hajdan a sz. *Ferencz* rend szigorúbb szabályait követő szerzetesek társházzal birtak.

E társházat, a régibb írók állítása szerint, gróf *Vesselényi* Ferencz nádor alapította, s az akkori írók egyike *Thúróczy* László (*Hungaria suis cum regibus 272. l.*) e társház alapítását 1660-ra teszi; de helytelenül; mert bizonyos, hogy a Ferenczrendi szerzeteseket már 1638-ban II. Ferdinánd király parancsára, az egrai püspök beleegyezésével, gróf *Homonnay* János, kassai főparancsnok igtatta be a szendrői

társház birtokába, zárlattal ellátott *kertet*, *halastavat* és 20 szekér szénát termő rétet adván át nekik használatra; gróf *Vesselényi*, mint királyi helytartó, pedig nejével Széchy Mária-val évenként 100 forint készpénz- 7 *hordó bor*- 100 mérő *Chehi* malomból járó szombatnapi jövedelmi *búzából* állott alapítványt tett 1654-ben számukra, valamint még több élelmi szereket is utalványozott, s ezen szerek évenkénti kiszolgáltatása 1663-ban újra megerősítettet. Eredeti. (*Act. Conv. B. cs. 13. sz. F. cs. 1. sz.*)

Végre 1667-ben gróf *Vesselényi*, mint nádor, azon rendeletet adta ki, hogy e sz. Ferenczrendi szerzeteseknek a templomuk tágítására, s toronyépítésre szükséges pénzgyűjtés megengedtessek. — Ered. hitel. (*U. o. P. cs.*)

Ezen a plebánia gondozására alapított társház számára tett alapítványokhoz sorolható a később szintén e szerzetesek gondviselésére bizott alsó várban hajdan létezett *Szentháromság* kápolna javadalmazása, melyet még 1624 ben II. Ferdinand király szabott meg. Ezen javadalmazás szerint a lelkész- és kántortartásra, míg a szántóföldek, addig a kalvinisták által birt, tizede, és a *malom* szombati vámjának jövedelme a plebánusnak visszatéríthetők, évenkénti 150 forint készpénz, 50 köböl búza, 5 hordó bor, mi évenkénti 250 forint értéket képviselt, rendszeresítettet. Egy 1755-dik évi átiratban. (*U. o. F. cs. 3. sz.*)

Más jötevők is tettek e kolostor számára különféle alapítványokat, mind ingatlanok ajándékozása, vagy zálogba adása, mind szentmise-áldozatok följajnlására szánt hagyományozás által, mint évenkénti följegyzésükből leginkább kiderül. 1650-ben *Bornemisza* Ferencz a társháznak alamizsna fejében 100 forintot adott.

1671-ben gróf *Csáky* Péter végrendeletében úgy intézkedett, hogy halála után *Szigliget*, és *Szilas* birtokaiból 2000 forint, és 6 ló a szendrői barátoknak, ezek társháza templomában levő sz. *Antal* oltárnak 100 tallér hagyomány jusson. Egy 1701-ben készült átiratban.

1672-ben *Feyes* István *Szent Simoni* plebánus hagyományozta végrendeletileg 1000 tallér, és 420 forintra becsült elzalogosított javai értékét a szendrői társháznak.

1698-ban *Freindlich* Mátyás a szendrői sz. Ferenczrendi

társháznak kápolnájában, hol boldogult felesége Mária Erzsébet vala eltemetve, óhajtott saját temetése költségeire, és halotti *szentmisék* fölajánlására összesen 700 forintot hagyományozott a társháznak. 1711-ben ugyanezen *Freindlich* a szendrői Ferenczieknek, több más adományokon kívül, templomuk tornya építésére 2000 forintot adott.

1763-ban *Székely* Katalin alamizsna fejében 2 körmőczyi aranyat ajándékozott nekik.

1768-ban *Bedli* Mátvás a lelke üdveért Istennek évenként fölajánlandó 200 *szentmisére* 1000 forintot hagyományozott.

1769-ben *Szarvas* Sándor várkonyi plebánus *szentmisékre* 500 forintot adott a szendrői Ferenczieknek.

1770-ben *Borsy* Anna Almásy özvegye 400 forintot adott át ugyanazoknak *szentmise-alapítványul*.

1772-ben *Virág* Róza, *Franitics* Mátvás özvegye, végrendeletileg meghagyta, hogy holt teste szendrői társház temploma sirboltjában takarittassék el s egyszersmind a szerzeteseknek *szentmisékre* 6 forint, s minden a butoraiból bejövendett pénz, saját házával, 4 kertjével, rétjével, teheneivel, sertéseivel, ékszereivel, és házi készletével együtt, hagyományként a társháznak adassék át.

1774-ben *Petrik* Mihály 100-, *Pál* Erzsébet, kapitány özvegye, szintén 100 rénes forint *szentmise* alapítványt tett, végre 1780-ban *Tóth* Erzsébet, *Petroy* Márton özvegye pénzösszegeket hagyományozott a sz. Ferenczrendi szerzetesek szendrői kolostorának. (*Acta Conv. F. cs. 6. 7. 11—13. sz. — K. cs. 1. 4. sz. — L. cs. 40. — M. cs. 43. sz. N. és O. cs.*)

Biztosítatván a Vesselényi-féle alapítvány által a szendrői társház fennállása, a szerzetesek minden gondjukat templomuk, és kolostoruk kiépítésére és felszerelésére fordították, ezért 1678. 2 mázsa, s 17 font súlyú harangot öntettek, 1717. szerződést kötöttek a templom tornya fölépíttetése iránt; 1723-ban újra építették társházukat, 1737-ben második 6 mázsa, és 62 font súlyú harangot öntettek, 1765-ben szerződést kötöttek egy toronyóra készítésére, 1771-ben a torony fából épült, végre 1773-ban sz. *Anna*-, sz. *Antal*-, és *Boldogasszony* oltárai festése- és aranyozása iránt szerződtek. (*U. o. C. cs. 1. 4—9. sz.*)

E társház személyzetét illetőleg megjegyzendő, hogy 1773-ban benne 17 áldozár, 1 szerzetes nevendék, 5 szolgáló testvér lakott, kik a király által megerősített *Vesselényi*-alapítvány tőkéből évenként 254 forint, s 20 krt, szentmisekre 69 rénes forintot kaptak; az alamizna-gyűjtéssel évenként mintegy 200 pozsonyi mérő gabnát, s 80 akó bort szereztek. Egyébiránt a társház szerzetesei egy plebániát, s két, ugymint *Edelyénben*, és *Vajdán* létezett káplánságot gondoztak lelkipásztorilag, míg 1787. körül II. József esászár reájok is kiterjesztette a megszüntetés kérlelhetlen rendeletét. (*U. o. B. cs. 2. sz.*)

A szendrői társház főnökei közül följegyezvék 1679-ben *Erdős* Anasztáz; 1714-ben *Mera* Balázs; 1728. 1741. 1744. és 1750-ben *Megyesy* György; 1736-ban *Györy* Ferencz; 1752-ben *Bódy* Gábor, és *Sóvay* Imre; 1753—1757-ben *Csapó* Florentin; 1756-ban *Sárváry* János; 1758—1759-ben *Balds* Zsigmond; 1760-ban *Mészáros* Solán; 1762-ben *Dubniczky* Rajmond; 1764-ben *Palcz* Béla; 1766-ban *Krisztin* Fülöp; 1770-ben *Sós* Pál, később tartományi főnök; 1773-ban *Bély* Apollináris; *Áry* Apollináris; *Lánya* Mark; *Móth* János; *Szentimrey* Imre; — 1783-ban *Gyurko* Kornél; 1785. 1787. *Pintér* László. (*U. o. A. cs. 10. sz. — B. cs. 8. 16. 17. sz. — E. cs. 4. 7. 30. 35. 41. 44. 51. 62. 66. — F. cs. 2. — H. cs. 1. 7. sz. — M. cs. 41. sz. — N. — O. — P. — R. cs.*)

A sz. Ferencziek ezen kolostorán kívül Szendrő mezővárosban hajdan Jézustársasági székház is létezett, melyet *Roskoványi* László 1638-ban szerkesztett végrendeletével alapított, minthogy e végrendeletében *Szendrön* birt nemes udvartelkét Borsod vármegyei *Rudóbánya*, Gömör vármegyei *Taskeháza*, és *Jeszte* helységeit három szöllővel, és Borsod vármegyei *Görömbölyön* létezett két telkével együtt Szendrőn szervezendő gymnasium állítására hagyta. Ez alapítványt a következő évben keresztszegi gróf *Csáky* István a nevezett vég hagyományozó Roskoványinak, és kijelölt örököseinek a jezsuitáknak 4940 magyar forintért eladott *Csehi* falujával (most pusztával), Borsod vármegyei *Galvács* pusztájával (most helységgel), az ottani udvartelkekkel, és malommal gyarapította. E fekvő javak törvényes birtokába a jezsuiták 1641-ben iktattattak be ünnepelesen, s háborítatlanul is birták azokat,

míg *Szuuyog* Gáspár nem kezdte őket zaklatni, előbb ugyan megtiltja nekik a Roskoványi-féle házban a *bormérést*, később székházukat is erőszakkal megtámadván. — Továbbá 1650-ben gróf *Veselényi Ferencz*, Magyarország felső részének főkapitánya egy legfelsőbb királyi rendelettel oda utasított, hogy *More István Gersén* volt házát a jezsuitáknak adassa át. Azonban e székház további viszontagságairól Jézus társasága megszüntetéséig semmi biztos adat nyomára sem jöhettem. (*N. R. A. 512. cs. 3. 14. 19. 23. 43. sz. — Eccl. Cam. 48. cs. 13. sz.*)

17. §.

(S A J Ó) S Z E N T - P É T E R.

Szent Péter apostolról címzett egyháziak számára alapított prépostság.

Sajó Szent Péter mezőváros Borsod vármegyében Sajó vize jobb partján Miskolcz mezővároshoz éjszának mintegy két mértföldnyire fekszik. Hogy itt hajdan prépostság létezett, Pázmán Péter bibornok névsorozatában épen nem, de ehez illesztett jegyzeteiben említi. A közvélemény szerint még most is láthatók a mezőváros végén a prépostsági templom némely romjai, legtöbb kövei azonban a *sz. István király* emlékeztére szentelt plebánia-egyház, és lelkészlakba építettek bele, s ezek egyikén 1453-ban találtatott sziklába bevésve.

A prépostság keletkeztének éve, alapítójának neve, viszontagságainak sora egészen ismeretlen; de hogy 1337. előtt alig létezett, onnét kitetszik, mivel az ezen évi pápai tizedek sorozatában elő nem fordul; a hiteles hagyomány szerint azonban nem szerzetes, hanem egyháziak számára alapított prépostság volt. — Jelenleg ezen prépostságnak is csak czíme adományoztatik érdemes egyházi férfiaknak. — A *sajó szent-péteri* már 1332-ben létezett plebánia pedig 1762-ben állított helyre, s ennek kegyurai gróf *Szirmay István Tamás* örökösei. (*Schem. Cler. Agr. 1871. 80. l.*)

18. §.

T A P O L C Z A.

Szent Péter, és Pál apostolokról címzett benczés apátság.

Tapolcza (máskép *Toplicza*) a kies *Bük* völgyben, *Miskolcz* szomszédságában fekvő, most is néhány épület környezte fördővel bíró pusztán, *Pázmán Péter* bibornok tanúsága szerint, már 1217. és 1224-ben sz. *Benedek* rendi apátság létezett, melynek alapítója teljesen ismeretlen, jóllehet *Hevenessy Gábor* ez apátság alapíttatását a magyarok megtérésével, vagy sz. *István* első magyar király uralkodásával egykorúnak mondja; iskolája pedig már III. Béla király korában virágzott.

A *tatárjárás* folytán sokféle viszontagságokkal megküzdött, ennek megszűnte után előbbi díszébe visszahelyezett apátság a magyar korona birtokaért küzdő *Ferdinand*, és *Zápolya János* közt kiütött villongás közben, *Zápolya* elfoglalván, és földülván a monostort, minden birtokától megfosztott, sőt 1537-ben *Zápolya* párthive *Bebek György* a *tapolczai* apáttal, *Ferdinand* király iránt tanusított ragaszkodása miatt, oly kegyetlenül bánt, hogy öt nyakig a földbe ásatván be, golyókkal lövöldöztette.

Ezen elpusztítás előtt az apátság birtoka vala *Tapolcza*, és *Jenke* pusztja járulékaival, *Görömböly* helység, *Valkon* egy birtokrész, *Mindszenten* egy ház, *Miskolczon* egy nemes udvarhely mézárszékkal, és koresmával, két *malom*, egyik *Miskolczon*, másik *Csabán*, és a Borsod vármegyei *Sajólad* határában *Nota* nevű pusztja. — E monostor apátja vala 1503-ban *Bonaventura* sz. *Domonkos* rendi szerzetes, ki az apátságot mint annak kormányzója birta, s kinek a sz. *Benedek* rend megújítása alkalmával II. Ulászló király meghagyta, hogy az ezen rendújítással megbízott főapátnak *Máténak*, ha a *tapolczai* apátságba fog jöni szerzeteseivel, engedelmeskedjék. (*Czinár*. I. 281. l. — *Magy. Sion* I. 593—605. ll.)

Azonban II. Ulászló királynak ezen a *tapolczai* apátságra vonatkozó rendelete eredménytelen maradt, miután ez

annyi viszontagságon keresztül ment apátság javai magánosok kezeibe jutottak, maga az apátság a rendtől elvétetett.

Ugyanis: a benczés apátok után, milyen volt 1242-ben *János*, 1335—1381-ig *János*, 1422-ben *Antal*, 1453-ban *Jakab*. (*Cod. Dipl. IV. 1. 267. l. — IX. 5. 484. l. — Eccl. Cam. 22. cs. 11. l. — Acta. Paul. Diósgy. 6. cs. 4. sz.*), mindig az egyháziak közül s többnyire az egri kanonokok sorából nevezettek apátjai, kiknek elseje bizonyos *Petrik* volt. 1515-ben az apátság javait *Ipoly* egri püspök bírta, ki azokat *Keresztúri* Péter csabai plebánusnak, egri kanonoknak, és püspök helynöknek, mint 1519-ben apátnak is adta át. (*Magy. Sion az i. h. Lib. Reg. Eccl. 16. köt. 110. l. Pray Hierarch. I. köt. 215 l.*)

1531-ben *Oláh* Miklós székesfehérvári örkanonok és *Mária* királyné tanácsosa neveztetett tapolczai apáttá; 1557. *Keglevics* Ferencz; 1559-ben *Zakabinsky* István scopii választott püspök; 1567-ben *Körmen*di Gáspár sz. Domonkos rendi általános helynök, ki az apátság javait *Ország* Ilonának, *Perényi* Gábor özvegyének, adta bérbe. (*Pray Dipl. Sacra. MM. SS. II. 29. — L. R. Eccl. I. köt. 61. l. — Czindár az i. h.*)

A tapolczai apátok közül a következők nevei ismeretesek. 1608—1617-ig *Habardy* László, egri kanonok, (*Lib. Reg. Rudolphi regis 119. l.*) 1621. *Deáky* László bosnya püspök; esztergomi sz. *György* mezei prépost. (*Collat. Eccl. I. köt. 268. l.*) — 1623. *Losy* Imre, előbb esztergomi kanonok, és csanádi püspök. (*U. o. 286. l.*); — 1625—1629. *Eölvédy* Albert, egri kanonok. (*U. o. 294. l. — Eccl. Cam. 22. cs. 12. 13. sz.*); — 1631-ben *Dienes*, egri kanonok, később *Orodi* prépost. (*Coll. Eccl. 354. l.*); — 1633—1638-ban *Cseh* János, egri kanonok, később pécsi püspök, kinek III. Ferdinand király az új adományozás következtében *Miskolczon* egy házat adott, (*U. o. 370. l. — Eccl. Cam. 22. cs. 14. sz.*), s kinek 1638-ban ugyanazon király szabadalmat adott, hogy az apátság birtokain bitófákat, kerekeket, karókat, s más kinzó eszközöket allittathasson. Hitelesit. (*Coll. Eccl. I. köt. 414. l.*); 1639-ben *Czeglédy* Albert, egri nagyprépost; (*U. o. 433. l.*); — 1643—1653-ban *Pálfalvay* János, esztergomi kanonok. (*U. o. 468. — Szvorényi. — Acta Paul. Tyrn. 3. cs. 1. sz. és Paulin in Lád. 17. cs. 4. 6. sz.*); — 1653-ban *Somogyi* Ferencz.

(*Ecl. Cam. irreg*); — 1654-ben *Stauczel* János, egri kanonok. (*Coll. Sec. II. 6. l.*); — 1672-ben *Bágyon* Benedek, egri kanonok. (*Coll. Sec. II. 264. l.*); — 1677-ben *Jalkóczy* János, egri kanonok. (*U. o. 264. l.*); 1682-ben *Ilyefalvai* István, egri kanonok, később prépost. (*U. o. 434. l.*); — 1689-ben *Szántosy* Endre, (*U. o. III. köt. 54. l.*); — 1696. gróf *Csáki* Imre. (*U. o. 218. l.*)

A XVIII. században apátok voltak: 1715. *Kolonich* Zsigmond, s ennek bécsi püspökké neveztetése után 1716-ban gróf *Althan* Mihály váci püspök. (*Acta. Paul. Diósgyőr. 6. cs. 33. sz. — Coll. Ecl. IV. köt. 238. sz.*); — 1734-ben gróf *Eltz-Kempenich* Hugo, Ferencz Károly. (*U. o. V. köt. 45. l.*); — 1741-ben *Máriássy* Sándor, tinnini püspök. (*U. o. 151. l.*); — 1745-ben *Foglár* György, egri kanonok, kinek apátsága közben a pannonhalmi főapát hiába törekvék ez apátságot szerzetének visszaszerezni. (*U. o. 213. l.*); — 1754-ben birodalmi gróf *Attems* Károly Mihály. (*U. o. 506. l.*); — Végre ennek halála után 1776-ban bollogult Mária Terézia királynő ez apátságot az újonnan alapított munkácsi görög katolikus püspökségnek, melyről később lesz szó, javadalmazására tüzte ki minden hozzá tartozott fekvő javaival együtt, és *Bacsinszky* Andrást nevezvén munkácsi püspökké, neki, és utódainak adományozta, s azóta a tapolezai apátság a munkácsi püspökség sajátja. (*Urb. et Conscript. 169. cs. 2. sz. — N. R. A. 1802. cs. 3. sz.*)

II. FEJEZET.

ROZSNYÓI PÜSPÖKMEGYE.

1. §.

R O Z S N Y Ó.

Püspöki s bányaváros egyházi épületeivel együtt.

Rozsnyó püspöki- s bányaváros Gömör vármegyében Sajó vize mellett *Rákos*, *Szöllő-Mál*, *Bányaoldal* és *Nyerges* halmok s az ezek közül éjszak felé kimagasló máskép *Pozsalónak* nevezett *Ökörhegy* közt terül el, s némely írók szerint, II. Endre király korában a szászok, más írók állítása nyomán, még előbb a *jászok*, és *quadok* által földalatti aknákkal kerített be az egykori arany- és rézbányák művelése miatt minthogy Rozsnyó vidéke, Béla király névtelen jegyzője iratai szerint, régente *Zalán* vezért uralta, később a szlávok uralma alá jutott, kiktől a magyarok foglalták el, s ezeknek vezére *Gumur* várát építtette a vidék védelmére.

Rozsnyó nevét kétségkívül az ott különös figyelemmel művelt rózsák miatt a németektől kapta, s a magyarok is épp ezért *Rózsa-* (most *Rozsnyó-*) bányának nevezték el, mit bizonyítani látszik a városnak most is használatban levő pecsétje, melynek angyal tartotta paizsán *három rózsza* szemlélhető, kettős kalapácssal.

Rozsnyónak, mint királyi birtoknak neve először egy 1291-ben kelt okiratban fordul elő, melynek értelmében III. Endre király Rozsnyót *Lodomér* esztergomi érseknek adományozta, és 1313-ban *Károly* király ez adományozást,

megerősítette, 1320-ban pedig, minthogy időközben az esztergomi érsekségtől elsajátított, Tamás esztergomi érseknek, s utódainak visszaadta, és 1340-ben különféle szabadalmakkal ajándékozta meg. *I. Lajos* király e mezővárost város czímmel tüntette ki, 1410-ben pedig *Zsigmond* király alatt Rozsnyó már mint szabad királyi bányaváros fordul elő, sőt ez időtájt a város különféle szabadalmi s kiváltságai védelméről tanúskodik egy 1417-ben a város bírása *Jakab*, és néhai *Rozgonyi Simon* fia István közt Zsigmond király előtt létrejött egyezkedés, melyet Rozsnyó városa *Rozgonyi* István jobbágyai, és vámszedői által a rozsnyói polgárokon zsarolt 900 új királyi forint miatt Rozgonyi István ellen indított pör befejezéseül kötött. (*N. R. A. 54. cs. 43. sz.*) 1496-ban II. Ulászló király is megerősítette e város szabadalmait s kiváltságait. (*Schemat. Cleri Rosn. 1836. 1—10. l. — Hunfalvi János: Gömör és Kis-Hont vármegyének leírása. 61. és 62. ll. — Kra-marcsik: Rozsnyó. — N. R. A. 1469. cs. 2. sz. 2. és 3. §. — és 1857. cs. 50. sz. 49. §.*)

Az I. Ulászló, és Erzsébet özvegy királyné közt ez utóbbi még kisdéd fia *László* érdekében a korona birtoka miatt kiütött küzdelem folytán, Rozsnyó város a királynő pártjához szitván, Erzsébet *Giskra* János husszita vezért hívta segítségül e vidékre; *Giskra* pedig a cseh husszitákkal elfoglalván Gömör vármegyét, a Sajó partján várat építtetett, melyen 1490-ben *Bakács Tamás* esztergomi érsek téres palotát emeltetett, s ennek alapjai a város temetője hátulsó részén sokáig valának láthatók. I. Ulászló király elfoglalta ugyan a várat, melynek fenntartására 1456-ban V. László király Gömör vármegye nemességének, s más birtokosainak meghagyta, hogy a megyei végzés nyomán följánlott élelmi szereket egészen beszállítsák a várba, de Rozsnyó vidékének még tovább is jó ideig a csehek maradtak urai. (*N. R. A. 1553. cs. 87. sz.*)

A mohácsi vész után *Rozsnyó* lakosaira szomorú napok következtek; mert a török, elfoglalván 1553-ban *Fülek* várárt, Rozsnyó vidékét is zsarolta, más részt pedig a hatalmas pelsöczi *Bebek* Ferencz, a szomszéd *Krasznahorka* vár ura, majd I. *Ferdinand*, majd *Zápolya* király pártjához csatlakozván, iszonyúan pusztította az egész vidéket, midőn Rozsnyó majdnem másfél századig sinlődött a török uralom alatt.

Erre 1678-ban, míg az országos rendek Veselényi Ferencz nádor elnöklete alatt Magyarország bajai orvoslásáról tanácskoztak, *Tököly Imre* az esküszegőkkel Rozsnyóra ütött, s azt különféle zsarolásokkal sanyargatta; *Tököly* halála után pedig ifjabb *Rákóczy Ferencz* 1705-ben tüzte ki e vidéken a zendülés zászlóját, míg végre *Rákóczy Ferencz* tügye megbukván, a törvényes király iránti büsége visszatért rozsnyói lakosság élvezhette az annyira óhajtott béke áldásait. (*Schem. Cleri 1836. 11—13. ll. — Hunfalvi az idézett helyen 64. és 65. ll.*)

Ezen belzavarok folytán a vallás tügye is megváltozott; mert *Murány* vár helyőrsége, és a *Bebek* család közreműködésével Luther új tanai oly erőre kaptak a Rozsnyón menhelyet talált *Fischer* András witembergi hittudós, és ennek 1529-ben föllépett szintén német tanítványa *Leudischer* György, 1556-ban magyarországi születésű *Gilch* Mátyás, 1573-ban szintén magyarországi születésű *Medvicher* János igehirdetők ernyedetlen működése folytán, hogy az ős katolikus hittől elszakadtak száma 1656-ban oly nagygyá lön, mint a katolikusoké.

Azonban I. *Lipót* király uralkodása közben Jézus társasága, melyről alább szólándunk, Rozsnyóra telepítettén, e viszonyok is annyira megváltoztak, hogy a nem katolikusok, az általuk erőszakkal elfoglalt templomokból kiszorítottván, a szomszéd helységekbe utasítottak, míg, a II. *József* császár által kihirdetett vallásszabadságot igénybe vevén, engedélyt nyertek a már 1659-ben megkezdett saját templomuk kiépítésére. Megkezdett saját templomuk kiépítését azonban azért kényszerültek félbe hagyni, mivel 1659-ben földesurok, *Lippai* György esztergomi érsek, Rozsnyót meg akarván látogatni, az e látogatástól megijedt lakosok azon hazug hirt terjesztették az érsek jövetelének megakadályozására, hogy a városban *dögmirigy* pusztit; azonban e hamis hír terjesztése miatt arra ítéltettek, hogy az esztergomi érseknek 2000 forintot azonnal, a Jezsuitáknak pedig évenként 200 tallért fizeszenek, s a város piaczn az ő költségükön fölépülendő templomot a jezsuitáknak adják át. — E bündij a jezsuiták megszüntetése után a katolikus elemi iskolák fenntartására fordítottatott. (*Schem. Cleri 18. l. — Hunfalvi 62. és 63. ll.*)

Ezeken kívül más csekélyebb jelentőségű, Rozsnyót közelebbről érdeklő, majd örvendetes, majd szerencsétlen események is merültek föl. Így 1581-ben a király, kincstári igazgatósága fölterjesztésére, elengedte a városnak az évenkénti 32 ezüst márkára rúgott bányaadó felét, és pedig 1576-dik évi május 1-től fogva további királyi intézkedésig. (*N. R. A. 1067. cs. 68. sz.*)

1614-ben királyi biztos, és a jászói társház kiküldöttei *Betz Zsófia*, szentkirályi *Andrásy Péter* özvegye, kérésére bűnvádi vizsgálatot tartottak Rozsnyón, s e bűnvádi vizsgálatban egy a határigazítás közben elkövetett ember megölése említettik, de az is kiderült belőle, hogy *Krasznahorka* vára, és *Rozsnyó* mezőváros területe határa *Aranypataka* csermely. (*U. o. 1586. cs. 59. sz.*)

1636-ban homonnai *Drugeth Mária* grófnő, rimaszécsi *Széchy György* özvegye, tiltakozott Rozsnyó mezőváros lakosai ellen, hogy ezek emberemlékezet óta vámfizetésre köteleztetvén, az ő vámházainál, szabadalmaik ürügye alatt, megtagadták a vámfizetést. (*U. o. 679. cs. 29. sz.*) Azonban I. Lipót király 1666-ban kelt Rendeletében meghagyta, hogy a mezőváros lakosai, ha élelem-beszerzés végett járnak-kelnek az országban terheikkel, árúik- és cselédeikkel, bírói kereset alá ne fogassanak; tulajdonuk és árúik le ne tartóztassanak; hanem tügyeiket és panaszait a helybeli hatóság vizsgálja meg. (*Lib. Reg. Eccl. II. 450. l.*) — 1681-ben pedig királyi kiváltságlevelet kaptak a rozsnyóiak, mely a rozsnyói polgárokat az egész országban fölmenti a podgyászuktól s árúiktól fizetendő minden harminczad- és vámilleték alól. Ennek nyomán a rozsnyói városi hatóság 1693-ban nemes polgárai *Szerecsen Márton*, *Szendry Miklós*, *Szabó Ábrahám*, és *Újházy István* számára e kiváltságnak megfelelő útleveleket adott ki. (*N. R. A. 1443. cs. 35. l.*)

Végre 1710-ben iszonyú *mirigy* pusztított Rozsnyón, annyira, hogy májustól augusztus hónapig 2025 személy halt meg. (*Hunfalvi az i. h. 65. lap.*)

Mivel pedig a magyarországi püspökmegyék, különösen az esztergomi érsekmegye határai oly messze terjedtek, hogy legkitünőbb férfiu sem lehetett képes főpásztori kötelmeit kellőleg teljesíteni, már *Pázmán Péter* javasolta a püspök-

megyék fölosztását, s új püspökmeigyék alapítását. Azonban e nagy férfiú óhajta csak 1775-ik évi martius 13-dikán teljesült, midőn a boldog emlékezetű Mária Terézia királynő ajánlatára VI. Pius pápa az esztergomi érsekmeigyét fölosztván, *Rozsnyó* mezővárost püspöki székhelyül tűzte ki, s e püspökmeigyé egyházi hatósága alá egész *Gömör*, és *Torna* vármegye területét, *kis-honti* kerületét *Nógrád* vármegye *losonczy* kerületét, *Abauj* vármegye addig a püspöki hatóság alól kivett, s a *prémontrei* kanonokrend által gondozott öt plebániát rendelte.

Az ezen királyi adományozást biztosító alapítványi okmány 1776 ik évi január 15-dikén kelt, s meghatározza a püspökmeigyé határait, kitűzi a prépost, olvasó-, éneklő-, ör- és más két kanonokból, kiknek egyike plebánus tartozott lenni, szervezendő káptalan hatáskörét; meghagyja, hogy ez új meigyé számára az esztergomi érsekmeigyének a nagyszombati egyetem mellett levő egyetemes papneveldejében az új meigyé költségén 25 a püspök kinevezésétől függő papnevendék képeztessek, adományozza a fent nevezett kerületekben addig az esztergomi érseket illető *tizedet*, s az új püspök javadalmául az esztergomi érseknek *Rozsnyó* körüli birokait, az esztergomi főkáptalan *tizede*, és *negyede* kivételével.

Ez alapítványi okmányhoz volt csatolva a királyi kinevezési oklevél, melynek értelmében a királynő ez új püspökséget *Galgóczy* János, Esztergom főegyházi nagyprépostnak, traguri választott püspöknek, s lekéri apátnak adományozta oly kedvezménynyel, hogy ez esetben minden, akár a várak fenntartására, akár a plebániák alapjára fizetendő százalék alól fölmentetik; e helyett azonban az általa alapítandó, és szervezendő plebániák fölállításához a vallásalapból semmi segélyezésre sem számíthat; továbbá e kinevezési okmány a királynak tartja fenn az egyházi javadalmak adományozását; meghagyván a püspöknek, a javadalom megürülése esetére, alkalmas egyének kijelölhetési jogát. (*Schem. Cleri. — Lib. R. Eccles. VI. k. 359. és 387. ll.*)

Az alapítványi oklevélhez volt még csatolva az újon szervezett *rozsnyói káptalan*, és *székesegyház* 1776. jun. 15-kén kelt alapítványi okmánya, mely szerint ezeknek kellő javadalmaszásul a *Boldogasszonyról* címzett *ipolysághi* prépostság

birtokaiból *Parasza* puszta, *Tesmág* helység, *Olvdr* puszta, és *Alsó-Palojta* falu (Hont vármegyében) adományoztatott; 1779-ben pedig e *káptalannak* adattak át azon föesperességi jövedelmek is, melyek a rozsnयी püspökség megalapíttatása előtt ezen vidékeknek az esztergomi főkáptalanból kineveztetett föespereseit illették, nevezetesen: a *gömöri* tized negyedéből 250, a *tornai* tized, és negyedből 200, a *kishonthi* negyedből 18 ft, úgy szintén a *rimaszombathi* székesegyház-illeték 4 ft. 30 kr. (*L. R. az i. h. 390. és 486. ll.*)

A rozsnयी egyházi épületek között első helyen említendő a *Székesegyház*, mely egyszersmind a *Nagyboldogasszonyról* nevezett plebániatemplom is. Ezen templom építése vagy a XIII. század végére tehető, midőn, mint följebb említettük, 1291-ben III. Endre király Rozsnýót *Lodomér* esztergomi érseknek adományozta, vagy helyesebben 1304-dik évben történhetett, minthogy a Gömör vármegyei valamennyi templomok megvizsgálására 1721-ben kiküldött bizottmány a főoltár mellett oly fölírást talált, mely szerint e főoltár 1304-ben épült. Hogy pedig e templom keletkezte óta a *boldogságos Szűz Mária* emlékezetére vala Istennek fölszentelve, tanúsítja *Telegdy* Chanádnak 1339-ben kelt oklevele, melyben a rozsnयी Boldogasszony templom fenntartására adományozza a szomszéd Gömör vármegyei *Nadabula*, és *Csucsom* helységek tizedét. — 1514-ben *Bakács* Tamás bibornok, esztergomi érsek bőkezűségéből e templom megújíttatott, s 1516-ban *Bakács* bibornok hozzá csatolta a *Szentkeresztről* nevezett, máskép *Bakács* kápolnának mondott templomot, melynek alsó vagy földszinti része ez új püspökség alapíttatása óta *sekrestyékké*, felső része, vagy emelete káptalani könyv- és egyháziszer raktárrá, földalatti része pedig sírbolttá alakíttatott át. (*Schem. Cler. Rosn. 20—22. ll.*)

Míg a protestansok uralma tartott, ezek a templomot, melyből 1580-tól kezdve mintegy 80 éven át a katolikus isteniszolgálat ki volt szorítva, saját használatukra fordították. Egyébiránt a *Pázmán* Péter parancsára 1636-ban *Pálfalvay* János által tartott egyházi látogatás jegyzőkönyve szerint e templomban hat oltár volt, és pedig a főoltár a *boldogságos szűz Mária*, sz. *Orsolya*, sz. *Katalin*, sz. *Margit*, képeivel, és sz. *Borbála* szobrával. A templom tornáczában a

kertben *Vértizzadó Krisztus* szobra állott, a többi oltárok szobrait *Bebek* véste; a keresztkút a templom közepén állott, *orgonája* kitünő zenével volt egyesítve; tornyában három harang vala. A tizedet a német igehirdető szedte be, a magyarnak pedig a mezőváros 75 forintot adott, s ez a német papnál étkezett. Az iskolamesternek a tanácsosok 40, az orgonásznak 28, az első kántornak szintén 28 forintot fizettek évenként. — A templomnak az *almási szőlőhegyen* két szőlője volt, melyekben 1636-ban 16 hordó bort termelt, — 1643-ban a protestansok a város piaczan tornyot építettek, melyhez később 1653-ban a később *jezsuitáknak* átadott templomot kezdték építeni; a székesegyház pedig, a jezsuiták letelepítése után, 1672-ben visszaadott a katolikusoknak.

Ez alkalommal a város birája *Theisz György* új főoltárt készíttetett; e helyett azonban 1778-ban gróf *Révay Antal* püspök új köoltárt csináltatott. — 1827-ben készült a *nepomuki sz. János* emlékezetére állíttatott mellékoltár, melyhez a a következő évben még két mellékoltár, úgymint: sz. *Borbála*, és sz. *András* emlékezetére szentelt oltár járult *Scitovszky János* püspök alatt, ki az 1837-ben Romából hozott sz. *Nejt* vértanu ereklyéjét más mellékoltáron állította föl, hol ősrégi német minta szerinti szárnyas oltáron 1513-ban készült sz. *Anna, bold. szüz Mária* és *Krisztus* Urunk arczképe is látszik; tovább a *püspöki trónt*, a *kanonokszékeket*, a *szószéket* és a 24 változatú orgonát is elkészíttetvén, az egész templom megújítása után 1835-ben az ősrégi sz. *Anna* kápolna fülkéjébe *Úrkaporsót* is helyeztetett. A mostani, a templomtól mintegy 3—4 ölnyire emelkedő torony 1773-ban a város költségén kezdett építtetni. A templom belső hossza 132, szélessége a szentélyben 32, a három oszlopon nyugvó hajóban 42 láb, karzata pedig 4 oszlopra van építve. (U. o. 16. 24. ll.)

Az alább leírandó rozsnyói *gymnasium*, és sz. *Ferencz-rendiek* templomán kívül említésre méltó a kálváriahalmon levő kápolna, mely miután gróf *Eszterházy* esztergomi érsek *Szabó Ferencz* jezsuita székház-főnöknek, s egyszersmind rozsnyói plebánusnak 1734-ben megengedte annak építését, és az isteni szolgálatra kellő fölszerelését, 1741-ben *Steer Jakab*, és ennek neje költségén építtetven, a *hétfájdalmu szüz Mária* emlékezetére avattatott föl, 1841-ben pedig hét erede-

tileg készült állomás kápolnával együtt megújított, s ezekbe *Scitovszky* János püspök Münchenben festetett, Krisztus szenvedése főeseményeit ábrázoló képeket ajándékozott. Végre 1854-ben *Gromer* Elek később kanonok buzdítása nyomán az ottani szent sir is megújított, *Sztrakay* János plebános gondoskodásából pedig a kálvária bekerített, míg a kápolna tornyában levő három barang 1741- és 1798-ban készült. (*Magyar Sim. IV. 1857. 860. l.*)

A Rozsnyón hajdan lakott, s jelenleg is lakó szerzetes rendeké.

a) A Jézus társasági székház Xavieri sz. Ferencz emlékezetére szentelt templomával.

Lippay György esztergomi érsek, a protestansok uralma közben Rozsnyóról száműzött katolikus hit visszahelyezése végett, 1659-dik évi julius utolsó napján kelt adománylevele, és a pozsonyi káptalan előtt tett bevallása értelmében, miután saját mezővárosába, *Rozsnyóbányára* egyelőre két Jézus társasági áldozárt telepített le, a jezsuiták vezérfőnökének *Mickel* Cosimuskak 5000 magyar, 20 garasával számított, forintot utalványozott *Késmárk* városnál elhelyezett 10,000 ft tőkéjéből: a rozsnyói súlyos kihágásaik miatt, mint följebb említettük, 200 tallér birságra törvény útján elítélt polgárokat pedig e 200 tallér kamatja évenkénti fizetésére szorította a jezsuiták székháza számára a rend tagjai illőbb eltartása végett. Ezen bevallást I. Lipót király 1659-dik évi november 7-dikén kelt megerősítő okmányával szentesítette. Ezen időtől fogva, az 1682-dik évi junius közepétől 1687-dik februárig lefolyt időköz kivételével, minthogy ezt számkivetésben kényszerültek a jezsuiták tölteni, a rozsnyói jezsuita székház mindinkább épült s gyarapodott; a jezsuiták pedig mind a vallást, mind a tudományokat hathatósan előmozdították. (*Schem. Cler. az i. h. 128. l. — Lib. Reg. Eccl. II. köt. 81. l.*)

Ugyanezen alkalommal az alapító érsek meghagyásából a protestansok által a piacon építtetni kezdett templom a toronnyal, haranggal, s toronyórával együtt, valamint a közelében létezett pincze, és a templom melletti iskola, plebánia-

épületek is, hol most a gymnasium van, a jezsuitáknak adattak át. Az ezen épületekhez csatolt a *Csucsom* utczára nyúló szeglettelken a jezsuiták kemény anyagból *társodát* építettek, melynek földszinti helyiségeiben a tantermek valának. E társoda, az új püspökség alapíttatása után, a vele szomszéd érseki uradalmi házzal egyesítettvén, a várost nem kevéssé díszesítő mostani *püspöki lak* keletkezett belőle. (*Schem. Cleri.* 24. 25. ll.)

A *Késmárk* városnál kölesönül elhelyezett, s csak hosszas pör után megnyert 10,000 frt javadalmazási alaptökén kívül a jezsuitáknak fekvő birtokuk is volt, és pedig a Gömör vármegyében keblezett *Henczko*, és a Szepes vármegyéhez tartozó *Lengvard* helységek, mint a következő okiratilag bizonyos tényekből kitetszik. Mert 1714-ben a rozsnyói jezsuiták bérbe adták *Lengvard* helységet a löcsei jezsuita társodának 104 frt évenkinti bérletfizetésért; — 1720-ban tiltakoztak ugyanezen helységnek a pálosok Ungvármegyében keblezett *Kapos* mezővárosban birt társháza részére történt ítéltetése ellen. — 1755-ben báró *Andrásy* Ferencz a rozsnyói székház főnökétől 3666 rénes frt kifizetését, vagy e helyett a jezsuiták *Henczko* birtoka átadását követelte biztosítékul. — Ezenkívül egy két kerekü malmot is birtak, mely nekik a *lőcsei* társodától 2146 frt 25 denár adósság fejében, birói végrehajtás után, ítéltetett oda. (*Acta Jesuit. Rosn. 1. cs. 1. 3. 4. 7. 14. 27. sz.*)

Megemlíthető még, hogy 1691-ben *Lőcse* város kötelezvényt állított ki a rozsnyói jezsuitáknak tőlük kölesön vett 2000 forintról, s e kölesön biztosítékául *Jamnik* szepesvármegyei birtokát kötötte le. 1752-ben pedig *Mathides* János szepesi kanonok a rozsnyói jezsuita székháznak 2000 frot engedett át az ékesszólás és költészet e székházban működő két tanára eltartására; 1771-ben végre a rozsnyói jezsuita székház számára 1000 forint adósság fejében *Reisinger* Fülöp, és neje *Magdolna* Rozsnyón birt háza, birói végrehajtás nyomán, lefoglaltatott. (*U. o. 6. 11. 45. sz.*)

1773-ban a jezsuita rend megszünvén, s a jezsuiták Rozsnyóról eltávozván, a *gymnásiumot* más majd sz. *Ferenczrendi* szerzetes, majd világi tanárok vették át 1778-ig, midőn a gymnasium épülete egy emelettel bővítettvén, királyi intéz-

kedés folytán, a jászói prémontréi kanonokrendnek adatott át; de ezen rend is megszüntetetté 1787-ben, a *gymnasium* gondozása majd ezen megszüntetett rendbeli, majd világi egyé-
nekre bízott, míg 1802-ben, a prémontréi rend ismét vissza-
állítván, a prémontréi rend vette át e *gymnasium* állandó
gondozását, amint jelenleg is az igazgatón kívül 6 prémon-
tréi, s több Rozsnyó püspökségei áldozár kezeli benne a
tanítást. (*Schem. az i. h. 131. 132. ll.*)

A rozsnयी jezsuita székház főnökei közül a következők
nevei ismeretesek: 1665-ben *Viszocsáni Ferencz*; — 1714-ben
Szilágyi István; — 1717-ben *Kovacsis János*, és *Zarkóczy*
Ádám; — 1732-ben *Bakay Gábor*; 1732–1736-ban *Szabó*
Ferencz; — 1735-ben *Berzeviczy János*. (*Act. Jes. Rosn. 1 cs.*
2. 8. 10. 14. 34. 37. sz.)

b) A szentséges megváltóról czimzett sz. Ferencz
rendi tartomány sz. Annáról nevezett társháza.

Ezen sz. Ferencz megújított kisebb rendje szerzetesei
1733-ban telepedtek le Rozsnyón, midőn *Pecz János* polgár
városi tanácsos, és ennek neje *Ethés Mária* Dorottya végren-
deletükben ezen szerzeteseknek hagyományozták társház, és
templom építésre saját házukat s telküket két szőlővel,
melyek egyike a zemplénavarmegyei *Tolcsván*, másika *Sam-
bor-Bereka* néven a szabolesvármegyei *Máda* helység szőlő-
hegyén vala, s 2000 forintra becsültetett, és egy másik *Kopo-
ros* nevű szintén *Mádán* létezett, szöllejükkel, úgyszintén egy
Rozsnyón birt 280 forintra becsült *malom* harmadrészevel,
végre 691 egy forintot, 59 denárt érő egész malmukkal együtt.
(*Lib. Reg. Eccl. V. köt. 15. l.*)

Mihelyt gróf *Eszterházy Imre* esztergomi érsek 1733-dik
évi ápril 16-dikán kelt okmányával ez alapítványt helyben-
hagyta, III. Károly király pedig ugyanazon évi augusztus
19-dikén a társház építését megengedte, a sz. *Ferenczrendi*
szerzetesek e hagyomány útján szerzett *Pecz-féle* ház birto-
kába beiktattattak; de 1748-ban előbbi társházuk a templom-
mal együtt nagy részt leégett, 1780-ban (más irók tanúsága
szerint 1791-ben) a mostani társházat építették, a templom

szentélye, és hajójának fele pedig már 1761-dik évi augusztus 15-dikén szenteltetett föl, végre 1826-ban a templom hajójának második fele is elkészülvén, a főoltárral együtt ünnepélyesen fölavattatott. — E társházban a házfönökön és ennek helyettesén kívül 6 áldozár van, kik az elemi iskolák 2. és 3. osztályában tanítanak, s az egri érsek-, és rozsnói püspökmegei lelkészeket segítik a lelkipásztorkodásban. (*Schem. az i. h. 124. l.*)

2. §.

F Ü L E K.

Vár- és mezőváros a szentséges Megváltóról címzett sz. Ferenczrendi tartomány szerzetesei kolostorával, és Nagyboldogasszonyról nevezett templomával.

Fülek Nógrád vármegyében, Losoncztól kelet felé mintegy másfélórányira fekvő, mezőváros már 1612-ben minden a kellő védelemre szükséges készletekkel felszerelt, most azonban romban heverő várával együtt sokféle viszontagságokon esett keresztül. Mint a bányavárosokba biztos bejuthatást nyújtó várost, 1554-ben a *törökök* foglalták el, s 40 év hosszat szenvedett e pogány zsarnokok uralma alatt, míg végre több ízben ismételt ostromlás után sikerült *Tifenbach*, és *Pálffy* császári vezéreknek vitéz hadaikkal *Fülek* várát visszafoglalni. — 1604-ben vízhiány miatt *Bocskay* hatalmába esett a vár, 1619-ben a törökkel szövetkezett *Tököly* bizonyos *Brak* András gyalázatos, ámbar nem egészen sikerült, árulása következtében, minthogy *Koháry* István 1670-től fogva a vár főkapitánya férhíján védte a várat, mégis 1682-ben elfoglalta azt, míg végre a császári hadsereg újra visszavette az annyi ostromot kiállott várat.

Fülek mezővárosnak, melynek földesurai *Bebek* Ferenczen kívül 71-en, a gersei *Pethe*, *Széchényi*, végre *Koháry* családok valának, s mely a várral hasonló bajokba keveredett, keletkezte bizonytalan; de az bizonyos, hogy benne már 1397-ben

plebánia létezett, s 1513-tól fogva 1544-ig sz. Ferenczrendi szerzetesek is lakták, kiknek zárdája a török hordák becsapásai alatt egészen elpusztult; azonban 1612-ben *Bosnyák* Tamás, a vár kapitánya (kitől leány ágon a Koháryak származtak) a Szentséges Megváltóról nevezett tartománybeli sz. Ferenczrendi Fülekre visszatért szerzeteseknek telket jelölt ki, melyen e szerzetesek 1694-ben társházat s templomot építvén, átvették a lelkipásztori hivatalt. De e zárdát *Tököly* hadai ismét földúltak, s annak romjain gróf *Koháry* István országbíró kezdett számukra 1725-ben új zárdát építtetni, s miután 1730-ban a *Nagyboldogasszonyról* nevezett templom építtetését is befejezte, azóta a sz. Ferenczrendi szerzetesek e klostrom békés birtokában vannak, s a plebániát is gondozzák.

A plebánián kívül e szerzetesek *Füleken* a népiskolában, *Losonczon* egyik elemi osztályban tanítanak, több egyházmegye lelkipásztorait segítik a lelkipásztori teendőkben, s a zárdafőnökön, és ennek helyettesén kívül rendesen hatan vannak a zárdában. (*Korabinszky. — Schem. Cler. Rosn. 1836. 77. és 125. U. — Schem. Ord. 1854. 30. l.*)

3. §.

G O M B A S Z Ö G.

I. remete sz. Pál rendje szerzetesei társháza, és Boldogasszony temploma.

A Gömörvármegyében *Sajó* vize partján, *Pelsöcz* mezőváros közelében, fekvő *Gombaszög*, hajdan *Zavassallya*, pusztán I. remete sz. *Pál* szerzeteseinek vezérfői helynökséggel összekötött társháza létezett. E társházat *Bebek* György, és *László* alapították, s az utóbbi 1371-ben saját, és *Bebek* Péter mester neje lelki üdvére adomány-, vagy alapítványlevelet adott ki, melynek értelmében ők, mint kegy- és védurak, a szerzeteseknek ajándékozott majorságban a pálos szerzetesek számára *Boldogasszonyról* czimzett templomot, és társházat alapítottak. (*Acta. Conv. Gombaszög. 1. cs. 1. l.*)

Ez ajtatos alapítványon kívül a *Bebek* (máskép *Bubek*) család tagjai a gombaszögi pálosoknak több más fekvő birtokot adományoztak részint javadalmazás részint alamizsna ezimen. Így 1406-ban a gombaszögi társház beiktattatott a Borsod megyében Hernáld vize partján fekvő *Kemej* pusztá birtokába, melyet gróf *Bubek* János Ferencz fiával együtt, úgy szintén *Bebek* Imre vajda fiai András, és László, s *Bebek* Demeter nádor fia Péter örökös alamizsnaul ajánkékoztak e társháznak. 1470-ben birtokukba vették ilsvafői *Thekes* Jánosnak a Torna vármegyei *Borzova* helységben volt birtokrészét, 1486-ban István, *Thekes* György fia, alamizsnaul ajándékozta nekik ugyanott volt birtokrészét, 1497-ben *Zeeni* Ferencz ugyanottani birtokrészét és 100 arany forintot kaptak alamizsna fejében; 1500. *Zeeni* Jób adta nekik borzovai birtokrészét örökös szent misére, s 200 arany forintot ajándékozott a gombaszögi társháznak. Végre 1532-ben pelsöczi *Bebek* János fiai Imre, és Ferencz új adománylevelben a gombaszögi társház közelében Sajó folyón birt malmukat adták e szerzeteseknek.

A többi e társház által koronkint szerzett fekvő birtokok közt előfordúl: Gömörvármegyében: *Kápolna*, *Szalóc*, *Terestenyé*, *Licze*, és *Berzéthe*, részint helységekben, részint pusztákon volt birtokrészek, Nógrádvármegyében *Kurtyán*, Abaújban *Onga*, Hevesben *Domaháza*, Zemplénben *Kakk* birtok, melyekre a következő okmányok vonatkoznak. *Pelsöczi* Imre özvegye *Veronika* és ennek fia *Pál* a pálosok *Berzéthe* helységébeli jobbágyait a vámfizetés alól fölmentették. (*Eredeti.*) Hasonló kiváltságot engedményezett 1470-ben *Zápolya* Imre a gombaszögi pálosok *Szalóc*zon tartozkodó jobbágyainak.

1532-ben pelsöczi *Bebek* Imre és Ferencz *Szalóc*zon, és Felső- s Alsó-*Kemejen* volt birtokrészeiket, úgy szintén *Sajó-Szent-Péteren* létezett nemes udvarhelyüket szőlöstül malmostül a gombaszögi pálosoknak adományozták. — 1550-ben *Bebek* Ferencz és György *Licze* helységben volt birtokrészüket szintén ezen pálosoknak ajándékozták, kik ugyanakkor *Baksaj* Tamással, és *Kakki* Bálinttal kieserélték ezeknek *Kakk* körül volt *Morichzegő* eredejét, és malmát saját *Onga* pusztán birt földjeikért. — Végre 1553-ban a gombaszögi pálosok törvényesen beiktattattak *Terestenyé* falu, és *Domaháza*

puszta birtokába. Eredeti. (U. o. 3. cs. 2. sz. — 4. cs. 1. sz. — 5. cs. 1. 6. sz. — 6. cs. 2. sz.)

Azonban az emberi viszonyok változandósága következtében a gombaszögi pálosok sem élvezhették sokáig a kolostori béke, és nyugalom áldásait. Mert *Bebek* György a Lutherféle hitujítás legmakacsabb ellenségének *Bebek* Ferencznek fia, hitvesével *Patócsy* Zsófiával együtt az új hitfelekezethez szegődvén, 1555-ben, a szerzetesek elűzése után, a zárdát megerősítette, és váracscsá alakította, ekkép sokféle erőszakoskodást követett el, ezért a pálos szerzetesek a vezérfő helynökséget *Sátorallya-Ujhelyre* kényszerültek áthelyezni; de egyszersmind ünnepélyesen tiltakoztak *Bebek* György azon embertelen merénylete ellen, melynél fogva a szerzet 10,000 forint értékű arany- és ezüst, biztosságból *Literati* Jakab rozsnyói polgárnál letéteményezett szereit, onnét elvitette s világi használatra fordította; a gombaszögi vezérfő helynököt *Lukácsot* pedig s a többi szerzeteseket ugyanott börtönbe záratván, és szerzetesi öltönyüktől megfosztatván, török ruhába öltöztette. (U. o. 1. cs. 5. sz. — *Gömör- és Kis-Hont leírása* 12. l.)

Még ugyanazon 1566-dik évben gróf *Schwendi* Lázár császári hadvezér *Bebek*nek a kolostorból alakított várát földig összerombolván, 1569-ben a király Biztosítási okmányt adott ki, hogy a lázadó *Bebek* György által a szerzettől elrabolt ingatlan birtokok el nem idegeníttetnek; azonban a garázdálkodó törökök közelléte miatt egy időre ő Felsege használatára fordíttatnak. A *gombaszögi* kolostor pusztán maradt helye annak borzovai birtokaival együtt a herceg *Eszterházy* család birtokába került, minthogy a pör a hercegi család javára dőlván el, *Antal* herceg a pálosok magyar tartományának 1100 rénes forintot fizetett. A kolostor templomának igen magas romjai még a legújabb időben is látszottak. (*Acta Conv. Gomb.* 1. cs. 7. sz. — *Schem Cleri.* 227. l. — *Benger Chronot.* V. fej XLVII. sz.)

A *gombaszögi helynökök* közül ismeretesek:

1462-ben *Miklós*, 1470-ben *Antal*, 1476-ban *Jakab*, 1534-ben *Bánffy Gergely*, a katolikus hit legerélyesebb védője *Simontornya Gergely* *Bebek* Imre titoknoka ellenében;

1553-ban *Gergely*; 1555-ben *Péter*; 1566-ban *Lukács*. (*Acta Conv. 1. cs. 3. 5. sz. — 2. cs. 1. sz. — 4. cs. 1. sz. — 6. cs. 2. és 6. sz. — Schemat. Cleri. 127. l.*)

4. §.

G Ö L N I C Z

Mezőváros egyházi épületeivel, és dömés zárdájával

Ezen ősrégi, hajdan várral is birt, bánya-mezőváros Szepes vármegyében *Remete* (Einsidl) és *Krompach* mezővárosok közt a legbajosabb helyen fekszik s már 1280-ban híres vala vas- és réz-, sőt ezüstabányáiról is, mely utóbbiak jövedelméből IV. László király a szegények és betegek ápolására állítandó szálloda építésére évenként 100 márka ezüstöt utalványozott. De e király más alkalommal is tanusította e mezőváros iránti kegyességét, midőn valamennyi a lakosoknak, (kik ez okmányban *Quilnichbana-* és *Gilnichbanaiaknak* neveztetnek,) IV. Béla, és V. István királyok által engedményezett szabadalmaikat megerősítette, különösen azon kiváltságukat, hogy valamennyi saját maguk közt fölmerülendő pörös ügyeiket, mint véroutás, lopás- és rablási vétségeiket maguk közt intézzék el, hogy a város területén létező major-ságokon senki piacztot ne nyithasson, hanem a város valamennyi népe árúit a város piaczára tartozzék vinni elárusítás végett, hogy végre a halászhalmok, szénégetők és favágók az ottani erdőkben minden háborítás nélkül dolgozhassanak, s üzhesék mesterségöket. (*Wagner Analecta Scepus I. 192. és 194. ll.*) Ugyanezen kiváltságokat Károly és Lajos királyok is szentesítették hozzájárulásukkal, mint a szepesi káptalan egyik 1699-dik évi átiratából kiderül. (*N. R. A. 1756. cs. 32. l.*)

Mindebből kitetszik, hogy a mostani *Gölnicz* mezővárosban már IV. Béla kora előtt sikerrel üzetett a bányaművelés kétségkívül az oda már jóval előbb telepített *szász* gyarmatosok által, s hogy e hely rövid idő alatt gyorsan terjeszkedvén,

kivivta magának a város nevet, mint I. Károly királynak 1338-ban kelt azon Rendelete is tanúsítja, melyben a szepesi káptalannak meghagyja, hogy iktassa be a gölniczi és szomolnoki polgárokat az előbb Miklós, és György, Koprádnak fiai, Tamás *Francknak* fia, és Lőrincz, Miklósnak fia, által birt, s tőlük visszaszerzett 3 *Svedlér* és egy *Remete* nevű negyedik hely birtokába, mihelyt más ezekkel hason értékű birtokaikat azokért e megnevezett birtokosoknak cserébe fogják adni, e cserét 1364-ben I. Lajos, 1456-ban László király is megerősítette. (*Anal. Scepus. I. 203. l. — N. R. A. 452. cs. 1. sz.*)

Ezekhez járúl még I. Lajos király azon kiváltságlevele, melyben meghagyja, hogy a Gölnicz városhoz tartozó hét, u. m.: *Sakery* (Zsakócz ?), *Volhmari* (Folkmar), *Prakonis* (Pranken-dorf), *Herchmany* (Heltzmanócz ?), *Heremita* (Remete), *Svedlér* és *Abakuk* ? nevű falvakban tartózkodó emberek egyike se merjen bormérést nyitni, se rendkívül mészárszéket is rendezni, vagy posztót nyirni és árulni, sem e megnevezett hét faluban fölmentendő bármiféle pörös ügyek fölött, kivéve egy fertőnyi bírságot, itélni ne merészeljen, hanem mind a bevett szokás szerint ítéltessek el. (*N. R. A. 1706. cs. 1. sz.*) — Végre 1435-ben Zsigmond király is különféle szabadalmakat engedményezett e városnak, jelesül a lelkész és bíró szabad választását, mindenféle ügyekben bíraskodást, minden a polgárok által fizetni kellett fej-, birtok- és árúadótól mentességet, s más a többi a bányavárosok által élvezett jogokat, és szabadalmakat. (*U. o. 452. cs. 42. sz.*)

Azonban a szerencsétlen mohácsi ütközet után Ferdinand, és Zápolya királyok változó szerencsével küzdvén a magyar korona birtokáért; de a törökök is gyakran átesapván e vidékre, Gölnicz várost gyakori zaklatás érte, minek következtében e város elvesztvén kiváltságait, és szabad királyi bányaváros nevét, függő állapotba jutott. Ezért, jóllehet János király 1527-ben védlevelet adott ki Gölnicz régi kiváltságai épen tartására; mindemellett Ferdinand király felségsértés miatt Gölnicz és Szomolnok mezővárosokat más fekvő birtokokkal együtt még ugyanazon évben bethlenfalvi Thurzó Eleknek adományozta. (*N. R. A. 207. cs. 24. sz. — 452. cs. 20. sz.*)

Ezen időn túl a magyar haza iránti szolgálataival bökros érdemeket szerzett *Thurzó* család maradt 1538-ig *Gölnicz* mezőváros birtokosa; mivel az utolsó *Thurzó* ivadék Mihály 1636-ban gyermektelenül halálozván meg, e család is kihalt. Ezért nem lesz érdektelen e birtoklásra vonatkozó némely adatok megemlítése. — Jelesül 1550-ben kelt a nyitrai káptalan jelentése *Thurzó* János megidézteséről, mivel e hatalmas főúr erőszakosan elfoglalta *Gölnicz* várát mellékleteivel és *Stosz* birtokot, melyet gróf *Thurzó* Elek a *menedéksziirti* („*Lapidis refugii*“) kolostor szerzeteseitől örökösen vett meg, jóllehet nem tartozott a *Báthory* András által neki átadott *Szepesvár*hoz, a királyi tábla elé ugyanazon *Báthory* András, és ennek neje Anna, az említett néhai *Thurzó* Elek leánya, és ormosdi *Székely* Magdolna, előbb *Thurzó* Sándor, ennek halála után *Pernstein* János özvegye, mint első férjétől nemzett *Erzsébet* leánya gyámja által indított igénypörben. (*N. R. A. 1001. cs. 6. sz.*)

1558-ban *Gölnicz* mezőváros földesura, bethlenfalvi gróf *Thurzó* Szaniszló volt, *Thurzó* Elek fia, *Kristófnak* pedig fivére. *Thurzó* Szaniszlónak *Gölnicz* polgárai térítvényt adtak arról, hogy őt földesurokul elismerik, s mindenben engedelmeskedni fognak neki. Ugyanezen évben gróf *Thurzó* János végrendeletileg a fentnevezett *Thurzó* Szaniszlónak hagyományozta az *Erbstollenben*, és *Gölniczen* létezett bányákat. 1578-ban *Thurzó* Szaniszló és Elek fölmentő és megnyugtató okmányt állítottak ki gróf *Salmis* Gyula és ennek *Thurzó* *Erzsébet*tal nemzett leánya Anna számára az iránt, hogy valósággal átvette több várra, ezek között *Gölnicz* mezővárosra, s ennek szétdúlt várára; valamint *Szomolnok* mezővárosra is vonatkozó valamennyi okiratokat. — 1579-ben gróf *Thurzó* Szaniszló gróf *Salmis*sal egyezkedést kötött a többi között arra nézve, hogy a *gölnicziek*, kik régi jogaik és szabadaik védelméért esedeztek a *krasznahorkai* lakosok ellen, bányáikat helyreállítsák, és *Zakarfalva* (talán *Szaka*) helység tizedét azontúl is az akkori *gölniczi* lelkészeknek, és utódaiknak szolgáltatassák ki. (*U. o. 286. cs. 49. sz. — 451. cs. 18. sz. — 505. cs. 2. sz. — 696. cs. 1. sz. — 653. cs. 1. sz.*)

A *Thurzó* család magvaszakadta után a *Szepes* várhoz tartozó javakat a *szepesi* főispáni méltósággal együtt a gróf

Csáky család örökölte. Ugyanis III. Ferdinand 1638-ban kelt új adománylevele nyomán keresztszegi gróf *Csáky* István iktattatott be törvényesen, a jászóvári hiteles hely jelentése szerint, ezen fekvő javak, tehát az ezekhez tartozott *Gölnicz* mezőváros, és Szepes vármegyei *Prakendorf* pusztá birtokába is. — 1693-ban ugyanezen gróf *Csáky* István *Gölnicz* mezővárost *Matyasovszky* László szepesi prépostnak zálogosította el 10,000 forintért, ez viszont *Szirmay* Istvánnak adta zálogba ugyanazon pénzüsszegért, ki még 1711-ben is *Gölnicz* mezőváros kétségkívül ideiglenes birtokosai közt fordul elő. — 1700-ban *Lipót* király *Gölnicz* mezővárost *Szomolnokkal*, *Svedlérrel*, és *Stoszzsal* együtt, mint az ezüst-, réz- és sóbányákhoz tartozó, s a nagybányái pénzverdéhez csatolt helyeket a katonaszállásolástól, fuvarozástól és előfogatadástól mentesítettnek és kiváltságoltnak nyilvánította. — Végre 1708-ban *Rákóczy* Ferencz az eperjesi Igazgatóságához azon rendeletet küldte, hogy *Gölnicz* mezővárost, és *Koissó* Szepes vármegyei helységet *Bácsmegyei* *Ádám* kezéből saját kormánya alá vegye át. (U. o. 364. cs. 45. sz. — 368. cs. 6. sz. — 1440. cs. 11. sz. — 1491. cs. 8. sz. — 1585. cs. 17. sz.)

A *Gölniczen* hajdan létezett, s jelenleg létező egyházi épületekről, és szerzetes házakról igen kevés elmondani valónk van. Mert az utóbbiakra nézve csak egyről van tudomásunk. Ez :

A hithirdető, vagy sz. Domonkosrendi szerzetesek társháza.

A sz. Domonkosrendi, vagy hithirdető szerzetesek *Gölniczen* 1288-ban épült társháza alapítójának neve ismeretlen. Csak annyit találunk felöle *Wagnernél* (*Analecta Scepusii* II. 9.) följegyezve, hogy 1288-ban épült a *draveczi*, valamint a *gölniczi*, és *eperjesi* kolostor is, s a legelső nagy hirre jutott. — Hogy pedig az itt említett gölniczi klostrom a *döméseké* volt, arról *Ferrarius* tanúskodik „a dömések magyarországi tartománya eseményeiről“ (IV. R. IX. fej.) czimű munkájában, melyben baseli *Riech* Jakabnak, a *Lénárt* mester által megújított dömések magyarországi tartománya vezérfői Hely-

nökének *Umbert* atyához, a kassai társházban tanárhoz intézett azon meghagyást tartalmazó levelét idézi, hogy *Umbert*, míg ő maga visszatérend Magyarországra, a nevezett *Léndrt* által végrehajtott javitástól netalán eltért társházakat, ha ilyenekre találna, mint a *gölniczi* társházról hallatszik, a szerzetes élet hajdani fegyelmére szorítsa.

Mily viszontagságon ment azonban e több századon át fennállott dömés társház, s mikor szűnt meg, föl nem deríthető; annyi mindazáltal bizonyos, hogy a kolostor némi nyomai most is észlelhetők, miután az utca, melyben létezett, jelenleg is kolostor-utczának nevezetik. (*Schem. Cleri Rosn. 1836. 126. l.*)

A jelenleg *Gölniczen* létező templomok közt első helyen említendő az ősrégi s nagyszerű „*Nagyboldogasszonyról*“ nevezett plebániatemplom a plebániával együtt, mely már 1397-ben a püspöki hatóság alól kivett plebániák közé soroltatott; továbbá megemlíthető a *Szent Kereszt* 1760-ban völgyben épült kápolnája, és az 1827-ben Czehisben emelt *keresztelő sz. János* kápolna. A plebánia védura a gróf *Csáky* család. (*U. o. 114. l.*)

5. §.

H A N G O N Y.

Remete sz. Pál szerzetesei sz. Annáról címzett társháza.

Gömör vármegyében *Rimaszécs* mezőváros közelében dél felé a Hangony csermely mentében jelenleg is létező *Alsó- és Felső-Hangony* nevű két szomszéd falu, hol hajdan remete sz. Pál szerzeteseinek társháza volt, melyet „sz. Annáról“ címzett templomával együtt 1368-ban *Hangonyi* Lázár, és ennek fia *Domonkos* alapítottak. Ezen társház birtoka vala *Balázsfölde* falu, jelenleg puszta, Gömörben. E birtok felét *Lipócsi* Miklós ajándékozta nekik, felét pedig 1418-ban saját pénzükkön vették meg. (*Benger. Chronot. V. fejt. LI. sz.*)

E kolostor viszontagságai ismeretlenek ; de mivel 1567. már az elpusztult kolostorok közé soroztatott, kétségkívül a hazánkra a XVI. században súlyosult szomorú viszonyok közt pusztult el. Ezért 1567-ben a Pálos Rend vezér főperjele Péter, és a *patakújhelyi* kolostor perjele Imre a hangonyi kolostor minden fekvő birtokát *Balázsfölde* pusztával, és a Baráthegyi szőlődombon volt szőlővel együtt Choltói *Basónak* 200 magyar forinton, ez pedig rimaszécsi *Széchy Tamásnak* ugyanezen szőlőt 65 magyar forinton adta el örök áron. (*Acta Conv. egyetlen cs. 1. és 2. sz.*)

6. §.

H Á R O M H E G Y.

A pálosok „boldogságos szűz Máriáról“ nevezett kolostora.

A pálosok háromhegyi „Boldogasszonyról“ czimzett társháza *Ivanovics* pálos atya jegyzetei szerint 1383-ban alapítattott ; de alapítójának neve nem jutott az utókorra ; sőt még aziránt sem egyeznek meg az írók, hol létezett ; mert annyi bizonyos, *Háromhegy* nevű hely már régóta megszűnt, mert egy földirati névsorban sem fordul elő. Azonban *Háromhegy* helyett *Mártonyi* helység emlittetik, melynek közelében e társház létezett volna. Mivel azonban Magyarországon több *Mártonyi* nevű hely van, némelyek e *Mártonyi* helységet, mely fölött e kolostor állott, Abauj vármegyében keresik ; de helytelenül, mivel Abaujban nincs hasonló nevű helység. Mi tehát Pazmán nyomán a pálos rend régi Jegyzőkönyvét követve azt állítjuk, hogy e társház *Szendrő* fölötti *Mártonyi* falu mellett Gömör vármegyében létezett, jöllehet e két hely mindenike, alkalmasint az egymással határos vármegyék ősrégi határjavítás és változtatása folytán, jelenleg Borsod vármegyéhez tartozik. (*Benger. Chronot. V. fejj. LII. sz.*)

Ezen társház birtokviszonyait nyomozva, azt találtuk, hogy 1400, midőn a pálos rend évlapjain legelőször fordul

elő a háromhegyi kolostor említése, *Kelcsen* Miklós e társháznak némely Borsod vármegyében fekvő birtokokat adományozott. — A rövid kivonat szerint *Mártonyiban* e társház 7 egész telket birt. — 1480-ban *Vajdai* György, és ennek neje *Veronika* 3 az *Alacska* mezőváros határában volt *Gyergyámos* szőlőhegyen Borsodvármegyében birt szöllejeket ajándékozták a társháznak. — Ered. a jászóvári hiteles hely függő pecsétjével. (*U. o.* — *Acta. Conv. egyetlen cs. 1. sz.*)

A XVI. században e társházat is alkalmasint a hangonyi kolostoréval hasonló sors érte, midőn a szerzetek elűzetvén kolostoruk pedig üresen maradván, birtokai magánosok kezeire jutottak. — Igy 1567-ben bizonyos *Baktay* Gergely említették, $\frac{1}{2}$ Mártonyiban létezett jobbágytelek birtokosául, kinek leánya néhai *Fuló* Antal özvegye, azt *Panka* Péternek adta el. — Azonban még 1649-ben is tiltakozott a pálos rend vezér főperjele *Vánoviczi Horváth* István ellen, ki egy Mártonyiban volt, a *háromhegyi* kolostorhoz tartozott birtokrészt adott el *Vathay* Istvánnak. (*Acta. Conv. egyetlen cs. 3. és 6. sz.*)

7. §.

H Á R S K Ú T (MELLEI FONTIS).

Boldogasszonyról címzett ciszterczita apátság.

Hárskút — Tornavármegyei, Gömör vármegye határán Krasznahorkától egy negyed mértföldnyire eső — helységben hajdan ciszterapátság volt, mely az írók állítása szerint *mellei fontis* néven templomával együtt már 1141-ben alapított; a *Hárskút* név az e helyütt magánoson állt kút körül bőven tenyészett hársfaktól ragadt reá, melyek legtöbb mézanyagot tartalmazó virágait a méhek igen szeretik, s innen keletkezett latin: *mellei fontis*- (mézkút) neve.

Azonban ez apátság keletkeztéről, viszontagságairól, s elpusztulásáról sem a Rend évkönyvei, sem hazai íróink nem szolgáltatnak adatokat, ha csak az egri érsekmegyei levéltárban

nem lennének némely ez apátság viszonyaira vonatkozó jegyzetek föllelhetők; miután Czinár Mór pannonhalmi főapátsági könyv- és levéltárnok azt állítja, hogy ez apátság okiratai, s más irományai biztosság végett az egri érsekmegyei levéltárba tétettek le.

Egyébiránt bizonyos, hogy ez apátságot is vagy a török uralom, vagy az új hit hívei pusztították el. Azonban romjai még a mult század végén látszottak, de azóta a hárskuti lakosok széthordták azokat házaik építésére, csak az egy templom maradt épen, s jelenleg plebánia-egyházul használtatik. A mohácsi ütközet után a *lutheranusok* foglalták el e templomot, és egész 1662-ig birták; ekkor azonban a katolikusok visszafoglalták sajátjukat, s a katolikusok első plebánusa, később egri püspök, *Telekessy István* kiengesztelvén: *keresztelő sz. János* emlékezetére avatta föl azt Istennek. A plebánia kegyés védura a gróf *Andrásy* család; az apátság czime pedig érdemes egyházi férfiaknak adományoztatik. (*Czinár. II. 103.*)

8. §.

J Á N O S I.

Keresztelő sz. Jánosról nevezett sz. Benedekrendi apátság.

A Kishont vármegyében Rimaszombat közelében fekvő *Jánosi* pusztán egykor keresztelő sz. *Jánosról* czimzett sz. Benedekrendi apátság létezett; de alapítója neve, alapítása, s elpusztulása kora föl nem kutatható; bizonyos azonban, hogy már a XIV. században létezett; mivel apátja mind 1397. mind 1629 ben, az esztergomi érsekmegye joghatósága alá tartozó apátok közt említettik, minthogy e vidék még nem volt az esztergomi főmegyéből kikeblezve, s rozsnuyói püspökmegyévé alakítva.

Ez apátság nevezetesebb viszonyai közül *Péterffy* említi, hogy Rimaszombat mellett malma volt, melyben utolsó

apátját a molnár meggyilkolta, mi a XVI. század eseményei közt nem csak ez egyszer, hanem más egyháziakkal, kivált szerzetesekkel is megtörtént.

A közel mult században még látszottak a nagyszerű monostor alapjai, s ezeken a kálvinisták által templomul használt kápolna, valamint a monostor majorsága romjai is a Rima folyó meletti halmon. — Az apátsági négyszögkövekből épült két tornyú templom jelenleg is megvan, melyben 1723-ban *Hornig Miksa* iktattatott be ez apátság czimzetes apátjátul. (*Czinár. I. 265. — Schem. Cleri Rosn. 1836. 40. l. — Eccl. Cam. 22. cs. 4. sz.*)

9. §.

J Á S Z Ó.

Ker. sz. Jánosról czímzett prémontréi Kanonokrendi Prépostság.

Hazánk jelenleg is virágzó prépostságai egyike a *Jászói* prémontréi Kanonokrendi Prépostság Abauj vármegyében. E prépostság a Kassától három mértföldnyire fekvő *Jászó* mezőváros mellett van, s mind régisége, mind nevezetes eseményei, mind a természet javaival megáldott területe miatt nevezetes. Mert már a tatárjárás előtt alapított *keresztelő sz. János* emlékezetére, s eleinte a *nagyvárad foki sz. István* vértanú egyháza fiókja vala, 1294 ben pedig a Morvaországi lucei apát joghatósága alá jutott; alapítójátul egyik magyar királyt, de nem tudni melyiket, tiszteli. (*Annal. Ord.*)

A tatárok Jászt is földülván, ez alkalommal a prépostság kiváltságlevellei, s többi irott okmányai elégtek. IV. Béla király tehát, Albert prépost kérésére, az előbbi királyok által engedményezett kiváltságait 1255 ben kelt oklevelében újra megállapította, s öcsce *Kálmán* Halics vezérének a leégett monostor fölépítésére fordított bőkezűségét, valamint *Pohyu* (Pocheg?) *Mon-jkeldi* (Monaj), *Nyesta*, *Perecse* (Abauj), *Jeszte* Gömörvármegyében keblezett földeknek, *Kálmán* által

a prépostság javadalmazását történt adományozását megerősítette, valamint az *Aba* törzsből származott Izsák által ugyancsak a prépostság részére történt *Mihluk* major adományát is helybenhagyta, végre ezen adományokat saját maga részéről *Noe? Saul?* és *Endre* Gömörvármegyében volt földekkkel toldta meg. Ezenkívül Béla király a monostor népeitől a királyok számára beszédetni szokott gyűjtéseket a monostornak ajánlékozta, a prépostság alapítványi jobbágyságait a vármegye hatósága alól mentesítvén, az egy prépostot hatalmazta föl minden föben járó vétség megtorlására, vagy a vétkes fölmentésére. Továbbá a társháznak hiteles hely, és *nyilvános levéltár* tarthatási jogot adott, végre a Jászón alapított sz. *Mihály* egyház adományozási jogát a társháznak engedte. IV. Béla király ezen okmányát 1494-ben II. Ulászló, 1539-ben I. Ferdinánd királyok is megerősítették. *Czinár. II. 23. l. — Eccl. Cam. 42. cs. 14. sz. a.)*

1263-ban IV. Béla király megsemmisítette az ifjabb király István által *Zsup* (máskép *Apáthi*) Abauj vármegyei helység iránt a Préposttal eszközölt sérelmes cserét, és *Zsup* helységet vissza adta a prépostnak, István király pedig e sérelem orvoslására egy Szabolcs vármegyében létezett *Kolon* nevű halastavat ajándékozott a prépostnak. Mindazáltal *Zsup* helység még tovább is különféle pörlekedés tárgya maradt; mert annak a *Cháni* nemesek foglalásai elleni biztosítására *Salamon* prépost 1284-ben új határokat rakatott, két évvel utóbb pedig *János* széplaki apát újra pört indított *Antal* prépost ellen *Zsup* helység birtoklása miatt, migvégre egyezkedés útján választott bírák azt a Prépostnak ítélték oda. (*Czinár az i. h.*)

IV. László király a monostor birtoka nagy területét *Gölnicz* városnak ajándékozta, azon igérettel, hogy a monostor e veszteségét csere útján más birtokokkal fogja kipótolni, s mivel ez igéretét nem teljesítette, III. Endre király a monostor némelyek által igényelt véd- és kegyuri jogát, mint régente volt, a királynak tartotta föl*) a prépostság jobbá-

*) A királyi kegy- és véduri jog soha sem volt gyakorlatban, csak I. Lajos király vette azt igénybe, midőn 1350-ben az osztrák herceg kívánatára több rendtagok tiltakozása ellenére, II. *Miklóst*

gyait pedig a kerületi bírák, és ezek hivatalnokai hatósága alól oly terjedelemben mentesítette, hogy ott adót szedni, s megszállni ne merjenek, a monostornak pedig megengedte, hogy újonnan szűkebb határok közé szorított földjein található mindennemű érczet (az ezüstön kívül) bányászoknak bérbe adhasson, s a szokott részt szedhesse, s a *Tarov* (?) faluban régóta szedetni szokott adót végre templomok javítására a monostornak adományozta. (*N. R. A. 1235. cs. 69. sz.*)

Miután továbbá Károly király is 1332-ben a prépostság földjei nagy részét elvevén, Szomolnok városnak adta; Lajos király 1358., és 1364-ben a monostor kármentesítésére a monostornak minden annak *alapítványi határai közt* föltalálendő ércznemekre vonatkozó korlátlan bányajogot adományozott mindenkorra, s ez adományozást 1430. Zsigmond király is helyben hagyta. (*U. o. 1109. cs. 15. sz. — Anal. Scepus. I. 210.*)

Egyébiránt a királyok által engedményezett kiváltságokon, s kedvezéseken kívül, a prépostok is különféle kedvezményeket s kiváltságokat engedtek, különösen a prépostság népei szaporítása végett, ezeknek. Így Albert prépost megengedte 1244-ben, hogy *Keresztelő sz. János* egyháza népei minden egész házhelytől sz. *Márton* évnapján a város mértéke szerint telekadóul három nehezék (poundus) ezüstöt fizessenek; ellenben akár vétel, akár irtás, akár bármely más módon szerzett *szölleik-* s földjeiktől semmit se tartozzanak fizetni, mindenik *malom* pedig egy házhelyet terhelő adót fizessen; szintűgy az asztalosok, bognárok, vargák, pékek, mészárosok, tímárok, s ezekhez hasonló kézművesek, kik bérben laknak, évenként 12 dénárt szolgáltatassanak be a monostornak. Továbbá két ünnepen, úgy mint: sz. *Mihály*

nevezte préposttá. II. Ulászló király uralkodása közben e véduri jog megváltozott, minthogy e király azt 1508-ban *György* pécsi püspöknek adományozta oly kikötéssel, hogy *György* püspök halála után e jog *Kassa* városra szálljon; de *Kassa* város oly tartózkodva használta e jogot, hogy a prépostválasztásba soha sem avatkozott. (*Czindár az i. h. 27. l.*) — Azonban ugyanazon Ulászló király már 1512-ben a prémontréi kanonok rendnek szabad prépostválasztási jogot engedményezett. (*Eccl. Cam. irreg.*), míg ezen mindig a Rend kebeléből történendő választás 1775-ben *Sauberer* András prépost részére kiadott királyi kiváltság nyomán állandósított. (*Lib. R. Eccl. VI. 346. sz.*)

főangyal, és *Karácson* ünnepén mindenikök tehetségéhez mért illő ajándékkal tartozzék a monostort megtisztelni. *Keresztelő sz. János* évünnepén az egész helység egy berbécset, egy tüveg sert, s minden házbely egy kalácsot adjon a kolostornak; az időnkint óhajtott papot közösen választthatják, s papjok tizedét a németek szokása szerint a szántóföldeken hagyják. — E kiváltságlevelet 1295-ben *Vigand* prépost, és az egész társház megerősítette. (*Czinár I. 24. l.*)

1394-ben *János* prépost a szomszéd Somogy helységben tartózkodott *Mária* királynétól *Jászó* mezőváros részére *Keresztelő sz. János születése* évnapijára, és az ezt megelőző napokra évenkénti vásártarthatási szabadalmat eszközölt ki ugyanazon kiváltságokkal, miuőkkel a szabad királyi városok szokták országos vásáraikat tartani. (*Cod. dipl. X. 2. 195. l.*)

Mindezen, s még több hasonló kedvezmények daczára, melyekkel a monostor jászói alattvalói elhalmoztattak, ezek makacs szellemöktől sarkaltatva, nemesak az engedelmességet tagadták meg földesurok iránt, hanem nyílt lázadásra vetemültek. Mert midőn *Péter* prépost 1421-ben halastavat akarván szervezni, és malmot építeni, a jászóiakat kézi munkára szólította föl, ezek még *Zsigmond* király parancsainak is ellenök szegültek, annyira, hogy *Szaniszló* prépost biztosítani akarván magát alattvalóinak, kik néhány prépostot saját lakában öltek meg, további garázdálkodásai ellen, *váracs* nem léteben, szükségesnek látta, saját lakát és a prépostság épületét kö-, vagy faépítményekkel *váracs* alakítani, toronyokkal, falakkal, és védbástyákkal megerősíteni, ezért kényszerült *Zsigmond* királyhoz folyamodni engedélyért, ki 1436-ban a prépostságnak várra alakíthatását megengedte, azon meghagyással, hogy az alattvalók e munkában segélynyújtásra szoríttassanak; de a lázongó alattvalók sehogyszem akarván földesurok parancsának engedelmeskedni, új vizsgálat után, csak királyi tekintély által valának a szükséges kézi munkára szoríthatók. (*Czinár az i. h. 25. l.*)

A jászóiakat ezen konok ellentállási merényleteikre leginkább *Szepsi* mezőváros lakosainak gonosz példája csábította. Mert ez utóbbiaknak megengedvén *Pál* prépost, hogy szőlőbegyét alakíthassanak bortermelésre, s 1330-ban szántó-

földeket is adván nekik, szerződésileg minden terméstől *tized*, továbbá bizonyos mennyiségű bor, fejrőposztó, s a templom és monostor világitására szükséges világitó szerek szállításának kikötése mellett, e tartozásaikat több ideig pontosan lerótták; de *Tamás* prépost hosszas betegeskedése folytán senki sem figyelmeztetvé a szepesieket szerződésileg elvállalt tartozásaik lerovására, ezek minden további fizetést végkép önkéntesen megszüntettek, sőt 80 évi folytonos küzdelmek után *László* nevű lelkészök izgatása következtében még a pápák által a daczó lakosok ellen kihirdetett kiközösítési Rendeletet is megvetvén, a *Rozgonyi* családhoz tartozó földesurak segítségével bizva, annyira elvadultak, hogy 1442-ben nem iszonyodtak *Péter* prépostot meggyilkolni akarni, a monostor perjelét is súlyosan megsebesíteni. Ezen zavargásoknak végre I. Mátyás király azzal vetett véget, hogy *János* prépost a jászóiaknak annyi év folytán megtagadott tartozásaikat elengedte, a *szepesiek* pedig, helyreállítatván a hűbéres földek hajdani határai, a törvényes szerződés megtartására szorítottak. (U. o. 26. l.)

1648-ban a királyi biztosok védleletet adtak ki Jászó mezőváros vámszedői ellen, melynek értelmében meghagyattott nekik, hogy a jászói lakosokat, hajdani kiváltságaik szerint, áruikkal minden harminczadvám, vagy más fizetés követelése nélkül szabadon hagyják ki s bejárni a városba. (N. R. A. 65. cs. 12. l.). A bor- és sermérhetési szabadsalomról semmi bizonyost sem tudunk, csak hogy a *Jászón* nemes udvarhelylyel birt hetesi *Pethe* László, ki ez udvarhelyét 1617-ben hitvesének *Kapy* Annának hagyományozta, 1611-ben e jog ellen tiltakozott. (U. o. 1037. cs. 21. 23. ll. — 1638. cs. 33. l.) — Jászó mezővárosban *Szegedy* Ferencz egri püspöknek is volt háza, melyet azonban e püspök 1675-ben unokahúgának, *Pataky* István hitvesének hagyományozott végrendeletében, (U. o. 1055. cs. 28. sz.) — A Jászóiaknak nem kedvező intézkedés volt a bányaművelésre vonatkozó azon a monostorhoz 1735-ben intézett királyi rez-, és más a monostor javain kiásott ércnemüektől, részfizetésre vonatkozó intés, hogy míg ez ügybeni kiváltságaikat ő Felsége a király újra meg nem vizsgálta, a *szomolnoki* érckezelő hivatalnak szolgáltatásak be előleges megvétel végett. (U. o. 1062. cs. 11. sz.)

A prépostság birtokviszonyait tekintve, birtokai régi szokás szerint a régi *Jászóvár* járulékainak tekintettek, s innen keletkezett „a jászóvári prépostság“ nevezet. Igy 1391-ben Zsigmond király, minthogy *Gady* Péter fia László e várat mellékleteivel együtt önkint föladta, és a királynak szolgáltatta át, ennek és örököseinek adományozta a csere útján királyra és *Ilsvai* Euszták királyi udvarbiróra szállott Borsod vármegyei *Aranyos*, és *Stringh*(?) helységeket az említett *Jászóvárért* szintén cserébe a szavatolás kötelessége mellett, vagy ha ez nem sikerülne, más hason értékű birtokot. Hitel. (N. R. A. 683. cs. 22. sz.)

Az 1512-ben tartott határjárás szerint a prépostság birtokaihoz tartozott: *Debröd*, *Alsó* és *Felső Metsenseif*, *Mindszent*, és *Rudnók* helységek *Abauj* vármegyében.

1642-ben *Zákosith* György kinevezett egri püspök a püspökség javadalmához csatolt jászóvári prépostság 2000 forintnyi jövedelmének *nevendékek* tartására fordítható jövedelméről szóló térítvényt adott a prépostságnak, azon kikötéssel, hogy a Jászó mezővárosban létező kastély püsköki lakul, szükség esetében pedig a kanonokok menhelyeül szolgáljon.

1685-ben a szepesi királyi kincstári hatóság *Iglódy* Mihály ugyanazon kincstári hatóság hites jegyzőjét küldte ki biztosul, hogy a jászóvári prépostság valamennyi *Horváth* György prépost hűtlenségi vétsége miatt, s halála következtében a királyi kincstárra szállott birtokait lefoglalja.

1772-ben *Horváth-Mladosovics* Istvánnak *Gáva* Szabolcs vármegyei helységben birt valamennyi ingó, és ingatlan javai vissza adattak a prépostságnak. (N. R. A. 1381. cs. 18. sz. — *Lib. Re. Eccl. VII. köt. 304. sz.* — N. R. A. 1068. köt. 29. sz. — 1260. cs. 22. sz.)

A jászóvári prépostságnak a mohácsi vész után a reformatio mindentive terjedése miatt számtalan zaklatással, s különféle viszontagságokkal kellett küzdenie. Mert utolsó szerzetbeli prépostja *Ollasyma*, 1552-ben bekövetkezett halála után, ki kanonok társaival gyors futással kényszerült menekülni, a prépostságot *Draskovich* Györgytől fogva majd egyházi, majd világi férfiak birták. *Draskovich* prépost ugyan kieszközölte, hogy a *Tornallyai* János által 1519-ben sz. *Anna*

tiszteletére alapítványul kijelölt *Jászóújfalu* (máskép *Novácsan*) a prépost számára királyi megerősítéssel biztosított, mindazáltal a prépostság 1568-tól egész 1570-ig 4000 arany forintban a csanádi püspökre iratott át élete tartamára. *Scardelati Dudich* András pécsi püspök, s 1564-ben jászóvári prépost alatt *Thurzó Szaniszló*, szepesi gróf erőszakosan elfoglalta a prépostság bányáit, és kohóit. — *Bornemisza* Gergely váradi püspök pedig, ki mint jászóvári prépost 1583-ban halt meg, megszorulván, *Pusztá-Kérch* (máskép *Prépostfölde*) pusztát *Móricz Lőrincz*nek adta.

Az 1587-ben jászóvári préposttá nevezett hetessi *Pethe Márton* 1599-ben lett utódja *Mikáczy Miklós* a prépostságot hetessi *Pethe László* királyi tanácsosnak engedte át; ez pedig eladta azt *gercsei* Ferencznek, sztropkói bárónak. Ekkor ismét *Bethlen Gábor* 1621-ben *Jászó-Mindszent* helységet domanovecki *Zmeskál* Jaroslávnak, 7 bányaváros kamara grófjának, és saját tanácsosának zálogosította el 3000 forintban; de a prépost is, hogy ne legyen *Bethlennél* kevesebbé igazságtalan, több telket, 1623-ban pedig *Alsó-Novay* falut 3000 forinton szintén elzálogosította gönczi *Szabó* Györgynek, valamint 1631-ben a *Marussy* András és János által Jászón birt nemes udvartelket is *Pybér* János egri püspökre, és atyja fivérérol unokaöcscseire *Pybér* Ferenczre s János 600 forinton iratta át zálog czimen, kiktől azt *Losy* Imre, a fentnevezett *Pybér* püspöknek az egri püspökségben utódja 776 forinton vette meg. (*Czinár* II, 29. l. — *Lib. Reg. Eccl.* I. 71. és 141. l. — *N. R. A.* 1718. cs. 1. sz.)

Jobb napokra viradt a jászóvári prépostság erdődi gróf *Pálffy* Nándor az egri püspöknek 1679-ben történt jászóvári préposttá neveztetése után; mert a rablók által elfoglalt prépostságot fegyveres erő segítségével régi fényébe visszahelyezte, és a prépostság népeinek kiváltságlevelét eszközölt ki. *Tököly* ugyan 1685-ben Jászót a prépostság javaival együtt elfoglalván, saját kincstára birtokába jutottnak nyilvánította; de *Fenessy* György egri püspök 1686-ban préposttá neveztetvén, a leégett, és szétrombolt várat saját költségén helyreállította, a prépostság birtokait azoktól, kikre zálog fejében átirattak, visszaváltotta, templomát pedig alapjából újra építtette, s a jászói kórházat is bőkezűleg segítette és így

a prépostság helyreállításában szerzett érdemei hokrosak. (Czinár u. o. 30. l.)

I. Lipót király 1697-ben a jászói *Fenessy György* által, s a *leleszi Benkovics Ágoston*, nagyváradi püspök által birt prépostságok iránt azt rendelte, hogy akkori birtokosaik halálózása esetére lefoglaltatván, minden járulékaikkal együtt, *Schöllinger Ferencz*, az alsó Austriában létezett perneki prémontréi prépostság Főpapjának, és törvényes utódainak adasanak át, minthogy hadi költségekre e prépostságoknak visszaválthatási joga fejében 230,000 forintot áldozvan, ezen érdemeiért neki adományozta e prépostságokat. Ez adományozás következtében *Schöllinger Ferencz* a jászói prépostságot, *Fenessy Györgynek* 1699-ben bekövetkezett halála után, annak jogos birtokába jutván, 1700-ban *Kratochvill Károly* a lucei Morvaországban keblezett kanonokság apátjának adta át, hogy a pernekiek által roppant adóssággal terhelt prépostságot e tehertől megváltsa. (*Lib. R. Eccl. III. köt. 248. 336. ll.*) Ezen időtől kezdve a jászói prépostságot mind világi, mind egyházi ügyeiben a lucei monostor küldöttei kormányozták. E kormányzók egyike *Miklós* 1707-ben a föllázadt *Rákóczy Ferencz* által fegyveres erővel kényszerítetvén, hogy a *Rákóczy* által Ónodon tartott országgyűlésre követet küldjön, bizonyos *Kakas* nevű rendtársát küldte el. Ez által fölségsértési vád alá esvén, az esztergomi érsek kiközösítette őt; de később ártatlanak találtatván, a király újra kegyelmébe fogadta. (Czinár u. o. 31. l.)

Nem csekély fontosságot kölesönzött a jászóvári prépostságnak „a nyilvános levéltár, s hiteleshelyi jog“, melynek Czinár elsorolta viszontagságait röviden említjük. A hazánkban borzasztóan pusztított tatárjárás közben a prépostság, s vele a levéltár is elhamvasztatott; de *Béla* király a levéltárt, a mennyire lehetett, helyreállította, Azonban 1476-ban bezithai *Magyar Balázs*, a csehek elleni biztosítására, Jászót elfoglalta, s falakkal kerítvén be, 16 évig megtartotta. Később, midőn a levéltár biztosítása végett, annak más helyre szállíttatása iránt intézkedés történt, még nagyobb kárt okozott a levéltárnak *Kérchi Gobis Mihály* deák, a jászói egyház hites jegyzőjének ármánya, ki 1492-ben a káptalan pecsétje alatt némely hamis bevalló okmányt gyártván saját számára,

magát saját, és fiverei nevében a király és monostor nem szerzetes emberei által a jászói egyház *Jászó Kérch* falujának birtokába, csalárdul beiktattatta.

A társház levéltára minden további bármily megkárosítása elhárításáról mind a királyok gondoskodtak ugyan legfelsőbb Rendeleteikkel, mind 1613-ban az országgyűlés intézkedett, azt határozván, hogy a török által székhelyéből eltűzött egri káptalan Jászón telepedjék le, s ugyanonét végezze a törvényes eljárásokat, és e végre *új hivatalos pecsétet* is kapott, de az egri kanonokok nem sokáig maradhattak Jászón; mivel *Bethlen* Gábor, erdélyi fejedelem 1619-ben az ország nagy részét hatalmába kerítvén, s ez uttal *Széchi* György hadai vezére által Jászóra is reá törvén, az egy részt meggyilkolt, máskép börtönökbe zárt egri papokon töltötte boszúját, lakásaikat földúlatta, a levéltár kezelését pedig világiakra bízta. Végre a XVIII. században visszahelyeztetvén a prémontréi kanonokrend ősi törvényes birtokába, a hazai törvényekben jártas levéltárnokok választattak, kiknek legjelesbike vala *Mally* József. Ezek a nehezen olvasható okiratok kijavításához, ezek újra leírásához, és az eredetiekkeli összehasonlításához láttak, s ezeket hitelesítettvén, a törvényszékek előtt jogérvényesekké tették.

A Korabinszky földirati szótárában körülményesen leirt új, s nagyszerű prépostsági *keresztelő sz. Jánosról* nevezett templom fölépíttetésére legnagyobb gondot fordított az 1745-ben préposttá kineveztetett *Sauberer* András, ki méltán a prépostság második alapítójának mondható. A templomot egyik oldalról a kanonokok lakjai, másik oldalról a főpapilak környezi. Azonban a prépostságnak 1786-ban József császár által rendelt megszüntetése után ezen nagyszerű templom 1792-dik évi augusztus 19-dikén lángok martalékává lön, s pusztá kormos falai meredeztek az égnek, míg I. Ferencz király kegyeletből vissza nem állította 1802-ben a prémontréi kanonokrendet, s az épületek ki nem javítottak. Ez alkalommal a prépostság a *kassai* középtanodát, és bölcsészeti tanfolyam, az eperjesi, és nagyváradi nagy- a löcsei, és rozsnयी kis gymnasium gondozását vette át. Jelenleg azonban Jászóvárrott a Rend hittudományi Intézete, ujonczneveldéje, és az országos levéltár, *Kassán, Nagyváradon, Rozsnयीn* főgymnasium

van a Rend igazgatása alatt; *Leleszen* az országos levéltárt őrzi. Ezen kívül a rozsnyói egyházmegyében a jászói, felső-meczenseifi, Jászó-debrődi, Jászó-mindszenti, s Jászó-rudnoki; a kassai egyházmegyében a felső-novaji, nyéstai, leleszi, királyhelmezi, — a szathmári egyházmegyében a kiskaposi, — a nagyváradi egyházmegyében a pecze-szent-mártoni, asszonyvásárai plebániákon lelkipásztorkodásban működik a Rend 12 tagja. (*Czinár az i. h. — A prémontréi kanonokrend névtára 1868/9.*)

Jászon a prépostsági templomon kívül másik ősrégi sz. *Mihály* főangyalról nevezett plebániával már 1243-ban egyesített templom is van, melynek kegy- és védura a prépostság. — E plebánia lelkésze 1680-ban *Miklós* Péter vala, ki *Túróczy* Miklós Derecske Hevesvármegyében levő helységben volt jobbagyait a *Túróczy* Mihály által a jászói sz. *Mihály* templomnak hagyományozott 250 magyar forint tekintetéből minden szolgálat- és tartozás alól fölmentette, és az általuk birt földeket örökösen nekik engedte át. — Végre a *mezenseifi* régi ut felé „*Krisztus elfogadásáról*“, *Rudnok* felé pedig „*Boldogasszonyról*“ czimzett kápolna van. (*Schem. Cler. 111. l. — N. R. A. 1431. cs. 3. l.*)

A jászóvári Prépostok névsora:

- 1243—1256. *Albert.* (*Cod. dipl. IV. 1. r. 304. l. — Eccl. Cam. 42. cs. 14. sz. a.*)
 1263. — — *János.* (*U. o. 14. b.*)
 1284. — — *Salamon* (máskép *Márk*). (*Czinár II. 23. l.*)
 1286. — — *Antal.* (*U. o.*)
 1289. 1295. *Vigand.* (*Cod. dipl. V. 3. 476. l.*)
 1321. — — *Mihály* (*U. o. VIII. 6. 59. l.*)
 1330. 1337. 1341. 1343. 1349. *Pál.* (*U. o. 26. l. — Cod. dipl. VIII. 4. 278--526. l. — IX. 1. 708. l.*)
 1350. — — *Miklós.* (*U. o. 27. l.*)
 1360. 1382. *János.* (*Cod. dipl. IX. 5. 629. l.*)
 1383. — — *Tamás.* (*U. o.*)

1385. 1388. 1392. 1394. *János*. (*U. o.* 24. *N. R. A.* 42. cs. 5. sz. — *Eccl. Cam.* 42. cs. 14. sz. a.)
1414. 1415. *Miklós*. (*N. R. A.* 52. cs. 55. sz.)
1418. — — *János*. (*Acta Paulin. in Göncz* 2. cs. 11. sz. — *N. R. A.* 959. cs. 6. sz.)
1421. 1422. *Péter*. (*Czinár* 24. 26. ll.)
1435. 1436. *Szaniszló*. (*Cod. dipl. X.* 7. 716. 754. l.)
1482. — — *Morei János*, egyszersmind királyi Tárnokmester.
1504. — — *Chahoti Gáspár*. (*Act. Paul. de Göncz.* 3. cs. 2. sz.)
- *Vajai László*, nicomediai püspök. (*U. o.* 27)
1508. 1509. *Pál*. (*Acta Paul. in Göncz.* 4. cs. 6. sz.)
1520. — — *Karacsondy Gergely*. (*N. R. A.* 564. cs. 4. sz.)
- 1552-ig *Olasyma György*, utolsó szerzetes prépost. (*Czinár II.* 29. l.)
1553. — — *Draskovics György*, első a világi papságból. (*U. o.*)
1564. — — *Sbardellati Dudith András*, pécsi püspök. (*Kovach. Form. Sol. styli LXXXIII.* l.)
- 1583 ig. *Bornemisza Gergely*, váradi püspök. (*U. o.*)
- 1587—1591. *Hetesi Pethe Márton*. (*L. R. Eccl. I.* 230. — *Eccl. Cam. irreg.*)
1599. — — *Mikáczy Miklós*, ez által pedig
— *Hetesi Pethe László*, világi birtokos. (*Czin. II.* 29. l.)
- 1613—1615. *Gersei Pethő Ferencz*, sztropkói báró, világi birtokos. (*N. R. A.* 1021. cs. 19. sz. — *Eccl. Cam. irreg.*)
1667. — — *Pálffy Tamás*, egri püspök. (*N. R. A.* 1741. cs. 35. sz.)
1669. — — *Szegedy Ferencz*. (*Lib. Reg. Eccl. II.* 218.)
1675. — — *Erdödi Pálffy Tamás*, nyitrai püspök. (*U. o. II.* 312.)
1679. — — *Pálffy Nándor*, egri püspök. (*U. o. II.* 412. l.)
1681. — — *Horváth György*, corbaviai püspök, egri nagyprépost. (*U. o. II.* 432.)

1685. — — *Korompay Péter*, egri püspök. (*U. o. II. 508. l.*)

1686. — — *Fenessy György*, egri püspök. — Utolsó prépost a világi papok sorából. (*U. o. II. 575.*)

1697. — — *Schöllingen Ferencz*, jászói, és leleszi prépost, első a perneki főpapok közül. (*Czinár III. 248.*)

1699. — — *Blödeni Rajmond*, perneki prémontréi kanonok. (*Czinár II. 30.*)

1700. — — *Kratochvill Karoly*, lucei apát, ki Schöllingen átengedése által lön préposttá. (*Lib. R. Eccl. III. 336. l.*)

1710. — — *Fromhold Miklós*, lucei prémontréi kanonok. (*U. o. IV. 35.*)

1715. — — *Unverzagt Albert*, lucei prémontréi kanonok. (*U. o. IV. 184.*)

1720. — — *Tesch Károly*, lucei prémontréi kanonok. (*U. o. IV. 350.*)

1745. 1751. 1769. *Sauberer András*, lucei prémontréi kanonok. (*U. o. V. 215. — N. R. A. 1246. cs. 45. sz.*)

A prémontréi kanonokrend visszaállítatása után szerzetes prépostok:

1802. — — *Záz András*. (*Czinár II. 31. l.*)

— — — *Bernáth Miksa*, egzszersmind leleszi, és nagyváradai prépost. (*U. o.*)

1829. — — *Richter Alajos*, ugyanott. (*U. o.*)

1854. — — *Répássy József*. (*U. o.*)

1856. — — *Kaczvinszky Victor Vincze*. (*Schem. 186^{8/9}.*)

10. §.

LOSONCZ (DE LUCENTIA).

Boldogasszonyról címzett cziszterczita apátság.

Ezen apátság egykori helyéről, s alapittatása idejéről semmi biztos adatokkal sem birunk, csak azt tudjuk, hogy Heimbis az a „lucentiai Boldogasszony“, vagy a Vischiusnál előforduló „Kolostorok időtana“ szerint „fényes völgyről“

(de valle lucida) apátságnak nevezi. Sőt némelyek azt tartják, hogy 1190-ben a kalocsai érsekségében keletkezett, míg Sartorius eziszterezita író azt állítja, — nem idézván a kútfőt — hogy 1198-ban alapított. A kalocsai érsekségtől elég messze a csanádi püspökségében s Arad vármegyében van ugyan *Világos* nevű mezőváros, s mellette *Világosvár* váracs, melyet *Bonfin* magas hegyen létezettnek mond, s „Világos váracsnak“ (castellum lucidum) nevez; de e sejtelmeknél mindenestre valószínűbb azok véleménye, kik a lucentiai apátságot a Nógrád vármegyéhez tartozó nevezetes *Losoncz* városban létezettnek állítják, minthogy a szlávok, kik *Losoncz* mezővárost lakták, a hason nevű folyamot *Lucenetz*-nek hívták, de a szomszéd *Apáthfalván* világos nyomai is látszanak valamely hajdani monostornak.

Losoncz mezőváros kellemes, a tőle majd két mértföldnyire levő *Füle*k, és egy és negyed mértföldnyi távolságban látzó *Gács* várak közötti vidéken terül el. Eredetileg *Losoncz* a *Losonczy* család ősfészke vala. Mert *Eszterházy* Pal nádor „mennyei korona“ czimű 1696-ban közzétett munkájából az derül ki, hogy *Losonczy* Lambert, sz. László király nővére-fia, szintén Magyarország nádora, 1128-ban Losonczon „Boldogasszonyról“ nevezett templomot építtetett, mely jelenleg a losonczy reformátusok birtokában van. (*Schemat. Cler. 1836. 84. l.*) — Ha pedig ez csakugyan tény, épen nem alaptalanul következtethető, hogy *Losonczy* Lambert utódai a nevezett templomot plebánia-egyházzá szervezván, az említett 1198-ik évben apátsági egyházzá alakították. — Azonban hogy *Losoncz* a *Losonczy* család ősbirtoka volt, azon osztályozási 1393-ban, még pedig 100 márka tiszta ezüst bündij lekötése mellett kelt *okmány* is bizonyítja, melyben *Losoncz* mezőváros a család tagjai közt osztatik föl, sértetlenül hagyatván közös használatra a család birtokain netalán felfödözendő aranybányák, és érczjövedékek. (*N. R. A. 1599. cs. 20. sz.*)

Miután pedig a *Losonczy* családnak magva szakadt, midőn *Losonczy* István, Ferdinand királynak kapitánya, Temes várában, melyet 1552-ben a keményen ostromló törökök ellen oly hősiiesen védelmezett, végre kényszerült tisztességes kivonulás biztosítása mellett a várat átadni, de a hitszegő törökök által az adott szabad elvonulhatási biztosítás daczára

elfogatván, s meggyilkoltatván, gyermektelenül múlt ki: a guthi *Ország*, *Balassa*, ghimesi *Forgách*, *Török*, és több más nemes családok kaptak Losonczon birtokot. 1560-ban pedig Ferdinand király, minthogy az Ország család e vidéken már a XVI. században az előkelőbb családok közé tartozott, új adománylevelben *Losoncz*, és Rimaszombat mezővárosok felét guthi *Ország* Kristófnak adományozta. De gróf *Balassa* Imre is 1670-ben, mint losonczyi közbirtokos fordul elő; 1689-ben pedig ghimesi *Forgách* Simon neje, *Eszterházy* Ágnes grófnő egy fél *Forgách*féle malmot zálogosított el *Losoncz* mezővárosnak 200 rénes forintért. (*N. R. A. 231. cs. 26. sz. — 374 cs. 12. sz. — 402. cs. 31. 34. sz.*)

Thüróczy Krónikája (XLVIII. fejezetében) olvasható, hogy *Hunyady* János országkormányzó 1451-ben a *Giskra* vezér alatt hazánkba tört csehekkal csatát vívott, s ez ütközetben a *Giskra* által *Losoncz* közelében létezett sz. *István* király kolostora falaihoz építtetett váracst ostrom alá vette, s elfoglalta; azonban mindemellett a néhány magyar főúr árulása következtében fölülkerekedett *Giskra* seregének sokkal nagyobb száma miatt, mielőtt megütközött volna, kényszerült táborát odahagyni. — Ebből ismét arról értesülünk, hogy *Losoncz* közelében hajdan „Sz. *István* királyról“ címzett kolostor is volt, melyről azonban, adatok hiánya miatt, egyedül *Pázmán* Péter véleményezi, midőn a „*Boldogasszonyról*“ nevezett apátság birtokosainak a *eziszterczitákat* mondja, hogy az *apácázárda* volt; de nem tudható, miféle apáczáké lehetett? — Egyébiránt a katolikusoknak is van „*Sarlós Boldogasszonyról*“ nevezett plebániatemploma, mely azonban csak 1783-ban épült, míg a plebánialak 1792-ben készült el; a hajdani apátság egyháza pedig jelenleg a reformatusoké, kik azonban azt egykori alakjából egészen kiforgatták.

11. §.

R I M A S Z O M B A T

mezőváros egyházi épületeivel.

Gömör Kishont vármegye Rima patak partján fekvő székhelye *Rimaszombat*, melyben a vármegye háza is van, de

melynek eredetét homály fűdi, *Istvánfalva* *), *Szabadka*, *Kurincz*, *Téhány*, *Gacs*, *Tarnócz*, és *Möcsény* helységekhez alakult. Hajdan e mezőváros a kalocsai érsekség birtoka vala; de később a *László* kalocsai érsek, és *Szécsényi* Tamás, erdélyi vajda, közt 1334-ben kötött esere útján *Szécsényi* Tamásra szállott. Ennek azonban, 1474-ben *László* fia fiú nélkül halván meg, magva szakadt. Mivel pedig *László* egyik leánya *Hedvig Losonczy* Alberthez, a másik Anua guthi *Ország* Jánoshoz ment férjhez, ezek mindaketten megmaradtak *Rimaszombat* birtokában, míg a XVI. század közepe körül *Losonczy* István fiörökös nélkül halván el, csak két leányát, Annát és Eufrozinát hagyta hátra. Mert ekkor *Rimaszombat* birtoka *Forgách* Zsigmondra, *Losonczy* Anna harmadik férjére, s másokra szállott. De az *Ország* család férfiága is kihalt a 10. §-ban említett *Ország* Kristóf fiyermek nélküli halálával. (*Gömör, és Kishont leírása* 48—49. ll.)

1335-ben Károly király *Rimaszombat* mezővárosnak oly szabad királyi várost illető kiváltságokat, és szabadalmakat adott, minőkkel Buda város birt, s az ezekre vonatkozó eredeti királyi Rendelet a mezőváros levéltárában őriztetik. — Az 1450-ben *Hunyady* János kormányzó, és *Giskra* János csehvezér közt vívott ütközet után béke kötötven, *Giskrának* *Rimaszombat*ban saját kastélya volt, ezért az ottani templomot védtornyokkal és bástyákkal erősítette meg, s erre a katolikusokat kiűzven, az ott maradt lakosokat *Huss* eretneksége elfogadására szorította.

1506-ban iszonyu tüzvész hamvasztotta el az egész mezővárost, ezért II. Ulászló király 1512-ben az ottani főnemes urak, guthi *Ország* Mihály, Ferencz, és Imre, bizonyos *Mekcse*, és a város újra építésére legtöbb áldozattal járult *Losonczy* István kérésére a losonczy lakosokat, és kereskedőket sorsuk enyhítése végett, a királyi és minden más az egész országban akár szárazon, akár vizen terheiktől, barmaiktól, javaiktól, s árúiktól fizetendő vámtól mindenkorra mentesítette, s e kiváltságot 1612-ben II. Mátyás, 1622-ben II. Ferdinánd, 1637-ben III. Ferdinánd királyok is megerősítették. — 1514-ben ugyan-

*) A németek *Istvánfalvát* *Steffelsdorfnak* nevezték, most pedig magát *Rimaszombatot* is „*Grosz-Steffelsdorfnak*“ hívják.

azon Ulászló király *Rimaszombat* régi kiváltságait is megújította. — 1549-ben *Rimaszombat* országos vásártarthatási jogot is kapott, minthogy hetivásár tarthatási joggal már előbb birt, s a hetivásárokat szombaton szokta megtartani, ezért némelyek e körülményből származtatják a *Rima-szombat* nevet. — 1601-ben rimaszécsi, és alsólindvai *Szécsy* Tamás, mint *Rimaszombat* földesura, a mezővárosnak pallósjogot adományozott, s ez adományozást 1735-ben III. Károly király is megerősítette.

Ugyanezen *Szécsy* 1612. szigoruan meghagyta *Rimaszombat* lakosainak, hogy birájuknak engedelmeskedjenek, s a mezővárosból kiszállítani szándékolt bor kivitele előtt figyelmeztessék őt, nem veszi-e meg azt a község csapszéke számára? az általa meg nem vett bort pedig a mezővároson kívül még a körülötte fekvő falukon se merjék kiméretni, végre hogy minden ügyekben közös egyetértéssel járjanak el. — Ezuttal még azt is kell említenem, hogy 1633-ban *Szécsy* Katalin, előbb *Gyulafy* László, ennek halála után *Prépostváry* Zsigmond felesége is, *Rimaszombat* közbirtokosai közt fordul elő.

1662-ben Lipót császár védlevelet adott ki, melyben megparancsolta, hogy a mezőváros lakosai minden igazságos és törvényes, általa megerősített kiváltságaik gyakorlatában, ezek bármily erőszakoskodó megsértőik, nevezetesen a vám-szedők ellen a közel levő várőrségek által oltalmaztassanak. — Ezen Védlevelet a király a nádorhoz, és a szécseni, s érsekujvári főkapitányokhoz intézte.

1669-ben a honthi főesperes a *rimaszombati* kertület felől járó illetékeit, a katolikus plebánusokat illető negyed-és tizenhatot kivételével, bérbe adta 200 forintért *Rákóczy* Ferencz herczegnek, gyarmati gróf *Balassa* Bálintnak, az *Orlay*, és iváni Fekete családoknak s *Jánosy* Mihálynak. — Végre 1636-ban adattak át *Koháry* Istvánnak, és Jánosnak a 8400 forintért *Rimaszombat* nekik adományoztatott birtokrészek. (*U. o.* 50. s 51. ll. — *N. R. A.* 492. cs. 12. sz. — 618. cs. 7. sz. — 725. cs. 24. sz. — 938. cs. 48. sz. — 1155. cs. 28. sz. — 1701. cs. 30. sz. — 1757. cs. 7. sz.)

1554-ben, elfoglalván a törökök *Füle*k várát, *Rimaszombat* közelében *Szabadka* váracstot építették, s erősítették meg, és ennek őrzésére valamint élelmezésére is a *rimaszombati*

lakosokat szorították, kik az egri és budai basáknak is kényszerítették még, midőn a törökök 1593-ban a várat odahagyták is, élelmi szereket, és pénzt szállítani. — Akkortájt Rimaszombat mezőváros egyik felét a *Koháry*, másikat a *Forgách* család bírta, kiktől azonban a lakosok, 1692-től 1747-ig bizonyos meghatározott pénzösszeget fizetvén le, megváltották magukat, egyedül 630 váltó forint évi tartozással maradtak még hátralékban, melyet *Coburg-Gotha* hercegeknek, mint a *Koháry* birtok örökösének, kellett fizetniök.

1697. és 1680. között a lakosok nagy részét iszonyúan dühöngött járvány pusztította el. Nem csekélyebb veszély súlyosodott e mezőváros lakosaira a XVI. század közepe táján körükben is terjesztett Luther, és Kálvin vallásújítása következtében a katolikusok, és protestansok közt kitört elkeseredett vizálgodások miatt, melyek folytán a protestansok száma annyira megsaporodott, hogy még a XVIII. század elején a katolikusok bizonyos *Varga János* által a temető éjszaki oldalán építtetett kis kápolnából is kiszorítottak. Az esztergomi érsek ugyan mindent megkísértett a zavargó protestansok lecsillapítására, s a népnek az ő katolikus hitrei visszatérítésére; mivel hithirdetőket küldött hozzájuk, kik az összegyűjtött népet tanítással, és intéssel józanabb eljárásra törekedtek birni, s e végre ünnepeles körmeneteket is tartottak; de a nem katolikusok közt azon hir terjedvén el, hogy a templomot el fogják veszteni, mindezen békés törekvés meghiúsult, míg végre a zavargó lakosok törvényszék elé idéztetvén, 1771-ik évi april 9-dikén a főizgatók egy része több évi börtönre, másik része testi büntetésre, az egész nem katolikus, nagy részt református község a katolikusoktól erőszakkal elvett templom, iskola, és ennek jövedelme, úgy szintén az egyházi eszközök visszaadására ítéltetett, nyilvános vallásgyakorlatától megfosztatott, a nem katolikusoktól elkobzott birtok a katolikusoknak adatott át, a lelkipásztorkodás pedig *Karaba György* hithirdetőre bízott.

Az ekkép még magánházakban sem engedett vallásgyakorlatukkal együtt kiszorított protestansok távolabb eső vidékekre kényszerülvén távozni, több izben folyamodtak a királyhoz orvoslásért; de sikertelenül, míg végre II. József

c-sászár 1783-ban szabad vallásyakorláson kívül saját templomuk fölépítését is megengedte a reformátusoknak, kik 1784-dik évi april 19-dikén lerakták templomuk alapját, 1801-ben pedig, *Szűjgyártó* István bőkezűsége által gyámoltatva, iskolát is építettek. Végre 1786-ban a lutheránusok is építettek maguknak a tamásfalvi lakosokkal együtt Rimaszombatban templomot, s jelenleg mindakét protestans felekezet lelkésze békés egyetértésben van a katholikus plebánnal. (*Gömör, és Kishont* 53—58. ll.)

Rimaszombat legkitünőbb, „*Keresztelő sz. János nyakarágásáról*“ czimzett temploma jelenleg a katholikusok birtokában van, s e templom a reformationál sokkal előbb híres és népes plebániatemplom volt; mivel ezen, mint följebb említettem, *Giskra* János cseh vezér által 1450-ben tornyokkal ökesített templomban leghitelesebb okiratok tanúsága szerint, 1462-ben, s a következő években hét lelkész végezte a lelkipásztori foglalkozásokat; 1550 körül pedig a főesperes is itt lakott hat egyházi férfiúval. — Később a protestansok foglalták el e templomot s 1771-ig használták; ezek kezei közt azonban annyira elpusztult, hogy végkép szét kellvén bontatnia, 1773-ban új diszesebb plebániatemplom építetet helyette. E templomban „*Sz. Antal hitvallóról*“ nevezett hajdan alapított oltárnokság is van, mely lassankint idegen kezekbe jutott. Így ez oltárnokság *Gilláyi* György tinini választott püspöknek, és lipői prépostnak halála után 1727-ben a Rima vizén hozzá tartozott Felső-malom nevű malommal együtt *Ujvendégi* Jánosnak adományoztatott. 1771-ben azonban ez oltárnokság is Mária Terézia királynő által törvényes birtokosainak visszaadatott, és a plebaniatemplommal mindenkorra egyesítettet, adományozási joga a királynak tartatván fenn. (*Schem. Cler. Rosn. 1836. 44. és 101. ll. — Lib. Reg. Eccl. IV. 517. l.*)

12. §.

SZOMOLNOK

mezőváros egyházi épületeivel.

Szomolnok bányamezőváros, mely *Schmölnitz* német nevéől a régi okiratokban majd *Schmulnuch*, majd ismét *Schmulnuch-bányának* mondatik, Szepes vármegyében fekszik azon mindenfelől igen magas hegység keritette völgyben, mely Gömör vármegye határáig terjed. Ezen mezőváros már hajdanában híres volt, valószínűleg eleinte szász gyarmatok által művelt rézbányái miatt, a XVII. század vége felé pedig magánosok birtokából a királyi kincstár sajátjává lön, mely ott legfőbb bányafelügyelőséget szervezett.

Szomolnokot, mint a *szepesi vár* javai közé tartozott birtokot, I. Károly király 1327-ben ősi szabadalmi, és kiváltságai állandósításával örvendeztette meg, s e kedvezményt 1364-ben Lajos király is megerősítette; 1332-ben pedig Károly király a mezővárosnak, vagyis a mezőváros új gyarmatosainak ajándékozta a város környékén két mértföldnyire terjedő földet, 1338-ban ismét a három *Svedlér* nevű falut, valamint *Remete* helység negyed részét, melyek előbb néhai Frank, szepesi alispán, és Szepesvár várnagya Konrád, és Tamás fiai *Miklós* és *György* nevű fiainak birtokai valának, adományozta, a határjárás megtartása mellett, a szomolnokiaknak, s ez adományozást Lajos király is helyben hagyta 1353-ban. Ezen felül 1344-ben *Lőrincz* tárnokmester, és nyitrai főispán megparancsolta, hogy a szomolnokiaknak a fentidézett nekik adományozott *Svedlér* és *Remete* helységekre vonatkozó kiváltságaik Telegdy *Chanád* esztergomi érsek, és a *Bebek* család ellenében sértetlenül fenntartassanak. 1424-ben a *kincstári nyeremény* grófjaihoz, és kivetőihez Zsigmond király oly tartalmú rendeletet intézett, hogy ennek fizetését a szomolnokiaktól régi kiváltságaik ellenére ne követeljék s e rendeletet 1698-ban I. Lipót király is megerősítette. Végre V. László király 1456-ban megengedte a szomolnokiaknak, hogy évenként szabadon választhassák bírájukat. (*Wagner*

Anal. Scepus. 1. 200. 203—205. ll. — N. R. A. 451. cs. 20. sz. — 452. cs. 1. sz. — 295. cs. 17. sz. 1. 3. §. — 725. cs. 26. sz. — 1752. cs. 16. sz.)

Midőn *Zápolya* János, mint Szepes vára, és földje örökös főispánja, s a Szepesvárhoz tartozott, hajdan a hatalmas pelsőcezi *Bebek* család által birt javak ura királylyá lőn, vetélytársa I. Ferdinand Fölségsértési vétségbe esettnek nyilvánította őt, ezért a Szepesvárhoz tartozott fekvő javakat *Szomolnok* mezővárossal együtt 1527-ben bethlenfalvi *Thurzó* Sándornak adományozta. Ezentúl egy egész századon túl a *Thurzó* család birta e javakat, mint a következő adatok bizonyítják.

1552-ben az ország nádora *Thurzó* János részére megidéző okmányt adott ki *Bebek* Ferencz ellen a *Szomolnok*, és *Svedlér* mezővárosokhoz tartozó erdők pusztítása miatt. Hiteles. Hasonló pörök keletkeztek 1568. 1574. és 1591-ben a *Thurzó* család, és szomolnoki lakosok közt az erdők pusztítása, és határsértés miatt a *Bebek*ek krasznahorkai várnagya *Kétházy* Pál ellen azon a gróf *Thurzó* Elek, és ő Fölsége közt létrejött szerződés következtében, melynek értelme szerint *Thurzó* bizonyos *Szomolnok*, *Svedlér*, és *Krasznahorka* között pörös földterületek használatáért a pör végleges eldöntéséig 40 forintot tartozott évenként fizetni, s e pénz fölvételét *Krasznahorka* új ura Szentkirályi *Andráshy* Mátyás jószágigazgatója nyugtatta. Ekkép szünt meg ez évek során át húzódott viszálgodás. (*U. o. 207. cs. 24. sz. — 260. cs. 38. sz. — 438. cs. 37. sz. — 451. cs. 18. sz. — 984. cs. 21. sz.)*

1638-ban *Szomolnok* mezővárost több más birtokokkal együtt, gróf *Thurzó* Mihály, magvaszakadván, 85000 forinton, gróf *Forgács* Éva beleegyezésével, de csak a fiu ágra örökösen gróf *Csáky* Istvánnak adományozta. Ezen adományozást 1651-ben III. Ferdinand király új adománylevelben ugyanezen *Csáky* gróf mindkét nembeli utódaira kiterjesztette, s ez adományozás nyomán a nevezett gróf *Szepesvára*, és *Szomolnok* mezővárosa, s az ottani vaskészítés birtokába 1652-ben a jászóvári káptalan jelenlétében törvényesen beiktattatott. — 1689-ben gróf *Csáky* István, a királyi jogok Igazgatósága, és *Mariásy* család, mind Fölperesek, és az *Andráshy* család, mint Alperes, között *Szomolnok*, *Svedlér*, és *Vagendrüsszel* mezővá-

rosok, *Stelbach* puszta, és a krasznahorkai uradalom határai igazítása közben kitört pörnek barátságos kiegyezkedés végett végett.

Végre 1671-ben gróf *Csáky* Ferencz, és István testvérek, megosztván a *szepesi uradalmat*, és a *szomolnoki bányákat* egymásközt, a *Tököly* pártba keveredett Ferencz birtokrészét a királyi kincstar foglalta el, 1690-ben pedig a más fekvő javakkal kielégített István gróf bányarészét is visszavette, sőt midőn 1709-ben a gróf *Csáky* család osztályos atyjafiai pört indítottak a királyi kincstar ellen a szomolnoki rézbányák, és *Szomolnok*, *Stosz*, *Szedlér* mezővárosok visszatérítése végett, a királyi Tábla ítélete megsemmisítettvén, a kincstar nyerte meg a pört. (*Wagner Anal. Scepus II. 25. l. — N. R. A. 826. cs. 35. sz. — 827. cs. 52. sz. — 933. cs. 59. sz. — 1041. cs. 20. sz. — 1522. cs. 17. sz.*)

Szomolnok mezővárosban, melynek lakói, többnyire katolikusok, s csak kisebb részök vallja Luther tanait, jelenleg sz. *Katalinról* czimzett 1804-ben épült templom van, s mint-hogy a régi, 1310-ben épült plebániatemplomot a lutheranusok foglalták el, a katolikusok 1666-ban a „*Szent Lélek*“ tiszteletére avatott templomot építették maguknak.

Az 1707-ben tartott vizsgálat szerint mindenik felekezeti lelkésznek a város évenként 40 forintot fizetett, hetenkint 8 iteze sert, 2 font húst, és a szentmisékhez szükséges bort szolgáltatott. A kápolna káplánja jövedelmeihez tartozott: hetenkint egy 80 itezés hordócska ser, 100 frt évdíj, étkezésére évenként 50 frt, melyeket az Eüblig-féle bizottmány még 10 forinttal toldott meg, kapott továbbá két szekér szénát, karácson és húsvét ünnepein egy aranyat, Pünkösd- és három királyok ünnepein egy tallért a szentmisékhez elégséges borral együtt; végre a kántorok minden héten 10 iteze sert, 4 font húst, és 24 dénárt kaptak. Az eddig nevezett templomokon kívül van még a *kórházban* egy „*Boldogságos Szűz hét fájdmáról*“ czimzett, 1830-ban megújított, a szomszéd *Stoszi* hegyen „*Sarlós Boldogasszonyról*“ nevezett 1735-ben épült templom, végre a Királyhegyen 1805-ben épített sz. *József*ről czimzett kápolna. (*N. R. A. 62. cs. 20. sz. — Schemat. Cleri Rosn. 1836. 117. l.*)

III. FEJEZET.

SZEPESI PÜSPÖKMEGYE.

1. §.

S Z E P E S

Szepesvárral, és mellékleteivel együtt.

Lengyelország határain a Kárpátok tövében fekvő külön, Sáros, Abauj, Gömör, és Liptó vármegyék által környezett, negyven mértföldön túl elterült, tartományt képező Szepesség nevezetes mind a rajta letelepedett népesség, mind régóta meghonosult sajátságos intézményei tekintetéből.

A Szepességben letelepedett ős lakosokról semmi bizonyos adattal sem birunk, noha némelyek azt állítják, hogy ős lakosai *gótok* valának, sőt Szepesség német *Scyrps*, és *Scyps* nevét *scyr* népségtől származtatják, mely Attilának a Krisztus után 451. évben Galliába intézett híres hadjáratában, mint társassereg vett részt, s a *Duna* éjszaki tájain lakott. Később Szepes földjét a szomszéd Lengyelország királyai vagy főurai foglalták el; de, mint némely írók vélekednek, I. Károly király, *Erzsébetet*, *László* lengyel király leányát, vevén nőül, *hercegség* czíme alatt szerezte volna vissza Magyarországnak e hírneves tartományt. Azon gyarmatosok pedig, kikről némely írók azt állítják, hogy *Henrik*, *Krakó*, és *Silesia* hercege, megengedte már 1204-ben *Tivadar* krakói nádornak, miszerint a *Poprád*-ból kiömlő fejér és fekete *Dunajecz* folyók körülötti erdőben *Theutonokat* telepíthessen le, alkalmasint *szászok* valának, kiket a bányaművelésben tanusított jártasságuk miatt II. Gejza

király (1141—1161.) szállított e vidékre, az első magyar királyok pedig kiváltságokkal ajándékozták meg. (*Korabinszky — Bárdozy Suppl. Anal. Scepus. 5. és 30. ll.*)

Hazánk első alakulása, és szervezkedése alkalmával egész Magyarország kiszabott határok közé szorított várterületekre osztatott, melyek várispánságoknak nevezettek; e várterületek várai őrizetével tapasztalt hűségű kapitányoknak, vagy *várispánoknak*, (*comiteseknek*) nevezett vitézek bizattak meg, kik katonáikkal a királyt hadjárataiban kísérni tartoztak; a várterületek várispánságoknak nevezettek, s az ily várterület két harmadrésze bérbirtokul zsold fejében a várkatonák közt vala felosztva, de a vár többi népe is annyi illetéket kapott belőle, hogy abból nemcsak élélhetett, hanem terheit, és adózásait is fődözhetette; a várterület egy harmadrésze pedig a várispánokat, s várörököt illette. Az előbbiek *várjobbágyoknak*, az utóbbiak pedig *udvarnokoknak*, s *váröröknek* (*Castrenses*) nevezettek. Ily, még pedig a legrégibb várispánság vára vala, a magyarok által *Szepesvárallyának*, a németek által *Kirchdorf*nak nevezett mezőváros területén már régóta romjaiban heverő *Szepesvár*, talán ugyanaz, melyről Béla király névtelen jegyzője ekkép ír (XVIII. fej.) „Missus est Borsu, filius Bunger, cum valida manu versus terram *Polonorum*, qui confinia regni conspiceret, et obstaculis confirmaret usque ad montem *Tatur* (Tátra), et in loco convenienti castrum construeret caussa custodiae Regni, Borsu vero, factis metis, reversus est ad ducem Árpád. — Dux vero Borsum in eodem castro *comitem* constituit.“

Ezen királyi vár népeinek, vagyis a *szepesi* nemeseknek, kik akkortájt *10 lándzsásoknak* nevezettek, IV. Béla király 1243-ban kiváltságlevelet adott, melyben valamennyi régóta élvezett szabadalmaikat, s kiváltságaikat megerősítette. E kiváltságok pedig a következők valának: egyikök se tartozék bármely gyűjtést, vagy követelést fizetni, hacsak a gyűjtés magokra a király szabadjaira, és minden más nemesre is általánosan ki nem vettetik; a piaczon, és udvarhelyeiken minden adótól mentek legyenek; a király zászlója alatt intézett hadjáratokra, minden négy 8 eke alá való (egyre 120 holdat számítva) földet biró nemes egy fegyverest tartozzék állítani; a szepesi gróf csak lopásra, ércpénzhamisításra, és

tizedekre vonatkozó ügyekben bíraskodhassék fölöttük, a kisebb ügyek tárgyalására pedig maguk választhassanak maguknak bírót; párbajaikat csakis a király vagy (az ennek személyét képviselő) szepesi várispán előtt végezzék; a szepesi várispán semmiféle erőszakos megszállást ne követelhessen náluk; ha valamelyikök fiörökös nélkül halna meg, minden vagyonát veje, vagy hátrahagyott özvegyének második férje örökölje, kire azonban a meghalálozott kötelességei és tartozásai is szálljanak; ha valamelyikök esküvel kényszerülne magát igazolni, vagy valamely vád alól kitisztázní, a hetedik eskü után csak 40 denárt fizessen, végre minden elítelt a vidék szokása szerinti birságot megfizesse. (*Bárdosy az i. h. 34—38. U.*)

Mily kedvezményekben részesítették a magyar királyok a Szepességben, főleg *Várallyán* lakott szászokat, kiderül a következőkből: 1262-ben IV. Béla király megengedte *Illés, Rynold, Mihály, Gergely, és Sváb* várallyai királyi szász eredetű szabadosoknak, hogy *András* rokonuknak, a szepesvári jobbágyok egyike fiának, földjét megszerezhessék oly föltétel alatt, hogy ezen, és más örökség útján birt földjüktől a királynak évenként megfizessék az általuk ajánlott egy obon (két lat) aranyat.

Nevezetes azon 1271-ben kelt királyi okmány is, melyben V. István király a szepességi *szászoknak* igen terjedelmes szabadalmakat engedményezett, s az ezekkel járó kötelmeket is elsorolja, és pedig, hogy minden évben sz. *Márton* tünnepén a budai mérték szerint számított 300 gira (marca) aranyat fizessenek, s ezen évbér fejében minden más tartozástól, gyűjtéstől, és adózástól fölmentetnek, hogy a hadjáratra induló királynak 50 jól fegyverzett lándzsást állítsanak, kik a király zászlója alatt küzdjenek, a vidékükre utazó királyt kíséretével együtt fényesen fogadják, és kísérik el; ispánt vagy bírót maguk választhassanak, ki a szepesi királyi várispánnal együttesen bíraskodjék a tartomány fővárosában *Löcsén* minden fölmerülő ügyekben; de a jelentékenyebb pörös ügyekben megszabandó büntetésekről, és birságokról a várispán ítéljen, kit ezért két denár díj illet; a harmadik denár pedig csekélyebb ügyekbeni bíraskodásért a szászok ispánjának, vagy grófjának jusson; továbbá egyházaik *le'készeit* maguk választ-

hassák; tartományuk határain kívüli helyre semmiféle állapott, vagy méltóságú ember se idézhesse őket; Virágvasárnapján minden évben elfogadják, és forgalomba hagyják menni a királyi ércpénzt, s a királyi kincstárt illető nyerményt tartozzanak megváltani; a piacon vagy vételár fejében minden girától évenként egy *nehézéket* kapnak; végre saját kerületek határai közt teljes halászati, vadászati, erdőirtási, s ezeket szántóföldekké alakíthatási, úgyszintén ércnyomozási, és kiaknázási szabadsággal birjanak. (U. o. 94. l. — *Anal. Sceps. I. 189. l.*)

1328-ban Károly király a szepességi szászok ezen, s más hasonnemű kiváltságait azon kikötéssel erősítette meg, hogy a fennt jelzett 300 gira szinarany helyett azontúl évenként 1400 gira aranyat tartozzanak sz. *János*, és *Márk* ünnepeén fizetni, mi arra mutat, hogy a lakosok száma az V. Istvántól I. Károlyig lefolyt időszakban tetemesen szaporodott.

A szepességi XIII város ezen, s hasonló kiváltságait lengyel királyok is, jelesül 1539-ben *Zsigmond*, 1578-ban pedig *Báthory* István helybenhagyták, és szentesítették. Ezenkívül IV. Béla király 1254-ben a szepességi szászok esedezésére nekik adományozta bizonyos föltételek alatt az általuk a királyi peczérektől megvett Somogy (Schmegen, Smieszan) nevű földrészt, melyet III. Endre király 1293-ban a szepességi szabadalmazott falvak közé sorozott, mit 1582-ben Rudolf király is megerősített.

Továbbá IV. Béla király Várallya mezővárosban letelepedett gyarmatosainak adományozta 1258-ban *Kohlbach* szepességi helységet; I. Ulászló király pedig 1440-ben azon rendeletet küldte a szepességi szász városokba, hogy azontúl közös *grófot*, vagy *ispánt* válaszszanak maguknak, kinek székhelye Késmárkon legyen. (*Bárdosy 61. 441. ll. Wagner anal. Scepus. I. 222. 226. 235. ll.*)

Nem mellőzhető még ez alkalommal a szepesi szászok *városjoga*, vagyis azon szabványok, melyeket e szászok már ősidőben használtak, s a szepesi tartomány népvénei 1370-beu német nyelven, de régi, és nyers irálylyal közzétettek, és egész 1516-ig folytattak, s melyek Wagner analectáiban föllelhetők. (U. o. I. 241—261. ll.)

A szepességi királyi szászok ősrégi pecsétjén e körirat

olvasható: „SIGILLVM * SAXONVM * DE * CIPS.“ E pe-
eséten halomra épült két oszlopon nyugvó hegyes tetejű két
elszáradt, és csonkított fa között álló ház fölött kettős kereszt
látható. (*Bárdosy. 392. l.*)

A Szepességről általánosan elsorolni szándékolt ismerte-
tések földéritesét tetemesen elősegítik azon okiratok, melyek
az eleinte királyi, utóbb királyi adományozás révén különféle
egy- családoknak jutott *Szepesvár* eseményeire, és viszontag-
ságaira vonatkoznak. Ilyen azon okmány, melynél fogva kün
László király 1278-ban *Polan* szepesi várispánt, s ennek
fivérét *Ricolphot*, Szepesvárnak *Mack* fiától Lorandtól vitézsé-
gökkal végrehajtott visszafoglalása, miatt *Farkasfalva*, és
Pokaj majorságok adományozásával jutalmazta meg.

I. Károly király egy 1308-ban kelt okmányban elismerés-
sel említi a *Berzeviczi* nemzetségből származott *Kakas* mester-
nek Károly király vetélytársa, *Wenczel* cseh király, emberei
által elfoglalt királyi *Szepesvár* ostromlásában szerzett érdemeit.

Zsigmond király 1437-ben *Rozgonyi* István és György
pozsonyi grófoknak adományozta *Szepesvárt* a szepesi főispán
méltósággal, és Szepesföld 11 kerülete, évenként 700 arany
forintra rúgott bérével együtt, míg a királynak tetszeni
fog. *Hiteles.*

1443-ban Szepesvár, *Báski* Péter várnagy hanyag föl-
ügyelete folytán, *Giskra*, és cseh zsoldosai hatalmába jutván,
a szepesi káptalan és országos nemesek jogaira vonatkozó
okiratok elfoglaltattak, és sz. *Márton* templomából, hol azok
őriztettek, elraboltattak. (*Wagner anal. Scepus I. 34. 35.*
109. — N. R. A. 16. cs. 65. sz.)

I. Ulászló királynak a várnai csatában történt gyászos
kimúlása, s a cseheknek Magyarországból kivonulása után
utószülött László király uralkodása közben, békésebb viszo-
nyok következvén Magyarországbán, Hollós Mátyás király
Szepesvárt, és a szepesi uradalmat 1465-ben *Deák* más-
kép *Zápolya* Imrének, előbb Nagybányán szatmári kamara-
grófnak, utóbb felső Magyarország főkapitányának, végre
Dalmát-, Horvát- és Slavoniai bánnak adományozta a szepesi
örökös főispán méltósággal együtt. — Ez pedig 1487-ben
csak *Pelsőczy Bebek* Orsolya özvegyét hagyván hátra, megha-
lálózott, ezért birtokait, s méltóságát *Zápolya* István, szin-

tén a felső magyarországi részek főkapitánya, örökölte, ki 1492-ben a nádori méltóságra jutott, s 1499-ben meghalt. — Ezt fia *Zápolya János* követte, kit II. Ulászló király 1500-ban a *szepesti örökös főispán* méltóságban megerősített*), de ki utóbb erdélyi vajdává lön, végre magyar királylyá kiáltatott ki. *Zápolya János*, mint király, *Szepes-* és *Késmárk* várakat az ottani városokkal, valamint *Richno*, *Gölnicz* és más várakat a szepesti örökös főispáni méltósággal együtt *Laskó Jeromos* sirádi nádornak ajándékozta az általa közötté s a török császár közt szerencsésen eszközlött frigy jutalmául.

De *Laskó Jeromos* nem igen bírta sokáig e javakat; mert I. Ferdinánd király *Szepesvárt* illetőségeivel együtt már 1527-ben *Bethlenfalvi Thurzó Elek* királyi főtárnokmesternek, és *Jánosnak*, ezek által pedig *Thurzó György-* és *Ferencz* testvéreknek, atyjai után unokaöcseseiknek, adományozta, mire *Szepesvárt* 1533-ban *Laskó* (megtartván magának a *késmárki*, és többi várakat) önmaga átengedte a már említett *Thurzó Elek*nek, ki 1543-ban kelt végrendeletében *Szepes-* és *Bajmócz* várakat öcsésének *Thurzó Jánosnak* hagyományozta, oly kikötéssel, hogy ennek halála után *Thurzó Bernátra*, és öcsésének *Thurzó Kristófnak* gyermekeire szálljon.

A *Thurzó* családnak ezen birtokbani biztosítása végett *Ferdinánd* király 1553-ban új adományozási okmányt adott *Thurzó Jánosnak*, ez által pedig *Thurzó Szaniszlónak*, úgyszintén *Jánosnak*, és *Kristófnak*, valamint néhai *Thurzó Bernátnak* *Szepes-* és *Bajmócz* várakra, s e váraknak, *Thurzó Elek* végrendelete értelmében, a szepesti káptalannak II. Miksa király parancsára kiadott hivatalos jelentése szerint, *Bernát*, és a *Thurzó* család többi tagjai közt történt elosztása 1570-ben eszközöltetett. — *Thurzó Szaniszló*, *Kristóf* legöregebb fia, ki egyébkint is többi rokonaival súlyos pörbe keverte magát, s a sz. *Mártonról* nevezett prépostság tulajdonát elrabolta, a prépostság elrablott ingóságai visszaszolgáltatására 1560-ban legfelsőbb királyi parancs által utasított; de a királyi kincstár levéltárában *Szepesvármegye* közönségének 1572-ben ellene kibocsájtott Rendelete is létezik, minthogy a királyi

*) Szepességet eleinte kormányozták a *Fő-Ispán*, *Al-Ispán* és *Szászok Grófja*, melyeknek sorját lásd: „*Wagner Analecta Scepus.*“ III. 195—256.

Helytartó előtt nemesek elnyomatása miatt vádoltatott be. — 1583-ban pedig maga *Thurzó Szaniszló* indított a Szepes vármegyei törvényszék előtt pört *Zedniczky Kristóf*, és *Polyankay Anna*, néhai plavniczai *Horváth János* özvegye, ellen, az ezeknek jobbágysai által Szepesvár alatt *Várallya* mezőváros közelében létezett nemes udvarhelyre intézett erőszakos megtámadás, és a vámos megverése miatt. (*Anal. Scepus. I. 36. 168. 379. — IV. 84. — N. R. A. 15. cs. 34. sz. — 17. cs. 83. sz. 31. cs. 2. sz. — 297. cs. 24. sz. — 440. cs. 1. sz. — 466. cs. 6. sz. 710. cs. 19. sz.*)

Ezentúl a hirneves *Thurzó* család fiörökösei maradtak, mint már följebb *Gölnicz* leírásában említettük, Szepesvár, és a szepesi uradalom birtokosai egész 1638-dik évig, melyben *Szepesvár* járulékaival és királyi haszonvételeivel, mint az uradalomhoz tartozó vár alatti vám- és sörház- s malommal, úgyszintén a *Kolinóczi* vámmal együtt keresztszegi *Csáky Istvánnak*, és nejének ghimesi *Forgách Évának* adományoztatott férfi ágoni örököseik számára, és azóta a *Csáky* család fiörökösei birják a szepesi uradalmat egész a jelenkorig. (*Lib. Reg. Sec. 7. köt. 7. l.*)

2. §.

A sz. Mártonról nevezett szepesi prépostság és káptalan templomával, s ennek kápolnáival együtt.

Szepesvárnak, mely alatt *Szepesvárallya* (németül *Kirchdorf*) mezőváros terül el, átellenében emelkedő magaslaton látható a sz. Márton emlékezetére Istennek fölavattatott templom a prépostság épületeivel, hol jelenleg a püspök és káptalan székhelye van. A prépostság keletkeztéről az írók különféle véleményekre oszlanak. Némely írók azt állítják, hogy e prépostságot a lengyelek alapították, midőn II. *István* király (1114—1131.) *Juditot*, Boleszló lengyel király leányát, vevén nőül, vele nászhozományúl kapta a Szepességet. Azonban ezen vélemény alaptalanságát eléggé tanúsítja azon körülmény, hogy már sz. *István*, és sz. *László* királyok birták a Szepességet. Mások szerint sz. *István* király alapította volna e prépostságot; de e nézet sem fogadható el, mi-

után éppen nem valószínű, hogy sz. István ezen a százszok oda vándorlása előtt mindenfelől rengeteg erdőség kerítette, minden emberi műveléstől távol eső vidéken tett volna fontos és nagy jelentőségű alapítványt, melyről, a talán már előbb létezett templomon kívül, úgysem történik említés az egykoru okiratokban. Ennélfogva e prépostság alapíttatását kénytelenek vagyunk azon korra tennünk, melyben a II. *Gejza* király által hazánkba meghitt százsz népesség száma mindegyre szaporodván, a Szepességben állandó gyarmatot képezett, s e korszak leginkább összevág III. *Béla* király (1173—1196.) uralkodása éveivel. *Wagner Anal. Scepus. III. 1—5.*)

A tatárjárás, később *bolgárok, kúnok*, s más népek betörései következtében e prépostsági egyház valamennyi okiratai elveszvé, sőt sz. *László* király uralkodása közben pecsétje is elraboltatván, ez egyház roppant kárt szenvedett. A jelenleg kettős tornyú, s gót izlésre mutató *Szepeshegyi sz. Mártonról* nevezett templom már hajdan oly szűk volt, hogy a nagyobb ünnepélyek alkalmával tetemes számmal összegyülekezni szokott hívek bele nem fértek. Ezért már *Palócz György* prépost e templom nagyobbitására 1000 arany forintot hagyományozott; *Stock János* prépost pedig 1462-ben megkezdte annak nagyítását, s azt különféle egyházi készletekkel, kincsesel, és könyvekkel gazdagította. Ez meghalálózván, és az ó-budai sz. *Péterről* címzett prépostságban takarítatván el, berenti *Back Gáspár* prépost folytatta a templom építését; de világi hatalom eltulajdonítván a templom kincsét, az építés félbeszakadt mindaddig, míg az egész ezen egyház-joghatósága alá tartozott papság szeretetadományaiából 1478-ban fölépítettén, fölszenteltetett. — E templomhoz tartozott hajdanta, mint *Zsigmond* király egyik adományleveléből kiderül, a vár *vörös tornya*, melyben belzavarok alkalmával a templom ékszerai, és egyházi készletei tartattak; de melyet a gróf *Thurzó* család magának állított. (*U. o. 279—281. ll. — Magy. történelmi tár II. 71.*)

IV. Béla király ama gyászos emlékezetű tatárjárás megszűntével, mihelyt a tatárok elvonulásáról értesült, visszatérván a végkép elpusztított Magyarországra, az egészen néptelen szepesi vidékre Európa minden részéből szállított földművelőket, s más különféle kézművekkel foglalkozó iparoso-

kat. Ezért a szepesi prépostság és káptalan helyreállításáról is gondoskodván, 1248-ban *Mátyás* prépostnak saját, és neje *Gertrud* lelke üdvére *Almás* földet adományozta, vagyis inkább a már atyja, II. Endre király, által tett ezen adományozást megerősítette; Szepesvárbán pedig 1249-ben ugyanazon prépostnak *védtorony- és kastélyépítésre* alkalmas helyet ajándékozott. Ez adományát az olaszok által művelés alá fogott *Liszka-Olaszi* (Zempl) földdel, most mezővárossal, szaporította, s ez adományozást 1290-ben III. Endre király is megerősítette*).

Ugyancsak IV. Béla király 1250-ben *Heymuth* helységet, hol *Marcell* vára vala, és *Lethon* falut, saját, és öccse Kálmán lelke nyugalma a szepesi prépostnak adományozta oly kikötéssel, hogy azok jövedelmeiből 4 kanonok javadalmaztassék, s ez adományt 1278-ban IV. László király, 1279-ben Erzsébet királyné is helyben hagyta. — Ezen helységek jövedelmének felét *Muthmer* prépost 1281-ben a káptalannak ajándékozta; Lukács prépost pedig 1282-ben hat általa alapított kanonoksággal szaporította a káptalant.

1264-ben IV. Béla király *Muthmer* prépostnak adományozta *Vizoka* majorságot (most szepességi pusztát), mely, valamint *Roskócz* helység, már előbb is a prépostság birtoka vala. — 1297-ben III. Endre király a szepesi prépostnak, és káptalannak a szepesvári őrség élmezésére évenként általa szolgáltatott 500 kepe gabna fejében, a szepesi szászok földadójából évenként fizetendő 10 gira ezüstöt utalványozott. — 1299-ben Jakab püspök a sz. Mártonról nevezett szepesi káptalannak *Podolin*, és *Lubló* városokból járó tizede felét adományozta. (*Bárdosy* 50. 121. 143. 157. 159. 221. 410. ll. — *Wagner anal. Scepus. I.* 295. 308. ll.)

1406-ban *Gara* Miklós nádor *Kis-Ida*, és *Zsebes* Abauj vármegyei helységeket 250 gira szinezüst fejében vétel jogon, valamint bizonytalan évben *Fel-Garadna*, máskép *Petri* hely-

*) Gróf *Bubek* Imre országbirónak Miklós szepesi prépost által 1386-ban *Rozgony* Lőrincz ellen *Liszka* helység kirablása és elpusztítása miatt indított pörében hozott végzése nyomán, minthogy az alperes mindent tagadott, ez ünnepélyes esküre szorítottott. (*Eccl. Cam.* 38. cs. 64. sz.) 1606-ban pedig *Bocskay* István Liszkát 25,000 forintért *Zerдахelyi Imreffy* Jánosra iratta át. (*N. R. A.* 337. cs. 20. sz.)

séget 80 gira vételáron a szepesi káptalannak ítélte; ugyanazon *Petri Zsadány* nevű pusztáját pedig a káptalan 1523-ban vette meg; *Kolacskó* Szepes vármegyei, a prépostnak, és káptalannak adományoztatott helység pedig a prépostnak maradt szüllejével együtt mindaddig, míg hajdan a prépost, és káptalan birtokával *Göncz Abauj* vármegyei mezővárossal együtt *Kolacskó* szőlőstül együtt idegen kezekre jutott; mely mezőváros a *Thurzó* családnak ítéltetett oda. 1522-ben *Potentiana*, *Szepessy* György leánya, *Frich* János neje, *Felső-Répadson* Szepes vármegyében volt birtokrészét a szepesi káptalannak 80 arany forintot adta el; végre 1657-ben *Pálfalvay* prépost a fentt nevezett *Zsebes*, és *Kis-Ida* helységeket gróf *Vesselényi* Ferencz nádornak adta át cserében a Gömör vármegyei *Murányvár*hoz tartozott, de *Semsey* Borbálának, néhai *Horváth-Mladosovich* özvegyének elzálogosított, a nádor által pedig kiváltott *Vernath* és *Telgart* helységekért. (*N. R. A. 1496. cs. 1. sz. — Eccl. Cam. 38. cs. 12. és 40. sz.*)

A szepesi prépost egyházi a Sáros vármegyei *Tarcza*, és *Tornai* kerületre is kiterjedt joghatóságához tartozott: javadalmak, és *kanonokságok* alapítása, *templomok* építtetése, az egyházi bíróság elé tartozó ügyek fölötti ítélet az esztergomi érseki, vagy püspöki szent székhez, melynek alárendeltje vala, intézendő fölebbezéssel, továbbá: a kerületébeni *zsinatok* tartása, melyekre a plebánusok is meghívtak; *egyházlátogatások* elrendelése, a *székhelyi díj* javadalma 70 szállásról, melyek mindegyike évenként egy ezüst gira és 4 nehezéket tartozott neki fizetni a budai mérték szerint, úgyszintén a *püspökföveg*, és *pásztorbot* használata, melyet 1472-ben IV. Sükösd pápa engedélyezett *Back* prépostnak, és utódainak. Ezeken felül, I. Károly királynak 1323-ban kelt kiváltságlevele szerint, a szepesi egyház népei, vagy alattvalói minden *bünperben* mind a szepesi grófok, mind más bíróságok hatósága alól föl levén mentve, egyedül a prépost és egyház bírósága alá tartoztak. (*U. o. I. 346. 366—369.*)

A mi pedig a prépost-választási jogot illeti: ezt eleinte a magyar királyok, mint az egyházak legfőbb kegy- és védurai gyakorolták; de e jogukat később a káptalannak engedték át, mely azontúl választotta a szepesi prépostokat, az esztergomi érsekek pedig megerősítették a választást, habár

e jogot olykor a főispánok is igénybe vették, vagy a király engedelményéből gyakorolták. Ilyenek valának *Zápolya Imre* és *István örökös főispánok*, míg *Hedvig*, a tessini herceg özvegye, s ennek fiai *János*, és *György* ezen választási kiváltságot lomniczai *Horváth János* prépost alatt a prépostságnak vissza nem adták. — A *Zápolya* család kimúltja után *II. Thurzó Elek* főispán 1587-ben — a prépost tiltakozása következtében — hiába törekvék e jogot visszaszerezni; sőt *Hosszútóty László* préposttá választatása alkalmával 1606-ban *Rudolf* király is szentesítette e jogot továbbra is. (*Eccl. Cam. 38. cs. 9. 11. 13. 38. sz. — N. R. A. 424. cs. 30. 35. sz.*)

Különös figyelemre méltók a prépostsági templomhoz tartozó, és a prépost gondnoksága alá helyezett kápolnák. Ezek közt legkiválóbb a prépostsági sz. *Márton* templomhoz esatolt *Krisztus Szentséges teste kápolnája*, melyet az 1499-ben meghalálozott gróf *Zápolya István* nádor saját költségén építtetett, s benne *Imre* öcsesével együtt márvány sírboltot kapott. E kápolna számára 1506-ban 100 napos pápai búcsu engedélyeztetett bizonyos ünnepeken. — Ezenkívül *Zápolya István* özvegye, *Hedvig* tessini hercegnő, fiaival *Jánossal*, és *Györggyel* együtt *Zápolya István* egykori férje, és ennek öcsese *Imre* lelke üdvére, 1510-ben kelt alapítványlevele nyomán, ugyanezen kápolnának *Somodi Abauj vármegyei mezővárost, Kísfaludin* és *Szezin* létezett birtokrészeit, *Kolbach* Szepes vármegyei helységet, végre a templom czinterme mellett létezett *Codria* nevű kőházat adományozta oly kikötéssel hogy a kápolna gondnokán kívül hat káplán, 4 karénesek e házban lakást, és ételmezést kapjon, s a kápolnában naponkint isteniszolgálat tartassék. Ezen később idegen kezekbe jutott kápolna bérbe adott birtokaival együtt végre a jezsuitáknak adatott át tanodaépítésre, melyről saját helyen leendő szó. (*Acta Jes. Scepus 1. cs. 1. 21. 24. sz. — Anal. Scepus. I. 359. sz. **)

A sz. *Márton* templom czintermében a következő kápolnák vannak: A *Boldogasszony*, jelenleg sz. *Bálint* kápolnája,

*) Egy 1635-ben kelt okmányból kiderül, hogy e bérbe adott kápolnáért a prépost 2000 forintot, 20 hordó Liszcai hegyen termett válogatott bort tartozott további rendelkezésig az esztergomi érseknek szolgáltatni.

melynek alapítója ismeretlen; de nagyobbítója s megújítója *Ondrékovics* András, hajdan a Boldogasszony lipthói prépostja, s a szepesi káptalan éneklő kanonokja volt. E kápolnában 3, úgymint: a *Boldogasszony*, sz. *Bálint*, és *Nagyboldogasszony* oltára létezett. A második *Karácsonymezői* Miklós szepesi éneklő kanonok 1466-ban alapította sz. *András* apostol kápolnája. A czintermen kívüli mezőn továbbá a *Bethlenfalvai* János által 1663-ban alapított sz. *Rozália* kápolna áll ugyanezen szent oltárával; ezenkívül a *Bársonyi* György 1675-ben építtette xaveri sz. *Ferencz*; végre a mező alatt az ugyanazon *Bársonyi* György, mint váradi püspök, és szepesi prépost által állíttatott sz. *Kereszt* kápolna van. Azonban ezeket mind ódonságára, mind nagyszerűségére nézve felülmúlja a *Kis-Kolatsini* Zbiskó Károly tinnini püspök, és szepesi prépost által a múlt század végén befejezett *nepomuki* sz. *János* kápolna. (*Anal. Scepus. II. 285. l.*)

A szepesi társas-, most püspöki székesegyházban, a sz. *Márton* hitvalló s püspök emlékezetére Istennek szentelt főoltáron kívül, a következő oltárok léteztek: A *haldokló boldogságos szűz Mária* 1660-ban *Mraz* Mihály kanonok alapította oltára; az *örző angyal Lenchovich* György, gágyi Boldogasszonyról címzett apát, szepesi kanonok által alapított oltára; a sz. *Kereszt*, néhai *Luzinsky* Jákim váradi püspök, szepesi prépost 1679. javadalmazta oltára; a *három sz. király* és *Keresztelő sz. János* — a *Miklós* prépost 1387-ben alapította sz. *Mária Magdolna*, — sz. *Péter és Pál* apostolok, — az *Úr színe változtatása*, — sz. *Rókus* hitvalló, és *Sebestény* vértanu, — sz. *István*, és *László* királyok, úgyszintén sz. *Imre* magyar herceg emlékezetére szentelt oltárok, melyeken ünnepeken énekes szentmisék ajánlottak föl Istennek. — A templom levéltára alatti raktárban sz. *Anna* oltára több sz. *vértanu* és *szűz* képeivel, melynek alapítványa *Szentmaria*y Dánieltől származik. Ez oltár megfertőztetése után, Szemendriai *Cziky* István 1611. püspök által újra építtetett. — A sekrestye mellett sz. *Mihály* főangyal, — végre a torony alatt *Szentháromság* oltára vala sz. *István* vértanu képével. — Ez oltárt 1664-ben *Luctor* Imre, szepesi kanonok, készítette saját költségén. — Ugyanott magasán Feszület van, melyet jobbra s balra a *boldogságos szűz Mária*, és sz. *János* apostol, s evan-

gelista a fentnevezett *Ondrejko*vich kanonok készíttette szobrai környeznek. (*Anal. Scepus II. 286.*) Ezekhez csatolható a Wagner *Analectáiban* (*III. k. 1—143. ll.*) följegyzett; de a kincstári levéltár- és más adatok okmányaiból bővített

Szepesi prépostok névsora :

- 1209-dik évben *Adolf* királyi udvari tanácsos.
 1234. — — *Benedek*.
 1239.—1258. A Hermann nemzetségből származott *Mátyás*, ki esztergomi érsekké lön. (*Cod. Dipl. IV. 1. 398 l.*)
 1259. — — *Benedek*, a királyi udvar korlátnok.
 1263. — — *János*, a királyné korlátnok.
 1264—1281. *Muthmer*, Kún László királynak gyermekkori nevelője.
 1282. — — *Lukács*, a királyné korlátnok.
 1283. — — *Bertalan* alkorlátnok, később váradi püspök. (*Schmitth. Ep. Agr. I. 211. l.*)
 1284—1301. *Jakab* (1293—1301-ig püspök).
 1301—1315. *Pál*, a királyné korlátnok.
 1316—1323. *Henrik*, az esztergomi érsek iroda-igazgatója, később veszprémi püspök. (*Cod. Dipl. in Ind. 368. l. — és VIII. 2. 101. l.*)
 1323—1347. *János*, bosnya prépost, érseki iroda-igazgató, később veszprémi püspök. (*U. o. VIII. 2. 139. l. és Ind. 370. l.*)
 1327. — — *Adolf*. (*U. o. 3. 188. l.*)
 1347—1356. *Miklós*, előbb új Pesthegyi plebánus.
 1357. — — *Domonkos*. (*N. R. A. 1538. cs. 32. sz.*)
 1357—1379. *Benedek*, Lajos király káplánja. (*Cod. Dipl. Ind. 376. l.*)
 1379—1382. *János*, oppelni herczeg.
 1382—1392. *Miklós*, *Mária* királyné korlátnok, és *Zsigmond* király káplánja. (*N. R. A. 1543. cs. 33. sz.*)
 1392—1405. *Charnó György*.
 1406—1408. (*Dósa*) *Domonkos*, később csanádi püspök.
 1408—1419. *Palóczy György*, később erdélyi püspök,
 1423-tól kezdve esztergomi érsek.

1419—1433. *Késmárki György*, Zsigmond király korlátnokai.

1433—1464. *Stock János*, orvostudor, királyi tanácsos.

1464—1493. *Berendi Back Gáspár*, ki a sz. Márton templom építését befejezte.

1494—1505. *Mekchei György*. (*Eccl. Cam. 38. cs. 6. sz.*)

1505—1510. *Chobadi László*. (*U. o. 10. sz.*)

1511—1544. *Lomniczai Horváth Mihály*. (*U. o. 11. 13. sz. — N. R. A. 1561. cs. 58. sz.*)

1533. — — *Bachiai Ferencz*, kit Zápolya János király nevezett ki. (*Anal. Scepus. I. 374.*)

1545—1548. *Várallyi Szaniszló*, előbb pécsi püspök.

1549—1560. *Várad-Petri Balázs*, egyszersmind váczai püspök. (*Eccl. Cam. 38. cs. 14. sz.*)

1560. 1561. *Paulini Péter*, egyszersmind esanádi püspök, ki papjait megyei zsinatra hívta meg. (*U. o. 17. sz.*)

1561—1584. *Bornemissza Gergely*, egyszersmind esanádi, később váradi püspök. (*U. o. 44. cs. 3. 19. 20. sz. — Schmitth Episc. Agr. III. 41. l.*)

1585—1587. A prépostság üresedésben volt.

1587—1605. *Hetessi Pethe Márton*, előbb szerémi, azután váczai püspök, végre kalocsai érsek.

1606—1648. *Hosszútóty László*, előbb erdélyi, utóbb váradi püspök. (*U. o. 38. sz. — 44. cs. 14. sz. és irreg.*)

1648—1655. *Lelóczi Tarnóczy Mátyás*, egyszersmind esanádi, később váczai püspök. (*Szvorényi Decr. Synod. Synops.*)

1655—1663. *Pálfalvay János*, egyszersmind erdélyi, azután váradi püspök.

1663—1675. *Lovasberényi Bársony György*, váradi, később egri püspök. (*Eccl. Cam. 44. cs. 56. ll.*)

1676—1681. *Luzénszky Jakim*, váradi püspök.

1681—1683. *Sebestény András*, erdélyi püspök. (*Ibid. 38. cs. 53. sz. — 48. cs. 52. sz. és irreg.*)

1688. 1689. *Balogh Miklós*, egyszersmind esanádi, később váczai püspök. (*Eccl. Cam. irreg.*)

1689—1696. *Matyasovszky László* tinnini püspök. — (*U. o.*)

1696—1718. *Sigray János* ugyanott püspök. (*Eccl. Cam. irreg. — N. R. A. 1585. 45. cs.*)

1703. — — *Brenner Domonkos*. (*Eccl. Cam. 48. cs. 66. sz.*)

1719—1724. Sz. miklósi és óvári báró *Pongrácz Imre*, pharoi püspök.

1725—1740. *Pelcz János* cz. stagnai püspök. (*Eccl. Cam. irreg.*)

1740—1744. Szalai *Barkóczy Ferencz*, tenagrei, később egri püspök.

1745—1755. Markusfalvi *Mariássi Sándor* tinniai püspök.

1755—1774. Kis-kolaczini *Zbiskó József Károly*, tinnini püspök. (*U. o.*)

1776-ban dicső emlékezetű *Mária Terézia* királynő a szepesi sz. Márton prépostsági egyházat püspöki egyházzá, s az előbbi társas káptalant székesegyházi káptalanná alakította át, helyén van tehát, hogy e püspökség, és káptalan történetéről is röviden megemlékezzünk. — Az imént elsorolt prépostok névsorából kitetszik, hogy a szepesi püspökség alapíttatása előtt majdnem ötszázaddal *Jakab* szepesi prépost (1284—1301) élete folytán *Püspök* néven működött; de e kitüntetés utódaira át nem szállott. III. Endre király ugyanis, ismervén ezen irányában bő érdemet szerzett férfit kiváló képességét, s erényeit, 1292-ben püspöki méltóságra emelte őt, melyet, míg ő, s a király élt, viselt is. Most tehát azon kérdés merül föl, valljon Endre király csak püspök czimet adományozott-e *Jakab* prépostnak, vagy minden joggal, és javadalommal bíró püspökséget, és káptalant alapított-e? — Hogy a király csakugyan ez utóbbit tervezte, e tárgyra vonatkozó 1293-dik évben kelt okmányából kitetszik; mert e szavakat tartalmazza: „*Jakab* atya, Isten kegyelméből, szepesi püspök, kedvelt hívünk, hozzánk járulván, tudatta velünk, hogy akkor, midőn még szepesi prépost volt“. Azonban alig valószínű, hogy a király ezen terve végrehajtatott, minthogy e szavak után: „*Jakab* Isten“ nincsenek a szokásos „és az apostoli szentszék kegyelméből“ szavak betűzve. Ugyanis IV. Miklós

pápa, Endre királyra neheztelven, őt nem nevezte királynak, hanem az ország kormányzójának; *Jakab* pedig cseh *Venczel* pártjához szegődven, ezt, mint püspök, Székesfejérvárott királylyá koronázta a szent koronával, ezért *Jakab* halála után *Róbert Károly* király vetélytársa uralkodása közben többé senki sem említi, hogy a szepesi prépostság püspöki-, a társas káptalan székesgyházi káptalan méltóságára emeltetett volna, és így bizossággal, alapítványi okmány hiányában, nem deríthető fel, valljon *Jakabnak* élete tartamára csak a püspök cím adományoztatott-e a már úgysis birt prépostsági jogokkal, és haszonélvezettel; vagy az egész megyés püspöki joghatóság adatott-e meg? Kérte ugyan *Lajos* király, *Károly* fia is, nejével *Erzsébet*tel együtt e püspökség szervezését; de még sem sikerült akár a pápa által 1348-ban e végre kiküldött megbizottak jelentésére, akár *Stock* János prépost (1433—1464.) folyamodására, jóllehet azt vitatta, hogy a szepesi egyház már volt *székesegyház*, a püspökség óhajtott szervezését kieszközölnie. Sőt X. *Leo* pápa a *prépostnak* II. *Pius* pápa által engedélyezett kiváltságait, nevezetesen a sz. *Márton* egyházban *Zsinat* tarthatási szabadalmat is vissza vonta 1513-ban. (V. Ö. Anal. *Scepus* I. köt. 305. 319. és 366. ll. III. köt. 17. l.)

Az új szepesi püspökség, mint följebb megjegyeztem, 1776-ban történt alapíttatása tehát csakis *Mária Terézia* királynénak tulajdonítható, ki a Szepes vármegyére is kiterjedt esztergomi érsekség roppant, egy főpap fölügyeletét túlhaladó kiterjedését tekintve, ennek szétosztása után, a már előbb meg-alapíttatott *besztercebányai* és *rozsnyói* püspökségeken kívül, a *szepesi sz. Márton* egyházat is, mely addig a szepesi prépost joghatósága alá tartozott, püspöki székesegyházzá alakította, s első püspökévé *Szalbek* Károly, vácsi nagyprépostot, nevezte, az addig társas káptalant pedig 10 kanonokból álló székes káptalanná alakította, hozzá csatolván a székesegyházi föesperességen kívül a *liptói*, és *árvai* föesperességeket, valamint a nagyszombati egyetemen kiképezendő 38 nevendék pap neveltetését is elrendelte, a püspöknek javadalmazásul valamennyi a prépost által birt fekvő javakat utalványozta*),

*) A püspöki fekvő birtokul *Schavnik* helység az ottani *Bologasszony* apátsággal, *Grönicz* (Hranovicza), *Kubach*, *Kravján*, *Vikar-*

a káptalannak pedig addig volt javadalmazásán kívül, az *Árva-* és *Liptó* vármegyéből eső tizedet, és a *várallyai* plebániákat adományozta oly föltétel alatt, hogy ezek plebánusa a nagyprépost legyen. (*L. R. Eccl. 6. köt. 378. és 381. ll.*)

3. §.

Szepes mezőváros többi szent épületei.

Ezeket előre bocsájtván a szepesi sz. *Márton* egyház prépostságáról, még a *Szepesvárallya* mezővárosban hajdan létezett, s jelenleg létező szerzetes rendekről kell némelyeket megemlítenünk. Ezek közé tartozott:

a) Sz. Ágoston remete rendje, sz. Erzsébetről nevezett, Perjelsége.

Sz. Ágoston remete rendje szerzetesei az 1400-dik év elején *Szepesvárallya* mezővárosban letelepedvén, egy a külváros végén ugyancsak feléje faviskók, és fűz cserjék közt folydogáló patak mentében létezett kőből épült kápolnát foglalták el, melyet bizonyos *Henczmann* nevű áldozár alapított, és a mellé saját költségén építtetett szállást sz. *Erzsébet* szállodájának nevezte; e szálloda első gondnokává pedig, a Prépost beleegyezésével, bizonyos *Miklós* nevű káplánt rendelte, úgy intézkedvén, hogy e gondnok kinevezése a külvárosi *Boldogasszony* szentegyháza plebánusát, megerősítése pedig a prépostot illesse; de ezen szálloda utósó godnoka nem tudván megélni, eltávozott, és azt üresen hagyta. Mivel azouban sz. *Ágoston* remetéi e kápolnát, előleges megkérés után ugyan, de a plebánus, és egyházközség megszólítása nélkül foglalták el, ezek e reájok nézve sérelmes foglalás ellen tiltakoztak;

tőcz-, *Alsó-Szunyava* helységek, *Teplicz* mezőváros *Vidernik* helységgel, *Ugovszka*, *Olcsonova*, *Dluhokova*, *Sztrivzó*, *Hinczava*, *Trunócz* puszták, *Smrcsina* Szepes vármegyei térséggel együtt, jelöltetnek ki.

mindazáltal a nép kívánatára az isteni szolgálat emelésére, és vallásos buzgalom ébresztésére, befogadták a remetéket (*Anal. Scepus. I. 416.*)

Hogy e zárda tovább is fennmaradt a mezővárosban, tanusítja I. Zsigmond, lengyel király, okmánya, melyben 1512-ben *Borbála* neje kérésére, ezen remetéknek egy igen szűk társházukkal szomszéd, bizonyos *Madley* nevű asszonytól megvett udvart, vagyis házat, és kertet ajándékozott; de minden hozzá tartozott szántóföldek, és rét nélkül. (*Czinár. II. 221.*) — Azonban e zárda viszontagságairól, és megszün- téről semmi biztos adat sem jutott az utókorra.

A Magyarországi „Topographia“ szerzője 452. l. sz. *Ágoston* remetéi másik hajdan *Szepesvárában* létezett sz. *Erzsébet* néven ismeretes perjelségét is említi e szavakkal: Szepesvárnak még most is megvan ama roppant, hajdan sz. *Ágoston* remeté- ték sz. *Erzsébet* kápolnájához tartozott harangja, s e remeték zárdája miatt az egész vár nagy kolostornak neveztetett“. — Azonban, jóllehet *Czinár* azt állítja, hogy sz. *Ágoston* reme- téinek itt két külön álló perjelsége volt, egyik a *szepe- si* ma- gában a várban; másik a „*várallyai*“ a külvárosban, megval- lom, nem igen tartom valószínűnek, hogy ugyanazon mezővá- rosban, két külön álló ugyanazon *szertet*, ugyanazon *Szentről* nevezett, és ugyanazon időben állt kolostora létezett volna, ha- csak azt nem föltételezzük, hogy a várallyai perjelség később, talán udvarhelye szűk területe miatt, a várba helyeztetett át.

b) Jézus társaságának székháza.

Alig adományozta betesi *Pethe* László, szepe- si prépost, és kalocsai érsek 1604-ben a jezsuitáknak *Kolcsva*, *Tamás- falva*, és *Arnótfalva* Szepes vármegyei, Mátyás király által 1610-ben járulékaikkal együtt a király tetszése szerinti időre a szepe- si káptalannak ajándékozott helységeket, valamint a *menedék szirti* templomtól megváltott *löcsei* házat, úgy szintén a *Zemplén* vármegyei *Liszka* *Olaszi* szőlőhegyen *Barát-Szölő*, *Gardon*- és *Négyszegü* szőlőnek nevezett három szőlőt, melye- ket *Magócsi* *Ferencztől* vett vissza, mint ez adományozást III. *Ferdinand* király 1646. is szentesítette, a *Pázmán* *Péter* bibornok

által behívott jezsuiták nem sokára a szepesi prépost hegyén telepedtek le; javadalmazásukra és iskola szervezésre pedig a „*Krisztus Szentséges Teste*“ kápolnához tartozott fekvő birtokok, úgymint: *Somodi* Abaúj vármegyei mezőváros udvarhelylyel és malommal, *Kisfalud*, és *Szegi* Zemplén vármegyei, és *Kolbach* szepességi helységek adattak át nekik.

Ezen idegen kezekből a királyi ügyigazgató által visszaszerzett birtokokat *Pethe* László 17,000 császári talléron vette zálogba, s végrendeletében magyarajku papneveldek eltartására *Pázmán* Péter akkor tájt esztergomi érseknek hagyta. *Pázmán* viszont, 1618-ban V. Pál pápa is helyben hagyván tervét, e végre a szántóföldek-, gabna-, méh- és *Liszka* mezőváros szőlőhegyén termett bortizeddel együtt, valamint *Szegi*, *Kisfalud*, *Horváthi*, a kincstár által *Szentiványi* Zsigmond, később *Fergách* Zsigmond nevére átiratott; de *Pázmán* érsek által 5600 forinton visszaváltott helységeket is örökös birtokul, azon kikötéssel, hogy a fentnevezett kápolna gondozásáért 1800 forintot fizessen, az esztergomi káptalanak adta át. (*Act. Jes. Scepus. 1. cs. 29. 30. ll. — 2. cs. 1. l. — Act. Jes. Szathm. 5. cs. 3. sz. 2. §.*)

Mivel mindazáltal időközben ezen szándék végrehajtása ellen több akadály merült föl, *Pázmán* bibornok érsek 1636-ban e javadalmat a szepesi prépostságnak adta oly föltétel alatt, hogy a nevezett kápolnát jó karban tartsa, abban isteniszolgálatot tartson, s annak javaiból évenként a Szathmárra, vagy máshova telepítendő jezsuitáknak, e letelepítés nem sikerülte esetére pedig, az érseknek 2000 forintot fizessen. De *Tarnóczy* Mátyás prépost e föltételt a prépostságra nézve terhesnek hívén, 1653-ban a szepesi jezsuita társháznak adta vissza, mit III. Ferdinand király is helybenhagyott 1654-ben kelt szentesítési levelében. 1653-ban átadattak a jezsuitáknak *Liszkai*, előbb *Lethoni* kartausiak, *Hosszutóty* László Prépost által kiváltott és 1647-ben nekik hagyományozott szőlők is. (*Act. Jesuit. Scepus. 1. cs. 2. 3. 4. 6. sz. — 6. cs. 21. sz. — Acta. Jes. Szathm. 6. cs. 1. sz. — 7. cs. 40. sz. 3. §. és Act. Jes. Leucs. 3. cs. 34. 41. sz.*)

A temető mellett állott sz. Márton kőből épült plebánia-, *Codriá*-nak nevezett *Hedvig* hercegnő alapítványlevelében „*Krisztus Szentséges Teste*“ kápolnája birtokaihoz sorolt — ház

helyett *Hosszutóty* László prépost 1642-ben a káptalannak saját kertjéből más területet tűzött ki, melyen a régi plebánia létezett; de ez az érseknek 1649-ben kelt helybenhagyásával, Jezsuitáknak adatott át tanoda, és tápintézet építésre oly kikötéssel, hogy a Jezsuiták e régi plebánia épületben semmiféle lelki joghatóságot, vagy hozzá tartozott szántóföldeket se követelhesse; ha pedig a Jezsuiták onnét eltávoznának, e ház a káptalanra szálljon vissza; a prépost háza végre addig plebá-nialak maradjon, de *bormérési* jog nélkül. (*Act. Jes. Scepus. 1. cs. 11. 29. sz. — 4. cs. 44. sz.*)

Később mindazáltal a már többször említett „*Krisztus Szentséges Teste*“ Kápolnája javadalmozása iránt a *lőcsei* jezsuita társoda, és szathmári, s szepesi székházak közt különféle vitás kérdések merültek föl, melyek 1690-ben úgy döntettek el, hogy a szepesi székház azontúl is a *lőcsei* társodába maradjon bekeblezve, s e javadalom legfőbb felügyeleti, s kormányzási joga a *lőcsei* társodát illesse; 1693-ban pedig oly szerződés kötött a *lőcsei* társoda, s a nevezett székházak közt, hogy e javadalom *Kisfalud*, és *Szegi* helységei a szathmári-, *Somody*, és *Kolbach* helységek a szepesi székház birtoka legyen, „*Krisztus Szentséges Teste*“ kápolnája fenntartása, javítása, és gondozása terhével együtt. (*Act. Jesuit. Szathm. 7. cs. 40. sz. — 12. cs. 21. sz.*)

A többi jezsuiták által a Szepes vár alatt elterülő mezővárosban megszerzett fekvő birtokokról a következő adatok jegyezték föl. 1646-ban gróf *Csáky* István, mint földesur, a szepesi jezsuitáknak a *Kolbach* helység felé létezett kőből épült sörházat, kertet, és malmot adományozott, az első megvételi jogot magának tartván föl. Ez adományozást 1654-ben III. Ferdinand király is helybenhagyta; mindazáltal sokféle akadály gördítettett ez adományozás ellen egyfelől még ugyan azon 1646-dik évben *Iudomirszky* Szaniszló krakói nádor, ki a jezsuiták ezen becsempészése ellen fenyegetődözve tiltakozott, másfelől *Várallya* mezőváros közönsége, mint a jezsuiták ellensége által, minthogy, — mint állíták — a jezsuiták a „*kegyesiskolák*“ rendjén jámbor lelki rablást követtek el“; mivel 1650-ben azoknak több telkét, és sörházát elfoglalták, malmukat megakasztották, szénájukat elhordatták, az utakat előttük elárkolták, kertjeikben, és réteiken más károkat

tettek. Az ezen ügyben 1660-ban megkezdett pörnek csak az 1775-ben a jezsuiták, és mezőváros közönsége közt kötött azon egyezkedés vetett véget, mely szerint a többi mind az előbbi állapotban maradván, a város a jezsuita székházzal szomszéd rétet tartozott visszaadni *Krutzmusl* nevű malommal együtt, s a jezsuitákat minden birtokháborítás ellen biztosítani; különben 2000 frtot kellvén fizetnie. (*Acta. Jes. Scepus. 1. cs. 29. sz. 5. §. — 2. cs. 2. 3. 4. 8. 10. 16. s köv. sz.*)

A Szepességben letelepedett jezsuiták által részint egyesek bőkezősége folytán, részint vétel útján szerzett egyéb kedvezmények, s ingatlan javak közé a következők tartoznak: 1648-ban kelt hetesi *Pethe* Rozina, előbb orbavai *Jakusics* Imre, később panaszi *Pázmán* Miklós neje azon alapítvány-levele, melynélfogva meghagyta, hogy e jezsuitáknak 20,000 forint adassék át *Ravó* (Ráró) nevű Győr vármegyében 19,000 forinton elzalogosított *Kéry*-féle várkastélyával együtt; azon esetre pedig, ha az alapítónó e pénzösszeget megtartaná, a Zemplén vármegyében keblezett *Liszván* volt nemes udvarhelye a jezsuitákat illesse. 1653-ban *Tarnóczy* prépost a szepesi jezsuitáknak adományozta a *Veselényi* Anua által *Kluknón* a forrás mellett építtetett sz. *Anna* kápolnát.

Nem sokára a fent említett gróf *Csáky* István végrendeletileg két ezüst képét, egyiket a szepesi katolikus templomnak, másikat a jezsuita székház kápolnájának hagyományozta, ezenkívül 100 forintot a társodának, 100 forintot pedig 6 szegény tanuló eltartására hagyott nekik. — 1659-ben *Ungváry* István, neje *Pápai* Katalin megegyezésével, a jezsuita székháznak hagyományozta *Várallyán* birt egész telkét. 1665-ben *Répsy* Mihály *Somodiban* létezett házát, vagy udvarhelyét 400 forintért a jezsuitáknak adta el. — 1666-ban *Póka* Tamás királyi helybenhagyást eszközölt ki más ugyanazon *Somodiban* jezsuitáknak adományozott nemes udvarhely számára. — 1719-ben *Székely* Erzsébet, *Pincsis* János neje, *Liszka* N. *Mogyorós* mezőváros szőlőhegyén birt szőlőjét 186 forinton a jezsuitáknak adta el. — 1724-ben *Pongrácz* Imre prépost *Liszka* *Olasziban* birt szőlőjét adta el 200 frtért a jezsuitáknak. — 1760-ban *Imrey* Pál, és neje *Monthi* Éva ugyanezen mezővárosban birt telkeket adta el 200 forinton a jezsuita székháznak. Végre 1767-ben *liptói Féja* János

Liszka mezőváros *Meszes* nevű szőlőhegyén volt szöllejét örökös birtokul a szepesi jezsuitáknak engedte át. (U. o. 1. cs. 27. sz. — 2. cs. 47. 49. sz. — 4. cs. 3. 9. 16. 28. 35. 44. sz.)

A szepesi székház főnökök 1773-ig, mely évben Jézus társasága József császár által megszüntettetett, a következők valának: 1625. 1648-ban *Gosztonyi István*. (Act. Jes. Leucs. Scepus. 2. cs. 12. sz. — 7. cs. 10. sz.); — 1660—1662. *Bornemisza András*. (U. o. 4. cs. 45. sz. — 7. cs. 12. 22. sz.); — 1671. *Derkay György* (4. cs. 44. sz.); — 1690. 1791. *Jankovich György* (3. cs. 25. sz. — 7. cs. 25. sz.); — 1693. *Permay László* egyszersmind a társoda igazgatója. (2. cs. 43. sz.); — 1699—1701. *Szabolth Ferencz* (3. cs. 8. 29. sz. — 7. cs. 7. sz.); — 1714. *Terebessy István* (4. cs. 7. sz.; — 1720. *Répásy Mihály* (4. cs. 13. sz.); — 1723. *Liptay Jakab* (3. cs. 11. sz.); — 1740—1743. *Szamaróczy Pál* egyszersmind „*Kisztus Szentséges Teste*“ kápolnája javadalmának igazgatója. (2. cs. 45. sz. — 7. cs. 43. sz.); — 1743. 1744. 1745. *Miskovits György*. (7. cs. 36. 40. sz.); — 1747. *Földessy János* (7. cs. 49. sz.); — 1750. *Graff Gábor* (5. cs. 60. sz.); — 1750. 1751. 1752. *Palugyay János*, egyszersmind *Krisztus Szentséges Teste* kápolnája igazgatója. (6. cs. 1. 18. 22. sz.); — 1760—61. 64. 65. 68. 70. *Szalay István*. (5. cs. 62. sz. — 6. cs. 17. 22. sz. — 7. cs. 35. sz.); — *Knopf Károly*. (5. cs. 55. sz.)

c) Várallya koronai mezőváros többi egyházi épületei.

A Szepesvár alatti *Várallya* mezővárosban van még *Kisasszony*, vagy *Mária születéséről* nevezett plebániatemplom, mely 1174-ben épült, s örökös joron a Püspökség nagyprépostságához csatoltatott. E templom kegy- és védura a magyar király. Ezen templom nyoma legelőbb is egy 1219-ben a sz *Márton* egyház éneklő kanonokja, és *Kalderbach*, (Kohlbach) nagyobb majorság plebánusa közt az ezen helységtől járó tizedek iránt kötött egyezkedésben fordul elő, mely egyezkedés szerint a pusztai tized, a szászok szokása szerint, a *szepesi* (azaz *Schavnik*) *Boldogasszony* egyház éneklő kanonokját, a személyes tized pedig a külvárosi említett *Bol-*

dogasszony egyházat, hol a kohlbaichi lakosok a szentségeket fölvenni szokták, illetve. (*Act. Jes. Scepus. 2. cs. 46. sz.*)

Ezen várallyai templomot 1575-ben erőszakosan elfoglalván a katolikusoktól a lutheránusok, 1671-ig ezek használták, s valamennyi okirataitól megfosztották. 1755-ben gróf *Brühl* kapitány kijavíttatta ezen templomot, melynek plebánusa mellett az 1776-dik évi összeírás szerint két káplán működött, s a plebánus évi jövedelme 2588 firt 50 krra; a prépostra hárult terhek pedig 1518 forintra rúgtak. (*Cam. Arch. Cumul. 20. sz.*)

Ezen plebánia körében a székesegyház, püspök, és káptalan lakaival beépített halomra vezető uton van a *Lubomirszky* Szaniszló lengyel herceg 1650-ben alapította *irgalmas szerzet* kórodája, és *istenes Jánosról* nevezett temploma, s e kóroda 1730-ig az irgalmasok lengyelországi tartományához tartozott, de ez évben sz. Mihály főangyal ausztriai tartományába, 1848 ban pedig a szerzet újon alakult magyar tartományába kebleztetett. Jelenleg az irgalmasok e társházában 8 szerzetes társ 16 beteg ápolásával foglalkozik. (*Schem. Ord.*)

4. §.

CSÜTÖRTÖKHELY (QUINTOFORUM).

Mezőváros sz. László király templomával, és minoriták társházával.

A Szepesvár járulékai közé sorolt, Löcséhez közel fekvő *Csütörtökhely* mezőváros az Okmányokban majd *Quintoforum*, majd *Sz. Lászlófalva* (villa s. Ladislai) néven fordul elő ősrégi sz. *László* király emlékeztére szentelt temploma miatt; melyet a németek *Donnersmarknak* neveznek. E helység kétségkívül jóval a tatárjárás előtti időben keletkezett; mivel már hazánknak IV. Béla király által a tatárjárás után szervezett újjáalakíttatása közben a csütörtöki anyaegyház fiókjai között több Csütörtök körül fekvő helységnek egyháza említetik, mint a következőkből ki fog tetszeni.

A szepesi káptalan egyik 1244-ben kelt okmánya szerint egy részről *Volmár* csütörtökhelyi plebánus, más részről gróf *János* kassai polgár, és ennek *Bolman?* helységbeli jobbágyai közt szerződés kötött a *volmári, Boldogságos Szűz Mária* emlékezetére szentelt fiókegyháznak kikeblezése iránt, s e szerződés értelmében *Volmár* plebánus e fiókegyházrai vonatkozó minden jogáról lemondván, a volmári egyházközséget plebanusválasztásra fölbatalmazza azon kikötéssel, hogy gróf *János* jobbágyaival együtt a következő karácsontól számítva a csütörtöki plebánus rétje felét lekaszáltassa, és *ker. sz. János* ünnepén 3 font viaszkot, s 21 garast, *sz. Mihály* napjától karácsonyig ismét 3 font viaszkot fizessen. (*Act. Jes. Scepus. 7. cs. 8. sz.*)

1280-ban IV. László király megengedte a *Lethon* (*Lethonfalva*) helységben lakott *Zécki* nemeseknek, hogy a *sz. Lászlófalvi* anyaegyháztól csaknem egy egész mértföldnyi távolságra esett saját falujokban építtethessenek templomot, s ez engedély fejében ezen fiókegyház lelkésze a *sz. László* király ünnepén Csütörtökhelyre vezetendő körmenet alkalmával 3 fontos *lám-pát* ajánljon föl az ottani egyháznak. (*U. o.*)

A többi fiókegyházak, a csütörtökhelyi anyaegyháztól létezett függésök elismeréséül, a csütörtöki egyháznak, és ez egyház lelkészének beszolgáltatni kellett tartozásait a fentemlített *Volmár* plebánus végrendelete s a szepesi káptalanak 1349-ben kelt bizonyoságlevele ekkép sorolja el: a *tamásfalvi* (*Villa S. Thomae*) hivek *sz. Márton* napján a plebánusnak évenként fél girát (24 garast), *Gyertyaszentelő Boldogasszony* ünnepén a templomnak két font viaszkot; a *bethlenfalvi* nemes urak *Gyertyaszentelő Boldogasszony*kor a plebánusnak fél gira garast, a templomnak két font viaszkot; *Schavnik* helység *Husvét* ünnepén a plebánusnak fél gira garast, a templomnak 8 font viaszkot, vagy e helyett egy fertő, (12 garast) fizessenek *); a *viderniki* lakosok *sz. Mihály* napján a

*) 1413-ban egyrészt a csütörtöki plebánus *Miklós*, és *Melger Miklós*, másrészt a *schavnik* lakosok közt fölmerült pörben kötött barátságos egyesség szerint a schavnikiek évenként husvét ünnepén a templomnak 4 font viaszkot, a plebánusnak szepesi számítás szerinti fél girát tartoztak fizetni.

plebánusnak két hold szántóföldet szántsanak meg, a templomnak két font viaszkot adjanak; az *andrásfalvi* hívek Gyertyaszentelőkor a plebánusnak 24 garast, a templom számára 6 font viaszgyertyát szolgáltatassanak be; *Martili* (Markusfalva?) helység a plebánusnak 24 garast, a templom számára nagybőjt közepén 3 font viaszkot adózzon; *Bulmani*? falu lakosai *ker. sz. János*, és *Karácson* ünnepein a plebánusnak 4 és fél negyed (fertőt) azaz 54 garast, a templom számára 3 font viaszkot fizessenek; a *bükfalvi* (?) nép nagybőjt közepén a plebánusnak 26 garast, a templomnak két font viaszkot adjon; végre a *vilkfalvi* (Vilkócz) hívek nagybőjt közepén a plebánusnak 6 garast, a templomnak két font viaszkot tartoznak beszolgáltatni. (U. o.)

Hasonló tartozások tárgyai a következő okmányoknak is. — Jelesül az 1407-ben Miklós, a csütörtökhelyi sz. László anyaegyház plebánusa, szerződést kötött a *bozafalvi*? *hisfalvi*? *sz.-endrei*, *tóbiásföldi*, és *primfalvai* (Primóczy) fiókegyházak híveivel, melynek értelmében, e fiókegyházaknak az anyaegyházhoz tartozása fejében, a hívek évenként a nevezett plebánusnak 20 szepesi mérték szerint számított garast, a templom számára pedig 5 mázsa szénát tartoztak a szerződésben meghatározott módozatok szerint beszolgáltatni. — 1414-ben *Hildebrand*, *Dravecz* helység bírása, és közönsége lekötelezték magukat, hogy az említett csütörtökhelyi plebánusnak az általa nekik elengedett négy font viasz hátralékban volt tartozásuk helyett azontúl évenként egy font viaszt fognak sz. *László* király ünnepén a templom számára neki beszolgáltatni. (U. o.)

Ugyancsak a csütörtökhelyi sz. *László* templom javára történtek a következő egyrészt egyes hívek, másrészt egész hitközség által fekvő javakban tett adományozások: 1349-ben bizonyos *Henchmann* az *ijászok* falujából szántóföldjéből három holdat, bizonyos *Frigyes* özvegye a sz. *László* nemes udvarhelye mögötti rétet, a kis kő mögött pedig egy hold szántóföldet; *Gerusa*, *Sedlin* fiának, *Zoblinnak* neje a csütörtökhelyi határokhoz közel *Mahol* (*Machalfalva*?) majorság körül egy hold szántóföldet; *Zoldus*, *Zoblin* fiának *Theodorik*nak özvegye egy hold földet; *János* bíró egy mészárszéket; *Tylman*, *Vulquinnak* fia, egy másik Csütörtökön létezett mészár-

széket ajándékozott a sz. *László* templomnak. A plebánusnak pedig ugyanezen *Tybmán* özvegye a *Boldogságos Szűz Mária* oltáránál naponkint Istennek följánlatni szokott szentmisére *Kysmán?* körül birt nemes udvarhelyét hagyományozta örökös birtokúl.

• Ezekhez tartozik azon 1370-ben a csütörtökhelyi sz. *László* templom plebánusa, és *Manos* Lőrincz bíró, s a csütörtöki esküdtek közt kötött egyesség, melynél fogva ez utóbbiak az ottani fürdőházat 3 lánccal réttel, és $\frac{1}{4}$ telek szántófölddel a templomnak engedték át; valamint ezekhez járul a *lechniczi* karthauziak a szepesi káptalan előtt 1560. tett azon bevallása, mely szerint a *Szmizsán* mezővárosban birt malmukat a *Csütörtök* mezővárosi közönségnek, de kizárólag csak a sz. *László* templom használatára, 180 magyar forinton eladták. (U. o. és N. R. A. 506. cs. 2. sz.)

De a csütörtökhelyi lakosok is hajdan különféle jogokat, kiváltságokat és kedvezményeket élveztek. Ezek közé tartozik Károly királynak 1336-ban kelt, a nádorhoz, országbíróhoz, főispánokhoz, különösen a szepességi várnagyokhoz intézett azon parancsolata, hogy egyikök se merészeljen a *Mártonföldre*, *Machalföldre*, *Kelecsen*, és *Gerlachföldre* helységek birtokában nyugtalanított csütörtökiek fölétt bíraskodni; hanem ezek egyedül a szepesi gróf törvényszéke alá tartozzanak; az ezen helységek területén nyert aranyat illetőleg pedig, ősi szokás szerint a csütörtökiek sz. *Márton* hitvalló ünnepe a királynak évenként fél gira és 3 nehezék mintegy 21) legfinomabb aranyat fizessenek.

Valamelyik meg nem jelölt évben *András*, a szepesi szászok grófja, I. Lajos királyhoz oly tartalmu kérelmet intézett, hogy meg ne engedje *Tamás* mester várnagnak, *Tamás* királyi főtárnokmester alispánjának, miszerint a csütörtökhelyi határban bizonyos, négy eke alá valónak becsült, a csütörtökiek által szilárd joggal birt, földrészt elsajátíthasson magának. — 1424-ben pedig *Zsigmond* király a csütörtökieknek, a városuk által addig fizetett 31, és $\frac{1}{2}$ gira, s 6 nehezék

királyi bánya haszonbérből egy *obon* (két lat) hiján négy gira súlyú ezüstöt elengedett*). (*Anal. Scepus. I. 201. 208. 217. ll.*)

Csütörtökhely mezővárost, hajdan a *Henkel* gróf család székhelyét, III. Ferdinand király 1651-ben több más Szepes várához tartozott fekvő javakkal együtt ifjabb gróf *Csáky* Istvánnak adományozván, ez új birtokos, 1668-ban a király helybenhagyását is kieszközölvén, Csütörtökhelyen sz. *Ferencz-rendi minorita* kolostort alapított, s a *Nagyboldogasszony* kápolna mellé telepedett minoritáknak két, és pedig egy fél jobbágy- s egy fél zsellérteleket, úgy szintén egy *Soffranko* György által birt házat, és telket adományozott a hely tizedével együtt örökös birtokul. — 1672-ben pedig átadta nekik a kolostorral együtt magasabb helyen épült sz. *László* plebánia-templomot is, a plebánia lelki gondozása végett. Ezért a csütörtökhelyi plebániában jelenleg is a házfőnök, mint plebánus-helyettes, a székház elnöke, és két káplán végzi a lelkipásztori teendőket.

E mezőváros régi pecsétjén e fölirat olvasható: „SIG* OPPID * QVINTOFOR“. és *László* király álló alakban, jobbában fölemelt *alabárdot* tartva látható. — Végre e mezővárosban volt egész 1774-ig a *szepesi kormányhatóság* székhelye; de ez évben Kassára szállíttatott át. (*N. R. A. 932. cs. 58. sz. — 1066. cs. 20. sz. — 1292. cs. 1. sz. — Schem. Cleri. Scepus.*)

5. §.

D A R Ó C Z I (DRAVECZ).

A sz. Antalról nevezett kereszttes rend szállodája.

Darócz Szepesvármegyébe keblezett helység nevérol, és fekvéséről legbiztosabb fölvilágosítást nyújt IV. Béla király egyik 1263-ban kelt okmánya (*Bárdosy. Suppl. 96. l.*)

*) Egy nehéz súlyú ezüst gira 4 arany forint, egy ily forint 40 denárt, egy nehezék egy garas, 6 garas egy *obon* értékű vala. (*Rupp, Magyarország pénzei. II. 5. l.*)

a szászok *Ursi* (*Illyésfalva*) földje, és a királyi *Sólymosoktól Draucarii Drauch*, vagy *Darouchnak*, jelenleg a magyarok által *Darócznak*, a németek által *Autznak*, a tótok által *Dravecznek* nevezett helység között kiüttöt határpörben, melynek a vele határos sz. *László*, vagy *Csütökhely* majorságából *Lyncke* (Lőcse) majorságig vezetett út megnyitása vetett véget.

Darócz helységet 1282-ben IV. László király *Drauch* néven *Helias* grófnak, *Jordán* fiának adományozta 100 ezüst gira, s évenkénti fizetendő egy gira aranyért. (*Bárdosy i. h. 225. l.*)

A szent Antalról nevezett kereszties rend keletkeztéről *Bonanni* Fülöp a szerzetes rendekről irt névsorában (*I. k. 1. l.*) ezeket jegyzi től: A sz. *Antal* testvérület *Gallia Vienne* egyháztartományába keblezett sz. *Dezső Móta* nevű várában, telepedett le, midőn ugyanott templom épült, melyben sz. *Antal* apát Konstantinápolyból oda szállítottott holt teste helyeztetett el. Ekkor Galliában járványos mirigy (az úgynevezett sz. *Antal tüze**) pusztitván, a nagyszámmal oda sereglett zarándokok közt *Gasto* (Dauphine franczia tartományban lakott gazdag nemes) és fia *Gerund* máskép *Querin* is mirigybe esvén, szerencsésen fölgyógyult fiával együtt, ezért mindketten a betegek ápolására szánták magukat; 1121-ben pedig többen esatlakozván hozzájuk sz. *Ágoston* szabályait követő szerzetes renddé alakítottak. *Pagius* azonban *Bannonius bírálatában* ettől némileg eltérőleg írja: *Falkó* 1095 után templomot kezdett építtetni, s 1218-ban kieszközölte III. *Honorius* pápánál, hogy sz. *Antal* testvérülete sz. *Antal* rendjévé alakíttassék. — *Daróczon* e szerzetesek, a szepesi krónika szerint, zárdájuk, és kórodájuk mellé 1288-ban templomot is építettek. Ez eleinte testvérület, vagy gyülekezet, később szerzetes rend *Antoniták*, *Antalurak*, sz. *Antal* kórházasai, sz. *Antal* lovagjai néven vala ismeretes.

I. *Lajos* király egyik 1363-ban kelt okmánya szerint *Kassán* is létezett a város falain kívül hasonló keresztiesek

*) E betegségben az ember tagjai megfeketültek, hasznavehetlenekké lettek, elszakadtak, vagy lerohadtak, ezért e mirigy polkoi tüznek neveztetett, s minthogy sz. *Antal* esedezése tartatott ellene legjobb eszköznek, sz. *Antal* tüzének is mondatott.

kórodája a *Szent Lélek* Istennek szentelt templommal, melyet a kassai polgárok betegek, és ügyefogyottak ápolására alapítottak, s a daróczyi keresztesek saját számukra törekedtek elfoglalni; de Lajos király János nevű perjelökhöz intézett iratában szigorúan megtiltotta neki a kassai kórházba tolakodást, s oda utasította, hogy ha valamely jogot vél tarthatni reá, ezt a király előtt érvényesítse; sőt midőn a királyi tárnokmester már oda ítélte nekik a kassai kórházat, a király 1375-ben a tárnok ezen tettét megsemmisítve, a kassaiakat, kik jogaik védelmére erélyes okmányokkal álltak elő, kórházuk további birtokában meghagyta. (*Wagner, Anal. Scepus. I. 4. 13. 414. ll.*)

Mily viszonyban valának sz. Antal keresztes szerzetesei a daróczyi községhez, és saját alattvalóikhoz, egy 1399-dik évben kelt okmányból tűnik ki, melynek értelmében egyrészt *Almann*, a kórház főnöke, másrészt a község, és más zsellérek, és a kórház jobbágyai közt a következő pontokat tartalmazó szerződés létesült: Először is a nevezett *Almann*nak és törvényes utódainak minden telkes gazda évenként 3 nap tartozzék szántani; kellő időben figyelmeztetve egy szekér fát behordani; a szokott bért, bírságot, ajándékokat, és kedveskedéseket beszoigáltatni, a kórházfőnök személye irányában elkövetett minden makacszkodásért, s kihágásért sz. Márton napjáig 100 girát fizetni; végre iránta engedelmességet, és tiszteletet tanusítani; a kórház káplánjának és papjelöltjének pedig mindenki élelmezést, ruházatot, és a tartományban szokásos jövedelmet beszoigáltassa, még pedig elhanyagolás esetére a szepesi gróf által kiszabandó büntetés terhe alatt. Ezen szerződés a daróczyi keresztesek parancsnoka *Gerhard* kérésére 1431-ben a szepesi sz. Márton káptalan által hitelesített s adatott ki, 1656-ban pedig ugyanazon káptalan átiratában tétetett közzé. Hitelesítve. (*N. R. A. 1762. cs. 37. sz.*)

VII. Kelemen pápa 1523-ban kelt apostoli iratában a daróczyi sz. Antal kolostornak a betegség sanyargatta emberek élelmezésében, ruházásában, s gondozásában, a zarándokok megvendégelésében kifejtett ernyedetlen tevékenysége miatt, szabad kéregetés, és alamizsna-gyűjtésre engedélyt adott. De *Darócz* helység a kórházzal együtt mindemellett nem

sokára elidegenítettett, s minden egyházi jogával együtt eladatott, és világi czélokra fordítottatott. Ezért III. Ferdinand király 1655-ben e javadalmat *Pálfalvai János*, erdélyi püspöknek, és nemrég kinevezett szepesi prépostnak, s a szepesi káptalannak adományozta.

Ennek nyomán a javadalom ingatlanai visszaszerzése végett a királyi kincstár 1656-ban pörbe fogta *Darócz* részint valóságos, részint átíratos tényleges birtokosait, *Fluk*, más-kép *Draveczy Gáspárt*, *Horváth-Kissevith Lászlót*, *Petróczy Jánost*, *Bán Mihályt*, *Zaborszky Gábort*, *Berzeviczy Samu özvegyét* *Zsuzsannát*, *Fluk György özvegyét*, *Bobrovicz Ilonát*, *Töke Annát* előbb *Budaházy János*, utóbb *Závor László*, *Bán Annát*, *Kubinyi özvegyét*, végre *Bán Annát*, a fölségsértésben elmarasztalt *Görgey János* nejét. Ezen a Kassa városi törvényszék előtt indított pörben az alperesek mindannyian, makacsságban marasztaltatván el, a pör tárgya a fölperes királyi kincstárnak, illetőleg szepesi prépostnak ítéltetett oda. (U. o. 41. cs. 2. sz. Act. Administr. Scepus. 957. 965. cs. 1033. sz.)

Daróczon, vagy *Draveczen* jelenleg sz. *Erzsébet* emlékezetére szentelt templom van, mely a *Csütörtökhely* mezővárosi anyaegyház fiókja. (Schem. Cleri Scepus.)

Ezen *daróczi* keresztések majd parancsnok, majd perjel, majd kormányzó (commendator), majd mester néven előforduló főnökei a következők voltak: 1313-ban *Remund* mester, 1326-ban *Guidó* mester, és kormányzó, 1366-ban *János* perjel, később parancsnok; 1399-ben *Almann* parancsnok, sokkal utóbb a rendnek Magyar- és Tótországban vezérlő parancsnoka. 1412—1420. *Renard*, vagy *Reinhard*; 1431-ben *Gellért* parancsnok; 1496-ban *Tapolezai Albert*, ki a sz. Antal templomot *Mekche* prépostnak adta át. 1517-ben *János*, 1520—1534-ben *Miklós*, 1538-ban *János*, 1555-ben *Szentgyörgyi István*, a mar akkor fölötté kifizetogattatott kórház és templom prépostja. (Anal. Scepus. III. 163—172.)

6. §.

HUNFALVA (HUNDORF vagy HUNSDORF).

A jeruzsálemi sz. sír kanonokjai sz. Keresztről nevezett káptalana.

Ezen Késmarkhoz 3 negyed órányira *Poprád* vize partján fekvő helységet némely régibb írók, nevezetesen Korabinszky a 441-ben hunnok és rómaiak között ott vívott kemény ütközetről *Hunfalvának* (Hundorfnak); mások ellenben az ott lakott várbeli kutyapeczéréktől *Ebfalvának* (Hundsorfnak) nevezik. Az első vélemény pártolói állításuk bebizonyítására azt mondják, hogy e helység *Hunfalva* (*Hunnendorf* vagy *Hundorf*) neve (mely azonban semmi névtárban sem fordul elő,) onnan keletkezett, mivel e helységben, s környékén gyakran találtak az emberek hun fegyvereket, és római pénzeket, s edényeket. Mindazáltal a várbeli *peczérek*ről hangzó vélemény sem egészen alaptalan, minthogy ezek csakugyan *Hernád* és *Poprád* folyók mellett a Tátra alján lakván, a *király vadászebeit* gondozták, ezért mint a királyi várak népei a többi *udvarnokok*, mint a királyi udvar szolgálatára rendelt népek, közé soroztattak. (V. ö. *Bárdossy* 61. s 96. ll.)

Késmark vára és uradalma járulékai közé tartozónak tekintetett *Hunfalva* helység is, és mint ilyen szintén átesett mindazon változásokon, s viszontagságokon, melyek ez idő folytán az uradalom egyik földesurról a másikra átszállása nyomán *Késmarkot* érték, ezért a következő, *Késmarkot* tárgyaló szakaszban fordulnak elő. Itt tehát csakis *Hunfalva* helységet, s annak birtokosait tárgyaljuk.

Hunfalva birtokosai egyike a *Berzeviczy* család vala, melynek tagjai 1580-ban osztozkodtak egymás közt fekvő birtokaikon, s ez osztály alkalmával *Laszki* (máskép *Laszkó*) Albert is birt *Hunfalván*, mint *Késmark* vár, és járulékainak ura. — 1587-ben *Semsey* György nejével *Boldog* Katalinnal, és a *Berzeviczy* család szerepelnek *Tököly* István *Késmark* vár ura mellett, mint *hunfalvi* birtokosok. — 1659-ben *Zékel*

András és János osztakoztak hunfalvi birtokrészükön. — 1665-ben *Berzeviczy* János ottani birtokrészét az említett *Tököly* Istvánra irta át; — az erre következett évben pedig nyugtát állított ki az ezen birtokrészért, árverés czimen tovább zálogösszegül kikötött 160 forinról, s ugyanazon birtokrészért fölvelt 60 forinról. — 1668-ban *Lipótzai Keczer* Ambrus végrendeletileg úgy intézkedett, hogy hunfalvi birtokrésze (egy jobbágytelek), melyet *Tököly* István- és *Zsigmond*tól kapott, hugának *Zsófiának* jusson annak haláláig; *Zsófia* húga halála után pedig fivéreire *Keczer* Andrásra, és *Menyhétre* szálljon. Minthogy azonban *Keczer* *Menyhért* s ennek neje *Mariassy* *Erzsébet*, fölségsértési vád alá esvén, elmenekültek, *Keczer* *Menyhért* ingóságaival együtt e hunfalvi telek is a királyi kincstár által foglaltatván el, 1688-ban *Vitalis* János, löcsei póstamesternek adatott el 200 tallérért.

1675-ben a szepesi királyi kincstárigazgatóság a készmárki tiszttartónak a többi között azt is meghagyta, hogy a hunfalvi *Keczer* Ambrusféle királyi kincstárra szállt szántóföldet báró *Tökölyi* *Zsigmond*nak adja át a szántóföldekkel, rétekekkel, 4 jobbágytelekkel, és 37 zsellérséggel együtt; egy év múlva pedig azon rendelet tétetett közzé, hogy a hunfalvi ugyanazon *Tökölynek* bérbe adott fekvő birtok, a bérlet ideje lefolytával, a királyi kincstár számára foglaltassék le. 1710-ben *Radvánszky*-féle, a királyi kincstárra szállt birtokrész is fordul elő, melyet a kincstár *Jaklin* bárónak adott el. — Végre 1749-ben *Sponcz* *Antal*nak is volt Hunfalván birtokrésze, melyet visszaadott a *Berzeviczy* családnak. (*N. R. A.* 1289. cs. 11. sz. — 127. cs. 24. sz. — 452. cs. 19. sz. — 757. cs. 20. sz. — 128. cs. 39. sz. — 1289. cs. 26. sz. — 1293. cs. 9. sz. — 1294. cs. 29. sz. — 1155. cs. 54. sz. — 1149. cs. 1. sz. — 1289. cs. 38. sz. — 1290. cs. 17. sz. — *Protoc. Adm. Scepus.* 1675—3081. — 1676. cs. 3325. sz.)

A hunfalvi káptalanról, vagy prépostságról azonban kevés adatra hivatkozhatunk. Mert alapítója neve nem lévén ismeretes, a prépostság keletkeztéről egy löcsei fölirat csak e néhány szóval emlékezik meg: „Anno 1222 — ist das Hunds-dorfer Kloster erbauet worden“. (*Anal. Scepus.* II. 8.) — *Pázmán* Péter bibornok Péterffynél (II. 285. l.) az ezen monostorban lakott kanonokrendet a *keresztesek* közé sorozza; de

nem levén kinyomozható, melyik rendhez tartoztak. Czínár Mór (II. 190. l.) hajlandóbb őket inkább a *jeruzsálemi sz. sir keresztesei*, mint a *Jánosvitézek* rendjéhez tartozóknak hinni, ekkép okoskodván: „Mivel pedig sz. János keresztesei névsorát Pázmán, és Pray elég pontosan állították össze, melybe *Hun-* vagy *Ebfalva* nincs besorozva, e szent épülei éppen nem ok nélkül számítható a *jeruzsálemi sz. sir* kereszties kanonokja birtoka közé, kik jelenleg keresztelő sz. János kanonokjai néven ismeretesek.“ — Azonban bármint vélekedjenek az írók e tekintetben, e prépostság — mint mondtuk, — eredetileg *Szent Kereszt* prépostsága néven volt ismeretes; czimének utóbb keresztelő „sz. János prépostságra“ változtatása éppen nem oldja meg azon kérdést, mi adott okot e névváltoztatásra, s nem volt-e talán e monostor már keletkeztekor a sz. János keresztesei sajátja inkább, mint a sz. sir kanonokrendjeé?

Egyébiránt mindenesetre javadalmazott prépostság volt; mert annyi bizonyos, hogy magában *Hunfalvában* alkalmasint voltak, valamint a vele határos *Kakas-Lomniczai*, jelenleg főkegyházban is fekvő javai, azaz: telkei. Azonban az sem levén kinyomozható, mily viszontagságokon ment keresztül keletkezte után, s kik voltak prépostjai? csak 1700-ban az ugyanakkor méltóságába beiktattatott *Martinovszky* Péter, aszepesi káptalan örkanonokja emlittetik, mint *Hunfalvi*, és *Kakas-Lomniczai keresztelő sz. Jánosról* czimzett prépost, térítvényt kellvén róla adnia, hogy minden pörlekedési teher elhárítására, e prépostság világi kezekre jutott, később pedig akár hűtlenségi vétség, akár a birtokosok magvaszakadta miatt a királyi kincstár szavatolása nyomán a királyi kincstárra szállott javait nem máskép, mint a kitűzött tartozás lerovása után fogja visszaszerezni. (*Act Administr. Scepus. 1700 cs. 119. 188. 191. sz.*)

1759-ben előfordúl a *hunfalvi*, *Féja* János, szepesi örkanonoknak valamennyi hozzá tartozott javaknak; 1858-ban végre a *hunfalvi ker. sz. János* prépostságnak *Bendik* Ferencz thuróczi főesperesnek, és bergi plebánusnak történt adományozása. (*L. R. Eccl. VI. köt. 64. l.*) — Czínár II. 160. l.) — Jelenleg *Hunfalván* 1247-ben épült *Szent Keresztről* nevezett plebániatemplom van, mely 1675 óta a püspök szabad adományozásától függ. (*Schem. Cler. Scepus.*)

7. §.

K É S M A R K.

Szabad királyi város szent épületeivel.

A magas Kárpátok *Tátrának* nevezett hegysége előtt *Poprád* folyó partján a *Leibicz*, és *Fejérvíz* (Albula) csermelyek beömlésénél *Löcsétől* éjszagnak két órányira eső *Késmark* szabad királyi város, a hagyomány szerint, hajdan három, úgymint: sz. Péter és Pál, sz. Mihály és *Sajtpiacz* (Kässmarkt, latinul: *Caseoforum*) nevű egymás mellett fekvő helységekből keletkezett, s Magyarország első királyai korában szász gyarmatosok telepedtek le benne, ezért német lakosai száma még most is túlnyomó.

Midőn a tatárok 1241-ben Gács-, és Lengyelországból ide is betörték a sandeci szoroson, Kálmán, Gácsország királya, s a Szepesföld hercege uralkodása közben, ezen vidéket szintén elpusztították, s két év múlva oda hagyták. Az országába erre visszatért IV. Béla király tehát, a mennyire lehetett, helyre állítván hazánk szerkezetét, 1269-ben *Késmárkon* letelepített gyarmatosainak (mint akkor nevezték: vendégeinek) is különféle szabadalmakat biztosított, úgymint: szabad sáfár-választást, ki a királyi udvarbirónak fenntartott lopástized- vérontás- és bányavétségeken kívül, minden ügyben biráskodhassék, a birság kétharmadrésze a királyi udvar birót, egy harmada a városbirót illetvén; továbbá megengedte, hogy a polgárság a szászok szokása szerint földbértül, vagy adóül évenként két rész gira finom ezüstöt, egy részt pedig dénárookban fizessenek a királynak, szabad piacczal birjanak, a többi szászok szokása szerint saját papjaiknak fizessenek telkeiktől tizedet, templomuk a temetővel a halottak eltemetése, és földberejtése a bevett szokás szerint minden tehertől ment legyen, végre földjeiket, mások hátránya nélkül, békésen birhassák. (*Anal. Scepus. I. 48.*)

Az erre következő évben *Rikolf*, és *Polan* testvérek, és a késmarki gyarmatosok közt, bizonyos egy eke alá való föld

miatt fölmerült viszály akkép egyenlítettett ki, hogy e pörös föld nyugatfelől kezdődő *Poprád* melletti fele a fentnevezett *Rykolf*, és *Polan* testvérek birtoka maradjon-, másik keletnek eső fele pedig a *Késmark* városnyedi gyarmatosoknak jusson. (*Bard Suppl.* 224. l.)

Ezen IV. Béla király által kiadatott kiváltságlevelén kívül Zsigmond király 1404-ben a *késmarki* polgároknak, és gyarmatosoknak, az előbbi zavaros időkben tanúsított büségök, és az általuk szenvedett tűz okozta károk tekintetéből, hat év óta hatralékban volt kiralyi adójukat, vagy gyűjtést elengedte oly kikötéssel, hogy azzal házaikat helyreállítsák.

Azonban sok több kárt okoztak e késmarkiaknak a *táboriták* neve alatt ismeretes *Hussiták*, midőn e dühös cseh népség, Dlugoss lengyel író állítása szerint, 1433-dik évi sz. *Márk* ünnepén roppant haderővel a városba rontván, azt fölgyújtotta, s minden védelmi szertől megfosztotta. Ezért Zsigmond király a falaiikat és bástyáikat széthányini és összerombolni szándékozó polgárokat komolyan megintette, hogy e szándékukkal föl hagyván, törekedjenek inkább falaiikat, s erődítményeiket kijavítani, és védelnökre alkalmasakká tenni.

Mivel pedig ezen 1441—1462-ig a városban garázdálkodott hussziták által végbe vitt borzasztó pusztítások folytán a késmarkiak kiváltságlevellei, és a magyar királyok által nekik engedélyezett szabadalmakra vonatkozó minden okmányuk részint elégett, részint vad lelkületű kinzóik által minden egyéb vagyonukkal és javaikkal együtt elraboltatott, Zsigmond király 1435-ben a polgárok esedezésére ismét és újra engedélyezte minden előbb birt szabadalmaikat, és saját kiváltságlevelével szentesítette azokat, különösen a városnak minden eladó, vagy cserébe bocsátandó árúi megmérésére szabad mértéket, vagy mázsálási jogot adott, megengedte, hogy a polgárok mind nagy, vagyis *mázsás szekereket*, mind könnyű, vagyis közönséges terhű kocsikat a városba bevihesse nek, s ott lerakodhassanak; valamint a *dicsőséges Szűz Mária* valamennyi, úgyszintén sz. *Péter és Pál* apostolok ünnepein, s az ezeket megelőző és követő 14 nap országos vásárokat tarthassanak. Ezen kiváltságaikat 1690-ben I. Lipót király is megerősítette.

Hasonló kedvezményeket nyertek a késmarki lakosok Ulászló lengyel királytól is 1440-ben, az ennek magyar királyllyá választatása közben szerzett érdemeik elismeréséül, midőn e király szabad járást, kelést, és visszatérést engedett nekik egész Lengyelország területén minden áruikkal együtt, telyes vámmentességgel. A késmarkiak ezen, s ehez hasonló még I. Mátyás király által 1464-ben engedélyezett szabadalmait, és kiváltságát 1528—1533. és 1564-ben I. Ferdinand, és Miksa királyok is megerősítették. Sőt baudisi *Giskra* János főkapitány is megerősítette egy a király nevében 1447-ben kiadott okmányban a késmarkiaknak valamennyi a dicsőült magyar királyok által engedményezettett kiváltságaikat. — Végre 1607-ben II. Rudolf császár is szentesítette a *Késmarkiak* valamennyi, különösen a *hussziták* által elhamvasztatott, vagy elrabolt kiváltságlevelaikben foglalt szabadalmaikat. (*Anal. Scepus. I. 49. 50. 53. 55. 58. 60.* — *Lib. Reg. Sec. I. köt. 108. l. II. köt. 152. és 568. l.* — *IV. köt. 658. l. XIII. köt. 422. l.* — *N. R. A. 1494. cs. 2. sz.*)

1465-ben I. Mátyás király *Szepesföld* örökös grófja méltóságát roppant terjedelmű birtokaival együtt *Zápolya* Imrének, felső Magyarország kapitányának adományozta, a a csehek szerencsés szétverése miatt, s azóta a *Zápolya* család birta a Szepességhez tartozott *Késmark* várat, és várost is. Azonban 1527-ben I. Ferdinand király a *Zápolya* családtól elfoglalt *Késmark* várat, és várost járulékaival együtt a hozzá átpartolt gróf *Batthányi* Ferencznek, és Ferencz fivére fiának *Kristófnak*, s ezek utódainak adományozta. Midőn azonban a *Zápolya* pártjának kedvező *Kosztka* Miklós lengyel foglalta el *Késmarkot*, annak lakosai ismét *Zápolyának* esküdtek hűséget. *Zápolya* pedig *Késmarkot* *Szepes*, és *Árva* várakkal együtt átíratási czimen az ezek birtokába 1539-ben törvényesen beiktattatott *Laszkó* vagy *Laszki* Jeromosnak, sirádi nádornak, ki *Késmarkot* *Zsigmond*, lengyel király nevében birta, adományozta. *Laszki* Jeromos után ennek fia *Laszki* Albert örökölte, I. Ferdinand király beleegyezésével e szép birtokot, melyben 1571-ben Miksa király is megerősítette őt. (*L. R. Sec. I. köt. 40. 736. ll.* — *N. R. A. 655. cs. 41. sz.* — *1289. cs. 5. sz.*)

Laszki Albert *Késmark* várát és városát ugyanezen

évben pixendorfi és gravenwertti *Rueber* János királyi tanácsosra, és a magyarországban táborozó császári hadsereg fővezérére iratta át, az ettől kölcsön vett 10,000 forint fejében. Ez ismét 1477-ben *Késmarkot* 12,000 forinton *Thurzó* Szaniszlónak engedte át, mint zálogot; de *Schawnikot* járulékaival együtt magának tartotta meg; 1579-ben pedig, visszafizetvén *Thurzónak* ama 12,000 forintot, *Rueber Késmarkot* *Schawnikkal* együtt 42,000 forintért *Tököly* Sebestyénnek adta át. De *Laszki* zokon vette ezen az általa átengedett birtokokról tudta nélkül történt intézkedést, azok visszaváltása, és, mint-hogy magának nem volt, pénzszereszhetés végett *Tökölyhöz* fordult; de ez, mind a kettőt megtagadván, kijelentette, hogy *Laszkinak* a fentemlitett összegben felül kész még 18,000 frtot adni oly föltétel alatt, hogy *Laszki* 3 év múlva sz. György napján az egész 60,000 forint összeget fizesse meg, s ez megtörténvén mind *Késmark*, mind *Schawnik* birtoka örökös joggal *Tökölyre*, és ennek örökösére szálljon.

Azonban az ezen vállalatról korán értesült *Rueber* és *Tököly* közt, minthogy ez *Laszki*val az előbbi szerződéssel mit sem törödre, új szerződést kötött, igen éles viszály tört ki, mely végre 1582-ben a pörös felek között kötött egyezkedéssel akkép egyenlített ki, hogy *Tököly* a *Laszkinak* adott 18,000 forint helyett, elengedvén 2000 forintot, csak 16,000 forintot kapjon *Ruebertől*, s mindakét, tudniillik *Késmark* és *Schawnik* birtokot megtartsa, és így *Tököly* újra *Késmark* urává lön. (*N. R. A. 34. cs. 20. sz. — 60. cs. 11. sz. — Anal. Scepus II. 296. — 301. U.*)

De ezen egyezkedés ellenére sem szüntek meg *Laszki*, a *Rueberek* és *Tökölyiek*, a késmarki uradalomra igényelt joguk fentartásának ürügye alatt, a késmarki polgárok szabadsalmait nyirbálni. Ez alatt *Laszki* elűtetett jogától, *Rueber* János, az előbbi *Rueber* fia pedig 1610-ben a *Tököly* István és Miklós által zálog czimen birt *Késmark* várra, és városra vonatkozó örökösödési jogát, II. Mátyás király helybenhagyásával, 13,000 forinton e két *Tökölynek* örökösen eladta. Az ekkép mindegyre hatalmasabbakká vált *Tököly* család azonban tovább is zaklatta a várost. Ezért III. Ferdinand király királyi tekintélyével úgy intézkedett, hogy *Késmark* város közönsége, béke kedvéért *Tökölynek* 50,000, a királynak szin-

tén 50,000 forintot fizessen, mely összeg azonban, ha a birtok más valakire szállna, a városnak vissza fog térítettni, s ezzel a késmarkiak elégedjenek meg, kik egyszersmind biztosítottak, hogy e fölött királyi adománylevelet kapnak, s ez végre 1655-ben csakugyan ki is adatott a városnak. (*Anal. Scepus. II. 306. 307. — N. R. A. 1345. cs. 19. 24. sz. — 127. cs. 20. sz. — 5046. cs. 30. sz.*)

Ezen királyi adománylevél értelmében minden a város, és a teljesen kielégített *Tököly* család közt létezett viszály kiegyenlítettvén, III. Ferdinand király *Késmark* várost ismét visszahelyezte a *Laszki* által megszüntetett *szabad királyi városi* jogaiba, s megengedte lakosainak a már I. Mátyás király által 1463-ban adományoztatott *vörös peesétviasz* használatát azon további kedvezményekkel, hogy temploma, temetője, piacza tehermentes legyen; lakosai szabadon építhessenek bástyákat, házakat, alakíthassanak majorságokat, telkeket, réveket, külvárosokat, töltéseket, börtönöket és erődöket, megengedte nekik, hogy akasztófát állíthassanak, s a vétkeket kivégezhessék; hétfőn, szerdán, és pénteken hetivásárt; *Nagybőjt I. vasárnapján* (*Invocavit*) szent kereszt *fölmagasztaltatása*, és szűz sz. *Lucza* vértanu évnapiján, mint hajdan, Szent Háromság utáni vasárnap pedig új országos vásárt tarthassanak, mindenféle árúikra kiterjedő szabad mérték- és mázsáló joggal, a városukba szállíttatott egy szekér *gabnától* 3 dénárt, egy szekér *fától* pedig egy denár vámot szedhessenek; a polgárok 25 évre menttek legyenek a harminczad- adó- és vámfizetéstől; a *bor, réz, viasz, méz- és barom* be- és kiszállítását, mely tárgyak a királyi harminczadot illetik, végre szabadon gyakorolhassanak minden mesterséget, mérhessenek szeszes italokat, szervezhessenek czéheket, s többé féle jogokkal birjanak. (*L. R. Sec. VIII. köt. 553—569. U.*)

Végre, mintbogy a vártól, és várostól elidegenített többi fekvő javak birtokában megmaradt *Tököly* család még ezek után sem szűnt meg a város lakosainak addig birt jogait sértegetni; I. Lipót király 1663-ban a késmarkiaknak védelevelet adott; a város pedig 1671. és 1687-ben a *Tököly* hitlenségi vétsége miatt a királyi kincstárra szállt *Késmark vára*, és városához tartozott javak visszaszerzéseért folyamodott, csak az volt még hátra, hogy előbb a *Rueber* család elégit-

tessék ki az ezen fekvő javakra vonatkozó birtogjogára nézve. Ezért 1701-ben egyrészt a királyi kincstár, másrészt néhai gróf *Rueber* Ferdinand örökösei, végre *Késmark* városa közt oly kiegyezkedés létesült, hogy a *Rueber* örökösök kijelentették, hogy a királyi adományozásból 113,604 rénes forint és 16 kr. fejében egykor birt *Késmárk* várához tartozott fekvő javakat 100,000 forintért visszabocsájtják a királyi kincstár birtokába, ha a kincstár e javak helyett más *Buda* körül, vagy annak közelében 20,000 forint értékű családjak mindkét ágára átszállandó fekvő birtokot ad át nekik örökösen, s mihelyt ez megtörténik, az ekkép a királyi kincstárnak átengedett fekvő javak a *Rueber* családnak részletekben fizetendő 80,000 forintért örökös joggal a városnak adassanak át. Ezen egyezkedést 1703-ban I. Lipót király is helyben hagyta, és szentesítette. (*Contr. et Transact. III. köt. 275. sz. — N. R. A. 1345. cs. 42. 44. sz. — XVI. cs. 420. sz.*)

Az ennyi viszontagságokon keresztül vergődött *Késmark* város többi nevezetes eseményei közül említhető, hogy a mindenfelől fallal és bástyákkal kerített városnak 3, ugymint délre *felső*, éjszak felé *alsó*, vagy *lengyel*, végre *timár* kapuja van, ez utóbbi hajdan rendesen be volt reteszeive. Az 1461-ben építtetni kezdett városház szép tornyával együtt díszes volt; de 1770-ben leégett. Van még a felső kapunál 1433-ban a hussziták betörései elleni védelemre épült hatalmas torony.

A szepesi évlapokba illesztett *Bohus*-féle kézirat szerint a város minden épületei közt leginkább kitűnt a *Tököly* István által a város mellett építtetett nagyszerű *Tököly várkastély*, melyből öt vörösre festet téglatetejű torony emelkedett magasra ugyanazon helyen, melyen a hagyomány szerint valamely 1190-ben alapíttatott (kétségkívül a tatárok által földült) apáczárda állott. (*Anal. Scopus II. 8.*) Ezen kettős fallal, és árkokkal bekerített várkastélyon a város piaczával általellenben levő torony látszik, mely alatt a városba juthatni, e fölirattal: „*Turris fortissima nomen Domini*“. — A várkastély udvara igen tágas, s benne hajdan a magyar királyok ábrázolatai díszlelegtek; az udvar közepén pedig érclemezekkel fődött kis tornyu „*Szent kereszt*“ emlékezetére szentelt kápolna állott, melynek szószéke művészeti, talapzata olasz mű. — A várkastély termeit magyar hősök, olasz művé-

szek által készült, képei diszesítették, volt benne bohózatok és szini mutatványok előadására alkalmas, — úgy szintén a vendégségeknél használt serlegek eltakarítására szánt, — végre a kápolnával kapcsolatban levő titkos terem is. Nem hiányoztak benne a földalatti börtönök sem, melyeket később a város polgárai puskaporraktárakká alakítottak át, valamint tágas pinczék is valának alatta. A várkastélyon kívül a városfalakhoz épített istalók voltak fekete márványból készült lőjászolokkal. — Az egész épületet hajdan vadaskertül használt kert, halastavak, s más legcsinosabb kertek kerítették; ezekhez a Tököly család uradalmi tisztjei-, és cselédeinek lakai csatlakoztak, melyek később katona-laktanyákká alakították át. Mindezen, Korabinszky által is bővebben leírt, helyiségek pusztulásnak indultak.

A czimeréül *kettős kardot* használó városra súlyosodott szerencsétlenségek főbbjeit tűz és *dögvész* okozta. Ugyanis 1436-dik évi vizkereszt utáni negyednap, úgyszintén 1521-, 1774- és 1780-dik években iszonyú *tűzvész* pusztította el a várost; 1545-ben pedig járványos mirigy Pünkösöd ünnepétől sz. Mihály évnappjaig 400 embert taszított sírba, valamint 1662-, és 1711-ben is mirigy pusztította a város polgárait.

a) Késmark város egyházi épületei.

Késmark város még jelenleg is fennálló szent épületei legkiválóbbika a *Szent Kereszt földmagasztalása* emlékezetére szentelt plebániatemplom, melyet 1468-ban a polgárok építettek, 1656-ban pedig a plebánusnak hetenkint 15 forintot szolgáltatott város közköltségén megújítottak. Ezen templom főbb ékei közé tartozik a *keresztre feszített Krisztus* művészileg készült nagyszerű szobra (*l. Bél Prodrom. Hung. novae 2. k.*), egy 1472-ben harangérczből öntetett *keresztelő kút*, az 1483-ban állíttatott *sz. Katalin oltár*, és a templomtól elkülönözten álló magas torony. — Ezen kívül a város területén van még a Tököly-féle várkastélyban a *Szent Keresztről* címzett Tököly család kápolnája, melynek sírboltjában nyugszának az 1651-ben meghalálozott II. Tököly István, és neje ráthóti Gyulafy Mária grófnő hamvai. (*Anal. Scepus. II. 345.*)

Továbbá a tótajku lakosok *Sarlós Boldogasszonyról* nevezett temploma, a keresztet hordó Jézusnak szentelt, és a *nepomuki sz. Jánosról* czimzett kápolna, a felső kapunál végre az *ágostai hitvallásuak* temploma s *gymnasiuma*. (*Schem. Cleri Scepus.*)

Régente Késmarkon még más templomok is léteztek, úgymint: a város falai mellett volt sz. *Erzsébet*, alsónak nevezett egyház, melyet a város 1348-ban *Rudger János* bíró hivatalkodása közben, a polgárok plebániatemploma jogainak minden sérelme nélkül, a szomszéd *landeki* kolostorban lakott „*Jeruzsálemi sz. sír szerzeteseinek*“ adott át, e templom plebanusává *Eberhard* atyát rendelvén. 1444-ben *Gergely* milkói püspök, az esztergomi érsek segédpüspöke, és általános helynöke a sz. *Keresztről* nevezett plebániatemplomot, és a sz. *Erzsébet* szentegyházat áhitattal meglátogató hiveknek az *Úr, és boldogságos Szüz Mária*, valamint az *evangelisták* ünnepein, és e templomok egyház- s búcsú vasárnapjaira 40 napi búcsút engedélyezett.

A város falain kívül létezett a sz. *Mihály* plebániatemplom, melynek *György* nevű lelkésze 1449-ben a római Szentszékre hivatkozván, panaszolkodott, hogy némely *slavkendorfi* nemes urak, a nerai polgármesterek, és *Toportz, Janusch, s Schwartz* Miklósnak nevezett késmarki polgárok több év óta tartozván neki tizeddel, és más öt illető jövedelmekkel, *Stock* János szepesi prépost pártfogásában bizva, vonakodnak tartozásaikat megfizetni.

Végre volt még Késmarkon egy a „*Szent Háromság* egy Istennek“ tiszteletére szentelt templom, melyben *Abramoviczi* Szaniszló működött, mint a *Mindenszentek* oltárának káplánja. Ez azonban, midőn a városi tanács erőszakosan megfosztotta őt ez örökös káplánságától, sőt még börtönbe is záratta, az apostoli szentszékhez folyamodott orvoslásért; ezért II. Gyula pápa 1507-ben a városi tanácshoz apostoli iratot intézett, hogy komolyan vizsgálja meg ez ügyet, s a mit ez igazságosnak tart, aszerint hozzon ítéletet. Ezekhez járul még a temetőben létezett *Szent Kereszt* kápolna, melyet 1468-ban panyovai *Thele* Jakab alapított a *Szenháromság* tiszteletére, s letévén 300 arany forint összeget, e templom mellé, lelke üdvére káplánt rendelt. (*Anal. Scep. I. 59. 63. 70. 412. — II. 107. l.*)

b) I. Remete sz. Pál szerzetesei székháza.

Remete sz. Pál szerzeteseit *Bársony* György, váradi püspök s egyszersmind szepesi prépost, telepítette le 1670-ben Késmarkon, s átadván nekik a plebániatemplomot és más fiókegyházakat, a plebánia gondozásával együtt, javadalmazásukra a plebániához tartozott tizedet tűzte ki nekik egy a *mádi* Királyhegyen létezett szőlővel. Miután a pálosok néhány éven át működtek a lelkipásztorkodás terén, *Szelepcsényi* György esztergomi érsek 1673-ban kelt adományozáslevelében 3 házat adott nekik székházépítés végett, az ezekhez esatolt, addig általuk gondozott kápolnával együtt, míg a nemkatholikusok által elfoglalt nagyobb plebániatemplom ezek által oda nem hagyatik, mely alkalommal *Gesták* Ádám volt a plebánushelyettes. Ez adományozást a következő évben I. Lipót császár is helybenhagyván, a pálosok azonnal beiktattattak annak törvényes birtokába. (*Act. Paul. Késm. 2. sz. — Protoc. Paul. 801. l.*)

1674-ben a város és a királyi kincstár megegyeztek, hogy valamennyi a városban levő templom, kápolna és plebániái iskola visszaadassék a katolikusoknak; 1686-ban pedig I. Lipót király újra meghagyta legfelsőbb Rendeletében, hogy a nemkatholikusok a Paulinusoktól elfoglalt nagytemplomot a plebániával együtt okvetetlenül visszaadják. Ennek következtében a polgárok, és pálos rend közt a városi *kegy- és véduri jog* gyakorlata iránt pör keletkezett, mely azonban, miután a pálosok beiktattatásukról tanúskodó hivatalos okmányaikat megmutatták, de a szász herczeg, esztergomi érsek, és bibornok is a pálosok jogait védvén, barátságosan egyenlítettet ki. A pálosok javadalmazására vonatkozólag pedig már 1688-ban egyezkedés létesült a pálosok, és város közt a tized beszolgáltatása, a plebánusnak a város által hetenkint fizettetni szokott 15 magyar forint további rendes fizetése, és a fenntemlített mádi szőlőhegyen létezett plebániaszőlő átadása iránt. Ezen a város részéről megtörtént átadás után a város még egy az *Erdőberényi Alsó-Mulató* hegyen volt szőlőt is adott a pálosoknak. (*Beng. Chronot. V. fejt. LXIII. sz. — Act. Paul. 8. és 152. sz.*)

A pálosok tehát, mint a mondottakból kiderül, akkor-
tájt nemcsak a nagytemplomban, és a városban volt főkegy-
házban, hanem a városon kívül létezett két templomban is
végezték a lelkipásztori teendőket; pedig Szelepcsényi György
esztergomi érsek 1675-ben a pálosoknak adományozta a már
előbb szintén általuk gondozott *hunfalvi, kakaslomniczai, sz.
keresztfalvai, sztrázai, és rakuszi* Szepesvármegyében keble-
zett plebániákat is. (*Act. Paul. Késm. 4. 5. sz. — Protoc.
Paul. 801. sz.*)

A késmárki, II. József császár által megszüntetett, pálos
székház főnökei valának 1673-ban *Sestak* Ádám, mint plebá-
nushelyettes; 1680. *Wildt* Gáborszékházfőnök; — 1682—1690.
Majthényi László perjel, és plebánus; — 1706-ban *Weiskopf*
Elek perjel; — 1714-ben *Majer* Agoston perjel; — *Ivancsics*
Lőrincz perjel, és plebánus; 1760-ban *Rosman* Béla perjel, és
plebánus; — 1784. *Stahel* Mátyás perjel, és plebánus. (*Act.
Paul. Késm. 2. és 14. sz. és 153. sz. Szelencze. — L. Reg. Sec
XI. köt. 239. sz.*)

8. §.

L A N D E K.

A jeruzsálemi szent sár kanonokrendje sz. Miklós-
ról nevezett prépostsága.

A Kárpáthegységtől s Béla mezővárostól körül belől egy
órányira eső *Landek*, máskép *Landok* helységben hajdan a
sz. Agoston szabályait követő jeruzsálemi szent sár kanonok-
rendjének prépostsága létezett, melyet II. Endre király 1212.
a Sárosvármegyei *Komlós* helységben alapított, IV. László
király egykor a hozzá tartozott *Rokus* (Rakusz) és *Nyircz*?
fekvő birtokokkal együtt szepesi gróf *Polján* fiának Endré-
nek adományozott, s ez adományozást legelőbb III. Endre
1290-ben, később 1322-ben I. Károly király *Endre* Polján
gróf fia részére kiadott okmányával erősítette meg. *Hitel.*

1313-ban I. Károly király beleegyezésével *Landek* hely-

ség, *Henrik*, az ugyanezen rend Lengyelországban keblezett *miechowi* monostorának prépostja, és ennek testvérei egy s néhai *Rykolf* gróf fiai *Kokos*, és *János* közt más részről kötött csere nyomán, *Henrik* prépostnak adatott át járulékaival együtt, ezért a prépostság is *Landekre* szállítottatott át. (*N. R. A. 620. cs. 41. sz. — Anal. Scepus. I. 398—400.*)

Midőn a jeruzsálemi sz. sir kanonokrendje *Landeken* telepedvén le, ott új káptalant és prépostságot szervezett, 1315. *Pál* szepesi prépost, és *Henrik*, a fentemlített *miechovi* prépost, s *Landek* földesura közt oly egyezkedés keletkezett, hogy *Pál*, a szepesi prépost, minden öt a landeki templomra illető jogáról lemondván, lelke nyugalma a *Landeken* lakott kanonokokat csak arra kötelezte, miszerint évenként elküldjék egyik rendtársukat a sz. *Márton* egyházban tartatni szokott zsinatra, és ennek évenként sz. *Márton* nyolczadában egy szepesi mérték szerinti gira finom ezüstöt fizessenek. (*Anal. Scepus. I. 402. l.*)

Mennyire zilált volt e kanonokrend vagyoni állapota, hogy még tizedeit, szántóföldjeit, házait, erdeit, réteit, és malmaikat is kényszerült elidegeníteni, tanusítja XII. Benedek pápának *Chanád* esztergomi érsekhez 1341-ben intézet levele, melyben az érseknek meghagyja, hogy ezen jövedelmi forrásokokat a prépostságnak, melyre *Késmárk* város 1348-ban sz. *Erzsébetről* nevezett temploma gondozását bizta, mint följebb említettem, visszaszerezni törekedjék.

Később még kevesbbé következhetett kedvezőbb vagyoni viszony ezen rendre, minthogy 1558-ban a landeki prépostság *kegy- és védúri* joga a lengyelországi *miechovi*, néhai *Body* György választott esanádi püspökkel pörbe keveredett, társháznak engedtetett át oly kikötéssel, hogy a *miechovi* prépost a megürült landeki prépostságra alkalmas, az esztergomi érsek vagy maga, vagy a szepességbeni helynöke által megerősítés végett fölterjesztendő egyeniséget jelöljön ki, de ez tartozék a rend öltözetét felölteni, és a prépostságban lakni, s egyszerűs mind a prépostság vagyona eltékozlásától, és elidegenítésétől óvakodva, az egyházi teendőket szorgalmasan végezni.

Ezen egyezkedésből is kitetszik, hogy e káptalan akkor tájt épen nem volt oly helyzetben, miszerint köreből a prépostságra alkalmas személy szemeltethetett volna ki. Sőt,

hogy 1593-ban már éppen nem létezett, kiderül onnét, mivel ez évben a lengyel *miechovi* prépost teljhatalmu biztosa *Landek*, *Hanusfalva*, (Hanusovcze), és *Alsó-Lapcsa* (Labs) szepesvármegyei helységeket a prépostság házával, és udvarhelyével együtt — az egy plebánia jog fenntartásával — palocsai *Horváth* Györgynek, és előlegesen ugyan fiörököseinek, ezek magvaszakadtával pedig leányági örököseinek, s utódainak adta el örökös birtokul 2025 forintért *Fejérvövy* István nyitrai püspök, és Magyarország királyi Helytartója előtt azon kikötéssel, hogy a romai katolikus hitet sértetlenül fenntartsák, a *miechovi* társbáz által saját körükből kijelölendő lengyel ajku plebánusok bemutatását megengedjék, a *miechovi* társbáz *kegy- és véduri* jogát kétségbe ne vonják, a *landeki* plebánus számára alkalmas lakást építtessenek, ezenfelül a *landeki* plebánusnak az egész, *Wylkowcze* nevű jobbágytelket minden hozzá tartozó földekkel, mindennemű természetmenny tizedével, szabad legelővel és favágással, bor-, viasz- és más a háztartásra szükségelt kellékekkel együtt, az addigi szokás szerint, kiszolgáltassák. (U. o. I. 410. 433. 439.)

Mivel a *landeki* káptalannak azon időtől fogva, midőn ez a *miechovi* jeruzsálemi sz. sár kanonokrendje prépostságába kebleztetett, lassankint minden további említése megszűnt, csakis a káptalan egykori monostorából alakított *landeki* kastélyról, s *Landek* — világi kezekbe, nevezetesen a *Horváth*, másképp *Palocsay* család, és ennek örökösei s mások birtokába jutott — helységről jegyezhetünk még föl némely földerítő adatokat. És pedig *Landek* más birtokosai között találjuk *Bocskai* István fejedelmet is, kinek halála után a *landeki* kastély, mint *Horváth* Anna, néhai *Báthory* Gábor fejedelem özvegye, és *Horváth* Katalin, *Horváth* György leánya, *Desöffy* Ferencz hitvese 1615 ben közbejött tiltakozásából kitűnik, a fentnevezett *Horváth* Anna birtokába került. 1648-ban ismét *Palocsay* István bevallotta a szepesi káptalan előtt, hogy a többi között a *landeki* kastélyt, és *Landek* helységet is majorságával együtt csere fejében átíratva *Palocsay* Gáborra, ennek Sáros vármegyei *Palocsa* nevű váraért.

Később a Tököly-család is betolakodott *Landek* vára, és helysége birtokába, és ezért a *Palocsayakkal* egy ideig pör-

lekedett is, mint a közöttük, minden további surlódás elhárítására, 1662-ben kötött egyezkedés tanusítja, melynél fogva *Palocsay István*, a fentnevezett *Palocsay István* fia, a landeki várkastélyt majorságával, nagy és kis marháival, vetéseivel, gabnájával, szalma- és szénájával együtt visszaváltható zálogul átadta gróf Tököly Istvánnak az ettől kölcsönül fölvetett 7000 s különféle arany pénznemekben, tallérokban és kisebb ezüst pénzben — a történt költekezések kárpoztásául járó 1000 tallér levonása után — kifizetett magyar forint fejében. (*N. R. A. 12. cs. 57. sz. 3. §. — 77. cs. 15. sz. — 619. cs. 11. sz.*)

Végre meg kell még emlitenem, hogy a *landeki* plebániát, a prépostsági sz. *Miklós* egyháznak plebaniatemplommá változtatása után csaknem a jelen század elejéig a lengyel *miechovi* monostorból küldött jeruzsálemi sz. sir rendje kano-nokjai gondozták; jelenleg azonban a Szepes egyházmegyei papságból válnak ki lelkipásztorai. — A landeki várkastélyban pedig a *Horváth-Palocsay* család utódai szoktak volt lakni. A prépostságnak most csak czime adományoztatik. (*Czindár II. 189. l.*)

A landeki prépostok névsora:

1315-dik évben *Henrik*, *miechovi*, és landeki prépost. (*Anal. Scepus. III. 148. 149. ll.*)

1325. — — *Boriszló* lengyel. (*U. o.*)

1340. 1343. 1360. *Berzeviczy Rikolf*, máskép *Lükolf*. (*U. o. — Cod. Dipl. VIII. 4. 437. l. — N. R. A. 1536. cs. 77. sz.*)

1520. — — *János*. (*Anal. Scepus. u. o. 150. l.*)

1542. 1543. *Tarczay II. János*. (*U. o. — és N. R. A. 1586. cs. 16. sz. 2. §.*)

1545. — — *Albert*. (*Anal. Scepus. III. 150.*)

1548. — — *Zwla Gáspár*. (*U. o.*)

1549. — — *Bálint*. (*U. o.*)

1554. — — *Bódy György*, később leleszi prépost, végre esanádi püspök. (*U. o.*)

1559. — — *Solewszky*, máskép *Cholovszky Vincze*.
(*U. o.* 151. l.)

1564. — — *Máté* utolsó prépost 1593-ig, mely évben a prépostság szétmállott birtokai világi kezekbe kerültek.
(*U. o.*)

9. §.

L E C H N I C Z.

Szent Antalvölgyi karthausi, később kamaldoli szerzetes perjelség.

A Szepességben *Dunajecz* folyó partján, a Kárpát-hegyek, és Lengyelország közelében fekvő *Lechnicz* falu melletti sz. *Antal* völgyben hajdan *karthausi* szerzetesek laktak, kiknek kolostora, vagy vörösszintű cserépfödele miatt, vagy mivel a köznép a legrégebb zárdák lakosait általánosan *vörös barátoknak* nevezte, szintén vörös kolostornak mondatott. Ezen kolostort 1319-ben Márton szerzetes alapította, ki e célra *Goblin* szerzetessel együtt *Kokos* mestertől, *Rikolf* gróf fiától *Lechnicz* 62 szállásból állott helységét szerezte meg, a *Dunajecz* folyóbani halászzattal együtt. Ezen alapítványt 1320-ban a kolostor első perjele *János* királyi helybenhagyással biztosította, s az alább elsorolandó fekvő javakkal, s jövedelmekkel, úgyszintén két szabad szállásból állott majorsággal, fél malommal, sörfőzőházzal, a bérlet hatodik denárjával, és az egész biróságnak nagyobb bíraskodása harmadrészével gyarapította. (*Anal. Scepus. I. 403. — Cod. dipl. VIII. 2. 255. l.*)

A *karthausi* remeterend alapíttatásáról *Bonanni* Fülöp a szerzetes rendekről irt névsorában (*I. 108. sz.*) a következőt jegyzi föl: „E remeterend szerzője sz. *Brúnó* vala, ki Kölnben mind eredetére, mind erényeire nézve kitünő családból származván, Párisban tudorborostyánt nyert, később rheimsi kanonokká levén, hat barátjával igen megkedvelte a magányt, ezért velök Hugo grenoblei püspökhöz járult, s kieszközölte, hogy e püspök megyéje legvadonabb (*Char-*

thaus) néven ismeretes hegységét nekik ajándékozta, sőt 1180-ban önmaga is hozzájuk csatlakozott. Ekkép és e helyen keletkezett, Sigebert egykorú író tanúsága szerint, a karthausi remeterend. — A karthausi remeték szőr alsóruhát, e fölött fehér bokányt, fekete gyapju köpenyt, fejcsuklyát, és vállszalagot viselnek, húst soha sem esznek, minden pénteken kenyéren és vizen bőjtölnek, mintegy kápolnaszerű magánlakaikban egyedül étkeznek, némely ünnepeken kívül, melyeken együtt esznek. Ezenkívül beszélniök tilos, és a zárdából, a fölügyelő, és sáfáron kívül, de ezeknek is csak a kolostor ügyeiben, senkinek sem szabad távozni.

A *lechniczi, dunajeczinek* is nevezett, karthausi remeteség lakói javadalmaszul, és élelmezésükre a királyok, és magánosok bőkezősége folytán több javak-, fekvő birtok-, és kegyes adományra tettek szert; jelesül fekvő birtokaikat illetőleg, e karthausiak *Eur* (jelenleg *Nehre*, vagy *Sztraska*) néven ismeretes helységtől *Kokos* mester által elkülönzött földjüket *Rikolf* mesternek, *Rikolf* gróf fiának 10 giraért eladván, (mint ez eladást 1339-ben I. Károly király is megerősítette), 1330-ban bizonyos *Kilderiktől* a Szepességben keblezett *Ófalu*, hajdan helység, most mezőváros bírói majorságát 83 kézen forgott ércz giraért szereztek meg; 1335-ben pedig *Villerm* nádor ez egész akkori helységet saját, és övéi lelke nyugalma, végrendeletileg e karthausi remetéknek hagyományozta, minthogy e helységet 1320-ban I. Károly király a *menedékszírti* (*Lapidis refugii*) karthausiak birtokaiba keblezte. 1342-ben pedig I. Lajos király rendeletére a menedékszírti karthausiaktól elvétetvén, visszaadatott a *lechniczi* remetéknek. Midőn később 1350-ben Guido bíbornok, az apostoli Szentszék követe, a lechniczi egyházat is az ottani kolostorba keblezte be, az erre következő évben a karthausi rend vizsgálói ítélete nyomán *Lechnicz* helység is, a fentemlített alapítvány értelmében, teljes joggal az ottani sz. Antal kolostor sajátjává lön.

Ófalu helységről azonban még följegyzendő, hogy a karthausi remeték 1362-ben abban egyeztek meg az ófalvi lakosokkal, miszerint ezek az ottani mészárszékek használatáért évenkint 3 girát fizessenek a remetéknek. Eredeti. 1349-ben továbbá *Goblin* perjelsége közben az *ófalvi* plebá-

nia is e remetéknek adományoztatott, végre 1495-ben II. Ulászló királytól az ófalvi lakosok minden szombaton heti vásár tarthatási engedélyt nyertek. — Ófalu helységen kívül a lechniczi kolostor *Richwald* szepesvármegyei helységet is bírta, melyet 1404-ben *Waldorf* Pál, krakói polgár, adományozott a karthausiaknak örökös alamizsnául, s ez adományozást *Waldorf* Pál örökösei is megújították 1409-ben. (*Fejér Cod. Dipl. VIII. 5. 88. 198. ll.* — *Elench. act. Lechn. pos. 7. L. O. cs. 10. sz.* — *p. 8. L. L. cs. 6. sz.* — *Elench. pos. 15. L. cs. 12. sz. és pos. 9.* — *Acta Camald. Lechn. C. cs. 21. sz. L. O. cs.* — *Anal. Scepus. I. 408. 421.* — *Eccl. Cam. 71. cs. 39. sz.*)

Ezen viszonyokon kívül a lengyelországi *Chorstin* várkastély és a lechniczi remeték közt *Dunajecz* folyó használata miatt pör merülvén föl, e pör 1404-ben a krakói várnagy és kapitány döntvényirata szerint úgy intéztetett el, hogy mindenik fél a folyó felét jogos tulajdonul bírja, s ez intézkedést 1518-ban *Zsigmond* lengyel király is helybenhagyta. A lechniczi remeték csekélyebb fontosságú birtokai közé tartozott két ház az Abauj vármegyei *Szikszó* helységben (most mezővárosban, s ugyanannyi ház a Zemplén vármegyei *Liszka* faluban (most szintén mezővárosban), melyeket II. Ulászló király 1506-ban minden köztehertől menteknek nyilvánított.

Ezenkívül a karthausiak *Szikszó* német hegyén két *Körtvélyesnek* nevezett, *Felkes* János által a boldogságos szűz *Mária* oltáránál Istennek följánlandó szentmisére ajándékozott szőlőt is birtak, valamint az ugyanottani *Nyulmál*, hegyes *Abus* néven ismeretes, *Szatnak* László által nekik hagyományozott két, és más négy *Agyagosnak* hitt, végre a magyar hegyen fél pusztá, 1406-, és 1472-ben nekik adományozott szőlőjük is volt. — 1518-ban bizonyos *Tóthfalvi Svaby* e remetéknek adta el 300 magyar arany forinton *Kis-Lechnicze* pusztát, *Körtvélyesen* és *Nagy-Lechniczen* több birtokrészt és némely erdőcsapásokat. — 1553-ban a lechniczi kolostor *Haligovcze*, hajdan a lechniczi határból kiszakasztott pusztát, *Ganócz* helységben pedig az 1563-ban eladott udvarhelyet is bírta. — Volt még a lechniczi sz. Antal kolostornak Szepes vármegyei *Smegek*, máskép *Szmizsan* egykor helység,

most mezőváros határában egy malma, melyet a remeték 1560-ban 180 magyar forinton *Csütörtökhely* mezőváros községének adtak el. (*Eccles. Cam.* 44. cs. 14. sz. — *Act. Camald. Lechn. C. O.* cs. 9. sz. — *C. L.* cs. 12. sz. — *N. R. A.* 506. cs. 2. sz. — *Anal. Scepus.* III. 187. 194. U. — *Acta Jes. Leucsov.* 4. cs. 38. sz.)

A remetéknek engedélyezett kiváltságok és szabadalmak közé a következők tartoznak: 1359—1369-ben I. Lajos király fölmentette a sz. Antal kolostor remetéit, és azok jobbagyait a kereskedelmi-, és harminczadvám fizetéstől, s a kincstárhaszon adózás alól; ugyanezen tartozások, és minden más gyűjtések alól II. Lajos, Zápolya János, és I. Ferdinand királyok is mentesítették őket 1516. 1527. és 1551-ben kelt intézményeikkel. — 1386-ban *Asszonyfalvi* László mester fölmentette a remetéket a csöbrökben s hordókban beszállított borvám fizetéstől. — 1409-ben *Waldorf* Pál a kolostor közelében volt *Richwald* major felét a kolostornak ajándékozta. — 1504-ben V. Márton pápa fölmentette a remetéket a tized fizetés alól. — 1482-ben Mátyás király megengedte nekik, hogy bort szállithassanak Lengyelországba. — 1536-ban Zsigmond lengyel király a *lechniczi* remeték alattvalóit fölmentette *világi bírák* hatósága alól, mint ugyanezt már I. Lajos király 1359-ben megrendelte. (*Elench. Act. Conv. Lechn. pos.* 12. 13. — *L. P.* 1. 4. 11. 18. — *Elench. Anni.* 1821. pos. 9. 11. 16. 33. 41. — *L. P.* cs. 5. sz. — *C. L.* cs. 12. sz. — *Anal. Scepus.* I. 421. III. 180.)

A többi ezen remetéknek részint élelmezésükre, részint ruházatjokra szükségelt, a magyar és lengyel királyok által alamizsna czimen nyújtott jótéteményekről és segélyezésekről a következő okmányokból értesülünk. 1393. és 1395-ben *Hedvig* lengyel királyné a hochniai szállásokból *) évenként 12 mázsa sót rendelt szállíttatni a lechniczi remeték számára, mit 1452-ben Kázmér lengyel király újra meghagyott. — 1392. Mária magyar királynő, 1419-ben Zsigmond, 1500-ban II. Ulászló, 1522-ben II. Lajos király megparancsolták, hogy e

*) Az okmány szerint *Zuppákból*, mely szó a horvát-, és dalmát népeknél emberek által lakott vidéket, vagy ily emberek gyülehelyét teszi, ezért az ily szállások, vagy gyülekezetek elüljárói *Zuppanoknak* nevezettek.

remetéknek a szikszói szőlőkől évenként kiszolgáltassék két csöbör bor. — 1392-ben Mária királynő, 1410-ben Zsigmond király, 1416-ban Borbála királyné, 1473- és 1474-ben Mátyás, 1494-ben II. Ulászló királyok a lechniczi remetéknek alalmazna fejében két tonna *héringet*, s ugyanannyi vég *fehérposztót* utalványoztak, mely adományokhoz II. Ulászló 1501. II. Lajos 1518-ban még egy tonna *olajat*; János magyar király 1527-ben, Ulászló, és Zsigmond királyok pedig 1440- és 1521-ben 12 mázsa őrlött sőt, az utóbbi végre fél font borsot, és safránt is toldott. (*Act. Camald. Lechn. sub L. 12. sz. — E. 3. 4. 6. 9. 19. sz. és Eccl. Cam. 71. cs. 39. 43. sz.*)

Ezekhez még némely szellemi kedvezmények, úgymint: búcsú engedélyek járultak, és pedig 1419-ben Ágoston, toloni püspök, Esztergom főmegyei érsekhelynök az *új-lechniczi sz. Jodok* templom számára engedélyezett az e templomot bizonyos kitűzött napokon bünbánattal meglátogató hiveknek búcsút. 1431-ben pedig a remeteség lechniczi majorságában létezett kápolna számára engedélyezett bizonyos napokon teljes búcsú. (*U. o. C. L. cs. 12. sz.*)

A *cseheknek* hazánkba törése, és az ország felső részeiben üzött garázdálkodása közben bekövetkezett gyászos korszak folytán a karthausiaknak Szepességben létezett, valamint más ottani szerzeteseknek zárdái sem maradtak mentek különféle zaklatásoktól. Ugyanis már az 1431-ben Szepességbe tört *husszíták*, és *lengyelek*, azt híven, hogy a lechniczi remeteségben roppant kincs van elrejtve, a lechniczi kolostor minden egyházi edényeit, öltözeteit, ékszereit, és könyveit, elrabolták, s a talált zsákmány csekélysége miatt felbőszülvén, a remeték egy részét megsebesítették, másik részét meggyilkolták, a perjelt pedig foglyúl magukkal hurczolták el.

Majdnem hasonló szerencsétlenség érte a lechniczi sz. Antal zárdát 1433-ban, midőn ugyanezen bösz ellenség, elfoglalván *Késmárk* várost, a remetéket szétüzte, s az egész környéken gyilkodva, és pusztitva dulakodott. — Szintoly veszélyben forgott e zárdá 1532-ben Ferdinand, és Zápolya hadainak e vidéken üzött dulakodása folytán, valamint 1543. is, midőn némely fölkelők, nevezetesen: ifjabb *Podmaniczky*, *Demeter*, *Básó Mátyás* öcsese, és bizonyos *Sadorló* a *menedékszírti* kolostort földülván, a lechniczi kolostort erőszakkal el-

foglalták, s kirabolták, csak néhány szolgáló remetét hagyván meg benne. (*Anal. Scepus. II. 94. 240. — III. 191.*)

Ennyi, s ezekhez hasonló még több a király ellen fölkelt portyázó hadak által e kolostoron elkövetett garázdálkodások-, és rablásokhoz járult még a kolostor csak egy részben visszaszerzett fekvő javainak, valamint a lengyel királyok által a kolostor számára évenként kiszolgáltatni rendelt, de *Schornstein* vára főkapitánya által megtagadott alamizsna elvesztése; végre a sokféle adóztatás, és badjárát a lechniczi sz. Antal kolostort oly szegénységbe sodorta, hogy mindennapi szükségéit sem volt képes fődözni. Ezért *Ferencz* perjel kényszerült 1563-ban a kolostor *Ganfalfván* (*Ganócson*) létezett nemes udvarhelyét eladni.

E körülmény volt oka, hogy *Ferdinand* király 1563-ban a lechniczi sz. *Antal* kolostort a hozzá, és a már 1550-ben a szepesi káptalannak adományozott *menedékszírti* romjaiban heverő kolostorhoz tartozott fekvő javakkal együtt *Bornemisza György* szepesi prépostnak, és a szepesi káptalannak adományozta oly meghagyással, hogy a *lechniczi sz. Antal* kolostort, melybe a *menedékszírti* zárda remetái is visszavonultak, s mely némely szökevény remeték kicsapongásai folytán már néhány izben alattomban elorzott ingóságai és egyházi szereitől megfosztatott, s megszejtelenített, azonnal elvegye tőlük, azt nyugodtabb idő bekövetkezteig békésen birja, szükség idején káptalanával oda menekülhessen, az ország ottani lakosainak kiváltságait és szabadalmait védelmezze, a kolostorban az isteni szolgálat vezetésére szükséges katolikus férfiakat, és egyházi személyeket tartson, s a Lengyelországból, vagy más vidékről elillant, vagy elűzött szerzeteseket, hitehagyottakat, és szentségtörőket az egyház kebelébe, s a kolostorba belátása szerint, vissza fogadhassa. (*U. o. I. 434. 436. ll. — EccI. Cam. 56. cs. 13. sz.*)

Azonban a királynak ezen a romban heverő *menedékszírti* kolostor fekvő, most már a *lechniczi* remetékkel közös, birtokai megmentésére irányzott adományozása, mely a romba dőlt *menedékszírti* kolostor helyreállíthatásáig, a szepesi prépostságban nagyobb számú ifjak kiképeztetésére föllállítandó iskolák fenntartására történt, óhajtott eredmény nélkül maradt. Mert, jóllehet *Miksa* király 1565-ben a szepesi pré-

postot (ki még 1568-ban az *erdőbényei* szőlőhegyen létezett e javakhoz tartozó *Néma* nevű szőlőt *Zerdahelyi Máténak* adományozta) megintette, hogy az adományozás célját létesítse, mindazáltal, a szerzetesek egy része elszéledvén, másik része elhalván, ezen fekvő javak világi kezekre jutottak, ennél fogva a karthausi remeték rendje a Szepességben végkép megszűnt. (*Anal. Scepus. I. 437. — N. R. A. 355. cs. 9. sz.*)

Ezen fekvő javaknak átíratási czímen világi férfiak részére történt adományozása pedig a következő időszakokban létesült: 1568-ban Miksa király a *lechniczi* kolostort járulékával együtt 11800, később 25000 forintig kiegészített összegért *Magóchy Gáspárra* íratta át; ez pedig az egész birtokot 1583-ban unokaöcsésének *Magóchy Andrásnak* hagyományozta; de II. Mátyás király 1609-ben a *Magóchy* családtól visszavevén, azt ugyanazon czímen *palocsai Horváth Györgynek* adományozta, s még 10000 forint felülfizetése után, ekkép mindössze 35000 forintért az ő nevére íratta. — 1625. II. Ferdinand király pedig beleegyezett, hogy e *Horváth* örökösök által birt uradalom ugyanazon 35000 forintnyi összegért felsővadászi *Rákóczy Pálra*, *Sáros*, és *Torna vármegyék* főispánjára, irassék át. *Rákóczy Pál* örökösétől, *Rákóczy Lászlótól*, és ennek örököseitől az egész birtokot *Mattyasovszky László*, *nyitrai püspök*, váltotta meg 30000 forinton, ki az ekkép megváltott birtokot átvevén, 1705-ben végrendeletet szerkesztett, melynek 9. §. szerint akkép intézkedett, hogy a *lechniczi* kolostor minden hozzá, és hajdan a menedékszírti kolostorhoz tartozott fekvő birtokkal együtt az általa Magyarországra telepítettett *kamaldoli* rend remetéinek adassék át*). Ennek következtében a *kamaldoliak* 1710-ben a

*) A *kamaldoli* remete rendet 1018-ban sz. *Romuald* benedekrendi szerzetes alapította Olaszország *Appenini* hegységében létezett *kamaldoli* nevű helyen. Ezen remeterend tagjai, mint a karthausiak, magányos helyeken laktak, húst nem ettek, s a karban szokott összegyülekezésökön kívül a legszigorúbb hallgatagságot köteleztettek megtartani, fehér bokányt hordtak vállszalaggal, és remetékre, szabványosokra, s társaságban élőkre oszlottak; X. Leo pápa 1513-ban mind a három osztálybelieket egyesítette, miután már 1086. *Rezső* perjelök alatt az eredetieknél szelidebb szabványokat kaptak.

lechniczi sz. Antal kolostor, és járulékai birtokába ünnepelesen beiktattattak; 1720-ban pedig Károly király is adományozó okmányt adott ki számukra. (*N. R. A. 1718. cs. 1. sz. — Eccl. Cam. 71. cs. 39. 40. sz. — Acta Jesuit. Léucsov. 2. cs. 11. sz.*)

Az ezen adománylevélben elsorolt fekvő javak e következők: *Lechnicz, Ófalu, Alsó- vagy Nagy-Frankova*, és *Richwald* helységek; *Havka, Margaretecz*, (*Margeczan*), *Kis Lipnicze* (talán *Lipnik* helység) puszták, és *Körtvélyes* birtokrész, mely fekvő javak mind Szepes vármegyéhez tartoznak. Azonban ezektől később elszakasztott *Richwald* helység, melyet a *Sváby* családot illető jogon *Mattyasovszky* Imre királyi előadó visszaszerzett, és a *körtvélyesi* birtokrész, melyet a *lechniczi* karthausiak, mint följebb említettük, ugyanazon *Sváby* családtól szereztek, de mely a királyi hadak élelmezésére adott 300 frt fejében *Töke* Kristófra iratott, ezután *Nagy-Lám* András által ugyanazon összegért, elfoglaltatott, ettől *Paczt* János szepesi kanonokra szállott, végre *Bornemisza* Gergely szepesi prépost által 1584-ben Gergelynek, a nagyszombati káptalan jegyzőjének és nejének *Berzenicz*y Borbálának mindkét nemű örökösei számára, adományoztatott, végre *Daxner* Andrásnak jutott. (*U. o. 71. cs. 47. sz. — Act. Jesuit. Leucs. 4. cs. 35. sz.*)

Azonban a *kamaldoliak* sem bírhatták sokáig ezen mások jogigényeitől egészen nem mentesített fekvő javakat békésen. Mert Svábi *Sváb* Károly, és *Mattyasovszky* Imre igénypört indítottak a *kamaldoliak* birtoklása ellen, mely 1727-ben egyezkedés útján akkép döntetett el, hogy a *kamaldoliak* e fekvő javakat akkor a *Görgey* Boldizsár örökösei, és *Gerhard* György által birt *körtvélyesi* birtokrészszel együtt a fölperes résznek tartozzanak átadni; ők pedig egyedül a *kis-lemniczei* pusztát, és *nagylemniczei* birtokrészt tartásuk meg. A fölperes fél pedig a *kamaldoliak*nak Pünkösd ünnepén 5000 rénes forintot fizessen; de ezért a kolostor *Rélova* helységet, melyben *Relovszky* János nemes udvartelke vala, köteleztessék a fölpereseknek átszolgáltatni. (*Acta Miscell. Camald. Lechn. 114. cs.*)

A mi a *lechniczi* előbb karthausi, később *kamaldoli* zárda leírását illeti (az *Analecta Scepusiensia* III. k. 174. l. szerint): „E zárda köröskörül fallal van bekerítve, két négy-

szögön a remeteségbe juthatni, melynek csaknem közepén hosszában keletnek nyúlik el a tágas és diszes templom, téres sekrestyével, melynek jobbján a 4 *mellékoltárka* helye átellenében ékes *kápolna* látható. — A karthausiak, később kamaldoliak által lakott magánszobácskák (cellák) a templom körüli négyszögben vannak elosztva. A kolostor mellett, annak három szárnya, s ezek folyosói mellett ugyanannyi halas-csermely csergedez. Minden magánszoba körében kertecske, kívül pedig több kert létezik. A csermelyek legnagyobbika a szintén halas *Dunajecz*. A kolostor negyedik szárnya mellett a Lengyelországba vezető út vonul el.

A lechniczi karthausiak perjelei valának:

1320—1337-ig *János*; — 1344—1349-ig *Goblin*; — 1351—1355-ig *Theodorik*; — 1359—1361-ig *János*; — 1362. 1364. *Ulrik*; — 1369. 1381. *János*; — 1392. *István*; — 1393. *Budai Pál*; — 1395. 1399. 1404. *Miklós*; — 1410. *György*; — 1419. *Miklós*; — 1425. 1431. *Mihály*; — 1438. *János*; — 1452. *Gábor*; — 1472. 1474. *Márton*; — 1481. *Mátyás*; — 1492. 1494. 1500. 1501. *István*; — 1512. 1527. *János*; — 1532. 1539. 1543. *Márton Ursin*. — 1543-dik évben földülátván a karthausiak menedékszírti (vagy mint akkor nevezték *lethonköi*) kolostora, ezentúl e remeték a *lechniczei*ekkel együtt közös perjel alatt éltek. — Ily közös perjelek valának: 1545-ben *János*; 1550. 1551. *Mátyás*; — 1553. 1554. *Nagy-Toporezi Kristóf*; — 1563. *Ferencz*; — 1565. *Schatz Mihály*; — 1565. 1567. egri *Gergely*; — 1574. *Márton*. (*Eccl. Cam. 44. cs. 1. s köv. sz. — Acta Jes. Leucs. I. cs. 83. sz. — IX. cs. 80. sz. — Anal. Scepus. III. 174—194.*)

A karthausiakat az 1710-ben ünnepélyesen beiktatott *kamaldoliak* követték, kiknek perjelei a következők voltak: 1710—1714. *Ürményi* aranyuszájú *János*; — 1714—1716. *Razy Bódog*; — 1717. 1720. *Krausz Máté*; — 1721. *Durst Romuald*; — 1724. *Steinl Ferdinand*; — 1731. 1737. *Don Bódog*; — 1739. *Schaghi* Mihály; — 1741. *Krausz Máté*; — 1745. *Mariassy István*; — 1746—1749. *Kormossy Demeter*; — 1753. 1756. *Lehoczky Venancz*; — 1760. *Molnár Zsigmond*; — 1762. *Damiari Péter*; — 1767. *Ambrus*;

— 1772. *Adalbert.* (*Act. Camald. Lechn.* 114. cs. — *L. C.* cs. 12. 13. 21. 28. sz. — *Act. Jesuit. Leucs.* 5. cs. 17. sz. — 11. cs. 4. sz.)

10. §.

LETHON-KŐ, vagy MENEDÉKSZIRT (LAPIS REFUGII).

Keresztelő sz. Jánosról nevezett karthausi remete
Perjelség.

Löcse város szomszédságában, *Hernád* és *Béla* folyók közt, létez jelenleg is *Lethonfalva* (németül Lettendorf) nevű helység, mely a mellette emelkedő sziklás *Lethon*-, és *Lethonkő*- vagy menedékszirtnek nevezett halomtól kapta nevét. Ezen halomra menekültek a tatárok hazánkba intézett legelső betörésekor e vidék megrémült lakosai birájokkal együtt, s hosszabb időre elégséges élelmi szereket, házieszközeiket, és marháikat is magukkal vivén, az egész halmot úgy megerősítették izmos falkerítéssel, hogy a tatárok tovább vonulása után sértetlenül megszabadultak minden bajtól, s ezen esemény emlékezetére kapta e sziklás halom *Lethonkő*- (*menedékszirt*) nevét. Miután pedig az ellenség távozta után a veszélytől megmenekült nép 1245-ben ezen szűk és terméketlen sziklamagaslatot odahagyta, s más termékenyebb vidéket keresett, a szomszéd mindenfelé elpusztított, s földült környék egyik magaslatán embereket látott, szász ajku levén, fölkiáltott: „Nézd csak emberek! nézd!“ (*Schau, Leut — schau!*), innét a *Lethon* halom Kémbegynek („*mons speculationis*“), maga a helység pedig, hol e nép letelepült, „*Leutschau*“-nak (*Löcsének*) neveztetett.

Később 1250-ben *Lethon* helység neve is előfordul azon okmányban, melyben IV. Béla király *Mátyás*-, a szepesi sz. *Márton* egyháza prépostjának, saját, és *Kálmán* öcsese lelke nyugalmaára a többi közt *Heymuth*, és *Lethon* helységeket is adományozza, valamint IV. László király azon 1280-ban kelt okiratában is, melyben a *Zécki* nemes uraknak megengedi, hogy *Lethon* helységeiben, ennek a csütörtökhelyi sz. *László*-

ról czimzett anyaegyháztól majdnem egy mértföldnyi távolsága miatt, templomot építhessenek. (L. a 2. és 4. §.)

Nagyobb fontosságú ennél a karthausi rend *Lethonban* történt letelepíttetése, és kolostora megalapíttatása, melynek történetét ugyanezen rend egyik tagjának, (Wagner *Analecta Scepusii* II. köt. 69—79. ll.) által följegyzett hiteles adatai, a *lőcsei* jezsuiták okiratai, s más a kincstári levéltárban gyűjtött kútfők nyomán ismertetjük. — Midőn 1299-ben *Márton*, *Isáák* helység plebánusa, kezdeményezése nyomán a hozzá csatlakozott más 24 szepességi mezőváros lelkészei *Jordán* szepesi grófot megkérték, ez az *Örhegyet* (*menedékszírtet*) a hozzá tartozott erdőkkel, rétekkel, halásznai, s többi haszonvétellel, megszabván a határokat, s a menedékszírt falain kívül templom, s kolostorépítésre, valamint kert, és remetelakok szervezésére alkalmas térséget tűzvé ki, a karthausi remeterendnek ajándékozta; *Jakab* szepesi püspök pedig fölszólíttatván, ezen adományozást ugyanazon évben szentesítette. Hitel. (*Act. Jesuit. Leucs. 1. cs. 26. és 27. sz.*)

Legelőbb is tehát *Lethonban*, vagyis a menedékszírt alján 1305-ben a *ker. sz. János* emlékezetére építtetni szándékolt templom alapja tétetett le, erre lassankint, minden kegyúr, vagy jötevő hiányában, a szűken gyűjtött alamizsnából a kolostor templomával, s néhány remetelakkal épült föl leginkább a *zeitzi*, *Pettau* és *Cilli* közt létezett, karthausi kolostorból ide küldött *András* barát, mint főnök, ernyedetlen fáradozása folytán; a kolostor mind a négy szárnya felől csupán három ijlövésnyi földtér hagyatván szabadon. 1307-ben azonban bizonyos *Tiba* nevű nemes *Konrád* perjelnek terjedelmesebb, és termékenyebb földet adott el, melyen *Edusfalva?* helység közelében, hol a remeték majorsága létezett, egy malom és 40 hold szántóföld is volt a remeték nemes udvarhelyével. De *Ilona*, *Alcythnek* *Tibabázi* *Tiba* leányának leánya, *Chibolka* *János* neje, is a kolostornak engedte át 1309-ben ottani leányilletékét.

1311-ben *Pál*, szepesi prépost, *Péter* perjel, s a fent említett *Márton* isaakfalvi plebánus esedezése folytán a remeték szüksége enyhítésére, a kolostornak adományozta a *Falásfalviak* (*Balistarii*, vagy *Falistarii*), németül *Schützen-*

dorf *) Csütörtökhely körül létezett helysége *tizedét* oly kikötéssel, hogy a remeték minden vasárnap különösen emlékezzenek meg imaikban a préposztól, és kaptalanról. Ezen *tizedjövendelem* iránt, melyet a szepesi prépostnak, kit e *tized* illetett, közbe nem szólása miatt a *csütörtökhelyi minoriták* húztak, hosszas pör keletkezett, mely csak 1739-ben, 360 forint lefizetése után döntetett el már nem a remeték, hanem a löcsei jezsuiták javára. (*Act. Jesuit. Leuts. 9. cs. 51. sz. — 10. cs. 50. sz.*)

Ugyanezen időtájban *Farkassy* Illés mester, Szepesvár várnagya, a menedékszírti kolostornak hagyományozta *Falkenstein* helységet, a *Breznó* felé elterülő és *Vernerfalvát* magában foglaló erdővel együtt. — Ugyanazon évben kelt gróf *Arnold* bevallása, melynél fogva elismerte, hogy néhai *Detrik* gróf fia, *János*, *Arnold* gróf unokája, végrendelete értelmében *Tótfalu* jövedelmeiből három gira ezüstöt tartozik a menedékszírti kolostornak fizetni. Végre 1320-ban *Károly* király e kolostort, és annak jobbágyait minden gyűjtés, kivetés, és negyedfizetés alól fölmentette. (*U. o. 2. cs. 22. 49. sz. — 8. cs. 1. sz. 8. 9. 28. §. és 2. sz. — 9. cs. 44. sz.*)

Ezen felül a *menedékszírti* kolostor részint magánosok jótékonyága, részint vétel révén több más fekvő birtokra, jótéteményre, s adományozásra tett szert. Ugyanis 1313-ban *Tydor* és *Gublin*, kerényi gróf *Fridrusti* fiai, a *menedékszírti* kolostornak *Bisztra* nevű helységök jövedelméből évenként *sz. Márton* ünnepén fizetendő egy a szepesi mérték szerint számított finom ezüst *negyed* bért adományoztak saját és nejeik lelki üdvére. — 1318-ban *Mikei* Orbán gróf a karthausiak által addig ideiglenesen birt földrészt ugyanazoknak tizenegyedfél giraért eladta. — 1320-ban *Liptói* Denes, a karthausi rendbe lépven, *Schönau* (Sunyava) helységet, *Kokos* mester, *Rikolf* gróf fia, *Frank* Mihály bátyja pedig a Sáros vármegyei *Tarcza* járásban birt *Hamburg* faluját, melyet

*) Valamint a szepességi *lándzsások* lándzsával, vagyis széles, és hosszú dárdával vivő, szintúgy a *jalások* (balistarii, vagy falistarii) is katonák voltak, kik faltörő gépeket tartoztak gyártani, és kezelni a hadjáratokban; a puskapor föltalálása után pedig ágyúöntéssel, s puska, és más fegyverkészítéssel foglalkoztak. (*Bárdossy az i. h. 273. l.*)

később 1328-ban *Kolcsva* faluval cserélt föl, a király helybenhagyásával, adományozta a menedékszirti karthausiaknak. — 1321-ben *Dienes, Tiba* fiának unokái e kolostornak 7 giragarasért 18 hold szántóföldet adtak el. — 1322-ben *Henrik* szepesi prépost lelke üdvére *Janus (Janócz)* faluja egész tizedét e kolostornak adományozta. 1327-ben *Kormus* mester, Szepesi *Adolf* fia, 60 hold szántóföldet hagyományozott a karthausiaknak. — 1329-ben *Miklós*, Szepesi *Gurk* fia, egész örökségének felét e remetéknek hagyományozta; a *Mike* család tagjai pedig *Somogy* (Bars?) nevű falujok határában őket illetett egész örökségüket nekik ajándékozták. — 1344-ben *Marolf*, és *Báthor* Miklós fiai *Arhold* helység területén két eke alá való földet adtak a karthausiaknak. — Végre 1358-ban *József*, és *Jordán Mátéfalvi* (Mathejóczi) Miklós fiai a menedékszirti remeték perjelének eladták 100 arany forinton *Gyurkfalva* (Abauj vármegyei Györke?) helység határában a *Hernád* vizén birt malmukat. (U. o. 1. cs. 85. sz. — 2. cs. 15. 41. 49. sz. — 4. cs. 64. 74. sz. — 5. cs. 3. sz. — 6. cs. 7. sz. — 8. cs. 1. sz. 10. 11. §. — Eccl. Cam. 71. cs. 39. sz.)

A menedékszirti karthausiak *Péter* nevű perjele főnöksége folytán 1366-ban *László* atya, *Frank* Mihály fia, tinnini püspök, a *schavnik*i apátság kormányzója, a karthausi rend kegyelöje s jötevöje, fölépíttette a kolostor templom körüli elsőemeleti folyosóját, a sekrestye remetelaka fölötti cellát, és miseruhákon, s több más diszitményeken kívül, testvérei beleegyezésével, egész apai örökségét e kolostornak ajándékozta, névszerint *Arnóthfalva* helységet, *Frankenau* (Frankova) falut, *Rokus* (Rakusz) helység felét, és *Farkasiban* (Farkasfalván) volt nemes udvarhelyét járulékaival együtt, mely birtokok valamennyije a Szepességben létezett. (*Anal. Scepus. II. 75. — Act. Jesuit. Leucs. 4. cs. 52. sz.*)

Zsigmond király szintén többféle adományt, és jótéteményt juttatott a menedékszirti karthausiaknak. Ugyanis 1408-ban, mint már elődje *Károly* király mentesítette a karthausiak udvarhelyét minden adó, vagy kivetés fizetése alól; 1441-ben a jobbágyoknak, tartozásaik lerovása után szabad költözködést engedélyezett a karthausiak *Lethon* helységébe; sőt azokat a kertületi ispánok *bírászkodása* alól is fölmentette;

1412-ben a karthausiaknak két vég 14 forint értékű cseh posztót, s két tonna héringet ajándékozott a lublói harminczad-jövedelemből. 1429-ben pedig (a mint később II. Lajos király 1518-ban) megerősítette *Mária* királyné azon adománylevelét, melynél fogva e karthausiaknak évenként egy hordócska héringet rendelt sz. Márton évünnepén adatni, sz. *Jakab* évünnepén pedig két vég cseh posztót parancsolt kiszolgáltatni. Végre 1425-ben Zsigmond király e kolostort minden birtokaitól járó *kincstárhaszon*, és más követelés fizetése alól fölmentette, s e kiváltságot 1506-ban II. Ulászló király is megerősítette. (*U. o. 1. cs. 25. 30. 31. 35. sz. — 2. cs. 21. sz. — 8. cs. 26. — Anal. Scepus. I. 425. 1.*)

Ezen a menedékszírti karthausiak iránt tanusított kedvezményekhez járultak még többféle magánosok által nekik juttatott fekvő birtokok az ezekkel járó jótéteményekkel együtt. Igy 1405-ben *Tamás*, *Berzeviczi* Miklós fia, valamint *Báthfalvai* György fiai, *Detrik*, *Mihály*, és *Antal*, és *Egyed*, *Miklós* fia *Tamásiban* létezett három jobbágytelküket háromnegyed szántófölddel, és *Gatzanfalván?* volt nemes udvarhelyöket, 20 hold szántófölddel, 30 tiszta arany forintért; úgy szintén *Antal*, *György* fiának, és *Egyed*, *Miklós* fiának, *Tamásiban* volt két udvartelkét hasonlókép 30 magyar arany forintért a menedékszírti kolostornak engedték át.

1408-ban *Farkasfalvi* *Egyed* az egykor szintén *Farkasfalvi* *Frank* *Mihály* mester által birt 21 hold szántóföldet, és két, öt szekér szénát termő, rétet adott el a remetéknek *Rokusban* volt birtokrészükért, s 25 arany forintért.

1415-ben *László*, *Haraszti* *Toth* fia, lelki nyugalmáért a menedékszírti remetéknek szabad faizást engedélyezett feketének nevezett *erdejében*. — Ugyanazon évben *Antal* mester, *Bussoni* *Gergely* fia, *Tamásiban* létezett két fél jobbágytelkét adta el 45 aranyforinton a karthausiaknak.

Végre *Markusfalvi* *Márk* fia *László*, s *Markusfalvi* *Antal* és a menedékszírti remeték perjele közt közbejött csere útján, a kolostor Szepesvármegyei *Gankfalva* (*Ganócz*) helységben volt birtoka helyett, 50 forint (minden forintot 50 dénárba számítva) felülfizetés után, *Jánosfalván* (*Hanusfalván*) létezett birtokrészeknek tulajdonosává lön. (*U. o. 5. cs. 75. 76. 82. sz. — 8. cs. 1. sz. 25. §. — 9. cs. 19. sz.*)

1433-ban a hussziták kirabolván, és fölgyűjtván a menedékszírti kolostort, a szétvert remeték más kolostorokba kényszerültek menekülni. — 1454-ben megkísértette ugyan *Monasser* János, a menedékszírti perjel, az Isten házát helyreállítani, s a hegyre új, a majorságból a *kolostorba* vezető utat készíttetett; de a visszatért hussziták újra sa-nyargatván e vidéket, a remeték e hely végleges odahagyá-sára szánták el magukat. Ennek következtében a perjelnek meg is engedte mind a káptalan, mind a király, hogy remete-társaival *Löcsére* vonulbasson, hol a polgárok által kijelölendő helyen a remeték kolostort, és szükséges épületeket építhes-senek maguknak évenkinti, a város által a királyi kincstárnak fizettetni szokott királyi bérből levonandó bérfizetés tarto-zása mellett. 1455-ben László király a karthausiak *löcsei*, a *királylika* nevű árok mellett épült, házát minden királyi teher, szolgálat, és kézi munkateher alól mentesítette, s ezért a vá-roznak kárpótlásul a királyi adóból évenkint 15 arany forin-tot elengedett. Ezen engedményt 1464-ben I. Mátyás király is megerősítette. (*Eccl. Cam. irreg. — Act. Jesuit. Leuca. 1. cs. 12. sz.*)

A menedékszírti karthausiaknak *Löcsére* menekülésök alkalmával, *Keresztély*, *Menhard* helység lelkésze, élelmezé-sökre *Löcse* határában volt néhány szántóföldet, *Szikszón* pedig 3 szöllőt ajándékozott. Mindazáltal a remeték, mihelyt békésebb idő következett, visszatértek előbbi magányukba. (*Anal. Scepus. II. 76. — Act. Jesuit. 1. cs. 22. sz.*)

Az erre következő korszakban a menedékszírti karthau-siak ismét új fekvő birtokokat szereztek. Ugyanis 1470-ben *Löcsén* a plebánus udvartelke mögött létezett fürdőjüket, s némely ezüst ékszereket *Sebaldi* Menyhértnek cserébe adtak *Gröniczen* birt szállásáért; *Gábor* perjel pedig *nagybányai* örökségét, vagy is szölleit bizonyos nemesnek adta cserébe ennek *Hanuszfalván* (*Hansdorfon*) volt birtokrészeért.

1479-ben *Zsófia*, néhai *löcsei Strekpauer* Miklós, és Auna leánya, előbb *Misszigang* János, később Györgynek, *Gábor* fiának, hitvese *mátéfalvi* birtokrészét, és 60 hold földjét azon, föltétel alatt adományozta a karthausiaknak, hogy ezek a *csütörtökhegyi sz.* László templomnak sz. *Mihály* főangyal évtünnepén egy arany forintot tartozzanak adni; az adomá-

nyozó lelke üdveért örökös szentmisét följánlani, az ottani káplányok pedig naponkint köteleztessenek a „Mennyország-
nak királynéja“ karéneket elénekelni.

1484-ben *Weichhart* János, kassai polgár, *Stosz* helységben volt birtokrészét, minthogy a másik ugyanottani birtokrészét *Kisztner* János már 1449-ben adományozta a karthausiaknak, egy malomrészszel együtt lelke üdvére szintén nekik ajándékozta.

1495-ben Zsófia, polonkai *Herczeg* László özvegye, és ennek fia István bevallották, hogy szepesvármegyei *Vilkfalván* (Vilkóczon) volt birtokrészüket egyfelől lelkeik üdvére, másfelől 70 aranyforintért e kolostornak engedték át. — 1496-ban *Laudesith* György, a szepesi sz. *Márton* egyház kanonokja, a karthausiaknak hagyományozta *Liszkán* birt házát, és négy szöllejét oly kikötéssel, hogy *Kuncz* nevű anyjának évenként egy hordó *bort*, *Hengel* György fiának Jánosnak pedig tanulási ösztöndíjül 100 foriotot adjanak. Végre 1497-ben beiktattattak a karthausiak filefalvi *Kolin* László *Urbánfalván* létezett birtokrészének törvényes birtokába. (*Anal Scepus. I. 426. — Act Jesuit. Leucsov. 1. cs. 79. 82. sz. — 2. cs. 27. 49. sz. — 9. cs. 77. sz.*)

A menedékszírti kolostor perjelei igen sokat tettek az ottani templom és kolostor helyreállítására, s fölszerelésére. — Nevezetesen: tornai *András*, 1492-ben perjellé választatván, a kolostor területén kívül kápolnát, *Hernád* vizén hidat építtetett, a remeték ebédlőjét kijavíttatta, s a vendégek lakát, mely a konyha fölött vala, alapjaiból fölépíttette, halastavat ásatott a kolostor körül, és *Jodok* testvér pénzén egy remete-lakot készíttetett. — Ennek utódja, ugyanazon *Jodok*, mint perjel, 1500 körül szorgalmas egyházi író, a templomot szentségtartóval, kelyhekkal, füstölővel, és miseruhákkal szerelte föl, s valamennyi remete-lakot kijavíttatta.

Ezekhez járult *Hedvig* hercegnő bőkezűsége, melylyel két remete-lakot alapított, a templomot két új oltárral, s más ékszerekkel, a nagy oltárt ékes táblával diszesítette, a remeték élelmezésére pedig a kolostornak *Schmegen* falu környékén nagy halastavat, *Tarczalón* 4 kilenced- és tizedmentes szőlőt adományozott. Végre az 1512-ben választott perjel, *Thyr* Mihály a remeteség majorjában kápolnát építtetett, a

francia származásu *Euhér* perjel pedig vendégházat készítettett a remeteség kapuja mellett, s az Orbánmezőn halastavat ásatott. (*Anal Scepus. II. 78. 79. ll.*)

A karthausiaknak legutóbb jutott fekvőbirtok szerzeménye közé sorolható: az *Orbánfalván* 60 hold szántóföldből állott birtokrész, melyet 1504-ben Kispalugyai *Hinkó* Gáspár, és Henrik 45 forint örökáron adtak el a kolostornak; ugyanott létezett 30 hold szántóföld, és kaszálló, melyet 1509. orbánfalvi *Sybak* Dorottya, és Magdolna, *Sybak* János leányai, 22 arany forinton 32 évre zálogba adtak a karthausiaknak; s az 1520-ban a nevezett Dorottyának leánya, Gertrúd által 16 arany forinton nekik átengedett 26 hold szántóföld. Ezekhez tartozott még azon csere, melynél fogva *Edusfalvi* Szaniszló, *Thornaki* Ferencz fia, és Zsófia, *Edusfalusy* Péter neje, 1540-ben a fentnevezett *Orbánfalván* létezett birtokrészeket a *lethoni* kolostornak adák *Lökfalva* helységért, valamint ugyanazon Edusfalván lakott *Aratz* János 1511-ben a menedékszírti kolostornak II. Ulászló király helybenhagyásával 25 forinton eladott birtokrésze. (*U. o. 1. cs. 77. 80. 81. 84. sz. — 6. cs. 12. 13. sz.*)

Nem mellőzhető az sem, hogy a fentdicsért *Hedvig* hercegnő 1509-ben e kolostort bizonyos *Somogy* helységben *Hernád* vizén építtetett új malomért, valamint rétjei-, kert-, és havastóért fizetnie kellett 23 új magyarérez denár bér- és taksa-tartozás alól mentesítette, Ulászló király pedig ugyanazon évben 500 kősót ajándékozott nekik alamizsna fejében, s ez utalványozást 1518-ban II. Lajos király is megújította; végre, hogy 1521-ben Zsigmond, lengyel király, két dőböny héringet, 2 vég fehér svidniczi posztót, két mázsa kemény kő- és 8 font apró sót; fél font horsot; fél font sáfrányt utalványozott nekik, mindenikét karácsonra kiadatni a *krakói Zupán* által. (*U. o. 1. cs. 29. sz. — 4. cs. 77. sz. — 8. cs. 1. sz. 35. §.*)

A mint följebb *Lechnicz* leírása közben említettem, a *menedékszírti* kolostort 1543-ban rablók fosztották ki, és annyira földúlták, hogy a remeték kényszerültek *Löcsére* vonulni ott létezett régi házukba. De *Löcsén* az eretnekek miatt meg nem maradhatván, a *lechniczi* karthausi kolostorba menekültek; fekvő javaikat pedig, úgymint: *Kolcsvát*, *Arnótfalvát*,

Tamásfalvát, Felső-Punyavát, és Frankovát I. Ferdinand király 1550-ben a szepesi káptalannak adományozta, s ezek közül 1578-ban *Bornemisza Gergely* szepesi prépost *Kolcsva* helységet az uradalmi majorsággal együtt, *Arnótfalvát és Tamásfalvát*, melyek előbb királyi helybenhagyással 3000 magyar forint fejében *Káthay Ferencz*nek adattak zálogba, 4000 magyar forintért szintén zálogképp a *löcsei* polgároknak adományozta; a kolostor helye pedig vétel útján ugyanakkor *Thurzó Elek* birtokába jutott. Mintán azonban II. Mátyás király e fekvő javakat 1610-ben a szepesi káptalannak adományozta, hogy a kolostori teendőket végezzék, s annak helyreállítására törekedjenek, III. Ferdinand király mind a *lechniczi*, mind a *menedékszírti* karthausiak valamennyi fekvő birtokát, melyek egy részét a szepesi préposttól, másik részét világi kezekből szerezte vissza, a *Löcsére* telepített jezsuitáknak adományozta. (*Anal. Scepus. III. 91. — Act. Jesuit. Leucs. 6. cs. 14. sz. — 12. cs. 45. sz. — N. R. A. 418. cs. 3. sz. 6. §. — 1742. cs. 2. sz.*)

A menedékszírti karthausiak perjelei valának:

1299-ben *Péter*; — 1305-ben *András*; — 1307-ben *Konrád*; — 1310. 1311-ben *Péter*; — 1319. 1320. 1321. 1323-ban *Márton*; — 1325. 1328. 1329-ben *János*; — 1337. 1352-ben *János*; — 1355. 1358. 1366-ban *Herbord*; — 1396-ban *Péter*; 1410-ben *Mihály*; — 1412-ben *Salamon*; — 1416-ban *Miklós*; 1436-ban *Mihály*; — 1438-ban *János*; — 1451. 1452. 1454-ben *Monesser János*; — 1462—1463-ban *Tamás*; — 1463. 1464-ben *Gábor*; — Erdélyből származott *János*; — 1478-ban *Miklós*; — 1492-ben tornai *András*; — 1500-ban *Jodok*; — 1508-ban *János*; — 1512-ben *Thyr Mihály*; — 1517-ben (frenkói) *Euhér*; — 1530. 1539. *Boldizsár*; — 1536. *Péter*; 1539—1540-ben *Ursini Márton*. — A többi perjeleket, minthogy mind a két remeteséget közösen igazgatták, a *lechniczi* kolostor leírásában soroltuk el. (*Anal. Scepus II. 72—79. — Act. Jesuit. Leucs. 8. cs. 1. sz. — Eccl. Cam. 43. cs. 26. 28. 31. 32. 40. 41. sz. — 44. cs. 17. sz.*)

11. §.

L Ő C S E.

Szabad királyi város egyházi épületeivel.

Löcse Késmárkhoz két mértföldnyire eső szabad királyi város, Szepesvármegye főhelye, a tatárok hazánkbeli elvonulása után 1245 körül keletkezett, midőn, mint már följebb említettem, az egész biztosság végett elüljáróival együtt *Lethon* halomra, vagy a *menedékszirtre* gyülekezett környékbeli népesség ezen *kémhegynek* (*mons speculationis*, *Schauburg*) nevezett helyet odahagyván, a löcsei (máskép *Leutsch*) nevű térségre telepedett, s ott a *macskaszögnek* (*Katzenwinkel*) hívott tért, melyben már 1045-ben *Szent Lélekről* czimzett kórház létezett, elfoglalváu, a mostani város alapját megvetette, s azt lassankint fölépítette. (*Anal. Scepus II. 7. 8. ll.*)

A külvárosokat nélkülöző, de legkellemesebb kertekkel bíró *Löcse* magaslaton terül el s még a mult században, miut *Korabinszki* írja, falakkal, s bástyákkal vala bekerítve, három kapuval, melyek egyike a fentemlített *Macskaszöggel* felső, a másik keletre középső; a harmadik nyugat felé alsó kapunak neveztetett. Az utcák egyike, mely nyugot felé van, *kolostor-*, a kelet felé vezető *mészáros- és kórház* — az alsó kapu felé fekvő *új*; — a déli irányú *Hochgassen*, (magas) és sz. *Móricz*, — végre a közép kapu felé terülő *receutczának* hivatott. Ezekon kívül 1566 körül még *rózsa* — 1711 körül *hosszu utca* is emlittetik. Az éppen nem egyenes utcáknál, és régi házaknál nevezetesebb terjedelmes *piacza*, vagyis hosszú négysz. alakú 1120 lépés hosszú, 130 lépés széles köztere, melynek a nyilvános épületek között főekessége a sz. *Jakabról* nevezett katolikus plebánia-templom, s az ő német izlésben épült *városház*, melynek homlokzatán öt képletes szobor van, s a következő fölirat: „*Temperantia, Prudentia, Fortitudo, Patientia, Justitia*“ és „*D. Micha. Clem. Judice et D. Pancra: Mailand: edile existen 1615*“; csarnoka íves oszlopcsoportozatú, s benne több kalmárbolt, és mészárszék van.

Itt a város tanácsnokai, valahányszor gyűlést tartottak, ősi szász szokás szerint, a hivatalos köpenyt öltötték magukra. Ezeken kívül kitünőbb épületei a vármegyeház, a *minoriták* társháza, az egykori *jezsuita társoda* és gymnasium, melyben később *prémontreiek* tanítottak, jelenleg világi tanárok működnek; a középkapu előtt az *elemi tanoda* épület e fölirással „*Insignia Reipublice Leutschoviensis*”; — az ágostai hitvallásnak *közép-tanodája*, néhány *kaszárnya*, és polgárház.

Ezen épületeket azonban mind túlszárnyalja, mind régiségére, mind nagyszerűségére nézve a város piacán álló már említett sz. *Jakab* plébánia-templom, mely 1442-ben ónémet izlésben épült, és pedig az oldalkápolnában nyugvó *Ulebach* György vagy alapítója, vagy építője buzgósága folytán. Nevezetes e templomban az 1623-ban *Kónicz* Kristóf által 13,000 magyar forintért készítettett 32 változatú nagyszerű az országban legnagyobb orgona. A templom oltárai túlhalmozvák aranyozott faékitményekkel, melyek a főoltáron gúlaalakúak. Az oltárok közül egyiket Hollós *Mátyás király* építtette, egy másik pedig a sírban fekvő Jézus képével s 10 más szoborral 1520-ban emeltetett. A *szószék* kettős *Mózes* fején emelkedő torony alakú. A templomban több I. *Lipót* és I. *Rákóczy*-féle, s más zászló látható. Külön helyen vannak a *Thurzó* családtagok márvány siremlékei, úgymint: az 1508. meghalt *Thurzó Jánosé*, az 1543-ban kimúlt gróf I. *Eleké*; az 1558-ban túlvilágba költözött másik *Jánosé*, az 1594. elszenderült II. *Eleké*; az 1614-ben meghalálozott *Kristófé*, és az 1625-ben elhunyt *Thurzó Szaniszlóé* *). A templomhoz, melynek harangtartója

*) Ezen adatok nagyobb részét *Steinhaus* nevű építész közölte velem, midőn 1856-ban fiaimmal felső Magyarországot, a Kárpát-hegységét, Gömör, Liptó, és Zólyom vármegyéken keresztül beutazván, *Löcsén* Steinhaus építésznek a város piacán levő háza e fölírását vizsgáltam: „*Benedic Domine donum istam*“. Mert a fentdicsért építész észrevevén kíváncsiságomat, magához hitt régiséggyűjteménye megtekintésére, s a többi között a löcsei *Probstsalád* egy ily czímű „*Analecta sacra, et profana urbis liberae, ac regiae, olim reipublicae Leutschoviensis collecta, atque in partes 5. digesta, studio, et industria Stephani Mayer, viri gremialis fataeque urbis viarum Commissarii exarata*“ kéziratát mutatta meg, valamint egy *Koberger* Antal által 1493-ban *Norinbergában* a városok ábráival ékitett, világtörténetét, *Reine* Gáspár által 1678-ban közzétett krónikát *Löcse* város kelet-

1606-ban újra építettett, tartozó sekrestye és torony 1586-ban rézzel födetett be, 1647-ben újból épült, valamint a templom mellett levő könyvtár födele is réz, s Korabinszki állítása szerint mindezen tetőzésre 213 mázsá réz, és ón fordítottatott. — Lőcse város többi egyházi épületei ismertetését mellőzve, most egyelőre a város történelme, és viszonyai földterítésére vonatkozókat sorolom el. — Zsigmond király 1412. Ulászló lengyel királynak zálogosítván el a 13 szepesi mezővárost, 1461. *Mátyás király megparancsolta* a lőcseieknek, hogy *Zápolya* Istvánt, a felvidék alkapitányát kézi munkával istápolják, a polgárok segítségével a havasok alján építendő várkastély létesítésében. Megváltozván azonban a viszonyok, a magyar királyok többféle kedvezményekkel gyámolították, és segítették szabadalmaik épen tartásában a különféle szerencsétlenség sujtotta lőcseiket. Ugyanis már 1497-ben II. Ulászló király a kassaiaknak komolyan meghagyta, hogy a borokat és más élelmi szereket bármely uton szállító lőcsei lakosokat szabadon hagyják szekereikkel és barmaikkal, mint szokásban volt, jöni, menni s visszatérni, és ne merjék azokat bármikép háborgatni, vagy megkárosítani. — Ugyanez történt a lőcseiek *árú-lerakodási jogukra* nézve is. Mert I. Ferdinánd király 1544-ben *Lehoczky Mátyás* királyi udvarnoknak megparancsolta, hogy a késmárkiakat tiltsa el a lőcseiek ezen jogának bitorlásától, ezért Ferdinand király 1548-ban a *lőcseiek* ezen árúlerakodhatási jogát továbbra biztosította. De a *lőcsei* polgárok *kiváltságait* is általánosan megerősítette a *Zápolya* János trónkövetelővel háborúba keveredett Ferdinand király, 1528—1550-ben pedig a felsővidski városoknak meghagyta, hogy az ugyanezen évben tüzvész által igen megkárosult lőcseieket tehetségök szerint segítsék, végre 1555-ben segítséget ígért nekik a föllázadt *Bebek György* ellen. (*Anal. Scepus. I. 85. 86. 91. 93. 96. — II. 18. 151.*)

A lőcsei krónikások jegyzetei szerint *Lőcse* várost különféle csapások érték, melyek közt a Lőcse környékén 1603—1623-ig több ízben garázdálkodó *Bocskay, Rákóczy*

keztétől saját koráig, több régi levelet, és érmet. Ez adatok nyomán talán czélszerű lenne, ha a magyar Academia belátása szerint intézkednék.

György, *Bethlen* Gábor erdélyi fejedelmek hadai által ellenök intézett támadásokon kívül, gyakori tüzvész, járványos *mirigyek*, s más szerencsétlenségek sujtották e várost. Mert az első tüzvész 1332-ben, a másik 1341-ben pusztított benne, 1431-ben húsvét ünnepén csaknem az egész város, 1462. és 1485-ben a kórház-utca lön lángok martalékává, sőt az 1550. évi kisasszony hava 15-dikén kiütött tűz, 118 az új utcában megmentett házon kívül, az egész várost tornyaival, templomaival, haranglábaival, városházával, s minden abban őrzött okmányaival együtt elhamvasztotta; 1599-ben ismét, az alsókapunál megmaradt 45 házon kívül, minden épülete elégett. 1608-ban a templom tornyába villám ütött, s azt harangjaival együtt elpusztította, nem is említve az 1664., 1746., 1752-ben a város egyes részeiben dúlt tüzvészeket. — *Járványos mirigy* pedig 1334. 1542. 1600-ban, mely alkalommal 2500 lakosa halt el, 1645-ben, midőn ismét 2214 embert, végre 1664-ben, midőn 900 embert ragadott el, pusztította lakosait. — 1338. és 1546-ban *sáskák* tarolták le vetéseit; 1598-ban marhavész fosztotta meg a lakosokat barmaiktól; 1523., 1549., 1559-ben jég verte el termésöket. (*U. o. II. 10—27.*)

A városnak nevezetesebb, *Korabinszky János* földíratos történeti tárában, a kincstári levéltárban, és *Wagner* analec-táiban följegyzett eseményei a következők: *Löcse* katolikus, és ágostai hitvallásu *németek*, és *vendek* (slávok) által lakott város, csak egy kis csermelye, tehát kevés vize van, ezért a lakosoknak csatornákon kellett vizet vezetniök a városba. — A város fekvő birtokai valának: *Zavada*, *Köpern* (Ulosza), *Kundschöbchen* (Hradiszkó), *Toriszka* (Torisdorf), *Lengvard* két majorsággal, és *Odoricza* helységek, melyeket hajdan a Löcsére telepített jezsuiták birtak. Ezek közül *Toriszkát* több, úgymint: a hajdan *menedékszírti* kolostorhoz tartozott *Kolcz* (Kolcsva), és *Hotprechen* (?) helységgel együtt a város 1578. a szepesi préposttól 400 forinton vette, — 1570-ben gróf *Thurzó Elek* a *szántói* szőlőhegyen két szőlőt hagyományozott a városnak. 1613-ban *Spielenberg* Samu az első *papirmalmot* állította Löcsén. — Országos vásárt a város szeptember hóban tartott. 1614-ben a *Breuer* család *könyvnyomdát* szervezett, mely azonban 1746—1754-ben majdnem egészen elégett. A város jelesebb szülöttei közé számítja *Korabinszkyt*,

Henkel Jánost, Mária királyné, II. Lajos király neje gyóntatóját, ki 1539-ben mint boroszlói kanonok halt meg, de Lőcsén temettetett el; *Boroveczky* József, híres orgona-készítőt, és *Zisch* András takácsot.

A város által 1476 óta minden hivatalos kiadványban használt s *Bardosy* által (*Supplem.* 392. l.) rajzban közzétett pecsétjét az 1550-ben dühöngött tűzvész fölolvastván, ugyanazt 1558-ban I. Ferdinand király újra megadta nekik. E pecséten következő fölrás olvasható: „* INSIGNIA * REIPUBLICAE * LEWTSCHOVIENSIS. *” — ezimerül pedig vörös mellvért van rajta, mely alatt hármás bérczű zöld hegy látható, s ennek középső legmagasabb bérczéről fehér, csaknem a vért hegyéig érő fa nyúlik föl kettős kereszttel, melyet két fehér, fején királyi koronával ékített nyílt szájú, s kiöltött nyelvű *oroszlány* szorit labai közé. A mellvértet sisak födi, melyről két fehér szalag függ alá, fölötte ismét királyi korona van, s ebből kisebb kettős kereszt emelkedik. (*Anal. Scopus.* I. 92.)

a) Lőcse kisebb egyházi épületei.

Lőcse város még most is létező kisebb egyházi épületei közé tartozik a már följebb említett *Szentlélekről* nevezett kórházhoz csatolt *Szentlélek* templom, melynek 1523-ban *Thurzó* György 500 forintot hagyományozott. — E mellett van a *minoriták* társháza, és az elemi tanoda, melyet a jezsuiták megszüntetése óta a *minoriták* gondoznak. Ez egyetlen templomban végezték a katolikusok isteni szolgálatukat, míg a többi szent épületeket a protestansok bitorolták, tehát 1684-ig. 1710-dik év körül *Berthoty* Ferencz nyugalmazott áldozár végrendeletében a *minoritáknak* 2000 *Csáky* Zsigmondnál elhelyezett forint tőkét hagyományozta. A *minorita-társház*ban az 1852. évi szepesmegyei papnévtár szerint a házfőnökön kívül két tartományi ör, a házelnök a *Szüz Máriáról* nevezett *plebánia* helyettes lelkésze, és az orgonász lakott. (*Eccl. Cam.* 70. cs. 143. sz. — *N. R. A.* 41. cs. 18. sz.)

A másik kisebb egyházi épület az „*Angyalok királynéjáról*” címzett templom iskolával és nemes ifjak tápintézeté-

vel, melyet a jezsuiták gondoztak. A harmadik kisebb egyházi épület a városon kívüli hegyen levő *Sarlós Boldogasszony* kápolna, melynek kegy- és védura a város plebánusa s melybe sz. Jakab hava 2-dikán, és ennek nyolczada folytán számos bucsujáró szokott zarándokolni.

Ezen kápolnára vonatkozólag a sz. *Jakab* egyház plebánusa, és a város közt az esténként benne a káplánok által énekeltetni szokott „*Mennycsászágnak királynéja*“ (Salve regina) közben szedetni szokott gyűjtés iránt egyezkedés létesült, s mivel az ezen egyezkedésről kiállított okmányt a nevezett templom káplánjai nem akarták kiadni, 1513-ban II. Ulászló király parancsára abban állapodtak meg a pörlekedő felek, hogy ezen kápolna, melyet *Jakab* plebánus előde, *Servác* saját költségén építtetett, s alapított, tovább is a löcsei plebánusok sajátja maradjon, annak jövedelmeit a polgárok minden beavatkozása nélkül a plebánus húzza, s káplánjai egyike a szokott gyűjtést megtarthassa, és a „*Mennycsászágnak királynéja*“ imányt elénekelhesse; a polgárok pedig bizonyos rét bérletéből évenként 1 forintot fizessenek azon kikötéssel, hogy az iskolába járó gyermekek a temetésekneli végtiszteletet megadják; de a plebánus ne tartozzék őket megvendégelni. (*Anal. Scepus. I. 88.*)

A *Löcsén* hajdan létezett szent épületek pedig a következők valának: sz. *Erzsébet* temploma a városon kívül; de e templom 1532-ben a fenyegető ostromtői félelemből földig lebontatott; a bizonytalan eredetű sz. *György* kápolna, melynek sajátja vala 1516 körül egy a kassai piacon állott ház; a kápolna védnökei, s lelkész javadalma adományozói a löcsei polgárok valának, kik az e kápolna tornyában volt óra fölbuszáért 40 forintot, a kápolna őrének évenként 36 forintot, sekrestyésének egy orthót (25 denárt) fizettek; de mely helyen állott e kápolna, még eddig föl nem fedeztetett. Végre volt még *Löcse* területén egy sz. *Lőrinczről* nevezett kápolna, mely még 1786-ban is létezett. E kápolnát a mellette volt polgári tehermentes, hajdan a karthausiak által birt házzal, kerttel, istállóval, és *Löcsén* létezett két udvarral együtt a jezsuiták 1000 rénes forinton *Széchényi Györgynek* adták el. — A *Löcsén* hajdan létezett ajtatos *társulatok*, vagyis *testvérrületek* ezek valának: A *Szentháromság* 1513-ban virágzott, és

„*Krisztus Szentséges Testének*“ 1402-ben alapított, s még 1537-ben is fennállott testvérelete. (*Korabinszky és Anal. Scepus I. 100. — II. 133. — Acta. Jesuit. Leutschov. 1. cs. 9. sz.*)

b) Jézus társasága társodája az Angyalok királynéja templomával, és nemes ifjak tápintézetével.

Mivel az ágostai hitvallás Lőcsén 1542-ben már annyira elterjedt, hogy a katolikusok az egyetlen fenn említett minorita-templomra szorítottak, az ágostai hitvallásuk pedig 1617-ben Lőcsén fogadtatásuk százados érünnepét ülhették meg; az ágostai hitvallás tovább terjedésének megakasztása végett, jezsuiták küldettek *Lőcsére*, kik ott 1674-ben *Pázmán Péter* bibornok által segítettvén, társodát szerveztek; 1646-ban III. Ferdinand király nekik adományozta a hajtani *lechniczi*, és *menedékszírti* karthausiak fekvő birtokait, 1673-ban I. Lipót király a templomot és társházat is a jezsuitáknak ajándékozta, a világi használatra fordított, és elhanyagolt temetővel, a városon kívüli épületekkel, s más fekvő javakkal együtt azon kötelezettséggel, hogy az épületeket kijavítsák. Ekkép a jezsuitákat 1685-ben *Szelepcsényi György* véglegesen megalapította; de az alapítványi oklevelet *Szelepcsényinek* az esztergomi érseki széken utódja, *Széchényi György*, 1694 körül adta ki. (*Acta. Jes. Leutsch. 1. cs. 10. sz.; — 7. cs. 4. sz. — Schmitth Archieppi Strigon.*)

Az I. Lipót király által 1673-ban kelt adománylevél értelmében a jezsuitáknak adományoztattak a már följebb elsorolt *Lengvard, Hradiszko, Dvorecz, Toriszka, Zavada, Ulosza*, és *Jamnika*, szepesvármegyei helységek, melyek birtokába a székházukba 1671-ben behelyezett jezsuiták, 1674-ben iktattattak be, *Lőcse város tiltakozása* ellenére, ünnepélyesen. — 1687-ben hajtattott végre a *Szelepcsényi György* esztergomi érsek által végrendeletileg fele részben *Maholányi János* királyi udvari titoknoknak, fele részben pedig a lőcsei jezsuitáknak hagyományoztatott zemplénvármegyei *Ond*, és abaujvármegyei *Vilmány* helységeknek osztályozása a nevezett

Maholányi János, és *Permay* László, a jezsuita székház elüljárója, közt.

1696-ban a löcsei *Pethő* jezsuita atya által képviselt jezsuiták, a várossal kötött szerződés szerint, 4240 forint lefizetése után, a szepesvármegyei *Tepliez*, és abaujmegyei *Vidernik* helységek birtokát szerezték meg.

Egy 1700-ban kelt árverési okmány értelmében a löcsei jezsuita társoda zemplénavármegyei *Mádon*, és *Ondon*, s abaujvármegyei *Vilmányban* szerezte meg azon birtokrészeket, melyeket *Rákóczy* Ferencz, és *Juliána* Borbála atyja 14,650 frtért *Szelepcsényi* György esztergomi érsekre iratott át, ez pedig a társodának adott át, s melyekért a társoda árverés útján 3000 forintot fizetett. Azonban ezen fekvő javakat a társoda 1720-ban, fenntartván visszaválthatási jogát, az egész 17,650 rénes forintnyi összegért *Orczy* Istvánnak, és *Orczy* István nejének, *Petrovay* Zsuzsannának, engedte át.

1715-ben a löcsei jezsuiták oly szerződésre léptek az esztergomi főkáptalannal abaujvármegyei *Bódogkő* vára, és az ehhez tartozott, *Szelepcsényi* György, esztergomi érsek által 1685-ben 60,000 forint értékben végrendeletileg az esztergomi káptalannak hagyományoztatott fekvő javak iránt, hogy az e javakon létezett ingatlanok fele 10,000 rénes forintért, az ingók, vagyis függő jövedelmeknek pedig szintén fele 1650 rénes forinton a jezsuitáknak jusson. De a társoda Jézus társasága tartományának teljhatalmu biztosa *Trsztyánszky* János által e fekvő javakat 1753-ban pécsújfalusi *Pécsy* Gáborra, és ennek nejére *Merze* Borbálára, s mindkétnemű örökösükre ruházta át, 1749-ben pedig *Kohányi* Zsigmond néhány *Bódogkő*höz, és abaujvármegyei *Zdoba* helységhez tartozott jobbágyot eladott a társodának 100 forint kész pénzért, egy ezüst kerekkes kézi óráért, és a *bódogközi* majorságukban termett két hordó borért.

1746-ban *Bosner* József, smizsáni plebánus, a szepesvármegyei *Mátyásfalván* néhai *Ludman* Piroška által 1495-ben neki ajándékozott erdőt, rétet, és 25 hold szántóföldet 480 forintért a löcsei jezsuitáknak engedte át. (*Acta. Jesuit Leucs. 1. cs. 10. 11. sz. — 7. cs. 65. 76. sz. — 10. cs. 15. 17. sz. — 13. cs. 3. sz. — Lib. Comp. Anni 1713. 60. 171. ll. — N. R. A. 238. cs. 56. sz.*)

Ezenkívül a lőcsei jezsuiták a következő polgári birtokokat szereztek meg: 1689-ben a város átadta nekik, a karthausiak elleni szavatolás kötelezettsége mellett, minden bármily építésre tett költségek megtérítése nélkül, a *Kmazloch* nevű árok mellett állott, 1455-ben László király által a *lethoni* karthausiak számára kihasított házacskát.

1711-ben, kölcsönös csere következtében, a város átadta a jezsuitáknak *Stark* Márton-, és *Lang* Mártonnak kolostor-utczában volt két minden teher alól mentesített házát más két néhai *Bakos* Mártonnak a hosszú utczában sz. *Lőrincz* tápintézete szomszédságában volt a városnak átengedett házáért, és a jezsuiták által fölül fizetett 200 forintért.

1716-ban a város eladta a jezsuitáknak 100 forinton néhai *David* István a bástyák mellett létezett leégett udvarhelyét.

1729-ben *Dévay* Mihály, s ennek neje *Ginter* Éva adta el a társodának 100 talléron az alsó kapunál birt kertjét.

Ugyanazon évben *Koch* született *Zvantziger* Rozina, és *Zvantziger* Mátyás az ugyanazon kapun kívül létezett majorjukat 600 forinton adták el a társodának. 1730-ban *Bachler* Henrik 200 rénes forinton ugyanannak adta el kertjét.

1731-ben a város e társodának a *Rider*-, *Dévy*- és *Bachler*-féle kertekből alakított kertjét minden tehertől mentesítette a jezsuiták által lefizettetett 100 tallér, és 5 hordó bor fejében.

1746-ban megvette a társoda *Görgey* Borbála lőcsei házát, és kertjét 200, — 1748-ban *Spirus* Pál ugyanottani házát 326 forintért 40 krért; 1753-ban *Alez* Andrásnak a templom közelében volt házát 24 magyar forinton; a várostól pedig mindezen fekvéseiben a polgári terhek alól fölmentését vásárolta meg 250 forintért.

Az 1754-ben végrehajtott nyomozásból kiderült, hogy a *Jekelfalvával* szomszéd *Vámosújfalu*, és egy másik *Tolcsva* határában létezett kert a jezsuiták *Nagyháznak* nevezett lizkai házához tartozott.

1756-ban *Wagner* Dániel a jezsuitáknak két lőcsei szántóföldet 100 forintért, 1760-ban pedig *Szmik* Lőrincz két ugyanottani *Fruhauf* Dánieltől szerzett szántóföldet 30 frtért engedett át.

1771-ben *Korompay János*, *Leny Ráhel* sáfárja, a *Fray Godofréd*, és ennek neje *Vaxman Zsófia* által tett adósság fejében *Leny Ráhel* részére bírói végrehajtás útján lefoglaltatott 3 hold szántóföldet 174 forintért s 19 krért átengedte a társodának.

Végre 1772-ben *Hornung János*, és ennek neje *Rozina* a társodának 3 hold Lőcse határában birt rétjüket 416 forint 40 kron adták el. (*Act. Jesuit 1. cs. 1. 2. 3. 8. 14. 17. 34. 38. 41. 42. sz. — 4. cs. 28. sz. — 8. cs. 18. sz. — 12. cs. 8. 11. és 16. sz.*)

Azonban a jezsuiták fekvő javaik békés birtoklásában sokfélekép háborgattatván, s különféle vizzályokba sodortatván, sok kellemetlenséget, a többi közt a város által megtámadott *borméres* akadályozását, és a szomszéd lakosok által okozott károsítást kényszerültek szenvedni. Ugyanis 1729-ben a *Hernád* vizén emelt malmukat gróf *Csáky Ferencz Smizsánban* lakott jobbágyai szédülták; azonban e vizzályt gr. *Csáky* azon ígéretével, hogy a nekik okozott kárt megtéríti, lecsillapította. Ennél sokkal károsabb pörbe keveredtek egy ugyanazon *Smizsánban* készítettett deszka, s léczfürészelő malom miatt, melyet *Gruber Károly* bányafelügyelő az egykor *menedékszírti* kolostor elpusztult malma helyén a jezsuiták *Gyűgyfalva* pusztájokon létezett malmának káros lerombolása, és a malomgátok széthányatása után, 1741-ben állíttatott a fentemlített *Csáky* gróf tiltakozása, és lőcsei jezsuitatársoda ellenmondása daczára; de e pör kimeneteléről nincs tudomásunk. Ezekhez tartozik még *Borza Mihály* lőcsei társoda-igazgatónak tiltakozása a *Girgenfelden*, máskép *Jurikoveczen* (?) létezett jezsuita malomnak a nevezett *Csáky* gróf emberi által történt megtámadása, és az ott talált fa erőszakos elhordása ellen. A jezsuiták ezen kárát gróf *Csáky* Ferencz 150 forinttal térítette meg. Végre 1766-ban bírói vizsgálat történt a lőcsei jezsuiták társodájának *Visznove* nevű gömörvármegyei *Tiba* helysége határában volt rétjén a *lethanfalvi* lakosok által marháik reá hajtása-, és a fű lekaszálásával elkövelt károk miatt. (*U. o. 2. cs. 23. sz. — 4. cs. 53—57. 67—69. sz.*)

De még ezeknél is nagyobb bajokba keverték a lőcsei jezsuitákat a protestans lakosok a vallás miatt. Mert jóllehet már 1676-ban oly szerződés történt a királyi kincstár, és a

város közt, hogy a város *Bársony* György prépost által a város területén levő minden templomot, kápolnát, iskolát, és plebániát visszaszolgáltatta a kincstárnak, s a szepességi kincstárkormányzás 1684-ben nevezetesen a jezsuiták *boldogságos szűz Máriáról* nevezett templomának a katolikusok használatára visszatéríttetését sürgette, mindazáltal mindezen törekvést meghiúsította *Tököly* fölkelése, ki 1686-ban a városba törvén, a jezsuiták székházát erőszakkal elfoglalta, kaszárnyává alakította, s biztosai *Szirmay* Péter, és *Komjátý* Ábrahám által minden a társodában, és templomban talált ingóságokat elkoboztatta, s elárvereltette, mit sem hajtván *Lipót* királynak a városhoz intézett, az ingóságok visszatérítését meghagyó, parancsára. Ellenben *Rákóczy* Ferencz herczeg 1705-ben a jezsuitáknak védleletet adott, úgy szintén 1707-ben *Lubomirszky* Tivadar herczeg is szabad átmenetelt biztosított nekik minden málháikkal együtt Lengyelországon, és Krakón keresztül. (*N. R. A.* 1762. cs. 66. sz. — *Eccl. Cam.* 70. cs. 143. sz. — *Act. Jesuit. Leucs.* 1. cs. 11. 43. 46. sz. — 12. cs. 2. sz.)

A katolikusok ügye azonban visszahelyeztetvén előbbi állapotába, a jezsuiták is tettek szert néhány új szerzeményre. Igy 1710-ben *Berthoty* Ferencz, nyugalmazott áldozár, a jezsuita templomnak *Csáky* Istvánnál kölesön volt tőkéjéből 900 forintot hagyományozott; 1749-ben *Czabaffy* János József, sigri lengyel plebánus, a jezsuita társodának 3300 forintot adott át, hogy ez összegből a *boldogságos szűz Mária* templomában két lámpát tartó szobor állíttassék, ezenkívül minden szombaton, s a *boldogságos szűz Mária* hét vigélye éjjelén lámpa égjen, és minden hónapban a *boldogságos szűz Mária* fogadalmi szentmiséje ajánltassék föl Istennek, valamint *Mária* hét főünnepén is az ő lelke üdveért sz. *Szaniszló* oltárán, a mi pedig megmarad, osztassék el 10 forintonként az új *megettértek* között, kik ezért *Mária* szobra előtt minden szombaton, s a fennit kítüzött vigélyeken énekelni tartozzanak, és e pénzüsszeghez 1753-ban még 200 forintot csatolt. (*N. R. A.* 41. cs. 16. sz. — *Act. Jesuit. Leucs.* 1. cs. 37. sz.)

A lőcsei jezsuita székház elöljárói, és társoda igazgatói névsora.

1651. *Gosztonyi István* székházfőnök (*Act. Colleg. Leutsch. 12. cs. 49. sz.*)
1670. *Derkay György* székházfőnök. (*U. o. 1. cs. 52. sz.*)
1674. *Visovczany Ferecz* székházfőnök. (*U. o. 6. cs. 16. sz.*)
1688. *Permay György* székházfőnök. (*U. o. 9. cs. 31. sz.*)
1695. *Permay László* társodaigazgató. (*U. o. 6. cs. 54. sz.*)
1695. *Kecskeméty János* társodaigazgató. (*U. o. — — 65. sz.*)
1698. *Berzeviczy Henrik* társodaigazgató. (*U. o. 4. cs. 39. sz.*)
1702. *Berthoty Ferecz* társodaigazgató. (*U. o. 1. cs. 56. sz.*)
1704. *Badlaházy János* társodaigazgató. (*U. o. 9. cs. 49. sz.*)
1717. *Bossányi András* társodaigazgató. (*U. o. — — 25. sz.*)
1717. 1727. 1728. *Borza Mihály* társodaigazgató. (*U. o. 1. cs. 63. sz. — 9. cs. 46. sz.*)
1730. *Kontil András* társodaigazgató. (*Acta Jes. Leucs. 9. cs. 50. sz.*)
1732. *Palugyay János* társodaigazgató. (*Act. Jes. Leucs. 10. cs. 52. sz.*)
1736. *Verbovszky András* társodaigazgató. (*U. o. 6. cs. 69. sz.*)
- 1737—38. 40. *Sztankay Pál* társodaigazgató. (*U. o. 6. cs. 41. sz. — 9. cs. 52. sz. — 10. cs. 68. sz.*)
1740. 41. *Zarubal Bertalan* társodaigazgató. (*6. cs. 17. 118. sz.*)
1743. *Szamaróczy Pál* társodaigazgató. (*U. o. 12. cs. 12. sz.*)
1744. *Hanerl József* társodaigazgató. (*U. o. 11. cs. 5. sz.*)

1745. *Szerdahelyi* János társodaigazgató. (U. o. 9. cs. 20. sz.)
1749. 50. *Tarnóczy* Zsigmond társodaigazgató. (U. o. 6. cs. 44. 45. sz.)
- 1752—54. *Knopp* Károly társodaigazgató. (U. o. 6. cs. 40. 50. 116. sz.)
1756. *Pirolt* János társodaigazgató. (U. o. 6. cs. 27. sz.)
1760. *Piller* József társodaigazgató. (U. o. 4. cs. —)
- 1764—1765. *Vilhelmi* Jakab társodaigazgató. (U. o. 6. cs. 44. sz. — 9. cs. 57. sz.)
1766. — *Gruber* Ignác társodaigazgató. (U. o. 6. cs. 42. sz.)
1769. *Szaly* István társodaigazgató. (U. o. 12. cs. 20. sz.)

12. §.

P O D O L I N

mezőváros a kegyesrendi atyák templomával, és székházával.

Podolin, a németek által *Pudleinnak*, a szlávok által *Podolinecznek* nevezett mezőváros Szepes vármegyében, Késmarktól másfél mértföldnyire *Poprád* folyó partján hosszudad alakban terül el, köfalkerítéssel, és régi várkastélylyal. Két kapuja van, melyek egyike, a felsőnek nevezett, a várkastélyhoz, az alsó kapunak nevezett másik a kegyesrendiek székházához, s templomához ér.

E hely keletkeztét, okmányok hiányában, nem lehet meghatározni; de mint várost már *Venczel* cseh király, s *Krakó*, és *Sandomir* hercege, *Morvaország* örgrófja, említi 1292-ben kelt kiváltságlevelében, melyben e fejedelem megengedi *Henrik podolini* ügyvédnek, *Podolin* nagyobbitásában, és lakosainak szaporításában szerzett érdemei jutalmául, hogy mind ő, mind törvényes örökösei, ezen sajátóságos okmány szavai szerint, valamennyi ottani *mészárszéket*, *posztóbódét*, *vargasátort*, egy *vágóhidúl* használandó udvarhelyet, melyet a nép *Kuttelhofnak* nevezett el, minden ez ügyvéd

által saját költségen félmértföldnyi területen szervezendő *fördőt*, és *malmot*, s ugyanott általa szerzendett hat *tanyát* szabadon birtokolhassák, följogosítván őt, törvényes örököszeit, és ezek utódait mindezen megnevezett fekvő birtok elajándékozására, eladására, s elidegenítésére. Ezenkívül a király ezen kiváltságlevelében az ugyanezen *Henrik* által szervezendett tanyákról azt rendeli, hogy ezek mindenike sz. Márton tünnepén 8 skótot fizessen, minden hatodik tanya pedig az övé, s örökösivé maradjon, valamint a posztószövők, és gyógyszerek hatodrészt is neki, s örökösieinek engedi; a törvényszéki birságok s bündijak kétharmad része pedig a királynak tartatván fenn, egyharmada a nevezett ügyvédet, s örököszeit illesse.

Ez okmányban továbbá a király azt rendeli, hogy *Podolin* város minden ügyben, és esetben a *magdeburgi* városjogokat használhassa, mint ezek *Krakó* városban ugyanakkor divatoztak, s divatoznak, hogy továbbá *Lublyó*, és *Gnezda* helységek valamennyi lakosai tartozzanak szükség esetén *Podolin* város sánczai, és falai javítására minden segédelmet nyújtani, s minden vagyonukkal *Podolin*ba menekülni, végre szigoruan meghagyja *Venczel* király, hogy *Podolin* mind a négy felén egy mértföldnyi területnyire senki se merjen *korcsmát* vagy *sörházat* állítani; a *podolini* polgároknak pedig szabad árú *lerakodást*, *halászatot*, és *faizást* engedményez a városhoz tartozó erdőkben. *Venczel* cseh király ezen kiváltságlevelét 1404-ben, a polgárok folyamodására, *Zsigmond* magyar király is megerősítette. (*Bárdosy* 350—354. ll.)

Ez okmány tartalmából kiderül, hogy *Podolin* már a XIII. században összeköttetésben volt *Lublyó*, és *Gnezda* helységekkel, melyek várkastélyához tartoztak, valamint később is a többi 13 szepességi mezővárostól elkülönözött kerületet képezett, s a lengyel királyok uralma alatt a többi szepességi városokétól eltérő külön kormányzat, és polgári tartozások rendszere szerint vala szervezve, mit e városnak Magyarország-hoz visszaváltására, és visszakeblezésére vonatkozó okiratok is tanúsítanak. — Azonban *Podolinnak* város neve csak is a kiváltságos mezővárost illeti; mert csak is ezt sorolta *Zsigmond* király 1412-ben a királyi városok közé, elen-

gedvén lakosainak minden királyi adó-, és árúszereiktől fizetni szokott *harminczadvámtartozást*, s e kiváltságukat 1636-ban II. Ferdinand király is megerősítette; de a lengyel királyok uralma alatt e kiváltságot nem élvezhették. (*Anal. Scepus. I. 211. — N. R. A. 26. cs. 29. sz. — 552. cs. 7. sz.*)

Zsigmond király a *podolini* lakosok iránt tanusított különös kedvezményeit a *Perényi* családra is kiterjesztette, midőn a *Horváthy* család fölségsértési vétségbe esvén, a *podolini adót Perényi Péternek*, és valamennyi örököseinek adományozta, s *Perényi Péter* 1408-ban csakugyan törvényesen beiktattatott a szepesi káptalan előtt e királyi adomány birtokába. — Ugyanezen király 1409-ben *Perényi Péter* fiának *Imrénének* is megengedte, hogy a *Rokkammak* nevezett *Podolin* mezővárosi vár fölött magának és örököseinek várkastélyt építhessen. (*N. R. A. 338. cs. 23. sz. — 407. cs. 7. sz.*)

1412-ben Zsigmond király *Lubló* várát a mezővárossal, *Podolin* mezővárost várával, és a hozzá tartozott helységekkel, melyek tizede a szepesi káptalant illette, de 1390-ben, egyezkedés nyomán a szepesi prépostnak engedtetelt át, a többi 13 szepességi mezővárossal, és ezek járulékaival, s jövedelmeivel együtt bizonytalan időre *Ulászló* lengyel királynak zálogosította el; Magyarország részére pedig mindezen ingatlanok csak 1772-ben váltattak ki, s kebleztettek be ismét Magyarországba. (*Anal. Scepus. II. 284.*)

Mig e szepesi városokat a lengyelek birták, *Ulászló* lengyel király 1442-ben a *podolini* lakosoknak ismételve *árúlerakodhatási* szabadalmat engedményezett; I. Zsigmond lengyel király pedig 1537-ben megerősítette az előbbi királyoktól nyert szabadalmaikat, melyek közé tartozott két *országos vásár* tarthatási jog Szentkereszt földaláltatása, és földmagszatalása évünnepein, valamint hetenkint egy, és pedig minden esütörtökön megtartható hetivásár a már előbb engedélyezett *árúlerakodási* joggal együtt. (*Anal. Scepus I. 223. 224.*)

Midőn a bécsi, és pozsonyi kincstár között a 16 szepesi város megváltásának ügye tárgyalatott, báró *Mayerberg* ő császári királyi Fölségének a lengyel királyi udvarnál volt nagykövete, megbizatván a lengyelek érzelmei kipuhatlásával, 1668-ban azon előleges jelentést tette, hogy *Lubomirszky* Szaniszló megyefőnök ezen városokat megyefő

női czímen királyi adományozásból birja, s belőlök évenkiint 6000 magyar arany jövedelmet húz; de a lengyelek épen nem hajlandók azokat átengedni. Mindazáltal e városok visszaváltásának ügye oly kedvező fordulatot vett, hogy *Mária Terézia* királynő 1772-dik évi szeptember 16-dikán a magyar királyi Helytartó Tanácshoz kelt Intézményével e javak átvételére keresztszegi gróf *Csáky* Istvánt nevezhette királyi biztossá, 1774—1775-ben pedig a 16 szepesi város visszavétele, s új közigazgatási szervezése eszközölthetett. (*Publ. Arch. I. köt. 5. cs. 10. sz.*)

Az e szepesi városok Magyarországra visszakeblezését végrehajtó Bizottmány iratai szerint *Lublyó*, *Podolin*, és *Gnezda* kiváltságos mezővárosok, melyek birtokosa *Lubomirszky* Szaniszló után gróf *Brühl*, ezután herczeg *Ponyatovszky* megyefőnök vala, évenkiint 10,000 aranyat jövedelmeztek, s a magyar királyi kincstár 1774-diki april 29-dikén azt ajánlotta ő Főlségének, hogy e mezővárosoknak saját hét egyénből álló belső tanácsa legyen; a földesur választásra 3 egyént jelöljön ki; a pallosjog azonban a vármegyének tartassék fenn; a királyi haszonvételek árverés útján adassanak bérbe; a bányászat, főleg a rézbányaművelés, az erdőpusztítás meggátlása végett gondos ügyelet alatt legyen; a katholikus plebániák jövedelmei összeirassanak, a templomok javadalmi, és a kórházak telkei adassanak el, a czéhek kiváltságai alakittassanak át, s több eféléket javasolt.

A királyi kincstár ezen, és egy másik a többi 13 városra vonatkozó fölterjesztése kapcsán ő cs. s apost. királyi Főlsége ugyanazon évi octóber 24-dikén, és november 4-dikén, kelt Rendeletében meghagyta, hogy „*Lubló*, *Podolin*, és *Gnezda* a többi 13 szepesi várossal egybe kapcsoltatván, egy egész területté alakittassanak át“ s a lengyel pecsét megsemmisítettév, egy közös pecsétnyomót használjanak. Az évenkiint király bérnek pedig, melynek fejében *Podolin* 1326 forintot, 10 polturát, 90 köből árpát, 190 köből zabot tartozott fizetni, fele a közadópenztárba, másik fele pedig a természetben szolgáltatott bérrel az uradalmi pénztárba fizetessék. A 13 városban fölmerülő pörökben a bírótól a grófsághoz történjék főlebbezés, a fizetések pedig a tartományi pénztárnoknál történjenek. — A kincstári kormányzóság gyűlésébe az első

3 mezővárosból egy, a többi 13 városból két *ülnök* választásék, s mielőtt a többi pontokra nézve végleges határozat történék, előbb gróf Szirmaynak joga annak házára, és a *szent olvasó* társulaté, annak vagyonára nézve, bővebben vizsgáltságék meg; végre a nevezett 3 mezővárosban német iskolák szerveztessenek, 1755-ben valamennyi 16 szepesi város kormányzójává király kincstári tanácsos czímmel Lipesényi *Tiszta Pál* neveztetett ki 2400 frt évdíjjal, ennek utódjává *Klobusiczky* Antal lön, kinek 1784-ben az évdíjak, és természetbeni járandóságok szabályoztatása után, a többi között évi illetékül 25 öl *kemény*, ugyanannyi *puha fa*; irnoktartásra évi 60 frt; írószerekre évi 30 frt engedélyeztetett. (*Cumular Archiv* 138. sz.)

Podolinban „*Nagyboldogasszonyról*” czimzett plebániatemplom van, mely a papi névtár szerint 1295-ben keletkezett; de 1298-ban még nem volt egészen kész, miután ez évben búcsút engedélyezett *Vazul*, jeruzsálemi örmény érsek másokkal együtt, az ezen még akkor a krakói püspökmegyéhez tartozott különösen sz. *Miklós* hittanu, és sz. *Margit* szüz oltárnokságát tartalmazó templom építésére adakozó és *Karácson*, *Vizkereszt*, *Húsvét*, *Gyertyaszentelő*, *Gyümölcsoltó*, s *Nagyboldogasszony stb.* ünnepein meggyónt, s megáldozott híveknek. (*Bárdosy*. 429. l.)

Miután *Mihály* lengyel király 1671-dik évi június 24-dikén kelt Rendelete nyomán *Bársony* György, szepesi prépost, átvette a 96 évig protestansok által bitorolt 16 szepesi város templomait, és plebániáit, ezek valamennyi alapítványkönyveikkel, s más okirataikkal együtt, 1674-ben *Lubomirszky* Szaniszló Heraklius kapitány *Podolin* mezővárosban székházat alapított a kegyesrendiek számára, kiknek sz. *Szaniszló* vértanu püspök emlékezetére szentelt ékes két tornyu temploma, s 4 osztályu algymnasiuma most is létezik, melyben az Igazgatón kívül öt áldozár működik. A mezővároson kívüli temető mellett sz. *Anna* kápolnája van, melybe sz. *Anna* évnapján sok nép szokott zarándokolni. (*Korabinszky*. *Eccl. Cam. irreg.*)

15. §.

RÓZSAHEGY

mezőváros egyházi épületeivel.

Rózsahegy, az e vidéket díszesítő *Lykava* várhoz tartozó, mezőváros, Liptó vármegyében *Revucza* pataknek a *Vág* folyóba szakadásánál levő halmos területen, *Lykava* vár, és *Rózsakő*, s *Baráthegy* hegyek közt igen kellemes helyen fekszik. E mezőváros lakosai többnyire tótajku katolikusok és zsidók, kik réz- és vashányászattal, sötét, barna, fehér vonalokkal csikozott márványfejtéssel, és kereskedéssel keresik élelmöket. Hajdan *Hollós Mátyás* király is lakott Rózsahegyen, *Zápolya*, *Illésházy István*, *Tököly*, és *Rákóczy* főurak korában híres fegyvertára is volt, mely az 1707-ben szétrombolt *Lykava* várában létezett; de szülőhelye *Pálma* Ferencz híres történetírónknak is, ki itt 1735-ben született.

Rózsahegy mezőváros, valószínűleg az ott hajdan dívott bányaművelés miatt, a magyar királyoké vala; de I. Ferdinánd király azt elzálogosítván, 1545-ben petrovinai *Pekry* Lajos volt földesura; ennek halála után *Szentpétery* János, *Lykava* vár várnagya kormányozta e mezővárost; de valamint elődje, úgy ő is a mezőváros lakosait, mint ezek panaszkodtak, sokféle zsarolásokkal terhelte. A lakosok ez úgy is eléggé nyomorúságos helyzetét még inkább súlyosította bizonyos *Sedniczky*, ki erőszakkal rajtuk tört.

Azonban még 1545-ben I. Ferdinánd király a nevezett *Pekrynek* megparancsolta, hogy a mezővárosba bebocsássa a király harminczadosát, annak házat jelöljön ki, s őt mindenben gyámolítsa. De *Oláh* Miklós, zágrábi püspök, a király korlátuoka, is megintette *Pekryt*, hogy *Lykava* vára ő Fölségének, a királynak fenntartott jövedelmeit, bebocsátván a királyi harminczadost, adja vissza a királynak. — *Pekry* után 1569-ben *Krusits* János jutott, átiratási ezimen, Rózsahegy birtokába. (*N. R. A. 31. cs. 55. 60. 63. sz.*)

1619-ben a király *Lykava* egész várát *Rózsahegy* mezővárossal együtt *Illésházy* Istvánnak, és nejének erdődi *Pálffy* Katalinnak adományozta oly föltétellel, hogy erről örökösen

Illésházy Gáspárra, és ennek mindkét nemű örökösire; ezek magvaszakadtával pedig a család többi tagjaira szálljon. — 1657-ben azonban gróf *Illésházy* György *Lykava* vára felét *Rózsahegy*en volt birtokrészeivel együtt gróf *Tököly* Istvánnak, kire már előbb átíratott 55,000 tallér fejében, a lykavai uradalom, és *Miticzky*, s *Michna* családoknak adta zálogba, s miután ugyanazon gróf *Illésházy* György *Rózsahegy*en két házat s két kertet *Schustrik* Jánosnak, és örökösének adományozott, I. Lipót király 1669-ben ez átíratást megerősítette. 1763-ban ismét egy másik *Rózsahegy*en volt, és pedig *Szuhayféle* koronára szállt birtokrész elosztása förgött szóban. E birtokrész előbb a *Deteki* családé volt; de zálogjogon néhai *Ternyey* János utódai bírták, s érette a fölszerelés fejében 5000 rénes ftot ajánlottak. Azonban *Piszta* Pál, kincstári tanácsos, akkortájt a 16 szepesi város kormányzója, följelentvén, hogy e birtokrész a koronát illeti, azt magának kérte adományoztatni, a koronát illető birtokrész becsára lerovára pedig a fentemlitett két *Rózsahegy*en volt *Schustrik* féle nemes udvarhelyet ajánlotta föl. (U. o. 84. cs. 6. sz. — 303. cs. 38. sz. — 304. cs. 1. sz. 9. 10. §.)

Rózsahegy mezővárosnak a magyar királyok különféle kiváltságokat engedményeztek. Ezen kiváltságokat és szabadsalmakat elsorolta a mezőváros közönsége azon a királyi Tábla előtt is megújított pörben, melyet a királyi kincstár indított *Rózsahegy*, valamint *Szielnicze*, *Tarnócz*, és *Lipce* mezővárosok ellen ezen már elavult, s az uradalmi jogokba ütköző kiváltságok megszüntetése végett.

E pör következtében az 1655. és 1658. évek közt *Tököly* uralma alatt sokat zaklatott *rózsahegy*i lakosok, *Tököly* hűlenségi vétsége miatt elfoglalván a királyi kincstár a lykavai uradalmat, 1670 óta jobbagyokul tekintettek, s évenkinti 1400 rénes forint fizetésre szorítottak, és így kiváltságaiktól megfosztattak. — Sőt 1686-ban a lykavai uradalom *Széchenyi* György esztergomi érseknek zálogosíttatván el, ez a földesuri jogot részint önmaga gyakorolta a *rózsahegy*i lakosok fölött, részint bérlői által, kik közül utolsó volt *Matyasonszky* József, egész 1749-ig.

Igaz ugyan, hogy I. Lipót király 1688-ban megerősítő okmányt adott ki *Rózsahegy* kiváltságai védelmére; de

1696-ban, ugyanezen király, a rózsahegyeiek ellen intézett pörből kitérvén a mezőváros kiváltságainak gyenge alapon állása, de a királyhoz ez ügyben intézett fölterjesztés is helytelen levén, megsemmisítő parancsolatot adott ki ugyanazon kiváltságokra nézve, s azokat megszünteknek, és megsemmisítetteknek nyilvánította, mire a királyi kincstár a lykavai uradalmat az esztergomi érsektől az ez által tett fölszerelések megváltása terhével visszavette. (U. o. 99. cs. 2. sz. — 1480. cs. 5. sz. 6. §.)

A rózsahegyi lakosoknak a magyar királyok által engedélyezett, jöllehet egy részt érvényen kívül helyezett, kiváltságok a következők valának: 1318-ban a zólyomi főispán megengedte nekik, hogy szabadon választhassák bírájukat, kit minden előforduló esetben a király fog megerősíteni, úgy szintén plébánust is szabadon válasszanak, és mutassanak be, szabadon vadászhatnak, és halászhassanak, kivéve a *Vág* folyót; *piacvámot* ne fizessenek. — 1340-ben Károly király is mindezt megengedte nekik azon toldalékkal, hogy az erdőkben, és vizekben szabadon kereshessenek érczet; de földadó fejében három kitűzött napon évenként 50 girát fizessenek. — 1376-ban Lajos király megengedte nekik, hogy a helységekben pörlekedő felek ügyei fölött a *városbíró* ítéljen; *sört, bort*, s más italt a mezővárosban, de ne a hegy alatti tanyákon, mérhessenek. — 1461-ben ezen csapszékekre vonatkozó kiváltságukat Mária királyné is megerősítette. — 1469-ben II. Mátyás király azt rendelte, hogy kincstári haszonvétel fejében évenként 18 forintot fizessenek. 1553-ban I. Ferdinánd király meghagyta, hogy a rózsahegyeiek e kiváltságaik fentartassanak. — 1604-ben *Rudolf* király megengedte nekik az addig szokásban volt szabad bormérést. — 1712-ben III. Károly király különféle szabadalmakat, és kiváltságokat engedményezett nekik, s az előbbi királyok által számukra kiadott kiváltságleveleket elsorolta. (U. o. 99. cs. 2. sz. — 152. cs. 38. sz. — 335. cs. 36. sz.)

Nem csekély károkat okoztak a rózsahegyeieknek a gyakori *tűzveszélyek*, melyek egyike 1728-ban, a másika 1784-ben pusztított, mely utóbbi, roppant szélvész közt beütött villámból keletkezvén, csak elhamvasztott házakban 60,000 forintra becsült kárt tett. (U. o. 144. cs. 24. sz. — *Korabinszky*.)

A Rózsahegyzen most is létező katolikus templom, a papi névtár szerint, sz. *András* apostol emlékezetére van Istennek szentelve, s az ottani plébánia már 1318-ban létezett volna, 1788 óta pedig a mezőváros közönsége kegy- és védura. Ehez több fiókegyház tartozik, mint: *Csernova*, *Fejérpatak*, *Vlkolínez*, mint a város ugyanannyi utczái neveztetnek, végre *Szent Márton* ugyancsak sz. *Mártonról* nevezett templommal, és *Zabava* csárda.

Azonban az 1732-ben *Ujvendégy* János főesperes, és liptói egyházi látogató által királyi rendelet nyomán, és gróf *Eszterházy* esztergomi érsek megbízásából végrehajtott, s a kincstári levéltárban létező egyházi látogatás jegyzőkönyve egészen más adatokat tartalmaz. Mert ez egyházi látogatás jegyzőkönyve szerint „A templomot sz. *László* magyar király emlékezetére szentelte föl 1672-ben *Bársony* György egri püspök; 1683-ban pedig a lutheránusok elfoglalták és megszenteltetették, 1686-ban a katolikusok visszafoglalták, 1706-ban újra a lutheránusok vették el erőszakosan, végre 1709-ben visszakapták a katolikusok ősi sajátjukat“.

E templomnak 3 oltára van, úgymint: a főoltár sz. *László* király, és *Gyümölcsoltó Boldogasszony* képével, a hajó jobbja a régenten csodatevő, megújított *szeplőtelen Boldogasszony* fára festett képével, a hajó balja pedig paduai sz. *Antal* oltára. — A templom tornáczában levő fölirat szerint e templomot *Rudolf* király korában gróf *Illésházy* István, Liptó ura, országbiró, és neje *Pálffy* Katalin építtette. — A templom tornya kőből épült, s rajta óra, benne négy 1714-ben föl-szentelt harang, a szentély fölötti tornyocskában pedig még egy ötödik harang van. — Mivel pedig a templom építője lutheranus volt, a templomnak javadalma nincs, de jövedelme sincs más a harangozók perselyén kívül a nagyobb 1509-ben öntetett harang számára szedendő alamizsnára, s e nagy harang 100 ütésből álló meghuzásáért 10 garas fizettetik; használatára mégis van egy rét, melyből évenként egy font viaszt, és 11 méhköpüt kap. — E templomban a *föltámadt Jézus* agyagszobra, sz. *András* apostol, nep. sz. *János*, xav. *Ferencz*, sz. *Anna*, sz. *Antal*, *Boldogasszony* és sz. *Valburga* Bécsben festett képei is vannak. (*Act. Arch. Publ.* 18. cs. 6. sz.)

A plebánus és káplán jövedelmeiről pedig ugyanazon

egyházlátogatási Jegyzőkönyvben e következők jegyezték föl: „A plebánus stola-illetéke: keresztelelnél 15; menyaszszonyavatásnál 15 denár; újévkor 1 frt 50 kr.; polgár temetésekor 1 rénes frt; polgárnő temetésétől 15 garas; gyermek temetésért 5 garas; szegények temetésekor semmi; halottas beszédért 1 rénes frt; a Karácson, Husvét, és Pünkösd ünnepein tartatni szokott 3 fölajánlásnak fele, másik fele a *káplánt*, és *kántort* illetvén. A mezőváros a plebánusnak mind őszi, mind tavaszi terméseiből tizedet fizet, valamint az oda tartozó *Bielipotok*, és *Vlkolinecz* helységek is; de *Csernova* tizedét a káplán kapja. Ezen tizedből a plebánus az esztergomi érseknek 6 tallért, vagy 9 rénes forintot fizet; *Likavka* faluból pedig a plebánus tizenhatod fejében évenként 50 denárt kap. — Ezenkívül a rózsahelyi plebánust illette még a mezőváros batárában levő *Trllin* nevű szántóföldek termésének tizede; azonban ezt 1720-ban a *fejérpataki* lakosok megtagadták tőle. (N. R. A. 144. cs. 29. 31. sz.)

A rózsahelyi anyaegyház főkegybázaira vonatkozólag ugyanazon egyházlátogatási jegyzőkönyv megemlíti a *hrboltovi* sz. *Katalin*, a mezővárostól két mértföldnyire fekvő *Revucza* völgyben létezett, — a *luznai Boldogasszonyról* czimzett, végre a már följebb jelzett temetőben levő sz. *Mártonról* nevezett templomot sz. *Márton* oltarával, mely templomnak kőből épült tornya van két 1509-ben öntött haranggal.

Ez utóbbi a sláv népség által *Mnichnek*, a németek által *Mönchsbergnek* nevezett, tehát *Baráthegy* mentében a mezővárostól körülbelül egy órányira levő sz. *Márton* templomról még megjegyzendő, hogy néhai *Seliga* János rózsahelyi plebánus, és *Liptó* egyházkerületi alesperes hiteles jelentése, és a Styriában lakó *Herberstein* grófok családi levéltárában meglevő okirat szerint, e templom mellett eredetileg a *templomvitézek* szállodája létezett. Ugyanis ez idézett okiratban ezen szavak fordulnak elő: „*Joannes Godefridus ab Herberstein, magnus visitator, et Praeceptor Templariorum Ordinis, mortuus est in visitatione anno 1230 in Hungaria in periphéria Liptoviensi in monte Mnich ad s. Martinum, cuius pater Provinciae Praeses, et senissimus in Styria, et mater Elisabetha de Stubenberg erant*“. — Hogy ott ugyanazon korban templom létezett, tanúsítja egy ősrégi vasrácsokkal megerősített,

a templom szentélyében látható szeretetadományszekrény, és a mintegy 5 mázsás harang, melyen e fölírat olvasható: „In honorem s. *Martini*“; — de bizonyítják a hegymagaslaton létező sánczok is, hogy itt valamikor kolostor létezett, s ebbe a Vágfolyótól a hegy déli oldalán fölnyúló út vezetett, melyen a vizet szállították föl a Vágból a monostorba.

A *Rózsahegyen* most is fennálló másik egyházi intézet a *kegyesrendi* atyák társodája sz. *keresztről* czimzett templomával, melyet 1729-ben *Löwenburg* János Jakab udvari kincstári tanácsos, és Békés vármegye főispánja 20,000 alapítványi tőke átadásával alapított meg. Ez alkalommal a kegyesrendieknek társoda és tanodaépítésre szükségelt őt a mezőváros *Konyet* nevű utcájában *Kresmáry* Illés, és *Miticzky* család házai közt létezett ház adatott át telkestül, s kertestül bizonyos a királyi megerősítő okmányban részletezett föltételek alatt. A kegyesrendieknek átadatott őt ház előbbi birtokosai pedig *Adámi* Adám, *Tasky* György, *Kolár* Mihály, *Lojnik* Mihály, és *Michalik* György voltak.

Ennek következtében a kegyesrendiek vezérfőnöke ker. sz. Jánosról nevezett *László* térítvényt adott a mezővárosi közönségnek, melyben biztosította azt, hogy a rend minden ezen átvett házakat s telkeket illető polgári terheket, melyek fejében a rend 600 rénes forintot tett le a városi pénztárba, viselni kész, de egyszersmind minden bor-, hús- és sörméréstől tartózkodni fog, s az uradalmi jog rovására semmiféle szántóföldeket, réteket, s más telkeket sem fog szerezni.

Jelenleg e társoda személyzete az igazgatón, s aligazgatón kívül öt tanár, kik a négy osztályu algymnasiumban működnek.

14. §.

S C H A V N I K.

Mária születéséről, vagy Kisasszonyról nevezett cziszterczita rendi apátság.

A *schavnik*i cziszterczita rendi monostor, mint a négyszögű kövekből állott monostor, és templom romjai tanusítják, tágas, és nagyszerű volt, s a hasonnevű faluban *Hernád* vize

partján azon helyen állott, hol a már egy mederben egyesült *Primócz*, és *Ganocz* csermelyek a Hernádba ömlenek, s hol később terjedelmes kert és csűr látszott. E csürtől nem messze a lerombolt monostor romjaiból előbb *Lasky*, később *Tököly*, s mások várkastélyt építtettek, melynek kapuja fölött e fölírás vala olvasható: Az üdv 1619-dik évében e házat alapjaiból emeltette késmárki *Theokeoly* István.“

A Szepességben, vagy annak közelében hajdan létezett, s *Boldogasszonyról* czimzett ciszterczita apátságok különféle, úgymint „*új sátori*“ (de Casa nova); — „*Magyar- és Lengyelország közötti új*“ (nova inter Hungariam, et Poloniam); — „*Gyertyámosi*“ (de Candelis); — „*schavnikai Boldogasszony*“ (B. M. V. de Schavnik); — végre „*szepesi Boldogasszony*“ (B. Mariae de Scepusio) neveken fordulnak elő, s ezeket Pázmán Péter Péterfinél föllelhető II. toldalékában, valamint azok is kik utána indultak, mind egymástól különböző egyházi javadalmaknak tartották. Én azonban helyesebbnek tartom azon írók véleményéhez csatlakozni, kik okmányok nyomán azt állítják, hogy a *schavnikai Boldogasszony* apátság nem egy ugyan a *gyertyámosi* (de Candelis) *Boldogasszony* apátsággal, de egy és ugyanaz a *szepességi Boldogasszonyról* czimezettel, mint egy 1436-ban kelt okirat e szavai tanusítják: „Mi László atya a *szepességi Boldogasszony Schavnik* melletti apátja“, valamint egy 1513-ban kelt okmány e soraiból is kétségbevonhatlanul kiderül: „Mi *Culai János* atya Isten gonviseléséből a *szepességi Boldogasszony* apátja. — Kelt *schavnyki* monostorunkban“. (*Anal. Scepus. III. 151—152. U. **).

*) A többi három ciszterczita, csupán különböző nevű apátságot kénytelenek vagyunk egynek s ugyanannak hinni. Mert az *újsátori* (de Casa nova) egy és ugyanaz a „*Magyar- és Lengyelország közötti új*“ nevű apátsággal, melyet *Tivadar* krakói nádor német származásu zászlós úr 1232 körül a Kárpát hegy alatt *Ludimir* fölötti birtokán *Dunajecz* csermely partján alapított, s melynek romjai még korunkban is láthatók. De mivel az ciszterczitákat a szomszéd ófalusi magyar portyázók minduntalan zaklatták, kényszerültek a szerzetesek a Kárpát hegyen túl fekvő Zatoria kerületi *Sciriun* nevű mezővárosba költözni, mely ófalunak (antiqua villa) nevezetett eredetileg; de *Boleszló*, *Krakó* és *Sandomir* hercege, parancsára lakosai *Ujpiacznak* (Neoforum) kezdték azt hívni. Az ide költözött cisztercziták pedig letelepedvén e helyen, ott 1255 körül

A schavnikai monostor keletkezését a löcsei Kronika 1216-dik évre, mások 1222-re teszik; alapítójául pedig vagy II. Endre királyt, vagy ennek fiát *Kálmán* herceget hiszik, s e két vélemény könnyen kiegyenlíthető, ha azt fogadjuk el, hogy a monostor alapját Endre király vetette meg, ennek fia *Kálmán* herceg pedig azt fölépíttette s birtokot, és állandó jövedelmet biztosítván számára, véglegesen megalapította. — Ezt lehet következtetni. IV. Béla király egyik 1260-ban kelt okmányából, melyben e király a tűzvész által kárt vallott schavnikai szerzeteseknek a *Kálmán fivére* beleegyezésével már rég nekik adományozott kolostor körüli föld birtokában megerősítette, s új határjárást rendelt e birtokukon. (*U. o. I. 391. és III. 153.*)

A schavnikai apátság birtokait már följebb elsorolván, az ennek engedményezett kiváltságokra vonatkozólag a következő adatokra hivatkozhatom. 1256-ban *Albert* apát megerősítetvén a királyok által az apátságnak engedményezett kiváltságokat, a monostort fekvő birtokokkal gyarapította — 1294-ben *Jakab* szepesi püspök évenkénti 20 giráért átengedte a monostornak az általa birtokosok tizedét. — Ugyanazon évben *János* apát, miután *Stoyanfölsé* nevű mezőségét *Hank* nemeseknek adta bérbe, *Gränigh* (Grönitz), és *Kubach* helységek iránt *Stoyan* Helbranddal barátságos egyezkedésre lépett — 1347-ben *Lajos* király e monostornak azon kiváltságot engedélyezte, hogy *Schavnik* lakosait semmiféle bíró, vagy más országos igazságszolgáltató se merje ítélni az apáton kívül. — 1411-ben *Zsigmond* király *Primócz*, vagy *Pimfalva* helységet, mely előbb *Löcse* városé vala, a fentnevezett *Stoyanföldjéért*, melyet sz. *György* helységnek kényszerült átengedni, a monostornak adományozta. (*Fejér Cod. Dipl. VI. I. 332. l. — Anal. Scepus. I. 392. l. — Acta Jesuit. Agr. 3. cs. 43. sz. 4. §.*)

Az e kolostor apátja *Zsigmond*, és grönichi *Hilbrand* fia fegyvergyártó közt 1421-ben bizonyos *Grönicz* folyón létezett malom- s az ennek birtokosa által *Grönicz*, *Sticz*, *Kembach*, kolostort építettek. A *gyertyámosi* név pedig azért ragadt ez apátságra, mivel *Ujpiacz* (jelenleg *Novitarg*) *Gyertyaszentelő Boldogasszonyról* neveztetett, s ez ünnepen csak is gyertya följajánlást szokott elfogadni, melyben más monostorokat is részesíthetett. (*Bárdosy 13. 55. 388. 389. — V. ö. Czinár II. 83—85. U. is.*)

(*Kubach*) és *Hagendorft*(?) a czisztercziták helységeiben fizetni tartozott bírságok, és jogok miatt keletkezett pörnek a szepesi káptalan, és a királyi Főtárnokmester megbízottjai előtt létrejött barátságos egyezkedés vetett véget, melynek értelmében a nevezett fegyvergyártó s ennek örökösei meghagyták *Grönitzen* volt udvarhelyök, és házuk, valamint szántóföldjeik, és malmuk birtokában azon föltételek alatt, melyekkel már őseik birták ez ingatlanokat, mint más lakosok is minden bérfizetés nélkül; de egyszersmind azon kedvezményvel, hogy *Hildbrand* fia, s annak örökösei a két telkes gazdák fölött biráskodhassanak, és tőlük bírságot vehessenek, melynek két harmada az apátot, egy harmada pedig őt, és örököseit illesse; földjeik tizede fejében azonban mindannyiszor, valahányszor az apát, vagy ennek utódai, a király parancsára hadjáratba tartozandanak menni, évenkiút 2 arany forintot, és a nép nyelvén *Leubidternek* nevezett egy köteg posztót tartozzanak szolgáltatni. — Ez egyezkedést 1423-ban Zsigmond király helybenhagyta. (*Ecel. Cam. 21. cs. 12. sz.*)

Leggyászosabb volt ez apátság állapota, midőn a hussziták Szepesbe rontván, az apátság majdnem valamennyi faluját fölgyújtották, monostorát elfoglalták, kirabolták, s nagy mennyiségű pénztől megfosztották. — László apát tehát, a kolostor népein segíteni akarván, 1436-ban a szintén fölgyújtott *Teplicza* mezővárosban ezek valamennyi elődei által nekik engedményezett szabadalmait visszaadta, minden tartozásaikat és szolgálataikat elengedte. — Végső inségre mindazáltal e monostor a gyászos emlékezetű mohácsi vész után az I. *Ferdinand* és *Zápolya* János királyok közt kiütött háború közben jutott, midőn *Rosen* Mihály apát majd az egyik, majd a másik párthoz szítván, a mindkét párt által elfogalt és kifosztott monostor szerzetesei, megútván a folytonos nyomort, részint Legyelországba, részint máshova széledtek el. Ez alkalommal 1530-ban a kolostor *Teplicza*, és *Vidernik* helységet az apát *Lőcse* városának adta 600 forinton zálogba; *Ferdinand* király pedig 1539-ben e két helységet 2139 frton 77 denáron a lőcseiekre iratta oly kikötéssel, hogy azok kiváltatván, ismét egyháziakra szálljanak vissza. Ezen átíratásra 1580-ban árverési okmány adatott ki, melyben az 1836 forint 11 denár becslési árhoz még 66 denár járult.

Azonban még ugyanazon 1539-ben *Lasky* Jeromos kapta Zápolya Jánostól az egész schavnikai uradalmat az apátsággal együtt átíratási czimen; Mihály apátnak, ki 1536-ban az apátsági pusztát *Grimberg* menedekköi perjel háztelkeért, a *Grönöczy* malommal együtt felcserélte, élete fogytaig egyedül *Primfalva* (Prinócz) helység hagyatván meg egy minden más fizetéstől mentesített házzal évenkénti 70 frt bérért. (*Anal. Scepus. I. 426. — III. 161. 162. — Eccl. Cam. 68. cs. 49. sz. — Acta Jesuit. Agr. 2. cs. 18. és 24. sz. — 6. cs. 1. sz.*)

Laszki Jeromosról az apátság *Albertre*, *Laszki* Jeromos fiára, szállott, ki azt 7420 forintért *Thurzó* Szaniszlóra iratta át. 1564-ben *Thurzó* Szaniszlótól az apátság birtokait *Thurzó* Jeromos és *Elek* örökölték. *Thurzó* Jeromos az apátsághoz tartozott *Kranovicza*, *Kubach*, *Vikartócz*, *Kravan*, és *Alsó-Szunyava* *Laszki* Albert által 9720 forint fejében birt helységeket ugyanezen összegben, ezenfelül a majorsági ígás marháért és beruházásokért fizetett 646 forint 50 dénaron *pixendorfi Rueber* Jánosnak zálogosította el; ez azonban 1579-ben e helységeket 42000 forintért, három év múlva ismét 16000 forintnyi áremelésért *Tököly* Sebesténynek adta zálogba. 1652-ben az apátság birtokai fölosztatván *Tököly* Zsigmond, és *István* közt, ezek, *Mratz* Mihály birtokától megfosztott apát tiltakozása ellenére, az apátság javai birtokába ünnepélyesen beiktattattak. E közben *Tököly* Zsigmond fölségsértési vétségbe keveredvén, a részint osztály utján kapott, részint kész pénzen megszerzett apátságot valamennyi járulékaival együtt, élete és többi birtoka megmentése árán, 1674. a királyi kincstárnak adta vissza. (*Act. Jesuit. Ag. 1. cs. 20. sz. — 2. cs. 18. sz. — 7. cs. 58. sz. — Eccl. Cam. 68. cs. 49. sz.*)

A kir. kincstár az ekkép visszakerült apátságot, és annak birtokait 1689-ben *Széchényi* György esztergomi érseknek adta zálogba az érsek által a török háboru szükségeire adott 60000 német forint fejében. Még ugyanazon évben ez apátság egész birtokával együtt *Jaklin* János tinnini püspöknek volt szánva; de mivel azt *Széchényi* György érsek saját pénzen váltotta ki világi kezekből, és szerezte vissza az egyháznak, neki adományoztatott. — *Széchényi* György érsek az apátság egész birtokát, mihelyt *Vitális* János, löcsei harminczados,

elkészítette a mohácsi ütközet után a monostorban talált ingóságok, barmok és élelmi szerek leltárát, 1692-ben, mint fentt említettem, örökös alapítványul az egri jezsuitáknak hagyományozta, kik az apátságot 1773-ig birták. A jezsuiták megszüntetése után a schavnikai apátság birtokai az 1776-ban alapított új szepesi püspökségnek javadalmazására adományoztattak. (*Lib. Reg. Eccl. 6. köt. 116. l. — Eccl. Cam. 21. cs. 20. sz.*)

A schavnikai Boldogasszonyról nevezett apátok névsora.

1256. *Albert* (*Anal. Scepus. III. 153.*)
 1286. 1292. 1294. *I. János.* (*U. o. és Jernei II. 119.*)
 1315. *II. János.* (*U. o. III. 154.*)
 1328. *Vilmos.* (*U. o.*)
 1331. *III. János.* (*U. o.*)
 1347. *Névtelen.* (*U. o.*)
 1398. *László, Frank Mihály fia, tinnini pöspök.* (*U. o.*)
 1419. *Lörincz.* (*U. o. 155.*)
 1420. 1421. *Zsigmond a cziszterezita rendből.* (*U. o. 156. — Eccl. Cam. 21. cs. 12. sz.*)
 1432—1445. *László.* (*Anal. Scepus. III. 160.*)
 1463. 1470. *Henckel Miklós szepesi kanonok, az apátság kormányzója.* (*U. o. 161. l.*)
 1486. *Névtelen.* (*U. o.*)
 1507. 1509. *Chubad IV. János.* (*Eccl. Cam. 21. cs. 13. sz.*)
 1511—1514. *Czulai More V. János.* (*U. o. 14. sz.*)
 1518—1542. *Rosen Mihály, utolsó cziszterezita apát.* (*U. o. 15. sz. — 44. cs. 7. sz. 4. 5. §. §.*)
 1543. *Várad-Petrii Balázs, mester* (*Anal. Scepus III. 162. l.*)
 1564. *Albert, Laszki Jeromos fia.* (*U. o.*)
 1605. 1615. 1616. *Füley Tamás, a jászói ker. sz. János egyház öre.* (*Lib. Antiq. Rudolphi reg. 104. l.*)
 1655. 1656. *Mratz Mihály, szepesi kanonok.* (*Eccl. Cam. 44. cs. 7. sz.*)
 1666. *Márton* (*U. o. 38. cs. 43. sz.*)

S T O L A.

Boldogasszonyról nevezett benczés perjelség.

Stola helység a kárpát hegység Tatra bérce oldalán, csaknem hozzá férhetlen helyen, *Hunfalvától* két óra járásnyira, fekszik. E magasan fekvő helységben *Szentgyörgyhegyi Eberlaus*, vagy *Eberhard*, *Stupan* helység grófja, és *Meinhard*, *Sion* helység plebánusa, sz. *Benedekrendi* szerzetesek számára *Boldogasszonyról* nevezett monostort alapítottak. Ez alapítványt 1314 ben *Tamás* esztergomi érsek megerősítette, s az ujonnan alapított egyház perjelét a *Garam* melletti sz. *Benedekrendi* szerzetes apát joghatósága alá rendelte, meghagyván, hogy e perjelség a *Garam* melletti apátság fiókja legyen. (*Anal. Scepus. I. 401.*)

1333-ban *Péter* mester, szepesi és lublói várnagy, s *Miklós* mester, és *György*, *Gargovi* gróf *Konrád* fiai, a szepesi sz. *Márton* káptalan előtt atyjok lelke nyugalmára *Mátéfalván* (*Mathejócz*) volt örökös birtokuk felét minden járulékaival oly kikötéssel adományozták e monostornak, hogy ha netalán idő jártával a sz. *Benedekrendiek* e birtokot el akarnák adni, ugyan csak nekik köteleztessenek eladni. 1383-ban *Menhard* Jánosnak fia, *batiszfalvi* fegyvergyártó, és *Miklós*, *Menhard* fia, saját, és ez utóbbi fia *Gáspár* nevében a szepesi sz. *Márton* káptalan előtt a *stolai* monostor perjelével megjelenván, bevallották, hogy nagy szükségben levén, némely tisztí földjeikből kiszakasztott szántóföldeket terméseikkel, járulékaikkal s kiváltságaikkal együtt legközelebbi rokonaik, jelesül *Miklós* deák, ugyanazon *Menhard* fivére fia, beleegyezésével, 65 kézen forgó ércforintért a *stolai* monostornak örökösen eladták. (*U. o. 409. és 415. l. l.*)

E perjelségnek viszontagságai ép oly ismeretlenek, mint annak megszünthe; de hogy a *Huszitáknak* a XV. században történt betörésekor még létezett, annyi bizonyos; mivel akkortájt a *Podolni* János, és *Stock* János, szepesi prépost, közt kitört pörben az esztergomi érsekhelynök a *stolai*

monostor perjelét *Mihályt* küldte ki *Miklós* krompachi plebá-
nussal fölhatalmazott bírótól. — Valószínűleg e perjelség is
a *Ferdinand* és *Zápolya* János királyok közötti küzdelem
közben szűnt meg, minthogy ilyenkor a hadi nép leginkább
a kolostorokat szokta zaklatni. — Annyi bizonyos, hogy e
monostor fekvő javait jelenleg a *Mariássy* család bírja, mely-
nek egyik *Botiz* nevű tagja (kitől a *batiszfalvi* név származott)
Gömör vármegye főispánja vala. — A monostornak jelenleg
már semmi nyoma sem észlelhető; csak *Batiszfalván*, mely
anyaegyháznak a stolai templom fiókja, fordul elő némi
nyoma. (U. o. 415. — *Czinár*. II. 311.)

Ez uttal nem hagyhatom szó nélkül, hogy a Szepes
püspökmegyei egyházi névtár a *stolai* benczés perjelséget
helytelenül a prépostságok közé sorozza, holott a benczések e
nevezetet soha sem használták monostoraikban. — De azt is
hibásan jegyzi meg az említett névtár, hogy a stolai fiókegy-
ház védszendje nem *Boldogasszony*, hanem *ker. sz. János*,
holott ez utóbbi szentnek neve a stolai templomra vonatkozó,
fennt idézett egyik okmányban sem fordul elő, ha csak a
máshol is divott szokásból nem történt, hogy valamely tem-
plom védszentjéhez a boldogságos *szűz Máriát*, vagy viszont,
is csatolták.

IV. FEJEZET.

KASSAI PÜSPÖKMEGYE.

1. §.

Kassa sz. kir. város egyházi épületével.

Az Abaúj vármegyébe keblezett *Kassa*, felső Magyarország fővárosa, Eperjestől délnek négy mértföldnyire fekszik Hernád folyó partján távolabb eső halmok által környezett síkságon; de keletkeztét homály födi, ha csak azon időszakra nem esik, midőn II. Gejsa király 1143 körül megengedte, hogy *flandriai*, és *szászországi*, a Rajna folyó, és Grevelingen nevű hely között elterült gyakori vizáradás látogatta vidékről elköltözött gyarmatosok Kassa környékén telepedhessenek le, minthogy ezek bejövetele előtt a karpátok völgyeit *Gepidák* lakták, ezért némely írók Szepesség Gepusra vagy Scepusra elesavart nevét Gepidia szóból származtatják; ezeken kívül már *Heraclius* római császár korában (610—641) *Sarmaták*, vagy *Vendek*, a IX. század vége felé pedig, mint *Arnulf* frank király segédcapatai, a *magyarok* telepedtek le e vidéken.

A *flandriai*, és *szász* nemzetségű iparkodó gyarmatosok Felső- és Alsó- *Kassa* (*Cassa*) nevű *) helységekben telepedtek

*) A *Kassa* nevet némely írók *Casutól* származtatják, kinek fia Örs (*Ursus*), midőn a magyarok *Kassa* vidékét elfoglalták, *Hradova*, Kassától mintegy félóránnyira emelkedő hegyen, várat építtetett, melyet Béla király névtelen jegyzője is említ. Más írók *Kassa* nevét bizonyos római *Cassius* nevű férfiútól, szerintök a vár alapi-

le, s a nevezett *Gejsa* és IV. Béla királyok által sokféle kiváltságokkal s kedvezményekkel halmozattak el. E gyarmatosok közül leginkább kitűnt bizonyos *Samberg*, a *Babocsaiak* őse, és *Herfort* gróf unoka ücseséi Keled, István, László, s György. Mihelyt e gyarmatosok Alsó-Kassa helységet benépesítették, Felső-Kassát IV. Béla király e község *Samphleben*, és *Obb* nevű lakosainak adományozta évenként fizetendő fél arany bérletért; ezeknek örökösei pedig ugyanazon bérért a kassai lakosoknak engedték át adományozott birtokukat; az ott birtokos nemeseket azonban V. István király a szomszéd *Csányi* és *Genyő* (Génye) helységekkel kármentesítette. Ennélfogva az irók általános véleménye szerint a mostani *Kassa* város e helységekéből keletkezett. (*Korabinszky. Dr. Plath. Kaschauer Chronik. 1860. 15. 16. ll.*)

Kassa városa viszontagságai közé tartozik a Batu kán vezénylete alatt hazánkba tört mongolok által 1241-ben a magyarok ellen vívott, ezekre nézve oly gyászos ütközet, melyből IV. Béla király *Kassára* menekült s a tornai hegyek közötti közel levő *Szadellő* barlangban, később a Forgács család ősenek tartott *Ivánki* várában keresett menedéket, minden gondját arra fordítván, hogy a lakosok sorsát tehetsége szerint enyhítse, s Kassa várost előbbi jóállapotába visszahelyezze, mit IV. Béla utódai sem mulasztottak el, — különféle kiváltságokat és szabadalmakat engedményezvén Kassa város lakosainak, — előmozdítani. A kassai polgárok azonban nem igen élvezhették azokat békésen, mivel *Csák* Máté trencsényi gróf I. Károly király megválasztása ellen tiltakozván, kitűzte a zendülés zászlóját, s a felső vármegyékbe Demeter vezérét küldte hadaival, ki elfoglalván *Sáros* várát, a kassai polgárokat, minthogy környéküknek a király által *Omodé* nádornak történt adományozása miatt föl valának ingerülve, szintén Károly király elleni lázadásra birta, melynek Károly király, csak *Csák* Máténak 1312-ben történt leküzdése után, vetett véget.

tójától, állítják eredettnek, kinek nevéből képeztetett volna a *Cassionia* és *Cassa* név; végre némely irók elég alaptalanul azt hiszik, hogy Kassa a magyar *Kása*, vagy *Kaszás* névből képeztetett, mint-hogy környékén a köles, és a kaszálható széna buján tenyészett.

1440-ben Erzsébet özvegy királyné, biztosítani akarván ujszülött fiának *Lászlónak* Ulászló király ellenében a magyar koronát, a Kassán felső Magyarország főkapitányává kikiáltatott brandisi *Giskra* Jánost, és másokat hadvezéreivé tűzte ki, s a bányavárosokat ezek közt osztotta föl több vármegyével együtt, melyek közül Giskrának Solt, Gömör, Sáros, Abaúj és Zemplén vármegyéket juttatta. Azonban, a két harezoló fél változó szerencsével küzdvén, miután *Giskra Perényi* Miklóst, Ulászló vezérét, visszaverte, az elzárt Kassát ostrommal foglalta ugyan el; de hadműveletei szerencsés sikere mindegyre növelvén hatalmát, Kassa vidékét sokáig zaklatta, végre egy 1450-ben kötött szerződés nyomán *Kassa, Lócse, Eperjes, Bártfa*, és a bányavárosok zavartalan birtokát biztosította magának, míg végre Hollós *Mátyás*, az újdön választott király, *Rozgony* Sebestyén, és Magyar Balázs hadvezérei meggyőzvént őt, maga megadására készítették.

E zaklatásoknál sokkal több bajt okozott Kassa városnak a felsőmagyarországi részeket pusztító törökök dulakodása, és az új eretnek tanokhoz szító fölkelőknek a Zápolya és I. Ferdinand királyok közt változó sikerrel folytatott háboru után történt portyázása. Mert midőn Zápolya halála után ennek özvegye Izabella királynő 1552-ben eltávozott Kassáról, és elhalt férje birtokait Ferdinand királynak visszaadta, (1560-ban Kassa főkapitánya *Zay* Ferencz volt), 1606 körül *Bocskay* lőn Kassa urává; 1622-ben pedig *Bethlen* Gábor, ki az ország nagy részét hatalmába ejtvén, a közte és Ferdinand király közt 1626-ban kötött béke nyomán, mind Kassának, mind *Szathmár, Szabolcs, Ugocsa, Beregh, Borsod, Zemplén és Abaúj* magyarországi hét vármegyének birtokosa maradt egész 1629-ig nyúlt élete fogytaig. Erre *Rákóczy* György, a kassai polgárokat irántai hűségességre kényszerítvén, 1644-ben hadat üzent Ferdinand királynak, s megtámadván a *Forgách* Miklós által védett Kassát, azt elfoglalta, később békét kötvént, Kassát a fennt elsorolt, előbb *Bethlennek* átengedett hét vármegyével együtt szintén birtokul kapta. *Rákóczy* György halála után Kassa, és e hét magyar vármegye 1657-ben a császári biztosoknak adatott vissza.

1682-ben *Tököly* Imre Kassát, mint írják, árulás követ-

keztében hatalmába kerítette, s a nem sokára Kassa segítségére jött *Sobieszky* lengyel király, később *Kaprára* császári tábornok sikertelenül ostromolta a *Tököly* hadai által védett várost, míg *Tököly*, Nagyváradon elfogtatván a törökök által, Konstantinápolyba nem vitetett, s meg nem halt.

A király elleni fölkelők utolsója vala II. *Rákóczy* Ferencz, ki 1704-ben elfoglalván Kassát, azt több ideig bírta; végre Kassa város a *szathmári* békekötés értelmében hat év múlva I. József magyar király birtokába jutott. (*N. R. A. 45. cs. 13. sz. — 766. cs. 62. sz. — Acta publ. K. Levéltárban 2. cs. 3. sz. — 9. cs. 1. sz. — 12. cs. 32. sz. — 21. cs. 53. sz. — 30. cs. 47. sz.*)

Ezen s más, a már fentidézett *Plath* által Kassa város dús levéltarából szerkesztett krónikájában részletesen elsorolt, Kassa városra súlyosult bajok orvoslására a magyar királyok Kassának többféle kiváltságokat és szabadalmakat engedményeztek, melyeket röviden nem leend czélszerűtlen elsorolni.

I. *Lajos* király 1346-ban a városnak *pallósjogot* engedményezett, mely jog gyakorlása alkalmával a legifjabb tancsnok szokta a halálra ítélt gonosztevőt a vesztőhelyre kikísérni, s ott az ítélet elolvasása után, a kardot a hóhérnak átadni. Továbbá I. *Lajos* király Kassának 1361-ben *árúlerakodhatási jogot* adományozott a lengyel, és orosz árúk számára, s e jogot I. *Ulászló* király is megerősítette. 1347. ugyanazon I. *Lajos* király azon kiváltságot engedélyezte a kassai polgároknak, hogy szülleiktől ne szedessenek be a csöbör borok; semmiféle főúr erőszakosan szállást a városban ne követelhessen, a vendéglakosok, vagyis nem polgárok egyike se adhassa el más idegennek birtokát, vagy ottani házát, mint a ki Kassán akar lakni, a magtalanul haldokló polgár vagyonaát tetszése szerint bárkinek adhassa el; a polgárok szabadon választhassák *plebánusokat*, valamint tetszésök szerint választhassák bírójukat, s ajánlhassák a királynak; a *párbaj* ne ítéltesék el, hanem jó szerivel egyenlítésék ki közöttük, ha a vendégek valamelyike végrendelet nélkül halna el, fennmaradt vagyona három részre osztatván, ennek egyik része a meghalt lelki üdvére szánt alamizsnául szolgáljon, a másik két rész a vár erődítményei- és épületei jó karban tartására fordíttassék. Ezen kiváltságokat és sza-

badalmakat Zsigmond, László, és Mátyás királyok is szentesítették, a mint azok I. Ferdinand királynak 1552-ben kelt megerősítési okmányában elsorolják. (*Lib. Reg. Sec. 2. köt. 20—37. U. — 13. köt. 527. l.*)

1462-ben Hollós Mátyás király a városnak pénzverhési jogot adományozott, s a pénzveréssel 1511-ben Foklár János polgár bízott meg. Ezen kiváltságokhoz tartozik még a 33000 frt fizetése mellett engedélyezett *harminczadvám*tóli mentesség, a *krakói egyetem* joghatósága alóli fölszabadítás, holott előbb az ott meg nem jelentek kiközösítették, a város termelte borok szabad kimérése egész évre, az idegen borok kimérhetési joga sz. Jakab ünnepétől sz. Erzsébet évnapijáig, továbbá a *vám szedhetési*, s a már I. Lajos király által engedményezett *vásár-tarthatási* jog, melyre vonatkozólag I. Lipót király 1690-ben azt rendelte, hogy miután addig *Urnapján* és *Nagyboldogasszony ünnepén* tartatott országos vásár, ez utóbbi azontúl *Urszineváltozása* ünnepére tétessék át. (*U. o. és Plath Chron.*)

Kassa város hajdan, a magyar királyok kedvezményéből, s magánosok átengedéséből *Szikszó* és *Peklin* helységek 10 mértföldnyire terjedő területén több fekvő birtokra is tett szert. Ugyanis 1527-ben I. Ferdinand király a városnak adományozta hű szolgálatai jutalmául *Orosz Zsigmond*nak, mint-hogy ez *Zápolya* párthivévé lön, bárhol az országban létezett birtokait. Ugyanezen király 1531-ben a városnak átíratási jogon *Torna*, Kassa polgárainál elzálogosított, s ezek által vingarti *Horváth Gáspár* királyi adományosnak egyezkedés útján 2000 forintért átengedett vára helyett a kassai, és ehez tartozott fiók *harminczad vámot* 2800 forinton, mely összeghez 1533-ban a polgárok még 500 forintot csatoltak.

1538-ban a városra iratott át a *mislyei* prépostság, a *széplaki* apátság több birtoka, úgy szintén *Forró* (most mezőváros), és *Abaujvármegyében* keblezett *Garadna* helységek *Serédy Miklósnak* hűtlenségi vétsége és a templomokon elkövetett garázdálkodásai miatt 20000 forintért; azonban *Serédy* kegyelmet eszközölvén ki a királynál, 1549-ben e fekvő javak birtokába *Serédy Gáspár* ünnepélyesen beiktattatott. De a város pört indítván *Serédy György* ellen e fekvő javak visszaszerzése végett, a pör 1552-ben a város javára döntetett

ugyan el ; mindazáltal e javak időközben *Alaghy* János kezébe kerültek ; a város tehát ismét 1559-ben pört indított *Alaghy* János ellen, s e pört meg is nyerte ; mert az *Alperes* a fekvő birtok vissza szolgáltatására ítéltetett, míg végre e bonyodalmas pörös ügy 1562-ben egyezkedés útján egyenlített ki. 1556-ban ugyanazon király a városnak adományozta a hűtlenségi vétségben elmarasztalt *Chichery* István, András, és László sárosmegyei *Radács* helységben volt birtokrészét. (*N. R. A.* 426. cs. 19. sz. 17. §. — 537. cs. 58. sz. — 538. cs. 23. sz. — 550. cs. 28. sz. — 634. cs. 7. sz. — 674. cs. 5. 6. sz. — *Lib. Reg. Sec. I.* köt. 18. l. II. köt. 214. l.)

Érdekes leend még némelyeket, *Korabinszky* nyomán, a város fekvéséről, s alakjáról, valamint hajdani épületeiről, és utczáiról is följegyezni. A fentemlített két *Kassa* nevű helység egygyé olvadván, a hely megerősítése került tárgyalás alá, melynek következtében *Kún* László király 1290-ben a várost fallal kerítette be, s várat csatolt hozzá, melynek egyes erődítményeit külön nevekkal jelölte meg, és kapukkal szerelte föl. Ez erődítményeket *Zsigmond*, később *II. Ferdinánd*, és *I. Lipót* királyok még jobban megerősítettek.

A három külvárossal gyarapított város felső kapujánál a várost keleti és nyugoti, vagy felső- és alsó városra osztó *Csermel* patak *Hernád* vizével tojásdad alakú szigetet képez, melynek éjszaki csücsán, hol *Csermel* pataka két ágra oszlik, keresztelő sz. *János* szobra, ettől nem messze a *Szeplőtelenül fogantatott Boldogasszony* 1776-ban megújított oszlopa diszeleg. Ezen túl van az őrhely, és katonagyakorlatra szánt tér, a patak jobb partján a városi tanács által épített torony, vagy *harangláb*, tovább sz. *Erzsébet* nagy temploma, s e mellett a sz. *Mihály* kápolna. — Hol most a *kávéház*, az 1781-ben épült *színház*, és a tánczterem áll, hajdan a *városház* volt, mely nevezetes a népgyűlésekről és benne tartott országgyűlésekről.

A szigeten kívül keletre áll egykor a *Jezsuiták* temploma és társodája, jelenleg *Academia*, melyben van 1774 óta *Landerer* könyvnyomdája, továbbá a hajdanta sz. *Ferenczrendi* szerzetesek temploma, melyet jelenleg a helyörség használ, és a *papnevelde*. Nyugot felé létez a sz. *Orsolya* apácák temploma, és az egykori *dönések* társháza. A felső kapunál léte-

zett a *fegyvertár*, *katona-kóroda*, *póstház*, *vármegyeház*, és a mostani ékes *városház*, mely 1756-ban épült föl; valamint a hajdani *pénzverde* és *fellegvár*, melyet 1650-ben I. Lipót király a *Báthory Zsófia* hercegné által a király elleni zendülés miatt elítélt fia megmentésére fizetett 200,000 forintnak is fölhasználásával építtetett, de melyet III. Károly király 1713-ban, a béke helyreállítása után, földig lerontatott. Ezen, és más egykori emlékek végképp eltávolítván, a közönség használatára, és fölüdítésére alkalmas helyek készítésére fordítottak. — Ezekhez járul a *püspöki székház*, melyet I. Ferencz király 1804-ben az egri érsekség jövedelmeiből építtetett, és a *Forgácsház*.

Kassa hajdani utcái közül említhetők: „a fő-, a sörházat tartalmazó *mészáros-, fegyvertár-, serfőző-, apácza-, lakatos-, jezsuita-, molnár-, Forgács-,* máskép *rózsautcza.*“ Volt az *ágostai hitvallásuaknak* három, a *reformátusoknak* egy imolája; — a házak nevezetesbjei: az *Andrásy gróf, Barkóczy, Berzeviczy, Csáky, Döry, Klobusiczky, Ötvös, Palocsay, Szirmai, Schweiczter,* és *Báró Zahlhausen* családok házai. A város kellemetességei, és kényelmei közé tartoznak a körülötte fekvő *szőlők* művelése, a *Rank-,* és *Bankó* nevű fürdőhelyek szomszédsága.

A város II. Ulászló király által 1502-ben kitűzött czimere: keresztbe húzott vonalok által három mezőre osztott vért, a legfelső mezőn három arany lilium, a hosszában ketté metszett közepsőn jobbra az ország 4 főfolyója, balra fél sas látható; végre a rézsutasan gerendán általhúzott mezőn ismét 3 lilium szemléltető.

A város nevezetesebb, noha sajnos eseményei közzé tartozik, az 1430-ban, és 1709-ben dühöngött *mirigy*, 1556-ban pedig borzasztóan pusztított tűzvész, mely csaknem az egész várost elhamvasztotta templomaival, és kolostoraival együtt, sőt a *városházát* is földülta. Hasonló szerencsétlenség érte a várost 1674-ben, melyben 300 ember veszett el, és 1677-ben kiütött tűzár, melyet az elégedetlenek gyújtottak, 1712-ben, 1779-ben, 1795-ben, és 1841-ben ismét sok kárt tett benne a tűz; 1676-ban, és 1834-ben földindulás látogatta meg a *kassaiakat*; 1831-ben végre a cholera tizedelte meg lakosait.

Az egyházi épületek és tudományos intézetek legnevezetesebbjei.

a) A sz. Erzsébet tiszteletére Istennek szentelt székes- és sz. Mihályról nevezett kisebb templom.

E csodálatos mű készítésére sz. *Erzsébet*, II. Endre király leánya, és a saji gyászos csata után Kassára menekült IV. Béla nővére, adott alkalmat, s a templom többi részeitől szembetűnően különböző építési izlésű *szentély* alapköve már 1208-ban falaztatott be. A *szentély* tervét a sz. Erzsébet által kedvelt, több hasonló szent épület páratlan ügyességű szerzője *Willardhonne-court* francia hírneves építész készítette. Mert, hogy e *szentély* e templom plebánusa *Arnold* idejében sz. Erzsébet halála évében, 1281-ben, és 1283-ban már létezett, kiderül IV. Márton pápa (1281—1285) apostoli iratából, melyben ezen pápa az esztergomi érseket bizta meg azon pör kiegyenlítésével, mely a kassai templomhoz csatolt sz. *János* lovagok kórodája jövedelmeinek csökkentése miatt keletkezett, miből önként következik, hogy *Arnold* plebánus korában e templomnak már legalább egy része alkalmas vala az isteni szolgálat megtartására. A nagyszerű székesegyház többi részei csak a XIV. században készültek, midőn 1324 körül I. Károly király, s ennek neje Erzsébet, *Lokietek* Ulászló, krakói herceg leánya, utána I. Lajos király nejével Erzsébettel, Albert király özvegye Erzsébet, és I. *Mátyás* király, ki 1472-ben a három királyok napján a királynak följánlani szokott ajándékokat (strenákat) tűzte ki 10 éven át e célra, 260 év folytán e nagyszerű alapítónője sz. *Erzsébet* emlékezetére Istennek szentelt templomot fölépíttették; de két tornyának, melyek fölépítésén a városi tanács a XVI. században fáradozott, csak egyike, mint más nagyszerű egyházak sorsa is ez, építtetett föl egészen.

Ezen páratlan szépségű, 20 öl hosszú, 15 öl széles, a bécsi sz. *István*, és Rajna melletti *Köln* temploma mintájára épült szentegyház a legékesebb gót építési izlést tünteti elő,

főéke pedig éjszaki kapuja, melyet *Károly* király, s ennek neje *Erzsébet* készíttetett, s melyen a Josaphat völgyében tartandó utolsó ítélet, Krisztusnak keresztrőli levétele, s a betegek sebeit bekötöző sz. Erzsébet van ábrázolva. A templom belsejében művészies gúla emelkedik, mely, mint szakértők hiszik, *Crom* nevű építésznek, a fentnevezett francia építész utódjának műve, valamint azt is tanusítja a toronyba vésett név, hogy az *Albert* vezérnek Kassa ellen intézett ostroma közben megrongált torony helyreállítója bizonyos nissai *Crompholcz* vala. Szintoly nevezetes a templom *kettős*-, a felső csarnokba vezető *lépcsőzete*, melyen két ugyanazon időben fölfelé haladó személy 12 lépcső meghaladása közben hatszor látja egymást. Az itt szemlélhető fölírat 1440-dik évi februárhó 22-én született *László* király születésére emlékeztet.

Ezen nagyszerű templomot, melyhez már 1330-ban plebánia volt csatolva, sokféle viszontagság érte. Ugyan is 1553-ban a protestansok foglalták el, 1556-dik évi aprilhó 13-dikán *Sayerlich* Mátyás városi jegyző házában kiütött tűz rongálta meg, s egész 1603-ig a protestansok birtokában volt. 1619-ben *Bethlen* Gábor, összeírattván a lakosok számát, mint-hogy a lutheránusokat nagyobb számuaknak találta, továbbra is a protestansok birtokában hagyta a templomot. Végre *Szegedy* Ferencz püspök törekvése folytán 1687-ben *Fenessay* egri püspök azt a protestansoktól, kik kétszer foglalták el, s mintegy 122 évig bitorolták, visszavette, és visszaadta törvényes tulajdonosainak a katolikusoknak.

A *Tököly* által elkövetett erőszakoskodások közé tartozik az is, hogy a nagyszerű remek művészettel készült Szentégtartóból 4000, 25 fontot nyomó, aranyat veretett; a sz. *Donát* nevére keresztelt 50 mázsás harangot pedig a toronyból levetette, és Késmarkra vitette. A templom sz. ereklyéiből 1604 ben még megvoltak. „A szent kereszt“ aranyba foglalt egy darabja, a *Koponyák hegyéről hozott föld*, sz. *Ferencz csuklyája*, sz. *László palástjának egy része*, sz. *Magdolna*, sz. *András*, keresztelő sz. *János*, és sz. *György* szentségtelen kezek által elrablott, és szétszórt ereklyéi.

Az e templom számára magánosok által tett hagyományok között előfordul 1709-ben *silberflussi Pruckner* János Vilmos 25 rénes forint, *Grasz* Erhard 100 frt, s ugyanannak

80 forint 1710-ben szentmisékre szánt hagyománya. (*Act. Jesuit. Cassov. 11. cs. 34—36. sz.*)

A sz. Erzsébet főtemplom közvetlen szomszédságában van a legrégebb, általános vélemény szerint, a legelső kassai sz. Mihály főangyalról címzett templomocska, melybe alig fér kétszáz embernél több. Ezen kápolna valószínűleg a XII. század vége felé a város első lakosai, vagyis a szász gyarmatosok által építtetett, már a tatárok második betörése után, vagyis 1285-ben, mint ékes gót idomban épült egyház létezett, s lassankint nyerte jelenlegi ékes alakját; de többi viszontagságait nem ismerjük.

b) A sz. Domonkosrendi szerzetesek kolostora Nagyboldogasszonyról címzett templomával.

Mikor, s ki által telepítettett a dömés rend Kassára? nem födőzhető föl, mivel mind az ezen rendet tüzetesen tárgyaló Ferrari, mind a többi egykorú írók hallgatnak felőle, csak annyit állíthatunk biztosan, hogy a dömések az 1430-dik évi mirigy után részint a háborús viszonyok, részint azon tüzvész miatt, mely, mint följebb említettem, 1556-ban majd az egész várost elhamvasztotta templomaival együtt, majdnem egészen földült, és tető nélküli kolostorukból kiszorítottak, mely alkalommal *Cladi* Mátyás tartományi perjel e társháznak megengedte, hogy bizonyos malmát eladhassa, és az érte fizetett pénzt szöllei helyreállítására fordíthassa. A dömések kolostorának ezen gyászos állapota egész a XVI. század végeig tartván, Rudolf király adott ki 1578-ban egy rendeletet, melyben ezen az alsó város kolostor-utcájában volt több év előtt, mint e rendeletben mondatik, leégett romjaiban heverő s az idő viszontagságai által végkép földült pusztá templomot Kassa városának adományozta helyreállítás, és éléstárrá alakíttatás végett oly föltétel alatt, hogy a kassaiak *Radeci* István egri püspöknek, s királyi helytartónak térítvényt állítsanak ki, melyben biztosítsák őt, miszerint, ha a dömések visszatérnének Kassára, azonnal visszaadják nekik templomukat. (*Eccl. Cam. 51. cs. 1. sz. és rendetlen között.*)

1564-ben az elpusztult kolostorhoz tartozott *Hernád*

vizén volt kassai malomnak, melynek jövedelméből a döméseknek évenként 25 forint bér fizettetett, kijavitása tárgyalattott; de az e malom mellett létezett *rétnek*, melynek egyik felét *Keon* Balázs, Kassa város alkapitánya, másikát a tanács birta, az ott létezett szőlőkkel együtt az elpusztult kolostorhoz eszközendő visszacsatoltatása is sürgettetett. (*N. R. A.* 989. cs. 4. sz.)

Rudolf király ezen rendelete 1659-ben megerősítettvén I. Lipót király által, és lassankint érvényesítettvén, Kassa város 1674-ben tiltakozott *Vollra* Teofil királyi tanácsos, és a szepesi kincstár kormányzója ellen, mivel a dömések elpusztult kolostorán kívül a piacon több hozzá esatolt kisebb ház lerombolásával építettett város- vagy régi tanácsházat is erőszakosan elfoglalta éléstárul, mint följebb említettem. Azonban 1680-ban I. Lipót király meghagyván a döméseknek, valószínűleg a kolostor helyreállítása után, Kassára visszatérését, s kolostorukba, és ennek egyéb jövedelmeibe eszközendő visszahelyeztetését, 1698-ban a dömések folyamodására azt is megengedte, hogy jelenleg sz. *Jáczi* emlékeztére szentelt templomukat újra fölépíthessék, és a többi általuk akár a városban, akár a városon kívül egykor birt épületeket, s telkeket 300 forinton ezek magános birtokeiktól visszaválthassák; meghagyván mind *Fenessy* egri püspöknek, mind a városnak, hogy e szerzeteseket nemcsak ne gátolják templomuk helyreállításában; hanem minden eszközzel gyámolítsák. (*L. R. Eccl. I. 101. l. — II. 65. l. — III. 258. l. — L. R. Sec. III. 67. l. — N. R. A. 776. cs. 36. sz. — 919. cs. 21. sz.*)

A dömések fekvő birtokaihoz, s javaihoz tartozott a sárosvármegyei *Szedékerte* helység, a *Bakay*- és *Madarász*-féle, koronára szállt telkek, a kassai királymalom mellett létezett csapszék, és mészárszékhez tartozó telkek, és két kert; továbbá a *Tarczalon* létezett telkek, és *Sarbalásnak* nevezett szőlő, két aranytavának, és *Zvölyesnek* nevezett *Szerdahelyen* volt halastó; a kassai *Vöröshegy* nevű szőlőhegyen létezett szőlő a Hernád folyón volt malommal, és más telkekkel együtt. Ezen utóbbi kisebb birtokaikat leégett kolostorukból távozásuk alkalmával a dömések egy 8 forinton vett hordó borért, és 25 tallérért a városnak adták zálogba.

A többi följobb elsorolt fekvő birtokaikat pedig, nevezetesen *Szedé kertérei* ideiglenes jogukat 10,000 forinton zálogosították el, s ezek visszaállíttatásuk alkalmával a királyi kincstárnak adattak vissza; a dömések pedig 1754-ben, szegénységük tekintetéből, kész pénzben 100 forint alamizsnát kaptak; míg a királyi kincstár által 1769-ben visszavett császármalomért 4000 forinttal elégítették ki. (*N. R. A. 1047. cs. 47. sz. — 1107. cs. 34. sz. — 1111. cs. 16. sz. — 1187. cs. 6. 8. 15. 22. sz. — 1444. cs. 31. sz. — Cont. és Transact. 10. köt. 55. sz.*)

Miután erre silberflussi *Pruckner* János Vilmos a dömések testvérletének 1709-ben 10 forintot, *Grosz* Erhard szent misékre 10, és templomukra 50 forintot hagyományozott, kolostoruk 1754-ben teljesen fölépült, azóta ebben a dömések perjelből, és öt áldozárból álló testülete iakván, buzgón teljesítik hitszónoki kötelmeiket. (*Act. Jes. Cass. 11. cs. 34. 35. sz.*)

c) A sz. Ferenczrendi szerzetesek társháza Boldogasszonyról nevezett templomával.

A szigorúbb szabványokat követő sz. Ferenczrendi szerzeteseket, kiknek temploma, Bél állítása szerint, a *Boldogasszony* emlékezetére vala szentelve Istennek, 1238 körül a *Perényi* család telepítette Kassára; de mily javadalom jutott e kolostornak, s mily viszontagságokkal kényszerültek a hazai belmozgalmak, főleg hitők miatt küzdeni, nem tudjuk; hogy azonban e szerzetesek sorsa a XVI. századbeli harczias események alatt egy kissé hanyatlott, Lipót királynak a templom adományozására és kolostoruk javítására vonatkozó 1668-ban kiadott rendeletéből kitünik. (*Lib. Reg. Eccl. II. 178. l.*)

E ferenczrendi szerzetesek más kedvezményekben is részesültek, midőn lapispataki *Segnyey* Péter 1670-ben lelke üdvére kolostoruknak bizonyos tiszta tőkéje 600 tallerra rúgó összegét hagyományozta örökös alamizsna czímen, egy *Báthory* Erzsébet, *Rákóczy* özvegye, halála után pedig *Zrínyi* Ilona hercegnő, *Lipsztovszka* Hedvig egyik-, s *Kiss* nevű sz. Ferenczrendi szerzetes közt másik részről kötött, egyezkedés értelmében, a nevezett *Báthory* Erzsébetért tartott gysz-

istenitisztelet fejében adott 2000 forinton felül még 5000 frt. kifizetése utalványoztatott e szerzetesek számára, valamint 6 ló, kocsi, és más ingóságok adtak át nekik. Továbbá e szerzetesek szentmisékre szánt hagyomány fejében 1709-ben a már följebb említett *Pruckner* Vilmostól 30, *Grasz* Erhardtól pedig egy izben 40, más izben 20 forintot kaptak. — 1708-ban szintén, bizonyos hagyomány fejében, a szepesi kincstár-hatóság által részletekben fizetendő 22 forint adomány jutott e kolostornak; de a *Semsey* Gábor által 1682-ben templomuk építésére hagyományozott 8000 forint összeget a szerzetesek el nem fogadták.

Egyébiránt ezen kassai Ferenczrendi társház, melynek templomában a kassai helyőrség számára tartatott isteniszolgálat, de mely jelenleg paduai sz. *Antal* emlékezetére van szentelve, s a papnevelde temploma, egész 1787-ig volt a szerzetesek birtokában; ez évben pedig II. József császár megszüntetvén e szerzeteseket, kolostorukat a vallásalapnak adatta át. (*Act. Jesuit. Cassov.* 8. cs. 45. sz. — 11. cs. 34. 35. sz. — *N. R. A.* 1583. cs. 44. sz. — 1585. cs. 26. sz. — 1846. cs. 63. sz.)

d) Az Orsolya apácák kolostora, és sz. Mihály főangyalról címzett temploma.

A sz. Orsolya rendi apácákat 1687-ben *Eleonóra* császárnő szállította, *Fenessy* egri püspök közbenjárására, Pozsonyból Kassára, s 1692-ben a reformátusok által építtetett templom adatott át nekik. — Jóilehet pedig gróf *Csáky* István 1696-ban a külvárosban tűzött ki nekik alkalmas telket templom és iskola építésre, 1708-ban pedig *Rákóczy* Ferencz 180 forintot, 16 hordó bort és 100 köböl buzát ajándékozott, mindazáltal mégis 1770-ben megújított kolostoruk, miután *Tarczalon* volt szentiványi szöllejük a királyi kincstárnak adták át, 1758 óta a város nyugoti részén a főutczában létez, melyben zárdájuk főnöknéjén kívül 16 apáca foglalkozik az elemi leánytanodában leánykák oktatásával, s kiképzésével. (*N. R. A.* 1107. cs. 7. sz. — 1585. cs. 10. sz.)

e) Jézus társasága társodája a többi egyházi épületekkel, és tudományos intézetekkel.

A II., és ennek utódja III. Ferdinánd királyok egy, és I. Rákóczy György erdélyi fejedelem közt más részről kitért belvillongások folytán már 1635-ben tárgyalatott a jezsuitáknak Kassára telepítettése, és javadalmazásuk végett a *mislyei* prépostságnak e célra fordítása. Ezért III. Ferdinand király 1643-ban a *mislyei* prépostsághoz tartozott fekvő javakat a jezsuitáknak adományozta, s megkötve Rákóczyval a békét, e prépostság fekvő birtokai visszaváltására a papság vagyónából 12,000 forintot utalványozott, mely pénzösszeg, meghalálván e közben Rákóczy, a sz. zsinat határozata nyomán, minden visszatérítés terhe nélkül, a jezsuiták társodájának csakugyan átadatott.

A jezsuiták temploma azonban sokkal később épült föl *Báthory* Zsófia, II. Rákóczy György özvegye, költségén, ezért *Báthory* Zsófia hamvai e templom sírboltjában nyugsznak. 1649-ben pedig *Wesselényi* Ferencz nádornak, kinél 11,000 forint tőke vala elhelyezve, meghagyatott, hogy az ugynevezett Nagyutczában létezett fegyvertár épületet, addig a felsőmagyarországi főkapitányoknak két szomszédságában létezett kis házzal, és pinzével hővitett székházát a várostól visszavevén, a jezsuitáknak szolgáltatassa át, a nagyobb tért igényelő társoda fölépítettése végett. (*Acta Jes. Cassov. 3. cs. 6. sz. — 6. cs. 5. sz. — 7. cs. 19. sz. — 10. cs. 35. sz. — 18. cs. 1. sz. — U. o. L. Collegiū 14. l. — N. R. A. 287. cs. 34. sz.*)

A társodának, melyet a jezsuiták 1682-ben *Tökölly* fölkelése közben oda kényszerültek hagyni, két háza is volt, melyek egyike a város éjszaki részén a *Hartyany*-féle ház szomszédságában állott, s ezt a jezsuiták 3000 rénes forinton vették; a másik a kovács-utczában létezett, s egykor *Mokcsay* püspöké vala, de ez 1000 frt. fejében a jezsuitáknak adományozta; ezenkívül a társoda a felső kapun kívül terjedelmes kerttel is birt, melyben 3 halastava volt. Végre a jezsuiták zálogban birták a városnak kölcsön adott 5000 forint fejében *Kassa-Ujfalv* majorságot. — A templom készletei, és felszerelése közé tartozott sz. *Ignác* szobra, 4 nagy, 3 kisebb harang. A főoltár még akkor nem volt befejezve; de egy szombathelyi szobrászsal már meg vala kötve szobrát-

szati ékesítésére a szerződés; azonban *Brasse Erhard* minorita áldozár a nagyoltár festéseért már 500 tallért vagy 900 forintot kapott.

A *mislyei* Abaujban Kassához másfél mértföldnyire eső, hajdan sz. *Miklósról* nevezett prémontréi prépostságon, és ahhoz tartozott fekvő birtokon kívül, a jezsuiták még több fekvő javak s ingatlan telkek birtokába jutottak*). De ezeknél sokkal fontosabb a *Kisdy* Benedek, egri püspök, által Kassán az ottani jezsuiták számára 1657-ben alapított *Academia*, vagy tudományos egyetem, melyre a nevezett püspök 40,000 tallér alapítványi tőkét a társoda-igazgatónak *Topos* Ferencznek tett le, s e nagyszerű alapítványt 1660-ban Lipót császár arany pecsétetes okmánynyal szentesítette; 1689-ben kelt leiratában pedig biztosította az egri püspököt, hogy az általa ezen *Academia* alaptőkéjéül lefizetett 45,000, s ez összesen felül még 15,000 forintot ki fogja neki szolgáltatni a szepesi kincstári hatóság.

Ezen „*Jeles püspöki kassai egyetem*“-nek nevezett *Academiának* elnöke a nagyságos igazgató vala, ki után a korlátnok, az alkorlátnok, a dékánok, és 10 tanár következett, s 1695. és 1704. évig 400 tanulója volt, a jezsuiták megszüntetéseig pedig a tanulók száma 500-ig szaporodott, kikben a *Máriatársulat* vagy testvérület ápolta a fegyelem és erény szeretetét. — A jezsuiták megszüntetéseig azonban ez *Academiában* csak a hittani- és bölcsészeti kar létezett; de a jezsuiták eltávozása után e kettőhöz a jogi kar járulván, a jogi tanulmányokat 4 tanár adta elő. A *jogi kar* sz. *Ivót*, a *bölcsészeti* sz. *Xaveri Ferenczet*, a középtanoda sz. *Katalint*, a *nyelvészeti osztály* végre sz. *Alajost* nyerte védszentéül.

Jelenleg e tudományos intézet: „*királyi Academiának*“ nevezetik, melynek hagyományozta 1777-ben b. *Berzeviczy ásványgyűjteményét*; *Estei Győző* olasz tanár pedig 10,000 kötetből állott könyvtárát ajándékozta neki; de *természet-tanulmányi* gyűjteményét is tetemesen szaporította. — 1848 után, az új középtanodai tervezet szerint, a *bölcsészeti* kar a 8 osztályú *fölgymnasiumba* kebleztetett; a *jogi kar* pedig

*) Ezek 1706-ki összeírás szerint, egy részben *Rákóczy* Ferencz által elfoglalt, javak voltak: *A.* és *F. Mislye*, *Balogd*, *Olcsva* (Abauj), *Boroszló*, *Janó* és *Mérknek* fele (Sáros). (*Act. Jes. Cass. 6. cs. 8. sz.*)

királyi jogacademia néven szerveztetett. A gymnasium 1810 óta a prémontréi kanonokrend gondozására van bízva. (*Act. Jezuit. Cass. 1. cs. 1. sz. — 13. cs. 48. sz. — Plath Chron. 143—147. ll.*)

A könyvtár, mértani terem, és a hitküldérek elhelyeztetésére gróf Szapáry, született gróf Károlyi Anna a társodának egy Szapáryféle házat hagyományozott, s e véghagyománynak két év alatt eszközlendő végrehajtásáról Fodor Mihály, a jezsuita társoda igazgatója, térítvényt adott; 1768-ban pedig a város, és a jezsuita társoda közt oly értelmű egyezkedés kötöttet, hogy a társoda az ugyanezen véghagyományozó grófnő által neki átengedett 3 külvárosi telket minden rajtok fekvő személyes teherrel együtt a városnak adta át, s ez egyezkedést mind az egyezkedő felek, mind a szepesi kincsári kormányzóság saját pecsétjével erősítette meg. (*Acta Jes. Cassov. 15. cs. 1. és 17. sz.*)

A sz. Lászlóról czimzett 1659-ben Kisdy egri püspök által alapított, Benkovics Ágoston püspök által nagyobbított papnevelde Balassa Zsuzsanna végrendeleti intézkedése szerint Unghvárott kellett volna fölépíttetni; de Lippai György esztergomi érsek a fentjelzett évben Kassán rendelte szerveztetni, és az ottani jezsuiták gondozására bízni, később azonban e papnevelde Egerbe helyeztetett át. Az e papnevelde ujoncz nevéndékeinek kedvezőbb eltartására ugyanazon érsek 52,000 forint utalványozását hagyta meg. — Az e papneveldehez tartozó fekvő javak a következők valának: Csontosfalva helységben egy nemes udvarhely jobbágytelekkel, és tiz részint ugyanott, Apáthi pusztán, és abaujvármegyei Gönyön, s Bernátfalván lakó zsellérrel, mely Szuhaj Gáspár hűtlenségi vétsége miatt a kincstárra szállott birtokot a királyi bizottmány 1673-ban engedett át e papnevelde nek 1000 ft. lehajlása fejében a visszaválthatási jog fenntartásával, 1690-ben pedig 500 ft. felülfizetésért, mi ellen később Olasz Ferencz tiltakozott.

Ezen fekvő birtokhoz járult 1678-ban a Pálffy Tamás előbb egri, akkor nyitrai püspök által a papneveldek fölségelése végett a püspökség birtokából átengedett abaujvármegyei Heicze helység, s ezen örökös joggal történrt adományozást I. Lipót király is megerősítette. Ezekhez tartozik

néhai *Csáky* István gróf neje *Mindszenty* Klára 8333 rénes forintra 20 krra rugó alapítványa 4 Kassán kiképeztetendő papnevendék eltartására. Végre 1702-ben *Benkovics* Ágoston nagyváradi püspök e papneveldének a váradi káptalan előtt 21,000 forintot hagyományozott. (*Acta Jesuit. Cassov. 1. cs. 75—77. sz. — 2. cs. 47. sz. — 9. cs. 72. sz. — L. R. Sec. 12. köt. 125. l.*)

A papneveldéhez a jezsuiták társodájában eltartandó magyar nemes ifjak tápintézete is volt csatolva, melyet 1647-ben *Balassa* Zsuzsanna alapított, és Unghvárról Kassára szállított át. Ezen tápintézetet *Vetesi* tábornok, végrendeletileg kitézött örökösei elhalása esetére, más alapítvánnyal gyarapította, bizonyos *Polemapi* pedig az e czélra megszerzendő *Sósféle* ház megvételére 4000 forintot tett le. E tápintézetnek Bécsben is volt bizonyos, évenként ezer forintot kamatozó tőkéje, és egy másik gróf *Csáky* Lajos örököseinél kamatozó 10,000 tallérnyi pénzüsszege, a külvárosi *Bíró-utczában* létezett kertje, és *Kassán* bizonyos gyógyszerésztől 100 forinton szerzett háza.

A tápintézet egyéb szerzeményeihez tartozott *Vendégi* Torna vármegyei helység, melyet néhai gróf *Csáky* Pál özvegyénél *Czobor* Mária Regina grófnénál volt tiszta tőkéje iránt kötött szerződés nyomán kapott a tápintézet vissza. — 1695-ben a tápintézet királyi helybenhagyást eszközölt ki *Szentpéteri* Erzsébet és *Krisztina* Abauj vármegyei *Buzafalván*, és *Baksán* volt birtokrészeire vonatkozó bevallásához, valamint egy negyedrészt jobbagytelek, *Tóth* András elhagyott udvarhelye, szölleje és halastava elfogadására, minthogy e birtokrészeket 4300 forintért adták el az intézetnek; végre 1714-ben *Keczer* Sándor nejjével együtt a tápintézetnek 6 nevendék eltartására 10,000 forintot hagyott. (*Acta Jes. Cass. 18. cs. 1. sz. — N. R. A. 230. cs. 81. sz. — 912. cs. 15. sz. — L. R. Sec. 14. köt. 561. l.*)

Az e papnevelde ismertetése által félbeszakasztott jezsuita társoda, viszonyai történetének fonalát tovább fűzve, többi birtokait, *Kassán*, és máshol szerzett házait, szőlőit, és más ingatlan, magánosok bőkezűségéből kapott telkeit s javait illetőleg nem mellőzhetjük el a következő adatok elsorolását: 1670-ben *Széchy* Mária grófnő, gróf *Veselényi* Ferencz özve-

gye, *Murány* várához tartozott *Jolsva* mezővárost járulékaival együtt saját élete fogytáig a kassai jezsuita társodának engedte át használatra.

1672-ben *Báthory* Zsófia, kötelezvényt állítván ki a bécsi *Pázmán* alapította papneveldétől 4 évre kölcsön vett 15,411 forintról, a kassai jezsuita társodának is irt 22,000 rénes, száztól hatos kamatra, hat év alatt lerovandó kölcsön vett forintról, addig pedig biztosítékul *Beregszász* mezővárost kötötte le.

1689-ben *Kisdý* Benedek, egri püspök a kassai jezsuita társodára iratott át, az ettől 1659-ben néhai *Holló* Zsigmond közbejöttével fölvelt 680 magyar forint fejében *Krompachon* birt 5¹/₂ parlagon maradt zsellér telket. — Ugyanezen évben adatott át a kassai jezsuita társodának a gróf *Csáky* Ferencz fölségsértési vétsége miatt királyi kincstárra visszaszállott *Illésfalvi* nemes udvartelek Szepes vármegyei *Millenbachon*, *Zsakóczon*, és *Harikóczon* létezett járulékaival együtt.

1700-ban I. Lipót király kiváltsági okmánya nyomán a kassai jezsuita társoda vámszedhetési jogot kapott *Alsó-Mislyén* és *Zsadányban*. — 1750-ben *Repczedy* László, a jezsuita társoda igazgatója, báró *Petrascb* László magvaszakadta esetére, a jezsuitáknak hagyományozta sárosmegyei *Tizsithe* helységet; 1749-ben *Kendrey* Gábor 3000 forintból állott örökségét ajándékozta a jezsuitáknak. (*N. R. A.* 680. cs. 10. sz. — *Act. Jesuit. Cassov.* 2. cs. 22. 31. sz. — 6. cs. 7. sz. — 11. cs. 11. sz. — 13. cs. 36. sz. — 17. cs. 15. sz.)

1619-ben Kassa alá vonulván, és a várost elfoglalván *Beth'en* Gábor, *Körösi* Márk, esztergomi kanonok, *Pongrácz* István, és *Grodécz* Menyhért, szent buzgalomra lelkesülvén azős katholikus hitnek a *Bethlen* Gábor által pártfogolt nemkatholikusok elleni védelmére, Kassára sietett; de a felizgaltott néptömeg által börtönbe záratott, s borzasztó kizsáztatás közben meggyilkoltatott, később e három vértanu csontjai Nagyszombathra szállítatváu, ott a sz. *Kláráról* neveztetett apácák kolostorában helyeztettek el, s a sz. *vértanuk* közé soroztatásuknak Rómában több ízben szorgalmazott ügyét 1860-ban néhai *Scitovszky* János is tárgyalhatta; de a szentté avattatási ügy véglegesen még el nem döntetett. (*Plath. Chron.* 112—117. ll. — *Acta Jes. Cassov.* 10. cs. 24. sz.)

Véginségre juttatta azonban a jezsuitákat 1682-ben *Tököly* Imre, ki elfoglalván Kassát, a lakosokon kényekedve szerint zsarnokoskodott, s tőlük 30,000 tallért zsarolt ki. *Tököly* a jezsuitáknak, mint kik az ő állítása szerint törvénytelen uton tolakodtak be Kassára, s ott vizsgálódásokat gerjesztettek, küldöttei által megparancsolta, hogy négy nap alatt a városból, és országból pusztuljanak, és csak egy éjtel engedvén nekik készülő désre, másnap reggel, minden vagyonuk elfoglalása után, őket katonai őrizet alatt Lengyelország határaitra kísértette. *Eredeti.* — Hasonló baj érte a kassai jezsuitákat 1706-ban, midőn II. *Rákóczy* Ferencz, a szécsényi gyűlés következtében, megfosztván őket a *műshyei*, udvari káplánjává nevezett *Szackmáry* Jánosnak adományozott prépostságtól, Kassáról ismét száműzte. (*Act. Jes. Cassov. 1. cs. 72. sz. — Plath. Chron. 174. l.*)

Mihelyt azonban a törvényes fejedelem visszafoglalta a fölkelők kezéből Magyarország általuk elfoglalt részeit, s a béke helyre állt, a Kassára visszatért jezsuiták újra beiktattak *székházuk* birtokába, sőt 1712- és 1714-ben lipóczy *Keczer* Sándortól, és ennek nejétől *Sándor* Zsófiától kieszközölték, új adományozás czimén, néhai *Keczer* György birtokainak reájok szállíttatását, nevezetesen a sárosvármegyei *Keczer-Peklinben* építettett kastélyt, a *Veresvágón*, *Bujitán*, *Patacskón*, *Mudróczon*, és *Ófaluban* létezett malomrészeket, a sárosvármegyei *Finta* helységet, az *eperjesi* határban volt szántóföldeket; a *szedéker*ti vendéglőt, a *nagysárosi* csárdát, *Csernina* és *Alsó-s Felső-Mirossó* falukat, *Terebő Köszegen*, *Budaméren* és *Abóson* létezett birtokrészeket; a Sárosvármegyében keblezett *berethői* malmot; az *Abauj vármegyei somosi* réteket; az *eperjesi*, és *tarczali* házakat a *töllyai* és *szeghi* szőlőhegyen volt szőlőkkel együtt az ezen birtokok fölszerelésére, s javítására fordított 50,000 rénes forintért királyi helybenhagyás mellett oly kikötéssel, hogy a *Keczer* család élete fogytaig e fekvő javak élvezetében maradjon; de a jezsuitáknak ezért évnegyedes részletekben évenként 1000 tallért, vagyis 1800 forintot tartozzék fizetni. Az ezen birtokba iktatási okmány 1714-ben kelt. (*U. o. 1. cs. 11. 12. sz. — L. R. Eccl. 4. köt. 155. l.*) — Ezen okmányokhoz járult *Károly* királynak 1713-ban kelt ugyanazon *Keczer* adományozá-

sát megerősítő oklevele, melynélfogva *Keczer* a jezsuita társodában alapítandó *egyházi* tanszék biztosítására kijelentette, hogy halála esetére e fekvő javak örökösen a jezsuiták birtokává váljanak. (*Act. Jes. Cass. 1. cs. 14. sz.*)

A társoda részint hagyomány, részint vétel útján szerzett *háza*i közé tartozott: egy 1673-ban *Tállyán* szőlővel együtt 333 forintért vett ház; 1678-ban pedig néhai *Göcze* István özvegye, *Várady* Fruzina adta el a jezsuitáknak kassai köből épült házat 2000 talléron, vagyis 3600 forinton.

1680-ban néhai *Mokcsay* András, erdélyi püspök, kassai 1000 forintra becsült házat hagyta a kassai jezsuita társodának.

1747-ben viszont a jezsuiták engedték át 300 forintért széplaki, és enyiczei báró *Meskó* Jakabnak *Schiszler* Samu azon Zemplén vármegyei *Mádon* létezett házat, melyet ez 1741-ben a *mádi* és *tállyai* szőlőhegyeken létezett szölleivel, s *Kassán nagy- és kis-bojtai* birt szántóföldjeivel együtt a jezsuitáknak ajándékozott.

1763-ban *Schober* Márton adta a jezsuitáknak 549 forint adóssága fejében *kassai*, s ugyanannyi pénzösszegért *eperjesi* házat.

1767-ben adatott át a jezsuitáknak *Szentiványi* Teréz, *Barkóczy* Károly nejének, és *Bornemisza* Anna, *Okolicsányi* János hitvesének *Tarczalón* létezett 500 forintra becsült háza. — Ugyanazon évben iktattatott be a jezsuita társoda a vele szomszéd *Károlyi* Anna, *Szapáry* özvegye, háza a hozzá tartozott külvárosi kert, rét, s minden egyéb ingatlan készlet birtokába azon föltétel alatt, hogy a többi véghagyományra jogosultakat mind kielégítse. (*U. o. 1. cs. 22. sz. — 2. cs. 4. sz. — 3. cs. 9. sz. — 9. cs. 17. 29. sz. — 13. cs. 16. sz. — 14. cs. — 15. cs. 7. sz.*)

A jezsuiták továbbá *Kassán* számos szőlőre, s más telkekre tettek szert részint örök ároni megszerzés, részint reájok iratás révén. Így 1662-ben *Nemesány* András Zemplén vármegyei *Bodrog-Keresztúr* mezőváros szőlőhegyén birt szöllejét zálogosította el 250 forintért a jezsuita társodának; ugyanazon év folytán *Báthory* Zsófia *Rákóczy* György fejedelem özvegye, és *Rákóczy* Ferencz a *tállyai* és *ratkai* szőlőhegyen birt, de a jezsuitáknak hagyományozott szölleiket

minden teher alól mentesítették, mint gróf *Rákóczy* László is tön szintén akkor a jezsuita társoda *Mád* Sarkad nevű szőlőhegyén létezett szőlőjére nézve.

1663-ban *Kelepecsy* Katalin, *Dienes* János férjének, valamint *Török* Péter, és András, *Török* György első férje fiainak Korlátfalván volt szőlőjüket 125 forinton a szavatolás terhével együtt a jezsuita társodának adta el. — Ugyanazon évben *Gyalog* Anna, *Bak* Mihály neje a *fonyi* határban levő középliget hegyen birt szőlőjét 30 forintért, és két köből 4 frt 60 denárjával számíttatott buzáért adta el a társodának. — Ugyanazon évben *Hatvan* Anna, *Koma* István özvegye ugyanott volt szőlőjét a jezsuitáknak 75 forintért örökösen átengedte.

1667-ben *Szarvas* Katalin egy *mádi* határban létezett szőlőt adott el a jezsuitáknak 660 forinton, 80 denáron. — Ugyanazon évben *Bessenyei* Mihály a *szeghi* határban volt *Lapis* nevű szőlőjét 460 forinton adta el a társodának.

1682-ben *Hrabovszky* Miklós, a kassai jezsuita társoda igazgatója, a sz. *Lénárd*, máskép *Felső malom végett való utcában*, néhai *Barakóczy* Ferencztől 300 forinton a társoda számára vett házat, s gyümölcsös kertet *Lucsánszky* Boldizsárnak adta el.

1709-ben *Jósa* Mihály Zemplén vármegyei *Mező-Tarcalon* létezett szőlőjét 3000 forintért engedte át a jezsuitáknak.

1710-ben *Pruckner* Vilmos a *tokaji* hegyen birt szőlőjét a társodának hagyományozta.

1722-ben *Bornemissza* István, és *Károlyi* Sándor *Keczer* véghagyományosai a *nagyhatalosi* és *soványi Szeghi* nevű szőlőhegyen volt *Keczerféle* szőlőt *Keczer* Péter nemes udvartelkével együtt a jezsuita társodának adták.

1723-ban *Stegneri* Lajos, és *József* a tolesvai *Bikoldal* nevű szőlőhegyen *Keczer* Sándor ajtatos hagyományából a jezsuita társodának jutott szőlőt minden kilenczed-tartozás alól fölmentették. — Ugyanakkor *Satler* János, és ennek neje, *Holleganse* Zsuzsanna, néhai *Lukacsics* Gergely örökösének 393 forint fejében zálogul birt külvárosi kertjüket 447 forintért a jezsuita társodának zálogosították el.

1724-ben megbecsültetett a *Keczer Sándor* által *Kisfalvi* szőlőhegyen birt *Lapis* nevű a jezsuitáknak hagyományozott szőlő.

1732-ben a társoda *Megyeri Gergelynek Tállya* mezőváros határában volt szőlőjét más ugyanott létezett *Bányász* nevű szőlőért.

1735-ben *Kovács Katalin, Nagy István* neje, a *nyírói, korláthi, és szantai* szőlőhegyeken birt szőlőjét 18 forintnyi adóssága, és a pörköltségek fejében a társodának engedte át.

Végre 1747-ben báró *Meskó Jakab* a *tarczali* szőlőhegyen volt *Előhegynek* nevezett szőlőjét cserébe adta a jezsuitáknak más ugyanott *Lajstromnak* mondott szőlőért. (*U. o. 1. cs. 21. 32. 34. 40. sz. — 3. cs. 8. 12. sz. — 5. cs. 18. 23. sz. — 14. cs. 2. 3. 13. 46. 78. sz. — 15. cs. 53. 54. 57. 62. sz.*)

Ezekhez járúl a kassai jezsuita társodának különféle czimen több jótevői által juttatott pénzbeli alapítványok vagy hagyományok összege. Így 1662-ben gróf *Csáky István* 3 lelke üdveért Istennek a jezsuiták templomában följánlandó szent misére 1000 aranyat ajándékozott a társodának; 1664-ben *Gubóczy Mihály*, a társoda igazgatója, térítvényt állított ki a társoda számára tett 1000 tallérnyi alapítványtőke fejében fölvett 300 forintról. — 1668-ban *Bottyán Borbála* özvegy grófnő a társoda templomában állítandó *halotti kápolna* építésére, és abban hetenkint két Istennek bemutatandó szent mise áldozatra 394 forintot, 34 dénárt adott a társodának.

1764-ben *Károlyi Anna* grófnő elismervényt adott magáról aziránt, hogy végrendeletileg 3000 rénes forintnyi összeget örökösen a társodának hagyott, s e 3000 forint tőke kamatját élte fogytaig fizetni fogja. — Végre egy 1768-ban kelt királyi leirat a társodának báró *Petrás Ernő* által ajándékozott 1000, s ugyanily a szegények gyámolítására adott összeg kifizetését utalványozza. (*U. o. 3. cs. 9. sz. — 4. cs. 5. sz. — 15. cs. 22. sz. — N. R. A. 677. cs. 50. sz. — 1380. cs. 34. sz.*)

A kassai jezsuiták templomában egy *Boldogasszonyról* czimzett *Landi Péter* alapította kápolna volt, melynek fenntartására az alapító 700 tallér a kincstárnál volt tőkét hagyó-

mányozott, s minthogy ez összeg hadi szükségletekre fordítatott, a király 1643. biztossági okmányt állított ki, hogy e tőke 6⁰/₁₀-től évi kamatjával együtt hat év múlva vissza fog fizettetni; azonban ez ügy valószínűleg csak a szepességi kincstári kormányzóság azon 1673-ban fölterjesztett véleményezése folytán egyenlített ki, hogy e tartozás a fölségsértési vétségben elmarasztalt *Keczér Menyhértnek* a *tállyai* szőlőhegyen elkobzott *Banyáz* nevű szőlőjéből térítették vissza. (*A társoda naplója* 14. l. és *N. R. A.* 1154. cs. 35. l.)

A kassai jezsuiták templomában továbbá több ajtatos testvérület, vagy társulat, úgymint: a „*Máriatársulat*“, a „*vértverejtékező Krisztus*“, — a „*fájdalmas szüz*“, — „*Szent-Kereszt*“, — és „*sz. Ferencz szive*“ társulata létezett, melyek mindenkének számára történtek némely pénzbeli alapítványok, és pedig 1709-ben *Pruckner Vilmos* a „*vért verejtékező Krisztus*“ testvérületének évfordulóján tartatni szokott szent misére 15 frtot, a jezsuita templomnak 20 frtot; 1710-ben *Grasz Erhard* a jezsuiták ajtatos testvérületének általánosán 50, a templomnak 150, a társodának 50 frtot, a többi társulatoknak 1717-ben *Dévényi Péter* szentmisékre összesen 896 frtot, ezenkívül a *szegények szállodájának* 30 frtot hagyományoztak. (*Acta Jesuit. Cass.* 8. cs. 32. 35. 45. sz. — 11. cs. 34. sz. — 12. cs. 48. sz.)

Jelenleg Kassán, az eddig elsorolt egyházi épületeken kívül, van még, a püspökmegyei névtár szerint, a szegények kórodájában a *Szentléleknek* szentelt; az 1760-ban jezsuiták által építettett *Kálváriahegyen* a „*fájdalmas szüzzről*“ nevezett templom, melyhez korunkban kegyeletos adományokból a keresztuti kápolnák építetttek. De kápolna is létez a *kálváriahegyen sz. Rozália*, e halom alatt *sz. Mária Magdolna*, a közbetegápolnában *Szen'háromság*, az alsó külvárosban *sz. Mihály*, a városi börtönökben *nepomuki sz. János*, a vármegye börtönhelyiségében szintén *nep. sz. János*, végre az alsó temetőben is *nep. sz. János* emlékezetére, s mindezen kápolna kegy- és védura a város.

A jezsuita társoda intézeteihez tartozott előbb a *Mindszenty* alapította *könyvnyomda*, és a jezsuiták által szerveztett *gyógyszertár*. A *könyvnyomda*, melynek gondnoka *Havar János* jezsuita vala, 1762-ben *Vissy Imre* jezsuita engedélyé-

ből 580 forintért *Schmidt* Józsefre ruháztatott át, jöllehet *Trattner* János Ádám, császári királyi udvari könyvnyomdász már 1757-ben kiváltságot nyert 10 évre mise- és *zsolozsma* könyvek kizárólagos nyomtatására, és elárusítására. (U. o. 2. cs. 21. sz. — 16. cs. 73. sz. — 18. cs. 1 sz.)

A jezsuiták *gyógyszertárára* nézve pör keletkezett a jezsuiták, a város, és a katonai kincstár közt, melynek, *Thaurenczy* Kristóf, városi gyógyszerész, tiltakozása ellenére, a jezsuiták szoktak gyógyszereket szolgáltatni, 1735 — 1754. évek közt a jezsuiták által 500 firt tőke után a városnak évenként fizettetni kellett 30 forint bérlet megtagadása miatt. E pör ügy egyenlített ki, hogy a jezsuiták gyógyszertárában azontúl, a városnak egyszerre fizetendő 1000 forint lefizetése után, a gyógyszerek bécsi árszabály szerint szolgáltatassanak ki. (U. o. 5. cs. 38—55. sz.)

II. József császár, megszüntetvén a jezsuiták magyarországbani működését, a kassai jezsuita társoda ingó, s ingatlan vagyona a tanulmányi alaphoz csatoltatott; a nemes ifjak tápintézete alapítványtőkeinek kamatai pedig 1787-ben szegény és szorgalmas tanulók ösztöndíjazására rendeltettek fordíttatni. — Nem mellőzhetem itt följegyezni, hogy Kassa város jelesebb férfiai, különösen a tudományos működésökről hirneves jezustársasági tagok, közé tartoznak *Timon* Samu, és *Kaprinai* István.

A kassai jezsuita társoda igazgatóinak, papnevelde kormányzóinak, és nemes tápintézet felügyelőinek névsora.

1616 *Banky* János, tápintézeti fölügyelő. (*Eccl. Cam.* 48. cs. 1. sz.)

1655. *Keresztes* István, társodaigazgató. (*Acta Jes. Cass.* 2. cs. 5. sz.)

1661. 1663. *Palkovics* Márton, társodaigazgató. (U. o. 6. cs. 20. sz.)

1669. *Lanczmár* Márton, társodaigazgató. (U. o. 11. cs. 15. sz.)

1680 *Pethö* István, tápintézeti fölügyelő. (*Eccl. Cam.* 48. cs. 28. sz.)

1682. *Hrabovszky* Miklós, társodaigazgató. (*U. o.* 3. cs. 12. sz.)
1682. *Szécsen* Miklós, tápintézeti fölügyelő. (*Eccl. Cam.* 48. cs. 30. sz.)
1689. *Gribóczy* Mihály, társodaigazgató. (*U. o.* 2. cs. 20. sz.)
1691. *Permay* László, társodaigazgató. (*U. o.* 3. cs. 10. sz.)
1695. *Kecskeméthy* János, társodaigazgató. (*U. o.* 5. cs. 21. sz.)
1696. *Pethő* István, papnevelde kórmányzó. (*U. o.* 5. cs. 27. sz.)
1699. *Jurkovics* János, társodaigazgató. (*U. o.* 7. cs. 11. sz.)
1712. 1713. *Szerdahelyi* Gábor, társodaigazgató. (*U. o.* 6. cs. 14. sz.)
1721. *Kecskés* Ferencz, társodaigazgató. (*N. R. A.* 1025. cs. 33. sz.)
1723. 1725. *György* Imre, társodaigazgató. (*Acta Jes. Cass.* 3. cs. 8. sz. — 7. cs. 14. sz.)
1727. *Sigray* András, társodaigazgató. (*U. o.* 9. cs. 35. sz.)
1728. *Timon* Samu, papnevelde kórmányzó. (4. cs. 21. sz.)
1731. *Kecskés* Ferencz, társodaigazgató. (*U. o.* 1. cs. 41. sz.)
1731. *Cserkő* István, társodaigazgató. (*U. o.* 9. cs. 50. sz.)
1734. 1735. *Csernovics* Ferencz, társodaigazgató. (*U. o.* 4. cs. 21. sz. — *Eccl. Cam.* 48. cs. 44. sz.)
1742. *Kunics* Ferencz, társodaigazgató. (*U. o.* 9. cs. 61. sz.)
1750. *Repszély* László, társodaigazgató. (*U. o.* 11. cs. 1. sz.)
1755. *Hávor* ker. János, társodaigazgató. (*U. o.* 19. cs. 25. sz.)
1759. *Kéry* Borg. Ferencz, társodaigazgató. (*U. o.* 18. cs. 1. sz.)
1764. *Molnár* János, társodaigazgató. (*U. o.* 7. cs. 3. sz.)

1766. 1767. *Szegedy* György, társodaigazgató. (U. o. 6. cs. 53. sz. — N. R. A. 1181. cs. 26. sz.)

1768. *Fodor* Mihály, társodaigazgató. (U. o. 6. cs. 10. sz.)

2. §.

B A R T F A

sz. királyi város szent épületeivel.

Bártfa, Sáros vármegyében keblezett, Eperjestől éjszak felé 4 mértföldnyire *Tapoly* folyó partján a Kárpát hegyeken fekvő, fallal kerített szabad királyi város, melynek keletkezete bizonytalan ugyan; de szent István első magyar király koránál sokkal régibb, I. Károly király korában még mezőváros volt, de tetemesen nagyobbodott; az erre következő királyoktól pedig különféle kiváltságokat, és szabadalmakat nyert. Mert I. Lajos király ezen, Kázmér lengyel király korában elpusztult állapotba sülyedt, mezővárost ennek halála után olnodi *Zudar* Péter által a magyar király számára elfoglaltván, a koronázás alkalmával szerzett érdemei tekintetéből 1370-ben neki adományozta, 1376-ban pedig sz. kir. város czímmel tüntette ki. (N. R. A. 611. cs. 20. sz.)

A királyok által *Bártfa* városnak engedményezett kiváltságok, és szabadalmak közé Wagner sárosmegyei okmánytárában a következők sorolvák: I. Károly király 1320-ban kelt okiratában *Bártfa* lakosait 10 évre minden földbértől fölmentette, e 10 év lefolyta után pedig minden egyes udvarhely telke után évenként 3 részletben lerovendő fél fertó (negyed) fizetésre kötelezte, valamint a gabnatized felét magának tartván fenn, másik felét a bártfai plebánosnak engedte át; meghagyta, hogy bírójukül bizonyos *Lőrinczet* ismerjék el, ki, és annak utódai azonban csak kisebb pörökben ítélhessenek, a zsellérek e városban levő vagyonuktól adót ne fizessenek; hanem földművelés végett bizonyos területet birjanak, a fenntnevezett *Lőrinczen* kívül malmot senki se állíthasson, a mezővárosban levő két városi udvartelek minden királyiadózástól ment maradjon. — 1406-ban Zsigmond

király a polgároknak megengedte, hogy minden Bártfáni tartózkodás végett bevándorlott szabad embert befogadhassanak, 1412-ben pedig a város királyi várát bástya tornyával együtt a várnagyok kormánya alól kivette, s a polgárokra bizta annak gondozását. 1430-ban meghagyta Zsigmond király a bártfaiaknak, hogy miután a lengyelek nekik sok sérelmet okoztak, torolják vissza e sérelmeket, s biztosítsák a várost azok ármánykodásai ellen.

1549-ben I. Ferdinand király megerősítette a bártfaiaknak Zsigmond, és II. Ulászló királyok által engedményezett kiváltságát, hogy a kassai polgárokon kívül csak a bártfaiaknak legyen joguk egész országban a *vászon fejezésre*; 1599-ben pedig megerősítette Rudolf király a II. Ulászló, II. Lajos, és I. Ferdinand király által Bártfa polgárainak engedélyezett *árúlerakodhatási* szabadalmat, és *harminczadvám* mentességet, valamint azon kiváltságukat is, hogy *Bártfa* körül két mértföldnyi távolságban semmiféle nemes, vagy más állapotu ember se merjen sörházat állítani, és sört mérni. (*Lib. Reg. Sec. I. köt. 464. l. — IV. köt. 255. l.*)

Az *Erzsébet* özvegy királynő, és Ulászló király közt kitört belháború folytán a bártfaiak, Erzsébethez szitván, *Giskra* János cseh vezért erélyesen gyámolították, s az ezen hűségökkel szerzett érdemeik miatt 1453-ban utószülött László királytól hadjárataikban használható saját czimerrel jutalmaztattak meg, mely rézsutas vonal által két mezőre osztott vértet tüntet elő, s két mező felsején kettős rézsutasan egyesített lándzsa látható korona alatt, alsója pedig 4 keresztbe font szalagot tartalmaz.

Ezen időtájt azonban a városnak sok kárt okoztak a gonosztevők, és rablók, ezért már *Hunyady* László besztercei gróf, később *Mátyás* király is e zsványok kiirtását, és megbüntetését hagyta meg a bártfai polgároknak, sőt 1458-ban megparancsolta nekik, hogy *László* egri püspök, és *Zudar* Simon királyi ítélő mester vezérlete alatt fölkeljenek a rablók ellen; 1462-ben pedig fölszólította őket, hogy *Zápolya* István, Felső-Magyarország kapitánya zászlói alatt hadsereget küldjenek a rablók ellen; de egyszersmind azt rendelte, hogy a *magyar sz. korona* Frigyes császártóli kiváltására kétezer, 1471-ben ismét a végvárak fenntartására 500, az 1484-ben

tartott német hadjárat költségeire 600, végre a sileziak leküzdésére, és némely várak megváltására 1488-ban szintén 600 arany forinttal járuljanak.

Mátyás király halála után II. Ulászló jutván a trónra, ez a Magyarországot pusztító János Albert ücsesével háborúba keveredett, fölszólította tehát a bártfaiakat, hogy hívek maradjanak hozzá, és a közfölkelést segítségökkel gyámolítsák, nevezetesen: a város *harminczad-jövedelmét*, az ét-szerek vámját, s más pénzbeli adományt szolgáltatassanak, s noha ezt megtették, mégis, holott a császárral nem sokára béke kötött, a *törökök* elleni hadjárat költségeire új követelésekkel zaklattattak. Ugyanis II. Ulászló király 1493-ban ismét 1000 arany hadi segélyt rótt a bártfai polgárokra, 1498-ban pedig fölszólította őket, hogy miután Mátyás király Bártfa várost *Balyszk*, máskép *Balinszky* Andrásnak és örököseinek rendes kamatjával együtt a visszaválthatási időn alúl zálogosította el 5000 forintnyi összegért, s ezt végre kamatjával együtt egészen elfoglalta minden megtérítés nélkül, és haláláig birta, amint birja mindakkoráig Ulászló király is, a nevezett *Balinszky* örökösével, *Osselinszky* Jánossal kötött szerződés értelmében, ennek ő Fölsége terhére, 2000 forint kiegészítéséig a fentjelzett összeg rendes kamatjából sz. *György* vitéz évünnepén 300 arany forintot fizessenek.

Az 1524-ben közelgető török háborúra ismét II. Lajos király kért a bártfaiaktól a hadi költségekre szükségelt pénzverésre legalább is hat gira ezüstöt, s az erre következő évben fölszólította őket a *lutheránusok* megfenyítésére. A gyászos mohácsi ütközet után pedig *Zápolya* János király 1527-ben a bártfaiaktól minden természetnyök tizedét csikarta ki; de egyszersmind 1528-ban mind *Zápolya* János, mind I. Ferdinand király megbagyta nekik, hogy a haza védelmében semmi költséget sem kimélvén, a királyhoz tántorithatlanul hívek maradjanak.

Midőn I. Ferdinand király lassankint visszaszerezte az ellenség kezéből az ország egy részét, 1528-ban *Hrapkó* Sáros vármegyei helységet a bártfaiaknak adományozta; 1546-ban mind ő helyben hagyta a bártfaiaknak bártfai *Barak* Márton által hagyományozott Sáros vármegyei *Alsó*, és *Felső-Volya*, s *Ressó*, mind Miksa király megerősítette

1571-ben ugyanazon polgártársuk által nekik ajándékozott szintén Sáros vármegyei *Lófalva* helység adományozását.

Azonban a következő adatokból kiderül, hogy a bártfaiak még más fekvő javakat is birtak. Ugyanis a bártfai polgárok, és *Serédy György* között 1549 körül, a *Makovicza* vár, és a város területet elválasztó határok miatt, kitört pör kiegyenlítettén, 1562-ben a város új viszályokba keveredett Rottal Jánossal, *Sáros* vára kapitányával, midőn ez ki akarta tőlük erőszakolni a püspöki ősidők óta a bártfaiak által rendszeren bérben birt, s kifizettetett gabna *tizedet* saját Sáros vármegyei *Sárpataka*, *Aranypataka*, *Svirzsó*, és *Rokitó* területén; de a *tized* törvényes nyomozás útján a városnak ítéltezt vissza.

E helységeken kívül a város birtokához tartoztak a Sáros vármegyei *Richwald*, *Siba*, *Hervaltó*, *Ressó*, *Tarnó*, és *Klussó* helységek is, melyek iránt a város azt határozta 1754-ben, hogy e birtokait *Lófalvával* együtt, de *Ressó*, és *Tarnó* kivételével, adósságai lerovása végett, a *Klobusiczky* családtól visszaváltja, és más hitelezőjinek engedi át, amint csakugyan 1755-ben *Ujházy* Dánielnek adta át. Ezenkívül még egy a fentemlített *Alsó- és Felső-Volya*, s *Ressó* helységekre vonatkozó 1763 ban kelt záloglevél is fordul elő, melynek értelmében e helységeket a városnak vissza kellendett *Raszloviczzy* Zsigmondtól vennie, és 10 év lefolyása közben kiváltania, s közülök *Alsó-Volya Pulszky* Dánielnek jutott. (*Lib. Reg. Sec. I. köt. 120. 363. 399. ll. — N. R. A. 631. cs. 24. 25. 26. sz. — 739. cs. 56. sz. — 1101. cs. 1—17. sz. — 1122. cs. 28. 55. sz. — 1133. cs. 29. sz.*)

A város többi nevezetességei közé sorolható, a várostól egy kis mértföldnyire két forrásból fakadó *savanyúvízes* igen hatásos fürdőn kívül, több szentegyház, és jótékony intézet. A szentegyházak legkiválóbbika a sz. *Egyed* emlékezetére Istennek szentelt *plebániatemplom* több Bártfán hajdanta létezett kolostorral együtt, melyek hazánk zavaros viszonyai közben különféle viszontagságokon estek keresztül. Így 1674-ben bizonyos bűnrészességi pörben a város, és királyi kincstár közt választott bíróság előtt oly egyezkedés kötött, hogy a város az *Oltári szentség* emlékezetére emeltetni szándékolt szobor kiépítésére 500, alapítvány fejében 1500

forintot fizessen, s a város területén mind falain belül, mind azokon kívül létezett minden templomot, kápolnát, plebániát és iskolát, s a templomok készleteit a királyi kincstárnak tartozzék átadni. (U. o. 1727. cs. 14. sz.)

A püspökmegyei egyházi névtár szerint sz. *Egyed* hitvalló s apát temploma, melynek jelenleg fiókegyházai a fördőben levő *Szentkereszt*-, s a Bártfa-Ujfaluban létező „*Kis-asszony*“ templom, 1332-ben már létezett, mint plebániaegyház, 1535-ben megszűnt, 1699-ben helyreállított; továbbá van Bártfán a sz. *Ferenczrendieknek ker. sz. Jánosról* nevezett szentegyháza, a városi kórodában sz. *Annáról* czimzett templom; a felső temetőben sz. *Anna*-, az alsóban sz. *Jakab* apostol emlékezetére Istennek szentelt kápolna, s mindnyájának kegy- és védura a város.

A Korabinszky állítása szerint 1774-ben leégett sz. *Egyed* plebánia körében egykor Mária, az *irgalmasság anyja*, testvérülete létezett, mely jámbor társulat vénebbjei, kormányzói, és igazgatói 1456-ban *Bártfai Keresztély*, *Reichenvaldi János*, *Lófalvi Jakab*, és *Demjén* egeri megyebeli plebánusok valának, kik testvéreik lelki üdvéről, s a végrendelet nélkül elhalt tagok vagyona eltékozlásának megakadályozása iránt intézkedtek.

A sz. *Egyed*, máskép: „*de Bartfa*“, vagy „*de Koprovnicza*“ nevezett templom mellett hajdanta *czisztercziták* is voltak, kik IV. Béla királynak 1247-ben kelt okmánya szerint a király előtt panaszolkodtak, hogy az *Eperjesen* létezett németrend lovagjai az ő *bártfai* földjük határát, melyen templomuk állott, önkényüleg lerontották, s annak tetemes részét elfoglalták; ezért IV. Béla király a sárosi főispánnak meghagyta, hogy e földjüket régi határai szerint a *cziszterczitáknak* visszaadja, mi e főispán fölterjesztése szerint csakugyan megtörtént. Azonban e szerzetnek Bártfán volt állapótáról semmi egyéb adat sem található föl, valamint arról sem, valljon e szerzet a tatárok második, vagy később a cseh rablók betörésekor szorítottatott ki Bártfáról? (*Wagner Dipl. Sáros. 477. és 513. ll. — Czinár II. 122.*)

a) Sz. Ágoston remete rendje ker. sz. Jánosról nevezett Perjelsége.

Mikor fogadtatott a püspökmegyei névtár szerint már 1380-ban létezett sz. *Ágoston* remeterendje a városba, ki alapította, s mily javadalommal birt? nem lévén kinyomozható, csak annyit tudunk felőle, hogy 1493-ban említették először Ambrus, e remeterend kolostorai helynökének azon a bártfaiakhoz intézett levelében, melyben a városi tanácsot értesíti, hogy az ott létező sz. Ágoston remeték szabályellenes életmódjuk miatt fölmerült viszályok kiegyenlítése végett Bártfára fog jöni. Egy másik, *Wellithe* Márton, a remeterend tartományi kormányzója, által 1505-ben irt levélben a tartományi kormányzó helyesli a bártfaiak azon írásbeli jelentését, melyben vele *Lippai* Benedek a bártfai sz. Ágoston remetezárda perjele főnöksége közben tudatják, hogy a sz. *Kereszt* kápolna a zárda karának jobb oldalán lévén, hol a zárda ékszerei tartatnak, a remetéket imádságuk közben folytonosan háborgató emberek bejárása miatt, más alkalmasabb helyet kellene kiszemelni, hol e kápolna fölépíthetnék *Reich* Antal polgár özvegye *Dorottya* költségén, ki már több jótéteményben részesítette e zárdát, minthogy a templom boltívét kiépíttette, a karban nagyobb oltártáblát, a remeték számára szobákat készíttetett, nagyszerű ezüst szentségmutatót szerzett a templomnak. Ezenfelül a város azt javasolta, hogy ez alapítónő, és megholt férje lelke üdveért örök időkre hetenkint ajánltassék föl Istennek két szentmise, végre azt is közölte a tartományi főnökkel, hogy a remeték jobb javadalmazása végett a fentnevezett *Dorottya* pénzén egy halastó vétetett meg. (*Wagner. Dipl. Sáros. 532. 540. ll.*)

Ezen, Pázmán Péter bibornok állítása szerint 13, később a város birtokába jutott, helységgel birt kolostor Magyarországnak a XVI. század első tizedeiben bekövetkezett viaszontagságai folytán teljesen elpusztult annyira, hogy a város 1528-ban a kolostor épületét eladni szándékozta; de a sz. Ágostonrend sárosi perjele Máté, a rend joga fenntartásának tekintetéből, nem állott reá, minthogy e zárda csupán a

hívek alamizsnájából épült föl, a hozzá tartozott halastó pedig a szegény remeték eltartására ajándékozott, s ezuttal egyszersemind kérte a várost, hogy fogadja vissza az elűzött remetéket, kik közül néhányat, a hagyomány szerint, az eretnekek a folyóba fojtottak, más a zárda őrizetére ott maradt remetéket irgalmatlanul zaklatták, míg végre egyikök, nem bírván a sok zaklatásnak ellentállni, Luther tanait elfogadta. Ez alkalommal a lutheránusok a kolostor templomát a remeték ceiláival együtt földig lerombolták. (*U. o. 550. l. — Czi-nár. II. 207.*)

b) A szent Ferenczrendiek kolostora, és ker. sz. Jánosról címzett temploma.

E szigorubb szabványos sz. Ferenczrend „A Szentséges Megváltóról“ címzett tartományához tartozott szerzetesek, kiknek Bártfára szállítójuk ismeretlen, 1670-ben telepedtek le *Bártfán*, s ott a *Ker. sz. Jánosról* nevezett templomot, mely hajdan az Ágostonrendi remetéké volt, foglalták el. Mily kedvezményekben részesültek e szerzetesek, s melyek valának viszonyaik, semmiféle hiteles adatokból sem nyomozható ki; de az egyházi névtárban sincs, valamint több más szerzeté is, följegyezve, jóllehet alaposan föltehető, hogy hasonló kolostorok levéltáraiban mindenesetre találkoznak oly adatok, melyek történelmükre nem csekély fényt deríthetnének, és így azokat, a tudomány nem csekély hátrányára, nélkülözni kényszerülünk.

Ezen kolostor jelenleg a bártfai algymnásiumot, s az elemi fiu- és leánytanodákat gondozza, s a kassai lelkipásztorokat segíti teendőikben. Jelenleg a kolostorban, a házfőnökén kívül hat szerzetes áldozár lakik. (*Schemat. Ord.*)

3. §.

D A R N Ó.

Boldogasszonyról címzett prémontréi prépostság.

Az írók még most is vitatkoznak, hol állott legyen *Darnó* helység? — Pázmány Péter bibornok ugyanis e helységet a váczai püspökségében írja keblezettnek; mások Vas-, Pozsony- vagy Szathmár vármegye helységei közé számítják, jöllehet, a földirati gyűjtemények szerint, *Darnó* csak Pozsony- és Szathmár vármegyében létez, a Vas vármegyei *Darnó* pedig nem egyéb, mint a mostani *Dorau* (vagy *Darnó*), mely *Hugó*, a prémontréi kanonokrend évkönyvei szerkesztője, állítása szerint az egri püspökség területén létezett, s előbb a jászóvári- utóbb a lucenai prépostság fiókja vala. Azonban ezen nevek egyike sem alkalmazható a kérdés alatt forgó *Darnóra*, melyben hajdan prépostság volt. Mivel *Szirmay* „Notitia topographica politica Comitatus Zempliniensis“ című irata szerint a kérdéses *Darnó*, melynek neve is elenyészett az idő viszontagságai közben, Zemplén vármegyében a szöllőt termő *pataki*, hajdan *Darnónak* jelenleg *Szölöcskének* nevezett halmon állott, és pedig, a hivatalos határjárás nyomán, *Tolcsva*, és *Olaszi* között, hol 1336-ban ily nevű, a prémontréi kanonokrendhez tartozott, anyaegyház létezett.

1369-ben *Lőrincz* volt *darnói* prépost, ki, a *leleszi* társház által törvényes biztosul küldetvén ki, a királyt képviselte hiteles férfiuval *Liszka* helység területén határjárást tartott; e helység pedig a prépostságtól mintegy másfél mértföldnyire esett, s valószínűleg a *leleszi* prépostság fiókja vala, valamint *Szölöcske* helység jelenleg is mintegy két mértföldnyire esik a *pataki* halomhoz. Továbbá a *leleszi* levéltárban egy *Imre* sárospataki plebánus ellen intézett nyomozási okirat is fordul elő, melynek tartalma szerint *Imre* plebánus *Albert* prépost által arról vádoltatott, hogy a *darnói* prépostnak *Leleszre* utazó szolgálját az országuton kegyetlenül megverte, másik két inasát pedig magán a *szölöcskei*, így a prépostsági nemes udvartelken megbotozta. Végre 1495-ben kelt a jászói társház azon

hivatalos okmánya, melyben jelenti, hogy megkezdvén *Ferencz* prépost jogainak a *Palóczyak* megtámadásai ellen intézett védelmére *Szölöcske* helységben a határjárást, ezt *Palócz* Antal, s *Dorottya* és *Hambo* máskép *Henseres* János tiltakozásukkal félbe szakasztották. (*Czinár. II. 15. — N. R. A. 1388. cs. 1. sz. 3. §.*)

E prépostság keletkeztéről, és megszüntéről semmi biztos adat sem fődözhető föl. Mivel azonban a már idézett *Ferencz* prépost (mint *Szirmay* fentt jelzett munkája 301. lapján följegyezte), IV. Béla királynak a „Potok“, és „Olaz“ helységek közt volt 4 vinczellér tanyára vonatkozó 1257-ben kelt adománylevelét a leleszi társházban átíratta, bizonyos, hogy e prépostság nem keletkezhetett a fenttnevezett év után; a prépostság megszüntetése pedig a mohácsi gyászos ütközet után következett korszakba tehető.

4. §.

E P E R J E S

szabad királyi város egyházi épületeivel.

Eperjes sz. kir. város, *Torizza* folyó mentében elterülő *Sáros* hegyvárhoz közel levő legbájosabb vidéken fekszik, magyar nevét a hajdan itt bőven termett *epertől* kapta, mire, mint az irók vélekednek, II. Béla király adott alkalmat, midőn hadaival a lázadó *Borich* ellen vonulása közben a Vak király egy halmon leült nyugodni, s kezét a földön kinyújtván, véletlenül egész esomó eper maradt kezében. A város 1150. körül II. Béla utódja *Gejsa* király uralkodása közben keletkezett, ki német gyarmatosokat telepített e vidékre, s az ezek által népesített város már 1247-ben a népesebb városok közé tartozott.

1347. és 1435-ben I. Lajos, és Zsigmond király uralkodása folytán *Eperjes* fallal, bástyákkal, és sánczokkal kerített be, végre kettős fallal, és kapuval erősített meg a polgárok által, kik e végre 10 év tartamáig minden fizetés alól

fölmentettek ; 1433-ban pedig Julián bibornoktól engedélyt kaptak a védelmőkre szükséges munkának ünnepnapokon is folytatható végzésére, miután Zsigmond király még 1435. megengedte, hogy az eperjesi polgárok, a sánczok, és árkok küljebb terjesztése végett, két közbe eső malmot eltávolítván, ezek helyett a hol tetszik, más két malmot állithassák föl. (*Korabinszky. — Wagner Dipl. Sáros. 221. 224. 227. ll.*)

Eperjes város több a magyar királyok által, irányukban tanusított hűsége miatt, neki adományozott fekvő javakkal birt. Így I. Károly király 1301-ben a Trencsényi Csák Máté ellen ostromolt Sáros vár átvételére e vidékre menvén, 1316. visszaadta az ottani gyarmatosoknak az előbb Eperjes város által birt, később pósfalvai Pous Mihálynak adományoztatott *Bachta* (?) földet. 1331-ben *Drugeth* Vilmos mester, szepesi gróf, az eperjesi polgárokat fölmentette a haza hordott faért és szénért fizetniök kellett vám alól, s e mentességet 1346-ban I. Lajos király a „*Fekete-erdő*“, és „*Mérk*“ nevű erdőkre nézve megújította. — 1534-ben *Lendy Erasmus*, és *Albert* vértestvérek Abauj vármegyei *Benyik* helységben birt másfél parlag telköket vérdíjúl 110 arany forinton örökösen az eperjesi községnek engedék át. — 1537-ben I. Ferdinand király a hűtlenségi vétségben elmarasztalt *Bajori* Imre sárosvármegyei Bajoron létezett, s más birtokait Eperjes városnak adományozta.

Ezeken kívül Eperjes városnak, többnyire átíratási czimen, még más birtokai is voltak, nevezetesen *Mochnya*, és *Kajata* helységek (melyekről alább a jezsuitákrólí értesítésben több következik), *Gergelaka* helység fele, egyes birtokrészek *Lucskán*, *Kökemezőn*, *Zsalmányon*, *Dukafalván*, *Salgón* (Sárosvármegyében), *Csics* puszta, *Chiervalesen* (?) prae-dialis nemes birtokrész, melyet 1606-ban *Bocskay* István, erdélyi fejedelem, minthogy Eperjes polgárai a császári katonaság befogadása miatt iránta hűtlenségi vétséget követtek el, *Kelemesy* Mihálynak, saját tanácsosának, adományozott 10,000 forint összegért történhető visszaválthatási joggal. (*Korabinszky. — Dipl. Sáros. 210. 212. 218. 227. 228. 259. — N. R. A. 832. cs. 32. sz. — 833. cs. 21. sz.*)

A városnak engedélyezett kiváltságok, és kedvezmények közé a következők sorolhatók: 1347-ben I. Lajos

király megerősítette az eperjesi polgárok azon kiváltságát, hogy királyi adó fejében 54 girát fizessenek. — 1374-ben ugyanazon király a város falai fölépítésével elfoglalt polgároknak posztó, s más kelmék elárúsításában ugyanazon szabaldalmakat adományozta, melyekkel *Buda* város birt. 1404-ben Zsigmond király megengedte az eperjesieknek, hogy a város az általa átvizsgáltatni szokott pörök elintézésében az addigi szokás szerint járhasson el, és ezen kiváltságában a sárosi várnagyok ne háborgathassák őt. E kiváltságokat V. László király is megerősítette.

1407-ben Zsigmond király Eperjest a sz. királyi városok sorába iktatta, még inkább megerősítette, s hogy népesebbé tegye, az oda telepedni kívánóknak ott szabad letelepedhetést engedett. 1419-ben ugyanezen király megerősítette az Erzsébet királyné által Eperjes polgárainak engedett azon kiváltságot, hogy ha a tizedszedők sz. Jakab évnappjáig elmulasztják a tizedet beszedni, a polgároknak joguk legyen gabnájukat, földjeiken hagyván a tizedet, haza hordani. 1431-ben ismét Zsigmond király az eperjesieknek vámmentességet engedélyezett az egész országban, I. Ulászló király pedig még a *Krakóba* szállítani szándékolt árúkért járó vámfizetés alól is fölmentette őket.

1453-ban utószülött László király a városnak czimert adott, melyet I. Ferdinand 1548—1558-ban szaporított, és megerősített, azaz: megengede, hogy czimerül négy egyenlő részre osztott vértet használhassanak, s e négy mezőre osztott vértén két egymás átellenében levő rézsutas sárga mezőn fél-lábával *eperindát* tartó *sas* látszik; a másik kékszíntű szintén egymás átellenében elterülő, két mezőn pedig első lábaival királyi jelvénynyel ékesített oszlopon álló oroszlány alakja szemlélhető. A vért fölött rostélyos sisak van királyi koronával, és pedig úgy elhelyezve, hogy a sisak fölött kiterjesztett szárnyu griffmadár tűnik elő, mely egyik lábával kivont kardot tart, s ennek hegyén a korona díszlik, másik lábával pedig rózsaaगत tart. (*Dipl. Sáros. 210. 213. 217. 220. 269. 274. 276.*)

1467-ben I. Mátyás király, az eltörült *harminczad* vám helyett, minden be- és kiviteli árúczikkától fizetendő *korona adót* rótt az eperjesi polgárookra; de 1468-ban e *korona adó*

jövedelméből évenként 150 forintot elengedett a polgároknak azon kikötéssel, hogy a város birája, és esküdtei a többi korona adó behajtásában az ottani harminczad hivatalnokokat gyámolítsák, árúczikkeiket igazán és őszinten vallják be, s engedjék megvizsgáltatni. Mátyás király e rendeletét 1546. I. Ferdinand király is helyben hagyta. — 1508-ban II. Ulászló király a városnak megengedte, hogy ősidők óta szokásos pecsétjét azontúl, mint a többi városok, *vörös viaszba* nyomva függőpecsétként is használhassa. — 1526-ban Zápolya János király megerősítette a II. Lajos király által engedett azon kiváltságot, melynél fogva a leégett eperjesiek 12 évre minden fizetés alól fölmentettek; 1538-ban pedig a kassaiak által birt *árulerakodhatási* jogot az eperjesieknek is megadta. 1558-ban I. Ferdinand király meghagyta, hogy Eperjes városnak, a polgároknak Zápolya János uralma folytán irányában tanusított hűsége miatt, az ottani harminczad-jövedelemből évenként 300 magyar forint fizetessék ki mindenkorra; 1560-ban megengedte, hogy a város minden adóst, ki neki a sörért tartozik, bármikor börtönbe zárathasson, s megerősítette Zsigmond királynak Eperjes város *pallósjogára* vonatkozó intézkedését, mely szerint a város tartozott idegeneket, és jobbágyokat, ha ezek földesuraiknak megfizették a méltányos földadót, kebelébe fogadni, s ha ezt tenni vonakodnék, az alispán reá szorithassa a polgárokat.

1571-ben Miksa király oly kiváltságlevelet adott nekik, mely az eperjesieket az általuk árúczikkeikért fizettetni *kellott harminczad* vámtól, (kivéve az ökröket, és lovakat) fölmenti, oly föltétel alatt, hogy e jövedelem a város szükségai fődözésére, ugymint *fegyvertár, élesztár, és erődítmények* építésére fordíttassék, mely célra már az előbbi királyok is ajándékoztak nekik 450 forintot.

1616-ban II. Mátyás király az eperjesieket, mivel a *Bocskay* indította hosszas fölkelés folytán a császári katonaságnak egyrészt élelemben, másrészt készpénz kölcsönökben 111,680 rénes forintot, 20 krt adtak kölcsön, s ez összegből 61,581 forintot elengedtek, 12 évre minden rendes taksa alól fölmentette. 1649-ben III. Ferdinand király ugy intézkedett, hogy a város idegen, a városba ment kalmároktól, 1 forintnál

kevesebbet érő bevitt árúik fejében, csak 1 kr. vámot szedhessen. (U. o. 236. 252. 261. — N. R. A. 925. cs. 20. sz.)

Eperjes város, melyet 1518-tól fogva *Perényi Imre* birtátrirati jogon, 1604—1688-ig a *Bocskay*, *Bethlen* és *Tököly* gerjesztette belzavarok folytán, különféle viszontagságokkal volt kénytelen szembeszállni; mert ez időközben sóval *kereskedhetési* szabadalmától megfosztatott, a város falai és bástyái omlófélben valának, az 1679-ben kiütött *járványos mirigy* 3000 lakosát ragadta el, 1696-ban a város harmadrésze a *vend-, kolostor-, és rózsautczával* leégett; *Tököly* pedig, kinek a király még 1655-ben több harminczadvám lekötése mellett oly biztosító okmányt adott, hogy a *késmarki* uradalmában neki adományoztatott királyi haszonvételek joga el nem fogtőle vétetni, míg neki 40,000 tallér ki nem fizettetik, vagy más ez összegnek megfelelő fekvő birtokkal nem kármentesittetik Eperjest, jóllehet a császári hadsereg 1681-ben elverte őt, 1685-ben ismételve elfoglalta, végre 1704-ben Eperjes a *Rákóczyaknak* adatott át. (U. o., és *Korabinszky*.)

A város szent épületei legkitünőbbike a piacon álló sz. *Miklós* püspökről czimzett plebániatemplom. Eperjesen már 1255-ben szerveztetett plebánia; a templom pedig később épült, melynek kegy- és védura 1400 óta a város; tornya pedig 1756-ban ujttatott meg. *Erzsébet* királyné azon rendeletéből, melyben Sáros vármegye hatóságának meghagyja, hogy az eperjesi templomépítésre szükséges köveket szolgáltatasson, joggal következtethető, hogy e templom vagy építetett, vagy kijavittatott 1347-ben. — A templom főlelkésze 1389-ben bizonyos *Stír* vala, ki e templomnak *fördőt* hagyományozott 6 házzal, két sörházzal, és egy a hegyen létezett kerttel együtt, s e hagyomány jövedelmei kezelőjévé *Hertelin* városgazdát, és *Buthus* Miklóst rendelte, meghagyván nekik, hogy e fekvőségek évi jövedelméből a szentmisét följajnló áldozárnak díjául 12, élelmére 12 ftot fizessenek évenként, az ezután fennmaradt jövedelmet pedig a fent említett épületek kijavítására fordítsák. 1400-ban a város *Héthársi* (de Septemtiliis) Pétert választotta plebánusává, mibe *Zsigmond* király is beleegyezett. 1740-ben griszegi báró *Fajgenputz* György Rudiger végrendeletében úgy intézkedett, hogy a királyi kincstárnál levő *Megyeryféle* adósságból behajtott összegből az eperjesi

plebániatemplomnak 100, az ott emeltetendő *Boldogságos Szűz Mária* szobrára 200 forint hagyomány fizettség ki.

Ezen templomban egykor a *Boldogságos Szűz Mária* és „*Krisztus Szent Teste*“ társulata is létezett, miut tanusítja *Budai Gergely* eperjesi polgár 1501. végrendelete, melyben, első neje *Zsófia* szándéka szerint, eperjesi háza felét e két *testvériületnek* hagyományozta, és pedig az egyiknek 2, a másiknak 1 forintot hagyott. — E templomot a protestansok foglaltak el; de 1687-ben, a katolikusok visszakapván azt, a németajku hívek templomává lön. Nem sokára ezután, nem tudható meg, kinek alapítványából, a „*Szenháromság egy Isten*“ szobra emeltetett föl. (*Korabinszky. — Dipl. Sáros. 241. 470. 472. — N. R. A. 1214. cs. 9. sz.*)

E plebániatemplom szomszédságában van a magyar hívek temploma, mely hajdan a *jezsuitáké* volt. Ennek átellenében áll a katolikusok 1779-ben megújított iskolája, s mindakettőt fal keríti be. A város magasabb részén látszik a sz. *Ferenczrendi*, az alsó kapu mellett pedig az egykor *minorita* szerzetesek kolostora, és temploma. — A városon kívül a temetőben áll a *Szent Kereszt*-, a *Kalvária*-halmon szintén *Szent Kereszt*, hajdan a jezsuiták által *Radzivil* herczeg bőkezűségéből a selmeczi *Kalváriatemplom* mintája szerint építettetett kápolna. — A világi házak közül kitűnik a *városház*, a hajdan *katonai kormányzó*- és a *vármegye* háza a *Vend*-utcában, a *Klobusiczky*, *Szirmay*, *Desseöffy*, *Pulszky*, s más magán családok házaival együtt. A városnak négy országos vásáron kívül minden hétfőn és pénteken van heti vásárja; de *bormérés*- és *sörfőzésjoga* is volt. (*L. Korabinszky, és Schemat. Cleri.*)

Létezett még Eperjesen *Boldogasszonyról* címzett, a város által alapított *szegényápoloda* is, melynek 1490-ben *Egonis Márton* vala igazgatója. E szegényápolodának hagyományozta 1505-ben II. Ulászló király helybenhagyásával gergellaki *Buzlay Mózses*, királyi főudvarbíró, saját, és vérokonai *Sáros vármegyei Gergelylakán* létezett birtokrészét. — 1545-ben *Szaniszló*, pécsi püspök, és szepesi prépost, szintén a városnak hagyta e szegényápoloda javadalmazásául fenntemlitett *Kajatha* sárosvármegyei birtokát. De e birtok később az Eperjesre szállított jezsuitáknak adományoztat-

ván, miatta a jezsuiták pörbe keveredtek a várossal, melynek kiegyenlítésére a jezsuiták 1715-ben 3000 forintra rúgott tőkájüket a szegényápolda javadalmául örök időkre a városnak hagyták, melyhez 1733-ban járult *Nyarsi* Demeter, sanctuariumi fölszentelt püspöknek, szintén e szegényápolda javára hagyományozott, az említett falut terhelő 1000 rénes forintnyi adománya. Ugyanezen szegényápolda birtoka vala *Salgó* sárosvármegyei helység is, melyet a város 1699-ben 1005 forint fejében 3 évre, a szavatolás kötelezettségével *Horváth* Miklósról iratott át. (*Dipl. Sáros. 240. 242. 266. ll. — N. R. A. 1061. cs. 28. sz. — Acta Jes. Eperjes. 1. cs. 4. 7. sz. — 3. cs. 5. sz.*)

Az Eperjesen egykor létezett, s jelenleg létező szerzetesrendek a következők valának :

a) A kármelhegyi szerzetesek Szent Háromságról címzett zárdája.

Korabinszky állítása szerint a kármelhegyi szerzetesrend, melynek mind alapítója, mind egykori helyisége ismeretlen, Eperjesen 1288-ban telepedett le, s e remeterend tartományi főnökének 1398-ban a városhoz intézett figyelmeztető leveléből mindenesetre kiderül, hogy e szerzetesrend eleinte *Lengyelországnak* volt alárendelve, s időjártával különféle, de meg nem határozható, milyen viszontagságok súlyosultak rá. Mert e levél tartalma szerint *László* perjel panaszkodott, hogy a város remetetársait ingatlan vagyonátóli *tizedfizetésre* szorítja, s *öket zárdájuk fölépítésében* az e végre szükséges faizás-engedély megtagadásával akadályozza.

Mily segítséget nyújtott azonban a város a tartományfőnök e közbenjárására a karmelitáknak, ki nem nyomozható; de annyi bizonyos, hogy e remeterend állapota Eperjesen még kedvezőtlenebbre változott, mint addig volt. Mivel *János* mester, a remeterend tartományi főnöke, 1437-ben az *Eperjes* városi tanácsra bízta a remetékrei fölügyelést, minthogy e remeték annyira elvesztegették a zárdá vagyonát, hogy mind ingó, mind ingatlan javait, ugymint : szántóföldjeit, kertjeit,

lovaik, teheneik, üstjeik, könyveik stb. eladták, s mind rendetlen életmódjukra költöttek.

E baj orvoslása végett a fennnevezett tartományi perjel, a remeterend német főnökéhez 1450-ben intézett levele szerint, a városnak e zárda sajnálatos hanyatlásának főokául a zárda perjeleit, s ezek rövid két, vagy három évi hivatalkodását panaszló irata folytán, *Stoss* János perjelt e hivatalától megfosztotta; helyette pedig *Buday Jánost* nevezte perjellé, szigoruan kítűzvéen neki adott utasításában mindazt, mit mind a jobb s helyesebb gazdálkodás, mind a zárdaépület jókarban tartása tekintetéből pontosan kellend megtartania; de egyszersmind a perjelnek kiközösítés fenyegetése alatt megtiltotta a zárda minden ingatlan s ingó vagyonának elidegenítését.

Budai János perjelnek e hivatalban utódja *László* vala; ennek pedig, mint *Schwind* Jánosnak, a rend helynökének, 1493-ban a városhoz intézett levele tanusítja, *Jodok* lön, a város nem csekély neheztelésével, utódjává. — Az erre következett évben *Bertalan* egri püspökmegyei püspök helynök a karmelitazárda, ennek perjele *László*, ugyszintén *Márton* az eperjesi szegényárpolda igazgatója, és a sz. *Miklós* templom szomszédai, mint közbeszóllók által *Máté*, eperjesi plebánus, valamint néhai *Zewch* *László*, a karmelita zárda javai kormányzójának utódai, *Chyrner* János fia *János*, és neje *Zsófia* ellen a templom vagyonáról, s fekvő javairól követelt számadás miatt indított pörben, az alperesek elitélése után, azon végzést hirdette ki, hogy ha számot nem adnak, mi történt e vagyonnal, nagyobb kiközösítés alá esnek. De miután a bepörlött *Máté* plebánus ügyét az esztergomi szent székhöz föllebbezte, János tartományi perjel pedig 1506-ban az eperjesi polgárokat ezen közöttük, és a zárda között fölmerült pör kiegyenlítésére Bécsbe idézte, e hosszas pörnek valószínűleg barátságos egyezkedés vetett véget az új perjel *Pynninger* *Farkas* alatt, kinek II. *Ulászló* király 1512-ben vámmentes bor szállítást, és eladást engedélyezett a városban, s kit 1521-ben a tartományi perjel helynöke, több polgár kívánságára, ismét perjelül ajánlott a városnak.

De még e pörnél is nagyobb inségbe döntötte az eperjesi karmelitazárdát a gyászos mohácsi ütközet, Magyarország

e közös csapása után következett *török uralom*, melytől irtózáván a karmeliták, *Farkas* perjelükkel együtt a zárdából tova menekültek, egyetlen *János* nevű remetét hagyván ott a zárdá örizetére, mint *Stoss András* tartományi perjelnek 1529-ben Eperjes városához intézett leveléből kiderül. De annak sem fődözhető föl nyoma, hogy a karmeliták valaha e zárdájukba visszatértek volna. (*Dipl. Sáros. 522. 524. 527. 530. 533. 538. 543. 548. 552. ll.*)

b) A minoriták, és a szentséges Megváltóról nevezett Ferenczrendi szerzetesek sz. Józsefről czimzett társháza.

Az Eperjesen egykor létezett *minoriták* (sz. Ferencz kisebb testvérei szerzete) letelepedéséről csak az egyet tudjuk biztosan, hogy Eperjes város alsó kapujánál telepedtek le, s ott a lutheránusoktól először a király parancsára 1655-ben, később 1686-ban visszaszerzett, a *Keczer* család által fényesen fölszerelt, és kellően javadalmazott templomot vették át, melyhez kolostorukat építették. — Ezenfelül 1714-ben Lipóti *Keczer Sándor*, és ennek neje *Sándor Zsófia* Eperjes határában birt szántóföldjeiket s rétjeiket, Sáros vármegyei *Kurován* volt birtokrészüket 2500 frtnyi értékig, és *Balkó* Istvánuak Sáros vármegyei *Trocsányban* létezett birtokait 1200 frt értékben hagyományozták az eperjesi minoritáknak; az erre következő évben pedig a följobb nevezett *Kurovai* birtok fölszerelésére fordított 2900 forintot hagyták nekik oly föltétel alatt, hogy ez összegből 200 forintot a löcsei, 200 forintot a *csütörtökhelyi* minoritáknak fizessenek ki; végre az eperjesi minoritáknak hagyták tápintézetök, és templomuk javára, a *Balka* Istvántól 215 forintot, 10 dénárton szerzett birtokot is ugyanezen összegben.

Ezen végrendeleti hagyományhoz járult *Biró* István végrendeleti intézkedése is, melynél fogva 1735-ben Zemplén vármegyei *Majorócz, Varanó, Csemernye, Vehécz,* és *Szölöske* helységeket, s Eperjes város határában volt birtokait az eperjesi, és Zemplén vármegyei *Rádon* lakott minoritáknak adományozta.

Végre 1744-ben a minoriták javára a Pompeáti Fülöp hadi biztos ellen folytatott pörben ugyanez ellen oly végzés hoztatott, hogy *Pompeáti* a sz. *Miklós* egyház jötevői közt följebb nevezett *Fajgenputz Rudiger* eperjesi házának, mely ekkor már *Karatini* vala örököse, az eperjesi minoritáknak 1400 forintot fizessen a *Fajgenputz* halála óta ez összegtől járó törvényes kamatokkal együtt. (*N. R. A. 912. cs. 15. sz. — 1064. cs. 37. sz. — 1112. cs. 4. sz. — 1214. cs. 19. 26. sz. — 3. cs. 3. sz.*)

Ezen zárda, kétségkívül II. József császár parancsa nyomán, megszüntetvén, Eperjesen még a sz. *Ferenczrendi* Szentséges Megváltóról czimzett tartományabeli szerzetesek maradtak meg, kik 1671-ben telepítettvén Eperjesre, a város magasabb részén levő sz. *Józsefről* nevezett, a *Klobusiczky* család által fölszerelt, két tornyu templom gondozásával bizattak meg. Ezen szerzetesháznak 1686-ban a városban két *Sárossy* Sebestény által 100 forint alamizsna fejében neki ajándékozott kertje volt, *Sóvár* falu határában pedig egy rétet birt. — Jelenleg a sz. *Ferenczrendi* szerzetesek az eperjesi középtanodában működnek, a börtönöket gondozzák, és a Kassa püspökmegyei plebánusokat segítik a lelkipásztorkodásban, s rendszeren a házfönökön, és ennek helynökén kívül 11 áldozár van a kolostorban. (*Korabinszky. — N. R. A. 1385. 1114. sz. — 1718. cs. 5. sz. — Schemat. Ord.*)

c) Jézus társasága székháza.

Az 1673 körül Eperjesre szállítottatott jezsuitáknak királyi rendelet nyomán a szepesi kincstárkormányzóság 1677. a tót-utczában létezett magyar templomot adott át, mely *Rákóczy* párthivei által a helvét hitvallású lakosok számára vala szánva, az ennek szomszédságában a lutheránusok által közép-tanodául építettett új házzal együtt. 1676-ban a város *Tököly* Zsigmond, és István s *Bártfa* városa öt elkobzás alá esett szöllőt ajándékozott a jezsuitáknak, és pedig *Tállyán* egy bizonyos *Kővágó* nevű 1691-ben *Pökessy* Andrásnak műveltetés végett bérbe adott, 1733-ban a jezsuitáknak szánt, *Raskán* két *Megyes*, és *Istenhegye* néven ismeretes, a *monoki*

szőlőhegyen szintén két *Farkasköltő*, és *Súlyoshegy* nevű szőlőt adott a gymnasium fenntartására. (*Act. Jesuit. Eperj. 1. cs. 44. 55. 56. 59. sz.*)

Ezen adományoknál azonban jelentékenyebb szerzeményök az eperjesi jezsuitáknak *Mochnya*, mely előbb a *hrapkói* apátság birtoka vala, továbbá *Kajatha* és *Luzsánka* Sáros vármegyei helységek (mely utóbbi most puszta). Ezen birtokokról megjegyezhető, hogy 1699-ben *Pauernfeind* Menybért *hrapkói* apát *Mochnya* helységet Eperjes városra iratta, holott azt I. Ferdinand király már 1544-ben, a *Berthold* családnak, az őt illető kegyuri jog miatt közbe vetett tiltakozása ellenére, 300 forinton, 1551-ben *Verner* György, 1582-ben pedig *Rudolf* király *Eperjes* városnak adta zálogba 1200 a város által a végvárak szükségleteire a királyi kincstárnak kölcsön adott tőke fejében. Eperjes város ismét *Mochnyát* 1690-ben, királyi helybenhagyás mellett, *Dubosovits* Péternek, és *Juliáni* Péternek, később báró *Szirmay* Istvánnak zálogosította el. Végre a város *Szirmay* Istvántól 4616 forinton visszaváltván e helységet, az eperjesi jezsuita székháznak adta át. (*U. o. 2. cs. 3. sz. — 3. cs. 10. 14. 19. 29. sz. — Dipl. Sáros. 555. l.*)

Kajatha helységet *Rozgon* György, pozsonyi főispán, 1443-ban elzálogosította 10 évre 600 arany forintért *Vrana* Miklósnak; *Rozgony* István pedig *Nyársi* Demeter sanctuarii püspöknek adományozta a Nyárson létezett sz. *Demeter* templom számára; *Nyárs* Demeter az esztergomi érsek helynöknek adta jámbor czélra fordítás végett; ez *Szaniszló* pécsi püspöknek, s pozsonyi prépostnak ajándékozta; *Szaniszló* azonban 1545-ben (mint följebb érintettem) *Eperjes* városnak engedte át a *szegényápolda* fenntartására; végre *Kolonich* érsek 1701-ben pört indítván *Eperjes* város ellen a templomok jogainak visszaszerzése végett, s e pör 1715-ben barátságosan kiegyenlítettvén, *Kajatha* a jezsuitáknak adatott át. (*U. o. 1. cs. 1—4. sz. — 3. cs. 5. 22. sz.*)

A *Luzsánszka* Sáros vármegyei hajdan helység, jelenleg pusztára vonatkozólag az eperjesi jezsuiták okmányai közt egy az ottani jezsuita székháznak 1757-ben a leleszi társház előtt kelt tiltakozása fordul elő, mely szerint e birtok Ferdinand király adományozása, *Lánczy* Imre, és *Ferencz* örökös

bevállása, és egy *Berthold* Ádám, és Lászlóval kötött átengedési szerződés értelmében e székházat illeti; 1758-ban ismét az imént nevezett *Bertholdok* tiltakoztak a jezsuitáknak túlságos, ezen szerződés ellenére merészelt, építkezéseik ellen; de a jezsuita székház igazgatója ellentiltakozást nyújtott be. (*U. o.* 2. cs. 9. és 10. sz.)

Az eperjesi jezsuitáknak nyújtott kedvezmények, és adományok közül nevezetesebbek a következők: 1689-ben a királyi kincstár az eperjesi jezsuitáknak házi szükségleteikre a sóvári sóhivatalnál évenként 4 köböl termés- és egy mázsa kősót utalványozott; 1705-ben László, néhai nyitrai püspök, 20,000 forintot hagyományozott nekik. — 1742-ben a város és a jezsuita székház közt szerződés kötött, melynek értelmében a város 100 magyar forint, és bizonyos gabna- s fa- az ékesszólás- és költészettan tanárai eltartására általa évenként fizettetni kellett, de 1734 óta ki nem fizettetett illeték fejében, a városi kőből épült két emeletes iskolát a székházra ruházta át, s kötelezte magát e természetbeli illeték évenkénti fizetésére, végre a székház egyik a tanuló ifjuság képezésére szánt házát a polgári terhek alól mentesítette. (*U. o.* 1. cs. 48. sz. — 3. cs. 25. sz. — *N. R. A.* 99. cs. 4. sz.)

1711-ben Eleonóra királyné a szabad vallásgyakorlatnak országgyűlésileg történt biztosítása után, azt rendelte, hogy a lutheranusoknak alkalmas hely jelöltessék ki a külvárosban, fából ugyan, de a hely mocsáros volta miatt magasabbra építhető imaházra, s épp ez utóbbi okból azt is megengedte, hogy a nem katolikusoknak közös temetőjük legyen a katolikusokkal, végre meghagyta, hogy a német templom plebániaegyházul, a magyar pedig a jezsuiták számára állíttassék helyre hajdani állapotába. (*Act. Jes. Eperj.* 3. cs. 24. sz.)

Jézus társasága megszűnév, II. József császár rendelete nyomán, a székház valamennyi készlete s a templom egész belső felszerelése, ezzel az ott létezett *kertben imádkozó Jézus* testverülete vagyona is, 1784. a leltár szerint 1000 rénes-tanulmányi alapnak fizetett forintért a városnak adatott át; a székház és templom pedig 6000 szintén a tanulmányi alapnak fizetett forintért az ágostai hitvallású községnek engedtetett át. (*U. o.* 3. cs. 6. és 7. sz.)

Az eperjesi jezsuita székház elöljárói valának : 1682-ben *Winkler Farkas* (*Acta Jesuit. Eperj. 1. cs. 59. sz.*); — 1687. *Teuffenbach Ignác* (*1. cs. 46. sz.*); — 1700-ban *Wenner Ker. János* (*3. cs. 17. sz.*); — 1707-ben *Lencovicz János* (*3. cs. 26. sz.*); — 1733-ban *Mayerl Benedek* (*1. cs. 34. sz.*); — 1735-ben *Palugyay János* (*3. cs. 3. sz.*); — 1735. 1744. *Melczl Zsigmond* (*1. cs. 36. sz. — 3. cs. 3. sz.*); — 1746-ban *Ross Tamás* (*3. cs. 4. sz.*); — 1750-ben *Grueber József* (*3. cs.*); — 1758-ban *Postek György* (*2. cs. 9. sz.*); — 1762. *Szedeczky János* (*1. cs. 27. sz.*); — 1763-ban *Frigyery Mihály* (*1. cs. 24. sz.*); — 1767-ben *Vilhelmb József* (*1. cs. 52. sz.*)

5. §.

G A G Y (FELSŐ-).

Boldogasszonyról nevezett benzés apátság.

Az Abaújvármegye cserhati járásában keblezett *Felső-Gágy* helység jelenleg a *Fáy* család birtoka ; de hajdan apátság volt, melynek alapítója, s alapíttatási éve azonban ismeretlen. A kassai püspökmegyei névtár szerint e helységben már 1334-ben létezett plebánia. Az egykor itt volt apátság ismertetésül tehát csak néhány néhai *Viczmandi Lajos* ottani plebánus által följegyzett adatra hivatkozhatunk. Ezek nyomán a *felsőgágyi „Kisasszony“*-ről nevezett templom a hajdani apátsági szentegyház romjaira van építve, ezért körülötte még most is látszanak a hajdani benzés monostor, és kerítés romjai. Rákóczy fölkelése közben e templomot a reformátusok foglalták el, és birták 1756-ig ; de ekkor *Fáy Ferencz*, nagyváradi kanonok, s gágyi apát, mint a helység földesura hosszas fáradozás után visszaszerezte e templomot a katolikusoknak, s azt 1758-ban bőkezűleg jelen diszes állapotába helyezte, s minden szükséges templomi készlettel gazdagította. — E templomban a sekrestye mellett az átellenében levő falon két márvány sírkő látszik, valószínűleg a

XIV. századból alig olvasható fölírással, és ismeretlen címerrel. Egyébiránt a felsőgágyi egyház jelenleg a püspök szabad adományozásától függ, s fiókja a szomszéd *Alsó-Gágy* helység. (*Czinár. I. 299.*)

6. §.

GÖNCZ, és GÖNCZ-RUSZKA.

I. Remete sz. Pál szerzetesei társháza, a Boldogasszonyról, és sz. Katalin vértanu szűzről címzett templommal.

I. remete sz. Pál rendje két hasonló nevű zárdával birt hazánkban, melyek egyike a Abauj vármegyei *Göncz* mezőváros, és *Telkibánya* között Kassa közelében létezett: a *boldogságos Szűz Mária* és sz. *Katalin* emlékezetére vala Istennek szentelve; a másik pedig hajdanta szintén Abauj vármegyei *Göncz-Ruszka* helységében létezett, és sz. *Katalinról* neveztetett.

Göncz mezővárosban a hasonnevű vár allyán I. Lajos király alapított 1371-ben a pálosok számára *Boldogasszony* emlékezetére társházat, s megengedte az e kolostorba telepített pálosoknak, hogy az akkortájt *Göncz* falun keresztül folydogáló csermelyen malmot állithassanak, s e szabadalmat 1384-ben Mária királyné, 1407-ben pedig, *János* perjel hivatalkodása közben, Zsigmond király is megerősítette, sőt ez utóbbi a szerzetesek szőlőit is mentesítette a *hegyvám* fizetésétől. — Miután azonban 1450-ben *Kerek* László fia, *Mátyás* áldozár, a pálos szerzet fogadalmazott tagja, az egri püspök helybenhagyásával a *Telkibányán* általa alapított sz. *Katalin* templomot, és szegényápolját *Csécses* pusztával, és szőlővel, réttel, s más telkekkel együtt ezen kolostornak ajándékozta szentmise áldozatok följánlására, s ez adományozást 1471. Hollós Mátyás király nemcsak helybenhagyta; hanem a rétektől fizettetni kellett gyűjtés alól is fölmentette, lassankint az itt keletkezett kolostor is sz. *Katalin* gönczi kolostorának

neveztetett. (*Benger Chronot. V. fejt. XLVII. sz. — Act. Conv. 1. cs. 1—4. sz.*)

Ezen bekeblezés következtében a *Boldogasszonyról* czimzett kolostor a következő fekvő javak, és kedvezmények birtokába jutott: 1438-ban *Kuprez György* a „*Boldogasszonyról*“ czimzett kolostornak hagyta *Telkibányán* birt *Chethez* nevű majorságát, s malmát, és *Chatar* hegyen létezett szölleit, a sz. *Katalin* templomnak és szegényápolódnak 1444-ben minden birtokát, ugymint: házait, rétjeit, szölleit, és malmát hagyta végrendeletileg *Mezős* pusztával együtt. — 1446-ban pelsőcezi *Bebek Imre*, erdélyi vajda, és *Bebek László*, a nádor fia, a göncezi zárdának adta új adományozás czimén a *Göncz* mezőváros határában *Bányapataka* vizén létezett malmát. — 1459-ben a fenttjelzett *Mátyás* áldozár megújította 1450-ben e zárdának tett adományozását, s azt földő, és más fekvő javak ajándékozásával szaporította; végre e zárdá ingatlan birtokaihoz tartozott egy *Zemplén* vármegyei *Káros* helységben létezett birtokrész, melyet 1507-ben *Margit*, *Márk*, és *Ambrus* testvérek adtak el a pálos szerzeteseknek 500 arany forinton, valamint egy *Olesava* folyón állott másik *Zsvita* helység fölötti malom, végre egy *Szántón* volt szöllő. (*U. o. 1. cs. 5. 6. 9. sz. — 2. cs. — 3. cs. 1—3. 4. 5. 8. 9. sz.*)

A pálosok másik, szintén sz. *Katalinról* czimzett, társháza, mint már említettem, a *Göncz* szomszédságában levő *Ruszka* Abauj vármegyei faluban létezett, ezért *göncz-ruszkai* zárdának neveztetett. E zárdá alapítója (talán szintén I. Lajos király), és alapíttatása éve ismeretlen; egyébiránt az általa szerzett fekvő birtok s kedvezmények a következők valának: 1388-ban a gönczruszkai pálosok a *vilmányi* polgároktól egy *Vilmány* helység területén *Hernád* vizén állott malom felét vették meg 150 arany forinton. *Ered.* — 1411-ben *Zsigmond* király mentesítette a göncz-ruszkai pálos zárdá embereit, szekereit, és barmaid a vám- és adófizetéstől.

Bizonytalan évben *Péter* mester ruszkai *Isyr* fia a többi között gabnát, sertéseket, és 150 kassai számítás szerinti forintot hagyományozott e zárdának, s benne tűzte ki egykori sírját, és e végre 100 forintra becsült ezüst serlegét szánta a kolostornak. — 1457-ben *László*, 1461-ben pedig I. *Mátyás*

király védlevelet adott e kolostornak s ez utóbbi ugyanakkor egy a Hernád folyón létezett malom felét adományozta az ottani pálosoknak. — 1482-ben ruszkai Kornis Miklós, és László egy *Ruszkán* létezett telket, egy a Hernád folyón állott malom felét, és szántóföldeket ajándékoztak e kolostornak. 1496-ban héjzei Faber Pál egy *Kékeden* a *Melegviz* nevű patakon fölszerelt malom egy részét ajándékozta, 1504-ben *Alsó-Kékedi* András, és Péter egy telket, s egy ott létezett malmot adott el a zárdának. (*Acta Conv. de Göncz-Ruszka* 1. cs. 2. 6. sz. — 2. cs. 3. 4. 6. sz. — 3. cs. 1. 2. sz. — 5. cs. 1. sz. — 6. cs. 5. sz.)

Bizonyos azonban, hogy mindakét pálos kolostor, a gyászos mohácsi ütközetre következett török pusztítás, és hazánkban dúlt belvillongások folytán szétüzetvén a szerzetesek, végkép elpusztult. A pálosrend tehát e kolostorai még megmenthető járulékai, és javai biztosításáról gondoskodván, 1569-ben a pusztán maradt kolostorok egész *Göncz*, és *Telkibánya* mezővárosok, s *Ruszka*, *Hejze* és *Vilmány* helységek határaiban létezett birtokát, az ugyanott volt malmokkal, és szőlőkkel együtt *Panka* Péternek adta el 900 magyar forinton a leleszi káptalan, mint hiteles tanu, jelenlétében. — 1635-ben pedig Ferdinand király a *göncz-ruszkai* földült, *Dóczy* Ferencznek elzálogosított kolostort gróf *Rákóczy* Pálnak adta zálogba. E kolostor birtoka vala *Göncz* mezőváros határában több szőlő, a *Fövényes* nevű szőlőhegy egy része, s a *ruszkai* szőlőkön kívül egész házhely szántóföldekkel; *Hejzén* szőlő, és malom; *Kinyisen* egy nemes udvarhely, és majorsági ház, *Alsókékeden* egy malomrész, és rét, *Szikszón* szőlő, *Viszolyon* egy rét, *Abauj vármegyei Szelepkán*, és *Keresztéten* több halastó. (*N. R. A.* 947. cs. 14. sz. — *Protoc. Paulin.* 133. l. — *Acta Conv.* 1. cs. 20. sz.)

A göncz-ruszkai perjelek közül ismereteseek:

1411-ben *Benedek* (1. cs. 2. sz.) — 1421. *Fülöp* (2. cs. 2. sz.) — 1487. *Ányos* (1. cs. 10. sz.) — 1495. *Imre* (2. cs. 8. sz.) — 1497. *Péter* (2. cs. 9. sz.) — 1507. *Orbán* (3. cs. 5. sz.) — 1507. 1508. *Benedek* (2. cs. 12. sz. — 3. cs. 6. sz.) — 1532. *Vechey* Antal (1. cs. 13. sz.)

7. §.

H R A P K Ó.

Sz. Ágoston remeterendje Szentlélekről nevezett perjelsége.

Hrapkó (hajdan Harapkou) helység, melyben az egykor ugyanott volt benczés apátság székhelyén e sz. Ágoston rendi remeteperjelség létezett, Eperjes közelében Sáros vármegyében van. E perjelséget 1334 körül gróf *Perényi* Miklós mester alapította, s annak fenntartására *Hrapkó* saját *Szentkereszt* nevű helységéből kiszakított falut hagyományozta és adta át az általa építtetett sz. Ágoston remeterendi zárdának sz. *Simon*, és *Judás* apostolok temploma kegyuri jogával, egy malmmal, s minden ehhez tartozott járulékkal együtt lelke üdvére. Azonban 1351-ben *Lőrincz*, *Vitéz* László fia, ezen sajátjának bizonyított birtokot elfoglalván, *Miklós* perjel pedig ezen foglalás ellen vádat emelvén, *Kont* Miklós nádor azon birói végzést hozta, hogy a nevezett alapító *Hrapkó* helység helyett *Mochnya* Sáros vármegyei helységet tartozzék a sz. Ágostonrendi remetéknek átadni, s ez ítélet, az 1361-ben kiadott birói végzés tanúsága szerint, végre is hajtatott. (*Wagner Dipl. Sáros. 517. l.*)

Ezentúl *Hrapkó* helységnek különféle földesurai valának, kiknek egyike *hrapkói Bothos* György volt, ennek fiörökös nélkül történt kimulása után pedig 1455-ben László király *Hrapkót* *Bothos* leányainak, Annának *Herczeg* Pál nejének, és *Margitnak*, bozini *Gróf* György hitvesének adományozta, 1514. pedig Ulászló király *Sirokai* László, neopolai püspököt, az eгри püspök segédpüspökét, ennek öcsesét *Jánost*, és *Pált*, Konrad öcsese fiát új adományozás czimen beiktatta *Hrapkó*, és *Szentkereszt* birtokába. (*N. R. A. 380. cs. 29. sz. — Eccl. Cam. irreg.*)

Minthogy azonban sz. Ágostonrendje remetái a gyászos mohácsi ütközet következtében Magyarország zilált állapota miatt kényszerültek ezen zárdájukat odahagyni, s az egykori

hrapkói apátság kegyuri jogát bíró *Berthold* Szaniszló, és Márton oltalma alá menekülni, *Mochnya* helység birtokából is kiszorítottak, miután *Mochnya* helységet I. Ferdinand király, és *Pauernfeind* Menyhért szepesi kanonok, kit I. Lipót király 1696-ban apát *Cseh* János egri kanonok után, hrapkói apáttá nevezett ki, Eperjes városnak adta; Hrapkónak a királyi kincstárra szállott birtokrészébe pedig 1691-ben *Joanelli* József, András iktattatott be törvényesen. — Egy másik ugyanott létezett birtokrészt illetőleg pedig a királyi kincstár 1762-ben *Berthold* Gergelyt fogta pörbe bizonyos hátrálékban maradt pénzösszeg kifizetésének elhanyagolása miatt. — Végre a sz. *Ágoston* rendi remeték birtokát a város az ott letelepedett jezsuitáknak adta át, ezért a pálosok a *budai* új pálos kolostorban kaptak lakhelyet. — Jelenleg *Hrapkón* sz. *Simon*, és *Judás* apostolok emlékezetére szentelt templom létezik, mely a szentkereszti anyaegyház fiókja. (*Acta Jesuit. Eperj. 1. cs. 13. sz. — 3. cs. 11. 14. sz. — N. R. A. 1043. cs. 29. sz. — 1139. cs. 34. sz. és Schem. Cleri.*)

8. §.

K O M L Ó S.

A sz. sír kanonokrendje sz. Keresztről nevezett káptalana.

Sáros vármegyében Eperjeshez közel Komlós nevű helység fekszik *Nagyboldogasszonyról* nevezett templommal, ennek szomszédságában *Hidegkut* pusztá terül el, ehhez három óranegyed távolságra más „*Keresztes-Komlós*“ nevű helység áll, melyben 1212. II. Endre király lelke üdvére a *jeruzsálemi szent sír kanonokrendje* káptalanát telepítvén le, ennek fenntartására alapítványt tett, s a *Hidegkutnak* nevezett, de benépesített földterületet, *Medgyest*, és egy, csermelyek által környezett, erdőt adományozván neki, e kanonokrendet *Miklós* bán ujjvári főispán által beiktattatta ez alapítványa jogos birtokába; de egyszersem oly kiváltságot engedményezett

neki, hogy az ország semmiféle főispánja, vagy bírása se merjen e monostor népeitől szabad dénárokat, mértékeket, sertéstizedet, főleg Nagykarácson, Husvét, és sz. István ünnepein gyűjtetni szokott dénárokat követelni; továbbá adott e kanonokrendnek szigetet, földterületet, halászatra alkalmas, és más vizet, melyben bárkinek is tilos volt a halászat, és vadászat, végre e monostor jobbágyságait minden adófizetés alól fölmentette. Ezen adományozást 1244-ben IV. Béla király is megerősítette. (*Wagner Dipl. Sáros. 510. l.*)

Ezen a Lengyelországban keblezett miechovi prépostságnak alárendelt monostor eseményeiről, és viszontagságairól az egykoru, s későbbi írók csak azon egy biztos adatot jegyezték föl, hogy *Kakas* mester, *Ricolf* gróf fia, *Henrik* testvérével, e kanonokrend prépostjával föleserélte *Landek* nevű birtokát minden járulékaival együtt, a *kömlői* monostornak II. Endre király által adományoztatott *Kömlös* birtokáért, s hogy e cserét 1313-ban I. Károly király is helyben hagyta, és megerősítette. (*U. o. 514. l.*) — Jelenleg mindakét *Kömlös*nek a vallásalap kegyurasága alá tartozó *Pósfalva* anyaegyházba keblezett fiókegyháza van.

9. §.

S Z E N T - L Á S Z L Ó.

I. remete sz. Pál rendje zárdája sz. László király emlékezetére szentelt kápolnával.

Az Abauj vármegyében keblezett *Közép-Némethi* (talán a mostani *Hidas-Némethi*), Kassához közel eső völgyben folyó *Hernád* szigetén hajdan létezett sz. *László* király emlékezetére Istennek szentelt kápolnát 1319-ben *Egyed*, a Buda melletti sz. *Lőrinczről* címzett pálos kolostor perjele, alapította, s építtette kegyes adományokból, s e kápolna számára 1320-ban *Tamás*, esztergomi érsek, sz. László király évünnepén egy évi, s 40 napi búcsút engedélyezett. — Ezen kápol-

nában, *Gyöngyösy* pálos szerzetbeli áldozár leltára szerint, sz. *László* királynak némely, később az Abauj vármegyében keblezett regézi (jelenleg *Begéczke* falu) templomába átszállított ereklyéi is léteztek, s ezek között a sz. *király egyik ujjának csontja*, melyet *Imre* váradi püspök elvesztett a budai Héviz külvárosban, vagy *Szentháromság* mezővárosban; de a fentjelzett *Egyed* pálos perjel ugyanott megtalált, s néhány pálos szerzetest telepítvén a följebb jelzett szigetre, ott e sz. *László* kápolnát építtette, melyről azonban, hiteles adatok hiányában, több értesítés nem vala kinyomozható. (*Benger, Chron. MM. SS. V. fej. LIII. sz. — Acta Conv. egyetlen csomó, s a pálos rend tiltó iratai közt.*)

10. §.

L E L E S Z.

Prémontréi kanonokrendi prépostság szentkereszt-ről nevezett templomával.

Lelesz Zemplény vármegyében keblezett, *Zemplin* várhoz tartozott, s *Bodroghköz* szigeten *Latorcza* folyó közelében fekvő mezővárost II. Béla király ajándékozta *Boleszló* váci püspöknek, minthogy ez keresztatyja vala; *Boleszló* pedig azt a III. Béla király által függő aranypecsétes kiváltságlevéllel kitüntetett Prémontréi szabályos Kanonokrendnek adományozta, melynek ugyanott a *Katapán* egri püspök által *Szentkereszt* emlékezetére Istennek szentelt templomot, és monostort építtetett. Mivel azonban *Imre* király a bizonyos vétségről hamisan vádolt *Boleszló* püspöktől e kiváltságlevelet visszavette, ugyancsak *Boleszló* püspök kérelmére II. Endre király 1214-ben e kiváltságlevelet megújította, s ez által a *leleszi* egyháznak *Gertrúd* királyné, meggyilkoltatott nejének, minthogy holt testének egy része a *leleszi* templomban temetett el, lelke nyugalmaért Istennek följánlandó szentmisék bemutatása végett, kifizendő két áldozár eltartására a Várad

mellett volt *Mikusa* puszta felét adományozta malmokkal, halastavakkal, a királyi gyűjtéssel s adóval, és sóval együtt. Ezen adományozást Károly király 1334-ben, I. Lajos király 1342- és 1364-ben szintén megerősítette. (*Kaprinay Hung. Dipl. II. 195. — Eccl. Cam. 42. cs. 19. sz.*)

Egyébiránt e prépostsághoz több más Zemplény-, Ungh- és Szaboles vármegyékben keblezett fekvő birtok, úgymint: *Lelesz, Király-Helmecz, és Nagy-Kapós* mezővárosok, *Polyán, Csernyő, Kis-Kapós, Jislócz, Lakárt, Trask* (most puszta), *Viszóka, Szalók, Vajdacska, Kanyár* helységek, *Batton*, és *Agárdon* kisebb birtokrészek is tartoztak szőlőkkel, pusztákkal, s más kedvezményekkel együtt. A prépostság fekvő javainak bősége miatt ezek folyvást esiklandozták mások rabló vágyát, s az ilyenek erőszakos merényleteit Czinár (II. 36.) időszaki rendben bővebben előadván, ugyanazon rendhez ragaszkodunk mi is jegyzeteink elsorolásában.

Visszaadatván a prépostságnak Imre király által elkobzott javadalma, a prépostságnak 1302-ben a Lónyai *Ruka* családdal kellett Szalok helység miatt porlekednie; de a prépostságnak szerencsésen sikerült a *Ruka* család követeléseit meghusitania. Azonban *Palóczy Máttyás*, és Imre sokkal nagyobb bajt okoztak 1403-ban a prépostságnak; mert nagybátyjuk *Domonkos* leleszi prépost holt teste még el sem temettetett; már is megtámadták éjjel a monostort, a templom sekrestyéjéből 8000 aranyat elraboltak, s az ellentállott prémontréieket annyira elverték, hogy *Pál* örkanonok meghalt, *János* perjel elmetompulásba esett, mire *Helmecz* mezővárost a szentségtörő *Palóczyak* bitorolták. (*Cod. Dipl. X. 4. 512. l.*) — E bitorló *Palóczyakról* *Helmecz* a *Thurzókra* szállott, s *Thurzó* Imre ott tartotta meg roppant fényüzéssel menyegzőjét. — A *Thurzóktól* *Helmecz* mezőváros *Lorántfy Zsuzsannára*, öregebb *Rákóczy György*, Erdély fejedelme özvegy birtokába jutott, ki e helyet igen kedvelte, s *Helmecznek* visszaadása után ott kastélyt, és plebániát építtetett.

Miután azonban *Miklós* prépost a *Chycher* nemesek nagybátyja, ezeknek engedte át, míg neki tetszeni fogna, *Kis-Kapos* falu jövedelme élvezetét, ezektől *Miklósnak* a prépostságban utódja *Szaniszló Kis-Kapost* visszakövetelte, e követe-

lést a *Chycherek* oly zokon vették, hogy az 1442-ben e vidéken garázdálkodó *cseh rablók* segítségével a prépost életére törtek. — A ruszkai *Dobó* család után mintegy 1490-ben a Magyarország nagy részében garázdálkodó *Bebek* Ferencz, s ennek fia György 1555. a monostort kirabolta, és elfoglalta; a családjával együtt ágostai hitvallásra tért *Perényi* Péter pedig csaknem ugyanazon időtájt a *leleszi* s mindkét *kaposi* templomból a kelyheket, kereszteket, s más ezüst szereket elrabolta, az oltárokat, és oltártáblákat összezúzta, a templom padolatát fölszaggattatta, födelét lehányatta, sőt, mint a külföldi írók följegyezték, *Zápolya* fegyvereseivel töltötte meg, s csak három kanonoknak engedvén meg az ott maradást, de utóbb ezeket is meggyilkoltatván, három évig tanyázott a prépostságban.

A leleszi prépostságnak keletkezte óta dús, és jól rendezett országos *levéltára* is vala hiteles jegyzőkönyvekkel együtt; de leggazdagabb, számos régészeti emléket tartalmazó magán levéltárral is birt. Azonban e becses irodalmi kincset sem kímélték a prépostság birtokainak galád bitorlói, kik közül legelőbb is a *Palóczyak* 1403-ban a prépostságnak II. Audrás király által megújított eredeti alapítványokmányát, számos más nagy értékű iratokkal együtt, elrabolták és szétszörták. Ezért I. Ferdinand király megengedte II. János prépostnak (1526 — 1547.), hogy a monostort, a levéltár biztosítása végett, fallal, és sánczokkal kerithesse be, és erősíttethesse meg. — Mivel pedig az akkortájt *Leleszen* létezett kanonokok száma csekély, a hitelesítő kiküldetések, és a káptalan teendői végzésére elégtelen volt, 1559-ben *Agoston*, az utolsó szabályozott kanonokrendi prépost hivatalkodása folytán, azon végzés hozatott, hogy a prépost a monostorban legalább is öt szabályozott kanonokot, s ha ennyit nem találna, a monostorban lakni köteles, és hivatalos eskü által lekötött áldozárt tartozék tartani. — Egyébiránt a káptalan által nem eszközölhetett hiteles kiadások hiányának valóságos oka az volt, hogy egész 1567-ig *Schwendi* Lázár császári főkapitány a monostor birtoka egy részét *Nagy Mihályi* Sándornak, a másikat *Véukey* Ferencznek, és *Panka* Péternek zálogosította el, jóllehet e monostor káptalana még ezután is mintegy fél századig egyházi személyekből állott, míg *Bocskay* által el nem üzettek,

s a levéltár őrizetétől meg nem fosztattak; mert ezentúl a hiteljesítési foglalkozást „Okiratok vizsgálói“ czimen két világi rendű nemes, a jegyző, és írnok végezte, kiket e minőségben II. Mátyás király is megerősített, 1608-ban kelt rendeletében. Visszavette ugyan 1610-ben *Habardi* László prépost az országos levéltárt világi kezekből; de 1619-ben az ismét világiakra bízott szintén „Vizsgálók“ czimmal *Bethlen* Gábor által, ki elfoglalván *Kassát*, a *szepesi*, *jászóvári*, *leleszi*, és *egri* országos levéltárak gondozását világiakra bízta; 1655-ben mindazáltal, úgy látszik, ismét visszaadott e levéltárak gondozása az egyháziaknak.

A leleszi egyháznak, tulajdonképp a királyokat illető, *véd-* és *kegyúri* joga olykor másoknak is adományoztatott. Sőt már IV. Béla 1252-ben azt néhai Miklós bán fiának Andrásnak adományozta, ki *Sóvári* György grófnak, a *Sós* család ősapjának atyja vala. 1289-ben László király azt az apátok botrányos kihágásai miatt, Simon *Ubul* gróf fia fiainak István és Pál mestereknek adományozta. 1441-ben Ulászló király *Chapi* Imre, a királyi udvar testőre fiának az *Ákus* nemesek, s általa az ő, és *Zechi*, *Zrithe*, *Zerdahelyi*, *Agótzsi*, és *Sóvári Sós* családok törvényes utódainak visszaadta, vagyis új adományozás czimen szentesítette a leleszi egyház kegyuri jogát. II. Ulászló király végre e jogot *Palóczy* Antalnak, és Mihály mester királyi pohárnoknak adományozta. (*Katona, Hist. Crit. VI. 172.* — *Cod. Dipl. V. 3. 487.* — *Mus. Nation. MM. SS. lit. Procer. 189. sz.* — *Eccl. Cam. 42. cs. 20. sz.*)

Balázs, és *Péter* prépostok (1342—1347.), kieszközöl-
vén I. Lajos királynál ős alapítvány okmányuk megerősítetté-
sét, és Lelesz mezőváros számára évenként két, úgymint: *Szentkereszt föl-
találtatása*, és *felmagasztaltatása* évünnepén tartható országos *vásár* kiváltságát, ugyanezen királytól 1370-ben oly Rendeletet is kaptak, hogy a kihágást eikövető szerzetesek egyik monostorból a másikba ne menekülhesse-
nek a büntetéstől félelemből, hanem ott bűnböjdenek, hol a vétséget elkövették. De Zsigmond király is fölhatalmazta 1390-ben *Domonkos* prépostot, hogy a kevesbbé alkalmas, vagy a rend vagyonát pazarló elüljárókat megbüntethesse, s helyettök más alkalmasabb egyéneket rendelhessen, és terjeszthessen föl a királynak. 1405 körül *Chicheri* Miklós Lele-

szen, a király helybenhagyásával, *Szentlélekről* nevezett szegényápolót alapított, és *Vizkereszt* ünnepeére vásártarthatási szabadalmat eszközölt ki. Végre 1491-ben az *Osl* nemzetségből származott *Ostffy* Miklós prépost tiltakozott *Balint* nagyváradai püspök ellen, ki Magyarországból a *prémontréi* rendet ki akarta küszöbölni, s helyette a *csiszterczita* rendet törekvék hazánkban meghonosítani. (*Czinár. II. 36. l.*)

Valamint a többi magyarországi prépostságokat, úgy a *leleszi* is sokféle baj, és viszontagság érte. Mert jöllehet a mohácsi vész után nem esett annyira, mint a többi, a török betörés vonalába, mindazáltal a *Boeskay*, és *Bethlen*-féle fölkelések folytán sok erőszakoskodást kellett tűrnie, miuthogy mind *Boeskay*, mind *Bethlen* párthivei fekvő javait, s jövedelmeit elsajátították maguknak. — A majdnem fél századig monostorukból kiszorítottot, és több helyre menekült rendtagokat végre *Schöllinger* Ferencz, perneki prépost szállította vissza hazájukba, s legelőbb is 1697-ben az özvegy *Lorántfy* Zsuzsannával a *Palóczyakra*, ezekről *II. Rákóczy* Ferenczre szállott *Király-Helmecz* mezővárost váltotta ki *Rákóczy* Ferencztől 18,000 forinton. 1699-ben magát a prépostságot vette vissza legutóbbi birtokosától *Benkovics* Ágoston nagyváradai püspöktől, *Lipót* király helybenhagyásával, s azt előbb a *boroszlói* káptalannak, végre a *lucei* apátságának adta át. Ezentúl prépostsági helyettes kormányzók igazgatták *II. József* császár trónra léptéig a leleszi prépostságot, kik azt helyre állították, és tetemesen javították. *II. József* császár a prépostságot 1787. fölőszlatta; de *I. Ferencz* király 1802-ben helyreállította, és a *jászói* prépostsággal egyesítette; azóta mindakét prépostság, mint egyesített prépostság, létez. (*U. o.*)

A leleszi prépostok névsora.

1250—1270. *Estorás* János. (*Czinár. II. 40. l.*)

1290. — *Benedek*. (*Schwartner. Dipl. 348.*)

1330. — *Jakab*. (*Jerney. Tört. tár. II. 102.*)

1333. 1334. *Balázs*. (*Cod. Dipl. VIII. 3. r. 731. és 7. r. 251.*)

1342. — *Péter*, *Lajos* király káplánja. (*Eccl. Cam. 42. cs. 19. sz.*)

1344. 1347. *Balázs*, Erzsébet királyné káplánja. (*Cod. Dipl. IX. 1. r. 245. 563. — Eccl. Cam. 19. cs. 6. sz.*)

1364. 1370. 1371. *János*. (*Cod. Dipl. IX. 4. 264. l. — Schmitth. Episc. Agr. I. 327. l.*)

1379. *Domonkos*. (*Schwartn. az i. h. 376. l.*)

1387. 89. 90. 99. 1406. *Palóczy Domonkos*, dankusi püspök, prépost, és az egész rend örökös kormányzója. (*Cod. Dipl. X. 1. 388. 526. ll. — 2. 685. l. — 4. 512. l.*)

1405. 1411. 1421. 1424. 1429. 1433. *Chicheri Miklós*. (*N. R. A. 40. cs. 40. sz. — Eccl. Cam. 54. cs. 3. sz. — Cod. Dipl. X. 5. 230. l. — 6. 423. 626. ll. — 7. 111. 497. ll.*)

1423. *László*. (*Cod. Dipl. X. 6. 566. l.*)

1454. 1468. (*Balázs*. (*Act. Paulin. Lád. 8. cs. 5. sz. — Eccl. Cam. 46. cs. 15. sz.*)

1485. *Szastfy Miklós*. (*Acta Paul. Bereg. 1. cs. 4. sz.*)

1491. *Osl* nemzetségi, *Ostffynak* nevezett Miklós gróf. (*Czindr. az i. h.*)

1502. *Kornis Benedek*, váczi kanonok, később prépostsági kormányzó. (*U. o.*)

1526. *János*, a királyi alkorlátnok, és titoknok. (*U. o.*)

1531. *Illés*, előbb csornai prépost. (*U. o.*)

1544. 1546. *János*. (*N. R. A. 1692. cs. 11. sz. — Acta Paul. Bereg. 1. cs. 8. sz.*)

1549. 1558. *Bódy György*. (*Ung. Magaz. II. 163. — Péterf. Conc. II.*)

1556. *Draskovics György*, később pozsonyi prépost. (*Szvorényi az i. h. 219. l.*)

1567. A prépostság üres volt. (*Eccl. Cam. 42. cs. 19. sz. c. d.*)

1573. 1580. *Meleg Boldizsár*, csanádi püspök. (*Schmitth. Ep. Agr. III. 127. l.*)

1608. 1613. *Habardy László*. (*U. o. 164. — Eccl. Cam.*)

1622. 1630. 1633. *Telekessy István*. (*Szvorényi, és Eccl. Cam.*)

1658. 1660. 1663. *Somogyi Ferencz*. (*N. R. A. 265. cs. 38. 39. sz. — Acta publ. 47. cs. 113. sz.*)

1675 előtt *Vaskovich István*. (*Eccl. Cam. irreg.*)

1697. 1699. *Benkovich* Ágoston váradi püspök. (*Eccl. Cam.* 42. cs. 16. sz., és *praeposituralia* közt.)
 1700. *Schöllinger* Ferencz, perneki apát. (*U. o.*)
 1700. *Károly* lucei sz. Vinczéről nevezett apát. (*U. o.*)
 1710. 1712. *Tahy* Károly, lucei fogadalmas prémontréi kanonok, a prépostság kormányzója. (*U. o.* és *Acta Domin. Vac.* 1. cs. 2. sz.)

11. §.

M I S L Y E.

Sz. Miklós püspök-, s hitvallóról nevezett prémontréi prépostság.

Abauj vármegyében jelenleg is Kassa közelében két, úgymint: *Alsó- és Felső-Mislye* nevű helység létezik. *Alsó-Mislyén* egykor a XIII. század vége felé az Aba nemzetségből származott *Lapispatak*y (máskép *Somosy*) család alapította *prémontréi prépostság* állott sz *Miklós* püspök-, s hitvallóról nevezett templommal. — E prépostság és templom kegy- és véduri jogát 1435-ben Zsigmond király adományozta a *Lapispataki* családnak, s egyszersmind helyben hagyta annak *Lapispataki* Márton pozsonyi várnagy által történt javadalmaztatását *Alsó- és Felső-Mislye, Balogd, Olcsva* (Abaujban), *Boroszló*, és *Janó* egész helységek, *Mérk* (Sárosmegyei falu) fele birtokával. Azonban a kegy- és véduri jogot 1486-ban Mátyás király *Zbugja* István, és *Lapispataki* István-tól visszavette s ellenök a mislyei prépostnak védlevelet adott. (*Cod. Dipl.* X. 7. 642. l. — *N. R. A.* 1551. cs. 97. l. — 1066. cs. 6. l. — *Acta Jes. Cassov.* 7. cs.)

E prépostságot, mely az egri püspök egyházi joghatósága alá tartozván, ennek tartozott tizedet adni, az egri püspök 1564-ben a tizedszolgáltatás alól azon föltétel alatt mentette föl, hogy az egri várnak, ősi szokás szerint, évenként két szinezüst girát, és 16 magyar forintot fizessen. — 1573-ban Miksa király ezen 15,000 forint fejében *Kátay* Ferenczre irt

prépostságot, zálog czímen oly kikötéssel adományozta *Bornemissza* György váradi püspöknek, hogy a prépostság fekvő birtokait világi kezekből visszaszerezvén, egyházi férfiak által kormányzottassa; az isteni tisztelet, és zsolozsma benne el ne hanyagoltassék; a nevezett *Kátaynak* sz. Miklós ünnepeig az egész pénzösszeget, mely az általa ő Fölségének kölcsön adott 5000 magyar forinttal együtt 10,633 forintra rüg, kifizetvén, a prépostság fekvő javait bírhasssa, és örököseire is hagyományozhassa. Miután pedig ugyanezen püspök ezen összeg felét 5316 $\frac{1}{2}$ ftot visszatérített, azt rendelte a király, hogy az összeg másik feléből 10 egymásra következő évben 500 magyar forint évenként vonassék le, s a püspök a határidő letelte után, a királynak adja vissza e fekvő javakat, ki a püspököt, vagy annak örököseit védeni fogja megtámadói ellen. Hogy e kiváltás időjártával csakugyan megtörtént, tanúsítja Rudolf király végzése, melynek tartalmánál fogva a prépostság ismét *Kátay* Ferencz birtokába került, s 15,000 frt, és ez összeghez toldott 5000 frt, tehát összesen 20,000 frt fejében, melyet egyrészt készpénzben, más részt élelmi szerekben kellett lefizetnie, ismét az ő nevére íratott át. (*Eccl. Cam. inter praepositoralia. — N. R. A. 1064. cs. 43. sz. — 1066. cs. 6. sz.*)

A prépostság fekvő javai részletes elidegenítései közül a következők említhetők: 1615-ben *csege kátai Kátay* István *Olesva* falut 2100 forinton *Hofman* Györgynek adta el. — 1636-ban *Cseh* János, egri kanonok, és sz. *Péterről* nevezett *tapolczai* apát, kinek II. Ferdinand király 1633-ban adományozta a *mislyei* prépostságot birtokaival együtt, *Boroszló* vagy *Brestov*, és *Janó* helységeket *Losy* Imre egri püspöknek adta át 9000 forintért a prépostság 26,666 forintnyi összeg erejéig világi birtokosok, leginkább a *Kátayak* kezében levő birtokai fejében; *Losy* Imre püspök pedig ugyanezen helységeket a fentjelzett összegért *Meszty* Györgynek adta zálogba. (*U. o. 1257. cs. 48. sz.*)

Végre a *mislyei* prépostság, mely *Jerney* (*Történeti tár II. köt. 64. l.*) állítása szerint hajdan hiteles hely volt, a XVI. század folytán hazánkban dúlt belviszályok alatt idegen, kivált világi kezekbe jutott fekvő javai vissza váltatván, III. Ferdinand 1643-ban a prépostságot a II. *Rákóczy* Ferencz által

elfoglalt, de 1706-ban tőle visszavett fekvő birtokaival együtt a Kassára telepített jezsuiták társodájának adományozta; II. József császár pedig, a jezsuitákat fölösztatván, a tanulmányi alaphoz csatolta. (*Acta Jesuit. Cassov. 6. cs. 8. sz.*)

A régi okmányokból kideríthető mislyei prépostok névsora a következő:

1289. 1297. 1300. *Mihály* mester (*Cod. Dipl. V. 3. r. 473. l. VI. 2. 106. l. N. R. A. 1533. cs. 44. sz.*); — 1330. *Péter*. (*U. o. VIII. 3. 506. l.*); — 1393. *Miklós*. (*N. R. A. 1544. cs. 18. l.*); — 1435. *Demjény*. (*Cod. Dipl. X. 7. 646. l.*); — 1564. 1566. *Szerdahelyi Máté*. (*Eccl. Cam. praeos.*); — 1633. 1637. *Cseh János*, egri kanonok. (*Eccl. Cam. 39. cs. 17. sz. — N. R. A. 1666. cs. 6. sz. — 1734. cs. 30. sz.*); — 1648. *Jászberényi Tamás* jezsuita. (*Szvorényi*); — 1659. 1668. *Topos Ferencz*. (*N. R. A. 1066. cs. 6. sz.*); — 1663. 1664. *Gribóczy Mihály* jezsuita. (*Eccl. Cam. 39. cs. 18. sz. — N. R. A. 1066. cs. 6. sz.*); — 1707. *Szakmáry János*. (*U. o.*); — 1712. *Szerdahelyi Gábor*, egyszersmind a kassai jezsuita társoda igazgatója. (*U. o.*)

12. §.

R E G É C Z.

I. remete sz. Pál rendje társháza sz. Fülöp, és Jakab apostolokról nevezett templomával.

Regécz Abaujvár vármegyében keblezett várát Zsigmond király járulékaival együtt *Debrői* István hűtlenségi vétsége miatt *Györgynek*, Rácország uralkodójának, adományozta, s e várnak várnagyául 1497-ben *Mihály* fordul elő, 1557-ben és 1558-ban *Alaghy János* volt parancsnoka; 1590-ben *Rákóczy* Zsigmond említették főkapitányául. — *Regécz* várhoz tartozott *Ragach* (vagy *Regéczke*) majorság, jelenleg *Fonynak* főkegyháza, Telkibányától körülbelül egy óra járásnyira. — *Regécze* határában egykor I. remete sz. Pál szerzeteseinek létezett valószínűleg a XIV. század elején, bizonytalan, ki által, alapított kolostora, sz. *Fülöp*, és *Jakab*, mások sze-

rint sz. *Katalin* emlékezetére Istennek szentelt kápolnával, melynek számára 1301- és 1311-ben búcsu engedélyeztetett. (*Szirmay Notit. Topogr. polit* 73. 136. 160. ll. — *Act. Conv.* 1. cs. 1. sz.)

E kolostor szerzetesei többféle fekvő javakkal birtak; így sajátjuk vala *Golop*, Abauj vármegyei *Horváthi* nevű helységben egy nemes udvarhely szőlővel és malommal, Zemplén vármegyei *Tolcsva* helységben egy jobbágytelek szőlővel, és malommal, Abauj vármegyei *Vilmány*- és *Kis-Vilmányban* egy birtokrész. — 1384-ben Erzsébet királyné a regécsi pálosoknak védlevelet adott a kolostornak a vár területén volt szülleire nézve, minden *kilenczed*, vagy élelmi adókövetelés ellen. — Zsigmond király is adott nekik 1411- és 1412-ben védlevelet minden akár a szerzetesek, akár a templomukba zarándokló szekereiktől, árúiktól, lovaiktól, és élelmi szereiktől fizetendő vámkövetelés ellen. — 1438-ban *Upor István* a kolostornak ajándékozott egy *Tolcsva Cheteber* nevű szőlőhegyén létezett szőlőt, ugyanott egy a *Kutpataka* nevű csermely mellett volt jobbágytelket két szántás alá való földdel együtt, és egy a *Tolcsva* csermelyen volt malmot; — 1465-ben *Zápolya Imre* a regécsi pálosoknak *Horváth* faluban szabad udvarhelyet adott, s annak lakóit minden bérfizetéstől mentesítette. Ezen adománylevelet *Zápolya János* is megerősítette 1509-ben. — 1466-ban *Liszokay Szilva Péter* a remetéknak a *Tolcsva* vizén Regécz vára fölött egy malmot adományozott. — 1468-ban *Dyáki Simon* Horváthi faluban negyedrészt malmot adott el nekik 9 arany forinton. — Végre 1510-ben *László*, néhai *Rátki* Benedeknek fia, ottani birtokrészét örökös alanzsna fejében a pálosoknak adományozta.

Hazánk gyászos napjai közben e kolostort is sokféle viszontagság érvén, és az *Serédy Gáspár*, s az *Alaghiak* rabló vágyát ingerelvén, sok kárt vallott ingó, és ingatlan javaiban. Mert 1526-ban *János*, a pálos rend vezérfőnöke, a kolostornak Abauj vármegyei *Viszoly* határában *Korlátfalva* csermelyen állott, de elpusztult malmát *Erney Bálint*nak 20 forint jó pénzen eladván, 1547-ben kényszerültek a szerzetesek *Serédy Gáspárt* a kolostor, és *Horváthiban* volt majorságuk elfoglalása, s fölgyújtása, 1560-ban pedig *Alaghy Jánost* a Horváthi falu határában *Hernád* vizen volt malmuk, bázuk, és

nemes udvarhelyük bitorlása miatt a királyi Tábla által megidéztetni, míg végre 1614-ben egy, báró *Alaghy* Menyhérttel kötött egyezkedés értelmében, *Alaghy* Menyhért megígérte, hogy a kolostort és templomot helyre állítja, s egészen újra építteti; miután pedig *Alaghy* Menyhért 1636-ban 400 frtot lefizetett, a pálosoknak visszatéríttetni kellett *Barátokfölsé* nevű szántóföldekre, a „*Barátok rétje*“ nevű kaszálókra, malomra, jobbágytelekre, és szőlőre vonatkozó fölmentési okmány adatott ki. (U. o. 1. cs. 8. sz. — 3. cs. 6. 9. 10. sz. — 4. cs. 4. sz.)

Csak ennyit fődözhettem föl a regézi pálos kolostorról a királyi kincstár levéltárában a pálos szerzet abban őrzött irományai közt; ellenben a kolostor megszüntének semmi nyomára sem akadtam, mely azonban mindenestre az elégedetlenek által gerjesztett vallásos viszátkodások folytán következett be.

13. §.

S Á R O S.

Sz. Ágoston remete rendje, sz. Szaniszló püspök-vértanuról nevezet perjelsége.

A Sáros vármegyei Eperjestől három óranegyednyire *Torisza* folyó partján Sáros vár alatt, melytől a vármegye nevétt kapta, elterülő *Nagysáros* mezővárosban hajdan sz. *Ágoston* remeterendjének sz. *Szaniszlóról* nevezett perjelsége létezett. E helyen némely írók állítása szerint II. Béla király is tartózkodott, sőt, mint Bél írja, Sáros várát építtette. — De a perjelség alapítójáról, keletkeztéről, viszontagságairól, s megszünte koráról semmi bizonyos adat sem fődözhető föl; annyi azonban bizonyos, hogy IV. László király 1274-ben e perjelségnek egy kertet, *Tubel* várban egy telket, kaszálót, évenkint 50 kalangya gabonát, s a királyi heréből ugyanannyi kalangyát ajándékozott, s ez adományozást 1329-ben I. Károly, 1365-ben I. Lajos király is megerősítette. — 1345-ben Miklós nádor barátságosan kiegyenlítette a *Tarczay* család birta

Vörösalma helység, és sz. Ágoston rendje remetéinek bizonyos földterülete határai miatt fölmerült pört: a remeték pedig Tarczai Miklósnak 1514-ben bizonyos *Újfalu*, és *Vörösalma* közt volt földrészüket ajándékozták. (*Wagner Dipl. Sáros* 514. 521. 546. l.)

Ezen zárda perjelei valának: 1330-ban *János*; — 1350-ben *Miklós*; — 1514-ben *Barnabás*; — 1528-ban *Máté*. (*U. o.* 550. ll. — *Anal. Scepus. I.* 128.)

Sáros mezőváros plebániatemploma sz. *Jakab* apostol emlékezetére van szentelve, s a mostani templom már 1200-ban létezett. E templom *Ipolyi* nevű 1262-ben kineveztetett plebánusát, ki V. István király nejének káplánja vala, az egri püspök *Lambert* fölmentette a főesperes joghatósága alól. A plebánia *kegy- és védura a király* vala, ezért a plebánusok szedték az 1293-ban nekik utalványozott tizedet. — Jelenleg *Nagysároson* e plebániatemplomon kívül sz. *Kinga* emlékezetére szentelt nyilvános, a temetőben pedig sz. *Erzsébet*ről nevezett kápolna van. (*Dipl. Sáros.* 460. l. — *Schem. Cleri.*)

E mezőváros háborús időkben osztozott a vár bajaiban. Mert valamint I. Lajos király *Eperjes* megerősítése, úgy Miksa király *Sáros* vára helyreállíttatása végett *Eperjes*, *Sáros*, és *Szeben* városok lakóira bizonyos gyűjtést rótt, jelesül a sárosiakat e végre szükséges faszállításra szoritotta; Erzsébet királyné 1370-ben hivatalnokainak megparancsolta, hogy a barátok által szedett bor- és más dologtól semmi adót se követeljenek; Zsigmond király pedig 1399-ben meghagyta a sárosiaknak, hogy a király és királyné beszállásakor fizetelni szokott adományokat továbbra is szolgáltatassák ki. (*Dipl. Sáros.* 89. 218. 451. ll. — *N. R. A.* 1541. cs. 9. sz.)

1546-ban *Sáros* vár kapitánya *Wernher* György vala, ki *Szedéerkerte* *Sáros* vármegyei, néhai *Dobra* Péter örökösaitől 400 forinton kiváltatott s az ő nevére iratott falu törvényes birtokába beiktattatott; *Sáros* vára pedig *Szadvára* fekvő birtokkal együtt, melyet Rudolf király néhai *Csáky* Istvánnak adott zálogba 192,494 magyar forint fejében, előbb a *Rákóczy* család birtoka vala, ezután *Rákóczy* Zsigmond, és *Pal* által átíratás révén visszaköveteltetett, míg végre a sárosi uradalom a többi szomszéd uradalmakkal együtt az *Aspremont*

grófok birtokába jutott. (*N. R. A. 10. cs. 74. sz. — 41. cs. 8. sz.*)

Nagysáros mezővárosnak népes országos vásárai, kastélyai, nemes udvarhelyei, sőt Eperjes, és Szeben városok kiváltságaihoz hasonló szabadalmi valának. 1660-ban e mezővárosban igen magas, a hatalmas hegyen volt 15 öl magas, 8 öl széles fal kerítette várral, s kúttal birt erőddel együtt megrongált torony is létezett. E várban fogatván el éjjel, és hurczoltatván rabságba az utolsó *Rákóczy*, Lengyelországba menekült fogságából. (*Korabinszky.*)

14. §.

S Á R O S P A T A K

mezőváros az egykor ott létezett szerzetes rendek zárdáival együtt.

A Zemplén vármegyében Tokaj fölött 3 órányira fekvő *Sárospatak* mezőváros két a Bodrog folyó jobb és bal partján elterülő, egymással összezsátolt, *Sáros- Nagy- és Kis-Patak*, hajdan *Potok- és Rettel-Potokának* nevezett mezővárosból alakult. Mert, mint Béla király névtelen jegyzője írja, *Rettel, Oluptulma* atyja, Árpád vezér egyik alvezére volt e hely birtokosa, s alkalmasint a vár alapítója is; ezért utódai maradtak egész I. Endre király koráig e vár urai; Endre király azonban 1050-ben elcserelvén velök *Sárospatakot*, nejével együtt ott lakott.

1201-ben Imre király a *potoki* gyarmatosokat saját prépostjok joghatósága alá rendelte, s megengedte, hogy a király udvarbirája ítélhessen fölöttük; 1212-ben *Sárospatak*on született II. Endre király ott tartózkodása közben a király leánya sz. *Erzsébet*; ugyanott lakott 1262-ben az ifjabb király V. *István*, ki a vár éjszaki (*Vöröstoronynak* nevezett) tornyát építtette, s Mihály grófnak, *Ubul* fiának ajándékozta; 1291-ben pedig III. Endre király elismerte, hogy György mester, *Simon*

fia, magát a király kegyelmére bízván, *Potok* királyi várkastélyt átadta. Ugyanazon Simon 1321-ben e várkastélyt I. Károly királylyal elcserélte *Purustyan* (?) várkastélyért. (*Pray Annal. 1. könyv. — Wagner MM. SS. I. 310. — Szirmay Not. hist. Comit. Zempl. — Katona Hist. Crit. 4. 1074. ll.*)

I. Károly király alatt *Patak a király*, 1366-ban pedig a *királyné* városának neveztetett; de miután Zsigmond király 1390-ben e várost *Perényi* Miklósnak adományozta, *Perényi* Zsigmond pedig 1411-ben a *Debrői* István pártjához szegődött lázadókat *Patak* közelében szétverte, a *Perényiek* fiága magvaszakadtával *Nagypatak* Zsigmond királyra szállott, ki e várost a többi *királyi városok* sorába iktatta; 1436-ban azonban elzálogosítván azt *Palóczy* György esztergomi érseknek, *Palóczy* Mátéra, az ország nádorára, iratta át; 1440-ben a *bussziták* foglalták el *Patak* várát; de 1459-ben kiűzetek belőle; végre a paraszt keresztesek lázadásának elnyomása után 1516-ban *Perényi* Péter foglalta el *Patak* várát, s annak birtokában őt mind I. Ferdinand, mind *Zápolya* János király megerősítette. (*Szirmay az i. h. — Pray Annal. 2. 343. l. — Kaprinay Hist. Dipl. 2. 203. l. — Istvánffy 9. k.*)

Luther tanainak 1530-ban történt elterjedése, s ennek következtében a szerzeteseknek *Patakróli* kiűzetése után 1550-ben a *Dobók* pörlekedtek a *Perényiekkel* *Sárospatak* birtoka fölött, ezért *Perényi* Gábor *Dobó* Istvánt börtönbe záratta, ennek öcsesét *Domonkost* pedig lánczra fűzötten *Konstantinápolyba* küldte. De *Perényi* Gábor 1558-ban kiszorítván *Patakról*, a vár királyi várórséggel erősített meg, mialatt a *pataki* uradalmat tatárok rabolták ki. Végre *Perényi* Gábor, valamint a *Dobók* magvaszakadtával is, a *sárospataki* uradalom a királyi kincstárra szállott. Erre a királyi kincstár 1608-ban *Sárospatakot* *Lorántffy* Mihálynak adta el, 1610-ben pedig az egész uradalom *Thurzó* György nádornak adatott át, 1617-ben annak birtokába *Rákóczy* György lépett nejével, *Lorántffy* Zsuzsannával, s ez uradalom birtokában III. Ferdinand király által is megerősített 1647-ben. — Ugyanott tartotta 1660-ban lakodalmát *Rákóczy* Ferencz *Zrinyi* Ilonával. (*Istvánffy 20. 23. k. — Szirmay az i. h. 255. 341. és 475. §§.*)

Az ennyire ingadozó viszonyokat még in kább megza-

varták a Patakon lábra kapott új eretnek tan terjedésével az eretnekek és katolikusok közt egy egész századon túl, majd az egyik, majd a másik rész fölülkerekedésével elhuzódott belviszályok. Mert jóllehet e bajok elhárítására 1668-ban a várba jezsuiták telepítették; a reformátusok iskolái, s tanárai pedig a mezővárosra szorították, sőt midőn német helyőrség helyeztetett 1671-ben a várba, a reformátusok collegiumát is elfoglalták a jezsuiták, mégis 1682-ben a pataki iskola és a várfalaival szomszéd templom ismét visszaadott a reformátusoknak; a jezsuiták pedig *Szathmárra* távoztak el.

1686-ban ismét az ágostai hitvallásuak a várbeli templomból kiszorították, a reformátusoknak pedig iskolájuk elkoboztatván, a szabad vallásgyakorlat is megtiltatott. — Azonban *Tokay* Ferencz 1697-ben a várat elfoglalván, s a katonasírséget *Sturman* alkormányzóval, és báró *Vécsey* Sándorral együtt meggyilkolván, *Patak* 1701-ben a fölkelés vezéréből, II. *Rákóczy* Ferencztől elfoglaltatott, és a királyi kinestár számára elkoboztatott; a várost pedig még I. Lipót király lerontatta. 1705-ben *Rákóczy* az iskolát a templommal, és plebániával együtt ismét a reformátusoknak adta át, míg végre 1714-ben a várbeli templom a plebániával együtt a katolikusoknak adatott vissza; a reformátusok pedig a mezővárosban volt templomuk, és iskoláik birtokában megerősítették. (*Szirmay 189—199. U.*)

Miksa király 1572-ben *Sárospatak* mezővárosnak, és *Kispatak* külvárosnak a következő szabadalmakat engedélyezte: az egész országban élvezhető *vámmentességet*; szabad bíróválasztást; csak a választott bíró a tisztartó előtt tegye e a bírói esküt; továbbá piacbíró, pallósjogot, a fölségsértés, honárulás, és gyűjtogatás vétségei kivételével; szabad bormérést egész éven át, csak 18 hordó tartatott fenn, melyet három kitűzött időszakban az uradalom mér ki. — Ezen szabadalmakon kívül megengedte, hogy élelmiszereket s árukat szabadon szállíthassanak a városba, a *kilenczed* és *tized* beszolgáltatása után bort, gabonát, s más egyéb természetményeket szabadon árulhassák, reggeli 10 óra előtt azonban az elővásárlás tilos legyen; a mezővárosban nem lakó, vagy a közterheket nem viselő vidékiek bort mérni, vagy kereske-

dést úzni ne merjenek; a városban lakó *nemesek*, a városbíró hatósága alá tartozzanak s a közteherviselésben a többi lakosokkal egyiránt osztozzanak, a *kézművesek* testületekre, és ezéhekre osztassanak föl; a mezőváros *hiteles pecsétet* használhasson; az *egyházszolgáknak* *Perényi* Gábor által korlátozott illetékei továbbra is kiszolgáltassanak; végre a *Perényiek* alatt becsüszott visszaélések, a kilenczed, és tizedszedés kivételével, megmaradjanak, s a birtokszerzést, vagy eladást minden lakos szabadon üzhesse.

II. Ferdinand király 1634-ben *Sárospatak* mezőváros lakosainak évenként 4 országos vásár tarthatási jogot engedélyezett, és pedig sz. *Gedeon* (30 dik martiusra eső) évnapiján, *Exaudi* (húsvét után VI) vasárnap, sz. *László* király (junius 28-kára eső) évünnepén, és sz. *Gebhard* (augusztus 27-dikre eső) évnapiján. (U. o. 219. 220. ll.)

1720-ban III. Károly király a *pataki* uradalmat *Nagy- és Kispatak* s *Ujhely* mezővárosokkal, és a többi helységekkel, valamint a *pallós-* és *egyházi véd- és kegyúri* joggal együtt *falkensteini Trautzon* Lipót, *Donát* herczegnek, királyi főudvarmesternek, ajándékozta, s megengedte neki, hogy a *Patak* várhoz tartozó, de időközben elidegenítettett fekvő javakat visszaszerezhesse.

1731-ben *Sáros-Patakon* szegény-ápolda alapított, s annak, valamint a plebániának gondozása is a jezsuitákra bízott. 1780-ban a *Trautzon* család fiörökös nélkül halván el, a *pataki* uradalom a királyi kincstárra szállott, végre 1786-ban II. József császár a mezőváros déli részét *Józseffelva* néven német gyarmatosoknak engedte át. (U. o. 119. 200. ll.)

Az erős alkatú *pataki* várat *Perényi* Péter bástyákkal, és sánczokkal kerítettette be s e munkálatokat 1451-ben végezte el. A várerődítmények legkitünőbbike a már említett V. István király építtette 5 emeletes magosságú 3 öl vastag falból álló *vöröstorony*, melynek csücsát 4 kis torony ékesítette, s ezekben tartattak a *Rákóczy* család kincsei. A vár kapitányai valának: 1229-ben *Zuga* várnagy, 1300-ban *György* Simon, szabolcsi főispán fia, várnagy; 1548-ban *Végh* Ambrus, a vár kormányzója; 1681-ben báró *Szaponara* Fülöp; 1671-ben gróf *Staremborg*. (U. o. 201. 202.)

A várban látható plebánia templomot a *Palóczyak* építtették; a plebánia *ker. sz. János* emlékezetére alapított s

a megyes püspök egyházi joghatósága alól kivétetvén, egyedül az esztergomi érseknek tartozott egyházi ügyekben engedelmeskedni. — A plebániatemplomban nyugosznak *Perényi* Péter, és Gábor, s ennek neje *Ország* Ilona; *Palóczy* Mihály, és Antal; *Dobó* István, és Ferencz; *Lorántffy* Zsuzsauna, *Rákóczy* György, és Zsigmond, *Henrika* Frigyes nádor leánya, *Zekely* Klára, és Borbála. — A sárospataki plebánusok közül ismertesek: *Imre* király korában *János* prépost; 1366-ban *Sándor*, 1526-ban *Ráskay* Mihály prépost, 1503-ban *György* bodoni püspök; 1790-ben *Györky* István, sághi prépost; 1803-ban *Kovalik* János. — A mostani plebániatemplom „*Boldogasszony szeplőtelen fogantatása*“ emlékezetére van Istennek szentelve, a plebánia pedig, az egyházmegyei névkönyv állítása szerint, már 1263-ban létezett, s különféle viszontagságok után 1686-ban állított helyre. (U. o. 202. 203.)

Sárospatakon hajdan a következő szerzetes rendek léteztek:

a) sz. Domonkos, vagy hithirdető szerzetesek rendje.

Ezen rend kolostora 1255 körül Patak szőlőtermő, sz. *Vincze* nevű, halmán létezett, miből önkint következik, hogy a kolostor temploma sz. *Vincze* emlékezetére volt szentelve Istennek. E kolostort 1322-ben tűz pusztította el, mely alkalommal a IV. Béla király által *Marcell*, és *Juche* grófoknak adott *Zsádány* Zemplén vármegyei helységekre vonatkozó kiváltságlevél is elégett. (*Szirmay Notit. hist.* 23. §. és *Not. Topogr.* 208. l.) Ezekon kívül e kolostor keletkeztéről, s egyéb viszontagságairól, és elpusztulásáról semmi más adat sem fedezhető föl.

b) Sz. Klára apáczái sz. Annáról nevezett zárdája.

E kolostort II. Endre király alapította 1221-ben, 1241-ben a tatárok dúlták föl, ezért 1258-ban ideiglenesen *Ujhelyre* helyeztetett át, s az 1330-ban *Potok* vármegyéből származott *János* által ez apáczáknak ajándékozott *Felső Torony* helység felét kapta javadalmazásul. — 1398-ban ez apácza a

mohácsi gyászos ütközet után a reformátusok birtokába jutott *Abaj-Homok* puszta birtokába iktattattak be, mely puszta 1611-ben a pataki plebánia birtoka vala.

Ezen apácák birták *Csernahó* Zemplén vármegyei falut is, melynek nevét némely írók a szláv *cserna* (nyelvünkön fekete) szótól származtatják, minthogy az apácák öltözete barna színű vala. Azonban *Perényi* Péter, és *Drágffy* Gáspár elűzvé *Patakról* 1530-ban ez apácákat, azok birtokaiktól is megfosztattak, s Nagyszombatba menekültek; *Csernahó* falu pedig az apácákkal Ferdinand király helybenhagyásával kötött szerződés révén 1560-ban *Viczmándy* Mátyás és *Thorda* Zsigmondra szállott; de ezek sem birták *Csernahót* sokáig; mert már 1695-ben I. Lipót király végrehajtási parancsot adott ki *Csernahó* falunak a nagyszombati sz. Klára apácák főnöknője órbovai *Jakusith* *Judith* részére eszközendő lefoglalása iránt. E végrehajtási rendeletből pedig kiderül, hogy *Csernahó* falu egykor öregebb *Rozgony* *Osvald* leánya, *Palóczy* *Imre* özvegye, *Dorottya* birtoka vala, de *Rozgony* *Dorottya* e helységet a *Sárospatakon* létezett *Szentlélek* kápolnának, és így az ott lakott sz. *Klára* apácáknak adományozta örökös alapítványúl; azonban az országban dúlt belviszályok folytán az apácák Nagyszombatba kényszerülvé menekülni, *Perényi* *Gábor* *Csernahó* falut elfoglalta, és *Kopácsy* *István* nevű református udvari papjának ajándékozta. (*Kaprinai* *MM. SS. XXIII. köt. 20. 23.* — *Szirmay* *Not. hist. 47. 243. §§. N. R. A. 949. cs. 56. sz.*) — Egyébiránt e *Klarissza* kolostor romjai a külvárosban levő árkon túl még a jelen században is láthatók valának. (*Szirm. Not. topogr. polit. 208. l.*)

c) A sz. Ferenczrendi szerzetesek társháza.

A sz. Ferenczrendi szerzetesek a későbbi református collegium helyén laktak; de ki, és mikor? alapította társházukat, nem deríthető föl. Azonban a *Ferencziek* e társháza a kitünőbbek egyike vala; mivel őrség volt, s bizonyos számú társház és szerzetes fölött örködvén, hozzá tartoztak a *szántói*, *czékei*, *sóvári*, és *homonnai* társházak, melyekben 1525-ben 98 áldozár lakott. 1527-ben *Jubilate* (husvét után III. vasár-

nap) a sárospataki társházban tartományi káptalan tartatott, melyben *pécsváradi* Gábor ismét megválasztott a rend ötödik tartományi főnökévé. — 1713-ban a sárospataki ferenczieknek *Patak* János 250 forintot hagyományozott. (*U. o. 163. 164. ll. — Acta Jesuit. Patak. 1. cs. 47. sz.*) E rövid ismertetésen kívül több adat e zárdáról nem fedezhető föl.

d) A sz. Orsolyarendi apáczaak Szentlélekről nevezett zárdája.

A sz. *Orsolya* rendi apáczaak zárdájáról egyéb adat nem fedezhető föl, mint hogy e zárd a fennt jelzett Ferenczrendi szerzetesek, később reformatus collegiummá átalakított, társháza átellenében létezett. (*Szirmay topogr. polit. 209. l.*)

e) A rabváltó Szentháromságról nevezett szerzetesrend kolostora.

A rabváltó, Szentháromságról nevezett, szerzetes rendet 1694-ben *Körösy* György a Rákóczyak jószágigazgatója telepítette Sárospatakra, s alapította meg. Ez alapítványt 1734-ben *Trautzon* herceg és *Aspremont* gróf különféle jövedelemmel gyarapította. De a kolostort, mint az annak homlokzatán olvasható évvér tanúsítja, maga a rend építette föl a hivek kegyes adományaiból. 1727-ben *Trautzon* herceg megbízásából annak jószágigazgatója a rabváltó szerzeteseknek a sárospataki szőlőhegyen volt *Királyhegy* nevű szöllejét 5 évre minden teherrel mentesítette; 1736-ban pedig *Modlány* Kristóf, és ennek neje, *Grocholi* Mária, *Bikoldal* nevű az *Olaszi* szőlőhegyen létezett szöllejüket a rabváltó szerzeteseknek hagyományozták. (*Szirmay az i. h. — Acta Jesuit. Patak. 3. cs. 22. sz. — 7. cs. 112. sz.*) — Ezekhez járul még, hogy II. József esászár, a rabváltó szerzetesrendet egész Magyarországon megszüntetvén, e rend pataki kolostorát is föl-ozslatta.

f) Jézus társasága székháza.

Jézus társasága rendét *Báthory* Zsófia, *Rákóczy* György erdélyi fejedelem özvegye, telepítette Sárospatakra, s ott e

rend számára társodát alapított, fia Ferencz pedig a jezsuiták javadalmazására 12,000 kölesönkép elhelyezendő arany talléron kívül, a vár területén 3 házat, és templomépítésre alkalmas helyet, *Kispatakon* egy majorságot, kocsmát, szabad legeltetést, réteket, *Bodrogy* folyón halászatot, a *Csonkásallya* rét kaszálását, a külvárosban egy kertet, a *királyhegyi* szőlőhegyen a *Debreczeny* Istvánféle szőlőt, a *zsadányi* és *eresztvényi* szőlőhegyen szintén egy-egy minden tehertől mentesített szőlőt, a *regécsi* erdőben szabad faizást, és makkoltatást adományozott. Ez adományozást a király is megerősítvén, 1667-ben, a jezsuiták mindezen fekvő birtok törvényes birtokába 1668-ban Sámbor Máté áldozár személyében beiktattattak. (*Acta Jesuit. Patak. 4. cs. 1. sz. — 8. cs. 111. sz.*)

Ezen ingatlan javak, s azok jövedelmei birtokába behelyeztetvén a plebánia, és 1731-ben alapított szegény-ápolda gondozásával megbízott jezsuiták, ezen javadalmazáson kívül még a *társodának*, *templomnak*, és iskolának más magán személyek által részint adományoztatott, részint hagyományoztatott fekvő javakra is tettek szert. Ezek közül a nevezetesebbek a következők: 1669-ben *Csernel* Bálint Sárospatakon a *Rákóczy* utczában volt kertje egy részét 16 forintért a jezsuitáknak engedte át. 1679-ben ismét *Báthory* Zsófia valamennyi a *tarczali*, *tolcsvai*, *bényei*, *pataki*, és *ujhelyi* szőlőhegyeken létezett szöllejét a jezsuiták *nevendékeinek* hagyományozta. 1686-ban *Lubonyay* Erzsébet Patakon volt szöllejét, és Zemplén vármegye közönségének adott boraiért öt illető 130 frtot hagyományozott a pataki jezsuita társodának, 30 frtot pedig az ottani plebániatemplomnak. — 1690-ben a pataki társoda elfüljárója a vár alatt volt majorságot *Kádas* Istvánnak adta cserébe ennek a mezővárosban létezett pinceszéjeért. 1698-ban *Pataky* János, és ennek neje, *Pethő* Judit, egy Kispatakon volt jobbágytelket adott el 100 forinton a jezsuita társodának. (*U. o. 2. cs. 61. sz. — 6. cs. 99. sz. — 8. cs. 39. 111. sz.*)

1706-ban *Föley* Pál, ujhelyi plebánus, temploma orgonáját a jezsuita társodának adta át; 1710-ben *Szendrey* Erzsébet, *Kosoczky* György özvegye, a pataki szőlőhegyen birt szöllejét a jezsuita társodának hagyta; bizonytalan évben *Fekessy* Borbála, *Posányi* György özvegye, a jezsuita társo-

dának 7 szántóföldet, és rétet hagyományozott azon kikötéssel, hogy bizonyos pénzösszegeből holta napjáig évenként 30 frtot fizessen neki a társoda; ha pedig e kitűzött pénzösszeg el nem fogyna holta napjáig, a maradvány a jezsuitáknál fennálló *Krisztus haldlos küzdelme* testvérületét illesse.

1713-ban *Pataky Jónás* a jezsuita templomnak 200, a szegényápolódnak 30 forintot hagyott. 1715-ben *Szoboszlay Gergely* az *arbornyazsadányi* szőlőhegyen birt, *Előhegy* nevű, szöllejét a jezsuitáknak engedte át. 1716-ban *Jankafalvi István* Sárospatakon volt két telkét 90 frton a jezsuitáknak adta el, s ugyanazon évben a *Dobóczy* család egy Sárospatakon birt szabad telkét adta át kerttel együtt 40 forintért a jezsuita társodának; 1736-ban *Modlányi Kristóf* a pataki *Szegfü* nevű szőlőhegyen volt szöllejét hagyta a jezsuitáknak végrendeletileg. 1737-ben *Kossut András*, pataki jószágfelügyelő, egy Patakon volt parlag kertet hagyományozott a társodának; *Fogarassy István* pedig ugyanazon évben Patakon birt telkét adta el 60 forinton a jezsuitáknak; 1740-ben *Megyery Mihály* özvegye a pataki *Királyhegynek* nevezett szőlőhegyen létezett szöllejét adta át a jezsuita társodának. (U. o. 1. cs. 45. sz. — 2. cs. 69. sz. — 3. cs. 22. sz. — 4. cs. 55. sz. — 7. cs. 1. 5. 17. 18. 62. 99. sz.)

1741-ben *Ivók István* a nagypataki *Hosszuhegy* nevű szőlőhegyen *Rigószökönek* nevezett szöllejét két aranyért a jezsuita társodának engedte át; ugyanazon évben Sárospatakon a *Körössyféle* házbély adatott át az iskolaépület nagyobbitására 220 frtért a jezsuita társodának; 1744-ben *Pilárik Illés* egy *Nagypatakon* a *Dalmady-féle* nemes udvarhelyhez tartozott szántóföldet 10 frtért a jezsuitákra iratta át; ugyanazon évben *Végh Zsuzsannának*, néhai *Jankafalvi István* özvegyének, szintén Patakon a mezőváros piacznán a *korcsma* és *mészárszék* mellett volt pinczéje pedig biróilag foglaltatott le a jezsuiták számára. 1759-ben *Hegymeghy Borbálának*, néhai b. *Meskó Jakab* özvegyének *Körössy* Andrásra, ennek magvaszakadtával a királyi kincstárra szállott pataki háza adatott át a jezsuitáknak. 1766-ban *Iglay Jánosnak* ugyanott volt háza jutott 50 frtért a jezsuiták birtokába.

Ezekén kívül a pataki jezsuitáknak a kincstári levéltárban létező irományai közt ugynevezett „házi könyve“ is

van, melyben a pataki jezsuiták által bírt házak, kertek, telkek, és ezek jövedelmei általánosán sorolhatnók el, mint a plebániához tartozó iskolákra tett alapítványok, ugymint: a pataki házak, a *Bodrog* folyón túl fekvő majorság, és ház, s egy más a papnevelde birtokához tartozott ház; fekvő telkekben *Abaujhomok* pusztája, *Csonkásallya* rét, *Bényén* ház, csapszékek, és mézárszékek, *Zalkod* (Salkocska) Sáros vármegyei helység, s több *zsadányi*, *csernahoi*, és *nagytoronyai* Zemplén vármegyében keblezett helységek, a *modlányi* szántóföldek, végre a plebániához tartozott lívek bor- és gabnatizede, s több szőlő. (U. o. 5. cs. 1. 40. 50. sz. — 6. cs. 21. 42. sz. — 7. cs. 27. 61. 82. 83. sz.)

A jezsuita templom és székház lakosainak, mint följebb említettem, a reformátusok által több ízben eszközölt elűzésén, s viszont visszatérésén kívül még említendő, hogy 1703-dik évi november 14-dikén kirabolatott; 1746-ban pedig *Kossovics* Ádám a templom főoltára fölött állott *boldogságos szűz Mária* szobra számára készítettendő koronára ezüst kávécsészéket, s ezüst szelenczét, és 6 ezüst kanalat; a „*Krisztus halálküzdelleme testvérület*“ számára pedig két ezüst gyertyatartót, végre a templomnak ezüst szövetű nőköntöst hagyományozott. (U. o. 1. cs. 50. sz. — 5. cs. 6. sz.)

A székház elöljárói valának:

1668-ban *Torday* Iguác. (*Act. Jesuit. Sár-Patak. 8. cs. 111. sz.*)

1669. — *Nemesány* Miklós. (U. o.)

1699. — *Bollassy*. (U. o. 1. cs. 11. sz.)

1706. — *Pap* Ferencz. (U. o. 4. cs. 63. sz.)

1710. — 15. 16. *Rajcsányi* János. (U. o. 1. cs. 59. 60. sz.)

1718. 21. 27. *Ambler* Tamás. (U. o. 1. cs. 49. sz. — 4. cs. 14. 71. sz.)

1729. 31. *Horváth* Boldizsár. (U. o. 2. cs. 2. 8. sz.)

1733. — *Riberics* János. (U. o. 2. cs. 64. sz.)

1736. 38. *Rothl* Simon. (U. o. 4. cs. 23. sz. — 6. cs. 62. sz.)

1743. 44. 45. *Szabó* Ferencz. (U. o. 3. 24. sz. — 4. cs. 59. sz.)

1764. — *Tallian* Miklós. (U. o. 4. cs. 37. sz.)

1764. — Schotter János. (U. o. 4. cs. 16. sz.)

1766—1773. Jabroczyk Pál. (U. o. 4. cs. 7. sz. — 6. cs. 10. 67. sz.)

15. §.

S Z É P L A K.

Boldogasszonyról nevezett benczés apátság.

Széplak helység Abaúj vármegye legszebb vidékén, Kassától csak egy órányi távolságra a *Torisza* folyónak *Hernád* vizébe szakadásánál fekszik, s e helység halmán, az egykori *mislyei* prépostság átellenében, Hevenessy Gábor jegyzetei szerint, állott a sz. *Benedek* rendiek *Boldogasszonyról* nevezett monostora azon helyen, hol a sz. István I. apostoli királyról czimzett esztergomi ősrégi papnevelde magtára épült, miután a monostor romjai a plebániához építése anyagául használtattak föl. Ezen a legrégebb apátságok közé tartozott apátságnak mind keletkezte, mind alapítója ismeretlen; — csak is annyi bizonyos, hogy a monostor 1143-ban avatott föl II. Gejsa király uralkodása közben a *boldogságos* szűz *Mária* emlékezetére. (*Koller Episc. Quinqueecl. I. 411 l.*)

Ezen apátság javadalmához tartoztak az Abaúj vármegyében keblezett: *Széplak*, *Apáti*, *Alsó-Hutka*, *Zdoba*, *Rás*, *Felső-Óvár*, *Beszter*, *Garbócz* helységek, és *Lebenye* puszta, melyekről némely Czinár Mór tudósunk által Fuxhoffer monasteriologiájában történeti idősorozat szerint följegyzett adatokat elsorolni nem leend érdektelen. 1286-ban *Supek*, máskép *Apáti* helységre vonatkozólag *János* széplaki apát, és az e helységet az ő prépostsága javadalmához tartozottnak állító jászóvári prépost *Antal* közt fölmerült pör, *Supek* helység a prépostnak íteltetvén oda, kiegyenlített ugyan; de *Péter* széplaki apát, megújítván 1343-ban e pört, választott bíróság ismét a jászóvári prépostnak *Pálnak* ítélte oda e helységet.

Hollós Mátyás király a széplaki apátság véd-, és *kegyuri* jogát a *Rozgony* családnak adományozta, s e jogukkal élvén *Rozgony János* országbíró, és *Rozgony Rajnald* királyi főtár-

nokmester a széplaki apátság *Toklár* János kassai bíró fiát *Istvánt* nevezték ki apáttá, kiről azonban nem nyomozható ki, valljon sz. Benedek rendi, vagy világi áldozár volt-e?

1513-ban II. Ulászló király Kassa városához intézett rendeletében meghagyta, hogy *András* apátot az apátság birtokai bármily megtámadója ellen oltalmazza; 1521-ben pedig *Szakmáry* György, pécsi püspök, kinek II. Ulászló király adományozta ez apátság *kegy- és véduri jogát*, *Nagy* László tiltakozása elenére ugyan, de utóbbi beleegyezésével, *Jánost* nevezte ki apáttá, ki 1524-ben megszorulván, *Garbócz* és *Beszter* helységeket 200 firton kényszerült *Zemerei* Mihálynak adni zálogba; ez pedig az erre következő évben meghalván, az apátság birtokait többen, de leginkább *kassai* polgárok rabolták el.

Azonban még inkább hanyatlott az apátság javaivalma a gyászos mohácsi ütközet után kitört belzavarok folytán. Ezért I. Ferdinand király, az apátság fekvő javai megmentésére, annak *kegy- és véduri jogát* 1528-ban Kassa városának adományozta, minthogy e város közel volt az apátság fekvő javaihoz. De a király ezen intézkedése sem használt sokat, mert az akkori mozgalmas időszakban a monostor épületei fölgyújtattak, ingóságai elraboltattak, ingatlan birtokai elfoglaltattak, vagy *Zápolya* János által saját párhiveinek ajánlékozattak. — Ily adományozás révén iktattatta be *Zápolya* János 1538-ban *Gecsei* Márton és *Lónyai* Gergely párhiveit a *mislyei* prépostság, és a *széplaki* apátság fentjelzett fekvő javaiba.

Sokkal erélyesebben és sikeresebben intézkedett Ferdinand király a *széplaki* apátság megtámadói elnyomására, és a katonaságnak az apátság bitorlásátóli eltávolítására, midőn 1558-ban a világi kezekből kicsikart apátságot a *béni* prépostsággal, az ehez tartozott fekvő javaikkal, és a nagyszombati harninezad pénztarából hetenkint kiszolgáltató 2 magyar forint járadékkal együtt társoda szervezésre a nagyszombati jezsuitáknak adta új adományozás ezimén, s ez adományozást 1635-ben III. Ferdinand király is megerősítette. Később *Alaghy* János bitorolván az apátság jövedelmét, 1565-ben Miksa király vállalta el annak védelmét, de sikertelenül az 1567-ben e vidékre betört törökök pusztításai, és a protestánsoknak erőszakos foglalásai miatt. Ezen veszély

elhárítása miatt a jezsuiták Nagyszombatból eltávoztak, mire *Oláh Miklós*, esztergomi érsek, a széplaki apátságot az általa Nagyszombatban építtetett Sz. István papnevelde fenntartására fordította. (*Eccl. Cam.*)

Mindemellett 1568-ban az apátság fekvő birtokainak a *kassai* katona-élelmezési házhoz eszközrendő csatoltatása került szóba; de e birtokokat az *Alaghi* család tagjai tartották elfoglalva, mint az *Alaghi* családtagok közt 1603-ban eszközölt osztályozásból kiderül. Az apátság székhelyét, *Széplakot*, udvartelkes nemesek (Curialisták) bírták. Mert 1565-ben *Cziráky Vazul*, és *Alaghi János* ott egy udvarhelyet, és *Erdélyrész* nevű birtokrészt közösen bírtak, valamint *Magócsy Gáspár* is Széplakon birt az ellene 1569-ben kiadatott idézési parancs tanúsága szerint.

Egy másik udvartelket Széplakon 1616-ban *Tatay Gergely*, és *Alaghy Mihály* bírtak közösen, melyet 1000 frton vettek; 1655-ben ugyanezen *Tatay Gergely Széplakon* birt a *Rövicszer* nevű jobbágytelket *Czigley Mihálynak* iratta át 100 talléron. 1662-ben pedig ezen telekre nézve gróf *W. selényi Ferencz* nádortól új adományozást eszközölt ki, s azt még ugyanazon évben *Tállyán*, és *Kassán* létezett házaival együtt *Stepan Istvánra* iratta át 14,000 tallér fejében. — Sőt *Rákóczy Ferencz* herceg is elzálogosított 1673-ban egy Széplakon volt udvartelket egy a Zemplén vármegyei *Zombor* nevű szőlőhegyen volt szőlővel együtt *Vára /y Mihálynak*, és nejének *Udvarhelyi Erzsébetnek* öt évre 6000 forinton, mely összeghez 1676-ban áremelés czímen még 400 magyar forintot vett föl.

Egy másik Széplakon létezett *Bárczy Ferencz-féle* a Rákóczyak birtokába jutott udvarhely is fordul elő, melyet *Báthory Zsófia* 1696-ban *Stepan Istvántól*, ki az előbb említett *Tatay* leányát vette nőül, hitvestársi jogon vett meg.

Végre 1717-ben III. Károly király egy Széplakon *Sós István*, és neje *Vára /y Annánál* zálogban volt udvartelket *Rákóczy* hűtlenségi vétsége miatt báró *Mesko Jakabnak* adományozott mindkét ágra terjedő örökösödéssel. — Jelenleg a báró *Miskó* család bírja a széplaki apátság birtokai nagyobb, örökös bevallás nyomán kapott, az egi káptalan kisebb néhány jobbágytelekből álló, végre az esztergomi sz. István

papnevelde annak harmadik részét. (*N. R. A. 988. cs. 22. sz. — 266. cs. 17. 18. 20. 22. 23. 29. 30. 33. sz. — 1038. cs. 5. sz.*)

A széplaki apátok közül ismeretesek: 1217-ben *Cyegel*, 1286—1330-ban *János*, 1343-ban *Péter*, 1383-ban *János*, 1435-ben *István*, 1485-ben *Mihály*, 1513-ban *András*, 1521-ben *Chevl János*, 1552-ben *Alaghi Beken János*, 1671-ben *Kondoray Tamás* kormányzó. (*Czindr I. 247. l. — Cod. Dipl. VIII. 3. 506. ll. — X. 3. Acta. Francisc. Sopron. 78. levélt. sz.*)

16. §.

S Z E R E N C S.

Sz. Péter és Pál apostolokról nevezett benzés apátság.

Szerencs, hajdan a magyaroknak Pannoniában szerencsésen sikerült honfoglalása miatt, *Zerenchének* és *Zeremcsének* neveztetett Zemplén vármegyei Tokajtól mintegy két órányira eső mezőváros, az apátsági épülethől alakítottatott, de már rég szétromboltatott vár alatt terül el, s a vártól nem messzire nyugot felé egy sziklából dús kénforrás bugyog ki, mely a várat körül keríti, és hajdan a benzések halastavai vannak. Szerencsen már 1321-ben plebánia létezett, magát Szerencset pedig a *Monoky* család bírta.

E család Szerencsen osztályos rokonaival együtt 1393-ban sz. *Péter*, és Pál apostolok emlékezetére Istennek szentelt benzés apátságot alapított, s ennek javadalmazásul lelke nyugalmaára *Szerencs*, és *Uj-Eőr* helységeket hagyományozta volna, mint *Bubek* Demeter nádornak Szerencs helység, és az ottani monostor véd- és kegyüri jogának adományozására hivatkozó 1400-ban kelt végítéleti okmánya tanúsítja. (*MM. SS. Hevenessy. — Cod. Dipl. X. 8. 367. l.*) — Azonban ez apátságnak sokkal régiebbnek kellett lennie, mintán egy 1294-ben kelt okmányban *Domonkos* grófnak, *Farkas* fiának, mint ez apátság kegyurának, meghagyatik, hogy azt állíttassa helyre. (*N. R. A. 1545. cs. 2. sz. 7. §.*)

1490-ben Albert, lengyel herceg, királylyá választatása végett, Szerencsre országgyűlést hirdetett. 1502-ben Szerencs *Abrámy* Mihály apát korában már mezővárosnak nevezetik. 1507-ben *Zápolya* János kegy- és véduri jogánál fogva ez apátságot *Zikzói* Péter vallásos férfinak oly föltétel alatt adományozta, hogy szerzetes szabványok szerint tisztességesen éljen, és az apátság fekvő javait el ne merje tékozolni, mint előtte éppen ezért méltóságától megfosztatott elődje lön.

— 1532-ben *Ferdinand* király, a hatalmas főurak ragaszkodásának megnyerése, és azoknak *Zápolya* János pártjától eszközendő elidegenítése végett, ez apátság birtokát egy időre *Bebek* Ferencznek engedte át, 1549-ben pedig *Bebek* Ferencz öcsésének *János*nak adományozta, s ez adományozásnak hitelesítését az egeri káptalan előtt *Monoki* Ferencz eszközölte, végre ugyanezen király 1552-ben az apátságot újra *Bebek* György sz. Ferenczrendi szerzetesnek, a katolikus hit erélyes védőjének, adományozta; de *Bebek* György apátot *Némethy* Ferencz, Tokaj vára parancsnoka, 1556-ban elűzvé, a monostort az apátság birtokaival együtt *Izabella* királyné, *Zápolya* János özvegye, számára elfoglalta, s várrá alakította át, melyet *Pethő* János, *Ferdinand* király hadvezére, 1559-ben eredménytelenül ostromolt ugyan; de végre mégis kényszerült 1565-ben a várórség a várat *Balassa* Menyhért császári vezérnek átadni. (*Czinár* I. 283 l. — *Szirmay* az i. h. 166 l.)

1583-ban *Rudolf* király *Szerencs* mezővárost *Rákóczy* Zsigmond egeri kapitányra iratta át 9160 frt. fejében, mely pénzüsszeghez *Rákóczy* Zsigmond 1585-ben, és 1593-ban ismét új pénzüsszegeket adott kölesön, ezért 1603-ban *Rudolf* király a szerencsi apátságot királyi adományozás czimen *Rákóczy* Zsigmondnak adta át. — Mivel pedig 1605-ben *Szerencs* mezővárosban tartatott azon országgyűlés, melyen *Bocskay* István Magyarország fejedelmévé választatott, ez esemény emlékezetére *Szerencs* mezőváros 1606-ban a szabad királyi városok sorába iktattatott. 1608-ban *Rákóczy* Zsigmond *Szerencsen* halt meg, s az általa a reformátusok számára épített templomban temettetett el, mint erről tanúskodik azon *Rákóczy* Zsigmondnak saját fiai *Zsigmond*, és *Pál* által vörös márványból készítettett síremlék, melyet, midőn 1644-ben a

Rákóczyak tisztartója Szerencs várát a királynak átadta, a császári katonák *Radvány* István várnagy alatt megfertőztettek s kiraboltak; de *Rákóczy* György a várat rohammal foglalván vissza, a tisztartót a vár kapujára akasztatta föl. (U. o. 167—169. ll.)

1670-ben I. Rákóczy Ferencz a *Veselényiféle* fölkelésbe keveredvén, de Lipót királytól kegyelmet nyervén, Szerencs várát német várórségnek adta át; de midőn 1680-ban a *Tököly* intézte fölkelés kitört, a császári várórség odahagyta az erődítményeitől már előbb megfosztatott várat. 1683-ban a reformátusok elvették a katolikusoktól a templomot, s annak birtokában maradtak mindaddig, míg II. *Rákóczy* Ferencznek külföldre menekülése után 1711-ben a vár a királyi kincstárra nem szállott. — 1715-ben a szerencsi uradalom negyedrésze örökösödési czimen Rákóczy Ferencz nővérének *Juliának*, *Aspremont* gróf nejének adatott át, háromnegyed részét pedig királyi adományozás révén 100,000 rénes frtért gróf *Illésházy* Miklós királyi korbátnok kapta meg mindakét ágra kiterjedő örökösödési joggal; erről gróf *Grassalkovics* Antalra, ez által *Szirmay* Tamás ezredesre, erről ismét az *Almássy* családra szállott. 1757-ben Mária Terézia királynő Szerencsnek országos vásártarthatást engedélyezett; 1760-ban pedig *Almássy* Mihály a katolikusok számára új templomot, plebániát, és szegényápolót alapított. (U. o. 169. 170 ll. — N. R. A. 1072 cs. 6. sz.)

A Szerencsen jelenleg fennálló plebániatemplom „*Kisasszony (vagy Mária születése)*“ emlékezetére van szentelve Istennek, és a püspök szabad adományozásához tartozik. Az apátságnak „sz. *György vértanútól*“ vett czime pedig érdemesült egyháziaknak szokott adományoztatni.

A szerencsi apátok közül ismertesek: 1329-ben *János*, ki 1330-ban megfosztatván méltóságától és börtönbe záratván, *Benedek* lőn utódja az apát méltóságban; 1349. *Egyed* fordul elő, mint szerencsi apát, 1360- s 1400-ban *János*, s ugyanekkor az apátság kegy- és véduri joga az *Isypi*, *Barochi*, *Chelei*, és *Bogád-Radvány* családoknak íteltetett oda; 1424-ben *Doby* György, *Luczi* Tamás, és *Monak* Mihály kegy- és védurasága közben *Kurimay* János, 1445-ben *Miklós*, tripoli püspök volt az apátság kormányzója, 1550-ben *Monoszlói* Péter, 1554-ben

Jakabházi Lukács, máskép az egri Ágostonrendiek perjele volt szerencsi apát. — (*Eccl. Cam.* 31. cs. 25. sz. — *N. R. A.* 1529. cs. 13. sz. — 1569. cs. 29. sz.)

17. §.

T E R E B E S

mezőváros I. remete sz. Pál rendje „Boldogasszonyról“ nevezett kolostorával.

A *Tüke-Terebesnek* nevezett Zemplén vármegyében *Topolya*, és *Bodrog* folyók közelében fekvő terjedelmes mezőváros három: *Al-, Föl- és Közép-Terebes* helységekből s *Paris* vagy *Parics* nevű, a vár alatti faluból alakult, ezért a tatárjárás után az ezen várból eltávozott *Parics* család nevére *Parics-Terebesnek* is mondatott. Ezen vár 1280-ban a hozzá tartozott fekvő birtokkal együtt az *Aba* nemzetségből származott nemesek közt osztatván föl, *Drugeth* Vilmosnak szepesi, és ujbári főispánnak jutott, ki azt *Miklós* öcsésének, s másoknak engedte át 10 gira ezüstért, és egy *Terebes* határában feküdt telekért.

1343-ban e vár már királyi várnak neveztetett, s mint ilyent adományozta azt 1387-ben Zsigmond király *Perényi* István fiának *Perényi* István mesternek. Azonban 1483-ban e vár *Perényi* István fölségsértési merénylete miatt I. Mátyás király hadseregei által ostrommal elfoglaltatván, a királyi kincstárba szállott; de *Imrének* *Perényi* István fiának visszaadatván, a *Perényi* család birtokában maradt 1567-ig; a *Perényi* család utolsó fiörköse *Perényi* Gábor, és ennek neje *Ország* Ilona pedig elhalván, királyi helybenhagyással *Perényi* Gábor nővére fiának *Homonnai Drugeth* Györgynek hagyományoztatott. Mivel azonban *Drugeth* György a nemesség ellen elkövetett erőszakoskodásai miatt 1600-ban jószág- és fejvesztésre ítéltetett, *Terebes* vára a hozzá tartozott fekvő javakkal együtt a királyi kincstár számára foglaltatott el.

1620-ban *Bethlen* Gábor foglalta el *Terebes* várát, s azt

Széchy Györgynek hadai vezérének ajándékozta ; de 1625-ben a vár visszaadatott gróf *Drugeth* Jánosnak, 1684-ben pedig a felkelők portyázásai ellen helyre állított várat *Tököly* Imre foglalta el ; azonban a *Tököly* által ott hagyott várórség, légberőpítvén puskaporról az erődítményeket, a várat kényszerült oda hagyni. Végre a *Drugethek* fiága is kihalván, *Keglevich* Teréz, *Drugeth* Zsigmond özvegyének utódai által a gróf *Csáky* családra szállott. (*Szirmay Notit. hist.* 52. 122. 123. 258. 322. 416. 596. 649. §§.)

Terebes mezővárosban egykor *I. remete sz. Pál* rendje szerzetesei is telepedtek le, kiknek 1500-ban *Perényi* Imre nádor adott szállást, s miután kolostort építtetett számukra, 1504-ben alapítványi okmányt állított ki, melynél fogva lelke nyugalomára örökös alamizsna czimén a király beleegyezésével *Sáros*, *Olaszi*, és *Vécse* helységeket ajándékozta egy a *Bodrog* folyón létezett malommal együtt a terebesi pálos kolostornak javadalmazástul ; de egyszersmind arról is biztosította a pálosokat, hogy *Ferrara* Péter bibornok apostoli követ, az egri püspökség kormányzója jóváhagyásából, a *Terebes* mezővárosban létezett *Boldogasszony* egyházat, melynek megszűnt plebániája a sz. *László* kápolnához csatoltatott, nekik adományozza. (*Acta Conv. Paul. Tereb.* 1. cs. 1. sz. — 2. cs. 7. 9. sz.)

Ezen alapítványt mások is gyarapították adományozásaikkal, melyek közt két *tolcsvai Elő- és Várhegy* nevű szőlőt *Buchkai* Mihály ajándékozott e kolostornak. — 1509-ben *Lenke* Antal egy *Terebes* határában volt rétjét 1516-ban *Zeeni* György és *Tamás Zsadányban* létezett birtokrészeiket adták örökös alamizsnául a terebesi pálos zárdának. Ugyanazon évben *Zrittey* Zsigmond adományozta *Zsadány* felét a pálosoknak. — 1595-ben *Terebes* mezőváros hatósága a pálosoknak ítelt oda egy *Borzva* folyón volt malmot. (*U. o.* 1. cs. 3. sz. — 3. cs. 1. sz. — 6. cs. 1. 2. sz.)

1530-ban *Perényi* Péter a pálosokat elűzte *Terebesről* ; de *Drugeth* György 1615-ben a pálosok visszahelyezését tökélvén el, legalább két áldozárt kért a szerzet vezérfőnökétől a terebesi kolostor számára, megigérvén, hogy a templomot vissza fogja nekik a fekvő javakkal együtt adni. Azonban a pálosok csak 1650-dik évi kisasszony hava 8-dikán foglalhatták vissza elpusztult kolostorukat orhovai *Jakusics* Anna,

gróf *Drugeth* György özvegye törekvése nyomán, midőn végleges egyezkedés következtében a király helybenhagyásával kimondatott a pálos szerzet fekvő javainak visszatérítése, ugymint: *Terebesen* a *Tóth-* és *Barátszer-uteza*, *mészárszék*, *bor- és sűrmérés*, a terebesi rét, és 90 köböl alá való szántóföld, a vár alatt volt malomban szabad örlés, *Parics* helységben egy telek szabad halászzal, *Vécse* helység fele fél *Topoly* vizen állott malommal együtt. Záradékol pedig biztosított a kolostor, hogy a *Homonnay (Drugeth)* család magvaszakadta esetére minden a kolostort ősi alapítvány levele folytán illető fekvő birtok a pálosokra szálljon. Azonban volt-e, s mily eredménye volt ez egyezkedésnek, nem nyomozható ki; mindazáltal bizonyos, hogy a pálosok *Homonnai Drugeth* Györgynél kerestek oltalmat a reformátusok támadásai ellen, s hogy még 1674-ben is két a várba menekült pálos áldozárt zártak a fölkelők börtönbe. (*U. O. 1. cs. 6. 9. 15. 17. sz.*)

A terebesi pálos kolostor eddig ismertetett fekvő javain kívül birta még *Kolbaszó*, *Priszlop*, *Osztrozsnicza*, és *Breznovecz* Zemplén vármegyei helységeket; *Terebesen* a *Vallai* és *Czei éli-féle* házat, *Olaszi* falut nemes udvarhelylyel, *Zsadányt* *Mulató* nevű nemes udvarhelylyel, és *Sára* az *ujhelyi* társház birtokához csatoltatott falut; továbbá e pálos kolostoré vala *Garány* várkastély *Bodzás-Ujfalu* mezővárossal, *Garány*, és *Kasó* helységek, *Ladmócz* pusztá (most helység), végre *Gödön* egy malom egy *Alsó Legenyén* létezett nemes udvarhely felével és *Visken* egy birtokrészszel. (*Protoc. Paul. Terebes 65. l.*)

Ezen ismertetéshez csatolható, hogy az egykori pálos-egyházban jelenleg *Sarlós Boldogasszony* emlékezetére Istennek szentelt plebániatemplomban, melynek plebániája már 1333-ban létezett, 1502-ben ismét helyreállított, s melynek legközelebbi kegy- és véduri jogát *Szapáry* *Etelka* grófnő, gróf *Andrássy* neje gyakorolta, az 1458-ban meghalálozott *Perényi* *János*, és az 1519-ben elhalt *Perényi* *Imre*, a kolostor alapítója, hamvai nyugosznak.

18. §.

T O K A J

kir. kincstári mezőváros egyházi épületeivel.

Tokaj mezőváros Zemplén vármegyében a *Bodrog* folyónak *Tiszába* szakadásánál fekszik, s nevét Bél állítása szerint, *Tocota*, *Tochol*, *Tokoydtól*; Szirmay véleménye szerint az alatta elfolyó *Takta*, (a magyarok elnevezése szerint *Tokota*) csermelytől kapta. Ezen vidéket, Béla király névtelen jegyzője állítása nyomán, *Árpád* magyar fővezér honfoglalása előtt a *metanasta jászok* szláv néptörzsekkel vegyest lakták; a honfoglaló *Árpád* pedig azt *Turczok* hős vitézének ajándékozta, ki itt azonnal várat építtetett. — Tokaj lakosai magyarok, németek, szlávok, rácok, és zsidók, vallásra nézve pedig római katolikusok, görög katolikusok, görögkeletiek, lutheránusok, és reformátusok, s e hitfelekezet mindegyikének van temploma. Tokajon hajdan négyszög bástyákkal, s puskaportartásra készült toronnyal megerősített vár létezett. (*Szirmay Not. hist. polit.* 63—67.)

1241-ben, az e vidéken dúlakodott tatárok Tokaj várát szétrombolván, Tokaj a királyi peczerek silány falujává süllyedt alá, melyet 1290-ben Kún László király *Tamás* grófnak, *Simon* fiának, adományozott. 1388-ban Tokajt *Zudar* Péter bán birta, később pedig *Debreui* István lön földesurává, kinek *Zsigmond* király adta 1398-ban cserébe *Tokaj* és *Tarczal* helységeket a királyi adóval együtt *Káros* nevű faluért. Mivel azonban később *Debreui* István azon párthoz szegődött, mely *Durazzo* *Károly* fiát Lászlót akarta a Siklós várába zárt *Zsigmond* helyébe magyar királylyá tenni, ekkép fölségsértési vétségbe keveredett, *Zsigmond* király *Tokaj*, *Tállya*, és *Regéc* várakat *György* rác fejedelemnek adományozta; ez pedig az 1440-ben csehek által elfoglalt *Tokaj* várát *Hunyady* János kormányszónak engedte át. *Hollós* Mátyás király e várát, melynek 1457-ben *Bakus* Pál volt várnagya, 1460-ban jól megerősíttette és fölszerelte, 1459-ben pedig

Zápolya Imrének ajándékozta. (*Istvánffy* 9. 12. 19. könyv. — *Dipl. Kovacsics*. — *Collect. Wagner*. — *Dipl. Sáros* 118 l.)

1527- és 1535-ben *Ferdinand* király, és *Zápolya* János hadvezérei Tokaj mellett véres csatákat vívtak, s Tokaj várát *Zápolya* 1528-ban *Kereki Artándy* Pál és *Balázsnak*, később *Ferdinand* király *Fels* Lénárd hadvezérének, az egész tokaji uradalmat pedig *Serédy* Gáspárnak adta; de 1556-ban *Némethy* Ferencz, *Serédy* István gyámja, Tokaj vára parancsnoka, *Zápolyához* pártolván el, gyalázatos árulással *János Zsigmond* kezére játszotta Tokaj várát. Ezért *Ferdinand* király 1558-ban meghagyta *Telekessy* Imrének, a felsőmagyarországi részek főkapitányának, hogy az áruló *Némethynek* semmiféle élelmi szert se hagyjon a várba szállíttatni, miszerint ekképp élelem szerek hiányában, a vár élelmezése megakadályoztassék. (*Szirmay* Not. hist. 226. §. — *Acta publ. archiv.* 32. cs. 9. sz. N. R. A. 1773. cs. 17. sz. 3. §.)

A *Schwendl* Lázár által 1565-ben elfoglaltatott Tokaj várát *Zápolya* hiába erőködött visszafoglalni; a mezővárost pedig, a törökök dulakolása után, 1595-ben *Báthory* Zsigmond fejedelem birta; 1605-ben *Bocskay* Istvánnak hódolt a város, ennek halála után 1607-ben *Thurzó* Györgyre iratta át a tokaji uradalmat *Rudolf* király 71,590 rénes frt. és 50 kr. fejében oly térítvény kiállítására, hogy a várát jó karban fogja tartani, a királyi várórség élelmezését nem akadályozza, s ezen pénzösszeg visszafizetése után az uradalmat visszaadja. Ezen adományozásról 1608-ban *Mátyás* főherczeg *Thurzónak* oly biztosítási okmányt szolgáltatott ki, hogy e birtokot örökösen neki fogja adományozni, ha kieszközli, hogy a királyi méltóság öröklése Magyarországon egyedül csak ő reá szálljon.

Végre 1628-ban a vár *Tokaj*, *Tarczal*, és *Keresztes* uradalmakkal együtt, a királyi kincstár ügyésze szavatolása mellett, 300,000 magyar forintért, szintén átiratási czímen *Bethlen* Gáborra szállott, ennek halála után pedig özvegyének *Brandenburgi* Katalinnak jutott. 1647-ben a király *Rákóczy* György herczegnek adományozta a tokaji uradalmat. I. *Rákóczy* Ferencznek 1670-ben meghíusult fölkelése közben *Széchenyi* György kalocsai érsek a református papot német katonák által elűzette. — Az 1683-ban *Tököly* Imre által

elfoglalt Tokaj várat 1685-ben *Caprara* hadvezér visszafoglalta; de 1703-ban II. *Rákóczy* Ferencz, mint a szövetséges magyar fölkelő hadak vezére, ismét elfoglalta azt; 1705-ben pedig földig leromboltatván a vár, a mezőváros, II. *Rákóczy* Ferencznek hűtlenségi vétségben kimondott elmarasztaltatása után, a királyi kincstárra szállt vissza, s általa kormányoztatott. (*Szirmay Not. hist.* 424. 432. 568. 656. 710. §. — *Istvánffy* 22. 24. l. — *N. R. A.* 1152. cs. 28. sz. — 1708. cs. 4. 11. sz. — 1773. cs. 17. sz. 1. §.)

De a Tokaj várhoz tartozott fekvő birtokok részletes adományozásaira vonatkozólag nem érdeknélküliek a következő adatok: 1581-ben a magyar királyi kincstár Zemplén vármegyei *Hernád-Némethy* helységet járulékaival együtt, a szavatolás terhével, a kincstárnak fizetett 2000 forintért *Bassó* Mibályra, és annak örököseire iratta át. — 1625-ben II. *Ferdinand* király a többi között egy tokaji nemes udvarhelyet, és *Verebes-Szöllő* nevű szöllőt *Monaky* Miklósnak, és mindkét ágból származandó örököseinek adományozott. A *Rákóczy* Ferencz, és ennek nővére *Juliána* Borbála, gróf *Aspremont* *Ferdinand* Gobert neje, közt 1693-ban fölmerült örökösödési pörben 1696-ban valamennyi *Rákóczy*-, *Báthory*- és *Lorántfi*-féle, s más atyai és anyai fekvő javak, ezek közt a tokaji uradalom osztályozására nézve kötött egyezkedés szerint *Aspremont* grófné, *Rákóczy* *Juliána* Borbála mindezen fekvő birtokot, melyek közé tartozott a tokaji vendéglő, és három: *Izsák* szöllőnek, *Keskenjáknak* és *Kanducs*nak nevezett 50,000 frtra becsült szőlő, fivérének *Ferencz*nek tartozott átengedni; *Rákóczy* *Ferencz* viszont kötelezte magát, hogy nővérének 100,000 tallért fog fizetni. — Más magánosoknak Tokajon birt fekvő javai közé tartoztak: a *Szentmiklósy* család, *Batistuta* *Jakab*, *Báró* *Andrásy*, *Garay*, és más családok nemes udvartelkei.

Az egész Európában leghiresebbnek elismert tokaji bor *Szirmay* jegyzetei szerint, főleg a következő szőlőhegyeken termett: *Mézes Málon*, *Paksin*, *Gyöpösön*, *Némethen*, *Hét-Barát*-, *Szerelmi-Tapasztószöllőn*, *Kismézesmálon*, *Kúnhegyen*; *Kótságón*, *Kendősön*, és *Nagyszöllősön*. (*N. R. A.* 1139. cs. 59. sz. — 1163. cs. 43. 45. sz. — 1177. cs. 27. sz. — 1256. cs. 17. sz.)

Tokaj mezőváros hajdani kiváltságlevellei az időviszonytagságok között elveszvé, Miksa király 1598-ban megengedte, Rudolf, és Mátyás királyok pedig helyben hagyták, hogy Tokaj mezőváros lakosai, a jobbágyi terhek alól fölmentetvén, ezek fejében földes uraiknak mérséke lt évdíjt fizeszenek, községi szabadalommal s jogokkal, külön borkilenczed- és tizedkivetési kiváltsággal, pallósjoggal, szabad borméréssel, és önmaguk által választott városi tanácsossal birjanak.

A Szirmay által elsorolt várparancsnokokon kívül várnagyok valának Tokaj várában: 1506-ban *Nagymihályi György*, 1615-ben *Literati István*. — A város pecsétjén a Mózés által keresztre függesztetett kígyó látható. — Tokaj mezőváros népes országos vásárai *Boldogasszony szeplőtelen fogantatása*, ker. sz. *János születése*, sz. *Anna, Máté, Demeter*, és *Tamás* évnepjain tartatnak. (*Szirmay Not. hist. polit.* 82. 83. sz. — *N. R. A.* 1561. cs. 11. sz. — 1708 cs. 35. sz.)

A Tokajon egykor létezett szerzetes zárdák közé tartozik:

a) Remete sz. Pál szerzetesei sz. Annáról és B. szűz Máriáról nevezett zárdája.

Szirmay Antal „*Notitia topographico-politica comitatus Zemplinensis*“ czimű irata 140. lapján, Wagner kézírataira (I. 127.) és a „*Fragmen panis*“ czimű munkára hivatkozva, határozottan állítja, hogy *Zápolya Imre* alapított 1470-ben Tokajon a pálosok számára „*Boldogasszonyról*“ nevezett kolostort, melyet azonban *Serédy Gáspár* 1537-ben, börtönbe zárván a zárdá főnökét, és a többi szerzeteseket, s elrabolván a kolostor ingó javait, szétrombolt. — Azonban átlapozván a pálos rend igen bő levéltárának a királyi kinestár levéltárában őrzött jegyzőkönyvét, annak 145-dik lapja nyomán meggyőződtem, hogy *Zápolya Imre* alapítványát megelőzte egy más nem *Boldogasszony*, hanem sz. *Anna* emlékezetére Istennek szentelt kolostor alapíttatása; miután már 1411-ben *Ilona*, tokaji *Rácz Demeter* özvegye, a tokaji sz. *Anna kolostorban* lakott pálosoknak adta át a boldogult férje által nekik hagyo-

mányozott *Mézes Mál* szőlőhegyen birt szöllejét s ugyanazon évben Vizaknai *Esztemér* János a sz. *Anna* kolostorban volt pálosoknak 35 frtot hagyományozott, miből önkint következik, hogy már 1470 előtt létezett Tokajon pálos kolostor, mely eredetileg sz. *Anna* emlékezetére vala szentelve; később azonban, és pedig 1476-ban a fenntnevezett Zápolya által újra alapítottatott „*Gyümölcsoltó Boldogasszony*“ emlékezetére, vagyis inkább *Tardos* helység malmának, és tizedének, s kilenczedének 500 frt. fejében e kolostorra átíratásával javadalmaztatott. (*Acta Paulin. Tokaj. 1. cs. 1. sz. — 2. cs. 7. sz. — 4. cs. 1. sz.*)

Ezen zárda több helységet, és szőlőt birt. Mert a tokaji pálos zárda birtoka vala *Tardos* (Szaboles), *Ond* és *Golop* (Zemplénnvármegyei) helység, bizonyos tardosi *Horváthy* majorsága, s több a *tokaji* és *tarczali* szőlőhegyen volt szőlő. — És pedig *Tardos* és *Ond* helységeket 1476-ban Zápolya Imre adományozta a *tokaji* pálos zárdának, s ez adományozást II. Ulászló és Ferdinand király is helybenhagyván, 1494. s 1497-ben a pálosok törvényesen beiktattattak annak birtokába. De az *Ondon* volt *Doby* László által nekik hagyományoztatott szőlőt a pálosok 1484. 20 arany fton *Kerczy* Miklósnak adták már ekkor el. — A tokaji pálos zárda valamennyi *Tokajon*, és máshol volt szöllejét pedig 1519-ben *Hedvig* tesseni hercegnő, Zápolya István özvegye, és ennek fiai minden *tized* fizetés alól mentesítették.

A Ferdinand király, és Zápolya János közt kitört háborúskodás folytán a *tokaji* uradalom, mint már említettem, *Serédy* Gáspárnak adatott át, 1547-ben azonban *Serédy* a királyi tábla elé idéztetett a pálos kolostor megrablása és szétrombolása miatt, s mivel a pálosok birtokait *Aranyos*, *Nyulas*, *Pinczefeli*, *Kuczári*, *Szeljei*, *Tanyai*, *Jakab-*, *András*- és *Mézesmál* nevű szölleit, *Tardoson* volt majorságát, s a Hernád vizén létezett malmot erőszakosan magának sajátította el *Serédy*, kérdőre vonatván galád tettei miatt, azt felelte, hogy ezt csak azért tette, mivel tartott tőle, miszerint a Zápolyák a kolostort várrá alakítandják át; a visszaadást pedig a pálosok visszatérése idejére halasztotta. És mégis, midőn a pálosokat törvényesen vissza akarta helyezni a hatóság, *Serédy* visszaverte a karhatalmat; ezért *Serédy* 50 gira birság

fizetésére ítéltetett a pálosok részére, s máshol birt fekvő javai elvesztésében marasztaltatott el, végre azonban Ferdinánd király 1549-ben kelt, a pálosok birtokai visszatérítését meghagyó rendelete következtében 150 magyar forintot fizetett meg.

A zárdájukba visszatért pálosokat gyakran háborgatták birtokaik élvezésében a *Bethlen*-, és *Rákóczyféle* fölkelés folytán, ezeknek párthivei. — Igy 1602-ben kényszerültek tiltakozni *Ond* helységnek *Rákóczy* Zsigmond, és szintén 1614-ben a gróf *Thurzó* György más javak miatt számára történt adományoztatása ellen. 1639-ben ismét tiltakoztak a pálosok a leleszi társház káptalana előtt *Bethlen* Gábor özvegye, *Brandenburgi* Katalin ellen, mivel ez a *Mézesmálon* létezett *Barátságzólló* nevű szőlőt a *homonnai* jezsuitáknak adományozta. 1650-ben *Vanoviczy* pálos atya nyújtott be tiltakozást *Lorántffy* Zsuzsanna, *Rákóczy* György fejedelem özvegye, ellen hét a tarczali, és tokaji szőlőhegyen elfoglalt szőlő miatt. — 1658-ban a pálosok vezérfőnöke *Borkovics* tiltakozott ugyan ezen *Lorántffy* Zsuzsanna ellen, s a tokaji szőlőhegyen volt *Barátságzólló* nevű szőlőt visszakövetelte.

Mikor és miért hagyták oda a pálosok ezen tokaji kolostorukat, nem nyomozhattam ki; valószínűleg azonban ez a mult század elején történt, miután a tokaji kolostor 1745-ben már a romban heverő kolostorok közt fordul elő.

b) A Kapucinusok zárdája.

A *Rákóczyféle* fölkelés közben a tokaji katolikusok, nem levén lelkipásztoruk, *Telekessy* István egri püspöktől engedélyt kértek, néhány *kapucinus* atyának a szomszéd Austriából eszközöndő behívására, kik Tokajon letelepedvén, ott lassankint templomot, és társházat építhessenek. Az egri püspök helyeselvén a tokaji katolikus hívek e jámbor szándékát, III. Károly király engedélyével, s a szepességi királyi kincstár beleegyezésével, 1712-ben *Gergely* atya, a kapucinusok osztrák tartományának főnöke, *Joakim* és *Kerény* atyákat küldte *Illés* szolgatestvérrel együtt Magyarországra, kik 1712-ik évi karácsonhó 6-án érkezvén Tokajra, a plebániatemplomnak hagyományozott épületbe szálltak, s benne két

évig laktak. 1714-ben azonban a király által nekik ajándékozott *Rákóczyféle* királyi kincstárra szállott, és székházzá idomított házba költöztek át. Ezen, és egy másik szomszéd *Bodony* György által 45 frtért részükre átengedett telken megvetették a templom, és zárda alapját, melyhez csatolták meg *Buday* Lászlónak a szerzetesek számára udvarul ajándékozott telket.

1716-dik évi sz. Györgyhó 5-dikén avatta föl György munkácsi görög katolikus püspök a zárda temploma alapkövét; de jötevők hiánya miatt a további építkezést abba kellett hagyni egész 1725-ig, midőn gróf *Koháry* István bőkezűleg 20,000 frtot áldozván, a magyar királyi kincstár pedig ingyen adván építési anyagokat e szent célra a templom építése ismét folytatott, s 1729-ben befejeztetett. Ekkor az egeri püspök segédpüspöke *Zorger* György, tinnini fölszentelt püspök, a templomot fölszentelte. A zárda pedig csak 1733-ban készült el teljesen a jótékony hivek könyöradományaiából, de ez is csak 1787-ig állott fenn; mert II. József császár ez évi octoberhó 22-dikén kelt rendelete ezt is megszüntette, s az e rendelet végrehajtására kiküldött királyi biztosok azt bezárták. (*Szirmay. Not. hist. polit. 77—80. ll.*)

19. §.

Ú J H E L Y (SÁTORALLYA).

Királyi kincstári mezőváros I. remete sz. Pál rendje társházával.

Sátorallya-Újhely Zemplénummegye, sőt egész Magyarország legrégebb lakott helyei közé tartozó, *Sárospataktól*, melynek várához tartozott, egy órányira eső kincstári mezőváros, már a magyarok Pannóniába jöttekor *Satur halma* néven vala ismeretes, s e nevét a mellette levő kifeszített sátor alaku hegytől kapta. E helyet Árpád fővezér 904-ben bizonyos *Rettel* nevű vitézének, *Oluptulma* atyjának, Kálmán

király pedig 1110-ben az Apuliából Magyarországra jött *Ratold* grófnak adományozta. Mivel pedig Satorhalmát a tatárok végképp elpusztították, *Ronyva* folyó jobb partjára, s az áradásoktól ment helyre, vagyis Sátorhegy tövére telepedtek le még megmaradt lakosai, s az oda telepített gyarmatosok, és e körülménytől kapta *Sátorallya-Ujhely* (vagy röviden *Ujhely*) nevét.

1298-ban *Ujhelyt Kokos* mester, a *Ratold* nemzetségből származott *István* mester, tolnai főispán birtoka vala; de 1299-ben gróf *Zodai János* foglalta el azt. 1318-ban *László* mester és *Donch* Sátorallya-Ujhelyt Tamás gróffal, 1321-ben pedig *Mihály* bán fiai *Porusthián* (?) várért Károly királlyal cserélték el. 1352-ben I. Lajos király nagylelkűségéből *Keriatovich* Tódor ruthén vezér birta Sátorallya-Ujhelyt, ki *Várhegy* halmán várkastélyt építtetvén, Ujhelyt ruthén gyarmatosokkal szaporította, ezért 1390-ben Sátorallya-Ujhely a mellette levő várral együtt *királyi városnak* neveztetett.

Zsigmond király Ujhelyt *Perényi* Miklósnak ajándékozta, a Perényiekről a Palócziakra szállott. — 1527-ben Perényi Péter a várat megszállással sanyargatta, de 1528-ban *Serédy* Gáspár császári hadvezérnek adatott át; 1558-ban ismét Sátorallya-Ujhely várát az e vidéket tüzzel vassal pusztította *Telekessi* Imre, nehogy a Perényieknek menhelyül szolgáljon, kénytelen volt szétrombolni, s azóta csak a vár romjai láthatók. (*Szirmay Notit. topogr. polit.* 250. — 252. ll.)

Sátorallya-Ujhely mezőváros *Magashegy* nevű hajdan tűzokádó, és *Sátor* hegyek alatt fekszik több halom közt, melyekből igen üdvös hatású vízforrások fakadoznak, s ezek jelesbjei: *Dersik*, *Zolyomka*, *Komlókut*, s mások; de a város körül több majorság is van, mint *Néma*, *Unghvár*, és *Hosszuláz*, mely utóbbi II. József császár 1788-ban német gyarmatosokkal népesítette. Ezekhez *Rákóczy* Ferencz 1702-ben *Ronyva* mentében még egy *Palotás-Útcza*, és *Borsiszer* nevű külvárost csatolt, melyet testőrseregének szánt; ezért a földig lerontott épületeket a cigányoknak hagyta, innét e városnegyed *Czigányutczának* mondatik.

Sátorallya-Ujhely mezővárost is sokféle baj érte; mert Tököly fölkelésén kívül 1715-ben jégeső tette tönkre, 1758. 1764., 1768-ban pedig tűzár pusztította azt el. Országos vásá-

rai: *Virágvasárnap*, *Sarlós-Boldogasszony*, sz. *Egyed*, sz. *Imre* évnapján szoktak tartatni. A mezőváros pecsétjén W betű, és 1505 látható. — A mezőváros magán épületei közül kiváló: a tágas vármegyeház, mely mesterségesen készült börtöneivel figyelmet gerjesztő, s melyben „sz. *Kereszt*“-*Kápolna* van.

Az Ujhelyen hajdan létezett és jelenleg létező szent épületek közül kiválik: a plebánia-templom. A plebánia már 1360-ban létezett, melyet 1482-ben *Rákóczy Imre* zempléni főispán építtette és sz. *Imre* emlékezetére szenteltette Istennek. De a tűzvész e templomot is megrongálván, az szétdöntetett. A most is meglevő plebánia-templomot 1770-ben herczeg Trauczon János Vilmos kezdte építtetni, a királyi kincstár pedig teljesen fölépíttette. E templom jelenleg „*Szent István király*“ emlékezetére van szentelve, s kegyura regézi *Breczenheim* Ferdinand herczeg özvegye Schwarzenberg Karolina herczegnő.

A régi plebániatemplomot 1560-ban *Perényi Gábor*, a király beleegyezésével, az ágostai hitvallásuaknak adta át; de *Báthory Zsófia* 1662-ben visszaadta a katolikusoknak; 1670-ban a katolikusoknak ítéltetett oda; 1682-ben *Tököly Imre* újra a protestánsoknak adta, míg végre 1714-ben visszakérült eredeti birtokosai, a katolikusok, kezébe.

Ezen bő jövedelemmel fölszerelt plebániatemplom az egri püspök hatósága alól ki volt véve, s az egyházi tized nem a püspököt, hanem a plebánust illette. A másik, jelenleg *kegyesrendiek* gondozása alatt levő „*Nagyboldogasszonyról*“ czimzett templom hajdan a *pálos szerzeté* volt; van még Ujhelyen egy a polgárok által az 1709-ben pusztított mirigy alkalmával a városi kórházban építtetett „*Szent Háromság*-nak“ szentelt kápolna, végre a közbörtönben 1782-ben épült *Szent kereszt* kápolna. (*Szirmay az i. h.* — *Korabinszky és a kassa-püspökmegyei egyházi névtár 31. l.*)

Mind régisége, mind nevezetessége miatt kitűnt a többi pálos kolostorok sorából az egykor egy Sátorallya-Ujhely közelében levő magányban létezett

I. remete sz. Pál szerzetesei sz. Egyedről nevezett kolostora, melyet 1221-ben II. Endre király alapított, midőn *Patakon* ezen a templom tornya miatt *Thurunynak* nevezett remete-

ségben tartózkodott, a tatárjárás után pedig 1252-ben IV. Béla király helyreállított, s *Petrahó* helység adományozásával gyarapított. Azonban a pálosok, oda hagyván 1258-ban ezen *Thuronyban*, vagy inkább *Nagy-* másképp *Felső-Tornya* helységben létezett vadont, más Sátorallya-Ujhely mellett fekvő alkalmasabb helyre költöztek át, mely később *Barátság* néven lőn ismeretessé. Ezen átköltözködést helybenhagyván 1312-ben I. Károly, 1350-ben I. Lajos királyok is, János gróf a kolostor alapítványát két a *Longhi* erdőben volt *Barátság*- és *Kassató* nevű halastóval gyarapította.

1506-ban *Buttkai Mihály tolcsvai* szöllejét, 1509-ben toronyai *Faber Lőrincz* szintén szöllejét, 1510-ben *Varju Orsolya Kelecsen* határában birtokát ajándékozta az *ujhelyi* pálos kolostornak. — Miután pedig 1530-ban a pálosokat toronyai szöllejükből *Drágffy Gaspár*, *ujhelyi* kolostorukból, és *Petrahó* falu birtokából *Perényi Péter* kizavarta, 1560-ban *Perényi Gábor* ismét visszahelyezte őket *ujhelyi* kolostorukba, minthogy az ágostai hitvallásuk kieszközölték a királynál, hogy a katolikusok plebániatemploma nekik adassék át. (*Szirmay 255. 256. U.*)

De a pálosoknak ezenfelül az őket szüntelen zaklató protestánsok magánosok birtokába jutott fekvő javaikban roppant károkat okoztak. — Ugyanis egy a szepességi királyi kincstár hatósága által 1574-ben bizonyos *Kálnásy Ferencz* az ez által kiegyenlítendő 2088 frt. 73²/₃ dénár beszámításával, mely összeggel a *Ruber* család kiállította kötelezvény értelmében ő fölségének, a királynak, tartozott, s miután 400 frt kész pénzben kifizetett, 3050 fitra rügő pénzösszeg iránt megtartott végszámadás értelme szerint, a pálosok bizonyos *Ujhelyen* volt birtoka *Kálnásy Ferencz*nek adományoztatott (*N. R. A. 962. cs. 17. —*)

1603-ban *Bocskay* párthívei a pálosokat újra elűzték *Ujhelyről*; de 1610-ben ismét visszahelyeztettek kolostoruk, és fekvő javaik birtokába, mire templomuk 1626-ban kijavított. s gróf *Allaghy Menyhért* által föltárral szereltetett föl. 1665-ben *Somogyi Ferencz* leleszi prépost e pálos kolostornak nagy értékű fölszerelést juttatott, *Báthory Zsófia* pedig, és ennek fia *Rákóczy Ferencz Kiszte* nevű helységet, *Komárpusztát*, *Barancson* nemes *Udvarhelyet*, *Várallya* és *Oremus*

szőlőket ajándékozta egy ujhelyi telekkel együtt a pálosoknak. (*Szirmay az i. h. 256. l.*)

Azonban a kolostor e gyarapodását újra különféle igazságtalanságok, és erőszakoskodások szakasztották félbe. Mert 1672-ben a föllázadt reformátusok betörvén a kolostorba, kirabolták azt, s az általuk agyonvert *Csepellény György* atya romlatlan holt teste csak 1674-ben vététt ki a farmosi föld alól, hova elásták volt, s takarítottatott el tisztességesen a *Rákóczy* által ez esemény örök emlékezetére emeltetett kápolna sírboltjában.

Ezen eseményre ismét új adományozások következtek. Ugyanis 1678-ban *Olaszi, Zsadány* és *Sára* helységek, a terebesi alapítványból kiszakasztatván, az ujhelyi társház javadalmához csatoltattak. — 1679-ik évi márczius 23-dikán *Tököly* párthívei rontottak a kolostorra, s azt hevesen ostromolták; de *Bessenyei* és *Szörény* pálos atyák 30 férfiú élén vitézül védelmezvén magukat, sőt még a kolostor, templom, és a szomszéd hazak leégése után sem tágitván, visszaverték a dühöngő pártosokat. — Ezen gyászos eseményt ismét *Barlog István* adományozása váltotta föl, ki *Vitány* helységet hagyományozta végrendeletileg 20,000 frt. fejében a kolostornak, s jöllehet 1706-ban II. *Rákóczy* Ferencz a kolostort, nehogy a császáriaknak menedékül szolgáljon, alapjáig leégettetni parancsolta, gróf *Károlyi Sándor* mindazáltal megóvta a fölgyújtásra szánt kolostort a végenyészettől. (*U. o. 259. 260. ll. — N. R. A. 965. cs 6. sz.*)

1786-ban II. József császár a *pálos* rendet megszüntetvén hazánkban, 1788-ban az eredetileg 1724-ben Tokajon *Pikóczy Eleonóra* alapította *kegyesrendiek* telepítették a pálosok sátorallya-ujhelyi társházába, s az itt számukra szerveztetett társodában rendesen 8, vagy 9-en kis-gymnasiumot gondoznak; de az elemi tanodában is végzik a hitelemzést.

A sátorallya-ujhelyi pálos társház helynökei es perjeli valának:

1293-ban *János*, 1310. *Lőrincz*, 1312. *Pét r*, 1334. *Miklós*, 1367. *Márton*, 1393. *Tamás*, 1449. *Miklós*, 1454. *Márton*, 1462. *Bálint*, 1465. *Vincze*, 1477. *Demeter*, 1562. *Gáspár*, 1564. *Mihály*, 1567. *belaviai Imre*, 1578. *György*, 1637. *hoprinchich Márton*, 1639. *Györi Gergely*, 1640. *Petro-*

viczy János, 1642. *Virocsek* Osvald; — 1645—1651. *Vanoviczy* János (helynök); — 1653—1659. *Bébery* Gergely (helynök); — 1653. *Sissinaczky* Zsigmond (helynök); — 1667. *Scotniczky* Alfonz; — *Benkovics* Ágoston, később váradi püspök; — 1678. *Bébery* Gergely (helynök); — 1689. *Barilovics* Lajos; — 1690—1693. *Nádasdy* László, később esanádi püspök; — 1696. *Szokolny* Alajos; — 1701. *Enyiczkey* István; — 1713. *Bolla* Ágoston; — 1714. 15. *Rauovány* Özséb; — 1716. *Flávi* Benedek; — 1723. *Vukovics* Pál; — 1726. *Simonyi* József; — 1732. *Fejér* Pál; 1738. *Leteney* Pál; — 1744. *Bokovics* Gellért; — 1747. 48. *Cunctár* József; — 1755. *Kollarics* Joákim; — 1767. *Keresztes* József; — 1770. *Ország* Lőrincz; — 1772. *Kuzlics* Mihály; — 1773. *Márton* Jeromos; — 1776. *Vidy* Ferencz. (*Szirmay* az i. h. 260. l. — *Eccl. Cam.* 51. cs. 36. 37. 38. sz. — *Protoc. arch.* 782. l. — *Protoc. Paulin. in Lád.* 1. cs. 17. 29. 32. sz. — 17. cs. 9. sz. — *Protoc. Paulin. Tokaj* 145. l. — *Acta Paul. de Bereg.* 1. cs. 13. sz. — *Acta Jesuit. Sárospat.* 4. cs. 7. sz. *Prot. Paul.* 885. l.)

V. FEJEZET.

SZATHMÁRI PÜSPÖKMEGYE.

1. §.

Szathmár-Némethi sz. kir. város egyházi épületeivel együtt.

Szathmár vármegye legrégibb s nevezetesebb helyiségei egyike *Szathmár* vár, és mezőváros, melytől a vármegye nevét kapta; de a vár a fölkelők ismételt támadásai közben rombalmazzá lön; a hajdan *Zothmár*- vagy *Zathmárnak* nevezett, s a Tiszán túli kerületben *Zatmárt* egy másik *Némethi* nevű helységtől elvalasztotta *Szamos* partján fekvő mezőváros pedig Németivel 1715 ben egyesítettvén, fallal kerítettetett be, végre szabad királyi város kiváltságával tüntettetett ki. *Németi* nevét az irók a már *Gizela*, sz. István király neje, által Bajorországból e vidékre telepítettett német gyarmatosoktól származtatják, kiknek sz. *István* király különféle szabadalmakat, és kiváltságokat adományozott, s ezeket II. Endre király 1220-ban is szentesítette, sőt szaporította. — Némely irók azt állítják, hogy e vidék első lakosai zsidó eredetűek, máskép *chalizek*, és kereskedéssel foglalkozó *ismaeliták* voltak; mások azt vitatják, hogy e környék első lakosai török eredetű *chazarok* valának, midőn pedig a magyarok telepedtek ott le, *Zothmár* urai- *Mén-Marout* hán, utóbb a *Mikolay* család ivadékai lettek; ezek után végre több más, még jelenleg is létező, család birta e vidéket. (*Szirmay, Szathmár-vármegye esmérete* I. 1—6. ll.)

II. Endre királynak 1230-ban kelt fentt idézett kiváltságengedélyező okmányában a következők fordulnak elő: 1. Hogy a város gazdája a királyt kísérő négy ijácsszal hadigyakorlatot tartson. 2. Hogy a királyi Tárnokmesterét kivéve, minden más idegen bíróságtól mentek legyenek. 3. Némely ügyekben egyedül a királynét tartozzanak szolgálni lakosai. 4. Hogy a lakosok mezővárosukat kiterjesztéssé, és pusztabirót nevezhessenek. 5. Hogy bírójuk a gonosztevők fölött, s kisebb kihágásokban bíráskodhassék. 6. Hogy Szamos vizén vámmentes révet tarthassanak. 7. A tizedszedőnek egy-egy gabnakalangyától 12 denárt fizessenek. 8. Szabadon választhassák plebánosukat, s ez az erdély-megyei szászvárosi főesperes joghatósága alól ki legyen véve, csak a tized negyedét tartozzék annak kifizetni. 9. Hogy a városukba érkező királyt ebédvel, és vacsorával tartozzanak megvendégetni. 10. A szatmári lakosoknak adományoztatik bizonyos, Szatmár közelében, előbb *Dienes*, Simon fia, által birt birtokrész.

Ezen IV. Béla, I. Károly király 1313-ban, I. Lajos, Zsigmond 1397-ben, I. Mátyás, és a következő királyok által megerősített kiváltságokhoz csatolta 1491-ben II. Ulászló, hogy a mezőváros lakosai *Zápolya* István szepesi gróf engedelmével, a méltányos telekadó lerovása, és adósságaik tisztázása után, szabadon vándorolhassanak ki, s térhessenek vissza. 1516-ban pedig II. Lajos király azon rendeletet adta ki, hogy az árúkkal Szatmárra ment emberek fölött személyeik, és árúkra nézve a helybeli bíró ítéljen; 1551-ben Ferdinand király a szatmári lakosokat a *királyi kincstárhaszon*, 1630-ban pedig a *vámfizetés* alól fölmentette; végre 1571-ben Miksa király a szatmáriaknak 4 országos, egy heti vásártarthatási jogot engedélyezett, azt rendelvén, hogy az adószedők ne háborgassák a lakosokat, az ott lakó tisztviselők, és idegenek boraikat csapszékekben ne mérhessék, idegen kereskedők pedig posztóikat ne árulhassák; a helybeli plebánus szabadon választassék, s a megyés püspök joghatósága alá ne tartozzék, végre a lakosoktól saját természetnyű boraikért vám ne szedessék. (*Schmitth Episc. Agr. I. 141. — Lib. R. Sec. 3. köt. 693. l. — 9. köt. 430. l. — N. R. A. 913. cs. 17. sz. — 1858. cs. 45. sz.*)

Szatmár mezővárosnak, melynek lakosait 1264-ben István, mint ifjabb király, a székesfejérvári lakosoknak engedélyezett kiváltságokkal tüntette ki, nevezetesebb eseményei közé tartoznak a következők: 1319-ben a szatmári lakosokat *Lambert* országbíró, Miklós vajda tiltakozása ellenére, beiktatta a *Hedruhnak* neveztetett föld birtokába, s ez eljárást 1359-ben I. Lajos király helybenhagyta. — 1391-ben a szatmár-németiek panaszolkoztak László *Vetésy* Pál fia ellen, *Zemere* földje, máskép *Gervás* telek erőszakos elfoglalása miatt, s ugyanazon évben Zsigmond király kijelentette, hogy a szatmárnémeti polgárok egyedül a királyi Tárnokmester bírósága alá tartoznak. — 1411-ben ugyanazon király Szatmár mezővárost vámjövédelmével, és a hozzá tartozott helységekkel, pusztákkal, s *Nagy- és Felső-Bánya* mezővárosokkal együtt *Wuchovich* György rácz fejedelemnek adta cserébe *Nándorfejérvár* váráért. 1452. *Hunyady* János, Magyarország kormányzója, a szatmári lakosoknak védlevelét adott *Drágffy* Sándor erőszakoskodásai ellen. — 1460-ban Szatmár vára már királyi vár vala, mint Mátyás királynak azon bocsánatlevele tanúsítja, melynek értelmében elengedi *Csarnavody* Egyednek a királyi vár építése közben elkövetett erőszakoskodásaival megérdemlett büntetését. — 1464-ben *Zápolya* Imre, Bosnyákország kormányzója, bizonyítja, hogy *Csaholy* Pál, és György a *Tokaj* várából pénzverés végett a királyi kincstár által Szatmára küldött ezüstöt lefoglalta, miből kiderül, hogy Szatmárt akkortájt királyi pénzverde létezett.

1501-ben II. Ulászló király *Geréb* László, erdélyi püspök, ellen tiltakozó rendeletet adott ki a püspök azon intézkedése ellen, melylyel a tizedmegtagadás miatt a szatmáriakat nagyobb egyházi kiközösítéssel sújtotta, s a szentmise fölajánlást, gyóntatást, temetkezést, és a többi szentségek kiszolgáltatását Szatmárt megtiltotta. — 1527-ben János király a németieknek adományozta *Lázári*, *Homok*, és *Darócz* Szatmár vármegyei helységeket, 1530-ban pedig a *szatmáriaknak* szabad sóárulást engedélyezett. — Végre 1535-ben *Bánffy* Boldizsár, Ferdinand király hadserege vezére, a mezővárost fölgyújtatta, s értesülvén *Kún* Gothárd, *Zápolya* hadvezére, közeledéséről, a szatmári templomot sánczokkal, és árkokkal erősítette meg, s *Horváth* Mátyás örökösére bizta. Azonban

Kún Gothárdnak sikerült ugyan a város elfoglalása, de ő maga halálosan megsebesült, ezért *Zápolya* jeles hadvezére halálának megtorlására Ferdinand seregéből több nemest karóra húzatott. (*Szirmay az i. h. 146—155. ll.*)

Szatmárnémeti mezőváros s az ottani egyes birtokosok viszonyai tüzetesebb földterítésére még e következő adatok is érdekesek: 1543-ban I. Ferdinand király Szatmárnémeti mezővárost somlyói *Báthory* Andrásnak, Kristófnak, és Istvánnak adományozta, kik az ottani várat újra fölépítették, és megerősítették, miután 1540-ben *Báthory* Boldizsár birtokrészét hitvesének Klárának, *Jakcsy* Mihály leányának, hagyományozta, Kristóf, és István, máskép *Somlyai*, saját birtokrészeikbe beiktattattak. — 1557-ben ugyanazon király Szatmár mezővárost *Csegöld*, és *Sárköz* szatmárvármegyei helységekkel együtt saját jószántából *Székelly* Antalnak, 1560-ban pedig *Balassa* Menyhért hozzá átpártolt főkapitánynak adományozta. Azonban *Zápolya* János Zsigmond, a törökök segítségével bizván, 1562-ben keményen ostromolta a várat, s fölgyújtotta a várost; de *Zay* Ferencz, a császári hadak fővezére, által visszaveretvén, kényszerült abban hagyni a vár ostromlását. — 1564-ben mindazáltal a vár ismét a *Zápolyák* birtokába került, míg végre a császári hadsereg vissza nem foglalta azt. (*Szirmay 155. 156. 157. — N. R. A. 843. cs. 4. sz. — 1742. cs. 24. sz. — I. R. Sec. 3. k t. 293. sz.*)

Mellőzvéen a fenntdicsért Szirmaynak Magyarország belmozgalmaira, és Szatmárnémeti lakosainak, Szatmár várának, a fölkelők által több ízben megkísérlett ostroma közben, okozott károokra vonatkozó bővebb ismertetése elsorolását, még csak a következőket említjük meg: 1577-ben Rudolf király *Teuffenbach* János hadvezérének, Szatmárnémeti mezőváros alkaptányának, meghagyta a lakosok szabadalmainak tiszteletben tartását. — 1585-ben a Rudolf Magyar-, és *Báthory* István Lengyelország királyai közt fölmerült viszálynak oly egyezkedés vetett véget, melynek értelmében Magyarország királyja visszakapván Szatmár, és Németi mezővárosokat *Parlag* helységgel és *Buly* majorsággal együtt a *Báthory* Istvánnak átengedett Nagybánya város-, és Zazar (Felsőbánya), Bozonta ? s Tótfalu helységekért, és a szinýér-

várallyai birtokrészért, ez utóbbiak megfelelő kárpótlásul királyi biztosok által ünnepélyesen átadattak *Báthory* Istvánnak. — 1598-ban az egész Szatmár vármegyében pusztított tatárok új betörése miatt az egész vármegye lakosai Szatmár falai közé kényszerültek menekülni. Az 1622-dik évben tartott országgyűlés végzése nyomán Szatmár várát *Bethlen* Gabornak kellett átadni, amint már az 1602-ben Bécsben történt megállapodás értelmében *Bocskay* Istvánnak engedtetett át. — 1644-ben ismét *Kemény* János, I. *Rákóczy* György fejedelem tábornokának, czepei *Zolthán* Jánossal, Szatmár vára alkapitányával, kötött egyezkedése után, a III. *Ferdinand* király, és *Rákóczy* György fejedelem közt 1645-ben kötöttetett linezi békeszerződés nyomán, Szatmár vára a hozzá tartozott földbirtokkal együtt *Rákóczy* Györgynek adatott át; de 1659-ben Szatmár és *Szabolcs* vármegyékkel együtt I. *Lipót* királynak, s az általa ez átvételre kineveztetett biztosoknak rendeltetett visszaadni.

1657-ben a II. *Rákóczy* Györgynek Lengyelországból, melynek birtokára annyira sovárgott, menekülő hadseregét *Sobieszky* János herceg, később király vezénylete alatt üldöző lengyelek Szatmár vármegyét tűzzel-vassal pusztították. — 1660—1663-ig a tatárokkal együtt e vidékre betört törökök Szatmár mezővárost fölgyújtották, s környékéről több ezer lakost rabságba hurcoltak. — 1680-ban *Apaffy* Mihály, erdélyi fejedelem, sikertelenül ostromolta a segítségül fölbérelt törökökkel, s más népségekkel Szatmár várát. — 1682-ben *Tököly* Imre a várat véletlenül meglepven, elfoglalta. 1690-ben a királyi kincstár kötvényt állított ki *Bánffy* Györgytől, *Haller* Jánostól, és *Apor* Mihálytól ő Fölsége a király hadi szükségeire kölesön adott 15,000 forintról, s ez összeg zálogául Nagybánya várost jelölte ki pénzverdéjével együtt. — 1711-ben, létesülvén *Rákóczy* Ferencz herceg, és a császár közt az úgynevezett szatmári békekötés, Szatmár mezőváros vissza jutott a törvényes király birtokába. *Károly* királynak 1721-ben kelt rendelete Szatmárnémeti mezővárost fölszabadította, és a szabad királyi városok sorába emelte. — Végre 1723—1734-ig a szétrombolt vár területén építendő házak, és az ugyanott épült *Podhorányi* Jánosfele háznak a polgári terhek alá rendeltetése tárgyalatott. (*Szirmay* 159.

160. 163. 175. 176. 182. 185. 188. *ll.* — *N. R. A.* 913. *cs.* 15. *sz.* — 1333. *cs.* 28—39. *sz.* — 1450. *cs.* 4. *sz.* — *Act Arch. Publ.* 18. *cs.* 31. *sz.* — 20. *cs.* 6. *sz.* — *L. Reg. Sec. III.* köt. 337. 340. *sz.*)

A magánbirtokosok, vagy ugynevezett nemes udvar-
telkesek (*curialisták*) Szatmárnémetiben volt birtokviszonyai-
kat illetőleg a következők jegyezhetők föl: 1571-ben
Szatmárnémetiben 8 *nemes udvarhely*, vagy *curia* létezett,
ugymint: *Csató Simon*, *Zeleméry Miklós*, *Literáti János*,
Bresbíter Mátyás, *Csapó Mihály*, *Eötvös Ferencz*, *Barbély*
Demeter, és *Halász Márton* udvartelke. — Rudolf király
1577-ben *Csomaközy Boldizsárnak Szatmárt* egy nemes
udvarhelyet, *Németiben* egy malmot, 1579-ben *Teuffenbach*
Kristóf, hadai vezérének, *Szatmárt* két udvartelket, 1585-ben
Zathmáry Miklósnak ugyanott egy nemes udvarhelyet, és két
szöllőt adományozott; végre 1588-ban *Dersy Margitnak*, leg-
előbb *More János*, ennek halála után *Benedek Bencze*, végre
ennek kimúlta után *Révay István* nejének ugyanott egy nemes
udvarhelyet, két szöllőt, s ugyanannyi malmot ajándékozott.
— 1636-ban II. Ferdinand király *Zoltán Józsefnek*; 1665-ben
I. Lipót király *Mikolay Boldizsárnak*; 1667-ben pedig gróf
Csáky Istvánnak adományozott nemes udvartelket; végre
1602-ben *Csomaközy János Szatmárt* birt nemes udvarhelyét
Dengelegi Miklósnak, és *Mihálynak* engedte át. — 1639- és
1674-ben a mezőváros és *Sennyey Sándor* között két malom
és gróf *Károlyi László* által üzött bormérés végett viszályok
merültek föl. De egy 1652-ben a *Sennyey* család tagjai közt
létesült osztályokmányban e családnak *Szatmárnémetiben*
létezett nemes udvarhelye is említetik. — A mezőváros ne-
vezetesebb földbirtokai közt fordul elő a *Miksa* király által
1568-ban *Salgay Bálintnak* adományoztatott két egész telek,
1569-ben ugyanazon király által *Zeleméry Miklósnak* adomá-
nyoztatott egy egész telek, 1623-ban végre a báró *Károlyi*
Mihálynak II. Ferdinand király adományozta tetemes nemes
birtokrész. (*Szirmay* 159. 160. 161. 167. 168. *ll.* — *N. R. A.*
673. *cs.* 15. 17. *sz.* — 1038. *cs.* 29. *sz.* — 1450. *cs.* 4. 5. *sz.* —
1609. *cs.* 36. *sz.*)

Lábra kapván a szászok közt elterjedt Luther kezdte
hírlújtás, melynek terjedését 1535-ben leginkább bélteti

Drágffy Gáspár, s *Perényi Péter*, és *Gábor* mozdították elő, a szatmári templomot is a *Schwendi Lázár*, I. Ferdinand király fővezére, *Rueber János*, *Magócsy* és *Ugnad* császári hadvezérek által pártfogolt lutheránusok foglalták el a katolikusoktól; de Luther vallásrendszere ezen vidéken 1567 körül Kálvinnak a szatmári lakosoknak jelenleg is nagyrésze által követett hitvallásába oszlott föl. A katolikusoknak ekkép fölzavartatott vallásügye csak 1660-ban kezdett jobbra fordulni, midőn *Báthory Zsófia*, *Rákóczy György* herceg özvegye, fiával *Ferenczel* együtt visszatért ősei katolikus hitére, a szerzetes rendek Szatmárra visszatelepítettek, s a már létezett templomok ezeknek gondozására bizattak, és új szentegyházak építettek. Mert azóta *Szatmár* új alakot öltött. Ugyanis már 1802 ben tárgyalatott egy Szatmár vármegyében az egi püspökségből kihasítandó új püspökség szervezése és alapittatása, s e tárgyalás nyomán 1804-ben a hajdan erdélyi püspökségéhez tartozott szatmári, és *ugocsai*, s az egi püspökségében volt *bereghi*, *mármarososi*, és *unghi* főesperességekből, és a szabolcsi főesperesség kisebb részéből új szatmári püspökség alakittatott, melynek első püspökévé báró *Fischer István* neveztetvén ki, ugyanez Szatmárt mint az új püspökség székhelyén, 1805-dik évi február hóban ünnepélyesen beiktattatott. (*Schemat. Cleri Szatm. 1864. 52—96. ll.*)

Szatmár város régi pecsétjén hegyes tetejű bástya kerítette torony szemlélhető, melynek két oldalán két egyenes palmaág emelkedik föl ezen körirattal: „*S. communitatis de Szathmár*“ (*Szirmay 212. l.*)

A Szatmárt már sz. István király korában létezett s a város kegy- és védúri joga alá tartozott „*Halottaiból föltámadt Krisztus*“ imadására szentelt ősrégi plebánia-templom jelenleg „*Urunk mennybemeneteléről*“ czimzett székesegyház 1536-ban megszűnt; de 1665 után helyreállittatott. A régi plebánia-templom lelkésze 1264-ben *Egyed*, V. István ifjabb király hitvesének káplánja, vala. Ezen kívül Szatmárt hajdan „*sz. Miklós püspök s hitvalló*“ emlékezetére Istennek szentelt templom is volt; de a vallásújítás közben leromboltatott. Ezen templomban létezett a szabó-czéh, és egy másik „*sz. Annáról*“ nevezett oltárgondnokság, s mindakettő ős alapítvánnyal birt.

Ez alapítvány szatmári fekvő birtokából 1572-ben a király két egész telket *Huszár János*nak adományozott. (*L. R. Sec. 3. köt. 728. l.*) Jelenleg, a székesegyházon, egyszersmind plebánia-templomon kívül, a *szürkenének* kolostorában „*Szeplőtelen Boldogasszonynak*“ emlékezetére szentelt templom, a kálvárián „*keresztre feszített Krisztus*“ imadására, a temetőben „*Krisztus föltámadása emlékezetére*“ szentelt, az „*irgalmas Barátok*“ társházában „*Sarlós Boldogasszonyról*“ nevezett, a városházban „*Krisztus ostromtatásáról*“ címzett nyilvános, — a püspöklakban *Boldogasszonyról* nevezett, a papneveldeben „*nepomuki sz. Jánosról*“ címzett, a Jezsuiták által gondozott *fiutápinzetben* „*szeplőtelen Boldogasszony*“ emlékezetére avatott; a *Krisztus Urunkról* nevezett betegápoló apácák kórodájában „*sz. Hildegardról*“ címzett, a gymnasiumban *Loyola sz. Ignác*zról nevezett magán kápolna két görög katolikus, két protestans templom létez.

A Szatmárt hajdan létezett, s jelenleg is létező szerzetes rendek :

a) A minoriták sz. Erzsébetről nevezett társháza.

A minoriták vagyis sz. Ferencz szabályait követő kisebb testvérek Szatmárt már 1335-ben léteztek, mint tanúsítja egy térítvény, melyben e rend hajdan *Boldogasszony* templomában működött szerzetesei elismerik, hogy *Chaholy* János mester, nagyanyja végrendelete értelmében, 1335-ben 20 girára rügött vég hagyományából 12 girát valósággal kifizetett nekik. Azonban, ki alapította eredetileg e kolostort? nem nyomozható ki; de később, és pedig 1370-ben megemlítettik, hogy Erzsébet királyné, I. Lajos király anyja, alapította s hogy sz. *Erzsébet* emlékezetére szenteltetett föl. Később a minoriták ezen kolostorukból nem bizonyos, melyik évben, s mily alkalommal? kiszorítottván, 1448-ban *János* bibornok, a minorita rend évlapjai tanúsága szerint, *Dienes* bibornoknak, s esztergomi érseknek meghagyta, hogy e szatmári kolostor a minoritáknak visszaadassék. Hogy e meghagyás végrehajtatott, bizonyos; mivel 1477-ben a rend évlapjai szerint *György* nevű szerzetes rendeltetett e kolos-

torba főnökül. Azonban a minoriták ezután sem maradhattak sokáig e kolostor birtokában; mivel a minoriták belviszályok folytán elpusztult kolostorai 1531-ben kiadott névsorában éppen semmi nyoma sem fordul elő a szatmári kolostornak. (*Péterffy II. 281. Schemat. Cleri 130. l.*)

b) Szent Domonkosrendi szerzetesek, s ugyanazon rendi apáczák zárdája.

A *Szatmárnémetiben* egykor létezett sz. Domonkosrendi szerzetesek társházáról nem igen nyomozható föl egyéb hiteles adat, mint hogy az csakugyan a Domonkosrendi szerzeté volt; mivel az e rendről tüzetesen értekező Ferrari sem említi a szatmári döméskolostort, csak az anarchi *Bacskay* Péter beiktatásáról tanúskodó okmányban fordul elő, hogy *Nagy Mihály* és *Kaza György* a sz. Domonkosrendi szerzetesek *Németiben* lakott jobbágyai 1554-ben jelen voltak e beiktatáson. De az sem nyomozható ki, mikor és ki alapította e kolostort; csak annyi bizonyos, hogy 1560-ban még fennállott; mivel ezen esztendőben *Vécsy István*, *Nyaláb* vár kapitánya, a *szatmárnémeti* dömés kolostornak végre ndeletileg bizonyos pénzüsszeget hagyományozott. Valószínű azonban, hogy, a XVI. században kezdett vallásújítás közben, mihelyt ez a katolikusok elűzetése után elharapódzott, a *szatmárnémeti* dömések is kizavartattak zárdájukból.

A fentidézett Ferrari dömésrendi szerzetesekről írt műve 542. lapján azt jegyezte föl, hogy *Németiben* sz. Domonkosrendi apácza-zárda is létezett, *Thíróczy*, és *Szentiványi* hazai iróink pedig határozottan írják, hogy a dömés apáczáknak 1370-ben kolostoruk volt *Németiben*, melynek már 1339-ben kellett léteznie, miután az ércpénzhamisításról vádolt *Zárazberki László* 1339-ben „*Sz. Domonkos*“ *Németiben* volt kolostorában keresett menhelyet; de az ajtók erőszakos összerombolása után e zárdából kihurezoltatván, borzasztó kínzás közben veszett el. (*Schemat. Cleri Szatm. 143. 147. l.* — *Szirmay II. 279. l.*)

„c) Jézus társasága rendje székháza.“

Jézus társaságát a jeles *Károlyi* család hívta meg 1630-ban *Nagy-Károly* helységben létezett ősi várába. E meghívás következtében a Jezsuiták eleinte Nagykárolyban telepedtek le, hol számukra 1634-ben *Pázmán* Péter bibornok 33,000 ft. alapítványt tett le, ehhez pedig 1636-ban még 2000 ft. alapítványtökét csatolt, melyet a szepesi prépost tartozott az előbb e prépostsághoz tartozott, de a jezsuita székházra átruháztatott „*Krisztus Szentséges Teste*“ kápolnája javadalmaért, (melyről többet l. itt 169. 170. ll.), évenként kifizetni, és ez alapítványt 1639. III. Ferdinand király is megerősítette. Azonban mivel Nagyváradnak török kézre jutása után a jezsuiták Nagykárolybani székházukat nem hitték eléggé biztosnak, Károlyból Szatmárra költöztek, s ott elfoglalván a várbeli templomot, egy II. Ferdinand király által nekik ajándékozott házban telepedtek le, hol 1643-ban a szatmári helyőrség lelki gondozásával foglalkozó két káplán fizetés utalványoztatott számukra. Azonban a *Rákóczy*féle fölkelés folytán a jezsuiták távozni kényszerülvén Szatmárról, *Károlyi* Ádám 1649-ben *Károly* mezővárosban templom, társoda, és tanoda építésre pusztát adományozott nekik egy *Szilágyi* György által hagyományozott házzal és kerttel együtt oly kikötéssel, hogy ha a jezsuiták onnét kényszerülnének távozni, e telkek a *Károlyi* családra szálljanak vissza; de egyszersmind megígérte, hogy templomot is fog nekik építtetni, és *Sár* helységet nekik adományozni.

Ez alkalommal *kesíri Deák* Pál, és ennek neje *Ferenczy* Erzsébet is adományozott ugyanezen székháznak három *Hidorka*, *Kertallya*, és sz. *János* szőlőhegyen létezett; *Kessérits* Pál pedig más három Szolnok varmegyei *Tasnád* mezőváros szőlőhegyén volt szőlőt. Mihelyt azonban a *Rákóczy*féle fölkelés lecsillapodott, a jezsuiták visszatértek Szatmárra, hol a lelkészi teendőkön kívül a gyermekeket kezdték oktatni, s az őrségi vartemplomban isteni szolgálatot tartottak. (*Acta Jesuit Szatmár. 3. cs. 4. 34. 35. 36. sz. — 14. cs. 5. sz. 3. és 18. §. — L. Reg. Eccl. 2. köt. 428. l. — Schemat. 91. 148. l.*)

III. Ferdinand király már 1639-ben helyben hagyta *Brandenburgi* Katalin, I. *Rákóczy* György herceg neje, vég-hagyományát, melynél fogva e hercegné a Tokaj területén levő *Mézesmál* szőlőhegyen volt *Hétszöllő* és *Barátságzöllő* nevű szülleit lelke üdvére a jezsuitáknak adományozta, s miután e szőlők szerződés nyomán *Rákóczy* herceg birtokába jutottak, ugyanazon király 1645-ben biztosította a jezsuitákat, hogy e szőlőket vissza fogják kapni. (*L. R. Eccl. 2. köt. 422. l. — N. R. A. 1255. l. 36. sz.*)

A többi e jezsuitáknak adományoztatott fekvő birtokokra, s engedményezett kedvezményekre a következő hiteles okmányok vonatkoznak. 1647-ben III. Ferdinand király *Kisfalud* Zemplén vármegyei helységet ajándékozta a szatmári jezsuitáknak kedvezőbb javadalmazásul. — 1655-ben ugyanazon király azt rendelte, hogy a *Nagyszöllősön* tartatni kellett pap, és iskola fenntartására szánt *Ugocea* vármegyei *gabna- és bortized* a szatmári jezsuitáknak szolgáltatassék ki; báró *Perényi* Gábor pedig *Nagyszöllősön* lakást és iskolát ajánlott a jezsuitáknak. — 1661-ben *Domahidy* Miklós a szatmári jezsuitáknak Szatmár vármegyei *Szinyérvárallya* határában két jobbágytelket, s egy *Köröspatakhegy* szőlőhegyen fekvőt, de elpusztult szőlőt ajándékozott. — 1664-ben kereszt-szegi gróf *Csáky* László Szatmár vármegyei *Berend* helységben egy nemes udvarhelyet, és 4 jobbágyot adott a szatmári jezsuita székháznak. — 1667-ben *Horváth* Ferencz a már említett *Szinyérvárallya* *Előhegy* nevű szőlőhegyén *Buna* *Parlag* nevű szőlőt adományozta e székháznak.

1668-ban *Görög*, másképp *Jenei-Rácz* István *Szatmár-németi* mezővárosban létezett házáat adta örökös adományul járulékaival, és fájával együtt a szatmári jezsuitáknak. Ezen adományozás ellen 1669-ben tiltakozott *Schmitt* János, a szatmári székház gazdája, e háztelek ellen intézett különféle megtámadások miatt. — Ugyanezen évben I. Lipót király megfeddette Szatmár mezőváros lakosait a katolikusoknak vallásuk gyakorlásában történt háborgatása, és a jezsuiták egyikének megverése miatt. — 1670-ben ugyanezen király védleletet adott ki a jezsuitáknak, melyben azok házáinak lakosait, és alattvalóit minden követelés, katonai beszállás, és hadi terhektől fölmentette. — Ugyanezen évben

bribéri *Melith* Zsigmond Sopron vármegyei *Gyüleviz* határában létezett jobbagytelkét a szatmári jezsuita székháznak ajándékozta; *Eördögh* Bálint pedig *Becsky* György alattvalója *Közpatak* nevű szőlőhegyen birt, tized alól mentesített, szöllejét 85 frton a jezsuitáknak adta el. 1674-ben a szepességi királyi kincstár két *Pap* Dániel, és *Mikolay* Boldizsárféle házat adományozott ugyanazoknak. — 1675-ben *Károlyi* László, és *Fekete* Ferencz Beregh vármegyei *Nagy-Muzsayon* létezett parlag telküket 100 magyar forintért adták el nekik. — 1676-ban gróf *Strasoldo* Károly, a felvidéki részek tábornoka, a jezsuitáknak Szatmár vármegyei *Beren-czén* volt birtokát, s házait minden katonai tehertől fölmentette. — 1679-ben *Bozogh* András, a fentnevezett *Becsky* alattvalója, a följebb említett *Közpatak* szőlőhegyen volt szöllejét 36 frton a szatmári jezsuitáknak adta el. (*Act. Jes. Szatm.* 1. cs. 5—8. 94. sz. — 3. cs. 9. 10. 11. 14. 22. 59. 60. 66—69. sz. — 11. cs. 4. sz.)

A jezsuiták tehát, saját körükből jelölvén ki plebánust, 1672-ben a gróf *Károlyi* László főispán, és gróf *Csáky* István által nekik átadatott *vártemplom*, és előbb a reformátusok iskolájához csatolt Szatmár vármegyei *Beren-cze* helység, úgyszintén a *plebánia*, és református iskola birtokába 1674-ben törvényesen beiktattattak; de a mezőváros közönsége által ezen templom, és iskola váltságdíjául a katolikus hitvallás gyakorlataért lekötött 700 frt kifizetése után nekik utalványozott *Debreczeni* Tamásfele udvarhely is 1687-ben átadatott a jezsuitáknak; 1697-ben pedig azon pörben, melyet a jezsuita székház kényszerült a város ellen ez ügyben indítani, oda ítéltetett. Ezen felül a jezsuiták 1701-ben *Szikszay* Judittól szegény tanulók eltartására egy házat kaptak; 1702-ben pedig *Kolonich* Lipót bibornok s érsek elengedte nekik a plebánia részére azon bor- és gabna tizedet, melyet a szepesi kincstár az egri püspöknek adván bérbe, megtagadott tőlük. 1723-ban a vár bástyái szétbontatni, s újra rendeltetvén építtetni, e rendelet a jezsuiták temploma, és székháza megkimélésével hajtattott végre.

Az 1742-dik évi július hóban Szatmárt borzasztóan pusztított mirigy közben a jezsuiták 6 áldozárból állott egész testülete, *Bojda* Andráson kívül, e mirigy áldozatává lön. —

Erre a jezsuiták az öregebb *Eötvös* József által székházuknak 1748-ban okozott sérelmeket, s erőszakoskodásokat elhárítván, *Bocskay* fölkelése folytán megfosztattak előbb a plebánus által birt úgynevezett vörös toronytól, melyet a mezőváros hatósága foglalt el; 1763-ban pedig visszakövetelték a várostói azon 900 ftot, melyet a közbirtokosoknak egy *Debreczeni* nemes telkén építendő malom szervezhetőseért fizettek. — Hasonló viszálykodásba keveredtek a jezsuiták 1772-ben, midőn gróf *Aspremont* János, *Mudrány* Pál, és *Desöffy* Tamás ellen pört indítottak a szepességi „*Krisztus Szent Teste*“ kápolnája kilenczed- és tizedszedhetési joggal járó javadalmához tartozott Zemplén vármegyei akkortájt általuk birt *Kisfalud*, és *Szeghy* helységek, most puszták határában a fenntnevezett birtokosok által gátolt legeltetés, faizás, makkolás, halászat, és tizedszedés gyakorlata miatt; de e pört a jezsuiták elvesztették. (U. o. 1. cs. 31. 71. 107. 115. — 5. cs. 28. sz. — 8. cs. 10. sz. — 9. cs. 5—7. sz.)

A jezsuiták újabb szerzeményei a következők valának: 1686. pakosi *Paxy* Klára Szatmárt volt háza egyik részét adta nekik. 1690. a szepesi kincstári kormány a szatmári székházuknak évenkénti 25 kósót utalványozott. — 1694-ben *Haller* Samu a jezsuiták szatmári papneveldéjének a mezővárosban létezett háztelkét ajándékozta. — 1698-ban I. Lipót király a jezsuitáknak a várban és mezővárosban volt lakhelyeit, valamint *Homok*, *Sár*, *Lázár*, *Berencze* és *Óvári* helységekben létezett lakosaikat minden katonai teher alól fölmentette. — Bizonytalan évben *Kiss* István szatmári házát a jezsuitáknak engedte át; 1701-ben *Liszkay* Judit, *Hajdu* János özvegye, ugyanott birt házát ajándékozta nekik. 1702-ben *Takács* Mátyás, és *Márton* szintén a jezsuitákra iratták szatmári házukat, s ugyanazon évben *Kolonics* bibornok esztergomi érsek egy a szatmári szőlőhegyen volt szőlőt, és ugyanott létezett két egész telket, melyek a plebániához tartoztak, de *Borbély* Miklós, és *Huszár* János birtokába jutottak, a jezsuitáknak adományozott.

1734-ben a szepesi kincstárkormány a jezsuiták székháza szomszédságában volt összeomlott házát nekik engedte át szegénykórház szervezése végett. — 1740-ben *Kovács* Pál, Bereg vármegyei *Nagy-Muzsaj* mezőváros, jelenleg helység

szőlőhegyén volt *Vas-Bika* nevű szöllejét a székháznak adta el 190 forinton. — 1742-ben *Srajer* Mihály szatmári házát adományozta neki. 1750-ben gróf *Károlyi* Ferencz hat évre egy malomtelket engedett át a Szatmár vármegyei *Domahidán* volt birtokrészükért, 1751-ben pedig két malmot, és rétet adott nekik. — Ugyanazon évben *Asztay* Samu, és *Dijal* Katalin két a szatmári határban volt rétjét adta el a jezsuitáknak 20 frt 40 denáron, és 1 köből búzán. 1752-ben *Gyulay* Ferencz és neje *Szabó* Anna, s ezeknek fia Mihály ugyanott birt földjük egy részét 10 frt 20 denárért, *Kovács* Mihály, és neje *Illyés* Sára ugyanott volt rétjüket 9 magyar forinton, egy kancaza csikót 12 forinton, végre *Csoma* István, és *Bíró* Sára szatmári rétjük egy részét 18 forinton adták el nekik.

1762-ben *Sárossy* Klára, *Farkas* Imre neje, és *Sárossy* Mária, *Pilhofer* Mihály hitvесе, Szatmárt létezett ősi *Bolháshegy* nevű szöllejüket 98 forinton adták el a jezsuitáknak. 1764-ben *Csiszár* István ugyanazon *Bolháshegyen* volt házát adta el nekik 28 forinton. — 1765-ben *Podhorányi* Gábor szatmári házát *Doboró* nevű halommal, és ehez közel volt kertjét ajándékozta 7 szentmise följánlására. — Ismeretlen évben *Hranostay* János Ugoesa vármegyei *Nagyszöllös* határában volt *Székelydomb* nevű szöllejét adta nekik. 1767-ben a jezsuiták szatmári székháza *Szentpétery* Miklós, és *Gáspár* Sándor házai közt is birt egy telket. — 1772-ben *Mittermayer* Adám 35 *Tarpay* Sámuel medgyesi póstamesternél, és 14 a nagybányai jezsuitáknál kölcsön volt rénes forintját szentmisekre a székháznak hagyta; végre ugyanazon évben a magyar királyi kincstár a jezsuitáknak a szatmári *nepomuki sz. János* szobor kerítése javítására 30 magyar forintot, s a *nep. sz. János* évünnepén évenként megtartandó ajtatosságra 10 forintot engedményezett. (U. o. 1. cs. 15. 16. 31. 35. 38. 42. 45. 46. 48. 50. 51. 52. 56. 62. 63. 67. 72. 79. 84. 104. sz. — 3. cs. 10. 54. sz.)

A jezsuitáknak 1773-ban rendelt megszüntetése, és plebániaalapíttatás után a *pálos* szerzeteseknek hagyatott meg az ottani iskolákban folytatandó tanítás, s e végből átvették a jezsuiták házát az ott épített kápolnával együtt. A jezsui-

táknál valának eltemetve *Károlyi* Ádám és László földi maradványai. Sz. Pál rendje is megszűnván, 1858-ban a jezsuiták visszahivattak s eleinte a papneveldeben laktak, és működtek, jelenleg a kis papneveldét, és szegény ifjak sz. *Alajosról* nevezett tápintézetét gondozzák. (*Schemat. Cleri Szatm.* 1864. 65. 67. 149. 256. ll.)

A szatmári jezsuita székház elöljárói valának: 1695. 96. *Göde Péter*, — 1697. 98. *Lencsovics András*; — 1701. 1703. 1706. *Temerdek xav. Ferencz*; — 1702. *Balásházy Imre*; — 1714. *Balli István*; — 1717. *Perlics Ján.*; — 1718. 1719. *Pogány Andr.*; — 1724. *Kovacsics Ján.*; — 1725. *Stiffa Márton*; — 1727. *Tallán Miklós*; — 1728. *Dobravics Dániel*; — 1731. *Miller András*; — 1732. *Szilágyi István*; — 1736. *Boros József*; — 1737. *Cserkó István*; — 1738. *Endes János*; — 1741. *Gyalogi János*, és *Vojda András*; — 1749. 50. 52. *Horváth Mihály*; — 1755. *Hedry Antal*; — 1758. 59. 60. *Löcsey Márton*; — 1763—1766. *Andrássy Xav. Ferencz*; — 1766. 67. 68. *Horváth Ádám*; — 1769—70. *Tiborcz ker. János*. (*Acta Jesuit. Szatm.* 1. cs. 37. 59. 80. 86. 103. sz. — 3. cs. 4. 47. 48. 51. 74. sz. — 6. cs. 23. sz. — 7. cs. 11. 12. 15. 19. 26—29. 34. 35. 49. 52. 53. 56. 58. 68. 70. 76. 81. 93. — 11. cs. 1. sz. — 12. cs. 17. 34. sz. — 13. cs. 35. sz.)

Jelenleg Szatmárt a néhai *Hám János* püspök által számukra épített kolostor- és kórházba telepített *Istenről* nevezett sz. *János szerzetesei*, vagy *irgalmas barátok*; leánykák nevelésére szintén *Hám János* püspök által a számukra nagy költséggel épített leányneveldevel, s 4 elemi osztály iskolával összekötött *páli sz. Vincze*, vagy szeretet leányai, a *szürke nénék* anyaháza, végre sz. *Hildegardról* nevezett, a *szürke nénék* által gondozott *szegényápoloda, kórház*, és árva-ház létez szintén *Hám János* püspök alapította sz. *János oltárgondnoksága* javadalmával együtt. (*Schem. Cleri.*)

2. §.

NAGY- és FELSŐ-BÁNYA

városok egyházi épületeikkel együtt.

Nagybánya szabadkirályi bányaváros Szatmár vármegye *Brezsa, Pleska, és Rozsály* hegység keritette rónáján Erdélytől két, Szatmártól öt órányira fekszik. E várost már II. Gejsa király 1142-ben népesítette be *szász* gyarmatosokkal. Mivel pedig Magyarország királynéinak nevezetesen Mária I. Lajos király leányának, és II. Lajos király nejének, szintén Mária királynének birtoka, s ezeknek *Szaszar* nevű aranyporos, s Felsőbánya vidékén átesörgedező patak partján kastélyuk vala, vagy, ami valószínűbb, az e patak partján aranyat mosó asszonyoktól, már I. Károly király korában „*Asszony-patakának*“ (Rivuli dominarum) neveztetett. (V. ö. *Kaprinay Hist. dipl. II. 349.* és *Rupp: Magyarorsz. pénzei II. 116. 117. ll.*)

Nagybánya valamint *Felsőbánya*, máskép „*Középhegy*“, és *Szaszarbánya* vidékén már I. Lajos Király korában virágzó állapotban voltak a *Kereszthegy*, és *Bánya* nevű érczaknak, s Lajos király újitotta meg 1347-ben ünnepélyes okmánynyal az elődei által e vidék lakosainak engedményezett, de elégett kiváltságait, melyek nevezetesbjei valának: a lakosok 3 mértföldnyire terjedő határaik körében az erdőből szálfat és meszet szállithassanak templomuk építésére, lelkészület és polgári ügyek fölött ítélő bírójukat, s a bányá-ügyekben biráskodó hegymestert évenként szabadon választhassák, *hegyvámot* (urbura) a királynak, mint a bányák tulajdonosának ősi szokás, és törvényes hegyi *mérték* szerint fizessenek, a polgárok, és kalmárok *bort* bárkinék adhassanak el, s mérhessenek, aranyat és ezüstöt alattomban s a kamaragróf tudta nélkül ne merjenek az utazóknak eladni, az *élelmiszer- és bortized* fele a *plebánust*, fele az építésben levő *templomot* illesse; a bor lerakás, és mérés, az ön, és érczmázálás, valamint az élelmi szerek, nevezetesen a hús beszállítása hetenkint egyszer, s minden második nap, a szalonna, és

kenyér kivételével, vámmentes legyen; az elmenekült gyilkos ingó, s ingatlan vagyona családjának maradjon; az országos vásár sz. *Gál* ünnepe előtt eső vasárnaptól kezdve 15 nap hosszát tartson; végre a lakosok minden ellenség elleni védelmül városukat fallal, és sánczokkal erősíthessék meg. — Azonban I. Lajos király még egy más kiváltságlevelet adott ki 1356-ban a nagybányai lakosok javára, s ebben „*Asszony-pataka*“ városának a többi személyes és birtokjogokon kívül *vásártarthatási, pallós-, és bormérési* jogot engedélyezett évenkénti 1000 arany bérért. (*Szirmay az i. h. I. 215. — 220. — N. R. A. 725. cs. 27. sz.*)

Nagybányán ős idő óta *várkastély* is létezett, s ez *Szilágyi* Erzsébet I. Mátyás király anyjának sajátja volt, mint ezen király 1459-ben kelt azon iratából kiderül, melyben különösen magasztalja *Zápolya* Imre királyi tárnokmester, s a nagybányai vár várnagya érdemét, minthogy e várat az ostromló ellenségnek át nem adta. Egyébiránt e hely erősségét igen nevelte a király azon 1469-ben kelt rendelete, melyben az oláhok betörései által sok kárt szenvedett lakosoknak megengedte, hogy a várost fallal, és bástyákkal erősíthessék meg. 1472-ben a város utcáit kikövezték a lakosok, s miután a régi várat 1519-ben szétbontották, a város falait három, ugymint: a *vonó-, híd-, és magyar-*kapuval szerelték föl; de 1672-ben ezek is szétbomladoztak.

A városnak kapukkali fölszerelése alkalmával a király azt rendelte, hogy a heti vásárt meglátogató személyektől minden kocsiért egy denár vámot szedhessenek. 1479-ben Mátyás király a nagybányai timároknak czéhállíthatást engedélyezett ugyanazon szabadalmakkal, melyekkel a budai timárczéh bírt. 1492-ben II. Ulászló király a város gazdájának megtiltotta a külső bor, vagy sör elárúsíthatása végetti bevitelét, minthogy bort, és sört csakis a polgárok mérhetnek.

Ide tartozik még Rudolf király 1580-ban kelt kiváltságlevele, melyben a városnak régi *pallósjogát* újra megadja, s megengedi, hogy polgári pörökben a városi tanács bíraskodjék, ettől pedig a szepesi királyi kincstárhatósághoz; végre a királyi táblához fölebbezhessék a polgárok pörös ügyeiket, végre hogy a város a Nagybánya határában telkekkel bíró nemesektől közadót szedessen. Ezen kiváltságokmányt

1618-ban II. Mátyás, 1630-ban II. Ferdinand király is megerősítette. (*Szirmay* 222. 223. ll. — *N. R. A.* 668 cs. 7. sz.)

A város nevezetesebb eseményei s viszontagságai közé a következők sorozhatók: 1411-ben Zsigmond király Nagy-bányát *György* Rácország fejedelmének adta át; ez pedig s neje *Ilona* 1444-ben a *Nagy- és Kis- vagy Felső-Bánya* területén létezett bányák királyi haszonbérét *Hunyady* Jánosnak adományozta. 1490-ben *Albert* lengyel herceg, mivel nem választotta Magyarország királyává, 8000 lengyel katonával a várost megtámadta, s kirabolta. — 1560-ban I. Ferdinand király Nagy- és Felsőbányát *Balassa* Menyhértnek adományozván, *Nagybánya* 1564-ben *Zápolya* János Zsigmond által elfoglaltatott; de *Báthory* Istvánuk megadta magát, 1567-ben pedig, fölbomolván I. Ferdinand király és *Zápolya* János Zsigmond közt a béke, ez utóbbi ostrom alá fogta Nagybányát, mely megadta ugyan magát; de a följobb nevezett *Balassa* építette, *Schwendi* Lázár még inkább megerősítette erőd a puskapor véletlen fölrobbanása által szétvettétvén, 300-nál több katonát temetett romjai alá, kik a törvényes királyhoz hivek maradván, oly hősiesen küzdöttek *Sávolyi* Tamás a magyarok, gróf *Leonárd* a németek kapitányának vezénylete alatt, hogy *Zápolya* katonáiból 2000 hullott el. Ekkor *Zápolya* hadserege az erődöt földig lerombolta, s a város parancsnokává *Bornemisza* Benedek neveztetett ki. 1661-ben a Nagy- és felsőbányai lakosok, Nagyváradnak a a törökök által történt elfoglaltatása után, 10,000 talléron váltották meg magukat a török pusztitástól, s ez esemény emlékezetét évenként kisasszonyhó 1-ső napján istenisztelettel ujitották meg. — 1677-ben *Wesselényi* István, az elégedetlen magyarok vezére, francia, lengyel, és tatár népsereggel mindakét várost elfoglalta, az oltárokat szétrombolta, a bányatiszteket börtönbe záratta, s a katolikus plébánust kiüzte. — 1703 ban II. *Bákóczy* Ferencz foglalta el e két várost; 1710-ben végre mirigy pusztította lakosaikat. — (*Kazy* III. 202. — *Szirmay* 222—225. 229—231. — *N. R. A.* 992. cs. 11. sz. — 1024. cs. 7. sz.)

Mikép jutott *Nagybánya* város a belviszályok folytán idegen kezekre, a következő adatokból derül ki. A mohácsi vész után *Zápolya* volt a város ura. 1588-ban *Nagybánya*

Felsőbánya mezővárossal, *Felső- és Alsófernezély*, *Laczfalva*, *Surgófalva*, *Türgyefalu*, és Szatmár vármegyei *Oroszfalva* helységekkel együtt, egy 1588-ban kötött csereszerződés nyomán, miután a lakosok hűséget esküdtek a királynak, *Báthory* István, Lengyelország királyára szállott, a Magyarország királyának átengedett *Szatmár vára- és szatmári uradalomért*. — 1624-ben *Nagy- és Felsőbánya*, királyi adományozás révén, *Bethlen* Gábor fejedelemnek jutott, 1635-ben pedig gróf *Bethlen* István saját fiának Péternek hagyományozta e két várost; végre az 1647-ben létrejött lincai békekötés értelmében, mint-hogy gr. *Bethlen* magtalanul halt el, *Rákóczy* György fejedelemnek adományoztatott mindakét ágra terjedő örökösödési joggal. Azonban a fölkelés elnyomása után a királyi kincstár foglalta el, és visszaadta I. Lipót királynak *Nagy- és Felsőbánya* birtokát. (*Szirmay* 231. 233. — *N. R. A.* 668. cs. 25. sz. — 767. cs. 54. sz. — 619. cs. 14. sz. — 1023. cs. 7. sz. — 1725. cs. 35. sz.)

Nem lesz érdektelen a nagybányai birtokviszonyok még némely részletes változásait is megemlíteni. 1562-ben I. Ferdinand király *Literati* Péter nagybányai birtokrészeit, ennek hűtlenségi vétsége miatt, szebeni *Farkas* Péternek adományozta. — 1572-ben Miksa király egy ottani birtokrészt *Czeller* Kelemennek, 1576-ban Rudolf király egy nemes udvarhelyet *Orosz Annának*, 1577-ben hasonló udvartelket *Bagotay* Baláznak adományozott. — 1615-ben II. Mátyás király a Nagybányához tartozott fekvő javak állapotának megvizsgálását és összeírását rendelve meg, 1624-ben Nagybánya városnak adományoztatott a *somoshegyi* erdő, 1630-ban pedig *Oroszújfalva* helység. 1671-ben a szepesi királyi kincstárkormány nagybányai származású *Várady* Mihály szökevénynek közházát 200 forinton, visszaválthatási kikötéssel, *Puscher* Jánosnak adta át. 1693-ban ugyanazon kincstárkormány végzése nyomán *Lakatos* Péter hűtlenségi vétségben elmarasztalt polgár háza és szülöje 150 forint lefizetése után *Szerencsy* Samu özvegyének, *Péterfalvy* Juditnak, adatott át. (*Szirmay* I. 226. 229. — *N. R. A.* 633. cs. 21—23. sz. — 1009. cs. 13. sz. — 1052. cs. 47. sz. — 1318. cs. 41. sz.)

Különös figyelmet igényel még *Nagy- és Felső-Bánya* városok bányaviszonya, s az e városok területén már a XIII.

században üzött bányaművelés. — Az ottani bányákat I. Mátyás király 1468-ban a városnak engedte át évenkénti 13,000 arany forint bérért; de a bányaművelés megszerzett készletei, az 1566-ban viselt törökkeli háború folytán, elrontattak. — 1572-ben *Pesty Katalin*, előbb néhai *Jung*, máskép *Ur Albert*, utóbb *Kassay János* neje, *Sassar* hegye tetején volt, hajdan sz. *Miklós*, akkortájt *Fecskebányának* nevezett aranybányáját, *Tóthfalu* helység közelében létezett érczolvasztóját, a hozzá tartozott erdővel, szántóföldekkel, és réttel, s első férje ösi, mások birtokából visszaszerzendő javaival együtt, *Bornemisza*, másképp *Pesty Ferenczre* ruházta át. — 1600-ban báró *Herberstein Felicián Nagybányán* birt házát, érczverdését, sörházzal, kerttel, és majorsággal, s *Felsőbánya* területén *Vonthon* és *Entroson* volt bányáival, végre ezek járulékaival együtt 100,000 forinton *Lisibona* Gellértnek, és *Rinola* Ágostonnak idegenítette el, 1632-ben pedig *Nagy- és Verembányán, Laczfalván, Oroszfalván, és Sürgyefalván* volt birtokjogát 2000 forintért öregebb *Bethlen Istvánra* ruházta. 1660-ban, midőn *Proszner Bálint* volt a nagybányai pénzverde kormányzója, *Lisibona* Jakab pedig fölügyelője, a király joga alá tartozó érczek magánosoknak adattak bérbe minden gira ezüstitől fizetendő fél tallér, minden gira aranytól pedig beszolgáltatni kellett 3 arany bérért. — 1669- és 1676-ban a bányák ismét szétromboltattak. — 1689-ben *Felsőbánya* mezőváros lakosai a királyi kincstárral oly föltételek alatt szerződtek, hogy ők valamennyi *Fudor, Leves, Tomoz, és Vonth* néven ismeretes aknáikat a királyi kincstárnak engedik át, de ez 25,420 rénes forintra rügött adósságaikat tartozzék kifizetni, a mezőváros minden adótól mindenkorra ment legyen, mindenféle ital-, és húsmérést szabadon üzhessen saját területén; két malom az olvasztó műhelylyel, s a zúzó malom a mezőváros használatára maradjon, végre a lakosok, a kincstár megkárosítása nélkül, szabadon nyomozhassák, és művelhessék az ércznemeket, s azoknak a kincstárba beadott érczekre vonatkozó kiváltság engedélyeztessék. (*Szirmay* 248. — *N. R. A.* 763. cs. 60. sz. — 924. cs. 23. sz. — 938. cs. 44. sz. — 940. cs. 24. sz. — 1044. cs. 9. sz. — 1735. cs. 32. sz.)

A Nagybányán létezett polgári lakok feltünőbbjei valának: A *harminczadépület*, melyet a szepesi kir. kincstár-

kormány 1615-ben a polgároknak adott bérbe 450 forint év-dijért azon kikötéssel, hogy az elkobzandó csempészett érezből befolyandott jövedelem két harmadát a kincstárba szolgáltatassák be. (N. R. A. 913. cs. 23. sz.) Továbbá: a *sóhivatal*, a *pénzverde*, és *póstahivatal* épületei. A lakosok nyelvükre nézve magyarok, németek, oláhok, és tótok; vallásukra nézve pedig latin, és görög szertartású katolikusok, és protestansok, s mindenik felekezet saját templommal bir. A lakosok a szőlőművelést, és gyümölcsfa-, főleg gesztenyenyésztést is nagyban üzik. — A város birta *Felső-Fernezély*, *Alsó- és Felső-Ujfalv*, *Lénárd*, és *Laposbánya* helységeket is. A város pecsétjén érczakna látható, mindkét oldalán bányászkalapáccsal, s ezek fölött 1483 évszám olvasható, ezen gót betűkkel vésett fölirattal: „*Sigillum unitum.*“

Nagybánya legrégebbi gót izlésben épült temploma a „*Szent István király*“ emlékezetére Istennek szentelt plebániatemplom, mely jelenleg a „*Szentháromság*“ imáadására van fölavatva. E templomot eredetileg I. Lajos király építtette, a plebánus választási jogát a város gyakorolta, s erélyesen ragaszkodott mindig e jogához. A plebánus e templom számára, egy 1387-ben a polgársággal kötött szerződés szerint, egy hitszónokot és 11 káplánt tartozott tartani, kiknek naponként kellett a délelőtti órákban szentmiséket fölajánlani, délután a vecsernyét énekelni. 1588-ban a belvillongások folytán e templomot a lutheránusok foglalták el, 1619-ben tornya megújított, 1675-ben visszaadott e templom a katolikusoknak; de 1677-ben ismét a lutheránusok vették el tőlük, végre visszakerülvén jogos birtokosai, a katolikusok kezébe, míg világi lelkész fogná átvehetni, a jezsuiták gondozására bízott.

Nagybánya másik temploma a *Szent Miklós püspök* emlékezetére fölszentelt; harmadik a szintén jezsuiták gondozására bízott „*Szent Márton*“ emlékezetére Istennek fölavatatott templom. Azonban 1705-ben *Rákóczy* Ferencz küldöttei azt határozták, hogy *Szent István* temploma a reformátusoknak adassék át, s ennek építési szükségleteire a városi tanács 300 rénes forintot tartozzék adni; a katolikus plebánus számára pedig ő Fölsége, a király, tegyen alapítványt, s a „*szent Miklós*“ templom maradjon a katolikusoknak, végre a

pénzverő utczában állott „*Szent Márton*“ templom a lutheránusoké legyen. Azonban a szatmári békekötés után 1712-ben „*Szent István*“ temploma, melyhez tartozott *Alsó-, Felső- és Középfalu*, s *Lénárt* helységek birtoka, a plebánust illető szántóföldekkel, és bortizeddel együtt, visszaadatott a jezsuitáknak; ezeknek megszüntetése után pedig 1774-ben e templom gondozása egri megyebeli áldozárokra bízott, végre a szatmári püspökség fölláttatása óta Szatmár püspökmegyei áldozárok lelkészei. — Ezekon kívül 1724-ben még egy „*Szent Katalin*“ templom is volt Nagybánán, melyben a nevezett évben gróf *Teleky József* fia temettetett el; de a református temetőben is látszanak a közút mellett valamely régi templom alapfalai, ezért a szomszédságában levő rét még most is „*klastrommezőnek*“ hivatik. Van még templomuk a görög katolikusoknak, lutheránusoknak, és reformátusoknak is. (*Szirmay* 234. 235. ll. — *Acta Jesuit. Nagyb.* 1. cs. 1. 2. sz. — *Schem. Cleri Szatm.* 36. 37. 132. ll.)

Felsőbánya szabadalmazott mező-, jelenleg bányaváros Nagybánától egy órányi távolságra esik, már Zsigmond király korában különféle kiváltságokkal birt, s lakosai latin, és görög szertartásu katolikusok, reformátusok, és csekély számu lutheránusok. E város ugyanazon viszontagságokon esett keresztül, melyek Nagybánát érték. — II. Lajos király 1523-ban *Felsőbánya* lakosait, aranyat, ezüstöt, rézet, ónt, s vasat szolgáltató bányáik miatt, minden taksa-fizetés alól fölmentette, minthogy már előbb, jelesül I. Lajos 1347-ben, Zsigmond 1393-ban, Mátyás 1464- és 1482-ben, Rudolf 1604-ben, végre 1690-ben I. Lipót királyok különféle szabadalmakat engedélyeztek nekik, melyeket 1741-ben *Mária Terézia*, 1791-ben I. *Ferencz* király is megerősített.

Ezen 1568-ban *Dobó István* birta városnak íteltetett oda törvényesen 1634-ben *Kökut*, másképp *Eresztömező* nevű csárda; *Felsőbánya* város ezenkívül, 1612-ben, a királyi kincstárkormány engedelmevel, saját határában *Kisbánya* nevű helységet alakított, terjedelmes erdőséggel, gyógy-, növény- és gyümölcsös kertekkel birt; az alatta csergedező *Szaszar* patakban több forrás, tó, és savanyuvizér van, melyek közül nevezetes a „*királyasszony forrása*“ nevű savanyúvizér. Szőlőművelést, melyet senki sem említ, a felsőbányai lako-

sok Nagybánya területén üztek, s e városnak minden kapástól 12 denárt fizettek. Mivel azonban a nagybányaiak 1734. e 12 denáron felül még kilenczedet is követeltek a felsőbányai szőlőművesektől, az innen keletkezett pör akkép dőlt el, hogy a denárokon felül kilenczedet csak az ujonnan szerzett szőlőktől fizessenek a felsőbányaiak, a régiebb szőlőktől pedig csak a 12 denárt tartozzanak megadni. (*Szirmay 253. 257. — N. R. A. 1318. cs. 1. 7. 11. 22. sz.*)

A felsőbányai plebánia ősrégi; de a vallástjítás közben megszűnt, s csak 1719-ben állítottott helyre. A felsőbányai plebániatemplomról csak azon hiteles történeti adatot bírjuk, hogy *Hunyady János*, Magyarország kormányzója, 1452-ben a város minden arany- és ezüstműveinek királyi hasznobérét örökre e templomnak ajándékozta a Zólyomba szállított orgonáért, mely azonban a jelen század elején elégett; a királyi bányabér pedig azon idő folytán, míg a protestansok bitorolták a templomot, az igehirdetők és elemi tanítók eltartására fordított. Később a katolikusok, pör útján visszaszerezvén templomukat, más nagyszerűbb plebániatemplomot építettek 200,000 forintnál több költséggel, s e templom 1858-ban „*Nagyboldogasszony*“ emlékezetére avattott föl Istennek. — Továbbá *Felsőbányán* még két, és pedig a temetőben, s a kálvárián létező kápolna is van a magyar királyi pénzügyérség kegy- és védurasága alatt. (*Schem. Cleri Szatm. 117. 190. ll.*)

a) A sz. Ferenczrendi, később minoriták társháza sz. Miklósról nevezett templommal, és szegény-ápoldával.

Nagybányán, pisai Bertalan 1383-ban sz. Ferencz szerzetéről írt története, s más írók tanúsága nyomán, már hajdanta létezett sz. Ferencz rendje „*legszentebb Megváltóról*“ nevezett tartománya szerzeteseinek társháza, melynek főnöke Bányai Ferencz 1481-ben a szerzet tartományi főnökévé választott; 1525-ben pedig a *felsőbányai* társház tartomány-örsegi zárda vala, melyhez a *bányai, báthori, szőlősi, megyesallyai* és *kusalyi* társház tartoztak. — 1554-ben a vallás-

újítás, és belviszálkodás gerjesztette mozgalmak folytán azonban a felsőbányai társházat végveszély érte. Ugyanis a kincstári levéltárban a királyi ügyész által 1555-ben követelt és intéztetett tanuvallatási jegyzőkönyv van, mely szerint a kihallgattatott tanuk szentgyörgyi Literati ellen azt vallják, hogy csupán a katolikus hit elleni gyűlöletből több súlyos vétséget követett el, főleg a nagybányai kolostor földülása, s két, úgymint: *Porkoláb* István, és *Tizedes* Péter polgártársuknak az ottani lutheránusok által végrehajtott meggyilkoltatása alkalmával. (N. R. A. 616. cs. 26. sz.)

A sz. Ferenczrendi szerzetesek után nem sokára a Nagybányán jelenleg is létező *minoriták* telepedtek le e kolostorban, s ezek nemcsak sz. *Miklós* egyházát, hanem a mellette volt *szegényápolda* gondozását is átvették. Ezen szegényápoldának hagyta 1408-ban *Omechin* János nagy- és felsőbányai (máskép középhegy) polgár végrendeletileg örökös joggal *Tóthfalu* (máskép *Gerod*, vagy *Giród*) nevű majorságát, s e hagyományt 1430-ban Zsigmond király is, midőn *Mátyás* áldozár vala a szegény ápolda gondnoka, helybenhagyta; a szerzetesek alapíttatását pedig 1556-ban I. Ferdinand Király, ki Tóthfalu helység királyi bérét és haszonvételét is a szegény-ápoldának ajándékozta, 1557-ben *Izabella*, *Zápolya* János özvegye, 1580-ban *Báthory* István, Lengyelország királya erősítette meg. — 1605-ben *Bocskay* István a szegényápolda gondozását a lutheránusoknak adta át, 1686-ban sz. *Miklós* temploma a szegényápoldához tartozott *Giród-Tóthfalu* helység, és egy malom birtoka, úgyszintén több szőlő és rét, a jezsuiták tiltakozása ellenére, a minoritáknak adatott át; de 1692-ben a sekrestye mellett létezett faházban letelepedett jezsuiták iktattattak be törvényesen a a nevezett fekvő javak birtokába.

1705-ben a *Rákóczy*-fölkelés közben a minoriták kiűzetek Nagybányáról; de 1710-ben báró *Károlyi* Sándor visszahívta őket; mindemellett csak 1753-ban helyeztettek vissza, midőn a megyés püspök reájok bizta a szegényápolda hat betege lelki gondozását; az erre következő évben pedig, nem mentetvén föl a fennnevezett *Tóthfalu* helységtől fizetendő adó alól, e helyett Mária Terézia királyné évenként 200 frtot utalványozott számukra. — 1755-ben *Szmolnik* atya, a mino-

riták zárdafőnöke, tiltakozott a *Köszegiféle* rét eladása ellen, míg 1759-ben ezen rét, az irtásért kifizettetett vételár letétele után, a minoritáknak adatott át. — Végre fölépülván 1791-ben kegyes adományokból a minorita-kolostor, a minoriták a szegényápolda, az elemi iskolák, a fentnevezett helység, és járulékai, s bortizede, valamint *Balasy* Ferencz végrendelete értelmében *Alsó-, Felső-, és Középujfalú*, s *Lénárd* helységek, nem különben *Szaszar* vizén létezett két kerekü malom birtokába törvényesen beiktattattak. (*Szirmay* 234—237. 242. — *N. R. A.* 1736. cs. 20. sz. — 1757. cs. 5. sz. — 913. cs. 28. sz. — 1319. cs. 16. 19. 27. sz. — *Acta Jesuit. N. Bányens.* 1. cs. 13. sz.)

b) A jezsuiták székháza Nagybányán és hitterjesztő állomása Felsőbányán.

Az eddig följegyzettek szerint a Jézus társaságbeli atyák 1688-ban Nagybányára telepítettvén, *Fenesy* György egri püspök sürgetése következtében, nemcsak sz. *Márton* temploma adatott nekik át minden jövedelmével és a protestans pap, kántor lakásaival, s iskolaépületekkel együtt; hanem a sz. *István* egyház plebániája is, de csak míg a plebanus vissza fog térni, valamennyi telkeivel, tizedeivel, és plebániái jövedelmeivel, tehát csupán helyettes kormánzásával. Ezért ezen elsorolt javadalmak, valamint az ezekhez tartozott *Alsó-, Felső-, és Középujfalú* helységek, s egy *Szaszar* folyón volt két kerekü malom fele birtokába, a város minden tiltakozása ellenére, 1689-ben törvényesen beiktattattak, 1691-ben minden javadalom, a sz. *Miklósról* nevezett, Lipót király által minden adózástól mentesített, szegényápoldával, és a minoritáktól visszavétetett *Tóthfalú* helységgel együtt, nekik ünnepélyesen átadatott. (*Acta Jesuit. Nagybány.* 1. cs. 1. 2. 9. 12. — *N. R. A.* 1323. sz. 2. sz. A.)

A jezsuiták ezen királyi adományozását 1696-ban, társodájuk fölépítettése után, *Matyasovszky* László, nyitrai püspök gyarapította, ki 1703. és 1704. készült végrendeletében a többi között egy itt, és Szegeden az ifjuságnak ékesszóllásig terjedő, oktatása és missiók tartása végett alapítandó társoda

szervezésére 50,000 és 5000 forint alapítványt hagyományozott, és e hagyományt I. Lipót király 1707-ben helybenhagyta; mely alapítvány, 1738-ban a törökök betörésétől félélemből, Nagybányára szállíttatott át. (*Acta Jesuit Nagy-bány. 1. cs. 6. 7. sz. — 3. cs. 43. sz. — Jes. Felsőbány. 1. cs. 119. sz.*)

Ezekon kívül a jezsuitáknak Nagybányán jutott birtokokról, és más kedvezményekről még több adat tanúskodik. — Jelesül 1718-ban *Erdödy* Gábor, egri püspök, megengedte a jezsuitáknak, hogy sz. *Márton* templomát, melynek orgonásza *Krsztenyay* Lőrincz 1767-ben 30 frt évi díjt kapott, földig szétbonthassák, s helyette újat építhessenek azon kikötéssel, miszerint az új templomban sz. *Márton* emlékezetére is kápolna emeltessek; de valljon e föltételt megtartották-e a jezsuiták? irott adatok hiányában, nem tudható. A sz. *István* temploma fölött kegy- és védüri jogot gyakorlott város és a jezsuiták közt 1770-ben a temetőben, és a temető mellett létezett s a jezsuiták által elfoglalt házak miatt fölmerült viszálynak a város és jezsuiták közt 1766-ban létrejött egyezkedés vetett véget, mely szerint a város lemondott a temető szomszédságában volt házhelyekre tartott igényeiről, ha a temetőből nyilvános a magyar útezából a várútezába vezető, úteza hasíttatik ki, a malomért pedig 1000 frtot ígért a jezsuitáknak, s visszaadta a *Vascatorna* nevü rétet; a jezsuita székház viszont átadta a városnak az általa addig birt malom 4 év alatt húzott jövedelmét, és kiadásait. (*Acta Jesuit. Nagy-bány. 1. cs. 17. sz. — 3. cs. 9. 29. sz. — N. R. A. 1323. cs. 4. sz.*)

A nagybányai jezsuiták többi magán személyektől részint ajándékban kapott, részint készpénzen vett ház, kert, rét, és szántóföld szerzeményei a következők: 1689-ben *Lövey* Ilona, néhai *Kökényessy* György özvegye, Nagybányán a *Kiskapu* útezában birt kertjét 18 frton; *Teczy* Samu pedig ugyan ezen évben szintén kertjét 9 frton adta el a székháznak. 1700-ban *Ozovay* Dániel Nagybánya határában volt majorságát és egy sz. *István* temploma mellett létezett sirjának szánt darab földjét 180 frton zálogosította el a jezsuitáknak; 1701-ben *Sovány* Zsófia réjtjét 60; 1702-ben *Kovács* Anna a város alatt birt félmalomát 300 forinton, és 10 akó boron

adta el a jezsuita székháznak. 1714-ben *Kisenyedy* Anna, *Szabó* Péter özvegye, nagybányai házát 380 forintért nekik engedte át. 1715-ben gönczruszkai *Kornis* Zsigmond, Erdély kormányzója, *Nagybányán* volt házát 400 magyar forintért adta el a jezsuitáknak. 1716-ben a református templom gazdái a városban volt *Telekyfiele* házát 600 magyar forint és 120 akó nagybányai borért adták el ugyanazoknak. Ugyanezen évben *Várady* István a várútczában létezett házát 100 frton engedte át; *Némethy* Erzsébet, előbb *Ruszkay* János, később *Szabó* István özvegye, nagybányai házát 174 forintért, egy köből búzáért, s egy köből tengeriért adta el nekik. Ugyanazon évben *Vásárhelyi* István egy pusztá telket iratott át a jezsuitákra 50 forintért; *Szújártó* András leánya Borbála, *Szilágyi* István özvegye, nagybányai házát engedte át 100 magyar forinton a jezsuitáknak. — 1717-ben öri *Lakatos* István egy házát 130, *Madarász* János a nagybányai *Morgó* hegyen volt gesztenyését 8 magyar forinton és 2 mérő búzán; *Gyarmaty* Mihály ugyanottani gesztenyését 16, végre 1720-ban *Lagyi* Samu bizonyos réjtjét 90, egy másik réjtjét 50 forintért adta el a nagybányai jezsuita székháznak. (*Acta Jes. Nagybány. 1. cs. 53. 54. 57. 62. 64. 70. 72. 75. 78. 80. 81. 85. 86. 89. sz. — 3. cs. 2. 3. 18. sz.*)

Ezekhez járulnak még a következők: 1726-ban *Apahidy* Mihály egy Nagybánya határában birt egész telket 4 forinton; 1730-ban *Szentpétery* Péter, és neje *Adormányi* Borbála a várútczában létezett háza felét 50 forinton; 1731-ben *Horváth Szabó* András ugyanott volt házát kertestül 45 magyar forinton adta el a jezsuitáknak. 1732-ben *Polgár* Mihály, és *Taczák* Katalin két *Szinyérvárallyán* létezett szántóföldjét 7, és két kaszás réjtjét 4 forintért; *Polgár* Mihály ugyanott birt szántóföldjeit 15 forintért adta el nekik. 1734-ben *Paczák* György ugyanott birt szántóföldjeit 10 forinton adta oda; *Paol* László egy *Tökés* helységben birt telkét *Duka* Györgynek, ez pedig más ugyanott *Gábor* György által birt jobbágy telket adott cserébe 3 arany bánatpénz mellett a jezsuitáknak, *Paczák* Gergely *Szinyérvárallya* Nagy *Belingmező* területén volt szántóföldjét 3 forintért engedte át. — 1736-ban *Duka* József a fentnevezett Szatmár vármegyei, *Tökés* és *Fekete-falu* helységek határaiban volt birtokrészeit 90 forinton, fent-

nevezett *Paczák* két szántóföldjét Örmező területén 3 fton adta el a jezsuita székháznak. 1738. *Jasztraliczky* János ugyanott *Percslenes* nevű szőlőhegyen volt szőlőjét 200 fton engedte át; 1742. *Boldizsár* András, nagybányai polgár, Nagybányán létezett házat, és szőlőjét, 80 frt adóssága lerovásának terhével a jezsuita székháznak hagyományozta. Ugyanazon évben adta el *Szinérvárallya Várhegy* nevű szőlőhegyen volt szőlőjét *Ivánka* Péter 66 forinton. — 1750-ben *Neuschl* Márton adta el nagybányai 200 forintra becsült házat nekik. 1755-ben mihályfalvai báró *Splényi* a Szinyérvárallyán kincstárra szállott *Mékesiféle* birtokot 2000 forintért 30 évre zálogosította el a jezsuita székháznak; végre 1767-ben *Halaboczy* Éva, *Erdödy* Sámuel neje, ugyanott birt rétvét 25 forintért adta el ugyanannak. — (U. o. 1. cs. 37. 48. 74. sz. — 2. cs. 8. 21. 82. 86. 89. 95. 96. 111. 112. 114. 130.)

Megszüntettetvén Jézus társasága, annak valamint más-hol, úgy Nagybányán volt ingó, s ingatlan javai is egy 1796-ban kelt átadatási okmány szerint (u. o. 3. cs. 45. sz.) a tanulmányi alaphoz csatoltattak. A nagybányai székház elüljárói közül ismereteseek: 1691-ben *Ravasz* Ferencz, — 1707-ben *Eisankli* Ferencz, — 1723-ban *Ravasz* Ferencz; — 1729-ben *Dugovics* Pál; — 1732-ben *Schendl* Frigyes; — 1738. 1742. *Reviczky* Ignác; — 1739. *Horváth* Boldizsár; — ismeretlen évben *Lenzovicz* András. — 1760. *Mihalaky* Mátyás; — 1766. *Gajger* Mátyás; — 1770. *Szajtli* Mihály. (U. o. 1. cs. 5. 23. 26. 29. 30. 63. 99. 100. 109. sz. — 2. cs. 38. 101. sz. — 3. cs. 16. sz. — és F. B. 1. cs. 15. sz.)

Csaknem ugyanakkor, midőn a jezsuiták Nagybányán letelepedtek, szerveztetett *Matyasovszky*, nyitrai püspök, végrendelete nyomán szerzett eszközökkel *Felsőbányán* jezsuita hitküldérállomás, melynek a királyi kegy- és véduraság alá tartozó „*Nagyboldogasszonyról*“ czimzett plebániatemplom adatott át, s a hitkülderek a plebánia-épületbe helyeztetek be, tartásukra pedig a plebánusok közös pénzalapjából 200 frt, az ércz- és ónfolyadéknak nevezett évenként 700 forintot jövedelmező érczhulladék, fogadalmas szentmisék följajnlása végett 50 frt, és két lótartás utalványoztatott; a templom fenntartására továbbá, mint már följebb emlitettem, a *Hunyady* János által 1452-ben, s I. Mátyás király által e templomnak

adományoztatott, de 1518-ban II. Lajos király által is biztosított királyi bányailleték jövedelméből évenként 200 forint, és a papi illetéken kívül bizonyos rét használata tüzetett ki. (*Acta Jesuit. Felsőbány. 1. cs. 74. 121. sz.*)

Ezen eredeti javadalmazásukon felül a felsőbányai hitterjesztő atyák *Tökésen, Feketefalun, Magyar- és Oláh-Kékesen* is birtak *Perényi Zsófia, Belényi András* özvegye által több más telkekkel együtt, 475 forinton 28 kron megváltatott s reájuk irattatott fekvő javakat, valamint a 102 frt, 52 kron *Tökésen* szerzett *Dukaféle* birtokrész, a reá épített házal együtt, *Oláh-Kékes* városban pedig *Klastrominak* nevezett kert is, mely 1755-ben 1950 forint fejében Felsőbánya városa iratott át hasonló czimen; de melyet a város a jezsuitáknak engedett át, a felsőbányai missióállomás sajátja vala. Továbbá 1735-ben a magyar királyi helytartó tanács a hitküldéreknek 200 rénes forintot utalványozott segélyezésül; 1748-ban néhai *Máday Vazul* leánya, ugyszintén *Nemegey* leányai *Judit*, és *Erzsébet*, valamint *Tusy János*, és *Erzsébet* a felsőbányai hitküldéreknek 50 forintért egy ottani gesztenyést hagyományoztak; 1750-ben *Hirschner Tóbiás* felsőbányai irnok házat istállóstul, kertestül, és gyümölcsöslygestül 550 ftért adta el a hitküldéreknek; 1757-ben *Saskő Sára, Kovács Márton* özvegye, Felsőbánya *Kakasnevű* hegyén volt gesztenyesét 90 ftért engedte át nekik.

Ilyenekben mind a templom, mint a jezsuiták által gondozott plebánia részesült; mert 1760-ban *Pálffy András*, felsőbányai tanácsos, *Sasvári* nevű szőlejéből 40 forint értékű részletet a ház árával, *Saskőn* volt rétjéből évenként egy aranyat a templomnak, saját szerzeményei felét a jezsuitáknak hagyományozta; *Permilller György* sebész pedig ebben az esztendőben egy a templom kertjében volt házat oly föltétel alatt adta a templomnak, hogy ez szentmisékre évenként egy 4 frt 10 kr. értékű aranyat szolgáltatasson a hitküldéri állomásnak; 1761-ben *Steinmaur Péter*, a plebániatemplom kantora, a templom telkén volt háza és kertje árát a plebániának hagyományozta; 1763-ban *Zeitz Albert* serfőző felsőbányai telkét évenként följánlandó 3 szentmisére a jezsuitáknak ajándékozta; 1764-ben *Permilller Anna* a templom telkén létezett háza, és kertje árát 8 szentmise bemutatására hagyta.

1766-ban *Királyfalvi* Ferencz, felsőbányai polgár, Szi-nyérvárallyán birt szöllejét a szegényeknek, rétjét pedig a plebániának hagyományozta; 1769-ben a *mayyarkékesi* lakosok fölszóltattak, hogy a plebániának fizessék meg minden természetményektől, s a kukoriczától a tizedet. Ugyanazon évben az udvari bányakincstár a hitküldér-állomásnak a bányák királyi érzilletéke fejében 800 arany forintot, a följánlási adományok- és más tartozások fejében 1200 forintot utalványozott; 1770-ben a fenntemlitett *Pálffy* András 600 ft. 40 krnyi *Györffy* Györgynél, és *Krompaczky* Lajosnál elhelyezett kölcsöntőke felét a missió templomának; másik felét szentmisek följánlására hagyta, s e végintézkedése végre is hajtott. Végre 1771-ben az ezen évben megkezdett missió számára évenként 12 öl fa utalványoztatott. (U. o. 1. cs. 14. 17. 18. 20. 21. 23. 27. 31. 42. 43. 136 sz. — 2. cs. 26. 50. 72. sz.)

Mig a jezsuiták *Felsőbányán* tartózkodtak, a plebánia-épület, és templom oly bomladozó állapotban volt, hogy a plebánuslak fölépítésére, melynek telkét 1748-ban *Magyar-Kékes* helység tized szedhetési jogával, és két réttel együtt az egri püspök a nagybányai plebániából a felsőbányaiba tette át, 1752-ben a hitküldérek 600 forintot kívántak az udvari kincstártól. Szintugy tárgyalatott 1761-től egész 1770-ik évig a templom- és toronyépítés ügye, s ez utóbbi évben *Felsőbánya* mezőváros ezen omlófélben levő templom helyreállítására engedte át néhány *Bathli* János végrendelet nélkül kimult özvegye a felsőbányai székháznak, saját, és utódai lelke üdvére szánt bútorain kívül, annak a Nagyutezában volt, de mostohájának élete fogytaig ennek átengedett házat. (U. o. 1. cs. 11. 29. 76. 84. — sz. — 2. cs. 33. sz.)

A felsőbányai hitküldérállomás elüljárói valának: 1691-ben *Ravasz* Ferencz (plebánushelyettes); — 1739-ben *Libeniczky* János; — 1743-ban *Kövér* András; — 1752-ben ismét az előbb nevezett *Libeniczky*; — 1754-ben *Buzay* János; — 1759-ben *Liestyán* Mózes; — 1764. 68. 69. *Lehel* György; — ismeretlen évben *Vargyay* Mihály. (U. o. 1. cs. 49. 119. sz. — 2. cs. 8. 16. 17. 18. 23. 32. 33. 35. sz.)

3. §.

BEREG, és BEREKSZÁSZ
mezővárosok egyházi épületeikkel.

Bereg és Beregszász mezővárosok Beregvármegyében fekszenek, s *Munkács* várához, és uradalomhoz tartoznak. Bereg ugyan ősrégi várával Ugocea vármegye határán van, s keletkezte bizonytalan; *Beregszász* pedig (mintegy a szászok Beregen levő gyarmata), a vármegye székhelye, hajdan *Lampert- vagy Luprecht* házának neveztetett. E mezővárost a II. Gejsa király által e vidékre telepített aranybányákat, és szőlőművelő szász gyarmatosok alapították; de a tatárok 1241-ben e gyarmatot is végképp elpusztítván, IV. Béla király 1247. évben az oda ismét letelepedett idegeneknek különféle szabadalmakat engedélyezett; nevezetesen minden szombaton heti vásártarthatást, szabad végrendelkezési, és vagyonuokról intézkedhetési jogot adott nekik; megengedte továbbá, hogy polgári ügyekben saját bírójuk ítélhessen, önválasztotta plebánussoknak fizethessenek gabna- és bortizedet, egyházuk egyedül az esztergomi érsek hatósága alá tartozzék, plebánussoknak 50 szállás után egy girát szolgáltatassanak. Ezen kiváltságlevelüket 1271-ben V. István; 1320-ban I. Károly király is megerősítette, s ez utóbbi megtiltotta a mezőváros lakosaitól követelhető bármely gyűjtés, vagy követelés beszédését. (*Fejér, Cod. Dipl. IV. 1. 456. l. — N. R. A. 744. cs. 2. sz.*)

De az utóbbi királyok is különféle engedményekkel tüntették ki a beregszászi lakosokat, mint I. Lajos, ki nekik 1342-ben pallósjogot adott; Mária királynő; Zsigmond; I. Ferdinand; Miksa, vagy a nekik már elődeik által engedményezett kiváltságokat megerősítették, mint azok Rudolf király 1588-ban, és III. Ferdinand király 1655-ben kelt rendeletében ismételve elsoroltatnak, és helybenhagyatnak. E szabadalmak a következők: A község által szabadon választott bíró főbenjáró vétségekben is bíraskodhatik a nádor, királyi tárnokmester, és főispán bírósága kizárásával; az év

folytán egyszer megérkező királyt ebéd, és vacsorával tartozik a mezőváros fogadni, a lakosok évenként külön tíz, ötven esőbröt tartalmazó, hordó bort tartoznak Munkács várába szállítani, a király és királyné erdeiben a lakosok szabadon vághatnak fát, és malmaiban örölhetnek gabonát. — E szabadalmakhoz járult 1555-ben I. Ferdinand király kiváltságlevele, melyben a beregszászi szegény ápolla, s kápolna gondnokainak, s a templom oltárnokainak megengedte, hogy ha e javadalmasok valamelyike végrendelet nélkül halna el, hátrahagyott vagyona s javai három egyenlő részre osztassanak, s ezek egyike a helybeli templom javítására és diszesítésire, másika a szolgák, és hitelezők kielégítésére fordíttassék; a harmadik rész a megholt testvérei és rokonai, vagy ezek hiányában, a szegények közt osztassék el. Ezenfelül házjavításra az erdők, legeltetésre a mezők használatát is megengedte a király a mezőváros lakosainak. (*Lib. Reg. Sec. IV. köt. 393—397. — VIII. köt. 510. l. — Lib. Reg. Eccl. I. köt. 28. l. — N. R. A. 744. cs. 23. l.*)

Bereg és Beregszász, mint Munkács várához tartozott mezővárosok, a különféle földes urak alatt változó viszontagságokban osztoztak Munkács várával. I. Lajos király 1359-ben ezen uradalmat *Koriathovich* Tivadar herczegnek adta, ki népével együtt kiszorított Lithvániából, s e herczeg neje itt sz. *Vazul* emlékezetére apácza kolostort alapított, melyhez később sz. *Vazul* rendi szerzetesek kolostora járult a sz. *Miklósról* nevezett *Csernek* hegyi apátsággal. — A *Koriathovich* család magvaszakadtával a munkácsi uradalom a magyar szent koronára szállott vissza. (*Schem. Cleri Szatm. 1864. 202. l.*) 1484-ben a munkácsi uradalmat I. Mátyas király fiának *Hollós* Jánosnak, 1529-ben pedig János király a II. Lajos király özvegye Mária birta *Munkács* várát járulékaival együtt *Szatmárnémeti* mezőváros helyett örökös birtokjoggal somlyói *Báthory* Istvánnak adományozta.

Mellőzvéen ezutal hazánkra a belháborúk, török betörések, és vallástűjtás folytán súlyosodott sokféle viszontagságokat, csak az uradalom, és hozzá tartozott fekvő javak többi más és más birtokosokra szállásait említjük meg. 1573-ban Miksa király *Munkács* várát, miután I. Ferdinand király

1548-ban meghagyta a vár várnagyainak, hogy *Bereg* mezőváros lakosaitól ne merjenek, régi kiváltságaik sérelmével, sertés, és gabnatizedet követelni, 10 évre *Magócsy* Gáspárnak zálogosította el 42,000 fton. — Azonban, *Beregszász* mezőváros 1574-ben *dalnoki Székely* Antal fiainak, Gáspárnak, és Boldizsárnak, s Székely Antal nejének, *Maghy* Zsófiának adományoztatván az ott létezett kolostorokkal együtt, *Magócsy* Gáspár továbbra is megmaradt az uradalom birtokában, sőt 1579-ben *Magócsy* Andrással annak birtokába törvényesen beiktattatott, 1588-ban pedig *Beregszászon* létezett *Barátfölde* nevű birtokrészét árváinak hagyományozta.

1590-ben *Vida* István részére a fentnevezett *Báthory* István ellen *Bereg* mezőváros ellenséges megtámadása, és kirablása miatt a vármegyei hatóság nyomozást tartott s ez alkalommal a *Magócsiakon* kívül a *Rakóczyak* is birtokosokul jelentek meg; mivel 1591-ben Rudolf király a Munkács várához tartozott fekvő javakat az ugyanazok fölszerelésébe *Magócsy* Gáspár, és *Rakóczy* Zsigmond által befektettetett 125,000 forinton, s három ezer aranyon felül fizetett 6000 tallér, és 17,000 forint fejében zálogozímen ezeknek adományozta. (*N. R. A.* 445. cs. 14. sz. — 629. cs. 2. sz. — 742. cs. 30. sz. 746. cs. 8. 21. 31. sz. 1039. cs. 43. sz. — 1094. cs. 18. sz.)

1605-ben Rudolf király azon rendeletet adta ki, hogy *Beregszász* mezőváros lakosaitól, azoknak akarata ellenére, a földesurak borkilenezeden, és tizeden kívül semmi mást se követeljenek. A földesurak között pedig 1613-ban gróf *Eszterházy* Miklós, és *Magócsy* Ferencz nejével, született gróf *Eszterházy* Orsolyával, előbb *Dersffy* hitvesével fordulnak elő, mint akkori közbirtokosok. Rudolf király följebb idézett rendeletét 1612-ben II. Mátyás király is megerősítette. — 1619-ben pedig gróf *Eszterházy* Miklós *beregi* birtokát 10,000 forinton *Bornemisza* József deáknak, és nejének, *Horváth* Katalinnak, adta zálogba, s ugyanezen birtokot *Bornemisza* József említett hitvesének Katalinnak hagyta 1635-ben kelt végrendeletében.

Bethlen Gábor fejedelem özvegyének, *Brandenburgi* Katalin hercegnőnek, is volt *Beregszászon* az *Újárók* utczában nemes udvarhelye, melyet 1632-ben Ferdinand király helybenhagyásával badalói *Bálintffy* Balázsnak adományozott

egy előbb *Bernáth*, másképp *Szabó* Péter által birt Pazit-szöllő nevű szöllővel együtt.

Ugyanezen király *Munkács* várát, s a munkácsi uradalmat járulékaival együtt, melyek között vala *Bereg*, és *Beregszász* is, 1635-ben *Rákóczy* György hercegnek és nejének, *Lorántffy* Zsuzsannának, s ezek fiainak Györgynek, és Zsigmondnak adományozta életök tartamára, visszaválthatási joggal a királyi kincstár szavatolása mellett; 1639-ben pedig *Beregszász* mezővárost, néhai *Székely* Ferencz magvaszakadtával, gróf *Forgách* Zsigmondnak ajándékozta; végre 1648. *Rákóczy* György nejével együtt törvényesen beiktattatott fiui ágon a királyi joggal neki adományoztatott *Munkács* vár, és *Beregszász* mezőváros birtokába. Azonban *Klobusiczky* Gáspárnak is volt *Beregszászon* egy háza, melyet 1698-ban a királyi kincstár foglalt el. (*U. o.* 2°. cs. 29. sz. — 742. cs. 38. sz. — 744. cs. 3. 12. sz. — 1495. cs. 40. sz. — *Lib. Reg. Sec.* 6. köt. 378. 523. ll. — 7. köt. 168. l.)

Végre 1726-ban a munkácsi uradalmat királyi adományozás útján gróf *Schönborn* Lotár Ferencz mainczi érsek kapta meg, érdemei és a háború költségei fődözésére nyújtott segélyezése miatt, más a Tisza mentében volt birtokokért cserébe, s 1731-ben gróf *Schönborn* Frigyes Károly bambergi püspökkel szerződést kötött *Bereg* vármegye egy *Beregszászon* építtetni szándékolt vármegyeházra szükséges telek iránt; 1768-ban pedig említettnek néhai *Bilkey* Ferencznek *Beregszászon* birt fekvő javai. — (*Schemat. Cleri Szatm.* 203. l. — *N. R. A.* 1074. cs. 29. sz. — 1269. cs. 1. sz. — *U. és C.* 161. cs. 26. sz.)

A *Beregszászon* 1418 körül „*Minden Szentek*“ emlékeztére épült templomnak 8 oltára vala ugyanannyi oltárnokkal, ugymint: sz. *Miklós* oltár, sz. *Erzsébet* a hasonnevű királyné, I. Lajos király anyja, alapította oltára; *Boldogasszony*, sz. *Dorottya*, sz. *Jakab*, sz. *Kozmás* és *Demjén* oltára, s az ezen oltárt gondozó oltárnokot illető szöllők 1572-ben *Persey* Mihálynak, és *Chitsneky* Andrásnak adományoztattak; továbbá a sz. *Mihály* főangyal, és ker. sz. *János* oltár. A *beregszászi* plebánia 1519-ben főesperességre emeltetett, s mivel a plebánusnak több káplánja, és oltára volt, megengedett neki a püspökfőveg, gyűrű, és pásztorbot használata. De ez

annyira kitüntettetett plebánia a vallásújítás közben megszünt; a XVII. század végén azonban ismét helyreállított; később *Rákóczy* Ferencz azt újra feldúlta, de 1715 ben ismét visszaállított. — Nagyszerű, s diszes temploma pedig a belvillongások folytán *Schwendi* Lázár, Luther tanaihoz szító császári hadvezér által, a katolikusok elűzése után, világiaknak adatott át, s a plebánia malmával együtt leégett, 1657-ben ismét a lengyelek által gyújtatván föl, teljesen megrongáltatott, s romjaiban hevert, míg végre 189 év múlva *Hám* János, szatmári püspök, gróf *Schönborntól* is 3000 ftal segítettvén, 1846-ban befejezte újra építtetését, és *Szentkereszt* fölmagasztaltatása emlékezetére fölszentelte azt. (*Schemat. Cleri Szatm. 111. 198. ll. — Eccl. Cam. 47. cs. 11. sz. — N. R. A. 948. cs. 12. sz.*)

a) A sz. Domonkosrendi szerzetesek, és dömés apácák zárdája Beregszászon.

A Beregszászon egykor létezett sz. *Domonkosrendi* szerzetesek s apácák zárdájáról igen kevés hiteles adat maradt az utókorra, miután e zárdáknak sem keletkezte, sem alapíttatási éve, sem a *Szentnek* neve, kinek emlékezetére e zárdák fölavattattak Istennek, az utókor tudomására el nem jutott — Anyi azonban bizonyos, hogy *Beregszászon* a dömés szerzeteseknek még 1545-ben volt kolostoruk, mint-hogy II. Ulászló király a *beregszászi* kolostorban létezett sz. Domonkosrendi szerzetesek számára oly megerősítő rendeletet adott ki, melynél fogva egy hetenkint kedden sz. *Anna* segítségül hívása mellett (kétségkívül a király *Anna* nevű hitvese emlékezetére) Istennek följánlandó szentmise fejében e szerzetesek *Beregszászon*, és *Kigyóson* tartózkodó zselléireinek, és jobbágyainak az előbbi fejedelmek által engedélyezett kiváltságokat továbbra is helyben hagyta, miből az is kiderül, hogy *Kigyós* a dömés szerzetesek birtoka volt, melyet 1573-ban I. *Ferdinand* király 3000, az ország szükségeire ő Fölségének hagyományozott, magyar forint fejében, 1579-ben pedig *Rudolf* király adott zálogba *Magócsi* Gáspárnak 4500

forintért. (*Eccl. Cam. irreg. — N. R. A. 1172. cs. 26. sz. 12. §. 1068. cs. 3. sz.*)

Azonban ezen már 1571-ben, a hazánkban fölmerült vallásos villongások folytán, a földült kolostorok közé sorolt zárda egy 1574-ben kelt okiratban is mint ilyen fordul elő, melyben *Beregszász* mezővárost a benne létezett mind *dömés*, mind *ferenczrendi* kolostorokkal együtt, melyek birtoka vala *Olcsva* helység is, *Vékey* Ferencz, és *Ibrányi* Ferencz hűtlenségi vétsége miatt, *Székely* Gáspárnak, és *Boldizsárnak* adományozza a király. (*Lib. Reg. Sec. II. köt. 768. l. és VII. köt. 168. l.*)

A hagyomány szerint azonban *Beregszászon* *dömésrendi* apácák is léteztek, kikről több hiteles adat nem jutott el az utókorra, mint hogy zárdájuk a plebaniatemplommal szemközt, a plebánia-épület helyén állott; de a vallás-újítás, és polgári villongások folytán elpusztult. (*Schemat. Cleri Szatm. 143—147. ll.*)

b) A sz. Ferenczrendi szerzetesek kolostora.

Fabri Károlynak a *Szatmár* püspökmegyei papi névtárban idézett jegyzetei szerint (*Schemat. Cleri Szatm. 1864. 39. és 144. ll.*) *Beregszászon* hajdan a templomvitézek rendje is létezett; e rend megszűnte után pedig a sz. *János lovagrend* lakott ott; ezeknek monostora a sz. *Domonkosrendi* szerzetesekre szállott, kiknek társházát helyreállítatván *Erzsébet* királyné, azt sz. *Ferenczrendi* szerzeteseknek adományozta, s ezen szerzetesek 1370 körül működtek *Beregszászon*.

Mivel azonban a fentidézett 1574-ben kelt okmány szerint a *Beregszászon* már ekkor pusztulófélben volt mind két, úgymint: *dömés*, és *ferenczrendi* kolostor *Székely* Gáspárnak, és *Boldizsárnak* adományoztatott, éppen semmi alapja sincs azon állításnak, hogy ott csak egy, a *dömésekről* a sz. *Ferenczrendiekre* szállott, kolostor létezett volna. De *I. Ferdinánd* király is azt hagyta meg egy 1553-ban kelt rendeletében *Munkács vára* hivatalnokainak, hogy az akkortájt még teljes épségben fennállott sz. *Ferenczrendi* kolostort meg ne

erősítsék. Mikor, és mely alkalommal szünt azonban meg ezen kolostor, adatok hiányában, meg nem határozható. (*Act. Publ. Arch. 2. cs. 40. sz.*)

c) I. remete sz. Pál rendje társháza, és „Boldog-asszonyról“ nevezett temploma Beregen.

Bereg mezőváros plebániája hajdan a kivételes, vagyis egyedül az esztergomi érsek joghatóságától függő, plebániák közé tartozott, s mint ilyen fordul elő már 1295-ben; de e mezőváros közelében I. remete sz. Pál rendje szerzeteseinek társháza is volt, melyet 1329-ben *Erzsébet* királyné, I. Károly király neje, alapított. Ezen pálos társház birtoka vala a Bereg vármegyei *Nagymuzsaj* hajdan mezőváros, jelenleg helység negyedrésze, melyet néhai *Kezy* György fia, *Balázs* deák engedett át a pálosoknak 1470-ban mindennap Istennek följánlandó hajnali (Rorate) szentmisére oly kikötéssel, hogy a pálos társház neki élte fogytaig évenként 12 aranyat fizessen, mihez a pálosok 1524-ben II. Lajos király helybenhagyását is kieszközölték. Továbbá e pálos székház sajátja vala Beregszászon 3 nemes udvarhely házzal, *Beregszász* határában pedig több szőlő, egy malom, végre *Tamásváralya* szőlőhegyen is egy szőlő. (*Protoc. Paulin. 107. l. — Acta Paul. fasc. univ. 2. és 6. sz.*)

A beregi pálos szerzetesek a Magyarországnban dúlt belzavarok folytán vagyonukban, és birtokaikban sokféle viszonytagsággal kényszerültek megküzdeni, melyek elhárítására nem levén képesek, eltávoztak kolostorukból, mely földulátván idegen kezekbe került. Mert irott okmányaikat már 1447-ben rablók szórták szét, és égették el. Egy 1546-ban kelt okirat szerint a beregi pálos kolostor nagymuzsaji birtokrésze *Matusnay* Györgynek, és Pálnak adatott zálogba; a pálosok tehát visszahelyeztetési pört indítottak ellenök; de e pör folytán a zálogösszeg fölvételére megidézett pálosok nem jelenvén meg, makacssági vétségben marasztaltattak el, s a pörös birtokrész *Matusnay* Györgynek, és Pálnak íteltett oda. A pálosok ezen, és más ezekhez hasonló bajaikat nevelte a beregi társház javainak a rend által történt elide-

genítése. Ugyanis 1561-ben Zápolya János Zsigmond beleegyezésével a *kisbereg*i egész kolostor, *Hodos*, és *Bereg* helységek, s a *tamásvárallyai* szőlőhegyen létezett szőlő teljes birtokába *Báthory* György iktattatott be; minthogy e fekvő javakat Mátyás, a kápolnai helynök, és *Lőrincz*, a *kisbereg*i perjel, 500 arany forinton eladták a fentnevezett *Báthorynak*. (*Acta Paul. Bereg.* 8—9. 10. sz. — *Benger chron.* V. fej. XVIII. sz.)

A beregi már elpusztultak közé soroltatott pálos kolostor ezen szomorú viszonyai közben annak birtokai idegen kezekbe jutottak, s 1562-ben fekvő javainak idegen birtokosai közt a már többször említett dalnoki *Székely* Antal, ő császári királyi Főlsége kapitánya, fordúl elő, kinek számára ugyanezen évben I. Ferdinand király védlelet adott ki ruszkai *Dobó* István, és *Domonkos* ellen azon 9 *Muzsaj* helységben lakott jobbágyot illetőleg, kiket, a kolostor már úgy is szét levén rombolva, további intézkedéseig *Székely* Antalnak adományozott.

Ezen adományozásra következett magának a pálos rend vezérperjelének Péternek 1567-ben kelt záloglevele, melynél fogva a Nagyberegen volt egész kolostort egy *Bereg* mezővárosban létezett házzal, a *Muzsayon* volt birtokrészszel, és ennek járulékaival együtt, a belzavarok csillapodása esetére bekövetkezendő visszaváltás kieszközléseig, a pozsonyi káptalan előtt 200 magyar forintért a fentnevezett *Székely* Antalra iratta át. Azonban ezen zálogbaadás meghiusítása végett még ugyanazon évben az egész pálos rend folyamodást intézett király ő Főlségéhez *Székely* Antal, mint az egyház birtokai, nevezetesen a *nagybereg*i kolostor, és e kolostor birtokai bitorlója, s más az ottani lakosokon elkövetett erőszakoskodások elkövetője ellen. — E tiltakozáshoz járult 1573-ban a pálos rend vezérperjele *Péter* által *Székely*hez intéztetett megintés, hogy, fölvevén 50 ft. pénzösszeget, a kolostor javait adja vissza. (*Acta Paul. Bereg.* 11. 12. 15. 16. sz.)

1588-ban a pálosrend vezérfőnöke *Simon*, a *Bereg* mezőváros, és *Beregújfalu* helység közt romjaiban hevert pálos kolostort a *Nagymuzsayon*, és *Benén* létezett birtokrészekkel, a kolostor alatt folyó *Borva* vizén állott kétkerekű malomtelkével, s 3 a *beregszászi* szőlőhegyen volt *Fogastelki* és

Szegszöllő nevű szöllővel együtt a leleszi társház káptalana előtt 1000 forintért sövényházi *Móricz* Balázsra, és ennek hitvesére, *Margitra* iratta át. (*N. R. A. 1741. cs. 36. sz.*)

1603-ban a vezérfőnök a beregi kolostort járulékaival együtt a visszatérítés kötelezettségével újra *Daróczy* Ferencznek, és *Székelly* Boldizsárnak adta zálogba; miután pedig 1614-ben *Zaicz* pálos atya ugyanazon *Daróczynak* e javaknak a rend számára eszközrendő megváltása végett fölhatalmazást adott, 1618-ban ismét gróf *Forgách* Zsigmond *Pálffy* Katalinhoz, *Daróczy* özvegyéhez, eziránt parancsot intézett, 1630-ban visszatérítési okmány adatott ki, melynél fogva egész *Kisbereg* birtokát az erdélyi fejedelemnek élete tartamára átengedett hét magyarországi vármegye átvételére kiküldetett királyi biztosok visszaadták a pálos rendnek. (*U. o. 20. 21. 23. 25. 26.*)

4. §.

H U S Z T

korona-mezőváros egyházi épületeivel.

Huszt a magyar szent korona többi mármarosai mezővárosai, úgymint: *Tecső*, *Visk*, *Hosszumező*, és *Sziget*, egyike, Mármaros vármegyében, Ugocsa vármegye szomszédságában, *Huszt* patak partján *Nagyág* folyónak a Tiszába szakadásához közel létezett *Köszeg*, és *Baranya* nevű szállásokból alakult, s már a XIV. század elején szász ajku gyarmatosok népesítették be e mezővárost, melyet I. Károly király 1329-ben különös kiváltságokkal, és szabadalmakkal tüntetett ki, úgy mint: hogy önmaguk választhassanak maguknak plebánust, ki szabadon rendelkezessék halála előtti végrendeletében vagyonaáról, s kinek a lakosok az egész őt illető gabnatizedet a szántóföldeken hagyják, lelkészüket pedig megyés püspökének 50, egész szántófölddel bíró telektől, tized fejében egy gira dénárt fizessen a kitűzött határnapon. (*F. j. Cod. dipl. VIII. 3. 354. l.*) — A többi *Huszt*, és *Huszt* várához tartozó mármarosai korona-mezővárosoknak 1516., 1546. és 1605-ben a magyar királyok által engedélyezett, s III. Ferdinand király

által 1652-ben megerősített szabadalmakhoz tartozott e mezővárosok biráinak mentessége az ország rendes biráinak joghatósága, lakosainak pedig a személyeik, vagy kereskedelmi árúiktól fizetni kellett adó, út- s révvám alól. (*N. R. A. 826. cs. 41. sz.*)

A mezőváros közelében emelkedő Huszt vár eseményeire vonatkozólag írhatjuk, hogy *Huszt* vára még 1387 előtt létezett, s *Izsa*, és *Apsa* helységek is hozzá tartoztak, 1449-ben pedig *Hunyady János* azt rendelte, hogy a *Kenderessy János*, e vár parancsnoka által épített várkápolnának évenként 12 arany fizetessék ki; de e kápolna az 1766-ik évi július 3-dikán villámgyújtotta tűz közben csaknem egészen elhamvadt, mindazáltal *Scholcz Feliciánnak*, e kápolna káplánjának, sikerült a várban tartott puskaapor szétrobbanása előtt megmenekülni az ereklyékkel s a kápolna egyházi készleteivel együtt. (*Schem. Cleri Szatm. 1864. 127. l.*)

E vár a hazai, jelesül II. Ulászló, és II. Lajos királyok uralkodása közben alkotott, törvények szerint, a magyar szent korona birtokává lön. Mária királynénak, II. Lajos nejének nászadományul adatott át, s Oláh Miklós tanúsága nyomán (*Hung. libr. I. Cap. 16.*) *Uysk* (*Visk*) és más mezővárosokkal együtt a magyar királynőké vala; mindazáltal későbbi urai alatt különféle viszontagságokon esett keresztül.

A huszti uradalomnak, valamint Marmaros többi helyeinek is főjöveldelme a sóbányákból került ki. A huszti uradalmat legelőbb is a *Perényi* család tagjai birták, és pedig: II. Ulászló király 1498-ban *Perényi Gábornak*, és *Istvánnak*, *Gábor* (ki 1524-ben Marmaros só-kamara grófja volt) fiainak, s ezek valamennyi örököseinek azon ígélet fejében, hogy az (*Ugoesa*) vármegyei, *Tekeházán* volt lakosoktól a révvámon kívül, személy-, áru-, szekér-, barom-, és más tárgyakért szedetni szokott vámfizetés alól fölmentendik az öt mezőváros lakosságát, 2000 rónaszéki évenként a királyi kamarások által kiszolgáltatandó kősóról szóló kötelezvényt adott. (*N. R. A. 178. cs. 3. sz.*) — 1541-ben *I. Ferdinánd* király a marmarosi kincstársó jöveldelmét 50,000 frt. erejéig báró *Majláth Istvánnak* adta bérbe oly föltétel alatt, hogy ez a királyi sókincstárok utait s helyeit fölszabadítván, évenként 8000 forintot fizessen, és ezen összeget vajdasága

dijába tudhassa be. (U. o. 1436. cs. 32. sz.) Azonban később, belháború ütven ki I. Ferdinand király, és Zápolya János közt, *Huszt vára*, s uradalma *Zápolya*, ez után pedig az erdélyi fejedelmek birtokába jutott, s 1570-ben II. Zápolya János Huszton volt házáat más birtokrészekkel együtt *Czehy András* hűtlenségi vétsége miatt *Pataky Imrének*, egy másik ugyanott létezett nemes udvarhelyét pedig *Czaskay Dienes* hűtlenségi vétsége miatt *Irsay Jánosnak* adományozta. (U. o. 278. cs. 1. sz. 7. és 11. §.)

1567-ben *Schwendy Lázár*, elfoglalván *Munkácsot*, *Huszt* várát ismételve, de sikertelenül fogta ostrom alá a király részére, s a huszti uradalomhoz tartozott birtokok 1571-ben 30,000 forint fejében *Bekes Gáspár*-, és *Hayymásy Kristófra* irattak át; de 1599-ben *Basta* császári hadvezér a várat *Báthory Gábornak* abban összehalmozott kincseivel együtt elfoglalta. Azonban 1605-ben *Bocskay István*, a várat őrsege kiéheztetésével megadásra kényszerítvén, azt ismét elfoglalta a benne őrzött kincsekkel együtt. (Bel. Compend. Geogr. 309. l.) — Jóllehet pedig 1614-ben *Lónyay János*, *Huszt vára* helytartója, terítvényt adott, hogy *Huszt* várát hiven meg fogja a király számára tartani, 1618-ban mindemellett *Bethlen István* iktattatott be a huszti vár és uradalom birtokába. Ezen beiktatás ellen ugyan szigethi *Szegedi János*, és a huszti nemesek tiltakoztak, a mennyiben az a szigeti nemesek kiváltságait sértené, mindazáltal *Bethlen Gábor* *Huszt* várát a hozzá tartozott uradalommal együtt 70,000 forinton homonnai gróf *Drugeth Bálintra* iratta át, 1626-ban pedig a vám és sóbánya jövedelemmel, és örökös gróf czímmel 50,000 forintért, fenntartván magának a visszaválthatás jogát, édes testvérének, a fenntnevezett *Bethlen Istvánnak* adományozta, 1637-ben ismét *Huszt*on volt házáat 100 forintért *Sárossy Jánosnak* adta; végre 1669-ben gróf *Rhédey Ferencz*, és neje *Bethlen Drusina* szintén *Huszt*on létezett házáat 50 fton *Olto-mányi Ambrusnak* zálogosította el. (U. o. 272. cs. 7. sz. — 619. cs. 22. sz. — 904. cs. 14. sz. — 278. cs. 1. sz. 4. §. — 1251. cs. 24. sz. — 1436. cs. 32. sz. 4. §.)

1671-ben az erdélyi fejedelemség karai és reudei országos gyűlésben azt határozták, hogy az előbb említett *Bethlen Drusina* hűtlenségi vétsége és magtalansága miatt az erdélyi

kinestárra szállott *huszti* várat, és uradalmat terhelő 50,000 tallér összeget a kincstár fizesse ki a *Tökölyeknek*, s az ezen összegből örökösödési jogon *Tököly Imrét* illető 12,500 tallért annak idejében *Tököly Imre* nővéreinek szolgáltatassa ki. — Miután pedig *Tököly Imre* 1673-ban kijelentette, hogy ama kitüzött 50,000 tallérból az erdélyi fejedelmi kincstár mind őt, mind *Katalin, Mária, és Éva* nővéreit teljesen kielégítette, s a *huszti* uradalom átadatott *Apaffy Mihály* fejedelemnek, ez 1676-ban a *Huszt* várához tartozott fekvő javakat a *rónaszéki* sóbányákkal, és vámjövedelemmel együtt, miután azok egy negyed része a *Bethlen* családdal rokon *Zólyomy Miklós* hűtlenségi vétsége miatt az erdélyi fejedelmi kincstárra szállott, másik három része pedig néhai *Bethlen István* örökösei, nevezetesen a *Tököly* család tagjai által 75,000 tallérron már részint visszaváltatott, részint a fogságban levő *Bar-kóczy Sándor* nejétől vissza fogott váltatni, 100,000 tallér fejében nejére, *Bornemisza Annára*, iratta át. Végre 1701-ben *Huszt* vára a várórség árulása, és gyávasága miatt *II. Rákóczy Ferencz* hatalmába jutván, ugyanazon *Apaffy Mihály* fejedelem a várat, és hozzá tartozott fekvő javakat 175,000 rénes forinton az udvari kincstárnak adta el. (*U. o. 1863. cs. 4. 5. és 8. sz.*)

Huszt mezőváros egyházi épületei közé tartozik a „*Szent Erzsébet*“ emlékezetére Istennek szentelt, jelenleg plebániatemplom, melyet, *Bél* (az i. h.) állítása szerint, *I. Mátyás király* építtetett; de melynek keletkezte régibb, és pedig azon időbe esik, midőn a mezőváros legelső lakosai, a szászok, telepedtek le *Huszt*on; mindazáltal teljes bizonyossággal meg nem határozható, valjon ezen templom egyidejű-e a hajdani gót izlésben épült, most a reformátusok birtokában levő templommal? — 1436. *Beatrix* királyné megerősítette a *huszti* templomnak férje, *I. Mátyás király*, és ennek atyja *Hunyady János* által engedélyezettett 2000 kő só kiszolgáltatását. — 1474-ben *Mátyás király* a „*sz. Erzsébet*“ templomnak 1200, e templom lelkészének 400 kő sót rendelt évenként kiadatni, egy minden héten lelke üdvéért Istennek följajánlandó szentmise áldozatra. — 1479-ben *Péter*, *huszti* áldozár, *I. Mátyás király* adományozása következtében, néhai *Vitzay János* özvegye, *Margit, Herincsen* létezett birtokrésze,

és Úrmezői J. fiai által Lipcsén birt 13 jobbágytelek törvényes birtokába ünnepélyesen beiktattatott. — Ezen templomban egykor „Szent Kereszt“ testvérlete is létezett, melynek a följebb megnevezett Beatrix királyné 1492-ben 1000 kő sőt, és malom állíthatási jogot engedményezett. Továbbá e templomban „Sz. Katalin“ oltárnoksága is volt, s ezen oltár oltárnokának II. Ulászló király 1515-ben a rónszéki sóbányából örök időkre évenként szállítandó 1200 kő sőt utalványozott oly föltétel alatt, hogy ez oltárnok, és annak utódai az adományozó király üdveért minden héten két szentmisét tartozzanak Istennek fölajánlani. (*Schem. Cler. Szatm. 126. l. — Eccl. Cam. irreg. 47. cs. 28–30. sz.*)

Létezett továbbá Huszton „Szent Ilonáról“ nevezett zárdatemplom is; de nem bizonyos, melyik szerzeté volt, noha a pálos szerzeté lehetett, minthogy II. Ulászló királynak egy 1500-ban kelt okmányában a pálosok „sz. Mihályról“ nevezett huszti templomának 500 kő só utalványoztatik. — Ezenkívül Huszton létezett apácák is fordulnak némely okmányokban elő, s a tudósok úgy vélekednek, hogy ezek sz. Domonkos-rendi apácák lehettek, mint a Huszt patak déli partján levő halmon látható egykor nagyszerű templom, vésett kövekből épült kolostor, és siralag romjaiból következtethető. Jelenleg Huszton „sz. Anna“ emlékezetére Istennek szentelt új templom, a temetőben pedig kápolna van. (*Schem. Cler. Szatm. 53. 147. 221. l. — Eccl. Cam. irreg.*)

5. §.

K A P L O N Y

helység egyházi épületeivel.

Kaplony helység Szatmár vármegyében Nagykároly mezővárostól egy órányi távolságra fekszik azon síkságon, melyen éjszak felé Kraszna patak tavat képez. E helységet *Kapulon* család alapította, s vára is volt, mely már 1212-ben említettik. — 1267-ben *Kaplon* Illés, és Péter egy öröklött

telkét Ördög Simon gróf fiainak, Péternek, és Edusnak adományozta; 1278-ban a *Kaplony* családból származott *Jákó* fia *Endre* iszonyú vétsége miatt, hogy törvényes királyát buzogánnyal érintette, *Megyes* mellett volt *Jákó* nevű várát elvesztette. — 1396-ban a *Kaplony* család ivadékaiként *Bagossy* Péter, *Vetéssy* Lőrincz, *Csomaközy* János, *Károly* László, *András*, és *Jakab* fordulnak elő, mint a kik egész *Kaplony* helységet birták, s annak jogos birtokába 1419-ben törvényesen beiktattattak. 1525-ben *Magdolna*, *Köszegi* János neje, néhai *Thordai* Miklós leánya, *Kaplonyban* volt birtokrészét átíratási czimen nővérenek *Eufrozinának*, *Zenyessy* László nejének, adományozta. — 1572-ben *Kaplony* helységet *Vetéssy* János, *Márton*, *Péter*, és *László* birták. — Végre 1689-ben nagykárolyi *Károlyi* László végintézetileg fölosztatni rendelte mind apai ágon öröklött ősi, mind nejével kapott, mind saját igyekezetével szerzett fekvő javait, tehát ez utóbbiakhoz tartozott *Kaplony* helységet is, több más birtokkal, valamint *Kassán*, és *Szatmárt* volt házait, és szülleit *Sándor* fia, és 4 leánya, ugymint: *Judit*, *Palocsay* István neje, *Éva*, *Ujfalussy* *András* hitvese, és *Teréz* s *Erzsébet* leányai, illetőleg unokái között. (*Szirmay Com. Szatm. II. 45—49. ll. — N. R. A. 933. cs. 17. sz. — 965. cs. 35. sz.*)

A római és görög katolikusok, reformátusok, és óhitű oláhok által lakott *Kaplony* helység nagy részét mult században a *Károlyi* grófok, a többit pedig a *Bagossi*, *Dombrádi*, és *Horánszky* családok birták. E helység legrégibb temploma az 1290-ben „sz. *Márton*“ emlékezetére Istennek szentelt templom sz. *Ferenczrendi szerzetes* zárdával, mely már 1080-ban létezett volna a régi fölírás és azon rommaradványok tanúsága szerint, melyek 4 hatalmas oszloptartotta boltívetet és kápolnát tüntetnek elő, s ebbe 5 lépcső vezetett föl, alatta pedig sírbolt volt. — A *Rákóczi*-féle fölkelés lecsillapodta után gróf *Károlyi* *Sándor* nejével, *Barkóczy* *Krisztinával*, egyetértve 1719-ben ezen romban heverő kolostorba visszahívta sz. *Ferencz* rendje *Szentséges Megváltóról* nevezett tartománya szerzeteseit, ekkép e szerzetesházat újra megalapította, s a templomot „*Krisztus Urunk születése*“ emlékezetére romjaiból újra építtette, azt rendelvén, hogy a szerzeteseknek 1000 rénes frt alapítvány tökén kívül évenként rét, és természetm-

nyekbeni alamizsna, ruházatra pedig 300 frt szolgáltassék ki, miért a szerzetesek tartozzanak, házfönököt választva, a karimát naponta elmondani, sz. *Márton* évnapján ünnepélyes istenitiszteletet tartani, ezen egykor „sz. *Márton*“ emlékezetére szentelt templomban sz. *Márton* kápolnát szervezni, s minden héten a *Kaplony* család tagjai emlékezetére, és gyarapodására, s az új megtértek üdvére két szentmisét Istennek följajnlani. Ezen három oltárt tartalmazó templom jelenleg „*páduai sz. Antal*“ emlékezetére van szentelve, s 1841-ben a hozzá csatolt kolostorral együtt gróf *Károlyi György* által építettett újra; de egyszersmind a „*Boldogasszony*“ oltára alatti siralaggal bővítettett a *Károlyi* család kimúló tagjai számára. (*Szirmay* 49. 50. 51. ll. — *Schemat. Cler.* 70. 118. 139. 178. 257. ll.)

Dienes nádornak 1267-ben kelt, Szatmár vármegye levéltárában őrzött s *Péterffy* kéziratában (II. 282.) olvasható okmánya szerint hajdan *Kaplonyban* I. remete sz. *Pál szerzeteseinek* is volt kolostora, melyet 1385-ben *Fügyi* nemesek építetttek „sz. *Jeromos*“ emlékezetére s melynek javadalma vala némely írók állítása szerint *Zopai?* helység. Ezen, a kedvezőtlen időviszonyok folytán megrongált kolostort 1398. *Lukács* nagyváradai püspök javíttatta ki. Egyébiránt már 1335- és 1370-ben fordul elő bizonyos kolostornak említése: „*Koplon monostoru*“ néven; de vajjon ez az előbbivel egy és ugyanazon kolostor volt-e? miután *Szentiványinál* a pálosok kolostorai között semmi nyoma sincs, meg nem határozható. (*U. o.* 140. l.)

6. §.

N A G Y - K Á R O L Y

mezőváros a kegyes iskolák rendje társházával.

Nagykároly Szatmár vármegye hajdan az izmaeliták által lakott *nyíri* járásában fekvő mezőváros a gróf *Károlyi* család ősi birtoka. A XIV. század elején e mezőváros földesura *Zebin Péter* vala, ki 1336-ban *Nag-Karol* (Nagy-Károly)

birtokát 30 gira budai számitás szerinti garason a *Guthkeled* nemzetségből származott Briccius fiainak Jánosnak s Péternek, s ugyanazon nemzetségből eredt *Leukus* fiainak, Péternek, és Benedeknek adományozta a Várad hegyfoki társház káptalana előtt. (*Hitel.*) Lassankint azonban a *Kaplony* családra, melyből a *Károlyiak* származnak, s a *Vaday*, *Tempe*, és más nemes családokra szállott. (*Szirmay. Comit. Szatm. II. 7. l. — N. R. A. 872. cs. 6. sz.*)

1387-ben Zsigmond király megengedte *Károlyi* Lászlónak, és *Marhárd* András fiának, hogy a gonosztevőket, vagyis tolvajokat, gyújtogatókat, boszorkányokat, s pénzhamisítókat bárhol elfoghassák, s kivégeztethessék, a nélkül, hogy ezért őket bárki is háboríthatná, vagy törvényszék elé idézhetné, s egyedül a királyi udvarbiróság elé idéztethessenek, kivévén a szentszéket. E kiváltsággal Zsigmond király neje, a Dalmátországban fogva tartott Mária királyné megszabadításában szerzett érdemeiket akarta megjutalmazni. — 1419-ben *Károlyi* Bertalan, László, András, János, és Jakab új királyi adományozásokmányt kaptak *Károly*, *Kaplony*, *Boldád*, *Vezend*, *Petri*, *Csomaköz*, *Fény*, *Önböly*, *Vadas*, *Csanádos*, és *Olcsva* Szatmár vármegyében létezett birtokaikra vonatkozólag. — 1482-ben Hollós Mátyás király azt írta Károlynak, hogy a királynak *Frigyes* császárral viselendő háborúja végett a királyi várba személyesen hozzon egy hónapra 12 lovas. (*Szirmay 11. 12. ll.*)

A latin, és görög szertartásu katolikus magyarok, ruthének, oláhok, reformátusok, és zsidók által lakott *Nagykároly* mezőváros középtületei közé tartozik: A kegyesrendiek társodáján, s templomán kívül a vármegyeház, a *Károlyi* grófok terjedelmes, négyszög váralakban épült székháza, melyet 1590-ben *Károlyi* Mihály kezdett építtetni, bárók *Károlyi* Mihály, Ádám, és László tovább folytattak; *Károlyi* Sándor teljesen fölépíttetett; gróf *Károlyi* József pedig a régi várat szétbontatván, helyébe 1794-ben fényes kastélyt emeltetett, melyhez angolkert van csatolva Somos nevű tölgyerdővel, gyümölcsöskerttel, szőlővel; e mellett ismét másik nyirfától Nyiresnek nevezett, e mögött *Feketeerdő* nevű erdő terül el, s ennek szélén szarvasokat tenyésztő vadaskert is volt. (*U. o.*)

E mezőváros nem csekély díszére volt, hogy, az 1719-ben tartott országgyűlés után, az 1721-ben a vallási ügyek rendezésére kiküldött királyi bizottmány törekvése folytán, gróf *Károlyi* Sándor bőkezű segélyezésével a *kegyesrendi atyák* Nagykárolyba meghivattak, s a reformátusoktól visszafoglalt *Minden Szentek* temploma mellett 12 *kegyesrendi atya* számára 1727-dik évi mindszent hava 17-dikén ünnepélyesen beiktattattak. 1768-ban e templomban roppant néptömeg jelenlétében tartatott meg *Kalasant* sz. *Józsefnek*, a kegyesrend alapítójának, kit XIV. Benedek pápa 1748-ban a *boldogok*, XIII. Kelemen pápa pedig 1767-ben a *szentek* közé iktatott, szentté avatási ünnepe. Ugyanez évben gróf *Károlyi Antal* 10 évi házassága után született *József* fia születésének emlékeztére a *kegyesrendiek* számára új templom alapját vetette meg, s ezt *Kalasant* sz. *József* emlékeztére óhajtotta Istennek szenteltetni, mint a templom szentélyében levő rézlemezbe vésett fölírás tanusítja. Ezen templom *Sieber* Ferencz építőmester ügyessége, s fáradozása nyomán 1778-ban készült el teljesen, mely évben a fentjelzett alapító gróf a kegyesrendieknek könyvnyomdászati jogot is adományozott. — A templom fölszentelését pedig 1779-dik évi kisasszonyhava 2-dikán a megyés püspök végezte.

A följebb említett „*Minden Szentekről*“ nevezett plebánia-templomra vonatkozólag még megjegyzendő, hogy ebben már 1414-ben plebánus működött egy káplánnal; de e plebánia 1545-ben megszűnt, s csak 1724-ben állíttatott ismét helyre; a toronnyal, és toronyórával földiszittetett templom pedig, a szentélyen kívül, 1789-ben egészen szétbontatott, s helyébe 1829—1843-ig új plebániatemplom építtetett; de e templomot földrengés rongálván meg, legújabbán ismét kijavíttatott. Ezenkívül gróf *Károlyi György* több mint 40,000 forintnyi költséggel a kegyesrendiek templomát is megújíttatta. Ezen a *Kalasant* sz. *József* emlékeztére szentelt főoltáron kívül *Szenháromság*, sz. *István*, *László*, *Imre*, *András*, nepomuki *János*, *Antal*, és *József* mellékoltárait tartalmazó templomon felül Nagykárolyban a gróf *Károlyi* kastélyban egy, a két temetőben két, a mezőzároson kívül is egy *Szenháromság* kápolna van, melyben szintén a kis gymnasiumot, s elemi iskolákat gondozó kegyesrendiatyák végzik az isteni szolgálatot. A

kegyesrendi társodában jelenleg, a házfőnöknön, ki egyszerűsmind plebánus-helyettes, s a gymnasium igazgatóján kívül, 7 áldozár, és egy egyszerű fogadalmas nevendék működik. (*Schem. Cleri Szatm. 1864. 71. 81. 181. 257.*)

7. §.

R E M E T E

helység „Boldogasszonyról“ nevezett pálos kolostorral.

Remete (máskép *Remecz*, és *Remint*), Mármaros vármegyébe keblezett, *Hosszumezőtől* másfél mértföldre *Tecső* koronamezőváros mellett fekvő faluban hajdan I. remete sz. Pál szerzetesei laktak, kiknek számára ott 1363-ban I. Lajos király alapított, és építettett kolostort, mint Benger (*Chronot. Cap. 5. LXXII sz.*) s *Gerdinich* József máriavölgyi pálos áldozár tartományfőnökéhez 1757-ben intézett levelében tanusítja. A remetei pálosoknak Beatrix királynő, I. Mátyás király özvegye, 1493-ban a rónaszéki sóbányából évenként kiszolgáltatandó 50 magyar ft. értékű sőt utalványozott oly föltétel alatt, hogy a pálosok ez adomány fejében minden héten megholt anyja, *Izabella*, néhai nápolyi és siciliai királyné, lelke nyugalmaért egy énekes szentmisét ajánljanak föl Istennek. Ezen adományt 1507-ben I. Ulászló király is megerősítette.

A remetei pálosok birták magát *Remete* helységet, s ebben és *Tecső* mezővárosban egy-egy malmot, a Tiszáni rév vámját, *Huszt* mezővárosban egy házat, s más fekvő javakat, melyek, midőn a pálosok 1554-ben a reformátusok által kegyetlenül zaklattatva, és üldöztetve, kolostorukat oda hagyni kényszerültek, pusztulásnak indultak. *Remete* helység ugyan a király által *Darhóc* Ferencznek, ennek magvaszakadtával 1662-ben I. Lipót király által *Pethő* Zsigmondnak adományoztatott. 1685-ben a pálos rend ünnepélyesen tiltakozott szomszédvári báró *Czikulinyi* Istvánnak, és özvegyének

Keglevics Juditnak *Medvevár* várkastély és *Sestinec*? udvarhely birtokába iktatása ellen. — Egyébiránt a jelenleg többnyire görög katolikosok által lakott Remete helység *Tecső* mezőváros főkegyháza. (*Acta Conven. Rem. 1. cs. 1. sz. és Supplem. — N. R. A. 1032. cs. 18. 19. sz. — 1439. cs. 15. sz. — Schem. Cleri Szatm.*)

8. §.

S Z I G E T H.

A szent korona mezővárosa a kegyesrendiek társodájával.

Szigeth a magyar sz. koronához tartozó mezőváros Marmaros vármegye főhelyiségeinek egyike, nevezetes sókereskedéséről, a vármegye és kincstári kormányzóság székhelye, *Itza* csermelynek a Tiszába szakadásánál bájos helyen fekszik, római katolikus gymnasiummal, rendes elemi iskolával, s póstaállomással bir. A hajdanta valószínűleg *szászok* által lakott hely 1352-ig helység volt; de ekkor I. Lajos király azt a többi 4 korona-mezővárossal együtt a szabadalmas mezővárosok közé sorozta, míg ama 4, följebb *Huszt* mezőváros ismertetése közben nevezett, mezővárost már 1329-ben I. Károly király tüntette ki az 1365-ben I. Lajos, 1405- és 1435-ben Zsigmond király megerősítette szabadalmakkal.

1470-ben I. Mátyás király, 1504-ben pedig Candale Anna, II. Ulászló király neje, is adott ki hason tartalmú kiváltságlevelet, különösen *Anna* királyné megengedte lakosainak a *Feketeerdő* nevű erdőség, és legelő minden sertéstizedtől ment, és, a *Huszt* vára fenntartására szánt vizeken kívül, a vadászat szabad használatát, föllesztette továbbá javaik szabad adás-vevését, és a nekik már előbb engedélyezett fenyítő biráskodás jogát, s mindezt 1546-ban I. Ferdinand király is megerősítette. 1582-ben *Báthory* István, erdélyi fejedelem, *Szigeth*, s a többi négy mezővárosnak, megszüntetvén a vár számára gyakorlott bormérést, szabad borbeszállítást engedményezett, azon kikötéssel mindazáltal, hogy a

Tiszán sót szállító hajósoknak tartozzanak árúikat egészen megfizetni, s a mezővároshoz tartozott *Mocsár* (Tölgyerdő) nevű erdőségben neki makkoltatást engedni. — 1664-ben *Apaffy* Mihály, erdélyi fejedelem, *Szigeth*, s a többi marmarosi mezővárosok lakosait fölmentette a kereskedelmi árúk be-, és kiviteléért járó vám alól s e szabadalmukat 1696-ban I. Lipót király is megerősítette. (*N. R. A. 1685. cs. 1. 2. sz.*)

Ez uttal nem mellőzhetem némely a *Szigeth* mezővárosban birt nemesek, s más magán személyek birtokviszonyai földterítésére vonatkozó adatok megemlítését. Ezek között első helyen állanak a *Bethlen*, és *Teleky* gróf, a *Pogány*, *Maróthy*, *Taligás*, *Kaplónyi*, *Szerencsy*, *Fráter*, *Kállay*, *Rhédey*, *Török*, *Szücs*, *Fekete*, *Szatmáry*, *Tóth*, *Kulcsár*, s több más nemes családok. Jelesül: 1570-ben gróf *Bethlen* István *Szigethen* volt nemes udvarhelyét, melybe III. Ferdinand király adományozása nyomán 1552-ben iktattatott be, szigeti Pál deáknak, ez ismét Szöllösy Bálintnak, és ennek hitvesének adományozta. — 1559-ben Horváth Márk volt Sziget vár és mezőváros kapitánya, 1735-ben *Pogány* János és György saját telkét gróf *Bethlen* Józsefnek, és ennek nejének *Kemény* Krisztina grófnőnek adta el; *Kemény* Krisztina grófnő pedig *Bartha* Mihálytól, és *Taligás* Erzsébettől, *Csiszár* István özvegyétől, vett nemes udvartelkét, mely gróf *Teleky* László, és *Pogány* Ádám házai szomszédságában volt, gróf *Teleky* Lászlónak engedte át. 1762-ben gróf *Bethlen* József örökösei *Szigethen* a Tiszára nyúló utczában birt, hajdan a csébi *Pogány* családhoz tartozott telket *Szerencsy* Ferencznek, és széki gróf *Teleky* Lászlónak adták zálogba. — 1747-ben Pál, *Teleky* László fia, néhai váradi *Borbély* István, *Taligás* Miklós, *Kaplónyi* István, és *Kinosy* Mózes neje magvaszakadtukkal néhai *Gyalay* Istvánra szállott telkei, úgyszintén a *Czete-Allyával* szomszéd malom, továbbá *Debreczeni* János, és más szigeti lakosok telkei birtokába mindkét ágra királyi joggal tett nádori adományozás révén törvényesen beiktattatott. Végre 1769-ben *Maróthy* László *Szigethen* birt malmát a hozzá tartozott telkekkel együtt a *Maróthy* örökösöknek engedte át. (*U. o. 1679. cs. 45. sz. 1. 2. 7. §. cs. 1715. cs. 13. sz. — 1728. cs. 37. sz. — 1812. 1813. cs.*) — *Urb. et Consr. 160. cs.*)

Nehogy tehát a *Szigethen*, és a többi mármarosi korona-

mezővárosokban talán az országban dúlt belzavarok folytán oly számos nemesek, s más magánszemélyek által különféle czimeken szerzett nemes udvarhelyek, és telkek birtoklásából a kincstárra tetemes kár háromoljék, a kir. kincstári jogtűgyészség, figyelmeztetvén, s fölszólítván 1744-ben az ottani közbirtokosságot, hogy mutassák meg telkeikre vonatkozó kiváltságlevelüket, ha ilyenekkel bírnak, ezen telkek, s nemes udvarhelyek visszaválthatása végett pört indított a királyi Tábla előtt, de egyszersmind az illető nemeseket megintette, hogy addig is, míg a királyi Tábla itélni fog, a bor-, s más szeszes italmérést abban hagyják, a pallósjog gyakorlatától, a vásárvám szedéstől, az erdőirtástól, s malom állítástól, mint csak a mezőváros közönségét illető jogok gyakorlatától, tartózkodjanak. Ezen pör 1768-ban fejeztetett be, s a végítélet a királyi személynöknek végrehajtást jelentő irata szerint 1815-ben hirdettetett ki. (*N. R. A. 976. cs. 17. sz. — 1817. cs. 309. sz.*)

Szigeth mezőváros legrégebbi temploma az I. Károly király építtette sz. *Imre* hitvallóról nevezett templom, melynek egy része már 1050 és 1150 évek közt még a XIII. században is divott ónémet izlésben, sekrestyéje pedig, úgy látszik, 1320-ban épült, s 1524-ben (ismeretlen levén a templom akkori czime), *Surdáster* János izgatása következtében a lutheránusok birtokába került. A mezőváros szintén ősrégi plebániája a vallástűjtás közben megszüntettetett, s csak 1730-ban állíttatott ismét helyre. — 1611-ben *Apaffy* Mihály fejedelem a református lelkészeknek adományozta a lelkész-tizedet; de *Mária Terézia* királynő gróf *Eszterházy* Károly, egri püspök, sürgetésére visszaadta azt a katolikusoknak, s miután a katolikusok 1751-ben *Maróthy* Sándor alispán izgatása folytán sokféle zaklattatást és üldözést kényszerültek szenvedni a nemkatolikusoktól, 1780-ban *Balogh* István lön Szigeten a világi papság köréből első plebánussá beiktatva, a templomnak pedig már 1751-ben leomlással fenyegető tornya harangjaival együtt, a királyné parancsára szétbontatott. (*Schemat. Cler. Szatm. 1864. 54. 124. 125. ll.*)

A Szigethen jelenleg is működő *kegyesrendiek* III. Károly király uralkodása közben 1730-ban telepíttettek e mezővárosba, s ezek eltartására gróf *Eszterházy* Imre, esztergomi érsek, a Ferdinand-féle alapítványból 6000 forintot utalvá-

nyozott; az erre következett évben pedig ezen alapítvány iránt a királyi kincstár, és a *kegyesrendiek* tartományfőnöke, Urunk föltámadásáról nevezett Elek közt egyezkedés kötött, mire a magyar királyi kincstár 1734-ben oly tartalmu rendeletet adott ki, hogy a *kegyesrendieknek* társoda-építésre négy, a kincstárra szállott, szigeti ház adassék át, a szigeti kincstári pénztárból évenként 900 frt fizetessék, s több más fekvő javak irattassanak át a *kegyesrendi* társodára, ezenkívül a társodaépítésre az építésre szánt 22,000 frt erejéig évenként kiszolgáltatandó 2000 frt utalványoztatott. A templom alapköve 1736-ik évi májushó 27-dikén tétetett le, s a templom *borromei sz. Károly* emlékezetére szenteltetett föl. Az 1742-ben *Szigethen* pusztított mirigy ezernél több lakost fosztott meg életétől, kik közt 5 kegyesrendi atya is kimúlt, s csak kettő maradt életben. Jelenleg a kegyesrendiek, számra az igazgatóval együtt hat áldozár, s egy szolgáló testvér, az ottani algymnasiumban működnek. A kegyesrendiek templomán kívül, van *Szigethen* egy kápolna a kórházban, egy „*Urunk föltámadásáról*“ nevezett a temetőben, a harmadik, *nepomuki sz. Jánosról* czimzett, a kincstári épületben. A templom kegyés védura a magyar királyi pénzügyministerium. (*Eccl. Cam.* 50. cs. 45. 46. 49. ll. — *Schemat. Cleri* 218. l.)

9. §.

N A G Y - S Z Ö L L Ő S

mezőváros a sz. Ferenczrendi szentséges Megváltóról nevezett tartomány szerzetesei zárdájával.

Nagyszöllős mezőváros, Ugocsa vármegye főhelye, a *Feketehegy* nevű hegység tövében elterülő síkságon, a Tisza mellett, régi, előbb *Ugocsának*, később *Kankónak* nevezett várral, és szőlőtermő halmok között (ezért neveztetett Szöllősnek) fekszik, kelet és dél felől a Tisza, nyugot felé *Végardó*, éjszakra *Egres* földje keríti be. *Zeuleus* már 1264-ben a királyné földje, nevezetesen IV. Béla király neje, és az

előbbi királynék nászjavadalma vala; a XIV. század elején pedig mezővárosnak neveztetik, melynek szabadalmaira hivatkozik I. Károly király a mármarosai mezővárosoknak adott kiváltságokmányában; 1394-ben már város néven szerepel, végre 1465-ben, és az erre következett 1547-ben ismét a *Perényiek* mezővárosának, s uradalmának mondatik, nem sokára ezután *Nagyszöllös* néven fordul elő, melynek határához tartozott *Széphegy* puszta.

Nagyszöllös lakosait a vallásújításhoz szitott Perényiek, mint földesurai, vallásuk miatt irgalmatlanul sanyargattak s erőszakoskodtak rajtuk. Mert 1478-ban János, *Perényi* Péter fia, Chepefalvi *Zirmay* Mátyást, és *Zoltán* Mátét, midőn bucsúra az ottani templomba zarándokolván, *Zeuleuson* tartózkodtak, fegyveresei által megtámadtatta, börtönbe záratta, és önkényesen letartóztatta. Ugyanezen *Perényi* 1545-ben a plebánia évenkénti természetményjövendelmét, ugymint: körülbelől 300 kepe búzát, és más tized alá eső tárgyakat, s mintegy 60 hordó bort a maga számára foglalt le, — 1551-ben *Péter* plebánuson más erőszakoskodást is követett el, melyért ez a nevezett *Perényi* özvegyét pörbe idézte. (*Szirmay Notit. pol. Com. Ugocsa 94. 96. ll.*)

Más családoknak a Perényiékkeli rokonsági viszonyát legjobban földeríti azon 1575-ben kelt okmány, melyben ghimesi Forgách Imre báró azt vallja, hogy a neki Nagyszöllösön *Czobor* Imre által birtoklásra átengedett birtokrészt ugyanannak visszaadta, miből kitetszik, hogy *Székely* Katalin előbb *Perényi* Mihálynak, kitől Erzsébet a nevezett *Forgáchnak* házasságul adott leányát szülte, később *Draskovics* Gáspárnak, kitől Borbála, az említett *Czoborhoz* házastársul ment leánya származott, neje volt. (*N. R. A. 907. cs. 24. sz.*)

A régi szöllösi templom a „*magyarok menyasszonya*“ emlékezetére vala szentelve, s a szöllösi plebánia már 1295-ben a kiváltságos, azaz: egyedül az esztergomi érsek joghatósága alá tartozó plebániák egyike volt. — Ezen templomon kívül megemlíthető a szabványos sz. *Ferenczrendi* szerzetesek *Kankó*, a vár közelében levő halmon volt kolostora, melyet a XV. század végén a *Perényiek* ősei építtettek. E kolostor nevezetes mind nevendékei nagyobb száma, mind az ott tartott káptalanok miatt. Ugyanis az itt 1525-ben megtartott kápta-

lanban *Tarnoki* János, az 1554-ben volt káptalanban pedig *Tövisi* Imre választatott tartományi főnökké. Egyébiránt ezen társház hajdan a nagybányai őrséghez tartozott; de az 1554-ben kitört belmozgalmak folytán a *jenői* őrségbe kebleztetett, s egész a mohácsi vésznapiig teljes épségben maradt; de a törököknek hazánkba törése után, 1559-ben, mint *Istvánffy* följegyezte, szétromboltatott, a szerzetesek belőle részint elűzettek, részint meggyilkoltattak, mely alkalommal *Perényi* Ferencz, és *Bebek* György Ferdinánd királytól *Izabellához*, *Zápolya* özvegyéhez, pártoltak át, s *Perényi* Ferencz nejével, *Bebek* Katalinnal együtt, a vár megszállása közben elfogatott, és *Sáros* várába vitetett. (*Szirmay az i. h. 97. 98. ll.* — *Schemat. Cler. 54. 114. ll.*)

El nem mellőzhető itt azon gyászos esemény megemlítése, mely szent Kapisztrán Jánosnak holt testét érte; mert e hős szerzetes a legtevékenyebben és hathatósabban mozdította elő a *Hunyady* János által Belgrádnál a törökök ellen dicsőségesen vívott csata kedvező kimenetelét, de halálos betegségbe esvén, Ujlakra hozatott s ott 1456-ban kimúlt, holt teste azonban, a Szerémségnek törökök által történt elfoglaltatása után, a szöllősi társházba szállítatott, ott *Perényi* Ferencz parancsára mély kútba dobatott, és kőbal-mazzal temettetett be; mindemellett az 1672- és 1699-ben rendelt nyomozás közben a holt testnek semmi nyomára sem lehetett akadni. (*Schem. Cler. 133. l.*)

A sz. Ferenczrendi szerzetesek régi kolostora földülátván, a lakosok minden lelki vigasztalás nélkül maradtak; mivel a protestánsok mindenféle sérelmekkel zaklatták őket. Bizonyos *Petrovics* a katolikus lelkészek piliseire bélyeget süttetett, a szerzeteseket pedig *Hagymásy* kapitány legnagyobb gúnyolódás közben hallatlan kinzással sanyargatta. Azonban 1667. és 1668-ban a *Perényiek* a Ferenczrendi szerzeteseknek *Szöllőstre* eszközendő visszahívását sürgették, e véghől számukra új székházat szándékoztak templommal együtt építtetni, s nekik tisztességes eltartást biztosítottak. És csakugyan *Perényi* Gábor, *Ugocsa*, és *Abauj*-vármegyék főispánya, *Perényi* Imre özvegye, ghymesi *Forgách* Katalin, *Perényi* István, Ferencz, Ádám, György, János, és Pál 1671-ben a visszahelyezendő szerzetesek számára új alapít-

ványokmányt állítottak ki, melynél fogva nekik ajándékoztak egy *Bánffy* Gábortól *Szöllös* mezővárosban visszaváltott nemes udvarhelyet pinczékkel, három házzal, istállóval, s más gazdasági épületekkel, és kerttel együtt.

Ezenfelül kápolna építésre 300 forintot, meszet, és a kőművesek élelmeztetését biztosítottak; a szerzetesek eltartására pedig 4 köből gabnát, 10 csöbör bort, egy sertést, 3 bárányt, 3 ludat, 6 tyukot, egy mérő lencsét, ruházatra 2 tallért, továbbá egy mérő kölest, 1 mérő árpát, 6 iteze vaját, 2 iteze mézet, 7 szekér fát, 50 fej káposztát, 2 iteze lenolajt, fűszerekre 2 forintot ígértek évenként, megengedvén egyszersmind nekik, hogy lassankint földült kolostorukat fölépíthessék, azon kikötéssel, hogy minden hétfőn az alapító-család élő, minden pénteken ugyanannak megholt tagjaiért szentmiséket ajánljanak föl az Istennek. (*Szirmay i. h. 98—100 ll.*)

Azonban az 1669-ben visszatért szerzetesek, a protesztansok 1674-ben újra üldözni kezdvén a katolikusokat, ismét odahagyták székházukat, míg végre 1691-ben visszatérvén, átvették a plebánia gondozását. Fából épült székházuk 1701-ben sz. *Bernát* emlékezetére avattatott föl, s benne 6 áldozár helyezkedett el. De e szűk viskókban tovább nem maradhatván, ezeket a plebániával együtt gróf *Erdödy* Gábor egri püspöknek adták át, *Perényi* tiltakozására mindazáltal tovább is ott maradtak, míg székházuk 1747-ben okirataikkal és butoraikkal együtt le nem égett. A mostani, *Kapisztrán* sz. *Jánosról* nevezett kolostorban a szigorúbb szabványos sz. *Ferenczrendi szentséges Megváltóról* nevezett tartománya szerzetesei 4 áldozára lakik, s e kolostor alapja 1750-ben rakatott le. (*U. o. 101. 102. ll.*)

A többnyire görög katolikusok által lakott *Szöllös* mezővárosnak hét, és pedig: sz. *Tamás*, sz. *Pál fordulása*, *Gyimölcsoltó Boldogasszony*, *Kisasszony*, *Áldozó Csütörtök*, *ker. sz. János*, *Simon*, és *Judás* apostolok évnapjain tartatni szokott országos vására van, különösen híres sertéskereskedése. A sz. *Ferenczrendieknek* templomán kívül a mezőváros közepén van a hajdan „*Boldogasszonyról*“ nevezett, jelenleg „*Urunk mennybemenetele*“ emlékezetére szentelt plebániatemplom, melyet csak 1791-ben szerezhettek vissza a katolikusok a protesztansoktól, de ez nem sokára leégett, s újra

építtetett föl. A plebánia a vallásújítás közben megszűnt; de 1863-ban helyreállított. — Továbbá *Kankóvára* nevű halmon kalvária-kápolna, a temetőben pedig sz. *Rozália* kápolna létezik. (*Schem. Cleri Szatm.* 228. 229. ll.)

10. §.

U N G H V Á R

királyi kincstári mezőváros egyházi épületeivel.

Unghvár Ungh vármegyében Kassától keletnek 9 mért-földnyire eső bájos vidéken fekvő királyi kincstári mezőváros, némely irók véleménye szerint eleinte a *Sarmaták* ősfészke vala, jelenleg a görög katolikus *ruthének* székhelye, s nevét a hegyén épült vártól, s az ezt mindenfelől bekerítő *Ungh* folyótól kapta. E városban a vármegyebáz, a munkácsi görög katolikus püspökmegye papneveldéje, katolikus felgymnasium, kórház, sz. Vincze leányai, vagy a szeretet testvérnői felügyelete alatt álló leánynövelde, görög katolikus árvatápiintézet, rendezett elemi iskola, s posta hivatal van, hajdan pedig jezsuita társoda is volt benne.

Luitprand, kremonai püspök („*Historia de rebus gestis ab anno 891—916*“) czimű művében azt állítja, hogy *Unghvár* már a magyaroknak Pannoniába jövele előtt létezett, ekkép irván: „*Ungo-gradus*“ propugnaculum validum Slavorum Caravantium (Carpatiorum?) nomen sortitum ab amne *Ungh*, quod Slavis „*celerem*“, *grad* vero arcem denotat.“ Ennélfogva tévednek, kik *Unghvár* névtől hiszik származottnak az *Ungaria*, és *Hungaria* nevet.

A bel- és külvárra osztott *Unghvár* vára a rendesen benne lakott homonnai gróf *Drugeth*, máskép *Homonnay* család ősfészke, s birtoka vala, melyhez 24 egész helység, s más különféle helységekben, az 1791-ben eszközölt összeírás szerint, több, mint 60, kisebb birtokrész tartozott, és ezek közt vala hajdan *Velika-Palágy*, melyet 1280 körül *Finta*, simeghi nádor a *Palágyi* családdal *Belesse* (Bellesz?) földért cserélt el. Ez uradalom birtokába 1548-ban *Drugeth* György iktattatott be. (*N. R. A.* 794. cs. 1. sz. — 1032. cs. 1. sz. — *Urb. et Conscr.* 182. cs. 14. sz.)

A *Drugeth* család az unghvári uradalom birtokába a XIV. század elején juthatott, minthogy már 1384-ben fordul elő homonnai *Drugeth* Jánosnak, és fiának Lászlónak, mint az unghvári uradalom birtokosaink, említése. Ezek utódai valának Miklós, János, Gáspár, és György, kik két századdal utóbb említettnek, mint Unghvár földes urai. 1628-ban homonnai *Drugeth* János, és György némely a mezőváros szervezetére vonatkozó a helybeli biráskodás, és gazdálkodás miként kezeléséről általuk szerkesztetett czikkeket megerősítettek. — 1652-ben pedig *Drugeth* György, kinek neje *Eszterházy* Mária vala, már mint gróf szerepel, midőn egy Unghvárt a várútezában létezett telket esüröstül, és két hozzá tartozott szöllőt *Tóth-Kádas* Mátyás, és ennek neje, *Szalay* Katalin, részére minden fizetés alól fölmentett; egy másik, a *Sósúteczá*-ban létezett házat pedig *Debrédy* Jánosra, és ennek neje, *Késmárky* Erzsébetre iratott át 200 forintért. — 1654-ben megengedtetett, hogy ugyanezen *Drugeth* György a Ferdinand király által 1653-ban utalványoztatott 100,000 forint fejében, fiörökös nem létében, a Homonnai leányágra is kiterjedő örökösödési joggal iktattathassék be *Unghvár* vára, és járulékai birtokába. (*N. R. A.* 275. cs. 6. sz. — 304. cs. 32. sz. — 385. cs. 17. sz. — 1041. cs. 39. sz. — 1049. cs. 15. sz.) Azonban, gróf *Drugeth* Bálintnak, az utolsó *Drugeth* férfi ivadéknak halálával, a *Drugeth* család fiágon kihalván, I. Lipót király 1692-ben a koronára visszaszállt *Unghvár* várát, és uradalmát 175,000 rénes forintért gróf *Bercsényi* Miklóstra, kinek első neje *Drugeth* Krisztina vala, iratta át. Végre *Bercsényi* hűtlenségi vétségbe esvén, III. Károly király 1735-ben 100,000 rénes forintért, és 2000 aranyért báró *Gyulai* Ferenczre iratta át a főispáni méltóság adományozásával együtt. (*U. o.* 385. cs. 63. sz. — 1068. cs. 63. sz.)

Azonban, míg Unghvár mezővárosnak a *Drugeth*, *Bercsényi*, és *Gyulai* családok valának földesurai, más családok is birtak e mezővárosban nemes udvarhelyeket s házakat, hajdani nevökkel megnevezett utcákban, valamint a mezőváros határában is telkeket, és szöllőket. Ezek közül azonban csak a következőket említjük meg: 1699-ben *Barkóczy* Ferencz törvényesen beiktattatott egy a mezővárosban létezett,

Pethe István a *Kisdý* alapította kassai papnevelde által neki eladatott tehermentesített ház birtokába.

1722-ben *Patkay* Erzsébet, *Polyay* Péter neje, egy a mezőváros *Czeholna* utczájában volt telek birtokára vonatkozó jogát fúlosztotta. — 1727-ben emlittetik *Vajda* Györgynek a *malomutczában* létezett szabad háza, melyet ő 1734-ben palbezi *Horváth* Ádámtól szerzett meg 40 magyar forinton, de gróf *Gyulay* Ferencznek engedett át; 1735-ben ismét *Tavady* Gábor adott át ugyanazon *Gyulainak* két *Döbrödi*, és *Soldosféle* telket. — 1735-ben *Polyak* Mihály egy a *czigány*-utczában *Berzeviczy* Ádámtól 88 fton 80 denáron megvett telket engedett át *Gyulaynak*. 1764-ben *Gyuretay* János, és neje *Nagy* Anna egy unghvári tehermentes a *hid*-utczában volt telket 271 rénusi forintért a kincstárnak adott el. — Ugyanezen évben becsültetett meg a királyi kincstár számára *Petrovay* Antal *piacz*-utczában létezett háza. 1765-ben ezen házhelyet a királyi kincstár 309 rénes frton váltotta meg. Ugyanezen évben váltotta meg a királyi kincstár 451 rénes fton 30 kron *Polyany* Lászlónak a tégla-, Szony-, és gyapju-utczákban feküdt, 1726-ban *Düll* István- és *Évától* 20 ftrért vett házát. — Ezen, és több más magánbirtok, az unghvári uradalomnak 1735—1773-ig tartott visszaváltási tárgyalása közben a királyi kincstár számára visszaszereztetett, s kiváltatott. (*N. R. A.* 385. cs. 21. 22. 24. 25. 26. 34. 57. 59. 61. 63. sz. — 1024. cs. 34. sz.)

A katolikusok Unghvárt a vallásújítás közben egymást követő *Rákóczy*-, *Bethlen*-, *Tökölyféle*, és más elégedetlenek által szított lázadások folytán sokféle viszontagságokkal sanyargattattak, melyeknek elhárítása végett I. Lipót király 1666-ban meghagyta *Ungh* vármegye karainak, és rendeinek, hogy a nádornak a közcesendháborító gróf *Balassa* önkénykedései elfojtására hadi készletek megszerzésében mindenfélekép segílyt nyújtsanak. 1683-ban pedig a nádor meghagyta Magyarország felső vármegyei hatóságainak, hogy a magyar sz. korona jövedelmeit „felsőmagyarországi részek ura,„ czimén bitorló *Tököly* Imrének ne engedelmeskedjenek, s többfélét. (*Acta arch. Publ.* 4. cs. 14. sz. — 20. cs. 24. sz.)

Unghvár mezőváros régi temploma már 1332-ben állott nem messze a vár bástyáitól a belső várban. De a *Rákóczy*

és *Tökölyi* szította fölkelés folytán e templom annyira rombadőlt, hogy a hivek új templomot kényszerültek építeni, melynek alapkövét csak 1762-ben áldotta meg *Horváth Imre* plebánus, ki 1766-ban fogott a plebanuslak építéséhez. — E templomon kívül a várban egy kápolna is volt, melynek sírboltjában a *Drugeth*, *Barkóczy*, *Sennyei*, és *Orosz* családok megholt tagjai temetkeztek; de e kápolna a múlt század végén földig lebontatott. A plebániatemplomot 1705-ben II. *Rákóczy* Ferencz a plebániával együtt a protestansoknak adatta át, de később visszakapták a katolikusok. E templom főékszere vala két, a *Drugeth* család ajándékozta szentségtartó, melyek nagyobbikát 1711-ben a Lengyelországba menekült gróf *Bercsényi* a többi templomi ékszerekkel együtt magával vitte; de Törökországból mégis visszaküldte a többi ékszerekkel együtt.

A plebániát illetőleg megjegyzendő, hogy 1637-ben a plebánus a szomszéd *Gerényben* lakott; de később, valószínűleg 1712-ben *Unghvárra* tétetett át a plebánus lakása. A plebánusnak a *Drugeth*, és *Gyulay* családok szántóföldeket, réteket, szőlőket, sőt erdőt is adtak; de e fekvő javak, nem tudni, miféle viszontagság következtében, elvesztek. A mostani római katolikus, a magyar királyi pénzügyérség *kegyés védurasága* alatt levő, plebániatemplom „sz. *György*“ emlékezetére van Istennek szentelve, s kivülről a vármegyeházban is van sz. *Keresztről* nevezett, a szőlők között pedig *Kálvária* kápolna. (*Schem. Cleri Szatm. 1864. 117. 118. 242. 243. ll.*)

A szerzetes rendek közül Unghvárt a következők léteztek:

a) I. Remete sz. Pál szerzetesei **Krisztus szentséges testéről** nevezett kolostora.

Ezen, a vár déli sánczai mellett ott, hol jelenleg *Gerény* falu terül el, létezett kolostort 1384-ben gróf *Drugeth János* özvegye, s ennek fia, *László*, alapította, s javadalmazásul *Godolyás* földje egyik 130 hold szántóföldből álló részét, egy két kerekű malmot, két az unghvári szőlőhegyen volt *Kántor-szöllő* nevű szöllőt, s más *Alsódomonya* Ungh vármegyei hely-

ségben volt fekvő birtokot adományozott a kolostornak. (*Cod. Dipl. X. 8. 148. l.*)

Idő jártával e kolostor magánszemélyek jótékonyágából más fekvő javakkal is gyarapodott, úgymint: 1482-ben a pálosok beiktattattak egy unghvári ház, két *Ungh* vizén állott malom, 3 a *gerényesi* szőlőhegyen létezett, *Nagyszöllő*, *Zelemér*, és *Gerencsszellő* nevű szőlő, két rét, a kolostor melletti 30 hold szántóföld, s ugyanannyi a *Tarsa* hely alatti unghvári területén volt, végre tíz, *Bosos* helység határában létezett, szántóföld birtokába. 1506-ban II. Ulászló király megerősítette a kolostornak *Drugeth* János, és Gáspár által adott *Záhony* helység mellett volt *Horgasztó* nevű halastóra, és *Ungh* vármegyei *Mocsár* helységre vonatkozó adománylevelet. (*Acta Paul. Ungh. 1. cs. 1. sz. — 2. cs. 1. sz.*)

1510-ben *Barthay* András özvegye, másik *Barthay* András leánya, *Ilona*, és néhai *Almásy* László leánya, *Apollonia Bartha* (*Bathth*?) *Ungh* vármegyében keblezett faluja felét 200 forinton oly föltétel alatt adta el homonnai *Drugeth* Jánosnak, hogy az e birtok másik felét az unghvári pálos kolostornak adományozza, továbbá úgy intézkedett végrendeletében, hogy ha örökösök nélkül halna meg, barthi birtokának ezen fele minden fizetés nélkül a kolostor birtokába jusson, midőn pedig időközben e birtok felét néhai *lasztóczy Runyai* Mihály özvegye, *Bartha* Péter leánya, az unghvári pálosoknak adományozta, ez adományozást helyben hagyta. 1512-ben *Puxai* Benedek, és a fentnevezett *Ilona* leányának *Apollóniának*, fia, *Lőrincz*, is az unghvári pálosoknak adományozta *Barthán* volt birtokrészét. 1528-ban végre *Barthay* György *Bartha* helység harmadik részét is néhai *Homonnay* János özvegyének, *Krisztinának*, és *Ferencz* nevű fiának adta át egy *Ninajon* volt nemes udvarhelyért egy *Ungh* vármegyei *Laázon* létezett egész telekért, ezen felül 112 forintért, egy lóért, hat köböl búzáért. *Homonnay* *Krisztina*, *Ferencz*, és *István* pedig egész *Bartha* helységet alamizsnául egy örökös szentmiséje az unghvári pálos kolostornak ajándékozták. (*U. o. 4. cs. 1. 2. 5. 6. sz.*)

1511-ben *Dorottya*, eöri *Mireg* Albert leánya, néhai *Horváth* György özvegye, *Ung* vármegyei *Eör* helységben volt ősi birtokrészeit, úgymint: egy nemes telket és udvar-

helyet, két népesített, s két pusztá tanyát örökös szentmisére a pálosoknak ajándékozott 1000 forint bánatpénz lekötésével; 1528-ban pedig *Zápolya* János király *Kelecsény* Ung vármegyei *Palóczy* Antal magvaszakadtával a kincstárra visszazállt helységet adományozta nekik a királyi hasznóvétel joggal együtt. 1532-ben *Homonnai* Ferencz *Mocsár*, kortvai *Horhay* Mátétól *Merhocz* faluért cserébe kapott helységet adta szentmisékre a pálosoknak. Végre, az ungvári pálosok már 1525-ben tiltakozván ruszkai *Dobó* Ferencznek *Barthai* András magvaszakadtával *Bartha* helységbe birtokába történt beiktatása ellen, ugyanezen helység 1545-ben, *Báthory* András az ország főkapitánya rendelete nyomán, visszaadatott nekik. (*U. O. 3. cs. 1. sz. — 4. cs. 7. sz. — 5. cs. 1. 2. sz. — N. R. A. 802. cs. 37. sz.*)

Ezentúl a Drugethek, és mások legnagyobb sérelmekkel és károsításokkal sanyargatták a pálosokat. Ugyanis: 1553-ban *Drugeth* Ferencz, és Gáspár ellen idézési rendelet adatott ki; mivel a pálosoknak Gerényben volt szöllejét saját számukra leszüretelték, *Ung* vizén állott malmukat, és *Bosos* falujokat pedig az urasági majorsággal együtt erőszakosan elfoglalták; sőt ugyanők *Guthy* Gergelylyel, *Veki* Ferencz-czel, *Zithrútyey* Sebestyén- és Benedekkel, s *Keresztúry* Pállal a kolostorba betörték, azt földúlták, s annak értékes ékszereit, jelesen: 4870 ft. értékű kelyheit elrabolták, sőt még a szerzeteseket megverni, és börtönbe záratni is merészelték, s csakis váltságdíj fizetés után bocsátották szabadon; végre *Bosos*-ból a gabonát elhordták, s *Mocsár* helységet, az *alsódomonyai* birtokrésszel, s másokkal együtt elfoglalták. — Ezen borzasztó erőszakoskodások folytán a pálosok, odahagyván kolostorukat, a szomszédságban tartózkodtak, s hogy, míg kolostorukba visszatérhetnének, megélhessenek, 1556-ban I. Ferdinand király megengedte, hogy *Viczmándy* Mátyás, és *Thordai* Zsigmond a fentjelzett *Mocsár* helység jövedelmét utalványozzák nekik, míg a királynak tetszeni fog; ha pedig visszatérnek kolostorukba, a helységet magát adja vissza nekik. (*U. O. 1. cs. 2. 3. sz. — 2. cs. 1. 3. sz.*)

Ezen visszázkodás kiegyenlítése, és az okozott károk megtérítése végett *Drugeth* Ferencz 1560-ban abban egyezett meg a pálosszerzettel, hogy ő a pálosoknak 600 magyar

forintot fizet, házi szereiket, és marháikat visszaadja, s a kolostor helyreállíttatására fát szolgáltat nekik, a királyi Tábla elé idéztetett *Guthy* Gergely pedig vérdíj fizetésre, jószágvesztésre, és 10,600 forint kártérítésre ítéltetett. — 1571-ben pedig *Bornemissza* Pál, királyi helytartó, adott ki idéző rendeletet a pálosoknak, mint fent említettük, *Gerény* helység határában 1552-ben a *Drugethek* által saját számukra leszüretelt szőlőtermése, és elfoglalt malom ügyében tartandó vizsgálat végett. E pörös ügy állásának földerítése végett *Péter*, a pálosok vezér-perjele, 1573. a *Drugethek*, s többiek ellen emelt vádak, ha máskép nem lehetne, eskületétel általi behozonyítására szólíttatott föl. (*U. o. 1. cs. 6. 7. 8. 11. 12. sz.*)

1556-ban, beiktattatván a pálosok *Bosos*, unghvármegyei helység, birtokába, melyet *Némethy* Miklós, és *Harkay* Menyhért örökös bevallása nyomán kaptak, 1603-ban hetesi *Pethe* Márton, kalocsai püspök, s királyi helytartó ezen előbb a kolostorhoz tartozott, de akkortájt *Nagymihályi* György, és *Dobóczy* Mihály világiak által birt helységet, *Bácsmegyei* György egri olvasókanonoknak adta át új adományozás czímen élete fogytáig. (*U. o. 3. cs.*)

Mocsár helységről még megjegyezhető, hogy 1587-ben a pálos szerzet akkép egyezett meg a fent nevezett *Viczmándyval*, hogy e helység az ungvári kolostor fölépültéig nála maradjon bérben évenként hat sűdő ártány, vagy hizó sertés szolgáltatás, s 400 ft készpénz fizetésért. De ezen egyezkedést 1597-ben *Loránth* Orsolya, *Viczmándy* Miklós özvegye, fölbontván, a helység, 550 magyar forint kifizetése után, a pálos rendnek adatott vissza, 1600-ban mindazáltal ismét *Drugeth* Bálint birtokába jutott, ki, 100 magyar forintot fizetvén a rendnek a helység jövedelme fejében, azt 400 forint évenként fizetendő bérletért bérbe adta, 1628-ban pedig a helységet további négy évre 200 aranyért *Hartay* Gábor vette bérbe. (*U. o. 2. cs. 6. 7. 8. 13. sz.*)

Később a fent említett *Bartha* helység is világiak birtokába jutott, mint *Ung* vármegye karainak és rendeinek e helység birtokának további bitorlása miatt, 1650-ben *Lorántffy* Zsuzsanna hercegnő, II. *Rákóczy* György özvegye, ennek fia *Ferencz*, úgy szintén *Pethő* János, és *Galambos* László ellen közzé tett tiltakozási nyilatkozatából kiderül. (*U. o. 3.*)

cs. 9. sz.). — Az eddig följegyzettekből okszerűen következtethetjük, hogy az unghvári pálos szerzetesek, omladozásnak indult kolostorukat oda hagyni kényszerülvén, a folytonos zaklattatás elől máshova menekültek, s többé abba vissza sem tértek, ezért a rend kényszerült e kolostor birtokait is használat végett idegeneknek engedni át.

b) Jézus társasági társoda,

Jézus társasága rendjét gróf *Drugeth* György, Ungh-, és Zemplén vármegyék főispánja, telepítette 1613-dik évi szent András hava (november) 22-dikén kelt alapítványi okmánya értelmében, eleinte *Homonna* Zemplén vármegyei mezővárosba, hol a sz. Ferencz rendi szerzetesek által 1615. oda hagyott, de általa kijavított kolostort, és templomot adta át a jezsuitáknak minden hozzá tartozott fekvő birtokkal, melyhez *Lippay* György, esztergomi érsek, 800 ft. adománya is járult. Ezen felül gróf *Drugeth* György a jezsuitáknak ajándékozta saját *Nagy-Kemencze* nevű Zemplén vármegyei faluját a tizeddel együtt, két a pálos szerzetesektől reá szállott *Barátság* nevű, *Gerényben*, és Ungvárrott létezett szőlőt, s évenként kiszolgáltatni rendelt 1700 forintot oly kikötéssel, hogy a ki ez alapítvány pontjait meg nem tartaná, a jezsuitáknak 20,000 forintot tartozzék fizetni; ha pedig ezt is vonakodnék teljesíteni, a jezsuiták följogosítvák *Kiskemencze*, *Modra*, *Agyidócz*, és *Petécse*, Zemplén vármegyei helységek elfoglalására. — Az erre következő évben pedig az alapító, intézkedvén a társoda, és iskola fölépitése, s a templom befejeztetése iránt, megparancsolta jószágigazgatójának, hogy minden egyes iskola fűtésére évenként 4 öl tüzelőfát szolgáltatasson, szegény tanulók számára minden hétfőn csak két denárért méresse a hús fontját, a szükölködő tanulóknak ingyen adjon szállást. (*Act. Jesuit. Ung. 1. cs. 8. sz. — 10. cs. 1. sz. B. — 11. cs. 19. sz.*).

Ezen elsorolt javadalmazás gyarapításához más családok is járultak. 1616-ban *Telegdi* Borbála végrendeletileg termékeny éveken évenként 4 hordó bort, és 25 mérő gabonát rendelt kiadatni; a *tállyai* szőlőhegyen volt szőlőjét, fia

Kendy Sándor halála után kifizetendő 500 forintot, s még 700 azonnal átadandó forintot hagyományozott a jezsuita társodának, s ugyanekkor bekényi *Alaghy* Menyhért, *Eszterházy* Miklós, *Lauter*, és *Lakompach* bárók, zerdahelyi *Dersffy* Orsolya birtokaikból évenként 50 köböl búzát, 5 hordó bort, 5 oldal szalonnát, vagy ugyanannyi hizott sertést rendeltek e jezsuita társodának kiszolgáltatni. (U. o. 1. cs. 3. 6. 7. sz.)

Azonban a társodájukban elhelyezkedett jezsuiták nem élvezhették sokáig annak javadalmát. Mert *Bethlen* Gábor, meggyilkoltatván Kassán (mint annak helyén említettük) a jezsuitákat, (kiknek ketteje szentté avatása folyamatban van), azokat *Homonnáról* alapítójukkal együtt száműzte, s mindannyian Lengyelországban találtak menhelyet, honnét csak 10 év lefolyta után térhettek vissza hazájukba, s *Homonnára*, hol újra elhelyezkedvén, új kedvezményekkel fogadtattak. Ugyanis 1630-ban *Melith* György *Szerednye* mezőváros határában birt *Kishegy* nevű szöllejét a templom kápolnájában létezett oltárnak adományozta a halottakért Istennek följajánduló szentmisékre. — 1633-ban *Kalmanczay* Sámuel, egri kanonok, Unghvárott létezett tehermentes házát, és a *gerényi* határban volt szöllejét lelke nyugalmára a jezsuita társodának adományozta. — 1634-ben gróf *Drugeth* György, az alapító fia, János, az évenként, mint följebb említettük, e társodának kifizettetni rendelt 1700 forint kiegészítésére, a már fent említett *Petécse*, és *Modra* helységeket adta zálogbirtokul a jezsuita társodának addig, míg ez összeget kifizetendi, s egyszersmind kötelezte magát, hogy ezen összegzen felül a következő években *Homonna* mezőváros bérletéből még 500 fto fog a társodának évenként fizetni. (U. o. 5. cs. 10. sz. — 6. cs. 12. sz. — 10. cs. 1. sz. C. — 11. cs. 27. sz.)

Lozsy Imre, egri püspök, egy gróf *Drugeth* Jánoshoz 1634. intézett levélben, melyben megkéri, hogy a *homonnai* plebánia a jezsuitáknak adassék át, miután más egyházi személyek oly csekély számban vannak, hogy a plebániak gyakran üresedésben maradnak, azt javasolja, hogy a jezsuita társoda *Homonnáról Ungvárra* helyeztessék át, mind az iskolákra alkalmasabb helyiség, mind a plebánusok állandósága tekintetéből, úgy mindazáltal, hogy *Homonnán* székház maradjon egy kormányzóval. Ezen áthelyeztetésbe Jézus társasága

vezérfőnöke, *Vitelesci Mutius*, beleegyezett azon óhajttással, hogy a jezsuitáknak Szatmárt is állandó lakhelyük legyen. Ezen indokokból, s a katolikus ügynek Unghvárott fölmerült veszélyeztetése miatt gróf *Drugeth* János éppen nem vonakodott a jezsuita társodát, s gymnásiumot még ugyanazon évben nagy költséggel az unghvári kolostorba átszállíttatni. (U. o. 1. cs. 20. sz.)

A jezsuitáknak még *Homonnán* tartózkodása közben *Zborovszky* Jeromos 1636-ban, gróf *Drugeth* János beleegyezésével *Konczháza*, Ungh vármegyei helységet 1200 forintért a jezsuitákra iratta át. — 1637-ben *Pethe* Anna, gróf *Rákóczy* Pál özvegye, a már Unghvárott elhelyezkedett jezsuitáknak 2000, fiai által 10 év lefolytaig évenként fizetendő forintot hagyományozott. — 1641-ben körösi *Szabó* János Unghvárott birt házát 50 forinton adta el az ottani jezsuita társodának. — 1642-ben *Paczo*t Judit, *Sennyey* Sándor özvegye, az unghvári jezsuita társodának alamizsnául 60 köből tiszta búzát, 4 hordó bort, 25 kősót rendelt évenként kiadatni, mely sókövek száma 1643-ban 100-ra emeltetett. (U. o. 1. cs. 5. 17. sz. — 2. cs. 4. sz. — 11. cs. 34. sz.)

Azonban az Unghvárott elhelyezkedett jezsuitákra nem sokára új viszontagságok súlyosultak az I. *Rákóczy* György gerjesztette belháború folytán. Ugyanis *Rákóczy* György 1644-ben a jezsuita társodát ágyúgolyókkal romhalmazzá lövöldöztette össze; a jezsuitákat száműzte, kik *Kattay* főnökkel kényszerültek Kassára menekülni. Lecsillapodván a belháború, a jezsuiták ismét iskolát nyitottak Unghvárott; de *Tököly* Imre 1679-ben kitört fölkelése közben újra távozni kényszerültek Unghvárról, sőt, midőn visszatértek, *Gombos* Ferencz, *Tököly* Unghvárott garázdálkodó várnagya, ismételve kiutasította őket, s csakis a *karloviczi* békekötés után találtak Unghvárott nyugodt működési tért, s tevékenységök nyomán a hat osztályú gymnásium mindegyre fölvirágozott romjaiból, de a katolikusok száma is 1700-ig két ezernél többre nevededett. Azonban a szomszéd vármegyékből nagy számmal Unghvárra gyülekezett ifjuság, II. *Rákóczy* Ferencz fölkelése kitörvén, tanáraival együtt újra elszéledt, sőt 1707. évi február hó 18-dikán az országból is kiűzetvén, Lengyelországba menekült, honnét csak 1711-dik évi pünkösdhő

(május) 14-dikén tért vissza Unghvárra. (*Gróf Majláth János* „*Vallásmozgalmak.*“ — *Schem. Cler. Szatm. az i. h. 150. 151. ll.*)

Ezen viszontagságok folytán, a fentnevezett *Rákóczy* György herceg neje, *brandenburgi* Katalin még mint *Bethlen* Gábor herceg özvegye által az *unghvári* jezsuita társodának ajándékozott a tokaji *Mézesmál* hegyen volt *Hétszöllő*, és *Barátszöllő* nevű két, de *Rákóczy* által elfoglalt szöllőért 5000 forintot fizetvén le a királyi biztosok kezeibe, 1648-ban gróf *Drugeth* János oly egyezkedést kötött az *unghvári* jezsuita társoda igazgatójával, hogy ez 5000 ft. összegből 3000 ft. a jezsuitáknak, 2000 ft. pedig orbovai *Jakusith* Anna grófnőnek, *Drugeth* nejeének, s a *Homonnay* örökösöknek jusson.

Ez ügyben, a viszonyok változtával, csaknem egész századig pörlekedett az *unghvári* jezsuita társoda a királyi kincstárral, és más érdekelt felekkel, jelesül többi közt a *Garay* családdal, míg végre ezen szöllők birtokjogára nézve 1749-ben oly végzés hozatott, hogy a *Barátszöllő* nevű szöllő a királyi kincstár birtoka maradjon; a jezsuiták pedig egy másik *Tállyán* létezett szöllő átadása által elégttessenek ki; de a *Hétszöllő* nevű szöllő a jezsuitáknak adassék vissza. E végzés 1761-ben csakugyan végre is hajtott, jöllehet *Báthory* Zsófia még 1665-ben a jezsuitáknak e *Barátszöllő* helyett más, a tokaji szőlőhegyen volt *Klastromszöllő* nevű, és egy másik a *tarczali* hegyen volt *Szentkereszt* nevű szöllőt adományozott örök birtokul. (*N. R. A. 1255. cs. 38. 41. sz. — Acta Jesuit. Ung. 5. cs. 12. sz. — 6. cs. 72. sz. — 7. cs. 13. 14. 20. sz.*)

Helyén lesz itt még a jezsuitáknak *Unghvárott* egyesek által eladott házakról, vagy hagyományokról a következőket följegyezni: 1647-ben *Simándy* István, erdélyi püspök s leleszi prépost, az *unghvári* jezsuitáknak 3000 forintot hagyományozott; 1648-ban *Henselöczy* Ilona, *Bánoczy* András hitvese, *Zemplén* vármegyei *Nagykemencze*, és *Brezovka* helységekben létezett ősi birtokrészét 250 fton adta el ugyanazoknak. — 1650-ben *Kemenczey* István, saját és osztályos rokonai nevében, *Nagykemenczén* volt nemes udvarhelye harmadrészét 480 fton; *Varga* András *unghvári* házát 200 fton; *Thury* Gáspár ugyanottani házát 390; *Lakatos* Márton 100; *Csiszár*

Erszébet 200; *Erszénygyártó* János 34 fton adta el házát az unghvári jezsuita társodának. — 1651-ben *Jakusith* Anna a jezsuitáknak 1000 forintot; 1669-ben *Vid* Ferencz *Mattyus* (Matyócz) Ungh vármegyei helységben volt nemes udvarhelyét, s *Kisdobra* Szatmár vármegyei helységben létezett tanyáját hagyományozta. (U. o. 1. cs. 4. sz. — 3. cs. 21. sz. — 4. cs. 13. sz. — 9. cs. 89. sz. — 11. cs. 37. sz. — 14. cs. 7. sz.)

A többi jezsuiták számára a XVIII. század folytán történt adományozások, vagy eladások közé sorolhatók a következők: 1703-ban *Pataky* Ferencz, domonyai lakos, a szerednyei Ungh vármegyében levő szőlőhegyen volt *Kishegynek* nevezett, előbb művelés végett *Gehóczy* Jánosnak átadott szöllejét 330 fton az unghvári jezsuita társodának adta el. 1713-ben *Csiba* Ágnes, *Makay* Ádám özvegye, *Ungh* szőlőhegyen volt *Nagyszőlő* nevű szöllejét a társodának, egy másik szöllejét a helybeli kórháznak engedte át. — 1719-ben *Barlok* István Ungh vármegyei *Vorocsó* helységét saját, és nejei, néhai *Köszegy* Klára, s *Kapussy* Magdolna, végre szülői lelki üdvére 300 fttal együtt, melyekkel *Tahy* Gergely, leleszi prépost, tartozott neki, végrendeletileg az unghvári jezsuitáknak hagyományozta. — 1733-ban báró *Nagymihályi* Mihály a tállyai *Hetény* szőlőhegyen volt szöllejét adta nekik. —

1741-ben *Kállay* Mária, előbb *Ráthy* György, utóbb *Fajgenputz* János özvegye, *tolcsvai*, *Kútpatka* nevű szöllejét adományozta, a templom szentélye fölötti kőtető építésre pedig 200, a vért verítékező *Krisztus testvérülete* számára 400 forint értékű gyöngyeit, a tanulók társulata lobogójára kávészin köntösét hagyományozta az unghvári jezsuita társodának. — 1752-ben *Herkal* Jakab a társodának lelke üdvére 500 ftot hagyományozott; ugyanezen évben fölsőtigei *Csató* Imre Ungh vármegyei *Ubres* határában 70 fton 3 pusztá tanyát adott el a társodának. — 1762-ben *Tisza-Tokaj* mezőváros az unghvári *Paputezában* volt házát 950 fton, végre 1765-ben *Szekó* György *Ubres* határában feküdt *Szelti-Szovszka* nevű tanyáját 60 fton adta el a társodának. (U. o. 2. cs. 29. sz. — 5. cs. 9. sz. — 9. cs. 6. 17. 29. 33. sz. — 10. cs. 51. sz. — 13. cs. 24. sz. — N. R. A. 965. cs. 6. sz.)

A többi e társoda eseményeit földéritő adatok közül említhető, hogy 1666-ban Unghvárott báró bibréri *Melith*

György és Balassa Zsuzsanna papneveldét, s nemes ifju tápintézetet alapított, melynek *Telekesy* püspök több telket ajándékozott; de ez később Kassára szállíttatott át. — 1698-ban székesi gróf *Bercsényi* Miklós, 1736-ban pedig báró *Gyulay* Ferencz, mint Unghvár földes urai, a jezsuitáknak megtiltották a bormérést. — 1717-ben gróf *Erdödy* Gábor Antal, egri püspök, akkorra beleegyezett az Ungh vármegyei *Tyba* helység pusztán álló templomából a nagyharangnak az unghvári templomba történendő átszállításába úgy, hogy e helyett a társoda kisebb harangja vitessék át a tybai templomba. — Az unghvári jezsuiták által 1724-ben gróf *Aspremont* Károly, és ennek huga Janka ellen a tiszántúli kerületi törvényszék előtt néhai *Báthory* Zsófia hagyatéka miatt, mely 30 év alatt 21,500 ftra szaporodott, indíttatott pör folytatása közben a pörlekedő felek közt oly egyezkedés köttetett, hogy a jezsuiták ezen szerzeményöket 12,000, öt év alatt kifizetendő, ftra szállítsák le; az alperes felek viszont lekötelezik magukat, hogy ez idő alatt, a hagyomány biztositékaül kitűzött *nagysárosi* fekvő javaik elvesztésének büntetése alatt, a nevezett 12,000 ft összeget egészen ki fogják fizetni. — 1725-ben a jezsuiták és *Pexa* Imre, mint gróf *Zichy* Péter neje, *Drugeth* Klára grófnő, gyermekei gyámja között, barátságos egyezkedés köttetett a jezsuita társoda által *Kiskemenczén* gyakorlandó halászati jog használata iránt. — 1734-ben gróf *Csáky* Ferencz a jezsuitákkal kezdett pörben lekötelezte magát, hogy a Kiskemeneze helység birtokát terhelő 3100 ftot kifizeti, s pörköltség fejében letesz 100 ftot, de egyszersmind átadja ugyanazon helység utalványozott területének birtokát. Végre, a jezsuiták megszüntetése után, Mária Terézia királynő 1775-ben a jezsuiták unghvári nagyszerű társodáját, a hozzá tartozott fekvő javakkal együtt, a *munkácsi* görög katolikus püspöknek ajándékozta, ki Munkácsról Unghvárra tette át székhelyét; de egyszersmind a templom helyreállítására 7000, a többi épületek átadomítására, s kijavítására 24,000 forintot utalványozott a nagylelkű királynő. (*U. o. 3. cs. 7. 8. sz. — 5. cs. 23. sz. — 11. cs. 148. 166. sz. — 12. cs. 30. sz. — N. R. A. 963. cs. 37. sz.*)

Az előbb Homonnán, utóbb Unghvárott létezett jezsuita társoda főnökeinek névsora :

1615. 1618. *Dobokay Sándor* (székbázfőnök). (*Acta Jesuit. 1. cs. 1. 10. sz.*)

1632. *Beskó Mihály* (társoda igazgató.) (*Acta Jesuit. 1. s. 6. sz.*)

1640. 42. 43. *Dobronoky György*. Társoda igazgató. (*U. o. 5. cs. 1. sz. 9. cs. 15. sz. — 10. cs. 33. sz.*)

1648. 1654. *Jászberényi Tamás*. Társoda igazgató. (*U. o. 5. cs. 1. sz. — 8. cs. 8. sz.*)

1650. 51. *Hölgyi György*. Társoda igazgató. (*U. o. 4. cs. 61. 77. sz.*)

1655. *Lippay*. Társoda igazgató. (*U. o. 3. cs. 21. sz.*)

1665. *Bornemisza András*. Társoda igazgató. (*U. o. 5. cs. 14. sz.*)

1669. *Derkay György*. Társoda igazgató. (*U. o. 9. cs. 28. sz.*)

1687. *Hozó Alajos*. Társoda igazgató. (*12. cs. 17. sz.*)

1695. *Kászonyi István*. Társoda igazgató. (*12. cs. 56. sz.*)

1702. 1703. *Járkos Pál*. Társoda igazgató. (*11. cs. 149. sz. — 12. cs. 23. sz.*)

1708. *Nedeczky Gáspár*. Társoda igazgató. (*U. o. 9. cs. 34. sz.*)

1714. *Papp Ferencz*. Társoda igazgató. (*U. o. 4. cs. 91. sz.*)

1717. *Rudoff Ferencz*. Társoda igazgató. (*U. o. 13. cs. 8. sz.*)

1725. 1731. *Kiss Xav. Ferencz*. Társoda igazgató. (*U. o. 6. cs. 20. sz. — 13. cs. 38. sz.*)

1727. *Timon Sámuel*. Társoda igazgató. (*U. o. 5. cs. 26. sz.*)

1732. 33. 34. 35. *Hunyady György*. Társoda igazgató. (*U. o. 1. cs. 13. sz. — 6. cs. 10. sz. — 9. cs. 6. sz. N. R. A. 385. cs. 49. sz.*)

1736. *Fodor János*. Társoda igazgató. (*U. o. 9. cs. 1. sz.*)

1747. 48. 49. 50. *Hichold Pál*. Társoda igazgató. (*U. o. 6. cs. 9. 11. 85. sz. — 12. cs. 1. sz.*)

1750. 51. 52. *Litkey Ferdinand*. Társoda igazgató. (*U. o. 3. cs. 30. sz. — 4. cs. 64. sz. — 9. cs. 29. sz.*)

1756. *Reek József*. Társoda igazgató. (U. o. 9. cs. 88. sz.)

1758. *Bíró György*. Társoda igazgató. (U. o. 3. cs. 29. sz.)

1760. 62. *Schizler Sámuel*. Társoda igazgató. (U. o. 6. cs. 33. sz. — 10. cs. 12. sz.)

1765. *Buza P.* Társoda igazgató. (U. o. 9. cs. 33. sz.)

1766. 67. 73. *Kelecsényi Ignác*. Társoda igazgató. (U. o. 3. cs. 57. sz. — 9. cs. 10. 26. sz.)

1769. *Fodor Mihály*. Társoda igazgató. (U. o. 10. cs. 18. sz.)

www.terc.hu-www.terc.hu

NÉV- és TÁRGYMUTATÓ.

A.

<p>Aba törzsből származott Izsák a jászói prépostságnak Mihluc majorságát adományozza 130</p> <p>Aba Sámuel király a Sári benzés apátságnak alapítója 98</p> <p>Aba Sámuel király meggyilkoltatása 99</p> <p>Abaffy, lásd: Apaffy</p> <p>Abaj-Homok puszta a Sárospataki Sz. Klára apácák birtoka. 314</p> <p>Abelhamid török vezér . . . 15</p> <p>Ábrám az egri káptalan faluja 5</p> <p>Abramoviczi Szaniszló a késmaiki Mindszentek oltárának káplánja 191</p> <p>Abrány Mihály szerencsi benzés apát 323</p> <p>Acsád, Örs vezér fia 43</p> <p>Acsády Balázs egri kanonok 5</p> <p>Adámi Ádám háza Rózsahegyen 237</p> <p>Afra János adományozása 71</p> <p>Agárdon a leleszi prépostság birtokrésze 298</p> <p>Ágoston (Sz.) ren. i szerzetesek Egerben 32</p> <p>Akus nemzetségből származott Erne bán fia István 54</p> <p>Akus István nádor Felsőgyőrött Pálos fiókmonostort alapított 61</p> <p>Alaghi család a széplaki apátsági birtokait elfoglalva tartotta 321</p> <p>Alaghi János és Mihály udvarhelye Széplakon 321</p> <p>Alaghy János kezébe kerül</p>	<p>tek Forró és Garadna helységek 250</p> <p>Alaghy János Regéczvár parancsnoka 305</p> <p>Alaghi Menyhért az ujhegyi Pálosok templomát föloltárral szerelte föl 337</p> <p>Alaghi Menyhért adománya az unghv. Jezsuiták részére 403</p> <p>Az Alaghiak a regéczi Pálosoknak sok kárt tettek javaikban 306</p> <p>Albert jászói prémontrei kanonokrendi apát . 130, 132</p> <p>Albert, darnói prémontrei prépost 277</p> <p>Albert schavniki apát 239</p> <p>Alez András löcsei háza 223</p> <p>Al-Magyar malom egri káptalani birtok 5</p> <p>Almagyari egri utcza 8 10</p> <p>Almann, a daróczi sz. Antal ker. sztes rend kórház főnöke 179</p> <p>Almás föld a szepeshegyi prépostnak, Mátyásnak, adományoztatott 159</p> <p>Almásy Jánosnak a diósgyőri uradalom adatott át 58</p> <p>Almásy család gyöngyösi birtokos 65</p> <p>Almásy családra szállott Szerencs uradalom 324</p> <p>Almásy Endre gyöngyösi plébánus 67</p> <p>Almásy Mih. a szerencsi új templom, plebánia és szegényápolának alapítója 324</p> <p>Alsó-Ábrám az egri káptalan jószágga. 5</p> <p>Alsó- v. Nagy-Frankova a lechnici remeték birtoka 204</p>
---	--

- Alsó-Hutka helység a széplaki apátság birtoka . . . 319
 Alsó-Lapcsa helység Horváth Györgynek adatott el 195
 Alsó-Legenyén egy udvarhely a terebesi Pálosok birtoka . . . 327
 Alsó-M. tzenzeif jászói helység . . . 135
 Alsó-Mislye az ottani prépostság birtoka . . . 303
 Alsó-Mislyen vámszedési jog . . . 262
 Alsó-Novay falu elzálogosítása . . . 136
 Alsó-Palojta falu a rozsnói káptalan birtoka . . . 113
 Alsószóláti György . . . 7
 Alsó-Szunyava a schavnikai apátság birtoka . . . 34, 241
 Alsó-Toki szálló . . . 71
 Alsó-, Felső- és Középujfalú mint a nagybányai szegényapoldának birtoka 364
 Alsó-Ujfalú N.-Bánya város és sz. István templom birtoka . . . 360, 361
 Alsó-Volya helység a bártfaiaknak adományoztatott . . . 272
 Althan Mihály gr. váci püspök . . . 93, 94
 Althan Mihály gróf, mint tapolezcai apát . . . 107
 Althan Mihály birtokrésze Gyöngyösön . . . 65
 Ambler Tamás, az egri jezsuita székház főnöke . . . 35
 Ambrus a sz. Ágoston remetere rend bártfai kolostorára helynöke . . . 275
 II. András király a schavnikai apátság alapítója . . . 239
 II. András király a jerusalemi sz. sir kanonokjait Komlóra telepítette le . . . 295
 András, a szepesi százszok grófja . . . 176
 Andrásfalvi lakosok tartozásai a csütörtökhelyi főtemplom iránt . . . 175
 Andrásy gr. család a hárskúti plebánia kegy- és véd-ura 129
 Andrásy Máttyás Krasznahorka új uralma . . . 149
 Andrásy és Mariásy család között Szomolnok, Svedlér, Wagendrűszel és Stelbach határai végett történt kiegyezkedés . 149, 150
 Andrásy gróf neje Szapáry Etelka . . . 327
 Angol kisasszonyok nevelőintézete Egerben . . . 41
 Angyalok királynéjáról nevezett templom . . . 219, 221
 Angyalok királynéja születéséről nevezett benzés apátság Kompolton . . . 81
 Anna királynő által Szigeth mezővárosának adott szabadalmak . . . 388
 Antal jászói prépost . . . 131
 Apaffy Mihálynak huszti várjavak adattak át . . . 381
 Apaffy Mihály erdélyi fejedelem által Szigeth mezővárosnak adott szabadalmak . . . 389
 Apahidy Mihály a n.-bányai jezsuitáknak egy egész telket adott el . . . 366
 Apátfalva pusztája . . . 25
 Apátfalvi (Bél - Háromforrási) apátság . . . 25
 Apátfalvi apátsági templom szervezése és környéke 50, 51
 Apátfalvi három kútról nevezett cisztercita apátság . . . 42 - 53
 Apátfalvi apátság az egri káptalannak, később a papnevelőnek adományoztatott 49
 Apáthi pusztája a kassai papnevelde birtoka . . . 260
 Apáti helység a széplaki apátság birtoka . . . 319
 Apsa és Izsa helységek Huszthoz tartoztak . . . 379
 Aranyos helység az egri jezsuitáknak adatott . . . 35
 Aranyos (Borsod) helység . 135
 Aranypataka csermely . . 111
 Aratz János adományozása 213
 Arnold sz. Erzsébet kassai temploma plebánusa . . . 252
 Arnótfalvaszepesi káptalani birtok . . . 168
 Arnóthfalva helység fele a leleszi kolostornak ajánlkozott . . . 209
 Árok-Szállás a philisteusok lakhelye . . . 77, 78
 Ároktő birtoka . . . 6
 Ártándy Pál és Balázs vár birtokosok . . . 329

Árva vármegyéből eső tized a szépesi székes káptalan- nak adományoztatott . .	167
Aspremont grófok birtokába került Sáros vár fekvő ja- valval	303
Aspremont gróf nejének Rá- kóczy Ferencz nővérének Szerencs uradalom ne- gyedrésze adatott át . .	324
Aspremont gróf nejje és Rá- kóczy Ferencz közt kötete- tt Tokajuradalom osztá- lyozására vonatkozó szer- ződés	330
Aspremont Károly gróf ellen Báthory Zsófia hagyatéka miatt pör indítatott . .	407
Asszonypatakának (Rivuli dominarum) néveredete .	355
Asztay Samu a szatmári je- zsuitáknak két rétvét adta el	355

B.

Baba Család szalontai bir- tokrésze	83	s eszterg. érsek, és ado- mányozásai	6, 9, 10
Babocsaiak öse Samberg flandriai gyarmatos Kas- sán	246	Bakács Tamás esztergomi érsek palotája Rozsnyón	109
Bábolna, lásd Tisza-Bábolna.		Bakay-féle telkek a kassai domonkosok birtokai . .	255
Bábonyi diósgyőri uradalmi helység	57	Bakos Erzsébet birtokának egy része a sz. Ferenczrendi gyöngyösi barátoknak ha- gyományoztatott	68
Back Gáspár szepeshegyi prépost	158	Bakos Ferencz jákóhalmi plebánus	39
Bacsinszky András munká- csi gör. kath. püspök . .	107	Baksa falu (Abauj)	26
Bacsikay Miklós egri pré- post	4	Baksa Simon fia, Tamás, az eszényi pálos kolostort alapította	62, 63
Bacsikay Péter a szatmári Domonkosrendi kolostorba beiktattatott	348	Baksán a kassai tápintézet birtokrésze	261
Bácsmezey Ádám és Göl- nicz mezőváros	125	Bakus Pál tokaji várnagy	328
Bácsmezei György egri kanonok	401	Balassa Bálint rimaszombati birtokos	145
Bagosy Péter a Kaplon csa- lád ivadéka	383	Balassa gróf és Tököly Imre lázadásai Unghvárott	397
Bagotay Balázsnak egy n- bányai udvarhely adatott	358	Balassa Imre gróf Loson- czon birtokos	143
Bajmócz vár Thurzó János- nak adományoztatott . .	156	Balassa Menyhért császári vezér	323
Bajori Imre birtoka Eper- jes városnak adományoz- tatott	279	Balassa Menyhértnek ado- mányoztatott Szatmár-Né- meti mezőváros	343
Bak Mihály szállóje	265	Balassa Menyhértnek N.- és F.-Bánya adományozta- tott	357
Bakács Tamás egri püspök		Balassa Zsigmondra átira- tott a diósgyőri vár	57
		Balassa Zsuzsanna a kassai tápintézet alapítónője . .	261
		Balázs leleszi prépost . . .	300
		Balázsfölde falu a hangonyi Pálosok birtoka	126
		Balinszky Andrásnak Bártfa város elzalogosítottatott . .	272
		Bálint nagyváradai püspök	301
		Bálintffy Balázsnak adomá- nyoztatott Beregszász . .	372
		Balkó István birtokrésze Trocsányban	286
		Balog István a szigeti tem- plom első katolikus ple- bánusa	390
		Balogd, a mislyei prépostság birtoka	303
		Baloghi János telke Miskol- czon	90
		Bán Anna, Kubinyi özve- gye és Görgey János nejje	180
		Bánffy Dorottya Gyöngyös-	

- re telepítette a sz. Ferencz-
rendi nőket 69
- Bánffy Boldizsár Ferdinand
király hadvezére 342
- Bánhorvát pusztja 25
- Banka Péter Leleszen birto-
kos 299
- Bánya nevű érczaknak Sza-
szár-Bányán 355
- Bányaoldal halom Rozsnyó
mellett 108
- Barad Boda fia adományo-
zása 6
- Barak Márton bártfainak
adományoztatott Alsó- s
Felső-Volya és Ressó 272
- Barancson az ujhelyi pálosok
udvarhelye 337
- Báány Mátyás szőlője 40
- Baranyay Ferencz bőkezű-
sége 85
- Barkóczy Ferencz háza
Ungvárott 396
- Barkóczy Ferencz egri püs-
pök . . . 17, 25, 26, 27, 36
- Barkóczy Krisztina, Károlyi
Sándor hitvese 383
- Barlok István az ujhelyi pá-
losoknak Vitány helységet
hagyományozta 338
- Barlok István Voroncso hely-
séget az unghvári jezsui-
táknak hagyományozta 406
- Barnabás karthausi perjel 28
- Barnabás a pórhadak vezére 12
- Bársony György váradi püs-
pök a késmarki sz. Pál
szerzetesei alapítója 192
- Bársonyi György sz. Ferencz
és sz. kereszt kápolnái
alapítója 162
- Bartakovics Béla egri érsek 42
- Bártfa város sz. épületeivel 270—276
- Bártfa város, mint több
fekvő javak birtokosa 272, 273
- Bártfa város viszonyai a tör-
kök és Zápolya János
alatt 272
- Bártfa város rablók és zsi-
ványok által károsított 271
- Bártfa város Balinszky An-
drásnak zálogosított el 272
- Bártfa város kiváltságai s
szabadalmi 270, 271
- Bártfa város Erzsébet ki-
rálynőhöz szitván, Giskra
Jánost gyámoltotta 271
- Bártfa város nevezetességei 273
- Bártfán a sz. Ágoston rend
perjelsége 275
- Bártfai sz. Ferenczrendiek
kolostora 276
- Bártfa város templomai és
kápolnái 274
- Bártfa-Ujfaluban a Kisasz-
szony temploma 274
- Bartha helység az unghvári
pálosoknak adományozta
tott 309
- Bartha Mihály Szigeth hely-
ségben birtokos 339
- Barthay Ilona és Apollónia
adománya az unghvári Pá-
los szerzetesek részére 399
- Báski Péter szepesi vár-
nagy 155
- Básó- (choltói)-nak a hango-
nyi pálosok fekvő birto-
kai eladattak 127
- Bassatéri rét Egerben 22
- Bassó Mihályra Hernád-Né-
methi helység iratott át 338
- Bátfalvai család adományo-
zásai 210
- Barthli János háza a f. bá-
nyai székháznak engedte
tett át 369
- Báthory András, Kristóf és
Istvánnak adományozta-
tott Szatmár-Némethi mez-
őváros 343
- Báthory András és neje
Anna, Thurzó Elek leánya 124
- Báthory Erzsébet, Rákóczy
özvegye, halála után a kas-
sai ferenczrendi barátok-
nak pénzbeli adomány
adatott 256, 257
- Báthory György a kisbereg-
i kolostor, Hodos és Bereg
helységek birtokába ik-
tattatott be 377
- Báthory Istvánnak Szatmár-
Némethi mezőváros he-
lyett adományoztatott
Munkács vár 371
- Báthory Istvánnak Szat-
márnémethi mezőváros
Nagy- és Felsőbányaért
adatott át 343
- Báthory István lengyel ki-
rályra szállott Nagy- és
Felső-Bánya 358
- Báthory Istvánnak N.-Bánya
megadta magát 337

- Báthory István erdélyi fejedelem által Szigeth mezővárosnak adott szabadalmak 368
- Báthory István Gyöngyösön birtokos 64
- Báthor Miklós fia Arhold helységeterületét a lethoni kolostornak adta 209
- Báthory Zsigmond Tokaj vár birtokosa 329
- Báthory Zsófia, Rákóczy György neje Jézus társasága rendet Sárospatakra telepítette 315
- Báthory Zsófia II. Rákóczy György özvegye költségén Kassán jezsuita templom épült föl 258
- Báthory Zsófia szülőjét a sárospataki jezsuitáknak hagyományozta 316
- Báthory Zsófia hagyatékai miatti pör 407
- Báthory Zsófia Rákóczy György özvegye 346
- Báthory Zsófia adománya 262
- Batistuta Jakab hagyománya 93
- Batiszfalvi név eredete és a batiszfalvi anyaegyháznak fiókja a stólai templom 244
- Batony, lásd : Bontond.
- Batthyány Ferencz- és Kristófnak Késmark vár adományoztatott 186
- Batton a leleszi prépostság birtokrésze 298
- Bazsi (Zempl.) helysé; a ládi pálosoknak adományoztatik 82
- Bebek erőd Egerben 13
- Bebek Ferencznek a szerencsi apátság birtoka engedtetett át 323
- Bebek Ferencz és György által kirabolgatott a leleszi monostor 299
- Bebek (pelsőczi) Ferencz a szomolnoki és svedléri erdőket pusztítja 149
- Bebek Ferencz F.-Magyarország kapitánya 13
- Bebek Ferencz füleki földesur 118
- Bebek Ferencz a roznyói vidéket pusztította 109
- Bebek György tapolczai apát 105
- Bebek György s László a gombaszögi pálosok társháza alapítói 119
- Bebek György Izabellához, Zápolya özvegyéhez, pártolt át 393
- Bebek György, Ferencz és hitvese Patócsy Zsófia erőszakoskodásai 122
- Bebek Imre vajda és fia a gönczi pálosoknak a bányapataki mamot ajándékozta 291
- Bebek Katalin Perényi Ferencz neje 393
- Bebek Orsolya Zápolyi Imrénék özvegye 155
- Beeze Ilona adományozása 68
- Bedli Mátyás hagyományozása 102
- Beguinnőknek lakhelye Gyöngyösön 69
- Bekes Gáspárra Huszt vár iratott át 380
- II. Béla király a lázadó Borrich ellen történt vonulása 278
- III. Béla király uralkodása Szepesben 157
- IV. Béla királynak a tatárok betörése közt a tornai hegyekbe menekülése 246
- Belen (Némethi) András és János 47
- Béli három forrásról czimzett apátság 25, 42—53
- Béli háromkúti apátság szabadalmi és kiváltságai 48
- Béli nemes családok 43, 46
- Bellay Krisztina egri háza 39
- Bencsik István egri kanonok adománya 39
- Bendik Ferencz hunfalvi prépost 183
- Bende- (Bir-) telek egri prépostsági falu 4
- Bene pusztán létezett sz. Ágoston remeterendi perjelség 100
- Bene utcza Gyöngyösön 70
- Bene a Chobánka család birtoka 64
- Bene pusztá Gyöngyös mezőváros birtoka 66
- Benéni birtokrésze malomtelekkel és szőlővel Moritz Balázusra iratott át 377—378
- Benkovics Ágoston n.-várad

- püspök mint a leleszi prépostság birtokosa. 301
- Benkő építész Egerben . . . 17
- Benkovics Ágoston püspök által nagyobbított papnevelde Kassán . . . 260—261
- Benyi telke az eperjesi községnek adományoztattak 279
- Bercsényi Miklós Rákóczy Ferencz fővezére 22
- Bercsényi Miklósrá, kinek első neje Drugeth Krisztina volt, Unghvár és uradalma iratott át 396
- Bereg mezőváros birtokai Beregszászon 376
- Bereg és Beregszász mezővárosok története . . . 370—378
- Bereg mezővárosban létezett remete sz. Pál rendje társháza. 376
- Beregszászon a német gyarmatosok szabadalmi és kiváltságai. 370
- Beregszász mezőváros birtokosai Magócsiak, Rákóczy Zsigmond, és Eszterházyak 372
- Beregszász mezőv. a Székely családnak adományoztatott 372
- Beregszászi szerzetesek kolostorai 374—378
- A beregszászi templom oltárai és a plebánia . . . 373, 374
- Berén-Szállás, most: Jászberény 77, 78
- Berenze helység birtokába beiktattattak a szatmári jezsuiták 351
- Berenden egy udvarhely a szatm. jezsuitáknak adatott 350
- Berenthei Péter s Simon adományozása 83
- Borényi Gábor megrabolja a s.-ládi pálos kolostort . 83
- Bornát apát szerzetének alkotója 50
- Bernátfalván lakó zsellérei a kassai papneveldének . 260
- Berthold Ádám 288
- Berthold Szaniszló és Márton a hrapkói apátságnak kegyurai 295
- Berthoty Ferencz által a lőcsei jezsuita templomnak tett adományozás 225
- Berzéthe a gombaszögi pálosok birtokosze 120
- Berzeviczy Ádám telke Unghvárott 397
- Berzeviczy ásványgyűjteménye Kassán 259
- Berzeviczy Borbála, Gergely jegyzőnek neje 204
- Berzevitzi család Gyöngyös birtokosa. 64
- Berzeviczi család adományozásai 210
- Berzeviczy családhoz tartozott Hunfalva . . . 181, 182
- Berzeviczy Samu özvegye . 180
- Bessenyei Mihály szőlője . 265
- Beszter helység a széplaki apátság birtoka. 319
- Bethlen-féle erőszakoskodások Leleszen 301
- Bethlen Gábor a diósgyőri pálosok javait bérbe adta 60
- Bethlen Gábornak adományoztatott Gyöngyös helység és Ecsed vár 65
- Bethlen Gábor Jászón elkövetett hatalmaskodásai . 138
- Bethlen Gábor a jezsuitákat Homonnáról száműzte . . 403
- Bethlen Gábor fejedelemnek jutott N.- és F.-Bánya . 358
- Bethlen Gábornak Szatmár vár adatott át 344
- Bethlen Gábor az elfoglalt Terebes várat Széchy Györgynek ajándékozta . 326
- Bethlen Gábor hét várme gyének birtokosa 247
- Bethlen Gáborra szállott Tokaj uradalom 329
- Bethlen Gábor és özvegye brandenburgi Katalin ellen emelt tiltakozása a tokaji pálosoknak 333
- Bethlen József és Kemény Krisztina grófnő nejének telke Szigeten 389
- Bethlen István a huszti vár és uradalom birtokosa . . 380
- Bethlen István örököseire a huszti vár-javak irattak át 381
- Bethlen István nemes udvarhelye Szigethen 389
- Bethlen Istvánra több bányabirtoki jog ruháztatik át . 359
- Bethlenfalvai János a sz. Rozália kápolna alapítója . 162
- Bilkey Ferencznek fekvő javai Beregszászon 373

- Bíró István több birtokai az eperjesi minoritáknak adományoztattak 286
- Bir-telek, lásd : Bende-telek.
- Bobrovicz Ilona 180
- Bocskay hatalma Füleken 118
- Bocskay István a landeki kastély birtokosa 195
- Bocskay Istvánné volt chier-valesi udvarhelye Kele-mesy Mihálynak adomá-nyoztatott 279
- Bocskay Kassa urává lón 247
- Bocskay - féle erőszakosko-dások Leleszen 301
- Bocsnák puszta 6
- Bodó Zápolya hadvezére 13
- Bodog-Kő vár és javai s a lőcsei jezsuiták 222
- Bodony György telkén To-kajon lelepedtek a kapu-czinusok 334
- Bogács falu és György 5
- Bogács helységi szőlőhegy
- Bogáthi Lukács özv., Katalin 69
- Ból benczés apátság 53
- Boldád helység a Károlyi családnek adományoztatott 385
- Boldizsár András házát és szöllejét a n.-bányai jezsui-táknak hagyományozta 367
- Boleszló váci püspöknek adományozott Lelesz me-zőváros 297
- Bold. Szűzről nevezett eger-vári prépostság 4
- Boldogasszonyról címzett ciszterczita apátságok Szepességben 238
- Boldogasszony, jelenleg Bá-lint szepesprépostsági ká-polna 162
- Boldogasszony szepesi egy-háza 172, 173
- Boldogasszonyról címzett hárskúti ciszterczita apát-ság 128
- Boldogasszonyról címzett pástói ciszterczita apát-ság 94
- Boldogasszonyról nevezett pálos rendi kolostor Re-mete helységben 387
- Boldogasszony a minoriták temploma Szatmárt 347
- Boldogasszony (szepelőtele-nül fogantatott) kápolnája Gyöngyösön 67
- Boldogasszonyról nevezett templom Beregen 376
- Boldogasszonyról címzett darnói prémontréi pré-postság 277
- Boldogságos szűz Mária szobra és társulata Eper-jesen 283
- Boldogasszonyról címzett eperjesi szegényápolda 283
- Boldogasszonyról címzett gombaszögi pálos rendi társház 119
- Boldogasszonyról nevezett kassai sz. Ferenczrendi templom 256
- Boldogasszony oltára a kap-lonyi templomban 384
- Boldogasszonyról címzett losonczy ciszterczita apát-ság 141-143
- Boldogasszonyról címzett luznai főkegyház 236
- Boldogasszonyról nevezett poroszlói benczés apátság 97
- Boldogasszony szeplőtelen fogantatásáról nevezett s-pataki plebániatemplom 313
- Boldogságos szűz Mária szobra a sárospataki jez-suita templomban 318
- Boldogasszonyról nevezett széplaki benczés apátság 319
- Boldogasszony-oltár a szen-drői sz. Ferenczrendi tem-plomban 102
- Boldogasszonyról nevezett stolai sz. Benedekrendi apátság 243, 244
- Boldogasszonyról nevezett terebesi sz. Pál remete rendi kolostor 325
- Bóldva (Borsod) viz 53
- Bolyki torony Egerben 13
- Bonaventura, tapolczai apát 105
- Borich lázadó ellen vonulása II. Béla királynak 278
- Bornemisza Annára, Barkó-czy Sándor nejeére, a huszti javak irattak át 381
- Bornemisza Gergely váradi püspök, mint jászói pré-post 136
- Bornemisza Benedek N.-Bánya város parancsnoka 357
- Bornemisza Erzsébet néhai Erdélyi István özvegye 90
- Bornemisza Ferencz a szen-

- drői sz. Ferenczrendi kolostornak alamizsnát hagyományozott 101
- Bornemisza (máskép Pesti) Ferenczre aranybánya (Fecskebánya) ruháztatott át 359
- Bornemisza György váradi püspöknek adományoztatott Mislye prépostság 304
- Bornemisza György szepesi prépostnak adományoztatott a lechniezi karthausi kolostor javai 202
- Bornemisza István szállója 265
- Boroszló, a mislyei prépostság birtoka 303, 304
- Bors családról a koronára szállt diósgyőri vár 56
- Borsos István 33
- Borsy Anna, Almásy özvegye, alapítványa 102
- Borzova helységhez a gombaszögi pálosok birtoka 120
- Borzva folyón volt malom a terebesipálosoknak adatott 326
- Bosner József smizsáni plébánus 222
- Bosnyák Tamás Fülek várkapitánya 119
- Bosos helységbe az unghvári pálosok beiktattattak 401
- Bossányi-féle birtok Miskolczon 90
- Bóta puszta 25
- Bóthos családnak adományoztatott Hrapkó helység 294
- Botiz nevű Máriaassy család tagtól származott a batiszfalvi név 244
- Botond (Batony?) hevesvármegyei puszta 32
- Bottyán Borbála halotti kápolna építésre Kassán tett alapítványa 266
- Bozog András a szatmári jezsuitáknak szállót adott el 351
- Böngér, Bors vezér fia 43
- Brandenburgi Katalin hercegnőnek adományoztatott Beregszász 372
- Brandenburgi Katalin, Bethlen Gábor özvegye, az unghvári jezsuitáknak Hétszöllőt és Barátszöllőt adományozott a mézesmáli hegyen 405
- Brandenburgi Katalin, I. Rákóczy neje a tokaji, mézesmáli, Hétszöllőt és Barátszöllőt hagyományozta a szatmári jezsuitáknak 350
- Breuer család könyvnyomdája Lőcsén 218
- Breznovecz helység a terebesi pálosok birtoka 327
- Brezovka birtokrész az unghvári jezsuitáknak adatott 405
- Brühl gr. kapitány a szepesvárallyai plébánia-templomot kijavíttatta 173
- Brühl Szepes megye főnöke 230
- Buchkai Mihály a terebesi pálosoknak szállót ajándékozott 326
- Budai új pálos kolostorban a hrapkói pálosok lakhelyet kaptak 295
- Buday Gergely hagyománya két eperjesi testület számára 283
- Buday János az eperjesi karmelhegyi szerzetesek perjele 285
- Butaj puszta 6
- Buthus Miklós 282
- Buzafalván a kassai tápintézet birtokrésze.
- Buzlai Mózsés kir. főudvarbíró hagyománya 283
- Bükhegység Békői orma alatt létezett cisztercezi rendi apátság 43

C.

- Candelis (de) apátság, lásd: gyertyámosi.
- Caraffa grófnő hagyománya 39
- Casagrande Márk szobrász 28
- Casanova apátság, lásd: uj-sátori.
- Chaholy János mester nagyanyja pénzhagyománya a szatmári minoriták számára 347
- Chapi Imre a k. udvar testőre 300
- Cseh (Csehi?) puszta a dédesi pálos kolostor tulajdona 55
- Chenik majorság egy része a dédesi pálos kolostor birtoka 54
- Cheut (Csehit?) a béli apátság birtoka 45

- Chibolka János neje Ilona született Tiba 207
- Chicheri Miklós leleszi prépost Leleszen a szent Lélekről nevezett szegényápdának alapítója 300, 301
- Chichery István, András s László Radács helységi birtokosok 250
- Chripko György alapítványa Gerben 39
- Codria nevű kőház a Krisztus sz. teste kápolnája birtoka 161, 169
- Crom és Crompholez nevű építésszek a kassai sz. Erzsébet templomnál 252
- Csaba helységben egy nemes udvarhely a diósgyőri pálosok birtoka 59
- Csaba diósgyőri uradalmi helység 57
- Csaba majorban (Scioba) meggyilkoltatott Aba Sámuel király 99
- Csáky gróf család a Szepes várhoz tartozó javakat és Gölniczet Thurzó családtól örökölte . . . 124, 125
- Csáky gróf családra szállott Terebes vár 326
- Csáky Ferencz gróf Kiskemence végetti pörlekedése 407
- Csáky Ferencz s István grófok között a szepesi uradalom és szomolnoki bányák megosztása 150
- Csáky Ferencz gróf jobbágyai által károsított löcsei jezsuiták 224
- Csáky István gróf udvarterke Szatmárt 315
- Csáky István gróf által a szepesi jezsuitáknak tett adományozások . . . 170, 171
- Csáky István gróf által a szendrői jezsuitáknak tett adományozások 103
- Csáky István grófnak Szomolnok adományoztatott 149
- Csáky István gróf sz. Ferenczrendi minorita kolostort alapít Csütörtök-helyen 177
- Csáky István gróf a 16 szepesi város visszavételére nevezett kir. biztos 230
- Csáky István gróf pénzbeli adománya 266
- Csáky István gróf neje, Mindszenti Klára, alapítványa 261
- Csáky István gróf a kassai sz. Orsolya apácáknak a külvárosban helyet tűzött ki 257
- Csáky Lajos gróf háza Kassán 261
- Csáky László gróf a szatmári jezsuitáknak Berenden udvarhelyet adott 350
- Csák Máté trencsenyi grófnak a király elleni felkelése 246
- Csáky Pál gróf özvegye, Czobor Mária 261
- Csáky Péter által a sz. Ferenczrendi kolostornak Szendrőn tett adományozások 101
- Csanády Kelemen egri kanonok 32
- Csanálos helység a Károlyi családnak adományoztatott 385
- Csapó János telkei Miskolczon 90
- Csapó-utca Gyöngyösön 70
- Csató Imre az ungv. jezsuitáknak tanyát adott el 406
- Csécse puszta a gönczi pálosoknak ajándékozott 291
- Cseh János egri kanonok, hrapkói apát 295
- Csehi falu (most puszta) a szendrői jezsuiták birtoka 103
- Csemernye helység az eperjesi minoriták birtoka 286
- Csendes Erzsébet, Kis András özvegye 72
- Csepellényi György pálos atya elásott holtteste 338
- Cserép diósgyőri uradalmi helység 57
- Csernahófa u a sárospataki sz. Klára apácák, előbb Rozgony, később Vezsnándy és Thorda család birtoka 314
- Csernekhegyi apátság 371
- Csernel Bálint kertje a sárospataki jezsuiták birtoka 316
- Csernyeféle birtok Miskolczon 90
- Csernova a rózsahegyű fő-

templomnak főkegyháza	235
Csernyő a leleszi prépostság birtoka	298
Csiba Ágnes, Makay Ádám özvegye szüllejét az újv. jezsuitáknak engedte át	406
Csics puszta Eperjes város birtoka	279
Csiszár Erzsébet adománya	405
Csiszár István a szatmári jezsuitáknak adta el házat	353
Csyster Miklós korhi birtokrészei	83
Csobánka család birtokai	64
Csokva a béli apátsági birtokrésze	46
Csomaköz helység a Károlyi családnak adományozott	385
Csomaközy Boldizsár és János udvartelke Szatmár	345
Csomaközy János a Kaplon család ivadéka	333
Csonkasallya rét kaszálása, kertrét s szőlők, a sáros-pataki jezsuitáknak adatottak	316, 318
Csontosfalva falu (Abauj.)	26
Csontosfalva helység a kassai papnevelde birtoka	260
Csucsom-utca Rozsnyón	116
Csü örök hely mezőváros és temploma s a Ferenczrendi minoriták klastroma	173—177
Csütörtökhely templomának több fekvő birtokai	175, 176, 211
Csütörtökhelyi lakosok jogai és kiváltságai	176
Czabaffy János által a lőcsei jezsuiták ak tett pénzbeli adományozás	225
Czaya Pál áldozár	6
Czeller Kellemennek a nagybányai birtokrész adatott	358
Czene Dániel birtokrésze Gyöngyösön	65
Czensztóhau boldoga. szűz Mária oltára a ládi pálosok templomában	85
Czigány-utca S.-A.-Ujhegyen	335
Cziráki Vazul udvarhelye Széplakon	321
Czisztercezi rendre bízott	

az elhagyott egri jezsuita gymnasium és templom	37
Cziszterciták Bártfán léteztek	274
Czobor Imre, kinek neje volt Draskovics Borbála, birtokrésze Nagy-Szöllőssön	392
Czobor Mária, lásd: Csáky Pál gróf.	
Czudar Péter bán és György a sajlóádi pálos kolostornak alapítója	82

D.

Danhauser József festő	29
Darnói Boldogasszonyról címzett prémortrei prépostság	277
Darócz helység Helias grófnak birtoka	178
Darócz (Dravetz) helység és sz. Antal kereszties rendje szállodája	177
Darócz helység a Némethiek (Szatmár) birtoka	342
Darócz Ferencznek adományoztatott Remete helység	387
Daróczy sz. Antal kereszties parancsnokok, mesterek és kormányzók névsora	180
Daróczy sz. Erzsébet templom	180
Daróczy család	46
Daxner Andrásnak egy körtvélyesi birtokrész jutott	204
Deák Pál és neje Ferenczy Erzsébet a jezsuitáknak több szőlőt adományoztak	349
Debreczenyi János birtoka Szigethen	389
Debreczenyi Tamásféle ház a szatmári jezsuitáknak adatott át	351
Debrédy János háza Ungvárott	396
Debrewi István Tokaj földes ura	328
Debrőd jászói helység	135
Debrői István hűtlensége	305
Dedeki család	233
Dédes helység (Borsod) és az ottani remete sz. Pál rendi kolostor	54, 57

Deregnyi Mihály és András	6	Dluchova, Schavnik apátsági	
Desseffy Orsolya ajándéka		puszta	34
az unghvári jezsuiták ré-		Dobó István és elődjei 5, 13, 14	
szére	403	Dobóczy család a s.-pataki	
Dersy Margit, Móre János,		jezsuitáknak szabad tel-	
később Benedek Bencze,		ket s kertet adott	317
végtere Révay István ne-		Dobókiak és Perényiek közti	
jének udvartelke Szat-		perlekedések S.-Patak vé-	
márt	345	gett	310
Detrik gr. fia János a letho-		Dob-Telek prépostsági falu	4
ni karthausiaknak 3 gira		Doby László és György	6
ezüstöt tartozott fizetni	208	Dochond (Dukány ?) a béli	
Dévay Mihály kertje Lő-		apátság birtoka	44
csén	223	Dóczy István szerémi püsp.	5
Dienes János szállója	265	Dóczy Orbán egri püspök 5, 6, 9	
Diósgyőri pálosok kolostorá-		Doka András kertje Gyön-	
nak adományoztatott élel-		gyösön	72
mi szerek, és más szaba-		Domaháza, a gombaszögi	
dalmaik	60	pálosok birtoka	120
Diósgyőri pálosok zárdáját		Domahidy Miklós a szatnári	
Seredy Gáspár fölgyúj-		jezsuitáknak egy színyér-	
tatta	60	várallyai jobbágytelket és	
Diósgyőri romban heverő		szöllőt ajándékozott.	350
pálos kolostor bérbe ada-		Domán Tamás pesti háza	5
tott	60	Dombrády család Kaplony	
Diósgyőri szűz Mária szobra	61	helységbeni birtokrésze	383
Diósgyőri uradalom Tybold,		Domonkos erdélyi püspök	88
később Haller családra		Domonkos leleszi prépost	300
szállott	58	Domonkos rendi szerzetesek	
Diósgyőri vár Balassa Zsig-		és dömés apácák Bereg-	
mondra iratott át	57	szászon	374, 375
Diósgyőri vár több király		Domonkos (sz.) rendi társ-	
nejének birtoka	56	ház Egerben	31
Diósgyőri vár és a pálosok		Domonkosrendi szerzetesek	
tárháza	55-61	és apácák zárdája Szat-	
Diósgyőr vára Cillei Borbá-		márt	348
lára Zsigmond kir. hit-		Domonkos gróf, Farkas fia, a	
vesére átíratott	57	szerencsi apátság kegyura	322
Diósgyőri vár járulékaival		Domory Anna Bathay Pál	
Perényi Gábornak és Tör-		özvegye egri háza	23
rök Istvánnak adományoz-		Donnersmark, lásd: Csütör-	
tattott	58	tőkhely	173
Diósgyőri várnagyok és ka-		Dózsa család gyöngyösi bir-	
pitányok névsora	58	tokos	65
Diósgyőrött I. Lajos király		Dózsa-féle zendülés	12
és Mária, Zsigmond király		Dóry és Pétery nemések	
nejének tartózkodása	56	pusztái	25
Diósgyőrött Krisztus Urunk		Draskovics Gáspár hitvese	
Szentséges Teste testvé-		volt Székely Katalin, és	
rülete	61	annak leánya Borbála, Czo-	
Diósgyőrött Sz. Háromság		bor Imrének neje	392
tiszteletére szentelt ká-		Dravecz helységnek a csü-	
polna	61	törtőkhelyi templom iránti	
Diósgyőrött malom és szálló		tartozásai	175
az ottani pálosok birtoka	59	Dravecz, lásd: Darócz.	
Diósgyőrött helyreállított		Draveczky Gáspár	180
a Szűz Máriáról címzett		Drugeth Bálint, e család	
anyaegyház	61	nak utolsó férfi ivadéka	396

Drugeth Bálinta Huszt vár s uradalom iratott át . .	380
Drugeth család által az unghvári pálosokon elkövetett erőszakoskodások . .	400, 401
Drugeth (homonnai) család Unghvárnak birtokosa . .	395, 396
Drugeth György gróf, Eszterházy Mária nejevel, mint ungvári földesur . .	396
Drugeth György a homonnai, később unghvári jezsuiták alapítója	402
Drugeth György gróf özvegye, Jakusics Anna, törekvése nyomán a terebesi pálosok visszakapták elpusztult kolostorukat . .	326
Drugeth János adománya az unghvári jezsuiták számára	403
Drugeth János és bra denburgi Katalin között a mézesmáli szőlők iránt kötött egyezkedés	405
Drugeth János özvegye és László fia az unghvári pálos zárdának alapítói . .	398
Drugeth Mária grófnő, Szécsy György özvegye . .	111
Drugeth Vilmos szepesi gróf kedvezményei	279
Drugeth Vilmos szepesi és ujvári főispánnak jutott Terebes mezőváros . .	325
Dudich (Scardelati) András pécsi püspök, mint jászói prépost	136
Duka József két szántóföld birtokrészét a nagybányai jezsuitáknak adta el 366,	367
Dukafalva helység egy része Eperjes város birtoka . .	279
Duka-féle birtokrész a felsőbányai jezsuitáknak adott	368
Dumondt francia mérnök .	16
Dunajecz folyó használata miatti pör	199
Dvorecz a lőcsei jezsuiták birtoka	221

E.

Ecsed vár Bethlen Gábornak adományoztatott . .	64	
Ed és Edemen vezérek, Aba Sámuel ősei	43	
Edusfalva majorsága mellett volt a lethoni karthausi templom és kolostor . .	207	
Edusfalvi család adományozása	213	
Eger vár és város leírása 1—	42	
Eger várnak ostromlása . .	14	
Egerben a sz. János apost. és evang. székesegyháza s sz. Mihály temploma . .	2—17	
Eger lakosai számára kiadott kiváltság levelek 18,	19, 20, 21	22
Eger város kolostorai .	29 42	
Eger városi szőlőművelés .	48	
Eger város kapui és utcái	23	
Eger városi évi és heti vásárok	20	
Egerben létezett török imola (mecset)	24	
Egerben kiűtött mirigy, sáskák pusztítása, és tüzvéz	22, 23	
Egerben létező kápolnák .	29	
Egervári székes káptalan kiváltságai és jószágai	5—8	
Egervár prépost és kanonokságai	4	
Egonis Márton az eperjesi szegényápolda igazgatója	283	
Egri bortermesztés	24	
Egri káptalannak Kassára áthelyeztetése	7	
Egri káptalannak, később papneveldének adományoztatott az apátfalvi apátság	49	
Egri káptalan Jászón telepedett le	138	
Egri lyceum alkotója gróf Eszterházy Károly püspök	27	
Egri lyceum, érseki papnevelde, elaggott papok és mások házai	29	
Egri papnevelde és tápintézet	25	
Egri püspökség alapítására és kiváltságai	3	
Egri püspökség területéből alapított a kassai és szat-		

- mári püspökség, és az érsekség alakítása 23
- Egri jezsuitáknak hagyományoztatott schavnikai javak 242
- Egri sz. Jakab kórház 24
- Egri sz. Miklós kolostori malom 7
- Egyed, V. István király hitvesének káplánja 346
- Egyed nevű szőlőhegy, kápolna és benczés monostor Egerben 24
- Egyed a budai sz. Lőrincz pálos kolostor perjele és sz. László pálos kolostor alapítója 296
- Egyek, az egri káptalan jószágá 5
- Egyházas-Petri pusztá 83
- Ekeházi birtok 83
- Eleonóra császárnő a sz. Orsolya apácákat Kassára szállította 257
- Éleskő (Borsod) Zéchy család birtoka 88
- Emódi (Borsod) szőlőhegy a s.-ládi pálosoknak adományoztatott 82
- Encs pusztá Gyöngyös mezőváros birtoka 66
- Endes (Szabolcs) helységnek egy része az eszényi pálosok birtoka 62
- II. Endre kir. Sárospatakon született, és Erzsébet leánya ott tartózkodott 309
- Endre, lásd : K. - és N.-Endre.
- Eödfőffy László hadi vitéz 14
- Eőr helység egy része az unghvári pálosoknak adományoztatott 399
- Eördög Bálint szülleit a szatmári jezsuitáknak adta el 351
- Eperjes város viszonagságai 282
- Eperjes sz. kir. város egyházi épületeivel 278—290
- Eperjes város kiváltságai és kedvezményei 279, 280, 281
- Eperjes város fallal és sánczokkal történt megerősítése 278, 279
- Eperjes város fekvő birtokai és mentességei 279
- Eperjesi jezsuitáknál létezett kertben imádkozó Jézus testvérülete 289
- Eperjesi jezsuitáknak jutott kedvezmények 289
- Eperjesi Jézus társasági székház 287
- Eperjesi kármelhegyi szerzetesek zárdája és perjelei 284, 285
- Eperjesi minoriták és szents. megváltóról nevezett Ferenczrendi szerzetesek kolostora 286, 287
- Eperjesi szegényápolda 283, 288
- Eperjes város házai és templomai 283
- Erdélyi István özvegye, Bornemisza Erzsébet 90
- Erdőberényi alsó-mulató hegyen volt szőlő a készmárki pálosoknak adatott 192
- Erdődy Gábor egri püspök megengedte a nagybányai jezsuitáknak az ottani sz. Márton templom újra építését 365
- Erdődy Gábor egri püspök a sz. Háromságról vezetett szerzetesek egri társházának alapítója 38
- Erdődy Gábor gróf egri püspök 15, 25, 27, 41, 51
- Erdődy Simon zágrábi püspök 12
- Eresztómező, lásd : Kőkút.
- Erne bán fia István a dédesi remete sz. Pál kolostornak alapítója 54
- Ernei Bálintnak a pálos kolostor malma adatott el 306
- Erzsénygyártó János adománya 406
- Eruc bán fia István, Miskolcz földes ura. 87, 91
- Erzsébet, I. Károly kir. neje, a kassai sz. Erzsébet templom alapítónője 252
- Erzsébet, I. Károly király neje, a Bereg mezővárosi szent Pál remete rendi zárdá alapítónője 376
- Erzsébet királyné, I. Lajos anyja, a szatmári minoriták kolostora alapítója 347
- Erzsébet királynétól nyert javadalmaszása a diósgyőri pálos kolostornak 58
- Erzsébet királyné, Albert király neje 11, 12
- Esztei Győző tanár könyvtára és természet-gyűjteménye Kassán 259

Estei Ipoly herczeg bibor- nok hamvai	17
Eszény remete sz. Pál rendi társház 62,	63
Esztemér János hagyomá- nya	332
Eszterházy Ágnes, Forgács Simon neje	143
Eszterházy herczeg család birtokába került a gomba- szögi pálos kolostor . .	121
Eszterházy család gyön- gyösi birtokos	65
Eszterházy Károly egri püs- pök 17, 27,	38
Eszterházy Miklós bereg- szászi birtokos	372
Eszterházy Miklós ajándékai az ungv. jezsuiták részére	403
Eur (jelenleg Nehre vagy Sztraska) helység a lech- niczi karthausiak tulaj- dona	198

F.

Faber Imre a lományozása .	63	Fáy Lászlónak a diósgyőri uradalom adatott át.	58
Fábián deák háza Pesten .	5	Féja János lizsai birtoka . .	171
Fájdalmas Boldogasszonyról nevezett kápolna Sajó- Ládon	82	Féja János hunfalvi prépost	183
Fajenputz György az eperj. fő-templom jótévéje	287	Fejérem (Békés) birtok . . .	7
Fajza (Héves) falu	70	Fejérpatak a rózsahegyi tem- plom főkegyháza.	235
Fajzat puszta a jezsuitáknak adományoztatott	72, 73	Fekessy Borbála a sárospat- taki jezsuitáknak szántó- földet hagyományozott . .	317
Falásfalviak (balistarii és falistarii), másképp Schü- tzendorfiak és a lethoni karthusiak	207, 208	Fekete Ferencz egy parlag telket a szatmári jezsui- táknak adott el.	351
Falkenstein helység a lethoni karthusiaknak hagyomá- nyoztatott	208	Fel-Garadna, másképp Petri helység a szépesi kápta- laannak íteltetett át 159,	160
Fáncsy Borbála Balassa Zsigmond özvegye és a diósgyőri vár	58	Felkes János szőlője	199
Faragó András egervárosi bíró	19	Fel-némethi völgyben léte- zett benzés apátság	24
Farkas Péternek Nagybá- nya adományoztatott	358	Fel-Némethi felől Eger mel- let létezett pálosok zár- dája 31,	32
Farkasfalva, lásd: Fran- kenaw.		Fels Lénárd Ferdinand ki- rály hadvezére	329
Farkassy Illés szépesvári vár- nagy hagyományozása	208	Felső-Bánya városnak bir- tokai és szabadalmi	361
Farnos-Vid	32	Felsőbánya városnak bánya- művelése és viszonyai 358,	359
Fáy család Gágy helység birtokosa	290	Felsőbánya város viszon- tagságai 356, 357,	358
		Felsőbánya város egyházi épületeivel 355-	369
		Felsőbánya város lakosai valamennyi aknáikat a a királyi kincstárnak en- gedik át	359
		Felsőbánya Nagyboldogasz- szonynak szentelt plebánia- temploma javadalmazásai	367
		Felsőbányai jezsuita tem- plom fölépítése és java- dalmazása	369
		Felsőbányai jezsuiták bir- tokai	368
		Felsőbánya lakosai szőlő- művelése	361
		Felsőbányai templom és ennek Hunyady János által ajándékozott arany- és cziist-bányái haszon- bére	362
		Felsőbányán szerveztetett jezsuita hitküldér-állo- más (missió)	367
		Felső-Fernezőly helység N- Bánya városnak birtoka	360
		Felső-Gágy, benzés apát- ság	290

- Felső-Győr helységben a pálosoknak volt fiókállomásuk 61
- Felső-Kassa Samphleben és Obb nevezetű lakosainak adományoztatott . . 246
- Felső-Metzenseif jászói helység 135
- Felső-Mislye, az A.-Mislyén létezett prémontréi prépostság birtoka 303
- Felső-Óvár helység a szép-laki apátság birtoka . . 319
- Felső-Répás birtokrész a szépesi káptalannak adatott el 160
- Felső-Torony helység fele a sárospataki Klára-apáczák birtoka 313
- Felső-Tornya helységben létezett pálosrendi remeték 337
- Felső-Ujfalu N. Bánya város és a sz. István templom birtoka 360, 361
- Felső-Vólya helység a bártfaiaknak adományoztatott 272
- Felső-Halastó a dédesi pálos kolostor birtoka 55
- Fenesty egri püspök és a sz. Erzsébet templom Kasán 253
- Fenesty György egri püspök 21, 35
- Fenesty György egri püspök, mint jászói prépost 136
- Fénszaru, a philisteusok lakhelye 77, 78
- Fény helység a Károlyi családnak adományoztatott 385
- Ferdinand és Zápolya János közti háború . . 12, 13
- Ferencz, darnói prémontréi prépost 273
- Fernezély (Felső-) N.-Bánya városnak birtoka 360
- Fegyves István sz. simoni plebánus hagyományozása 101
- Fischer András wittenbergi hittudós 110
- Fischer István első szatmári püspök 346
- Flandriai gyarmatosok Kasán 245
- Fluk (máskép) Draveczky Gáspár és György . . . 180
- Fogarassy István a sárospataki jezsuitáknak egy telkét adta el 317
- Foglár György egri kánok adományai 35, 36
- Foglár György egri kánok mint tapolczai apát 107
- Foglár György egri kánok alapított jogi intézetet Egerben 26, 35, 36
- Fok nevű patak 83
- Foklár Jánosra bízott Kassa város pénzverése . 249
- Folthi Gergely 33
- For-Contrastinak nevezett egri püspöki nyárilak . . 27
- Forgách Imrének neje volt Perényi Erzsébet 392
- Forgách Simon neje Eszterházy Ágnes grófnő malma Losoneczon 143
- Forgách Simon királyi főpinczemester 69
- Forgách Zsigmond és e család rimaszombati birtokos 144, 146
- Forgách Zsigmondnak ajándékozott Beregszász . 373
- Forró, most mezőváros, birtokába Serédy Gáspár beiktattatott 249
- Főley Pál pleb. az orgonát a sárospataki jezsuitáknak adta át 316
- Franczia gyarmat Egerben 18
- Franitics, lásd: Virág.
- Frank Mihály fia László, a schavniki apátság kormányzója, a lethoni kartausiak jötevője 209
- Frankenau (Farkasfalva) falu, udvarhely, a lethoni kolostornak birtoka 209, 210
- Frankova, lásd: Alsó- és Nagy-Frankova.
- Freundlich Mátyás adományozása 101, 102
- Frich János neje Potentiana, Szepessy György leánya 160
- Fügyi nemesek, a pálosok sz. Jeromos kolostorának építői Kaplonyban 384
- Fülek vár s mezőváros sz. Ferenczrendi kolostorával 118, 119
- Fülöp firmái püspök 76
- Fülöp és Jakab apostolokról czimzett eszényi pálos monostor 62

G.

Gabar népség.	75	Gerley nemesek.	7
Gady László és Jászóvár .	135	Gerseni More István háza, a szendrői jezsuitáknak átadatni rendeltetett . . .	104
Gágy (Felső-) benczés apát- ság	290	Gerster Károly építész Eger- ben	17
Galgóczy János, rozsnói püspök.	112	Gertrud, meggyilkoltatott királyné, testének egy ré- sze a leleszi templomban	297
Galvács pusztá, a szendrői jezsuiták birtoka	103	Gervás telek, l.: Vetésy Pál.	
Ganfalva (Ganócz) helység eladása	202	Geszt-terjen, az eszényi pá- losok jószágá	63
Ganócz helység a lechniczi karthausiak birtoka	199	Gilch Mátvás, Luther hithir- dető	110
Ganócz helységben a lethoni karthausiak birtoka	210	Giród-Tóthfalu majorsága a nagybányai szegényápol- dának hagyományoztatott	363
Ganthal Miklós és leánya .	5	Giskra cseh zsoldosai hatal- mába került Szepesvár .	155
Garadna helység birtoká- ba Serédy Gáspár beiktat- tatott	249	Giskra cseh vezér és Hun- nyady János közt vívott losonezi csata	145
Garány várkastély s helység, Bodzás-Ujfaluval együtt a terebsi pálosok birtoka .	327	Giskra János a husziták ve- zére	11, 12
Garay család és a mézesmáli Barát- és Hétszöllők . . .	405	Giskra János Rozsnót elfog- laltván, itt várat építtetett	109
Garbócz helység a széplaki apátság birtoka.	319	Giskra János Felső-Magyar- ország főkapitányának ne- veztetett	247
Gargovi gróf fiai Miklós s György, a stolai benczés monostornak mátéfalvai birtokaikat adományozták	243	Giskrának kastélya Rima- Szombaton	144
Gecsei Márt. a széplaki apát- ság javaiba iktattatott be	320	Gnezda helység Podolinnali összekötetése és külön kormányzása	228
II. Gejza király és a szász gyarmat Szepességben. . .	157	Gnezda, Lubló és Podolin kiválts. mezővárosok bir- tokosai.	230
Gelmeth, az egri káptalan jó- szágá	5	Gobis Mihály deák, a jászói egyház jegyzőjének ár- mánya	137
Gepidák, Kassa város kör- nyéki nép	245	Godolyás földje az unghvári pálosok birtoka	398
Gercsei Ferencz, sztropkói báró	136	Golop helység a tokaji pálo- sok birtoka	332
Geréb László, erdélyi püsp., által a szatmáriak ellen ti- zedmegtagadás miatt ren- delt kiközösítés.	342	Gomba Pál özvegye.	71
Gerény falu Unghvár mel- lett	398	Gombaszög, és I. Pál remete szerzetesoi társháza	119
Gerényi szőlő az unghvári jezsuitáknak adatott	402	Gombos Ferencz, unghvári várnagy	404
Gergelaka helység fele Eper- jes város birtoka	279	Göcze István özvegye, Vá- rady Fruzina kassai háza a jezsuitáknak adatott el	264
Gergelakán az eperjesi sze- gényápolda birtokrésze . . .	283	Gödön malom a terebsi pá- losok birtoka	327
Gergely, milkói püspök . . .	191	Gölnitz mezőváros története	122—126
Gerhard, a daróczi sz. Antal keresztesek parancsnoka.	179	Gölnitz mezőváros szaba- dalmai és kiváltságai	122, 123

- Gölnicz várnak ura Zápolya János lett 156
- Gölniczben létezett sz. Domonkos-rendi szerzetesek 125—126
- Göncz mezőváros a Thurzó családnak ítéltetett át . . 160
- Göncz s Göncz-Ruszka pusztakolostorok javai eladattak 293
- Göncz-ruszkai pálos kolostor fekvő birtokai és kiváltságai 292, 293
- Göncz-ruszkai pálosoknak több malmok adományoztattak 293
- Göncz- és Göncz-Ruszkán létezett I. remete sz. Pál szerzetesei társháza . . . 291
- Gönczi pálos szerzeteseknek malomállithatási engedély, és a szőlőtől járó hegyvíván fizetéstől mentesítés adatik 291
- Gönczi pálosoknak a Telkibányán alapított sz. Katalin temploma ajándékozott Csécses pusztával s szőlővel együtt . . 291
- Gönyői lakók a kassai papnevelde szellérei 260
- Görgey Borbála háza s kertje Lőcsén 223
- Görög, másképp jerei Rác István szamari házát a jezsuitáknak adományozza 350
- Görömböly helység a tapolczai apátság birtoka . . . 105
- Görömbölyön két telek a szendrői jezsuitáknak hagyományoztatott 103
- Granieh, lásd: Grönitz.
- Grassalkovics Antal góf gyöngyösi háza 72
- Grassalkovics Antal gróf Kompolt monostor romjához kápolnát csatolt . . . 81
- Grassalkovics Antalra szállott Szerencs uradalom . 324
- Grassalkovics család Gyöngyösön birtokos 67
- Grasz Erhard adománya 253, 256, 257, 267
- Grocholi Mária olasz szülését a s-pataki sz. háromság szerzeteseknek hagyományozta 315
- Grodécsi Menyhért kizoztatása s meggyilkoltatása . 262
- Gromer Elek kanonok . . . 115
- Grönitz (Hranovicza) mezőváros, a schavnikai apátsághoz tartozott . . . 34, 239
- Gublin, lásd: Tydor.
- Gunges Chobánka család birtoka 64
- Guretay János és neje, Nagy Anna, unghvári háza . . . 397
- Gutlkeled nemzetségi János, Péter és Benedeknek adományoztatott Nagy-Károly helység 385
- Guthy Gergely az unghvári pálosoknak okozott kártérítésre és jószágvesztésre ítéltetett 401
- Gyalay István telkei Szigetén 389
- Gyarmaty Mihály a nagybányai jezsuitáknak gesztenyését adta el 366
- Gyepes az eszényi pálosok birtoka 63
- Gyertyámosi ciszterezita apátság Szepességben 238, 239
- Gyöngyös mezőváros története 63—73
- Gyöngyös mezőváros szent épületei 66—73
- Gyöngyös mezőváros országos vásártarthatási joga és pecsétje 66
- Gyöngyös mezőváros lakosainak szabadalmi 65
- Gyöngyös mezőváros több családnak adományoztatik 65, 66
- Gyöngyösön két ház, mézszárszék, malom és más birtokai a jezsuitáknak 71, 72
- Gyöngyösön létezett Jezus-társasági társoda 69
- György rác fejedelemnek a tokaji vár adományoztatott 328, 357
- Györke, lásd: Gyurkfalva.
- Gyulafy Sámuelnek gyöngyösi birtokjog hagyományoztatott 65
- Gyulai Ferenczre Unghvár és uradalom iratott át 396, 397
- Gyulay Ferencz a szatmári jezsuitáknak földjei egy részét adta el 353
- Gyurkfalva (Györke?) mellett a lethoni kolostor malma 209
- Gyümölcsoltó boldogasz-

szonynak szentelt tokaji pálosok zárdája	332
Gyümölcsoltó boldogasszony oltára a rózsahegyi templomban.	235

H.

Habardi László leleszi prépost	300
Haghy Menyhértnek a diósgyőri pálos kolostor bérbe adatott	60
Hagymásy kapitány a kath. lelkészeket hallatlan kinzással sanyargatta	393
Hagymásy Kristófra Huszt vár iratott át	380
Hajdu János	72
Halabóczy Éva, Erdődy Samu neje, a nagybányai jezsuitáknak rétvét adta el	367
Halász Chobánka család birtoka	64
Halászi malom	70
Haligovcze puszta	199
Haller családra szállott diósgyőri uradalom	58
Haller család Gyöngyösön birtokos	65
Haller Samu-féle háztelek a szatmári jezsuitáknak ajándékozott	352
Hallerféle birtok Miskolczon	9)
Ham János szatmári püspök alapításai Szatmárt	354
Hambo, másképp Henseres János	278
Hamburg falu a lethoni kolostornak adatott	203
Háni Akácz nicomédiai püspök hamvai	17
Hancsok Pál neje Katalin Handler György egri kanonok szölleje	36
Hangonyban létezett remete sz. Pál szerzetesei társháza	126, 127
Hangonyi Lázár és fia Domonkos Hangonyon pálos kolostort alapítottak	126
Hanusfalva helység Horváth Györgynek eladatott	195
Hanusfalvai birtokrész	210
Harkály helység (Zemplén) a diósgyőri pálosok birtoka	59

Harkay Menyhért helysége Bosos	401
Háromhegyi pálosok kolostora	127, 128
Harsány puszta (Borsod)	25
Hárskuti (mellei fontis) cziszterczita apátság	128
Hasznosi Domonkos Nándor	95
Hatvani kapu és külváros Egerben	11
Havar János kassai könyvnyomdász	267
Havka a lechniczi remeték birtoka	204
Haymuth helység a szepesi prépostnak adományozott	159
Hédervári László egri püsp.	9, 12
Hedvig, a tessini herceg özvegye, és fiai a prépost választási jogot Horváth prépostnak visszaadták	161
Hedvig tessini hercegnő, Zápolya János özvegye és fiai Krisztus sz. teste kápolnáját alapították	161, 169
Hedvig hercegnő bőkezűsége a lethoni karthausiak iránt	212 213
Heicze falu (Abauj)	26
Heicze helység a kassai papnevelde birtoka	260
Hejezén egy szálló a gönczi pálosok birtoka	293
Hejő (Borsod) puszta	8
Helias gróf Jordán fiának adományozott Barócz helység	178
Helmech mezővárost a Palóczyak és Thurzók birtokolták	298
Helmech (Király-) a leleszi prépostság birtoka	298, 301
Henczko (Gömör) helység a rozsnói jezsuiták birtoka	116
Hencz nann áldozár a szepesi sz. Ágoston remete rend perjelsége alapítója	167
Henkel gróf székhelye Csütörtökhely	177
Henrik a lengyelországi miechovi monostor prépostja	194
Henrik szepesi prépost a lethoni kolostornak Janus	

- (Janócz) falu tizedét adományozta 209
- Henrik podolini ügyvéd érdemei Podolin város nagyobbításában 227
- Henseres János, lásd Hambo.
- Henzelöczy Ilona, Bánóczy András hitvese, az unghv. jezsuitáknak N.-Kemenzén és Brezovkán volt birtokrészét adja 405
- Herberstein Felicián N.- és F.-Bányán házat birt kerttel, majorsággal és érczverdével 359
- Heberstein János Gottfried gróf a Rózsahegy melletti templariusok főnöke 236
- Herfort gróf unokaöcscsei 246
- Herincsi birtokrész, Péter, huszti áldozárnak jutott 381
- Herkal Jakab 500 forint adománya 406
- Hernád-Némethi helység Battó M hályra iratott át 330
- Hertelin eperjesi városgazda 282
- Hervaltó helység Bártfa város birtoka 273
- Héthársi (de Septem liliis) Péter eperjesi plebánus 282
- Heves-Iván puszta 7
- Heymuth helység a szepesi prépostnak Mátyásnak adományoztatott 206
- Hilbrand grönici fegyvergyártó 239, 240
- Hild építész terve szerint épített az új egri bazilika 28
- Hinko Gáspár s Henrik 213
- Hirschner Tóbiás a felsőbányai jezsuitáknak házát és kertét adományozta 368
- Hodos helységbe Báthory György iktattatott be 377
- Holló Zsigmond 7
- Hollós Jánosnak, I. Mátyás király fiának, adományoztatott a munkácsi uradalom 371
- Homok helység a némethiek (Szatmár-) birtoka 342
- Homonna mezővárosba, később Unghvárra telepített jézustárs. atyák 402, 403
- Homonnay család gyöngyösi temetőhelyét a jezsuitáknak átadja 73
- Homonoay Ferencz Mocsár helységet az unghv. pálosoknak ajándékozta 400
- Homonnay János Szendrőn a ferenczrendi társház birtokába beigtattatott 100, 101
- Homonnay Krisztina, Ferencz és István Bartha helységet az unghvári pálosoknak ajándékozták 399
- Horánszky család Kaplony helységben birtokrészes 383
- Hornig Miksa, jánosi beczés apát 130
- Hornung János rétje Lőcsén 224
- Horváth Ádám háza Unghvárott 397
- Horváth-Szabó András a nbányai jezsuitáknak házát adta el. 366
- Horváth Ferencz a szatmári jezsuitáknak szőlőt adományoz 350
- Horváth Gáspárnak adományoztatott Torna vár 249
- Horváth György özvegye Eőr helységbeni részét az unghvári pálosoknak adományozta 399
- Horváth (Paloesai-) Györgynek eladattak Landek prépostság helységei 195, 203
- Horváth György jászóvári prépost hűtlensége 135
- Horváth György javadalma zása 93
- Horváth György bezeki és ekeházi birtoka 83
- Horváth János szepesi prépost 161
- Horváth János özvegye, Polyankey Anna 157
- Horváth-Mladosovics István javai 135
- Horváth-Vissevith László 180
- Horváth Márk, Szigetvár kapitánya 389
- Horváth Mihály alapítványa 39
- Horváthi helységben egy udvarhely a regézi pálosok birtoka 306
- Hosszutóty László, szepesi prépost. 161, 169, 170
- Hradiszko a lőcsei jezsuiták birtoka 221
- Granostay János a szatmári jezsuitáknak szüllejét adta 353

Hranovicza, lásd: Grönicz.	
Hrapkó (Sáros) helység a bártfaiaknak adományoztatott	272
Hrapkó asz. Ágoston remete rend perjelsége	294
Hrapkó helység Bothos és Sirokai családnak adományoztatott	294
Hrapkói pálosok a budai új pálos kolostorban helyet kaptak.	295
Hrapkó egy birtokrészébe Joannelli József igttattott be	295
Hrboltovi sz. Katalin fiókegyháza	236
Hundorf vagy Hundsdorf, lásd: Hunfalva.	
Hunfalva Késmark vára és uradalma járulékaik közé tartozó.	181
Hunfalvai jeruzsálemi sz. sir kanonokjai káptalana 181—183	183
Hunfalvának birtokosai 181, 182	182
Hunyady János és Giskra cseh vezér közt Losonc ostromlása	143
Hunyady Jánosnak engedtetett át Tokaj vára	328
Hunyady Jánosnak N.- és Felső-Bánya kir. hasznobére adományoztatott 357, 362	362
Husziták pusztításai Késmarkon	185, 186
Husziták rablásai és gyilkolásai a lechniczi kolostorban 201	201
Huszt korona-mezőváros és egyházi épületei	378—382
Huszt vár és város Mária királynénak, II. Lajos nejének birtoka	379
Huszt vár elfoglalása és Bekes Gáspárnak és Hagynásy Kristófnak adományozása	380
Huszt mezőváros kiváltságai és szabadalmi	378, 379
Huszt mezővárosi háza a Remete helységben létezett pálosoknak.	387
Huszt több család birtokába és II. Rákóczy Ferencz hatalmába került	381
Huszt sz. domonkosrendi apácák	388
Huszt sz. Erzsébet plebánia-templom	381

Huszt sz. Ilona, sz. Mihály és sz. Anna templomok	382
---	-----

I. J.

Jaekel Gordian perjel hagyomány	41
Jakab szepesi prépost, mint ottani püspök	165
Jakabfalvy zárdafőnök	31
Jaklin báró hunfalvi birtokos	182
Jákó és fia Endre Kaplon családiak iszonyu vétésége	383
Jakusics Anna, lásd: Drugeth György.	
Jakusics Imre alapítványa 171	171
Jakusith Anna adománya 406	406
Jakusith Judith a sz. Klára apácák főnöknője	314
Jannika a löcsei jezsuiták birtokrésze	221
Jankafalvi István a sárospataki jezsuitáknak telkét adta el	317
Janó, a mislyei prépostság birtoka	303, 304
Janócz falunak tizede a lethoni kolostornak adományoztatott	209
János jászói prépost	134
János poroszlói apát	98
János schavniki apát	239
Jánosfalva, lásd: Hanusfalva.	
Jánosi Benedek rendi apát-ság	129
Jánosy Mihály rimaszombati birtokos	145
Jánosy István birtoka	6
Jászberény mezőváros története	74—81
Jászberényi Nagyboldogasszony emlékezetére szentelt plebánia templom	79
Jász nép szabadalmi és kiváltságai	77, 78
Jászói prémontrei kanonokrendi prépostság	130—141
Jászó-Mindszent helység	136
Jászóiaknak bányaművelése 134	134
Jászói prémontrei társház lakosainak kötelességei és tartozásai	132
Jászói prépostság jobbgyai, kiváltságai és kedvezményei	131, 132, 134

Jászói prépostsági nagy terület Gölnicz és Szomolnok városnak adatott	131, 132	Jézus társasága társodája Gyöngyösön	69
Jászói prépostsággal egyesítettet a leleszi prépostság	301	Jézus társasága társodája Lócsén	221
Jászói társház alattvalóinak garázdálkodásai és a prépostság várrá alakztatása	133, 136	Jézus társasága Rozsnyóra telepítettése	110
Jászói prépostság véd- és kegyuri joga	131	Jézus társasága Szatmárott	349—354
Jászok és kunok nemzetsége	74, 75	Jézus társasági társoda Ungvárott	402—409
Jászóra vándorolt egri káptalan	7	Igal Fábian mester ferencz rendi tartományi főnök	80
Jászóujfalu (Novácson) sz. Anna tiszteletére kijelöltetett	135	Iglay János háza a sárospataki jezsuitáknak tulajdona lett	317
Jászóvár Gady Lászlónak csere utján átadatott	135	Jislócz a leleszi prépostság birtoka	298
Jászóvári prépostságnak nyilvános levéltára s hitel helyi joga	131, 137	Illanchy János gyöngyösi plebánus	66
Jasztraliczky János a nagybányai jezsuitáknak szöllejét engedte át	367	Illésfalvi udvartelke	262
Jenei-Rácz, lásd: Görög.		Illésházy Miklósnak Szerencs uradalom 3 negyedrésze adatott át	324
Jenke puszta a diósgyőri pálosok birtoka	59	Illésházy István és örökösének adományoztatott Rózsahegy	232
Jenkepuszta a tapolczai apátság birtoka	105	Illésházy István gróf a rózsahegyi főtemplom alapítója	235
Jenyés (Jenke) föld a dédesi pálos kolostor birtoka	55	Ilona, Rácz Demeter özvegye, a tokaji pálosoknak adta át mézes-máli szöllejét	331, 332
Jeszte helység a szendrői jezsuitáknak hagyományoztatott	103	Ilsvai Euszták kir. udvarbíró	135
Jeszte föld a jászói prépostság birtoka	130	Imre Pál fia a kompolt-sziráki várnagnak fia, a sári apátságnak kegyura	99
Jezsuiták társodája Egerben	34	Imre váradí püspök és sz. László király ereklyéi	297
Jezsuitáknak Homonnáról Ungvárra áthelyeztetése	403	Imreffy Jánosra Liszka helység iratott át	159
Jézus (a kertben imádkozó) testvérelete Eperjesen	289	Imrei Pál liszka-olaszi birtoka	171
Jézus szentséges nevéről czímtett jászberényi sz. ferenczrendi zárda	80	Joannelli József egy hrapkói birtokrészbe beigtattatott	295
Jézus (szenvedő) kápolnája Gyöngyösön	67	Jób pécsi püspök a pásztói egyház kegyura	95
Jézus társaságának székháza Szepesen	168	Jodok, az eperjesi kármelhegyi szerzetesek perjele	285
Jézus társasága székháza Nagybányán	364	Jolsva mezőváros a kassai jezsuiták birtoka	262
Jézus társasági székház Pozsonyban	115	Jonhot család	6
Jézus társasága székháza Kassán	258	Jordán szepesi gróf által Lethonban a karthausi kolostor építésére hely adományoztatott	207
		Jósa Mihály szőlője	265

Józseffelva névre változtatott Sárospatak déli része	312	Kajata helység Eperjes város birtoka	279, 283
Ipoly estei herceg-bibornok, egri püspök	12	Kakas mester Rikolf gróf fia	296
Ipolyi, a sárosi sz. Jakab plebániatemplom plebánusa	308	Kakas mester, a Berzeviczi nemzetségből	155
Ipolyi Stummer Arnold beszercebányai püspök	43	Kakk, a gombaszögi pálosok birtoka	120
Irgalmas barátok kórodája Szepesvárallyán	173	Kakuk Mihály kassai bíró	33
Irgalmas barátok társháza Szatmárt	347, 354	Kállay Mária, Réthy György, utóbb Fajgenputz János özvegye, az unghvári jezsuitáknak szöllejét adományozza	406
Irgalmas szerzet társháza Egerben	41	Kálmán herceg, II. András király fia, a schavnik apátság alapítója	239
Irgalmasság anyja testvériület Bártfán	274	Kálmán, Gácsország királya és Szepesföld hercege	184
Irsay Jánosnak a huszti udvarhely adományoztatott	380	Kálmán János, az egri káptalan dékánja, szölleje	36
Izabella, Zápolya János özvegye, számára a szerencsi apátság elfoglaltatott	323	Kálmán halicsi vezér, IV. Béla öccse, a leégett jászói prépostsági monostor fölépítője	130
Isméлитák, lásd: Szaraczen.		Kalmanczay Sámuel egri kanonok, unghvári házat és gerényi szöllejét adta a jezsuitáknak	403
István az Ákus nemzetségből származott Eruc bán fia	87, 91	Kálnásy Ferencznek birtoka	337
II. István király neje Judit, Boleszló lengyel király leánya	157	Kamaldoli rendnek átadatott a lechniczi karthausi kolostor	203
István, István király neje főlovászmestere	95	Kanizsa György birtoka	6
István nádor borsodi gróf a sz. Pál remete Diósgyőr melletti szerzetes társház alapítója	58	Kankó, másképp Ugocea vár	391, 392
Judit, Boleszló lengyel király leánya	157	Kanyár, a leleszi prépostság birtoka	298
Ivánka várába meneküléso IV. Béla királynak	246	Kapisztrán János, mint egri hitszónok	9
Ivók István a sárospataki jezsuitáknak szöllet engedett át	317	Kapisztrán János holttestének a n.-szöllösi társházba szállítása és mély kútba dobása	393
Izabella, néhai nápolyi és sicíliai királyné	387	Kaplon Illés és Péter telke	383
Izsa és Apsa helységek Huszthoz tartoztak	379	Kaplony családra, melyből a Károlyiak származnak, szállott N.-Károly helység	385
		Kaplon helység egyházi épületeivel	382-384
K.		Kaplony helység a Károlyi családnak birtoka	385
Kádár István	7	Kápolna, diósgyőri uradalmi helység	57
Kajata birtok az eperjesi szegényápolának adományoztatott	283, 288	Kápolna (Göncz), a gombaszögi pálosok birtokrésze	120
Kajata helység az eperjesi jezsuitáknak birtokába került	288		

Kápolna, egri prépostsági falu	4	Jézus - társaságot Nagy-	
Kapos mezőváros a pálosok		Károlyra	349
részére íteltetett	116	Károlyi családnak helysé-	
Kapos (Nagy- és Kis) a le-		gek adományoztattak . .	385
leszi prépostság birtoka .	298	Károlyi helység, lásd: N-	
Kaprára, császári tábornok	247	Károly.	
Káptalan-ház Egerben . .	10	Kartha si remeterend ke-	
Kapuczinusok zárdája To-		letkezése	197
kajon	33	Kasó helység a terebesi pá-	
Karácsond (Heves) helység		losok birtoka	327
a sári apátsághoz tartozik	99	Kassa városra a mislyei pré-	
Karácsonymezői Miklós sze-		postság és a széplaki	
pesi kanonok a sz. András		apátság birtoka iratott át	249
kápolna alapítója	162	Kassa város épületei, utcái	
Karmelhegyi szerzetesek		és erődítményei	259, 251
Eperjesen	284	Kassa város kiváltságai és	
Káros, helységi rész, a gönczi		szabadalmi	248, 249
pálosok birtoka	292	Kassa város czimere	251
Károly-külváros Egerben .	11	Kassa városban a sz. Erzsé-	
Károly helység a Károlyi		bet tiszteletére szentelt	
családnak adományozta-		székesegyház és sz. Mi-	
tott	385	hály temploma 252, 253, 254	
Károlyi Anna, Szapáry öz-		Kassa, sz. kir. város, egy-	
vegye, háza	264	házi épületeivel	245—270
Károlyi Anna grófnő pénz-		Kassa városnak adományoz-	
beli adománya	266	tattott Radács helység	
Károlyi Antal gróf a kegyes-		birtokrésze	250
rendiek számára a kala-		Kassa város eredete és első	
santi sz. József templom		lakosai	245, 246
alapját vetette meg Nagy-		Kassa város lakosainak ki-	
Károlyban	385	váltságai és szabadalmi	246
Károlyi Ferencz gróf a szat-		Kassa város sajnos esemé-	
mári jezsuitáknak két		nyei	251
malmot és rétet adott . .	353	Kassa város pénzverési joga	249
Károlyi László bormérése		Kassa polgárainál elzalogo-	
Szatmárott	345	sított Torna vár Horváth	
Károlyi László parlag tel-		Gáspárnak adományozta-	
két a szatmári jezsuiták-		tott	249
nak adta el	351	Kassai akademia alkotója,	
Károlyi Lászlónak adott ki-		Kisdý Benedek egri püsp.	26
váltságok	385	Kassai sz. ferenczrendi szer-	
Károlyi László, András és		zetesek társháza	256
Jakab mint a Kaplon esa-		Kassai domonkosok birtokai	255
lád ivadékai	383	Kassai jezsuitáknak házai	
Károlyi László Kaplony		és más fekvő birtokai	258, 259, 260, 261, 264
helységet Sándor fia és		Kassai jezsuiták gyógyszer-	
négy leánya közt elosztja	383	tára	268
Károlyi Mihály birtokrésze		Kassai könyvnyomda	267
Szatmárott	345	Kassai sz. Orsolya apácák	
Károlyi Sándor gróf a ke-		kolostora és temploma . .	257
gyesrendi atyákat hívatta		Kassai papnevelde háza	
Nagy-Károlyra	386	Unghvárott	397
Károlyi Sándor és neje, Bar-		Kassai papnevelde szerve-	
kóczy Krisztina, a kaplo-		zése	260
nyi ferenczrendi szerzete-		Kassai új püspökmegye ala-	
sek kolostorának új ala-		kitása	23
pitói	383	Kassán létezett szent Antal	
Károlyi család hívta meg a			

keresztes rend kórháza és temploma	178, 179	vári pálosoknak adományoztatott	400
Kassán létező sz. Domonkos rendi kolostor és templom	254	Kelemesy Mihály eperjesi tanácsos	279
Kassán létezett számos szőlő és más telek az ottani jezsuiták birtokába kerül	264, 265	Kemej pusztá a gombaszögi pálosok birtoka	120
Kassán létező templomok és kápolnák	267	Kemenczey István adománya az unghvári jezsuiták számára	405
Kassára tört Batu khán, a mongolok vezére	246	Kémhegy (Schauberg, Monspeculationis)	215
Kassára áthelyezett az egri káptalan	7	Kenderes-Sz.-Mária, az egri püspök helysége	10
Kassáról II. Rákóczy Ferencz által száműzetnek a jezsuiták	262	Kenderesy János, Huszt várparancsnoka és a vár kápolnája	379
Kassa-Ujfalu majorság	258	Kendrey Gábor pénzbeli ajándéka	262
Katapan, egri püspök, a lesleszi sz. kereszt templom alapítója	297	Keon Balázs, Kassa város alkapitánya	255
Kátay Ferenczre iratott a mislyei prépostság . 303,	304	Keresztély, Menhard helység lelkésze	211
Katzenwinkel, lásd: Macskaszög.		Keresztes-Komlós, a szent sir kanonokjai helysége	295
Kázmér, a cseh király fia	12	Keresztethordó Krisztus kápolna Késmarkon	191
Keczer család adományai a kassai jezsuiták számára	265, 266	Kereszthegy, szaszár-bányai érczakna	355
Keczer család által fölszerelt eperjesi minorita szerzetes rendi kolostor	286	Keresztúr mezőváros fele a dédesi pálos kolostor birtoka	55
Keczer Sándornak a kassai tápintézet számára hagyott pénzbeli adománya	261	Keresztur (Bars), majorság, a s.-ládi pálos szerzeteseknek adományoztatott	82
Keczer (Lipóczi) hunfalvi birtokos	182	Keresztúri Péter csabai plebánus	106
Keglevich Teréz, Drugeth Zsigmond özvegyének utódai által gróf Csáky családra szállott	326	Kerethen, az eszényi pálosok jószágá	63
Kegyesrendi atyák Ujhelyre telepítése	338	Keriatovich Tódor, rutlien vezér birta Sátor-Allya-Ujhelyet	335
Kegyesrendi atyák társodája Rózsahegyén	237	Keriathovich Tivadar hercegnek a munkácsi vár és uradalom adatott át	371
Kegyesrendi atyák működése és javadalmazása Szigethen	390, 391	Kéry-féle várkastély Ráron	171
Kegyesrendiek temploma Podolinban	227	Késmark vár és város, előbb Zápolya Imrének, utóbb Batthyány családnak adományoztatott	186
Kegyesrendiek székháza és temploma N.-Károlyban	386	Késmark várnak ura Zápolya János lett	156
Kegyesrendiek társodája Szigeth mezővárosban	388	Késmark város bástyái és kapui	189
Kékedi malmái a gönczruszkai pálosoknak adattak át	293	Késmark vár és város birtokosai és szabadalmi	186, 187, 188
Kelecsény helység az unghvári pálosoknak adományoztatott	400	Késmark, szab. kir. város, szent épületei	184—193

Késmark város viszontagságai	190	Kis-Bárcza (Borsod), a béli apátság birtoka	47
Késmarki lakosok jogai és kiváltságai	184, 185, 186	Kisbárczán a béli apátság birtokrésze	46
Késmarki sz. Pál remete szerzetesei	192, 193	Kisbereg-i birtok az erdélyi fejedelemnek adatott ki	378
Késmarki Tökölýféle várkastély leírása	189	Kis-Cselej falu	33
Kesserits Pál a jezsuitáknak több szőlőt adományozott	349	Kisdobrai tanya az unghvári jezsuitáknak hagyományoztatott	406
Kétházy Pál, krasznahorkai várnagy	149	Kis Dukány a béli apátság birtoka	45
Kezy György fia, Balázs deák, a beregi pálos remetéknek adományozta N.-Muzsaly helységet	376	Kisdy Benedek, egri püspök, a kassai akadémia alkotója	26
Kigyós helység a bereg-szászi dömés szerzetesek birtoka	374	Kisdy Benedek által Kassán alapított akadémia és annak védszentei	259
II. Kilit egri püspök	24, 29	Kisenyedy Anna, Szabó Péter özvegye, a nagybányai jezsuitáknak házat engedte át	366
II. Kilit egri püspök, a bélháromkúti apátság alapítója	44, 51	Kis-Endre puszta	6
Királd helység a béli apátság birtoka	44	Kisfalud, az eszényi pálosok jóságá	63
Királyd puszta	25	Kisfalud (Zempl.) helység a szepesi jezsuiták birtoka	169, 170
Királyfalvi Ferencz a felsőbányai szegényeknek és plebániának szöllejét adja	369	Kisfalud helység (Borsod), most puszta, a dédesi pálos kolostor birtoka	55
Király-Helmecz a leleszi prépostság birtoka	298, 301	Kisfalud (Zempl.) helység a szatmári jezsuitáknak ajándékozott	350
Kirchdorf, másképp Kirchdrauf, várallyai mezőváros és az ottani népnek kiváltságai	152, 153	Kis-Falud puszta	6
Kis András özvegye, Erzsébet	72	Kisfaludi birtokrész Krisztus sz. teste kápolnája tulajdona	161
Kis János egri nagyprépost adománya	39	Kis-Győr, diósgyöri uradalmi helység	57
Kis István házat a szatmári jezsuitáknak engedte át	352	Kis-Ida helység a szepesi káptalanak íteltetett át	159
Kisasszony templom a bártfai fütemplom fiókja	274	Kis-Kapos, a leleszi prépostság birtoka	293
Kisasszony kápolnája Egerben	29	Kiskemenczei halászati jog	407
Kisasszony nevű gályi benzés apátság	290	Kis-Lechnicze puszta	199
Kisasszony (sz. Mária születése) plebániatemplom Szepesvárallyán	172	Kis- és Nagy-Lomniczi (Lomniczi) birtokrész	204
Kisasszony (Mária születése) plebániatemplom Szerencsen	324	Kis-Patak, Sárospatak mezőváros külvárosa	311
Kisasszonyról (Mária születéséről) nevezett schavnikai apátság temploma	238	Kispataki majorság és földjei a sárospataki jezsuiták birtoka	316
Kis-Bánya helység Felsőbánya város birtoka	361	Kisszoroson az utolsó apátfalvi szerzetes gyilkoltott meg	49
		Kis-Tállya, egri prépostsági falu	4

- Kisztner János adományozása 212
- Klobusiczky Antal, a 16 szepesi város kormányzója 231
- Klobusiczky családtól visszaváltott Bártfa város jószágai 273
- Klobusiczky család által fölszerelt eperjesi sz. Ferenczrendi templom 287
- Klobusiczky Gáspárnak háza Beregszászon 373
- Kluknoi sz. Anna kápolna 171
- Klussó helység, Bártfa város birtoka 273
- Koch Rozina majorja Lőcsén 223
- Kocs puszta 7
- Kohányi Zsigmond és bodogkői jobbágy 222
- Koháry család rimaszombati birtokos 145, 146
- Koháry család gyöngyösi birtokos 65
- Koháry István, Fülek vár főkapitánya 118
- Koháry István gr. és a gyöngyösi jezsuiták 70
- Koháry István, a munkácsi görög katolikus püspök, György és a tokaji kapuczinus templom 334
- Kokos mester, Rikolf gróf fia, a lethoni kolostornak Hamburg falut adományozta 208
- Kokos mesterféle Lechnicz és Nehre helység 197, 193
- Kokos István mester birtoka: S.-A.-Ujhelyen 335
- Kolacskó helység, a szepesi prépost és káptalan birtoka 160
- Kolár Mihály háza Rózsahegyen 237
- Kolbach (Szepes) a Krisztus sz. teste kápolnája tulajdona 161, 170
- Kolbach (Szepes) helység gyarmatosai 154
- Kolbaszó helység a terebesi pálosok birtoka 327
- Kolcsva, szepesi káptalani birtok 168
- Kolon nevű halastó 131
- Kolonich Zsigmond tapolezai apát 107
- Kolonics bíborn., esztergomi érsek egy egész telket és szállót a szatmári jezsuitáknak adományozott 352
- Komár puszta, az ujhelyi pálosok birtoka 337
- Komáromy János, egri kanonok 25, 26
- Komáromy János egri prépost adományozta 39
- Komlósi (Sáros) helységben alapította II. András király a jeruzsalmi szent sár kanonokrendje prépostságát. 193
- Komlósi szent sár kanonokok szabadalmi, birtokai és viszontagságai 295, 296
- Kompolt puszta Sár apátságához tartozik. 9)
- Kompolt Ágota szállója 71
- Kompolt, egri prépostsági falu 4
- Kompolt István a sári apátság kegyura 99
- Kompolt Orbán özvegye 71
- Kompolti benézés apátság 81
- Konczháza helység a homonnai jezsuitákra iratott át 401
- Konde család 6, 7
- Kónicz Krist., a sz. Jakabról nevezett lécei templ. nagyszerű orgonája készítője 216
- Konyet nevű uteza Rózsahegyen 237
- Kopasz Tamás gyöngi malma 70
- Korchy László udvarhelye 83
- Kormos Fülöp 33
- Kormus mester a lethoni kolostornak szántóföldet adományozott. 209
- Korneth Mihály Eörs helységi része 83
- Kornis Pál és a Sajó-Petri birtokrész 82
- Kornis Zsigmond, Erdély kormányzója, a nagybányai jezsuitáknak házat adta el. 366
- Kossovics Ádám által a sárospataki jezsuita templomnak tett ajándékok 318
- Kossut András a sárospataki jezsuitáknak kertet hagyományozott 317
- Kovács Anna a nagybányai

- jezsuitáknak fél malmot adott el 365
- Kovács Mihály a szatmári jezsuitáknak rétvét és kanca csikóját adta el 353
- Kovács Pál a szatmári jezsuitáknak nagy-muzsaji szöllejét adta el 352
- Kovaszói erdő 7
- Kökemező helység egy része Eperjes város birtoka 279
- Kökút (máskép Eresztömező), csárda, Felső-Bánya város birtoka 361
- Kömpöcz (Pest) pusztá 7
- Könyvnyomda Kassán 267
- Körmendi Gáspár tapolczai apát 106
- Körmöczi, lásd : Svorez.
- Köröm (Zempl.) helység a s.-ládi pálosoknak adományoztatik 82
- Körös Márk esztergomi kanonok kinoztatása és meggyilkoltatása 262
- Körösy György, a sárospataki sz. Háromság szerzetes rend kolostorának alapítója 315
- Körössy-féle házhely a sárospataki jezsuitáknak az iskolaépület nagyobbítására adatott el 317
- Körtvélyesi birtokrész Tőke Kristófra iratott át 204
- Körtvélyes a lechniezi kartausiak birtokrésze 199, 201
- Közegi János neje, Thordai Miklós leány birtokrésze Kaplonyban 383
- Közép-Ujfalu helység a n.-bányai sz. István templom birtoka 361
- Krakkel János, festő 27
- Kranovicza, a schavniki apátság birtoka 241
- Kratochvill Károly, jászói prépost 137
- Kravjan, Schavnik apátsági helység 34, 241
- Kresemáry Illés háza a rózsahegyí kegyesr. atyáknak adatott át 237
- Krisztus föltámadásáról nevezett kápolna Szigethen 391
- Krisztus halálküzdeme testvérelete a sárospataki jezsuiták templomában 318
- Krisztus (halottaiból föltámadt), ősrégi plebaniatemploma Szatmárott 346
- Krisztus menybemeneteli plebaniatemplom N.-Szöllőson 394
- Krisztus menybemeneteléről czímzett jelenlegi székesegyház Szatmárott 346
- Krisztus sir kápolnája Egerben 29
- Krisztus urunk születése című sz. Ferenczrendi szerz. temploma Kaplonyban 383
- Krisztus sz. testének testvérelete Lőcsén 220
- Krisztus urunk sz. teste testvérelete Diósgyőrött 61
- Krisztus sz. teste kápolnájának kilenczed- és tizedszedhetési jogamiatt a szatmári jezsuitákkal pörlekedése 352
- Krisztus sz. teste kápolnája javadalma a nagy-károlyi, utóbb a szatmári jezsuitáknak adatott 349
- Krisztus sz. teste társulata Eperjesen 283
- Krisztus szentséges teste szepesi kápolnája alapítása és birtoka 161, 169, 170
- Krisztus vértverejtekező társulata a kassai jezsuitáknál 267
- Krisztus vért verítékező testvérelete számára tett adomány 406
- Krompachon szollér-telek 262
- Krusits János, Rózsahegy birtokosa 232
- Krutzmusl nevű malom 171
- Kubach, Schavnik apátsági helység 34, 239, 241
- Kún Gothard, Zápolya hadvezére 342, 343
- Kun László király meggyilkoltatása 77
- Kúnok beel három forrásról nevezett apátsága 43
- Kunok és jászok nemzetsége 74, 75
- Kupres György adománya 292
- Kurottyani Tamás 33
- Kurova birtokrész az eperjesi minoritáknak hagyományoztatott 286
- Kurtyán, a gombaszögi pálosok birtoka 130

Kuthen a kunok királya 75,	76
Kuttelhofnak nevezett ud- várhely Podolinban . . .	227
Kürt puszta (Borsod) . . .	25
Kürt, lásd : Lelkiürt.	
Kürti Máté szülöje	72

L.

Lád, lásd : Sajó-Lád.	
Ládi pálosok javai és jöve- delmei	84, 85
Ladmóc puszta a terebesi pálosok birtoka	327
Lagyi Samu a n.-bányai je- zsuitáknak rétjeit adta el	366
Lakárt, a leleszi prépostság birtoka	298
Lakatos István a n.-bányai jezsuitáknak házat adta el	366
Lakompach báró adománya az unghv. jezsuiták részére	403
Lambert egri püspök . . .	9
Lánczy Imre és Ferencz . .	288
Landek helység Horváth Györgynek adatott el . .	195
Landek, a jeruzsálemi sz. sir kanonokjai szent Miklós prépostsága	193
Landeki kanonokság a sz. Márton egyházban éven- kint tartandó zsinatra egyik rendtársát küld- je	194
Landeki kastély s helység birtokai	195, 196
Landi Péter a kassai boldog- asszony kápolnának ala- pítója	266
Lándzsások, vagy szepesi nemesek	152
Lang Anna, Kompolt Or- bán özvegye	71
Lapispataki (Somosi) család a mislyei prépostság alapi- tója	303
Laponya halastó az eszényi pálosok birtoka	63
Laposbánya helység N.-Bá- nya város birtoka	360
Laszki vagy Laszkó Albert hunfalvi birtokos	181
Laszki Jeromosnak a schav- niki uradalom adományoz- tatott	240, 241

Laszkó vagy Laszki Jero- mosnak, Siradi nádornak, beiktatása a késmarki vár birtokába	186
Laszkó Jeromos, Siradi nádornak, Szepes vár ajándékozott	156
László atya, Frank Mihály fia, lásd : Frank.	
László az eperjesi karmelhe- gyi szerzetesek perjele . .	285
László király, lásd : Kun László.	
László (utószülött) m. ki- rály	11
Landesith György kanonok	212
Lauter b. adománya az ungh- vári jezsuiták részére . .	403
Lázári helység a némethiek (Szatmár) birtoka	342
Lebenye puszta a széplaki apátság birtoka	319
Lechniczi sz. Antalvölgyi karthausi, később ka- maldoli szerzetes perjel- ség	197—205
Lechniczi kamaldoli zárdá- nak leírása	204, 205
Lechniczi kamaldoliak bir- toklása elleni pör	204
Lechniczi karthausi kolos- tor a hozzá tartozó javak- kal a kamaldoli rendnek adatott át	203
Lechniczi karthausiak szől- ői és más birtokai . . .	199
Lechniczi karthausi kolos- toron elkövetett garáz- dálkodások	201, 202
Lechniczi karthausi kolos- tor javai Bornemisza György szepesi prépost- nak adományoztatott . .	202
Lechniczi karthausi kolos- tor kiváltságai és java- dalmi	200
Lechniczi karthausiak ko- lostorának helységei 199,	204
Lechniczi karthausi reme- téknek só, bor, olaj és más élelmi szerek kiszol- gáltatása	200, 201
Lechniczi karthausi reme- terendi kolostornak meg- szüntetése	203
Lechniczi kolostor járulé- kaival Magócsy, Horváth,	

- Rakóczy és Mattyosóvszky családokra ment át 203
- Lelesz mezőváros országos vásártartási kiváltsága 300
- Lelesz prémontrei prépostság és Sz.-Kereszt temploma 297, 303
- Leleszi sz. Lélekről nevezett szegényápolda 301
- Leleszi prémontrei egyház véd- és kegyuri joga 300
- Leleszi prémontrei monostor kirablása 299
- Leleszi prépostságnak a jászói prépostsággali egyesítése 301
- Leleszi prépostságnak dűs és jól rendezett levéltára 299, 300
- Leleszi prépostságnak viszonozásai 301
- Leleszi János jezsuita 34
- Lehelkürt vagy Jászkiürt Jászberény városházában őriztetik 80
- Lemniczi (Lomniczi) birtokrész a lechniczi kamaldoliaknak jusson 204
- Lénárd, mint a nagybányai szegényápoldának birtoka 364
- Lénárd helység a n.-bányai sz. István templom birtoka 361
- Lendi Erasmus és Albert, Benyik helységi telkőket az eperjesieknek adományozták 279
- Lendva (Felső-) vár a Zéchyekre iratott 88
- Lengvard (Szepes-) helység a rozsnói jezsuiták birtoka 116
- Lengvard, a lőcsei jezsuiták birtoka 221
- Lengyelek rablása és gyilkolásai a lechniczi kolostorban 201
- Lenke Antal rétjét a terebesi pálosoknak adta 326
- Leny Ráhel szántóföldje Lőcsén 224
- Lethon falu a szepesi prépostnak adományoztatott 159, 206
- Lethon helységben a karthausi kolostornak s templomnak helye 207
- Lethoni karthausiak szabaddalmi és a nekik utalványozott élelmi szerek kiszolgáltatásai 209, 210, 213
- Lethon kolostor viszonzásai 211, 213
- Lethoni karthausi remetéknek több helység és fekvő birtok adományoztatott 208, 209, 210, 212
- Lethonkő és Lethonfalva (Menedékszirt) karthausi remete perjelség 205-214
- Lethonfalva helységben lakott zécki nemesek 174
- Leudischer György luth. hit hirdető 110
- Leukus Péternek és Benedeknek adományoztatott N.-Károly helység. 385
- Leustach Demeter gróf 5
- Levini telke Egerben 25
- Licze, a gombaszögi pálosok birtokrésze 120
- Lipnik (Kis-Lipnicze), puszta, a lechniczi remete kolostor birtoka 204
- Lipolcs Miklós Balázsföldnek felét a hangonyi pálosoknak ajándékozta 126
- Lippay Andrásnak adományozása 69
- Lippay Benedek, a bártfai sz. Ágoston remete zárda perjele 275
- Lippay György, esztergomi érsek, a rozsnói Jézus társasági székhely alapítója 115
- Lippay György, esztergomi érsek 70
- Lippay György, esztergomi érsek, Rozsnót meglátogatni szándékozta 110
- Liptay György s János 7
- Liptó vármegyéből esőtized a szepesi székeskáptalannak adományoztatik 167
- Liptoy Dénes a lethoni kolostornak Sunyava helységet adományozta 208
- Lisibona Gellértnek elidegennített a herbersteini birtok Nagy- és Felső-Bányán 359

- Liszka faluban a lechniczi karthausiak házai . . . 199
- Liszka helység Imreffy Jánosra iratott át . . . 159
- Liszkaí udvarhely a szepesi jezsuiták birtoka . . . 171
- Liszkán ház és szőlő a lethoni klostrom birtoka . . 212
- Liszka-Olaszi föld, most mezőváros 159
- Liszka-Olaszi szőlőhegyi „Barátság” a szepesi káptalan birtoka 168
- Liszka Judit, Hajdu János özvegye, a szatmári jezsuitáknak házat ajándékozta 352
- Lodomér, esztergomi érseknek, adományoztatott Rozsnyó 108
- Lófalva helység Bártfa város birtoka 273
- Lojnik Mihály háza Rózsahegyen 237
- Lomniczi Kis- és Nagy-lásd: „Lemniczi.”
- Lónyay család gyöngyösi birtokos 65
- Lónyay Gergely a széplaki apátság javaiba iktattott be 320
- Lónyay János Huszt vára helytartója 380
- Lorántffy család adományozása 69
- Lorántffy Mihálynak adott el Sárospatak . . . 310
- Lorántffy, Rákóczy György özvegye, ellen a tokaji pálosok tiltakozása . . . 333
- Loránth Orsolya, lásd: Viczmándy Miklós.
- Losonez („de Lucentia”) ezisztenczita apátság . . 141
- Losonezy Albert és István, rimaszombati birtokosok 144
- Losonezy Albertnek zálogba adatott Gyöngyös helység 64
- Losonezy család ősbirtoka
- Losonez mezőváros . . . 142
- Losy Imre, egri püspöknek, a Mislyi prépostság helységei adtak át . . . 304
- Losy Imre egri püspök . . 136
- Lőcse város fekvő birtokai 218
- Lőcse sz. kir. város egyházi épületeivel . . 215—227
- Lőcse város házai, majordjai és kertjei s az ottani jezsuiták tulajdona . . . 223
- Lőcse város kötelezvénye a rozsnói jezsuitáktól kölcsön vett 2000 forintról 116
- Lőcse város utcái, kapui és épületei 215
- Lőcse város viszontagságai és szerencsétlenségei 217, 218
- Lőcsei főtemplom oltárai, szószék és siremlékei . 216
- Lőcsei ház a szepesi káptalannak ajándékozott 168
- Lőcsei jezsuiták bormérés és nalmak miatt károsítottak 224
- Lőcsei jezsuiták szomorú helyzete a protestánsok és Tököly fölkelése miatt 224, 225
- Lőcsei jezsuitáknak a lechniczi és menedékszírti karthausiak birtokai adtak át 221, 223
- Lőcsei jezsuita társoda, és Krisztus sz. teste kápolnája 170 221
- Lőcsei polgároknak, később jezsuitáknak a lethoni karthausiak birtoka adományoztatott 214
- Lőcsei polgároknak adott kedvezmények és szabadsalmak 217
- Lőcse város pecsétjei . . . 219
- Lőrincz, Bártfa város birája 270
- Lőrincz darnói prémonstrei prépost 277
- Löwenburg János a rózsahegy kegyesrendi társodának alapítója 237
- Lövey Ilona, Kökényesi György özvegye, a nagybányai jezsuitáknak kertjét adta el 165
- Lubló város tizede a szepesi prépost- és káptalannak adományoztatott . . . 159
- Lubló, Podolin és Gnezda kivált. mezővárosok birtokosai 230
- Lubló helységnek Podolinai összeköttetése és külön kormányzása 228
- Lubomirszky hercz. a lőcsei jezsuitáknak védlevelet adott 225

Lubomirszky Szaniszló kapitány a kegyesrendiek székházát alapította Podolinban	231
Lubomirszky Szaniszló megyefő, Podolin földesura	229, 230
Lubomirszky Szaniszló krakói nádor	170, 173
Lubonyay Erzsébet szőlőjét a sárospataki jezsuitáknak hagyományozta	316
Lucska helység egy része, Eperjes város birtoka	279
Ludna puszta Tatár Györgynek adományoztatott	57
Lukács gombaszögi pálos vezérfő	121
Lukács prépost a szepesi káptalant hat kanonoksággal szaporította	159
Lukács n. váradí püspök a sz. Pálos kolostort Kaplonyban kijavíttatja	384
Luther új tanainak terjesztése Rozsnyón	110
Luznai Boldogasszonyról címzett fiókegyház	236
Luzsánka helység az eperjesi jezsuiták birtokába került	288
Lykava várhoz tartozó Rézsahegy mezőváros	232

M.

Macskaszög (Katzenwinkel) Löcsén	215
Mád, a löcsei jezsuiták birtokrésze	222
Mádon létezett szőlő a rozsnyói sz. Ferenczrendi szerzetesek birtoka	117
Mádon házhely és szőlő	7
Mádon királyhegyi szőlő, a késmarki pálosok birtoka	192
Madarász János a nagybányai jezsuitáknak gesztenyését adta el	366
Madarász-féle telkek a kassai domonkosok birtokai	255
Magócsy Andrásnak a lechniczi kolostor adományoztatott	203
Magócsy császári hadvezér	346
Magócsy Gáspár egri váraparancsnok	15

Magócsy Gáspár birtokrésze Széplakon	321
Magócsy Gáspár és András Munkács vár és Beregszász mezőváros birtokosai	372
Magyar Balázs, I. Mátyás király hadvezére	217
Magyar Balázs Jászt elfogalja	137
Magyar- és Lengyelország közötti új cziszterczita apátság Szepességben	238
Magyar-Kékeshelység tizedszedhetési joga és két rétfje a felsőbányai templom és torony építésre fordítandó	369
Magyarok Nagyasszonyának szentelt régi n. szőlősi plebániatemplom	392
Magyó (Mogyorós?), a béli apátság birtoka	45
Majláth Istvánnak a husztisó jövedelme bérbe adott	379
Majorócz helység, az eperjesi minoriták birtoka	286
Majzik András szántóföldje	72
Maklár külváros Egerben	11, 21
Makovicza vár és Bártfa város területe határai	273
Mally József jeles jászói levéltárnok	138
Malonyay özvegye síremléke	85
Margaretecz (Margeczon), a lechniczi remeték birtoka	204
Marhárd András fiának adott kiváltságai	385
Mária királynéknak, II. Lajos nejeének, Huszton birtoka volt	397
Mária-társulat a kassai jezsuitáknál	259, 267
Mária üdvözlése kápolnája Egerben	9
Mariássy család és Andrásy család között Szomolnok, Svodlér, Wagendrúszel és Stelbach határai végett történt kiegyezkedés 149.	150
Mariássy család a stólai benzés monostor javait bírja	244
Mariássy Gábor, egri kanonok	94

Markusfalva, lásd : Martili.		Matyasovszky László, sze-	
Marolf fia Arhold helysége		pesi prépost	125
területét a lethoni kolos-		Matyasovszky László, nyit-	
tornak adta	209	rai püspök, 55,000 forintot	
Marót András szállója	72	hagyott alapítványul a n-	
Maróthi László malma Szi-		bányai jezsuitáknak 364,	365
gethen	389	Matyasovszky László, nyit-	
Maróthy Sándor alispán zak-		rai püspök, a lechniezi	
lattatása	390	remete - birtokot megvál-	
Martili (Markusfalva ?) hely-		totta	203
ségnek a csütörtökhelyi fő-		Matyóczy-ház az unghvári	
templom számára tett fize-		jezsuiták birtoka	406
tései	175	Mayerberg, cs. kir. nagy-	
Martinovszky Péter hunfal-		követ a lengyel királyi	
vi prépost	183	udvarnál	229
Márton szerzetes, a lechni-		Mecskey István Eger vár-	
czí, később a kamaldoli		ban	14
perjelség alapítója	197	Medsát (mező ?), a béli apát-	
Máté, tapolczai fő-apát	105	ság birtoka	44
Máté (Gömör) szálló a s.-ládi		Medvicher János, luther.	
pálosoknak adományozta-		hithirdető	110
tott	82	Megváltónak szentelt ká-	
Mátéfalvai (Mathejócz) bir-		polna Egerben	6, 9
tokukat Gargovi gróf fiai		Megy helység a béli apát-	
a stolai monostornak ado-		ság birtoka	47
mányozták	243	Megyeri Gergely szölleje . . .	266
Mátéfalvi birtokrész	211	Megyery Mihály özvegye a	
Mátéfalvi (Mathejócz) József		sárospataki jezsuitáknak	
és Jordán a lethoni kol-		szöllejét adta	317
lostornak gyurkfalvi mal-		Mehemet török császár	15
mukat adták el	209	Meinhard, Sion helység ple-	
Matheides János, szepesi		bánusa, a stolai benzés	
kanonok	116	monostor alapítója	243
Mathejócz, lásd : Mátéfalva.		Melith (Bribéri), kir. tanácsos	63
Matkó (Pest) puszta	7	Melith György	407
Matusnay Györgynek és Pál-		Melith György szerednyei	
nak N.-Muzsáy helység		szöllejét az unghvári je-	
íteltetett oda	376	zsuitáknak adta	403
Mátyás Magyar- és Kázmér		Melith Zsigmond gyüleveczi	
Csehország királyai	12	jobbágytelkét a szatmári	
Mátyás a szepesi sz. Márton		jezsuitáknak ajándékozta . .	351
prépostnak Heymuth és		„Mellei fontis“ apátság, lásd :	
Lethon helységeket ado-		Hárskut.	
mányozta	206	Memlekezh, török építőmes-	
Mátyás, szepeshegyi pré-		ter	15
postnak, Almásföld ado-		Menedékszirt (Lethonkö),	
mányoztatott	159	karthausi monostor	8
Mátyásfalvi erdő, rét s szán-		Menedékszirti karthausiak	
tóföld a löesei jezsuiták		birtoka, Nehre v. Stras-	
birtoka	222	ka helység	198
Matyasovszky András, do-		Menedékszirti karthausi ko-	
moszlói plebánus	39	lostor, lásd : Lethon s Le-	
Matyasovszky Imre igény-		thenkö.	
pöre a lechniezi kamal-		Menhard család szántóföldrét	
doliak birtoklása ellen	204	a stolai monostornak adta el	243
Matyasovszky József rózsá-		Mércse puszta	25
hegyi bérlő	233	Mérk, a mislyei prépostság	
		birtokrész	373

- Meskó Jakab bárónak adományoztatott a széplaki udvartelek 321
- Meskó Jakab báró szőlleje 266
- Meskó Jakab özvegyének, Hegymeghy Borbálának háza a sárospataki jezsuitáknak birtoka lett 317
- Mészáros-utca Miskolczon 89
- Metanasta jászok 75
- Metzenseif (Alsó- és Felső) helységek 135
- Mező-Keresztes mezőváros a diósgyőri várhoz tartozik 57
- Mező-Kövesd mezőváros a diósgyőri várhoz tartozik 57
- Mező-Tárkány egri káptalani jószág 5
- Michalik György háza Rózsahegyen 237
- Michna család 233
- Miechovi lengyelországi monostor 194
- Migléc az egri káptalan jószága 5
- Mihály, stolai perjel 243, 244
- Mihály, regécsi várnagy 305
- Mihályi Pál gyöngyösi lakos háza az uri terhektől fölmentetett 66
- Mihluk majorság, a jászói prépostság birtoka 130
- Mike család tagjai a lethoni kolostornak somogyi örökségüket ajándékozták 208
- Miklós egri püspök 9, 28
- Miklós jászói prépost kiközösítése 137
- Mikolay Boldizsár udvartelke Szatmárt 345
- Mikolay Boldizsár háza a szatmári jezsuitáknak adományoztatott 351
- Mikusa puszta, a leleszi prépostság birtoka 298
- Minden-Szentek temploma Miskolczon 93
- Minden-Szentek temploma Beregszászon 373
- Minden-Szentek a reformátusoktól visszafoglalt, n. károlyi plebániatemplom 386
- Mindszent jászói helység 135
- Mindszentek oltára a sz. háromsági késmarki templomban 191
- Mindszenten egy ház a tapolczai apátság birtoka 105
- Mindszenti Klára, lásd: Csáky István.
- Minorita szerzetesek Miskolczon 92, 93
- Minorita társház Lúcsén 219
- Minoriták kolostora Egerben 30
- Minoriták kolostora Eperjesen 286
- Minoriták társháza Szatmárott 347
- Mirandula Pál olasz építész 14
- Miskolcz korona mezőváros története 87-94
- Miskolcz mezőváros utcái 89, 90
- Miskolcz mezőváros a diósgyőri uradalom járuléka 57
- Miskolcz lakosainak szabaddalmi és kiváltságai 88, 89
- Miskolczi ház a dédesi pálosok birtoka 55
- Miskolczi minoriták kolostora 93
- Miskolczi sz. István plebániatemplom 91, 92
- Miskolczi mostani templomok és kápolnák 93, 94
- Miskolczi Minden-szentek temploma és kórház 93
- Miskolczi boldogs. szűz Mária templom 92
- Miskolczi udvarhely, malmokkal és szőlőkkel a diósgyőri pálosok birtoka 59
- Miskolczon tartandó országos vásárok 91
- Miskolczon kiűtött tüzvész 91
- Miskolczon nemes udvarhely és malom a tapolczai apátság birtoka 105
- Miskolczon vármegyeház 90
- Miskolczi tót- és papszeruteczában lakó zsellérek 89
- Mislye prépostság és széplaki apátság Kassa városra iratott át 249
- Mislye prépostság fekvő javai 303, 304
- Mislyei prépostság javai a kassai jezsuitáknak adományoztatottak 305, 258
- Mislyei prémontrei prépostság története 303-305
- Miticzky család 233

Miticzky család háza a rózsáhegyi kegyesrendi atyáknak adatott át . . .	237
Mittermayer Ádám a szatmári jezsuitáknak pénzüsszeget hagyott	353
Mnich (Mönchsberg) nevű hegyen levő sz. Márton templom mellett a templom vitézek szállodája .	236
Mochnya, Eperjes város birtoka	279, 288
Mochnya helység az eperjesi jezsuiták birtokába került	288
Mochnya helység, Hrapkó helység helyett, az ottani sz. Ágoston rendi perjel-ségnek adatott át	294
Mocsár helység az unghvári pálosoknak adományoztatott	400
Mocsár helység iránt az unghvári pálosok és Viczmándy Mátyás közt létesült egyezkedés	400, 401
Modlány Kristóf neje, Grocholi Mária, a sárospataki Szentháromság szerzeteseknek hagyományozott	315
Modlányi Kristóf a sárospataki jezsuitáknak szüllejét adta	317
Mokcsay András erdélyi püspök	264
Mokcsay püspök háza Kasán	258
Monaki Miklós Szada helységbeni birtokrészét a diósgyőri pálosoknak zálogosította el	59
Monaky Miklósnak tokaji udvarhely szőlővel adományoztatott	330
Monejkeldi (Monaj) föld a jászói prépostság birtoka	130
Monoky család, Szerencs helység birtokosa és az ottani apátság alapítója	322
Monor mezőváros (Pest)	7
Monoszlay Miklós egri püspök	31
Montaj puszta, az egri káptalané	6
Morc István gerséni háza a szendrői jezsuitáknak adadni rendeltetett . . .	104
Moritz Balázsra egy n.-mu-	

zsaí és benéni birtokrész malontelek és szőlővel együtt iratott át	377, 378
Munkács vár járulékaival, Hollós Jánosnak, később Báthory Istvánnak adományoztatott	371
Munkács vár és uradalomhoz tartozik Bereg és Beregszász	371
Munkácsi uradalom Beregszászszal Rákóczy Györgynek adományoztatott . . .	373
Munkácsi görög-katholikus püspöknek ajándékozott az unghvári jezsuita társoda	407
Munkácsi görög-katholikus püspökségnek átadottak a tapolczai apátság birtokai	107
Mustafa török basa Jászberényben	80
Muthmer szépei prépost az ottani káptalannak ajándékozta Haymuth és Letthon helységek jövedelmét	159

N.

Nagy Ágnes szőlője	40
Nagy István	32
Nagy István neje, Kovács Katalin szülleje	266
Nagybánya város egyházi épületeivel	355—369
Nagybánya városnak bányamivelése és viszonyai	358, 359
Nagybánya város templomai és szegényápolója	360, 361, 362, 363, 365, 364
Nagybánya város viszonyosságai	356, 357, 358
Nagybánya vidék lakosainak kiváltságai és jogai	355, 356
Nagy- és Felsőbánya a magyar királynénak tulajdona	355
Nagy- és Felsőbányaért Báthory Istvánnak Szatmár-Németi mezőváros adatott át	343
Nagybányai Jézus társasága székháza	364
Nagybánya várkastélya	356, 357
Nagybányán létezett a sz.	

- Ferenczrendi szerzetesek, később a minoriták kolostora 362, 363
- Nagybányán létezett polgári lakók 359, 360
- Nagyboldogasszony eziszterezita rendi apátság 42—53
- Nagyboldogasszony kápolnája Egerben 9
- Nagyboldogasszony emlékére szentelt jászberényi plebániatemplom 79
- Nagyboldogasszony plebániatemplom Felsőbányán a jezsuitáknak a latott át 367
- Nagyboldogasszony temploma Felsőbányán 362
- Nagyboldogasszonyról czimzett rozsnói plebániatemplom és székesegyház 113
- Nagyboldogasszonyról nevezett füleki templom 119
- Nagyboldogasszonyról nevezett komlósi sz. sir kanonok rendi templom 295
- Nagyboldogasszonyról czimzett sz. Domonkos rendi templom 254
- Nagyboldogasszonyról czimzett apátfalvi plebániatemplom 52
- Nagyboldogasszonyról nevezett gölniczi plebániatemplom 126
- Nagyboldogasszonyról czimzett podolini templom 231
- Nagyboldogasszonyról czimzett, hajdan pálos templom, S.-A.-Ujhelyen 336
- Nagy-Cselej falu 33
- Nagy-Endre puszta 6
- Nagy-Frankova, a lechniczi remeték birtoka 204
- Nagy-Iván egri káptalani jószág 5
- Nagy-Iván (Heves) puszta 7
- Nagy-Kápos a leleszi prépostság birtoka 298
- Nagy-Károly mezőváros a kegyes iskolák rendje tárházával 384—387
- Nagy-Károly mezőváros lakosai és épületei. 385
- Nagy-Károly helységben Jézus társasági atyák telepedtek le 349
- Nagykárolyi plebánia templom és a kegyesrendiek székháza és temploma 386
- Nagy-Kemenceze birtokrész az ughvári jezsuitáknak adatott 405
- Nagy-Kemenceze falu tizeddel együtt adatott az ughvári jezsuitáknak. 402
- Nagy-Lám András által elfoglalt körtvélyesi birtokrész 204
- Nagylechniczi karthausi birtokrész 199
- Nagymihályi Mihály az ughvári jezsuitáknak szüllejét adja 406
- Nagymihályi Sándor Leleszen birtokos 209
- Nagy-Muzsai helység Matunay György és Pálnak íteltetett oda 376
- Nagy-Muzsai és beneni birtokrész, malom, telek és szőlővel Moritz Balázsra iratott át 377, 378
- Nagy-Muzsany helység a beregi sz. Pál remetéknek birtoka 376, 377
- Nagy-Muzsanyon parlag telek a szatmári jezsuitáknak adatott el 351
- Nagy-Sáros, lásd Sáros.
- Nagyszombati sz. István papnevelde fentartására a széplaki apátsági jövedelmei fordítottak 321
- Nagy Szöllös mezővárosban a sz. Ferenczrendi szerzetesek kolostora 391—395
- Nagy-Szöllösi Boldogasszony, jelen pedig urunk menybemeneteli plebánia templom 394
- Nagy-Szöllösi sz. Ferenczrendi szerzetesek visszahelyeztetése 393, 394
- Nagy Szöllösi országos vásárok 391
- Nagy- másképp Felső-Tornya helységben létezett pálosrendi remeték 337
- Nagyut, Chobánka család birtoka 64
- Nagy-Zsolczán egy malom a diósgyőri pálosok tulajdona 59
- Nándorfejérvárért (Belgrad) Vukovich rácz fedelem-

nek cserébe adatott Szatmár mezőváros	342
Názarénus szerzetesek Felsőső-Tárkány mellett	27
Négy Szállás a philisteusok lakhelye	77, 78
Nehre helység, lásd: Eur.	
Némesány András szülöje	261
A német lovag rendnek a jász-kun terület adatok át	79
Németh Dorottya szülöje	39
Németh Mihály szülöje . .	40
Némethi (Szatmár-) név eredete	340
Németi (Szatmár-) ben létezett dömösrendi apácák zárdája	348
Némethy Erzsébet, előbb Ruzskay János, később Szabó István özvegye házat adta el	366
Némethy Ferencz, Tokaj vár parancsnoka	829
Némethy Miklós helysége Bosos	401
Neoforum, lásd: Ujpiacz.	
Neumayer Ferencz hagyomány	40
Neuschl Márton a nagybányai jezsuitáknak házat adta el	367
Neczorin Flórián pásztoi és velehradi apát	95
Nota puszt a tapolczai apátság birtoka	105
Novácsan, lásd: Jászó-Ujfalu.	
Novaj, egri prépostsági falu	4
Nyárad helység az egri jezsuitáknak adatott	35
Nyarsi Demeter püspök adománya az eperjesi szegényápolda számára 286,	288
Nyarson létezett sz. Demeter templom	288
Nyáry Pál egri várkapitány	15
Nyáry Zsigmond a Schavnikhoz tartozó javakat elfoglalja	34
Nyáry Zsigmond a diósgyőri vár főkapitánya	83
Nyerges halom Rozsnyó mellett	130
Nyesta föld a jászói prépostság birtoka	130
Nyirez (?) birtok Polyán a szepesi gróf fiának adományoztatott	193

O.

Obb és Samphleben nevű lakosainak Felső-Kassa adományoztatott	246
Ófalui (Szepes-) majorság a lecnici karthausiak tulajtona	198, 201
Olákhékesi kert a felsőbányai jezsuitáknak adatott	369
Oláh Miklós, tapolczai apát	106
Oláh Miklós egri püspök 14,	18
Olan család	5
Olaszi falu udvarhelyyel a terebesi pálosok birtoka	327
Olaszi helység a terebesi pálosoknak ajándékozott	326
Olaszi helység az ujhelyi pálosok birtoka	338
Olcsva a mislyei prépostság birtoka	303, 304
Olcsva helység a beregszászi dömés és Ferenczrendi szerzetesek birtoka	375
Olcsva helység a Károlyi családnak adományoztatott	385
Olezno, Schavnik apátsági puszt	34
Oldamur kunok vezére	76
Ollasyma jászói prépost	135
Oluptulma atyjának Rettelnek adományoztatott Sátorallya-Ujhely	334
Oluptulma atyja Rettel, Árpád egyik alvezére, talán Sárospatak helynek alapítója	309
Olvár puszt a rozsnyói káptalan birtoka	113
Ómányi család	46
Omethin János a nagybányai szegény-ápolának Tóthfalu (Giród-) majorságot hagyományozza	363
Ond helység a tokaji pálosok birtoka	332, 333
Ond a lőcsei jezsuiták birtokrésze	221
Onya a gombaszögi pálosok birtoka	120
Orbán kápolna Gyöngyösön	65
Orbánfalva, lásd: Urbánfalva.	

Orezy Istvánnak a gyön- gyösi birtok adományoz- tatott	65, 66
Orezy István, mádi és ondi birtokrésze	222
Orlay család rimaszombati birtokos	145
Ornolth a béli apátság bir- toka	45
Orosz Annának a nagybá- nyai udvarhely adatott	358
Orosz György és János há- za Egerben	39
Orosz Zsigmondnak akárhol fekvő birtoka adományoz- tatik	249
Oroszújfalú helység Nagy- bánya városnak adomá- nyoztatott	358
Ország Borbála, lásd: Tü- rök István.	
Ország család rimaszom- bati birtokos	144
Ország Ilona, lásd: Peré- nyi Gábor.	
Ország Kristófnak Losonez- nak fele adományoztatott	143
Ország Mihálynak zálogba adatott Gyöngyös helység	64
Osselinszky János és Bártfa város	271
Ostffy Miklós, leleszi prépost	301
Ostoros puszta	25
Ostoroson Eger mellett szől- lőművelés	48
Osztrozsnicza helység a te- rebesi pálosok birtoka	327
Ozoray Dániel a nagybá- nyai jezsuitáknak majör- ságot és földet zálogosi- tott el	365
Ördög Simon gróf fia Péter	383
Ördögluka föld a dédesi pá- los kolostor birtoka	55
Örközhegy, lásd: Pozsaló.	
Önböly helység a Károlyi esaládnak adományozta- tott	385
Orangyalok szobra Egerben	39

P.

szántóföldet adott cse- rébe	366
Paczot János szepesi kano- nok	204
Paczot Judit, Sennyey Sán- dor özvegye, a homonnai jezsuitáknak alamizsnát rendelt	404
Pálfalvay, szepesi prépost .	160
Pál Erzsébet hagyományo- zása	102
Pál (Szent) remete szerze- tesei Egerben	31
Palágyi család és Velika- Palágy birtok	335
Pálfalvi János erdélyi püs- pökök és szepesi pré- postnak a daróczyi szent Antal kórház javadalmai adományoztatott	180
Pálffy András feltöbi taná- csos szállót, rétet és pénz- összeget adományoz az ot- tani jezsuitáknak	368, 369
Pálffy Nándor egri püspök, mint jászóvári prépost	136
Pálffy Tamás által a kassai papaeveldének átengedet- tett Heitze helység	261
Pálffy Tamás egri püspök	26
Palkonya, lásd: Tisza-Pal- konya.	
Palma Ferencz szülőhelye Rózsashegy	232
Palocsay István neje Káro- lyi Judit	383
Palocsay István, és Gábor a landeki kastély és hely- ség birtokosai	195, 196
Palócz Antal tiltakozás	278
Palócz György szepeshegyi prépost	157
Palócz népség	
Palóczy Antal és Mihály a leleszi prémontrei egy- ház véd- és kegy-urái	385
Palóczy Antal Kelecsény helységet az unghvári pálosoknak adományozta	409
Palóczy család és Antal hagyományozása	6
Palóczy Mátéra, az ország nádorára, Sárospatak ira- tott át	310
Palóczy Mátyás s Endre által a leleszi monostor s templomok elkövetett rablás	298, 299

Paczák György és Gergely
a nagybányai jezsuiták-
nak jobbágytelket és

- Pálos rendi remeték a szatmári jezsuiták által abba hagyatott iskolai tanítást átvették 353
- Panka Péternek a gönczi pálosok birtoka adatott át 293
- Pap Dániel háza a szatmári jezsuitáknak adományoztatott 351
- Papszer-utca Miskolczon 89
- Parasza puszta a Bozsnya káptalan birtoka 113
- Parasznya, diósgyőri uradalmi helység 57
- Pásztói és pilisi apátságok egyesítése 96
- Pásztói eziszterezita apátság 94
- Pásztói egyház kegyurai 59
- Pásztói János Domonkos fia 59
- Pata mezőváros Gyöngyös mellett 73
- Patakujhelyi pálos kolostor perjele Imre 127
- Patkay Erzsébet Polyay Péter neje birtoka Ungvárott 397
- Pataky Ferencz szőllejét az ungvári jezsuitáknak adta el 406
- Pataky Imrének huszti udvarhely adományoztatott 380
- Pataky János kispataki jobbágytelke a sárospataki jezsuiták birtoka 316
- Pataky Jánosnak a s.-pataki jezsuita templom számára tett pénzbeli adománya 317
- Pauernfeind Menyhért, hrappkői apát 288, 295
- Paxy Klára házának egy része a szatmári jezsuitáknak adott 325
- Pázmán Péter érsek és bibornok 70
- Pázmán helység a béli apátság birtoka 44
- Paszag egri káptalani puszta 5
- Pécsey Gáborra átruháztatattak a bodogkői javak 222
- Pecz János és Ethés Mária a rozsnói sz. Ferencz-rendi társház alapítója 117
- Pecze nevű malom Gyöngyösön 67
- Pekry Lajos Rózsahegy város földesura 232
- Peliny Bálint és Gábor háza Egerben 23
- Perecese föld a jászói prépostság birtoka 130
- Perényi család a sz. Ferencz-rendi szerzeteseket Kassára telepítette 256
- Perényi család tagjai a huszti uradalmat bírták 379
- Perényi Ferencz Izabellához Zápolya özvegyéhez pártolt át és Sáros várába vitetett 393
- Perényi Ferencz parancsára Kapisztrán János holtteste mély kútba dobott 393
- Perényi Gábor nővére fiának Drugeth Györgynek hagyományozza Terebes várát 325
- Perényi Gábornak, ez által nejeinek Országh Ilonának adományoztatott a diósgyőri vár 58
- Perényi Imre nádor a pálos remete rend terebesi kolostorának alapítója 326
- Perényi Imre, mint Eperjes város ura 282
- Perényi Istvánnak adományoztatott Terebes vár 325
- Perényi Mihálynak hitvese Székely Katalin, és annak leánya Erzsébet, Forgách Imrének neje 292
- Perényi Miklós mester a hrappkői sz. Ágoston rendi perjelségnek alapítója 294
- Perényi Miklós Ulászló király vezére 247
- Perényi Miklósnak adományoztatott Sárospatak 310
- Perényi Miklósnak ajándékozott S.-A.-Ujhely 335
- Perényi Péter pártvezér 49
- Perényi Péter a terebesi pálosokat elűzte 326
- Perényi Péter Patak várát foglalta el 310
- Perényi Péter erőszakoskodásai Leleszen 209
- Perényi Péternek adományoztatott Podolin 229
- Perényi Péter, Ferdinand király vezére és egri várnagy 13
- Perényi Zsófia, Belényi

- András özvegye, a felsőbányai jezsuitáknak több telket adományozott . . . 368
- Perényiek és Dobók közt Sárospatak végetti pörlekedés 310
- Perényiek a nagy-szöllősi sz. Ferenczrendi szerzetesek kolostorát építették 392
- Perényiek N.-Szöllős mezőváros urai és ezeknek erőszakoskodásai 392
- Perényiek a sz. Ferencziek Nagy-Szöllősrei visszahelyeztetésére új alapítványi okmányt állítottak ki 393, 394
- Permillér György sebész, és Anna a felsőbányai templomnak házat és kertet adományoztak 368
- Pernstein János özvegye Székely Magdolna 124
- Pesten a czeplédi-utcza 5
- Pesti Ferencz, lásd: Bornemisza.
- Péter mester mint lublóí várnagy 243
- Péter, leleszi prépost 300
- Pétery és Döry nemesek Harsány és Kürt pusztái 25
- Pethe (gersei), füleki földesur 118
- Pethe Anna, Rákóczy Pál özvegye az unghvári jezsuitáknak 2000 ftot hagyományoz 404
- Pethe László udvarhelye Jászón 134
- Pethe László, szepesi prépost, az ottani káptalannak ajándékozott helységei 168
- Pethe Márton, jászói prépost 136
- Pethe Rozina alapítványa 171
- Pethes János 71
- Pethő János, királyi hadvezér, Szerencs várát ostromolta 323
- Pethő Zsigmondnak adományoztatott Remete helysége 387
- Petrahó helység a pálos remete rendnek adományoztatott 337
- Petrás Ernő pénzbeli ajándéka 266
- Petri helység a Károlyi családnak adományoztatott 385
- Petri (Borsod) pusztája 83
- Petri-Zsadány pusztát a szepesi káptalan vette meg 160
- Petrik András egri kanonok szöllője 72
- Petrik Mihály hagyományozása 102
- Petrik, tapoleczai apát 106
- Petróczy János 180
- Petrovay Antal unghvári háza 397
- Petrovay Zsuzsanna, Órczy Istvánnak neje 222
- Petroy Márton, lásd: Tóth Erzsébet.
- Philisteus név és a Jászok 74, 77
- Pikóczy Eleonora a kegyesrendieket behozta Sátorallya-Ujhelyre 338
- Pilárik Illés a sárospataki jezsuitáknak szántóföldjét iratta át. 317
- Pilisi és pásztói apátságok egyesítése 96
- Pinninger Farkas az eperjesi karmelhegyi szerzetesek perjele 235
- Prizslop helység a terebesi pálosok birtoka 327
- Pisky (Békes) birtok 7
- Pisza Pál a 16 szepesi város kormányzója 233
- Pochay (Bihar) vár 14
- Podiebrád, cseh király 12
- Podhorányi Gábor a szatmári jezsuitáknak házat és malmát ajándékozta 353
- Podhorányi János-féle ház Szatmárott 344
- Podolin város tizede a szepesi prépost- és káptalannak adományoztatott 159
- Podolin mezőváros és temploma 227
- Podolin város lakosainak szaporítása és a városnak jogai 227, 238, 229
- Podolin mezőváros, Ulászló lengyel királynak zálogosított el 229
- Podolin, Lubló és Gnezda kiváltságos mezővárosok birtokosai 230
- Podolinban a Nagyboldog-

dogasszony plebániatem- plom	231
Podolinban a kegyesrendiek sz. Szaniszló temploma	231
Podolni János és Stock János a szepesi prépost közt kitört pör	243
Pogány János és György telke Szigethen	389
Poha Benedek a dédesi re- mete sz. Pál kolostornak alapítója	54
Pohárnok család Gyöngyös birtokosa	64
Pochyu (Poheg?) föld a jászói prépostság birtoka	130
Póka Tamás somodi udvar- helye	171
Pola szepesi várispánnak Farkasfalva és Pokay- majorság adományozta- tott	155
Polan és Rikolf testvérek birtoka Késmarkon 184,	185
Polenapi által a kassai tápintézetnek szerzett Sós-féle ház	261
Polgár Mihály két Szinyér- várallyán létezett szántó- földét a nagybányai je- zsuitáknak adta oda	366
Polgári jószág	6
Polján gróf fiának András- nak adományoztatott Ra- kus s Nyirez birtok	193
Polyán a leleszi prépostság birtoka	298
Polyankai Anna, Horváth János özvegye	157
Polyany László unghvári háza	397
Polyay Péter, lásd: Pat- kay Erzsébet.	
Pongrácz István kínoztatása és meggyilkoltatása	262
Pongrácz Imre prépost szülöje	171
Ponyatovszky szepesme- gyei fő	230
Porchi István főtárnokmes- ter	95
Porkoláb István meggyil- koltatása	363
Porkoláb Péter s testvérei	5
Poroszlón a béli apátság bir- tokrésze	45
Poroszlói benézés apátság .	97

Pons Mihálynak adományo- zott Bachtta föld	279
Pozsaló nevezetű Ökörhegy Rozsnyó mellett	105
Primfalva, lásd: Primócz.	
Primócz (Primfalva) hely- ség a schavniki apátság birtoka	239, 240
Proszner Bálint, a nagybá- nyai pénzverde kormány- zója	359
Pruckner János adománya 253, 256, 257,	267
Pruckner Vilmos szülöje .	265
Pulszky Dániel és Alsó Vo- lya helység	273
Puscher Jánosnak a nagy- bányai kőház adatott át	358
Pusztá-Kérch (máskép Pré- postföldre) pusztá	136
Puxai Benedek adománya az unghvári pálosok ré- szére	399
Püspöki palota Egerben . .	10
Pyber János egri püspök és Ferencz	136
Pyrker János egri érsek által a szerzetes szüzeknek szánt hagyaték	42
Pyrker János László, egri érsek, az új bazilikának állítója	28

R.

Rác Demeter a tokaji pá- losoknak szülöjét hagyo- mányozta	331
Rác kapu s külváros Egerben	11
Radács helységi birtokrész Kassa városnak adomá- nyoztatott	250
Rádeczi István egri püspök	15
Radistván diósgyőri ura- dalmi helység	57
Radvánszky - féle birtok Hunfalván	182
Radvány István szerencsi várnagy	324
Radzivil herezeg bőkezű- sége	283
Ragacs (Regécze) major- ság	305
Rákóczy család birtokába került Sáros vár fekvő ja- vaival	308

Rákóczy Ferencz Rozsnyón uralkodó	110	diósgyőri pálos kolostor javai irattak át	60
Rákóczy Ferencz a ládi pálosoknak szóló védelevele	84	Rákóczy György és neje Lorántffy Zsuzsanna Sárospatak birtokosai	310
Rákóczy Ferencz és a plebánialak Gyöngyösön	67	II. Rákóczy György és a lengyelországi háború	344
Rákóczy Ferencz és Gölnicz mezőváros	125	Rákóczy Györgynek a tokaji uradalom adományoztatott	329
Rákóczy Ferencz és Miklós, jászói prépost	137	Rákóczy Györgynek adományoztatott a munkácsi uradalom	373
Rákóczy Ferencz és neje Zrínyi Ilona	310	Rákóczy Györgynek adományoztatott Gyöngyös mezőváros	65
Rákóczy Ferencz és nővére Julianna, gróf Aspremont neje, közt a tokaji uradalom osztályozására nézve történt szerződés	330	Rákóczy Imre a sátor-allyuhelyi sz. Imre templomot építtette	336
Rákóczy Ferencz által a kassai sz. Orsolya apácáknak tett ajándékozás	257	Rákóczy Pálra átíratott a lechniczi kolostor	203
Rákóczy Ferencz és László rállyai szőlleje	264	Rákóczy Zsigmondnak zálogosított el a munkácsi uradalom	272
Rákóczy Ferencz a löcsei jezsuitáknak védelevelet adott	225	Rákóczy Zsigmond egri kapitány	323
Rákóczy Ferencz Szelepcsényi Györgynek mádi és ondi birtokrészeit iratta át	222	Rákóczy Zsigmond regécsi főkapitány	305
I és II. Rákóczy Ferencz és Szerencs vára	324	Rákos halom Rozsnyó mellett	108
II. Rákóczy Ferencz Kassát elfoglalta	248	Rákoson egy birtokrész és vám a s.-ládi pálosoknak adományoztatott	82
II Rákóczy Ferencz hatalmába került Huszt vára	381	Rakusz birtok Polyának, a szepesi gróf fiának adományoztatott	193
II Rákóczy Ferencz alatt az unghvári jezsuiták ifjúsága újra elszéledt	404	Rakusz helység fele a lethoni kolostornak birtoka	209, 210
II. Rákóczy Ferencz N.- és F.-Bánya várost elfoglalta	357	Rangon Gábor egri püspök Raró helységben Kéry-féle várkastély	30
II. Rákóczy Ferencz Király-Helmezbirtokosa	301	Rás helység a széplaki apátság birtoka	171
II. Rákóczy Ferencz a sárospataki várat elfoglalta	311	Raskai szállók az eperjesi jezsuitáknak adatnak át	319
II. Rákóczy Ferencz Tokaj várát elfoglalja	330	Paszlovicz Zsigmond és Bártfa város helységei	287
Rákóczy fölkelése Egerben 16, 21,	22	Rátki László a regécsi pálosoknak Horváthi helységben létezett birtokrészét adományozta	273
Rákóczy György Kassát megtámadja	247	Ratold grófnak adományoztatott S.-A.-Ujhely	306
Rákóczy Györgynek Szatmár vára adatott át	344	Ravazdon egri káptalani malom	335
Rákóczy György az unghvári jezsuitákat száműzte	404	Regécz vár járulékaival Györgynek, Rácorszag	5

- kényurának adományoztatott 305
- Regéczi sz. Pál remeterend birtokai és szabadalmi . 306
- Regéczi remete sz. Pál rend társháza 305
- Regéczke falu temploma és sz. László király ereklyéi 297
- Regéczke, lásd: Ragacs.
- Reich Antal özvegye, Dorottya, költségén építendő bártfai sz. kereszt kápolna 275
- Reisinger Fülöp rosznyói háza az ottani jezsuiták részére lefoglaltatott . . 116
- Relova helység Sváb Károlynak jusson 204
- Relovszky János udvartelke Relován 204
- Remete helység Darkócz Ferencnek, később Pethő Zsigmondnak birtoka . . 387
- Remete helység (Marmaros), pálos kolostorral 387
- Remete helység (Szepes), negyed része Szomolnok mezővárosnak adományoztatott 145
- Remete helység (Szepes), szabadalmi 148
- Répás, lásd: Felső-Répás.
- Répásy Mihály somodi háza 171
- Ressó helység a bártfaiaknak adományoztatott 272, 273
- Rettel nevű vitéznek, Olupulma atyjának, S. Alja-Ujhely adományoztatott . 334
- Rettel és Rettel-Potokának nevezett Sárospatak mezőváros 309
- Rhédey Ferencz gróf és neje Bethlen Drusina háza Huszton 380
- Richnó várnak ura Zápolya János lett 156
- Richwald helység a lechniczi karthausiak birtoka 199, 204
- Richwald helység Bártfa város birtoka 273
- Ricolphnak Farkasfalva és Pokaj majorság adományoztatott 155
- Rikolf és Polan testvéreik birtoka Késmarkon 184, 185
- Rikolf gróf fia Lechnicz és
- Nehre helységek birto-
kosa 197, 198
- Rimaszombat mezőváros vallási viszontagságai . . 146
- Rimaszombat mezőváros egyházi épületeivel 143—147
- Rimaszombat mezőváros kiváltságai és szabadalmi 144, 145
- Rimaszombat mezőváros előbb a kalocsai érsek, később Széchenyi Tamás birtoka 144
- Rimaszombat Losonczy Albert, Ország János és Forgách Zsigmond birtoka 144
- Rimay István diósgyőri tiszttartó 83
- Rinola Ágostonnak elidegenítettett herbersteini birtoka N.- és F.-Bányán. . 359
- Rosen Mihály schavnikai apát. 240
- Roskócz helység, a szepesi prépost birtoka 159
- Rottal János Sáros vára kapitánya 273
- Rottenstein Ignác 21
- Rozgon család helysége Csernakó 314
- Rozgonyi családnak a széplaki apátságra vonatkozó véd- és kegyuri joga . . 319
- Rozgonyi család Szepesi földesura 134
- Rozgonyi János özvegye Bánffy Dorottya 69
- Rozgonyi István és György pozsonyi grófoknak Szepesvár adományoztatott 155
- Rozgonyi Istvánnak és Jánosnak a diósgyőri vár, Cseréps Dédes helységekkel zálogjogon átadatott 57
- Rozkóványi László a szendrői jezsuita társháznak alapítója 103
- Rozgonyi László adományozása 5
- Rozgonyi Lőrincz által történt Liszka helységnek kirablása 159
- Rozgonyi Péter, egri püspök 4
- Rozgonyi Péter-, János- és Istvánnak adományoztatott Gyöngyös helység . 64

Rozgonyi Sebestyén II. Mátyás király hadvezére . .	247
Rozgonyi Simon egri püspök	11
Rózsahegy mezőváros kiváltságai	233, 234
Rózsahegy mezőváros egyházi épületeivel . .	232—237
Rózsahegyén gyakori tűzveszélyek	234
Rózsahegyén kegyesrendi atyák társodája és temploma	237
Rózsahegyén a főtemplomi plebános és káplán jövedelmei	235, 236
Rózsahegy sz. László templom oltári	235
Rózsahegy sz. Márton templom mellett létezett templariusok szállodája . .	236, 237
Rozsnyó mint királyi birtok Lodomér, esztergomi érseknek, adományoztatott	108
Rozsnyó néveredete	108
Rozsnyó püspöki és bányaváros leírása	108—113
Rozsnyó mint püspöki székhely	112
Rozsnyó városnak szabadsalmai és kiváltságai . .	109
Rozsnyói sz. Ferenczrendi szerzetesek társháza	118
Rozsnyói jezsuita gymnasium a jászói premontréi kanonokoknak adatott át	116, 117
Rozsnyói főtemplom és székesegyház leírása	113, 114
Rozsnyói polgárok váufizetése	111
Rozsnyón létezett jézustársasági székház	115
Rozsnyó szomorú napjai	109, 110
Rudger János késmarki bíró	191
Rudnók jászói helység	135
Rudóbánya helység a szendrői eszuitáknak adományoztatott	103
Rueber János Laszko után a késmarki vár és városa lett	187—189
Rueber János császári hadvezér	346
Ruffus György és Emődön volt szülöje	82

Ruke család Szalok helységre vonatkozó követelései . .	298
Runyai Mihály özvegye Bartha Péter leánya	399
Ruszká, lásd: Göncz-Ruszká.	

S.

Sághy Zsófia hagyatéka	40
Sajó-Hidvég, az egri püspök helysége	10
Sajó-Lád a remete szent Pál szerzeteseknek társháza	82
Sajó-Petri birtokrész	82
Sajó-Petri diósgyőri uradalmi helység	57
Sajó-Szent-Péteri prépostság	104
Sajó-Szent-Péter mezővárosban sz. István király plebánia-egyház	104
Salgay Bálint telke Szatmárt.	345
Salgó család Gyöngyös birtokosa	64
Salgó helység Eperjes városának birtokrésze	279
Salm Miklós gróf	13
Salmis Gyula gróf és hitvese Thurzó Erzsébet	124
Salamon jászói prépost	131
Samberg flandriai gyarmatos Kassán	246
Samphleben és Obb nevű lakosoknak Felső-Kassa adományoztatott	246
Sámuel Aba király. lásd: „Aba Sámuel“	98
Sáncz-külváros Egerben	13
Sár helységben sz. Anna s olajban főtt sz. János kápolnái	100
Sára helység az ujhelyi pálosok birtoka	338
Sarbalásnak nevezett szőlő a kassai domonkosok birtoka	255
Sárhegy alatti szőlő	71
Sári apátság kegyurai	99
Sári apátsági apátok névsora	99
Sári apátságnak alapítója Aba Sámuel király	98
Sári benzés apátság és a szent Ágostonrendi perjelség	98

- Sarlós boldogasszony kápolnája Lőcsén 220
- Sarlós boldogasszonyról nevezett helynökségi pálos társház Ládón . . . 82, 95
- Sarlós boldogasszony temploma Késmarkon 191
- Sarlós boldogasszonyról nevezett egyház Szatmárott 347
- Sarlós boldogasszony temploma Stószon 150
- Sarlós boldogasszonynak szentelt mostani plebániatemplom Terebesen egykor a pálosok temploma volt 327
- Sarlós boldogasszonyról nevezett losonczy plebániatemplom 143
- Sarlós boldogasszonynak szentelt tokaji pálosok zárdája 331
- Sarmatak Kassa város környékének népe 245
- Sáros helység a terebesi pálosoknak ajándékozott 326
- Sáros mezővárosban szent Ágoston remete rend perjelsége 307
- Sáros vára helyreállítatására gyűjtés rendeltetett el 308
- Sáros vára fekvő javaival a Rákóczy család, később az Aspremont grófok birtokába jutott 308
- Sárosi szent Ágoston remetéknek Tubel várban telek, kaszáló és élelmi szerek adományoztattak 307
- Sárosi sz. Ágoston remetéknek adómentesség adatott 308
- Sárosi szent Jakabnak szentelt plebániatemplom 308
- Sárospatak vár és mezőváros viszonyai 310, 311
- Sárospatak mezőváros a szerzetes rendek zárdáival 309—318
- Sárospatak mezőváros és Kispatak külváros szabadsalmai 311
- Sárospataki sz. Domonkos szerzetesek kolostora 313
- Sárospataki szent Ferencz-rendi szerzetesek társháza 314
- Sárospataki jezsuiták birtokai 318
- Sárospataki jézustársasági székház 315—318
- Sárospataki Orsolyarendi apácák és rabváltó sz. Háromságról nevezett szerzetesrend kolostorai 315
- Sárospataki szegényapolda alapítása 312
- Sárospataki sz. Klára apácák zárdája 313
- Sárospataki vár erődítményei és várkapitányai 312
- Sárospatak országos vásártarthatási joga 312
- Sárossy János háza Huszton 380
- Sárossy Klára és Mária szöjléjüket a szatmári jezsuitáknak adták el 353
- Saskó Sára a felsőbányai jezsuitáknak Kakas nevű gesztenyését engedte át 363
- Sasváry Sebestyén adományozása 5
- Sátorallya-Ujhely viszontagságai, épületei s országos vásárai 335, 336
- Sátorallya-Ujhely hegyei és vizforrásai 335
- Sátorallya-Ujhely templomai 336
- Sátorallya-Ujhelyre telepített kegyesrendiek 333
- Sátorallya-Ujhelyre a gombaszögi pálosok áthelyeztetése 121
- Sátorallya-Ujhelyre Toronyból áthelyeztetett pálosrendi szerzetesek 337
- Sátorallya-Ujhely, lásd : Ujhely.
- Sauberer András, a jászói prépostság második alapítója 138
- Sagerlich Mátyás Kassa város jegyzője 253
- Schavnikai apátság kiváltságai és adományozott fekvő birtokai 239
- Schavnikai apátsághoz tartozott javaknak az egri jezsuiták részére történt adományozása 34
- Schavnikai apátságnak a husziták és Zápolya János alatti gyászos állapota 240
- Schavnikai ciszterciápatság 237—242
- Schavnikai lakosoknak a csü-

- törtökhelyi főtemplomot
illető fizetései 174
- Schmegen (Smizsan), vagy
Somogy földrész 154
- Schmidt József kassai
könyvnyomdász 263
- Schober Márton kassai és
eperjesi házai 264
- Scholcz Felician, a huszti
várkápolna káplánja . . . 379
- Schornstein vára főkapitá-
nya 202
- Schöllinger Ferencz, perne-
ki prémontrei főpap, mint
jászói prépost . . . 137, 301
- Schönborn Lotár mainzei
érseknek adományoztatott
Beregszász 337
- Schumann báróné adománya . 39
- Schützensdorf, lásd: Talvas-
falviak 207, 208
- Schwendi Lázár, a király
fővezére 346
- Scirium nevű lengyel mező-
város 238
- Seitovszky János, rozsnyói
püspök 114
- Sebaldi Menyhért 211
- Sedmiczky erőszakoskodá-
sai a rózsahegyi lakosok
ellen 232
- Segítőség völgyben alapított
karthausi zárda 28
- Segnyey Péter a kassai sz.
Ferenczrendiek számára
alamizsnát adott 256
- Semsey Gábornak a kassai sz.
Ferenczrendi templom épí-
tésére tett hagyománya . . 257
- Semsey György és neje,
Boldog Kat. lin, hunfalvi
birtokosok 181
- Sennyey Sándor malma . . . 345
- Serédy Gábor a regézi pá-
losoknak sok kárt tett
javaikban 306
- Serédy Gáspár által a s.-ládi
pálos kolostornak kirab-
lása 83
- Serédy Gáspár a diósgyőri
pálosok zárdáját fölgyuj-
tatta 60
- Serédy Gáspár, Felső Ma-
gyarország kapitánya . . . 13
- Serédy Gáspárnak a tokaji
uradalom adományoztatott
Serédy Gáspár erőszakosko-
dásai a tokaji pálosok
birtokai ellen 332
- Serédy Gáspár Forró és Ga-
radna helységek birtoká-
ba beigtattatott 279
- Serédy György és Bártfa
város közti pör Makovi-
cza vár és város területe
határai miatt 273
- Servácz plebánus a löcsei
kápolna építője 220
- Servita szerzetesek társháza
Egerben 38
- Setétkapu az egri várban . . 10
- Siba helység Bártfa város
birtoka 273
- Sibini Samu merényc 3
- Sieber Ferencz, a n.-károlyi
kegyesrendiek temploma
építője 386
- Sigríst Ferencz festő 27
- Simándy István, erdélyi
püspök, az unghvári je-
zsuitáknak 3000 forintot
hagyományozott 405
- Sirokai László, nicopoli püs-
pök, és öcsese Hrapkó és
sz. Kereszt birtokosai . . . 294
- Sobieszky János, lengyel
herczeg 344
- Solymos egri prépostsági
falu 4
- Somodi (Abauj), mezőváros,
a szepesi Krisztus szent
teste kápolnája birtokosa . 161
- Somodi (Abauj), mezőváros,
a szepesi jezsuiták birtoka
169, 170
- Somodiban Póka Tamás és
Répásy Mihály udvarhe-
lyei 171
- Somogy (Schmegen és Smi-
zsan) nevű földrész 154
- Somosi, lásd: Lapispataki.
- Sós-féle ház Kassán 261
- Sovány Zsófia a nagybányai
jezsuitáknak rétvét adta el . 365
- Sóvári György gróf a lele-
szi egyház véd- s kegyura . 300
- Sötér család mint gyöngyösi
birtokos 65, 71
- Sötér Ferencz hagyományo-
zása 66, 68
- Spave Schavnik apátsági
puszta 34
- Spielenberg Samu első pa-
pirmalma Löcsén 218
- Spirus Pál löcsei háza . . . 223

Sponcz Antal hunfalvi birtokos	182	Svendi Lázár Tokaj várát visszafoglalja	329
Srajner Mihály a szatmári jezsuitáknak házáat adományozta	353	Svorez, másképp Körmöczi háza Egerben.	25
Stegner Lajos szőlője	265	Sybak család adományozása	213
Steinmauer Péter a felsőbányai templomnak házáat és kertjét adományozta	368	Sydon Mihály színvai malmát a diósgyőri pálosoknak adományozza	59
Stelbachnak Szomolnok stb. határai végett kiegyezkedése	149	Szabatka város Rimaszombat mellett.	145
Stepan Istvánra a tállyai és kassai házak irattak át	321	Szabó Ábrahám, rozsnói remete].	111
Stir, az eperjesi sz. Miklós templom fölélkése	282	Szabó Demeter, miskolci bíró	80
Stock János szepeshegyi prépost	158, 243	Szabó János unghvári házáat az ottani jezsuitáknak adta el	404
Stok János szepesi prépost és Podolni János pöre	243	Szabolcs pusztá (most helység) a dédesi pálos kolostor birtoka	55
Stolai benzés perjelség	243, 244	Szada helység rész a diósgyőri pálosoknak adatott	59
Stosz, helységi birtokrész	212	Szadellő barlangba menekült IV. Béla király	246
Stoszi hegyen sarlós boldogasszonyról címzett templom	150	Szalmáry György, pécsi püspök, a széplaki apátság véd- s kegy-ura	320
Stoyanföldre a schavnikai apátság birtoka	239	Szalmáry Jánosnak II. Rákóczy Ferenc által adományozott a mislyei prépostság	263
Strasoldo Károly gróf a szatmári jezsuitáknak Berenczén volt házáat katonai tehertől fölmentette	351	Szalbek Károly, váci prépost, első szepesi püspök	166
Strekpauer György és Mátéfalva	211	Szalócson a gombaszögi pálosok birtokrésze	120
Stubenberg Erzsébet Herberstein grófnak anyja	236	Szalók a leleszi prépostság birtoka	293
Sunyava helység a lethoni kolostornak adományoztatott	208	Szalonta (Borsod) falu.	38
Supek, másképp Apáti helység a széplaki apátság birtoka	319	Szaniszló pécsi püspök adománya	283, 288
Surdaster János lutheranus	390	Szapáry Etelka grófnő, Andrásy gróf neje, a terebesi plebániatemplom kegy- és véduri jogát gyakorolta	327
Sutrik Jánosnak rózsahegy-i házái és kertei adományoztattak	233	Szapáry grófné, szül. Károlyi Anna, hagyománya	260
Sváb Károly igénypöre a lechniczi kamaldoliak birtoklása ellen	204	Szapáry özvegye Károlyi Anna	264
Sváby családtól szerzett Körtvélyes helység része	204	Szaraczen kereskedők, másképp ismaeliták	74
Svedlér és Remete helysége Szomolnok mezővárosnak adományoztattak	148	Szarvas Katalin szülője	265
Svedlér, Szomolnok stb. határai végetti kiegyezkedés	149	Szarvas Sándor plebános ajándéka	102
Svedlér helység szabadalmi	148	Szarvaskői vár	16
Svedléri erdők pusztítása	149	Szaszárbanján Kereszthegy és Bánya nevű érczaknak	355
		Szászországi gyarmatosok és kiváltságaik Kassán.	245

- Szatmár mezőváros Vukovich György rácz fejedelmének cserébe adatott Nándorfejérvárért 342
- Szatmár mezőváros mint pénzverő hely 342
- Szatmár vára Bethlen Gábornak adatott át 344
- Szatmár várát Tököly Imre foglalta el 344
- Szatmár vára Rákóczy Györgynek adatott át . . . 344
- Szatmári békekötés és Rákóczy Ferencz 344
- Szatmári sz. Domonkosrendi szerzetesek és apácák . . 348
- Szatmári jezsuiták által elhagyott iskolai tanítást a pálosrendi remeték vették át 353
- Szatmári jezsuiták többféle fekvő javaknak birtokába jutottak 350, 351, 352, 353
- Szatmári minoriták társháza 347
- Szatmári új püspökmegyec alakítása 23, 346
- Szatmárra költöztek a N.-Károlyban letelepedett jezsuiták 349
- Szatmárott létező egyházak 347, 354
- Szatmárott létezett Jézus-társasági társoda . . 349—354
- Szatmárott létező irgalmas barátok, a páli sz. Vincze leányai, a sz. Hildegard-féle szegényápolda, kórház, árvaház és a szent János oltár gondnoksága 354
- Szatmárt mirigy pusztította. 351
- Szatmár-Németi mezővárosnak nevezetes eseményei 342
- Szatmár-Németi mezőváros Páthory Istvánnak Nagy-és Felső-Bányaért adatott át 343
- Szatmár-Németiben létezett nemes udvartelkesek . . 345
- Szatmár-Németi város szabadalmi és kiváltságai. 341
- Szatmár-Németi város egyházi épületeivel . . 340—354
- Szatnak László hagyománya 199
- Széchenyi család füleki földesur 118
- Széchenyi György, esztergomi érsek, az egri jezsuiták társodájának alapítója . 34
- Széchenyi György, esztergomi érseknek, a schavnikai apátság birtokai adományoztatottak 211
- Széchenyi György érseknek Rózsahegy zálogosított el 233
- Széchenyi Mihály egri püspök 9
- Széchi György, Bethlen Gábor hadainak vezére . . 138
- Széchy Györgynek Terebes vára ajándékozott . . . 326
- Széchy György özvegye Drugeth Mária grófnő . . 111
- Széchy Katalin Gyulafy László, később Prépost-váry Zsigmond nejé . . . 145
- Széchy Mária grófné, Wesselényi Ferencz gróf özvegye, adománya . . . 261, 262
- Széchy Tamásnak a hangonyi pálosok szölleje eladatott. 127
- Széchy Tamásra szállott Rimaszombat mezővárosa 144, 145
- Szedekerte falu birtokába beigtattott Wernher Sáros vár kapitánya . . . 308
- Szedekerte helység a kassai Domonkos szerzetesek birtoka 255, 256
- Szegedy Ferencz, egri püspök, háza Jászón 134
- Szegedy Ferencz püspök és a sz. Erzsébet templom Kassán 253
- Szegekerte föld a sári sz. Agoston remeterendi perjelségnek adományoztatott 100
- Szegi birtokrész Krisztus sz. teste kápolnája tulajdona 161, 170
- Szegi (Zempl.) helység a szepesi jezsuiták birtoka 169, 170
- Székely Antal császári kapitányrak Muzsaj helység jobbágysai és egy beregi ház adományoztatott . . 377
- Székely Antalnak adományoztatott Szatmár-Németi mezőváros 343
- Székely családnak adományoztatott Beregszász mezőváros 372

- Székely Erzsébet n.-mogyorósi szőlője 171
- Székely Gáspár- és Boldizsárnak adományoztatott Beregszász kolostora és Olesva helység 375
- Székely Katalin ajándéka 102
- Székely Katalin, előbb Perényi Mihálynak, később Draskovics Gáspárnak neje 392
- Székely Magdolna Thurzó Sándor, később Pernstein János özvegye 124
- Szekő György tanyáját az unghvári jezsuitáknak adta el 406
- Szelepcsény György érsek a késmarki pálosoknak három házat és kápolnát adott 192
- Szelepcsényi György a lőcsei jezsuiták alapítója 221
- Szendrey Erzsébet a sárospataki jezsuitáknak szőlőjét hagyta 316
- Szendrői szent Ferenczrendi templom és társház főnökei 100, 102, 103
- Szendrőn a jézustársasági székház 103
- Szendry Miklós rozsnyói nemes 111
- Szent Ágoston remeterend perjelsége Bártfán 275
- Szent-Ágoston remeterendi perjelség Bene pusztán 100
- Szent-Ágoston remeterend perjelsége Szepes mezővárosban 167
- Szent Ágoston remeterend perjelsége Hrapkón 294
- Szent András oltára a rozsnyói egyházban 114
- Szent András szepesi prépostsági kápolna 162
- Szent András nevezetre változott sári apátság 99
- Szent András oltára Egerben 10
- Szent-András puszta 7
- Szent Andrásnak szentelt rózsahegy-i plebániatemplom 235
- Szent Anna kápolna Kluknón 171
- Szent Anna kápolnája sári helységben 100
- Szent Anna kápolnája Apátfalván 52
- Szent Anna oltára a szendrői sz. Ferenczrendi templomban 102
- Sz. Anna oltára a rozsnyói egyházban 114
- Szent Annáról nevezett mostani miskolci plebániatemplom 93
- Szent Anna templom a bártfai kórodában s temetőben 274
- Szent Anna kápolna Podolinban 231
- Szent Annáról czimzett mostani templom Huszton 382
- Szent Annáról czimzett oltárgondnokság Szatmárott 346
- Szent Annáról czimzett sz. Pál remete szerzetesek társháza Hangonyban 126
- Szent Annáról nevezett rozsnyói szent Ferenczrendi szerzetesek társháza 117
- Szent Annáról nevezett sárospataki szent Klára apácák zárdája 313
- Szent Annáról és b. szűz Máriáról nevezett tokaji pálosok zárdája 331
- Szent Antal keresztrend főnökök névsora 180
- Szent Antal keresztrend kórháza és temploma Kassán 178, 179
- Szent Antaáról nevezett keresztrend kórháza és temploma Darócz helységben 178—180
- Szent Antal (paduai) oltára a rózsahegy-i templomban 235
- Szent Antal (paduai) oltára a kaplonyi templomban 384
- Szent Antal oltára a szendrői sz. Ferenczrendi templomban 101, 102
- Szent Antal (paduai) szobra Egerben 39
- Szent Antal (paduai) a megszentelt szent Ferenczrendi kassai szerzetesek temploma védszentje 257
- Szent Antal emlékezetére fölavatott minorita-templom Egerben 30
- Szent Antal temploma Rimaszombatban 147
- Szent-Antalvölgyi lechniczi karthausi, később kamaldoli perjelség 197—205

- Szent Bálint, szepesi prépostsági kápolna és oltár 162
- Szent Bernát emlékezetére N.-Szöllösön emelt szent Ferenczrendi szerzetesek székháza 394
- Szent Bertalan templom és plebánia Gyöngyösön 66, 67
- Szent Benaventura kápolna Egerben 31
- Szent Borbála oltára a rozsnói egyházban 114
- Szent Brunó, a karthausi remeterend alapítója . . 197
- Szent Domonkos szerzetesek Sárospatakon 113
- Szent Domonkosrendi szerzetesek kolostora Kassán 254
- Szent Domonkosrendi szerzetesek Gölniczen 125
- Szent Egyedről nevezett pálos szerzetesek kolostora S.-A.-Ujhelyen 336, 337
- Szent Egyed plebániatemplom Bártfán 273, 274
- Szent Erzsébet egyháza Késmarkon 191
- Szent Erzsébet egyház és kórház Gyöngyösön . . . 67
- Szent Erzsébet kápolna N.-Sároson 308
- Szent Erzsébetnek szentelt szepesi sz. Agoston remetesi kápolna 167
- Szent Erzsébet tiszteletére szentelt nagyszerű székesegyház Kassán 252, 253
- Szent Erzsébet plebániatemplom Huszton 381
- Szent Erzsébet temploma Lócse mellett 230
- Szent Erzsébet temploma Darócson 180
- Szent Erzsébetről nevezett kassai templomnak tett adományok 253
- Szent Erzsébetről címzett kassai templomnak ereklyéi 253
- Szent Erzsébetről nevezett minoriták társháza Szatmárott 347
- Szent Ferencz szíve társulata a kassai jezsuitáknál 267
- Szent Ferencz (Borgiás) című jezsuita temploma Egerben 34
- Szent Ferenczrendi szerzetesek háza Sárospatakon 314
- Szent Ferenczről nevezett szepesi kápolna alapítója Bársonyi György 162
- Szent Ferenczrendi apácák lakhelye Gyöngyösön . . . 69
- Szent Ferenczrendi szerzetesek Beregszászon . . . 375
- Szent Ferenczrendi minoriták kolostora Csütörtök-helyen 177
- Szent Ferenczrendi szerzetesek Egerben 29, 30
- Szent Ferenczrendi szerzetesek Eperjesen 286, 287
- Szent Ferenczrendi szerzetesek kolostora Füleken 113
- Szent Ferenczrendi társház és gymnasium Gyöngyösön 67-69
- Szent Ferenczrendi szerzetesek zárdája Jászberényben 79, 80
- Szent Ferenczrendi szerzetesek kolostora Kaplonyban 383
- Szent Ferenczrendi szerzetesek Kassán 256
- Szent Ferenczrendi, később minorita társház Nagy-Bányán 362
- Szent Ferenczrendi szerzetesek társháza Rozsnyón 117, 118
- Szent Ferenczrendi szerzetesek Nagy-Szöllösön 391-395
- Szent Ferenczrendiek kolostora Bártfán 276
- Szent Fülöp kápolna Egerben 9
- Szent Fülöp és Jakab című sz. Pál kolostor temploma Regéczen 305
- Szent György kápolna Lőcsén 220
- Szent György oltára a ládi pálosok templomában . . . 85
- Szent Györgynek szerencsi apátság temploma . . . 324
- Szent Györgyről nevezett unghvári templom 398
- Szentgyörgyhegyi család a stolai benzécsrendi monostor alapítója 243
- Szent háromság szerzetesrend kolostora Sárospatakon 315
- Szent háromság testvérülete Lőcsén 220

- Szent háromság temploma Nagy-Bányán 360
- Szent háromság kápolna Kassán 267
- Szent háromság kápolna Nagy-Károlyban 386
- Szent háromság kápolna Szendrőn 101
- Szent háromság kápolna S.-A.-Ujhelyen 336
- Szent háromság templom Késmarkon 119
- Szent háromság szobra Eperjesen 283
- Szent háromságnak szentelt kápolna Gyöngyösön 67
- Szent háromságról címzett eperjesi karmelhegyi szerzetes zárda 284
- Szent háromságról nevezett rabváltó szerzetesek Egerben 38
- Szent Hildegardról címzett szatmári szegényápolda 347, 354
- Szent Jácint a mostani kassai Domonkos templom védszentje 255
- Szent Jakab kápolna a bártfai temetőben 274
- Szent Jakab kórház Egerben 24
- Szent Jakab oltára a ládi pálosok templomában 85
- Szent Jakab főtemploma Lőcsén 216
- Szent Jakab apostolra szentelt n.-sárosi plebániatemplom 308
- Szent Jánosnak címzett sz. Ferenczrendiek kolostora Bártfán 276
- Szent János lovagok körödája Kassán 252
- Szent János lovagrend Beregszászon lakott 375
- Szent János (olajban főtt) kápolna Sár helységben 100
- Szent János (Kapisztrán) néven létező szent Ferenczrendi mostani kolostor Nagy-Szöllősön 394
- Szent János apost. s evangelistának szentelt egervári bazilika 2—17
- Szent János prépostsága Hunfalván 183
- Szent János (keresztelő) temploma S.-Patakon, a Perényiek alapítványa 312
- Szent János (keresztelő), mint a stolai templom védszentje 244
- Szent János (keresztelő) az Ágoston remeték perjelsége Bártfán 275
- Szent Jánosról (keresztelő) nevezett lethonkői kartkausi remete perjelség 206
- Szent Jánosról (keresztelő) címzett jánosi benczés apátság 129
- Szent János (keresztelő) emlékezetére avatott hárskúti templom 129
- Szent János (keresztelő) kápolna Gölniczén 126
- Szent János (keresztelő), katolikus templom Rimaszombatban 147
- Szent Jánosról (keresztelő) címzett premontréi kanonokrendi jászói prépostság 130, 141
- Szent János (Nep.) kápolna Kassán 267
- Szent János (Nep.) kápolna alapítója Zbiskó Károly 162
- Szent János (Nep.) szobra a ládi pálosok templomában 85
- Szent János (Nep.) oltára a rozsnói egyházban 114
- Szent János (Nep.) kápolna Egerben 29
- Szent János (Nep.) szobra Szatmárott 353
- Szent János (Nep.) kápolna Késmarkon 191
- Szent János (Nep.) kápolna Szigethen 391
- Szent Jeromosnak szentelt pálosrendi kolostor Kaplonyban 384
- Szent Ignác kápolna Szatmárott 347
- Szent Ignác szobra a kassai jezsuita-templomban 258
- Szentivány (Heves) puszta Szentiványi Zsigmond és a s.-ládi pálosok 84
- Szentiványi Zsófia siremléke 85
- Szent Ilona zárdatemploma Huszton 382
- Szent Imre plebániatemplom S.-A.-Ujhelyen 336
- Szent Imre templom a leg-

- régibb Szigeth mezővárosában s annak története. . . 390
- Szent Imre templom plebánia tizede Szigethen. . . 390
- Szent Jodokról czimzett új lechniezi templom . . . 201
- Szent Józsefről neveztetett az egri irgalmas barátok temploma és társháza . . 16, 41
- Szent József (kalazanti) kegyesrendiek temploma N.-Károlyban . . . 386
- Szent József kápolna Egerben 29
- Szent Józsefről czimzett szomolnoki királyhegyi kápolna 150
- Szent Józsefről czimzett sz. Ferenczrendiek társháza Eperjesen. 287
- Szent István király Egerben tartózkodása 2
- Szent István királynak szentelt előbb sz. Imre templom S.-A.-Ujhelyen . . 336
- Szent István király kolostora Losonc mellett . . 143
- Szent István király sajósz.-péteri plebániaegyháza 104
- Szent István király plebániatemploma Miskolczon 91, 92
- Szent István király plebániatemploma N.-Bányán 360, 361
- Szent István királynak szentelt kisebb templom Apátfalván 52
- Szent István kápolnája Egerben 27
- Szent István oltára az egri Sz. háromságrendi szerzetesek templomában . . . 39
- Szent István templom plebániája a nagy-bányai jezsuitáknak adatott át 364, 365
- Szent Istvánról nevezett egervári prépostság . . . 4
- Szent István, első vértanú emlékezetére Tycia (?) birtokában templom alapított 98
- Szent Iván (Heves), puszta 7
- Szent Károly (boromei) emlékezetére szentelt kegyesrendiek temploma Szigethen 391
- Szent Katalin hrboltovi fiókegyháza 236
- Szent Katalin kápolna Regéczen 306
- Szent Katalin oltára Egerben 10
- Szent Katalin oltár a késmarki plebániatemplomban 190
- Szent Katalin oltára az egri Sz. háromságrendi szerzetesei templomában . . 39
- Szent Katalin oltára a ládi pálosok templomában . . 85
- Szent Katalin oltárnöksága a huszti templomban . . 382
- Szent Katalin temploma N.-Bányán 361
- Szent Katalinról czimzett szomolnoki templom . . 150
- Szent Katalinról czimzett gönczi s göncz-ruszkai sz. Pál remete templom . . . 291
- Szent-Kereszt földmagasztalása emlékezetére újra építettetett beregszászi templom fölszentelése. . . . 374
- Szent-Kereszt kápolna Egerben 9
- Szent-Kereszt kápolna Eperjesen 283
- Szent-Kereszt kápolna Gölniczen 126
- Szent-Keresztről czimzett szepesi kápolna alapítója Bársonyi György 162
- Szent-Kereszt kápolna a Tököl-féle késmarki várkastélyban 189, 190
- Szent-Kereszt kápolna a bártfai sz. Ágoston zárdaiban 275
- Szent-Kereszt kápolna S.-A.-Ujhelyen 336
- Szent-Kereszt feltalálása kápolnája Miskolczon . . . 94
- Szent-Kereszt oltára az egervári templomban 6
- Szent-Kereszt templom a bártfai fürdőben 274
- Szent-Kereszt birtokába Sirokai László igtattatott be 294
- Szent-Kereszt földmagasztalása emlékezetére szentelt késmarki plebániatemplom 190
- Szent-Keresztről czimzett lesleszi premontréi rendi templom 297
- Szent-Kereszt társulata a kassai jezsuitáknál . . . 267

- Szent Kereszt testvérelete a huszti templomban . . . 392
- Szent-Keresztről nevezett jászberényi kápolna . . . 79
- Szent-Keresztről nevezett unghvári kalváriakápolna 398
- Szent-Keresztről nevezett kápolna Rozsnyón . . . 113
- Szent-Keresztről nevezett hunfalvi sz. sir kanonokok káptalana és temploma 181—183
- Szent-Keresztről nevezett sz. sir kanonok rendje káptalana 295
- Szent-Keresztről címzett kegyesrendi atyák temploma Rózsahegyen . . . 237
- Szent Kinga kápolna N.-Sároson 308
- Szent Klára apáczaárda Sárospatakon 313
- Szent Klárarendi apácák Jászberényben 81
- Szent László remete sz. Pál rendi kápolnája és ereklyéi 296
- Szent László kápolnához csatoltatott a terebesi pálosok Boldogasszony egyháza 326
- Szent László kápolna Jászberényben 80
- Szent László király emlékezetére fölállított Kisdynevelde Kassán 26
- Szent László király temploma Rózsahegyen 235
- Szent László királynak szentelt csütörtökhegyi templom 173
- Szent Lászlóról címzett kassai papnevelde 260
- Szent-Lélek kápolna Sárospatakon 314
- Szent-Léleknek szentelt kápolna Gyöngyösön 67
- Szent-Lélek kápolna a ládi pálosok templomában 85
- Szent-Lélek szegényápolda Leleszen 301
- Szent-Lélek templom és sz. Antal kereszties rendi kórház Kassán 179
- Szent-Lélek templom Kassán 267
- Szent-Lélek tiszteletére emelt szomolnoki templom 150
- Szent-Lélek tiszteletére alapított pálos szerzetesek fiókállomása 61
- Szent-Lélekről nevezett kórház s templom Lőcsén 215, 219
- Szent-Lélekről nevezett sz. Ágoston remeterendi perjelség Hrapkón 294
- Szent-Lélekről nevezett dédesi sz. Pál remeterendi kolostor 54
- Szent-Lőrincz kápolna Lőcsén 220
- Szent Magdolna oltára Egerben 10
- Szent Margit oltárnokságot tartalmazó podolini templom 231
- Szent-Margita jóság 6
- Szent Mária-Magdolna kápolna Kassán 267
- Szent Márton szepesi prépostsági templom kápolnái 161
- Szent Márton temploma N.-Bányán a jézustársasági székháznak adatott 364
- Szent Márton szepesi székesegyháza oltárai 162
- Szent Mártonról nevezett prépostsági káptalan története 157—167
- Szent Mártonról (Szepes) nevezett prépostság meg-raboltatott 156
- Szent Márton templom N.-Bányán 360, 365
- Szent Márton templom és a sz. Fere ezrendi szerzetesek kaplonyi zárdája 383, 384
- Szent Márton rózsahegyi fióktemploma 235, 236
- Szentmártoni Miklós fia 47
- Szent Mihály jászói plebániaegyház 131, 139
- Szent Mihály templom Egerben 8, 10, 15
- Szent Mihály pálos templom Huszton 382
- Szent Mihály legelső kassai templom 254
- Szent Mihály plebániatemplom Késmarkon 191
- Szent Mihályról címzett kassai Orsolya apácák temploma 257
- Szent Miklós egri kolostori malom 7

- Szerencs mezőváros Rákóczy Zsigmond egri kapitányra íratott át 323
- Szerencs uradalom Aspremont, Illésházy, Grassalkovics és Almásy családra szállott. 324
- Szerencs vár ostromlása és Balassa Menyhért császári vezér megadása 323
- Szerencsi apátság kegy és védurai 324
- Szerencsi sz. Péter s Pál apostolokról nevezett beneczés apátság 322
- Szerencsi uradalom Aspremont gróf nejének, szül. Rákóczynőnek, és Illésházy Miklósnak adatott át . 324
- Szerencsy Ferencz szigethi birtoka 389
- Szerencsy Samu özvegyének, Péterfalvi Juditnak, nagybányai polgárház és szőlő adatott át 358
- Szepes és Szepes Várallya története 151—157
- Szepesi boldogasszony czinú czisztercita apátság . . . 238
- Szepesi jezsuitáknak Somodi, Kisfalud és Szegi helységek adományoztattak . 169
- Szepesi jezsuiták kisebb birtokai 171
- Szepesi jezsuiták főnökei . 172
- Szepesi Krisztus sz. teste kápolnája alapítása és birtokai 161, 169, 170
- Szepesi prépost és káptalan joghatóságai 160
- Szepesi szent Márton székesegyháza oltárai 162
- Szepesi prépostok névsora . 163—165
- Szepesi prépostságnak püspöki egyházzá, a káptalannak pedig székesegyházi káptalanná lett átalakíttatása 165
- Szepesi új püspökség birtokai 166
- Szepesi püspökség alapíttatása 166
- Szepesi XVI városnak a lengyel királynál történt elzálogosíttatása és visszavétele 228—231
- Szepességnek eredete, terjeszkedése és ős lakosai . 151, 152
- Szepessy György leánya, Potentiana, Frich János neje 160
- Szepessy-féle birtok Miskolczon 90
- Szepesvár Rozgonyi István s Györgynek adományoztatott 155
- Szepesvár Giskra hatalmába került 155
- Szepesvárallya egyházi épületei 172
- Szepesvárallya plebániái a szepesi székes káptalannak adományoztattak . . 167
- Szepesvárallyai szászok szabadalmi és tartozásai 153, 154
- Szepesvárallyai irgalmas barátok kórodája 173
- Szepesvárhoz tartozott fekvő javak Szomolnokkal Thurzó Sándornak adományoztattak 149
- Szepesvári ispánok, jobbágyok és nemesek 152, 153
- Szepesvári uradalom Zápolya Imrének adományoztatott 155
- Szepesvári védtorony és kastély 159
- Szepesvárosi sz. Ágoston remeterendi perjelség . . 167
- Széplak (Abauj) az egri káptalan jöszágá 6
- Széplaki apátság fekvő javaiba Gecsei Márton és Lónyay Gergely ígattattak be 320
- Széplaki apátság jöszágai és mostani birtokai . . . 321
- Széplak apátsága Kassa városára íratott át 249
- Széplaki sz. Benedekrendi apátság 319—322
- Széplaki apátság jövedelme a nagyszombati sz. István papnevelde fentartására fordított 320, 321
- Széplaki apátság véd- és kegy-uri joga Rozgonyi családnak és Szakmáry Györgynek, végtére Kassa városának adományoztatott 319, 320

Szeplőtelen Boldogasszony- nak szentelt szatmári tem- plom.	347	Szirmay gróf jogai a sze- pesi városokban	231
Szeplőtelenül fogantatott boldogasszony kápolna Gyöngyösön	67	Szirmay István és Gölnicz mezőváros	125
Szeplőtelenül fogantatott szűz Mária szobra Diós- győrött	61	Szirmay Mihály javadalma- zása	93
Szepsi mezőváros lakosainak szőlőművelése és megta- gadott tartozásai	134	Szinik Lőrincz szántóföldei Lőcsén	223
Szigeth (Marmaros), korona- mezőváros, kegyesrendi társodával és templommal 388, 391	388, 391	Szmizsáni malom a csütör- tökhelyi anyateplomnak adatott el	176
Szigeth korona-mezőváros szabadalmi	388	Szmizsáni malom a techni- czi karthausiak tulajdona	199
Szigeth mezővárosban szá- mos nemesek s más ma- gánszemélyek birtokré- szeinek kiváltása végett folyt kinstári jogügysz- ségi pör	390	Szoboszlay Gergely a sáros- pataki jezsuitáknak szől- lejét engedte át	317
Szigeth mezővárosban több nemes udvarhelye	389	Szomolnok mezőváros tör- téte	148
Szigliget mint Csáky Péter birtoka	101	Szomolnok kiváltságai és szabadalmi	148
Szijártó András leánya, Szi- lágyi István özvegye, a nagybányai jezsuitáknak házát engedte át	366	Szomolnok mezőváros bir- tokai	148
Szijgyártó István bőkezű- sége Rimaszombaton . .	147	Szomolnoki erdők pusztítása	149
Szikszay Judittól a szat- mári jezsuiták szegény tanulók eltartására házat kaptak	351	Szomolnoki sz. Katalin és sz. Lélek egyházak . . .	150
Szikszó helységben a lech- tjezi karthausiak háza . .	199	Szomolnok, Svedlér, Wagen- drüszel és Stelbach hatá- rai végetti kiegyezkedés 149, 150	149, 150
Szilágyi György nagy-ká- rolyi házat a jezsuitáknak hagyományozta.	349	Szomolnok gróf Csáky Ist- vánnak adományoztatott	149
Szilas Csáky Péter birtoka	101	Szomolnoki templom lelke- szének jövedelmei	150
Szilva Péter a regéczi pá- losoknak egy malmot ado- mányozott	306	Szomolnoki kórházban Bol- dogasszony hét fájdalma- ról czímzett templom . .	150
Szilvás helység és Szilvás- vár	54	Szólló-Mál halom Rozsnyó mellett.	108
Szilvásmegy birtokrész a diósgyőri pálosoknak ajándékozottatott.	59	Szóllós mezőváros, lásd : Nagy-Szóllós.	
Szinva folyón állott malom a diósgyőri pálosoknak ado- mányoztatott	59	Szóllóske helységi halom 277, 278	277, 278
Szinyérvárallyai jobbágyte- lek és szálló a szatmári jezsuitáknak adatott . .	350	Szóllóske helység az eper- jesi minoriták birtoka . .	286
		Szóllósy Bálintnak adoma- nyoztatott egy szigethi udvarhely	389
		Sztrakay János, rozsnyói plebános	115
		Sztraska helység, lásd : Eur. Szuhaý-féle birtokrész Ró- zsahegyen	233
		Szűnyog Gáspárnak a szeu- drői jezsuiták ellen inté- zett zaklatásai	101
		Szunyava (Alsó-) a schav- niki apátság birtoka . .	241

- Szüics Ferencz, arlói plebá-
nus, szölleje 72
- Szüics Ilona kertje 92
- Szürkenének kolostora Szat-
márott 347
- Szűz Mária (fájdalmas) ká-
polna Egerben 29
- Szűz Mária templom Mis-
kolczon 92
- Szűz Mária születéséről ne-
vezett templom Szepes-
várallyán 172
- Szűz Mária plebánia Lúcsén 219
- Szűz Mária szeplőtelen fo-
gantatására szentelt Fe-
renczrendi templom Eger-
ben 30
- Szűz Mária szeplőtelen fo-
gantatásáról nevezett ká-
polna Egerben 42
- Szűz Mária (fájdalmas) tem-
plom Kassán 267
- Szűz Mária emlékezetére
szentelt monostor Kom-
polton 81
- Szűz Mária emlékezetére
szentelt gönczi sz. Pál
remete templom 291
- Szűz Mária születéséről ne-
vezett schavnikai apátság
temploma 238
- Szűz Mária oltárnokság
Gyöngyösön 66
- Szűz Mária (hétfájd.) ká-
polna a rozsnyói kalvária-
hegyen 114
- Szűz Máriáról címzett anya-
egyház Diósgyőrött 61
- Szűz Máriáról nevezett bóli
benzézés apátság 53
- Szűz Mária, lásd: Boldog-
asszony.
- T.**
- Takács Mátyás és Márton
háza a szatmári jezsui-
táknak íratott át 352
- Tallán Lajos miskolci
plebános 92
- Tállyai ház és szőlő a kas-
sai jezsuiták birtoka 264
- Tállyai szőlők az eperjesi
jeszuitáknak adattak át 287
- Tamás grófnak, Simon fiának,
Tokaj hely adományoz-
tatott 328
- Tamás jászói prépost 134
- Tamásfalva szepesi kápta-
laubirtok 168
- Tamásfalvi lakosoknak a
csüitörtökhelyi főtemplo-
mot illető tartozásai 174
- Tamásiban udvarhely és
jobbágytelkek adomá-
nyozása 210
- Tapolcza apátság javítival
a munkácsi görög-katho-
likus püspöknek adomá-
nyoztatott 107
- Tapolczai sz. Péter és sz.
Pálról címzett benzézés
apátság és szabadalmi
105, 103
- Tarczali ház a kassai jezsui-
ták birtoka 264
- Tarcalon létezett telkek
a kassai Domonkosok
birtokai 255
- Tardosi malom és udvar-
hely a tokaji pálosoknak
javadalma 332
- Tarján (Heves), helység föl-
desurái 73
- Tárkány, lásd: Mező-Tárkány.
- Tárkányi karthausiak mo-
nostora 7
- Tarnó helység Bártfa város
birtoka 273
- Tarnócsa helység (most
puszta) a sári apátsághoz
tartozott 99
- Tarnóczy Mátyás, szepesi
prépost 169, 171
- Taskaháza helység a szen-
drői jezsuitáknak hagyó-
mányoztatott 103
- Tasky György háza Ró-
zsahegyen 237
- Tassy Rozália, előbb Rác
István, később Kada Pál
neje, hagyatéka 39
- Tatár Györgynek Ludna
puszta adományoztatott 57
- Tatay Gergely jobbágy-
telke Széplakon 321
- Tavady György telke Ungh-
várott 397
- Teczy Samu a nagybányai
jeszuitáknak kertjét adta
el 365
- Tekse-Szalók föld 6
- Telef, a lengyelek vezére 12
- Telegdi Borbála hagyomá-

- mánya az unghvári jezsuiták részére 402
- Telegdy Csanád egri püspök 45
- Telekessy egri püspök 15, 16, 21, 22, 25, 35
- Telekessy Imre pusztította S. A.-Ujhelyet 335
- Telekessy István, egri püspök, Tokajra kapuczinus szerzeteseket hívott 333
- Telekessy István hárskuti plebános, később egri püspök 129
- Teleky-féle ház a nagybányai jezsuitáknak adott el 366
- Teleky László nemes udvarhelye Szigethen 389
- Telgart a szepesi prépost helysége 160
- Telkibányai sz. Katalin templom, majorság és malom 291, 292
- Tempe családra szállott N.-Károly helység 385
- Templom-vitézek kolostora Beregszászon 375
- Templomvitézek (templariusok) szállodája Rózsahegy m. város mellett 236, 237
- Teplicz (Szepes), a löcsei jezsuiták birtoka 222
- Teplicza, a schavnikai apátság birtoka 240
- Teplicze Schavnik apátsági mezőváros 34
- Terebes mezővárosban I. remete sz. Pál rendje kolostora 325
- Terebesen létező, előbb pálosok temploma, sárlos Boldogasszonynak emlékeztetere szenteltetett 327
- Terebesen a Vallai- és Czereéli-féle ház a pálosok birtoka 327
- Terebesi visszatért pálosoknak javai Terebesen, Parics és Vécse helységeiben visszakerültek 327
- Teresténye a gombaszögi pálosok birtokrésze 120
- Ternyey János utódai 233
- Tesmág helység, a rozsnói káptalan birtoka 113
- Tememvár halom Egerben 2
- Teuffenbach János királyi hadvezér 343
- Teuffenbach Kristóf udvar-
telkei Szatmárott 345
- Thahi Ferencz, Magyarorszá-
g főkapitánya 14
- Thari Lőrincz, a pásztói egyház kegyura 95
- Thaurency Kristóf kassai gyógyszerész 268
- Theisz György, Rozsnó főbírája 114
- Thek János özvegye 6
- Thekes János és György borzovai birtokrésze 120
- Thekva (Téchna?) a béli apátság birtoka 46
- Thorda Zsigmondra szállott Csernahó falu 314
- Thudun khán Jászberényben 79
- Thurunynak (toronynak) nevezett sz. Pál rendje remetesége 336, 337
- Thury Gáspár unghvári házát a jezsuitáknak adta el 405
- Thurzó családtagok sír-
emlékei a löcsei templom-
ban 216
- Thurzó családra szállott a schavnikai apátság 241
- Thurzó Elek s a szomolnoki éssvedléri erdők pusztítása 149
- Thurzó Elek, György, Ferencz és Jánosnak adományoztatott Szepesvár 156
- Thurzó Eleknek Gölnicz város adományoztatott 123, 124
- Thurzó György, a tokaji vár birtokosa 329
- Thurzó György nádorra szállott Sárospatak 310
- Thurzó János, Sándor, Szaniszló és Kristóf, Gölnicz város földesurai 124
- Thurzó Mihály Szomolnokot gróf Csáky Istvánnak adományozta 149
- Thurzó Szaniszlónak Késmark vára és városa átengedetett 187
- Thurzó Szaniszló a sz. Mártonról nevezett prépostságot megrabolta 156
- Tiba Konrád karthausi perjel 207
- Tibold család és Tibold-
utca Miskolczon 89
- Tiefenbach János királyi tábornok 80

Tihamér falu egri káptalanjóság	5	Tóth Lajos adományozása	210
Tilaj (Heves), puszta	7	Tóth Lőrincz miskolczi bíró	89
Tilay (Borsod) karthausi birtok	28	Tóth Mihály szüllejét hagyományozza	67
Tisza-Bábolna puszta	6	Tóthfalu (Giród-) majorság a nagybányai szegényápolának hagyományoztatott	363
Tisza-Bábolna az egri káptalan faluja	5	Tóthfalu helység a nagybányai jezsuitáknak adott	364
Tisza-Palkonya az egri káptalan jósága	5	Tóth-Kádas Mátyás telke Unghvárott	396
Tisza-tokaji háza az unghvári jezsuiták birtoka	406	Tót-utca Miskolczon	89
Tisza-Tokajon, sz. Miklósféle telek	31	Töke Anna, Budaházy János, később Závor László neje	180
Tiszta Pál (Lipcsényi) a 16 szepesi város kormányzója	231	Töke Kristóf, lásd: Körtvélyes	
Tizedes Péter meggyilkoltatása	363	Tökésen egy birtokrész a f. bányai jezsuitáknak adott	363
Tizsithe helység, a kassai jezsuiták birtoka	262	Tököly családnak eladatott a landeki vár és helység	195, 196
Tokaji híres bor, mely az ottaniszőlőhegyekentermett	330	Tököly erőszakoskodásai a sz. Erzsébet kassai templomon	253
Tokaji kapuczinus zárda	333	Tököly erőszakoskodásai Rózsahegyen	233
Tokaj mezőváros és egyházai	328-334	Tököly fölkelése alatt károsított löcsei jezsuiták	225
Tokaj vár és mezőváros földesurai és viszonyai	328, 329, 330	Tököly fölkelése alatt a szerencsi vár viszonyai	324
Tokaji pálosoknak szőlők adományoztatnak	332	Tököly hatalma Füleken	118, 119
Tokaj mezőváros kiváltásai	331	Tökölyeknek követelése a huszti várra	381
Tokaji remete sz. Pál szerzetesei zárdája	331	Tököly Eperjest elfoglalta	282
Tokay Ferencz a sárospataki várat elfoglalja	311	Tököly Jászót elfoglalta	136
Tolcsván egy jobbágytelek, regézi pálosok birtoka	306	Tököly Rozsnyóra ütött	110
Tolcsván létezett szőlő a rozsnói sz. Ferenczrendi szerzetesek birtoka	117	Tököly Imre Kassát hatalmába kerítette	247
Toriszka a löcsei jezsuiták birtoka	221	Tököly Imre a tokaji várat elfoglalta	329, 330
Torna vár (a kassai polgároknál elzalogosítatván) Horváth Gáspárnak adományoztatott	249	Tököly Imre által a lengyelországi határra kísértett jezsuiták	263
Tornya helység, lásd: Nagy- vagy Felső-Tornya		Tököly Imre az unghvári jezsuitákat száműzte	404
Tóköz erdő	63	Tököly Imre és Balassa gr. házadásai Unghvárott	397
Tóth András udvarhelye Kassán	261	Tököly Imre a szatmári várat elfoglalta	344
Tóth Erzsébet, Petri Márton özvegye, hagyománya	102	Tököly István késmarki várkastélya leírása	189
Tóth István szederkényi birtoka	83	Tököly Istvánnak a likavai uradalom zálogba adatott	233

- Tököly István, a késmarki vár és Hunfalva birtokosa 181, 182
- Tököly Sebestyénnek Késmark város és vára adottát 187
- Tököly Zsigmond és István a schavnikai apátság javai birtokába beiktattak . . 241
- Török család szülöje . . . 265
- Török Istvánnak és nejének, Ország Borbálának a dgyőri vár adományozott 58
- Török Rozsnyót elfoglalta . 109
- Törökök hatalma Füleken . 118
- Trask a leleszi prépostság birtoka 298
- Trattner János, kassai könyvnyomdász 268
- Trautzon herceg kedvezményei a s.-pataki sz. háromságrendi szerzetesek iránt 315
- Trautzon Lipót hercegnek ajándékozott N.- és K.-Patak, s Ujhely mezőváros 312
- Trocsányon Balkó István birtokrésze az eperjesi minoritáknak hagyományoztatott.
- Tubel vár, lásd: „Sárosi“.
- Tulusi Benedek birtokrésze 83
- Thurzik Katalin, Hancsok Pál neje 71
- Tusy János a felsőbányai jezsuitáknak hagyott adománya 368
- Tyba helységi harang Unghvárra vitetett 407
- Tybold családra szállott a diósgyőri uradalom . . . 58
- Tycia? birtokában sz. István I. vértanu emlékére templom emeltetett 98
- Tydor és Gublin grófok a lethoni kolostornak adományai 209
- U.**
- Ubul család a leleszi egyház véd- és kegyura . . 300
- Ubul Mihálynak a s.-pataki vörös torony ajándékozott 309
- Ugocsa, máskép Kankó vár
- Ugouszka Schavnik apátsági tanya 34
- Uj-Eőr helység a szerencsi benzézés apátságnak adományoztatott 322
- Ujfalu (A., F.- és Közép-) a nagybányai sz. István templom birtoka 361
- Ujfalu (Szatm.) lásd: Alsó-, Felső- és Közép-Ujfalu.
- Ujfalussy András neje Károlyi Éva 383
- Ujházy Dániel és Bártfa város jószágai 273
- Ujházy István, rozsnyói nemes 111
- Ujhely (Sátorallya) mezőváros remete szent Pál rend társházával . . 334—339
- Ujhelyi pálosok birtoka Kálnásy Ferencnek adományoztatott 337
- Ujhelyi pálos kolostornak szőlő adományoztatott . 337
- Ujhelyi pálosok jötevői . . 337
- Uj-külváros Egerben 11
- Uj-Miskolczon szűz Mária templom 92
- Ujpiaczi (Neoforum és Novitarg) apátság ugyanazonos a gyertyámosi apátsággal 238, 239
- Uj-Sátori (Casa nova) cisztercita apátság Szepe-ségben 238
- Ujvendégi Jánosnak a rimaszombati szent Antal templom oltárnoksága adományoztatott 147
- II. Ulászló, magyar király 11, 12
- Ulászló lengyel királynak Podolin és Lubl vára zálogosítottatott el 229
- Ulebach György a löcsei sz. Jakab templom alapítója vagy építője 216
- Ulosza a löcsei jezsuiták birtoka 221
- Ungnad császári hadvezér 346
- Ungnad Kristóf 32
- Ungnad Kristóf egri várpapancnok 15
- Unghvár kir. kinestári mezőváros egyházi épületeivel 395—409
- Unghvár név. és helyeredete 395

Unghvár mezőváros viszontagságai	397
Unghvári jezsuitársasági társoda	402—409
Unghvári jezsuiták társodája a munkácsi görögkath. püspöknek ajándékoztatott.	407
Unghvári jezsuiták viszontagságai	404
Unghvári pálosok viszontagságai	400, 401
Unghvári pálosok záródaja és fekvő birtokai	398, 399
Unghvár régi és mostani temploma és kápolnája	398
Unghvári plebánia és annak jövedelmei	398
Unghvár földesurai: Drugeth Miklós, János, Gáspár és György	386
Ungváry István szepesvárallyai birtoka	171
Upor János a regéczi pálosoknak szüllejét adományozta	306
Uppony, pusztá	25
Urbánfalván a lethoni karthausiak birtokrésze	212, 213
Urus Imre végrendelete Ty-cia (?) birtokát illetőleg	98
Úso népség	75
Uthysenich György (Martinezzi), pálos szerzetes	84

V.

Vadas helység a Károlyi családnak adományoztatott	385
Vaday családra szállott N. Károly helység	385
Vadkert malom	28
Vajdacska a leleszi prépostság birtoka	298
Vajdaháza pusztá	33
Vajda György háza Unghvárott	397
Valkó egy része a tapolczai apátság birtoka	105
Vámosy család, mint gyöngyösi birtokos	65
Várady István birtokát a nagybányai jezsuitáknak engedte át	366
Várady Mihálynak elzalogosított egy széplaki udvarhely és szöllő	321

Varannó helység az eperjesi minoriták birtoka	286
Varbó diósgyőri uradalmi helység	57
Varga András háza Unghvárott a jezsuitáknak adott el	405
Varga János özvegye, Zsuzsanna, szülleje	36
Vásárhelyi István pusztatelke a n. bányai jezsuitáknak iratott át	366
Vatha a diósgyőri pálosok birtokrésze	59
Vécs (Heves) pusztá	8
Vécse helység a terebesi pálosoknak ajándékoztatott	326
Vécsey István, Nyaláb vár kapitánya, a szatmári Dömök kolostornak tett pénzbeli hagyománya	348
Végh Zsuzsanna pinczéje a sárospataki jezsuiták számára foglaltatott el	317
Véhéc helység a minoniták birtoka	286
Velehrádi apátsággal a pásztói apátság egyesített	95
Velika Palágy Ungh várához tartozik	395
Velin (Velezd ?) a béli apátság birtoka	45
Vendégi helység a kassai tápintézet birtoka	261
Vendek, lásd: Sarmatak.	
Vénkey Ferencz leleszi birtokos	299
Verancz Antal egri püspök	7, 10, 14
Verebélyi Pál, beéli háromforrási apát	10
Vernath a szepesi prépost helysége	160
Vernauth török basa	16
Vernerfalvát magában foglaló erdő	208
Vesselényi, lásd: Wesselényi.	
Vetési tábornok a kassai tápintézet alapítója	261
Vetéssy Lőrincz a Kaplon család ivadéka	383
Vetésy Pál fia, László, Gervás telket erőszakosan elfoglalja	342
Vezend helység a Károlyi családnak adományoztatott	385

Victor Pál hagyománya . . .	40
Viczay János özvegye, Margit, birtokrésze Huszton .	381
Viczmandi Lajos gágyi plébános	290
Viczmándy Mátyás és az unghvári pálosok közt Mocsár helység végetti egyezkedés	400, 401
Viczmándy Mátyásra szállott Csernahó falu	314
Viczmándy Miklós özvegye. Loránth Orsolya	401
Vid Ferencz adománya . . .	406
Vidernik Schavnik apátsági helység	34, 240
Vidernik, a lőcsei jezsuiták birtoka	222
Viderniki lakosoknak a csütörtökhelyi főtemplomot illető beszolgáltatásai . .	174
Vikartócz a schavniki apátság birtoka	34, 241
Vilkfalva, lásd: Vilkócz.	
Vilkfalva helység a csütörtökhelyi templomot illető fizetései	175
Vilkócz (Vilkfalva) birtok .	212
Villerm Nándor Ó-Falu helységet a karthausi remetéknek hagyományozta . . .	193
Vilmány helységi malom a göncy-ruszkai pálosoknak adatott el	292
Vilmány a lőcsei jezsuiták birtoka	221, 222
Vilmányban a regézi pálosok birtokrésze	306
Virág Róza, Franitics Mátyás özvegye által a szendrői sz. Ferenczrendieknek tett adományozás	102
Vissontay Pál szülője . . .	72
Visznek, (Heves) falu a gyöngyösi sz. Ferenczrendi barátoknak hagyományoztatott	68
Viszoka a leleszi prépostság birtoka	298
Vitalis János lőcsei postamester	182
Vitány helység az ujhelyi pálosok birtoka	338
Vizoka majorság, a szepesi prépostság birtoka	159
Vlkolinecz a rózsahelyi templom fiókja	235
Volkra Teofil királyi taná-	

csos s a szepesi kincstár kormányzója	255
Volmár csütörtökhelyi plébános	174
Volya helységek, lásd: Alsó- és Felső-Volya . . .	273
Vonaglás testvérelete Gyöngyösön	70
Vorocsó helység az unghvári jezsuitáknak hagyományoztatott	406
Vörös torony Szepeshegyen	158
Vöröshegy nevű kassai szőlő, az ottani domonkosok birtoka	255
Vuchovich György rácz fejedelemnek cserébe adott Szatmár mezőváros Nándorfejérvárért	312

W.

Wagendrüssel, Szomolnok stb. határai végett történt kiegyezkedés	149
Wagner Dániel szántófőldé Lőcsén	223
Wagner József egri kanonok szülője	36
Wal torf Pál krakói polgár	199
Wellice Márton, a sz. Ágoston remeterend tartományi kormányzója	275
Wernher György Sáros vár kapitánya	308
Wesselényi Ferencz, nádor, a szendrői szent Ferenczrendiek társháza alapítója 100, 101,	103
Wesselényi Ferencz széplaki házait Stepan Istvánra iratta át.	321
Wesselényi Ferencz gróf özvegye Széchy Mária grófné	261, 262
Wesselényi Ferencz nádor a kassai fegyvertár épületét a jezsuitáknak szolgáltatta ki	258
Wesselényi Ferencz birtoka Vernath és Telgart helységek	160
Wesselényi István Nagy- és Felső-Bánya városait elfoglalta	357

Wittmann Katalin adománya	59
Wudna malom a dédesi pálos kolostor birtoka.	55

Z.

Zabava csárdánál Rózsahegy fióktemploma	235
Zabórszky Gábor	180
Zach József festő	27
Zakoly János csanádi püspök szertség hírében elhalt	60
Zákosith György kinev. egri püspök	135
Zalán vezért uralta a roznyói vidék	108
Zalóki Antal és János	47
Zám helység (Szaboles) a dédesi pálos-kolostor birtoka.	55
Zápolya János, később király, Szepes, Késmark, Richno és Gölnicz várak ura	156
Zápolya János a tapolezai apátságot elfoglalta és földülta	105
Zápolya János birtokába került Huszt	380
Zápolya János és Ferdinand király közti háború	12, 13
Zápolya János özvegye, Isabella számára a szerencsi apátság elfoglaltatott	323
Zápolya János Zsigmond alatt a n.-bányai vár leromboltatott	357
Zápolya János Zsigmondnak adatott át a tokaji vár	329
Zápolya Imre a tokaji pálosrendi zárdának alapítója	331
Zápolya Imrének, másképp Deáknak, a szepesvári uradalom adományoztatott	155
Zápolya Imrének, Felső-Magyarország kapitányának, késmark vára és városa adományoztatott	186
Zápolya Imrének a tokaji vár ajándékozott	329
Zápolya Imrének özvegye, Bebek Orsolya után Zápolya István annak birtokát örökölte	155, 156

Zápolya István nádor a szepesi Krisztus sz. tésztéről nevezett kápolnát építette	161
Zárabezberki László érezipénzhamisító	348
Zarnasti Gergely, a ferenczrendi szerzet tagja	80
Zavada a löcesei jezsuiták birtoka	221
Zavasallya másképp Gombaszög pusztja	119
Zay Ferencz szatmári császári fővezér	343
Zay Ferencz Kassa főkapitánya	247
Zbiskó Károly, szepesi prépost, a nepomuki sz. János kápolna alapítója	162
Zborovszky Jeromos Konczháza helységet a homonnai jezsuitákra iratta át	404
Zbugja István a mislyei prépostság védura	303
Zdoba helység jobbágyai és a löcesei jezsuiták	222
Zdoba helység a széplaki apátság birtoka	319
Zebin Péter Nagy-Károly helység birtokosa	384
Zécheni Tamásnak adományoztatott Gyöngyös falu	64
Zéchy Péter fia, Miklós, dalmát és horvát bán	87, 88
Zéchi nemeseknek Lethon nevű helységökben a templomépítés megengedtetett	174, 206
Zederkényi halastó a s.-ládi pálosoknak adományoztatott	82
Zedniczky Kristóf és Thurzó Szaniszló között pör keletkezett	157
Zeeni Ferencz és Jób borzovai birtokrésze	120
Zeeny György és Tamás Zsadányban lévett birtokrészeiket a terebesi pálosoknak adták	326
Zegh erdő	63
Zeitz Albert serfűző telkét a felsőbányi jezsuitáknak adta	368
Zékel András és János hunfalvi birtokosok	181
Zeleméry Miklós telke Szatmárott	345

Zelenay Illés, András és Gergely	5	Zsadány helységekre vonatkozó kiváltságlevelével	313
Zendi Péter özvegye	33	Zsadány, lásd: Petri-Zsadány.	
Zikzói Péter benzés apát . . .	323	Zsadányban vámszedési jog	264
Zinzendorf egervári parancsnok	21	Zsadányi „Mulató“ nevű nemes udvarhely a terebesi pálosok birtoka . . .	327
Zmeskál Jarosláv bányaváros grófja	136	Zsakmány helység egy része Eperjes város birtoka . . .	279
Zoláthi István mester egri kanonok	47	Zsebes helység a szepeesi káptalannak itéltetett	159, 160
Zoltán János a szatmári vár alkapitánya	344	Zsércz (Borsod) helység . . .	7
Zoltán József udvartelke Szatmárott	345	Zsércz (Borsod) karthausi birtok	28
Zonuki grófnak Chobánka család birtokai adományoztattak	64	Zsiger puszta (Pest)	7
Zrinyi Ilona Rákóczy Ferencz nejjének lakadalma	310	Zsigmond schavnikai apát . .	239
Zrinyi Ilona hercegnő, Báthory Erzsébet halála után a kassai Ferencz-rendi szerzeteseknek pénzt hagyományoz	256, 257	Zsolnay András czimzetes pásztói apát	95
Zrittey Zsigmond Zsadány felét a terebesi pálosoknak adományozta	326	Zsup jászói prépostsági helység	131
Zsadány Chobánka család birtoka	64	Zudar Péternek Bártfa város adományoztatott . . .	270
Zsadány helység az ujhelyi pálosok birtoka	338	Zudar Péter bán Tokaj földesura	328
		Zsuppan szónak eredete . . .	200
		Zury Fülöp pásztói apát . . .	96
		Zwanziger Mátyás majorja Lőcsén	223

MAGYARORSZÁG
HELYRAJZI TÖRTÉNETE
RUPP JAKABTÓL.

III. KÖTET.

A BÁCSIVAL TÖRV. EGYESITETT KALOCSAI FŐEGYHÁZMEGYE.

www.terc.hu-www.terc.hu

MAGYARORSZÁG
HELYRAJZI TÖRTÉNETE

FŐ TEKINTETTEL AZ EGYHÁZI INTÉZETEKRE

VAGYIS

A NEVEZETESB VÁROSOK, HELYSÉGEK, S AZOKBAN LÉTEZETT
EGYHÁZI INTÉZETEK,

PÜSPÖKMEGYÉK SZERINT RENDEZVE.

ÍRTA

RUPP JAKAB.

KIADTA A. M. TUD. AKAD. TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

HARMADIK KÖTET.

A BÁCSIVAL TÖRV. EGYESITETT KALOCSAI
FŐEGYHÁZMEGYE.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

1876.

www.terc.hu-www.terc.hu

ELŐSZÓ.

„Magyarország helyrajzi történelme“
című művemnek harmadik vagyis utolsó részét,
mely a kalocsai érsekséget s a joghatósága alá
tartozó püspökségeket foglalja magában, részint a
magyar kir. tud. akadémia kívánsága folytán, részint
más közbejött akadályok miatt beállott némi halasz-
tás után most már a közhasználatnak ezennel átadom.

A mi e résznek tartalmát és szerkezetét illeti,
jónak láttam, az előbbi részekben követett eljárás-
sornak megfelelőleg, a magy. kir. kamarai levél-
tárból merített adatokat történetiróink buvárkodásá-
nak eredményével kiegészíteni, hogy ekként a még

nem ismert anyag napfényre jőjjön, az ismeretes emlékezete pedig felfrissüljön.

A görög-katholikus püspökségekre, kellő adatok hiánya miatt, nem terjeszkedhettem ki; az erdélyi püspökség mellett azonban megemlékeztem a most már egyesült Moldva-Oláhországban s részben Erdély területén hajdan virágzott milkói és argyasi püspökségekről.

További adalékul művem végén következnek a munka közben gyűjtött adatok több egyházmegye területén fekvő helyről, templomról, zárdáról s egyéb egyházi intézetről. Igaz ugyan, hogy itt még sokat lehetne pótolni; de minthogy a főbb egyházi intézetek művemben úgy is teljesen felölelvék — adatok hiányában — a kevésbbé fontosakat s az alig ismereteket mellőznöm lehetett, sőt kellett is.

E néhány felvilágosító megjegyzés után a mostani nyomasztó körülmények közt, a midőn a politikai s anyagi érdekek és napi események minden komoly, tudományos vállalatra többé kevésbbé hátráltatólag hatnak, a középkor egyházi viszonyait

megvilágító ez igénytelen művemnek méltányos megítélése elé a legjobb hazafiai szándék s az eróm és körülményeimhez képest teljesített kötelesség megnyugtató érzetével nézek.

Budapesten, november 28-án 1875.

A szerző.

www.terc.hu-www.terc.hu

TARTALOM.

I. FEJEZET.

A Bácsival törv. egyesített kalocsai főegyházmegye.

	Lapszám.
1. §. <i>Kalocsa érseki város, káptalana és egyházi épületei</i> . . .	1
<i>a) A bold. Szűz mennybemenetelére szentelt székesegyház</i>	8
<i>b) Apátságok és szerzetes rendek</i>	11
2. §. <i>Bács, város és vár, prépostságával s egyéb egyházi intézeteivel</i>	13
<i>a) A káptalan s a sz. Pálról nevezett prépostság</i> . .	14
<i>b) A kapistráni tartományhoz tartozó sz. Ferencziek zárdája a B. Sz. mennybemenetelének tiszteletére szentelt templommal</i>	17
<i>c) Bács egyéb egyházi épületei</i>	18
3. §. <i>Ábrám (Ábrahám), a ciszterciek B. Szűzről nevezett apátsága</i>	19
4. §. <i>Baja, mezőváros a ferencziek társházával</i>	22
5. §. <i>Báth-Monostor, sz. Lélekről nevezett benczés apátság</i> .	25
6. §. <i>Béla (v. Béli) forrása, a B. Szűz tiszteletére szentelt ciszterci apátság</i>	27
7. §. <i>Bodrogmonostor I. a szent keresztről nevezett pálos társház</i>	30
<i>II. A sz. Péterről nevezett ciszterci apátság</i> . . .	31
8. §. <i>Dombó, sz. Györgyről nevezett benczés apátság</i> . . .	32
9. §. <i>Gajdel, (jelenleg Gajdobra) prémontrei prépostság</i> . .	34
10. §. <i>Haj, sz. Lőrinczről nevezett prémontrei prépostság</i> . .	34
11. §. <i>Kő, sz. István első vértanuról nevezett prépostság, előbb</i>	

	a benzéseké, később a hebroni völgyről nevezett kanonoké, végre a sz. Ágoston-rendű kanonokoké	36
12. §.	<i>Szent-Mihály</i> , dömés zárda a B. Szűz tiszteletére szentelt templommal	38
13. §.	<i>Szabadka</i> , szab. kir. város egyházi épületeivel	38
14. §.	<i>Titel</i> , mezőváros, sz. Ágoston-rendű kanonokok prépostságával	40
15. §.	<i>Zombor</i> , szab. kir. város egyházi épületeivel	43

II. FEJEZET.

A csanádi püspökség.

1. §.	<i>Csanád városa, a csanádi püspökök és káptalan székhelye</i>	45
	a) Apátságok és egyházak, melyek hajdan Csanádon voltak	50
2. §.	<i>Aracska</i> , sz. Miklós püspökről nevezett benzés apátság, később sz. Ferenczi zárda és templom	54
3. §.	<i>Arad</i> , sz. kir. város, egyházi s egyéb épületeivel	56
	a) A sz. Mártonról nevezett aradi prepostság és társas káptalan	60
	b) A minoriták társháza és paduai sz. Antal tiszteletére szentelt templomuk	64
	c) A ferencziek kapisztrani tartományának sz. Józsefről nevezett társháza	65
4. §.	<i>Bizere</i> , a boldog Szűzről nevezett benzés apátság	66
5. §.	<i>Egres</i> , ciszterci-rendű B. Szűzről czimzett apátság	68
6. §.	<i>Kalodva most Kládova</i> , Sárlos boldogasszonyról nevezett pálos konvent	71
7. §.	<i>Lippa</i> , kamarai vár és mezőváros, a sz. ferencziek zárdájával	74
8. §.	<i>Makó</i> , püspöki város, egyházi épületeivel	77
9. §.	<i>Pankota</i> , kamarai város, a benzések b. Szűzről nevezett apátságával	79
10. §.	<i>Radna</i> , mezőváros, a sz. ferencziek kapisztráni tartományának a kegyelmek anyja tiszteletére szentelt temploma s zárdája	81
11. §.	<i>Sólymos vára</i> , a b. Szűzről nevezett sz. Ágoston-rendű monostorral és a sz. Mártonról czimzett <i>Bulcsi</i> benzés apátság	82
12. §.	<i>Szeged</i> , szab. kir. város egyházi épületeivel	84
13. §.	<i>Telki</i> , sz. kereszttről nevezett benzés apátság	89
14. §.	<i>Temesvár</i> , szab. kir. város egyházi s egyéb épületeivel	91

III. FEJEZET.

A nagyváradí L. sz. püspökség.

	Lapszám.
1. §. <i>Nagyvárad</i> , püspöki város, egyházi épületeivel	98
<i>a</i>) A prémontrei kanonok rend sz. István vértanúról nevezett prépostsága	118
<i>b</i>) A klarissák kolostora, sz. Anna tiszteletére szentelt templomukkal	120
<i>c</i>) a sz. ferencziek kolostora, előbb a minoritáké, később a szigorúbb ferenczieké, a sz. Lélek tiszteletére szentelt egyházzal	125
<i>d</i>) a pálosok két társháza, Váradon és Várad mellett sz. Jeromos tiszteletére	127
<i>e</i>) a sz. Ágoston-rendüek kolostora sz. Miklós tiszteletére szentelt egyházukkal	129
<i>f</i>) a Jézus-társaságiak társháza sz. Egyed templomával	129
<i>g</i>) A kapuczinusok rendháza sarlós boldogasszony tiszteletére szentelt templomukkal	135
<i>h</i>) Az irgalmas rend <i>Várad-Olaszi</i> rendháza	135
<i>i</i>) Az Orsolya szűzek zárdája Várad-Olasziban	136
<i>k</i>) Paulai sz. Vincze szeretetről nevezett leányai	138
2. §. <i>Adony</i> (Ér- és Nyir-) a b. Szűz prémontrei prépostsága	138
3. §. <i>Debreczen</i> , szab. kir. város egyházi intézetei és épületeivel	143
<i>a</i>) A sz. Ferencziek kolostora, előbb a b. Szűzről, később az Üdvözítőről nevezett tartományé	153
<i>b</i>) A kegyesrendiek társháza és sz. Anna tiszteletére szentelt plébániai templom	155
4. §. <i>Gyula</i> , mezőváros a pálosok rendházával és a ferenczieknek sz. Jeromos tiszteletére szentelt egyházával és zárdájával	158
5. §. <i>Kápolna</i> , a pálosok társháza a b. Szűz tiszteletére szentelt egyházukkal	161
6. §. <i>Kereki</i> , benzés apátság a b. Szűz tiszteletére	164
7. §. <i>Meszés</i> , sz. Margitról nevezett benzés apátság	165
8. §. <i>Szent-Jobb</i> (v. <i>Jogh</i>) apátsági mezőváros, sz. Benedek-rendü monostorral, mely később a pálosoké lett	167
9. §. <i>Telegd</i> (Mező-) apátság Gábor főangyal tiszteletére, egymásután több rendé	171

IV. FEJEZET.

Az erdélyi püspökség.

Lapszám

1. §.	<i>Gyula-Fehérvár</i> (most <i>Károly-Fehérvár</i>), szab. kir. város, az erdélyi püspökség és káptalanának székhelye . . .	173
a)	Az erdélyi püspök birtokai és egyéb javadalmi jogai . . .	174
b)	Az erdélyi püspökség és a székes <i>káptalan</i> egyéb viszonyai és viszontagságai	180
c)	A székesegyház <i>Sz. Mihály</i> főangyal tiszteletére szentelve, Gyula-Fehérvárnak egyéb egyházi és tudományos intézeteivel együtt	187
2. §.	<i>Alvincz</i> , mezőváros a sz. ferencziek kolostorával . . .	195
3. §.	<i>Besztercze</i> , szab. kir. város egyházi épületeivel . . .	197
4. §.	<i>Borza</i> , a német rendháza, a B. Szűz tiszteletére . . .	200
5. §.	<i>Brassó</i> , kir. város egyházi épületeivel	201
6. §.	<i>Déva</i> , mezőváros és vára a sz. ferencziek kapisztráni tartományának rendházával	205
7. §.	<i>Egeres</i> , benzés apátság a B. Szűz tiszteletére . . .	207
8. §.	<i>Gyerő-Monostor</i> , benzés apátság	208
9. §.	<i>Illye és Illyevár</i> , a pálosok rendházával	209
10. §.	<i>Kertz</i> , cisztercezi-rendü apátság a B. Szűz tiszteletére . . .	210
11. §.	<i>Kolozsvár</i> , szab. kir. város és a kolosmonostori benzés apátság a B. Szűz tiszteletére	212
a)	Szent-Mihály temploma és a szerzetesek rendházaikkal együtt	214
b)	A boldog Szűz kolosmonostori benzés apátsága . . .	218
12. §.	<i>Körösbánya</i> , mezőváros a sz. ferencziek zárdájával és a bold. Szűz tiszteletére szentelt templomával . . .	226
13. §.	<i>Nagyfalu</i> , mezőváros a pálosok rendházával	226
14. §.	<i>Nagy-Szeben</i> , szab. kir. város egyházi intézeteivel . . .	229
15. §.	<i>Szent-Király</i> , a pálosok reudházával és templomával a B. Szűz tiszteletére	233
16. §.	<i>Szent-Mihály-Köve</i> vára, a pálosoknak a B. Szűz tiszteletére szentelt templomával és monostorával . . .	235
17. §.	<i>Tövis</i> , mezőváros a pálosok rendházával és templomával a B. Szűz (B. M. Virg. Natae) kisasszony tiszteletére	237
18. §.	<i>Vajda-Hunyad</i> , mezőváros a várral és a szerzetesi rendházzal	239

F ü g g e l é k.

Lapszám.

<i>A milikói és argyasi püspökségek</i>	244—252
---	---------

T o l d a l é k o k.

Magyar- és Erdélyországban egykor és most létező helyek és kolostorok további történetére vonatkozó, fölvilágosító toldalékok.

<i>Abrány (Felső-), a prémontreiek boldogságos Szűz Máriáról nevezett prépostsága</i>	253
<i>Andocs, a sz. Ferencz-rendiek Nagyboldogasszonyról nevezett kolostora</i>	255
<i>Apor, sz. Ágoston-rendi karinges szerzetes kanonok prépostsága</i>	255
<i>Arva, vára s a templariusok szálója</i>	256
<i>Bács, faluban Krisztus urunk szent testének kápolnája</i> . .	256
<i>Báth, birtok</i>	256
<i>Bátor (Nyír-), mezőváros, eleinte a sz. Ágoston-rendi szerzetes kanonokoknak, később a sz. ferenczieknek kolostorával</i>	257
<i>Béla, a sz. Margitról nevezett benzés apátság</i>	260
<i>Boldogkő, a pálosok konventje</i>	261
<i>Buzgó, a pálosok sz. Miklósról nevezett perjelsége</i>	262
<i>Csáktornya, a pálosok sz. Helénról és ferenczrendiek sz. Miklósról nevezett rendháza</i>	262
<i>Sz. Dömötör ről nevezett szörémi benzés apátság</i>	263
<i>Érsekujvár, a sz. Ferencz-rendiek zárdája.</i>	264
<i>Fogarás, kerület és mezőváros Erdélyben.</i>	265
<i>Gágy, benzés apátság a B. Szűz tiszteletére</i>	266
<i>Homonna, mezőváros a megváltóról nevezett sz. ferenczi tartomány zárdájával</i>	267
<i>Jásd, sz. Györgyről nevezett benzés apátság</i>	268
<i>Ivány, a bold. Szűz Máriáról nevezett benzés apátság</i> . .	269
<i>Kács, benzés apátság sz. Péter és Pál tiszteletére, később ugyanott a pálosok zárdája</i>	269
<i>Kanizsa, mezőváros a minorita sz. ferenczieknek szent József patriarcháról nevezett zárdájával</i>	270
<i>Kápolna, s a sz. Erzsébet tiszteletére épített templom.</i> . .	271
<i>Kassa, a megváltóról nevezett sz. ferenczi rendtartomány zárdája</i>	271
<i>Kaza, birtok a sz. Ágoston-rendü remete szerzet perjelségével.</i>	273
<i>Kömar, sz. Ágoston-rendü perjelség.</i>	273
<i>Krompach, Remete, Svedlér és Zsolna</i>	274
<i>Küküllő, mezőváros és vára.</i>	274
<i>Lábatbánya, bányaváros</i>	275

	Lapszám.
<i>Liptó</i> , a szent ferencziek zárdája és a liprói prépostság . . .	276
<i>Malaczká</i> , a sz. ferencziek zárdájával s a boldog Szűz . . .	276
tiszteletére szentelt templomával	276
<i>Marmaros</i> . A johanniták és pálosok	277
<i>Maros-Vásárhely</i> . A sz. ferencziek zárdája	279
<i>Mesztegnye</i> . A sz. ferencziek zárdája	279
<i>Mező</i> (in Campo). Benzés apátság a b. Szűz tiszteletére	280
<i>Mind-Szent</i> . A pálosok rendháza	280
<i>Mohács</i> . A sz. ferencziek kapisztráni tartományának zárdája	281
<i>Monostoros-Pályi</i> (másként Nyir-Pályi) sz. Pálról nevezett prémontrei prépostság	282
<i>Murány</i> , vár és mezőváros templomával együtt	282
<i>Nagy-Bánya</i> , a minoriták kolostora	283
<i>Német-Ujvár</i> , a bold. Szűz Máriáról nevezett sz. ferenczi tartomány kolostora	284
<i>Ocsa vagy Ócsa</i> , prémontrei prépostság	284
<i>Pápa és Pókafalva</i> , a b. Szűzről nevezett sz. ferenczi tartomány zárdája	285
<i>Sámson</i> , a sz. sir kanonoki rendjének prépostsága sz. Benedek tiszteletére	285
<i>Sárospatak</i> , a trinitariusok kolostora és temploma a sz. Háromság tiszteletére	286
<i>Sasvár</i> (Sassin) mezőváros a pálosok rendházával és templomával	287
<i>Segösd</i> , a sz. ferencziek zárdája és temploma	288
<i>Siklós</i> , sz. ferenczi zárda és templom a sz. Háromság tiszteletére	289
<i>Simontornya</i> , a dömések s a sz. ferencziek kolostora és temploma	289
<i>Steinbach és Schida</i> , prémontrei prépostságok	290
<i>Szakácsi</i> , a pálosok rendháza és temploma sz. Domonkos tiszteletére	290
<i>Szalárd</i> . A sz. ferenczi kolostor	293
<i>Szeben</i> (kis), szab. kir. város egyházi épületeivel	294
<i>Szent-Endre</i> , a plebániái templom	295
<i>Szent-Erzsébet</i> , a pálosok rendháza	295
<i>Szent-László</i> , a bold. szűz Máriáról nevezett sz. ferenczi tartomány zárdája	296
<i>Szent-Lázár</i> , prémontrei prépostság	296
<i>Szent-Mihály-Telke</i>	296
<i>Szerdahely</i> , a pálosok rendházával és sz. László király tiszteletére szentelt templomával	297
<i>Szered</i> , mezőváros egyházi épületeivel	299

	Lapszám.
<i>Szigetvár</i> , mezőváros a sz. ferenczlek kolostorával	299
<i>Telegd</i> (Mező-), mezőváros egyházi épületeivel	300
<i>Terebes</i> , mezőváros a pálosok rendházával és a b. Szűz tiszteletére szentelt templomával	300
<i>Thalad</i> . A pálosok reudháza és temploma sz. Erzsébet tisz- teletére	300
<i>Thold</i> (most <i>Toldi</i>) puszta a pálosok rendházával	301
<i>Tokaj</i> , mezőváros a kapuczinusok zárdájával	303
<i>Tormova</i> , sz. Benedek-rendi apácák apátsága	303
<i>Torda</i> , mezőváros	303
<i>Udvarhely</i> , mezőváros	304
<i>Varannó</i> . a minoriták, később a pálosok rendháza	304
<i>Végles</i> . A jeruzsálemi sz. sir őrei	306
<i>Veres-Márth</i> , a pálosok rendháza	307
<i>Vetahida</i> . A pálosok rendháza és temploma sz. Miklós tisz- teletére	307
<i>Vituhu</i> , benczés apátság	309

www.terc.hu-www.terc.hu

I. FEJEZET.

A BÁCSIVAL TÖRV. EGYESÍTETT KALOCSAI FŐEGYHÁZMEGYE.

1. §.

KALOCSA ÉRSEKI VÁROS, KÁPTALANA ÉS EGY- HÁZI ÉPÜLETEI.

Kalocsa Pestmegye solti járásának éjszaki részén fekszik a *Vajas* ér partján, melynek medre *Foktütől Bo-diszlón* alulig lenyulik, kellemes fekvésű, de a közeli Duna áradásainak nagyon kitett lapályon. Oláh Miklós tanúsága szerint a *Vajasban* hajdan igen sok hal volt.*)

Mínthogy Kalocsa nevének és városának eredetéről mitsem tudhatni, alapításáról és alapítójáról pusztá vélemények dívnak az írók közt; némelyek ugyanis nevét majd a *coletianoktól* származtatják, kik *Ptolomaeus* szerint a *Száva* és *Dráva* közt *Petovia* közelében laktak, majd *colossalis* szobroktól (*statuae colossae*), melyek azonban nem itt, hanem „*ad Statuas Romanas*“ állottak. Újabban *Matulai János* (*Bel, Not. Hung. III. köt. 537. l.*) azt állítá, hogy ő még látta Kalocsán azon kétöles (?) vastagságú colos-

*) Köztük talán pisztrángok is, melyek különben csak hegyes vidéki folyók és patakokban tenyésznek. Midőn 1493-ban *Péter* érsek Budán tartózkodott és pedig *Sz. György-téri* házában, melyet *Mátyás királytól* kapott, (*Pray, Hier. II. 78.*) *András bánmonostori* olvasókanonok *nagyluchi* *Balázs-Fülöpnek* írta, hogy az érsek számára készpénz fizetés mellett pisztrángokat küldjön Budára. (*N. R. A. 1654. cs. 44. sz.*)

salis oszlopok maradványait, melyek a sz. István által épített régi templom romjaihoz tartoztak.

E város hajdan sokkal nagyobb volt mint ma és erős fallal vala körülvéve; utczái kövezettek, épületei nagyobb szerűek voltak egész 1602-ig, melyben a *hajdúk*, Buda hasztalan vívása után erre lejöven, kirabolták. A törökök, kik a thrákok (ráczok) által lakott részbe üszköt dobván az egész várost füstölgő rommá változtatták, 170 évig tartották igájok alatt *Kalocsát*, mialatt az érseki szék folyvást betöltetlen volt, míg végre gr. *Csáky Imre* (1725) és utódai, a mennyire lehetett, régi fényébe visszahe-lyezték.

A kalocsai püspökséget, mely később érsekségre emeltetett, 1000. évben *Sz. István* alapítá, első püspökké tevén *Astrikot*, más néven *Anastasius* benezés apátot. Kiterjedése sokkal nagyobb volt mint jelenleg, mert *Dömsödnél* kezdődvén, *Solt* vidékén kívül, mely hajdan, úgy látszik, Fehérmegyéhez tartozott, magába foglalá még a *csongrádi*, *szegedi* és *szörémi* főesperestségeket, és *Bosnyákország* egy részét; midőn ugyanis a magyar birodalom határai *Bolgárorszáig* kiterjesztettek, Szörémnek *Szárán-inneni* vidéke 1093-ban a kalocsai püspök joghatósága alá lőn rendelve, a mit *István* pécsi püspöknek *Dezső* kalocsai püspök elleni pöre is bizonyít.

A mi a kalocsai érsekségnek, — mely jelenleg a *székesegyházi*, *bácsi* és *tiszai* főesperestségeket foglalja magában, — kiterjedését, javadalmaikat, jövedelmeit és kiváltságait illeti, melyekkel kezdet óta birt vagy később fel-diszítettett, a történelem sok érdekes adatot jegyzett fel. 1175-ben *Pál* érseket, minthogy az esztergomi érseki szék épen üresedésben volt, azon megtiszteltetés érte, hogy III. Sándor pápa engedélyével III. *Bélat* királylyá koronázá, azonban minden további jogigény formálhatása nélkül. 1204-ben I. János érsek III. Lászlót, Imre király fiát, az esztergomi érsekkel folytatott hosszas vita után szintén megkoronázá ugyan, azonban a kalocsai érsekeknek király-koronázási állítólagos joga már *Berthold* érsek, merániai herceg és *Gertrud* II. András nejeinek fivére alatt, kinek érsekké választatását, a kellő kor és tudomány

hiánya miatt, a pápa sokáig nem akará megerősíteni, — 1312-ben a két érsek közt, úgy lön szabályozva, hogy az *esztergomi* érsek kétségtelen joga jövőben sértetlenül megőriztessék és csakis ennek hiányában vagy vonakodása esetében legyen szabad a kalocsainak a királyt megkoronázni, pénzt veretni s a pisetumot húzni. (*Katona, I. 189. 247.*)

1198-ban III. Incze, a *kalocsai* préposthoz s a többi kanonokokhoz intézett levelében megerősíté a káptalant a *tótországi* plebániák *tizedének* birtokában, mely előbb *Saul* érseknek volt átadva, hogy a lakosokat annak megfizetésére szorítsa.

1205-ben ugyanazon pápa *I. János* érsek kérelmére elrendelé, hogy a *Beleknese* földén felállított gör. sz. püspökség a *kalocsai* érsekség joghatósága alá tartozzék, de csak akkor, ha az a *konstantinápolyi* patriarchának, — azon időtájt *Maurocén* Tamásnak, — még nem volna alávetve. (*Pray, Hier. II. 40.*)

Ezekből látszik, hogy a *kalocsai* érsekség kiterjedt *Tótországra*, vagyis a *száván-imeni és túli Szörémségre* is, jólehet most már tüzetesen nem lehet tudni, hol feküdt vala *Beleknese* földje, melyen ama gör. sz. püspökséget a hasonnevű család ivadékai nem messze a Szávától alapították. *Knese* illyr szó, magyarul fejedelmet jelent; *Belus* pedig szerb főur volt, királyainknak rokona, ki valószínűleg ezen kívül még a *kői* (kövi) püspökséget is alapítá, melyről alább lesz szó. *János* érsek a fentebbi püspökséget bizonyára azon reményben kérte joghatósága alá helyezetteti, hogy a római egyházzal egyesítse. (*Katona, i. h. 201. 222.*)

Hogy *Bosnyákországnak* némely részei szintén a *kalocsai* érsekséghez tartoztak, kitünik abból, hogy *Ugrin* érsek a *patarénok* vagy máskép *paterínok* eretnekségét *Bosniában* kiirtandó, *Pozsega* várát a Száva mellett megszerezvén, 1224-ben keresztes hadsereget vezetett ellenök; továbbá abból, hogy ugyancsak *Ugrinnak* IX. *Gergely* 1227-ben felhatalmazást adott a nevezett *szörémi* püspökség felállítására, melynek székhelye a *kői* megyében, *Bani* vagy *Beli*, később talán *Bánmonostra* vala. (*Katona, i.*

h. 266. 270.*) — Ezen *bosnyák* eretnekek *Bencze* érsek alatt 1246. és 1247-ben, — püspökséget alapítván földükön *Kálmán*, IV. Béla fivére, és a tatárjárás után a pápa felszólítására keresztshad is viseltetvén ellenök, — kiirtattak ugyan, de az igaz hit, daczára annak hogy a boszniai egyház 1247. és 1265. évek közt felytonos összeköttetésben állott a kalocsai érsekséggel, tartósan vissza nem állíttathatott. (*Katona, i. h. 290. 292.*)

A kalocsai érsekség joghatósága alá tartoztak a *nagyváradi, erdélyi, chanádi, zágrábi, boszniai, szürémi*, Moldvában a *bacoviai* (bakui?) és Horvátországban a *szvidniczai* egyházmegyék. Javadalmi, több vármegyében szét-szórva, számra nézve 250-en fölül, igen tetemesek valának. Néhányat közülök felsorolunk

1334-ben *László* érsek és *I. Károly* közt esere történvén, a királynak *Rimaszombat, Banya, Török, Szkalmuk, Cherenchén, Brezen, Tiszolcz, Majom* és *Moyza* (Gömör- és Kis-Hontban); az érseknek pedig helyettök: *Gerech, Tótfalu, Chalán*, mindkét *Lugos, Butuzfalva, Gyümölcén, Venecie* (Velence?) *Ujfalva, Lázárfalva, Coamana, Zuchi* (Bácsban?) és *Morkocs* (?) (Szirm) jutottak. (*Katona, i. h. 367.*)

1493-ban II. Ulászló *Péter* érseknek *Zatha* (Valkóban) birtok és vár helyett szintén eserébe *Geretzet* és *Vaskaput*

*) A *Patarénok*, kik a valdi (veauxi) Pétertől *valdiaknak* (vagy valdenseseknek) nevezett eretnekektől származtak, nevöket a Milánó város területén fekvő *Patarea* vagy *Pataria* nevü helytől kapták. *Bolgár-, Rác- és Bosnyákországban*, hol nagyon elterjedve valának, főleg a sz. *ferencziek* buzgólkodása folytán igen sokan visszatértek az igaz egyházba. — A valdiak szerzője a XII. században a fentebb említett *Valdi* (de Veaux) Péter, gazdag és tudós lyoni kereskedő volt, ki *bresciai Arnolddal* 1150-ben kezdé tévtanait nyíltan hirdetni. Tagadták az egyháziak birtokképeségét a szentek tiszteletéről, a bűnök bocsánatáról, s a tisztító tűzről szóló kath. tant, ezen felül még több ünnepet s a bűjtöket is elvetették. *Picardoknak* is hitták *Picardiától*, úgyszintén *albigensesek*-nek *Albiga* (Albigei) langvedoki várostól. Hatalmas pártfogójuk volt *Raymund* toulousei gróf. III. Ince pápa a *montferati* herezeg vezérlete alatt keresztshadattal indított ellenök, melynek folytán 1220-ban legyőzetvén, Svajczba, Savojába és Piemontba menekültek, honnét majdnem egész déli Európát előzönlék, s hazánkban is elterjedtek, hol II. Endre alatt azonban már eltiűnnek. (*Szücs, Debreczen város története, I. 142., 143.*)

a várral együtt (Bácsban), *Szlakotát* és *Diós-Jánost* adá (Valkóban), melyek már előbb is a kalocsai érsekséghez tartoztak ugyan, de *Kis-Horváth* és *Bánffy* László urak által, kiket a király ezért birtokvesztéssel fenyegetett, elfoglalva valának. Egy évvel utóbb ugyanazon király, mint-hogy *Arváth* és *Apáti* érseki városok lakóit jogtalanul, az óbudai apácák birtokaiból *adó* és *vám* fizetésére kényszerítették, azon kívül még a vásár megtartásában is gátolták, meghagyá Bács-Bodrog megyéknek, hogy ezen zsarolásokat megszüntessék; *Kinisi* Pál királybírónak pedig megparancsolá, hogy az érseket Péteri vár (Valkóban) továbbá *Vaskapu* és *Geresz* birtokába, *Kis-Horváth* és *Bánffy* László ellen, kik ezt erőszakkal is megakadályozni akarták, bevezesse. Ezen időtájt *Apathin* és *Rednek* is a kalocsai érsekségéi valának. (*Katona, i. h. 485. 489. 495.*)

1559-ben az érsekség és káptalan birtokához tartoztak: *Foktó, Uszód, Kara, Zasztó, Therenel, Rend, Nádasd, Nána, Szent-Benedek, Bogyozló, Varajt, Preztelek, Dragszek, Kozma, Nagyka, Solt, Miske, Hontoka, Sz.-István* és *Kalocsa* mezőváros, melyeket királyi tetszése szerint bármikor visszavehetőket ugyanazon évben I. Ferdinand (*Therenel, Preztelek, Kozma, Nagyka* és *Hontoka* kivételével) egy időre, míg t. i. a kalocsai érsekség, — mely egész 1572-ig üresedésben volt — betöltve nem lenne, cháthi *Zyny Ráfael, Kamóthy Balázs, Filep Demeter, Strausz Jeromos*, ludányi *Bay Ignác* és *Meleg Boldizsárnak* engedte át. (*Katona, II. 35. — Lib. R. Saec. II. köt. 381. l.*)

Szelepcsényi György kalocsai érsek 1657-ben meghalván az érsekség javadalmait és birtokait összeszámították. Számuk 268-ra haladt *Bács, Pest, Baranya, Tolna, Bodrog* és *Csanád* vármegyékben. Fölsorolvák *I. Lipót* Decretumában. (*Katona, Hist. Crit. XXXIII. köt. 1837. §.*)

1674-ben *Széchenyi* György érsek *Kis-Balázs, Sz.-Imre, Akasztó, Tetétlen, Adács* és *Sz.-király*, rég óta érsekségi birtokok élvezetében való védelmeztetéseért folyamodott a kir. legfőbb kamarai hivatalhoz. (*N. R. A. 988. cs. 53. sz.*)

1700-ban *Olberfélé* összeírása szerint 56 helységnél több volt, hol a kalocsai érsek évenként *harács* név alatt adót szedtetett; az erődített helyek, mint *Baja, Zombor, Bács,*

Pétervárad, Tittel, Szabadka, Mártonyos, Szentá, Szeged, Jankovác és Futak török őrséggel levén megrakva. (Katoná, II. 149.).

A kalocsai érsekek az érsekség szorosán vett egyházi javadalmain kívül, még más, részint szerzett részint családi birtokok élvezetében is voltak. Ilyenek valának p. melyeket *István* érsek Simegh, Gömör és Baranya megyékben birt és 1347-ben *Miklós, János* és *Gall* fivérének illetőleg unokatestvéreinek adományozott. (*N. R. A. 944. cs. 7. sz.*)

1478-ban *Czobor János, Márton* és *Inre, János, Zsigmond, Péter, György* és *Kristóf bozini* grófok ellenében, kik a *Czoborok* birtokát, *Hetést* (Zalában?), *Banzáka* (talán Bánszka) pusztát (Zemplénben), és *Gergeri, Záká s Aranyák* birtokuk egyes részeit (Bodrogban?), *Gábor* kalocsai érseknek elzálogosították vagy eladták, ez utóbbi pedig végrendeletében a kalocsai káptalannak hagyományozta, — tiltakoztak a bácsi káptalan előtt az ellen, hogy ez ama birtokokra nézve magának királyi megerősítést szerezhessen. (*N. R. A. 1709. cs. 42. sz.*)

Egy vidéket sem ért talán több csapás, mint a kalocsai és bácsi egyházmegyét. *Belgrád* veszedelme után *Tomory Pál*, sz. ferenczi szerzetesből kalocsai érsek, 1523-ban, mint a török elleni hadak fővezére, *Istvánffy* tanúsága szerint (*VIII. könyv, 78. l.*), a Szörémségből visszaszorítá ugyan az ellenséget; de később, 1526-ban, látván hogy a Dunán és Száván átkelni készülő török roppant erejével megküzdeni a külföld segítsége nélkül nem lesz képes, habár, mint *Brodarich* szörémi püspök állítja a fővezérséget megtartania váltig lehetetlennek nyilatkoztató is ki, a király által, az összes hadsereg közkívánatára, minden ellenkezése daczára mégis az egész magyar hadsereg teljhatalmú fővezérévé lön kinevezve. Tudjuk mint veszett el Mohácsnál a királylyal együtt a nemzet virága, maga *Tomory* is, tudjuk mily gyászos idők nehezettek az egyházra, hazára és nemzetre.

A mohácsi vész után a kalocsai egyház a bácsival egyesítve, miután 1527-ben *Zápolya János Ország Jánost* nevezé ki kalocsai érsekké, a török iga alatt 170 évig

nyögött, mely hosszú idő alatt más megyék püspökei kormányozták; a nép lelki szükségeiről pedig főleg a szegedi zárdából kiküldött s a legkegyetlenebbül üldözött, sokszor a nádasok- és mocsarakban bujdosni kénytelen sz. *ferencziek* gondoskodtak. Első, a ki érsekei közül Kalocsát meglátogatta, *Kollonich* Lipót vala. Székhelyét állandóan csak *Patachich* Gábor foglalhatta el.

A további veszélyt elhárítá végre 1697-ben savoyai *Eugen* hercegnek, a törökön *Zentándl* kivivott győzelme, mely után *I. Lipót Széchenyi* Pál érseket Bácsmegye örökös főispánjává kinevezvén, a kalocsai érsekeket eme régi méltóságukba visszahelyezte. Nem sokára a *Rákóczy*-féle zavarok is, az *I. József* és *Rákóczy* közt létrejött fegyverszünet s az ezt 1706-ban követő békekötés folytán lecsillapodtak. (*Katona*, II. 119. 145.)

A kalocsai káptalan is sz. *István* apostoli buzgóságának és fejedelmi bőkezűségének köszöni eredetét, ki világi papok hiányában *benczéseket* hívott meg a kanonoki székekre. Eredeti javadalmain kívül, melyekről biztos adataink teljesen hiányzanak, 1198-ban *Hédervári* Saul érsektől, némely helyek *tizedén* kívül a B. Sz. *jóthi*, és sz. *Mór bóthi* egyházát s az *untai* egyházat kapta; 1368 körül azonban már oly sanyarú sorsra jutott, hogy a kanonokok számát tizenkettőről felére kellett leszállítani. (*Pejach. Hist. Serv.* 313. l.) A *bácsi* káptalan sokkal számosabb tagból állott ez idő tájban, jölehet a kalocsai káptalan javadalma, mint érintők, a *Czoborok* birtokával is szaporodott vala, és legalább 1486-ban *Szent-György* is (Bácsmegyében) hozzátartozott. Az 1498-iki 20. tez. szerint míg a *bácsi* káptalan egy katonát sem volt köteles kiállítani, addig a Kalocsáinak 50-et kellett felszerelnie. A mohácsi csata a kalocsai káptalan sorsa felett is döntött.

1761-ben a kanonokok száma négyről ötre felemeltvén, a káptalant gr. *Battyán* József érsek az érsekség jövedelmeiből látta el. *Mária Terézia* 1776-ban a kanonokok számát ötről kilenczre szaporítá, nemsokára azután tizre kiegészíté, gr. *Kollonich* Lipót pedig haszonélvezetül érseki javadalmainak egyik helységét és pusztáját engedé át nekik. 1832-ben végre *I. Ferencz* ezen alapot az érsek-

ség birtokából kiszakított hat helység és öt puszta adományzásával szaporitá kilencz kanonok számára, a tizediket, mint egyszersmind az érseki város plébánosát, eme javadalom jövedelmeire utalván. (*Schem. Cleri*, 1844. 53—60. l.) A káptalan, mely sz. Péter véduöksége alatt lön újjá alkotva, pecsétjén *sast* és *oroszlánt* visel. (*Katona*, i. h. 241. l.)

a) A B. Sz. mennybemenetelére szentelt székes-egyház.

E régi bazilika, melynek előbbi czimét a plébániai templom „Gyümölesoltó Boldogaszszony“ czimével fölese-relték, 42 öl hosszú és 25 öl széles volt, s amint azt a néhány évtized előtt még látható volt romok s a legújabb ásatások bizonyítják, ugyanazon helyen állott, hol a mostani 32 öl hosszaságú és 13 öl szélességű főszékesegyház áll. Épülete kemény anyagból, faragott kövekből, széles és erős alapra volt emelve; hátsó részén két magas torony, szentélye mellett délről egy kisebb torony emelkedett égfelé; boltivezetét kétsoros oszlopok tartották. Nagyszerűsége miatt általában Magyarország legelső templomának tartatott. (*Katona*, II. 236.)

II. András, midőn az ország a szabad pórásra bocsátott *zsidók* és *szaraczenok* zsarolásai miatt egyházi tilalom alá esett, a *kalocsai* és *bácsi* egyház sóbéli jövedelmét akkép szabályozá, hogy azon esetben, ha a sót egész *Szegedig* vagy még tovább szállították, minden hordóért (tinninium) 10 girát, különben csak 8 markát húzzanak, *használatra* pedig, mind a *kalocsai* mind a *bácsi* egy-egy hordót kapjon; az addig sóban huzott jövedelem megváltására, a tizedek kivételével, a király az egyháznak öt egymásutáni éven át 10 ezer girát fog fizetni. (*Katona*, I. 281.)

A tatár és török pusztítások közt *Kalocsa* székesegyháza hat teljes századon át sértetlen maradt, sőt a törökök a mohácsi esata után a keresztények birtokában hagyták; nemsokára elfoglalták ugyan a *reformátusok*, de ismét visszakerült a *katholikusok* kezére, kik *Pécsről* egy jezsuita

atyát hoztak és biztak meg a lelkipásztorkodással, s már e rendnek megtelepítéséről is tervezgetének; az ügy azonban a belvillongások miatt dugába dőlt. Pusztulása a *hajduk* korában 1602-ben következett be. Midőn ugyanis *Nádasdi* elfoglalván az ellenség hadiszereit, melyeket ez *Adony*, *Földvár* és *Pakson* összehalmozott, és *Kalocsát* magyar katonasággal megrakván a budai táborba visszavert, a hajduk, e szabados gyalogság, a többiektől elváltak, *Tolnát* elfoglalták és kirabolták, *Kalocsát* pedig felgyújtották. (*Istvánffy*, XXXVIII. k. 512. l.)

Széchenyi Pál érsek 1709-ben a pártosok által felült székese- és egyszersmind plébániai egyház fölépítésére a *Sárköz* két évi tizedét rendelé. (*Katona*, II. 184.)

Sokat köszönhet *Kalocsa* gr. *Csáky* Imre érseknek, kinek kormánya, 1710 óta, csak száz házikót talált székhelyén egyetlen egy pappal, a székesegyháznak pedig csak falait. *Bácsott* is egyedül a sz. *ferencziek* voltak a nép lelkészei. Gr. *Csáky* *Kalocsa* városán kívül még más püspökségek jövedelmét is huzta ugyan, összes jövedelme azonban alig rugott fel 2500 forintra, mégis már 1713-ban elkezdé az érseki lak építését, melyet a törökök 1686-ban dűltak fel. 1725-ben a vár sánczczal való körülvételéhez, látott, s a *nagyváradi* káptalant, mint a nagyváradi püspökség kormányzója, az ottani *ferencziek* templomából a *kalocsai* székesegyházba áttette. (*Katona*, II. 154. 174.)

Patachich Gábor gróf, megállapítván a főszékesegyházi káptalant, az ottani hiteles helyet az 1735-ben kelt királyi határozat által visszaállította; a székesegyházat, melyhez tornyot és két nagy kápolnát építtetett, oltárokkal és minden szükséges egyházi készlettel felszerelte s 13 évi kormánya alatt ugyanannyi plébániát alapított. *Papnövendékek* számára növelde emelt, kápolnáját *borromaei* sz. *Károly* tiszteletére szentelé, s alapját 1733-ban 1200 frttal megveté. Nyári székhelyén, *Hajóson* váracst épített, mely körött aztán az érsek gondozására lassanként szép és nagy kert keletkezett. A török háborúk végeztével, melyeknek *Belgrád* végre mégis áldozatul esett, érseki székhelyének fölvirágoztatásához fogott, s e végre a királytól a *földvári* apátságot kérte, melynek jövedelme akkor kö-

rülből 5000 frt. lehetett, de ez egész 1798-ig *Darmstadt* József hesseni tartománygróf és augsburgi püspök kezében maradt; 1735-ben letette végre főszékesegyházának alapkövét, melybe sz. *Szilárd*, *Bódog*, *Venuszt*, *Incze és Victoria* ereklyéit rejté, s az épületet 1741-ig jó magasra emelvén, befejezését utódaira hagyta. (U. o. II. 208—220, 253, 254.)

Klobusiczky Ferencz 1757, a főszékesegyház homlokzatát és tornyait szobrokkal, a főoltárt pedig gulák-, oszlopok- és ivezetekkel díszíté, melyekre pároszi márványt hoztatott; a templom szertárát fényes készletek- és öltözetekkel gazdagítá; a *papnövelde* új épületének alapjait, melyekbe sz. *Kelemen s Candid* ereklyéit tette, megáldá; a B. Szűz *hajósi* templomát kiépíté és felékesíté. (U. o. II. 292, 293.)

1768, 1770 és 1772-ben a Duna Kalocsát elárasztá és nagy károkat okozott, azért is gr. *Bat'yán* József a *sárközi* lapályon sánczokat emeltetett. Ugyanő a székesegyházat is megnyitá s annak tornyait újra építtetvén négy új haranggal megajándékozá, melyeket a sz. *Háromság*, a B. *Szűz*, sz. *Donát* és sz. *József* tiszteletére szentelt föl. Orgonát szerzett 4000 frton, és számos más egyházi szerezet. (U. o. II. 341. 342.)

1776-ban zajezdi b. *Patachich* Ádám a székesegyháznak ezüst gyertyatartókat és sok a főpapi ténykedésekhez szükséges szerezet szerzett 14,000 frt értékig. Ugyanő öt kanonok számára egészen új házakat építtetett, melyek 26,500 frtjába kerültek. (U. o. II. 378. 379.)

Haynald Lajos mostani érsek 1869 óta *Henszlmann* Imre magyar akad. tag vezetése és felügyelete alatt ásatásokat tétetett a régi bazilika alapjai körül. Eredményök az lön, hogy a mostani székesegyház alatt két korbéli építkezéseknek maradványaira akadtak és pedig egy újabb körülbelül a XIII. század elejéről való, márvány- és egyéb szilárd kövekből emelt épület részeire, u. m. ajtórészekre, fehér és vörös márványból faragott oszlopfjekre és trahyt faldarabokra, melyek csinos román izlésre mutatnak; azután egy másik, sz. *István* korából való, téglából rakott, s itt-ott a XI. és XII. század román vagyis inkább át-

meneti styljének jellegét magukon hordó siremlékekkel vegyített épület részeire. E két rendbeli építkezés alapjainak kétharmadát a jelenlegi székesegyház fedi. (*Arch. Értes. VI. 1872. 1. 2.*)

b) Apátságok és szerzetes rendek.

Mindjárt a püspökség megalapításának kezdetével, de később is, több apátság, prépostság és szerzetesi rendház volt Kaloesa városában; nyomaik azonban régi korok homályába burkolvák. Az apátságok egyike *benczék* számára alapítva, kik már *Asztrik* első püspök alatt hozattak be, hogy a kanonokok helyét és tisztjét betöltsék, mint ez egész Kálmán király koráig szokásban maradt, midőn a világi papság megsaporodásával eredeti hivatásuknak ismét visszaadathattak, — mint Palma Ferencz állítja, a sz. gergelyi apátság vala, mely 1242-ben még mint önálló javadalom virágzott, 1455. november 13-án zéchi *Herczeg* Ráfael érsek alatt azonban már az érseki javadalomhoz csatoltatott. Hozzá tartozott egykor *Beseneu* (Besenyő), melynek majorosa Lőrincz, Demeter fiával és János vejével együtt, a szörémi püspök Lipót nevű tisztje és társai által hamis pénz-verés bűnén kaptatván és bevádoltatván, azzal bűnhődtek, hogy *Béla* király birtokukat, t. i. szöleiket és házokat, 1253-ban hívének *Iván* királyi tárnokmesternek ajándékozá. (*Czinár, I. 299. — Katona, I. 304.*)

Egy másik sz. *Agostonról* nevezett apátságról nem tudhatni, sem azt mikor és ki által lön alapítva, sem azt, hogy meddig virágzott; csak az bizonyos, mint a főmegyei évkönyv bizonyítja, hogy javadalmas volt, és 1463-ban az érseki javadalommal lön egyesítve. Ugy látszik, Mátyás király *Várdai* István érsek kedvéért még gazdagabbá tette.

Mely rendhez tartozott vala, biztosan tudni nem lehet. Előfordul ugyan a *premontreiek* évkönyveiben, de a premontrei társházak nem apát, hanem prépost főnöksége alatt állottak és állanak. (*Schem. Cleri, 1844. 77. l.*)

Gr. *Patachich* Gábor érsek megalapítván a főmegyei papnövelvét, a bölcészet és hittudományok előadására két sz. *ferenczi* tanárt hívott meg, kik egész 1779-ig, mi-

dön báró *Patachich* Ádám lépett az érseki székre, tanították a főmegye növendékeit. Gróf *Klobusiczky* Ferencz ideje óta már vagy a megyei papság adott tanárokat, vagy különféle szerzetekből hivattak meg, p. a *kapucinusok*, *ferencziek*, *pálosok* stb. rendjéből, míg végre gróf *Batytyán* József 1763-ban a serdülő egyházi ifjuság nevelését a *kegyes-tanítórendre* bizta. (U. o. 94. 95. l.)

Ugyanekkor 15,000 rénes firt tőkét alapul létevéen, a nevezett rendnek a *Gyümölcsoltó B. Asszonyról* nevezett kalocsai plebániái templomot, s a városi népiskola épületét használatra átadá s kertet hasítottván az épülethez, elrendelé, hogy egy tanár a bölcészeti előtant, egy a természettant, egy a gondolkozástant, metaphisicát, erkölcostant és részletes természettant, egy a polgári építészettant és számtant a mértan egyes részeivel együtt adják elő: 1766-ban finöveldeit alapított 30 nemes ifju számára 5310 firt alaptökével. 1658 óta a hittudományokat szintén a kegyesrendiek tanították, kiknek egy 6000 frton visszaváltott gyógyszertert is adott és egy nyomdát, *Royer* nyomdász vezetése alatt, mely azonban csak az érsek halála után helyzetetett el Kalocsán, azon házban, melyet számára a boldogult 1000 frton vett vala. (*Katona*, II. 337—342.)

Jelenleg van Kalocsán egy érseki finövelde a *jézus-társaságiak* vezetése alatt, kiknek házi kormányzója egyzersmind a főgymnasium igazgatója, melyet *Kunszt* József érsek a finöveldevel együtt alapított. E finöveldeben illetőleg főgymnasiumban működik egy finöveldei kormányzó, 14 atya, 10 magister és 12 segéd. *) Van ezen felül még két női zárda: a „*Miasszonyunkról*“ nevezett szegény iskolás nénikéké, s *paulai sz. Vincze* leányainak sz. *keresztről* nevezett ápodája. (*Schem. Cleri*, 1873. 80—84. l.)

*) A jézus-társaságiak 1874-iki évkönyve szerint: 15 atya, kik közül 12 a harmadik próbát is kiállotta, 12 magister és fineveldei felügyelő, 11 segéddel (*Catalog. prov. austro-hung. Soc. Jes.* 1874, 12—14. l.).

2. §.

B Á C S,

város és vár, prépostságával s egyéb egyházi intézeteivel.

Ezen érseki város Bácsmegyében, a Dunától egy, *Zombortól* öt mértföldnyire, *Mosztonga* láp mellett fekszik. I. *Károly* alatt nagy és csinos, sok szép épülettel bíró szab. kir. város vala, melynek lakói többnyire rác és illyr kereskedők voltak. II. *Lajos* 1518-ban itt országgyűlést tartott. A két püspökség egyesítése után Bács a kalocsai érsekség második székhelyének tartatott.

Bács várának leírását a régi építészeti emlékek felkutatása és leírása körül fáradhatlan *Henszlmann* Imrének köszönhetjük. Ő ezen vidék régészeti megvizsgálásával hatóságilag megbiztatván, kutatásainak eredményét az *Archaeologiai Értesítőben* (III. 309–314.—IV. 49–56. VII. 73–78.) közlé. Közleményeiből következőket vonunk ki: A vár a várostól éjszakra feküdt, kissé emeltebb, hajdan körülsánczolt zárt téren, melyen most a kalvária és 36 háztelek fekszik. A külső hidmelletti tornyon kívül, melynek romjai még most is állanak, összesen 5 toronnyal és egy *kápolnával* birt. Nem messze innen állott a négy emeletes *örtorony* faragott kövekből, mely a visegrádi váréhoz hasonló izlésben valószínűleg I. *Károly* és I. *Lajos* alatt, 1338 és 1342 közt épült, midőn az érseki szék épen üresedésben vala. Ezen torony földszint és a legfelsőbb emeleten boltivezettel birt s a harmadik emeleten a vár ura számára mindennel fel volt szerelve. A vár másik nevezetes helye volt a *díszterem*, melynek hossza 78, szélessége 27 láb vala; boltivezetét hármasszlop tartotta. Harmadik a *kápolna* volt, faragott kőből, 16 láb 6 hüvelyk hosszú, 13 láb 9 hüvelyk széles, éjszak felé irányzott szentélylyel, négy csücsüves ablakkal. Negyedik főrésze a várnak volt 7 láb széles és 34 láb magas *körfala*. Udvara nem volt.

Ezen váracsot, melynek 1520 és 1521-ben *Jósa Miklós* és *Erdélyi Boldizsár* voltak parancsnokai, egy másik, nagyobb erősség környezé, melybe egy egész hadsereg visszavonulhatott. (*Katona, I. 514.*) Ettől $\frac{3}{4}$ órányira az erdőben sz. *Antal* kápolnája mellett állott a másik *örtorony*; a harmadik pedig a *Mosztonga* csatorna partján, melyet a XV. században vezettek le a Dunából. Ott, hol e csatorna a Dunából kiszakadt, láthatók voltak hajdan romjai azon egyháznak, melyet talán maga sz. *István* építtetett, valamint több földből emelt erődítmény, melyek *Várdai Péter* érsek alatt készültek. Az előbb említett erdei torony közül négyszögletű térség terült el, melynek téglából emelt oldalfalai $24\frac{1}{2}$ lábnyira terjedtek ki. Közepén e térségnek láthatók e torony és négy támoszlop maradványai.

Római sánczokon kívül találtak itt egy vörös márvány domborművet, mely a gyászos emlékü mohácsi fővezér *Tomory* érseknek czimere volt, s melyen egy félig kiálló farkas látható, a mint a lándzsa hegyét piszkájába bekapja. Az örtornyok egyikében rátaláltak egy ablakra, melyben Magyarország művészi kivitelű, két félre osztott paizsa volt. A város kapuja mellett láthatók valának még egy török fürdő, s valamivel beljebb a sz. *Pálról* (?) nevezett parochialis templom romjai; kelet felé továbbá a *ferencziek* zárdájának, éjszak felé a temetőnek, délről végre mély sánczoknak nyomai. (*Arch. Értes. VI. 3-5.*)

a) A káptalan s a sz. Pálról nevezett prépostság.

Hogy Bácsott hajdan a kalocsai, előbb püspökség-, később érsekségtől különálló érsekség létezett, valamint az, hogy e két megye később egyesítettvén, a mai kalocsai érsekségnek alapját veté meg, az 1. §-ban moudotakból folyik. Most tehát csak azon kérdés megfejtése marad hátra: mikor és ki alapítá a bácsi megyét, mikor és ki emelé érsekségre, mikor és ki alatt lön a kalocsai-val egyesítve? — Az irott emlékeket a török idők viharai részint szétszórván részint a pusztító tűz lángjaiba temet-

vén, e kérdések fejtegetésénél nem csekély nehézségek tornyosulnak előnkbe, melyeknek megfejtését illetőleg jelesb történéseink, u. m. *Pray* és *Katona* is pusztá találgatásnál egyebet nem mutatnak fel s nézeteikben egymástól nagyon eltérnek.

Pray (*Hierarchia*, II. 6. 17. 19.) az állítja, hogy mind a *bácsi*, mind a *kalocsai* egyháznak, — mely évben nem mondja, — maga sz. *István* volt alapítója; az utóbbi aztán 1085. körül sz. *László* által érsekségre emeltetvén, valószínűleg 1149-ben, midőn *Muchia* vagy *Mics* (Mihály vagy Miklós), budai prépost, bácsi érsekké lön, a kalocsai püspökséggel egyesítettett.

Katona ellenben (I. 145, 148, 161, 162, 172) s az ő nézete nyomán a kalocsai Schematismus (1844. 83. l.), a bácsi egyház alapítását későbbre teszi és azt állítja, hogy a bácsi megyét mindjárt mint érsekséget sz. *László* alapította, első érsekké 1093-ben *Fábiánt* tevén; 1134 vagy 1135-ben aztán a bácsi érsekség a kalocsai püspökséggel egyesítettett, minthogy, ugymond, a kalocsai püspökség az egyesítés előtt 135, a bácsi érsekség alapítása után pedig 30 évig állt fen önállóan, s minthogy az egyesítést 7 kalocsai püspök és 3 bácsi érsek előzé meg. Megemlítendő még *Jerney* véleménye is, ki (*Magy. tört. tár*, II. 37.) a forrást, melyből merített nem említve, a két megye egyesítését 1138-ra teszi.

Ezeket mint nyílt kérdéseket az érdeklettebbek további kutatására hagyva, mint kétségbevonhatlan tényt említjük, hogy a sz. *Pálról* nevezett *bácsi* káptalan az érsekséggel egykorú vala és saját prépostjával élén a két megye egyesítése után is egész a mohácsi vészig fennállott, mely után, mint *hiteles hely* is feldulatván, két századon túl romjaiban hevert, míg végre 1738-ban, midőn a kanonokok Kalocsára visszatértek, *Házy György* olvasó kanonoknak czimében ismét feleledt, s miután a kir. fővédnöki jog gyakorlását, melyet 1387-ben nemes *Horváthy* hűtlensége miatt, *Garai* Miklós és *János* nyertek vala el, a kalocsai érsek kapta meg, a kanonokok száma préposttal szaporodván, ki a kalocsai káptalanban az ötödik he-

lyet foglalja el, végre 1764-ben a kalocsaival egyesítve visszaállított. (*Schem. Cleri, i. évf. 38—84. l.*)

Bácsott az érsekség helyett az egyesítés után a nagy prépostság maradt. Ezen időből következő adatokra találtunk: 1482-ben a bácsmegyei hatóság Mátyás király parancsára lezárólatási, illetőleg kártérítési vizsgálatot tartott a káptalan részére Huszár János, Demeterfy János, Bodó István és mások, valamint ezeknek arthai, tamási (talán sz. tamási), chaplogi, kőégetei, tatárrevi és wainthai jobbágyai ellen, kik a káptalannak bácsvárosi, répás-szent-királyi (Bácsban) és salyi parasztjait (Valkóban) megkárosították. (*N. R. A. 1557. cs. 69. sz.*)

1483-ban egyesség útján, 200 arany forint lekötése mellett, befejeztetett azon pör, mely a bácsi egyház kis-prépostja közt egyfelől, és sz.-mihályi Czobor János közt másfelől a Kis-Szent-Márton préposti javadalom, és Czobor-Szent-Mihály czobori birtok közt fekvő telkekre vonatkozólag keletkezett. (*U. o. 1709. cs. 57. 58. sz.*)

1493-ban kelt VI. Sándor pápa bullája, mely Bodó Miklós bácsi éneklő kanonok ügyét Péter kalocsai érsek ellen, ki amazt éneklő-kanonoki jövedelmétől és házától Bácsott jogtalanul megfosztotta, az egri püspökre s az erdődi és titeli prépostra bizta. Ered. (*U. o. 1529. cs. 18. sz.*)

A bácsi káptalannak, — mely 1332-ben a préposton, az olvasó-, éneklő- és örkanonokon kívül még nyolcz kanonokból állott, prépostjai közül a következők neveire bukantam: 1252-ben volt Jób; 1270-ben Benedek; 1317-ben Jakab; 1333—1338-ban Beke Péter, a király levéltárnoka és a kancellária titkára később szörémi püspök, mely Semlin, Pétervárad és Szegeddel a kalocsai érsekség joghatósága alatt volt; 1412-ben György; 1436-ban Tamás; 1463-ben Fábían (*Katona, I. 80. 301. 364. 373. — Fejér, Cod. Dipl. VIII. 2. 101—134. l. — N. R. A. 1525. cs. 43. sz.*) A czimzetes bácsi prépostok közül előfordul 1682-ben Duzich Mátyás s a már idézett 1738. év után Házgy György, Glozer Gábor, ki kalocsai éneklő kanonok volt, és mások többen. (*Lib. R. Eccl. 2. köt. 449. l. — Katona, I. 80 l.*)

A bácsi káptalan pecsétjén sz. *Pál* apostol képe volt, jobbjában karddal, baljában könyvvel. (*M. tört. tár, II. 37.*)

b) A kapistráni tartományhoz tartozó sz. ferencziek zárdája a B. Sz. menybemenetelének tiszteletére szentelt templommal.

Balogh György, bácsi plébános és esperest, (*A bácsi r. k. plebánia száz éves emléke. 1867.*) Pázmány és Szentiványi után állítja, hogy Bácsott hajdan a *templariusoknak* társházuk volt, melyet 1301-ben a *minoriták* kapták meg, a XV. század közepe táján pedig a *reformált conventualis* ferencziek. A mohácsi vész után elpusztult és végkép elhagyatott, míg végre 1687-ben a törökök elvonulása után, a bosnyák tartományhoz tartozó *gradovári* társház tagjai ide menekülven, 1699-ben a kalocsai érsekség segítségével romjaiból kiemelék, de a *Rákóczy* hadak nemsokára fölperzselvén, 1717-ben ismét megújítani kellett. — Az új épület építése, melyben egyelőre 12 atya számára ugyanannyi szoba és egy étterem lön tervezve, 1734. év april 12-én vette kezdetét, midőn *Zlicsár József* gvardián az alapkövet letevé; folytatása és a templom kiépítése is aztán *Patachich Gábor* és gr. *Battyány József* érsekek alatt 1740—1762-ig történt; 1787-ben végre a társház 18 rendtárssal és 3 világi testvérrel szerveztetett, az ujonczok nevelése is ide áttétetett az épület régibb omladozó része is lassanként újítás alá került, s végre 1832-ben az egész befejeztetett (*Csevapovich, X. 159. — Katona, I. 80. — Brev. Memor. prov. Capist. 62.*)

Ezen régi templom, melyet, mint említők, a *templariusok* építettek, mint plebániái templom 1715 óta a sz. *ferencziek* gondjára volt bizva. Fiókegyházai voltak: *Plavna*, *Bogyán* és *Vajszka*, melyekhez 1798 óta *Parabuty*, *Bács-rijfalu*, *Déreny*, *Tovaris*, *Paraga* és *Szilvás* járultak. 1766-ban ezen templomot a plebániával együtt *világi papok* kapták meg, s eleinte *görög nem-egyesültek* birták, később azonban, ezeknek *Dérenybe* történt átköltözése után, a katolikusok kezére visszakerült. 1775-ben sz. *Pál* nagyobb-szerű, 26 öl hosszú és 10 öl széles temploma gr. *Battyány*

József és b. *Patachich* Ádám bőkezűsége folytán elkészülvén, ebbe tétetett át a lelkészkedés, melyet eleinte ugyan szintén a *ferencziék*, de később világi papok kezeltek. A zárdái templom hossza 120, szélessége 40 láb. Épülete a XIII. század izlésében téglából készült. Belseje több időszak és izlés nyomait viseli magán. Délről a szentély oldalán négyszögű magas torony emelkedik, melynek oldalain támoszlopok vannak. A bácsi sz. *ferencziék* jelenleg az ottani alsóbb iskolákban tanítanak, s a vidék lelkészkedő papságának segédkeznek. (*Katona, i. h. 96. l. — Arch. Értes. IV. 88. — Schem. Ord. S. Franc. prov. Capistr.*)

c) Bács egyéb egyházi épületei.

A *ferencziék* imént említett zárdájának *évkönyveiből* és más régi adatokból kitűnik, hogy *Bácsott* hajdan még több szerzetes rendnek is volt háza és temploma, melyekről azonban nevökön és helyökön kívül egyéb az utókorra nem maradt. Így 1291-ben említés történik egy zárdáról (nem tudni mily szerzeteseké) „*B. Nicolai de Bács*“ név alatt, és pedig azon egyezményben, mely *Titusfi Csaba* gróf és a *Béla- v. Bél-forrásról* (Belae fontis) nevezett társház apátja *Vilmos* közt, a fentebbi zárdá pörös védnöki jogát (jus patronatus) s az „*aranylábú*“ vagy *Péterváradi* jogát illetőleg *János kalocsai érsek* királyi tanácsos előtt létrejött. (*N. R. A. 1504. cs. 13. sz.*) Ugyanazon *évkönyvek* szerint létezett *Bácsott* 1292-ben egy *prémontrei* kanonok rendü prépostság is, mely *ker. sz. János veliczki* (vagy talán *felichi*) prépostságának neveztetett, valamint a bácsi egyházmegye területén egy másik ugyanazon rendü *oronti* prépostság 1393-ban említés történik a *Megváltóról* nevezett *dersi* egyházzól (Bácsban), melynek akkor éppen *Miklós* volt prépostja. Ezen prépostságnak nyomai utóbb végkép eltűntek úgy, hogy *Ders* nevű hely Bácsmegyében ma már nem is létezik. (*U. o. 1513. cs. 15. sz.*)

Idézett *évkönyvek*, *Balogh* emlékirata és *Henszlmann* nyomozásai szerint *Bács* város területén előbb négy templom volt és pedig: egy a *püspöki kápolnával* a várban; a másik a vár előtt a városhoz közel sz. *Rókus* tiszteletére

szentelve; a harmadik sz. Péter egyháza a vártól kelet felé $\frac{1}{4}$ órányira az erdő szélén; a negyedik, fél-órányira a vártól, a *ferencziek* társházi temploma volt, melynek kerülete egész sz. Péter egyházáig s a temetőig kiterjedt Sz. Rókus temploma a város nyugati szélén feküdt a sánczok előtt; sz. Péteré, valószínűleg a mai temetőben, a mint ezt az újabbi ásatások mutatják. Úgy látszik ez utóbbi még sz. István idejében épült, s hazánk nagyobb templomai közé tartozott; később midőn újra épülvén parochialis egyházzá lett, sz. Pál tiszteletére szentelték.

A mai napig fenmaradt sz. Antal kápolnája, Bácstól $\frac{3}{4}$ órányira, az erdő közt fekszik. Azt beszélik róla, hogy *Demense* basa építtette volna hálából, midőn fiának szemeit egy szerzetes meggyógyította; mi azonban csak pusztá hagyomány, melynek alaposságában Henszlmann méltán márcsak azért sem bizik, minthogy e kápolna stylje nem a későbbi török időszaknak, hanem a XV. századénak felel meg. Hossza 42, szélessége 18 láb, egy hajóval s boltívezet helyett fa tetővel. Sz. Antal napján nagy búcsút tartanak benne. Nem messze tőle egy négyszögű, 100 lábnyi hosszú és sánczokkal körül kerített váracs romjai láthatók, úgyszintén *Bukin* felé egy másik váracsé, melyek monnón a régi bácsi várhoz tartoztak. Az anyag, melyből épültek, valamint az *örtornyok* téglái is a *Mosztonga* partján emelt erődítésekéihez hasonlók.

3. §.

ÁBRÁM (ÁBRAHÁM)

A czistercziek B.-Szűzről nevezett apátsága.

Ezen apátságnak, melynek nevéhez hasonló nevű hely az ország több vidékén létezik, ma már romjait sem találjuk; csak azt tudjuk róla, hogy a Bácssal egyesített *Bodrog* megyében feküdt *Dalach* folyócska s hasonnevű helység mellett, mely jelenleg már szintén nem létezik többé. A *Clairvaux-i* főanyazárda fiók-intézete volt, és IV. Béla király 1270-ben kelt megerősítő mentvényi levele

szerint, melyet 1273-ban sz. *László* és 1324-ben *I. Károly* is megerősítettek, *Moys* (Mózes?) nádor, sopronyi várgróf s a kunok birája, és testvére *István* gróf, a királyi asztalnokok korlátnok, továbbá *Várad* *Sándor* és *Várad* *Miklós* mesterek, *Miklós* gróf fiai, 1263-ban alapították.

Az adomány következőkből állott: *Olfalu*, *Váralaci* (Várallya?), *Chika* (Czikó?), *Bóth* és *Thengeld* (Tengelicz?) helységekből több szöllővel, 22 szolgából, 3 sertésből, 20 juhból, 4 kanczából és 1 malomból *Kurdon*, hol sz. *Márton* egyháza alapított, melynek tizedét szintén a nevezett apátság kapta 3 fogat ökörrrel. — *Miklós* mester adománya ez volt: *ábrahám* birtokrésze palotájával s *olfalusi* épületeivel együtt, 8 szolga egy fogat ökörrrel, 2 kancza, 20 juh, 4 kecske, 10 sertés, erdő-, rétek- és szőlőkkel *Köröshegyen*; *István* grófé pedig: *ábrahám* birtokrésze *chikai* palotájával, *Iregh* (Tolnában) erdő-, rétek- és szőlőkkel *Köröshegyen*; 4 ökör, 20 juh, 10 sertés, 1 kancza; monnóé: *Olfalu* *Kurd* egyházával, 2 malom, *Laaz* (Lázi Tolnában), *Popd*, *Nemph* (Németi?) *Thengeld* (Tengelicz?) *Köröshegy* és *Urs* (Örs, Üzd?) 1 malommal, 2 szöllővel, 10 hold szántó és kaszálóval, végre *Pithor* (Biritó?) és némely jogok *Ensen*.

Ezenfelül kapott még az apátság *Moys* nádortól birtokrészeket *Dalachán* halastavakkal, *Bengusla* (?) helységben birtokot, *Megyeren* 1 szöllőt, 10 hold, *Urs* faluban szintén birtokrészeket erdő-, szőlők-, szántóföldekkel s egy szolgával; *Pikcher*? nevű faluban 2 rabszolgát, *Szakai* falut egy rabszolga és 3 szabadossal; *Dalachát* szolgával, *Olfaluban*, *Pálcán* (Pálfa?) és *Thengelden* 2 vincellért, *Duruczán*? birtokrészeket, szőlőket és rabszolgákat. (Czimár, II. 75. — Cod. dipl. VIII. 1. 509. l. — Eccl. Cam. 68. cs. 222. sz.)

Másfelől 1292-ben *Fenena* magyar királyné mentvényi levelében az apátságnak adományozta *Görböt* (Tolnában), melyet *Moys* mester neje már előbb az apátságnak adott vala, de a mely idegen kézre jutott. Ezen *Görböt* *Fenena* csere útján kapta *Erzsébettől*, *László* király özvegyétől, *Chob* (?) nevű birtokaért. *Görböt* azonban csak 1351-ben szerezte meg *Péter* apát *György* bessenyei gróftól, birtokába az apátság aztán véglegesen behelyezett.

(*Eccl. Com. u. o. cs. 224. sz.*) Hasonló visszaitélő behelyezési határozat adatott ki 1453-ban azon pört befejezőleg, melyet egy másik Péter nevű apát indított gürti Bodó Gergely ellen, a ki az apátság Ábrahám nevű birtokának határában fekvő Békató dülőjét elfoglalta. (*Fejér, Cod. dipl. V. 1. 85. l.*)

Az ábrámi monostor védnökei voltak: 1343-ban Miklós, Baróthi István fia, s testvére Péter; 1365-ben Gerechi Sándor fiai, kik védnökségi jogaikat Daró István fiaira ruházták át. (*U. o. IX. 1. 163. l. és 3. 514. l.*)

Az apátság egyéb viszontagságairól csak annyit tudunk, hogy a mohácsi vész után elpusztult, javai pedig világi kezekre, névszerint az Eszterházy és b. Schilson családok kezére kerültek, honnan azokat sem a czisterczi rend, melynek nevében Mátyás rhuni (rhunensis) apát s Magyarország területén rendi vizsgáló folyamodott is, sem később Barbácsy Ferencz, nagyváradi kanonok s kir. táblai főpap, ki a törökök kiűzetése után az ábrámi apátságnak csak címét kapta meg, (épen úgy mint 1681-ben Khaborgai Rampel Jakab), többé vissza nem szerezhette. 1727-ben a dolog új lendületet kapott. A kir. tábla ugyanis az említett Barbácsy kérelmé alapján az apátság következő javainak, u. m.: Ábrám-Várallya, Csika, Kurt és 2 malom, László, Popl, Békató, Némethi, Tengeld, Ense, Görbö, Megyer, Szegh, Szakál (Tolnában), Körösszeg és Olfalu (Süsmeghen) tényleges birtokosait megidézé. A pör 1735-ben végződött egyesség útján, mely szerint Eszterházy Pál herceg és b. Schilson Mihály egyrésztől, más résztől pedig gr. Patachich Gábor, kalocsai érsek, megegyeztek abban, hogy a fentnevezett két főúr mindegyike 1200 forintot fog fizetni az épen akkor alapított kalocsai papnöveldeinek, azon feltétel alatt, hogy lelkök üdvéért örök időkre sz. misék szolgáltatassanak. (*Katona, I. 75. — Schem. Cleri, 1844. 80. l. — N. R. A. 281. cs. 41. sz. — 371. cs. 25. sz.*)

Ábrámi javadalmas apátok voltak, 1324 körül János, (*Eccl. Cam. 68. cs. 222. sz. — Cod. dipl. X. 1. 184. l.*) 1347—1378. Péter, *Katona i. e. — Cod. dipl. IX. 2. 540. l. — 4. 97. l. — 7. 72. l. — X. 1. 182. 184. 193.*

l.) — 1378—1385. *János*, (*Cod. dipl. IX. 5. 274. l. — X. I. 182. 188. 191. 201. l.*) — 1453. *Péter*, (*Eccl. Cam. 68. cs. 224. l.*) — 1496. *András*, (*U. o. 225. sz.*)

4. §.

B A J A.

Mezőváros (most sz. k. város) a ferencziek társ-
házával.

Baja Bácsmegyében, Kalocsától lefelé, a Duna partján fekszik. A XV. században a *Czobor*, később a *Vajay*, végre a *Grassalkovics* család birtoka volt. 1841-ben *Grassalkovics* Antal herceggel kihalván e család, a királyi koronára visszaszállt. A város nevezetesebb épületei: a *Grassalkovicsok* hatalmas palotája, a város háza, a *Latino-vics* család háza, a kaszárnya, a megyeház, a sz. *ferencziek* zárdája s a sz. *Péter és Pál* tiszteletére szentelt templom.

A *Czobor* család jogaira vonatkoznak a következő adatok: 1484-ben vizsgálat történt Bodrog megye megbízásából *Czobor* János részére. A vizsgálat okául szolgált, hogy nevezett *Czobor* János, *Topolcha*, *Gergeri*, *Zewlews* (Szöllös), *Újbecse* és *Jánosi* nevű falvainak néhány lakója, *Geréb* Mátyásnak *Sz.-Mihály* és *Petri* nevű, a bácsi kisrépostnak *Kis-Szent-Márton* nevű és *Kis-Váragyai* Miklósnak és testvérének *Chomokla* nevű birtokaikra s másivé költöztek a nélkül, hogy a köteles váltságot (*terragium*) letették volna. Hit. más. (*N. R. A. 1602. cs. 40. sz.*)

Ismeretlen évben kiadatott szent-mihályi *Czobor* Márk gróf számára menlevél *Baját* s a hozzá tartozó pusztákat illetőleg, gr. *Csáky* Imre nagyváradi püspök, s 1710 óta kalocsai érsek ellen. (*U. o. 59. cs. 11. sz.*)

1724-ben a Baja városához tartozó javokról, melyek közt találjuk *Nagy-Monostrát* (Báth-Monostra), *Bodrogot* és *Zombort*, gr. *Czobor* Márk részére összeírás történt. (*U. o. 1612. cs. 16. sz.*)

1726-ban határigazítási tárgyalás volt *Baja* város, akkor kamarai birtok, s a *kalocsai* érsekség solthmegyei

Szeremlye és *Pandúr* nevű birtokai közt. (U. o. 235. cs. 53. sz.)

1727-ben *Czobor* Márk gróf szerződésre lépett *Baja* mezőváros községével, melynek erejénél fogva nevezett városi község magát 12 egymásután következő évre kötelezte a város területén, továbbá *Istvánmegye*, *Szurdok*, *Baskut* (Vaskut), *Vranyos* és *Csávoly* pusztákon élvezendő földesuri jogokért, a tized és *Baskút* s *Vranyos* egyharmadának kivételével, évenként 15,000 forintot fizetni. Ered. (U. o. 1612. cs. 23. sz.)

1729-ben hasonló szerződés jött létre *Czobor* József gróf és *Bezdeczky* Jakab Ignác közt, *Baja* mezőváros s a hozzá tartozó birtokrészek földesuri jövedelmeit illetőleg, négy évre, évenkénti 5700 frt. fizetés és 8000 frtnyi adósság törlesztése mellett. (U. o. 39. sz.)

1738-ban gróf *Czobor* József, *Hajmerle* János Farkasnak már lefizetett és még fizetendő 7000 forintért eladá *bajai* uradalmát, melynek részeit képezték: *Gara*, *Bikiti*, *Vaskut*, *Sz.-Iván*, *Monostor*, *Mélykút* és *Chabor* (Bács- és Pest) *faluk*; *Istvánmegye*, *Máthéháza*, *Borota*, *Rim*, *Szurdok*, *Tóthháza*, *Varanyos*, *Schide*, *Matheovich*, *Almás*, *Hergyovicza*, *Jankovác*, *Ivánka*, *Höllöv* és *Rogsetina* (Bács) puszták. (U. o. 44. és 45. sz.) Ezen adás-vevési kötés daczára nevezett *Czobor* 1741-ben báró *Vajay* Lászlóval a *bajai* uradalom s hozzátartozói örökösségét (percionalitas) illetőleg új egyességre lépett s vele, úgy szintén *Orczy* Lászlóval s ennek hitestársával *Podmaniczky* Juliával 14,000 frt. erejéig mindkét nemre érvényesülendő örökbevallást tett. Ezért *Hajmerle* 1743-ban pert indított *Czobor* ellen s követelése, hogy előbbeni szerződési kötését teljesítse; de kérése elutasítván, *Czobor* 1747-ben az utóbbi adás-vevési kötés számára nyert királyi megerősítést. (U. o. 48. 49. 55. sz.)

A *bajai* uradalom később a királyi kincstár kezére került vissza, de nemsokára a *Grassalkovichoknak* adományoztatott. 1826-ban a királyi kincstár Bácsmegye hatósága előtt tiltakozott nevezett uradalomnak *Grassalkovics* Antal herczeg által történt túlságos eladósítása ellen, úgy szintén 1833-ban az ellen, hogy ugyanő uradalmát szent-

györgyi *Horváth József*nek, további 25 évre, 360,000 p. forintért bérbe adta. Antal herezeg meghalván, 1841-ben *Baja* s az egész uradalom, t. i. *Baján* kívül *Tataháza*, *Mélykút*, *Sz.-Iván* és *Bikiti*, továbbá *Matheovich* pusztá fele a magy. kir. kamara által ismét birtoklásba vétetett. (U. o. 1821. cs. 12. sz. — 1834. cs. 8. sz. — 1863. cs. 11. sz.)

Bájon két plebánia van: az egyik, mely 1728-ban alapítottott, magyarok és németek számára, sz. *Péter* és sz. *Pál* templomával, mely többszöri megújításon ment keresztül. Festményei diszesek. Hozzá tartoztak, mint fiókegyházak, *Báthmonostor* és *Csatália*. Ezeknek anyaegyházzá történt átváltoztatása után, hozzá tartoznak még most is *Máthéháza* és *Istvánmegye*. A másik plebánia páduai sz. *Antal* tiszteletére szentelt templomával, *illyrek* számára, a kapistrani *ferencziek* gondozása alatt következő fiókegyházakkal bir, u. m. *Gara*, *Vaskút*, *Sz.-Iván*, *Bikiti*, *Katymár*, *Kákony* és *Pandúr*. (Katona, I. 93.)

A *ferencziek* már sz. *Bonaventura* s az 1260-ban Navarrában tartott francovillai rendgyűlés idejében birtak *Baján* zárdával, s a XIII. században „*fratres conventuales*“ név alatt fordulnak elő. A XVI. században, — midőn már mint *observansok*, vagyis mint a szabadabb elvű, de szintén sz. *Ferencz*-rendi conventualisek vagy *minoritáktól* különvált, reformált és szigorúbb szabályú rend szerepeltek, — a török iga alá kerülvén bajai zárdájok előbb a a *törökök*, később a lázongó magyar hadak által leromboltatott. — A XVII. század elején zárdájokat újra építeni kezdték, s 1719-ben be is fejezték, 1722-ben pedig tágas és erős alapú templomuk építéséhez fogtak, mely a hivek adományaiból, a helybeli földesur s gr. *Battyány* érsek és *Latinovics* Péter gróf segítségével nem sokára föl is épült. — 1787-ben a zárda 18 áldozár- és 3 világi testvérrel szerveztetvén, a rendtartomány hittani folyama bele áttétett, valamint a helybeli kir. nagygymnasium is reá bízott. — 1840. május 1-én a templom és zárda a város nagy részével leégett, de számos jötevő segítségével ismét fölépült. — Jelenleg a ferencziek bajai zárdája, mely 1787-ben nyert királyi megerősítést, s melyben 1853-ban 11 áldo-

zár és 4 világi testvér volt, lelkipásztorkodással foglalkozik részint Baján, részint a vidéki plébánosok mellett. (*Csevapovics, Recens. 464—473. 481. l. — Scheu. Ord. 1853. 29. l.*)

5. §.

BÁTH-MONOSTOR.

Sz.-Lélekről nevezett benczés apátság.

Ezen bácsmegyei apátság, mely hajdan majd Bodroghoz, majd Solthoz soroltatott, Bajától délfele két mértföldnyire fekszik. Hajdan mint fiók-apátság ugyanazon rend sz. *Mihályról* nevezett *batai* apátságához tartozott, melynek leírását már előbb adtam. (*I. köt. 378. l.*) Eredete egészen ismeretlen, s későbbi viszontagságairól is keveset tudunk. Palma véleménye, hogy itt eredetileg *prémontreiek*, 1306 óta pedig, a midőn *Furol* Imre gróf a monostort megújittatá, *ágostonrendüek* voltak, nem egészen alapos. (*Schem. Cler. 74. l.*) Valószínűbb, hogy alapítója a *kalocsai* érsekek valamelyike volt. A kalocsai érsekek t. i. a batai apátság *apáthi* vagy *nodjarki* pusztáját 26 éven át jogtalanul birván, XI. Benedek pápa elrendelése, hogy az a jogos tulajdonosnak visszaadassék. Erre a kalocsai érsek, hogy a vidék egészen elhagyatva ne maradjon, *Apátin* néhány szerzetest helyezett el, s nevét *Báthmonostorra* változtatta. (*Czinár, I. 304.*)

Az apátság temploma négyszög-kövekből épült; szélessége 70 hossza 200 láb volt. Keletfelé három igen magas toronynyal birt. A török időkben elpusztulván, elhagyatott állapotban maradt és szétomladozott, a szentély kivételével, melyet a gör. n. e. szerb szerzetesek, az u. n. *kalugyerek* befödtek s körülte lakot építvén, a törökök elvonulása után is megtartottak. A mostani épületek körül még most is láthatók a régi monostor és templom maradványai. (*Katona, I. 17.*)

A báthmonostori apátság romjainak ásatását és megvizsgálását Henszlmann 1872. év október havában kezdé, 6—7 lábnyi mélységre jöven rátalált egy régibb de kisebb

templom alapjaira, melyet a benzések szokásuk szerint kibővítettek, és pedig délről kart építettek hozzá kápolnával és grangiával ellátták; a tornyot megújították s így egészen átalakítva apátsággá emelték. Lettek itt még egy oszlop-főt az átmeneti korszakból, és egy rovátkos oszlop darabját, továbbá három sirt téglából.

A mostani sz. *József* tiszteletére szentelt templom előtt, melynek plébániáját 1760-ban alapították, áll egy római kő-régiség, alig olvasható felirattal. Henszlmann csak a következő mondatot vehette ki tisztán: „*Titus Antonius Duum Vir et Augustus — aquam induxit.*“ Lát-ható még rajta a *győzelem* istennőjének alakja, pálmafa-ággal kezében. Különös, hogy hátulján meg *Krisztus* ülő alakja van az imádkozó *Mózes* és *Illés* közt, tehát *Krisztus Urunk* hegyi *színeváltozása*.

1723 után a zárda épülni kezdett, lassankint azonban elhagyatva, összeomladozott, s pusztulásnak indult; a lakosok pedig kapva az alkalmon, házaik építésére köveit széthordogatták. Különben a kolostor apróbb maradványai a magyar nemzeti muzeumba hozattak fel. (*Arch. Értes. i. é. 5—8.*)

Kapcsolatosan ezekkel *Báthmonostor* birtokainak történetéről s a szomszédos magán birtokosok viszonyairól kell még egyet-mást felemlitenünk. Ide tartozik 1325-ből I. Károly királyi beleegyezése azon szerződésbe, melyre a *Hudus* család tagjai *Briccii* gróf fiaival 1323-ban a nagyváradi káptalan előtt léptek különféle birtokokra, névszerint *Báthmonostor* felére nézve. (*N. R. A. 777. cs. 4. sz.*) — A következő században már mások kezében volt *Báthmonostor*. 1466-ban nyert királyi megerősítést *István* kalocsai érsek, továbbá atyai ágról való testvérei, t. i. *Várdai* Miklós fiai egyfelől, másfelől pedig *báthmonostori Thytew* László, kik több, *Tolna*, *Fejér*, *Solth*, *Bihar Borsod* és *Pilis* megyékben fekvő birtokaikra és *Báthmonostor* mezőváros felére nézve abban egyeztek meg, hogy egyik félnek kibaltával ennek öröksége a másik félre, illetőleg utódaira szálljon. Az örökbefogadás s illetőleg a birtokba való átírás a székesfehérvári káptalan előtt történt. (*U. o. 411. cs. 22. sz.*)

1496-ben kelt a sümegi sz. Egyedről nevezett társház levele, mely szerint tolnai *Bornemisza* János, néhai Szerdahelyi *Danek* Pál fogadott fia, néhai szerdahelyi *Ders* Istvánnak Miklós nevű fiát pörbe idézé, mert ez a *batai* (Tolna) és *báthmonostori* (Solt) birtok felét több más birtokkal együtt elfoglalta. (U. o. 5. cs. 75. sz.) Erre vonatkozólag 1503-ban kelt Ulászló király ítélő levele nevezett *Bornemisza* javára néhai *Korotnai* Jánosnak István nevű fia, továbbá *Ders* Miklós és *Szerdahelyi* Mihály alperesek ellen, kiknek *Bata* vára- és uradalmába való beállítására ellen felperes részéről kifogás tétetvén, miután meg nem jelentek, nevezett birtoktól in contumaciam elűtettek. Ered. (U. o. 6. cs. 53. sz.)

1547-ben kelt *I. Ferdinand* parancsa 1000 frtnyi kötelezettséget illetőleg, mely előbb a báthmonostori parochialis templom némely arany és ezüst tárgyai s értékes ruhái fejében *Kis-Várdai* Ambrus és János és néhai Miklós közt megállapítva, és nevezett *Kis-Várdai* Ambrus által *Petronella* nevű leányának hagyományozva volt. Ezen pör a szabolcsmegyei hatóság előtt indult meg, s a királyi kuria elé kerülvén, *Ferdinand* parancsa által, mint bevégezt ügy ismét Szabolcsmegyéhez tétetett át. (U. o. 1067. cs. 7. sz.)

A *báthmonostori* apátság a mohácsi vész után a törökök alatt végkép elpusztult, s emléke csak czimében maradt fenn, melyet királyaink érdemes egyházi férfiaknak szoktak adományozni. A báthmonostori czimzetes apátok közül 1683-ban *Jaczlóczy* György nével találkozzunk. (*Lib. R. Eccl. II. köt. 401. l.*)

6. §.

BÉLA (v. BÉLI) FORRÁSA.

A B.-Szűz tiszteletére szentelt czisterczi apátság.

Ezen apátságot *Pétervárott* „*de Monte Varadino Petri*“ név alatt, *Ukurd* nevű helyen 1237-ben *IV. Béla* alapította czistercziek számára, kiket Franciaországból és pedig *Champagne* tartomány három forrásról nevezett czisterczi társházából hívott meg Magyarországra. Édes anyja,

Magyarország néhai királynéja lelke nyugalmaért, több birtokkal megajándékozta és pedig *Ukurd* helységen kívül, hol egy monostor vala építendő, mely most *béla-forrásnak* neveztetik, *Gurwey* (Görvey) Péter javaival is, ki a király anyján gyilkosságot követvén el, mint felségsértő hűtlen, birtokvesztéssel lakolt. Béla forrása körül feküdt 25 helység és pusztá, melyek közül megemlitendők *Camonek*, *Chuda*, *Ukurd*, *Scepfalu*, *Ojfalú* (?) stb. Az apátság-hoz tartozott még *Nyarad*, továbbá *Petur-Varad* s az ot-tani palota, *Zoyl* és *Bywolon* (?) puszták, *Cheway* és *Bodrog* várának birtoka. Ezeken kívül IV. Béla az apátság-nak adományzá *Boricza* helységet, mely egykor *Dénes* grófé volt, ki mint nádor hűtlenségbe esett; végre *Róbert* esztergomi érsek beleegyezésével mindkét *Pest* plebániáját (lásd „*Buda-Pest*“ című művem 165. l.) a véduri s a tizedszedési joggal együtt, úgy hogy a tized-gyűjtés idején az apátság jobbágysai a királyi collecta alól mentesek valának, s a mi begyűlt, annak felét mindig az apát kapta. Peres ügyeikben — kivéve a főbenjárókat, mely a főispánhoz tartozott — az udvari gróf ítelt és döntött. A véduri jog a királynak lön fentartva. Ezen adományzó levél másolata kelt a *kői* káptalan előtt 1385-ben. (*N. R. A.* 1528. cs. 1. sz.)

Némelyek az imént idézett okmány világos szövege és szavai daczára, — habár hitelességét a magyar kir. kamarai levéltárban létező eredetije minden kétségen kívül helyezi, — azt állítják, hogy ezen apátságot, *Vuta*- vagy *Unta*-völgyi *bellus-forrasi* apátság neve alatt 1198-ban *Hedervári Saul* kalocsai érsek alapította, 1498-ban pedig (mások szerint 1493-ban) VI. Sándor pápa az érseki javadalommal egyesíté. Ezen állítás a béla- vagy béli-forrasi apátságnak se helyi se alapítási körülményeivel meg nem egyezik. (*Heimbuis*; *Palma*, *Syllabus Abbatiarum Coloc. A. Epp.*)

A Béla forrásáról nevezett apátság emlékét fentartja még azon szerződés is, melyre *Chaba* gróf, s a bácsi sz. Miklósról nevezett monostor védura (lásd fentebb a *Bács* városáról mondottakat) 1291-ben *János* kalocsai érsek előtt a bél-forrasi apátsággal lépett. Ezen szerződésben ki lön kötve, miszerint nevezett gróf s a patronatusban utó-

dai, valahányszor sz. *Miklós* napján ájtatosság végzése végett nevezett monostor egyházába fognak menni, csak egy juhot, 5 cseber bort s elégséges kenyeret kapjanak; továbbá hogy mind ő mind pedig rokonai és szolgái, ha a Dunán *Péterváradra* átkelnek, melynek vára az apátok birtoka és lakhelye volt — a révántól mentesek legyenek. — Említésre méltó még az is, hogy midőn *I. Károly*, habár már rég óta megkoronázott királya volt hazánkknak, majdnem 9 évig cseh *Venczel* és bajor *Otto* vetélytársak ellen vala kénytelen magát védelmezni, a Béla forrásáról nevezett monostorban huzamosb ideig mulatott. (*Fejér. Cod. Dipl. VI. 1. 166. l. — II. 84. l.*)

Péterváradot a bél-forrasi apátok nem sokáig bírták, mert *Bálint* alkorklátnok elfoglalá, később pedig ismeretlen tettesek lerombolták, lakosait pedig szétűzték. II. Ulászló király 1494-ben VI. Sándor pápa beleegyezésével Péterváradot *Péter* kalocsai érseknek parancsolta visszaadatni, ki azt Mátyás királytól kapta. Ugyanekkor elrendelé egyszersmind, hogy a vár az ellenséges megtámadások ellen megerősítessék és minden jobbágyi állásban levő ember, a vár területén lakhelyet választhasson és házat építhessen, a nélkül, hogy ezért valami terhet kellene viselnie; 1496-ban ugyanazon *Péter* érsek VI. Sándor pápától engedélyt nyert, hogy ezen apátságot a kalocsai érsekséggel örökre egyesíthesse; mibe Ulászló bele nem egyezett, s az egyesítést csak Péter élete fogytáig engedte meg. (*Katona, Hist. Crit. XVII. 600. — A. Epp. Coloc. I. köt. 473. 477. 487. 495. 497. ll.*)

Béla-forrasi apátok voltak: 1279-ben *Bernát*. — 1300-ban *Vilmos*. — 1385-ben *István*. — Apátsági kormányzók pedig: 1493-ban de *Pistacciis* Vincze, 1494-ben *Angyal*. (*N. R. A. 1528. cs. 1. sz. Jes. Bud. 19. cs. 3. sz. — Katona, Hist. Coloc. I. 495.*)

7. §.

BODROG-MONOSTOR.

I. A szent keresztről nevezett pálos társház.

Alapítója s alapításának éve ismeretlen. Feküdt a bodrogi Duna szigetén szép ligetekkel környezett magányban, nem messze *Kőszeg* várától és *Batina* helységtől. Már 1282-ben létezett, mert *Kévez-munustrai* Simon fia András, kit Szentiványi tévesen *Kenazy Mmuchonának* nevez, *Hotyas* nevű halasát Baranyában ezen *szent kereszti* pálosok *István* nevű priorjának 10 giráért és 1 hordó (tunella) borért elzálogosította, miről a vallomány-levelet a *sz. Lőrinczről* nevezett *haji* prépost, Péter, s az ottani káptalan állítja ki. Ered. (*Act. Paul. Bodrog-Szigeth. 1. cs. 1. sz.*) Ezen tényből világosan következik, hogy eme társház alapítását nem lehet 1287-re, mint ezt Pázmány s utána Berger (*M. S. Chronotaxis, V. fej. XX. sz.*) állítja, hanem előbbre kell tennünk.

A nevezett *Hotyason* kívül még *Hedemech* és *Csalányos* halasok, továbbá *Monyoros* helység és *Segus* (Szegös) György 1468-iki hagyománya folytán, több szőlő a *lethi* és *maroki* hegyeken, végre a *chatári* határban egy 20 hold szántóval bíró telek tartoztak a *sz. kereszti* pálos társház birtokához, később a *chatári* telekért *Herczeg* Pétertől *Keres*, *Gombold*, *Keskenhegy* és *Stava* nevű halasokat kapta cserébe. (*Prot. Paul. 653. l.*)

További viszontagságairól, a szomszéd zárdával *Hotyas* halastavát illetőleg viselt pörön kívül, semmit sem tudhatni. Említése 1521-ben fordul elő utoljára. Annyi bizonyos tehát, hogy a XVI. első felében kellett elpusztulnia.

Perjeleiről a következő sorrendet lehet összeállítani:

1282-ben *Istrán*
 1320 — *Gergely*
 1332 — *András*
 1360 — *László*
 1365 — *András*
 1377 — *Péter*
 1384 — *Gall*
 1495 — *Bencze*
 1504 — *Ferenéz*

*Act. Conv. Paul. 1. cs. 2. 3.
 14. 19. 20. sz. 3. cs. 4. sz.*

II. A sz. Péterről nevezett czisterczi apátság.

A pálosok imént említett társházától nem messze a *monostorszegi* kamarai birtok erdeje mellett, a hol valaha ezen vidék s az egész megye fővárosa t. i. *Bodrog* feküdt, s most *Bodrocska bara* nevű láp terül el, láthatók még most is a czistercziek sz. Péterről nevezett *bodrog monostori* apátságának romjai.

Fenmaradt okmányainkban említése 1327-ben történik, azon per alkalmából, melyet *Márton* sz. péter czisterczi apát *György* pálos perjel ellen indított *Hotyas* halasztavát illetőleg, melyet 1320-ban *András* mester, *Szent-Magyesi* Simon fia, a czistercziek zárdájának hagyományo ott. A pálosok *szent-keresztí* perjelét *László* kalocsai érsek megidézvén, a pert először a czistercziek javára dönté el; később azonban új vizsgálatot rendelvén, s miután a pálosok is új okmányokat hoztak elé, ez utóbbiak részére mondta ki az ítéletet. Ezen ítéletbe 1363-ban *Lajos* király is beleegyezett, 1379-ben pedig újlag megerősíté. Ugyanezen évben még egy más per is folyamatban volt a két rendház közt és pedig *György* apátnak a pálosok *Csalányos* nevű halasztavában való erőszakos halásztatása miatt, melynek eredménye azonban ismeretlen. (*Act. Paul. 1. cs. 14. 17. 18. 19. sz. — Eccl. Cam. 67. cs. 1. sz.*)

Többet ezen apátság alapítása, virágzása és megszűntéről mondani az adatok teljes hiánya miatt nem lehet.

8. §.

D O M B Ó.

Sz. Györgyről nevezett benczés apátság.

Hazánkban több *Dombó* nevű hely létezik. Így p. Biharban, Marmarosban, Pozsonyban s más megyékben. Ide tartozik továbbá Sümeghben *Kastélyos-Dombó*, Baranyában *Vásáros-Dombó*, végre *Dombóvár* mezőváros Tolnamegyében. A sz. Györgyről nevezett benczés apátság *Valpóme-gyében*, a mai Verőczében, a Dráva mentén feküdt, s a kalocsai érsekség szörémi főesperességéhez tartozott.

Ezen apátság, melynek eredetéről, alapítójáról és vizsontagságairól a történetírók semmit sem jegyeztek fel, az előbb említett ezimen kívül még a *B. Szüzzről* is neveztetett. Innen van, hogy némelyek két *dombói* apátságot különböztetnek meg: egyiket a kalocsai főmegyében, másikat a veszprémi megyében. Minthogy azonban IV. Incze pápa a kalocsai és pécsi megyék határkérdési ügyét illetőleg 1247-ben a sz. *Györgyről* nevezett *dombói* apáthoz intézett levelében ezen apátságot sz. *Györgyről* nevezi, valószínű hogy a *B. Szüzzről* való elnevezése, a mint ez más apátságok történetéből is ismeretes, csak mellékes és mintegy másodrangú neve volt. *Pray* állítása, ki (*Hierarch*, 380.) a szörémi főesperesttségben levő monostort sz. *Jakabról* nevezi, szintén nem látszik egészen alaposnak lenni, és pedig annál inkább, minthogy (*u. o.* 25. l.) a pápai dézsmáról szóló adatokban György apátot egyenesen sz. *Györgyről* ezimzett *dombói* apátnak nevezi.

A név hasonlatossága miatt felemlítjük itt, hogy *Domborón* vagy *Dombrán* 1358-ban a pálosok zárdájáról történik említés, melynek perjele akkor *Péter* vala, egyháza pedig a *Sz. Háromság* tiszteletére volt szentelve. Egyebet róla nem tudni. (*Eccl. Cam.* 47. cs. 23. sz.)

A *dombói* apátság s a *dombói* magánosak birtokviszonyait illetőleg a kamarai levéltárban következő adatokat találtam. *Dombó* hajdan a *Zochud* és *Philpe* vagy *Phile*

esaládoké, továbbá *Maróthy* János máchói báné s a *Mikolai* és *Garai* családoké volt. 1318-ban *Egyed* és *András*, *Dombói* Miklós fiai, jogaikat *Zochud* György apai unokatestvérékkel a bosniai káptalan előtt megosztották; nevezett *Egyed* pedig 1319-ben a maga részét rokonára *Philpe* Miklósra ruházta át, melynek örökbevallása 1323-ban, ez utóbbinak Péter nevű testvére s örökösei számára is, királyi megerősítést nyert. Birtokos volt *Dombón* még, mint már említők, *Maróthy* János machói bán is, ki a maga részét 1319-ben szintén a fentebb említett *Philpének* adta át. (*N. R. A.* 604. cs. 34. sz. — 1510. cs. 2. sz.)

Zochud Márton halála után I. Lajos király 1354-ben *Dombót* Lőrincznek, *Phile* László fiának és *Mikolai Phile* Péter István nevű fiának s örököseiknek adományozta. Ered. — 1306-ban az említett *Maróthy* János bán, a bácsi káptalan előtt tett bevallása által a *szent-mártoni* adót (talán *Dráva* *szent-Márton?* vagy valószínűbben *Martincze* *Valpóban?*), melyet *Tamás* egri püspök hűtlensége folytán, bácsmegyei *Várfalva* adójával együtt *Zsigmond* királytól kapott, lelke örök nyugalomára *János* *dombói* apátnak adományozta azon kikötés mellett, hogy sz. *György* tiszteletére naponként isteni tiszteletet tartsanak. 1438-ban *Mikolai* Mihály hűtlensége miatt *Mikola* várának felerészben való birtokába s egyéb javakba, melyekhez tartozott *Dombó* is, *Albert* király beiktatási parancsára egy királyi kiküldött s a bosniai káptalan megbízottja előtt, néhai *Garai* Miklós nevű fia lön behelyezve. (*U. o.* 559. cs. 2. sz. — 1509. cs. 25. — 1515. cs. 22. sz.)

A *dombói* apátok közül a következők neveire találtam; 1342-ben előfordul *György*. — 1369-ben *Pál*, ki ugyanekkor *Pécsváradra* lön áthelyezve. — 1406-ban *János* és 1515-ben szintén *János*. (*Katona, Hist. Coloc. I.* 272. — *Czindár I.* 273. — *N. R. A.* 1515. cs. 22. sz.)

9. §.

G A J D E L

(jelenleg Gajdobra), prémontrei prépostság.

Ezen prépostság, melynek sem eredetéről sem további történetéről biztos adatokkal nem birunk, *Gajdel*, a mostani *Gajdobra* nevű falu mellett feküdt, a kalocsai főmegyében, a Dunától északra, két mértföldnyire. Pázmány szerint 1294 óta a *zabrdovi* apátság alá — a *prémontreieknek* nem voltak apátságai — volt rendelve, s a törökök alatt pusztult el.

Palánka mezőváros és *Gajdobra*, jelenleg a magyar kir. kamara birtokában lévő falu közt, egy kis halmon most is láthatók a *prémontreiek* hajdani monostorának romjai, melyekből következtetve annak meglehetősen nagyoknak kellett lennie. A romok között itt-ott emberi esontvázakra is akadtak.

A gajdobrai sz. *Márton* tiszteletére szentelt templom 1764-ben épült. Hossza 14 öl, szélessége 4; falai durva téglából vannak. 1788-ban tömörebb anyagból újra épült. Fiókegyházai; *Paraga*, *Szilbás*, *Csep*, *Bulkesz*, hol evangélikusok és reformátusok is vannak. (*Czinár*, II. 16. — *Katona*, I. 109. — *Schem. Cler.* 88. l.)

10. §.

H A J

sz. Lőrinczről nevezett prémontrei prépostság.

A bácsi káptalannak egy 1436-ban kelt okmánya szerint a *haj* prépostság a *Bodrog* mezővárosába vezető ut mellett volt, és pedig mint némelyek hozzáteszik, a Duna mentében *Apáthi* (Apatin) és *Bács* közt egyenes vonalban, *Szonta* falujában, hol jelenleg is még áll a sz. *Lőrincz* tiszteletére szentelt régi s nagy templom. — IV. Incze pápának 1212-ben kelt leveléből következik, hogy az évben már létezett. *Nagy Lajos* szintén említ egy nyílt levelet,

melyet a *haji sz. Lőrinczről* nevezett egyház káptalana 1282-ben adott ki; miből egyuttal az világlik ki, hogy a haji prépostság *hiteles hely* volt. *Mátyás* király is 1460-ban kelt levelében *Haj-szent Lőrincz* mezővárosát említi, mint Bodrogmegye járásbirósági székhelyének egyikét. Tévednek e szerint tehát, kik a haji prépostságot Bács megyébe *Novoszello* közelébe helyezik. (*Katona, I. 83, 84.*)

Miután Ugrin kalocsai érsek 1233-ban a *haji* prépostságot és káptalant a bodrogi főesperestséggel (melynek területe a mai felső hácsi kerülettel összeesik) IX. Gergely pápa jóváhagyásával egyesítette, 1279-ben történt örökbevallás Ugrin fiai, Miklós és László, mint alperesek ügyében egyfelől, másrésről pedig *Jakab* haji prépost és királyi levéltárnok (comes Capellae regiae) mint felperes ügyében, a Sümegben levő *ádánda* uradalom egy részére vonatkozólag, melyet nevezett *Jakab* prépost a *haji* egyház részére követelt. Ezen örökbevallási ügy a királyi udvar bírāja előtt tárgyalatott, mely örökbevallás folytán *Zoloki* Mihály leánya özv. Elek Katalin és özvegy *Farkassiné* az előbb nevezett Katalin János nevű fiának leánya, birtokukat, mint örökségüket, 40 gira ezüstért *Péter* mesternek *Tarkóczy Péter* fiának, a veszprémi káptalan előtt eladták. (*Tudom. tár. II. 57. — N. R. A. 935. cs. 5. sz.*)

1492-ben Péter kalocsai érsek levelet küldött II. Ulászló királyhoz a törökök ellen felajánlott segély ügyében. Ezen levél a *zathai* (S. Pauli de Zatha) várban kelt. (*Tud. Tár. i. h.*) Ugyancsak II. Ulászló királynak 1494-ben kiadott nyilatkozata szerint, a *haji* prépostok régóta azon kiváltsággal bírtak, hogy az egyházuk javadalmain lakó jobbágyok nem a vármegye székhelyén, nem a közbiróság, sem a fő- vagy alispán előtt bíraskodtak, hanem minden polgári perekben az érsek s az ő bírái előtt voltak kötelesek megjelenni.

Ezen prépostságnak, mely mint említők már 1212-ben létezett s 1494 után valószínűleg a mohácsi vész körül elpusztult, javadalmasai voltak: 1212-ben *Hosmund* prépost; 1279-ben *Jakab*; 1282. 1320. és 1324-ben *Péter*; 1330-ban *Jakab* orvos és a királyi levéltárnok (Comes

capellae regiae.). (*Katona, I. 83. — Act. Paulin. Bodrog. 1. cs. 1. sz. — Cod. Diplom. VIII, 2. 582. l. és 3. 476. l.*)

11. §.

KŐ,

Szent István első vértanuról nevezett prépostság, előbb a benczéseké, később a hebroni völgyről nevezett kanonoké, végre a sz. Ágoston-rendű kanonokoké.

Kő hajdan meg *Cuet, Cuchet, Cheur, Kaet* és *Keer* nevek alatt fordult elő. Monostorát és prépostságát sz. István első vértanu tiszteletére 1198-ban *Saul* kalocsai érsek idejében *Béla* herczeg alapítá, ki II. *Béla* s ennek fia II. *Geiza* király korában élt, és a báni hivatal többszöri viselése miatt bánnak is neveztetett. Eredetileg harmincz benczés számára volt építve, nagy birtokkal s bő jövedelmekkel ellátva. Béla bán ezenfelül több értékes arany és ezüst szereken kívül még 400 gira ezüstrrel is megajándékozá.

A *kövi* prépostság nem a Tisza mentén, hol most *Kökút* puszta van, hanem a Duna északi partján feküdt, ott, hol ez délfelé kanyarodik *Banmonostra*, a mostani Illok és Pétervárad közt Szörémben levő *Banostor* falu átellenében (?) Ezen *Kő* vagy *Kövinek* ma már semmi nyoma többé. Kő nevű hely azon *Kön* kívül, hol *Belus* vagy *Béla* bán ezen prépostságot alapítá, Magyarorszában több volt, közülök azonban most már csak a baranyamegyei létezik. 1229-ben *Ugrin* kalocsai érsek nagy kiterjedésű érseksége részéből a szörémi püspökséget alakítá s annak határait a Száván-tuli Szörémségre is kiterjeszté. A szörémi püspökség még a XVI. században fennállott káptalanával együtt, mely egyszersmind hiteles hely is volt. (*Katona, I. 84. 85. 272. 273.**)

*) Ezen káptalan, illetőleg hiteles hely ellen *Bács, Szörém* és *Valkó* megyék 1351-ben nyilatkozatot tettek közzé, mert az a kir. kamara grófjához intézett levelében ezt állítá, mintha nevezett vármegyék nemessége minden jobbágy-telek után 40 bani vagyis bécsi oenárt ígért volna a királynak. A káptalan aztán felelt. Lásd: Kamar. levélt: (*N. R. A. 1530. cs. 3. sz.*)

A mi a szörémi püspökség viszontagságait illeti, az bizonyos, hogy a *tatánjárás* alatt igen sokat szenvedett. Ezek ugyanis a *csanádi* püspök csapatait a Tiszán túl megvervén, délnyugatnak vették utjokat, s a többi közt *Köt* is a püspöki székesegyházzal együtt felperzselték. Innen átkelvén a Dunán a Szávaig mindent elpusztítottak, végre a Szaván túlra is átsaptak. Miután a *mitroviczi szent Istvánról* nevezett monostor, továbbá az ugyanott vértanuságot szenvedett *sz. Irén* tiszteletére szentelt templom, mely még a XIII. és XIV. században fennállott, iassankint pusztulásnak indult, a XV. században a mitroviczi zárda lakói *Ban-Monostorba* s innen a Dunán túl szemközt fekvő *Köre* költöztek át, mely a püspökségnek is állandó székhelyévé vált. Ezentúl a székesegyház *sz. István* első vértanuén kívül még *sz. Irén* nevét is viselé. (*Pray, Hierarch. II. 376. 379.*)

A köi monostor eleinte a *benczéseké* volt, de már *II. Endre* alatt a *hebroni völgyről* nevezett *sz. Abrahámmrendü* kanonokok (*Canonici St. Abrahae de Valle Hebron*) nyerték el, azon föltétel alatt, hogy erre nézve a szentsek jóváhagyását is kieszközöljék, mi azonban nem sikerült. Ennek daczára a nevezett kanonokok a *benczéseket* zárdájokból kiszoríták, javaikat pedig erőszakkal elfoglalták. Élvezetében nem sokáig maradtak, mert rossz gazdálkodásuk s még rosszabb erkölceik miatt a pápa rendeletére onnan elűzettek, s helyökbe *sz. Ágoston* karinges rendszabályos (*Superpellicciati*) kanonok rendjének tagjai hívatlak meg. (*Fejér, Cod. Diplom. 336. 337.*)

A B. Szüiről nevezett *szentferencz*-rendi tartomány Schematismusa szerint (1851. l. 16. l.) *Bánmonostrán* van egy *sz. ferenczi zárda*, mely hajdan a *keresztes lovagrend* konventjeé volt, de 1301-ben a sz. ferencziek nevezett tartományába kebeleztetett át.

1699-ben kelt azon királyi adomány-levél, mely *Kö*, *Baranyavár*, *Bellye*, *Darócz*, *Laskó* és *Majs* nevü uradalmaikat több pusztával együtt, melyek mindnyájan Baranyában fekszenek, továbbá *Bánmonostort* Szörémben és *Lippát* Pozsegamegyében, *Savoyai Eugén* herczegnek s mindkét-nemü utódainak s örököseinek adományozta (*N. R. A. 274. cs. 15. sz.*)

A kövi sz. Ágoston-rendű prépostok nevei közül csak következőkre akadtam: 1268-ban volt *Lőrincz* ily czim alatt: „Proepositus *S. Irenaei de Kö et Syrmiensis*“. — 1388-ban *Briccius* „Praepositus de Kö“ (*Cod. Dipl. VII. 3. — N. R. A. 21. cs. 65. sz.*)

12. §.

SZENT MIHÁLY,

dömés zárda a B. Szüz tiszteletére szentelt templommal.

Hogy *szent-Mihályon*, vagy *Czobor sz. Mihályon*, mely Bodrogye-megyében feküdt, most pedig talán Fejér- vagy Pestmegye területére esik, a *döméseknek* zárdájok volt, és pedig a *Bold. szüz mennybemenetelének* tiszteletére szentelt templommal, bizonyítja *szent-mihályi Czobor János*, *Márton* és *Imre* édes testvéreknek 1481-ben kiadott alapító levele, melyben a *dömések* néhai *Czobor Andrásnak* házat és bensőségét több kerttel és épülettel együtt kapták hogy ott kolostort és templomot építsenek. Kapták ezen felül *Ivánfalvát* és *Cherestest Mortonya* rét kivételével; a *hetthesi* határban (Bodrogyban) levő *sz. András telke* nevű rétet és *Kaslassa* nevű halastavat, továbbá *Órév* és *Chatór* uradalmát Baranyában, és a *szent-András-cserei* erdő tetemes részét; végre több szőlőt *Siposon*, *Óréven* és a *csatári* hegyeken; — mindezt örök birtokul az alapítók lelke üdvére. (*Katona, Hist. A. Ep. Coloc. I. 456, — Eccl. Cam. 51. cs. 3. sz. a. — N. R. A. 1709. cs. 42. sz.*)

Egyéb viszontagságairól, névszerint arról, mikor és hogyan pusztult el, adatok hiányában mitsem tudhatni.

13. §.

S Z A B A D K A.

Szab. kir. város egyházi épületeivel.

Fekszik Bácsmegye éjszaki részén a Duna és Tisza közt, ehez közelebb, Szegedtől öt, Zombortól hét mért-földre, termékeny síkságon, melyet egy kis folyó s há-

rom tó nedvesít. Határa a Debreczeni határ után egész Magyarországon a legnagyobb. Hajdan katonai mezőváros volt, *Vinga* név alatt egész 1743-ig. Mint tiszai őrség sok szolgálatot tevén, több kiváltságot nyert, a többi közt, városi hatóságát maga választhatta saját bolgár eredetű polgárai közül; joghatósága minden polgári és bűnvádi ügyekre kiterjedt, s csak a halálos büntetéseket kellett megerősítés végett a kir. kamarai igazgatóságához felterjesztenie, üléseire pedig a kir. biztos és ügyigazgatót, kik a város pénzeinek és jövedelmeinek kezelésére felügyeltek, kellett meghívnia. 1779-ben *Mária Terézia* kormánya alatt a *szabad királyi városok* jogait és kiváltságait nyeré, s hálából a nagy királyné iránt „*Maria Theresianopolis*“ nevet vett fel. Lakosai, kik jobbára marhákkal kereskednek magyar, szerb, német és szláv nemzetiségűek, s a gör. n. e. szerbeket kivéve többnyire, róm. katkolikusok.

Midőn az imént említett 1743. évben *Szabadka* katona városi jellege megszűntetvén, az ország megyei rendszerébe besoroztatott, gróf *Károlyi Sándor* azon hazafias indítványnyal lépett a kir. kamara elé, hogy Szabadkát a közjó iránti tekintetből ne *Bácsmegyébe*, mely ugy is elég nagy, hanem a szintén tőszomszédos *Csongrádba* kebelezék be, mely, mint állítá, összesen csak hét lakott helylyel bir. (*N. R. A. 976. cs. 12. sz.*). (Jelenleg Csongrád megyében *Szegeden* kívül van 3 mezőváros 6 falu és számos puszt.)

A szabadkai parochialis sz. *Terézia* tiszteletére szentelt főegyház, melyhez előbb *Almás*, *Jankovác*, *Kanizsa*, *Mélykút*, *Zenta* és *Topolya* mint főkegyházai tartoztak, a katonai váraesszerű laktanyából készült a kalocsai főszékesegyház mintájára, — melyet azonban nagyságra nézve felülmul, — és 1736-ban *Patachich* Gábor kalocsai érsek által szenteltetett föl. — Van *Szabadkán* az *Üdvözítőről* nevezett *ferencziek* tartományának kolostora és temploma, mely sz. *Mihály* főangyal tiszteletére van szentelve, melyben mint plebániái templomban a *ferencziek* lelkipásztori teendőket teljesítettek. A törökök kiüdvén a *ferenczieket*, 1687. óta világi papokra volt bizva a plebániái hivatal

viselése, 1693-ban a ferencziek ismét elfoglalták zárdájokat, hol a vicariuson és gvardiánon kívül 14 atya és 2 világi testvér letelepedvén a kath. főgymnasiumban kezdtek tanítani. *Kér* külvárosban van sz. *Rókus* egyháza plebániával, mely 1841-ben állítatott fel. — *Zentán*, hol szintén 1841-ben állítottak parochiát, a plebániái templom *szent György* vértanu tiszteletére van szentelve. Ez utóbbi két parochiának *Szabadka* sz. kir. város községe a védura. (*Katona, Hist. A. Ep. Coloc. I. 118.* — *Korabinszky.* — *Schem. Ord. 1854. 38. l.* — *Schem. Cleri 1844. 148. l.*)

14. §.

T I T E L,

mezőváros, sz. Ágoston-rendű kanonokok prépostságával.

Onnét, hol a Tisza a Dunába szakad, nem messze északfelé fekszik *Titel*, — régenten *Titulnak* is neveztetett, — sz. *Imre* hercegről, később de „*S. Sapienta*“ nevezett *Agoston*-rendű prépostságáról (*Canonicorum regularium S. Augustini superpeliciatorum*) hires mezőváros. A török időkben a prépostság, lakói által elhagyatván, meglehetősen erős *várrá* alakítottatott át, melyet a keresztény lakosság a törökök elűzetése után szétrombolt. A török iga megszűntével *Titel*, mely előbb *Zsáblya*, *Mosorin*, *Vilova*, *Gardinovác* és *Lok* helységekkel a katonai hajósok, vagyis az u. n. *csajkásoké* volt, később Bácsmegyébe kebeleztetett be, s a kir. kamara birtokába került, végre 1763-ban ismét a katonai végvidékbe tétetett át, s a végvidék legújabb időben történt polgárosításaig mint „*csajkások kerülete*“ szerepelt. (*N. R. A. 1851. cs. 24. sz.*)

IV. Kelemen pápa 1268-ban kelt bullája szerint a titeli prépostságot következő nemesek alapították: *Kenezy*, *Seletuk*, *Selcze* fia Miklós, Pál fia János, *Reumald* fiai Loránd és *Reumald*, végre kecsedi *Odun* fiai: László, *Detrik* és *Heym*, kik azt részint sajátjukból, részint a hivek alamiznáiból gazdagon megadományozták. A prépostság mint említők, kezdetben sz. *Imre* herceg tiszte-

letére volt szentelve, s pápai megerősítést *Columbán* (Kálmán) püspök kérelmére, IV. Kelemen pápától 1268-ban nyert a sz. *Ágoston*-rendű kanonok részére. (*Cod. Dipl. VIII. 58. l.*) — Alapítását némelyek 1056-ra, mások 1156-ra teszik. Annyi bizonyos, hogy 1138-ban már létezett, mert ezen évben *Lőrincz* titeli kanonok mint II. Béla király káplánya fordul elő. Ilyen királyi káplányok voltak még, a titeli kanonoki rendházból 1163-ban *István* és 1238-ban *János*, titeli kanonokok. — Második czímét, t. i. *S. Sapientiae*, ugylátszik IV. Kelemennek 1268-ban kelt megerősítő bullája óta viselte. — 1294-ben kelt *Lodomér* esztergomi érseki levele, mely a titeli prépostságot az esztergomi érsek szék joghatósága alól fölmenté. (*Fejér, Cod. Dipl. VI. I. 322. l.* — *Czinár, II. 198.*)

A titeli prépostság a XV. század végén *erdödi* prépostságnak is neveztetett, talán azért, mert a titeli prépostság a verőczemegyei *Erdöd* nevű vár birtokából valamit birt, vagy talán, a mi valószínűbb, azért mert épen akkor *erdödi Bakács* Tamás bírta a titeli prépostságot, a mely miatt aztán *Várdai* Péter kalocsai érsekkel pörbe is keveredett. Ugylátszik azon időtájt a titeli prépostság ugyanannyi jövedelemmel birt, mint a *bácsi* káptalan; 1498-iki 20. tvezkk szerint ugyanis mindkettőnek 50 lovast kellett kiállítania. 1536-ban *Oláh* Miklós tanúsága szerint a prépostság jövedelme 4000 arany volt. (*Katona, i. h. I. 81.*)

A prépostság bírta *Várkony* faluját a Tisza mellett, melyet 1301-ben cseh Venczel *Kakas* mesternek adományzott. Ugyanezen *Várkonyt* 1344-ben IV. Kelemen pápa *Vilmos* bibornoknak reserválta, meghagyván *László* kalocsai érseknek, hogy azt másnak adni ne merészelje. A titeli prépostság és káptalan bírta még *Lokot*, továbbá birt részeket *Alsó- és Felső-Alpáron* és *Szenden* a szegények számára épült menházban kápolnát. Ezekre vonatkozólag következő adatokra akadtam:

1441-ben kelt I. Ulászló tilalmazó levele güthi *Ország* János és Mihály tisztjeihez, melyben a király nekik megparancsolja, hogy a prépostság és káptalan *Laka* (Lok) és *Várkony* birtokán, a *Tycia* (Tisza) folyó tilos részében

s a szomszédos halasok, u. m. *Sáy* és *Chán-telek* területén, mely a garam-menti (de juxta Gron) benczések birtokához tartozott, halászni ne merészeljenek.

1448-ban történt *Erdődi Tamás titeli* prépostnak, illetőleg a titeli káptalan és egyháznak újbóli beiktatása a *loki* javadalomba, s az előbb Külső-Szolnokban most Pest-megyében levő *felső- és alsó-alpári* birtokrészekbe, a kir. kúria ítélete folytán, *János* garam-menti (de Juxta-Gron) benczés apát és *Sáy Máté* néhai *Sáy Péter* székesfehérvári örkanonok testvére ellen, a királyi biztos s a budai káptalan megbizottja előtt. (*Katona, i. h. — N. R. A. 309. cs. 54. sz. — 981. cs. 1. sz.*)

Mint említők, a *titeli* prépostságnak 1434 körül *Szend* — akkor mezőváros, ma puszta — közelében Sümeghben, kápolnája volt az ottani szegények menházában, melyet *Gall* szendi polgár és mészáros alapított. Ezen kápolna később az ó-budai apácák birtokába ment át. (*Act. Mon. V. Bud. 30. cs. 7. sz.*)

A mohácsi vész után a *titeli* prépostság és káptalan, mely egyszersmind *hiteles hely* is volt, megszűnt. Romjai a cziméről nevezett dombon *Titeltől* egy mértföldnyire mai ideig láthatók voltak. — *Titel* jelenlegi plébániája a bácsi főesperesttség alsó kerületéhez tartozik, s előbb az ujvidéki plébánia fiók-egyháza volt. 1769-ben épült és „*Nagyboldogasszony*“ tiszteletére van szentelve. Hossza 6¹/₂, szélessége 3¹/₂ ölnyi. Fiókegyházai: *Moschovia, sz. Iván, Josefsdorf, Csurog, Goszpodincze, Alsó- és Felső-Katy, Gardinovácz, Vilova és Lok.* (*Katona, i. h. I. 132.*)

Titeli prépostok voltak:

- 1138. *Lőrincz* (*Magy. Tört. tár, II. 73.*)
- 1156. *Péter* (*Monial. V. Bud.*)
- 1233. *Mihály* (*Magy. Tört. tár, II. 73.*)
- 1240. *István* a kir. udvar alkorlátnok (*Cod. Dipl. IV. 3. 550. l.*)
- 1293. *István* mester, kir. alkorlátnok (*Wenczel, Új Okmány tár. II. 54. sz.*)
- 1294. *János* (*Fejér, Cod. Dipl. V. 2. 322. l.*)
- 1299. } *László* kir. alkorlátnok, később vál. fehérvári. —
- 1322. } *Schmitth, Ep. Agr. I. 234. — Cod. Dipl. VIII. 2. 347. l.*)

1344. *Gebhard Kelemen* titeli prépost esanádi püspökké lett (*Cod. Dipl. IX. 1. 216 l.*)
1344. 1353. 1356. *Vilmos* bibornok, } (*U. o. 123. és 217. l.*
 s a *szent Háromságról* neve- } — *Mon. V. Bud.*
 zett keresztések mestere Bu- } 1 cs. 46. sz.)
 dán.
1390. 96. 98. *István, Zsigmond* } (*Cod. Dipl. IX. 2. 344. és*
 király korlátnok. } 548. l. X. 1. 614. l.)
1419. *János* (*Eccl. Cam. 39. cs. 9. sz.*)
1453. *Péter erdődi* (titeli prépost) — (*Mon. V. Bud. 30. cs. 11. sz.*)
1461. 64. 73. — 1480. *Bálint*. — (*U. o. 30. cs. 16. 23—25. — 33. cs. 42. sz. — 39. cs. 19. sz.*)
1481. 83. *Erdődi Tamás*. — (*Schmitth, i. h. II. 150. Kovach. formae sol. st. 213. l.*)
1483. *Nyársi Demeter*, esztergomi érseki helynök — (*Szvorényi.*)
1499. *János*. — (*N. R. A. 1548. cs. 18. sz.*)

C z i m z e t e s t i t e l i p r é p o s t o k .

1608. 1611. *Kapronczay Farkas*. — (*Szvorényi. — Katona, i. h. II. 72.*)
1646. 1654. *Baróthy Ferencz*, pozsonyi kanonok. — (*Lib. R. Eccl. I. 487. — Act. Jes. Poson.*)
1678. *Lánczay György*. — (*Act. Jes. Szakolcz. 1. cs. 34. sz.*)
1725. *Zaverszky Péter*, zágrábi kanonok. — (*Ecl. cam. irreg.*)

15. §.

Z O M B O R,

szab. kir. város egyházi épületeivel.

Fekszik Bácsmegyében a Dunától kelet felé, Szabadkától délnyugatnak öt mértföldre vagyis másfél óra járásnyira. Eredete és régibb történetéről keveset tudhatni. A török időkben, fekvésénél fogva, az egész vidékkel együtt sokat szenvedett. Később mint katonai város szerepelt. Legrégibb említése, melyre akadtunk 1559-ből való, mely évben királyi adományzás útján *Zombor, Makó* és egyéb

uradalmak részei *Thelegdy* László és György hűtlenségi büne miatt *Bélaráry* János és *Thelegdy* Gáspárnak adattak, (*L. R. Saec. II. 397*).

1724-ben Zombor a *bajai* uradalomhoz tartozott és *Czobor* Márk gróf birtokában volt. 1733-ban mint kamarai mezőváros fordul elő. Midőn 1744-ben a katonai vidékek bekebelezéséről volt szó, néhány ily katonai város illetőleg helység és vidék, p. *Zombor*, *Bresztovác* s a bácsi kerület ügyében gróf *Erdödy* György kamarai elnök által az illető helyekből választott bizottság küldetett ki, a melynek véleményzése folytán *Zombor* 1751. sz. kir. várossá lön. (*N. R. A. 968. cs. 56. sz. — 1612 cs. 16. sz.*)

Zombor a vidéki kamarai birtokoknak fő helye volt. A hozzá tartozó uradalmak majd egyenkint majd tömegesen egyeseknek adományoztattak. Így p. 1782-ben *Kranzberg* kir. kormányzékai tanácsos jelentést tett némely *zombori* *ladányi* és *dedenszegi* (Torontál) birtokrészeknek *Oczel* Mátyás szent-miklósi serfőzőnek 80,000 ftért, 1781. októb. 29-én történt átadásáról. 1802-ben pedig a *zombori* uradalom minden hozzá tartozó bácsmegyei birtokrészekkel együtt ezen év nov. 1 től az akkori u. n. *sabadalmazott csa'ornázási* társaságnak adatott át. Ered. (*N. R. A. 1873. cs. 3. sz. — Contr. et Trans. 18. köt. 51. sz.*)

Lakosai vallásra nézve római katolikusok és görög n. egyesültek, nemzetiségre nézve magyarok németek és illyrszlávok, s leginkább földmivelés-, baromkereskedés- és kézművességből élnek. Nevezetesebb épületei a kir. *kamara* épülete, régente kamarai székhely, továbbá a megyeház, a város háza s a katolikusok és görög keletiek iskolája. Egyházai közül legnagyobb a sz. *Háromság* tiszteletére szentelt parochiális templom, melyet a kapis-trani tartományi *ferencziek* török mecsetből alakítottak át. Hossza 24 öl; patronus a városi község. 1786-ban a *ferencziek* zárdájokat elveszték, melyet 1808-ban a hozzá tartozó külsőséggel együtt a vallásalaptól 14,000 ftért vett meg a rom. kath. hitközség. A katolikusok másik temploma, sz. *Rókus* tiszteletére szentelve, a temetőben van; hossza 8, szélessége 4 öl. (*Korabinszky. — Katona, I. 135. — Eccl. Cam. 14. cs. 49. sz.*)

II. FEJEZET.

A CSANÁDI PÜSPÖKSÉG.

1. §.

CSANÁD VÁROSA, A CSANÁDI PÜSPÖKÖK ÉS KÁPTALAN SZÉKHELYE.

Csanád a rómaiak alatt, talán a Maros folyótól, *Morisium*, *Morisenon* és *Morisená* név alatt volt ismeretes, és egyike vala Dacia ripensis nevezetesb várai- városainak. Fekszik a mai Torontálmegyében a Maros partján. Régi oklevelekben *Sunad*, *Cenad* és *Chenad* nevek alatt fordul elő. Csanád nevét még sz. István alatt kapta és pedig *Doboka* fiától, *Chanád* vezértől, ki a király felhívására *Achtumot*, Maros vidéke urát, minthogy a konstantinápolyi császár és patriarcha segítségébe bizakodva, a magyar királynak hódolni nem akart, legyőzte és meghódolni kényszerítette. Sz. István 1030-ban *Csanádon* püspökséget alapított, melynek kormányára, gazdag és nagy kiterjedésű javadalmakból alakított alapítvány letétele után sz. Gellértet hívá meg.

Szent Gellért, mint életirója tanusítja, a Sagredók előkelő nemzetségéből származott, s 993-ban Velenczében született. Elvesztvén atyját, sz. Benedek rendjébe lépett, melyben kiváló tudományossága és szent élete által kitünvén, perjellé s nem sokára a velencei sz. György egyház apátjává választatott. Az ur szenvedése által megszentelt helyek tiszteletére *Jeruzsálembe* zarándokolt, honnan visszatérvén, *Zárában* sz. Márton monostorába vonult vissza. Magyar-

országba jöven, előbb *Pécsett*, utóbb *Székes-Fehérvárott* működött. Példás erkölcei, magasabb műveltsége s a magyar nemes ifjak nevelésében tanusított szerencsés tapintatossága által szent királyunk szeretetét annyira megnyeré, hogy ez szemefényét, *Imre* herceget, a korona örökösét, nevelés végett gondjaira bízta. 1033-ban (mások szerint 1035-ben) a Maros-vidéki magyarok megtérítésére mint püspök *Csanádon* telepedett le, hol tizenkét éven túl a legáldásosb sikerrel működött. Végre 1047. sept. 24-én a fellázadt pogány magyarok által Buda mellett a róla nevezett hegy fokáról a Dunába löketvén, áldott életét vértanusággal fejezé be. Sz. hamvai előbb *Budán* a *Bold. Szüz* templomban voltak nyugalomra téve, később *Fülöp* apát által a szent püspöknek régi óhaja szerint *Csanádon*, szintén a *B. Szüzről* nevezett apátság egyházában lőnek eltemetve, honnan 1400-ban *Velenczébe* sz. *Donát* egyházába vitettek át.

Szent István halála és *Péter* király elüzetése után *Aba Sámuel*, ki sz. *Gellért* püspököt sehogy sem birhatta rá, hogy megkoronázza, *Csanádon* üté fel székhelyét, hol ötven előkelő magyart, kiket titkon *Péter*hez szítani vélt, álnokul gyűlésre összehíván kegyetlenül felkonczoltatott. *Aba* eleste után ismét *Péter* került a trónra, de multján egy cseppet sem okulva, előbbi, nemzeti érzelmeket sértő politikáját folytatá és *Henrik* németrómai császár kegyét hajhászta; mit a magyarok végre megsokalván *Csanádon* országgyűlést tartottak és *Pétert* trónvesztettnek nyilvánítván, sz. *Gellért* mérsékletre intő szózata daczára, mint foglyot *Székesfehérvárra* vitették és szeme világától megfosztatták. *Csanád* a magyar királyok történetében később is szerepel. Itt temették el p. 1290-ben a *kunok* által meggyilkolt IV. (Kún) *László* királyt; itt tartott később II. *Ulászló* országgyűlést.

A *csanádi* megyéhez tartozott mindaz mit sz. *István* a *Tiszán* túl *Viddin* városától *Erdély* és *Oláhország* határáig a *Tisza*, *Maros*, *Temes* és *Körös* folyók mentén meghódított s a magyar koronának megszerzett. 1421-ben *Zsigmond* király a *csanádi* püspökségnek folytonos háboruk következtében zilált viszonyait újra rendezé, s határait

újabb szabályzás alá vevé, minek folytán ez még 1459-ben is 6 főesperestséggel birt, melyek lassanként megszűnván, csak 1859-ben a most diesőségezen uralkodó I. Ferencz József király és *Csajághy* Sándor püspök alatt állították vissza.

1526-ban *Chaholi* Ferencz esanádi püspök Magyarország több főpapjával együtt *Mohácsnál* elvérzett. Utána a csanádi megye a leggyászosabb sorsra jutott. 1573-ban Csanádot a törökök bevették, s minden egyházi épületeivel együtt elpusztították. A püspökségnek egész 1687-ig csak czime maradt fen, és Csanádon s vidékén a *szegedi sz. ferenczi* zárda atyái végezték, úgy szólván egyedül s folytonos halálveszedelem közt, a lelkipásztori teendőket. Jobb napok csak III. *Károly* alatt viradtak fel, midőn t. i. a püspökség és káptalan véglegesen visszaállítottak.

Már előbb, I. Lipót és I. József alatt a törökök ellen fordulván a koczka, 1699-ben *Dolni* István, csanádi püspök átvevé a megye kormányzását és *Szegedre* tevé székhelyét, azon ígéretet kapván, hogy sz. *Domonkos* egyháza neki át fog adatni azon kikötés mellett, hogy annak plebánosa egyszersmind kanonok is legyen. 1710 ben *Nádasdy* László püspök szüntén *Szegeden* az u. n. élleme zési házban lakott, úgyszintén 1730-ban b. *Falkenstein* Albert püspök is.

A temesi bánóság 1719-ben a török járom alól felszabadulván, a csanádi püspökök terjedelmes megyéje végre teljesen megnyílt apostoli működésök előtt. A püspökség székhelye 1738-ban Szegedről a megye közepére *Temesvárra* tétetett át, hová ugyanazon évben a káptalan is követte. 1742-ben *Mária* Terézia a püspökség javaldalmát újabb adományzás által rendezé, s a többi közt *Makó* püspöki várost is a csanádi püspököknek adományozá. Azóta Csanád főpapjai *Temesvárott* székelnék, hol 1754 ben egészen új székesegyházat építettek, mely 1849-ben megrongáltatván, 1850 és 1862 közt kívül belül megújítatott.

A csanádi püspökség 1859-ben I. *Ferencz József* diesőségezen uralkodó királyunk és *Csajághy* Sándor püspök által ismét rendeztetvén, jelenleg magában foglalja az

u. n. *temesi bánságot*, vagyis *Krassó, Temes és Torontál* megyéket, továbbá *Csanád* és *Arad* megyéket egészen, *Csongrádmegye* részét s a katonai végvidék német bánsági és román-illyr kerületeit. (*Schem. Cleri. 1863, 7. 8. l. — Bárány, Toront. várm. hajdana, 87. l. — M. Sion, II. v. 338—345.*)

A mi a püspökség javadalmaival illeti, fentebb említők, hogy 1742-ben M. Teréziától *Makót* kapta. Hajdan sokkal nagyobb uradalma volt a csanádi püspökségnek mint jelenleg. Az egyes birtokok nevei ezek: *Új Csanád, Apátfalva, Belec, Batida, Csök, Csomorkány, Csókás, Kis-kök, Delegház, Töperék, Kovácsháza, Kis-Ferkés, Lele, Mogyorós, Reczkés, Mező-Kopáncs, Mező-Hegyes, Nagykomlós, Pítvaros, Rákos, Sámson, Chika, Csorbás, Tarnok, Töpös, Tótkutas, Alsó- és Felső-Füged, Büköny, Berzás, Királyhegyes, Nagy-Lak, Szentivány, Kis-Jenő, Szeche, sz. Lőrincz, Nádudvar, Sairák, Dombegyház, Igacz, Komos, Pereskutas, Lápkeresztúr, Vásonató, Tüzköz, Ujváros, Domíng, Zihond, Nagy- és Kis-Achád, Pobár, sz. György, Derse, Majmáth, Tövisköz, Majócz, Papár, Nagyviz, Püspökfalva, Kecse, Milátköz, Csorpa, Boldogfalva, Feldeák, Tárnok, Lukatelek, Kenderfark, Kana, stb. (*Pray, Hier. II. 289. — N. R. A. 1826. cs. 8. sz.*)*

1527-ben I. *Ferdinánd* király muhinai *Gerván* János választott csanádi püspöknek a csanádi egyház patronatusi jogát három egymásutáni évre átengedte, melyek után, az ismét a királyra szálljon vissza. Ugyanily adományzásban részesült 1556-ban *Body* György leleszi prépost és kinevezett csanádi püspök. (*L. Reg. Eccl. I. 3. és 46. l.*)

A csanádi székesegyházi káptalan, melynek első tagjai számára maga sz. *Gellért* adott szabályokat, egykorú a püspökséggel. Birtokait s jövedelmét illetőleg, mely hajdan szintén nagy vala, 1319-ben említés történik az *apostoli kamara* számadó könyveiben *Benedek* csanádi püspökről, ki Miklós Maroson-túli főesperestért 20 arany forintot küldött díj fejében. 1359-ben *György* püspök a káptalani olvasó kanonok által saját személyétől és egyzersmind előde *Tamás* püspökért közszolgálat fejében szintén fizetett az apost. kamarának. — 1459-ben a káptalan,

melynek birtokához *Csanád* városa is tartozott, jövedelméből hozzájárulni volt köteles azon költségekhez, melyekbe a *csanádi* egyháznak, hogy a törökök ellen biztosítva legyen, árkok-, sánczok- és falakkal való megerősítése került. Ez utóbbi évben a csanádi káptalanban volt prépost, éneklő és örkanonok, és hat főesperest, u. m. a *temesi, aradi, maroson-túli, torontáli, sebesi* és *krassói*.

1556-ban a csanádi káptalannak tagja nem lévén, *Ocharovith* Demeter és *Földvárj* István királyi adományzás útján, ideiglenesen, addig t. i. míg a káptalan, mely 1573-ban Csanáddal együtt végkép megszűnt, ismét helyre nem volt állítva, a csanádi káptalannak *Martfő* és *Földvár* uradalmát kapták. Hasonlóképen 1558-ban *Magócsy* Gáspár királyi engedélyt nyert, hogy a csanádi káptalan *magócsi, pereskutasi* és *újvárosi* (Csanád, most Csongrád) birtokait, szintén a káptalan visszaállításáig, használhassa.

Volt a csanádi káptalannak, mely 1714. óta mint *hiteles hely* működött, *Szegeden* egy háza és hozzá tartozó külsősége, melyet királyi adományzás útján kapott. Tizenhét évi nyugodt birtoklás után *Szeged* városa megtámadta a káptalant, kétségbe vonván a nevezett ház és birtokra való jogát. A káptalan 1748-ban a kir. kamarai tanácshoz folyamodott védelemért, mely alkalommal egyszersemind jelentést tett azon okokról, melyek miatt a kir. kamarának az egész papság részéről öt éven át fizetendő *segélyt* rosz körülmények miatt beküldeni elmulasztá.

A mi a káptalan alattvalóit illeti, *Jany* Ferencz, a décsi uradalom birtokosa, a décsi bíró és hitesek mint tanuk előtt megengedte, hogy *Csanád* és *Szeremlén* lakosai a *décsi* hegyen szállót ültethessenek azon föltétel alatt, ha magukat a szokott dézsma fizetésére kötelezik. (*Lib. Reg. Eccl. I. köt. 48. 55. l. — N. R. A. 973. cs. 86. sz. — 976. cs. 35. sz.*)

A törökök kiűzetése után III. Károly 1723-ban négy kanonokkal, kiknek lakást *Szegeden* készíttetett, a csanádi káptalant visszaállítá, s 1738-ban a káptalan székhelyét Temesvárra tette át, hol a kanonokok száma hatra emelkedett. A hatodik kanonoki állomást maga a püspök, továbbá a káptalan és báró *Prinzen Ernő Károly* verseczi

plebános 1758-ban alapította. — Mária Terézia uralkodása alatt Csanád egyházi megye területe végkép megszűnván, fölötte a török uralom befolyása, politikai tekintetben is újra lőn szervezve. Ezen rendezés vonatkozott a *marosi végvidékre*, t. i. *Csanád, Sajtén és Nagylak* vidékére, egyszóval *Csanád, Csongrád és Békés* megyékre, úgyszintén *Bács- és Aradmegye* részecire s az alsó *Tisza* vidékeire. Az ügy u. n. vegyes bizottság előtt folyt le, melynek polgári és katonai tagjait maga a királyné nevezte ki, *Grassalkovits* Antal gróf elnöklete alatt. (*Schem. Cler. 8. l. — N. R. A. 1838. cs. 65—67. 74. sz.*)

Ezen bizottságnak beadott dolgozata folytán meghagyá a királyné, hogy a koronai kerületnek *görög* szerzetásu népei, Csongrádvármegyébe történt bekebeleztetésök után is, előbb megerősített kiváltságaik szerint szabad vallásgyakorlatot élvezzenek és oda utasittassanak, hogy a kerületökben levő helyeknek vásártartási illetőleg mezővárosi jogáért folyamodványt adjanak be. (*U. o.*)

a) Apátságok és egyházak, melyek hajdan Csanádon voltak.

A *patarén* tévelyek és zavargások, melyek a balkán félszigetről Délmagyarországba is átcaptak, arra birták első apostoli királyunkat, hogy ellenök védfalokról gondoskodjék. Felszólitá tehát sz. *Gellért* püspököt, ki legközelebb volt érdekelve, hogy *Szalavár, Bakonybél, Zobor- és Pannonhegyéről*, hol már virágzó monostorok voltak, *benczéseket* vigyen le és telepítsen meg, kik mint hitterjesztők már is halhatatlan érdemeket szereztek. A sz. püspök csakugyan több szerzetest hívott le, kiket *Aradon* telepített meg, hol aztán templomot és monostort építettek. Másokat Csanádra vitt, kik a *szent Jánosról* nevezett *görög* szert. kolostort foglalták el, melyből az apácák (?) *Krassóvárra* tétettek át.

Szent Gellért 1035-ben a Maros partján templomot és monostort épített sz. *György* vértanu tiszteletére, melynek sz. István 1000 girát ajándékozott, az alapító püs-

pök pedig egy ezüst füstölőt, vagy mások szerint függő lámpát, mely a *B. Szüz* oltára előtt függött. Szent *György* temploma egyszersmind székesegyház is volt, melynek káptalanát a mellette alapított kolostor *benczés* atyái képezték, kiket maga a püspök élelmezett. Sz. Gellért ikolát is nyitott Csanádon, melynek vezetését *Walter* jeles bakonybéli szerzetesre bízta, ki hivatalát oly szerencsés sikerrel viselvé, hogy iskolájába nem sokára az egész vidék nemes ifjusága összesereglett. (*gr. Batthyány S. Gerh. Ep. Csanád Script. et Act. 331. l. — Bárány i. h.*)

Volt Csanádon még egy apátság is, és pedig a *Bold. Szüzzről* nevezett *benczés* apátság, *ker. sz. János* temploma mellett, melyet szintén sz. *Gellért* alapított. A szent püspök életében azon óhaját fejezé ki, hogy halála után testét ezen apátság templomában temessék el. Midőn aztán meghalt, a sz. *Györgyről* nevezett székesegyház kanonokjai és *Fülöp*, a *Bold. Szüzzről* nevezett monostor apátja közt, vita keletkezett. Amazok a székesegyházban akarták sz. püspökük földi maradványait elhelyezni, ez pedig a megdicsőültnek kívánságát követelé tiszteletben tartatni. Végre az apátság részére dőlt el a vita, és sz. Gellért hamvai egész 1400-ig az apátság sirboltjában pihentek.

Ezen apátság egyháza sz. István királytól kapott 500 girát, 10 vég bársonyt és 50 vég vásznat; a királynétől pedig 4 vég bársonyt és ugyanannyi vég lenvásznat. — *Erzsébet* királyné, *Róbert Károly* neje, hálából sz. Gellért iránt, kinek közbenjárására nagy betegségből gyógyult fel, 1361-ben szintén bőkezűleg járult ezen templom felszereléséhez. Igen drága egyházi készleteken kívül, melyeket az isteni tisztelet díszének emelésére küldött, még a szent püspök ereklyéi számára is fényes, arany és ezüsből készült koporsót vagyis ereklye tartót készíttetett. — A templom és monostor ily virágzó állapotban úgy látszik egész *Nagy Lajos* haláláig megmaradt, azután sz. Gellért ereklyéi *Velenczébe* vitetvén át, nem sokára bekövetkezett a török pusztítás ideje, mely alatt, a fentebb érintett évben, Csanád városával együtt ezen apátság is elpusztult. A mult században sz. ferencziek kapták

meg, kik aztán lassanként ismét fölépíték s mai napig is birják. (*Czinár, I. 199—201.*)

Az apátság birtokviszonyaira vonatkozólag következő adatokra akadtam: 1398-ban *Mátyás* apát *Nemeg* (talán a pestmegyei *Némedi*) apátsági birtokot, 100 frtnyi ráfizetés mellett, *Péter* vácsi püspök *Sytna* (Zsitva) nevű birtokáért adta cserébe. — Létezik továbbá *Nagy Lajosnak* egy levele, melyben az apátsági uradalmaknak az apátok által királyi engedély nélkül történt elidegenítését semmiseknek nyilvánítja és *Márton* apátot feljogosítja, hogy monostora- s egyházának birtokait és jogait visszaszerezze. Az aradi káptalan által 1412-ben kiállított másolatban. Hitel. (*Cod. Dipl. IX. 5. 372. l. — Eccl. Cam. 22. cs. 20. sz.*)

Ezen kívül volt még Csanádon másik *benczés* apátság is, mely sz. *Gellértről* vagy pedig sz. *Bernátról* neveztetett. Ezt először *Batthyány Ignác* fedezé föl (*Series Epp. Csanád. 115. l.*), és pedig *VI. Sándor* pápának 1493-ban kelt bullájában, mely ezen apátságnak javait a *csanádi* püspökséggel örök időkre egyesíté. *Batthyány* azt véli, hogy nevezett pápa a *benczéseket* Csanádon megszünteté s ez utóbbi *benczés* apátságot, sz. *Bernátról* nevezett előbbi czime miatt a *czistercieknek* adta át, és a *Bold. Szüzről* nevezett másik apátsággal egyesítvén ez utóbbi czimen rendelé neveztetni. (*Czinár, I. 201.*) — Ezen vélemény ellen csak az az észrevételem vagyon, hogy, mivel a *ciszterciák* évkönyveiben semmi, Csanádon valaha létezett *ciszterci* apátságnak nyoma ninesen, történeti tény, hogy Csanádon eredetileg két *benczés* apátság létezett egész 1493-ik esztendeig, mikor ezen egyesülés történt, és azért kétféle *csanádi* apát fordul elő okmányainkban. *Mig* ugyanis az előbbi helyen említett *Szüz Mária* című apátságnak apátjai ezek voltak: sz. *Istrán* alatt *Fülöp*, 1380-ban *Móricz*, 1397. és 1402-ben *Imre*, 1398-ban *Máté* azután *Lukács*, 1412-ben *Miklós*, 1433-ban *Marczali* *László*: addig az utóbbinak sz. *Gellérti* apátjai közül a következők nevei maradtak fenn: u. m. 1363-ban *Pál*, 1380-ban *Márton*, 1469-ben *Péter*. (*Cod. Dipl. IX. 5. 372. l. — X. 2. 821. l. — 4. 180.*)

l. — 6. 558. l. 8. 435. l. — *Eccl. Cam.* 22. cs. 20. sz. — *Clar. Pos.* 51. cs. 17. sz. — *N. R. A.* 1526. cs. 15. sz.)

A csanádi monostorok fekvésére, alakjára és kiterjedésére vonatkozó egyéb adatokat Henszlmann fáradhatlan buzgalmának köszönhetjük, ki régészeti kutatásait Csanádra is kiterjesztvén, vizsgálatainak eredményét az *Arch. közl.* VIII. 1. füz. 1—34. ll. „*Jegyzőkönyv 1868.*“ cím alatt közlé. Értekezéséből, mely az ugyanazon évben lerombolt régibb róm. kath. egyházzól, s az u. b. *Bonnaz* Sándor csanádi püspök által sz. *Gellért* tiszteletére újból építendő templomról szól, következő adatokat emelünk ki. Szétbontatván a templom falai, két régibb egyház alapjaira bukkantak. Egyikök átmeneti román, a másik tiszta góth stylben épült, a szokott keresztutakkal, csatornával és sirbolttal, hol egy sarkophagot találtak, melyre kereszt volt bevésve. Ezen templomok falai római téglákból és metszett kövekből voltak rakva.

Össze vetve e leleteket a történetírók állításaival, Henszlmann azon következtetésre jutott, miszerint Csanádon eredetileg két templom létezett, és pedig egyik a székesegyház sz. *György* tiszteletére szentelve, és a *Bold. Szüz*ről nevezett apátság egyháza, a keresztelő sz. *János*ról nevezett templom helyén; továbbá hogy eme keresztelő sz. *János*ról nevezett templom nem más mint a görögöknek sz. *János*ról nevezett egyháza, melyet, mint fenebb láttuk, a benzések Csanádra jövetelökkor elfoglaltak.

Az új, 1868. óta épült csanádi plebániai templom a *Bold. Szüz* régi templomának helyén áll, a régi vár körében. Ezen vár oly kisszerű volt, hogy benne a nevezett két templomon, a benzések monostorán, a püspök s valószínűleg a kanonokok lakain kívül más épület alig talált helyet. Különben észak felé nagyobb görög templom kívül, még most is délfele több mélyedés látható az egykori vár területén, melyek talán egyházi épületek alapjait rejtik magukban.

Ennyit a csanádi monostorok és templomok történetéről. Csanád mai állapotát illetőleg az 1868. óta épült plebániai egyházon kívül még meg kell említenünk, hogy a régibb török idők utáni templom a parochiával együtt

1741-ben készült, s ugyanazon évben adatott át a hivek használatának. Építteté báró *Falkenstein* csanádi püspök saját és a magy. kir. kamara költségén, sz. *Gellért* püspök és vértanu tiszteletére. Ezen plébániai egyházon kívül van még Csanádon, és pedig a temetőben, egy kápolna is, melyet a helybeli hivek 1833-ban építtettek a „szenvédő *Megváltó*“ tiszteletére. A csanádi parochia és egyház patronusa a szent-miklósi gróf *Nákó* család. (*Schem. Cl. i. h. 87. l.*)

2. §.

A R A C H A,

Sz. Miklós püspökről nevezett benzés apátság,
később sz. ferenczi zárda és templom.

Torontálmegyében, közel a Tiszához, *Török Becsével*, mint egyszersmind anya-egyházával határosan fekszik *Aracs* (máskép *Racs*) pusztá, hol a nevezett, eredetileg valószínűleg benzés apátság, illetőleg monostor, később ferenczrendi (Minoriták) zárda és templom romjai ma is láthatók. Alapítását és legrégibb történetét homály fedi s csak annyit tudunk róla, hogy a XIII. században a tatárjárás után létezett, mert az 1256-ban tartott esztergomi zsinatban sz. *Márton* egyháza és még néhány apát után *Miklós* aracsai apát nevét találjuk említve. (*Péterffy, Conc. Hung. I. köt. 87. l.*)

A XIV. században, — a midőn 1332 és 1337 közt *Márton* András mint aracsai plebános fordul elő. — *Erzsébet*, Róbert Károly neje, mint ezt a *ferencziek* Bold. Szüzről nevezett tartományának egyik kézírata, továbbá egy másik, *Pázmány* zsinatának határozataihoz adalékul csatolt kézirat, végre *Terebesdi* Péter és *Kamanczi* Máté tanusítják, a szent ferencziek Máriáról nevezett tartománya számára (később kapistránusoké lett), zárdát alapított 1370-ben, midőn már özvegy volt, a szent *Miklós* tiszteletére szentelt templomot pedig megújíttatá. *Erzsébet* királynét illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy a pozsonyi klarissák zárdájában volt végrendelete által eme zárdának, melyet életében be nem fejezhetett, a többi közt 500 arany forintot, sárga atlas misc-rubát, melyen több

drága kő volt, és két ezüst keresztet hagyományozott. (*Schem. Ord. Prov. Marianae, 1851. 31. l. — Csevapovics, Recens. 139. l.*)

Aracsza hajdan népes és megerősített hely volt. *Oláh* ugyan nem említi, de más íróból bizonyos.

Lakói közt több nemes család volt közülök; 1397-ben következők említettnek: *szenzthei* János bán, János nevű fiának és egy másik Jánosnak, ki Miklós fia volt, birtokrészei *Valkón, Kis-Kerecsén, Gergesen, Kis-Tarnokán* (Féjérmegyében) és *Aracsán*, bizonyos birói terhek alapján 68 márka denárral együtt, a királyi biztos s a fehérvári káptalan megbízottja által az ország nádorának adattak át. (*N. R. A. 561. cs. 18. sz.*)

1404-ben János, más *Maróthi* János fia, örökösei s utódai javára, a hűtlenség bűnében elmarasztalt *Azvagi* család *szent-lászlói, félegyházi, aracsai* s mindkét *szent-miklósi* (Krassóban) birtokrészeibe helyeztetett be Zsigmond király parancsára a esanádi káptalan által. (*U. o. 644. cs. 35. sz.*)

1442-ben *György*, szerb fejedelem és albaniai herceg, *Aracsza* mezővárosát egyéb javadalmakkal s a véd-uri joggal együtt, veronai *Birini* Pál nevű rokonának és férfi örököseinek adományozta. Ezen veronai *Birini* Pál, *Mihály* veronai herceg fia s boszniai örgróf volt, és *István* szerb despotával, ki Bolgárország, Rumelia és Albania császára is volt, közeli vérokonságban vala. (*U. o. 88. cs. 3. sz.*)

A sz. *ferencziek aracsai* zárdája, a bácsi custodiatibusba kebelezve, még a mohácsi esata után is fenállott. Utolsó zárdafőnöke *Nésthy* János atya, kit a Nagy-Váradon 1533-ban tartott közgyűlésen választottak gvardiánná, egész 1551-ig vitte hivatalát. 1551-ik év september 18-án *Mahomed* beglerbég ágyui a zárdát a templommal együtt szétrombolták. Romjaik *Beodrától* dél felé háromnegyednyire még ma is észrevehetők, *Franyova* község határában. Az 1718-iki pasaroviczi béke után ezen vidék is megszabadult a török igtától, de Aracsából csak az apátsági templom maradt fenn. (*Arch. közlem. VIII. évf. 39. l. — Bárány i. h. 77. l.*)

Ezen templomban, *Balázs* János néhai csanádi kano-
nok állítása szerint, még a mult században is fenn volt *szent*
Mihály főangyalnak azon képe, melyen a ruházat egészen
magyaros izlésben vala festve. Henszlmann itt is kutatván
azt találta, hogy a templomnak hosszukás négyszögű tor-
nya volt. Falaiból már csak a szentély és bejárás melletti
oldalak láthatók, továbbá a homlokzaton az ajtó s bent
hat oszlop, melyeknek helyzete hármashajóra mutat. Styl-
jére nézve hasonló volt a két tornyu s átmeneti román styl-
ben épült *lébenyi* templomhoz. Hossza 85 lábnyi. Aligha a
XIII. század első 4 tizede előtt készült, a Franciaország-
ból azon időtájt behozott modorban, téglákból, kemény
kövek által megerősítve. 1863-ban, mint mondják, deczem-
ber 13-án, sz. Lucia napján, iszonyu orkán dühöngött e
vidéken, mely e templomnak még addig fenmaradt romjait
is, kivált a hajó oldalát s a torony felső részét, még jobban
összedönté. (U. o.)

3. §.

A R A D,

Sz. kir. város, egyházi s egyéb épületeivel.

Aradot, mely régi okmányainkban *Orod* név alatt for-
dul elő, ma kettőt ismerünk. Mindkettő a Maros folyó mel-
lett egymással szemközt fekszik. Az egyik *Ó-Arad* név
alatt Aradmegyéhez tartozik, a másik, ettől körülbelül egy
órányira, Temesmegye területén fekszik s *Új-Arad* név
alatt fordul elő. Az előbbeni, mint neve is mutatja, régi
hely. Már a *szarmaták* idejében volt itt vár, melyet *Hrad-*
nak neveztek. Innen a várnak magyar neve is Arad vagy
mint régen mondták Orod. Az aradi vár a mohácsi vész
után a többi délmagyarországi várak sorsára jutott. 1551-
ben a *törökök* elfoglalták. — *Ó-Arad*, többnyire magyar
lakosokkal, egyszersmind a hasonló nevű vármegye székhelye.

Új-Arad, melyet leginkább iparral és dohány-termelés-
sel foglalkozó *németek* laknak, a török időkben keletke-
zett. Savoyai *Eugén* herceg a város déli oldalán négyszögű

erődöt építtetett s azt 300 ölnyi hosszú sánczokkal vétette körül. Új-Aradnak két külvárosa van. 1707-ben Rákóczy hadaival Új-Aradot ostromolván, bent az erődben lázadás ütött ki a ráczok közt, kik a várőrséget képezték, melyet azonban sikerült az erőd parancsnokának lecsillapitnia. Új-Aradot ötvenes *Lovász* Zsigmond alispán megvevén, sokat tett felvirágoztatására. *Lovász* Mihály, ki 1769. és 1770-ben aradi parancsnok volt, mint ilyen a *minoriták* zárdája mellett fekvő kamarai üres birtokrészt 1000 forintért megvette, s magára s mindkét nemű örököseire átíratta.

Aradhoz tartoztak ez időben *Séga*, *Buzsák* puszták területe, *Körtvélyes*, *Hordócska* és *Potura* falvak, melyeknek földesura a gyoroki *Edelspacher* család volt és pedig 1747 óta, mely évben *Edelspacher* Ignác és Sándor, s ennek fi-utódai, továbbá Zsigmond, Mátyás és Erzsébet, született *Kacsamag*, nevezett birtokokba behelyeztettek. Szintén Aradhoz tartoztak még 1796-ban *Nagy-Szent-Pál*, *Gellény*, *Sarcz-háza* és *Pél* puszták, *Orrovil* és *Gaja* tanyákkal. (*Korabinszky*. — *Bel, Comp. Geogr.* 268. l. — *Timon, Epit. chronol.* — *N. R. A.* 1742. cs. 34. sz. 1473. cs. 2. sz. — 1820. cs. 1—5. sz. — 1720. cs. 7. sz.)

Orod vagyis Arad vára az ország nevezetesebb várai közé soroztatott, melynek védművei a *Glogovác* nevű dülöben még sokáig láthatók voltak. — *Máté* és *Sorlonda* aradvári lakosok *Dezső* püspök előtt (1204—1228.), mint a király által kiküldött bíró előtt, bepörölktek *Miklós* esanádi kanonokot és főesperestet, mert ez *Bursorog* nevű birtokukat erőszakkal elfoglalta. — *Aradvára* a tatárok alatt sokat szenvedett. — A törökök 1551-ben elfoglalták és még jobban megerősíték; 1595-ben *Báthory* Zsigmond erdélyi fejedelem által, *Mihály* oláh vajda segélyével kiűzettek ugyan belőle, de *Bethlen* Gábortól visszakapták s birták egész 1688-ig, mely évben a császári hadak vezére, *Caraffa* ismét visszafoglalta. — Azóta az ó-aradi vár lassanként elveszté előbbi fontosságát, s a *Rákóczy*-féle mozgalmak alatt híressé vált új-aradi várral volt kénytelen azt megosztani.

Arad városának története a XII. századon túl felvihető. 1135-ben II. vagy vak *Béla* király országgyűlést hirdetett

Aradra, melyen hatvannyolczan, kikről azt hitték, hogy a király vakságának okozói voltak, főleg Ilona, a kemény jellemű s erélyes királyné unszolására, felkonczoltattak. Ezen időtájt, midőn még Aradmegye területe a mai *Békes*, *Temes* és *Krassó* megyéknek némely részeire is kiterjedt, melyektől aztán később, a *török* idők alatt elesett, *Arad* városának egy részét a nagyváradi püspök, a másikat az aradi káptalan bírta.

Jobb idők hajnala hasadt *Aradra* és vidékére az 1699-iki karloviczi békekötés után. Az ipar és kereskedés emelkedett, a lakosság folytonosan szaporodott. A város autonomiai jogokat nyert; a városi birót s a tanácsosokat a kir. biztos jelenlétében önmaga választhatta. A megye új palotát építtetett, úgyszintén a város is új városházat. Nevezetesebb épületei közé tartozik e korszakból még a marosi *malom*, a *vendéglő*, a *sörház* és a *tégla-gyár*. Országos vásárai sz. *Péter* és sz. *Pál*, továbbá sz. *Demeter* napjára, heti vásárai pedig csütörtökre tűzettek ki.

1706-ban *Diakovics* Aradon telket vett, melyen a *gör. n. e.* püspök számára nemsokára lak emelkedett. Azóta *Arad gör. n. e.* püspök székhelye. — Mig a város *magyar* és *német* ajkú lakosai földmiveléssel és iparral, egy szóval polgári teendőikkel foglalkoztak: addig a *vár* rácz őrséggel volt megrakva. A város a m. kir. kamara felügyelete alá volt ugyan helyezve, mégis a katonai várparnacsnök is lassanként mindig nagyobb befolyást kezdett szerezni a *polgári* ügyekre; végre az egész hatalmat magához ragadta. Hatalmaskodását több önkényes tett jelzi. Így p. a mézszárszékeket a *zsidóknak* adta át, több pusztát és tanyát törvényes birtokosaitól erőszakkal elvevén idegeneknek adta el. A polgárok ezen zsarnokoskodást nem tűrhethvén, a város folytonos panaszok, erőszakoskodások, visszatörölások, gyilkosság és rablás színhelyévé lett. Sokan megúván e zaklatott életet önkényt más helyre vándoroltak ki. Végre annyira ment a zaklatás, hogy *menleveleket* (salva gvardia) és *menházakat* kellett a sanyargatott polgárok számára kijelölni. Ilyenek voltak: a *vármegyeház*, a *lelkészi lakok* s a kir. *kamara* épülete. Eme bajokhoz járult még 1732 és 1738-ban *dögvész*, mely

a lakosság közt pusztított s az 1740-iki *marhavész.* (*Fábián, Aradvárm. Tört. I. köt. 9. — 12. 57. — 60. 131. — 137. ll. — Keresztúry, II. köt. 217. l.*)

A törökök kitzetése után Arad, Zaránd, és Csanád megyék területe nagyrészt a katonai kinestár kezére került; később mint kinestári uradalmak haszonvétel czimén egyeseknek adattak át. Így p. Arad, mely kir. kamarai birtok volt, 1726-ban *Raymund modenai, rheggiói és mirandulai herczegnek* adományoztatott, ki azt egész 1740-ig birta, a midőn hűtlenség miatt elvesztvén, más családoknak volt kénytelen átengedni. Ezen újabb birtokosok közül való p. gyoroki gróf *Grassalkovics* Antal, ki alatt az uradalom főhelye *Ménés* volt. *Medgyes* pusztá báró *Sándor Mihályé* lett, megosztva közte és *Barinyay* László, *Horányi* Gábor és *Gyurcsányi* Imre közt. Ez utóbbinak *Kerülös* pusztán is volt birtokrésze. *Pankota* pusztát *Andrásy* Zsigmond; *Nagy-Szeréndet* báró *Sándor* Mihály; *Borosjenőt* báró *Péterffy*; *Erdőhegyet*, *Kis-Jenőt* és *Hegyát* *Horányi* Gábor; *Batonyát* *Barinyay* László; *Nádabot* *Kászonyi* József; *Sikló* mezővárost *Andrásy* Zsigmond; *Miskét* *Ferbeth* János és *Pélt* *Gyurcsányi* Imre kapták. Az illetők azonban nem sokáig voltak ezen új birtokaik élvezetében, mert a kormány elosztatván azon nehézségeket, melyek közte s a *modenai* herczeg közt fenforogtak, ezzel 1748. november 25-én kibékült, minek alapján neki aztán 1749-ben előbbi javait is visszaadta. A *modenai* herczeg nemsokára örökös nélkül halván meg, uradalmi a kir. kinestárra visszazállotak, s „*arad modenai*“ uradalom név alatt a kir. kamara által kezeltettek. (*N. R. A. 1482, cs. 18. cs.*)

Ó-Arad 1826-ban I. Ferencz királytól szab. kir. városi jogokat nyert, székhelye mint említők, egy gör. keleti püspöknek, úgyszintén a *vármegyének*. Van egy róm. kath. *gymnásiuma*, melyben *minoriták* tanítanak, továbbá *városi* legújabbán *reál iskolája*, *román* tanító-képezdeje, *katonai* parancsnoksága, s *kamarai* kormányzósága.

Egyházi épületei közül nevezetesebbek: a hajdani sz. *Mártonról* nevezett társaskáptalan és prépostság; továbbá a *minoriták* konventje és temploma, kik előtt Aradon a *feren-*

cziek bosnyák tartománya is birt zárdával. Van még a plebani templomon kívül, melynek főkegyháza *Ötvenes* és *Sofronya*, ugyancsak Aradon egy kápolna sz. *Flórián* tiszteletére szentelve, melyet *Jung Tamás* 1752-ben építtetett, s melyet utódai 1838-ban a patronatusi jog és kötelezettséggel együtt a városi hatóságnak adtak át. Özvegy *Schweller József* 1833-ban a *Bold. Szüz* tiszteletére szintén kápolnát emeltetett a temetőben. Ezekon kívül van még Arad megyének megyei kórháza, sz. *István* első apostoli király tiszteletére szentelt kápolnával. Ezen intézet a kórházi alapból épült. Végre van Aradon a görög egyesülteknek is egy kápolnájuk. A kereszt. sz. *János* tiszteletére a szentelt kápolnát *vármegye* házában, 1822-ben Arad megye saját költségén építtette. — *Új-Arad* mezővárosban van egy parochialis templom, melyet a *Lovász* család s a magy. kir. kamara javadalmazott, melynek védszentje a *Bold. Szüz*. — 1384-ben említés történik *Orodon* sz. *Péter* apostol egyházáról, melynek megújíttatására *Persthot Mihály* engedélyt nyert. (*Schem. Cler.* 1863. 55. 69. l. — *N. R. A.* 1857. cs. 47. sz. — *Act. Jes. Jaur.* 33. cs. 2. sz.)

a) A sz. Mártonról nevezett aradi prépostság és társas káptalan.

Magyarország nevezetesb káptalanainak ezen egyike *Glogovác* *) nevű területen Ó-Aradtól keletfelé mintegy háromezer lépésnyire állott, mit az ott mutatkozó omladékok és romok is tanusítani látszanak. Eredete ismeretlen; úgy látszik azonban, hogy a XII. században *II. vak Béla* vagy pedig *III. Béla* király alatt ismeretlen kegyur alapítá. Innen némelyek, mint p. *Fábián*, „*Aradmegye leírása*“ című műveinek (*I. köt.* 94. l.) azt következteti, hogy *III.*

*) E helynek *Glogovác* neve azon 5 magas halomtól származik, melyek alá *Probus* római császár az e tájon vívott véres ütközetben elesett *Sarmatákat* 277-ben temetteté. Vitézségöknek mintegy jutalmául sirhalmaikat 10 lábnyira emelteté s magas sir emlékekkel feldiszítteté. Ezen sirhalmokat és emlékeket a sarmaták anyanyelvükön aztán *Orodi* vagy halmoknak nevezték el s pogány vallásuk szerint nagy tiszteletben tartották. (*Nagy, Rep. Geogr.* 29. l.)

Béla király alatt élt *Pál* aradi prépost egy s ugyanazon személy *Béla király névtelen jegyzőjével*. A főérv pedig, melyre támaszkodik csak az, hogy ez időtáiban az aradi prépostok egyszersmind királyi alkoriátuokok is voltak; Béla király névtelen jegyzőjének kora azonban még koránt-sincs oly apodiktikai bizonyossággal meghatározva, hogy belőle kétségtelen következményeket lehetne lehozni. Hogy az aradi prépostság 1197-ben már létezett, kitűnik *Imre* király szabadalmi okmányából, melylyel *Richard* prépost kérelmére a káptalant mindazon javadalmak élvezetében megerősíté, melyeket ez az erdön túl vagyis *Erdélyben* s a Dunántúl falvak-, puszták- és halasokban birt.

Az aradi káptalan birtokai Arad, Temes és Zaránd megyékben a Körös és Maros folyók mentén feküdtek, úgyszintén Erdélyben Fehér- és Tordamegyében. Birtokát képezték névszerint: *Arad* városa az egyházzal és várral, *Szent-György*, *Bacchya*, *Czioth*, sz. *Irán*, *Papokfejéregyháza*, *Mikelaka*, *Nováki*, *Segha*, *Vereth*, *Kis-Kér* és mindkét *Bárd*; továbbá egyes részek *Borosmegyeren*, *Szombathelyen*, *Kurtafejéregyházán*, *Gyula-Varsányban*, *Illyés-* vagy *Élesen*; *Iber* puszta, *Gerebenes*, *Bálványos-* és *Monostor-Laka* nevű helységek és dülök. — A káptalan birtokához tartoztak még *Kis-Sáros* (Zarándban) és *Szelevénynek* (akkor Csongrádban ma kül. Szolnok-, illetőleg Hevesben) egy negyed része: végre *Vonucz* vagy *Vomuk* (?) Arad mellett, mely hajdan a királyi ijasz-mesterek (Arcupalisteriorum regionum) lakhelye volt. — Erdélyben az aradi káptalan birtokát tették: *Assundnépe*, *Bodon*, *Küküllő*, *Akna*, *Sugmah*, *Lapad* *Heren* és *Tordás* nevű falvak.

A prépostsághoz tartozott négy uradalom *Torda* város mellett az *Aranyos* mentén, köztük *Bábolna*, hol az egri káptalan 1643. évben kelt regestuma, úgyszintén az 1561-ik királyi u. n. „*Regestum secundi subsidii*“ szerint *Torda* városán kívül egy hosszú uteza vagy falu volt a *Szentlélek* tiszteletére szentelt templommal. Hozzá tartozott még *Bucsvidéke*, hol 28 házhelye volt, és *Szent-András-Vidéke* *Lippa* mellett, hol 24 házhelylyel birt. (*Trutz*, *Aradvárme-gye leírása*. — *Fejér*, *Cod. Dipl. VII. 4. 67. l. 5. 241. l. — VIII.*

6. 137. l. — N. R. A. 1686. cs. 2. sz. — *Magyar Sion*, VI. 23—30. l.)

Ezen prépostság a káptalannal együtt rendszeren *orodi egyháznak* neveztetett. 1224-ben III. Honorius pápa *Jolántha* magyar királynénak, ki az aradi egyházat újra felszentelteté, ugyanazt egyszersmind javadalmazás végett is ajánlá. 1329-ben *Róbert Károly* megerősítő királyi elődeinek szabadalmi leveleit, melyek szerint az aradi egyháznak jobbagyai, névszerint az erdélyiek, az erdélyi vajda és alvajda ítélőszékei, továbbá a nemesek birái és a vármegyék kapitányai előtt megjelenni nem köteleztettek, hanem minden pörös ügyeiket az aradi egyház, mint földesurok tisztjei elé kellett vinniök, kik aztán az erdélyi vajda elé idéztethettek. (*Cod. Dipl. III. 1. 461. l.*)

Az aradi káptalan hiteles hely volt, s az u. n. istenitéletek izzó vassal való tartására is fel volt jogositva. A mohácsi esata után 1551-ben a törökök Arad várát elfoglalván, a káptalan, melynek tagjai szétfutottak, egész 1572-ig megmaradt. A mi javadalmainak történetét azóta illeti, az 1544-iki erdélyi országgyűlés elhatározá, hogy az aradi egyháznak Erdélyben fekvő javai *Horváth* Mihály gyulai kapitánytól elvétsessenek és a káptalannak visszaadassanak, melyeket mégis *Horváth* 1556-ban királyi adományozás útján visszakapott. Az aradi prépost és káptalan jövedelméhez tartozott még azon 2000 darab só, melyet a kamarai sóraktárból évenként kaptak. Sajnos, hogy e társas káptalan okmánytárát a törököktől való félelemből valamely földalatti üregbe vagy sirboltba rejtették el, hol aztán igen sok irat tönkre ment; legnagyobb részök azonban szerencsére mégis a gyulafehérvári káptalan levéltárába került. (*Lib. Reg. Eccl. I. 42. — Thuróczy László, 1768. 207. l. — Pray, Hier. 1779. II. 59. Történ. tár. II. 35.*)

Az aradi káptalan prépostjairól, kik közül sokan az ország korlátnoki vagy alkorlátnoki méltóságát is viselték, a következő sorrendet sikerült okmányaink nyomán összeállítani:

1197-ben *Richard* (Wenzl, Új okmánytár I. 43. sz.)
 1206-ban *Godefried* kir. kan-
 cellár (Cod. Dipl. III. 2. 464. l.)
 1222-ben *Tamás* (Schmitth, Ep. Agr. I. 125.)

- 1225-ben *Capucci* János, pápai káplány (Cod. Dipl. III. 2. 50. l.)
- 1246-ban *Albert* (U. o. IV. 2. 439. l.)
- 1256—1273. *Benedek* mester, alkanczellár. (Act. Clariss. Pos. 38. cs. 15. sz. — Act. Clariss. Tyrn. 5. cs. 3. sz. — Cod. Dipl. IV. 3. 164. l. — V. 1. 63. l. — VII. 3. 208l. — Eccl. Cam. 68. cs. 222. sz. — Magy. Sion. III. 143.)
- 1272-ben *Omodé* (Cod. Dipl. V. 1. 177. l.)
- 1273-ban *Benedek* (Schmitth, Ep. Agr. I. 188.)
- 1337-ben *Berendi* János (Cod. Dipl. VIII. 6. 137. l.)
- 1342-ben *Márton* (U. o. IX. 1. 68. l.)
- 1343-ban *János* mester (U. o. IX. 6. 11. l.)
- 1347)
- 1367) *Péter* kir.kanczellár (Act. Erem. de Lechnicz, C. cs. 22. sz. — *Fábián*, Aradvármegye leírása, I. 226.)
- 1377)
- 1380-ban *Miklós* (Cod. Dipl. IX. 5. 412. l.)
- 1384-ben *Mihály* (Act. Jes. Jaur. 33. cs. 2. sz.)
- 1387 és 1388-ban *János* (*Fábián*, i. h. 237 és 247.)
- 1388-ban *Szentgyörgyi* Jakab (U. o.)
- 1431-ben *György* (*Fábián*, i. h. 205. l.)
- 1438-ban *Benedek*, alkan-
zellár (Cod. Dipl. XI. 66. l.)
- 1447-ben *István* (N. R. A. 1553. cs. 12. sz.)
- 1476-ban *Ferencz* (*Kovach. form. sol. szt. 177. l.*)
- Kuthilich* (másutt
- 1565) *Evehylich*) (*Péterffy*, Concil. II 57. —)
- 1566) *Péter*, *Draskovich*
György leköszö-
nése után (Eccl. Cam. 67. cs. 141. sz.)
- 1581-ben *Teperusich* László.
- 1586-ban *Caprino* Antal.
- 1593) *Naprágyi* Demeter (*Istvánffy*, — I. Reg. Eccl.
1595) I. 108. 139. 154.)

- 1604-ben *Lépes* Bálint 1619-től kalocs. érsek (*Katona, II. 73.*)
- 1611-ben *Felistáli* Dávid Pál, 1630-tól kezdve veszprémi püspök (*Róka, Veszprém. Praesul. 420. lap.*)
- 1630-ban *Egry* Dénes (*Szvorényi*)
- 1638-ban *Senkviczy* Máté (*U. az*)
- 1648-ban *Posgay* Miklós (*U. az*)
- 1681-ben *Balassa* Pál (*Eccl. Can. 67. cs. 143. sz.*)
- 1712-ben *Mártonffy* György (*U. o. 142. sz.*)

b) A minoriták társháza és paduai sz. Antal tiszteletére szentelt templomuk.

Ezen zárdának alapítójáról s alapítási évéről semmi bizonyosat sem tudhatni. A török idők után 1702-ben már említés történik az aradi minoritákról. Nehány évvel utóbb a zárda lakói az országos zavarok miatt menekülni voltak kénytelenek, de 1725-ben ismét visszatértek. Régi emlékei e zárdának és templomnak azon öt *harang*, melyek a templom 8 öl magas tornyában vannak, s melyeken következő föliratok olvashatók, és pedig a legnagyobbikon; „*Ad gloriam et Trinitatis pro Ecclesia Ord. Minor. Conventualium Aradiensium sub Guardiano A. R. P. M. Carolo Sedlmayer, Josephus Jusztel fudit me, Spectabilis Domina Kacsarnak (Edelsbacher özvegye) in Hon. S. Elisabethae, Divi Francisci et Antonii, sumptibus suis curavit me 1773.*“ — Ugyanezen még eme vers is olvasható „*Sabatha clango, Funera plango, Fulmina frango, Excito lentos, dissipaventos, domo cruentos.*“ — A második harang felirata ez: „*Anno Domini 1724. fui fusa. Anno 86 pulsata, rupta, anno 1811. refusa.*“ — A harmadikon ezen felirat van: „*Durch Johann Brunner in Ofen bin ich umgegossen worden 1770.*“ — A negyediken „*Me resuscitavit Anna Novkiana 1822.*“ Az ötödiken végre, mely úgy látszik valamennyi közt legrégebb, egy kereszt látható alul ezen mondattal: „*Jesu Christe miserere nobis*“, kissé tovább

„*S. Anna ora pro nobis.*“ (*Fábián, i. m. 111. l.*) — Nagy jótevője volt az aradi minoritáknak néhai báró *Józsi-káné* szül. *Kálnoky* grófnő, ki 1749-ben halála előtt, mely erőszakosan történt, alamizsnaként s kegyes alapítványul sz. misékre ingóságát hagyományozta. — A páduai sz. *Antal* tiszteletére 1710-ben, az akkori minoriták buzgósága folytán egybegyült almizsnákból épült templomban jelenleg a gvardiánon kívül 9 szerzetes atya működik, kik egyszersmind a városi elemi iskolákban tanítók. (*N. R. A. 976. cs. 44. sz. — Schem. Cler. 1836. 55. 159. U.*)

c) A ferencziek kapisztráni tartományának sz. Józsefről nevezett társháza.

A kapisztránusok, kik Aradnak a *minoritáknál* régiebb lakói, midőn 1551-ben *lippai* zárdájok, sőt egész tartományuk a törökök által feldűlatott, részint *Radnára* részint *Aradra* menekültek. Ez utóbbi helyen aztán 1705-ben társházat és templomot építettek a *Bold. Szüznek* mint *Angyalok királynéjának*, és sz. *Ferencz* stigmatisatiójának tiszteletére. Templomuk egyszersmind parochiai egyház volt. — Miután 1764-ben a zárdával szemközt fekvő Maros partján új *erősség* épült, 1775-ben királyi bőkezűség folytán a tőszomszédos zárda oldala mellett is fényes templomot építettek, melyet, minthogy II. József császár parancsára az előbbeni templom a régi váracsesal együtt lebontatott, 1780-ik év augusztus 15-én vettek át a sz. ferenczi atyák.

1789. óta a ferencziek sz. *Józsefről* nevezett társházukból, melyben nevezett évben 10 áldozár és egy laikus testvér volt, a hadügyminister védnöksége alá helyezett várörségi plebániában lelkészkedtek, s az aradi népiskolában tanítottak. Később számuk leapadt, úgy hogy 1853-ban már csak 4 áldozár volt az aradi ferencziek zárdájában (*Cse-vapov, Recens. XI. sz. 379. l. — Schem. Ord. 1853. 22. l.*)

4. §.

B I Z E R E.

A bold. Szü zről nevezett benzés apátság.

Nehéz és czélomnak talán nem egészen megfelelő dolog ezen apátságról értekezni, melyről maga Czinár is (I. 284.) e szavakkal: „*Hujus nec origo, nec locus satis noscitur*,” kénytelen előre kijelenteni, hogy miud eredete mind helyéről mitsem tudott felfedezni. Nem lesz tehát, azt hisszük, fölösleges, sem egészen érdektelen, legalább az egyházi és hazai történet íróinak nézeteit egyszerűen előadnunk, melyek, habár az adatok biztos utmutatásának hiányában egymástól messze elágazók is, mégis sok tanulságos dolgot tartalmaznak.

Czinár a *bizerei* apátságot Pázmány után (*Péterffy, Concil. Reg. Hung. II. 273.*), Aradmegyébe helyezi, s hogy az apátság történetében mutatkozó nagy űrt betöltse, a *benzés* rend történetéből felhossa, hogy 1342-ben *Sigfrid Garam-melletti* (de juxta Grón) apát mint a világi kezekre került benzés monostorok és javak visszaszerzésére kiküldött gondnok, a *klusvári, grabi, bolcsi* és *monyorodi* apátokkal közgyűlést (*Capitulum generale*) tartott, melyben azt határozták, hogy a gyűlésben képviselt monostorok 400 arannyal egymás közt aránylagosan megosztva járuljanak az elidegenített szerzetesi javak visszaszerzéséhez. Ennek folytán említi, hogy a *bizerei* apátság az országot elárasztó törökök alatt elpusztult, nem hagyván maga után mást mint szomorú emléket és hajdani épületeinek néhány omladozó maradványát.

Balásy Ferencz, „*A bizerei apátság*” czimű értekezésében, (*Magy. Sion, VI. 336—350.*), nézetét így fejt ki: A *bizerei* apátság első királyaink alatt vagy legalább a XII. század elején nyerte alapíttatását. Hol, Aradmegyének mely részében feküdt, nem tudhatni; de Fábrián Gábor vagyis inkább Trutz István „*Aradvármegye leírása*” czimű könyvében azt véli, hogy ezen apátság *Ó-Arad* városa mel-

lett, *Csicsér* nevű szigeten feküdt, hol nagy kiterjedésű kőből rakott alapfalak voltak láthatók. Ezt látszik bizonyítani a télyi (titeli?) káptalannak 1428-ban kelt levele Zsigmond királyhoz, melyben a királynak jetentést tesz, hogy a *bizerei* és *aradi* papok határsértési ügyében eljártak, s egyfelől a *bizerei* benzések földmivesei birtokán, más felől az aradi káptalan *Molnári* pusztáján ejtett erőszakos határsértéseket kiigazitották. Ezen véleményen vannak: *Fényes Elek*, (*Magyarország Statistikája, 1839. IV. 467.*) és *Oltványi Pál*, (*A csanádi püspöki megye birtokviszonyai, Szeged. 1867. 89. l.*)

Fentnevezett Balásy az imént előadott pontban érintetteket jól meglátolva helyesen azt mondja, hogy a mondottakból, az illető két helynek, melyeknek lakói kölcsönös határsértést követtek el, tőszomszédságán kívül egyebet következtetni nem lehet; s ezeknek alapján még korántsem lehet azt állítani, hogy a *bizerei* apátság *Csicsér* sziget területén feküdt. Hogy ez mint kétségbevonhatlan tény megállhasson, vagy azt kellene bizonyítani, hogy *Csicsér* szigetén valaha *Bizere* nevű falu volt, vagy hogy *Csicsér* hajdan *Bizerével* egy s ugyanazon helyet jelentette, s a *bizerei* apátságé volt. *Balásy* ellenkezőleg *Csicsért* az *aradi* káptalan birtokának tartja és pedig azért, mert midőn *Rákóczy Zsigmond*, erdélyi fejedelem, 1606-ban a káptalan megszüntetése után Ó-Aradot a szomszédos pusztákkal, tehát *Csicsérrrel* együtt rácz hiveinek adományozta, világosan azt mondá, hogy mindez *Arad* határában, illetőleg területén fekszik, és az aradi uradalom járuléka. — Innen látszik tehát, mennyire alaptalan azt állítani, hogy a *csicséri* apátság *Csicsér* sziget területén feküdt, vagy hogy az itt látható fali maradványok a nevezett apátságnak romjai.

Egészen más nézetben van *Mogyoróssy János*. Ő *Bizerét*, melynek nevével ma már sehhol sem találkozunk, *Békésmegyébe*, *Gyula* mezőváros tájára, névszerint ennek *szent-Benedek* nevű pusztája mellé helyezi, melylyel, úgy mond, ez apátság szomszédos volt. *Paulányi József*, (*Gyula hajdan és most, történeti, statistikai vázlatok, Gyula, 1858. 105. l.*) ugyanezen nézetet vallja, s több okmányt hoz fel

különféle századból, melyek szerint a *bizerei* apátság nevét *Gyula* mezőváros *Bizere* nevű területétől kapta, s a gyulai várban temploma volt, valamint alapítványul sz. *Benedek* nevű pusztát birta. — Ezzel teljesen összehangzik *Spiegel* Ignác néhai gyulai plébános véleménye. Szerinte *Gyulán* már szent László idejében volt a benezéseknek egyházuk, mit a Gyula határában fekvő sz. *Benedek* nevű pusztá is bizonyítani látszik. *Bizere* tehát *Gyula* mezőváros mellett feküdt, mit Pázmánnak állításával, mely szerint *Bizere* Aradmegyében feküdt volna, igen szépen meg lehet egyeztetni, — tudjuk ugyanis, hogy régente Aradmegye a mai Békésnek jó nagy részére kiterjedt.

S így, a mennyire lehet, meghatározván ezen apátságnak fekvését, most eredete-, alapítója- s további viszonyosságairól kellene szólnunk. Mindezekről azonban semmit sem tudhatni. Csak egyetlen egy XV. századi okmányt találtunk, mely szerint azon időtájt bizonyos *Antal* volt *bizerei* apát. Az ügy, melynek alkalmából neve az illető okmányba bekerült, a következő: 1471-ben güthi *Ország* Sebestyén egyfelől, Márk fia Mihály s ennek veje *Miklós* Demeter másfelől, az aradi káptalan előtt szerződésre léptek. *Ország* Sebestyén a Mátra alján *Gyarak* falu felett fekvő *dormáli* szöllejét, melyet *Antal* (*bizerei*) apáttól per utján visszavett, nevezett szerződő feleknek adta örök birtok fejében; ezek viszont magukat és utódaikat, *Ország* Sebestyén *Kovaszincz* nevű birtokán (Aradmegyében), 200 arany forint büntetés terhe alatt, örökös szolgálatra kötelezték. Hitel. (*N. R. A. 1655. cs. 7. sz.*)

5. §.

E G R E S.

Cziszterczi-rendű, B. Szüزرől címzett apátság.

Martène Edmund tanúsága szerint (*Thesaurus anecdotorum* című művében) *Egres*, hol a czisztercieknek apátságuk volt, még *Egris*, *Egrus*, *Aegris*, *Agris* és *Hegre* nevek alatt fordul elő a régi okmányokban. 1179-ben III. Béla király alapította, s Franciaországból a *pontignei* anya-

házból behívott *cistercieknek* adván át, kezdetben amaz anya-apátságnak volt fiókja. Miután 1187-ben a monostor és templom teljesen elkészült, lassanként virágzásnak indult, s Magyarország valamennyi czisterczi rendü monostorának anya-intézetévé vált. Némelyek, mint *Sartori (Czistercz Biszt. 1137., l.)* alapíttatását 1220-ra teszik; mások annak idejét bizonytalannak tartják, s majd III. Bélát, majd *Imrét*, majd II. *Endrét* említik alapítójául. (*Bárány, Torontál-Vármegye hajdana. 1845.*)

A mi fekvését illeti, Egres Csanádtól három mért-földnyire Torontálmegyében fekszik. A monostor olyan váracsszerű épület volt, milyeneket a tatárok beütései ellen szoktak azon a vidéken építeni. Hogy a czisterczi rendé volt, Manricus a vatikáni regestumokból és III. Inczének pápasága harmadik évében (1219.) kelt egy leveléből bizonyítja.

Első apátja volt *Hugó*, belga származásu, kit maga III. Béla hívott Magyarországba, s mint a cisterciek évkönyvei mondják, azzal bizott meg, hogy a monostort berendezze. Később II. Endrét, kit az *egresi* apátság második alapítójának tartanak, III. Honorius, 1124-ben kelt leirata által arra kérte fel, hogy nevezett monostort és szerzeteseit a rablók és pusztítók ellen királyi hatalmával megvédeni igyekezzék. Ugyanezen pápai leirat megerősíté ama cserét, mely II. Endre alatt jött létre, s mely által ez apátság oly birtokoknak lett urává, melyeknek nagyobb hasznát vehette mint a király. (*Cod. Dipl. III. 1. 451. l.*)

Máskép érzett IV. Béla, II. Endre fia. Ő 1236. körül az apátságtól némely uradalmat visszavett, azzal okadatolván tettét, hogy atyja gondatlan söt pazar gazdálkodása a szent korona s a királyi várak birtokait az ország megkárosításával egyeseknek szokta volt oda adományozni.

Az *egresi* monostor egymás után több fiók-intézetnek lett alapítójává. Így p. a sz. *keresztről* nevezett *kersei* s a *dézai* czisterczi rendü házaké a veszprémi egyházmegyében, vagy mint mások vélik, a *kersei*, *korsi* vagy *gorsai* házé Csongrádmegyében, továbbá a *keresztúrié*

most pusztá Baranyában; Magyarország határain kívül pedig az *orlei* és *londolai* házaké. — *Egres* jelenleg a *rác-szent-péteri* plebánia fiók-egyháza. (*Eccl. Cam. irreg.* — *Schem. Cleri Csanád. 1863. 53. l.*)

Az egresi apátság, kivált a tatár-járás alatt, sok viszontagságon ment keresztül; tanúsítja ezt *Roger* a siralmas vers írója ismert művében (*Carmen miserabile, cap. XXXVII.*) beszéli, hogy a tatárok 1242-ben Arad és Csanád felé vonulván, utjukba ejték *Perg-Újfalut*, melybe 70 falu lakosai futottak össze, — s a cziszterciek egresi monostorát, hová, mint jól megerősített erődbe, szintén számos, nemes férfiak és nők menekültek. Eleinte ugyan békében hagyták a *tatárok*, s tovább mentek, de miután az egész környéket elpusztították, nagyszámú ruthén, kún és magyar fogolylyal visszatértek, s a magyar foglyokat mint ebeket maguk előtt hajtva, dorongok-, fejszék- és kardokkal sorra gyilkolták. Egres alá jöven, ostromló gépeiket a monostor falainak neki vetve, rövid idő alatt urai lettek az apátságnak s a benne tartózkodóknak. Csak néhány szerzetes menekült meg. A férfiakat kegyetlenül legyilkolták, a nőket és hajadonokat állati ösztöneiknek fentartották, s vérrel festett utjakon tovább mentek pusztítani.

Hogy az egresi monostort, — mely az *aracsai* modorában volt építve, de annál, különösen a föld alatti részeket tekintve, sokkal nagyobb volt, — a tatárok egészen el nem pusztították, Henszlmann, ki kutatásait ide is kiterjesztette, onnan következteti, mert a monostor és templom, mely az *aracsainál* sokkal nagyobb volt, mint a még fennálló részek mutatják, szilárd kőanyagból épült, mit a lángok nem szoktak fölemészteni.

Rómer Flóris kiegészítőleg Henszlmann szavaihoz (*Arch. Értes. 1870. 2. füz. 56—58. l.*) állítja, hogy a templomon tul 500 lépésnyire faragott köveket talált, melyek a vár falaiból valók; továbbá olyan téglákat, melyenek a *rác-szent-péteri* urasági épület udvarán igen szép darabokban láthatók. *Petru-Pecskare* és *Jepta-Csonka* helységek közelében pedig kő-maradványok s márvány oszloptöredékek láthatók, melyek mind ezen apátság templomából valók; közülük többet *Molnár Pál* le is rajzolt.

Az egresi apátság és monostor még arról is nevezetes, hogy *Jolántha* II. Endre király második neje, később pedig 1235-ben maga a király is itt lőnek eltemetve egy igen diszes mauzoleumban. A budai Krónika ezzel ellentétben azt mondja, hogy II. Endrét *N.-Váradon* sz. László lábai mellé temették el. Ezen ellenmondást *Katona* (*Hist. pragm. I. 736. l.*) úgy véli kiegyenlíthetőnek, ha fölveszszük, hogy Endre király testének csak része, p. szive temettetett el *Nagy-Váradon*; miből aztán önként következik, hogy többi része az *egresi* mauzoleumban tétetett nyugalomra.

Újabb időben az *egresi* apátságnak csak ezimét szokta adományozni a király. Ily ezimzetes egresi apátok voltak: *Kiss János*, ismeretlen évben és *Ujváry Gergely* kőszegi plebános, ki szintén ismeretlen évben neveztetett ki és installáltatott. (*Eccl. Cam. 69. cs. 25. sz. és rendezetl.*)

A mi végre az egresi apátság uradalmának s birtokeosainak viszonyát illeti, erre nézve csak az 1808-ban kelt kir. kincstári szerződési okmányt említhetjük fel, melynek erejénél fogva az *egresi* uradalom Torontálban, *Szapáry József* gróf kezére ment át *Bábolna*, *Kajána* pusztákért és komárommegyei *banai* birtokának részéért, melyeket a kir. kincstárnak engedett át 400,000 frtról szóló adóslevél megsemmisítése mellett egyenérték fejében. (*N. R. A. 1787. es. 9. sz. — 1882. cs. 15. sz.*)

6. §.

K A L O D V A M O S T K L A D O V A,

Sarlós Boldogasszonyról nevezett pálos konvent.

Nem messze Aradtól, Lippa mellett éjszak felé, az aradmegyei hegyek közt fekszik *Kladova*, egy vár romjaival, melyet a román ajku lakosok *Csataczelnak* vagyis kis várnak, váraesckának neveznek. Itt már a XIV. század elején a *pálosoknak* társházuk volt. Alapítója s alapítási ideje egészen ismeretlen, úgy szintén megszűntének körülményei is. A *kalodvai* pálos társháznak 1308-ban *Saronylen* Mihály egy

telket, 1332-ben *Bok Péter Demjén* hegyén egy szöllőt adott el. A rend évkönyvei később is tesznek említést a kalodvai társházról, és pedig 1359-ben, melyben *Nagy Lajos* némely *Kalodva* alatt fekvő földekre vonatkozó adományozása említettik és *Gyöngyösynél* 1388-ban (*Benger, Chronotax: kéziratban. V. fej. LX. sz. — Eccl. Com. 67. cs. 1. sz.*)

A kalodvai társháznak az említettekén kívül még más birtokai is voltak és pedig 1441-ben *Pál* perjelése alatt aradmegyei *Mártonyban* birt egy majorságot több házhelylyel és kerttel, melyeket *Zsigmond* királytól kapott. Ezen birtokra vonatkozólag, minthogy azt *Fejéregyházy* Ferencz és *János* elfoglalták, *Hedervári Lőrincz* nádor az aradi káptalanhoz parancsot küldött le.

1458-ban *Szilágyi* Mihály a társháznak adta *varjasi* birtokát (Aradban), a mely adományozást *Mátyás* király 1472-ben és II. *Ulászló* 1499-ben megerősítették. — 1466-ban *Fejéregyházy* *Bálint mártonyi* birtokát a kalodvai pálosoknak örök áron eladta. — 1493-ban *Dordancz* *György* és *Bertalan* hiteles vallomást tettek le a felől, hogy *Szilassy* *Bernát* a kalodvai konventnek *Gerbán*, *Zarándmegyében*, birtokot hagyományozott. — 1501-ben II. *Ulászló* új adományzás czimén megerősíté a pálosokat a *szombat-helyi* ma *szabadhelyi* birtok részében, melyet *Kéry* *Balázs* *Sólymos vára kapitányától* kaptak. Ezen birtokot később, 1511-ben a pálosok *Jaksits* *Márknak* eladták, mely elidegenítés ellen 1517-ben nyilatkozott az aradi káptalan; 1519-ben pedig *Veghedy* *Imre*, *gyulafehérvári kanonok*, lelke nyugalmáért teljesítendő örök misemondás czimén, *ároki* birtokrészét (Unghban?) szintén a kalodvai pálosoknak adományozta, mi II. *Lajostól* megerősítést nyert. (*Act. Conv. egyetl. cs. és Eccl. Cam. i. h. — Fábían, I. 124. 208. l.*)

Hogy *Kladova* (Kalodva) az aradmegyei *világosi* várhoz tartozó birtok volt, kitűnik *Mátyás* királynak 1464-ben kelt adományzó leveléből, mely *Világos* várát a hozzá tartozó arad- és zarándmegyei birtokokkal együtt, névszerint *Kalodvapatakát* és *Kápolnát*, (ez utóbbit Biharban), *Báthory* *András*-, *István*- és *Lászlónak* adományozta, kik azt az aradi káptalan előtt, *Pál* és *Miklós* testvéreknek s örökösöknek adták át. A *Báthoryakon* kívül még a *lindvai*

Bánffyak is birtokosok voltak a világosi és sólymosi uradalmakban, mit onnan következtettek, mert Mátyás király megerősítést adott azon osztozkodáshoz, mely e két család közt *Világos* és *Sólymos* várának egyes birtokaira nézve történt. (*N. R. A.* 278. cs. 28. sz. — 645 cs. 18. sz. — 1024. 6. sz.)

Mily erélyesek voltak a kalodvai pálosok jogaik védelmében, mutatja Aradmegye bírói végzése, mely *Dóczy* Lászlót, ki ellen a kalodvai pálosok némely hatalmaskodási tények miatt panaszt emeltek 1477-ben, meg nem jelenés miatt in contumaciam elítélte. (*Ered.*) — Ezen ítélet után 1497-ben Aradmegye törvényszéke előtt békés kiegyezés jött létre a kalodvai pálosok és néhai *Dóczy* Imre özvegye, Margit asszony közt. Vonatkozott pedig ezen ügy a *Dóczyak dezki* jobbágyainak a pálosok *mártonyi* uradalmának szántóföldein elkövetett erőszakoskodásaira. Hit. más. (*U. o.* 1655. cs. 35. sz. — 1658. cs. 35. sz.)

A következő században Erdély hatalmaskodó fejedelmei, mint Magyarország szomszédos részeinek urai, *Világos*, *Sólymos* és más várakhoz tartozó uradalmak fölött is kényök-kedvök szerint rendelkeztek. Így 1645-ben II. *Rákóczy* György fejedelem beleegyezését adta, hogy gagyi *Király* Anna, *Petneházy* István özvegye, birtokaira vonatkozólag, — melyek valának, *Syri* (Világos) mezőváros, *Galsa*, *Kása* (?) (Aradban), *Alsó-*, *Felső-*, *Közép-Kalota* (Biharban), *Pánkota*, *Kázmér*, *Sz. Kereszt* (Aradban) s más falusi és pusztai birtok, s a zemplénmegyei *bajoni* vár, melyeknek nagyobb részét említett özvegy — *Bethlen* Gábortól 38,000 magyar forintért bérbe kapta, — szabad rendelkezési, illetőleg hagyományzási joggal birjon. Kelt i. évi márcz. 20-án a gyulafehérvári káptalan hiteles pecsétje alatt. (*U. o.* 766. cs. 64. sz.)

zén volt, mutatja az 1516-iki bevállás, mely szerint *Perényi* Imre e két várat *Sáros* váráért *Zápolya* Györgynek adta cserébe, kölcsönös szavatosság (evictio) s ez utóbbi által ráfizetendő 11,000 frt kikötése mellett. (U. o. 405. cs. 25. sz.) — 1527-ben I. Ferdinánd *Sólymos* és *Lippa* várat a hozzájuk tartozó uradalmakkal együtt *Báthory* István nádornak adományozta. (*Lib. Reg. Saec. I. köt. 7. l.*) — Végre 1607-ben *Rákóczy* Zsigmond, erdélyi fejedelem, egy nemesi telket *Lippán* és a sz. *györgyi* pusztát (Temesben) új adományzás czimén *Tripu-Nagynak* s örököseinek adta. (*N. R. A. 76. cs. 6. sz.*)

Lippa város egyházi épületei közül nevezetesebb volt hajdan a sz. *Máriáról* nevezett sz. *ferenczi* tartománynak zárdája, melyet *Róbert Károly* és neje *Erzsébet*, toulousi sz. *Lajos* rokonuk tiszteletére, kit 1316-ban nyilatkoztatott ki az egyház szentnek, 1327-ben építtettek. A királyné egyszersmind egy igen diszes, gyöngyökkel s drágakövekkel ékesített kelyhet ajándékozott a templomnak. — Ezen zárdában 1345. 1352. és 1359-ben, közgyűlése volt a sz. *Máriáról* nevezett sz. *ferenczi* tartománynak. — 1492-ben V. *Miklós* pápa a lippai zárdát a *minoritáktól* elvette, s a rendtartó (observans) bosnyák kapisztráni tartomány helynökségének adta át. — 1551-ben, *Pethő* várparancsnoknak már említett gyávasága folytán *Lippa* város *Mehemet* basa igája alá kerülvén, a sz. *ferencziek* elköltözködtek s a mai *Radnának* vetették meg alapját, 1699-ben azonban *Lippán* ismét előfordulnak. (*Schem. Ord. Prov. Mar. 1851. 33. l.* — *Csevapov. Recensio, 529. l.*)

Jelenleg *Lippán* van egy parochia, melyet 1717-ben a királyi kamara állított vissza és egyszersmind javadalmasított is, *nep. sz. János* tiszteletére szentelt templommal, mely a kir. kamara költségén a mult század közepe táján épült. A temetőben van a sz. *kereszt felmagasztalásának* tiszteletére egy kápolna. Patronus a szab. osztr. nemz. bank. (*Schem. Cleri. 1863, 75. l.*)

8. §.

M A K Ó,

püspöki város, egyházi épületeivel.

Makó mezőváros fekszik Csanádmegyében, melynek egyszersmind székhelye is, a Maros folyó partján, Szedtől két mértföldnyire. Vára hajdan nevezetes volt (*Thuróczy*, 205. l.) s a csanádi püspökök még Mária Terézia idejében is ide szoktak visszavonulni.

Makó egymásutáni birtokosainak ismeretét nagyban elősegítik a kamarai levéltárban levő okmányok, melyek szerint *makói* birtokosok voltak: *Szokoly* Péter, *Palaticz* János, *Makói* László, *Telegdy* István és *Bornemisza* Pál nagyváradi kapitány. — 1547-ben az erdélyi nyolczas bíróság odaitelési levelet adott ki; illadiai *Palasiczy* János ugyanis, ki György nevű, néhai *Telegdy* Ambrus Katalin leányával nemzett fiának anyai örökségét illetőleg gyámja volt, pört indított zombori *Telegdy* László és György ellen, kik, nejének s illetőleg fiának *Makón* és csanádmegyei *Tárnokon* levő birtokrészeit erőszakosan elfoglalták, és birták. A fennérintett bíróság ítélete szerint alperesek meg nem jelenési makaesség folytán nevezett birtokrészek kiadására és czégéres hatalmaskodásuk miatti törvényszerű bűnhődésre lőnek kárhoztatva. (*N. R. A.* 933. cs. 18. sz.)

Ezen bírósági ítélet után 1559-ben nevezett *Telegdy* László és György hűtlenségi bűne miatt *makói*, zombori s más csanádmegyei birtokrészeik királyi adományzás útján *Bélaváry* Jánosnak és *Telegdy* Gáspárnak adattak. Ugyanazon évben *Bornemisza* Benedek ellen a makói nemesek birói vizsgálatot tartottak a makói lakosokon elkövetett erőszakoskodásai miatt. — 1582-ben *Rudolf* király néhai *Makay* (Makói?) László nemesi birtokát, mely fiörökös hiányában a kir. kincstárra szállt vissza, *Boinichich-Horváth* László szendrői kapitánynak, az ottani idegen lovascsapat parancsnokának adományozta. (*U. o.* 1763. cs. 43. sz. — *Lib. Reg. Saec.* II. 397. — III. 234.)

A XVII. század elején a makói mezővárosi uradalom birtokosai a *Szokoly* család tagjai voltak. 1601-ben kelt Rudolf király adományzó levele, mely szerint *Makó* várost egészen, továbbá *Förgedet*, *Vasantort*, sz. *Miklóst*, és *Tempest* (Csanádmegyében) új adományzás czimén *Szokoly* Péter és utódai kapták meg. — 1617-ben a jászói prémontrei konvent vizsgálatot tartott, vajjon a *Makó* határában a Tiszán túl fekvő telek a *Szokoly* családot illeti-e vagy nem, s azt találván, hogy igen, — *Szokoly* Györgyöt, néhai *Szokoly* György fiát annak birtokában megerősítette. (*N. R. A. 303. cs. 20. sz. — 920. cs. 19. sz.*). Örökösök nélkül halván meg *Szokoly* Péter, *Makó* a kir. kincstárra szállt vissza, minek következtében 1702-ben a csász. udv. kamara rendeletet adott ki annak birtokba vételére. (*U. o. 954. cs. 65. sz.*)

A *Szokoly* családot *Makó* birtokában gróf *Balassa* Imre követte, de sokáig ő sem birhatta azt, minthogy hűtlensége miatt a kir. kincstár tőle visszavette. — 1671-ben *Rákóczy* Ferencz fejedelem, a kir. kamara beleegyezésével, *Makó*t *Báthory* Zsófia fiának adta; nemsokára azonban ismét a kir. kincstár keze alá került vissza. — 1675-ben a kir. kamara s *Makó* város lakosai közt szerződés jött létre, mely szerint ezek magukat, míg a kir. kamarának tetszik, évi 150 frt adó fizetésére kötelezték. — 1699-ben a budai kam. kormányzáság elrendelése, hogy a *szegeði*, *aradi* és *gyulai* parancsnokok, nemkülönbén *Schlick* tábornok, *Makó* város lakosainak sanyargatásával felhagyjanak, az uradalmi tiszték pedig a város erdejének használatától elálljanak. — 1718-ban ismét rendeletet adott ki a kir. kamara a *csanádi* püspök *Makóra* vonatkozó igényei iránt, melyek alapján az végre 1742-ben a *csanádi* püspökségnek adatott át. (*U. o. 954. cs. 63. 64. 67. sz. — 992. cs. 31. 32. sz.*)

A mi *Makó* egyházi viszonyait illeti, következőket jegyzünk meg. 1700-ban a hivek, a helybeli uraság s a városi község által segítettve *parochiát* állítottak fel, s templom építéséhez fogtak, mely 1772-ben sz. *István* első vértanú tiszteletére a fentebbiek és *vagreini* gróf *Engl* Antal *csanádi* püspök költségén be is végeztetett. — Ma-

kön következő nyilvános kápolnák léteznek: 1. *Nagyboldogasszony* kápolnája a püspöki lakban, melyet remetei *Kőszegi* László 1826-ban építtetett. 2. *Nep. sz. János* kápolnája, mely kegyes adományokból 1856-ban épült. 3. A kalvárián a *fájdalmas Szüz* kápolnája, mely már 1734-ben létezett és 1797-ben a hivek adományaiból megújított. Végre 4. a temetőben *sz. Anna* kápolnája, mely 1829-ben *Wiblitzhauer* János költségén épült. Ezen kápolnáknak védnöke a csanádi püspök. (*Schem. Cler. 93. l.*)

9. §.

PANKOTA,

kamarai város, a benzések B. Szüزرől nevezett apátságával.

Pankota, hajdan népes város, előbb Zaránd, jelenleg Aradmegyében, jeles várával együtt, Világoshoz közel éjszakfelé feküdt. 1565-ben a törökök elfoglalták és feldúlták. — A pankotai apátság már 1217-ben létezett, mert a „*Ritus explorandae veritatis*” című mű ez évben már mint fenállót említi. Különböben pedig mind eredetét mind későbbi viszontagságait sötét homály fedi. Pázmány az ismeretlen rendű apátságok közé sorozá, Czinár azonban (*Monasteriol. I. 291.*) több erős érv alapján a benzések részére bevitatta.

Pankota, (jelenleg *Új- és Ó-Pankota*), úgy látszik régóta a *Losonczy* család birtoka volt. Tanusítja ezt I. Ferdinandnak 1552-ben fiusítási (*praefectionalis*) királyi levele, melynek erejénél fogva Frusina és Anna *Losonczy* István leányai, úgyszintén Klára és Dorottya, nevezett István unokahugai, illetőleg öcscsének *Losonczy* Antalnak leányai, maguk és fiörököseikre nézve a *Losonczy* család *pankotai* (Zarándban), *szécseni*, *somoskői*, *gáloczi* (Nógrádban) s más birtokukban fiusítást nyertek. (*N. R. A. 566. cs. 38. sz.*)

Később, miután a törökök a várat lerombolták s a vidéket uralmok alá hajtották, *Pankota* s a hozzá tartozó

uradalom az erdélyi fejedelmek kezére került. Ezt mutatja *Báthory* Gábor fejedelemnek 1609-ben kiadott adományzó levele, a mely *Pankota* mezőváros határában, mely akkor már a *borosjenői* vár uradalmához tartozott, ruszka *Kornis* Zsigmondnak, örököseinek s mindennemű utódainak királyi joggal birtokrészeket adott át. (U. o. 1715. cs. 16. sz. 47. §.)

Újabb időben a *pankotai* uradalom, mely *Kerek*, *Szöllős*, *Csigerel* és *Magyarád* részekből állott, minden hozzá tartozó birtokkal együtt a kir. kincstár alatt volt s kamarailag kormányoztatott egész 1822-ig, a midőn kir. adományzás útján *Dietrich* János birtokába ment át. (U. o. 1876. cs. 13. sz.)

1565-ben, mint említők, a törökök a várost a várral együtt elpusztították; vidékén egész a XVII-ik századig oly barbár módon uralkodtak, hogy még a város közelében levő kutat is behányták, melyet csak legújabban nyitott ki s újított meg az említett *Dietrichnek* özvegye. (*Fábián i. h. 114. l.*). — A *pankotai* apátság a várossal együtt elpusztulván, azóta csak ezimét kapták meg egyes egyházi férfiak. Így 1713-ban *pankotai* ezimz. apát volt *Kozma* Péter, 1762-ben pedig *Szentilonay* József arbéi püspök. (*Eccl. Cam. 69. cs. 25. sz. — Act. Convent. S Hieronymi Siglisberg. 5. cs.*)

Jelenleg *Pankotán* van egy régi parochia, melyet 1787-ben állított vissza és javadalmazott a m. kir. kamara, továbbá parochialis templom *Nagyboldogasszony* tiszteletére szentelve, mely szintén a kir. kamara költségén újított. A kalvárián van a sz. kereszt felmagasztalásának kápolnája, melyet 1858-ban *Schmidt* András építtetett. *Drautz* fiókegyházában van sz. *Anna* kápolnája, mely 1840-ben *Dániel* Anna költségén épült. (*Schem. Cler. 1863. 65. l.*).

10. §.

R A D N A M E Z Ő V Á R O S,

a sz. ferencziek kapisztráni tartományának a kegyelmek Anyja tiszteletére szentelt temploma zárdájával.

Ezen a sz. ferencziek kapisztráni tartományának zárdájával egyszerre keletkezett mezőváros Aradmegyében, a Maros partján, a Lippával szemközt eső hegy tövében fekszik. — Radna eredetének következő története van. 1551-ben a törökök, mint említők, elfoglalták Lippát. Volt akkor e város mellett a Maroson túl egy kis kápolna, melyet valaha egy jámbor nő építtetett, s melyben az egész vidék a *B. Szűznek* egy kegy-képét tisztelte. A város bevétele után a lakosok a *sz. ferenczi* atyákkal együtt ide menekültek, s amazok 1553 körül *Radna* városának, emezel pedig a híres radnai zárdának és kegyhelynek vetették meg alapját.

A *radnai* kis templom, melynek egy ismeretlen nevű bosnyák nemes egy Remondban szerzett rézmetszetet ajándékozott, több csodás esemény következtében lassankint nagy hirbe jött, s már 1668-ban igen számos búcsúst vonzott magához. A török hadjáratok s a belvillongások alatt sokat szenvedett s nagyon megrongáltatott, de *Janich*³ András atya, ki egyszersmind lelkésze is volt *Radnának*, s ki sok kinzatas után végre mirigyben halt meg, restaurálta. — 1700-ban a törökök fölperezselték, 1730-ban előbb a zárdá, később pedig jobbra az örmény katolikusok, továbbá a *bácsi* sz. *Jeromos*-rendü atyák s *Abramovich* Balázs adományain, fényes bazilika alakjában a templom is fölépült s 1820-ban bibornok *Rudnay* Sándor által fölszenteltetett.

A sz. ferencziek radnai zárdája, mely 1789-ik év aug. 15-én 12 áldozár és 2 laicus rendtárssal állíttatott vissza, kezeli a vele egykorú plebániát is, melyet a kir. kamara javadalmazott. A templom *Gyümölcsoltó B. Asszony* (ad Anuncia tam) tiszteletére van szentelve. Patronusa előbb a

modenai herceg volt, utóbb a szabad. osztrák nemzeti bank lett. Fiókegyházai *Sólymos* és *Kladova*. (*Csevapov. Recens. 521. 534—537. l. — Schem. Cler. 58. l.*)

Radna birtokosait illetőleg a régiebb korból semmit sem tudhatni; csak János királynak 1526-ban kelt adományzó levele kezd némi világosságot vetni e homályba. E szerint *Edelény* városát *Sáppal* és *Borsoddal* együtt kiskállói *Vitéz* Jánosnak és nejének *Juditnak*, s *Klára* nevű leányuknak s *Vitéz* János *Euphrosina* nevű nővéreinek adta cserébe *Radnáért*. Egy másik 1559-ben kelt kir. adományzó levél *Radnát* (Temesben), mint a lippai uradalomhoz tartozó birtokot, *Vizkelety* *Jakab*, *Béla-várry* *György* és *Ragyvay* *Simonnak* adta további kir. intézkedésig. Ez utóbbi adatból egyszersmind az is kiviláglik, hogy *Radna* akkor még Temesmegyében volt. (*N. R. A. 830. cs. 33. sz. — Lib. Reg. Saec. II. 407. l.*)

11. §.

S Ó L Y M O S V Á R A ,

a B. Szúzról nevezett sz. ágoston-rendű monostorral és a sz. Mártonról címzett bulcsi benczés apátság.

Sólymos aradmegyei vár Lippa felett $\frac{1}{2}$ mértföldnyire, magas hegy tetején feküdt. — 1458-ban *Kéry* *Balázs* deák volt kapitánya. 1462-ben *Mátyás* király *Giskra* cseh vezérnek adta át. A törökök e vidéket előzönölvén *Sólymos* várát is többször megkísérelték bevenni, de mindannyiszor visszaverettek, míg végre mégis kezökre kerítették. 1595-ben *Báthory* *István* vezére visszafoglalta. 1602-ben *Báthory* *Zsigmond* *Székely* *Mózesnek* adta, de a törökök ismét bele fészkeltek magukat. 1607-ben *Rákóczy* *Zsigmond* *Lugosy* *János*, lippai kapitánynak adta zálogba. — Végre hosszas ostromok alatt megrongáltatván, előbbi fontosságát elveszté s lassanként omladozni kezdett. Volt idő a XVII. században, midőn csak ötven fegyveres képezte benne a helyőrséget. — *Sólymos* hegye mellett van *Mokra* hegyalja, mely jeles boráról hires. (*Kaprinai, Hist.*

diplom. II. 131. — Oláh, Hungar. I. c. 16. §. 4. — Fábrián, Aradvármegye, I. 65.)

Sólymos vára ismeretes urai közül első: Pál *sólymosi* bán, ki ugyanoda a *sz. Ágoston*-rendü (karinges) kanonokat hozta be; 1278-ban V. István király engedelmével végrendeletet alkotott, mely szerint azon javak közül, melyeket a királytól *Ottokár*, cseh királyon Mosony mellett kivivott győzelem alkalmából kapott, *Lipóczot* Ungmegyében, *Sólymos* várát a hozzá tartozó birtokokkal, ugyanottani erdeje felével, néhány szolgálóval s egy malommal, továbbá a *ménesi* erdőt és néhány szőlőt, melyeket *Fejes* Györgytől s bizonyos *Puthus* nevű embertől vett, *Pousa* grófnak, testvére, János gróf fiának adta; *Kuacit* (Kovácsit?) pedig és *Betit* két malommal és egy szőlőt, melyeket *Budtól* vett a *sz. Ágoston-rendü* atyáknak hagyományozta, patronussá rendelve unoka-öcsesét *Pousa* grófot; hozzáadván még, hogy *Pousa* Pál és János grófok a *tordai* sóaknájából huzott tizedet is az augustinusok templomának legyenek kötelesek adni. (*N. R. A. 1665. cs. 67. sz.*)

Ennyi az, a mit a magy. kir. kamarai levéltárban a *sólymosi* vár és monostor történetének megvilágítására találni lehetett. Még csak azt említjük fel, hogy 1527-ben I. Ferdinand *Sólymos* várát a hozzá tartozó birtokokkal együtt *Báthory* István Magyarország nádorának adta, az aradmegyei *sz. Mártonról* címzett *bencsés bulcsi* apátsággal együtt.

A *bulcsi* apátság eredetéről csak azt tudhatni, hogy Czinár nyomozásai szerint *Wulch*, *wulchi* apátság neve alatt már *II. Endre* idejében 1233-ban előfordul, a midőn nevezett királytól engedélyt kapott, hogy a helybeli sókereskedésből, illetőleg raktárból, 5000 követ tarthasson meg maga részére. Azután nem sokára a tatárok elpusztították, de 1342 körül már ismét virágzott, mert ez utóbbi évben a *bulcsi* apátság azon 400 arany frt megtérítésére lőn kötelezve, mely összeget a *garam-menti* (de juxta Grón) apátság némely monostorok kijavítására fordított. Ezen összegből a *bulcsi* apátságra évenkénti 10 frt esett. — Apátjai közül említés történik 1368-ban *Domonkósról*, és pedig azon harangon, melyet

1817-ben ástak ki. A bulesi apátságnak a török uralom véget vetett. (*Lib. Reg. Saec. I. 7. l. — Czinár, I. 271. l. — Bárány, Temesv. I. 181.*)

12. §.

S Z E G E D,

szab. kir. város egyházi épületeivel.

Csongrád megyében, ott hol a Maros a Tiszába szakad, Budától 24, Temesvártól 14 mértföldnyire, termékeny, de áradásoktól gyakran veszélyeztetett síkságon fekszik szab. kir. *Szeged* városa. Részei a bel- vagy középváros, *Palánka*, a vár a Tisza felé kinyuló bástyákkal, a felső s alsó város (Mező-Szeged) és *Rókus*-város.

Szegednek eredetéről s a XIV. századot meghaladó történetéről források hiányában alig lehet valamit mondani. Beszélnek, hogy valaha oly nagy volt, hogy 20-nál több temploma vala. Hogy már a XII. században létezett, s a kalocsai főmegyéhez tartozott, kitűnik III. *Inczének* 1199-ben kelt leveléből a győri püspökhöz s a bakonybéli apáthoz, a melyben a „*seghedi*“ főesperestséget mint a kalocsai főmegyéhez tartozót említi. (*Katona, Hist. A. Epp. Coloc. I. 208.*)

Története-, jogai- s kiváltságainak megvilágítására következő adatok szolgálhatnak: 1389-ben Zsigmond király a csongrád megyei *Szer* földesurainak meghagyja, hogy *Budáról* és *Félegyházáról* a *sáregyházi* úton visszatérő *szegedi* polgároknak szabad átmenetet engedjenek. 1415-ben *Borbála* királyné kecskeméti vámosainak megparancsolja, hogy a Kecskeméten átutazó *szegedi* polgároktól vámot ne követeljenek. 1430-ban Zsigmond király kiváltságot adott a szegedieknek, mely szerint a szegedi polgárok az ország valamennyi szárazföldi és vízi utain minden adótól és vámtól fölmentettek, épen úgy mint Buda vagy Székesfehérvár polgárai, mind saját személyükre, mind pedig kereskedelmi s ipari czikkeikre nézve. Ezen szabadságot 1436-ban Zsigmond király újra megerősíté, úgy szintén 1464-ben *Mátyás* király és később *I. Ferdinánd* azon tol-

dalékkal, hogy másoknak adósságáért vagy kihágásaiért be ne börtönöztethessenek. — 1462-ben Mátyás király Szegednek, hol 1459-ben országgyűlést tartott, azon jó szolgálatok fejében, melyeket a város, kormányzó atyjának s neki tettek, megengedte, hogy a Duna és Tisza közt, a *kunok* területén s egyéb pusztákon szabad legeltetési joggal birjon. (*Hornyik, Kecskemét város története, I. 198. — II. 11. — N. R. A. 1701. cs. 29. sz.*)

Miksa királynak 1572-ben kelt megerősítő levelében benfoglaltatik I. Mátyás király szabadalmi okmánya, mely *Szeged* város polgárait feljogosítja, hogy *Asszony-Szállása*, kis-kúnsági tanyán, a *kunok* kizárásával, lakhatnak és azt mint tulajdonukat birtokba vehetik. Ugyanez érvényen kívül helyezi néhai *Misser János* deák, szegedi bíró levelét, s ennek halála után *Antal beneszállási* deák levelét. Feljogosítja továbbá a szegedi polgárokat, hogy a *kunok* mezejét s más a Duna és Tisza közt fekvő mezőket szabadon használhassák mint eddig. — Ugyanezen királytól kapott még *Szeged* városa szintén szabadalmi okmányt a *kunok Homok* nevű mezejére nézve, értvén alatta a szántóföldek, rétek, legelők, vizek, halasok és erdők használatát. Ide tartozik II. Lajos királynak II. Ulászló mentelmi okmányára vonatkozó megerősítő levele, mely szerint a *szegedi* polgárok, úgy mint addig, az egész ország területén minden adótól s vámtól mentesekké nyilvánítottak. (*Lib. Reg. Saec. II. 723.*)

1444-ben I. *Ulászló* Szegeden a törökkel békét kötött, melynek megszegéseért nemsokára *Váránánál* megla-kolt. *Szeged* városa még 1513-ban egészen nyílt város volt, minden erősebb várfal nélkül, csak gyenge földsánczok által védve. 1542-ben török kézre kerülvén, II. *Szoliman* várrá alakíttatá át erős falakkal vétetvén körül. 1552-ben a *hajduk* megtámadták, de részint a vár erős ellenása következtében, részint azért is, mert a budai basa a török őrség segítségére sietett, visszavonultak. — 1686-ban *Károly*, lotharingiai herceg, miután előbb *Mercy* tábornok a külvárosokat az ostrom könnyebb sikerülése végett megsemmisíté, a törököktől visszafoglalta, 1690-ben és később III-dik *Károly* alatt a város újabb

erődítményeket nyert, 1751-ben pedig előbbeni jogok alapján a szab. kir. városi kiváltságokat. (*Korabinszky.*)

Szeged városának birtokához tartozott *Kis-Telek* és *Tápé*, továbbá *Sirok* (talán a mai *Sirhegy* puszta), mely utóbbit 1781-ben szerezte meg; továbbá *Bene* puszta (Kis-Kunságban), melyet *Pahi* Gergely és *Édes* Miklós erőszakkal elfoglaltak s Kecskemétnek adtak; úgyszintén *Taszlár* puszta (Pestmegyében, melyet *Buday* Pál követelt, de a város 1650-ben a magy. kir. kamara előtt magáénak bizonyított. Ujabb időben Szegedhez tartozott a *szőregi* uradalom (Torontálban), melyet a kir. kincstár visszavett, és helyette s az *ötömösi* puszta részeért Csongrádban, 1838-ik év ápril 25-én cserébe adta *Új-Szeged* mezővárost. (*U. o.* — *N. R. A. 999. cs. 8. sz.* — *1859. cs. 10. sz.*)

A szegediek többnyire földmiveléssel, baromtenyésztéssel, dohánytermesztéssel, halászzattal s apróbb iparral foglalkoznak. A város egyházi és világi épületei közül említendők: a *kegyesrendiek* társháza, kiket, mint egy 1815-ben megjelent történeti értekezés bizonyítja, — mely a szegedi kegyesrendiek történetét 1720-tól egész 1814-ig tárgyalja, — 1720-ban a városi hatóság hívott be, átadván nekik a belvárosi plebániát, melyben a *törökök* alatt a *sz. ferencziek*, 1711 óta a *jézus-társaságiak*, utóbb a *pálosok* lelkészkedtek, jelenleg pedig csanádmegyei világi papok működnek, kiknek kezére 1789-ben került. A szeged-belvárosi templomot 1749-ben maga a város építteté ki, miután sokáig romjaiban feküdt. *Szent Rozália* kápolnáját az 1739-ben dühöngött mirigy emlékére építették. Van még Szegeden kalvária a *szent kereszt* kápolnájával, úgyszintén a várban is egy kápolna. A *görög-keletieknek* igen fényes templomuk van. — Világi épületei közül hajdan nevezetesebbek voltak: a *városháza*, a *szegények menedékháza*, a *katonai laktanya*, a *postaépület* s a *magtár*, melynek belsőségéből a *kegyesrendiek* 1743-ban, hogy iskola-helyiségeiket kibővíthessék, a velük szomszédos részt maguk számára kérték. (*Schem. Cler. 1863. 97. l.* — *Korabinszky.*)

Szeged felsővárosban van a *minoriták* kolostora, melyet maga a szerzet építtetett 1750-ben, — a templommal együtt, melynek építéséhez 1747-ben fogtak. E templom, mely

1767-ben szintén a szerzet költségén készült el, *sz. György* vértanú tiszteletére van szentelve. 1789-ben a város e templom mellett *plébániát* állított fel, s azt sajátjából javadalmazta is. — A mi a kolostort illeti, mely, Raiter Jácintnak 1763-ban kiadott két kötetes jegyzőkönyve és naplója szerint (*Protocollum et Diarium Hyacinthi Raiter 1763*), *sz. Miklós* püspök nevére volt czimezve, annak *Batistusa* Jakab, 1747-ben kelt végrendelete szerint, *Tisza-Tokajban* a *Döry*-telket hagyományozta. (*Schem. Cler. i. h. — N. R. A. 1084. cs. 18. sz.*)

Szeged-alsóvárosban az *Üdvezítőről* nevezett *sz. ferenczi* tartománynak van zárdája. Templomuk *Havi Boldogasszony* tiszteletére van szentelve. A szigorúbb szabályú *sz. ferencziek* szegedi történetére, kik még *Nagy Lajos* idejében honosultak meg *Csaplár* Benedek kegyesrendi tanár s fáradhatlan buzgalmú történetíró és nyelvbuvár, eredeti források alapján egészen új fényt derített. Szerinte a szegedi *sz. ferencziek* zárdájának eredetéről csak annyit tudhatni, hogy *Mátyás* király alatt már létezett. Mátyásról ugyanis azt mondják a régi feljegyzések, hogy 1465-ben a szent ferenczieknek előbbi kisebb templomuk helyett nagyobbat építtetett zárdával együtt. Ezen *Mátyás* király alatt megkezdett templomnak *szentélye* azonban csak 1503-ban fejeztetett be a szerzet költségén. Van e templomban az *Irgalmas sz. Szűznek* egy nevezetes képe, mely sok viszontagságon keresztül egész mai napig épen maradt, habár 1525-ben a *törökök* a templomot kirabolták és felgyújtották, a szerzeteseket pedig szétriasztották, és sokfélekép megkínózták. Később 1552 körül e templom a *reformátusok* kezére került, kiknek puritanismusa, mint tudjuk, a képzőművészetet száműzte az egyházakból, s csak a csupasz falakat tartotta meg. Ezen idő alatt 1552—1685-ig a szent ferencziek folytonos zaklatások között lankadhatlan buzgalommal folytatták működésüket; nekik köszönhető, hogy *Szeged sz. István* hitében megmaradt. (*Szegedi Hiradó, 1862.*) A szegedi *sz. ferenczi* zárdá főnökei 150 évig egyszersmind a csanádi püspök helynökei voltak.

E zárdá kicstárában van *sz. Gellért* misemondóruhája

(casula), marchiói sz. *Jakab* széke, ki itt 1450-ben zárdafőnök volt; egy miseruha *Mátyás* király palástjából, melynek birtokába a kolostor 1465-ben jött; egy *pluviale* drága selyem kelméből, melyet Mária Terézia királyné a jászói prépostnak ajándékba készíttetett, s a melyet a II. József alatt rendezett árverezés alkalmával egy kocsis vett meg s adott el a zárdának; végre egy *mise ruha* s egy *szerpapi öltöny* (dalmatica), melyet *Ábrahám* Ferencz földmives ajándékozott a templomnak.

A zárdá egyházában van a *B. Szűz* tiszteletére szentelt főoltárral együtt tiz oltár. A főoltár alá 1742-től 1779-ig, sz. *Anna* oltára alá 1762-től egész 1826-ig temetkeztek. — A zárdában volt egy török okmány magyar fordításban s III. Károlynak 1739-ben kelt *védelmi levele*. Volt továbbá ugyanitt egy 570 kötetes könyvtár, mely jobbára a rend történetére vonatkozó művekből állott, s a melyet *Telek* József a tartomány lectora 1760-ban irt össze. E zárdá hajdan egyszersmind menedék helye is volt.

Jelenleg a sz. *ferencziek* az alsóvárosi plébániát is, melyet a város 1789-ben alapított, vezetik; továbbá a tanácokon és pusztákon hitoktatói missiókat tartanak, a foglyok körül lelkipásztori teendőket végeznek, s a kalocsa-, eszénád- és váczmegyei szomszéd plébániákban segédkeznek. Zárda-főnök s helynökön kívül rendesen körülbelül tizen részint az imént említett irányban működnek, részint a szerzet növendékeit az I. és II. évi bölesészeti tanfolyamban oktatják. (*Magy. Sion, II. 494—510. — Schem. Ord. és Schem. Cler.*)

Hátra van még a *Rókus-város*, melynek plébániáját a város 1805-ben alapította és javadalmazta. Ugyanitt a város az 1739-ben pusztított mirigy alkalmából már előbb épített sz. *Rókus* tiszteletére kápolnát, azt azonban 1831-ben lebontatta s helyette egy új templomot építtetett. A Rókus-városi, valamint a többi plébániának is a városi község patronusa. (*Schem. Cler.*)

13. §.

T E L K I,

szent keresztről nevezett benczés apátság.

Hajdan a benczéseknek több ilyenü apátságuk volt Magyarországon. Ilyen volt p. a *sz. István* királyról nevezett telki apátság Pilismegyében, melyről fentebb (I. 39.) volt szó; ilyen volt továbbá a telki apátság Göncz és Telki-bánya közt Abaujban, melynek többé semmi nyoma. Mind a kettő az esztergomi érsekség, illetőleg a pannonhalmi főapátság joghatósága alá tartozott; harmadik ilyenü apátság volt a *szent keresztről* czimzett telki apátság, melynek történetét Fuxhoffernek Czinár által kiadott Monosteriologiája szerint (I. 280.) tárgyaljuk, megtoldva néhány, a m. kir. kamarai levéltárban talált adattal.

A *szent keresztről* czimzett telki apátság eredetéről mit sem tudhatni; annyi azonban bizonyos, hogy 1465-ben már létezett, mert *László* tatai apát ezen évben *szent keresztről* nevezett telki apáttá neveztetett ki Ország Mihály nádor kijelölésére. (*Eccl. cam. 31. cs. 30. sz.*)

Az apátság fölötti patronátust, melyet világiak kerítették kezökre, II. Ulászló 1516-ban *Tolnai* Mátyás pannonhalmi főapátnak adta át, anélkül azonban, hogy az apátságnak hollétéről és cziméről említést tett volna; minek következtében aztán, minthogy néhány évvel később a *szent-mártoni* monostor is a törököktől való félelem miatt feloszlásnak indult, midőn III. Ferdinand a *szent-mártoni* rendházat újra szervezte, a pannonhalmi apátnak patronátusi jogán kívül a *telki* apátságra vonatkozólag már semmi sem volt ismeretes. Azóta ezen apátságot a budamelletti *sz. István* királyról czimzett telki apátsággal rendesen összetévesztették és nem tudták eldönteni, melyik megye püspökétől kapjon apáti áldást a *telki* apát, kit a pannonhalmi főapát nevezett ki.

A XVII. század vége felé átkutatván a pannonhalmi levéltárt, nyomára jöttek, hogy a budamelléki telki apát-

ság 1516-ban nem volt világi kezeken, s hogy *István* apát, kit 1518-ban a pannonhalmi főapát *telki* apáttá nevezett ki, ennek engedelmességet ígért, míg ellenben *Sebestyén* bécsi skót apát a telki apátságot az *Etyeki* családtól visszavenni szándékozott, hogy bécsi apátságába kebelezze. Ennek következtében *Torkos* Imre telki apátnak, ki ezen méltóságra 1684-ben neveztetett ki, feladatává tétetett, hogy apátságának viszonyait tisztázza ki. Ő 1699-ben *Lendvay* Placid főapátnak jelenté, hogy a sz. *keresztről* czimzett *telki* apátság a fekete *Körös* partján, *Gyula*, *Borosjenő* és *Fekete-Bátor* közt fekszik, kellemes éghajlat alatt s igen termékeny földön. Ugyan így szól *Bartók* István jelentése 1702 ről, mely szerint az apátság Zarándmegyében (most Aradban) feküdt, s *Felzék-Apáthi*, *Csonalészi*, *Seprős*, *Talpas* és *Mogyorós* voltak birtokai.

Felderítettvén így a *szent keresztről* czimzett telki apátságnak állapota és viszonyai, említett *Imre* apát azt tanácsolta a főapátnak, hogy kifizetvén a királyi kincstárnak a hadi adót, az apátságot váltsa vissza és pedig annál is inkább, minthogy javadalmai 100,000 frtnál nagyobb értéket képviselnek, s mert idegenek (úgy látszik a bécsi skótokat érti), szándékoznak visszaváltani s magukhoz ragadni. Tanácsának azonban semmi eredménye sem lett, mert egész a XVIII. század végeig a *szentmártoni* főapát csak czimét adományozta alattvalóinak s ezt is úgy, hogy a két telki apátság, a *szent István* királyról s a *szent keresztről* czimzett, folytonosan össze lön tévesztve, míg végre 1760-ban a Győrben megjelent *Schematismus Dignitatum Regni* a *körösmenti sz. keresztről* czimzett apátságot külön és saját neve alatt sorozta be az apátságok rendjébe.

Szent keresztről czimzett telki apátok voltak, — az 1465-ben *László*. — 1518-ban *István*. — Ismeretlen évben *Danesevics* Miklós — *Mager* Placid. — 1661-ben *Belisch* győri kanonok. 1684-ben *Torkos* Imre. — 17 . . *Csernátony* Miklós. — *Haas* Amánd. — 1721-ben *Wohlfarth* Mihály. — *Schleicher* Elek. — 1768-ban *Banich* Domonkos. — 1773-ban *Jankovics* Márton. (*Act. Mont. Pan. 64. cs. — Elench. Arch. 1768. pos. 30. 31. — Czinár i. h.*)

14. §.

T E M E S V Á R,

szabad kir. város egyházi s egyéb épületeivel.

Temesvár, főhelye Temesmegyének, az absolut rendszer alatt pedig főhelye volt az u. n. temesi bánságnak, a Béga csatorna mellett, melynek egy részét hajdan szörémi bánságnak nevezték; lakosai rómaiakkal vegyes dák, kún, hún s avar elemekkel vegyített magyar, német, román és szerb eredetűek. Legrégibb történetét egész *I. Károly* királyig homály fedi. Ő 1316-tól kezdve két évig lakott *Temesvárott*, a temesi grófok székházában, a várost megerősíteté és lakosait Németországból behívott gyarmatosokkal szaporitá. 1317-ben itt meghalt neje, *Mária* királyné, *Kázmér* tesseni herczeg leánya. 1318-ban ugyanitt kelt királyi rendelete, melylyel az ország karait és rendeit országgyűlés végett *Rákosra* meghívta. 1330-ban, midőn Temesvárról *Bassaraba* Mihály oláh fejedelem ellen ment, a havasok közt nagy veszélyben forgott, s életét csak az által mentheté meg, hogy *Desövel* ruhát és lovat cserélt.

Szerencsésebb volt *Nagy Lajos* királyunk. Ő az országnak ezen *románok* által lakott részét vármegyék felállításával s a közrend megerősítése által, valamint az által is, hogy a románok közül, kik addig a *görög n. egyesült* egyházhoz tartoztak, igen sokakat a *kath. egyháznak* nyert meg, virágzásnak inditá. Neje *Erzsébet* királyné szintén huzamosb ideig lakott *Temesvárott*. — Azon időtájban a temesi bánságnak lakosai, mint már említők, legnagyobb részben románok voltak. 1368-ban a király *Temesvár*, *Sidóvár*, *Sebusvár*, *Miháld*, és *Orsovár* várparancsnokainak megparancsolá, hogy e várakat *Bolgárország* bánságával együtt, mely *Fülöp* mester fiáé volt, *Heem* Benedek fiának adják át. (*Act. Publ. Cam. Arch. 40. cs. 10. sz.*) Ezen *Heem* után temesi grófok voltak *Bebek*, *Korog* és az *apuliai herczeg*.*)

*) A temesi gróf az ország zászlósbai közé tartozott, s méltóságra nézve mindjárt a *pozsonyi* gróf után következett. Fizetése volt 7000 frt készpénzben és 1000 frt árú só. Kapott továbbá

A törökök legelőször Zsigmond alatt törtek be az országba 1392 körül. 1396-ban a temesi grófságba is befurakodtak, de a temesvári őrség kiüzte. A király ez alatt *Losonczy Istvánt* nevezé ki temesi gróffá; kinek maradéka volt Temesvárnak utolsó védelmezője a törökök ellen 1552-ben. — 1397-ben Zsigmond a vármegye rendezése végett országgyűlést tartott, melyen mint temesi gróf, *Gara János* szerepelt. 1407—1442-ig *Fülöp* vagy más néven *ozorai Pipo* volt temesi gróf, nemzetiségre olasz florenczi szülletésű főúr, ki vakmerőségéről és kegyetlenségéről híres, s a ki *Budán* saját házzal birt. (Lásd művemet: „*Budapest*“, 162. l.)

V. László 1458-ban meghalván, a királyi trónra *Hunyady Mátyás* lépett, ki alatt a törökök *Szerbiát* elfoglalván, számos szerb vagyis rác 1459-ben, a török zaklatások alól menekülendő, *Brankovich István*, *Gregorievics János* és *Birini* (Berényi?) *Pál* vezérlete alatt Magyarországra jött át, kiknek Mátyás király az 1458-ban tartott szegedi országgyűlésen a temesi grófság déli részén *Keve* és *Horom* (Haromi) megyékben adott lakóhelyet, melynek *Gregorievics* kényúr, *Hunyady János* iránt való tiszteletből *Janopol* nevet adott. (*Bárány, Temesvármegye Emléke, I. 163.*)

1476-ban a törökök Temesvárt ostrom alá vették, de *Nifor Imre*, *Chepeli János* és *Nagy Albert* és *Ambrus* temesi gróf vitézsége által visszaverettek. 1478-ban, látván a király, mily veszedelem fenyegeti az ország e részét, *Kinisy Pál* óriási erejű hőst nevezé ki főkapitány (Generalis capitaneus) név alatt a magyar védsereg fővezérévé és temesi gróffá. Alatta a magyar sereg több csatát vívott a törökökkel, míg végre 1483-ban II. *Ba-*

100 lovas eltartására 2400 frtot és bombákra 100 frtot. Méltóságban utána következett a *rác fejedelem*, kire az ország végvára volt bízva, melynek őrizetére nagy landeriumot volt köteles tartani. Fizetés fejében kapott 3600 frtot készpénzben és 1200 frt árú só. A temesvári *huszárok* kaptak egyenkint 3 frtjával, 801 frtot készpénzben, 534 frtot 2 forintjával posztóban s ugyanannyit sóban. A két várparancsnok kapott 88 lovasért készpénzben 264 frtot, posztóban 176 forintot és ugyanannyit sóban. (*Schwicker, Gesch. des Temeser Banats 1861. 114. l.*)

jazeth szultán előbb 5 évre, később 1488-ban további 3 évre békét kötött a királyal.

Kinisy után, ki a királytól *Temes*, *Torontál* és *Krassó* (Keve) megyéket egyesítve kapta, kivált a mohácsi csata óta a három megye területe *temesi bánságnak* nevezetett. Utolsó temesi bán volt *Nagy Pál*. — II. Ulászló alatt mint temesi grófok előfordulnak *Sóm József*, *Báthory István*, az e nevű fejedelem unokája, ki alatt *Dózsa György* a pórokat föllázította és 1514-ben rakoncátlan tömegével *Temesvár* alá jövéen, *Bega* vizét a *Temesbe* csapolta át, s a várat erős ostrom alá vette, de szerencsétlenül, mert *Zápolya János* segítségre jövéen, *Temesvárt* az ostrom alól fölmentette, *Dózsát* pedig, hadait szétszervén, elfogta és kegyetlenül megégettette. (*Bárány és Schwicker, i. h. — Bel. Comp. geogr. 258. l.*)

A temesi grófság vagyis máskép *bánság*, melynek lakói akkor is már többnyire *szász eredetű németek* és *románok* voltak, II. Lajos király alatt, s kivált 1521 óta, midőn maga a szultán vezetett ide egy nagy sereget, részint a folytonos hadakozások, részint az így kifejlődött inség és betegségek miatt, melyeket a temesi vizek és mocsarak kigőzölgése nagyban elősegítettek, igen sokat szenvedett s majdnem néptelenné lett.

A török uralom 1552 óta, midőn *Temesvárt* is kezökre kerítették, 1716-ig tartott, mely évben *Eugén savoyai herceg* *Temesvárt* visszafoglalta. III. Károly alatt végre, különösen midőn gróf *Mercy* *Klaudius* volt a temesvári katonai kerület polgári elnöke, *Temesvár* és vidéke ismét virágzásnak indult. Mig a katonai ügyeket gróf *Wallis Pál* vezette, *Mercy* gróf a temesi bánság művelődésének emelésére fordítá minden gondját. *Temesvár* mellett terjedelmes telket hasított ki, melyen lassankint számos gyár épült, köztük papirgyár, kelmegyár, selyemgyár s más kézműgyár, melyeknek felügyelőjévé *Rossi* *mantuai* eredetű művelt iparost tette; *Bega* vizét 1728-ban szabályozott csatornába vezette, s így a kereskedésnek nagy lendületet adott. Gondját a város megerősítésére is kiterjeszté; e végre a várost újra szabályozá és 1723-ban új falakkal véteté körül, mely tény következő feliratban van megörökítve: „*Imperante*

Carolo VI. Duce Eugenio Sabaudiae Principe per cladem Petrovaradini MDCCXVI. recuperata Provincia, sub Praesidio Claudii Comitis a Mercy anno a partu Virginis MDCCXXIII. de XV. mensis Aprilis Temesvarini Moenia fundabantur.“ (Schwicker, i. h. 322. l.)

Mercy gróf polg. elnöksége alatt a temesi vidékekre új német gyarmatosok költöztek be. 1718. jan. 1-én választották meg legelőször az új városi hatóságot a bíróval együtt, kik közül első volt *Hold Tóbiás Boldizsár*, bajor eredetű. A ráczok külön hatóságot választottak egész 1780-ig, midőn az a németekével egyesült. — Temesvár újabb épületei közül nevezetesebbek: a *katonai laktanya*, mely 1719—1729-ig épült; hossza 252 öl. — 1731-ben tették le a *városház* alapkövét. Nem sokára ezután épült a *katonai kórház* s a *vízvezeték*, mely a vizet a városba vezeti. Midőn egy egészen e vidék boldogításának élt s már is oly nagy eredményeket volt képes felmutatni *Mercy* Kólos gróf, 1733-ban háború ütött ki Ausztria, Spanyol és Franciaország közt, melyben *Mercy* gróf az olaszországi hadak fővezérévé neveztetett ki s mint ilyen 1734-ben jun. 29-én meghalt. Utódja *b. Engelshofen* lett, kit *Hamilton* gróf követett, ki az új várfalak építésére fordítá fő gondját, végre pedig, mig *b. Engelshofen* a várparancsnoki hivatalt viselte, *Neipperg* gróf. (U. o. 331. l.)

Temesvárt haladásában nagyon feltartóztatta s messze hátravetette a *török* háború, melyet *Károly* császár az orosz czár szövetségében, és meghalván 1736-ban savoyai *Eugén*, *Ferencz lotharingiai* herczeg vezérlete mellett viselt. E török háboru a porosz király álnok viselete s a hadviselő szövetséges felek erélytelensége miatt azon kudarczal végződött, hogy *Nándorfehérvár* véglegesen *török* kézre került. A háború sanyaruságaihoz hozzájárult még az is, hogy ismét ezrével pusztított a *mirigy* a lakosok közt, különösen 1736-ben, midőn 13 hónapig dühöngött. Ily körülmények közt nem csoda, ha rablás és gyilkosság napirenden voltak.

Neupperg tábornokot báró *Succow* váltotta fel, ki alatt a temesi bánság határai lönnek megállapítva. Utána következett a már fenebb említett báró *Engelshofen*, végre

1742-ben gróf *Scotti*, mint várparancsnok. Ugyanezen évben a városi német hatóság, szorult helyzetének fölséglésére a kir. kamarától, *Rékast*, *Gyarmatát*, *Bruckenauf*, *Freidorfot* (Temesben), *Új-Pécset*, *Bessenovát* (Torontálban), *Kissodát* és *Karányt* vagyis *Mercifalvát* (Temesben) kapta. 1750-ben Temesvárott kamarai igazgatóság állított fel, melynek első polgári elnöke gróf *Perlas-Rialp* vala, kinek székházát, a kam. igazgatóság épületével, 1754-ben kezdték építeni. A bevándorlott gyarmatosok, kik kamarai birtokon laktak és házat építettek, 6 évi adómentességet kaptak, szükséges épületi fákkal együtt. — Megjegyzendő még, hogy Mária Terézia alatt 1772-ben második *gyarmatosítás* történt, s a *vizvezetéknek* kijavitása b. *Brigido* József alatt kezdetét vette. 1792-ben a temesvári vár a gör. n. e. püspöktől *Czera* csárdát és *Jachtwald* erdőt kapta egyenérték fejében. (U. o. 361. 393. 425. l. — N. R. A. 1447. cs. 13. sz.)

Temesvár polgári és katonai történetét elvégezvén, a város *egyházi* épületei s intézeteiről kell megemlékeznünk. — A törökök kiűzetése után *Temesvár* három városrésze oszlott, a belvárosra a *várral*, és két külvárosra, t. i. a *gyár-városra* és *József-városra*. A belvárosi templom sz. *György* vértanú tiszteletére szentelve már 1323-ban létezett, minthogy *Csanády* egri püspököt ez évben szentelé föl *Benedek* csanádi püspök egri püspökké. Mint plébániai templom fenállott egész 1552-ig, mely évben török nagy mecsetté lön átalakítva, később pedig katonai kincstárrá. Nem sokára az isteni tiszteletnek visszaadták, és a *Bold. Szűz* tiszteletére (ad *B. Mariam Serenam*) újra fölszenteltetett. A csanádi püspökség székhelye ide kerülvén, 1736-ban *Hamilton* gróf alatt új alapokat raktak le, melyeken 1742—1754-ig a mai sz. *György* vértanú tiszteletére szentelt székes- és egyszersmind belvárosi plébániai templom emelkedett. A temesvár-belvárosi plébániát, a kir. kamara már előbb, 1718-ban visszaállítá, később pedig Mária Terézia királyné javadalmazta.

Nep. szent *János* egyházát, ugyanott, III. Károly 1717-ben három török lakház és mecsetből építteté társ házzal a *jezsuiták* számára, kik 4 atya és 1 laicus, *Petz*

Lőrincz atya házfőnöksége alatt, 1726 óta a négy osztályú gymnasiumban tanítottak. 1763-ban a kir. gymnasium 6 osztályúvá emelkedék; fő tanára volt *Miszeni Pál* atya. Említésre méltó *Nep. sz. János-egylete* (confraterintás), mely 1724-ben a vallásosság emelésére s a betegek és foglyok gondozására alakult. Ezen egylet 1727-ben felújítá *Nep. sz. János*, mint a temesi vidék védszentje ünnepének megtartását.

A jézus-társaságiak engesztelésül és az oly sokszor pusztító *virigy* eltávolztatására nyilvános esdeklő körmeneteket tartottak, felújítván a régi *önvesszőzéseket* (flagellationes) és az u. n. passio-játékokat is (passiones Christi), melyeknek vezetésével *Temel Pál*os helynöksége alatt hat irgalmas-rendű szerzetes lön megbizva. 1738-ban ismét dögvész ütött ki, s a *jézustársaságiakat*, kik egyszersmind plébániai teendőket is végeztek, annyira megfogyasztotta, hogy a lelkipásztori teendőket a *sz. ferencziek* bosnyák tartományának voltak kénytelenek átengedni; később pedig szerzetők eltöröltetvén, gymnasiumok is 1788-ban a *kegyesrendiek* kezére ment át, kiket 1759-ben *Bibics* Jakab királyi tanácsos *sz. Anna*, (aradmegyei) mezővárosban telepített meg eme vidéken. (*Schwicker*, 310. 225. 385.)

Jelenleg a belvárosban még következő egyházi épületek vannak: *Sz. Katalin* temploma, melyet *Mária Terézia* 1755-ben a szigorúbb figyelmű *sz. ferencziek üdveztöröl* nevezett tartománya számára építtetett, mely aztán 1806-ban parochiális templommá lön. *Szent József* temploma az irgalmasok társházával, kiket *III. Károly* 1737-ben telepített meg Temesvárott. 1849-ben ezen intézet lángok martalékává lön, de nem sokára ismét fölépült. A papnöveldében van *Nagyboldogasszony* temploma; a püspöki székházban a *sz. kereszt* kápolnája. A városi kórházban levő *Irgalmas sz. Szűz* kápolnáját 1859-ben nyitották meg. 1858-ban b. e. *Csajághy Sándor* püspök a „*Notre Dame*“ szüzeket telepíté meg Temesvárott, s templomukat a *B. Szűz* tiszteletére szentelte. Van a katonai kórházban kápolna *sz. László* király tiszteletére, s végre két kápolna *Sz. Rozál* és *Nep. sz. János* tiszteletére, a *Hunyadyak* egykori háza, most pedig élelembáz mellett, mely utóbbiak-

nak kegyura a városi hatóság. (*Schem. Cler. 1863. 40. 162. l.*)

József-külvárosban, mely a *Béga*-csatorna partján fekszik, s II. József 1744-iki látogatásának emlékére neveztetett el így, 1774-ben a kir. kamara plébániát állított fel és javadalmazott teplommal együtt, a *B. Szűz születésének* tiszteletére. Van ugyanitt kápolna sz. *Rozália* tiszteletére, melyet a vár telkén a temesvári polgárok még 1739 előtt építettek, és 1850-ben megújított. A temetőben van sz. *Hedvig* kápolnája, melyet 1862-ben *Mittermayer* József építtetett.

A másik *Gyár*-külvárosban a plébániát a kir. kamara 1760. alapítá és javadalmazá, a templomot pedig *Szűz Mária nevének tiszteletére* 1719-ben építteté. Ugyanitt a temetőben van a *Nagyboldogasszony* tiszteletére szentelt nyilvános kápolna; továbbá a *Miasszonyunkról* nevezett irgalmas iskolás szűzek zárdája és temploma, a *szeplőtelenül fogantatott Szűz* tiszteletére. A külvárosi egyházi épületeknek kegyura szintén maga a város. (*U. o. 40. 48.*)

III. FEJEZET.

A NAGYVÁRADI L. SZ. PÜSPÖKSÉG.

1. §.

N A G Y V Á R A D, püspöki város egyházi épületeivel.

Nagyvárad Biharmegyében Debreczentől 6 és $\frac{1}{2}$ mértföldnyire, a Sebes-Körös partján fekszik. Hajdan erős vár volt. Öt bástyájának nevei: *Vörös-, Aranyos-, Chionka-, Kapu- és Királyfi-* bástya. Ez utóbbit a törökök 1598-ban légbe röpitették. Jelenleg *Nagyvárad* áll: a várból és nyolcz külvárosból, illetőleg város-részből, u. m. *Olaszi-, Velence-, Várallya-, Új-Pécz-, Szombathely-, Vadkert-, Szent-Lőrincz- és Új-Utca* vagy *Új-Városból*. Részei még következő elnevezés alatt fordulnak elő: *püspöki-város, oláh-város és katona-város*. Lakosai többnyire magyarok, németek és oláhokkal vegyítve.

Eredete és legrégebb története, kivált a püspökség alapítását megelőző időből, teljesen ismeretlen. A tatárpusztításkor 1241-ben *Benedek* püspök csak gyors futás által menekülhetett meg, s biztosság kedvéért távolabbi vidékre, Dalmátországba költözött. A nagyváradiak, kik szintén elhagyták a várost, a tatárok álnok s békét színlő leveleire, családi tüzhelyökhöz visszatértek, s a város falainak megerősítéséhez láttak. De hiában. A tatárok, bár többször visszaverettek, véletlenül meglepték, s elfoglalván a várat, a város lakosait felkoncizolták. *Roger* kanonok, ki

e pusztítást leírta, csak nehezen és pedig az által menekülhetett meg, hogy mivel már az éhséget ki nem állhatta, az ellenség táborába ment, hol egészen tatár szokás szerint volt kénytelen élni.

Alig hegesztették be IV. *Béla* és utódai az országon a tatárok által ütött sebet, máris újabb pusztító elem közeledett határaink felé. A törökök, 1474-ben, *Ali-bég* vezérlete alatt Magyarország déli részét pusztítván, a lakosokat vagy megölték vagy rablánczra fűzték, *Nagyváradot* pedig a többi közt, mely már akkor hazánk virágzó városainak egyik előkelőbbje vala, végkép elhamvasztották. A mohácsi csata után *Zápolya* János kezére került, ki azt 1527-ben az olasz eredetű *Czibaknak* adta. I. *Ferdinand Izabellának*, II. János anyjának adományozta, kinek halála után a magyar koronára szállt vissza. 1599-ben új támadást kíséreltek a törökök, de siker nélkül. Az erdélyi fejedelmek uralma alatt 1556 óta sok viszontagságon ment keresztül, míg végre 1660-ban a törökök elhagyván, 1692-ben *Heister* tábornok a várat a várossal együtt I. *Lipótnak* hódolni kényszerítette. (*Kereszturi* I. 15. §. — *Bel. Comp. Geogr.* 280. l.)

Ez időszertint történetéből főlemlitendő még, hogy 1557-ben *János-Zsigmond* és *Izabella* királyné alatt a várost tüzvész pusztította, s hogy *Kendy* vagy máskép *Nyakazó* Antal a nagyváradai vár kapitánya s bihari főispán, a várból minden egyházi férfit, világít és szerzetest kiűzván, *Luther* tanát kezdé meghonosítani. Ekkor történt a káptalannak pusztulása is, melynek kanonokjai jobbra szétfutottak. Nem sokára következett a *Bocskay*-lázas, s az I. *Rákóczy* György zendülése. Ekkor, 1638-ban történt, hogy sz. *László* király sirját feltörték, s a hozzá tartozó szent szereket és diszitményeket szentségtörő kézzel elrabolták. Ugyanők, a törökökkel egyesülve és jó barátságban, Nagyváradról, melyet 1664-ben újra megerősítvén, teljesen hatalmukba kerítették, a vidéket folytonosan zaklatták és dúlták. (*Kereszturi*, II. 34—37—60—69.)

I. *Ferdinand* 1553-ban megerősíté *Nagyvárad* polgárainak mindazon kiváltságait és szabadalmait, melyeket előbbi királyoktól kaptak, s melyek szerint a főispánok,

alispánok, szolgabírák, s a váradi vár hivatalnokainak bíráskodása alól fölmentettek, továbbá a püspöknek és hivatalnokainak megtiltatott borukat polgárok előtt kimérni. (U. o. 214. 215. l.)

1580-ban *Báthory* Kristóf, erdélyi fejedelem kiadta felszabadítási oklevelét, melyben *Nagyvárad* polgárait Magyarország és Erdély nemesei közé sorozza, egyszersmind nemesi czimert is adományoz nekik. (U. o. 221. l.)

Igen fontos azon kir. rendelet, melyet I. Lipót 1693-ban adott ki *Benkovics* püspök idejében a végett, hogy a püspökség és káptalan végleg visszaállíttassék és rendeztessék. Eme kir. rendelet szerint elrendeltetett, hogy *Nagyvárad* lakosai az egész megye népességével együtt, a lakásaik jó karba helyezése végett, két vagy három évig az adótól s ingyen-szolgálatoktól mentek legyenek; továbbá, hogy a *harminczadot* és *vámot* ne kétszeresen, hanem a többi vármegyék szokása szerint fizessék, hogy azon városoknak, melyeknek lakói az erdélyi fejedelmek alatt katonai szolgálatot tettek, azután is bér fizetésére köteleztessenek, hogy vizsgálat tétessék az iránt, mi módja volt addig a bordézsmá szedésének, hogy a püspök eltartására 1692-ben tett költségek visszafizettvén, ezen dolog minél előbb kiegyenlítettessék; hogy a püspök s a káptalanbeliek lakásait, s a lekipasztorkodást illetőleg akár a vár falain belül, akár kívül további intézkedések tétessenek; s hogy végre új adományzás által vissza adatván a nagyvárad püspökség javai, a tizedek fele a várbeli élelmi tárukba folyjon be, az adók pedig s az ingyenes szolgálatok minden haszonvételi joggal a királynak tartassanak fenn. (U. o. 85. l.)

Midőn 1713-ban a városnak némely elavult kiváltságaira vonatkozólag a püspökség s a város közt nehézségek támadtak, ezek barátságos kiegyezés útján gr. *Csáky* Imre kalocsai érsek, mint a nagyvárad püspökség kormányzója alatt úgy intéztettek el, hogy a város polgárainak csak italmérési joguk legyen a város területén, az alispánnak s a püspök és káptalan hivatalnokainak ítélőszéke előtt pedig megjelenni ne tartozzanak, hanem külön ítélő-székkal birjanak; továbbá, hogy a polgároktól

a püspöki és káptalani birtokokon semmi *adó* és *vám* ne szedessék; hogy *czéhek* alapításában és szervezésében ne gátoltassanak; hogy a város *malmokat* építhessen és *mészárszékeket* nyithasson, és pallosi vagyis főbenjárói joggal birjon; hogy azon birtokok, melyek szántók-, rétek-, erdők-, legelők-, folyók- és tavakban a polgárokéi valának, nekik visszaadassanak; egyszóval, hogy Nagyvárad polgárai azon kiváltságaikban, melyeket *Izabellától*, János király özvegyétől 1558- és 1562-ben nyertek, s melyekben I. Ferdinand és Rudolf királyok őket megerősítették, senki által ne zavartassanak. (*N. R. A. 1736. 47. sz. — Eccl. Cam. 66. cs. 43. sz.*)

A város régi állapotjának megismerését nagyon elősegítik azon följegyzések, melyek a városban vagy annak területén lakó polgárok és nemesek házaira és telkeire, vagy ezeknek későbbi birtokosaira vonatkoznak. — 1344-ben valamelyik nagyváradai monostor apátja és konventje néhai *Chortán Jakab*, nagyváradai polgár felső városi udvartelkét, mely a hegyfoki *sz. Péter*-templomával (*Eccl. S. Petri de Monte*) szemközt feküdt, 5 és $\frac{1}{2}$ gira adósság és 8 évi hátralék fejében, visszaválthatási joggal, *Kelemenffy Gergely* nagyváradai bírónak eladta.

1347-ben János és Balázs, Tamás fiai, szintén nagyváradai polgárok, szöllejüket 8 giráért, hat kispénzével számítva, nevezett Gergelynek, Kelemen fiának az említett konvent előtt eladták.

1349-ben a pécsváradai apát és konvent szintén Gergelynek, Kelemen fiának Nagyváradon s utódainak és örököseinek helyet, illetőleg földet adott malom építésére, és pedig azon fő út mellett, mely *Nyvígh* felé visz, örök birtokul azon kikötéssel, hogy az adományzó konventnek a malomtól évenként 20 girát fizessenek.

1362-ben *Péter* és *Lukács*, János gróf fiai Váradai birtokukat, vagyis udvar helyöket és mészárszéköket, továbbá három szöllőt s egy kaszállót Nagyvárad határában Balázsnak, Kelemen fiának, a nagyváradai konvent előtt eladták. *Hitt.* (*N. R. A. 605. cs. 7. sz. — 390. cs. 14. sz.*)

1437-ben *Genyth* nevű olasz eredetű nagyváradi lakos, *várad-velencei* házát *Hosszivászi* István váci kanonoknak, s általa *Bothus* Péter fiának Péternek s örököseinek 125 arany forintért eladta. Hit. (U. o. 955. cs. 26. sz.)

1461-ben *Thuruk* Kelemen, szintén nagyváradi lakos sz. *Jakab*-utczai házát, mely *Zelemény* Balázs és *Császár* István jobbágyi belsősége mellett feküdt, s valaha néhai *Buday* Jánosé volt, a városi hatóság előtt *Sántó* Lászlónak 3 arany forintért eladta. (U. o. 954. cs. 49. sz.)

Ismeretlen évben *Komáromy* Gergely, nagyváradi lakosnak *Várad-Vadkerten* levő udvarhelyét *Stepan* Ferencz erőszakkal elfoglalta. (U. o. 962. cs. 2. sz.)

1569-ben *Ebessy* Zsuzsánna *várad-velencei* házát *Zarvady* Erzsébetnek, néhai *Sasváry* Ferencz özvegyének 7 forintért eladta. (U. o. 699. cs. 53. sz.)

1580-ban *Zalay* Ferencz pürt indított házasságtörési eset miatt, *Mod* Anna, néhai *Lessy* László özvegye ellen, mely kölcsönös megegyezés útján 1000 forint lekötése mellett aként intéztetett el, hogy nevezett *Mod* Anna *Lessy* László hagyatéka folytán, vagy más módon szerzett igényéről *Less*, biharmegyei birtokra vonatkozólag nevezett *Zalay* Ferencz javára lemondott, ez pedig viszont *várad-velencei* nemesi udvarhelyére s a hozzá tartozó két szállőre vonatkozó jogát *Mod* Annára átruházta. Hit. (U. o. 834. cs. 47. sz.)

1592-ben *Báthory* Zsigmond, erdélyi vajda, *Kapáchy* Ferencznek két szöllejét, egyikét az *aranyosi*, másikat az *omlási* hegyen Nagyvárad határában, nevezett *Kopáchy*nak hűtlenségi bűn, illetőleg néhai *Sibrik* Péter magszakadása miatt *Zécheny* Ferencz, udvari tisztjének s mindkét nemű utódainak adományozta, királyi joggal felmentvén egyzersmind azokat, a megadományozott és neje *Lencsés* Judith, valamint Anna nevű leányuk haláláig, minden tized és kilenczed terhétől. (U. o. 1745. cs. 29. sz.)

1596-ban kelt az erdélyi fejedelem adományzó levele, melylyel néhai nemes *Vancha* Ferencz *nagyvárad-velencei* házát és kertjét, magszakadás folytán, ennek öz-

vegyére, *Bojty* Erzsébetre, s mindkét nemű utódaira ruházta át. (U. o. 840. cs. 27. sz.)

1601-ben kelt lindau *Teller* Ulrik nagyváradi helyettes kapitány átadó levele (traditionales), a hűtlenségi bűnben elmarasztalt *Somogyi* Bertalan várad-velencei kőházát s egyéb nagyváradi javait illetőleg, mely által *Basta* tábornok és *Zékely* Mihály szathmári kapitány parancsára azokat *Szent-Györgyi* László birtokába helyezte át. (U. o. 950. cs. 40. sz.)

1603-ban kelt a kir. kincstár tiltakozása nopsiczi *Várkoch* György ellen a miatt, hogy ez minden javát és jogát, melyek hajdan állítólag egyházi jellegűek voltak, u. m. *Zalach* mezővárost, több házhelyet *Bogyoszlón* s a nagyváradi-szentferenczi városrészben a *bogyoszlói* külsőséggel együtt megszakadása miatt báthori *Gyulaffy* Lászlóra és zerdahelyi *Imreffy* Jánosra ruházta át. Hit. (U. o. 943. cs. 40. sz.)

1604-ben *Kolon* Margit, néhai *Herpay* Ferencz, később pedig *Markásy* Boldizsár neje, várad-vadkerti házát és belsőségét *Zikzay* Andrásnak 45 frtért eladta. (U. o. 1578. cs. 15. sz.)

1615-ben kölcsönös örökbevallás jött létre *Házy* János és neje szül. *Százfalusi* Anna közt, mely által emez nagyváradi házát minden hozzátartozó javakkal, névszerint több szöllővel és réttel, más birtokokért, melyeket viszont férje ruházott át reá, egyiknek vagy másiknak megszakadása esetére, férjére igttattatta át. (U. o. 697. cs. 5. sz.)

1617-ben kelt *Bethlen* Gábor, erdélyi fejedelem birtokba-igtatási rendelete, mely által *Csomaközy* Andrást az *Örhegyen* levő *Thonhauser-Némethy-Lónyay*-féle szőlőbirtokába behelyezi, fölmentvén ugyanazt minden tizedtől s kilenczedtől. (U. o. 1579. cs. 11. sz.)

1621-ben említés történik Nagyváradnak *Szent Jakab*-utezájáról, hol *Kiss* Anna és férje *Kozák* Ádámnak, továbbá *Kiss* Judith és férje boros-jenői *Kozma* Balázsnak nemesi házhelyök volt. (Act. Jes. Varad, fund. 1. cs.)

1627-ben szent-mártoni *Macskásy* Menyhért *Pecze* folyón levő két-köves malmát, mely Nagyvárad-Vadkert

alatt feküdt, 500 magyar frtért nevezett *Csomaközy* nagyváradi kapitánynak eladta. (U. o. 63. sz.)

1630-ban *Pachay* Máté váradi malmát *Körösy* Istvánnak örök áron eladta. Hasonlókép tarnosi *Zagyvay* János mindszei birtokrészét Biharban egy a nagyváradi *Kis-Solterág*-nevű hegyen fekvő szőlőért 72 frt megtoldással kieserélte. (U. o. 961. cs. 62. 63. sz.)

1631-ben néhai *Borbély* János fia, István, vagy más néven *Ispán*, szüllejét, mely a nagyváradi határban volt, ugyanazon *Csomaközynek* 41 frtért eladta. (U. o. 21. sz.)

1634-ben *Fodor* Ferencz és *Pap* Katalin Nagyváradon a sz. *Egyed utcában* levő kertjüket, fiok *Fodor* István fejének kiváltása végett, ki szénalopáson kapatott, szintén nevezett *Csomaközynek* örökáron eladták. (U. o. 1580. cs. 41. sz.)

1637-ben I. *Rákóczy* György fejedelem a váradi *Stepán* Ferencz szent-istván-hegyi szülleje után járó tizedet és kilencedet ugyanazon *Stepán* Ferencznek és nejének *Somogyi* Zsuzsannának s örököseiknek adta át 50 forintért. (U. o. 961. cs. 67. sz.)

1638-ban *Rákóczy* György fejedelem s a pártján álló bíróság végítéletet hozott a Nagyváradon lakó nemesek közt egyfelől, s az ugyanottani városi közönség közt másfelől keletkezett pörben, a nemeseknek állását, házaikat, birtokaikat s a közterhekben való részvétüket illetőleg, mely 1638-ban a nemesi kiváltság javára dőlt el, s 1647-ben a fejedelem kinstára számára okmányilag kiadatott. Hit. (U. o. 384. cs. 38. sz.)

1639-ben *Százfalusy* Anna, (kiről már fennebb az 1615. év alatt volt szó), atyjáról *Százfalusy* Demeterről való javait, melyekhez tartozott egy nagyváradi szőlő is, végrendeletében férjének *Pribék* Istvánnak hagyományozta. (U. o. 697. cs. 38. sz.)

Ugyanazon évben I. *Rákóczy* György fejedelem néhai magvaszakadt *Czukat* Leonard omlási szüllejét Nagyváradon nevezett *Stepán* Ferencznek és örököseinek adta át a tőle járó tizeddel és kilenceddel együtt 50 forint fejében. (U. o. 961. cs. 70. sz.)

1659-ben említés történik Nagyvárad város *Párizs-utczájáról*. (U. o. 1736. cs. 1. sz.)

1663-ban osztozkodás történt Nagyváradon a *péntek-helyi-utczában* fekvő ház, kert és a kertmegetti rét fölött, Katalin, férjezett *Pankotay* György és *Rácz* Erzsébet, férjezett *Szöllősy* Mihály között, Biharmegye hatósága előtt. (U. o. 827. cs. 8. sz.)

1733-ban osztozkodás történt néhai *Boronkay* Ádám végrendelete alapján, ugyanannak javai, névszerint *várad-olaszi* házai és szöllei fölött, *Beliczay* Francziska nevű, előbbi nejétől való leánya Angelika közt egyfelől, és *Willfersheim* Mária Josefa, második neje, illetőleg özvegye közt másfelől. (U. o. 1084. cs. 14. sz.)

1838-ban egy a nagyvárad-i káptalan területén fekvő *Várad-Velenczében* épült kincstári fa-házat nyilvános árverezés útján 324 pforintért *Dániel* János vett meg. (U. o. 1857. cs. 36. sz.)

A várad-i vár alján (Várallyán) létezett hajdan *Katona-város* nevű külváros. Nevét onnan vette, mert a nemzeti katonaságnak itt voltak telkei, melyeket a nemzeti katonaságnak felosztása után, daczára a püspök erélyes tiltakozásának, a kamarai kincstár törekedett elfoglalni, mi csakugyan sikerült is, azonban 1752-ben *Katona-város*, *Volf* és *Szalka* pusztákkal együtt a püspökségnek adatott vissza. — Ugyanezen *Katona-városban* következő magán telkeket vett át a királyi kincstár: u. m. a *Csór-i*, *Pelsözt-i* és *Bende-féle* telkeket. Ennek következtében 1771-ben a nagyvárad-i püspök kir. biztosítványt kapott aziránt, hogy eme telkeknek a kir. kincstár által történt átvétele az ő jogainak minden sérelme nélkül történt legyen a multban úgy mint a jövőre nézve. Ez alatt más várallyai területet illetőleg pör folyt a kir. kincstár közt egyfelől s a püspök és káptalan közt másfelől, mely az ez ügyben kiküldött vegyes, t. i. katonai és kincstári bizottmány 1787-ben kelt jegyzőkönyve szerint, a pör eldöntéseig úgy intézte el a dolgot, hogy a katonai hatóság a pörös területet a nagyvárad-i kamarai uradalomnak engedte át, azon kikötéssel, hogy ez utóbbi az átengedett terület jövedelmét katona-árvák nevelésére fordítsa. Ugyanily bizottmány

1838-ban szintén jegyzőkönyvet alkotott a nagyvárad újból megerősített vár védelmi állapotba helyezéséhez szükséges terület kihasítását illetőleg, nehogy, ha a kívánt várallyai terület 645 lépés, vagyis 258 ölnyire a fentebbi czélra át nem alakittatik, *Olaszít, Velenczét és Új-Váro*st leromboltatni legyen szükséges. (*U. o. 979. cs. 18—21. sz. — 1282. cs. 117. 119. sz. — 1839. cs. 5. sz. — 1875. cs. 8. sz.*)

Vajjon *sz. István* vagy pedig *sz. László* alapította-e a nagyvárad püspökséget, e kérdés történetíróink közt sokáig vita tárgya volt; tekintélyesebb részök azonban (legújabban *Fejér Podhráczky* ellen, ki *sz. László* mellett harezolt) nyomós érvekkel bebizonyítá, hogy a nagyvárad püspökséget tulajdonképen *sz. István* alapította, *sz. László* pedig csak annyiban mondható szintén alapítónak, a mennyiben a *B. Szüz* nagyvárad egyházát építteté és adománynyal ellátta. Így nyilatkozik *Keresztury* is a nagyvárad püspökségről szóló művében, (*I. Oszt. I. §. 2—10 l.*): „*S. Stephanus R.*, úgymond, qua Fundator Episcopatus addidit huic Collegium quoque Canonicorum, sub cujus Auspicio Conversio Hungarorum adlectis monachis, Clericis et Presbyteris promovebatur, et diversis Regni monasteriis eo deductis, Capitulum ergo Episcopatus coevum fuit, sub sequentibus regibus, in specie *Andrea I.* labefactatum. — *Ladislaus I. Rex* e converso, in parochia castri *Bihar* inter fluvium *Körös* in venatione invenit locum, ubi per angelum admonitus proposuit construere monasterium in honorem *B. Mariae Virg.*, quem locum *Várad* nominavit, e voce bulgarica *Belarad*, per Hungaros sic vocatum, et sic per Regem hunc *Praepositura B. M. V. minor*, cujus Praepositus una Canonicus *Praepositurae Majoris* cum Distinctis Canonicis fuerat, et circa annum 1078. Templum *Cathedrale B. M. V.* fundatum est, quod *S. Stephanus* morte praeventus effectuare nequivit.“

A tatárok az elpusztított várossal és minden egyházi épületeivel együtt a nagyvárad papságot is kiirtották. A püspöki szék s a káptalani lakhelyek mellett a *B. Szüz* tiszteletére szentelt székesegyház is elhamvadt; később azonban *IV. Béla* és fia *István*, valamint unokája *László*

királyok alatt ismét fölépült, s régi fényében fenmaradt volna talán, ha a XV. században a templom-őr gondatlansága folytán a sekrestyében támadt tűz a káptalan okmány- és könyvtárával, továbbá az egyház készleteivel, s a királyok siremlékeivel együtt az egész épületet föl nem perzseli. E végzetes tűzvészből egyedül sz. *László* király ereklyéi és sz. *Ágota* karja mentettek meg.

Később, mint már érintők, Nagyvárad ismét sok viszontagságon ment keresztül. A régi székesegyházat, melyet az említett tűzvész alkalmával 1443-ban főleg a két pompás toronynak beomlása döntött halomra, *Vitéz János* püspök ismét fölépíté. E templomban ültek a magyarok 1456-ban hálaadó örömnepet azon győzelemért, melyet *Hunyady János* a törökön Belgrádnál nyert. Nemsokára kitört a vallási újítással együtt a belvillongás, s a vele szoros összeköttetésbe jött *török* pusztítás, mely alatt az egyházi javak lefoglaltattak s világiak kezére kerültek.

Buda visszafoglalása s a törökök kiűzése után I. Lipót a püspökséget és káptalant javadalmaival együtt visszaállítá. *Benkovics* Ágoston püspök lakhelyét *Várad-Olasziba* tevén, 1702-ben *Koch* János kőműves mesterrel szerződésre lépett két tornyú székesegyháznak építése iránt. Ezen szerződés szerint a két toronynak négyzetben 3 öl szélesnek és tető nélkül 10 öl magasnak; a sekrestyének 5 öl, 20 lábnyi területűnek, a fölötte levő teremnek ugyanily terjedelműnek, magának a templomnak 12 ölnyi, a szentélynek 5 öl és 2 lábnyi hosszúnak kellett lennie. (*Schem. Cleri. 1866. 124—126. — Keresztury, I. 282; II. 92. l.*)

Az *új-városi* templom, mely később akadémiai plebánia-templomnak neveztetett, a *Rákóczy* villongás lecsillapultával kezdett épülni. Alapkövét 1731-ban gróf *Csáky* Imre, előbb váradi püspök, később kalocsai érsek és bibernok tette le, de közbejött halála miatt be nem fejezhetvén, utódai b. *Luzsinszky* István 1732 óta, és *Okolicsányi* János folytatták, s ez utóbbi 1735-ben építését be is végzé. Épült pedig sz. *László* tiszteletére, a jézus-társaságiak társháza mellett, hol később magtár volt. — A káptalan elhagyván a *Benkovics* által épített templomot,

hol azután *ferenczrendiek* végezték az isteni tiszteletet, ebbe költözött át, mely aztán körülbelül 45 éven át székesegyház maradt.

1752-ben *Várad-Olaszi* püspöki város végén gróf *Forgách* Pál új székesegyháznak alapköveit raká le, mely azóta folytonosan épülvén, különösen pedig b. *Patachich* Ádám püspök alatt, végre ennek halála után 1779-ben, minthogy a püspöki szék épen üresedésben volt, *Mária Terézia* által befejeztetett. Mellette a püspök és káptalan számára épített lakok elkészülvén, ezek ide tették át lakásukat, s az előbbi székesegyházat parochialissá alakítván, az új székesegyházba bevonultak. (*Schem.* 126. l. — *Keresztury*, II. 114. 127. 142. 150.)

A régi székesegyház s a vele összeköttetésben volt egyéb szent emlékek bővebb ismeretéhez jó lesz itt *Miskolczy* István Naplóját 1609-ik évről, úgy a mint azt *Keresztury* (II. 230.) *Schedius* Lajos folyóiratából átvette, ide iktatni: „A nagyváradi vár bejáratánál jobbra van sz. *László* király lovas érez-szobra, melyen a sz. király jobb-jában fabárdot tart. A ló alatt éreztábla látható felirattal, mely szerint e szobor 1390-ben, *János* nagyváradi püspök által lön felállítatva. — Szemben e szoborral három érez-alakzat áll, sz. *László*, sz. *István*, és sz. *Imre* herceg, melyeket *Demeter* váradi püspök (1346—1372) *Kolosvári* Miklós mester és festő fiai, *Márton* és *György* által készítette. — A templom 82 lábnyi hosszú és 56 lábnyi széles. Oszlopai csiszolt kövekből, kettős sorban, összesen 12 ékitik. A földet sárga, kékkel és zölddel vegyített téglák fedik. A templom homlokzatán az ivezet alatt „1456. I. E. W.“ felirat látható. Vörös márványból van *Bálint* püspök sir-emléke, ki 1495-ben, úgyszintén *Sibertini* Jánosé, a ki 1407-ben halt meg. Ezen időtájt a templomnak még nem volt szentélye. Sz. *László* kápolnájának ajtaja felett, három evangelista alakja látható, a negyedikét, mint mondják, *Hagyományos* Kristóf, ki *János* király idejében a vár kapitánya volt, orozta el, a ki egyszersmind a szentélyt is feltörte. A templom elején két torony látható faragott kőből építve. A nagyobb harangjának körfogata 18 arasznyi és öt ujjnyi; a kisebbének és pedig a belsőbbé 17, a kül-

sőbbé 23 arasznyi; ez utóbbinak felirata következő: *Lucas, Marcus, Matthaeus, Joannes, magister Albertus.*“ (Ezen harangot, mint Keresztury említi, úgy látszik a B. Szűz tiszteletére 1478-ban *Pruisz János* alatt öntötték.) Ezekkel összefüggésben a vár- és váracsainak leírása után említés történik, hogy itt hajdan öt kápolna volt és egy monostor, melyet Sz. László király alapított vala, s melyben a B. Szűzről nevezett kisebb káptalan volt; ezen monostorból azonban többé semmi emlék sem létezik.

A nagyváradai püspökségnek, székesegyháznak és káptalannak, — melyben, mint alább látni fogjuk, két *prépostság* van, *nagy* és *kis*, — birtokviszonyáról s egyéb jövedelmeiről következőket jegyeztünk fel:

1276-ban IV. László király a nagyváradai egyháznak adományozta *Szőllöst*, hajdan falut, ma püszát Biharban.

1326-ban *Károly* király megerősíté *Nehetke* (talán *Netke*) *Sándor*, *Demeter* fia, királyi tárnokmester adományzását, melylyel *Budun* fia által birt *Zucha* földjét (Szolnokban) a B. Szűz egyháznak, hol a sz. király teste nyugszik, adta birtokul.

1342-ben Nagy Lajos sz. László király hamvainak tiszteletére a Bihar-, Békés- és Zarándmegyék területén szedett *adó*k kétharmadát a nagyváradai püspöknek és káptalannak visszaadta, megtoldván a harmadrészszel, mely királyi jövedelem vala.

1407-ben *Zsigmond* király a nevezett egyháznak *Aszalót* és *Bechet* adományozta (Borsodban és Szatmárban). (*Keresztury*, I. 136. 142. 197. — II. §. 2.)

1411-ben *András* nagyváradai püspök *György*, gyepei vajdájának, új adományzás által *Illyefalvát* (ma *Illye* Biharban) adta minden hozzátartozókkal együtt, — kivéve a tizedet, — továbbá ugyanezen vajda által egyszersmind *Péter* és *István* fivéreinek és fi-örököseinek azon feljogosítással, hogy vajdasága ideje alatt 10 jobbágytelket foglalhat el. Ezen adományzást 1429-ban *de Prato János* püspök *Péter* számára, 1431-ben pedig *Jakch* Dénes szin-

tén, nagyváradi püspök *Miklós* részére, kik mindketten a főnebb említett György vajda fiai valának, megerősíték.

1492-ben II. Ulászló *Farkas Bálint* nagyváradi püspöknek *Lőrinczi*, *Veres-egyház* és *Szada* birtokokat adá, melyek *Rozsgonyi* István halálával és magvaszakadtával urat vesztettek.

1501-ben *Domokos* püspök *Thurzó* Jánosnak megengedé, hogy *Dombányán* (Rézbánya) és más egyházi birtokokon az addig elhanyagolva volt bányajogot használja, hogy így belőle a nagyváradi egyházra s *Thurzó* utódaira valami haszon haramoljék.

1503-ban a György (*Szakmáry*) püspök a *szegesfalvi* vagy máskép segesi oláh pap és főesperest valamint a joghatósága alá tartozó s a *belényesi* kerületben levő többi papok számára, rendeletet bocsátott ki káplányai-, vajdái- s más tisztjeihez az iránt, hogy említett papok, kik nevezett püspök elődei alatt minden birsági fizetéstől s a püspökség tisztjeinek hatalma alól mentek voltak, fentnevezetteket eme kiváltságokban ne zavarják, — mit a következő püspök 1538-ban és 1554-ben megerősítettek. (*N. R. A. 1686. cs. 4. sz. 4. §.*)

1691-ben a királyi kamara *Aszaló* mezővárost két ónodi szöllővel, mely birtokok gróf *Battyán* Borbála *Forgách* Zsigmond özvegyének végrendelet nélküli halála által a kir. kincstárra szálltak vissza, s melyek különben, a püspökséget és káptalant illeték, 6000 forintért *Benkovics* Ágoston püspöknek eladta.

1755-ben pör folyt *Simonkerék*, *Vimer*, *Kelesér*, *Barna*, *Szil*, *Pata*, és *Andacs* (Bihar) birtokokat illetőleg, melyeket a nagyváradi püspök a *szalontaiaktól* elfoglalt vala, azon eredménynyel, hogy nevezett püspök azokat törvényes birtokosainak vissza volt kénytelen adni.

1776-ban vizsgálat történt a királyi kincstár részéről az iránt, hogy mikor került *Nagy Rábe* (Biharban), melyet a *Bánffy* család birt vala, a nagyváradi püspökök kezére. (*Ezen adatokra nézve v. ö. Keresztury, I. 247. — N. R. A. 944. cs. 13. sz. — 1839. cs. 92. sz. — 1281. cs. 92. sz. — Keresztury, I. 261. — N. R. A. 1467. cs. 28. sz.*)

A nagyváradai székeskáptalan, melyet sz. István a püspökséggel egyszerre 16 kanonoki helylyel alapított, a szent király s utódai által, a menynyire kitudni lehetett, következő birtokok és jogokkal birt, és pedig:

1406-ban Zsigmond Váradon tartózkodván, a káptalan a város egy részére, s az ottani országos és naponkinti vásárokból bejövő adókra vonatkozó régi birtokjogában megerősíté. Megerősíté továbbá *Gyán, Roth, Kenyid, Barakony, Nyárszeg, Szék*, (Marku-Szék), *Keltelek, Csehi, Ábrahámháza* és *Tamási* (Pap-Tamási) Biharmegyében fekvő falvak és puszták birtokában. (*Keresztury, II. 8. §.*)

1451-ben a nagyváradai püspök és káptalan *Poroszló* hevesi helység birtokába helyeztetett be a *Rozgonyi* család s mások ellenében. (*N. R. A. 1017. cs. 41. sz.*)

1472-ben a fehérvári káptalan, mint választott bíróság előtt, egyesség jött létre néhai *Rozgonyi* János ispán fia János és *Rákolczy* András közt egyfelől, más részről pedig a *nagyváradai* (kis) prépost és káptalan közt némely *Zilhalmán* (Szihalom?) fekvő pörös szántóföldeket illetőleg. (*U. o. 1018. cs. 43. sz.*)

1474-ben Mátyás király *Várad-Olaszi, Vadkert* és *Velence* mezővárosok lakóit a harminczad s a királyi adók fizetésétől a püspök és káptalan birtokain fölmenté, (*Keresztury, I. 231.*)

1489-ben a királyi Kuria ítéletet hozott *Rozgonyi* István pörében a nagyváradai káptalan ellen. A pör álladéka ez vala: *Rozgonyi* Anna nővére, férjezett *Chák* Mihályné, részére, mint leányi negyedet, különféle birtokokat illetőleg letett a nagyváradai káptalannál 1000 arany forintot; ezen összegből a nagyváradai káptalan *kilenczed* és *tized* czimen az országos szokás ellenére 100 frtot lefoglalt. A káptalan ez összeg visszafizetésére ítéltetett. (*N. R. A. i. h. 47. sz.*)

1495-ben *Bálint* püspök alapítványt tett le a káptalan javára, azon kikötéssel, hogy a kanonokok sz. János *evang.* kápolnájában, hová temettetni kívánt, sz. misét szolgáljanak, ajándékul adván egyszersmind egy 300 arany forinton vett ezüst emléktáblát, (*Keresztury, I. 256.*)

1501-ben szentmihályi *Czobor* Imre tiltakozott a nagyváradi-hegyfoki (de Promontorio) káptalan előtt a nagyváradi székeskáptalan ellen, minthogy ez nevezett panaszt tevő emberei közül, kiket a király és ország ügyében Moldvába tett követségi útjára kíséretül fogadott, Váradon többeket megöletni, másokat megsebezve börtönbe vettetni s kifosztatni engedett, s így öt főnebb érintett követségi útjában akadályozá. Hit. (N. R. A. 1603. cs. 36. sz.)

1549-ben a nagyváradi káptalan tiltakozást adott be *Serédy* Gáspár ellen, ki a káptalannak *aszalói* és *felsőzsolczi* birtokát Borsodban, mint az 1543-ban kelt megyei Bizonyítvány tanusítá, erőszakkal elfoglalta. (N. R. A. 1035. cs. 80. sz. 1049. cs. 47. sz.)

1552-ben a káptalan *Sólyomkö* birtokába bevezette. (U. o. 1835. cs. 35. sz.)

1556-ban suraklini *Petrovith* Péter gróf, Izabella királynőnek és fia János Zsigmondnak Magyar és Erdélyországnak helytartója *Melith* Ferencz és Jánosnak adományozta a nagyváradi káptalan *janki*, *gyüggyei* és *hermanszegi* (Szathmár) birtokait, okul adván, hogy nevezett káptalan *Ferdinand* pártjára állott. I. Ferdinand törvényes királyul ismertetvén el, 1557-ben beleegyezett, hogy *Kisvárdai* Mihály a nagyváradi káptalan várdai uradalmához tartozó, s Izabella által elfoglalt fenebb említett három birtok felét *Richével* megtoldva, királyi tetszésig megtarthassa. (N. R. A. 1717. cs. 17. sz. — L. R. E. I. 52)

Ennyit találtam a nagyváradi püspök és káptalan hajdani birtokviszonyáról. Főforrásul a királyi kamarai levéltár szolgált. Az újabb viszonyokat illetőleg a „Regestrum Constitutionum ac proventuum honorum Ecclesiae Váradinensis“ alapján, melyet 1615-ban *Telegdy* János nagyváradi püspök számára a jászói konvent adott ki, következőket jegyzek meg. I. okmány 13. ezikke szól arról, hogy mely városrészek tartoznak a püspökhöz, és melyek a káptalanhoz. Ez utóbbi t. i. az egész város, kivéve *Olaszi*, *Bologna* és *Padua* külvárosokat, melyek szomszédosok valának *Szombathelylyel* s a sz. *péteri* pusztával, továbbá *Velence* vagy máskép *Tikol* hóstyával. Ez utóbbi *Egerszeggel* és *Újfaluval* a püspöké volt.

A váradai kerületben (Biharmegyében) a káptalanuak következő birtokai voltak: *Henio-Csehi* (Hencsed?) *Ábramháza*, *Salyi*, *Székeltelek*, *Almás*, *Mézes*, *Nyárszeg*, *Kistelek*, *Nagy- és Kis-Harsány*, *N. és K. Bajom*, *Bessenyő Keső-Telekkel* (?), *Eösi*, *Kakucs*, *Iklód*, *Medgyes*, *Malomszeg*, *Sziget*, *Telek*, *Fazekas*, *Jánosi*, *Zeljen*, *Keresztes*, máskép *Fancsal*, mely püspöké volt, végre *Kékes*, *Tamási*, sz. *Istvánföldével* és *Bagamér*, *Horon* (?) és *Gurgeháza* (Györgyháza) pusztákkal.

Krassómegyében a nagyváradai káptalan birta *Kaluztelket* és *Zacs mártelket* (?), a széplaki kerületben *Széplak felét*, egész *Petegdet* és *Kesházút*, — *Vizad*, *Dombroicza*, *Karazon*, *Mamacsháza*, *Lászlóháza* és *Harta* nevű oláh falvakkal.

Zarándmegyében a nagyváradai káptalané volt: *Vadász*, *Zincha* és *Chuba* fele, és egész *Jenő* és *Chika*.

Ezen falvakat és pusztákat, kivéve *Kerezztest* a nagyváradai káptalan békében és külön birta. — A széplaki tized a helybeli lelkészé; a zarándmegyei falvaké pedig a nagyváradai püspöké volt; kivéve *Chika* tizedét, mely a csanádi püspököt illette, épen úgy mint a *Kaluztelk* Krassóban az erdélyi püspököt.

Idézett Regstrum 15. czikke szerint a püspök és káptalan közösen birták: *Püspököt*, sz. *Lőrinczet*, *Zadát*, *Nagy és Kis-Kordót*, *Baramont*, és *Füredet*, a földek és szőlők minden tizedével, kivéven a *füredi* tizedet, mely az egri püspököké volt; — *Purozló* (Poroszló?) és *Jank* idegen kézen valának. — A 16. czikk s a következők a 21-ig elésorolják azon birtokokat, melyeket a püspök birt, de a melyekre a káptalan is igényt tartott, ilyenek: *Kér*, *Alsó- és Felső Alpár*, *Latabár*, *Tóthtelek*, *Tür-pásztó* és *Omosza*. Ugyanazon czikkeben összeírják a káptalan városai, falvai és pusztáinak földtől járó tizede, adói és kollektái, végre a a bárányok, kecskék, méhek, sertések és a bor tizede. (N. R. A. 1843. cs. 34. sz. 2. §.)

1693-ban a *nagyszombati* békekötés alapján értekezés volt Nagy-Károlyban Ő Felsege a király, s az erdélyi fejedelem biztosai között, a nagyváradai püspökség javait illetőleg, melyeket *Telegdy* János püspök visszaadatni követelt. Ezen értekezet elhatározá, hogy akár a püspök

akár a káptalan, *Rábe, Udvari, Bárod* és *Püspök-Ladány* egy részének, továbbá egész *Füred* és *Túr-Pásztó* birtokában ne háborgattassék.

1699-ben december 18-án egyesség jött létre *Benkovics* Ágoston nagyváradai püspök s az ottani káptalan közt, a török uralom alól éppen akkor fölszabadult birtokok iránt, melyekbe a püspök visszahelyeztetni kívánt. Ezen egyezménynek pontjai következők: 1) *Pályi-Ujlak*, (Bihar) káptalani birtok, a püspök haláláig ennek kezén maradjon egy jobbágnak kiadása és 12 akó bor fizetésének fentartása mellett. — 2) *Ujbecs* iránt vizsgálat történjék, vajjon a püspöké-e, vagy a káptalané, mely utóbbi esetben a káptalannak adassék által, fentartatván a püspöknek azon joga, hogy oda telepített jobbágyait visszahihassa. — 3) Hogy az igényelt vám megvizsgáltassék, az övé-e vagy másé? — 4) Ily vizsgálat tétessek *Várad* és *Olaszi* iránt. — 5) A püspök haláláig a káptalani birtokokon minden tized és tizenegyed amannak kezében maradjanak, halála után pedig a káptalanra visszaszálljanak, a püspök pedig a káptalannal együtt templomépítésről gondoskodjanak. (U. o. 1843. 34. sz. 3. §. és 35. sz.)

A mi a káptalan prépostját illeti, megjegyzendő, hogy *Nagyváradon* a *B. Szüzzről* nevezett székes-káptalani nagypréposton kívül még kisprépostság is létezett, melynek társas egyháza „*Ecclesia collegiata B. M. Virg. de Castro*“ nevet viselt, minthogy II. István király a székesegyházzal együtt várfalakkal vette körül. Másik neve volt „*de Portu*“, minthogy a Körös partján a révnél feküdt.

A nagyprépostság birtokához tartoztak 1552-ben: *Tápe* (Csongrádban), *Kis-Irigd*, *Benke*, *Bodóháza* és rész *Görbédén* (Biharban). A kisprépostságéi voltak: két házhely *Szombathelyen*, öt *Szent-Andráson*, *Megyeren* (Pap-Megyer) 6 $\frac{1}{2}$, végre *Furtán* (Biharban) 12. A kisprépost lakát, melylyel a városban birt, *Hidas-Palotának* hívták.

1338-ban kisprépost volt *Gergely*, kinek mint gütkeledi *Báthori András* püspök helyettesének, *Magnus* (Nagy) *Pál* és *Chuha Miklós* a nagyváradai káptalan előtt birtokukat eladták, melyen aztán kolostor épült *apáczák* számára.

1339-ben Erzsébet, Balázs neje a kisprépostság templomának fél budai girát hagyományozott. Nagy Lajos király alatt pedig *Demeter* s utána *István* kisprépostokról történik említés.

1713-ban egység jött létre a kisprépostság s a királyi kincstár közt, *Szent-András* falut illetőleg, mely szerint az egyezkedő felek abban állapodtak meg, hogy nevezett birtok jövedelmének $\frac{2}{3}$ részét a kir. kincstár húzza, $\frac{1}{3}$ része pedig a kispréposté legyen. (*Kereszturi*, II. 273. és 274. l. — *N. R. A.* 1050. cs. 33. sz. 1270. cs. 4. sz.)

A káptalannak, melyet 1694-ben I. Lipót végleg visszaállított, két pecsétje volt, és pedig egy nyilvános, hosszudad alakú, melyen a *B. Szűz s kezében a kis Jézus* látható, eme fölirattal: „Sigillum, publicum, capituli Varadiensis.“ A magánjellegű pecsét alakja gömbölyű; rajta *szent László* szemlélhető, a mint kezében almát tart; fölirata ez: „S. Ladislaus Rex Hungariae.“ A káptalan 1728-ban újból megerősített a Károly királytól nyert régi pecsétje s a vörös pecsétviasz használatában. János Zsigmond alatt még szintén az 1343-ban kiadott pecsétet használta fehér viaszszal. (*Kereszturi*, II. 119. l.)

A nagyváradai káptalan 1801-ben I. Ferenc királytól nyolczszegletű mellkeresztet kapott kitüntetésül. Ugyanekkor a stallumok száma hat u. n. stallum literariummal szaporodott. (*Schem.* 1871. 8. l.)

Nagyvárad kiválóbb egyházi épületei közül, melyeknek száma hajdan több mint hetvenre ment, következők említésre méltók. A *B. Szűz menybemenetelének tiszteletére szentelt* róm. kath. püspöki székesegyház, 16 kanonoki stallumból álló székeskáptalanával. Másik nevezetesebb temploma a *gör. e. püspök* székesegyháza, sz. *Miklós* püspök tiszteletére szentelve 6 kanonoki stallummal szervezett székeskáptalannal. A gör. egyesült püspökséget és káptalant b. e. *Mária Terézia* állította fel és szervezte 1777-ben. — Ide tartoznak továbbá: sz. *László* egyháza a katonai őrség számára; a *váradolaszi* plébániai templom „*ad S. Spiritum*“; a *Fájdalmas Szűz* egyháza, hajdan a *pálosoké*, most a kir. nemes neveldeé; az *Orangyalok* tiszteletére szentelt *irgalmasrendi* templom; az or-

solyák egyháza sz. *Anna* tiszteletére; a hajdani székesegyház sz. *Brigitta* tiszteletére, most, 1787-ik év május 10-ke óta, a ruthén ajku görög katolikusok használatában van, oly föltétel alatt, hogy mihelyt a latin szertartású szent-*szék* visszaköveteli, a ruthén ajku görög katolikusok átengedni kötelesek. A többi katolikus templomokon és kápolnákon kívül van még Nagyváradon a *helvét* hitvallásuaknak s az *izraelitáknak* is imaházuk.

Egyéb világi és egyházi épületei közül nevezetesebbek: a *vármegyeháza*, a *Fájdalmas Szűz* tiszteletére szentelt kápolnával; a *papnevelde*, melyben a gör. e. püspökség növendékei is neveltetnek *Sarlós Boldogasszony* tiszteletére szentelt kápolnával; a sz. *József intézet* árvák és más ifjak nevelésére, sz. *József* tiszteletére szentelt kápolnájával; a *jogakademia*; a *prémontrei* rend nagy *gymnasia*uma; több *zárdá* és *iskola*. — A zárdák alább még elé fognak fordulni.

Váradon hajdan, mint már említém, igen sok egyház volt. Azokon kívül, melyeket később részletesebben fogok tárgyalni, nevezetesebbek valának: a) A *B. Szűz* basilikája, egyszersmind székesegyház, melyet sz. *László* építtetett 1087-ben. *Bethlen* Gábor 1618-ban elpusztítá s köveit a vár kijavítására használta fel. b) A *B. Szűz* kisebb egyháza („Ecclesia minor B. M. V. de castro Várad“); — társaskáptalani templom volt. Ezen egyháznak 1472-ben *Dombroí* Pál volt prépostja. c) Sz. *János* hidmelletti temploma („Ecclesia S. Joannis de ponte“), szintén társasegyház, a sz. *János*-rendű kereszteseké. 1472-ben *Vitéz János* volt prépostja. (Act. Clar. Poson. 44. cs. 9. sz.) d) Sz. *Egyed* egyháza *Várad-Olasziban*, hajdan plebánia-templom. e) Sz. *Imre* egyháza *Jezsuita-zárdával*. f) Sz. *Péter*-temploma („S. Petri de monte“) előbb valószínűleg plebániai egyház, később társasegyház. g) Sz. *Ferencz* egyháza. h) Sz. *Lőrincz* temploma a hasonnevű városrészben. i) Sz. *Márton* egyháza. j) Sz. *Erzsébet* kórodai egyháza, melyről 1339 és 1341-ben történik említés. k) *Mindenszentek* temploma 1258-ban plebániai egyház, melyet 1557-ben *Izabella*, *János* király özvegye iskolává alakíttatott át. l) Sz. *András* egyháza. A benne lévő *altariának* rectora

1345-ben *László* volt. (U. o. 50. cs. 6. sz.) — Végre több más templomon kívül, melyek különösen az 1873-iki Schematismus 30 és 31-ik l. soroltatnak elé, *m*) a régi vár 5 erődjében ugyannyi kápolna, melyek még 1606-ban is fennállottak. (Nagy, Notit. p. 84. — Schem. Cl. i. h. 147. — Keresztury, I. 285.)

A királyok és királynék közül Nagyváradon temetettek el: 1095-ben sz. *László*; 1131-ben II. *István*; 1235-ben II. *Endre*, sz. *László* király lábaihoz; 1290-ben IV. *László*; 1320-ban *Beatrix*, *Róbert Károly* második neje; 1395-ben *Mária*, Nagy Lajos király leánya, és végre 1437-ben *Zsigmond* király.

Szent ereklyék (lipsana) voltak Nagyváradon, vagy az egyházmegye területén, és pedig: 1. Sz. *István* jobbja, melyet *Merkur* apát Székesfehérvárról *Berekisre* hozott át, mely hely később *Szent-Jogh* (Jobb) nevet kapott. Itt a sz. jobb történetiróink szerint 1241-ig maradt. IV. Béla király más becses kincsekkel együtt a tatárok elől Dalmáciaiba vitte honnan 1771-ben Budára hozatott fel. — 2. Sz. *László* teste. E nagy nemzeti sz. ereklye egész 1565-ig békében nyugodott. Ez évben *Zápolya János* Zsigmond a sz. király sirját szentségtörő kezekkel feltöré; I. *Rákóczy György* pedig később kirablá, ezüst koporsójától és koronájától megfosztá és fa szekrénybe zárta. Azóta többé nem volt látható. A sz. koponyát, mely *Zrodnai* vagy *Zrednai* (Vitéz) János tanúsága szerint (*Comment. Epist. Joannis de Hunyad. 339. l.*), már a XIV. század előtt el volt szakítva a testtől, *Náprági* Demeter veszprémitől győri püspök, 1607-ben kiváltá és magával *Győrré* átvitte. E koponyának egyik része eskéjét a nagyváradai székesegyház a győri káptalantól 1773-ban kapta ajándékkul, a nevezett káptalan s az akkori győri püspök, gr. *Zichy* Ferencznek aláírásával ellátott hitelesítő levél kíséretében. (*Schem. Cl. 1873. 32. és 33. l.*) — 3. Sz. *Zsigmond* király és vértanú teste, melyet Zsigmond, Magyarország királya, a husszitáktól féltve, 1424-ben Prágából hozott át Nagyváradra. — 4. Sz. *Ágota* szüz és vértanu karja, melyet az *aradi* sz. *Mártonról* nevezett káptalan 1443 körül küldött a nagyváradai egyháznak. 5. Sz. *Bonifác* teste

és sz. *Defendens* vértanú ereklyéje, melyeket gróf *Forgách* Pál, nagyváradi püspök 1748-ban Rómából kapott, s jelenleg a váradi plebánia templomban tiszteltetnek. (U. o. 149. 150.)

Említésre méltó, hogy *Pázmány* Péter, bibornok és esztergomi érsek panazi *Pázmány* Miklós és *Tholdy* Margit szülöktől 1570-ben Nagyváradon született. (*Kereszturi*, II. 46. — *Frankl* V., *Pázmány Péter és kora*, I. 6. — *Rimely* K., *Hist. Collegii Pázmán. Viennae. 1865. 1 l.*)

A hajdani és most is létező szerzetes-rendi házak-templomok és egyéb intézetek közül nevezetesebbek:

a) A premontrei kanonok-rend sz. István vértanúról nevezett prépostsága.

A premontreiek ezen első prépostságát Magyarországon, a nagyváradi hegyfokon, 1130-ban II. István alapította, ki ugyanitt temettetett is el. A templomot, sz. *István* vértanú tiszteletére, állítólag még sz. István első apostoli királyunk építteté. A rend évkönyvei szerint *Herbert* apát Lotharingiából népesíté be. Elejénte a *zabrdovi*, később a *jászói* prépostnak lett alárendelve. 1219. körül, midőn II. Endre sz. *István* első vértanú egyházának *Tamást* adományozá, *Fülöp* prépost alatt *káptalani* méltóságra emeltetett. 1241-ben a *tatórok* feldúlták, de még 1273 előtt ismét felépült. Ez időtájt egyéb adományon kívül *Kristóf* gróftól György fiától *Vetyst* kapta. — 1294-ben itt tartotta a premontrei rend egyetemes káptalanát, vagyis nagy gyűlését. (*Czindár*, II. 64—66.)

Ezen prépostság, mely egyszersmind *hiteles hely* is volt, nemsokára bonyodalmakba keveredett. 1390-ben *Sylvester* prépost, a nagyváradi püspök és káptalan követelései ellen, melyek a rend jogainak megnyirbálására céloztak, tiltakozott. Tiltakozása azonban eredmény nélkül maradt; mi onnan látszik, mert a prépostság javai 1410-ig részint elhagyatva, részint elidegenítve valának, Visszaadatásukat érintett évben XXIII. János pápa rendelé el. — Később, midőn akár a prépostok gondatlan-

sága, akár a többi rendtársaknak, kiknek kötelessége volt a rendszabályok tekintélyét fentartani, hanyagsága következtében a szerzetesek engedély nélkül ide s tova szétmentek és barangoltak, hogy a társház végkép el ne pusztuljon és czéljának megfelelően. 1490-ben *Bálint* nagyváradai püspök a prémontreiek helyébe czisterezieket szándékozott letelepíteni, mi ellen azonban *György* leleszi fogadást-tett leleszi szerpap 1491-ben tiltakozott. *Miklós* sebestei püspök, és nagyváradai nagyprépost tanácsára tehát, II. *Ulászló*, hogy a perpatvarnak vége legyen, 1494-ben VI. Sándor pápa jóváhagyásával, a nagyváradai prépostságot minden javadalmaival együtt a *karthauziaknak* adta át. Vajjon a karthauziak a társházat s javait elfoglalták-e tényleg, kétséges; annál is inkább, mivel 26 évvel később, 1520-ban, valami *Imre* nevű, különben ismeretlen ember, ült a prépostság javadalmaiba, ki ellen nem a karthauziak, hanem *Ferencz*, prémontrei rendü *sághi* prépost tiltakozott. (*Schem. Cleri*, 1866. 14. l. — *Czinár*, II. i. h.)

A XVI. század zavarai közt majdnem egy egész századig királyi adományzás útján a világi papok viselték a prépostság czimét. 1566-ban a prépostság mindenestől megszűnt. — A XVII. század végén *Berzeviczy* András prépost és szepesi kanonok sürgetni kezdé a rend visszahelyezését, mit *Berzeviczy* halála után nemsokára, *Schöllingen* Ferencz perneki apát; ámbár a prémontrei rend főnökei nem apáti hanem préposti czimet viseltek és viselnek, 1705-ben meg is nyert. Egyesítvén aztán a *jászói* és *leleszi* prépostságokkal a *luki* (*Lucensis*) apátságnak adta át Morvaországban. Ezen apátok az 1715-iki 73-ik tvezikk értelmében Magyarország főpapjai és főrendei közt szavazattal birtak. Az egyesített három prépostságnak gondját u. n. kormányzók által viseltették, kik közül utolsó *Szenczy* István vala. *Luki* apátok azon időtájban *Kratochvíle* Károly s utána *Valler* Vincze voltak. (*Czinár*, i. h. — *Kereszturi*, I. 276.)

Szenczy István fáradhatlan buzgalma folytán Nagyváradon új társház épülvén, a *prémontreiek* oda ismét bevonultak. Az új társház nem azon a helyen épült, hol a

régi volt, mely lassanként végkép elpusztult, hanem a *pecze-szent-mártoni* meleg forrás melletti hegyfokon.*)

1729-ben gr. *Csáky* Imre elejente nagyváradi püspök, később kalocsai érsek, bibornok, s egyszersmind a nagyváradi püspökség kormányzója, a prémontreieknek Olaszban több külsőséget adott, kötelességökül tevén, hogy évenként 12 sz. misét szolgáljanak. (*Kereszturi*, II. 119.) — 1787-ben II. *József* császár a nagyváradi prépostságot is megszünteté. 1802-ben I. *Ferencz* ismét visszaállítá, s az idegen összeköttetésből kivonva, a jászói prépostsággal egyesíté.

A prémontrei kanonokoknak jelenleg *Pecze* (másként *Félix*-) *Szent-Mártonban* plebániájok, Nagyváradon pedig 8 osztályú nagy gymnasiumuk van, melyben az igazgatóval együtt rendszeren 12 rendtárs tanít.

Nagyváradi prépostok valának: 1219-ben *Fülöp*; — 1252-ben *Péter*; — 1273-ban *János*; — 1283-ban *Jakab*; — 1289-ben *János*; — 1308-ban *Márton*; — 1326-ban *Jakab*; — 1331—1335-ig *Péter*; — 1390—1396. *Sylvester*; — 1514—1520-ban *Imre*. (*Fejér*, *Csd. Dipl.* IV. 2. 128. l. — VII. l. 227. l. — 2. 230. l. — VIII. 3. 149, 520. 672. ll. — 6. 12. l. X. 1 636. l. — *Kereszturi*, I. 135.) — Czimzetes prépostok a világi papság kebeléből voltak: 1618-ban *Tolnay* István; — 1628-ban *Dobay* Zsigmond; — 1632-ben *Lázár* István; — 1638-ban *Pálfalvi* János; — 1646-ban *Lónyay* András. (*Lib. Reg. Eccles.*)

b) A klarissák kolostora sz. Anna tiszteletére szentelt templomukkal.

Már 1318-ban szándékozott a nagyváradi káptalan *Várad Velenczében* apáczákat letelepíteni. E czéla a sz. *ferencziek* zárdájával szemben 54 öl hosszú és 35 öl széles tért jelölt ki. E tervet 1338-ban gütkeledi *Báthori* An-

*) A várostól 1 mértföldnyire, Erdély felé a hegyek közt, *Hajó* falu mellett 19 foku meleg forrás van; nem messze tőle más szénsavas tartalmu szintén meleg 17 foku forrás az u. n. *Félix-fürdő* fekszik. (*Korabinszky*). Ezen forrásokból *Pecze* pataka ered, mely mellett Pázmány tanúsága szerint 1221 körül a *hévízi*, különben ismeretlen rendű apátság létezett.

drás, nagyváradai püspök ismét felkarolá és Nagy Páltól valamint *Csuha Miklóstól* 28 giraért, továbbá *Pellicarius* (Szücs) Páltól 14 giraért telket vett, hogy rajta sz. *Anna* templomához zárdát építsen a klarissáknak, kiket Pozsonyból volt lehozandó.

A nagyváradai klarissák adományul kaptak: egy fél szöllőt, melynek neve vala *Luka*, s melynek másik fele a sz. *Imre* herceg tiszteletére emelt kolostoré maradt; ismét egy fél szöllőt, melyet *Mochnak* hívtak, *Balázs* gróf és váradai polgár nejétől, *Erzsébettől*, ki azt férjének hagyományozta, de ennek csak élte fogytaig. Ez utóbb említett szőlőnek másik fele a sz. *Lélekről* nevezett kórház templomában levő, és sz. *Erzsébet* tiszteletére szentelt oltárnak volt szánva. Kaptak a nagyváradai klarissák a fennemlített *Erzsébet* grófnőtől még két malmot is. E végrendelet miatt, mely 1339-ben kelt és fentnevezett gütkeledi *Báthory* András püspöktől helybenhagyást nyert *Petermann* nevű szücs, *Konth* fia és mások, *Balázs* gróf ellen pört indítottak, mely a püspök ítéletlevele alapján 1340-ben az apáczák javára dőlt el. (*Act. Monial. Poroniens. 41. és 1. sz. — 59. cs. 19. sz. — 61. cs. 8. sz. — Kereszturi, I. 150. 280.*)

A sz. *Anna* temploma mellett letelepedett klarissák alapító levelét 1340-ben nevezett *András* püspök adta ki, melyben nekik adományzá *Szeben* és *Somogy* falvakat, (most puszták) Biharmegyében, továbbá két malmot a *Venzus* vagy *Vinzus* folyón, szőlőkkel és egy fürdővel, azon kikötés mellett, hogy a véduri jog övé legyen, aztán hogy a zárdában az isteni szolgálatot a sz. *ferencziek* végezzék, s hogy a zárda három kulcsának egyike a püspöknél, másika a sz. *ferenczieknél*, harmadika pedig a zárda főnöknőjénél legyen.

Az itt felsorolt javadalmak közül a nagyváradai klarissák 1552-ben még birtak *Várad-Velenczében* 8^{1/2} kaput, *Szebenben* hármat, *Apácza-Somogyban* nyolczadfelet.

A zárda, melyet az alapító püspök építtetett, szilárd köépitület volt. Az apáczákat, bele *László budai* olvasó-kanonok, a püspök általános helyettese, vezette be.

Birták még a klarissák felét azon külsőségnak, mely *malomhelynek* (locus molendinorum) neveztetett, s melyet *Lukács* nevű jótevő a káptalannak hagyományozott; továbbá a *szöllősi* határban fekvő völgynek azon részét, mely a dombok és *Héviz* (ma *Pecze*) pataka közt fekszik, — azon föltétel alatt, hogy az alapító és adományzó püspök rokonságából egy szüzet a kolostorba befogadni és ápolni tartozzanak.

A mi a klarissák zárdájában végzendő lelkeszi teendőket illeti, azok az alapító püspök eredeti rendelete szerint *Fülöp*, sz. Anna egyháza plebánosának hatásköréhez tartoztak egész 1351-ig, midőn, mint már érintők, a sz. *ferenczi*ekre ruháztattak át, azon kikötéssel, hogy a sz. *Anna* egyház plebánosa, daczára e változásnak, a klarissák javadalmainak jövedelméből egy harmadot kapjon, a többi az apáczáké maradván. (*Cod. Dipl. VIII. 4. 452. 581. — Kereszturi, I. 146. 151. 168. 283. — Acta Clariss. Posen. 41. cs. 20. sz.*)

A nagyváradi klarissák az említetteken kívül következő ingatlanokat szereztek, részint adományzás folytán, részint vétel útján:

1341-ben *Mészáros* János, más nevén *Buon*, eladta a klarissáknak *váradvelencei* telkét 10 giráért kispéuzben. Ugyanakkor *Miklós* tudós házát adta el.

1342-ben János és Miklós, *Brieczy* fiai, hogy bátyjuk, *András* püspök adományát a klarissák kolostora részére tettelegesítsék, *Szebent* ősi birtokaiknak másikkal, t. i. *Konul*-lal felcserélték és ezt a nevezett kolostornak alalmazsna címéu átadták, ismételvén a már említett föltételt, hogy családjukból egy vagy két szüz, általuk kijelölve, a zárdában eltartassék; azon esetre pedig, ha netalán a kolostorral czéljától eltérő intézkedés történnék, az adományozott birtok tulajdonossági joga maguknak és örökösöknek fentartva legyen. Ezen örökbevallást követé 1351-ben Nagy *Lajos* megerősítése.

1344-ben *Gergely* mester és *Beken* mester, néhai *Vásári* Miklós vajda fia, *Hevyow* (Héviz) patak mellett telket, a *scwleusi* (szöllősi) határban pedig több rétet és

szántóföldet adományoztak a klarissák kolostorának, fölmentvén azon javadalmakat joghatóságuk és minden fizetés alól. — Ugyanazon évben *Herolges* Máté fia László, váradvelencei telkének azon részét, mely a klarissák számára építendő fürdő mellett feküdt, 3 budai értékű dénárookban fizetett giráért nevezett apáczáknak eladta. — Szintén azon évben *Niger* (Fekete) János, nagyvárad esizmadia kakus (kakas)-utezai udvarának telkét eladta ugyancsak a klarissáknak 4 budai értékű denárookban fizetett giráért.

1345-ben *Faber* (Kovács) István, János fiával és feleségével, továbbá *Kerékgyártó* Pál, Márton nevű nagyvárad lakos fiaival, végre *Gergely* fia László, a klarissák zárdájának háta mögött fekvő telköket, amannak kibővítése végett 2, illetőleg $4\frac{1}{2}$ giráért és 60 garasért, a klarissáknak örök áron eladták.

1348-ban *László* pap, a nagyvárad káptalan prae-bendása, *várad-velencei* telkét, mely a klarissák sz. *Anná*-ról nevezett kolostorának fürdője mellett volt, az apáczáknak eladta 7 garasokban fizetett giráért.

1364-ben *Benczi* Péter mester, a budai káptalan éneklő kanonokja, szőlőt adományozott a klarissáknak, a *pálosok* kápolnája mellett, a sz. *István* oltárának adományozott szőlő szomszédságában, továbbá még egy mészárszéket is.

1366-ban *László* mester és *István* mester, *humruki* (homorodi?) főesperest, *Báthorg* János mester fiai, *kerek-somlyói* szüllejőket a várad határban sz. *Anna* kolostorának adományozták.

Végre 1408-ban *Eberhard* püspök egy házat és telket adományozott a klarissáknak. (*Kereszturi* I., 160. 161. 167. 187. 189. — *Acta Jesuit. M. Varad. funu.* 2. cs. — *Acta Clariss. Poson.* 4. 5. sz. — 59. cs. 8. 9. 11. 14. sz.)

A nagyvárad klarissák javadalmainak adományzás és vétel által történt további szaporodását illetőleg: 1419-ben *Zarkady* Ferencz, nagyvárad polgártól kaptak *Hévíz* pataka mellett, sz. *István* első vértanú egyházának területén, közel sz. *Márton* mezejéhez két-köves malmot.

Ennek örökbevallását helybenhagyta II. *András*, nagyváradi püspök 1422-ben.

1430-ban *Boros Tamás*, nagyváradi polgár örök adományul szöllejét adta a klarissáknak.

1496 körül *Thurzo Zsigmond*tól *Püspökiben* levő malomát kapták örök birtokul.

1499-ben *Miklós*, nagyváradi nagyprépost 300 arany forintot adott nekik örök alamizsnaként.

1515 körül *Perényi Ferencz*, nagyváradi püspök helybenhagy egy adományt, mely által a klarissák ismét egy malom birtokába jutottak.

1528-ban *Nyilas Benedek*, a Bihar város határában *Kis-Keres* folyó mellett általa épített malom birtokjogának felét, miután ugyanannak másik felét említett *Perényi Ferencz* püspök a klarissáknak adományozta, 50 arany forintért ugyanazoknak eladta. (*Cod. Dipl. X. 6 490. l. — 7. 315. l. — Kereszturi, I. 217. — §. XIX. XX. II. 210.*)

Mikor szünt meg a zárdá, biztosan tudni nem lehet; valószínű, hogy a mohácsi csata után még egy darab ideig fenmaradt, míg végre a vallási újítások által felidézett belvillongások és pártusák alatt a XVI. század második felében végkép elpusztulván, az apácák, úgy látszik, Pozsonyba vonultak vissza, javaik pedig potyára jutván, szétdaraboltan idegen kezekre kerültek. Ilyen eltulajdonított zárdai javak voltak a többi közt névszerint: *Andaháza, Szecsőd? Lelösi, Apát-Somogy, Töttelek*, — birtokrészek *Nagykéren, Görbeden* és *Jánosdán* egy 8 $\frac{1}{2}$ telekből álló nemesi kuriával és azon házhelylyel, hol hajdan a klarissa kolostor kertje és egyháza volt; továbbá a már többször említett *Szeben*, most pusztá, melyet egy századdal később *Benkovics* püspök az általa Nagyváradon letelepített jezsuitáknak szánt; végre *Királyság* és *Donát*, (jelenleg *csongrádmegyei*) puszták, melyek hogy valaha szintén a nagyváradi klarissákéi voltak, mutatja I. *Ferdinándnak* 1557-ben kelt adományzó levele, melyben nevezett javadalmakat, további királyi tetszésig, *Horváth-Marinith* Ferencznek adta birtokul, (*Acta. Jesuit. Várad. 1. cs. 20. sz. — Lib. Reg. Saec. II. 296. l.*)

c) A sz. ferencziek kolostora, előbb a minoritáké, később a szigorúbb ferenczieké, a sz. Lélek tiszteletére szentelt egyházzal.

A sz. *ferencziek* (minoriták) e zárdája, melynek alapítója ismeretlen, már 1301-ben létezett; mi onnan következik, mert rongált állapotban levén, jötevők adakozásából ez évben megnyitattott. Az *egri custodiatus* alatt volt a temploma mint a czimben már említettem, a *szent Lélek* tiszteletére volt szentelve.

1341-ben *Balázs* gróf nagyvárad-i lakos neje Erzsébet, a nagyvárad-i kolostoroknak osztott kegyes adományok közt, a ferencziek zárdájának egy palástot ajándékozott, mely nyest-bőrrel volt bélelve; elrendelése továbbá, hogy míg él, nevezett kolostor, bizonyos szöllejéből évenként egy hordó bort kapjon; végre sirját is a ferenczieknél választá.

1448-ban V. *Miklós* pápa alatt János („*S. Angeli*“) pápai követ befolyása következtében, a kolostor a minoriták kezéről a szigorúbb ferenczieknek sz. *Üdvözítőről* nevezett tartományára szállt át, s a *gyulai custodiatus* alá helyeztetett. E zárdá az által is neveztesse lön, hogy benne 1536. 1539. és 1564-ben a rend tartományi közgyűlését tartotta. (*Kereszturi*, I. 149. 280. 282. — *Schem. Ordin. S. Franc. Prov. Marian* 1851. 18. l.)

Az ország zivataros századaiban a sz. ferencziek igen sokat szenvedtek; majd szétverettek; majd ismét visszahelyeztettek. Sokszor önfeláldozásuk által meghálálhatlan szolgálatot tettek a vallásnak s a keresztény emberiségnek. Így p. o. 1692-ben, *Nagyvárad* ostroma és bevétele alkalmával, maguk is megfogyva, mint lelkészek az ostromlottak és ostromlóknak egyiránt, a mennyire lehetett, a legjobb szolgálatokat tevék. Ők végezvén *Nagyváradon* a plébániai teendőket, az eretnekek és hitetlenek, névszerint az *ariánok* és *mohammedanok* megtérítése körül fáradhatlanok voltak. *Rákóczy* zendülése alatt száműzettek ugyan, de nemsokára ismét visszatértek. — Zárdájok és templomuk 1712-ben lángok martalékává levén,

kis házikókban laktak a *Körös* partján, a régi székesegyház mellett, a *jezsuiták* kápolnája közelében, — s alalmaztat gyűjtögettek zárdájok és templomuk fölépíthetősére. Látván nyomorgásukat gróf *Csáky Imre* püspök és kalocsai érsek, 1726-ban *Várad-Olasziban*, az országuton a kórház felé *Párizs-pataka* mellett zárda és templom számára telket adományzott nekik, mihez *Biharmegye* 100 frtot és hetenkint 24 szekeres és ugyanannyi kézi napszámot adott. (*Kereszturi*, II. 88. 89. 116. 117.)

A nagyvárad-i sz. *ferencziéknél* sz. misékre s egyéb sz. ezéla letett kegyes alapítványok közül, melyekért a köteles sz. miséket még 1732-ben is a fölperzselt és pusztulásnak indult *Benkovics*-féle templomban végezték, a következőket találtam följegyezve:

1745-ben *Makay Ferencz*, nagyvárad-i kanonok 4525 frtnyi alapítványt tett le, mely összegből 2500 frt a *szegedi*, 1925 frt pedig a nagyvárad-i zárdát illeti. Ered.

1756-ban gr. *Forgách Pál*, nagyvárad-i püspök 1300 frtnyi alapítványt tett le, fele részben a *debreczeni*, fele részben a nagyvárad-i zárda számára. — Ugyanczen évben *Laskovics László* és neje *Mária* 650 frtot tettek le alapítványul.

1768-ban *Sepchi László* ujoncz a nagyvárad-i zárdában 2000 frtot alapított sz. misékre. *Szakács Borbála* ugyanazon évben a fő oltár előtti lámpára 500 frtot adományzott. Ered.

1771-ben *Szász Zsuzsánna*, néhai *Boronkay Sándor* özvegye 500 frtot.

1776-ban *Salamon József*, nagyvárad-i kanonok 200 frtot; végre 1779-ben *Husztly Mátyás* 100 frtot tettek le alapítványul sz. misékre. (*Acta. Convent*, 1—8. sz.)

II. József császár a nagyvárad-i sz. *ferencziéket* is eltörülvé, a zárda vagyona kamarai kezelés alá került, mely 1788-ik év december 2-án általadványt állított ki a kolostor belsőségéről, mely 1244 □ ölnyi volt, s mely aztán a tervezett *várad-olaszi* plébánia telkévé vált.

A sz. ferencziek *salvatorianus* tartományának titkárai voltak: 1745-ben *Schráb Antal*; — 1768-ban *Nagy An-*

drás: — 1770-ben *Piszavcsik István*; — 1772-ben *Papp Primus*; és 1781-ben *Oszvald Maternus*. (U. o. 9. sz.)

d) A pálosok két társháza, Váradon és Várad mellett, sz. Jeromos tiszteletére.

A pálosoknak Nagyváradon két konventjük volt, egyik *Várad-Olasziban*, másik a városon kívül, a melynek temploma sz. *Jeromos* egyházatya tiszteletére volt szentelve. E két konventet egymással nem szabad összetévesztetni, miuthogy mind a kettőnek más-más alapítója volt. A pálosok *várad-i* konventje sz. *Jeromos* tiszteletére megkülönböztetendő még ugyancsak a pálosoknak egy másik konventjétől, mely szintén sz. *Jeromos* tiszteletére volt ugyan szentelve, de békésmegyei *Gyulán* állott, melyről alább még meg fogunk emlékezni.

A pálosok *várad-olaszi* monostorát alapítá gr. *Csáky Imre* bibornok és kalocsai érsek, mint a nagyvárad-i megye püspöki kormányzója. Ő, miután 1723-ban *Mosóczy András* atya, *Várad-Olasziban Nyitray* Ferencztől 120 frtért házat vett, a pálosok számára még megszerzé 1724-ben *Wagner* Kristóf házát 50 rén. forintért és 5 köből buzáért, továbbá 1725-ben *Tóth* György házát 14 frtért és 2 köből buzáért. 1730-ban aztán ezen házakat és telkeket a konvent felépítésére szükséges anyagokkal együtt, minden teher alól felmentvén ama telkeket, átadá a pálos atyának azon kikötéssel, hogy érte és utódaiért naponkint egy sz. misét szolgáljanak. Ugyanekkor *Pollentáry* Ferencz nagyvárad-i kanonok, a *püspöki* szőlőhegyen levő szöllejét, mely az alapító szavai szerint „*Mocz-Molna oldalán* a laposon“ feküdt, s melyet ő 50 frtnyi adósság fejében birt, szintén a pálosoknak adományozta. (*Protoc. Paulinor. I. cs. 745. l.*)

1733-ban a bibornok 10,000 db téglát és 10 mázsa vasat eszközölt ki a kir. kamara kormányzóságától a pálosok építendő konventje számára. — *Okolicsányi* János püspök 1736-ban *Várad-Olasziban*, a püspöki lak mellett levő egyházat, a mellette levő rakhelylyel s a hozzá tartozó

telekkel együtt, melyet hajdan a *ferencziek* birtak, a nevezett egyháznak minden kiváltságaival és előjogaival együtt, a pálosok rendjének adta, azon felhatalmazással, hogy ott monostort építhessenek. Hogy ezen rendelkezésnek semmi foganatja sem volt, onnan tűnik ki, mert 1740-ben gr. *Csáky* Miklós püspök a pálosoknak, kiknek különben is bőkezű jóttevőjük volt, társházát más, mint állítá, biztosabb helyre tervezé, és számára 55 ölnyi tért ki is hasítottatott. Ugyanakkor gr. *Forgács* Pál nagyváradi kanonok e czélra 1000 frtot tett le a kir. pénztárnál kamatozás végett, azon föltétel mellett, hogy ha a pálos atyák a kijelölt helyen nem laktának, az alapított összeget az *elefánti* konvent kapja meg, sz. mise szolgálat fejében, mit minden hóban és minden kántorböjt alkalmával tartozzának végezni. (*U. o. és Eccl. Cam. 71. cs. 2. sz.*)

A pálosok másik nagyváradi konventjét, mely *Váradon* kívül sz. *Jeromos* tiszteletére épült, mint Pázmány és a rend regestuma tanusítják, 1335-ben a *Fügi* vagy *Függyi* család alapítá, habár a pálosok évkönyvei a 120. l. és *Gyöngyösy* 22. fej. alapítását előbbre teszik. — A sommás kivonat 195. l. szerint a nevezett nemes család tagjai, és pedig *Móricz* és *János* a pálosok sz. *Jeromos* egyházának birtokrészt adtak.

1524-ben birtokba-helyezés történt néhai *Függyi* *Móricz* hasonnevű t. i. fügyi (biharmegyei) és 13 jobbágy telket magába foglaló birtokába a pálosok javára, kik azt *Miklós* püspöki plébánostól alamizsnakép kapták *András* és özvegy *Sólyomy* szül. *Függyi* *Anna* ellenében.

1539-ben küvesi *Chibek* *András* *Chák* *Mihály* *Kechedi* (Keszteg?) részének harmadát (Biharban), melyet 200 frt fejében zálogul birt, ugyanily czimen s ugyanazon összegért remete sz. *Pál* fiainak eladta. (*Prot. Paul. 1. cs. 1. cs. 3. sz.*)

A pálosok eme két konventjének további történetét illetőleg, valamint arra nézve is, mikor és mily körülmények közt szüntek meg, semmit sem fedezhettem fel.

e) A sz. Ágoston-rendűek kolostora sz. Miklós tiszteletére szentelt egyházukkal.

A kolostorról, melynek mind alapítója, mind alapítási ideje ismeretlen, — (valószínűleg a 13-dik században keletkezett,) — semmit sem tudhatni, csakis sz. *Miklós* templomáról történik említés, és az mondatik róla, hogy sz. *István* első vértanú váradi egyházának *Vetis* (Vetés) nevű földjén feküdt, mely *Kristóf* gróf adományozása folytán nevezett egyházra ment át, *István* ifjabb király adományozása folytán pedig *Simon* grófnak, *András* fiának lett birtoka, érte pedig *István* király 1265-ben a sz. Ágoston-rendű remete-rendnek készpénzt vagy más telket adott. Az Ágoston-rendűek váradi kolostorának 1339-ben, a fönebb, c) alatt említett *Balázs* gróf nagyváradi lakos neje, *Erzsébet* szüllejéből évenként 2 hordó *bort* és temetési napja alkalmából selyem ruhát hagyományozott. (*Kereszturi*, I. 149. 151.)

f) A Jézus-társaságiak társháza sz. Egyed templomával.

A jezsuitákat Nagyváradra somlyói *Báthory* István erdélyi fejedelem, később Lengyelország királya hozta be, s átadá nekik sz. *Egyed* egyházát Várad-Olasziban, mely hajdan apátsági templom volt, s melynek a XIV. században *Iván* és *Miklós* voltak lelkészei. (*Pray*, *Hier.* II. 148.) Az alapítási tényről tanúskodik a nevezett egyház rectorának bevezetése *Tóth-Telek* biharmegyei jószág birtokába, mely régente a nagyváradi káptalané volt, de a magyarországi karok és rendek által az 1556-ban Kolozsvártt tartott gyűlésen II. *János* király adományozása folytán *henczidai Horváth* Jánosnak adatott át, ennek magtalanlansága miatt pedig *Báthory* István lengyel királyra és testvérére *Báthory* Kristóf erdélyi fejedelemre ruházott át, az előbbitől pedig új adományzás czimén a fent említett egyháznak adományoztatott. Hit. (*Act. Jes. Várad.* 2. cs. 1. sz.) Ezen adományozáshoz járult 1576-ban *Bá-*

thory Kristófé, ki *Bagy* Máté váradi szöllejét ennek magtalanlansága miatt elvevé és a városnak adta azon meghagyással, hogy jövedelme a róm. kath. iskola növendékeinek eltartására fordítottassék. (U. o. 5. sz.)

Miután a jezsuiták sz. *Egyed* templomát a protestansoktól visszavették és 1584-ben tényleg elfoglalták, *Báthory* István ismét adományozó levelet adott ki, melyben a nevezett rendnek adta *Gyapjút* és *Tarjánt* Biharmegyében. 1585-ben ugyanő a jezsuiták sz. *Egyed* egyházának és társházának adta, a tizedek elengedése mellett, *Nagy-Kért* és birtokrészeket *Gyapjun*, *Orosziban*, *Jánosdon*, *Görbeden*, *Andaházán* és *Zeveskődön*? Biharmegyében, melyek *Telegdy* Miklós magtalanlansága miatt estek rendelkezése alá. Megjegyzendő, hogy *Báthory* Istvánnak unokája, *Báthory* Zsigmond 1588-ban a reformátusok *medgyesi* gyűlésének határozata és pressiója folytán, a Jézus-társaságiakat birtokaiktól megfosztani volt kénytelen. (U. o. I. 1—4. — *Keresztury*, II. 51.) A fentebb idézett 1585-ik évben *Báthory* István fejedelem megerősíté *Challai* László végrendeletét, melyben *sarkadösi* vagy *lelösi* birtokát s több ingóságát a jezsuitáknak hagyományozta. Következő 1586-ik évben ugyanőket a nagyváradi szőlőhegyen és másutt birt szölleikben fölmenté a tized és kilenced alá. Ered. (*Acta Resid. Jes. Várad. 2. cs. 1. 14. sz.*)

A jezsuiták részére magán-emberek által történt adományozásokról következőket találtam följegyezve: 1603-ban *Rácz* Mihály Várad-velenceze telkét a hozzá tartozó kertnek felével, mely *Pázmány* György és *Somogyi* Bertalan telkének szomszédságában feküdt, *Madarász* (Auceps) Jánosnak, a jezsuiták jószág-kormányzójának, 20 magy. forintért eladta. Ugyanazon *Pázmány* György, *Rácz* Mihály és *Ledy* János belsősége közt fekvő, már említett birtokát egészen, szintén a jezsuitáknak adta örök áron, 32 magyar forintért. Említendő itt még, hogy *Gyapjút*, a mai pusztát illetőleg, annak 1675-ben birtokosa, *Kranjyk* István közt egyrésztől, más felől pedig *Ali-Iszpatia* török közt (talán a vidék parancsnoka volt) egyesség jött létre az iránt, hogy a jezsuiták minden jobbágytelek után egy eszászári tallérot kapjanak. — 1723-ban *Khobalth* Anna,

néhai *Ruprecht* özvegye, gyümölcsös kertjét, mely 300 frtra volt becsülve, s a nagyváradai vár alatt feküdt, a jezsuitáknak örök áron eladta. (U. o. 1. cs. 27. sz. — 2. cs. 5. 6. 17. sz.)

A mi a nagyváradai jezsuiták iskolai ügyeit illeti: 1699-ben történt *Benkovics* Ágoston püspök örök-bevallása 6000 rh. frtról, mely összeget nevezett főpap két elemi tanító tartására rendelé, azon kikötéssel, hogy ha a nagyváradai társházat a jezsuiták elhagynák, említett összeg két nagyvárad-megyei hitküldér eltartására fordíttassék. Azon esetre pedig, ha a *nagy-kereki* birtok ama 6000 frtért a jezsuiták társháza számára megszerezhető lenne, megigéré, hogy ezen összeget rögtön ki fogja fizetni. — Hit.

1702-ben ugyanő *Szebent* (most pusztá) Biharmegyében, melyet 1342-ben *András* püspök a klarissáknak adott, mely azonban a nevezettek zárdájának elpusztulása után a *véduri jog* czimén a püspökre szállt vissza, a jezsuitáknak örök alapítványul adta, kikötvén, hogy ezen birtok jövedelme, előbbi alapítási czéljának megváltoztatásával, a Jézus-társaságiak iskolai intézményeire fordíttassék. *Benkovics* püspök ezen kívül elrendelé, hogy a nagyváradai jezsuiták *Olasziban* a *Bocskay*-féle zendülés előtt birt állomásukba és a hozzá tartozó birtokba visszahelyeztessenek.

Ide tartozik *Esztoráz* (Eszterházy) Pál nádor 1702-iki adománya *Selendy* János a jezsuiták nagyváradai rendháza rektorának kezébe, ki ezen adományt, mely *Panasz és Tóth-Telek* falvakból és *Tarján* pusztából állott Biharmegyében, az isteni tisztelet emelésére s az ifjuság nevelésének előmozdítására a rend számára elfogadta. (U. o. 2. cs. 16. 21. 24. sz. — 3. cs. 3. sz.)

1735-ben *Molindes* Ferencz, az ausztriai tartomány provinczialisa, felhatalmazá a nagyváradai társház rektorát, hogy *Okolicsányi* János, nagyváradai püspöknek 3000 frtról szóló alapítványát egy *szónoklattani tanszék* felállítására elfogadhassa.

1746-ban gróf *Csáky* Miklós, nagyváradai püspök, a jezsuiták temploma és társháza mellett egy telket adott,

mely „arany korona“ telkének neveztetett, fölmentvén azt minden uradalmi teher alól, azon rendeltetéssel, hogy rajta *nemes ifjak* számára nevelde építtessék, és azon fölhatalmazással, hogy hozzá, az általa letett összeg alapján, a jezsuiták társháza és a városháza közt fekvő kerteket is megszerezhessék.

Végre 1773-ban, midőn a rend feloszlattatott, a kir. kamara összeírást rendelt el és létesített a jezsuiták minden külső és belső javairól, telkeiről és szőlleiről, azokról is, melyek a fennebb érintett *nevelde* alapjához tartoztak. Ilyenek voltak p. *Várad-Olasziban* egy telek, melynek hossza 57, szélessége 44 öl volt, egy nagyobb és két kisebb házzal; továbbá a nagyvárad hegyfokon a „nagy“ vagy „templomszőlleje“ nevű 56 kapás szőlő; úgyszintén az uri terhektől ment *Keresztes* nevű 25 kapás szőlő, melyet lelke üdvére *Farkas* István nagyvárad kanonok hagyományozott a rendnek. (U. o. 2. cs. 3. 7. sz. — 3. cs. 31. sz.)

A jezsuiták az imént felsorolt javak és birtokokat illetőleg több vitás és pörös ügybe keveredtek. Így p. 1729-ben a nagyvárad társház tiltakozott *Zsembery* István ellen, ki a jezsuiták Gyapjú nevű jószágán egy birtokot erőszakkal elfoglalt.

1737-ben ugyanő tiltakozott a nagyvárad káptalan ellen, mely *Nagy-Kért* egészben, és *Görbedet* $\frac{3}{4}$ részben bitorolta.

1744-ben egyességre léptek gróf *Csáky* Miklós, nagyvárad püspök felhatalmazottja egy felől, más felől pedig a jezsuita-rend *Jánosda* nevű jószág birtoka iránt, — melyet megosztani nem lehetett, — aképen, hogy annak jövedelméből $\frac{3}{4}$ rész a püspöké legyen, $\frac{1}{4}$ pedig a jezsuitáknak jusson. Ezen egyesség 1755-ben gr. *Forgách* Pál alatt azzal foganatosított, hogy a templom, a temető, a pópák lakása és a kántoré, a szálló-házzal (dom. quarterialis), a koresmával és a legelővel együtt közösek maradjanak. Hit.

1749-ben vizsgálat történt az iránt, hogy a jezsuiták a második *Rákóczy*-féle zendülés után birtokában voltak-e *Görbednek*, melyből őket *Bakó* János nagyvárad prépost kitudta.

Ezen vizsgálatot követte 1750-ben egy másik vizsgálat az iránt, vajjon a jezsuiták ugyancsak az említett *Rákóczy*-féle zendülés után ugyanazon jószágoknak azon $\frac{3}{4}$ -ét bírták-e, melyet *Palugyay*, társházi rektor, elfoglalt, mely azonban, az ő visszatérése után az országgyűlésről, ismét visszafoglaltatott. — Ugyanazon évben a jezsuiták nagyváradai társháza tiltakozott *Cséfa*, *Bikacs*, *Barakony* és *Gyéres* biharmegyei falvak lakosai ellen, kik e rend szomszédos *gyapjúi* és *tarjáni* uradalmába betörték, és ott szántóföldeket és erdőrészeket bitoroltak. (U. o. 1. cs. 6. 13. 14. 15. 19. 28. 29. sz.)

A jezsuiták nagyváradai társháza által szerzett szőlők közül a következőkről történik említés: 1705-ben *Székely* István a nagyváradai hegyen fekvő szőlőjét *Sötét-ág* nevű tanyájával együtt a jezsuitáknak 12 magyar forintért eladta.

1714-ben báró *Buchenberg* Anna Renata, néhai gróf *Löwenburg* Frigyes özvegye, nagyváradai szőlőjét, férje és leánya lelki üdvére, azon kikötéssel adta a jezsuiták nagyváradai társházának, hogy annak bora a sz. misékben használtassék, a fennmaradó rész pedig a *várad-olaszi* templomnak jusson. Ered.

1724-ben Krümb *Lőrinez* ugyanott az „*aranyos hegy*“-en fekvő szőlőjét, melyet első neje a jezsuitáknak hagyományozott, ezeknek tényleg átadta.

1728-ban *Molnár* Katalin lelki üdvére *Palant* (Palánk) nevű szőlőjét adományozta a jezsuitáknak.

1735-ben szintén *Molnár* Katalin *omlási és szentjánosi* szőlőit ugyancsak a nagyváradai szőlőhegyekben, a jezsuitáknak adta azon kikötéssel, hogy a helybeli sz. *ferenczieknek* 60 frtot fizessenek.

1746-ban gróf *Csáky* Miklós nagyváradai püspök a jezsuitáknak szőlőit, melyeket előbb 1576—1579-ig többen és különféle czimen bírtak, u. m. a *Keresztesít*, *csorgóit* másként hegyszélit, a *két-diófást*, a sz. *István-hegyen* levő *Babasszölleje* nevűt, a kalvaria körül az u. n. *templomszölőjét*, a *kövér-oldalit*, a *görög-oldalit* és a *rózsa-hegyit*, valamennyit a nagyváradai szőlő-hegyeken, melyek együtt véve 190 kapásak voltak, minden tized alól felszabadította.

1764-ben *Nagy Lőrincz* és neje *Kristian Zsuzsanna* nagyvárad-i szöllejeket, mely a jezsuiták *diófás* nevű szölleje mellett feküdt, s melyet *Szénásy Annától* 280 rh. forinton vettek, a jezsuitáknak 260 rh. forintért eladták. (U. o. 2. cs. 2. 8. 13. 14. sz. — 3. cs. 15. 17. 18. sz.)

A jezsuiták javára tett kegyes alapítványok és egyéb adományozások közül még a következőket említjük.

1704-ben gróf *Felsz*, a nagyvárad-i vár parancsnoka, azon összegből, melyet közszükségek fedezésére kapott, a jezsuita *hitküldéreknek* és a sz. *ferenczieknek* bizonyos összeget adott, megtoldván azt *Farkas István* kanonok hagyományával, melyet ez a megholtak lelki nyugalmaért alapított.

1736-ban *Molnár Katalin* a jezsuiták nagyvárad-i társházának előlegesen 60 frtot hagyott, hogy ezek halálakor érte sz. misét tartsanak és temetését keresztel tartsák.

1747-ben a nagyvárad-i jezsuiták a premonstreiek *váradolaszi* konventjétől, vagyis a várad-hegyfoki, sz. *István* első vértanúról nevezett, premonstre-i prépostság akkori kormányzójától 1500 frtról szóló adás-vevési szerződés alapján *gyógyszertárt* vettek s így jogot szereztek ottan gyógyszereket árulni, a miről gróf *Csáky Miklóstól* kivált-ságos levelet is kaptak.

1766-ban *Szenczy István*, babolesai apát, 1000 frtot tett le azon czélból, hogy azon összeg az egyház kebelébe a Jézus-társaságiak nagyvárad-i templomában visszatértek javára fordittassék. (*Acta Resid. Soc. Jes.* 2. cs. 15. 32. sz. és *Fundat.* 2. cs. 11. 17. sz.)

Midőn 1773-ban a jezsuiták feloszlattattak, a magy. kir. udvari kamara a feloszlattott rend nagyvárad-i társházának javait is összeírtni parancsolá. Ezen összeírás szerint a nagyvárad-i jezsuiták uradalmát képezte: *Tarján*, *Gyapjú*, *Jánosda* $\frac{1}{4}$ része, úgyszintén *Tóth-Telek* és *oroszi pusztáké* is. A *várad-olaszi* jezsuita társház a *Körös* partján, szemben a várral feküdt. Hossza 76, szélessége 40 öl vala. Volt benne 8 szoba, 6 cella a rendtagok számára, 1 étterem, konyha, éléskamra és pincze, mely 3000 hor-dóra (tinna) volt számítva. Mellette, sz. *Egyed* egyháza

14²/₆ öl hosszú és 6 öl széles vala. Egy földel alatt a társházzal volt a *gyógyszertár* labororiummal. A jezsuiták kertje a vár kerületén feküdt. A szerzet tizedmentes szőlői, u. m. az *aranyos-oldali*, és a *szénás* szőlő, a nagyvárad hegyen feküdtek. *Panaszon* birt még a jezsuita rend egy malmot is. (*Acta. Jesuit. 3. cs. 31. sz.*)

A nagyvárad i jézus-társasági ház rektorainak névsora.

1702-ben rektor volt *Selendi János*, — 1717-ben *Sodar Mátyás*, — 1726-ban *Zombori Márk*, — 1735-ben *Ribics xav. Ferencz*, — 1743-ban *Csiba Mihály*, — *Palugyay*, — 1749. 50. 53-ban *Riberics János*, — 1758-ban *Peringer András*, — 1762-ben *Buzás Ker. János*, — 1772-ben *Vajkovics Imre*. (*Acta Resid. 2. cs. 9. sz. — 3. cs. 3. 5. 7. 10. 20. sz. — Acta. Fund. 1. cs. 7. 13. sz. — 2. cs. 7. 9. 15. sz.*)

g) A kapuczinusok rendháza Sarlós Boldogasszony tiszteletére szentelt templomukkal.

Ezen zárdát alapítá 1727-ben keresztzségi gróf *Csáky Imre*, nagyvárad i püspök, házat pedig és telket hozzá egy másik nagyvárad i püspök t. i. báró *Luzsénszky István*, akkor még nagyvárad i kanonok adott. 1836-ik év jun. 21-én a zárd a templommal együtt, — nem tudni hogyan gyuladt ki, — leégett, de már 1838-ban *Lajtsák Ferencz* nagyvárad i püspök és a káptalan bőkezűségéből ismét fölépült. Ezen zárdában a gvardiánnal együtt van 6 áldozár és 3 laicus testvér. (*Schem. Ord. 1858. 17. l.*)

h) Az irgalmasrend várad-olaszi rendháza.

Alapítását köszöni poroszlói *Gyöngyösi György*, sz. Jakabról nevezett pilisi apátnak és nagyvárad i kanonoknak, ki 1760-ban b. *Patachich Adám* nagyvárad i püspök beleegyezésével 25000 rh. frtnyi készpénz és egy 2000 frt

értékű majorság és szőlő erejéig terjedő alapítványt tett le az *irgalmas* rend javára. Ezen alapítványt ehrenfelsi *Paál* Gáspár, római birodalmi lovag, a *B. Szűz luczentiai* apátja és nagyvárad-i kanonok, 1792-ben új adományokkal u. m. a rendház egy részének kiépítésével, a gyógyszerár teljes felszerelésével és 6 ágy alapításával gyarapította. — Elkészülvén így a rendház felszerelt kápolnájával együtt, az irgalmas-rend tagjai végre elfoglalták, birván már akkor meghalt alapítójuknak templomi és házi szereit, képeit, konyhakészletét, kocsiját két lovával, buzáját, sertéseit és ruháit is stb. A föltételek, melyek alatt az irgalmas-rend a nagyvárad-i rendház birtokába bevezettetett vala, hogy az irgalmas-rend a nagyvárad-i papneveldőnek egy szőlő fejében, melyet a papneveldőnek kellett volna kapnia, 800 rh. forintot; a boldogult alapító gazdasszonyának, *Bobovicz* Máriának pedig, illő eltartás fejében évenként 30 frtot fizessen; továbbá, hogy a már megállapított ágyaknak gondját viselje, s azoknak számát szaporítsa, valamint, hogy ha a viszonyok megkívánák, mindkét nembeli szegény betegek számára másik menedékházat is felállítani s azt 60 frt erejéig gyógyszerekkel ellátni tartozzék. (*Keresztury, II. 197. 311.*)

Az irgalmasok nagyvárad-i rendházának későbbi jótéevői voltak: 1849-ben *Loeffler* János nagyvárad-i kanonok s a *B. Szűz Körös-melletti kereki* apátja, ki az irgalmasok kórházában két ágyat alapított a nagyvárad-i papság beteg tagjai számára. 1853. 1855. és 1860-ban *Horányi* Ferencz, szintén nagyvárad-i kanonok és ker. sz. *János* nagyvárad-hidfői prépostja, továbbá *Szaniszló* Ferencz nagyvárad-i püspök és *Szilasy* János nagyvárad-i kanonok, kik egyenkint egy-egy ágygal szaporították az alapított helyek számát. (*Schem. Cler. 1866. 116. l.*)

i) Az Orsolya-szűzek zárdája Várad-Olasziban.

Ezen zárdát alapította 1771-ben *Szenczy* István, nagyvárad-i éneklő kanonok és a *B. szűz babolesai* apátja, bevezetvén oda 6 zárdá-szüzet 3 szolgálóval. 1765-ben intézkedés történt, hogy két hittanuló, kik a magyar nyelv-

ven kívül a németben és tótban is jártasak valának, a zárda-szüzek segítségére legyenek. Céljául tűzte ki az alapító ezen intézetnek, hogy benne előkelő leányok a hittanon kívül más szükséges elemi ismeretekből is oktatást nyerjenek, valamint hogy a nyelveken kívül a női nemnek szükséges munkákban való gyakorlottságot is elsajátítsák. Alapítványul *Szenczy* István kanonok biztos helyen elhelyezett 20,000 rh. forint tőkét, melynek kamatjából ruházatra és egyéb szükségletekre a ház főnöknőjének 200 frtot, a többi zárda-szüzeknek egyenkint 150 frtot, két szolgálóra pedig és ház gondnoknőjére fejenkint 50 frt, összesen 1100 frt volt kiszabva, a fennmaradó 100 frt pedig a kolostor pénztárába félretétetni rendeltetett különféle előre nem látható szükségletek fedezésére. A zárda összes jövedelme eredetileg tehát 1200 rh. frtra rugott.

Ezen alapítványhoz még következő föltételek voltak kötve. Mindenek előtt tartoznak az orsolya-szüzek alapítójukért naponként imádkozni; tanítványaiktól tandíjat el nem fogadhatnak; köteleztetnek növendékeiket jól oktatni és neveltetni; ha valaki közülök meghal, senkit a püspök tudta nélkül fel nem vehetnek; végre hogy ha valakit a hajadonok vagy más nemes hölgyek közül, a nagyvárad püspök vagy káptalan tudtával maguk közé fölvesznek, annak számára elégséges ellátást kötelesek követelni.

A nagyvárad orsolyák zárdájába a rendtagok Kassaról jöttek. Maga a kolostor egy 8000 frton vett házból készült két külváros közt. Mellette van a fallal kerített kert, szobák, 3. iskola és kápolna. A kolostor és kápolnaszerű temploma sz. *Anna* tiszteletére van szentelve. Mindezekről 1771-ben megerősítő levelet adtak ki gróf *Eszterházy* Károly egri és báró *Patachich* Ádám nagyvárad püspökök. (*Keresztury*, II. 316.)

A zárda személyzete 1866-ban a főnöknőn kívül állt 15 materből és 3 sororból, kik négyosztályú felsőbb elemi iskolában magyar és német nyelvet tanítanak és pedig kül-tanodában és belső neveldeben. A fentebbiekhez járult még 7 soror. (*Schem. Cleri*. 1866. 117. l.)

k) Paulai sz. Vincze szeretetről nevezett leányai.

Ezen zárda-szüzeket Nagyváradon b. e. *Szaniszló* Ferencz honosította meg, 1858-ban a szathmári anya-intézetből. Vett számukra egy házat s azt kibővíté és mindennel fölszerelé. Alapítványul 32,600 forintot tett le urbéri kötvényekben. *Szent Vincze* leányai itt tanítással és neveléssel foglalkoznak. Jelenleg összesen már három intézetök van Nagyváradon: az, a melyről most volt szó; a *várad-olaszi*, melyet *Nogáll* János, nagyváradí kanonok alapított; és a harmadik *Várad-Velenczében*. (*Schem. Cleri. 1866. 118. l. és 1875. 110. l.*)

2. §.

ADONY (ÉR- és NYIR-),

a B. Szüz prémontrei prépostsága.

Jelenleg hazánkban négy Adony nevű hely létezik: *Adony* mezőváros Fejérmegyében, *Tisza-Adony* Beregben, *ÉR-Adony* Biharban és *Nyir*-(hajdan *Monostor*-)*Adony* Szabolcsban. Mi itt a két utóbbiról szólunk. Mindkét helyen hajdan *prémontrei* prépostság létezett.

ÉR-Adony, mint már említök, fekszik Biharmegyében az érmelléki kerületben, nem messze *Székelyhida* mezővárostól és *Ottomány* valamint *Gálos-Petri* falvaktól, — Debreczentől négy, Nagyváradtól hét mértföldnyire, az *ÉR* partján. A prépostságnak védszentje volt sz. *István* első vértanú. — Az ér-adonyi prépostság az 1294-ik évben tartott egyetemes rendi gyűlés határozata folytán a *lucon-i* (*lucensis*) apátság (helyesebben prépostság) alá lön rendelve. Később a Prémontre-ban összegyűlt atyák az egyes prépostságokat a tartománybeli prépostságok főnöksége alá rendelvén, a magyar rendtagok kérésére 1516 ban az *ér-adományi* prépostság is a *jászóvári* prépost főnöksége alá került. (*Annal. Ord. I. 185. — Czinár, II. 3. 4.*) — Az *ÉR-adonyi* monostor most már régóta romjaiban hever és

sem alapítójáról, sem pedig történetéről a felhozottakon kívül egyebet felkutatni nem sikerült.

A magyar kir. kamarai levéltár okmányaiban következő adatokat találtam, melyek *ÉR-Adonyra* s az ottani magánosok birtokviszonyaira némi világot vetnek:

1337-ben kelt I. Károly király adománylevele, melynek erejénél fogva *Naghvozoli* (Nagy-Vazuli) Miklós és egyeneságú maradékai *ÉR-Adony* birtokát egészen és biharmegyei *Félegyházát* (jelenleg puszta) felerészben kapták. Ezen adománylevélnek záradékát 1453-ban gróf *Palóczy* László országbíró, István dömösi prépostnak kiadta, ki *ÉR-Adonyt* illetőleg *Vetésy* Miklós ellen a kir. kuria előtt pert indított. (*N. R. A. 522. cs. 5. sz.*)

1469-ben Mátyás király újbóli adományzása által több birtokrész *ÉR-Adonyban* és egyebütt *Upor* László és két osztályos testvére, t. i. Pongrácz és Tamás kezére jutottak, kik azokba beigtattattak. (*U. o. 717. cs. 6. sz.*)

1510-ben esere-szerződés jött létre, egyfelől niveghi *Torday* Miklós, másfelől pedig özvegy *Marochay* Györgyné szül. *Farkas* Katalin, továbbá ennek leánya Hedvig, férjezett *Sasváry* Györgyné és ez utóbbinak *László* nevű fia és *Fruzsina* nevű leánya közt, a nagyváradi káptalan előtt, *ÉR-Adony* birtokát illetőleg, mely az utóbbiakról az előbire szállt át. (*U. o. 847. cs. 41. sz.*)

1574-ben *Spáczay* Erzsébet, kenderesi *Beke* Mihály, aztán *Nagy Tamás*, végre *Seléndy* János özvegye egyfelől, másrészről néhai szántói *Becsky* István fia György és leánya Anna, férjezett *Kálnásy* János, valamint Dorottya férjezett lövő-petrii *Petry* István és mások közt egyesség jött létre, mely szerint az egyezkedő felek elseje az utóbbiak kezére *Vasadot* és *ÉR-Adonyt*, mely birtokokat hagyomány útján kapta, 114 magyar forintért vissza bocsátotta. (*U. o. 956. cs. 36. sz. 2. §.*)

1594-ben a magy. kir. kuria parancsára törvényes megintés történt a leleszi konvent, mint tanú, előtt *Farkas* Jakab részéről, ki néhai *Farkas* Ferencznek Demeter fiától való unokája volt. Ezen megintés vonatkozott *Eöcz* Anna nászhozományának fölvételére. *Eöcz* Anna t. i. *Seléndy* László fiának Boldizsárnak volt özvegye, *Se'éndy* Bol-

dizsár pedig *Farkas György Anna* nevű leányának volt fia. A nászhozomány vonatkozott némely birtokrészekre *Bekenben, Zékegyházán és Ér-Adonyban*, továbbá egy köházra és több szőlőre Tokajban. (U. o. 936. cs. 27. sz.)

Arról, hogy *Ér-Adonyban* a *Báthoryak* is birtak, tanúskodik *Báthory Gábornak, Báthory István* fiának 1606-ban történt birtokba helyezése a Szatmármegyében fekvő *ecsedí* uradalomhoz tartozó jószágokba, melyek közt említetik *Ér-Adony* is Biharban és *Báthor Szabolesban*. — A *Károlyi* család ér-adonyi birtokosságát illetőleg említendő nagykárolyi *Károlyi Lászlónak* 1689-ben kelt végrendelete, többrendbeli ősi, hozományi és vett uradalmak felől, melyek közt *Ér-Adonyról* is történik említés, — a mely végrendeletben a boldogult fia *Sándor* és leányai, u. m. *Judith* férjezett *Palocsay Istvánné* és *Éva* férjezett *Ujfalusi Andrásné*, továbbá ezeknek gyermekei illetőleg a végrendelező unokái, t. i. *Teréz* és *Erzsébet* javára történt intézkedés. (U. o. 916. cs. 42. sz. — 965. cs. 35. sz.)

Az *ér-adonyi* prépostsággal, úgy látszik, egykorú volt a *nyír-adonyi* *) prépostság Szabolesmegyében. Hogy a *Nyír-Adonyban* szintén létezett prépostság, arról a történetírók ugyan hallgatnak, de a kir. kamarai levéltárban levő okmányok a XIV. századból, hangosan tanúskodnak. Ezen okmányokban t. i. említés történik az *oduni, odoni* és *monostoros-adonyi* monostorról, továbbá az *odonmonostori* egyházzól, valamint az ottani prépostról és annak javadalmairól. Különben melyik rendhez tartozott és mily ezime volt, nem tudhatni. Valószínű, hogy *prémontrei* rendű volt és mint fiók-intézet az *ér-adonyi* prépostsághoz tartozott. — Nagyobb világosságot vetnek az itt elmondottakra a következő adatok:

1321-ben két telek, melyek az *adonyi* (Oduu) prépostság uradalmához tartoztak, két fél között elosztatott, és pedig *Báthory Briccius* gróf és ennek *András, János*,

*) Ezen prépostságot, habár az *egri* érsekség területéhez tartozik, az itt tárgyalt két *prémontrei* prépostság közt levő viszonyosság és a *Báthoryak* ottan létezett hajdani birtokai miatt, e helyen látszott czélszerűnek besorolni.

Leukus (Lukács?) és Matuz (Máté?) nevű fiai közt egy felől, más felől pedig János és Mihály közt, kik György fiai valának, mindkét fél kölesönös szavatossága és 50 márkányi kötelezettsége alatt.

1355-ben egyesség jött létre azon birtok - felosztási perben, melyet néhai *Rakomazy* Benedek fia Pál, mint felperes indított a királyi kuria előtt László, György és István, néhai János mester fiai és Briccius unokái, továbbá Péter, néhai Leukus fia, mint együttes alperesek ellen. Ezen egyesség folytán, mely a nádor pecsétje alatt kelt, a nagyváradi káptalan jelentése szerint, felperesnek jutott néhány rész *Adonymonostoron* (Szabolesban), továbbá *Abrámban* (vagy *Abrányban*) és *Kis-Bátorban* (Hevesmegyében), — kivéve egy curialis telket *Adonymonostoron*, mely az ottani *préposté* volt, — kivéve továbbá még más jószágokat, melyek a *Hodos* család tagjaira szálltak át, továbbá *Albanset* (Albestet Biharban), *Rakomazt* (Szabolesban), *Vidmonostrát*, *Morhot*, *Bakacsakot* (Baka), *Fjzedet* (Füzegy), *Zilyt* (Szilt), és *Botont* (talán Batoryt), melyek az *adonymonostori* egyház birtokai valának, s melyek ezen prépostnak többi javadalmaival feloszthatlan állapotukban meghagyattak. Az erre vonatkozó okmány kelt 1357-ben. (*U. o.* 777. cs. 4. sz. — 841. cs. 17. sz.)

1430-ban *Báthory* István, György és Mihály több az *adonymonostori* határban fekvő telek birtokába, melyeket hajdan *Báthory* Miklós birt, visszahelyeztettek. (*N. R. A.* 1127. cs. 32. sz.)

1433-ban néhai *Báthory* György fiai, György és László, a többi közt *adonymonostori* részöket, melyet per útján Lászlótól és Istvántól, néhai *Külcsey* (Kölcsey) István faitól visszaszereztek, néhai Szaniszló fiának Istvánnak és egy másik Istvánnak, néhai *Báthory* János fiának illetőleg *Báthory* Péter unokájának, — 14 és $\frac{1}{2}$ arany forintért, továbbá 20 királyi forintért (100 *quartinggal* számítva forintját)*) mint váltságdíjáért, melyet ezek az odaitelési és birtokbahelyezési levélért az elül említett két *Báthory* testvér helyett fizettek, végre 350 frt negyed-

*) Lásd: „Magyarország pénzei“ című művem II. 50. l.

részeért (100 denar), melyet nevezett birtokrész váltásdíj-
jául említett *Külcsey* Lászlónak szintén lefizettek, örök
időkre átruházták. (U. o. 14. cs. 80. sz.)

1446-ban a *leleszi* konvent jelentést adott az iránt,
hogy *Monostor-Adony, Abrám* (Nyir-) falvak és *Nyir-Báthor*
mezőváros határában fekvő jószágokból, további *Báthor* me-
zőváros „*Krisztus teste*“-uteza és *Tóth-uteza* nevű részeiben
fekvő belsőségeiből, valamint *Vasvári, Mérk, Komond, Töke-
Terebes* (Zemplénben) fekvő egyéb birtokokból, melyek
utoljára *Báthory* Tamás és János fiaéi, illetőleg Péter un-
okájái valának, megszakadás miatt, tehát fi-örökös hiá-
nyában a leányokat illető negyed kihalított, a többi
részek pedig, mint a *tokaji* várhoz tartozó birtokok, egy
tömegben hagyattak. Hit. (U. o. 801. cs. 20. sz.)

1561-ben néhai mihályi *Hodos* Pál leánya *Dorottya*,
Orgonás Gábor neje, *adonyi* részét (Szabolcsban) *Némethy*
*Ferencz*nek, a *tokaji* vár kapitányának, a nagyváradai káp-
talan előtt elzalogosította. (U. o. 31. cs. 41. sz.)

1585-ben *Báthory* István gróf *adonyi* birtokát és
berenczi malmát 5500 magyar forintért szintén elzalogosi-
totta *Zokolyi* Györgynek. (U. o. 394. cs. 23. sz.)

A *Báthory* családot, mely, mint láttuk, a fennemlített
uradalmak főbirtokosa volt, azokban követték a zeleméri
Kamarás család tagjai. Így p. 1592-ben Szabolcsmegye
közgyűlése előtt *Zathy* Katalin, néhai *Vay* Katalin leánya,
s így anyai ágról néhai *Vay* Balázs és neje Katalin szü-
letett *Kamarás* János unokája, mint felperes részére, *Ka-
marás* Miklós ellen, — ki néhai *Kamarás* Miklós fia, né-
hai *Kamarás* János unokája, néhai *Kamarás* Benedek kis-
unokája és néhai *Kamarás* László és nejének *Erzsébet*nek,
Zeleméri László leányának ösunokája volt, — kelt egy
odaitelési okirat birtokfelosztási perben, nevezett *Kamarás*
János birtokait illetőleg, melyek *Zeleméren* (most puszta)
Monostor-Adonyban, Bűdön és *Thegeden* valának (Szabolcs-
megyében). — Ugyanily ítélet hozatott és okiratilag is
kiadatott 1598-ban *zeleméri* vagy másként *zeleményi Ka-
marás* János fölperes ügyében, birtokfelosztási egyenlősé-
gét illetőleg *Zelemér, Tedej* vagy *Tege-Bűd* és *Monostor-
Adony* határában fekvő birtokokra nézve, özvegy *Henyey*

Margit mint hozományos és *Kamarás* Miklós, néhai zelemeri *Kamarás* Miklós fia, mint alperesek ellen. Hit. (U. o. 194. cs. 40. sz. — 824. cs. 24. sz.) — *Nyír-Adonyban* jelenleg van egy plebániai templom sz. *György* tiszteletére. Védura gróf *Károlyi* György. (Schem. Cleri. Agr. 1873. 1844. l.)

4. §.

DEBRECZEN,

szab. kir. város egyházi intézetei- és épületeivel.

Debreczen, Biharmegyének mind kiterjedésre mind lakosainak számára nézve legnagyobb városa, a Tiszán túli nagy síkságon fekszik és nagyban üzött kézműiparról, híres vásáraitól, különösen marha-kereskedéséről régóta híres hely. — *Debreczen* neve szláv eredetű. Midőn t. i. a magyarok az országot elfoglalták, szlávokat találtak Debreczen környékén, kik az ottani bőség és olesóság miatt e helyet *Dobrá-dcenának*, vagy *Dobrudzeninek* neveztek.

Debreczen vidékének történetkori első lakói a *géták*, kiket Nagy Sándor meghódított, s kik *Sarmis* vezéröktől, *Sarmitáknak*, vagy görög nyelven *Sauromatáknak* nevezettek. A rómaiak alatt a *dákok* neve alatt fordulnak elé. *Traján* császár *Decebal* vezéröket legyőzván, római iga alá hajtotta őket. Közvetlenül a magyarok bejövetele előtt, mint Béla király névtelen jegyzője bizonyítja, VI. *Leo* bizancki császár azon részeket, melyek a *Szamos*, *Maros* és *Tisza* közt fekszenek, — hova esik Debreczen vidéke is, — *Mén Márót*, kozár fejedelemnek adta használatba; *Árpád* fejedelem azonban ezt a földet is meghódította. — Körülbelül ugyanekkor jöttek be a *bessenyők* is, kik más néven *izmaelitáknak* is nevezettek és a *zsidók*. (*Szücs, Debreczen város történelme, I. 25. 28. 36—38. 42—46.*)

Eredetéről Debreczennek semmit, legrégebbi történetéről pedig igen keveset lehet tudni. A tatárok beütése óta számtalan bajon és viszontagságon esett keresztül. E pusztító csorda Debreczent ismételve is zaklatá és sz. *An-*

drás templomát, mely már IV. Béla előtt is fennállott, romba dönté. A tatárok kivonulása után *Dousa* (Dósa) András, ki Debreczennek és vidékének azon időtájban ura volt, sz. András templomát is fölépítteté és pedig azon a helyen, a hol most a reformatusok nagy temploma áll. Ez a *Dósa* András 1317-től 1322-ig erdélyi vajda is volt, és öt megyében, u. m. *Biharban, Szabolcsban, Szathmárban, Zemplénben* és *Szolnokban* legfőbb *király-bíró* működött. 1322-ben a *nádori* hivatalra emeltetvén, nagy érdemeket szerzett, *Róbert Károly* király megkoronáztatása, illetőleg a szent koronának *Apor László*, erdélyi vajdától való visszaszerzése körül. *Dósa* Endrének ezen hűségese ragaszkodását tekintve, *Nagy Lajos* 1364-ben a *Dósa*-család kérelmére, azon kiváltságot adta a *debreczeni* polgárságnak, hogy *saját bírójuk és esküdtjeik* ítéljenek fölöttük, és hogy *debreczeni* polgárt sem *személyes* sem *dologi* ügyben idegen helyen elfogni, vagy bármiként zaklatni ne legyen szabad, hanem minden pörös ügyeik a város területén és saját városi hatóságuk által intéztessék el. (U. o. 52. — 54. 56. l.)

Debreczen *Zsigmond* király idejében erődített hely volt. E mellett tanúskodik 1392-ben kelt adományzó levele, melyben *Gara Miklós* nádornak más várakkal együtt Debreczent is odaadományozta. 1405-ben szintén *Zsigmond* király *kiváltságos levele* által elrendelé, hogy *Debreczen* városa fallal vétessék körül és megerősíttessék, polgárai békében hagyassanak; továbbá mindazon jogokkal és szabadalmakkal élhessenek, melyeknek élvezetében *Buda* volt, a királynak azonban, évenként 300 arany forintot fizeszenek készpénzben vagy terményekben; továbbá a király ajtónálló mesternek szintén évenként 6 frtot adjanak, aztán minden *czéh* a kir. lovázmesternek egy *müvel* szolgáljon, ha pedig maga a király hozzájok jő, egy napi eltartásáról gondoskodjanak; végre elrendelé, hogy bírójukat szabadon választhassák, a ki pereiket szintén szabadon intézhesse el, főlebbezés tőle a *budai tanácshoz*, vagy a *tárnokmesterhez*, innen pedig a királyhoz történjék. — A mi a város körfalának építését illeti, az az ország folytonos zavarai de egyszersmind úgy látszik, költséges volta

miatt is, végkép abban maradt. — 1405-ben hasonló kiváltságos levelet adott ki a király, melyben a városnak vásár-tartási engedélyt adott sz. *György és Nagyboldogasszony* napjától 15 teljes napra. Később vásáros napok lettek remete sz. *Antal*, sz. *György, Nagyboldogasszony* és sz. *Dénes* napja. (*Korabinczky*.)

Zsigmond király, ki sokszor igen szűk körülmények közt volt, Debreczen városát, a vámmal és más jövedelmi forrásokkal együtt, kivéve a város részére szállított sóért járó vámot, 1410-ben 3000 arany forintért *Baliczky* Andrásnak elzálogosította. Ugyanő 1414-ben Debreczen lakóit a vám alól felmentette. — 1421-ben *Vuk* vagy *Voik*, másnéven *Brankovics György*, szerb fejedelem, Debreczent zálogba kapta. — 1431-ben, midőn a király már négy év óta távol volt az országból, a föld népe, a debreczeniek tetteles részvéte mellett, fellázadt és csak általános megkegyelmezés által volt lecsendesíthető. Kevéssel ezen lázadás lecsillapítása után történt *Hunyady* János győzelme a törökön. — 1439-ben és 1440-ben *Albert* és I. *Ulászló* királyok megerősíték Debreczen szabadalmait, melyeket Zsigmondtól kapott. (*Fejér, Cod. dipl. X. 5. 79. l. — Szűcs, i. h. 66. 68. 72—75. l.*)

Hunyady Jánost eme győzelemért, melyben *Brankovics* is közreműködött, I. *Ulászló* király az által jutalmazá meg, hogy őt erdélyi vajdává tette. Ugyanő *Brankovics*tól *Világos* várát kapta. Később, midőn az látszott, hogy a törökkel 1444-ben Szegeden kötött béke megszegésében, melyért *Ulászló* halállal lakolt, de még inkább a várnai veszedelemben, *Brankovics*nak is része volt, *Hunyady* János őt 30 év óta birt javaitól megfosztá s azokat 1450-ben *Debreczennel* együtt lefoglalva tartá; következő évben azonban *Brankovics*csal barátságos egyességre lépett, mely által a két férfiú közt fennforgó viszályos ügy akként lön elintézve, hogy *Brankovics* *Hunyady*nak esküszegés és becsstelenség büne alatt örök barátságot fogadott, minek nagyobb megerősítésére unokáját, *Erzsébetet*, *Katalin* nevű leányának és *Czilley* *Ulriknak* leányát, ki azonban zsenge korában elhalt, *Mátyásnak*, *Hunyady* János fiának nőül oda ígéré; ha pedig halála után neje *Jerima* vagy fiai

ezen egyességet megtámadnák, várai, u. m. *Munkács*, *Debreczen*, *Szatmár*, *Nagy-Bánya* és mások János kormányzóra és fiaira szálljanak. (*Szücs, i. h. 75—81. l. — N. R. A. 1524. cs. 6. sz.*)

Mennyire kegyében tartá *Hunyady* János és fia *Mátyás* király *Debreczen* városukat, a következőkből kitűnik. Hunyady János 1452-ben, miután megtudta, hogy *Mata Szabolesban* és *Balmaz* (Balmaz-Újváros), mely birtokokat *Kapitán* Pálnak adományozta, mindig *Debreczen* városához tartoztak, említett adományzását visszavonta. (*N. R. A. 1750. cs. 23. sz.*) — 1458. 1463. és 1471-ben *Mátyás* király, királyi elődeinek adományzásait megerősítve, *Debreczen* lakóit a kamarai terhektől valamint a *vámtól* és *harminczadtól* felmenté. Megerősíté továbbá azon kiváltságokat is, hogy ügyeik saját választott birájuk által intéztessenek el. Ezeken felül szabad *végrendeleti* és *költözködési* jogot adott *Debreczennek* és 1479-ben átvitte *Nagyváradról* *Debreczenbe* a lerakodási jogot áru-cikkekre nézve, mi által a *debreczeni* vásároknak fontossága és nagy hire lön megalapítva. 1483-ban és 1484-ben szintén *Mátyás* király *Debreczen* lakosainak egy arany forintnyi telek-adót engedett el. (*Szücs, i. h. 87—92. l.*)

1593-ban *Rudolf* király *Debreczen* városának azon kiváltságot adta, hogy valamennyi ott dolgozó kézműves, kézműveikre nézve a *harminczadtól* és a kir. *vámtól*, valamint minden más ilyenmű terhektől az országnak bármely részében ment legyen. Ezen kiváltságot 1609-ben *II. Mátyás* és 1662-ben *I. Lipót* királyok megerősítették. Ez utóbbi király 1667-ben a *debreczeni görögöknek* és *ráczoknak* egyenlő polgári jogok tekintetében szabad ipart és kereskedelmet, a vallás szabad gyakorolhatása tekintetében pedig egyházat és iskolát építeni engedett. (*N. R. A. 929. cs. 51. sz. — 962. cs. 37. sz.*)

Az eléadottakon kívül *Debreczen* még számos más kiváltsággal és szabadalommal birt, melyeket az ország királyaitól nyert vala. Így p. a *debreczeni* polgárok gondjára és örökülésére voltak bizva a város határába eső erdők, a *hortobágyi* puszta és a *Hortobágy* folyó. Azon földmivesek, kik a törököktől való félelemből *Debreczenbe*

költöztek át, azt a kiváltságot nyerték, hogy valamennyien a debreczeniek jogaiban és szabadalmaiban részesültek és azon szolgálai munkákra, melyekkel előbbi uraiknak tartoztak, többé nem szoríthattak. A debreczeniek a különféle bűnök és csinek elkövetőit városuk határában elfoghatták és letartóztathatták, úgy hogy erre másnak joga nem volt. Ha valamely férj fiutód nélkül meghalt, az ősi javakból $\frac{1}{4}$ -rész, a férj saját szerzeményéből pedig $\frac{1}{2}$ -rész az özvegyet illeté, az ekként fenmaradt részek pedig az atyafiaknak és rokonoknak jutottak. — Debreczenben mindenki, akár nemes volt akár nem, minden terhet és fizetést úgy volt köteles viselni, mint a többi polgárok. Ha valaki Debreczenből kiköltözött, bárhol telepedett is meg, ha visszatérni akart, azt, ott hagyván a hagyandókat, szabadon tehetette. Ha valamely jobbágy Debreczenben letelepedett, előbbi földesuraik őket többé nem zaklathatták. Végre ha valaki végrendelet nélkül halt meg és különben örököse se volt, hagyatéka a szegények házára esett. (*N. R. A.* 945. cs. 32. sz.)

Mátyás király 1484-ben törvénytelen származású fiának, *Corvin Jánosnak*, *Lipó* és *Opol hercegének* s fiörököseinek, édes anyja, *Szilágyi Erzsébet* végrendeletének értelmében, *Munkács* várát, a hozzá tartozó uradalommal és *Debreczent* ottani udvarával és palotájával együtt átadta. Meghalván a király, *Corvin János* a debreczenieket azon jogok, szabadalmak és kiváltságok élvezetében, melyeket királyi atyjától kaptak, megerősíté. Debreczen városa ez időtől fogva zálogi jog czimén több urat cserélt. Így p. 1487-ben ura volt *Czudar Jakab*, 1492-ben pedig kamicsai *Horváth Márk*, horvátországi bán lett azzá; kitől azonban, durva és kegyetlen bánásmódja miatt *Corvin János* Debreczent visszavette, mi által még ugyanazon évben *Derencsény Imre* lett az úr Debreczenben, továbbá *Turmezőváros* és *Varsány* felében (Külső-Szolnok megyében), 8000 arany forint erejéig. — 1498-ban *Corvin János* herezeg *Török Imrének* biztosítékul Debreczent adta. 1505-ben II. *Ulászló* Debreczent *Szakmáry György*, nagyváradi püspöknek; 1510-ben pedig *Zápolya Jánosnak* adta. (*Szücs*,

i. h. 92–96. l. — N. R. A. 17. cs. 60. sz. 1087. cs. 40. sz. — 1094. cs. 18. sz.)

A mohácsi vész után Debreczent I. Ferdinand morei *Chöler* Lászlónak, *Zápolya* János pedig 1526-ban királyi joggal artándi *Artándy* Balázs és Pál testvéreknek adta; kik közül az utóbbi akkor marmarosi főispán volt. Debreczenen kívül az *Artándy* család és örökösei számos más javadalmakat kaptak még Biharban és Szabolcsban. *Zápolya* Jánosnak ezen adományzását 1529-ben I. Ferdinand király megerősíté. — Debreczen ideiglenes birtokos urai közt említik még *Serédy* Gáspárt is, kinek Ferdinand király e várost 50,000 forintért leköté, mely lekötés azonban, minthogy tényleges birtokba-helyezés nem követé, érvénytelen maradt.

1536-ban Debreczen városának, és pedig János király adományzása folytán, zálogos birtokosai valának enyingi *Török* Bálint és János, később pedig *Laszki* Jeromos, ki 1541-ben halt meg.

1562-ben I. Ferdinand chorgói *Nagy* Gábor, *Panith* János, *Gaal* Bertalan, *Sopronczay* Márk és fiörököseik részére az egri káptalanhoz birtokba-helyezési parancsolatot küldött le több uradalom birtokát illetőleg, melyek erpali *Vas* Katalin, néhai *Dersy* Ferencz özvegyének halálával megszakadás miatt örökös nélkül maradtak, s melyekhez *Debreczenben* is tartozott birtokrész és pedig a Boldogfalva-utezában. (N. R. A. 947. cs. 11. sz.)

Török Bálint, már főnebb említett *Török* Imre fia, a ki Corvin János uradalmainak kormányzója volt, Debreczen védurává vergödvén föl, hatalmas befolyása által nagyon sokat lendített 1536 óta a reformatiónak Debreczenbe való behozatala és ottani meggyökeresedése mellett, mely törekvésében neje, Katalin, *Pempflinger* Márk leánya, hiven kezére járt.

1556-ban *Izabella* királyné alatt, *Török* János I. Ferdinand király részéről pártütőnek lön kinyilatkoztatva; minek következtében az egész várost, tehát a felségsértési bűnben elmarasztalt *Török* Jánost illető fele-részt is ennek testvéreére Ferenczre ruházta át, királyi tetszésig, azon meghagyással, hogy a város polgárai azt az 500 frtot,

melyet eddig az *egri* várnak fizettek, ezután is évenként megfizessék és a jogfosztott Török Jánost Debreczen fele részének birtokába be ne bocsássák s neki annak jövedelmében részt venni ne engedjenek. (*Szücs, i. h. 164. 187. l. — N. R. A. 1004. cs. 65. sz. — 1087. cs. 40. sz. — 1715. cs. 16. sz.*)

A Török-család ezen ágának egyik ivadéka volt Török István, Ország Borbála fia. Közte 1601-ben egy részről, más felől pedig homonnai *Drugeth* Bálint és neje Török Fruzsina, Török Ferencz leánya, továbbá bedegi *Nyáry* Pál, mint Török Zsuzsannával nemzett fiai- és leányainak gyámja és gondnoka közt Debreczen birtoklását illetőleg egyesség jött létre, mely szerint Debreczen a női ágon számozott unokák vagyis nevezett *Drugeth* közt és *Nyáry* Pál fiai és leányai közt vala felosztandó. A birtokfelosztás jeléül Török István Újváros biharmegyei és Debreczenhez tartozó birtoknak két teljes részét a felpörös Török-féle nőági örökösöknek adta át. Ezen törvényes és egyszersmind tényleges intézkedésnek következtében 1619-ben az ország rendei és karai bedegi *Nyáry* István és többi testvérei javára Debreczen birtoklását illetőleg, mely Török István halála után végkép rájok szállt át, ajánló levelet küldtek Bethlen Gábor fejedelemhez. (*N. R. A. 1087. cs. 40. sz.*)

János király halála után *Soliman* török szultán védurasága alatt Debreczen urai voltak *Izabella* és fia *János Zsigmond*. Utánuk Debreczen Erdélyhez s az erdélyi fejedelmekhez szított folytonosan, kik alatt, névszerint *Báthory* István, *Kristóf*, *Zsigmond* és *Gábor*, továbbá *Bocskay* István, *Rákóczy* Zsigmond és ifj. *Bethlen* Gábor alatt, ki különösen igen sokat tett Debreczen emelkedése érdekében, sok viszontagságon ment keresztül.

1564., 1568., 1580., 1623., 1625., 1681., 1727., 1802., 1805. és 1811-ben nagy tűzvészek pusztították. A középületek, a reformátusok nagy temploma s az iskolák szintén leégtek. Járványos mirigyek is többször dühöngtek Debreczenben, így p:

1405. 1458. 1500. 1563. 1585. 1625. 1709. 1739-ben és legutóbb 1830-ban a nagy *epemirigy*. Ellenséges betö-

rések és pusztítások is gyakran sanyargatták a várost. 1565-ben *Székely* Antal, szathmári várparancsnok, rátört Debreczenre s a váracstot felgyujtván, pénzt, drágaságokat, barmokat s egyéb tárgyakat 2500 fit értékeig összerabolva magával elhurezolt. — 1572-ben egy tolvaj banda rabolta ki a várost. Majd a *tatórok* pusztították. Alig hogy ezektől megszabadult, a *hajduk*, pusztai pásztorok, kezdtek zabolátlankodni, rabolni, pusztítani és gyilkolni, kiket végre *Bocskay* István, nagyváradi várparancsnok, kit 1605-ben Erdély fejedelmévé is megválasztottak az erdélyi karok és rendek, az által szoritott vissza a béke és rend korlátai közé, hogy nekik Szabolesban állandó területet és nemesi kiváltságokat adott, mi által az u. n. „*hajdu-városok kerület*“-ének veté meg alapját. — 1706-ban *Rabutin* sanyargatá Debreczent. Ekkor történt egyszersmind azon fájdalmas eset, hogy a debreczeni ref. collegium jól felszerelt könyvtárát a katonák kirabolták. (*Bethlen, Histor. Transsylyv. XIII. k.*)

Mindezekre s még több más érdekes eseményre nézve, melyek Debreczen, előbb mezőváros, most már közel 200 év óta sz. kir. város történetére világot vetnek, hasznos szolgálatot tesz *Szücs* István, akad. tag, „*Debreczen város történelme*“ című műve, mely 1872-ben főleg a városi levéltár forrásaiból merítve 3 kötetben látott napvilágot. Mi is, a mennyiben művünk célja kívánta, többször használtuk e művet.

A debreczeniek által birtokolt javadalmak, uradalmak és birtokok közül említettnek: *Nagyerdő*, *Apafája*, *Mátha* és *Urrét*, melyeket 1583-ban *Báthory* Zsigmond megújított adományzás által adott Debreczennek. Zálog fejében bírták a debreczeniek 1744-ben *Ohát*, *Zám* (Szabolcsban), *Hegyes*, *Bánk* és *Fáncsika* pusztákat Biharban; — 1795-ben *Máta* és *Elep* pusztákat Szabolesban.

1692-ben a szepesi igazgatóság részéről az összes helybeli *tized* 850 kassai köbölért, mit a nagyváradi magtárba kellett befizetni, haszonbérbe adatott Debreczennek. Az 1695-iki u. n. „*Aichbichliana conventio*“ szerint pedig 1000, 1693-tól kezdve fizetendő, magyar forint adóért, 100 köbölnyi *harminczadot* és *tizedet* kellett szintén a magtárba fizetnie. (*N. R. A. 1193. cs. 6. sz. — 1198. cs.*

6. sz. — 1492. cs. 27. sz. — 1743. cs. 39. sz. — *Szücs, i. h. I. 215.*)

Mit és mennyit kellett Debreczennek üzetni, midőn a török iga alatt volt, olvasható *Szücsnél, I. 199—204.*

Debreczen 1693-ban emeltetett fel a szab. kir. városok rangjára, s ilyenné az 1715-ben országgyűlésileg is kikiáltatott. Jelenlegi határa pusztáit is ide számítva, 17 □ mértföldre terjed ki. Intézetei és épületei közül nevezetesebbek: A *reformatusok* nagy temploma két toronnyal, a reformatus kis és nagy collegium, a *városháza*, a katolikusok kéttornyú temploma sz. *Anna* tiszteletére, a *czukor-gyár*, a *vasuti s katonai* épületek, a gőzmalmok, a gazdasági iskola, a *fürdő* és *lövölde*. — A város környékén Biharban és Szabolcsban, összesen 48,000 holdnyi területen összesen 23 pusztta van, u. m. *Ohat, Mátá, Zám, Elep, Kis- és Nagy-Álomzug, Kösüszeg, Hegyes, Ebes, Szepes, Boldogfalva, Pác, Bánk, Fánicsika, Haláp, Nagy- és Kis-Gút, Sávuskút, Nagy-Csere, Parlag, Monostor, Zelemér és Macs.* — Erei és más csatornaszerű vizei: az *Árkos-vize, Hortobágy, Kadarcs, Tócsa és Kondoros.* — Szőlőhegyei, illetőleg dűlői: *Köntös, Hatvan-utczai, disznóturás, pósta, tócsós, téglás, varga, boldogfalvai, homok, csapó, séta, sexta, új, vén és Csige* nevet viselnek. Debreczennek 6 főbb utczája van, u. m. a *hatvani, piacz-, varga-, Czegléd-, csapó- és Péterfia-utcza.* Kapuja 8 van, és pedig: a *hatvani, német-* (hajdan sz. László kapuja), *Miklós-, váradi* (előbb boldogfalvi), sz. *Anna-, csapó-* (hajdan homok-utczai), *Péterfia-utczai*, mely nevét *Péterffy* Jakab hires városi tanácsostól kapta, és a *mester-utczai* kapu. Lakosainak száma *Szücs* szerint 46,565, kik 3702 házban laknak. Helvét hitvallásuak 38913, róm. katolikusok 5223, zsidók 1594 (az 1875-iki nagyváradi Schematismus szerint már 1899), ágostai hitvallásuak 441 gör. katolikusok 246, és néhány gör. n. e. vagy keleti. (*Szücs, i. m. I. 18—25.*)

A XVI. században volt Debreczenben egy uradalmi váracsszerű kastély, ugyanott, a hol később a *csapó-utcza* keletkezett. Ugyanitt egy házat 1551-ben *Kopányi Mihály Ötvös* Lőrincznek 70 frtért örök áron eladott. — Debreczen földesurának kuriájához tartozott 1565 és 1582 kö-

zött azon rét, mely most *Nagy-Csere* pusztán *Kuria-rét* nevet visel és egy másik a nagy erdő mellett, melynek neve szintén egész a mai napig *Úr-réte*. Később a városra szállottak át. — A *harminczad* és *sóhivatal* 1565 után a *Batthyányi-utczában* voltak, mely annak előtte *harminczad-utczának* neveztetett. A *sóhivatal* a 18. század közepén az *Anna-utczai* kapun kívül állandó helyet kapott. — Debreczenben a földesurén kívül még más nemesi *udvarok* is voltak. Így 1527-ben János király megerősíté *Mátyás* király 1484-iki adományzását a *Kardos*-család részére, a mely adományzás értelmében nevezett kuria minden közteher viselésétől fel vala mentve. Ezen kuria, úgy látszik, a városházával szemben a *varga-szin-utcza* elején volt. (*U. o. 134—136.*)

A város czimerét a *husvéti bárány* képezi, dicsfénytől környezett és jobbfelől hátra tekintő fejjel, továbbá szintén jobbfelől zászlót tartó előlábbal. Ezen czimer márványköbe vésvé a régi városházán már a XVI. században megvolt, honnan 1828-ban az új városházára vitték át. Ugyanily czimer látható a *helvét* hitvallásuk kisebb temploma tornyának falán. Eredete II. András király idejére és pedig 1218-ig vihető vissza, a mely évben Endre király Debreczennek ezen czimert adományozta, mely azóta pénzein is látható volt. (*U. o. I. 32—34.*)

Első királyaink idejében Debreczen környékén görög nem egyesült vagyis görög keleti vallásuk laktak; templomaik sz. *András* és sz. *Anna* tiszteletére valának szentelve. Az előbbinek alapjait akkor fedezték fel, midőn 1806-ban az 1802-iki tűzvész alkalmával leégett *reformatus collegium* számára alapokat raktak le. II. Endre ideje óta lassanként a r. kath. hitvallás vett erőt. Ez utóbbi hitvallásuké volt sz. *Erzsébet* kápolnája, talán a mai *varga-utczában*, úgyszintén sz. *Miklós* kápolnája 1548 körül a most is ugyanazon nevet viselő utczában. A hajdani *homok*- (most *csapó*-) utczában is létezett templom, mely a nép hagyománya szerint hajdan a *veres barátoké* (templariusoké) volt, kiknek helyét később a sz. *ferencziek* foglalták el. 1570-ben épült a külső *kórház* temploma. (*U. o. I. 138., 139., 141., 198.*)

A XVI. század közepe után Kalvin János hitfelekezetének hívei, az erdélyi fejedelmek, kivált *Bethlen* Gábor pártfogása alatt annyira erős gyökereket vertek Debreczenben és vidékén, hogy most számra nézve a más vallásukat jóval felülmulják. — A szathmári békekötés, vagyis 1711 után gróf *Csáky* Imre, nagyváradi püspök, a debreczeni róm. katolikusok jogainak védelmét szívére vevén, minthogy Debreczenből teljes 168 évig kizárva valának, — 1717-ben a királynál kieszközölé, hogy az 1715-iki 108. tezik értelmében az újonnan felépítendő sz. *Anna*-egyháza mellett plebánia és iskola állíttassék fel, úgy mint már 1216-ban volt és egész 1552-ig fennállott, a midőn a vallási villongások megsemmisítették. (*U. o. III. 732. 745.*)

Debreczen történetében két katolikus és pedig szerzetes-rendi intézetről történik említés, ilyen:

a) A sz. ferencziek kolostora, előbb a B. Szűzről, később az Üdvözítőről nevezett tartományé.

Már első királyaink idejében volt, mint már említém, a homok- (most csapó-) utczában templom, nem tudni kinek tiszteletére szentelve, mely a *templariusoké* vala, később pedig a sz. *ferencziek* kezére ment át. Összevág ezzel, a mit a sz. ferencziek B. Szűzről nevezett tartományának 1851-iki Schematismusában olvasunk a 16. l. Említik itt, hogy Debreczen belső városában, az éjszaki oldalon, a B. Szűzről nevezett tartománynak nevezetes rendháza volt, a melynek I. Károly király 1312-ben egy elpusztult templomot adott a mellette fekvő telekkel együtt, — a hol aztán Jakab nemes vitéz (miles) a ferenczrendi tartományi főnök hozzájárulásával kolostort építtetett és templomot, a B. Szűz tiszteletére, és pedig ugyanazon a helyen, a hol most a *nagy-csapó-utczában* a városi magtár áll.

Ezen kolostort 1448-ban a *rendtartó* („Observantes“) sz. ferencziek Üdvözítőről nevezett tartománya *János* bi-

bornok pártolása mellett elfoglalta. A *ferenczieknek*, valamint sz. *András* egyháza plebánosának, *Szilágyi* Erzsébet, *Mátyás* király édes anyja 1470-ben a debreczeni mészárosok által urbér fejében adni szokott ökör- és tehénnyelveket adományozta, a mely földesuri határozatot 1513-ban *Zápolya* János, szepesi gróf, megerősíté. A mohácsi vész után a törökök Temesvárról Magyarországot fel egész Egerig folytonosan pusztítván, de még inkább azért, mert a zárdát és templomot Kalvin hitfelei lerombolták, a sz. ferencziek Debreczent 1552-ben végkép elhagyták. Meggyökerezvén a helvét hitvallás, a ferencziek zárdáját szegények házává alakították át, melyet aztán *Báthory* Kristóf 1478-ban a városi községnek adott át. A *csapó-utczából* a *Czepléd-utczába* vezető kis utcát a ferencziek emlékére a nép sokáig *barátköznek* nevezte. (*Kereszt. Ep. Varad. I. 281.* — *Schem. Ord. S. Franc. Prov. Marian. 60. l.* — *Szücs, i. h. I. 141.*)

Ezen zárdának valamint a debreczeni kath. plebania- és iskolának visszaállítására gróf *Csáky* Imre, nagyvárad püspök igen sokat tett. Kieszközlé p. 1716-ban, hogy a sz. ferenczi atyák, kolostor számára *Kebel* Mihály püspöki helyettes beleegyezésével új helyet kaptak, melynek hossza és szélessége is 40 ölnyi volt, sz. *Anna-utczában*, a város déli részén, a püspök és város kiküldöttjei előtt. Első plebánossá *Keczer* István kanonok neveztetett ki; a sz. ferencziek pedig, számra nézve kilenczen, a nagyvárad utca végén, ott, a hol most a dohány-raktár áll, le is telepedtek. 1727-ben tárgyalás folyt az iránt, hogy e zárdá, mely a város végén feküdt, más, belsőbb helyre tétessék át, de az ügy függőben maradt; míg végre II. *József* császár 1788-ban a zárdát eltörlé, mely többé fel sem éledt. (*U. o. I. 141.* — *III. 750—752.*)

A sz. ferencziek sz. kereszt tiszteletére szentelt debreczeni templomában mondandó sz. misékre következő alapítványok tétettek. 1747 és 1757 közt gróf *Forgách* Pál, nagyvárad püspök 1300 frtnyi alapítványt tett. — 1763-ban *Almásy* Ignác 1000 frtot; 1767-ben *Jósa* Miklós 300 frtot; 1768-ban *Mejerberg* Károly 100 frtot; ugyanazon évben *Gázsy* János 500 frtot; 1771-ben *Krutsay*

Krisztina 50 frtot; 1781-ben *Kende Anna* néhai *Klobusiczky* László özvegye 120 rh. frtot tettek le alapítványul sz. misékre. (*Act. Conv. Arch. sz. 47.*)

b) A kegyesrendiek társháza és a sz. Anna tiszteletére szentelt plébániai templom.

Miután 1721-ben sz. *Anna* templomnak új alapköveit lerakták, Debreczenben, hol már 1216-ban plébánia létezett, a katolikus lelkipásztori teendőket egyedül a sz. ferenczi atyák végezték egész 1724-ig, a midőn világi pap hiányában, segítségökre két kegyesrendi tag, Elek és István atya jött. — A kegyesrendiek debreczeni társházát 1719-ben *Bakó János* makári vál. püspök mint nagyváradi prépost alapította. A plébániai templom mellett a kegyesrendiek 1807-ig maradtak, a mióta, az iskolák a kegyesrendiek kezében maradván, plébánossá a nagyváradi kanonokok egyike szokott lenni, ki egyszerűen a sz. *Lászlóról* nevezett javadalmas kisprépostság tulajdonosa. Ilyen volt mindjárt *Molnár József*, előbb zilahi plébános, utána 1824-ben *Kovács Miklós*, ki később erdélyi püspök lett; 1826-ban *Kricsfalusy Ferencz* († 1836.), utána *Sipos József*; 1838-ban *Molnár Péter*, végre 1852-ben *Húzly Károly*, nagyváradi kanonok. (*Szücs, III. 748—750. — Schem. Ord. i. h.*)

Sz. *Anna* egyháza, melyhez tartozik a temetőben levő szent kereszt kápolnája is, s mely a kegyesrendiek épületei mellett áll, 1746-ban fölszenteltetett. Van benne több oltár, ú. m. szent *Anna*, a *Szenháromság*, a *Szeplőtelen fogantatás*, *nep. sz. János*, *calasanti sz. József* és a *szent család* oltára, a Bold. Szűz, továbbá sz. *József*, sz. *Florián* képével, melyek oszlopokon, és sz. *Norbert*, sz. *Ferencz* és sz. *Valburga* képével, melyek a falon függenek. Az ajtó fölött van a templom alapítójának, gróf *Csáky* bibornoknak arcképe, kit ott 1732-ben temettek el, — megfelelő fölirattal. A templomnak továbbá két tornya van, melyek az előbbi fatornyok helyett 1834-ben kőből épültek. Egyiket *Tágen János*, nagyváradi prépost építteté 7754 frt 42 kr. költséggel. Az ezen toronyban

levő harangot, mely 4370 frtot nyom, *Eberhard* pesti művész önté. A másik toronyban három harang van. A legnagyobbat, mely $2178\frac{3}{4}$ ftot nyom, *Vincze György* özvegye szül. *Rácz N.* önteté, a középső súlya 1345, a harmadiké $715\frac{2}{4}$ font. E négy harang közül az egyik toronyban magánosan levő, nep. sz. *János* tiszteletére van szentelve, a másik toronyban levők közül a legnagyobbik sz. *Anna*, a középső *szalézi sz. Ferencz* és a legkisebb *calasanti sz. József* tiszteletére van szentelve. Az ötödiket, az u. n. haldoklók harangját, a mely valamennyiök közt a legkisebb, t. i. csak 57 fontot nyom, *Hohenzollern* herczeg lovaskapitány önteté. (U. o. 750. 751. l.)

A kegyesrendiek, kik 1724 óta rendszeren nyolezan a debreczeni kisgymnasiumot s a mellé gróf *Koháry István* által alapított nemes ifjak neveldejét vezették, tan- és nevelésügyi működésüket más vidékekre is kiterjeszteni igyekeztek. Így p. 1726-ban nehézségek kikerülése végett, a már fenebb említett *Elek* atya, teljes néven *Alexius a S. Resurrectione*, kezeslevelet adott ki az iránt, hogy, ha a kegyesrendiek *Tokajban* letelepednének, a földesuri jogoknak semmi esetre sem fognak sérelmére lenni. Ered. Ez ügyre vonatkozó kérelmök azonban sikertelen volt.

Lássuk már most, mely javai és milyen jogai voltak a kegyesrendiek debreczeni rendházának?

Ezekre vonatkozólag találtuk, hogy 1728-ban *Rácz-Büszörmény* lakosai néhai *Szakoly Ferencz* és *Erzsébet* birtokrészeit a szakolyi pusztán Szabolesban a kegyesrendieknek 1632 magy. forintért 30 évre szavatosság mellett zálogba adták, felhatalmazván egyszersmind az utóbbiakat, hogy e telken 680 frt és 50 denár erejéig épületeket emelhessenek. Ered. (N. R. A. 1048. cs. 36. sz. — 1679. cs. 21. sz.)

Következő 1729-ik évben a szepesi kamarai igazgatóság engedvényt adott ki, melynek értelmében a kegyesrendiek *Rákóczy* Ferencz hűtlensége miatt a kinestárra szállt zeleméri pusztát Szabolesban, melyet 500 rh. forintban Debreczen városa zálogul birt, a kir. kinestár további tetszéseig birtokul kapták, azon felhatalmazással, hogy rajta szükséges és hasznos újításokat tehetnek, sőt a gaz-

daság emelésére egészen új épületeket is állíthatnak. Ennek folytán többször említett Elek atya, a debreczeni rendház főnöke, kötelező levelet adott ki, melyben magát és hivatali utódait kötelezé, hogy ezen birtokot igazi határaitban minden hozzátartozó ingóságai- és ingatlanaival együtt jókarban tartani és a kamarai igazgatóságnak, míhelyt ez a kir. kincstár nevében a rend által tett felszerelési, építkezési s egyéb szükséges és hasznos javítási költségeket visszatéríti, átadni fogja. Ered. (U. o. 1159. cs. 51. sz. — 1030. cs. 30. sz.)

A kegyesrendiek kisebb szerzeményei következők: 1732-ben a kir. kincstár *Petkó* Mihály ráczfejértői részét lefoglalta; de mínthogy a kegyesrendiek rá igényt tartottak, nekik adta át. Ugyanez történt szintén *Petkó* Mihálynak *tokaji* szölleivel, melyeket a kegyesrend, mint *Vida* nevű szöllejének árán megvett sajátjait, maga részére követelt. Ide járul, hogy mídön a kegyesrendieket a bíróság 1733-ban felszólítá, hogy igényeiket bebizonyítsák, míután a királyi ügyek igazgatója részökre kedvező ítéletet hozott, javaikat 1737-ben és pedig szölleiket a *tarczali* hegyen, hol szöllejek szent-kereszt szöllejének neveztetett, és a *tokaji* hegyen, a remete, *házteli* és *nesti* szöllöket, akkor már említett Elek, kírdemült tartományi főnök lévén, *József* atya, debreczeni házfőnök kormányzása alatt átvették. (U. o. 1332. cs. 39. 49. 48. sz. — 1367. cs. 39. sz.)

A kegyesrendiek debreczeni rendházának voltak *Fejertón* rétjei is, melyek iránt 1740-ben a rend s a kir. kamara közt vita keletkezett, mínthogy a kegyesrendiek a *bökényi* pusztá kincstári szénáját elszállították. Ezen pörös ügy nemsokára véget ért. *Martin* atya (P. Martinus a S. Adalberto) rendházi főnök bebizonyítá, hogy az illető réteket a debreczeni rendháznak szánva *Ocskay* András atya, a rend *tokaji* gondnoka vette vala. — A kegyesrendiek az itt élésoroltakon kívül 1746-ban zálogban bírták *Budaházy* Zsigmond és *Dániel* sóskuti vendégfogadóját a *sámsoni* hártárban Biharban, melyet említett *Budaházyak* 250 frt váltáságdíj mellett 8 évre *Zilahy* József debreczeni polgárnak adtak vala át. Kézpénzben a kegyesrendiek 1759-ben

Szent Györgyi László hagyatékából 300 frtot kaptak. (U. o. 1499. cs. 6. 7. sz. — 1679. cs. 22. sz. — 1107. cs. 36. 37. sz.)

4. §.

G Y U L A,

mezőváros, a pálosok rendházával és a szent ferenczieknek sz. Jeromos tiszteletére szentelt egyházával és zárdájával.

Gyula mezőváros fekszik Békésmegyében, mocsáros de termékeny síkságon, a fekete és fehér Körös mellett. Egy árok két részre osztja. Az egyik rész, a *német-város*, a mely fölött hajdan a gyulai erős vár uralkodott, a megyei gyűlések helye s vásáraitól is híres. A másik rész, a *magyar-város*. Itt áll a Harruker-család földesuri palotája. Lakosai magyarok és németek s többnyire földmiveléssel és baromtenyésztéssel foglalkoznak. Hajdan nevezetes vadaskertje s benne teknősbékák tenyésztésére nagy tava volt. (Korabinszky). Gyula nevét, úgy látszik Gyulától, *Töhötömnék*, a hét vezérek egyikének unokájától, a ki sz. István apósa vala, kapta. (*Palugyay, Békés, Csánád stb. vármegy. leírása. IV. 150. l.*)

A gyulai vár, melyet szintén Gyula vezér építtetett, elég erős fallal vala körülvéve. A török dulás idején sok viszontagságon ment keresztül, míg végre törvényes királyának meghódolt. *Külsőre* és *belsőre* oszlott fel. — A *külső* vár a fekete Köröstől $\frac{1}{3}$ mértföldnyire dél felé, a fehér Körösnek pedig jobb partján feküdt és *Bartaházának* is neveztetett. A *belső*, négyszög alakban épült és a külsőtől éjszak-kelet felé a mocsáros lápokon kívül esett, mely lápok hajdan egész a kis Körösig és *Sarkadig* kiterjedtek. Falai erősek és magasak valának. Kapuja három volt, — mindegyik fölött egy nagy óratorony, előttük pedig ugyanannyi vonó hid vala.

Deserich állítása szerint *Etele* hún király hadai kíséretében ide érkezvén, a két Körös folyó közti téren,

mint őseinek királyi székhelyén, megszállott, a miért is ezen terület Atel-Cusu (Etelköze) nevet kapott.

Későbbi urai közül írott emlékeink 1438-ban említik *Maróthy* László bánt; *Mátyós* király alatt *Macedoniai* Pált; 1522-ben György brandenburgi örgrófot, kinek főurasága alatt 1527-ben I. Ferdinand király *Perényi* Pétert a gyulai vár] védelme körül szerzett érdemeiért annak további birhatásában megerősíté, megigérvén egyszersmind neki, hogy költségeit, melyeket a *Temesvár* védelmére kiállított *lovasságrá* tett, — vissza fogja téríteni. (*Lib. Reg. Saec. I. 11.*)

Következtek aztán: *Zápolya* János; 1549-ben *Patocsy* Ferencz, ki egyszersmind Békés és Zaránd megyék főispánja is vala; 1556-ban *Magócsy* Gáspár. — 1561-ben Gyula 4 részre oszlott fel, és pedig: a vár királyi birtok vala, a többi három részt: *Kapcsy* és *Porkoláb* István özvegyei birták. A vár kapitányai valának: 1563-ban bodogi és magyar *Zelek* Bencze, *Ábrányi* Katalin férje, 1566-ban pedig *Kerechényi* László, Békés és Zaránd megyék főispánja. (*Palugyay, i. m. 152. 153. l.*)

1566-ban a törökök 123,000 főnyi hadserege *Pertafa* basa vezérlete alatt Gyulát körülkerítette; kik ellen *Kerechényi* László várkapitány hősiesen védé ugyan, de 9 heti védelem után az élelmi és védelmi szerek kifogyta miatt végre is kénytelen volt feladni. A törökök ezután száz évnél tovább birták Gyula várát és vidékét, melyet többször az erdélyi fejedelmeknek adtak ugyan át, de mindig csak ideiglenesen. 1694-ben végre I. *Lipót* győzelmes fegyverei visszafoglalták, 1716-ban pedig savoyai Eugén herczeg a királyi korona birtokaihoz csatolta. Helyreállván a béke és nyugalom, III. Károly király Gyula mezővárosát és várát 1719 ben *Haruckern* János Györgynek adományozta, több hozzá tartozó *békési*, csongrád- és arad-megyei uradalommal együtt, miután már jóval előbb, t. i. 1558-ban *Miksa* király *Gyürke* és *Bodófalva* pusztákat, melyek a gyulai várhoz tartoztak, a gyulai polgároknak adta vala. (*U. o. 153—163. — Lib. Rep. Saec. II. 370.*)

Gyula mezőváros a *Rákóczy*-féle zendülés alatt is sokat szenvedett. Midőn ugyanis a *rácok* a törökök példájára Gyula vidékét s a szomszéd birtokokat zaklatni és mindig

gyakrabban és gyakrabban pusztítani kezdték, II. *Rákóczy* György fejedelem, megzabolázásukra *Károlyi* István vezérlete alatt 1703-ban hadsereget küldött ellenök, a ki végre 1711-ben *Rákóczy* nevében a várat ostrom alá is vette, de 17 napi sikertelen művelet és az alagutak felrobbantása után az ostromot abbanhagyni volt kénytelen.

Gyula mezővárosának határa *Póstelek*, *Vesze*, *Gerla*, sz. *Benedek* és *Csorvás* pusztákkal együtt 63.972 hold- és 1098^{6/12} □ ölnyi nagy, holdját 1200 ölével számítva. A magyar résznek 1852-ben volt 1544, a németnek 540 házszáma. Lakosai közül 8026 róm. kath., 4175 helvét és ágostai hitvallású, 4003 n. e. görög, összesen 16204 lélek. Mind a négy hitvallásnak van temploma. Országos vásárait tartja: január 25-én, Exaudi vasárnap után való hétfőn, Mária Magdolna napján és september 8-dika után való napon.

A róm. katolikusoknak plébániája a B. Szűz szep-
lőtelen fogantatásának tiszteletére szentelt templommal már 1333-ban fennállott. A török idők alatt 1563-ban az egri püspök két kanonokot küldött Gyulára, hogy közölük a gyulaiak maguknak plébánost válaszszanak. A róm. kath. lelkipásztorok azonban részint a törökök, részint a protestansok üldözése miatt Gyulán meg nem maradhattak; míg végre 1697-ben *Benkovics* Ágoston nagyváradi püspök alatt *Szatmáry* János, gyulai plebános hivatalába véglegesen beigtattatott. Lelkipasztorokodása alatt a török mecset a kath. templommá alakították át. 1730-ban aztán nep. sz. János tiszteletére szobrot, — 1755-ben pedig a német város részben, sz. *József*, *Rózál*, *Rókus*, *Fábián* és *Sebestyén*, tiszteletére kápolnákat építették. A katolikusok magyar-részi nagy temploma, melynek alapkövét 1775-ben tették le, 1777-ben b. *Haruckern* Ferencz költségén bevégeztetett és a sz. *Háromság* tiszteletére fel is szenteltetett. Benne a *Haruckern* család e legutolsó fuvadékának sir-
emléke látható. A *Haruckern* családnak magszakadása folytán *Gyula* a hozzá tartozó uradalmi részekkel nő-ágon a *Wenckheim* családra szállt át, mely azt jelenleg is bírja. — A fentebb említett egyházi épületeken kívül van még Gyulán és pedig a német részben sz. *József* temploma, to-

vábbá az uradalmi kastélyban egy kápolna a sz. kereszt felmagasztaltatásának tiszteletére szentelve, végre a kalvárián szintén kápolna a szent kereszt tiszteletére. (*Palugyay i. h. 162. 168. l. — Schem. Cleri 1866. 75. l.*)

A mi a szerzetes rendeket illeti, csak annyit tudhattam meg, hogy Gyulán hajdan a szigorúbb sz. ferencziek zárdájuk volt, a melynek *custodiatusa* alá volt rendelve a nagyvárad, sz. *Lélekről* nevezett zárdá, mely előbb az egri *custodiatu*s alá tartozott, 1448-ban pedig a szigorúbb fegyelmű *salvatorianusok* tartományához csatoltatott. Gyulán, miután az ottani sz. ferenczi zárdá a boszniai *vicariatustól* szintén elválasztatott, 1452-ben *Bulchen* Mihály atyát választották meg *vicariusnak*, ki ezen hivatalban második volt. Egyebet a gyulai sz. ferenczi zárdáról, különösen annak eredetéről, további viszontagságairól és végéről okmányainkban s más irott emlékeikben nem találtam.

Létezett Gyulán a sz. ferencziek zárdáján kívül még egy pálos zárdá is, melynek temploma sz. *Jeromos* tiszteletére volt szentelve. E pálos zárdát Miklós *csanádi* gróf alapítá 1327-ben, ki egyszersmind egy malmot adományzott e zárdának. A pálosok gyulai társházáról épen úgy mint az előbb említett sz. ferenczi zárdáról egyebet nem tudhattam meg. (*Annales Ordinis, 115. l. — Benger, Chronotaxis, V. fej. LIX. sz. és Szentiványi 54. fej.*)

5. §.

K Á P O L N A ,

a pálosok társháza, a B. Szűz tiszteletére szentelt egyházukkal.

Kápolna falu fekszik Biharmegyében Váradtól nem messze dél felé, a *Baráthegy* (előbb *Nádashegy*) és *Törköl* nevű hegyek alatt, Csorgó pataka mellett, mely hajdan a monostor mellett folyt el. Jelenleg a nagyvárad i. sz. megye *fekete-kőrösi* főesperességéhez tartozik és a *tenkei* plebániának fiók-egyháza. Lakosai majdnem mindannyian görög keletiek.

Hogy itt hajdan a pálosoknak társházuk volt, melyet ismeretlen kegyúr 1294-ben alapított vala, történetíróink tanúsítják. Alapítóját illetőleg *Gyöngyösi* pálos (?) atya azt tartja, hogy az *Lukács*, nagyváradai püspök volt; — a ki azonban csak 1397-től 1404-ig ülven a nagyváradai püspöki széken, a kápolnai pálos társháznak alapítója nem lehetett; s alapítónak csakis annyiban mondható, a meny nyiben 1398-ban a monostort, mely leégett, újból kiépíté, vagyis inkább csak annak megrongált épületét kijavitá, és alapítványához szántóföldet csatolt. Ugyanekkor Mihály, nagyváradai főesperest, Péter nevű testvérével együtt, a pálosoknak *Villyen*, Ungmegyében új rendházat adott.

A pálosok kápolnai társházát 1473-ban új csapás érte. A törökök t. i. kirabolták és fölperzselték s benne Antal atyát meggyilkolták. 1474-ben *Demeter* atya helyettes zárdafőnöksége alatt *Tordai* András és László ismét fölépítették, a midőn aztán *Kinizsy* Pál azon hat gyertyatartót, melyet még sz. *László* király készítettett, de később a törökök Nagyváradról elraboltak, a hitetlenek kezéről visszakeríté, s a pálosok gyulai templomának ajándékozta. (*Benger, Chronot. Ms. V. fej. LXL. sz. — Acta Conv. 1. cs. told. — Keresztury, Ep. Varad. I. 101. 283.*)

A kápolnai pálos konvent többek adományzása folytán számos ingatlan birtokába jutott. Igy p. birta *Sal-Septelt* (hol?) *Andocz-berek* szigettel; *Kis-Zemlény* (mai pusztának) negyedrészt Biharban, *Nagyvér* nevű kaszálóval, birtokrészt belsőséggel együtt *Zeleméren* Szabolcsmegyében, *Vessős-Babolcs* és *Bodogyakra* nevű erdőkkel; továbbá *Vadász* szigetét, illetőleg pusztát malommal; végre réteket *Szántón*, a nagyváradai határban szántókat és szőlőket és *Püspökiben* szintén szőlőket és malmot. (*Protoc. Paulinor. 753. l.*)

Részletekre térve át, említésre méltó, hogy *Szántói* Balázs fia István, mindjárt a törökök első beütése után, a midőn a monostorral együtt annak okmányai is elégték, 1425-ben *Pálfalva-Szigete* nevű rétnek azon részét, mely biharmegyei *Szántó* határában feküdt, királyi megerősítés mellett, a kápolnai pálos társháznak adományozta.

1457. körül *Tapolczai* János, a nagyváradai káp-

talán prépostja *Sal-Septel* nevű birtokát, mely *Andócz-Berek* szigetén Biharmegyében feküdt, a pálosoknak 300 arany forintért eladta.

1467-ben *János* nagyváradai püspök *Püspöki* mezőváros felett a *Kis-Körösön* volt püspöki malmának elhagyott helyét alamizsnául a pálosoknak adta örök birtokba.

Demeter helyettes zárdafőnöksége alatt *Thordai* András mester, és fia László, *Kis-Zemlény* nevű birtokuknak negyedét, mely hajdan *Bors* Jánosé vala, a pálosok zárdájának adta sz. mise-szolgálatra és annak a törökök pusztítása miatt szükséges kijavítására, megtoldva 100 magyar arany forinttal.

1478-ban ugyanazon *Thordai* András szintén *kis-zemlényi* birtokának részét réttel együtt, a nagyváradai káptalan előtt a pálosoknak adta.

1483-ban *Iloha* Miklós a kápolnai pálosoknak 4 nagybani (?) telket adott, továbbá egy megrongált 4 kövű malomnak felét a sal-septeli birtok területén, a *Fekete-Körös* mentén.

1498-ban *Zemlényi* Mihály, Miklós és Sebestyén részeit Sal-Septelben a nagyváradai káptalan előtt szintén a kápolnai pálosoknak adták.

1512-ben *Zeleméri* Mihály *Zeleméren* kül- és beltelket adott a pálosoknak erdőrésszel; mely adományzást II. Ulászló király megerősíté.

Végre 1518-ban *Sztási* János *vadászi* birtokának részét a nagyváradai káptalan előtt II. Lajos király megerősítésével szintén a pálosok kápolnai társházának adta. (*Acta Conv.* 1. cs. 9. sz. — 2. cs. 3. sz. — 3. cs. 5. sz. — *Eccl. Cam.* 67. cs. 1. sz.)

A pálosok *kápolnai* társháza, mely egyszersmind vicariatus vala, úgy látszik, a XVI. századi török háborúk, vagy a belvillongások alatt szünt meg. 1728-ban még az elhagyott helyek sorában említik. — Vicariusai valának: 1321-ben *Péter*; 1387-ben *János* (perjel); 1398-ban *Kálmán*; 1410-ben *Balázs*; 1457-ben *Bálint*; 1473-ban *Demeter*; 1516-ban *Théthényi* Imre; 1563-ban *Mátyás*.

(Acta Conv. 1. cs. 1. 2. 3. 9. 18. sz. — 3. cs. 1. 5. sz. — 4. cs. 2. sz.)

6. §.

K E R E K I (de Curru),

benczés apátság a B. Szűz tiszteletére.

A kereki apátságnak eredetét sz. *László* király élet-írója következő, csodaszerű eseménynek tulajdonítja. „Mí-
dön hivei (sz. *László* király) testét Várad felé vitték, szo-
morúság és fáradság által elnyomatva, elszenderedének.
Mialatt így kelleténél tovább állomba merülve egy helyen
maradtak, a szekér, melyen a szent király teste vala, megin-
dult és minden állati vontatás nélkül egyenesen *Váradnak*
tartott. Fölbredvén pedig, minthogy a szekeret sehol sem ta-
lálták, nagyon elszomorodának és keresésére elszéledének.
Meg is találták a szekeret, mely magától sietett Várad felé, és
rajta a szent testet. Látván tehát a csodát, hogy a szent
hitvallónak teste magától azon helyre sietve, melyet ma-
gának kiválasztott, hálát adva dicsőíték az Istent.“ Ezen
eseménynek emlékére jámbor őseink azon a helyen, hol
ezek történtek, a *B. Szűz* tiszteletére apátságot alapítottak
és azt *de Curru*, t. i. sz. *László* halottas szekeréről, *kerekí-*
nek nevezték. A kereki apátság a *benczéseké* volt, mert
prémontreiek és más szerzetesek sokkal később jöttek Ma-
gyarországba. (Czinár. I. 306.)

Biharmegyében jelenleg több *Kereki* nevű hely for-
dul elő. Ilyen p. *Méh-Kerek Sarkad* mezővárosa mellett a
belényesi járásban. Továbbá *Kis Kereki* faluja, az érmel-
léki alperesttségben, mint *Asszonnyvására* plebániái egy-
házának fiókja. Nem különben *Nagy-Kereki* faluja a be-
rettyói alesperesttségben, mint *Bihar* püspöki mezőváros
egyházának fiók-egyháza, sz. *Jobbtól* egy mértföldnyire az
Er mellett. Végre *Tóth-Kereki* puszta, vagy más néven
Kerekegyháza, máskép *Boldogasszony-Telke* a *Fehér-Körös*
mellett, Váradtól nyugat felé körülbelül 8 mértföldnyire.
Hogy ez utóbbi hely vala a fentebb említett csodás

eseménynek tanuja, az „*Kerekegyháza, és Boldogasszonytelke*“ nevéből is kitetszik. (*Korabinszky. — Schem. Cler. 1866. 11. cs. 44. l.*)

Tóth-Kerekinék vagyis Kerékegyházának birtokos urai valának a XVI. században a *Thorday* család tagjai. Kitűnik ez egy örökbevallásból, mely a nagyváradi káptalan előtt 1524-ben történt. E bevallás szerint idősb *Torday* Miklós leánya *Torday* Sára, továbbá szintén idősb *Torday* Miklós leánya, *Torday* Magdolna özvegy *Köszeghy* Jánosné, nemkülönben ifjabb *Torday* Miklós leánya, *Torday* Magdolna, özvegy *Bogáthy* Miklósné, végre *Torday* Fruzsina, ifjabb *Torday* Miklós leánya, néhai *Torday* György testvéröknek birtokait, névszerint *Tordát* és *Tót-Kereki*, más néven *Boldogasszony-Telke* pusztát Biharmegyében, leánynegyedi részökkel együtt *Torday* Zsigmondnak és örököseinek engedték át, a ki viszont nekik *Bojtot* és *Urháza* pusztát és birtokrészeit *Hodoson* és *Kovácsiban*, szintén Biharmegyében, adta át. (*N. R. A. 944. cs. 26. sz.*)

A *kereki* apátságnak, melyről *Czinár* állítja, hogy még a tatár pusztítás idején pusztult el, egyéb viszonyairól mit sem tudhatni. Csakis egynéhány apátjáról maradtak fenn emlékek. Igy 1216-ban *kereki* birtokos (realis) apát volt *Vazul*, utána *Gergely*. — 1696-ban czimzetes *kereki* apát vala *Csáky* Imre, a ki később sz. Péterről nevezett *tapolczai* apáttá lett; utána pedig *Forstner* Bernát, szepesi kanonok. Jelenleg 1863. óta *kereki* cz. apát *Autunovics* János kalocsai kanonok. (*Bel. Rit. explor. verit. 193. l. — Eccl. Cam. 68. cs. 155. sz. — Schem. Cler. 1875. 10. l.*)

7. §.

M E S Z E S,

sz. Margitról nevezett benczés apátság.

Béla király névtelen jegyzőjének tanúsága szerint *Mén Marót* kozár fejedelemtől és *Bihar* várának urától 890-ben *Árpád* fővezér, *Etele* hún királytól reászállott jogánál fogva a *Szamos*-ól a *Nyírségig* és a *Meszés* kapuig terjedő föld átengedését követelte. Mit *Marót* megtagadván, *Árpád*

vezér *Tast*, a *Lél* atyját, *Szabolcsot*, az *Elöd* fiát és *Töhötömöt* küldé ki törzseik fegyveres népével ellene, kik *Marót* alattvalóit egész a *Körös*ig meghódoltatták. Később *Marót* fejedelem, látván a magyarok hatalmának növekedését, önként meghódolt és egyetlen leányát *Árpád* fiának, *Zoltánnak* adá nőül, kivel a nász után két évvel *Marótnak* még meg nem hódított birtokai is a magyarok kezére kerültek. (*Horváth Mihály. A magyar története rövid előadása. 3. kiad. 18. s. k. II.*) — Később a királyok alatt, *Álmos* vezér, II. *Béla* fivére a *Meszes* hegység mellett sz. *Margit* tiszteletére monostort alapított, melyről III. *Istvánnak* 1165-ben kelt okmányában azt olvassuk, hogy *Álmos* vezér atyjának és saját lelki üdvére a *meszesi* (Meches) monostornak alamizsnaként azt adományozta, „hogy a kik a királyi sóbányák valamelyikéből a meszesi kapun át sót hoznak, minden szekértől egy követ a meszesi monostornak adni tartozzanak. „Si vero contigerit, így folytatja az idézett okmány, quod aliquando de salibus praedictis denarios in partem Regis acceperint, de singulis curribus unius lapidis pretium de parte Regis monasterio semper solvatur.“ (*Fejér, Cod. dipl. II. 170.*)

A *meszesi* kapuról és hegységről, mely Közép-Szolnok és Kraszna megyékben fekszik, említés történik az 1248-ban kelt okmányban, melyben R. (Rudolf?) *meszesi* prior beszéli, hogy *Mochaljai* Benedek, *Péter* nevű testvére ellen azon panaszszal lépett fel, miszerint javait *Szigeth-n*, *Sámsonon* Biharmegyében és *Erkhedén* (?) erőszakkal elfoglalta; midőn pedig nevezett *Mochalai* Benedek sérelmének orvoslása végett *Urbán* erdélyi vajdához fordult, ez őt elutasítá, minthogy ama birtokok a *Meszes* kapun kívül estek. (*Történettár II. 106.*)

A *meszesi* monostort említi még *Erzsébet* királynénak 1281-ben kelt levele is, mely szerint *István* *meszesi* apát nevezett királynét arra kérte, hogy a *ziloki* (ziláhi) adónak ötödét, melyet *Anna* (vagy *Agnes*) királyné, III. *Béla* neje, — mit utána IV. *Béla* neje, *Mária* királyné is helyben hagyott, — a *meszesi* monostor egyházának visszaadja. (*Katona, Hist. Pragm. I. 878.*)

Ezen monostornak némely romjait újabban felfedez-

ték ugyan, de történetére nagyobb fényt deríteni eddig még nem sikerült. Jelenleg csak czimét szokta ő Felsége adományozni. 1867 óta *Szekeres János* rozsnyói kanonok bírja e czimet. (*Schem. Cler. 1875. 11. l.*)

8. §.

S Z E N T - J O B B (hajdan sz. Jogh)

apátsági mezőváros, sz. Benedek-rendű monostorral, mely később a pálosoké lett.

A *szent-jobbi*, vagy másként *szent-joghi* és *berekesi* apátság Nagyváradtól éjszak felé három mértföldnyire, Bihar megyében, a Berettyó mellett fekszik. Eredetét és alapításának körülményeit *Schwandtner (Scriptores rer. hung.)*, *Timon, Engel (Gesch. des ung. Reichs)* és mások következőleg adják elé. 1078-ban, sz. László király uralkodása alatt, midőn szent István király szentté avatása alkalmából első szent királyunk sírját fölnyitni akarták, sehogysem juthattak célhoz mindaddig, míg *Charitas* nevű jámbor zárdaszüztől meg nem tudták, hogy a sirt addig fölnyitni nem lehet, míg *Salamon* király fogva lesz. Azért tehát Salamont sz. László szabadon bocsátá; mire sz. István sírját csakugyan felnyithatták. Azt vették azonban észre, hogy a sz. király jobbjá gyűrűstől hiányzik. Miután *Salamonnak* sz. László Németországba szabad menetet engedett, uralkodásának hetedik évében vagyis 1084-ben *Mercurius* papnál, a ki a *B. Szüz* kincstárának őre vala, megtalálták a sz. jobbot is. *Mercurius* kérdőre vonatván, állitá, hogy midőn a templomban ült, fehér ruhában egy ifju (angyal) jelent meg előtte, ki a sz. jobbot gyűrűjével együtt szövetbe takarva neki átadta. Sz. László király, a mint ennek tudomására jött, a sz. jobb feltalálásának emlékére ünnepi napot tűzött ki, melyre a püspököket is meghivá; s miután ezen eseménynek emlékére és a *Bold. Szüz* tiszteletére apátságot is alapított s azt javadalmazta is, annak első apátjává *Mercuriust* tette, kinek utódja *Salonai Antal*, tudós férfiu vala.

A mi a *szent-jobbi* apátságnak eredetét tüzetesebben illeti,

az imént előadottakkal teljesen megegyez a *Marczellevics*-féle levél *Kerchelich*-nél (*Ep. Zagrab. I. 127.*), a mely szerint I. Károly király *János* szent jobbi apát kérelmére megerősíté Béla király kiváltságos levelét, melyben Béla király említi, hogy *Simon* berekizi (sz. jobbi) apát tőle a III. Istvántól, II. Géza király fiától kapott kiváltság megerősítését kérelmezte. Ugyanezen okmányból azt is megtudjuk, hogy sz. *László* azon a helyen, a hol sz. *István* jobbját megtalálták, fából épült monostort alapított, különféle javadalmakkal is ellátván azt; *Almos* vezérnek pedig, midőn halálát közeledni érzé megparancsolta, hogy annak helyébe kőből építsen monostort, — a mi meg is történt.

A szent jobbi apátság iránt sz. *László* utódja, *Kálmán* király, idegenkedéssel viseltetett. Megfosztá t. i. azon adótól, melyet a monostor elődjének rendelete szerint kapott. Királyi parancsának végrehajtását *Pál* udvari gróf (*Comitis palatini*) fiaira és *Kornélra* bizta, a kik sz. *László* kiváltságos levelét is megégették. II. Géza király értesülvén a sz. jobbi apátság templomának megszenteltségtilosításáról, azt *Lukács* esztergomi érsek beleegyezésével az *egri* és *váczi* püspökök által ismét fölszentelteté, s visszaadván neki a fentebb említett adót, a plebános gondjára bizta. Géza halála után még súlyosabb csapások érték a szent jobbi apátság egyházát. *Jeromos* és *Kornél* elűzvén az apátot, a monostort szétdőlték s helyét pusztává tették. — E miatt őket III. István király előtt *Lukács* esztergomi érsek kiközösíté; a király pedig 1169-ben a monostort ismét fölépítteté, mely aztán egyenesen magának a királynak és az esztergomi érseknek hatósága alá lőn rendelve. Ugyanekkor *Bolesláv* budai prépostnak meghagyatott, hogy a monostori jószág határait jeleltesse meg. (*Katona, Hist. Crit. II. 455.* — *Cod. Diplom. VII. I. 161. l.*)

A szent-jobbi vagy berekisi apátság eredetileg *benczés* apátság volt; később 1493-ban II. Ulászló király a *pálosoknak* adta át. A királynak ezen tette ellen *Máté*, a magyarországi benczések főapátja és elnöke, II. Gyula pápa előtt panaszt emelt, és az országos rendek is az 1498-iki törvény 2. cikkelye szerint új apát kinevezése, továbbá az 1472-ben elvett pecsét visszaadása és a pálosok el-

távolítása mellett nyilatkoztak ugyan; — a pálosok azonban igényeiket fel tudták tartani s az apátságnak birtokában maradtak egész 1557-ig.

Ezen apátság javadalmait képezték:

Sz. *Jobb* mezővárosa, birtokrészek *Penésztelken* (jelenleg *Penészlek*) Szathmármegyében, továbbá *Sz. Miklóson*, *Tóth-Telken* Biharmegyében, és *Marhatelken* Szabolcsban. Ezen birtokokra vonatkozólag 1523-ban *Báthory* András, *Luthánházy* Demeter és *Chure* Gáspár vallomása alapján, a pálosok ellen pört indított. — A *pálosok* birtak még *Debreczenben* is egy házat, melyet *Thar* András debreczeni polgártól szent misék szolgálatának fejében hagyományul kaptak. Ezen házat 1531-ben a városnak 10 forintért használatba adták, 1580-ban pedig 500 arany forintért örök áron eladták. (*Protoc. Paulinor.*)

Az ország hareziás viszonyai miatt a *szent jobbi* monostort 1550-ben váraocsá alakították át. Az apátság javait pedig 1598-ban az erdélyi fejedelem *Kendy* Ferencz hűtlensége miatt *Bocskay* Istvánnak s mindkét nemű örököseinek adta. — 1600-ban radnóti *Kendy* Zsófia, *Bogáthy* Menyhért neje, említett *Kendy* Ferencz végrendelete ellen, melyben ez a *szent jobbi* váraocsot *Alardi* Ferencznek és *Kovácsóczy* Farkasnak hagyományozta, tiltakozást adott be. 1608-ban ugyanazon radnóti *Kendy* Zsófia a kolosmonostori konvent előtt aként rendelkezett, hogy mindkétnemű örököseinek hiányában a *szent jobbi* váraocs előbb megnevezett férjére szálljon át. (*N. R. A. 311. cs. 12. sz. A. — 1821. cs. 39. sz. 6. 7. §.*)

A *szent jobbi* apátságnak javadalmairól még következő adatokat jegyzénk fel: 1607-ben a *szent jobbi* váraocsot, a hozzá tartozó birtokokkal együtt, melyek valának: *Sz. Miklós*, *Csohay*, *Sárszeg*, *Véd* és *Piskolt* Biharmegyében, és birtokrészek *Semjénben*, *Kolonon*, *Penészleken*, Szathmármegyében, — *Rákóczy* Zsigmond, erdélyi fejedelem, *Bocskay* István magtalansága miatt *Rédey* Ferencznek adományozta. Ugyanezen *Rédey* Ferencz 1619-ben *Székelhidi* Jánosnak, a *szent jobbi* egyház lelkészének egy jobbágytelket ajándékozott. — 1639-ben *Rákóczy* György *Csandlost*, mely jelenleg puszta, s melyet 1614-ben karini *Korlato-*

vich György Bethlen Gábor fejedelemtől kapott, *Serédy* Istvánnak és nejének, *Kamuthy* Katalinnak, adományozta.

Miután Nagyvárad a törököktől visszavétetett, a *szent jobbi* apátság javait 1557-ben, a pálosokat elűzván, *Nyakazó* Antal, 1563-ban pedig *Némethy* Ferencz foglalták el. Később a királyi kincstár visszavette. A többi közt *Sz. Jobbot*, *Csohayt* és *Sárszeget*, *Vajnáth* Pál kincstári kezelő foglalta vissza a kincstár számára. — Ezen birtokokat 1712-ben *Vinkler* Mátyás szepesi kanonok, fegyver-jog czimén a királytól a maga részére megszerzé. Az apátság *szent-miklósi* birtokát pedig *Benkovics*, nagyváradai püspök, püspökségével egyesíté. — Az előbb említett három birtokrészt 1755 körül, mint *szent-jobbi* apát, a mint az egyházi alapítványok rendeltetése követeli, gróf *Dietrichstein* Károly Hannibal birta. *Baránd*, és *sz. Péterszeg* a nagyváradai káptalanra szállt át. — Jelenleg *Perger* János, kassai püspök birja a *szent-jobbi* apátságnak czimét és javadalmaikat. (*Prot. Paulin.* 742–746. l. — *N. R. A.* 343. cs. 39. sz. — 1159. cs. 14. sz. — *Wagner, Epist. Petri de Varda* stb. 50. l. — *Schem. Cler.* 1875. 9. l.)

Szent István király jobbja *Székesfehérvárról*, hol a *szent király* az általa alapított bazilikában temettetett el, a *szent-jobbi* apátság templomában (mely jelenleg *Gyümölcsoltó-Boldogasszony* és kápolna *kisasszony* tiszteletére van szentelve) vitetett át, hol 1241-ig maradt. Jelenleg a *szent-jobbi* templom főoltárán a *szent jobbnak képe* látható, melyet *Mandich* Antal szőrémi püspök ajándékozott vala.

Szent-jobbi birtokos apátok valának: 1084-ben *Mercurius*, később *Simon*, 1326-ban *János*, később *Pál*; 1471-ben *Majthényi* Tamás, ki tulajdonképen csak apátsági kormányzó volt, alatta 8 szerzetes vala *szent Jobbon*; később *szent jobbi* apát volt *salonai Antal*, 1490-ben *Zádori Antal*; 1493-ban *Várdai Péter*, kalocsai érsek; 1712-ben a már említett *Vinkler* Mátyás szepesi kanonok; 1737-ben gróf *Dietrichstein* Benedek; 1794-ben *Mandich* Antal; 1804-ben b. *Fischer* István, később *szathmári* püspök; utána *Fábry* Ignác kassai püspök, 1867 óta pedig, mint már említők, *Perger* János, szintén kassai püspök.

(*Pray, De dextera S. Stephani. — Kerchelich, Hist. Ep. Zagrab. I. 127. stb.*)

9. §.

TELEGD (MEZŐ-)

apátság Gábor főangyal tiszteletére, egymásután több rendé.

A *telegdi* apátság *Mező-Telegd* mezővárosában, mely a Körös mellett fekszik, Nagyváradtól egy és fél mért-földnyire kelet felé esik. Kolonich bibornok és esztergomi érsek állítása szerint itt hajdan *templariusok* laktak, kiket onnan 1241-ben a tatár pusztítás űzött el. Nem sokára el-költözködésök után *Mező-Te'egden* *benzés* apátság keletkezett *Gábor* főangyal tiszteletére.

1329-ben *Telegdy* Csanád egri püspök (1322—1330) mint *Mező-Telegd* földesura, a ki később esztergomi érsekké lön, a *telegdi* monostort megújítja és 1335-ben a szent-ferencziek B. *Szűzről* nevezett tartományának adta át, egyúttal több kelyhet s más egyházi szert, valamint könyveket adván felszerelésül. (*Schem. Ord. 1851. 24. l.*)

A *telegdi* apátságnak eme rövid történetét, további adatok és források hiányában, hézagosnak tartom ugyan, de mégis elégségesnek *Czinár* kételyeinek (*I. 297. — II. 164.*) eloszlatására. Még csak azt jegyzem meg, hogy a sz. *ferencziek telegdi* zárdájával 1333-ban egyszersmind *plebá-
nia* volt összekötve, a mely részeket birt *Pósalakán, Telkiben, Bárány-Kután, Batyánban,* és *Jenön*; 1652-ben azonban megszűnt és csak 1764-ben állítottatott vissza. (*Schem. Cleri 1866. 28. l.*)

Mező-Telegd városát 1753-ban *Pázmány* Miklós gróf kapta meg, róla aztán a nőágra szállt át. *Telegden* jelenleg a *plebániai* templom a *Szentháromság* tiszteletére van szentelve, a temetőben levő kápolna pedig a sz. *kereszt* tiszteletére. (*N. R. A. 1456. cs. 43. sz.*)

A *telegdi* apátságnak jelenleg csak czime létezik, melyet a király az egyház és haza körül kiválóbb érdemeket szer-

zett egyháziaknak szokott adományozni. Czimzetes *telegdi* apátok közül a következők nevére találtam: 1707-ben *telegdi* czimzetes apát volt *Markl* Mátyás, kismártoni plebános; e század elején *Rihmer* Bódog, pécsi kanonok; 1854-ben *Klaszovitz* Lipót esanádi kanonok. Jelenleg a *telegdi* apátság czimét 1869 óta birja *Liptay* Ferencz szepesi kanonok. (*Eccl. Cam.* 22. cs. 23. sz. — *Czinár*, I. 297. — *Schem. Cleri* 1875. 11. l.)

IV. FEJEZET.

AZ ERDÉLYI PÜSPÖKSÉG.

1. §.

GYULA-FEHÉRVÁR (most KÁROLY-FEHÉRVÁR),
sz. kir. város, az erdélyi püspökség és
káptalanának székhelye.

A mai Erdélyország a rómaiak alatt „*Dacia Romanorum mediterranea, ultrasylvana, néha transsylvana*“ nevet viselt. Béla király névtelen jegyzője és a hildesheimi krónika szerint sz. István király *Gyula* erdélyi fejedelmet és anyai nagybátyját, minthogy a pogány valláshoz, vagy mások szerint a keleti (görög) szakadársághoz szitott, haddal megtámadta, legyőzte és Magyarországra áthozta, Erdélyt pedig Magyarországgal egyesítette. A keresztény hit megerősítésére és biztosítására azon a helyen, melyet vadászat alkalmával a hegyek között kellemes fekvése miatt Gyula vezér megkedvelvén székhelyévé választott és Gyulafehérvárnak nevezett, sz. István 1003-ban püspökséget és káptalant alapított, melyet a kalocsai érsekség alá rendelt s terjedelmes birtokkal javadalmazott. 1004-ben *Keán* bolgár (mások szerint kun) fejedelem betörvén Erdélybe, Gyulafehérvár vidékét pusztitá s elfoglalva tartá egész 1021-ig, a midőn kiűzetett. (*Bonfin. Decad. II. 1. k. — Kövály, Erdély történ. 62. l.*)

Kétséget nem szenved, hogy *Gyulafehérvár* eredetileg római gyarmat volt. Az is bizonyos, hogy „*Colonia*

Apulensis“ nevét, melyen a római feliratokban előfordul, az Ompoly (Apula) folyótól kapta. *Sarmis* és *Sarmisegethusa*, később *Ulpia Trajana*, úgy látszik két különböző hely volt. *Sarmis Decebal* székhelye és Dacia fővárosa volt, „*Aegethusá*“-nak talán Aegeus királytól, eme gyarmat második alapítójától neveztetett. (*Benkő, Transsylvania, I. 18. 22. l. — Kölcséri. Aur. R. Dac. 27. l.*)

Gyula-Fehérvárnak s vidékének szépségeit Bél „*Compend. Hungar. geographicum*“ czimü művének 141. és 142. l. következőleg rajzolja: „*Gyula-Fehérvár*, úgymond, most III. Károlyról *Károlyfehérvárnak* is neveztetik. Erődített hely s mind épületeinek építészeti becse, mind pedig a püspök székhelye által előkelőbb városaink sorába emelkedik. Fekszik a Maros partján, kellemes helyen, messze kiterjedő szántóföldektől és szőlőhegyektől környezetten. Hajdan 150 éven át székhelye vala *Erdély rejedelmeinek*, kiktől számos emlék maradt fenn. — Gyula-Fehérvár már a rómaiak idejében fennállott és állítólag 5000 lépésnyi kiterjedéssel birt. Mellette több halom emelkedik; nyugat felé síkság terül el 2 mértföldnyire egész sz. *Mihály* hegyéig, melyet sziklás oldala s az alóla kibugyogó források valamint a közeli szőlők még kellemesebbé tesznek.“

a) Az erdélyi püspök birtokai és egyéb javadalmi jogai.

Az erdélyi püspökség alapító okmánya a régi idők mostohasága miatt elveszett. Helyettesítik azt IV. Béla levele 1246-ból, továbbá IV. (Kun) Lászlóé 1282-ből, valamint III. Endreé 1291-ből. — Mily nagy kiterjedéstű volt az erdélyi püspökség, mutatja az, hogy 13 főesperestségre oszlott fel, u. m. a *fehérvári, dobokai, hunyadi, kézdi, kolosi, krasznai, küküllői, ozdi, telegdi, tordai, ugocsai, szathmári* és *szolnoki* főesperestségekre, melyek közül a három utóbbi, mint nevök is mutatja, Magyarországhoz tartóztak.

III. Károly alatt az erdélyi püspökséget újra szervezték, a midőn egyszersmind a főesperestségek száma is négygyel szaporodott, mi által az erdélyi püspökség tizen-

hét főesperestségre oszlott fel. Neveik: a *fehértvári*, *al-csiki*, *aranyosi*, *erzsébetvárosi*, *felcsiki*, *fogarasi*, *gyergyói*, *háromszéki*, *hunyadi*, *kászoni*, *kolosi*, *küküllői*, *marosszéki*, *miklós-vári*, *örményvárosi* (*armenopolis*), *tordai* és *udvarhelyi*. Ezen főesperestségekhez járul még a *szebeni* és a *brassói* decanatus. Az egész erdélyi megyében a szervezés idején 148 parochia létezett, melyek közül 114-en világi, 34-en pedig szerzetes-rendü papság viselte a lelkipásztori hivatalt. (*Benkő, Transsylvania. II. 162. l.*)

Az erdélyi püspökség javadalmának eredeti állapotáról tüzetesen szólni, adatok hiányában, lehetetlen. Főbb püspöki uradalmak valának a *fehértvári* mint a püspökök székhelye, kik közül 1103—1112-ig *Simont*, utódait és 1166-ig, erdélyi (ultrasylvani) püspökök neve alatt említik okmányaink; továbbá a *harinai* és *biloki*, Dobokamegyében, a *gyalui* Kolosmegyében, a *zilahi* és *tasnádi* Külső-Szolnokban. Ezen uradalmakhoz összesen 46 falu tartozott, a melyek után a püspökség 400 lovast volt köteles kiállítani, míg a káptalan birtokai után 200-at állított ki.

Az erdélyi püspökség javadalmaira, szerzeményeire s egyéb jogaira, a tizedekkel együtt, következő adatok vetnek világot:

1228-ban *Mikud* bán, a *Kukenu* vagy *Volth* nemzetiségből, fogadásának beváltására *szent-miklósi* (Torda) birtokát 50 ezüst márka fejében Péter erdélyi püspöknek és utódainak adta. (*Szereday, Series Episcop. Transsylv. I. 9. l.*)

1230-ban *Reinald* erdélyi püspök *szathmár-németi* német telepítvényeseit, a Szamos partján, a rendes birák hatósága alól fölmenté azon meghagyással, hogy a birói joghatóságot köztük, a szászok példájára, ispánjuk (*villicus*), fegyverjoggal felruházva, 4 ijjász támogatása mellett gyakorolja. (*Szereday, i. m. 13. l.*)

1246-ban kelt IV. Béla király kiváltságos levele, melynek értelmében a már említett püspöki birtokoknak, u. m. *Gyula-Fehértvár*, *Harina*, *Bilok*, *Gyalu*, *Zilah* és *Tasnád* mezővárosoknak, illetőleg falvaknak lakosai és jövevényei az erdélyi vajda, valamint a megyei főispánok és minden más világi bíróságok hatósága alól fölmentettek. (*U. o. 14. l. — Pray, Hier. II. 254. l.*)

1275-ben IV. (Kun) László király megerősíté atyjának adományzását mely által sz. *Mihály* egyháza *Gyula-Fehérvár* II. Péter püspöksége alatt *Kolozsvár* (Clusvar) városát kapta. — A következő évben szintén IV. László király helybenhagyta azon cserét, mely sz. *Mihály* egyháznak káptalanja és az erdélyi püspök közt jött létre, a melynek értelmében a káptalan *Crisfö* (Krisány?) birtokát Biharmegyében, hol az *Nikula* fiaiénak birtokával és *Cynko* (?) földjével határos vala, a püspöknek adta *Püspöki* (helyesebben *Piski*) helyett Hunyadmegyében *Sztrigy* mellett, és *Othmár*, helyesebben *Akmár* helyett Fehérmegyében, a Maros mentén. (*Szereday* 18. 20. l.)

1282-ben kelt ugyanazon királynak kiváltságos levele, mely a püspöki birtokok lakosait az erdélyi vajdák biráskodása alól menteknek nyilvánítá. Alkalmul ezen királyi kiváltságra az szolgált, hogy azon püspöki alattvalókat birtokaikban a szászok nyugtalaníták. Ilyen püspöki birtok valának: *Fehérvár*, *Sárd* Fehérmegyében, *Királyfalva*, (Villa Regis) Tordamegyében, *Kolozsvár* Kolosmegyében, *Goló* (?), *Sibó* Külső-Szolnokban, *Súk*, *Körösfü* Kolosmegyében, *Ebes* Szathmármegyében, *Barátpüspöki* Biharban és más fentebb már megnevezett birtokok. (U. o.)

1288-ban ugyanazon király visszahelyezé az erdélyi püspökséget ugoesai tizedének élvezetébe.

1291-ben III. Endre a püspökséget régi kiváltságai-ban a káptalant pedig névszerint *Maros-Koppánd* és *Ivánkatele* fehérmegyei uradalmok birtokában megerősíté.

1295 ben *Gyula*, sz. páli *Borsay* Rudolph gróf fia *Sasság* (?) felét II. Péter, erdélyi püspöknek eladta.

1296-ban Péter, erdélyi püspök, Péter grófnak, Saul mesternek és Péter fia Miklósnak csere útján *fukodi* (talán futaki vagy tyukodi) püspöki birtokát az *Aranyos* mentén átadta, *Hun-Szedújvárért*, mely a Maros mellett két faluból t. i. *Újvárból* és *Faludiból* állott. (*Szereday*, 28. 33. 54. l. — *Köváry*, I. 149)

1318-ban a *gáldi* nemesek I. *András* erdélyi püspöknek 70 budai ezüst markáért eladták *gáldi* birtokaikat Fehérmegyében és 4 telket *Bervej* nevü egyházi birtok határában. A *köblösi* (Kublus) nemesek *oláh-köblösi* birto-

kukat szintén az erdélyi püspöknek 60 markáért eladták.

1326-ban I. (Róbert) Károly azon adományzásokat, melyeket királyi elődei az erdélyi püspöknek és egyháznak a *szék-aknai*, *kolos-aknai*, *dés-aknai* és *tordai* só után járó tizedben adtak, megerősíté. (*Szereday*, 69. 71. 74. l.)

1344-ben az *esztényi* nemesek II. *András* püspöknek adták *Esztény* felét Dobokamegyében lelkök üdvére.

1346-ban a *gáldi* nemesek egy telket, melyhez 30 hold szántóföld tartozott, a fehérvári káptalannak és templomnak 20 fehérvári súlyú ezüst giráért eladtak.

1349-ben özvegy Kukechina Guthfi Imréné, *baldumi* (?) birtokát Krasznamegyében az erdélyi püspöknek adta.

1358-ban *Domonkos* erdélyi püspök Jakab királyi nemes által a királyné udvaráról és Miklós mester, a szent kereszt oltárának rektora, mint káptalani kiküldött által *Mikus* fia Péter ellen következő birtokokba helyeztetett be, u. m. *Lapád*, *Lapócz*, *Looz* (Alsó-Fehérmegyében), *Hent* (Henyig?) *Alentus* (?) és *Nádorlaka* nevű birtokokba.

1359-ben az erdélyi vajda és egyszersmind *Szolnok*- (Szonuk-) megye főispánja az erdélyi püspöknek és székeskáptalanának a *chihói*, *bálványosi*, *létai*, *küküllői*, *vivári* (vizvári?) és *dévai* várakhoz tartozó falvakból járó tizedet elengedé. (*U. o.* 81. 87. 90. 94. 97. l.)

1366-ban Péter mester, *Mikud* bán fia és János, Péter és Dávid nevű fiai *Új-Vár* nevű birtokukat, a mostani Maros-Újvárt, melyet *András* erdélyi püspöknek 320 ezüst giráért, fehérvári súlyban számítva, előbb használatba adtak, most örök áron eladták. (*U. o.* 103. l.)

1368-ban *Demeter* püspök tiltakozott az ellen, hogy benei *Nagy* János fia, *Sebestyén* mester egyik jobbágya, egy *tusnád-pataki* püspöki uradalomhoz felerészben tartozó patak mellett malmot épített. (*U. o.* 108. l.)

1375-ben I. (Nagy) Lajos király azon kiváltságos joggal ruházta fel újból az erdélyi püspököket, hogy jobbágyaik felett bármily ügyben biráskodhassanak (*U. o.* 113. l.) A hasonlatosság okáért megemlítjük itt, hogy Zsigmond ki-

rály 1406-ban II. (Upor) Apor László, erdélyi püspöknek ugyanily kiváltságot adott. (*Pray, Hierarchia II. 265. l.*)

1379-ben szintén Nagy Lajos király az erdélyi püspököt *Apahida, Gombás, Csombard* és *Kezeg* alsó-fehérmegyei birtokaiban megerősíté. (*U. o. 116. l.*)

1383-ban Mária királyné *Omlást* Nagy-Szeben és Szerdahely közt *Grosdorf*, Galis másként *Galisdorf, Bundenbach* és *Gripsbach* nevű oláh falvakkal együtt *Goblin* püspöknek, *Leo* székesegyházi főszerpapnak, továbbá *Henckmannak* és *Keresztélynek* a püspök testvéreinek adta s velök együtt egyszersmind *Katalin* és *Dorottya* nővéröknek, valamint *Katalin* nevű leánynak, hű szolgálataikért, új adományzás czimén. (*U. o. 120. l.*)

1384-ben ugyanazon királyné megerősíté Nagy Lajos király adományzását, mely által az erdélyi püspök *Zilahot* kapta a *Messzes* hegy alján.

1393-ban Zsigmond király, valamint 1394-ben *Geréb* Péter vajda büntetést szabtak azokra, kik a püspöki és káptalani tizedek szedését vagy megakadályozták vagy magukhoz ragadták. (*Pray, Hier. II. 162. l.*)

1466-ban meghagyá *Mátyás* király az *aranyos-, maros-, udvarhely-, csik- és gyergyószéki* székelyeknek, hogy a gyulafehérvári püspökségnek, névszerint *Kaplai III. Miklós* püspöknek, a *tizenhatod* helyett, mely visszaélés által jött vala szokásba, mint hajdan *tizedet* adjanak.

Ugyanezen király 1484-ben *Báthory István* ellen, minthogy ez az egyházi személyek fölött biráskodni kezdett, azt a parancsolatot adta ki, hogy azután a *vajdák* az egyházi személyek szabadalmait és kiváltságait megsérteni ne merészeljék s fölöttük lelkiekben többé ne biráskodjanak. (*U. o. 168. l.*)

1498-ban II. Ulászló király *Szent-Györgyi Dénes* egész birtokát, hűtlenség miatt, *Geréb László* erdélyi püspöknek adta.

Ugyanezen király 1500-ban az ország valamennyi lakóinak megparancsolá, hogy a mit elmulasztottak, a püspöknek a *tizedeket*, a plebánosoknak pedig a szokott *negyed*et lefizessék. Hasonló királyi rendelet jelent meg 1504-ben. (*Szereday, 173. 176. l.*)

1520-ban *Várdai* Ferencz püspököt beiktatták *Kerczel* *Alszeg* negyedrészebe és *Gerebje* puszta birtokába, nem különben egy *alszegi* (Krasznamegyében fekvő) nemesi kuriába. (U. o. 183. l.)

1555-ben *Bornemisza* Pál püspök sz. Imre herceg oltárának javadalmát (Altariam S. Emerici), melyről *Zilahy* Antal önkényt lemondott, *Szilágyi* Mihálynak adományozta minden jövedelmeivel. (U. o. 204. l.)

Midőn 1566-ban a tiszántúli királyi jövedelmek megállapítására biztosok küldettek ki, *Miksa* király meghagyá, hogy némely az erdélyi püspökséghez tartozó *tized rendezését*, továbbá a szintén hozzá tartozó *Tasnád* és *Zilah* mezővárosnak *Szathmár*-hoz való csatolását abban hagyják s további kir. intézkedésig *Balassa* Menyhérttől el ne vegyék. Hit. (Eccl. Com. 14. cs. 27. sz.)

1596-ban somlyói *Báthory* Zsigmond fejedelem *Napragi* Demetert (III. Demeter), az egi székeskáptalan prépostját, nagyváradi püspökké nevezte ki s neki állandó javadalmul *Gyalu* várát, *Szászfenes* mezővárosát, továbbá birtokrészeket *Gyalun* (Kolozsmegyében), *Zilah* mezővárosban, *Nagykapust* Közép-Szolnokban, *Szász-Sonát*, *Sólyomtelkét*, *Hév-Szamos*t, *Hideg-Szamos*t, *Gorbóföt*, *Daróczot*, *Visztát*, *Korösföt*, *Egerbegyet*, birtokrészeket *Türén* Kolozsmegyében, *tizedet Kolozsvárott*, *Kis-Selyket* a *medgyesi* székben, *Boros-Bocsárdot* Fehérmegyében és a *gyula-fehérvári* püspöki lakot adományozta. Ezen javak a folytonos zavarások alatt lassanként a püspökségtől elidegenítették vagy az erdélyi királyi kincstárra szállottak át, — a kinevezési jog is a király kezére kerülván vissza.

1702-ben III. *Károly* király az erdélyi püspökséget és káptalant újra szervezé és régi méltóságába valamint *gyula-fehérvári*, azóta *károly-fehérvári* palotájába visszahelyezé. Ugyanekkor a püspökség jövedelmeit is rendezé: névszerint vissza adta neki a viatzi javakat a palotával együtt, továbbá 13 ezer forintot rendelt neki adatni a szászöldi kir. dézsmákból és a *gyula-fehérvári* uradalomból, azon kikötéssel, hogy ezen összegből a püspök 8 ezeret, az iskola-tanítók és énekesek, 2 ezeret az első kano-

nok 1000, a második 800 és a többi kettő egyenként 600 frtot kapjanak fizetésül. A gyula-fehérvári várnak fele szintén az erdélyi püspök birtokába ment át. III. Károly ez alkalommal 3 kanonok kinevezésének jogát magának tartá fenn, a negyedik stallum betöltési jogát pedig a püspöknél hagyta. Ezek azon tények, melyek miatt *Gyula-Fehérvár* nevét hálából *Károly - Fehérvárra* változtatta. (*Schem. Cler. 1844. XXXI. l.*)

Károly-Fehérvárt országos törvényeink is az erdélyi püspökség székhelyévé nyilatkoztatván ki, *Mária Terézia* 1751-ben annak javadalmait új adományzás ezimen visszaadta. Ezen javadalmak valának: *Bólya* (Balla), *Strázsa*, *Táté*, *Sóspatak*, *Poklos*, *Tóthfalud*, *Pojána*, *Gamány*, *Mertesd*, *Felső-Gáld*, *Diómál*, *Ponor*, *Remete*, *Drombár*, részek *Csügeden*, *Maros-Váradján*, *Sárdon*, *Igenen*, *Benedeken* és *Borbádon* Alsó-Fehérmegyében. (*Benkő, II. 158. l.*)

b) Az erdélyi püspökség és a székes káptalan egyéb viszonyai és viszontagságai.

A tatárok kivonulása után az erdélyi püspökség viszonyai is kuszáltak voltak. II. Péter püspök a *medgyesi* káptalannal némely *tizedet* illetőleg pörbe keveredett vala, mely aztán annyira elmérgesedett, hogy a püspök *Alárdy* Jánost megöletni (?) parancsolá. A miért a megöltnek fia, ifj. Alárdy János, 1277-ik év febr. 21-én a püspököt és káptalant, épen midőn az isteni szolgálaton voltak, megtámadta és szétkergette, s a kanonokok házait felgyújtotta. Az erőszakos visszatorlás vérengzéssé fajult. Két ezer ember, köztük több egyházi személy, lett a lázadás áldozata. A könyvtár a szent edények és templomi szerek s a püspöki hivatal irományai szétszórattak. (*Köváry, I. 139—140.*)

1301-ben *Kilian* mester *filegdi* (talán *telegdi*) főesperest *nagy-laki* birtokának felét *Koppánd* tordamegyei falu mellett a gyula-fehérvári káptalannak hagyományozta *Péter* (?) püspök megerősítése mellett.

1302-ben ugyanazon püspök jóváhagyta, a mit a káptalan a *kerecsneki* (talán *keresdi*) és *csergedi* dézsmákat ille-

töleg kért, hogy t. i. azokat épen úgy szedhesse, mint az *enyedit* és *vajasdit*, továbbá a *torbándit*.

1322-ben *András* püspök engedélyt adott a *csengeri* hiveknek, hogy fa-kápolnát építhessenek, kikötvén, hogy az sz. *Margit* egyházának, a mely anya-egyházuk vala, minden hátránya nélkül történjék. (*Szereday*, 56. 57. l. — *Pray*, *Hier.* II. 257. l.)

A *Trencsényi Csák Máté* zavargásai által okozott bajok orvoslása végett I. (Róbert) *Károly* országgyűlést híván össze, arra *Bendenek* erdélyi püspököt is (1310—1320.) meghitta, kiközösítés terhe alatt ráparancsolván a megjelenést s a hozott törvényeknek szószékről való kihirdetését. Az erdélyi püspök, ki az engedetlen *Apor* vajdának fia vala, a királyi parancsolatnak papságával együtt nem engedelmeskedett és a pápai adó fejében reá kirótt összeget igazságtalannak nyilvánította. Ez utóbbi tiltakozásnak ellenére *Rufin* Erdélybe ment s ott 1317-ben 548 arany forintot szedett össze.

Semmivel sem volt jobb e püspökség sorsa ezután. *András* püspök 1325-ben panaszt emelt, hogy a *széki* (Dobokamegyében), *kolosi*, *dési* és *tordai* bányákból semmi tizedet sem kapott, vagy ha kapott is, az a szállítás alatt mindenféle akadályokkal találkozott.

A gyula-fehérvári püspököknek jövedelme ilyenén s hasonló zavarok következtében annyira megesökkent, hogy midőn *András* halála után 1331-ben *II. Pál* következett, a püspöki előléptetés költségeit a pápa kénytelen volt elengedni. — A nép a dézmát megadni teljességgel nem akarta, a melynek beszédésében *Károly* király, 1333-és 1334-ben *Nápolyban* időzvé, a püspököt különben sem segíthette. (*Köváry*, II. 8. 11. 13. l.)

1449-ben *Máté* püspök panaszt adott be *Csák* István ellen, ki 1446-ban krasznamegyei *Nagyfalu* püspöki birtok jobbágyainak minden barmát és juhát elhajtatta, mi által azok 1000 arany forintnál több kárt szenvedtek. Ezen panasznak alapján *László*, sz. *Lajos* oltárának igazgatója, mint elnök, bizottmányi tagtársaival együtt vizsgálatot tartott. (*Szereday*, I. 157.)

A mohácsi csata után 1529-ben *Gerend* (Geréb?) Miklós *Gerenden*, sz. Agnes napján a három nemzet karaival és rendjeivel gyűlést tartott. Célja e gyülekezetnek vala tanácskozni, miként lehetne Zápolya ellen működni, ki Ferdinand fegyverei által legyőzve, Lengyelországban lappangott, továbbá a haza védelmére szükséges haderő elállításáról és felszereléséről. A tanácskozások folytán az erdélymegyei papságra vonatkozólag azon határozat hozott, mely szerint az, egy hó leforgása alatt, 100 katonát volt köteles kiállítani. Az erre szükséges pénzt esperesti kerületenkint szedték be. (*Pray, Hier. II. 274. l.*)

1536-ban *Statilius* János püspök közt egyfelől, másrészről pedig *Telegdy* Katalin, somlyói *Báthory* István erdélyi vajda özvegye közt fiait is kötelezőleg, egyesség jött létre, melynek értelmében nevezett özvegy *daróczi, gyresi* (gyürüsi) és *gyengi* (györgyi) birtokait Szathmármegyében, melyeket az erdélyi püspöktől 2000 frton vett vala, ez utóbbinak csere útján vissza adta a püspök *somlyói* tizedének fejében, azon kikötéssel, hogy e tized a B. Szűz tiszteletére szentelt somlyói anyaegyház templomáé legyen. (*U. o. 273. l.*)

Zápolya János halála után 1541-ben fia *János Zsigmond* vette át Erdélynek kormányát, édes anyjának *Izabellának*, továbbá *Martinuzi* (Utjesenovich Frater) Györgynek és *Petrovics* Péternek gyámsága alatt. Az egyetértés a gyámok közt nem sokáig tartott. Izabella megtudván, hogy Frater György *Ferdinand* részére működik, 1542-ben vele meghasonlott, mely meghasonlás lassanként nyílt ellenségeskedéssé fajult. — Az özvegy királyné elejente *Déván* lakott, később nagyobb biztonságot óhajtván, lakását *Fehérvárra* tette át. *Martinuzi* őt itt *Petrovics*csal együtt ostrom alá fogta s miután *Horváth* Ferencz várparancsnok véleménye szerint a szabadulásra más remény nem mutatkozott, Izabella a várat 1550-ik év július 9-én 20 napi ostrom után feladta azon kikötéssel, hogy neki és hív embereinek szabad meneti jog adassék. (*Köváry, III. 84. 114. l. — Horváth M. i. m. 326. l.*)

Martinuzi sürgetéseire *Ferdinand* király 1551-ben végre *Nádasdyt* leküldé Erdély átvételére, kivel *Castaldo*

hadparancsnok is közbelépett az ügyek intézésébe. Martinuzi Kolosvárott országgyűlést tartott, mely elhatározta, hogy Izabella az ország szent koronáját s többi ékességeit, melyeket János Zsigmond *Szoliman* török szultántól kapott vala, Ferdinandnak átadja, — a mi a Ferdinand és Izabella közt létre jött szerződésben is kikötve levén, meg is történt.

Izabella a koronát s a birtokában volt várakat átadta s kiskorú fiával néhány híve kíséretében Erdélyből Sziléziába költözött át.

Castaldo vezér Martinuzit 1551-ik év december 17-én orozva meggyilkoltatta. Daczára e tettnek, a Martinuzi által megnyert erdélyi rendek Ferdinand részén maradtak, mi a török szultán előtt sokáig ismeretlen nem maradhatott. Izabella is Petrovicsesal együtt folytonosan panaszkodtak előtte és segítségét kérték. 1555-ben tehát megparancsolta Szulejman pasáinak, hogy Erdély Izabellának és fiának II. Jánosnak visszaadassék, egyszersmind a tatár khánra, továbbá Moldva és Havasalföld fejedelmeire is ráparancsolt, hogy az erdélyieknek segítségükre legyenek. A töröknek hatalma s illetén hadi készületei által megfélemlítve, mihez a kedélyek hangulatának megváltoztatására még Castaldo táborának lázadása és zabolátlankodása is hozzájárult, az erdélyi rendnek *szászsebesi* gyűlésükön 1556-ban II. Jánost fejedelmi méltóságába visszahelyezték, Izabellának pedig évenkénti 10,000 arany forintot ígértek.

Következő évben *Balassa* Menyhért unszolására *Bebek* Ferencz, kit *Szoliman* Erdély helytartójává tett, továbbá *Kendy* Antal és Ferencz valamint *Petrovics* Péter Gyula-Fehérvárrá idéztetvén, halálra ítéltettek, melyet rajtok, Petrovics kivételével, kit a természetes halál megszabadított, végre is hajtottak. (*Benkő, I. 212—217. l.*)

Igen nehéz volt ily körülmények között az erdélyi püspöknek állása. Midőn a török hegemonia Erdélyben ismét előtérbe nyomult és II. János és Izabella a kormányra vissza kerültek, Erdély lakóinak megparancsolták, hogy ne Ferdinandot, hanem őket, II. Jánost és Izabellát te-

kintsék fejvesztés büntetése alatt, törvényes uruknak. Minthogy *Bornemisza* Pál, erdélyi püspök, *Ferdinand* részén volt, ezen parancs következtében kénytelen volt megyéjét ott hagyni és menekülni.

Az erdélyi püspökség ügyeit illetőleg az ezen időtájt tartott *tordai* gyűlés rendelé, hogy a *gyula-fehérvári* egyház jövedelmei eredeti rendeltetésöknek visszaadassanak; a mi pedig *tizedeit* illeti, senki az ország lakosai közül azok miatt a vajda elé ne idéztethessék, hanem minden ide vágó pörös ügyet a *gyula-fehérvári* püspöki helyettes végezzen el. (*Szereday*, 205. 206. l. — *Erdélyország Tört.* 1837. I. 24.)

Izabella 1559-ben, *II. János* pedig 1571-ben meghaltak. Az alatt 1564-ig *Ferdinand* német-római császár és Magyarország királya uralkodott, ki 1550-től 1556-ig folytonos háborúban volt a törökkel, a melynek tulajdonképen csak az 1562-iki békekötés vetett végett, de csak rövid időre, mert utódai alatt a háború ismét kitört. Erdélyt *János* fejedelem után *somlyói Báthory István*, *Kristóf* és *Zsigmond* kormányozták, kik fejedelmi czimmal éltek, míg az utóbbi a *Rudolf* király és *Bocskay István* közt létrejött egység következtében Erdélyt ez utóbbinak volt kénytelen átadni.

Mihály havasalföldi fejedelem 1600-ban *Báthory Zsigmond* felett nyert győzelme után a török szultánhoz kezdett szítani és *Rudolf* király hiveit sanyargatta. Ezek *Basta György* császári főkapitányt és *kassai kapitányt* hívták segítségül, ki *Mihályt* legyőzvé, egységre kényszeríté. Hasonló szerencsével harczolt *Basta*, a vele kibékült *Mihály* vajda segítségével, *Báthory Zsigmond* fejedelem ellen is. A viszály azonban *Basta* és *Mihály* vajda közt nem sokára újból kitört és *Mihálynak* *Basta* parancsára *Tordán* történt kivégeztetésével végződött. — *Báthoryval* szemben ezután csak *Basta* maradt a harcstéren, a ki *dijazás* helyett *rablásra* szoktatott *hajduival* a leg-tűrhetetlenebb dülást és *pusztitást* vitte véghez. Így p. *Kolosvárt* és *Beszterczét* mindenéből kifosztotta, az élelmi szereket magával vitte, a *barmokat* elhajtotta. E *rablások*

által támasztott vérengzés alatt többen megsérültek sőt meg is haltak.

Ily féktelenség a népet a németek ellen nagyon felingerelte. A nép a zsoldos hadak kegyetlenségeit mind a császárnak róttta fel. A nemesség szintén sokat, sőt legtöbbet szenvedvén, nagy részben *Székely Mózes* mellé állt, a ki Báthory lemondása után magát 1603-ban Erdély fejedelmévé tolta fel.

Csatára kerülvén a dolog, *Székely* megveretett s a törökhöz futott. Utána *Bethlen Gábor*, a ki 1610-ben *Csik, Gyergyó* és *Kászony* székek kapitánya, 1613-tól kezdve pedig erdélyi fejedelem lett, folytatta a németek elleni harcöt és *Gyula-Fehérvárt*, melynek parancsnoka *Spinosa Péter* vala, ostrom alá fogta. A németek az ostrom második napján a várból kitörtek s a külvárost felgyújtották. A tűz innen, szítatva a nagy széltől is, átesapott a várba, hol a fejedelmi lak, a székegyház tornya s az egész felső rész a lángok martaléka lön. Az ostrom ötödik napján végre megérkezett *Székely Mózes* is török, tatár és rácز csapatok kíséretében és *Borbám* mellett állást foglalt. *Spinosa* a várat tovább nem tarthatván, azt, szabad kivonulást biztosítva katonái számára, feladta.

Gyula-Fehérvár után *Székely Mózes Kolozsvárt*, nem-sokára rá pedig *Beszterczét, Medgyest, Tordát, Enyedet* és *Szebent* foglalta el más főbb helyekkel együtt. *Basta György* ellene *Radult*, más néven *Sorbánt*, Oláhország vajdáját hívta segítségül, a ki hadaival meg is érkezett és *Székelyt*, kit *Pana* nevű görög ágyúgolyóval eltalálva meg is ölt, megverte. — *Basta* kormánya alatt a béke még sem tért vissza Erdélybe. Végre 1604-ben a császár Magyarországra parancsolta át s a felső-magyarországi hadak parancsnokságával bizta meg.

Ugyanazon viszontagságokon, melyek az erdélyi püspökséget érték, ment keresztül a vele egykorú székeskáptalan is.

Hány kanonoki stallum volt kezdetben, nem tudhatni. A káptalan feloszlása előtt közvetlenül volt benne 24 méltóságos és egyszerű kanonokság, 14 főesperestség, ide szá-

mitva a székesegyházét is, kis és nagy préposti éneklő és örkanonoki méltósággal. Az olvasó kanonokság neve nem fordul elő. A kanonokok közül sokan görög egyesültek valának. Az egész káptalan összesen 42 tagból állott. A visszazállításkor e nagy szám a prépost, olvasó, éneklő és örkanonokon kívül még 4 valóságos és 10 czimzetes kanonokságra szállt le, ez utóbbiak rendszeren a főesperest-ségi méltóságot is viselvén. (*Benkö, II. 161—163. — Schem. Cler. 1844. XLIII. l.*)

A káptalan jövedelmeihez sorozandók az országnagyok, nemesek és más magán emberek hagyományai és adományai, 72 falu alamizsnája, a tordai sóbányákból II. Ulászló által adományzott évenkénti só, mely adomány 1554-ben új királyi megerősítést nyert; (*Lib. Reg. Eccles. I. 43.*) végre különféle tized és 25 oltári alapítvány (altaria) jövedelme.

A fehérvári káptalan, mint hiteles hely, gazdag levéltárral birt, mely a vallási újítás idején, midőn a püspökség a káptalannal együtt 1556-ban megszűnt, lefoglaltatott és a *kolozsi* gyűlés 25-iki törvényezikke értelmében saecularizáltatott. — 1601-ben a levéltárt új csapás érte. Basta és Mihály vajda dulásai alatt ez utóbbi *Rácz* Györgyöt *Enyed* és *Fehérvár* ostromára küldé, mely ostrom alatt számos, igen nevezetes okmány elveszett. (*Kemény, Notit. hist. diplom. Capituli Alb. 1791. I. fej. 23—45. l. — Szere day, Not. vet. et nov. Capit.*)

Ali basa 1658-ban II. Rákóczy György ellen küldetve, Gyula-Fehérvárott a várost felgyujtatá, mely alkalommal a levéltár is leégett s benne igen sok okmány elhamvadt. A megmentett okiratok Szebenbe kerültek s maig is ott vannak talán, ha legújabb időben az országos levéltárba Budapestre fel nem szállították. (*Köváry, I. 65—74.*)

A káptalannak kétféle pecsétje volt. A tojásdad alakú mint függő pecsét használtatott, a gömbölyüt az okmányokra rányomták. Körirata vala: „*Sigillum Capituli Ecclesiae Transsylvaniensis.*“ A köriraton belül sz. Mihály főangyal alakja látható szárnyasan, fényövezte fővel, mely fölött még egy esillag is ragyog, a mint a sárkány fölött áll, s jobb kezében levő lándzsáját némely pecséten a

sárkánynak szájába, másokon mellébe szúrja. (*Jerney, Káptal. s konvent. — A m. tud. társ. tört. II. 51. 156. 28—32.*)

c) A székesegyház sz. Mihály főangyal tiszteletére szentelve, Gyula-Fehérvárnak egyéb egyházi és tudományos intézeteivel együtt.

Ezen székesegyháznak eredét a római időkben kell keresnünk. Tüzetes tanulmány tárgyává tévé e kérdést *Szereday Antal*, gyula-fehérvári kanonok, és „Series antiquorum et recentiorum episcoporum Transsylvaniae” című művében a káptalani levéltárban talált okmányok alapján kimutatta, hogy a sz. Mihály tiszteletére szentelt székesegyház a *dákok* vagy *rómaiak napistenének* tiszteletére épített templomból keletkezett, a mely véleményt a város *Sarmis* és *Apula* neve is megerősíti.

Találtak itt, a templom mellett, a többi közt egy római feliratos köemléket, melyet *Antonius Pius* császár és anyjának *Juliának* tiszteletére, Jupiter és Juno neve alatt, *Ultius Mutianus*, a XIII. legio parancsnoka készíttetett. Némelyek Gyula-Fehérvár (Alba-Julia) nevét nem Gyula vezértől, hanem az imént említett Juliától származtatják.

A székesegyház külsején még más római emlékek is szemlélhetők. Belül pedig olvasható az 1753-iki kijavítást megörökítő felirat, láthatók továbbá az erdélyi fejedelmek s püspökök, nevezetes vezérek és más magánemberek siremlékei.

A gyula-fehérvári székesegyház igen sokat szenvedett. 1241-ben IV. Béla alatt elpusztították a tatárok; 1277-ben a szászok. 1287- és 1891-ben II. Péter püspök a templom falainak és tetejének kijavítása végett szerződésre lépett *János* kőfaragóval, *Adeostái* Cyrion fiával, *Orakeni* Gisfriddel, *Fejérvári* (Albensis) Jakabbal, *Herbordal*, *Urbánnal* és kelneki *Henekkel*, kik kerékgyártóknak (carpentarii) neveztetnek ugyan, de valószínűleg ácsok valának.

Új csapás érte e templomot *Székely* Mózes és *Bethlen* Gábor alatt 1604-ben, a midőn a templom teteje s a

torony, hol az okmányok és irodalmi emlékek felhalmozva valának, elégett. Kiújítása 1618. és 1622. közt *Bethlen* Gábor fejedelemsége alatt történt. (*Schem. Cler. 1844. XV. l. — Kövály, II. VIII. l.*)

A mi a székesegyház birtokait és egyéb jogait illeti, említésre méltó, hogy *Fehérvár* (Alba) és *Kolosvár* hozzá tartoztak. Ezen mezővárosokat IV. (Kún) László király, minthogy előbb azokat Péter püspök az apostoli szent szék jóváhagyásával s az esztergomi érsek parancsára *Arbucz* nevű kúnnak, a király rokonának és két unokájának adta, a gyula-fehérvári székesegyháznak, miután *Arbucz* és unokái elzárattak, visszaadni parancsolta. (*Szereday, 29. l.*)

1629-ben *Bethlen* Gábor fejedelem Gyula-Fehérvárott collegiumot alapított, mely később *Enyedre* költözött át; *Fejérvárt*, (*Fogarast és Váradot is*) megerősíté; sz. *Mihály* egyházát kiújittatá és melléje tornyot építtetett; renaissance stylben fejedelmi palotát emelt és a hegyekből friss forrásvizet vezetett a városba. (*Kövály, IV. 249. l.*)

III. Károly király az erdélyi egyházmegyét visszaállítván, a székesegyházról sem feledkezett meg. 1713-ban *Mártonffy* György püspök a székesegyházat a protestansoktól átvette és újan felszentelte. A király sz. *Mihály* templomának *Fehérvár* egy részét, mint az uradalom főhelyét adományozta, *Dállya, Strázsa, Táte, Kispatak, Poklos, Tóthfalud, Pojána, Gaurány, Metesd, Felső- és Belső-Gáld, Diómál, Ponor, Remete* falvakkal, illetőleg pusztákkal, és részekkel *Csügeden, Maros-Váratján, Sárdon, Igenben, Benedeken* és *Borbándon* Alsó-Fehérmegyében. Említésre méltó az is, hogy *Mártonffy* püspök az unitáriusok kezén levő templomot visszavitatta, *Drombár* falut pedig, mely 2000 frt erejéig zálogban volt, az egyháznak visszaszerezte. Ugyanő az *alvinczi* uradalmat is visszaszerezte, a kánokok számát pedig 4-el szaporította. (*Schem. Cler. 1844. XXXII. XXXIII. l.*)

1477-ben wingárdi Geréb László gyula-fehérvári püspök a székeskáptalan valamennyi tagjának szabad végrendeleti jogot adott, azon megszorítással, hogy végrendeletökben mindenek előtt a templom és a püs-

pökség számára illő összeget hagyományozzanak. A plébánosokhoz s más egyházi férfiakhoz rendeletet bocsátott ki, melyben a papságnak azon régi kiváltságát, mely szerint nem a vajda, hanem a püspök joghatósága alá tartoztak polgári ügyekben is, ismét föléleszté.

1497-ben a mester-kanonokoknak s az oltári javadalmak (altáriák) birtokosainak a borbéli tizedet, melyet addig a püspök birtokához tartozó gyula-fehérvári hegyen levő szölleik után fizettek, elengedte, azon kikötéssel, hogy az oltárok javadalmasai sz. László király sirbatételének napján minden évben a halottakért való 9 leczkés zsolozsmát elimádkozzák s egyenkint mindnyájan egy gyászmisét mondjanak, melyek közül egy sz. Mihály oltaránál végeztessék; végre azon esetre, ha valamely oltár rectora e szent misét elmulasztotta, vagy más által mondatta, egy egy forintot legyen köteles a templom pénzébe fizetni. (*Szereday, 167. 171. l.*)

A székesegyház részére történt adományzásokat illetőleg a következő adatokat találtam. Ismeretlen évben *Hunyady* János kormányzó sz. Mihály egyházának bársonyból készült s arannyal ékesített egyházi szereket ajándékozott, melyeken himzett kereszt, gyöngyök és más drágakövek voltak, továbbá vörös biborból készült oltárfüggönnyel szintén arannyal kivarva.

1476-ban *Geréb* László kincstárát a káptalani regestum szerint következő beces tárgyak képezték. Három ezüst fej, kettő közülük *Várdai* Ferencz püspök hagyatékából, meg volt aranyozva; a harmadik aranyozatlan a XI. ezer szűz és vértanuk után maradt ereklyéket tartalmazta; négy ezüst gyertyatartó; két nagy szarv a nagyhéti olaj- és vízszentelési szertartások alkalmára, a mely szarvakat nevezett püspök ezüst lábakkal s gazdag aranyozással díszesített ki; barna selyem s arannyal keresztül szőtt misemondó ruha, hármás aranyból kötött szalaggal s kis keresztrel; szintén misemondó ruha egészen arany szövetből, a mely azonban nem volt megszentelve. Végre egy palást „cyclas“-nak nevezett s arannyal ékesített szövetből.

1526-ban *Perényi* Imre nádor a gyula-fehérvári székesegyháznak kristály-tálczákat ajándékozott, melyeken ker. sz. *János* feje volt kidomborítva és számos drága kő beillesztve; — továbbá két igen gazdagon megaranyozott ezüst gyertyatartót. (*Szereday*, 161. 166. 190. l.)

Említésre méltók a székesegyház oldalán levő *kápolnák* is és azon *oltárok*, melyekhez külön javadalmak valának kapcsolva. Ilyen oltár volt 1358-ban a sz. *kereszt* oltára, melynek igazgatója *Miklós* mester vala. — 1386-ban említés történik a fájdalmas *B. Szűz* kápolnájáról, melyben I. vagyis *Zudar* Imre püspököt temették el. — 1432-ben IV. *Ödön* pápa *Lépes György* püspök kérelmére két altaria felállítását, u. m. sz. *Mihály* főangyalét és sz. *Borbála*ét megerősíté. — 1449-ben említik sz. *Lajos* oltárát, melynek *rectora* vala a püspök szolgálatában levő *László* pap. — 1525-ben a templom oldalán volt sz. *Anna* kápolnája, melyet *Várdai* II. *Ferencz* építtetett. — 1526-ban a gyula-fehérvári kapu előtt állt sz. *Miklós* püspök kápolnája, egyszersmind búcsú-hely, melynek *rectora* nyárádi *Petheő* Antal, *Gosztonyi* *János* püspöktől, *Hári* alsó-fehérmegyei püspöki jószág 16 frtot érő tizedét kapta. — Végre 1558-ban említés történik sz. *Imre* herceg oltáráról, melynek javadalmát *Bornemisza* Pál püspök *Szilágyi* *Mihálynak* adományozta. (*Schem. Cler.* 1844. XVIII. XXII. l. — *Pray, Hierarch.* II. 266. — *Szereday*, 87, 187, 204.)

Az erdélyi püspökök közül, kik a székesegyházban vannak eltemetve, a következőket találtuk felemlítve. *Márton* püspököt (1395—1399.) és 1442-ben *Lépes* II. *Györgyöt*, ki a tatárok elleni csatában kapott sebeiben halt meg.

Gyula- vagyis Károly-Fehérvárott hajdan következő szerzetes rendek valának. A *dömések*, kiknek 1311-ben házfőnökük *Egyed*, s a sz. *Ágoston* remete-rendüek, kiknek házfőnökük *Pál* vala; továbbá a *trinitariusok*, *ferencziek* és *jezsuiták*. Ezen rendekről, írott emlékek hiányában, keveset lehet mondani. A dömések *Szentiványi* és *Ferrarius* tanúsága szerint Gyula-Fehérvárott két kolostorban laktak. Legalább egyik kolostorukban őket a trinitariusok követték, kiket

egyedül *Benkő* emlit meg. (II. 169.) A sz. *ferencziek* szintén két zárdával bírtak, az egyik, a szigorúbb rendszabályuké (strictioris observantiae) a külváros Német-utczájában; a másik a kapisztráni tartományé vagyis a bolgár sz. *ferenczieké*, kik 1711-ben jöttek Gyula-Fehérvárra, hol először magán házban szálltak meg, nem sokára azonban főleg *St. inwille* tábornok pártolása mellett egy kápolnát kaptak és kolostoruk számára helyet.

1761-ben a *bolgár ferencziek* residentiája conventté lett. Templomuknak alapjait 1733-ban rakták le. Elkészült az 1742-ben és kapisztráni sz. János tiszteletére lön fölszentelve. Ezen convent jelenleg is fennáll. Számos jötevektől sok adományban részesült. A 48-ki forradalom alatt sokat szenvedett. (*Schem. Ord. S. Franc. Prov. Capistr. 1853. 31. l.*)

A reformatió idején, az ősi katolikus hit fentartásán főleg a jezsuiták fáradoztak, kik azonban az elhatalmazott protestantismus miatt Erdélyben állandóan maguk sem verhetek erős gyökereket. *Báthory* István, kit 1576-ban a lengyelek királyuknak választottak, a jezsuitákat, kiket a jezsuita-rendü pápai követ ékes szónoklata miatt megkedvelt, *Leleszi* János atya segítségével Erdélyben megtelepíté. A pápával megegyezett abban, hogy a jezsuiták *Kolozsvárott* megtelepedjenek és kolosmonostori apátság javadalmait kapják. Ugyanezen fejedelem 1579-ben *Poserin* Antalnak, kit XIII. Gergely pápa hozzá küldé, engedélyt adott, hogy magával Erdélybe 12 jezsuita atyát hozzon. A megérkezetteknek *Báthory* Kristóf *Kolozsvárott* a minoriták elhagyott kolostorát és templomát, gymnasiumul pedig a klarissák zárdáját sz. *Wolfgang*- vagyis más néven a farkas-utczában. Gyula-Fehérvárott a várban kaptak helyet. Ezen alkalommal Jézus társasága az akademia javára *Monostort* Kolosmegyében, *Bácsot*, *Jegenyét*, *Bogártelkét*, *Tiburczot* és *Kajantót* kapta. A rendtagok száma Gyula-Fehérvárott 8 volt, *Kolozsvárott* pedig 30-ra emelkedett, kik közül az 1586-iki mirigy amott négyet, emitt pedig 18-at ragadott ki az életből. (*Köváry, IV. 35. — Benkő, 245, 246.*)

Ámbár *Báthory* István halálos ágyán, 1586-ban unokájának, a még gyermek *Báthory* Zsigmondnak a jezsui-

ták mindkét társházát szívére kötötte, ezek mégis nem sokáig maradtak halála után békében. Már 1588-ban Báthory Zsigmond nem volt többé képes a jezsuiták feloszlását megakadályozni. Rendházaikból kényszerültek ugyan szétoszlan, de azért Erdélyt még sem hagyták el. Ez volt oka, hogy Zsigmond fejedelem alatt a vallási háború ismét föléledt és a törökkel való barátság, főleg *Carigli*, pápai követ unszolására, megszakadt. Hanem az erdélyi karok és rendek, különben is megunván Zsigmond uralkodását, 1592-ben a jezsuiták visszahívása ellen egyenesen tiltakoztak, s egyszersmind követelték, hogy a szászoktól szedett pápai negyed, mely a fejedelem kegyencei közt osztott szét, visszatéríttessék s általában az ország jövedelmei jobban kezeltessenek. Carigli, a ki a törökkel való béke fölbontását javasolta, Zsigmond visszahívását követelé és egész azon tárgyalásokig, melyek a fejedelemségnek II. Rudolf hatalma alá való bocsátását illetőleg folytak, Erdélyben maradt.

Ily körülmények közt a jezsuita-rend sorsa Erdélyben folytonosan hullámzott. 1595-ben, főleg az említett pápai követ közbenjárására visszahivatott, de nem sokára kiűzetett. — Ismét visszahivatván, egész addig, míg *Bethlen Gábor* 1615-ben törvényesen a bevett szerzetek közé nem sorolta, Erdélyben léte mindig függőben volt. Ezen törvényes bevétel alapján aztán *Bethlen Gábor* s utódai, *Bethlen István*, *Brandenburgi Katalin* és II. *Rákóczy György* alatt teljes biztonságban volt a jezsuita-rend. 1653-ban, ellenei ismét felül kerekedvén, az országos rendek határozatának értelmében ismét kiűzetett Erdélytől, hova csak a habsburgi dynastia végleges uralkodása alatt térhetett vissza. 1698. deczemb. 17-én kelt I. Lipót rendelete, mely a jezsuiták *kolozsvári* akademiáját kiűjittatni rendelé.

Megemlítendő itt még az is, hogy midőn 1556-ban *Bornemisza Pál* püspököt Gyula-Fehérvárról a hitújítók türelmetlensége elűzte s a püspökség javait az országos rendek *Izabellának* és *János Zsigmondnak* adták és országos czélokra fordíttatni rendelték, közvetlenül rája, és pedig mindjárt a következő évben, határozat hozott, hogy a szerzetes rendek megszüntetvén, a királyné a jezsuiták

két rendházát iskolai célra jelöli ki. Ezen határozat folytán, az 1561-ki tvczikk értelmében intézkedések is történtek Gyula-Fehérvárott reformatus iskolák felállítására s tanáraik ellátására nézve. — Midőn 1715-ben karezfalvai b. *Mártonffy* György püspökké való kineveztetése által a püspökség tényleg vissza lőn állitva, egyszersemind, a meny nyire lehetett, javait is visszakapta, mi által III. Károly király mintegy második alapítójává lett. Főleg ezen tény szolgált alkalmul arra, hogy Gyulafehérvár nevét Károly-Fehérvárra változtatta. (*Benkő, II. 248. 249.*)

A mi a kath. vallásnak végleges megszilárdítására Erdélyben még hiányzott, azt megtette III. Károlynak nagynevű leánya, *Mária Terézia* királynő 1743-ban azon tvczikkeket, melyek a erdélyi püspököt a fejedelemségből kizárták, a káptalan tagjait a lelkipásztorkodástól eltilták, a szerzetes rendeket csak bizonyos helyekre szoritották és a katolikusoktól a szabad vallás-gyakorlatot megvonták, végre azokat is, melyek névszerint a jezsuitákat az országból kiűzték, — megszünteté. Midőn 1773-ban Jézus társasága feloszlott, a gyulafehérvári gymnasiumban a tanítást a kanonokok vették át. Ugyanők tanítottak a papnevelében is, melyet a „*Megttestesült Bölcseség*“ védelme alatt szalai b. *Sztoyka* püspök alapított 1750-ben.

El nem mellőzhetjük *Bethlen* Gábor érdemeit, melyeket a tudomány pártolása által, és pedig valláskülönbségi tekintetek nélkül, nevéhez fűzött. 1613-ban a reformatusok gyulafehérvári gymnasiumának emelésére Németországból jeles tudósokat hívott be, u. m. *Altszed* Henriket, *Philip* Márkot, *Piscator* Lajost és *Biszterfeld* Jánost. Ugyanő a gyulafehérvári várban volt akadémiát kiépíttetni rendelé; be nem végezhetette azonban, mert a közben meghalt. Hogy mégis bevégezhesék, 1629-ben végrendeletében 20,000 forintot hagyományozott. Ugyanő a tanítók és tanulók fenntartására, szintén végrendeletileg, évenkénti 2200 forintot biztosított és 5 falut, u. m. Détsét, Miriszlót, Fel-Enyedet, Musinát és Heningfalvát, továbbá nagy mennyiségű gabonát, bort és gazdasági állatokat hagyott. (*Benkő, II. 253.* — *Wallaszky. Conspect. reipubl. literar. h. 1785 199. l.*)

Ezen Bethlen alapította collegium épen maradt egész *Rákóczy* Györgynek 1657-iki betöréséig. A következő évben a törökök, tatárok és oláhok, — bosszúból a lengyelek iránt is, — 1660-ban a collegiumot kirabolták, a templomot és könyvtárt, melyben Mátyás király budai Corvinájából igen sok könyv, kodex s egyéb kézirat volt, felgyújtották, a tanuló ifjúságot pedig részint legyilkolták, részint fogságba hurezolták; — a kik életben maradtak, Kolozsvárra huzódtak vissza. (*Walaszky i. h.*) — 1664-ben *Apaffi* Mihály fejedelem a gyulafehérvári Collegiumot *Nagy-Enyedre* vitte át, a hol kezdetben volt.

A jezsuiták közvetlenül felosztatásuk előtt következő helyeken laktak: *Kolozsvárott, Gyula-Fehérvárt, Vásárhelyt, Nagy-Szebenben, Udvarhelyszéken* és *Brassó-ban*.

Megemlítendők még az erdélyi püspököknek a megye visszaállítása után tett alapítványai s egyéb adományai. 1759-ben gróf *Battyán* József püspök a székesegyház tornya számára 3 harangot öntetett. B. *Bajtay* József Antal a káptalanban nyolczadik kanonoki állást alapított iskoláskanonoki czimmal és kötelezettséggel, jüvedelméül adván oda károlyfehérvári újdön épült malmát. Ugyanő 1771-ben a *szebeni* és *brassói* esperestségeket, melyek az erdélyi püspökök joghatósága alól ki voltak véve, és egyenesen az esztergomi érsek joghatósága alá voltak rendelve, az erdélyi püspökségbe bekebelezte. 1775-ben gr. *Kolonics* László püspöki székébe való beigtatása alkalmából a székesegyháznak fényes egyházi ruházatot ajándékozott. Végre 1781-ben gróf *Battyán* Ignác, ki tudományossága és jámborsága által nevezetes helyett vívott ki Erdély püspökei közt, a gyulafehérvári *könyvtárt* 1900 példányt meghaladó jeles könyvvel és nagybecsű kéziratokkal gyarapítá, *csil-lagdát* építtetett, a püspöki lakot kiújítá, az egyházi kincstárt szaporítá, *könyvnyomdát* alapított s a székesegyházat feldiszíté. (*Schem. Cler. i. h. XXXV. és XXXVI. l.*)

2. §.

A L V I N C Z,

mezőváros a sz. ferencziek kolostorával.

Alvincz nagyobb része az erdélyi püspök birtokához tartozik s nyáron át kedves tartózkodási helye szokott lenni a püspököknek. Fekszik a Maros folyó mellett, Károly-Fehérvártól egy mértföldnyire, szemben a régi várral, hova némelyek a dömések hajdani alvinczi zárdáját képzelik. (*Eccl. Cam. irreg.*) Ezen várnak jelenleg ódon palota alakja van. Alvincz *Martinuzi György* meggyilkoltásáról is nevezetes hely.

Alvincz mezővárosát a szomszéd *Borberekkel*, melyhez *Tartorja*, *Kárna*, *Rakotó* és *Borsómező* is tartoztak, Zsigmond király 1430-ban szabad kir. várossá tette, és a szász városok kiváltságaival felruházta. (*Kemény, Not. Capit. Albens. I. 167.*)

Mínt hogy Alvincz fekvésénél fogva a háború esélyeinek folytonosan ki volt téve, a szászok lassanként elhagyták; minek következtében 1526-ban *Radul* vajdának adott, és habár a szászok ezen adományzás ellen tiltakoztak, tiltakozásuk mégis sikertelen maradt. *Alvincz* azután is névszerint az 1532—1598-as években különféle magán emberek kezén ment keresztül, míg végre — *Tartorja* kivételével, — *Bethlen Gábor* alatt a kir. kincstárra szállt, de oly föltétel alatt, hogy ismét eladományoztassék. Ennek következtében az alvinczi uradalom egymásután több főúr és nemes birtokában, sőt nem egyszer morvák és bolgárok kezén is volt. A vár azonban a hozzá tartozókkal együtt állandóan püspöki birtok maradt. (*Benkö, II. 160. 161. l.*)

Alvincz birtokosai valának hajdan gr. *Nádasdy Tamás* és *Majláth Gábor*; volt ugyanott *Martinuzi György* nek is egy háza, mely halála után a királyi kincstárra szállt. Ez később a házat *Vaday János*nak adományozta, mint ez kitünik *Bornemisza Pál* püspöknek közbenjárásából, mely által 1554-ben említett gróf *Nádasdy Tamás*nál

kieszközölni igyekezett, hogy a nemeslelkű gróf, urasági hatalmánál fogva *Vadajt* házának békés birtokában megtartani, minden jobbágyi kötelezettség alól felmenteni kegyeskednék. (*N. R. A. 70. cs. 31. sz.*)

Hogy a XVII. század elején az enyingi *Török* család szintén bírta az alvinczi uradalmat, azt onnan következtethetni, mert 1607-ben *Alvincz* városára vonatkozólag bírósági vizsgálat történt. Ezen vizsgálatot két nő, t. i. *Török Katalin*, *Török János* leánya s *Dengelegi Mihály* neje, továbbá *Iffy Anna*, *Iffy János Majláth Margit* leányától mint előbb somlyói *Báthory András*, később *Iffy János* neje javára *Rákóczy Zsigmond* azon parancsesal indítá meg, hogy evictio esetén az alvinczi uradalom, melyet *Báthory István* a *Török* család mindkét nemének adományozott, *Druzina* özvegy *Bogátné* ellenében, a kire e javak *Iffy János* halála után, miután ez még *Jósika István* és *Barcsay András* kezén is keresztül ment, jogos örökösire szálljon vissza. Ezen ügynek másolatát láttamozta 1628-ban ráthóti *Gyulafi*, Szatmármegyének alispánja. (*Acta Transil. Cam. Arch. 9. cs. 35. 39. sz. — V. ö. a 18. §.*)

Alvincz lakosait illetőleg említésre méltó, hogy midőn *Bethlen Gábor* fejedelem 1622-ben a kolozsvári collegium felvirágoztatása körül fáradozott, a nikolsburgi békekötés következtében kiűzött *Anabaptisták*, kiket a nép *fekete németeknek* nevezett, valamennyien jó kézművesek, Alvinczon telepedtek meg. (*Kövári IV. 238. l.*)

A *Rákóczy* mozgalmak lecsillapodása után, a bolgárok, kik azalatt Oláhországba huzódtak ki, a sz. *ferencziakkal* együtt visszatértek és előbbi helyeiket, I. Lipót császár- és királynak 1700-ban kelt okmánya alapján visszafoglalták. Az isteni tisztelet megtartására egy kis kápolnát használtak, melyet ama mozgalmak alatt az oláhoktól erőszakkal visszavettek. — Ezen kápolna helyén 1729-ben templom épült. Ugyanezen évben *Antalfy János*, erdélyi püspök a sz. *ferenczi*ket az alvinczi plébánia jogaiiban megerősíté egész 1736-ig. Bolgár jótévők azonban lassanként *Vingára* (a mai Szabadkára) kivándorolván, az alvinczi ferencziek kolostorukat csak azon alakban valának képesek kiépíteni, a melyben az most is áll. Az alvinczi sz.

ferencziek, kik a kapisztráni tartományhoz tartoznak, azután is folytonosan végezték a lelkipásztori teendőket. Az előttem fekvő Schematismus szerint kath. hiveiknek száma 293, az iskolás ifjuságé 40 volt. Maguk a gvardiánnal együtt öten voltak. (*Schem. Prov. S. Joan. a Capistrano. 1853. 30. l.*)

3. §.

BESZTERCZE,

szab. kir. város egyházi épületeivel.

Besztercze városa, mely Erdélynek éjszaki részén, széles völgy ölében fekszik, nevét a kis Besztercze folyótól kapta, mely közepén folyik keresztül s a város alatt két mértföldnyire a Szamosba ömlik. Eredetét *Bél* 1206-ra teszi. — A mi szabadalmait illeti, azokat lassanként szerzte meg. Azon háborúban, melyet 1285-ben László király *Andronicus* görög császár segítségével a tatárok ellen viselt, melyben őket előbb *Szászrégennél*, később *Gyergyóban* megverte, *Besztercze* városa nagyon sokat szenvedett. Sz. László látván a város nyomorát, a vám $\frac{2}{3}$ -át neki elengedte.

Besztercze 1334-ben *Erzsébetnek*, I. Károly nejének, vala birtokában, és mind a vajdának, mind pedig szászokkal egyesülve, a vármegyének joghatósága alól ki volt véve.

1346-ban *Nagy Lajos* elrendelé, hogy a város vidéke, úgy mint a szászok szokták, biráját és tagját maga válassza, peres ügyeiben Nagyszebenbe fölebbezen, katonaságot a szászok szokásai szerint állítson, földesurai adómentesek legyenek, a lakosok barmaitól 50-edet adjanak a királynak és öt háború esetén bárhová kövessék. (*Köväri I. 144. l. II. 13. 24. l.*)

Ezen kiváltságokból azonban még nem következtethetni, mintha Besztercze már akkor szabad kir. város lett volna. Azzá csak később lett. — 1453-ban V. László király *Hunyady Jánost*, ki épen azon évben tette le a kor-

mányzóságot, a haza java körül szerzett bokros érdemeiért *beszterczei* gróffá tette, czimerül adván neki csőrében gyűrűt tartó hollót és egy koronát tartó oroszlányt. Ugyanazon évben *Hunyady* János Besztercze mellett megerősített tábornak is nevezhető épített. — Azon évet, melyben Besztercze szab. kir. város lett, tüzetesen meghatározni nem lehet; az tény, hogy 1464-ben már *civitas* név alatt fordul elé. (*Timon, Ant. et nov. Hung. Appendix, 6. 7. l. — Neo. Reg. A. 1524. cs. 13. sz.*) — Ugyanazon 1464-ik évben I. Mátyás király Besztercze városának 6000 forintot adott, hogy azokat hadi költségekre fordítsa, az ügynek gondozását *Zobi* (Szobi) Péterre bizván. — 1465-ben megengedte Beszterczének Mátyás király, hogy az atyja által épített váracsoit lebonthassák s köveit a város falainak kiépítésére használhassák. Ugyanekkor a nagy király Beszterczét már világosan a szab. kir. városok közé sorozza. (*Kövári, II. 73–75. 91. l.*)

A város balesetei közé sorozandó, hogy 1458-ban *Szilágyi* Mihály, Mátyás király nagybátyja, Besztercze városának elidegenítését rosz néven vevén, a király ellen *Garayval* és *Ujlakival* szövetkezett s a várost elfoglalván, felgyújtatá, a lakosok közül pedig sokakat meggyilkoltatott. Ezért a király megharagudott és Szilágyit elfogatta, s az országnak azon nagyjait is, kik *Frigyes* császárt akarták királylyá tenni, meghódoltatá. (*Kövári, II. 84. l.*)

1535-ben I. Ferdinand *Péter* oláhországi vajdának *Csicsó, Küküllő, Bálványos* várát és *Besztercze* városát, mely helyeket részint elődei, részint maga Péter vajda kapták előbbi királyainktól, minden jövedelemmel s egyéb haszonnal békés birtokában hagyta. Hogy Péter vajdának *beszterczei* birtoklása hosszas nem volt, kitünik ugyanazon királyunknak 1555-ben kelt rendeletéből, mely által II. Ulászló nagy levelét megerősíté. Ezen az ország nagyjai, nemesei vagy más rendű emberek javára történt királyi rendelet következtében azon adományzási és birtokbalehelyezési tettek, akár a rendi gyűlések, akár *Erzsébet* királyné s Albert özvegye által történtek, minthogy általok *Besztercze* városának és vidékének kiváltságai és szabadalmi, de a korona jogai is megsértettek, semmissékké lönnek

s az illető jogtalanul birt falvak és egyéb birtokok jogos birtokviszonyaikba kerültek vissza. (*Lib. Reg. Saec. I. 202. l. II. 182. l.*)

Magán-emberek közt történt adásvevési esetekről tanuskodik az 1403-ban kelt öröklevél (fessionales), melynek értelmében Margit, néhai Péter gróf özvegye, és Katalin, néhai Bertalan özvegye, úgyszintén Thecai (in Theca) Jakab és Corigator Lóránd*) Creczemer Péternek nejével együtt, Beszterczen egy kőből épült házat 1000 közönséges értékű forintért, forintját 32 garasával számítva, örök áron eladtak. Ered. (*Act. Trans. C. Arch. 13. cs. 18. sz.*)

A beszterczei grófi méltóság még a XVI. század elején is fennállott. Bizonyítja ezt *szent-györgyi* és *bazini* Péter gróf s országbirónak, továbbá az erdélyi vajdának a beszterczei grófhhoz intézett parancsolata az iránt, hogy *Huszár* János n.-szebeni lakosnak arany és ezüst bányáit, melyek *Rudna* mezőváros hátárában feküdtek, a királyi kincstár iránt való tartozás fejében, *Czobor* Imrének, ki a sóbányák grófja vala, adja át. (*U. o. 6. cs. 58. sz.*)

Beszterczen hajdan 5 templom és két szerzetes rendház volt. Az egyik *Szentiványi* szerint (*Dissert. paralip. 114. l.*) a *döméseké* vala, kikről semmi egyebet sem tudhattam meg; a másik a sz. *Mária***)) tiszteletére szentelt tartomány sz. *ferenczieié* vala. Ez utóbbi zárdát, Gonzaga tanúsága szerint, 1330 körül I. *András* erdélyi püspök alapítá. A ferencziek e beszterczei zárdája 1444-ben a várnai csata után leégett és földig leromboltatott, de nem sokára a IV. *Ödön* pápa által rendezett adakozásból bejött összegben ismét fölépült. (*Schem. Ord. 1851. 21. s 38. l.*)

Beszterczen jelenleg van a kegyesrendieknek társházuk, melyet 1717-ben Steinwill János tábornok s Erdély katonai parancsnoka alapított. (*Schem. Ord. 1871. 5. l.*)

*) *Corigare* a *Glossarium* szerint annyi mint *choreas agere, saltare*, táncolni; innen *Corigator* tánczost jelent. *Meigne D'Argnis, Lex. manuale ad scriptor. med. et inf. latinít. ed. Migne 1858. 615. l.*

**)) Mások *conventualeseknek* vagy *minoritáknak* nevezik. Templomuk szentélye átmeneti izlésben igen csinosan épült. (*Arch. Értés. 1874. VIII. 21. l.*)

4. §.

B O R Z A,

a német rend háza a B. Szűz tiszteletére.

A német lovagrend, vagy más néven az ispotályosok rendje betegek ápolása és a szent föld védelme céljából alakulván, Jeruzsálemben főleg a német zarándokok befogadására nagy megszálló házat és mellé a B. Szűz tiszteletére diszes templomot épített. III. Coelestin pápa 1191-ben megerősíté és rendszabályait helyben hagyá. A rend tagjainak ruházata állott fehér köpenyből, rajta fekete keresztel, melyhez a jeruzsálemi király arany keresztet, I. *Frigyes* császár sast adott, IX. Lajos francia király pedig keresztjüket liliummal ékesíté.

1229 körül a lengyelek a német lovagrendet segítségül hívták a még addig pogány poroszok ellen, kiket legyőzván, a német lovagrend ott végleg letelepedett és lassanként nagy hatalomra tett szert. Ez a szomszéd fejedelmek féltékenységét kelté fel, a mely sokszor nyílt ellenségeskedésben és háborúkban tört ki. 1410-ben a német lovagrend *Tanneburg* mellett a lengyelektől nagy vereséget szenvedett. Azóta e rend mindinkább hanyatlott. Végre a reformatio alatt birtoka a keleti tenger partján saecularizáltatott, s a rend ugyan nem oszlott fel, s még most is fennáll, de régi befolyását és fényét többé vissza nem szerzhette.

Borza, úgy látszik, a mostani *Borsa* nevű dobokamegyei oláh falu, fekszik Marmaros-megye határszéle mellett Erdélynek azon részében, hol az Moldovával, Galicziával s a már említett Marmaros-megyével érintkezik. Borzát és vidékét a német lovagrendnek, mely Európában lassanként igen terjedelmes birtokokat kapott, II. Endre király adományozta uralkodásának kezdetén, hogy onnan a barbár kunokat kiszorítsa és távol tartsa. (*Katona, Hist. crit. V. k. 171. l.*)

1213-ban Vilmos, erdélyi püspök, Borza vidékének tizedét azon föltétel alatt ajándékozta a német lovagrendnek, hogy ha magyarok vagy székelyek találnának oda átköltözni, a tőlök járó tizedért a püspöknek és egyháznak a lovagrend tartozzék kezeskedni és eleget tenni, egyzersmind az egyháziak fölötti joghatóságot is magának tartván fel. (*Pray, Hier. II. 252. l.*)

Borza és vidéke a folytonos beütések következtében sokat szenvedett. A német lovagrend, egyházi tekintetben egyenesen a római széknek lévén alávetve, a pápától azt kérte, hogy ügyeinek könnyebb elintézhete végett Szolnokon addig, míg területek népessége annyira fog szaporodni, hogy külön püspökséggé lehessen alkotni, főspe-restséget állítson föl. A pápa 1223-ban az egi püspök-höz intézett levelében kérelmök teljesítését megígérte; azonban, midőn II. Endre észrevette, hogy a lovagrend a királyi hatalom alól is magát kivonni igyekszik, tervöket megsemmisíté, sőt őket Borzáról kiűzé. Később visszahozta ugyan, de ismét száműzte. A király eme ellenséges indulatának oka, úgy látszik, az vala, hogy a német lovagrend, mint IX. Gergely pápának egyik pápai levele nevezi, *Crucpurg* várát a király tudta és engedelmé nélkül építette, miből II. Endre azt következteté, hogy a lovagrend a kir. kinestár kárával uralmát terjesztteni akarja. (*Theiner, Monum. Hist. Hung. Sacr. illustr. I. 4. 37.*)

5. §.

B R A S S Ó,

szab. kir. város egyházi épületeivel.

Erdélyországnak délkeleti szögletében, a tömösi hegy-szorostól nem messze, Oláhországtól az erdélyi havasok által elválasztva, fekszik Brassó, szász város, melynek neve *Timon* szerint a rómaiak idejében *Practoria Augusta* vala. Vidéke *Bárczaság* vagy Brassó vidéke, vagy a szászok nyelvén *Burczenland* neve alatt fordul elé. A város német neve *Kronstadt*. Erősített hely, s a keleti kereskedésnek egyik nevezetesebb piacza. Régenté három városrészre

oszlott: a *bolgár, magyar és szász* részekre. Vidéke gazdag gabna- és lentermő földdel és gyógyforrásokkal bir. Van két *gymnasiuma*, — *róm. katolikus* és *evangelikus*. Könyvtára, mely 1689-ben a város nagyobb részével együtt elhamvadt, nevezetes. (*Bél i. m. Reichersdorf jegyzetei nyomán* 761. és 791. l.)

Nagy Lajos, Zsigmond és I. Mátyás királyaink Brassónak sokféle kiváltságot és szabadalmat adtak. Nagy Lajos királynak 1353-ban kelt levele az elveszett kiváltságos leveleket megújítja s egyszersmind a város adóját 150 ezüst márkában állapítja meg, háború esetére pedig elrendelé, hogy ha a király keletfelé visel háborút, akkor a brassóiak személyesen kötelesek táborba szállni, ha pedig nyugat felé visel háborút, akkor 50 zsoldost tartoznak kiállítani. (*Fejér, Cod. Dipl. IX. 2. 236. l.*)

Zsigmond király Brassó városának érdekében, melyet Mária királyné 1384-ben fallal vettetett körül, 1395-ben, megerősítvén a Nagy Lajos által adott előjogokat és szabadalmakat, meghagyta, hogy a brassói kereskedő Bécsbe is fölmelessen; továbbá, hogy ha valamely idegen vagyis nem brassói Brassón át Moldvával kereskedést akar üzni, azt egyenesen nem teheti, hanem Brassóban raktárt köteles tartani és czikkeit ott árusíthatja el vagy cserélheti be. Elrendelé továbbá, hogy Brassón át senki olvasztatlan viaszt át ne szállíthasson, s a viaszkereskedők czikköket ott olvasszák be és ott adják el. (*Kövári, II. 20. 30. 36.*) 1468-ban *Mátyás* király Brassót, melyet 1454-ben Czenk vára romjaiból erősítették meg, azzal jutalmazta meg, hogy az adó alól fölmenté és kérelmökre a pénzverde főnökeinek meghagyá, hogy a kétféle moldva pénz forgását ne akadályozzák. (*U. o. II. 75. 99. 101.*)

1534-ben I. Ferdinand király *Pemflinger* Márk szebeni királybirónak, a *brassói, beszterczei, szebeni* s a bálványosi huszadot, vagy ezek helyett a szebeni kőbánya jövedelmét, 32,000 magyar forintért átadta. *Hít. másolatban a pozsonyi káptalan levéltárában.*

1637-dik és deczember 17-én kelt azon biztosok jelentése, kiket I. *Rákóczy* György küldött ki, hogy az ő pártján állott *brassóiaktól*, illetőleg a brassói tanács tag-

jaitól egyenkint hűségi esküt követeljenek és fogadjanak az ő nevében.

1639-ben egyezés jött létre Brassó városa s I. Rákóczy György fejedelem közt az erdélyi országos kincstár ügyében. Brassó városa t. i. a töröcsvári harminczad és vám bérletét erőszakkal elfoglalta. Az egyesség szerint Brassó városa a fejedelemnek és nejének valamint két fiának, ifjabb Györgynek és Zsigmondnak, éltök fogytáig *Sárkány* birtokát Fehérmegyében és a *fogarasi* uradalmat biztosítá, a városnak pedig 5375 frtnyi adóssága letörlesztésére, a fejedelem a fentnevezett évenkénti vámot és harminczadot engedte át. Hit. (*Acta Trans. 1. cs. 27. sz. — 4. cs. 10. sz. — 8. cs. 55. sz.*)

Azon szerencsétlenségek közül, melyek Brassót érték, megemlítendő, hogy 1529-ben Péter moldvai vajda, ki János király érdekében többször is berontott Erdélybe, a székely székek pusztítása után a *Bárczaságba* is betört s a brassói favárat, mely akkor igen gyenge volt, bevette, azon kis csapatot pedig, mely ellene küldetett, megverte és zsákmánnyal terheltén tért vissza. — A következő évben Mózes, oláhországi vajda, *Töröcsvárá*t s magát Brassót is erős sereggel ostrom alá vette, vidékét pusztította s 3 heti ostrom után Brassót elfoglalván, lakosai közül többeket foglyokká tette.

Gritti Alajos, Gritti Endre volt velencei dogének törvénytelen fia, a ki, hol önhaszna kívánta, minden alávalóságra kész volt, hol János királynak, hol Ferdinandnak fogta pártját s igyekezett a fényes portánál elősegíteni. 1534-ben 7 ezernyi török s oláh sereg élén Erdélybe tört, állítólag azon czélból, hogy a viszályokat Ferdinand és János között kiegyenlítse. Egyébiránt valódi szándéka az vala, hogy, mint maga mondá: „a magyarok kemény fejét megtörje“. Brassó mellett tábort ütven, *Czibak Imrét*, Erdély s a nagyváradi püspökség kormányzóját magához hívatta; midőn pedig ez vést sejtve, megjelenni vonakodott, Gritti őt *Dóczy János* által orozva megölette. A meggyilkoltnak fejét Gritti a brassói templomban az oltár mellé temetteté el; testét pedig *Almás*on tették sirba. A köztiszteletben álló férfiú alattomos meggyilkoltatásának

híre egész Erdélyt felriasztotta. Nem sokára körülbelül 40,000 fegyveres gyült össze Gritti ellen, a ki az alatt Medgyesre vonult vissza, hol ostrom alá vétetett. Segélyt sehonnan sem remélvén, futásban keresett menedéket; de elfogták és Dóczival együtt lefejeztették. Fiai is, Péter, moldvai vajda parancsára, kivégeztettek. 1603-ban Basta császári hadvezér Brassó városát 80,000 frt birság fizetésére kényszeríté. (*Kövári, III. 30–32. — IV. 153. 155. — Felmer, Hist. Trans. 183. 185. 189. §. — Horváth Mih. A magyarok tört. rev. el'ad. Pest, 1862. 315. l.*)

A brassói Bold. sz. Mária tiszteletére szentelt plebániái templom *Schmeisel* Márton tanúsága szerint (*Notit. Principatus Transsylvan. Kéziratban.*) 1383-tól kezdve egész 1423-ig faragott kövekből, főleg a francziák, angolok és bajorok s a német fejedelmek adományaiból, nagy költséggel épült. Falain fel volt írva a templomnak egész évkönyve, melyet 1689-ben tüzvész nagyon megrongált s az 1772-iki javítás pedig végkép letörölt.

A mi a brassói szerzetesek történetét illeti, kétségtelen, hogy a szigorúbb rendszabályú sz. *ferencziéknek* Brassón konventjük és templomuk volt ker. sz. János tiszteletére, a mely hajdan a klarissáké volt. A sz. ferencziék kezére az 1689-iki és 1718-ki tüzvész után került, — 1724-ben t. i. kijavittatván, a sz. ferencziéknek adatott át.

A klarissáknak régóta volt zárdájok Brassón. Véd-szentje sz. *Katalin* vala. Mikor és ki alapítá, valamint azt is, mikor szűnt meg, nem tudhatni. Valószínű, hogy 1530-ban szűnt meg, a midőn a szászok Luther felekezetéhez csatlakoztak, és a szerzeteseket Brassóról is kiűzték, honnan a sz. ferencziék Csik-székre menekültek. (*Kövári, III, 31. l.*) A klarissákról említés történik 1512-ben is *Zedini* Máté, jogtudor és brassói dékán, továbbá *Vydenbach* Lőrincz plebános fölebbezési okmányában, saját nevökben és valamennyi brassóvidéki plebános nevében, az esztergomi helynök panaszai ellenében, a mely fölebbezési okmányt *Duerner* Lukács passau-megyei közjegyző adott ki *Pál*, sz. *Bertalan* egyháza plebánosának, *Léndárt*, Minden szentek oltára javadalmasának és *Pál*, sz. *Katalinról* czimzett brassói apátnak jelenlétében. (*Schem. 1844. 6. l. Benkö, Milkovia. II. 501. l.*)

Ezekon kívül volt még Brassón a *jezsuitáknak* is társházuk, melybe 1716-ban lettek bevezetve. 1718-ban sz. Péter és sz. Pál nagy bazilikáját kapták meg a mellette fekvő zárdával, mely kezdetben a *döméscké*, később a *minoritáké*, végre a jezsuiták előtt a szigorúbb fegyelmű sz. *ferencziéké* volt.

Brassó három városrészből állt. Első köztük az *ó-város*, mely éjszak felé terjed ki s egyháza hegy tövében sz. *Bertalan* tiszteletére volt szentelve (más néven árva leány templomának is nevezik). 1421-ben *Amurad* szultán elpusztitá. Maradványait sokáig lehetett látni. A második városrésznek neve sz. *Márton-város*, mely a hasonló nevű hegyen fekszik és még 1235 előtt épült. Keletfelé tőle a bolonyai igen kellemes fekvésű kertek vannak. E városrészben van az *evangelikusok* temploma. E két városrész közt fekszik a *várhegy*. — A harmadik városrész az *oláh-város* vagy *bolgár-szeg*, hol a románoknak igen szép templomuk van. (*Benkő, Milkovia. II. 223.*)

6. §.

D É V A ,

mezőváros és vára, a sz. ferencziek kapisztráni tartományának rendházával.

Déva, népes mezőváros, fekszik Hunyadmegyében. Fölötte kies hegyen van a vár. E hely nevezetes lett a régi világban az által, hogy *Decebal*, dák király, miután Traján által legyőzetett, hogy a Rómába való hurczoltatását és az ottani triumphus gyalázatait kikerülje, magát a hagyomány szerint Déván kivégezte. — Déva az erdélyi fejedelmeknek volt birtoka. (*Bél, Comp. 148. l.*) Kitünik ez a többi közt *Zsigmond* királynak 1437-ben kiadott rendletéből, melyben Déva királyi vára jobbágyainak, az oláhoknak és más nemzetiségű népeknek megparancsolá, hogy parancsának vételétől kezdve *Csáky* László helyett, ki lévai *Cseh* Péterrel együtt gyakorolta az erdélyi vajdaság jogait, egyedül ez utóbbinak engedelmeskedjenek és csak őt ismerjék el uruknak és egyedüli vajdájoknak s a

köteles szolgálmányokat a vár kerületében neki és hivatalnokainak adják meg. (*Acta Trans. 9. cs. 1. sz.*)

1453-ban, ugyanazon évben, melyben csecsemő László *Hunyady* Jánost *besztercei* gróffá nevezte ki, egyszersmind adományzó levelet is adott ki, mely által a *besztercei* grófnak kitünő érdemei megjutalmazásául, *Görgény* kis várát Thordamegyében és *Dévát* adta a hozzájuk tartozó birtokokkal együtt. (*N. R. A. 1524. 12. sz.*) — *Hunyady* János halála után ezen birtokok a királyra szálltak vissza, de már 1490-ben II. Ulászló *Déva* várát és uradalmát *Báthory* Istvánnak s általa testvérének *Báthory* Andrásnak s ez utóbbi: György nevű fiának 16,000 arany forintért zálogba adta. Hit. (*Acta Trans. 2. cs. 24. sz.*)

Hogy később *Déva* váranak és uradalmának birtokában *iktari* Bethlenek valának, kitünik gróf *Bethlen* Istvánnak 1628-ban kelt kötelezvényéből, melynek erejénél fogva azon 50,000 arany forint, melyet neje *Zéchy* Mária, *Zéchy* György és homonnai *Drugeth* Mária leánya édes atyja után örökölt, azon esetre, ha neje magtalanul halna meg, ennek édes anyjára, *Drugeth* Máriára és leányaira illetőleg gróf *Bethlen* Istvánné — *Zéchy* Mária három nővévére u. m. *Zéchy* Borbála-, *Katalin*- és *Évára* száljon át, s ha netalán készpénzben nem volna meg, gróf *Bethlen* Istvánnak *dévai* és *vajda-hunyadi* uradalmából kárpótoltassék. Hit. (*N. R. A. 512. cs. 26. sz.*). — 1635-ben egyesség jött létre *iktari* gróf *Bethlen* Péter és *Zéchy* Mária közt, ki előbb *Bethlen* István, később *rosolyi* *Kun* István neje volt, a *dévai* és *hunyadi* uradalmakat, továbbá a *valári*, *buldserti* (*Zarándban*) *alsó-breznai* birtokokat s a *kitidi*, *bosorodi* és *kis-oklosi* birtokrészeket illetőleg, választott bírák és *Rákóczy* György közvetítésével. 1640-ben ezen egyességnek szövegét a fehérvári káptalan másolatban kiadta. (*Acta Trans. 1. cs. 44. sz.*) 1641-ben a *kolosmonostori* konvent tanuskodott azon egyezkedési ügyben, mely egyfelől *rimaszécsi* *Szécsy* Mária s férje *rosolyi* *Kun* István és másfelől az erdélyi fejedelem kincstára közt a *dévai* várra és uradalomra vonatkozólag létrejött. (*U. o. 1. cs. 40. sz.*)

A sz. ferencziek *dévai* zárdájáról, mely a *kapisztráni*

tartományhoz tartozik, a következőket jegyeztem fel. Eredete 1710-re viendő vissza, a midőn t. i. a bolgár sz. ferencziek a Rákóczy-zavarok lecsendesülése után Dévára ismét visszatértek és kezdetben szegényes körülményeikhez képest kisebb, később 1723-ban megszaporodván a hívek száma, nagyobb templomot építettek *Nagyboldogasszony* tiszteletére. A dévai örmény kereskedők 1776-ban a sz. ferencziek zárdája mellett nyilvános kápolnát építettek.

A sz. ferencziek zárdája, habár kezdetben sok kellemtelenségnek volt kitéve, már 1714-ben konventté lön. Épülete csak lassan és részenként egészült ki, mig végre 1772-ben befejeztetett.

A dévai sz. ferencziek lelkipásztorkodása a vári káplánságon kívül még Terepre, Csertésre, Nagyágra és más helyekre is kiterjedt. Jelenleg végzik a helybeli plebániái kötelemeket és tanítanak az elemi iskolában. A nép nyelve magyar, német és oláh. (*Schem Ord.* 1853. 27. l.)

7. §.

EGERES,

benczés apátság a B. Szűz tiszteletére.

Össze nem tévesztendő e benczés apátság az *egeresi* cizisterczita apátsággal, mely a csanádi püspökséghez tartozik, s melyről ugyanott az 5. §-ban volt szó.

Az *egeresi* benczés apátság a kolosi apátság fiók-apátsága vala és Kolosmegyében feküdt. Eredetét a XIV. század első tizedébe helyezik. Alapítója ismeretlen.

Az *egeresi* apátság a hit-viták és vallási háborúk alatt magánosok kezére került. Világi birtokosai közül ghimesi és gácsi *Forgách* Zsigmond gróf 1599-ben *Egerest* más birtokokkal együtt szerdahelyi *Imreffy* Jánosnak, Margit leányától való unokájának, adta hagyományi szerződés alapján, kikötvén, hogy azon esetben, ha *Imreffy* magtalanul volna ki, ezen birtokok *Gyulaffy* Lászlóra és mind-

két nemű utódjaira száljanak át. A Gyulafyak csakugyan még 1651-ben is birtokosok voltak *Egeresen*, a mi kitűnik az egeresi mezőváros és vár, továbbá *Jákótelke*, *Ujfalv*, *Tóttelek*, *Dank*, *Forgácskút*, *Argyas*, *Veczk* és a vallói birtokrészek iránt fölvetett leltári összeírásból, a melynek értelmében ezen birtokok *Pataky* János által, a ki mint keresztszegi gróf *Csáky* László teljhatalmú megbízottja működött, *Gyulafy* Lászlónak visszaadattak. A birtokba helyezés a kancellária esküdtje és két *egeresi* nemés által történt. Ered. — Mindezen átruházások csak ideiglenes érvényűek vagyis zálogiak valának; 1699-ben azonban nevezett gróf *Csáky* László ezen birtokokat nagybátyjára, *Csáky* István grófra és fiörököseire örök birtokként, hagyományosaira pedig fölbontható jogczímen ruházta át. (*Acta Trans. C. Arch. 1. cs. 16. sz. — 5. cs. 34. sz. — 8. cs. 65. sz.*)

Az *egeresi* uradalmi kastélyhoz tartozott még a *lupa-pataki* birtok is Kolosmegyében, melyet az erdélyi fejedelem gróf *Csáky* László birtokai közül magának tartott meg és a gyulai (gyalui?) várhoz csatolt.

Egeresnek legújabb-kori birtokosai a *Haller* grófok és a *Szentkereszti* bárók.

Az apátsági épületnek romjai között csak a templom áll még fenn, melyet a protestánsok foglaltak el. Olvasható benne *Bocskay* Gábor sirirata 1550-ből. (*N. R. A. 712. cs. 35. sz.*)

8. §.

GYERŐ-MONOSTOR, benczés apátság.

Ily nevű hely Kolosvártól alig két mértföldnyire kettő is fekszik. Az egyikben magyarok, a másikban oláhok laknak. Valamelyikökben volt hajdan a benczések gyerői apátsága, kinek tiszteletére szentelve nem tudhatni. Alapítói az ősrégi *Geren* család maradékai, a *Kemények* és *Kabosok* valának a XIV. században. A Kolosvár vidékét ért pusztítások közt a gyerő-monostori apát-

ság és romba dőlt is elpusztult. Romjait említi *Szegedy* (*Synopsis Vitae Belae IV. 351. l.*) és *Pázmány Péter* (*Append. II. 175. l.*) V. ö. (*Schem. Cleri 1844. 7. l.* és *Arch. Közl. VII. 2. 93. l.*)

9. §.

ILLYE és ILLYEVÁR a pálosok rendházával.

Illye név alatt két falut ismerünk; az egyik Bihar-megyében, egyházilag a békési főesperességben van. Ennek lakosai nem egyesült görög szertartásúak, a bold. sz. Szűz kápolnájával mint főkegyház *Sarkad* mezővároshoz tartozik; a másik *Illyefalva* vagy *Illyevár* név alatt Erdélyben van Hunyadmegyében, azelőtt a *Jósika* család birtoka és még a múlt században is remete sz. Pál szerzeteseinek klastromával birt, mely klastromot *Nagy Mózes* atya alapította.

A kamarai levéltárban ma is számos adat található, mely ezen szerzetesek részére tett birtokajándékozások és eladásokról, továbbá telek és dézsmaadományozásokról szól. Ezen telkek között megemlítetik egy az illyefalvi határban *kerület* név alatt létező, továbbá *Zalányban*, *Al-dobol* és egyebütt található részletek.

A szerzetes székház administratoraiul említettnek először *Márton Hilárius*, azután *Orosz Ignác*, végre *Nagy-ida* Mihály atyák.

Illyevár vára tekintetében megjegyzendő, hogy 1575. a törökök eltakarodása után *Báthory István* által a marosvásárhelyi országgyűlés beleegyezésével fejedelmi várrá alakítottatott át, következő évben pedig a Dénes család magvaszakadtával *Bethlen Farkasnak* jutott hadi ajándokul. (*Kövár, Erdély tört. IV. 23—30. l.*)

Egy századdal később az *Illye*, *Karka*, *Szilágy* és *Szigeth* jóságok, mint a hunyadi uradalomhoz tartozók, Tökölyiek birtokát képezték. 1670-ben *Tököly Katalin* érdekében, *Prényi Máriához*, zalai *Barkóczy* nejéhez birói figyelemztetés küldetett, hogy *Illyét* jó karban tartsa fenn és

leromboltatni ne merészelje. 1678-ban *Tököly Imre* gróf ugyanezen uradalmában *Csuti Benedeket* fölügyelő és teljhatalmú kormányzónak nevezte ki. *Ered. (Act. Trans. Cam. Arch. 4. és 12. sz. 2. cs.)*

1757-ben *Nagy József* a residentiának felét az imént említett *Zalány* jószágon, 200 renusi forint értékben szent misék végzésére adta. — *Fülöp György* pedig, *Fülöp István*nak fia, miután még ugyanezen évben pört indított a residentia birtoklása iránt önjoga föntartása tekintetéből: 1759-ben a residentia adminisztrátorával *Orosz Ignác*zal egyességre lépett, melynél fogva ennek 12 köblös szántó-föld, 4 szekér szénás rét jutott; amaz pedig a vizsgálat befejezte után szabadságba helyeztetvén, pörét semmisnek nyilvánítván, halála esetére minden azon javait, melyeket a pálosok rendháza birt, örök birtokként erre átruházta. 1759-ben ugyanezen *Orosz* rendházi kormányzó egy füzeset két szántófölddel együtt, melyek *Illyefalva* határában *Olt* vagy *Oltelve* vagy *Szépmező* nevű dűlőben feküdtek, a *nagy-avasí* határ egyik földjeért becserélte *Zajzon Ferenczel*. 1761-ben *Orosz* egy telket *Illyefalván*, a *Gál-utczában* egy más al-dobosi telekért *Bialis Jánosra* átruházott. (*Illyefal. Resid. 1. cs. 3–12. 113. 116. 117. és 118. sz.*)

10. §.

K E R T Z,

cziszterczi-rendű apátság a B. Szűz tiszteletére.

A kertzi apátság *Nagy-Szeben* és *Fogarás* közt az *Olt* folyó partján feküdt. Okmányainkban különféle nevek alatt fordul elé. Majd *Kerch*, majd *Kiers*, majd *Kizd*, majd *Kors* a neve. Először említi 1223-ban II. Endrének azon okmánya, melyben a király *Götzelin* papnak megengedi, hogy *Disznód* jószágot, melyet a királytól kapott, a kertzi apátságnak ajándékozhassa. Ebből látszik, hogy *Heimb* állítása, melyet *Kereszturi* is 272. l. magáévá teszi, mintha t. i. a kertzi apátság 1293-ban (meg nem nevezett alapító által) alapított volna, meg nem állhat. (*Kövári, I. 95. 106.*)

Az apátság javadalma állt *Kertzen* kívül *Keresztur*, *Miklóstelke*, *Méche* (Messe), *Apátfalva*, *Kolon*, *Földvár* és *Mihályfalva* (*Michelsberg* más néven *Kis-Disznód*) nevű jószágokból, melyek valamennyien a szebeni szász székben fekszenek.

A tatár-pusztítás alatt kétségkívül igen sokat szenvedett a *kertzi* apátság. Azért is IV. Béla 1264-ben, mint-hogy közel volt a végpusztuláshoz, kijavíttatni rendelé. István ifjabb király pedig az apátság kiváltságait erősíté meg 1272-ben. (*Kövári. I. 126. 137.*) I. vagyis Róbert Károly alatt a *kertzi* apátság személyi és birtokbeli biztonságának megvédése végett magát a szebeni gróf oltalma alá helyezte, a ki magának a birtokjogot fentartotta. (*Fejér, Cod. diplom. VIII. 2. 589. l.*)

A *kertzi* apátságról említés történik még 1271 előtt *Máté*, erdélyi vajda és *zonuchi* gróf bizonyítványában, melyben az *abruði* uradalomban történt határjárásról, a mely uradalmat V. István a fehérvári püspökségnek és káptalannak adományozott, a *kerchey* apát és *Gyógyi* András gróf mint tanúk előtt, minden ellenzék felmerülése nélkül nyilatkozik. — 1350-ban Konrad pap, a miklós-telki sz. Miklós egyházának rektora, Miklós pap és pártfogói ellen, u. m. *Péter*, *apoldi* plébános és *kizdi* (*kertzi*) dékán, továbbá János *dályai* plébános ellen *Marsili* apát elé föllebezett. — 1427-ben említi a *kertzi* apátságot *Lepés* Loránd V. erdélyi vajda levele, melynek értelmében a *kerchi* apátnak *kereszturi*, *mesei* és *miklóstelki* jobbágyságait a *tolmácsi* várat illető adófizetésének elmulasztását tekintve, annak utólagos fizetésétől Zsigmond király fölmenti, (*Schem. Cleri. 1844. 5. l.*)

A *kertzi* apátság egész 1477-ig fennállott, a midőn *Mátyás* király, minthogy inkább a világnak mint Istennek szolgált, eltörülte és a *szebeni* prépostsággal örök időkre egyesítette, azon meghagyással, hogy a nevezett prépostság az apátság által végzendő sz. misék tartását három szerzetesre bizza. Később az 1565-iki gyűlés a *kertzi* apátság birtokait az erdélyi kincstár számára lefoglalta, 1589-ben somlyói *Báthory* Zsigmond fejedelem pedig testvérének *Báthory* Boldizsárnak adományozta; mely

vonatközö birtokbahelyezési okmány 1590-ben kelt Nagy-Szeben város ellenmondása daczára. Ered. A fehérvári káptalani levéltárban. (*Kövári, II. 111. l. — M. Sion 1868 VI. 755—759. l.*) A kertzi apátság templomának szentélyét jelenleg az ottani evangélikusok használják. (*Arch. Értesítő. 1874. VIII. 21. l.*)

11. §.

KOLOZSVÁR,

sz. kir. város és a kolosmonostori benczés apátság a B. Szűz tiszteletére.

A magyar nemzetiségnek Erdélyben az első s a fejedelemségnek fővárosa, mely hajdan *Clus* és *Clusvár* név alatt fordult elé, fekszik a Szamos folyó partján. Megerősített sz. kir. város régóta. Nevezetes különösen az által, hogy *Corvin Mátyás*, a nagy király 1443-ban mártius 27-én itt született. Alapították a magyarok, kik sz. István alatt Erdélybe beköltöztek. Hajdan római telepítvény volt itt *Colonia VI. Trajani* név alatt, de a magyarok bejövelekor már erdőség állott a *Colonia* helyén.

Ezen erősséget, melynek neve Óvár (*Clus*) később a századok, kiket Géza király hívott be, III. Béla alatt 1192-ben kijavították. (*Kaprinay, Hung. Dipl. I. 17. 21.*)

Kolozsvárt, melynek erős falain 4 kapu vala, a tatárok elpusztították, de IV. Béla ismét fölépítteté. V. István király lakosainak kitűnő érdemeit tekintve, városi rangra emelte és kir. kegyének jeleül külföldi szokás szerint *Péter* püspöknek adományozta. 1285-ben a tatárok újra pusztítván e vidéken, a város területén több birtok elhagyatott állapotba jött és mások által foglaltatott el; minek hosszas pörlekedések voltak következményei, mert a régi tulajdonosok csak így juthattak birtokaik élvezetébe.

Nem kevésbé kegyes volt Kolozsvár iránt Robert Károly, a ki 1313-ban a város kiváltságait megerősíté, 1316-ban a szász városokhoz hasonlóan szabad *biró-* és *védnök*-választási valamint kereskedési jogot adott s a vámot elengedte. Ő volt az, a ki a katonaállítási és adózási

ügyet is szabályozta, s az ekként rendezett várost a szomszéd szászfölddel, közvetlenül Besztercze-vidékével egyesíté. (*Köváry, I. 47. 137. 144. II. 7.*)

1377-ben Nagy Lajos a város felvirágoztatására annak *Feleket* adományozta és a *Tordával* folytatott határvillongásokat *Ajton-, Csán- és Bós-felé* elintézte.

Zsigmond király megengedte a városnak, hogy pörös ügyeit *Nagy-Szebenbe* fölebbezhesse. Ugyanő 1405-ben, a melyben a város falait újból kiépíttetni kezdé, Kolozsvárnak a *létai vár* malmát ajándékozta.

Körülbelül ez időtájtban történt Kolozsvárnak *szab. kir. várossá* való emeltetése is. (*U. o. II. 28. 41.*)

Kolozsvár városa hajdan *pénzverési* joggal is birt; a mi kitünik *Zápolya* Jánosnak rendeletéből. Ő 1527-ik október 10-én Kolozsvárra jövé, minthogy Nagy-Szebent elveszté, a pénzverési jogot, épen pénz szükében levén, onnan Kolozsvárra áttette és Gyula-Fehérvárra vonulván át, *Gosztonyi* János püspököt, a ki Ferdinand király pártján állott, elfogatta. A fogoly püspök nemsokára váratlanul meghalt. (*U. o. III. 18.*)

1554-ben I. Ferdinand király *Brassay* Pál deák házát Kolozsvárott, a melynek szomszédosai valának keletről *Barkóczy* András háza, délről *Olájós* Jánosé, nyugatról *Öveges* Györgyé, s a mely öröklési jogczímen nevezett *Brassay* nejére *Medve* Dorottyára szállt vala át, a hozzá tartozó szöllők-, major-, külsőség- és kerttel együtt *Bornemisza* János, brassói jegyző és kir. kanczellár előtt, a kamarai adótól s egyéb fizetésektől és szolgálatoktól fölmenté. (*Lib. Reg. Saec. II. 153. l.*)

Kolozsvárt a belvillongások alatt ugyanazon sors érte, mely Gyula-Fehérvárt (*Lásd az 1. §. b) alatt*). Különösen sokat szenvedett *Székelly* Mózes alatt 1603-ban. A város sorsa ez idő alatt szoros összefüggésben van a *jezsuiták* történetével, kik majd kiüzettek, majd ismét vissza hivattak.

Egyházi épületei közül nevezetesebbek:

a) sz. Mihály temploma és a szerzetesek rendházaik egyházaikkal együtt.

Kolozsvár városának régi és nagy főtemploma, a főtéren fekszik kelet felől nyugatnak. Védszentje, a kinek tiszteletére van szentelve, sz. *Mihály* főangyal. Építteté e templomot Zsigmond király a XV. század elején, azon hadi zsákmányból, melyet a törökök ellen Oláhországban viselt háború alatt gyűjtött. A templom három bejárással bír. Itt áll sz. *Mihály* köszobra, a mint a sárkányt lábaival tiporja. Körülötte két felől két-két jelvény látható, *Magyarországé, Csehországé, Ausztriáé* és *Morvaországé*, — jobbról t. i. egyfejű sas, fölötte oroszlány, másfelől pedig *Magyarország folyója*; balról *kettős kereszt* ugyanazon *folyókkal*, sárkány alatt *sas* és egy *angyal*. A templom délfelöli falán látható *Mózes* ? alakja tiz parancsolattal kezében. A templom külfalai metszett négyszög-kövekből épült, éjszakfelől hatalmas nagy toronnyal. Délfelől van egy már omladozó kápolna, mely hajdan a lakosok számának teljesen megfelelt. Később számuk megszorodván, befogadásukra elégtelenné lett, annyira, hogy a szent beszédek tartására kívül a falon kellett szószéket készíteni. Nemsokára ismét annyira megszorodott a lakosság, mely szászokból és magyarokból állott, hogy II. János király alatt kápolnát 6—7 száz ember befogadhatására kibővíteni kellett.

A templommal szemben nyugat felé van a plébánia felirattal, melyből kitetszik, hogy ezen épület *Schlainig* György rektor és *Ritter* Tamás valamint *Schlainig* Lőrincz bírák idejében illetőleg szorgalmazására készült.

Sz. Mihály egyházát 1604-dik évtől a *socinianisták* *) vagyis unitáriusok sokáig birták. III. Károly király régi

*) A *socinianisták* vagy *unitáriusok* felekezete tagadta *Krisztus* istenségét, a szent lelket, az eredeti bünt, a jó cselekedetek üdvezítő szükségét s a gonoszak feltámadását (?). A felekezetek alapítói valának *Socinus* Laelius, a ki 1562-ben és *Socinus* Faustus ki 1604-ben halt meg. (*Hist. Eccl.*) Mindketten Silenai származásuak. Erdélyben *Blandrata* György honosította meg tanait.

tulajdonosaiknak, a katolikusoknak 1716-ban visszaadta. (*Kaprinay, I. 28—30. l.*)

Szent Mihály temploma három hajóból áll, melyek fölött a boltozatot 8 oszlop tartja. Szentélye keletfelé fekszik. A templom hajója 57' 6" magas, 128' hosszú és 22' széles, szentélye 47' magas 54' hosszú és 22' széles. A főkapu késő-kori góth izlés szerint készült. Az oltárok 1422-ben lettek bevégezve. A főoltárnál 1551-ik július hó 26-ikban adta át *Izabella* fia *János Zsigmondnak*, továbbá *Martinuzzi Györgynek* és X. Ferdinand király követeknek jelenlétében az ország szent koronáját *Castaldo* császári hadvezérnek a királyi jelvényekkel együtt.

Mint *Székelly Sándor* „*Historia Unitariorum in Transilvania*“ című művében írja: sz. *Mihály* templom 1551-ben Luther híveinek kezére került. 1566-ban pedig *János Zsigmond* által ez *unitáriusoknak* lett odaajándékozva. 1603-ban *Basta* parancsára a *jezsuiták* kapták meg, meghagyatván a városnak, hogy 3 hét alatt 70 frtnyi sarcot fizessenek. 150 év alatt háromszor, utoljára 1697-ben leégett. (*Arch. Közlem. III. köt. 2. füz. 57.—62. — Kövály, IV. 154. l.*)

A mi a szerzetes rendeket illeti, melyek hajdan Kolozsvárott léteztek, következő három rendházról találtam adatokat. Először is a döméseket említem. Volt nekik zárdájuk mellett templomuk *Havi Boldogasszony* tiszteletére szentelve. Oldala mellett volt azon kápolna, melyet szamosfalvi *Mikola* Ferencz, somkerek-i *Erdélyi* Ferencz, továbbá *Luká* nevű olasz, az alperjel és éneklő-rendtárs ez utóbbiak dömés papok, 1521-ben a régi vár területében építeni kezdtek. Bevégezték az építést *Mikola* Ferencz fiai *István* és *László*. *Erdélyi* *János* sz. misékre alapítványt tett le, valamint *Nagyvölgytő* nevű halastavát is, mely *Szamosfalva* és *Dezimér* közt feküdt, úgyszintén a halastó körül fekvő ligetének felét is a kápolnának adományozta.*)

*) Hogy a dömések még 1536-ban kolozsvári zárdájokat bírták, kitűnik azon eserből s a róla szóló levélből, mely szerint *Statilius* *János* püspök egyfelől, más részről pedig *Kolozsváry* *Viták*, és *Torday* *Demeter*, kolozsvári dömések megegyeztek aziránt, hogy a püspök gyulatelki tizedét a *dobokai* főesperesség tizedeinek ne-

Havi Boldogasszony templomát s a mellette levő zárdát a dömések a XVI. századi zavaros időkben elhagyni kényszerültek. 1609-ben *Báthory* Gábor fejedelem Kalvin hitveinek adta át, kik azt 1612-ben el is foglalták és isteni tiszteletöket a régi várból a farkas-utczában levő régi templomból 1622-ben *Báthory* Gábor engedélyével ide hozták át. Végre 1693-ban I. Lipót király alatt a dömések temploma ismét a katolikusok kezére került vissza s a *jesuitáknak* adatott át, kik azonfelül a tordai-utczában is építettek maguknak bazilikát sz. Antal tiszteletére s mellé collegiumot, neveldét és akademiát. (*Kaprinay* I. 31—35.)

A második helyen emlitem a sz. ferencziek zárdáját és templomát, melyet a B. Szűz tiszteletére 1486-ban I. Mátyás király építtetett, ez által akarván mintegy megtisztelni Kolozsvárt, mint születési helyét. Ezen zárdá és templom fekszik a város éjszak-keleti részében, közel a szabókról nevezett falak mellett, a farkas-utczában. Mátyás király *Baresay Márton* sóbányai grófnak meghagyta, hogy ez építést elősegítse, *János* nevű szerzetesnek pedig, hogy a mű vezetését magára vállalja. Mátyás király halála után I. *Ulászló* 1494-ben a zárdá további építésére és bevégzésére 300 sóban fizetendő arany forintot adott, minek foganatosítására rendeletet adott ki *Istvánfy István*, sóbányai grófnak és *Kápolna Miklósnak*.*)

gyedrészével együtt a dömések kolostorának adja, ezek pedig *thuri* részöket *Dobokamegyében* a püspöknek engedjék át.

*) *Eszterházy* János gróf az *Arch. közl.* IV. köt. I. füz. 3—8. l. közlé a sz.-ferencziek kolozsvári zárdájának leírását, melyet a fentebbiekben mi is követtünk. Később, u. o. IX. k. 1. füz. 34—36. l. közlé a zárdá éttermének (refectorium) leírását is. E tekintetben több megjegyzésem van. És pedig először is *Kaprinay* szerint (*Hist. diplom. I. 31—35. l.*) a dömések kolostora nem azonos a sz.-ferencziekével, a mint gróf *Eszterházy* állítja; hanem két különböző zárdá volt. A dömések kolostora s temploma a régi várban feküdt; a honnan Kalvin hitfelekezetének engedni kénytelenítettvén, a dömések a farkas-utczába költözködtek át. Az sem áll, a mit a ferenczi zárdá éttermének leírásában állit, hogy t. i. arról már 1428-ban történik említés, s hogy ugyanannak 1455-ben *Hunyady* János a templom kijavítására 50 arany forintot utalványozott. Ez azért nem áll, mert a sz.-ferencziek zárdáját a templommal együtt, mint maga a gróf ur is fölemlíti, 1486-ban *Mátyás* király építtette.

A zárda javára magánosok által tett adományok között előfordul özvegy *Kőfaragó Györgyné Magdolna* hagyománya 1531-ből, melyben a nevezett zárdának 100 forintot adott, hogy abból fehér-selyem *Kamuka* miseruhára valót vegyenek és a főoltár számára miseruhát készíttessenek és keresztet vegyenek, továbbá 25 frtot, hogy rajta az oltárt szintén fehér kamuka-selyemmel feldiszhassák, úgyszintén 5 frtot fekete atlasz misemondó ruhára, 14 frtot a szerzetesek ruhájára, végre 5 frtot fekete kamuka-szővetre az oltár bevonására. (*Arch. közl. IV. 1. 4—6. l.*)

Ügylátszik, a sz. ferencziek az 1556-ban hozott kedvezőtlen törvények következtében Kolozsvárról elköltöztek. *Báthory* Kristóf fejedelem 1579-ben a már 23 évig üresen állott zárdát *Seres János* kőfaragó közvetítésével, a kit aztán itt temettek el, kijavíttatta. — 1581-ben *Báthory István* a templomot és zárdát egy apácza-kolostorral együtt, minthogy üresek és használat nélkül voltak, a *jezsuitáknak* adta, hogy iskolává alakítsák át. De ezek sem bírhatták békében.

1603-ban a felbőszített nép, előbb kirabolván a templomot és zárdát, azt elpusztította; 1605-ben pedig maguk a jezsuiták kénytelenek voltak Kolozsvárt elhagyni. *Bethlen Gábor* az így megürült épületeket 1622-ben a *reformatusoknak* adta oda akadémiai intézetül. — 1798-ban aug. 31-én, midőn a város nagyobb része leégett, a régi sz. ferenczi zárda templomainak teteje a lángok martalékává lett és csak 1803-ban készült el újra.

E templom gróf *Eszterházy János*nak már idézett leírása szerint (*Arch. közl. IV. köt. 1. füz. 7. l.*) egy hajóból áll. Ablakai góth izlésben készültek. Láthatók még azon tornyoknak maradványai is, melyeket 1644-ben *I. Rákóczy György* kezdett építtetni. A templom szentélye 70' hosszú, 31' 6" széles és 54' magas. A hajó hossza 111', szélessége 48', magassága 60'. Említésre méltók még több család czimerei, melyek jobbára domborművek.

Ez utóbbi nehézséget meggyőződésem szerint úgy lehet megoldani, ha fölyesszük, hogy ama 50 frtot *Hunyady János* kormányzó nem a sz. ferenczieknek, hanem a döméseknek adta, — a kik még 1521-ben is Kolozsvárott valának.

A szent ferencziek zárdája mellett volt egy női zárdá, melyben 1581-ben már csak egyetlen egy vak zárdaszűz lakott. Alapítójáról, alapítási idejéről semmit sem tudhatván, azt a kérdést kell legalább szellőztetnünk, melyik rendé vala. Erre nézve felvilágosítást ad özvegy *Kőfaragó Györgyné Magdolna* asszonynak fennebb említett végrendelete, a melyben ezt olvassuk: „Anno 1531. lego florenos sedecim pro indumento sacerdotali ad *Capellam* sororum *terti* *Ordinis Beati Francisci*, quam ego feci fieri etc“. Ugyanazon okmány másik helyén ezt olvassuk: „Sub habitu *griseo* (szürke) intra muros huius civitatis habitantibus stb.“ s alább: „Sancti monialibus sub habitu *nigro* in Claustro sub invocatione divi *Egidii* constructo commorantibus, omnia mea vestimenta etc. vineam in promontorio *S. Georgii* sitam lego sororibus s. *Dominici*.“ Ezek szerint kétféle apácza Kolozsvárott egy időben léteztek volna?

Jelenleg Kolozsvárott csak egy szerzetes rendház létezik, t. i. a *kegyesrendieké*, kiket a *jezsuiták* eltörlése után Mária Terézia telepített le. A rendtagok összesen 13 helybeli vagy gymnasium tanárai, egy közülök az akademián is tanít. (*Benkő II. 589. Schem. Ord. 1874. 9. l.*)

b) A Bold. Szűz kolosmonostori benczés apátsága.

Ezen apátság fekszik Kolozsvártól egy negyedmért-földnyire, az országút mentében, nem messze a régi kalváriától. Templomának, mely kőfallyal volt körülvéve, már csak szentélye áll fenn. Alapítá I. *Béla* király 1059—1063 közt, mint IV. *Béla* királynak 1263-ban kelt s *Kaprinay* által (*Hist. Hung. diplom. I. 38. l.*) teljes szövegében közölt okmánya bizonyítja.

Ebben IV. *Béla* (nem említve I. *Béla* király nevét) ös-tyját hozza fel mint alapítót a következő szavakkal: „*Proavus* noster et beatissimus rex *Ladislavus* et alii nostri progenitores decimas etc. condonarunt.“ E szavakból, ha a *proavus* szót tágabb értelemben vesszük is, világosan következik, hogy az apátság alapítója nem sz. *László* király vala, habár *Erzsébet* királyné, I. *Róbert* Károly neje

1341-ben kelt védlevelében ezeket mondja is: „quod quia monasterium Beatae Virginis de *Klusvár* fundatio Sancti regis Ladislai exstitit“. Mások e nehézséget úgy vélik megoldhatónak, hogy a kolosmonostori apátság sz. *László és a B. Szűz* tiszteletére együttesen történt. (*Arch. közl. VII. k. 2. füz. 89. l.*)

Mi ezen kérdést illetőleg, vajjon a kolosmonostori apátság alapítója I. Béla vagy sz. László király volt-e, *Kaprinay* véleményéhez állunk, a ki szerint az alapító I. Béla király vala, mert habár az idézett okmány felhozott helyén az alapító neve, talán az iródeák hibája miatt, ki-maradt is, az okmány végén e szavakat olvasva „*Praenominatus Bela rex*“, lehetetlen IV. Béla királynak „*Proavus noster*“ szavát másra mint I. Béla királyra magyarázni, annál is inkább, mivel e szavak által: „*proavus noster et beatissimus Rex Ladislaus*“ mint a két király együtt van említve.

Ugyanezen okmány, melynek kivonatát Czinár is közlé Fuxhoffer Monasterológiájában (*I. 208. l.*) sz. Lászlóról csak azt említi, hogy az apátság egyházát gazdagabb jövedelemmel s a fehérvári káptalanéihoz hasonló jogokkal és javadalmakkal ajándékozta meg, melyeket később elvesztett.

Nagy veszedelem érte a kolosmonostori apátságot 1191-ben, a midőn *Adorján*, erdélyi püspök, nem nézhetvén az apátságnak mindig emelkedő hatalmát, vagy talán azért, mert III. Béla a szászok számára felállított *szebeni* prépostságot az ő joghatósága alól kivette s bizonyos dézsmáktól is, melyeket a nevezett prépostságnak adományozott vala, megfosztotta. (*Köváry, I. 94. II. 95.*)

Hasonlóan erőszakoskodott 1222-ben *Vilmos* püspök, ki négy kanonok és fegyveres nép kíséretében a kolosi monostort megtámadta, elfoglalta, az apátot két rendtársal fogolylyá tette, a pápai és királyi okmányokat, melyek ez apátságnak előjogairól szóltak, részint megégette, részint vízbe dobatta. — III. *Honorius* pápa nemsokára az apátság kérésére új okmányokat állíttatott ki, az erdélyi püspöktől a joghatóságot megvonta és az ügy megvizsgálását a váczai püspökre és prépostra, továbbá a csanádmegyei *egresi* apátságra bizta. Az ügy azonban igen sokáig huzó-

dott s végre miesoda eredménnyel végződött, nem tudhatni. *Vilmos* püspök halála után a szent szék 1225-ben a kolosmonostori apátnak, némi vigasztalásul püspöksüveget és gyűrűt küldött sőt ennek használhatási jogával felruházta. (*Fejér, Cod. dipl. III. 2. 57. l.*)

1230-ban ismét pör keletkezett az apátság és az erdélyi püspök közt, mely *Jakab* praenestei püspökre volt bízva; de félbeszakítá azt 1241-ben a tatároknak az egész országra nézve gyászos végzetű betörése. Ez alkalommal a kolosmonostori apátság leégett. Az ott levő iratok a város templomában helyeztettek el.

A tatárok kivonulása után 1278—79-ben a következő években beállottak ama zavarok, melyeket *László* királynak a kunok iránt tanusított túlságos kedvezményei a népben keltettek, melyeknek végök 1282-ben szakadt azon győzelemmel, melyet a király *firmanói* Fülöp pápai követ buzdítására kezdett harcban a kunok ellen kivívott, kiket *Oldamur* vezérlete alatt *Hód* tava mellett *Kolozsvár* közelében megvert.

Midőn a tatárok 1285-ben ismét betörték az országba, s mint negyven év előtt, azt tűzzel vassal pusztították, a kolosmonostori apátság tagjai szétmenekülvén, az apátsági javak világi kezekre kerültek; de III. Endre király *Henrik* apátsága idején 1296-ban visszaadatni parancsolta. (*Szereday, 356. l.*)

Az apátság jószágait illetőleg, a IV. László király alatt 1283-ban végrehajtott határvizsgálás szerint birta az apátság *Kolos* mellett sz. *Mihálytelkét, Szomordokat, Macskást* és *Budatelkét*. (*Köváry, I. 142. l.*) — Egy későbbi, 1293-ban kelt kir. adományzó levélben, mely Albert apátnak „*Monasterii gloriosae Virgini Mariae de Clus*“ javára adatott ki, említettnek mint apátsági jószágok: *Clus, Clodna, Petresd* és *Kernyech* Hunyadmegyében, melyeknek határai is kijelöltetnek, továbbá a *borsi* adá harmada több faluval ugyanazon a vidéken. Ered. Hit. (*Eccl. Cam. 21. cs. 1. sz.*) — Egy másik okmányban az apátságnak, mint az erdélyi püspökség szomszédosának következő jószágai említettnek: *Monostor, Kajántó, Máriatelke, Bewna* vagyis *Bénye, Egeres, Leske, Szentgyurg* és *Tyburcztelke*. Ezekre

vonatkozólag, hogy a folytonosan megmegújuló határvilongásoknak elejét vegyék, 1299-ben Péter püspök és Lázár apát cserére léptek, a mely szerint amaz ennek Nádost és Bogártelkét, Leskeéért és Szent Györgyért átadta, azzal a kikötéssel, hogy az apátság a monostor számára a szükségelt fát azután is a leskei erdőben vágathassa. (*Arch. közl. VII. 93. l.*)

András püspök alatt, a ki az apátságnak néhány jószágát, a tizedekkel, malmokkal, rétekekkel és erdőkkel együtt elfoglalta és békés uton visszaadni nem akarta, 1342-ben Erzsébet Róbert Károly neje Miklós erdélyi vajdának és szolnoki várgrófnak vagyis ispánnak levélben meghagyta, hogy mivel az erdélyi püspök, a mint János apát s az egész konvent megbízásából István, a monostor-őr irá, az apátságnak javait és jogait igazságtalanul elfoglalta és elfoglalva tartja vala, a püspököt és az apátot maguk elé idézvén, az ügyet bíróilag végezzék el, a püspököt arra kényszerítsék, hogy ha valami keresete van, azt írásilag bizonyítsa be, ellenkező esetben az apátot jogában védelmezzék. (*Pray, Hier. II. 258. l.*)

Gróf Eszterházy János (*Arch. közl. VII. 2. 94—104. l.*) még több ily birtokfoglalási esetet és pört említ, melyeket csak röviden érintünk. Ilyen pörös eset volt a Macskásyaké az apátság Kajántó nevű birtokát illetőleg, a Kallyán családé Bényére vonatkozólag, a Kyde családé Tyburcztelkére vonatkozólag, Pálfalvi Lászlóé az apátság Báth vagy sz. János nevű erdejére vonatkozólag. Mindezen foglalások 1342. és 1474. közt történtek és többnyire azzal végződtek, hogy az apátságnak elfoglalt birtokait az illetők visszaadni kényszerültek.

A kolosmonostori apátság egyszersmind hiteles hely is volt. Mint ilyen királyaink részéről többféle kiténtetésben részesült. Így nagy Lajos király 1357-ben az apátságot minden alsóbb fokú hatóság alól felszabadította s egyenesen az erdélyi vajda joghatósága alá rendelte. 1370-ben megengedte az apátság jobbágyainak, hogy lefizetvén az apátságnak a földbért Kolozsvárra költözhetnek. Miután az apát ezen szabadságot megszorítani kezdé s a

jobbágyok e miatt panaszt emeltek ellene, Mátyás király, a ki 1459-ben a monostor helyét vásártarthatási joggal ruházta fel, 1465-ben az apátnak a fentebb említett eljárást megtiltá; de ez engedetlenségre vetemedett s a monostort megerősíteni kezdé, — Mátyás király azonban az erődítéseket 1466-ban leromboltatá. Még Mátyás király előtt, Zsigmond alatt történt 1423-ban, hogy az utóbbi király *Csáky* Miklós vajdának meghagyta, hogy a kolosmonostori apátot azon hitelezők zaklatásai ellen, kiknél még az előbbi apátok csináltak adósságot, védelmezze.

Zsigmond király 1436-ban marchiai *Picenus* Jakabot, a bosnyák minoriták általános helynökét, Magyarországra és Erdélybe küldé, hogy a *hussitákat* és *görög nem egyesülteket* megtérítse; de ez buzgósága által elragadtatva, kegyetlenségekre fajult; mi által a király legjobb szándéka meghiusult. Hozzá járult még 1439-ben a parasztok lázadása a nemesség ellen és a törökök beütése *Murad* és *Vlad-Drakul* vezérlete alatt, kik mindent, a mit utjokban találtak, tüzzel-vassal pusztították. Az említett pór-lázadás alkalmával a lázadók Kolozsvár falai mögé menekültek, de a nemesek a szászok segítségével a várost elfoglalták.

Az apátságnak javai már a XV. században idegeneknek adományoztattak s az apátságot azóta kormányzók (gubernatores) adminisztrálták, kik közül az ismertek elsőjének neve *Gotthárd*. 1507-ben II. Gyula pápa a *garamparti* (de iuxta Grou) apátnak megparancsolta, hogy azon legyen, miszerint minden, a mi addig a *kolosi* apátság megcsorbitására történt, jóvátétessék. Hit.

1547-ben I. Ferdinand király az üresedésben volt kolosmonostori apátságot minden jövedelmével együtt *Elefánti* Simonnak adományozta. Ered.

Végre a következő 1548-ik évben a pozsonyi káptalan jelentése szerint *Podmaniczky* Ráfaelt a kir. helytartó *Ujlaky* Ferencz, győri püspök, mint *kolosi* apát javára törvény elé idézte az apátságnak erőszakos lefoglalva tartása miatt. Hit. (*Eccl. Cam.* 21. cs. 4, 5, 6.)

Az apátság javait az 1556-iki kolozsvári gyűlés a császári kormánynak adta át, a rendtagok pedig szétosz-

lottak. Azóta az apátságnak csak czimét szokták adományozni. Javai közül *Monostort*, *Bácsot*, *Bogártelkét*, *Jegenyát*, *Kajántót* és *Tiborczt*, Kolosmegyében, János Zsigmond 1569-ben kancellárjának *Forgách* Ferencznek adományozta, ki után azok a kincstárra szálltak vissza, később *Kajántót*, továbbá *Tiborczt* és *Bogártelkét* *Báthory* István orvosának *Blantrata* Györgynek adta, ki azokat részben *Kendy* Sándornak, részben *Bánffy* Farkasnak eladogatta, a kiktől aztán *Báthory* Kristóf visszaváltotta. A megszűnt apátságnak többi jószágait, u. m. *Monostort*, az apátság székhelyét, *Bácsot* és *Jegenyét* szintén *Báthory* István fejedelem, később lengyel király, 1581-ben a kolozsvári jezsuitáknak adományozta az akadémia javára a templomnak és monostornak épentartása mellett. A jezsuiták 1588-ban kiűzettek ugyan, de 1594-ben ismét visszajöttek s az apátságnak eme javait is visszakapták. (*Arch. Közl. VII. 2. 103. l.*)

Az apátsági monostornak a jezsuiták alatt a Szamos folyó felé igen nagy kertje volt, a melyet egész a mai napig jezsuita-kertnek neveznek. Ugyanott halas tó is létezett, de már azóta kiszáradt. *Maria Krisztina*, *Báthory* Zsigmond neje, az apátság templomának tetejét, melyet 1598-ban a vihar ledöntött, megújíttatá.

1605-ben a jezsuiták ismét szám űzetvén, *Báthory* Gábor fejedelem 1609-ben a monostori palotát *Karmuthy* Farkasnak adta, ugy annak várát *Jegenyével* és *mérai* birtokrészszel együtt 1633-ban *Mikó* Ferenczre iratta át.

A monostor jövedelmének egy részét 1649-ben *Kékedy* Zsigmond a reformatus tanuló ifjuság kolozsvári Collegiumának adományozta szegény ifjak eltartására. Ugyanakkor a monostori jószágnak részeit birták *Zólyomi* Dávid, *Rákóczy* Zsigmond, és I. *Rákóczy* György neje *Lorántffy* Zsuzsanna.

Derkay György jezsuita atya, ámbár szerzete két ízben is, és pedig országgyűlésileg száműzve volt, mégis 1653-ban Kolosmonostoron tartózkodott.

Monostort utoljára I. *Apaffy* Mihály fejedelem (1661—1690.) birta, jövedelmének élvezetében az 1664-től egész 1693-ig a fejedelemnek nővére, *Gilányi* Györgyné,

Apaffy Anna levén egészen addig, míg I. *Lipót* császár és király Erdélyt visszakapván, a katolikusokat, illetőleg a jezsuitákat birtokukba visszahelyezte, III. Károly 1733-ban megengedte, hogy *Bács* (sz. János), *Jegenye* és *Tiborc*z *Bánffy* gróftól; *Bogártelke* b. *Szent-Kereszty* Andrástól és *Kajántó Naláczy* Sárától b. *Barcsay* György özvegyétől visszaváltassanak, a mi a karok és rendek beleegyezésével 15,000 frt lefizetése mellett meg is történt.

1773-ban eltöröltetvén a jezsuita-rend, *Mária Terézia* királynő 1776-ban az említett javakat az általa alapított nagy-szebeni árvaháznak, *Delpini* János igazgatósága alatt; I. *Ferencz* király pedig 1799-ben a tanulmányi alapnak adományozta. (U. o. 104. l.)

Ezen idő óta a templom és monostor fentartására semmi gondot sem fordítottak. A templom 1787-ben magtárrá lett, 1794—5-ben új tetőt kapott, s tornya is kijavított. Nemsokára a vihar ismét megrongálván, 1801-ben a templom és torony új javítást nyert. 1818-ban *Rudnay* alatt a templom hajóját szétbontották s a köveket a lyceum építésére használták.

A monostornak eme viszontagságos átalakulásait, melyeken alapítója I. Béla király óta 1818-ig keresztül esett, latin felirattal örökiték meg, melyet a szentély homlokzatán kőbe vésettek.

A monostorból, alapfalainak és pinczéjének maradványain kívül, semmi sem maradt fenn. A templomból, melynek hossza 38', szélessége 22' és magassága 30' vala, már csak a *szentély* áll fenn, a melynek leírását lásd az *Arch. közl.* VII. 2. 106—109. l., a hol néhány siremléknek feliratai is olvashatók, p. a *felősi Nápolyi* családé, *Medgyesi* Ferenczé, *Kovacsóczy* Istváné, *Dóczy* Anna, *Sennyey* Pankrátné, *Kamuthy* Balázs dobokamegyei főispányé és *Kornis* István jezsuita atyáé.

A kolozsmonostori apátság apátjainak és kormányzóinak sorrendje.

1283-ban *Péter* apát (*Arch. közl.* VII. 2. 105. l.)

1293-ban *Albert* apát (*Eccl. Cam.* 21. cs. 1. sz.)

1296-ban *Henrik* apát, III. *Endre* káplánya (*Arch. közl.*)

- 1299—1314-ig *Lázár* apát. (U. o.)
 1315-ben *Miklós* apát. (U. o.)
 1324-ben *István* apát. (U. o.)
 1329—1344-ig *János* apát, Erzsébet királyné káp-
 lánja. (U. o.)
 1347—1348-ig *Jordán* apát. (U. o.)
 1356—1361-ig *László* apát. (U. o.)
 1361-ben *István* apát. (U. o.)
 1362—1382-ig *Otto* apát. (U. o.)
 1391—1402-ig *Pál* apát. (U. o.)
 1412—1418-ig *Henrik* apát. (U. o.)
 1423-ban *Balázs* apát. (U. o.)
 1426—1451-ig *Antal* apát. (U. o.)
 1454-ben *Gothárd* kormányzó. (U. o.)
 1460-ban *Bertalan* kormányzó. (U. o.)
 1463-ban dengeleghy *Pongrácz* László kormányzó.
 (U. o.)
 1463—1466-ig *Pécsváradi* Péter apát. (U. o.)
 1494. (?) szamosújfalvi *Mikola* Ferencz apát. (U. o.)
 1493—1504-ig *Polnár* Gábor bosniai, később szö-
 rémi püspök, az apátság *commendatora*. (U. o.)
 1509-ben *Tomory* Pál kormányzó, később kalocsai ér-
 sek. (U. o.)
 1533-ban *Nagyszombati* Márton apát. (U. o.)
 1547-ben *Elefánti* Simon apát. (U. o.)
 1548-ban *Ujlaki* Ferencz, győri püspök, apát. (*Eccl.*
cam. 21. cs. 5. 6. sz.)
 1549—1551-ig *Martinuzzi* György bibornok, apát.
 (*Arch. közl.* 105. l.)
 1557—1562-ig *Kolozsvári* János, dömés, csanádi püs-
 pök, czimz. apát. (U. o.)
 1776-ban *Delpini* János Theophil czimz. apát. (U. o.)
 1819—1857-ig *Szabó* János czimz. apát. (U. o.)
 106. l.)
 1867 óta *Keserü* Mózes czimz. apát. † 1875. (U. o.)

12. §.

K Ö R Ö S - B Á N Y A,

mezőváros a sz. ferencziek zárdájával s a
B. Szűz tiszteletére szentelt templomával.

Körös-Bánya mezőváros fekszik Zarándmegyében a Körös partján. Jelenleg az erdélyi püspökséghez tartozik, előbb a csanádihoz tartozott. A sz. ferencziek kapisztráni tartománya itt rendházzal bir. Régente a *dévai* házból szét-szórtan az e vidéken állomásozó csász. katonaságnál s más, kinek körében 17 év folytán lelkészi teendőket végeztek. Végre gróf *Náda-dy* László csanádi püspök (1710—1730) Körös-Bányán végleg letelepíté őket és zárdájukban plebániát állított fel.

A szent ferencziek találtak ugyan Körös-Bányán templomot, de az annyira meg volt rongálva, hogy 1763-ban újra kellett építeniök, a midőn egyszersmind rendházukat is kibővítették. Az 1848-iki forradalom alatt a zárda hamuvá égett s azóta a régi jó időket folytonosan gyászolja. (*Schem. Ordin. 1853. 38. l.*)

13. §.

N A G Y F A L U,

mezőváros a pálosok rendházával.

Ezen többnyire magyar-ajkuaktól lakott mezőváros Krasznamegyében a *Beretyó*-folyó mellett, mely Krasznát Bihar megyétől elválasztja. Hogy Nagyfalú és a szomszédságban levő *Szilágy* nevű jószág birtokában valaha a losonczy *Bánffy* és a *Báthory* családok, továbbá remete sz. *Pál* szerzete volt, a következő adatoktól kitünik.

Nem tekintve azt, hogy a rendház többnyire a „*nagyfalusi pálosok*“ vagy „*de et supra Nagyfalú*“ fordul elő, Benger kéziratban levő Chronotaxis-ában (V. fej. XXIX. és CXII. sz.) említi, hogy *Szilágyon*, mely *Nagyfalú* mellett, Erdély határán (most Középszolnokban) fekszik, 1325-ben, mások szerint 1413-ban losonczy *Bánffy* György és László testvérek a pálosoknak sz. *Jeromos* tiszteletére

rendházat alapított. — Innen van aztán, hogy *csak* a *szilágyi* pálos rendháznál történik említés. Pázmány szerint a pálosok később *Szilágyról* a közel fekvő *Nagyfaluba* költöztek át, a hol templomuk a B. Szűz tiszteletére volt szentelve.

A nagyfalusi pálosok birtokához tartozott *Valáthalom*, másképen *Márton* Krasznamegyében, *Nagyfaluban* több szőlő, szántóföldek, rétek és egy malom, valamint *Zoványban* is a *Beretyón* szintén egy malom. Ezen jószágokba *Báthory* István és *Bánffy* László, valamint ez utóbbi fiainak bevallása szerint, János király 1530-ban a pálosokat behelyezte. Történik még említés 1485-ben *Demeterről*, a B. Szűz tiszteletére alapított nagyfalusi pálos rendház vicariusáról, továbbá 1539-ben ugyanazon a Váradí promontoriumban helyezett szerzetesekről. (*Acta. Paulin. 2. és 3. cs. 1. sz.*)

Izabella királynő parancsára 1559-ben Krasznamegye törvényszéke megvizsgálta *Bánffy* Petronella, özvegy *Kisvárday* Ambrus neje és Klára leánya, férjezett nagyfalusi Serédy Istvánné ügyét, mely szerint a zoványi malom, melyet *Mattyus* Mihály, Pál és Ferencz, a nevezett fölperesnök jobbagyai, a *nagyfalusi* pálosoknak 6 frtért eladtak, visszaköveteltetett. Ezen pör azzal végződött 1560-ban, hogy a nevezett malom közbenlét szerinti árért csakugyan visszaadatott. (*N. R. A. 103. cs. 19. 20. sz.*). Ugyan csak 1559-ben még más pörös ügy is előfordult, t. i. *Serédy* István, *Bánffy* István és Miklós, és *Horváth* György, a nagyfalusi kir. tizedeket elfoglalták vala, Krasznamegye törvényszéke a vádlottakat megidézvén, a peres ügyet II. János (Zsigmond) javára dönté el. (*U. o. 1036. cs. 29. sz.*)

A *nagyfalusi* pálos zárda a reformatió által keltett vihályok alatt elpusztult, s a szerzetesek minden oldalról veszélyeztetve *György* rendi főperjel alatt itteni zárdájokat a hozzá tartozó birtokokkal együtt 1563-ban, azzal a kikötéssel, hogy ha jobb idők állnának be, azokat ismét visszavehessék, *Báthory* Istvánnak 300 magyar frt értékeig elzálogosították.

Ugyanazon évben *Mátyás* perjel s rendtársai *Márton*t

két malommal, melyek egyike itt, másika *Závonyban* volt, továbbá két szőlőt *Nagyfaluban* somlyói *Báthory* István-
nak és *Kristófnak* 200 évenkénti fizetendő forintért átad-
ták. Ugyanily bérbeadási szerződés jött létre 1564-ben
Péter rendfőnök alatt közte és a *Báthory* család közt.
(*Acta. Paul. 1. cs. 2—4. sz.*)

1567-ben kelt azon határjelölési okmány, mely sze-
rint a *nagyfalusi* uradalom határa nagyfalusi *Bánffy* Far-
kas részére a szétdült kolostor s a hozzátartozó rét mellé
tüzetett ki. (*U. o. 1. cs. 5. sz.*) Következő évben losonczy
Bánffy Ferencz *nagyfalusi* birtokrészére vonatkozólag ká-
rolyi *Láncz* Dénes és *László* igényt támasztottak, — mily
eredménynyel, nem tudhatni. (*N. R. A. 252. cs. 30. sz.*)

1570-ben új pör támadt a *Bánffy* család ágai közt.
Losonczy és mogyoródi *Bánffy* Pál és a már fenneb em-
litett *Bánffy* Petronella özvegy *Várday* Ambrusné közt
pörre került a dolog *Bánffy* Pálnak *Valkováron Nagyfalu-
ban* és egyebütt létező birtokaiból kijáró női hozomány
föl nem vétele miatt. Ezen pör az alperesek meg nem je-
lenése miatt makaesség czimén lön eldöntve és a birói
ítélet foganatosítása is megkísértetett ugyan 1872-ben, de
annak foganatosítása erőszakoson megakadályoztatott.
(*Acta Transsylv. 7. cs. 25. sz. — 8. cs. 22. sz.*)

1571-ben *Báthory* István erdélyi fejedelem közt egy-
felől, másrészről pedig losonczy és sz. telki *Bánffy* Farkas
és *Kristóf* közt egyezés jött létre, mely szerint azon ja-
vak, melyeket *I. János* király a *Bánffy*-aknak adományo-
zott, úgy osztatott fel, hogy felerészben a *nagyfalusi* nagy-
szőlővel, a *beretyói* elhagyott malommal együtt a *Bánffy*-aké
fele részben pedig *Máron* nevű birtokkal együtt a *Bá-
thory*-aké legyen. (*Acta Paulin. 1. cs. 6. sz.*)

Egyébiránt tüzetesen kijelölni az időt sőt évet, a
meddig a pálosok nagyfalusi rendháza fennállott, nem lehet.
1593-ban még fenn kellett állania, minthogy az évben *Pál*
prior említettik. — 1725-ben a pálosok rendje e javak
visszaadatása iránt pört indított a *Bánffyak* ellen. (*U. o.*
2. cs. 1. sz.)

14. §.

N A G Y - S Z E B E N,
szab. kir. város egyházi intézeteivel.

A szászok földjének, kiket II. király *Geiza* hívott be, Erdélyben fővárosa *Szeben* nevét, latinul *Cibinium*, a város mellett elfolyó *Sibin* kis folyótól kapta, melyet az oláhok most is így neveznek. A magyarok, hogy megkülönböztessék ezen várost a sárosmegyei *Szebentől*, *Nagy* előnevet tesznek eléje. A németek *Hermannstadtnak* hívják, vagy a városnak *Hermann* nevű alapítójától, vagy sz. *Hermann* püspöktől, a kinek tiszteletére lett volna a városnak első temploma fölszentelve s a kinek szobrát a város kapuja mellett felállították. A város régi pecsétjén e felirat olvasható: „*Sigillum Civium de villa Hermannii.*“ (*Kaprinay, Hung. diplom. II. 501. l.*)

Nagy-Szeben városa két részre oszlik, felsőre, mely dombon épült, és alsóra, mely termékeny lapályon terül el. Hajdan erős vár volt, kettős fallal és tornyokkal, valamint mély árkokkal megerősítve. Már a múlt században, lakosainak gazdagsága és épületeinek csinossága alatt valamennyi erdélyi várost fölülmulta. Lassanként több főhivatal is ide tétellett át, így pl. a *kormányshély*, mely a *Rákóczy* zavargások miatt Gyula-Fehérvárról tétellett ide át, a *katonai parancsnokság*, a *kir. kincstár* és a *hadibiztonság*. Van két gymnasiuma, a katolikusoké és az evangélikusoké. A katolikusoknak hajdan társaskáptalának is volt itt. Mária Theresia szintén a róm. katolikusok számára a Szeben folyó partján 1770-ben árvaházat alapított, melyet a város joghatósága alól kivett. Alapítványául rendelte a szászok által a kir. kincstárnak fizetni szokott 2000 rh. frtnyi készpénzben fizetendő tizedet, továbbá 2500 köböl búzát egyéb kisebb jövedelmekkel együtt. Gondnokává *Delpini* atyát nevezte ki. (*Benkö, II. 564.*)

Volt Nagy-Szebenben *pénzverde* is. A városnak hajdan 17 adózó faluja volt, ilyen pl. *Talmats*, *Szeliszt*, *Vöröstorony*, *Vizakna*, mely sóbányairól nevezetes, továbbá *Helta* városa és sz. *Mihály hegye*, a hol híres vár volt. (*Reichendorf, 791. l. Bel, Comp. 158–161.*)

Nagy - Szeben köz- és magánügyeinek, s története nevezetesebb mozzanatainak ismertetére néhány adatot hozok fel, melyet részint *Benkő* ismert nagy művéből merítvék, részint vagy egészen ismeretlenek, vagy csak kevésbé ismeretesek.

1382-ben *Nagy Lajos* király tapasztalván, hogy némely idegen kereskedők a kereskedelmi czikkeket a városból a havasokon túlra szokták átvinni, továbbá, hogy magában a városban borsot, sáfránt és más ily fűszereket a polgárok megkárosításával kisebb mértékkel mérve szoktak eladni: megparancsolta, hogy a kereskedők Nagy-Szebenbe vitt czikkeiket onnan többé elszállítani és Havasalföldre kivinni ne merészeljék; továbbá, hogy a borsot, sáfránt s a többi fűszereket a városban senki kisebb mértékkel árulni ne merje. (*Pray, Hier. II. 261.*)

1461-ben Mátyás király a nagyszebeni pénzverde főnökének parancsolatot küldött az iránt, hogy *Rozgonyi Sebestyén* vajdának az ottani kam. kincstárból havonként 100 arany forintot adjon mindaddig, míg az illető Erdélyben lesz. Hit. — 1467-ben kelt szintén Mátyás királynak levele, a melyben a várost felszólítja, hogy néhány lázongó polgártársuk megfélemezésére segédkezet nyujtsanak. (*Acta Trans. 1. cs. 28. sz. — 5. cs. 18. sz.*)

1501-ben kelt, a fehérvári káptalannak bizonyítványa vingarti *Geréb László* erdélyi püspök számára, a nagyszebeni polgárok és a hét szász szék ellen az iránt, hogy a püspöknek 262 jobbágya által ellenök emelt panaszok ügyében a választott bíróság elől, az ügy megvizsgálása előtt visszaléptek. Hit. (*N. R. A. 1560. cs. 23. sz. A.*)

1533-ban az Olt folyó kiáradása a város falait 104 lépésnyi hosszúságban leontá. — 1536-ban a nagy-szebeniek 7 heti ellenállás után városukat *Majláth Istvánnak, Zápolya János* részére feladni kényszerültek. (*Köváry, III. 37. — Benkő I. 190.*)

1552-ben I. Ferdinánd király a városnak a huszadot, melyet évenként a kir. kamarának fizetni szokott, e kir. rendeletének visszavételeig elengedte. 1553-ban ugyanazt 1000 frtért *Haller Péter* erdélyi kincstárnoknak bérbe adta. Ugyanezen évben megengedte a nagyszebeni polgá-

roknak, hogy a csanádi püspöknek, következő birtokait, u. m. *Chanádot*, *Sorostélt*, *Holdvilágot* és *Monorát* (Alsó-Fehérmegyében), melyek részint *Medgyesy* Ferencz, gyulafehérvári vicariusnál, részint *Cserepovich* Miklósnál voltak, haszonbér fizetése mellett mindaddig birhassák, míg a püspök visszaválthatja. (*Lib. Reg. Solt. II. 63. 87.*)

1557-ben Miksa király *Rüsz* mezővárosát a szebeni székből, hűtlenségi bűn miatt *Strausz* Jeromosnak; 1559-ben pedig Szeben városának ottani házat minden hozzátartozókkal együtt, mely a városra *Hütter* János halála után száll, *Hütter* Albert szebeni főlesküdt jegyzőnek és magyar kancellárnak adományozta. (*U. o. 257. 380. l.*)

Siralmas sors érte Nagy-Szeben városát 1610-ben *Bethlen* Gábor fejedelem alatt, kit Gyula-Fehérvár fölperzselése után itt a kegyelem reményében fogadtak, a ki azonban alig hogy a városba bevonult, rögtön minden fegyvert a piacra hozni parancsolá, a városi hatóságot elfogadta, a helyőrséget saját katonáira bizta, a város férfait kiűzvé, a nőket katonái szenvedélyének feláldozta. Innen Havasalföldre csapott át és *Radul* vajdát kiüzte, kényszerítvén a nagy-szebenieket, hogy e hadjáratában kövessék. 1612-ben Nagy-Szebenbe visszatért és *Forgács* császári hadvezér ellen, ki *Radullal* szövetkezett, szerencsésen harczolván, egész Erdélyt hatalma alá keríté. (*Benkő I. 259. 260. stb.*)

1638-ban május 7-én reversalist adott a város *I. Rákóczy* György iránt való hűségéről. 1651-ben gróf *Rákóczy* Zsigmond, *II. Rákóczy* György fejedelem testvére, azon pörétől, melyet Nagy-Szeben ellen egy a havasok közt fekvő falva s jobbágyainak a nagyszebeniek által történt kinzása miatt emelt, azon föltétel alatt, hogy a város husvét napján 700 tallért és 6 kocsiba való lovat adjon át s az említett falu határának megjárására megbizottakat küldjön, elállott. (*Act. Trans. 4. cs. 8. sz. 9. cs. 8. sz.*)

A mi Nagy-Szeben egyházi intézményeit illeti, mindenek előtt fölemlitendő, hogy itt több *prépostság* volt. Nevezetes ezek közül a *szent kereszt*ről és a *B. Szüzz*ről nevezett *prépostság*, mely *III. Béla* király engedelmével a *XII. század* vége felé de *Crescentis* György bibornok és

pápai követ a németek (szászok) számára alapított és III. Coelestin pápa megerősített, egyszersmind kivéven az erdélyi püspök — akkor *Adorján* — joghatósága alól és a *milkoviai* püspökségnek a tatárok által történt elpusztítása következtében püspöki joghatósággal ruházván fel, egyenesen az esztergomi érseknek hatósága alá rendelte. Egyébiránt *Nagy-Szebenben* s egyébütt több esperestségre nézve történt ily megszorítása az erdélyi püspöki joghatóságnak; a miért is az erdélyi püspökök viszályba keveredtek a pápával, melynek 1191-ben pápai kiközösítés lett a vége.

Az imént említett prépostságnak templomában 24 oltár volt. Luther tanai elterjedésével, e templomot az új tan hívei elfoglalták s a katolikus papokat az 1530-iki nyilatkozat következtében *Nagy-Szebenből* kiűzték. (*Kövéry, I. 94. — Pray, Hier. II. 207—211, 251. — Benkő, Milkovia I. 99. l.*)

Volt még *Nagy-Szebenben* egy másik prépostság is sz. *László* királyról czimezve, melynek eredetéről semmit sem tudhatni. Prépostja volt 1383-ban *Márton*, a ki a nagy-szebeni tanácsnak ugyanazon évben kelt levele szerint *Gublin* püspöktől kapott pénzéből 9 1/2 márka ezüstöt szebeni súly szerint, 113 frtot, forintját 32 garasával számítva a városnak hagyományozott, mely hagyományt a város *Pfaffenhenyl* Péternek adta, hogy azt a sz. *Lélek* kórházának építésére fordítsa. (*Pray, Hier. II. 263. l.*)

Ezen prépostság nem sokáig állott fenn. Zsigmond király ugyanis 1424—1426 közül a fegyelem meglazulása miatt eltörlé javait, egyházi és világi férfiak közt felosztván, egy részöket V. Márton pápa beleegyezésével, megtoldva némely tizeddel a városi községnek adományozta a B. Szűz fentebb említett temploma számára azzal a kikötéssel, hogy az illető jövedelemből 15 áldozár tartassék az egyházi teendők végzésére. (*Eder. Obs. crit. in hist. Trans. Pray, i. m. 251. l.*) A mostani kath. nagytemplom 1431-ben s a következő években épült. Oldalán jelenleg is van sz. *László* kápolnája. (*Arch. Értes. 1874. VIII. 21. l.*)

Volt hajdan *Nagy-Szebenben* a B. Szűzről nevezett sz. ferenczi tartománynak is rendháza, a melynek eredeté-

ről szintén semmit sem tudhatni, mely 1530-ig sértetlenül fennállott. Ez évben a kath. papok s a szerzetesek kiűzetvén, *Folker* Máté kivételével, a ki hogy a kórházban birt javadalmát el ne veszítse, apostatált, valamennyi szerzetes elhagyta Nagy-Szebent. Nemsokára *Zápolya* János közbenjárására a sz. ferencziek visszatértek ugyan Nagy-Szebenbe s kolostorukat is visszakapták; de már 1533-ban ismét száműzetettek. Kolostorukat a lutheránusok menedékházzá alakították át a templommal együtt. E templom, úgy látszik, sz. *Erzsébet* tiszteletére volt szentelve, mert e névről történik említés azon panaszos levélben, melyet a nagy-szebeni káptalan 1526-ban az esztergomi érseknél benyújtott egy tudatlan sziléziai *sűrke barát* ellen, a ki beszédeiben az egyházi rend ellen szokott volt kikelni. (*Pray, i. m. II. 230. l. — Schem. Ord. Prov. Marian. 1851. 54. l.*)

A szent ferencziek e rendházát gróf *Steinville* István, erdélyi hadparancsnok 1716-ban visszaállítá. Az első, ki a szent ferencziek közül a visszaállított zárdában megjelent, *Schirmer* Antal cseh-német származású atya volt, aki hadbirtosból lett szerzetessé. (*Benkő, Milkovia, II. 500. l.*)

15. §.

SZENT-KIRÁLY,

a pálosok rendházával és templomával a B. Szűz tiszteletére.

A pálosoknak e rendházát *Szent-Király* nevű falu hegyfokán (talán *Gyéres-Szent-Király* Tordamegyében) 1350-ben *Tóth* János és *Bolgár* László alapították. Egnéhányszor *Székelyháza* és *Székelyfalva* név alatt is előfordul, de most már e nevek alatt a névtárakban hiába keressük. (*Fejér, Cod. dipl. IX. 7. füz. 106. l.*)

A *szent-királyi* pálos zárda a buzgó hivektől többször kapott ingatlanokat adományul. Így 1378-ban *Gerecs* Miklós fia László a rendháznak adta *bergenyei* telkét és szőlőjét Marosszékbén. 1395-ben ugyanő a Marosból kivezetett árkon helyet adott a zárdának malom és molnár számára. —

1380-ban terenyei *Ponya* Mihály szintén malomhelyet adott a pálosoknak a *székelyfalvi* határban. 1382-ben szent-királyi pálos zárda 2 kövü malmot kapott, a mely adományzást 1421-ben Zsigmond király megerősítette. — 1413-ban *Székelyfalvi* Gallus fia János minden ingó és ingatlan vagyonát a pálosoknak hagyta. Végre 1419-ben székelyfalvi *Vedeth* András és neje Margit asszony egy székelyfalvi nemes telköket, melyet örök jogon birtak, *Lőrincz* sz.-királyi plebános és marosi alesperest előtt a *B. Szüzzről* nevezett szent-királyi pálos kolostornak adományozta. (*Eccl. Cam. 67. cs. 1. sz. — Prot. Paulin. 778. cs. 1. sz.*)

Nagyobb fontossággal bír a *Toldalagiak* toldalagi s egyébült birt jószágainak átruházása a szent-királyi pálos rendházra. — 1478-ban a *B. Szüzz* kolosmonostori konventje előtt történt bevallás szerint néhai Illés, *worziai* vajda fia Mihály és neje Zsófia, *Toldalagi* András leánya, birtokuknak harmadrészét, t. i. egy halastavat, egy malmot Toldalagon, továbbá *Faragót* Kolosban, *Moróczot* (?) *Dobokát* Dobokában és *Erthét* (talán Szász-Ernyét Marosszékhben) több részint vett, részint zálogban birt jószággal együtt visszaválthatási jognak rokonaik és örökösök számára való fentartása mellett, 200 arany forintért átruházták. (*Acta Paulin. 1. cs. 2. sz.*)

1483-ban *Gálthői* Benedek és neje Zsófia, az imént említett *Toldalagi* András neje, ugyanazon kolosmonostori konvent előtt toldalagi halastavuknak felerészét, melyet *Toldalagi* András a pálosoknak hagyományozott, továbbá birtokuknak szintén toldalagi részét, melyet *Dody* István váltott vissza, hetenkint mondandó sz. misékre adományozták, azon megtoldással, hogy azon esetre, ha az adományozók örökös nélkül mulnának ki, a nevezett birtokrészek egészen a pálosokra szálljanak át, ezek pedig a fennemlített Zsófia halála esetében kötelesek legyenek a *Gálthői* Benedek által az épületekre tett költségeket megfizetni. (*U. o. 3. sz.*)

A toldalagi halastavat illetőleg, melyről a fentebbiekben volt szó, hátra van még az 1535-iki esereviszony, mely szerint a pálosok felét a már szintén említett malommal s a hozzá tartozó, a halastó partján levő helyi-

séggel együtt, *Toldalagi* Barnabás örököseinek, *Mihálynak* és *Zsófiának*, továbbá *Borbatveszzy* Jánosnak, nevezett Zsófia férjének 4 jobbágytelek feleért, továbbá a *nagy-erthei* (ernyei?) halasztó feleért és 12 forintért kaptak azon záradékkal, hogy ha a nevezett nemeseknek magva szakadna, akkor a toldalagi halasztó minden vele járó haszonélvezettel együtt a pálosokra szálljon vissza. (U. o. 4. sz.)

1498-ban *Tófalvy* András bizonyos pénzösszeg értékeig, mindennap mondandó sz. misére *tófalvi*, *szent-györgyi*, *cseithi*, *ernyői* és *székesi* székely örökségeit Marosszékből a fehérvári káptalan előtt a pálosok szent-királyi monostorának adományozta. Később a pálosoknak ezen birtokok miatt pörük keletkezett *Zápolya* Jánossal, mely 1519-ben javukra dőlt el. (*Ecccl. Cam.* 67. cs. 1. sz.)

A szent-királyi pálos monostornak további viszonzásáról semmit sem tudhattam meg. Úgy látszik, hogy a többi fenmaradt kolostorokkal együtt II. József alatt a szerzettel együtt szűnt meg.

16. §.

SZENT-MIHÁLY-KÖVE VÁRA,

a pálosoknak a B. Szűz tiszteletére szentelt templomával és monostorával

Ezen monostort nem messze Gyula-Fehérvártól a *szent-mihály-kövi* vár alatt (jelenleg Szent-Mihályfalva Fehérmegyében) 1382-ben *Goblin* erdélyi püspök alapította. Utódja, *Czudar* Imre, a esanádi tizeddel ajándékozta meg.

A *szent-mihály-kövi* pálos monostor jogainak védelmére 1473-ban *Mátyás* király a fehérvári káptalannak megparancsolta, hogy a *szent-mihály-kövi* erdőt pusztítani ne merészelje. (*Schem. Cler.* XVIII. és XX. l.)

A János király halála után bekövetkezett zavarok alatt, a midőn az egyházi javak, kivált a szerzetesekéi, világi kezekre kerültek, Izabella királyné 1542-ben *Stabilius* János erdélyi püspök halála után ennek tisztjét *More* Pétert biztosította arról, hogy a püspöki javadalmakat

elfoglalnia koránt sincsen szándékában, hanem hogy az egész ügyet a *vásárhelyi* gyűlésig elhalasztja, a hol majd a püspökségnek ügyeit az ország rendei el fogják intézni, a püspök tisztjeinek pedig teljes elégtételt és kifizetést fognak szolgáltatni. Megigére egyszersem Izabella királyné, hogy *Gyalu* és *Szent-Mihály-Köve* várát a hozzátartozókkal és jövedelmekkel együtt, ha szükséges lesz, zálogul fogja adni nevezett More Péternek. (*Szeredai*, 200. l.)

I. Ferdinand 1553-ban *Bornemisza* Pál püspök kérésére, *Medgyes* Ferencz esanádi püspöknek megparancsolta, hogy az előbbinek *Gyula-Fehérvár*at és *Szent-Mihály-Köve* várát minden fölszereléssel, u. m. az ágyúkkal, golyókkal és puskaporral együtt átadja. 1554-ben János Zsigmond megerősíté atyjának János királynak adományzását, mely szerint az utóbbi 1531-ben a B. Szűz *szent-mihály-kövi* monostorának (monasterio B. M. V. sub supe S. Michaelis Archangeli) 100 forint értékű, a tordai sóraktárból örök időkre évenként kiadandó kősöt adományozott, hetenként kétszer mondandó két sz. miseért az ő és utódainak lelki üdvére. (*U. o.* 204. l. — *Prot. Paulinor.* 776. l. 2. cs. 1. sz.)

A *szent-mihály-kövi* pálosok az itt említett s egyéb javaikat a 16. századi zavarok miatt nem sokáig élvezhették békében. Az 1556-iki kolosvári rendi gyűlés a pálosok javait a kir. kincstár részére elfoglalta. *Báthory* Kristóf fejedelem 1580-ban kelt adományzó levele által a B. Szűz *szent-mihály-kövi* pálos monostorának adta *tóthfaludi* birtokrészét, továbbá a *buzásbocsárdi*, *vingárdi* tizedet, nemkülönben *igeni* „*barát-szöllő*“ nevű szöllejét Fehérmegyében.

A pálosok e rendházáról többé említés nem történik. Ügylátszik, a rendtagok még a XVI. században, nem-sokára *Báthory* Kristóf új adományzása után elhagyták. (*U. o.* 1. cs. 2. sz.)

17. §.

T Ö V I S ,

mezőváros a pálosok rendházával és templomával a Bold. Szűz (B. M. Virg. Natae, kisasszony) tiszteletére.

Tövis nem messze *Károly-Fehérvártól* Alsó-Fehérme-gyében fekszik. Az ottani zárdát eredetileg a sz. ferenc-ziek birták. 1701-ben altornyai *Apor* István gróf tábornok és erdélyi kincstárnok fogadalomból a pálosoknak adta. Kitűnik ez gróf *Kolonich* Lipót bibornok és esztergomi érseknek nevezett *Aporhoz* irt leveléből, melyben fájdalmát fejezi ki a fölött, hogy a szent ferencziek *régi joguk* ezimén a pálosoknak a tövisi rendházba történt levelezése ellen tiltakoztak. Miután később *Kolonich* bibornok ezen adományzásba maga is beleegyezett, a monostor régi temploma is, melyet még *Hunyady* János építtetett, a válásújítók azonban leromboltak, s a mely 100 évnél tovább romjaiban hevert, ismét fölépült és *Illyés* András püspök által a *B. Szűz* tiszteletére fölszenteltetett. (*Prot. Paulin. 774. l. 1. 2. sz.*)

Nem lesz érdektelen itt Tövis mezővárosának az ottani templomnak történetéből egyetnást fölemlíteni.

1314-ben a nevezett templom plebánosa (rector) volt *Tamás* pap.

1442-ben esata volt a magyarok és törökök közt. Amazoknak vezérek vala *Ujlaky* Miklós vajda, emezeknek *Mezeth* bég. A szerencse kezdetben a magyarok ellen fordult, de Hunyady János megérkezése új lendületet adott a csatának, melyben a törökök vezérökön kívül 20,000-en estek el. A magyarok közül elesett a hős *Kemény* Simon, feláldozván magát Hunyadyért, kinek ruháit, hogy az menekülhessen, magára vette, — és 300 vitéz.

A következő évben *István* fehérvári érsek a fehérvári templom sz. kereszt oltáránál sz. misét alapított, alapítványul a tövisi tizedet tevén le. (*Szeredai, 63. l. — Köv-
váry, II. 61—63. — Pray, Hier. II. 268.*)

Mily bőkezűleg járt el a tövisi pálos rendház alapítója, 1704-iki leveléből kitünik. E levél szerint a nevezett szerzeteseknek adta a rendházak mellett fekvő malmát, továbbá *fehérvári* szőlőjét, melyet *Rácz Istvántól* vett; activ adósságaiból 4000 arany forintot; a templom kijavítására s az oltárookra 1000 frtot. Mindezen javadalmak birtokába, III. Károlynak 1716-ban kelt megerősítése után, valamiut a templomba, rendházba és a fehérvári szálló használatába a pálosok 1717-ben vezették be. (*Prot. Paulin. 774. l. 3. 5. 6. sz.*)

Az 1713-ban készült leltár szerint, mely magában foglalta a sekrestye és a rendház egyéb tárgyait, továbbá az *Apor* gróf által adományozott birtokokat is; volt a tövisi pálos rendháznak 8 ökre, 13 ökörtinója, 12 tehene, 12 üsző tinója, 43 juha, 2 kecskéje, 1 ürü kosa és 10 báránya. Ugyanazon időtájban a tövisi pálosok folyamodtak a rend definitoriumához az iránt, hogy a magyar tartományhoz csatoltassanak és előljárójoknak ezime *perjel* legyen, s a választó káptalanokon és a tartományi gyűléseken szavazattal birjon. (*U. o. 7. 8. sz.*)

A pálosok tövisi rendháza az imént felsoroltakon kívül még más jogokkal és jövedelmekkel is birt. Így 1732-ben egyesség jött létre *Barcsay Katalin*, *Krisztina* és *Zsuzsána* közt egyfelől, másrésről pedig *Grubi Mihály* pálos rendházi főnök közt, mely szerint a *Barcsay-örökösök*, t. i. *karansebesi Miksa György*, *zajki Zajk Mózes* és *tövisi Biró Dániel*, vonatkozással a pálosoknak néhai *Barcsay György paczolkarézi* birtokára bizonyos végrendeleti vallomás alapján tartott igényeire, magukat 5 év alatt lefizetendő 600 magyar forintig lekötelezték. (*U. o. 11. sz.*)

1735-ben *Szász-Sebes* városa kötelezvényt adott 400 frtról, melyet néhai diódvárallyai *Miksa György* hagyományozott a pálosok tövisi rendházának, s melyet a nevezett város a pálosoktól kölesön átvett. — Szintén kötelezvényt állított ki *Újgyháza* szász város 1021 frt 50 krról, melyet a pálosoknak b. *Apor Péter* adott.

1766-ban *zajki Zajk Mózes* elismervényt adott 592 magyar frtról, mely összeget neki, *Podhoranszky Lő-*

rincz tövisi pálos perjel, tordai malmáért kifizetett azon záradékkal, hogy a nevezett malmot illető iratokat az eladó nemsokára köteles lesz a nevezett perjelnek átadni. Ered. (U. o. 12. 13. 14. sz.)

Meddig maradtak a pálosok Tövisen, biztosan nem tudhattam meg. Valószínűleg II. József alatt voltak ott is kénytelenek rendházukat elhagyni.

18. §.

V A J D A - H U N Y A D,

mezőváros a várral és a szerzetesi rendházzal.

Vajda-Hunyad mezővárosa Hunyadmegyében, Dévától 1 $\frac{1}{2}$ órányira a *Cserna* és *Zalasd* kis folyók összeömlése mellett fekszik. A vár királyi bőkezűséggel előállítva, dícsőségét *Hunyady* János vajdának köszönheti, a ki a vajdahunyadi várat 1452-ben, az ottani kápolnát pedig 1442—1446-ban építteté.

Különben a mezőváros már előbb fennállott, 1409-ben t. i. Zsigmond király *Vojknak* és ennek János nevű fiának, vagyis inkább unokájának és a király természetes fiának adományozta. (*Benkö, Milkovia, II. 417. — Arányi, Vajda-Hunyad vára, 3. l.*)

Hunyady Jánosnak 1456-ban történt halála után, Mátyás király, mihelyt Hunyad vára urává lett, rögtön hozzá fogott az ősi fészek királyi fényvel való kibővítéséhez. Ő építteté a kapu feletti tornyot, a nagy hidat, az éjszak-keleti tornyot a palota és kápolna közt. Ezekén kívül a várnak még több részén tétetett építkezéseket. — Itt lakott a nagynevű király 1467—1481-ig. Ez utóbbi évben az egész *vajdahunyadi* uradalmat, mely 32,000 holdnyi vala, természetes fiának *Corvin* Jánosnak grófi czímmel megtoldva adományozta. *Corvin* Jánosnak *Franzgepán* Katalintól két gyermeke lett, *Corvin* Kristóf és *Erzsébet*, kik még mint gyermekek elhalván, miután *Corvin* János özvegye *György* brandenburgi örgrófhoz ment nőül, a vajdahunyadi vár és uradalom is ez utóbbi kezére került. *György* örgróf mostohán bánt a nagyemlékű

birtokkal. Eladogatás a pénzt elfecsérlé, vagy elzálogosította az egyes birtokrészeket. Az uradalomra vonatkozó okmányokat *Anspachba* vitette, honnan csak I. József idejében kerültek vissza a magyar kir. kamarai levéltárba.

Corvin János és neje halála után a vajda-hunyadi vár és uradalmát, miután mint említők, György brandenburgi örgróf kezén keresztül ment, következő családok kapták meg: az enyingi *Török* család; *Bethlen* István és Gábor, *Bethlen* Péter *Bethlen* István fia; *Zólyomi* Dávid és mások. Ezek kihaltja után az egész uradalom a kir. kinestárra szállt vissza. Az uradalom *Benkő* (*Episcop. Alb. 418. l.*) szerint 92 faluból állott.

A *Török* család közül említésre méltó *Török* Bálint, mint a vár és uradalom (*Benkő* szerint 92 falvak) ura, a ki alatt a vár először égett le, de ismét fölépült. Történt ama szerencsétlenség 1534-ben, a midőn a vár urának *Ferdinand* iránti hűsége miatt, azt *Czibak*, *Zápolya* János vezére ostrom alá fogta és bevette. — *Török* Bálintot később a törökök elfogták és fogságba hurczolták. Meghalt *Galatában*. Fiai: *Török* János és *Ferencz*, kik atyjok után a várat örökölték. Az előbbi, ki harszi dicsőségéről ismeretes, hűtlen nejét *Balassa* Borbálát, 1557-ben a vár udvarán lefejezteté. — Utánok következett *Török* István, a ki alatt a vár 1601-ben másodszor leégett. Ezuttal *Mihály* oláhországi vajda gyujtá fel. *Török* István után említettik *Török* Katalin, a ki előbb *Bogáti* Miklósnak, később ifjabb *Cháky* Istvánnak, végre *Dengelegi* Mihálynak volt neje. Özvegygé levén 1612-ben *Bethlen* Gábor fejedelemtől, a kivel bensőbb ismeretségben volt, *Hunyad* várát a hozzátartozókkal együtt mindkét nemű örökösei számára adományul kapta. (*Acta. Trans. 1. cs. 18. 24. sz.*)

Ezen adományzás azonban, habár *Török* Katalin a birtokba be is helyeztetett, úgy látszik fogamat nélkül maradt. 1617-ben ugyanis *Török* Sándor *Vajda-Hunyad* várát 12,000 frtért *Bethlen* Gábor fejedelemnél elzálogosította. 1620-ban ugyanazon *Bethlen* Gábor *Vajda-Hunyad* mezővárosát, továbbá *Haczok-Monyorosd*, *Alsó-Nádasd*, *Kis-Kalan*, *Szent-Király* stb. nevű birtokokkal együtt, melyeket, amint említők, zálogban birt, *Török* Sándor halála

után, nagybátyjának ifjabb gróf *Bethlen Istvánnak* adományozta fi- és leányágon is örökölhetőleg. (U. o. 8. cs. 39. sz. — 9. cs. 48 sz.)

1637-ben csere történt, mely szerint *Bodonyi Mihály* özvegye *Bethlen Katalin* iktari gróf *Bethlen János* leánya, Hunyadmegyében fekvő *almási* nemes birtokának részét *Bethlen Hedvig* nevű nővérére, a ki *Gergőcz Mihálnál* volt férjnél, ez utóbbiak *vajda-hunyadi* birtokáért a váradi káptalan előtt átruházta. (U. o. 5. cs. 1. sz.)

1653-ban váradi *Inczédy Mihály* a maga és gyermekei, t. i. fiai és leányai nevében, a *vajda-hunyadi* uradalmat, *Vingarton* egy egész nemesi telket a hozzá tartozókkal együtt *Lorántffy Zsuzsannának*, idősb *Rákóczy György* fejedelem özvegyének, szintén a nagyváradi káptalan előtt 6000 frtért eladta. Ered. (U. o. 4. cs. 23. sz.)

Gróf *Bethlen Péter*, idősb gróf *Bethlen István* fia halála után a *vajda-hunyadi* uradalom birtokában következett ennek nővére *Bethlen Katalin*, albesi *Zólyomy Dávid* neje. Ezen *Zólyomyt*, minthogy az erdélyi fejedelemségre törekedett, II. *Rákóczy György* 1651-ben a kövári börtönbe záratá. *Bethlen Katalin* után vajda-hunyadi birtokosok lettek gyermekei *Miklós* és *Mária*; — ez utóbbi előbb *Perényihez*, ennek halála után pedig szalai *Barkóczy Sándorhoz* ment férjhez. — *Rákóczy György* 1659-ben a várat ostrom alá vette és elfoglalta. E miatt *Zólyomi Miklós* ellene *Barcsayt*, *Keményt* és *Apaffyt* felházitá, hanem *Rákóczy Györgynek* sikerült őket lecsendesíteni. A vajda-hunyadi uradalmat I. *Apaffy Mihály* fejedelem után *Tököly Imre* kapta meg, a ki javaitól megfosztatván, a nevezett uradalom II. *Apaffy Mihály* fejedelemre és özvegyére *Katalinra* ment át. Végre I. *Lipót* alatt a kir. koronára szállt át. (*Arányi. i m. 6. l.*)

1666-ban *Zólyomi Dávid* javai, köztük a vajda-hunyadi vár és uradalom is, felosztattak neje, iktari *Bethlen Katalin* és utódjai közt egyfelől, másfelől pedig *Perényi Mária* — *Barkóczy Sándorné*, mint néhai *Zólyomi Krisztina*

leánya közt. — 1677-ben vizsgálat történt váradi *Inczédy* Zsigmond részére az iránt, hogy miként foglalta el néhai *Törökné* Katalin a *vajda-hunyadi* várat és uradalmat, melyet a vizsgálat idején a *Bethlen* család birt; továbbá a hunyadi házat, melyet szintén akkor *Zejk* Miklós birt, előbb pedig hű szolgálatok fejében a *Török*-család a *Dobrayakra* iratott át. Láttamozott másolat. (*Acta Trans.* 5. cs. 35. sz. — 9. cs. 44. sz.)

1680-ban *Apaffy* Mihály fejedelem megintó parancsolatot adott ki váradi *Inczédy* Mihály fia Zsigmond részére, — a kinek édes anyja körtvélyesi *Vadas* Mihály leánya Judith, ennek pedig szintén édes anyja néhai enyingi *Török* János Katalin nevű leánya vala, — *Tököly* Imre gróf ellen, a fenebb említett 1617-ik évnél érintett 12,000 frt fizetését s a *vajda-hunyadi* vár és uradalom visszaadását illetőleg. (*U. o.* 9. cs. 38. sz.)

A vajda-hunyadi vár és uradalom 20-ik birtokosa, II. *Apaffy* Mihály 1713-ban, neje Katalin pedig 1724-ben elhalván, az egész uradalom a kir. kincstárra szállt vissza. — Egyesek azután is tartottak igényt az uradalom egyes részeire. Így p. néhai *Török* Katalin örökösei jogaik fentartása végett 1732-ben a fehérvári káptalan előtt tiltakoztak. 1733-ban *Bük* András, mint *Török* Bálintnak leány-ágon való egyenes származéka, szintén igényt támasztott a vajda-hunyadi uradalom iránt. Mily véget értek ezen igénykeresetek, nem tudhatni. (*U. o.* 9. cs. 61. 63. sz.)

V. — *Hunyad* mezővárosa körülbelül egy órányi kiterjedésű lapályon fekszik. E lapályt a *Cserna* vize két helyen is átszeli. Egyházi épületei közt van négy templom, u. m. az egyesült görög katolikus románoké, a nem egyesülteké, mely a mult században épült, a *reformatusoké*, végre a sz. *ferenczieké* göth izlésű toronnyal. A sz. ferencziek zárdáját még *Hunyady* János kezdé építtetni a sz. *Ágoston-rendüek* számára. Bevégezte Mátyás király. E templom sokáig idegen kézen volt. 1716-ban a király parancsára gróf *Steinville* István fő hadparancsnok az *Üdvezítőről* nevezett sz. ferenczi tartománynak,

most nagyon megrongált állapotban, visszaadta. (*Arányi i. h. — Benkő, Milkov. II. 502. l.*)

Valamennyi vajda-hunyadi emléket becsre nézve felülmúlja a Hunyadyak nagyszerű vára, melyet a magyar kir. kincstár épen most javított ki, s melyről dr. *Arányi Lajos*, akadémiai tag jeles művet írt ily cím alatt: „*Vajda-Hunyad-vára 1452. 1681. 1866. szóban és képen*“, 16 táblával és 79 képpel.

F Ü G G E L É K.

A milkói és argyasi püspökségek.

A következő részben a havasi Daciában (Dacia al-pensis) létezett, de már megszűnt, *milkói* és *argai* vagy argyasi püspökségekről szándékom szólani, minthogy azok a mai Erdélynek (Dacia mediterranea) nagy részére is kiterjedtek.

Haner György Transylvania cz. művének 71. l. a milkói püspökségről ezt írja: „Post albensem ecclesiam prima erat *Milkoviensis*, cui etiam episcopatus officium concredebatur, unde fit etiam in Transsylvania antiquitus duos Episcopatus fuisse, *Albensem* et *Milkoviensem*, quorum ille *Colocensem*, hic *Strigoniensem* agnoscebat metropolim.“

Szent-Iványi (*Decad. III. 1. l. és Miscellan. 59. l.*) azt állítja, hogy már régen sz. István előtt léteztek a *milkói* és *argai* megyék, a mint ez IX. Bonifác valamint II. Piusnak 1464-ben kelt Bullájában olvasható.

A *Topographia hungarica* szerzője „*Alba-Carolina*“ czim alatt a 11. l. így nyilatkozik: „*Milkoviensis* qui et *Argensis* et *Agensis* primitus dictus est, viguit, quem aliqui sub *Mathia Corvino* adhuc extitisse dicunt.“

Schmeizel Márton (*Dissert. episcopica de statu Ecclesiae Lutheranae in Transylvania. 1722. 15. l.*) szebeni (cibiniensis) püspökséget említ s azt állítja róla, hogy az esztergomi érsek fenhatósága alá tartozott. Azt is kéziratok alapján állítja u. o., hogy a milkói püspökség 1345-ig fenállott, s ez évben a tatárok által elpusztított. Azóta ritkán történik róla említés.

Reichersdorf Chorographia Transsylvaniae ezimű művének 115. l. *Nagy-Szebenről* a következőket említi: „Habet parochiam cathedralem infulato suo Praesule dignam, item episcopo albensi, ut proventibus ditaretur, *Milkoviensium* episcopatum ad se rapere volente, habuit hic adversarios: Decanum et Capitulares Cibinienses, qui post diuturnas litigationes jura episcopalia sibi retinebant.“

Timon (Imago novae Hungariae X. fej.) a milkói püspökségről ezeket írja: „Obtinuit causam metropolita Strigoniensis, sibi que subjecit Saxones et sacra apud eodem per *Milkoviensem* antistitem per annos multos curavit.“ Azután a tatárjárás utáni időkre áttérve, következőleg folytatja: „Habuit eversa per Tartaros *Milcovia* Praesul domicilium *Birthalbini* (Berethalom).“ Vajjon ugyanezen püspökség értendő az alatt, mely VI. Kelemen pápa idejében Kúnországban (a mai Moldvában) alapított, nem bizonyos. VI. Kelemen (1342–1352.) és XXIII. János alatt (1410–1414.) a mai Moldvaország a magyar királyok birtoka volt, minélfogva milkói püspökség ott fenállhatott a tatárok pusztításai után is egész Zsigmondig és Mátyás királyig. A moldvaországi zavargások miatt megyéjüktől távol tartózkodó püspökök közül említik *Ondolai* Lászlót, a ki 1469-ben a *mislyei* prépostságot bírta. Utódja az esztergomi érsek helyettese lett. Ez idő óta a milkói püspökség nyoma eltűnik. „Végtére:

„Moldvaországban létezik mainap is *Milkó* nevű város ugyanazon nevű patak partján, a mely patak Moldvát Oláhországtól elválasztja.“ (Epitome chron.)

Sz. *Nicetas* tetteinek névtelen leírója *Pongrácz* István jezsuita s hajdan kolosvári tanár 1750-ik kiadásában állítja, hogy sz. *Nicetas* 396-ban Ó-Dacia püspöke volt. Szavai ezek: „Verosimile est, S. *Nicetam* in Dacia exuisse geminos episcopatus: *Argaensem* et *Milcoviensem*, qui Metropolitam habuit AEpiscopum Strigoniensem, sacra apud *Saxones* medio illius administrantem. Post Tartaros jura episcopalia ad Praeposituram *Cibiniensem* translata sunt.“

Pray György, (*Hierarchia hung. 1776. I. köt. 420. l.*) az *argai* és *milkói* püspökségek eredetét szintén egy s ugyanazon időre, csakhogy *Robert Károlyéra* viszi vissza

és pedig akként, hogy szerinte e két püspökség tulajdonképen csak egy püspökség volt kettős név alatt. Szerinte 1332-ben *argai* püspök volt *Vitus* minorita. Továbbá Robert Károly az oláhországba tett hadjárat alatt István vajdával az *argai* vár alatt táborozott. Szintén Pray szerint a *milkói* és *argai* püspökségekről Robert király előtt semmi említés sem történik. Nagy Lajos király Pray állítása szerint a püspökség székhelyét *Argából Milkóba* tette át, a midőn a kúnok a tatárokkal közös pogány vallásukról a keresztény vallásra áttértek.

1375-ben *milkói* püspök volt *Miklós*, a ki *Mihály* egri püspöknek helyettese vala egyúttal. (*Schmitt, Ep. Agrienses I. 329.*) — Úgy látszik, később a püspökök Milkót ismét elhagyták és Argába költöztek át, minthogy 1418-ban és 1421-ben *János* és *Pál* mint *argai* püspökök szerepelnek. 1438 óta azonban ismét csak *milkói* püspökről történik említés. — 1444-ben a várnai csata után az oláhok a magyar király fenhatósága alól ki akarták vonni magukat s *Milkót* is elfoglalták, a melynek püspökei azon idő óta mint az esztergomi érsekek suffraganusai működtek.

Ez Pray véleményének veleje.

Emlitendő még *Fridvalszky* János. *Reges Hungariae Mariani* 1775. 50. l. e kérdésre vonatkozólag ezt írja: „*Episcopatus Milkó per Belam III. Regem (1173—1196.) restauratus sed iterum anno 1198. per Tartaros et Pacinacitas eversus fuit.*“ Ugyanő állítja, hogy *Medve* Mihály, jog- és történettudóstól adatokat kapott, a melyek alapján aztán azon nézetre jött, hogy a *milkói* püspökség nevét *Milkó* mezővárostól kapta, a mely Oláhországban az *Olt* folyó partján feküdt, ott a hol ez Erdélyből a fogarasi hegyeken keresztül Oláhországba kiömlik. Szerinte is a *milkói* püspökség már sz. István király előtt fenállott, úgyszintén az *argai* püspökség is, mint ez IX. Bonifácznak 1404-ben és II. Piusnak 1464-ben kelt leveléből kitünik.

Nyilatkoztak még a *milkói* s *argai* püspökségek történetét illetőleg többen is, p. *Katona*, *Hist. critica* V. 330. l. — *Fejér* *Cod. dipl.* II. 16. l. — *Engel* különösen (*Gesch. d. ungr. Reichs.* 40. IV. II. 99. l.) mindazt a mit ma-

gyar történetiróink a *milkói* püspökséget illetőleg a 14-ik század előtti időről beszélnek, mesének tartja; de nagyon csalatkozik, mert azon okmányban, mely a milkói püspökséget említi, t. i. Lőrincz milkói püspöknek 1096-ban kélt levelében, keresztes háborúkról van szó, a melyek az Engel által kijelölt időszakban, t. i. 1518 s után már nem fordultak elő. (*Lányi Magyar egyháztörténelme, átdolgozta Knauz N. 1866. I. 346. l.*)

A fenebbiek kiegészítése, illetőleg megvilágítására *Benkő* József nyomán, a ki legbövebben s ha talán *Döbrenteyt* (*Régi magyar nyelvmélekek II. köt.*) kivesszük, legtüzetesebben foglalkozott e tárggyal (*Transsylvania, 1778. II. 140—148. l.*) és *Milkóvia* czimű művének különösen I—V. fejezetében, mely szerint:

A milkói megye határai kiterjedtek Erdély azon részeig, melyből *Milkó* vagy *Mikó* pataka ered, a mely a havasokból kikerülve, Moldva és Oláhország határát képezi s a *Szerethbe*, ezzel pedig a Dunába szakad. E patak partján feküdt Milkó városa, a milkói püspökök székhelye. Még nem látszik egészen megczáfolva lenni azon vélemény, mely szerint a milkói püspökség régen sz. István király előtt alapított, tehát régen a gyulafehérvári püspökség előtt. Ez azonban csak vélemény, mely a mint döntő érvekkel megczáfolva épen úgy bebizonyítva sincs annyira, hogy kétely ne férne hozzá.

A milkói püspökségtől különböző más püspökség volt az *argai* vagy *argyasi*. Nevét *Argas*, *Argos*, *Argis* és *Arga* vagy magyarul *Argyas* nevű oláhországi várostól kapta, mely nem messze az *Olt* folyótól feküdt. Elpusztulván *Milkó* s vele a püspökség is ideiglenesen megszűnven, úgylátszik, a milkói püspökség moldvaországi részeit az *argyasi* püspökök kormányozták, s viszont az argyasi püspökség megszűntével, ennek megyéje a *milkói* püspökök főpásztori gondja alá került.

Valószínű, hogy az argyasi püspökséget, melynek eredete földközi Dacia népeinek megtéréseig vihető vissza, Róbert Károly király állította vissza, a ki 1330-ban Oláhországban hadakozván, az argyasi várat is elfoglalta. Hogy az argyasi püspökség külön megye volt s a milkóival

nem volt egy s ugyanazon püspökség, mint *Pray* állitá, világosan következik II. Gyula pápának következő szavaiból: „Cum autem asseratur Decanatus et parochiales ecclesias non Milkoviensis, sed Argensis, vel alterius Dioeceseos existere.“ (*Benkö, Milkovia, I. 177. l.*) E mellett lehetséges volt az, hogy Nagy Lajos a tatárpusztitáskor egyidőre megszűnt milkói püspökség kormányzását az *argyasi* püspökre bizta. Egyébiránt az argyasi püspökség történetéből néhány püspök nevén kívül egyéb mi sem maradt fenn. Az első 1390. évről emlittetik következőleg: „Fr. *Franciscus* de S. Leonardo Ordin. Carmel. a Bonifacio Papa IX. constitutus episcopus *Argiensis* in Valachia, sub Metropoli Colocensi. 16. Mai 1390.“ (*Fejér, Cod. dipl. X. I. 619. l. és X. III. 107. l.*) 1418. *Joannes* de antiqua villa; 1421. *Paulus* de *Hunyad* presbyter Dioec. Jaurinensis (*Szentiványi, Paralip. 98. l.*) Ezen Pál 1438-ban előfordul egyidőben Gergely milkói püspökkel; miből *Knauz (I. M. 363. l.)* helyesen következteti, „hogy e két püspökség nem ugyanaz.“ 1451-ben ismét Pál, talán még mindig *Hunyady* Pál; 1469-ben *Raymundus Baerenfuss* gubernator Abbatiae de Kertz (*Engel, i. m. IV. I. 199. l.*) (1480-ban *Paulus* de *Wacia* suffraganeus Transsylv. (*Pray, i. h. 433. stb. V. ö. Knauz, i. h.*)

Némelyek szerint a *milkói* püspökség már a hunok korában (374—469) fennállott. (*Pray, Annal. — Palma, Notit. rer. hung. — Severinus, Gonspect. hist. hung.*) Mások még tüzetesebben vélik meghatározhatni eredetét s azt állitják, hogy sz. *Nicetas*, a dákok püspöke alapította, a ki az 5-ik században halt meg s a góthoknak, gepidáknak és hunoknak hirdette az evangeliumot. Ezen megye a hun-avar időszakban s Nagy Károly alatt is a 6. századtól egész a 9-ik küzdve ugyan viszontagságokkal, sértetlenül fennállott.

Szent László az *argyasi* püspökséget különös tekintettel a székelyekre újra szervezte és az esztergomi érsekség joghatósága alá rendelte. Azóta újabb virágzásnak indult, mi az 1093., 1202 és 1222-iki reá vonatkozó irott emlékekből következik.

A tatárok és pecsenyegek betörései alatt sokat szenvedett, végre székhelyet is volt kénytelen cserélni. III. Béla király (1174—1196.) visszaállította, de már 1198-ban ismét csorbát szenvedett. II. Endre 1218-ben a kerzi apátság javadalmaival együtt a nagyszebeni, szent keresztől nevezett prépostságnak adományozta püspöki czimmel.

II. Geyza király (1141—1161.) alatt a szászok a milkói püspökségnek erdélyi részein telepedvén le, az így elfoglalt szász föld a *milkói* és *gyulafehérvári* püspökség közt osztatott fel. A gyulafehérvári megyéhez tartoztak a következő szász esperestségek: a *besztercezi*, *kisdi* és *kosdi*; a milkóihoz a *szebeni*, *senki*, *leskirchi* és *brassói*. A *régei*, *tekei* és *sajói* köztük feloszlottak.

Milkót IV. Béla király alatt 1241-ben a tatárok feldúlták és elpusztították. A milkói püspök akkor, *Timon* állítása szerint, *Berethalomra* vonult vissza s mint az esztergomi érsekek helyettese (*Vicarius in spiritualibus*) működött. Alig hogy magához kezdett jönni a milkói megye, 1345-ben a tatárok ismét tüzzel vassal pusztították. Nagy Lajosnak 1344-ben kelt levele szerint azon időtájt *András* erdélyi (gyulafehérvári) püspök végezte a főpásztori teendőket a *szászok* és *székelyek* közt, kik különben a milkói püspökséghez tartoztak. 1395-ben a nagy-szebeni és brassói esperestek püspöki hatóságot (de csak részben) kaptak. Sem ez, sem az a milkói püspökség épen létében nem történhetett volna.

A 14-ik század végén a milkói püspökség ismét visszazállítottott, de püspökei csak rövid ideig viselhették főpapi hivatalukat tényleg s akkor is csak inkább megyéjük egy részében. Lassankint czimzetes püspökökké lettek. Ilyen czimz. milkói püspök volt 1436-ban a *szebeni* esperest, a ki körülbelül 60 anyaegyház fölött birt joghatósággal.

A milkói püspökség teljes visszaállítása Zsigmond királynak köszönhető s 1427-re teendő. Ő Moldvát vagyis Kúnországot fenségi joggal bírta. Alatta a kereszténység erősebb gyökereket kezdett verni a kunok, philistaeusok és tatárok közt, a kik számára több plébánia is alapítottott. — 1441-ben a törökök egyesülten a tatárokkal *Amu-*

rad parancsára, a kit *Hunyady* János diadalai, főkép pedig az erdélyi és moldvai fejedelmek elpártolása felbőszített, Erdélybe és Moldvaországba betörték és *Sciabadini* basa vezérlete alatt mindenfelé pusztítva, a püspökség székhelyét is s az egész vidéket feldúlták és kirabolták, végre a vaskapunál Hunyady Jánossal találkozva, tönkre verették. (*Benkő, Transsylv. II. 144.*)

A milkói püspökség hatósága az erdélyi részekben lassanként az egyes esperestségekre szállt át, u. m. a *szebeni* esperestségre, mely prépostság is volt egyszersemind, a *brassói* vagy *bárczasági* és a *beszterczei* esperestre, kik czimzetes püspöki név alatt fordulnak elé és néha mint a gyulafehérvári püspökök helyettesei is működtek. — Pápai és királyi rendeletek tiltották a gyulafehérvári püspöknek a milkói püspökség jövedelmeinek élvezését.

1513-ban X. *Arszlán* pápa az esperestekhez, s a joghatóságuk alá tartozott lelkészekhez és néphez, apostoli levelet intézett, elrendelvén, hogy a milkói püspökség hatósága alatt maradjanak addig is, mig annak javai az ellenség kezéből visszakerülnek. A milkói püspökség ügye azonban nemsokára még rosszabbra fordult. 1515-ben minden in statu quo volt még. 1518-ban saját püspöke volt t. i. II. *Mihály*. Joghatósága alá tartoztak a fentebb említett esperestségek is. Luther tanának elterjedése előtt a kalocsai, gyulafehérvári és milkói megyék egymás közti viszonya meglehetősen tisztázott volt. Azonban alig telt el néhány év, a nevezett tanok a szászok közt lábra kapni kezdtek, mi a milkói püspökség sorsára döntőleg hatott.

A *milkói* püspökség az 1545-iki egyesség alapján az esztergomi érsekség joghatósága alá került, a *nagy-szebeni* és *brasói* polgárok minden tiltakozása daczára.

II. *Mihály* milkói püspöknek 1525-ben történt halála után, a milkói püspökség jogai sértetlenül maradtak ugyan, de az ágostai és helvét hitvallásuak s később az unitáriusok elhatalmasodása miatt lassanként megsemmisültek.

A milkói püspökök jogai és kiváltságai a következőkből állottak. Püspöki és rendi hatóság az esztergomi érsekség fenhatósága alatt, tizedek Moldvaországban és a

püspökség székhelyén, a mely tizedeket az esperestek szedték be; különféle jövedelmek természetnyekben a föld népétől; az u. n. *cathedraticum*, melyet a szász plébánosok, s a *beszterczei, régeni, erdélyi* (antesilvanum), *kisdi* és *kosdi* káptalanok fizettek; továbbá az u. n. *confirmationalis taksák*, melyet a szász és néhány magyar plébániák lelkészei a királyföldön történt megerősítettésökért fizettek; végre *hagyományokból*, melyeket a lelkészek a milkói és fehérvári püspököknek hagyományozni szoktak. (*Benkö, Milkovia, V. fejt. 245. 247. 268. 269. 273. 309. 334.*)

A milkói és argyasi püspökök névsora:

Ismeretlen évben *Mihály, milkói.*

1096-ban *Lőrincz, milkói.*

1241-ben *Theodorik, milkói*, a ki által IX. Gergely pápa a moldvai oláhokat és románokat és más görög szertartásukat a latin szertartásnak nyerte meg.

1332-ben *Vitus, minorita, milkói.*

1375-ben *Miklós, milkói*, Mihály egri püspöknek suffraganusa?

1390-ben *Ferencz, karmelita, argyasi* püspök.

1418-ban *János (de antiqua villa), argyasi.*

1421-ben *Hunyadi Pál, argyasi* püspök, a gyulafehérvári suffraganusa.

1434. 1438. 1444-ben *Gergely, milkói* püspök, az esztergomi érsek helyettese.

1438. 1451-ben *Pál, argyasi.*

1442-ben *Lapácsi Bertalan*, dömés, brassói püspök, illetőleg esperest. Pápai hitvizsgáló Magyarországon.

1447-ben *Kristóf* püspök, illetőleg esperest. Főhatalmát alá tartoztak: a *sepsi, kezdő-vásárhelyi, orlai, miklósvári, csiki, gyergyói* és *beszterczei* esperestségek, valamennyien a milkói megyében, *Maros- és Aranyos-székkal* együtt.

1448-ban *Bánffy István* püspök, illetőleg brassói esperest, apostoli követ, a ki Hunyady János táborát követvén, 1448-ban a rigó-mezei csatában elesett.

1453. 1462. 1466-ban *Gergely, milkói* püspök és az esztergomi érsek helyettese.

1469-ben Ondolai *I. László, milkói* püspök, mislyei prépost.

1469-ben Baerenfuss *Raymond* a kertzi apátság kormányzója *argyasi* püspök.

1471—1484. *I. Mihály, milkói* püspök és esztergomi helyettes.

1480. Váczi *Pál, argyasi* püspök.

1484-ben *Péter, moldvai* püspök és gyulafehérvári helyettes.

1504-ben Ilsa (Ilosvai) *Pál, milkói* püspök.

1510-ben *II. László, milkói* ezimz. püspök.

1511-ben *Demeter, milkói* ezimz. püspök.

1518. 1519. *II. Mihály, milkói* püspök. Utolsó.

TOLDALÉKOK.

Magyar- és Erdélyországban egykor és most létező helyek és kolostorok további történetére vonatkozó fölvilágosító adatok.

ÁBRÁNY (FELSŐ-).

A prémontreiek Boldogságos Szűz Máriáról nevezett prépostsága.

Felső-Ábrány falu a nagyváradai püspöki megyében Biharmegye érmelléki járásában a Berettyó mellett fekszik. E helység, melytől nem messze van a másik, t. i. (Vedres-) Ábrány, valamikor mint B. Szűz *ábrahám*i prépostsága a prémontrei rend szerzetes kanonokjainak volt székhelye. Alapítója ismeretlen. A XIII-ik században már virágzott és 1294-ik évben a lukácsi (Lucensis) apátság fenhatósága alatt állott. Kegyuri jogát 1365-ben *Gvrech*i Sándor fiai Darói István fiaira ruházták át. (*Czinár II. 3. — Fej. Cod. Dipl. IX. 3. 514. l.*)

Mint hogy e monostor egyéb eseményeit és elenyészését — kivéve azt, hogy nemkatholikusok kezére kerülvén, 1647-ik évben nekik íteltetett oda — mély homály fedi. Elég legyen e helyütt *Felső-Ábrány* birtoknak a 17-ik századtól való állapotjáról nemkülönb az ott birtokló különböző családokra való átszállásáról egyetmást felemlíteni. Ily családok voltak: *Horváth, Prépostváry,*

Csáky grófok, *Brezinay*, *Berzevitz*, *Frater*, *Bánffy* és *Dietrichstein* grófok; így 1618-ban *Horváth* Lázár és *Némethy* Zsófia, néhai *Horváth* Gábornak özvegye Felső-Ábrányba és több más javadalomba a nagyváradai káptalan jelenlétében behelyeztettek. (N. R. A. 698. cs. 47. sz.) 1643-ban előjön lokácsi *Prépostváry* Zsigmond, *Prépostváry* Bálintnak néhai *Csáky* Annától nemzett fia, ki a *f.-ábrányi* birtokot más javadalmakkal együtt végrendeletileg *Csáky* László grófnak és mindkét nemű örököseinek adományozta, a mely adományozást I. Ferdinand király is 1655. az erdélyi fejedelemben intézett levelében jóváhagyta, világosan kijelentvén, hogy miután az elébb említett *Frépostváry* időközben utód nélkül halt el, ezen javak *Csáky* gróf családjának adassanak vissza. (Ugyanott 712. cs. 35. sz. — 299. cs. 8. sz.)

Meddig maradtak a *Csáky* grófok Felső-Ábrány egész birtokában — kuforrások hiánya miatt nehéz meghatározni. Egyedül annyi bizonyos, hogy 1722-ben idősb és ifjabb *Frater* István valamint *Frater* Ferencz a birtok egy részét bírták, melyet ők *Várasdi* Istvánnak és *Nagy* Anna nevű nejének 155 magyar forintért zálogba adtak, másik részét pedig, minthogy *Várasdy* utódjai nélkül meghalt, egyéb javakkal az ország nádora 1741. évben *Brezinay* Lőrincznek és férfi ágról való örököseinek adományozta, ki e részt 1743-ik évben *Berzevitz* Sámuelnek és nejének, *Endredy* Máriának hagyományozta, melybe ezek be is helyeztettek. Ered. — (Ugyanott 1023. cs. 12. 14—16. sz.)

Végre az 1731-ik évi kir. kegy. határozat értelmében 1747-ben a szepesi kormányzóság a királyi fiscus által lefoglalt különböző birtokok visszaváltására vonatkozólag rendeletet bocsátott ki, mely meghagyta, hogy az ecsedi uradalomhoz tartozó *alsó- és felső-ábrányi*, *vedresi* és *baromlaki* javadalmaknak azon része, melyet *Bánffy* Mária grófnő, férjezett *Gyulay* Ferenczné birt, kiváltassék és *Dietrichstein* János, Ferencz és Godefriednek, a római szent birodalom grófjának 630 frt és 18 krnyi értékben a 13,000 frtnyi kegybeli hátralék-összegnek lerovására adományoztassék; a mely adományozás 1740-ben tényleg meg-

történt. — (Ugyanott 1200. cs. 39. 46. sz. — 1354. cs. 21. sz.)

Jelenleg *Felső-Ábrány* fiókja a Borsodmegyében fekvő s az egri érsekséghez tartozó *Alsó-Ábrány*nak. Van *Sz. Lélek* tiszteletére szentelt temploma, mely 1745-ben *Komáromy* János, egri kanonok bőkezűségéből épült, nemkülönben a Kalvarian Krisztus koporsójának kápolnája. (*Schem. Cler. Agr. 1873. 49. sz.*)

A N D O C S ,

a sz. Ferencz-rendiek Nagyboldogasszonyról nevezett kolostora.

Az andocsi sz. ferenczi Szűz Mária tartományi zárda Sümegh megyében a veszprémi püspökség területén gr. *Volkrái* János veszprémi püspök valamint egyéb jótevők bőkezűségéből épült 1725-ben. 1851-ben a guardian- és vicariussal 10 atyát számlált. (*Schem. ord. e. a. 151. l.*) — 1640-ik évtől fogva Andocsa a jezsuiták végezték az isteni szolgálatot, melyet a 1715-ben a sz. ferenczrendi atyáknak adtak át. A *Boldogs. Szűz* tiszteletére szentelt templom képét csodáiról mondják híresnek. — (*Bel, Comp. Geogr. 180. l.*)

A P O R ,

sz. Ágoston-rendi karinges szerzetes kanonokok prépostsága.

Apor (most Apár) helység Tolnamegyében a veszprémi püspökség területén fekszik. Prépostja egykor *Briccius* volt, ámbár Pázmány ezen prépostságot nem is említi. Apár mai nap, az *Apponyi* grófok tulajdona és a *hügyészi* uradalomhoz tartozik. Templomának szentélye, mely faragott kövekből épült és az 1300 lelket számláló község befogadására elégséges, mai napig fennáll. (*Czinár II. 200 l.*)

Á R V A,

vára s a templariusok szálója.

Árva felső és alsó vára, a mely majdnem az egész vidékkel együtt a *Thurzóké* később pedig több más öröklő uraságé volt, fekszik Árva megyének a kárpáti hegységnek (Fátra) Galliczia határainál levő részében. Hogy a felső várban a templariusoknak szálójuk volt, több író, köztük *Kolinovics*, *Windisch*, *Thuróczy* és a „*Topographia Hungariae*“ szerzője bizonyítják, miről azonban semmi okmány sem maradt fenn. Egyébiránt ezen rendház alapítási ideje, alapítója és viszontagságai — elenyész-tét kivéve — egészen ismeretlenek. (*Czinár II. 168. — Bel, i. h. 73. 74. ll.*)

B Á C S,

Krisztus Urunk szent testének kápolnája.

Bács faluban, mely Zala vármegye határán fekszik és a veszprémi püspökséghez tartozik. Krisztus sz. testének kápolnája a 15. században Gergely fiának Pálnak igazgatása alatt volt, ki benne 1423-ban Angelus, prae-nestei püspök és bibornok által a kápolnát bizonyos ün-nepeken látogatóknak engedélyezett búcsút hirdette ki. Ered. (*Eccl. Cam. 47. cs. 43. sz.*)

B Á T H

birtok.

Ezen hajdan Sümeghben fekvő birtokot, mely jelenleg majorság névvel Tolnához van csatolva, — 1454-dik évben Hunyady János országhormányzó, ki azt több más javadalommal 2,600 arany forintért lévái *Cseh* Péter fiától, Lászlótól zálogban birta — visszafizettetvén neki a fentebbi összeg — a nevezettek kezére visszabocsátott (*N. R. A. 35. cs. 37. sz.*) — 1465-ik évben pedig gróf *Palóczy* László kir. bíró vizsgálatot rendelt el enningi *Theorek* (Török) Ambrus

és Péter, nemkülönben *Giznósy* László és *Konde* János várparancsnokok és *Ujlaki* Miklós barátjai által elkövetett erőszakoskodások ügyében, mivelhogy néhai *Szerdahelyi* Bán Mártonnak fiai a *Báthban* létező *Ders* nevezetű várat magával *Dersyvel* együtt elfoglalták és az utóbbit minden ott talált dologtól és drágaságaitól megfosztották és végre ezeket is megégették. — (*Ugyanott* 8. cs. 7. sz.) Az összefüggést lásd alább „*Szerdahely*“ alatt.

B Á T O R (N Y I R-),

mezőváros, elejente a sz. Ágoston-rendi szerzetes kanonokoknak, később a sz. ferenczieknek (minoriták) kolostorával.

A Bátor nevet viselő helyek közül, melyenek: *Kis-Bátor*, jelenleg majorság Hevesmegyében; *Gagy-Bátor*, *Abaujban* és *Fekete-Bátor* Biharmegyében — az egykor *Ecsed* várához tartozó *Nyir-Bátor* mezőváros fekszik Szabolcs vármegyében, a szathmári püspökség területén, 4 mértföldnyire Szathmártól. E mezőváros egész a 17-ik századig a *Báthoryaké* volt, utánuk pedig kir. adományozás czimén a *Rákóczy*, *Bethlen*, *Károlyi*, s más családokra szállt át.

A királyi kamra levéltárának a *Báthoryak* *Nyir-Bátorban* való birtoklását feltüntető adatai következők: *Kún* László király 1279-ben *Báthory* Briccius grófnak, ki a *Gútkelediek* nemzetségéből származó *Kopasz* Andrásnak volt fia, vásártartási szabadalmat adott. — 1311-ben *Katalin* néhai *Langeus* vajdának özvegye ugyanazon Bricciust, ki neki édes testvére volt, a *bátori* és *ábrahám* (bihari) uradalmakból öt hozomány és nászajándékok czimén megillető részre nézve megnyugtatta és biztosságba helyezi, kiadván magáról irást is, melyet a nagyváradi káptalan pecsétje által megerősített. *Hit.* Minthogy az elébb említett *Langeus* magzat nélkül halt meg, *László* király az *ábrahám*, *bátori* és *kisbátori* uradalmakat *Hódosi* grófnak, *Gútkeledi* Briccius, *György* és *Benedek*nek, nemkülönben férfi örökösöknek adományozta. — 1323-ban a három testvér ezen uradalmakat egyesség útján Briccius

grófnak fiaira ruházta át, — kik azokban 1325-ben Károly király beleegyezése által megerősítették. (*N. R. A. 777. cs. 4. sz. — 841. cs. 2. sz. — Wagner geneol. hist. famil. 27. 28. l.*)

Báthory Briccius fiai voltak: András nagyvárad püspök, János, Lökös (Lukács) és Miklós, kiknek *Károly* király a bátori birtokok területén kardjogot adományozott, jobbágyaikat pedig minden rendes és a vármegyei bírák hatósága, nemkülönb a sarez- és adóilletékek fizetése alól fölmentette; 1332-ik évben pedig Bátorban szerdánként megtartandó hetivásárokat engedélyezett, megparancsolván, hogy a *Domahidán* és *Kocsordon* (Szatmár) általmenő kereskedők árúczikkeiket Bátorban a vásári napon eladás végett kirakják. Károly királynak kiváltságoló és megerősítő okmányait 1512-ben Ulászló *Báthory* András, 1537-ben I. János Bátor mezőváros lakosai részére, 1618-ban pedig II. Miksa, végre 1667-ik évben I. Lipót is megerősítették. (*N. R. A. 846. cs. 20. sz. 1—4. §.*)

Egy századdal később néhai *Báthory* Jánosnak fia, ki *Báthory* Péter fia volt, u. m. István, Tamás és Bertalan lépnek előtérbe, kik 1433-ban *Bátor* mezővárosban birtósi házhelyeik és jobbágyi telkeiknek, nemkülönb Szathmár Szaboles és Bereg vármegyékben létező egyéb birtokaiknak, egymás között foganatosítandó, akkénti fölosztásában egyeztek meg, hogy ezen kúriák, melyek mindegyikéhez négy plébániai, részint a kis-utezában Krisztus szentséges testének kerektemplománál, részint sz. László m. k. templománál fekvő temetőnél, nemkülönb *Majtényi* Mihálynak hasonló nevű birtokán (Szathmár) létező telke tartozott; továbbá a Fábian házán (máskép Bohal) létező kúria, a szent-miklósi birtok megtérítéséül, több más birtokkal, valamint az azokon behajtatni szokott adókkal, kegyuri jogok, drágaságok és egyéb ingó dolgokkal együtt, három egyenlő részre fölosztassanak, azon kikötéssel, hogy ecsedi várak épségben maradjon; e fölosztás a leleszi convent által állítottatott ki. Eredetije lefüggő pecsétel van ellátva. (*Ugyanott 1842. cs. 3. sz.*)

Az ecsedi *Báthory*ak utolsó sarjadéka XII. István k. udv. bíró, — kit nem szabad egy másik Istvánnal t. i. az V-ikkal

összezavarni, a ki I. Mátyás király alatt vitézsége által tünt ki és Erdélyt sokáig kormányozta, — 1603-ik évben összes birtokairól, melyekhez Nyir-Bátor mezőváros is tartozott, végrendeletileg akként intézkedett, hogy azok neje, *Homonnay Frusina*, somlyói *Báthory Istvánnak*, ki 1444-ik évben Várnánál elesett, Gábor fia, továbbá nővére *Báthory Erzsébet*, *Nádasdy* *) Ferencznek és *Várday Katalin*, *Nyáry Pálnak* hitvese; végre *Báthory Anna* és *Telegdy Anna*, nemkülönb *Frigedi István* és *Pogány György* özvegye *Frigedy Borbála* között fölosztassanak. (*Ugyanott 696. cs. 20. sz. Wagner 1. f. 41. l.*)

Mikor és mi módon jutott *Nyir-Bátor*, — midőn a somlyói *Báthoryak* családja VIII. Andrásban kihalt, — az iktari *Bethlen* grófokra, a kir. kamara levéltárának irataiból eldönteni nem lehet. Annyi azokból bizonyos, hogy e mezővárost a *Báthory*-család kihaltának esetére III. Ferdinand király 1647-ben I. *Rákóczy Györgynek*, Erdély fejedelmének, ki az előbb említett *Báthory* Andrásnak leányát birta nőül, és mindkét nemű utódainak adományozta, a kitől midőn 1648-ban meghalt, fiára II. *Rákóczy György* fejedelemre szállott át, a mint ezt azon kiváltságos levél bizonyítja, melyet ez az 1655-ben Nyir-Bátorban szállászó hajdukerületi katonáknak adott. Mostan *Nyir-Bátor* a *Károlyi* grófoké, kikre ügylátszik *Bethlen* Gábor fejedelemről női ágon szállott, minthogy első neje az 1622-ben meghalt *Károlyi Zsuzsanna* volt. (*N. R. A. 1051. cs. 63. sz. 1180. cs. 6. sz. — Benkő Trans. I. 264. 267. 272.*)

Nyir-Bátorban, hol már 1332-ben volt plébánia, jelenleg a Sz. Máriának, mint angyalok királynéjának tiszteletére szentelt templom létezik. 1717-ben a gróf *Károlyi* család patronatusa alá helyeztetett. (*Schem. Cleri Agr. 1873. 145. l.*) A másik templom a mezőváros keleti oldalán egy dombon áll; ezt a hely. hitvallású lakosok használják.

*) E nő azon gondolatban, hogy szépségét emberi vér által megtarthatja, szolgáló leányait csejthei (Nyitram.) most az Erdélyekhez tartozó várában fölmészároltatni és vérökből készített fürdőben mosakodni nem iszonyodott. — E hallatlan büntény miatt örökös börtönre ítélték, hol 1614-ben kimult.

Épült 1504-ben góth stylben. Éjszaki oldalához egy nagyobb épület volt csatolva, melynek romjai a nép vélekedése szerint a sz. Ágoston-rendi karinges kanonokoknak zárdáját jelölik. (*Czinár, II. 201.*)

Volt továbbá *Nyír-Bátorban* a minorita szent ferenczieknek is zárdájuk, a boldogs. sz. *Mária* és sz. *György* vértanú tiszteletére szentelve. — Épült 1717-dik évben néhány főúr bőkezűségéből azon a helyen, hol III. *Báthory* András, Ecsed várának építője, mausoleumot építtetett, hová *Báthory* István, erdélyi vajda és a törökök megfékezője 1493-ban, midőn az övét az oláhok majdnem egészen földülták, áttétetett és eltakarított, kinek sértetlen teste, melyen a szakál és hajzat sokáig látható volt, egy más férfi és nő testével volt eltemetve, a mint ezt a sekrestye balján, az elébb említett András által készíttetett fölirat tanusítja. (*Topogr. R. Hung. 585. l.*)

Mikor enyészett el ez, a polgári háborúk alatt tüzzel-vassal pusztított zárdá, bizonyosan nem tudhatni. A rend néhai *Batistuta* Jakab által neki végrendeletileg hagyományozott *Miklósi*-féle birtokot *Tisza-Tokayban* 1747-ben birtokába vette. (*N. R. A. 1084. cs. 18. sz. — Wagner, i. h. 32. l.*)

B É L A.

A sz. Margitról nevezett benczés apátság.

Két, *Béláról* czimzett sz. *Margit-i* apátság volt. Az egyik Tótországban virágzott a XV. században. Ugyanezen század második felében a világiaktól elfoglaltatván, majd 40 évig nélkülözte papi urait, míg 1514. évben Ulászló király által a sz. *mártoni* főzárdának mint fiókegyház adatott által. A törököktől földült ez apátságnak javait visszatérítés kötelezettsége alatt a zágrábi nagyprépost nyerte. Prépostjai most csak a czímet viselik. (*Czinár, I. 302.*)

Ezen apátságról megjegyzendő, hogy I. Mátyástól, nem tudni melyik évben, kiváltságot kapott, mely szerint ezüst vagy réz- avagy más ércből készitendő pecsétjét, melyen

Sz. Margit szüz és vértanú, legendája szerint legyen kivésve Kraszna- és Pozsega-megyékben örök időkre mint hiteleset használja. (*Kovachich, Form. sol. styli 518. l. 107. sz.*)

A másik e nevü apátság a Szepességben létezett. Építetésének éve és alapítójának neve ismeretlenek. Úgy lát-szik, hogy *Béla* nevü helységben vagy Béla király által alapít-tatott. *Tamás* nevü apátja már 1371-ben eléfordul. (*N. R. A. 1541. cs. 49. sz.*) Mások szerint a sokszoros vizáradások miatt *Sztrázának* nevezett *nehrei* birtokon Késmárk alatt feküdt Van itt igen régi templom kolostorral, mely utóbbit, midőn a gradeczi *Horváth-Stancsics* család 1557-ben elnyerte, ennek várává lőn átváltoztatva. A *nehrei* templom később a Bold. Szüz *Máriáról* neveztetett, jelenleg *sz. Anna* nevét viseli. Tényleg *sz. Margit* apátsága egy másikkal, mely Sztrázsa- vagy másként *Nehré-ről* neveztetik, szokott adományoztatni. (*Czinár I. 303. — Bel. i. h. 192. l.*)

BOLDOGKŐ, a pálosok konventje.

Boldogkö. *Bódogkö* név alatt is nevezetes vár Abauj-vármegyében, a kassai püspökség területén. Itt hajdan *sz. Pál* rendi remeték kolostora állott, melynek alapítójáról semmi bizonyosat nem mondhatunk. 1393-ik évben a törökök által kiűzetvén e remeték, utánok 1742-ben mint birtokosok következtek a löcsei ház jézustársasági atyái. Ez atyáknak tokai ború szőlőhegye a leghiresebbek közé számíttatott. (*Benger Chronot.*)

Boldogkö várához tartozó részek voltak az *újfalusi* és *árkai* birtokok, nemkülönben *alsómérai* uradalom fele, a *ráth-i* majorsággal, *Pusztá-Szerencs-* és *Abafalvával*, — melyeket az 1578-iki évről kelt adományzási levél értelmében Zsigmond, erdélyi fejedelem néhai testvérei György és János, Zápolya János királynak magvaszakadtával *Serényi* Mihály és Gábornak és nejeiknek hagyományoztak. (*Lib. R. Saec. J. 3. 79. l.*)

B U Z G Ó,

a sz. pálosok Miklósról nevezett perjelsége.

A *Benger-féle*, kéziratban levő *Chronotaxis* szerint (V. fej. 25. sz.) ezen zárda már 1361-ben létezett Bihar-megyében a pálosoktól 1424-ik évben szántói *Laczki* Jakab erdélyi vajda üldözése folytán odahagyott sólyomkői vár mellett. Alapítója és alapítási éve ismeretlen. *Benger* azt gondolja, hogy e zárda ugyanaz a *grieskircheni* táblán *Buzgó* nevezet alatt előfordulóval.

CSÁKTORNYA,

a pálosok sz. Helénről és a ferenczrendiek sz. Miklósról nevezett rendháza.

A Zalamegyébe kebelezett Csáktornya mezőváros nevét a Csákyak régi nemzetségétől származtatja, kik közül az egyik tárnokmester lévén, 1271-ben alapította. Később az *Ernestini* családra és végtére az *Althan* grófokra szállott. — Azt mondják, hogy itt gróf *Zrinyi* Miklósnak nagy terjedelmű könyvtára, pénz- és régiségtára volt. (*Korabinszky*. — *Bél, Comp. geogr.* 147. l.)

Hogy mikor telepedtek meg Csáktornyán sz. Pál remetái és mikor távoztak, kikutatni nem sikerült. Az elsőt azonban a XV. század elején, a másikat pedig a XVI. század vége felé megtörténtnek föltételezni azon oknál fogva lehet, minthogy 1420-ik évben a testvérekről azon alkalmalmmal történik említés, midőn nekik ugyanezen időben *Hermann* ciliai gróf a Zalában létező *Senkócz* (Senkovecz) és *Marcocz*) birtokokat ajándékozta. Ezen ajándékozót 1467-ben követé *Lamberger Frigyes* kir. udvarmester, ki a *Paulinus* atyáknak a nevezett senkóczyi birtokot örökös alamizsna-czimen adományozta. A senkóczyi birtokot 1478-ban *Zsigmond* király is új adományozás czimén szintén a pálosoknak adta, kik annak birtoká-

ban 1479. és 1553-ik években újból megerősítették és behelyeztettek.

Hogy ezen ismételt adományozások, melyek az ország akkori zavaros körülményei között a pálosok birtoklásának megerősítésére voltak irányozva, sem voltak képesek továbbra halasztani a konvent feloszlását, onnan lehet következtetni, mert már 1579-ik évben rendeltetett magasabb helyről és végrehajtatott a kolostor minden vagyonának összeírása a lakosság köteles munkáival, továbbá malmi-, halastavai- és egyéb különféle jövedelmeivel. — (*Eccl. Cam. 51. cs. 15. 24. sz. 71. cs. 26. sz.*)

Csáktornyán jelenleg sz. Ferenczrendieknek van zárdájuk sz. Miklós püspök tisztelére szentelt templommal, mely zárdát 1659-ben a hős *Zrinyi* Miklós gróf Horvátország és Dalmátianak bánja alapította. A templomban a „Segítségéről“ nevezett B. Sz. Máriának oltára és sz. Vincze vértanúnak Rómából hozott teste léteznek. Ezen atyák látják el a mezővárosi plebániát és a 3 osztályú elemi iskolát s guardiannal összesen 8 atyát és 10 ujonczot számitanak. (*Schem. Ord. 1858. 15. l.*)

SZ. DÖMÖTÖR-ről

nevezett szörémi benczés apátság.

Miután ez apátságról már I. köt. 355. és 356. l. a pécsi püspökségről szólván, megemlékeztünk, kiegészítéseül a következőket látjuk még jónak idecsatolni. Ezen apátságot I. András királynak 1057-ik évi adományozása szerint, Mór pécsi püspök megyéjének területén *Rado* vagy *Radovan* nádor, hol kegyür volt, a hol eltemettetni is kívánt, saját és nejének *Luciának* lelke üdvéért alapította sz. Benedek-rendiek számára. A helyről, hol állott, semmi bizonyos sem állitható. A tudós *Katona* e helyet *Dimitrovics-* vagy *Mitrovitzba*, a volt péterváradi parancsnokság területén jelöli ki, mit azonban *Koller* (*Hist. Ep. Quinq. I. 152.*) tagad, minthogy ama püspökségnek határai nem terjedtek ki egész Szerémig. *Kerchelich* végre (*Not. praelim. 104. l.*) azt *Jeszenovác*z alá, a Száva folyó mellé, a hol

szent Dömötör állott, helyezi. — Bármilyen legyen is a dologban, valószínűnek látszik, hogy ez apátság a pécsi püspökséghez tartozott és 1703-ban április 19-kéről kelt új királyi adományzás folytán ezzel egyesítettett, és hogy „szerémi, sz. Dömötör-ről nevezett apátság“ ezime alatt még most is szokott adományoztatni. (*Czinár, I, 205.*)

A kérdés azonban, vajon valóban Szerémben létezett-e sz. Dömötör apátsága, miként ez a királyi adományzó levélben áll, — mellőzve Czinár következtetéseit, — nem lévén megfejtve, szerző a Fuxhoffer-féle monasteriologiában (*II. k. 230. l.*) e körülményt bővebben magyarázza, a melyből bizonyítja, hogy Katona szerint a szerémi püspökség az innenső Szerémségben vagy Száván innen szűk határok által volt körülírva, és hogy ennél fogva az innenső Szerémségnek egy része az egész túlsó vagyis szávántúli Szerémséggel a szerémi püspökséghez volt csatolva; az innenső Szerémségnek többi részét Ugrin kalocsai érsek saját megyéjének tartván fön vagy annak szerevén meg; és hogy az innenső Szerémségnek ezen a kalocsai megyéhez kapcsolt részében Szemplény vagy Pétervárad táján keresendő „Szerémi sz. Dömötör“-nek kolostora.

É R S E K - U J V Á R.

A sz. Ferencz-rendiek zárdája.

Érsek-Ujvár mezőváros, az esztergomi érsekség uradalma, Nyitra vármegyében, Nyitrától 2 mértföldnyi távolságban fekszik. Híres erősséggel birt, melyet *Várday Pál* és *Oláh Miklós* érsekek annyira megerősítették, hogy a törökök többszöri ostromának is képes volt ellenállani, sőt a Bocskayak és Rákóczyak által is gyakrabban megtámadtatván, bevételten maradt, míg 1709-ben Heister tábornok által bevétellett és III. Károly király alatt 1715- és 1726-ban földig leromboltatott. *Széchenyi* érsek 1691-ben a *lékai*, *nyárhídi* és *alsó-gúghi* javakat csatolta e mezővárosához. Nevezetes *Kaprinay István* jezsuita és történésznek születéséről is. (*Korabinszky.*)

A katolikus plébániai templomon kívül létezik itt sz. Ferencz-rendieknek is templommal összekötött zárdája mely *Pázmány* Péter érsek és bibornok által 1626-ik évben kezdetett építtetni. 1629-ben a sz. ferenczieknek átadatott és 1631-ben fölszenteltetett. Midőn 1663-ban földúltak *Istvanovich* Melchior sz. ferenczi atya elfogatván, két évig tartó kemény fogságra hurezoltatott. Visszaállítatván 1685-ben a zárda a törökök által megszenteltelenített templomot *milánói Sorman* Péter Marinus, az egész rend főnöke, — ki augusztus 30-án elnökölt az itteni rendi gyűlésen, — mozsarak dörgése között újra beszentelte. Jelenleg a guardianon és helyettesén kívül a zárdában 11 atya létezik, kik a 4 osztályu gymnasiumot látják el. (*Schem. Ord. prov. Mar. 1851. 78, 82, 141. l.*)

FOGARAS,

kerület és mezőváros Erdélyben.

A *fogarasi* (mások szerint *fagarasi*) kerület jóllehet minden részről szász területtől volt környezve, egykor a magyarok megyéihez számíttatott. Keletről Fehérmegye, nyugatról a szebeni szék, éjszokról Oláhország hegyei, délről *Nagy-Sink* és Fehérmegye határolják. A fogarasi kerületet külön kapitány igazgatja. (*Bel. Comp. geogr. Trans. 149. l.*)

A többnyire magyarok által lakott Fogaras mezőváros az Olt keleti táján létezik és vár által volt megerősítve. Birtokosairól a következő adatokat legyen elég itt fölemlítenünk. 1464. évben I. Mátyás király a fogarasi királyi területet a hozzátartozókkal *Wingarti Geréb Jánosnak* adományozta. 1469-ben ugyanezen Geréb tiltakozást adott be a hét szász szék ellen, minthogy a fogarasi kerületet a mezővárossal és a Fehérmegyében fekvő *Szups, Kutkulad, Kumana*, mindkét *Velence* és *Porrum* (?) birtokokkal együtt elfoglalták: miért is a nevezett király 1471-ben rendeletet adott ki a nevezett birtokok visszaadására. (*Reg. Cam. Archiv. Transsylv. 14. cs. 29. 34. 36. 37. sz.*)

Később *Fogaras* vára a hozzá tartozó birtokokkal együtt *Bornemisza* János kezére került; ennek magvaszakkadtával pedig 1531-ben János király *Nádasdy* Tamásnak adományozta. Ugyanazon évben I. Ferdinand király *Nádasdy* Tamás részére biztosító levelet adott ki. Nemsokára azonban ugyanazon király *Fogaras* várát és birtokát keretzai *Zalay* Jánosnak és *Majláth* Istvánnak s örököseiknek adta. 1555-ben *Kethéti* Menyhértnek a fogarasi várhoz való joga ennek hűtlensége miatt *Nádasdy* Tamásra ruháztatott át. Ugyanezen *Nádasdy* 1611-ben *Báthory* Gábortól is nyert biztosító levelet. (U. o. 1. cs. 52. 54. 56. sz. — 6. cs. 73. sz.)

Majláth István mint Erdély kormányzója, *Fogaras* várát a törökök ellen vitézül védelmezte, de árulás miatt nemcsak azt elveszté, hanem maga is fogságba került. (*Bethlen Farkas*, III. könyv. 138. l.)

Fogaras, *Hunyad* és más várak birtokát illetőleg *Bethlen* Péter gróf és *Zéchy* Mária- Kún Istvánné közt *Rákóczy* György fejedelem hozzájárultával 1635-ben, a fejedelem főjegyzője előtt, 4 rendbeli egyesség jött létre, melyről a fejedelem részére szóló okmány a kolosmonostori hiteles hely pecsétjével, lőn kiállitva. Ezen okmány tartalma miatt a magy. kir. kamarai levéltárból Erdélybe vitetett át, miért is róla tüzetesen jelenleg nem szólhatok. (*Acta Transsylv.* 1. cs. 4. 44. sz.)

G Á G Y,

benczés apátság a B. Szűz tiszteletére.

Felső Gagy fekszik Abaújmegyében a kassai egyházmegye területén, a csereháti járásban. Főbirtokosa a *Fay* család. *Vitzmándi* Lajos néhai gagyai plébános leírása szerint a jelenlegi plébániai templom a gagyai apátság templomának romjai felett épült. Szerinte még a zárda- és kerítésének falai is láthatók voltak.

1712-ben apáttá választatott *Györy* Ádám plébános és trencsenyi főesperest. (*Eccles. Cam.* 68. cs. 151. sz.)

A *Rákóczy* zendülés idején a helvét hitvallásuak az

apátságot elfoglalták s elfoglalva tartották egész 1756-ig, a mely évben fiai *Fay Ferencz*, nagyváradi kanonok, gagyai apát és helybeli földbirtokos sürgetésére tőlök visszavétetett s 1758-ban fényesen visszaállított. A romok között két márvány siremlék látható, melynek felirata és czimere egészen elkopott. (*Czindár, I. 289. l.*)

HOMONNA,

mezőváros, a Megváltóról nevezett sz. ferenczi tartomány zárdájával.

E mezőváros Zemplén vármegyében a szatmári egyházmegyében Laboreza folyó mellett fekszik. Egykor itt a *Drugeth* grófoknak, mint földes uraknak nagyszerű kastélyuk volt. Később a *Csákyak*, majd ismét női ágon a *Vandernáthiak* birtokába jutott. E családok a nyarat rendszeren itt töltötték és hires ménessel birtak. (*Korabinszky.*)

Volt Homonnán a Megváltóról nevezett sz. ferenczi tartománynak zárdája, mely többféle adományokat kapott. Így 1656-ban (úgy látszik alapításának idejében) *Drugeth* György gróf különféle élelmi szereket adományozott a zárdának évenként mondandó sz. misékre; és pedig négy hordó bort, 20. köből buzát, 4 köből rozst, 50 köből zabot, két hizlalt sertést és más kettőt, melyeket a szerzeteseknek kellett kihizlalniok; 6 borjút, hústra a mészárszékekbe 8 tehenet; 50 tyúkot, 25 kacsat, két köből árpát, 1 köből kölest, két köből pohánkát, 1 köből borsót, 2 köből lenesét, 100 meszely vaját; halak fejében négy forintot, 6 öl szénát, végre 50 kosi fát. Mindezekről tanuskodik az akkori zárdafőnök, *Maskóczy* Konrád. Ered. (*Eccl. Cam. 71. cs. 63. sz.*)

1699-ban *Keglevich* Teréz grófnő 600 forintnyi alapítványt tett le *Mora* Athanáz atyának s akkor tartományfőnöknek kezébe, azon czélból, hogy a 36 forintnyi kamatból az oltári szentség előtt örökös lámpa tartassék. 1720-ban *Keczer* Antal évenkénti adományul 2 hordó bort ajándékozott. 1723-ban *Drugeth* Teréz Julianna 600 forin-

tot adott sz. misékre. 1725-ben a zárda főnöke volt *Roll Péter*. 1737-ben *Szmrtnik Zsigmond* saját, továbbá neje *Borbála*, nemkülönben szülői, *Imre* és *Rachel* lelki üdvére 100 forintot hagyományozott. 1750-ben *Zichy Teréz* grófnő szül. *Vandernáthy* az elődjei által hagyományozott összeget terményekre változtatta át és az *Althan* grófnő által hagyott 600 forintnyi tőke kamatjainak fizetésére kötelezte magát. *Mind ered.*

1760-ban *Vády Mihály* tudor *Körmöczbánya* határában birtokos a 3 királyról nevezett bányájának részét adományozta. 1762-ben *Szirmay Zsuzsanna* néhai *Barkóczy Imre* gróf özvegye 1000 rhénusi forintot hagyományozott a zárda templomában eltemetett szüleinek. 1764-ben *Barkóczy Ferencz* hercegprimás, atyjának és édes anyjának született *Zichy Julianna* grófnőnek lelki üdvéért mondandó sz. misékre 1000 frt adományozott. Ugyanezen évben keltek *Niczky Ferencz* özvegyének *Ramocsaházy Krisztinának* 150 r. forintról szóló hagyományozó levele sz. misékre. Ugyanazon évben *Szirmay Zsuzsanna Barkóczy Imre* özvegye 1000 forintot hagyott sz. misékre. Végre 1765-ben *Desewffy Klára* grófnő, *Szirmay Károly* grófnak özvegye, szintén misékre 600 forintot hagyományozott. *Mind eredet. (Eccl. Cam. 71. cs. 115. sz.)*

J Á S D,

sz. Györgyről nevezett benczés apátság.

Jásd, másként *Jást* és *Jászt* falu 1½ mérföldnyi távolságban Zirczétől Veszprém vármegyében fekszik. A jászt-i apát a ciszterezita-rendiek zirczi apátjával *Odó*-val 1332-ben fordul elő a sz. Mártoni kolostornak járó sümegi tized ügyében. 1419-ben *Ujlaky László* bánnak fia *János*, *Galos* majorságot a jásdi apátságnak *Inotá*-ban fekvő malmával kicserélte. Már az előbbi században vonzódott a nép egészségének helyreállítása végett a templom romjai közelében levő forráshoz és mai nap is szokott zarándokolni a *Szent Kúthoz* s a mellette fekvő *Bold. Szüz* kápolnájába. (*Czinár* 1. 283. l.)

I V Á N Y,

a Bold. Szűz Máriáról nevezett benczés
apátság.

Hogy ez apátság a veszprémi egyházmegyében feküdt, bizonyítani látszanak a pozsonyi káptalannak 1727. évben kelt és *Szombath* Miklós szombathelyi plebános és szent Máriáról nevezett iványi apát által aláírt másolatai. Előszámlálatnak ezekben a *murgai* (mai Morágy), *hánthi*, *kakusi* (talán Kakasd) birtokok és a *bonhányi?* részek sz. *Demer* (talán Dömörkapu) és a *fülöpszerdahelyi* majorság Tolna-megyében, melyek a tanuskodó *murgai* nemesek által, kik ezen apátságnak kegyurai voltak, többször említettnek. Úgy a veszprémi megyének éjszaki részén, *Bonyhád*, *Moragy* és *Hánth* között Apáthi uradalom és Sz. Mária nevű majorság mai nap is létezik. Ellenkezőleg esik innen a Baranyamegyében Morágytól 6 földrajzi mértföldnyire *Iván* birtok, mely jelenleg *Iván-Batthyán*-nak neveztetik, melynek mezején még 1777-ben a régi kolostorból oly nagy mennyiségű rom hevert, hogy a szomszéd Kassa nevű (Baranyában fekvő) faluban templomot építettek belőle; azért némelyek ezen apátságot *Iván-Batthyán*ba helyezik. (*Czinár*, I. 274. l.)

K Á C S,

benczés apátság sz. Péter és Pál tiszteletére,
később ugyanott a pálosok zárdája.

Pázmány „Catalogus“-ában Z*) jegyzet alatt olvashatni, hogy ezen apátság *Borsod* vármegyében az egri főmegye területén feküdt, és hogy kegyurai az ő idejében a *daróczi Tibold* családbeliek voltak, kik azt erőszakosan foglalták el. — 1566-ik évben az apátságot bizonyos egri kanonok birta, kiről említés van a váczai káptalan 1292-ik évi oklevelében és az 1332. évhez való pápai tizedek tartalom-jegyzékében, anélkül, hogy megmondatnék, mely rendé volt. Hogy a sz. Benedek-rendieké volt, nagy

régisége miatt kétséget alig szenved. Katonánál egy 1317. évi oklevél említi a *kácsi* kolostort, melynek vicarius a *geur-i* (Diósgyőr) és a sz. Lélekről nevezett *dédesi* priorral együtt hozatik fel. Ezen kolostort az eгри 1851. évi Schematismus (46. l.) az előbbtől különbözönek és a *kácsi* birtok erdeihez közelfekvönek mondja. Hogy e kolostor lakói sz. *Pál* remetéi voltak, ezeknek évkönyvei tanusítják; némelykor azonban azon oknál fogva, hogy sz. Ágoston-szabályait elfogadták, a sz. Ágoston-rendiekkel összetévesztettek és hibásan ezek közé számítottak. (*Czinár, I. 292. l.*)

K A N I Z S A ,

mezőváros a minorita szent ferenczieknek sz. József patriarcháról nevezett zárdájával.

E helyen, mely Zalavármegyében és a veszprémi püspökségben fekszik, 1418-ban *Kanizsai* János esztergomi érsek a sz. Ferencz-rendieknek sz. Lászlóról nevezett tartománya számára zárdát alapított, melyben 1436. és 1659-ik években a rend gyűlései tartattak. (*Schem. Ord. 1851. 37. és 76. l.*) — 1423 ban kelt *Kanizsai* István, sopronyi grófnak a *Thuly* birtokán épült és sz. *Bertalan* apostol tiszteletére szentelt kápolnát illető alapító levele. E szerint a kápolna rectora naponként egy szent misét volt köteles benne, vagy a szintén Kanizsán levő s B. Sz. *Mária* tiszteletére szentelt kápolnában végezni. Hit. (*Eccl. Cam. 55. cs. 20. sz.*)

A sz. ferenczi atyák a törökök folytonos zaklatásai miatt zárdájukat odahagyni kényszerültek s csak 1690-ik évben, midőn a törökök legyőzettek, tértek ismét vissza. Kevéssel a Rákóczy-féle zavarok előtt a mezőváros a zárdával együtt a császár parancsára földig lerontatott. Midőn e miatt ismét elköltözésről volt a szó, *Perge* Kristóf térparancsnoktól egy kellemes fekvésű telket kaptak ajándékba és rajta kegyes alamizsnákból házat és templomot építettek és a plébániai hivatalt is megnyerték. (*Schem. Ord. 1858. 21. l.*) Kanizsa mezővárosa *Kanizsai* Orsolya által *Nádasdy* Tamás birtokába került, azután II. Miksának engedtetett, ki helyette Kanizsai Orsolyának

Bors-Monostor mezővárost adta. — (*Bel, Comp. geogr.* 146, 147. l.)

1713-ban alkudozások folytak sz. Ágoston-rendi remetéknél Kanizsára való behozatala felett. A rendnek Grácban tartott gyűlésén fölolvastatott *Gracich* Sempron bárónak alapító okmánya a Kanizsán építendő kolostort és a renchez tartozandó plébániát illetőleg; hanem midőn kéredezőködések tétettek a behozandó atyák számáról és behozataluk módjáról, az 1719-ben Bécsben megtartott rendi gyűlésben e szavakban történt a megállapodás: „*Megszüntetik a kanizsai ház, mert homokon van építve, a lég egészségtelen, és a testvérek ott semmittevésben töltik idejüket.*” (*Czinár, II. 209. l.*)

K Á P O L N A,

s a sz. Erzsébet tiszteletére épített templom.

1244-ben kelt IV. Béla királynak kiváltságoló levele, mely által Farkas- és Dávidnak megengedi, hogy Pozsonymegyében fekvő kápolnai birtokukon sz. Erzsébet özvegy s a nevezett király nővérének tiszteletére templomot építtessenek, és a plebániának a pozsonyi várhoz tartozó *Kapusd*, tovább *Tekulten*, *Bohun*, *Tyburai?* és *Borzanch?* birtokokat és végre ugyanazon vár villáját *Chatait* és egy másikát t. i. a *borsai* és *igrami* nemesekét alárendeljék. A pozsonyi káptalan másolatában 1364-ben kiállitva. Hit. (*Eccl. Cam. 52. cs. 3. sz.*)

K A S S A,

a Megváltóról nevezett sz. ferenczi rendtartomány zárdája.

E megszüntetett zárdá dolgairól már a II. kötet 256. lapján bővebben értekeztem. Hátra van még, hogy egyetmást a kolostor javára tett adományok- és misealapítványokról fölemlitsek.

1684-ik évben — mint erről a szepesi káptalannak 1686. és 1689-ik évi bizonyítványai tanuskodnak — idős

krompachi *Holló* Zsigmond a sz. Ferencz-rendieknek Kassa külvárosában fekvő kertjét hagyományozta. Később báró *Holló* Zsigmond, a szepesi kamara tanácsosa, illetőleg az egri káptalan és a sz. ferencziek közt e kertre nézve vita keletkezett, mely 1699-ben e kertnek a Ferenczrendiek birtokában való meghagyásával végződött. 1686-ban *Somodi* Katalin a vár-utczában volt saját házát szent misék fejében szintén a ferenczieknek adományozta. Ered. 1720-ban *Kovalcsik-Fazekas* János kovács-utczában fekvő kassai házát visszakövetelés föltétele alatt 105 rhénusi forintért szintén a sz. ferenczieknek eladta. Ered. (*Acta Conv. C. Archiv. Cassa. 42. és 43. sz.*)

A kassai sz. ferenczi zárda guardianjai közül említetnek 1758. *Gulyás* Gergely és utódja *Budiacs* Máté; 1759-ben *Bódi* Gábor. (*Acta Conv. Szendrő. D. alatt 9. sz.*)

Ugyanezen zárdának, illetőleg templomának számos alapítványt hagyományoztak idő folytával sz. misékre. 1693-ban *Pethő* Zsuzsanna, gróf *Barkóczy* Ferencz özvegye 701 frt 15 krt hagyományozott. 1700-ban *Keglevics* Teréz grófnő 500 frtot. 1714-ben *Keczer* Sándor 1250 frtot. 1716-ban b. *Renaud* József özvegye 1200 frtot. 1725-ben *Hofberg* Henrik 300 frtot. Ugyanazon évben özvegy *Koháry* Judit 1000 forintot. 1734-ben *Czejka* J. 300 forintot. 1745-ben *Gruber* Adalbert 762 forintot. Ugyanazon évben *Steininger* András 250 forintot. 1756. és 1757-ben *Turnay* Mária és *Serafini* Magdolna 1000 frtot. 1757-ben *Tetler* Anna 2000 frtot. 1759-ben *Okruczky* András és *Ivác* Dorottya 100 frtot. Ugyanazon évben *Wagner* József 50 frtot. 1765-ben *Ramocsaházy* Kristóf 300 frtot. 1766-ban *Porubszky* Imre 50 frtot. 1767-ben *Berényi* Anna, gróf *Csáky* Antal özvegye 500 és 100 frtot. 1768-ban *Hausch* Gáspár 100 frtot. Ugyanazon évben *Desewfy* István 1000 frtot. 1769-ben *Bedli* Mária 200 frtot. 1771-ben *Horváth* Erzsébet 100 frtot. 1775-ben *Berczik* István 560 frtot. 1779-ben *Vocht* Ádám 200 frtot. Ugyanazon évben *Toporczy* József 100 frtot. 1780-ban b. *Mednyánszky* Miklós 426 frtot. Ugyanazon évben *Hruby* József 100 frtot. 1783-ban *Auringer* Lőrincz atya 110 frt 31 krt. Végre 1784-ben *Trügel* József 214 frtot. (*Acta Convent. i. h.*)

K A Z A ,

birtok a sz. Ágoston-rendű remete szerzet perjelségével.

Kaza terjedelmes birtok Borsodmegye szendrői járásában az eгри főmegyében a *Sajó* partján, a melytől kapta *Sajó-Kaza* nevét is. A kazi vár és birtok nagy részének birtokosa a *Radvánszky* család. Kazán hajdan *Milensius* szerint a sz. Ágoston-rendű remetéknek rendházuk s illetőleg perjelségük volt templommal, mely sz. János evangélista tiszteletére volt szentelve. 1485-ben a kazi sz. Ágoston-rendű rendház *Serke* Tóbiástól a serki tizedet kapta; 1486-ban pedig *Lorándi* Györgytől malmot. Egyéb viszontagságairól mit sem tudhatni. (*Czinár, II. 212.*)

K O M Á R ,

sz. Ágoston-rendű perjelség.

Komár vagy *Komár-város* Zalamegyében fekszik Kis-Komáromtól délfelé. Hajdan itt a sz. Ágoston-rendűeknek perjelségek volt sz. *Erzsébet* tiszteletére. *Pázmány* tanúsága szerint ezen perjelséget Somogyban IV. Béla király alapította a sz. *Vilmos*-rendű remeték (*Guilmitae*) számára sz. *Kozma* és *Demjén* tiszteletére. Később az ó-budai káptalané lett. Sz. Vilmos remetéi után némelyek szerint sz. Ágoston-rendűek vették át a zárdát. Ez utóbbi állítással azonban ellenkezik IV. Kelemen pápának 1266-ban kelt bullája, melyben elrendeli, hogy a sz. Ágoston-rendűek főnöke, perjelei és egyéb előljárói egyesítés vagy más ily féle czímen sz. Vilmos remetéi székházait el ne fogadják s azokba be ne költözködjének. A mi Zala és Somogy vármegyéket illeti, ezeket *Pázmány* a sokszoros változások miatt könnyen összetéveszthette.

Jelenleg *Komár-város* a budapesti közp. papnevelde birtokát képezi.

K R O M P A C H ,

Remete, Svedlér és Zsolna.

Kiűzetvén 1671ben az evangélikus prédikátorok, *Krompachon, Remetén és Svedléren* Szepesmegyében a kath. vallás ismét helyreállított. Ide tartozik *Strajner* Jakab Engelbert svedléri plébánosnak folyamodása ö felségéhez, melyben elpanaszolván, mily kegyetlenül bántak vele az evangélikusok, a felségtől visszahelyeztetését kéré. — A *zsolnai* kath templomnak (Irencs:) a katolikusok részére való visszafoglalása 1673-ban katonai karhatalommal történt. Ugyanitt 1678-ban gróf *Volkra* kamarai elnök rendeletére a városon kívül kökeresztek állítottak fel. Ered. (*Eccles. Camer. irreg.*) Jelenleg Zsolnán a sz. ferencziek Üdvezítő-ről nevezett tartománya bir rendházzal.

K Ü K Ü L L Ö.

Küküllő mezőváros Erdély hasonnevű megyéjében fekszik. Vára, *Küküllő-vár*, melyet a németek Kockelbergnek neveznek, a szintén hasonnevű folyó partján fekszik. Egyébiránt két Küküllő folyót különböztetnek meg, kicsit és nagyot. A nagy Küküllő *Schük* nevű hegyekben ered s egyesülvén a Kis-Küküllővel Balásfalva mellett, a Marosba fakad. Küküllő várát Izabella alatt Martinuzzi György birta. (*Bel, Comp. geogr. 138. l.*)

A magy. kir. kamarai levéltárnak u. n. erdélyi okmányai közt, melyek többnyire, kivonat maradván itt hátra, az erdélyi levéltárba helyeztettek át, *Rhédey* Ferencz gróf végrendeletére találtam, mely *Rhédey* Jánosnak s a többi *Rhédey*eknek kiadatott. Gróf *Rhédey* Ferencz e szerint 1671-ben a *berzenczei*, valószínűleg helvét hitvallású iskolának *Berzenczét* Szathmárban, *szigethi* malmait a Marmarosban alapítandó szegények házának, *Bánffy* Ágnes menyének *huszti* házait és *Küküllő* várát a hozzá tartozó birtokokkal, u. m. *Küküllővel, Majoshegygyel, Alsó-Bagyonnal, Boldogfalvával, Tatárlukával* és *Vessős (?)* felével, to-

vábbá szigeti házát; Faisz birtokának felét pedig palóezi Horváth János gyermekeinek ugyanazon birtoknak másik felét Jármay Annának, néhai Garay Mihály özvegyének, több más Rhédey család jószágaival hagyományozta. (*Act. Transsylv. 1. cs. 25. sz. — N. R. A. 311. cs. 12. sz. J. alatt.*)

LIBET-BÁNYA, bányaváros.

Libet-Bánya Besztercebányától két mértföldnyire fekszik. Lakosai hajdan német ajkúak voltak, jelenleg szlávok. Ez előtt aranybányai művelés alatt valának, jelenleg csak rezet és vasat termel. 1379-ben Nagy Lajos király szab. kir. várossá tette. A város közepén fekvő varácsszerű palotában Mátyás király szokott tanyázni, később városháza lett. Több érdekes régiség látható benne. — Libet-Bánya polgárai hajdan minden adó alól felmentve voltak, s ennek fejében a királyi asztalt tányérokkal s egyéb finomabb eszerpedényekkel voltak kötelesek ellátni. Ezen edényeket évenként kellett a fővárosba felküldeniök. — Mária királyné 1384-ben a libet-bányaiaknak malmot, mészárszéket és fürdőt ajándékozott; Mátyás király pedig visszaállította a városnak a husszita zavargások alatt elvesztett szabadalmait. I. Ferdinand alatt 1535-ben és I. Lipót alatt 1696-ban a város határa, I. Rudolf alatt pedig a város falai helyreállítottak. Nevezetes az, hogy a városon két kis folyó megy keresztül *Hatna* és *Uvodka*.

A libet-bányai kath. templom sz. *Magdolna* tiszteletére van szentelve. Van ugyanitt az ágostai hitvallásuaknak is imaházuk. Fürdő is létezik Libet-Bányán, csak hogy alig látogatja valaki. A templomban van egy kápolna sz. *Anna* tiszteletére. Azoknak, kik e kápolnát áhittattal látogatják, 1500-ban Olivér bibornok 100 napi búcsút engedélyezett. (*Korabinszky, — Nagy, Notit. 456. l. — Eccles. Cam. irreg.*)

L I P T Ó ,

a szent ferencziek zárdája és a lipthói
prépostság.

Pusztán *Liptó* nevű helyet, falut vagy várost hiába keresünk az országban. Liptó megyének éjszaki területén azonban következő várak feküdtek: *Likava, Rózsahegy* mellett, melyet *Corvin* János alapított és *Tököly* István kijavított; továbbá *Liptó-Ujvár, Hradek* mellett, végre *Liptó-Óvár, Bukovina* falu mellett Árvamegye felé. (*Bel, Comp. geogr.* 77. l.) — *Liptó-Ujvárnak* területén, mely jelenleg a szepesi egyházmegyéhez tartozik, két egyházi intézmény volt t. i. a sz. ferencziek sz. Mária védnöksége alatt levő tartományának zárdája és a B. Szűz lipthói prépostsága.

A sz. ferencziek említett zárdájának temploma nagy és diszes vala. Hajója 6 oszlopon nyugodott. Építették *Mátyás* király és fia *Corvin* János 1489 körül, a mint ezt két *Corvin*-féle pecsét bizonyítja. A reformatio idején a lutheranusok zaklatásai miatt a szent ferencziek *Bekleczy* Máté tartományi rendfőnöksége alatt lipthói zárdájukat elhagyni voltak kénytelenek. (*Schem. Ord.* 1851. 57. l.)

A B. Szűz lipthói prépostságának alapítója s alapítási ideje ismeretlenek. 1629-ben II. *Ferdinand Lázár* István esztergomi kanonoknak az emberi emlékezet óta üresedésben volt lipthói prépostság czimét adományozta. Javait régóta világiak bírták. 1648-ban lipthói prépost volt *Sós* György; 1739-ben *Ujvendégi* János. A prépostsági javadalmak mint látszik, a múlt század végén visszaszerezettémén 1777-ben az újonnan alapított beszterezebányai káptalannak adományoztattak. (*Eccles. Cam.* 22. cs. 17. sz. — 39. cs. 25. sz. — *Szvorényi, Syn. etc.*)

M A L A C Z K A,

a sz. ferencziek zárdájával s a B. Szűz tiszteletére szentelt templomával.

Malaczka mezőváros fekszik Pozsony-vármegyében s az esztergomi főmegye területén. Főbirtokosa a gróf

Pálffy család, mely ott fényes kastélylyal és temetkezési helylyel is bir.

A szent ferencziek malaczkai zárdáját 1652-ben gróf *Pálffy* Pál, Magyarország nádora alapítá és a B. Szüztől nevezett tartománynak adta át. Az 1659-iki rendi káptalanban, melyet Malaczkán tartottak, elnökölt *Litomereczky* László tartományi rendfőnöki helyettes. A zárdá mellett, mely kastélyból lett átalakítva, van a templom a B. Szüz szeplötelen fogantatásának tiszteletére, melynek alapítója fia volt *Pálffy* Miklósnak, a hősnek, a ki *Schwarzenberg* herezeggel 1598-ban Győrt a törököktől visszafoglalta. Az előttem fekvő Schematismus szerint a malaczkai sz. ferenczi rendházban van guardian, helyettes, 10 atya, 7 ujoncz, és 5 frater. (*Schem. Ordin. Prov. Marian. 1851. 75. 144. l.*)

M A R M A R O S.

A johanniták és pálosok.

Marmarosmegye nevét Marmaros várától kapta. Hajdan egészen koronai javadalom volt. 1518-ban Mária királyné, II. Lajos neje, Marmarost jegyadományként kapta. A belvillongások lecsilapultával I. Lipót király *Bethlen* Miklósnak adományozta.

Marmaros vára hajdan meglehetősen erősség volt. 1599-ben *Basta* foglalta el, 1605-ben *Bocskay* István vette be, kezére kerítvén ez által a Báthory Mihály vajda és Basta által benne felhalmozott kincseket. 1701-ben a várörök gyávasága miatt II. Rákóczy György kezére került.

Marmaros vára alatt fekszik a hassonnevű város, melynek lakosai magyarok és ruthenek. Itt előbb két diszes és nagy templom volt. Egyikét Mátyás király építetvé sz. *Erzsébet* tiszteletére, a másikat II. *Ulászló* sz. *Katalin* tiszteletére. (*Bel. Comp. geogr. 309. l.*)

Jerney (*Történ. tár. II. 104. l.*) állítja, hogy Marmarosban a johannitáknak, később pedig a pálosoknak is volt rendházuk. Egy 1213-ban kelt okmány szerint *Anka Gedini* neje és *Sára* nővére, férjzett *Ferdeniné*

Zuvánban birtokuknak harmadát saját és szüleik lelki üdvére, előbb felvevén a sz. keresztséget a bihari egyháznak hagyományozták a *marmarosi* konvent előtt. Ezen okmányban következő szavak olvashatók: „Nos M. Paulus, magister domus fratrum de Morumorosio damus pro memoria etc.“; mert „magister“ czim az ispotályos johannitáknál volt szokásban.

A pálosok Marmarosban következő helyeken laktak: *Huszt*on, *Tetső*n, *Kökényesen* és *Cherew*-en (?). A huszti pálosokról már fennebb, e műnek II. köt. 382. l. volt szó.

Tetső magyar mezőváros a Tisza partján *Visk*-től két mértföldnyire fekszik. Az ottani pálos rendház eredetéről semmit sem tudhatni; 1363-ban már fennállott, mert ekkor kapta Nagy Lajostól a *Tetső* patakán levő malmot. Ezen adományzást Nagy Lajos leánya, Mária királyné 1389-ben és Zsigmond király 1421-ben megerősítették. 1368-ban kelték a Nagy Lajos és Zsigmond alatt történt határjárásról szóló okmányok. — 1406-ban *Huszt*'i Kelemen deák (literatus) a *tetsői* pálosoknak *Kutyapatakháti* malmának fele részét adományozta. — 1493-ban Beatrix királyné sz. misére örök alapítványul szerzeteseknek a *rhonai* kamarai pénztárból 50 marmarosi forint értékű söt adatott ki. Ugyan ily összeget adott 1507-ben II. Ulászló, illetőleg a fentebbi összegnek kiadatását megerősíté. (*Eccles. Cam. 67. cs. 1. sz. — Prot. Paulin. 751. 795. l.*)

Kökényes nevű jelenleg ruthénajkú faluban, mely *Tetsőtől* két mértföldnyire a *Tavas*z pataka mellett *Irholecz*czal szemközt fekszik. Itt a pálosoknak szintén konventjök volt, a melyről csak annyit tudhatni, hogy 1307-ben *Tamás* esztergomi érsek a pálosok kérelmére sz. *Fülöp* és *Jakab* apostolok tiszteletére szentelt templomuk javára búcsút engedélyezett. (*U. o. 324. 900. l.*)

A *cherew*-i (?) pálosokról csak annyit tudhatni, hogy 1493-ban Beatrix királyné saját és édes anyjának Izabella királynénak lelki üdvére a *cherew*-i pálosoknak söt adományozott. Ezen alapítványért a pálosok sz. György táján sz. miséket voltak kötelesek szolgálni. Ezen adományzásról az alapító királyné chabi *Pogány* Zsigmond grófot s más kamarai főtiszteket is értesíté. (*Eccl. Cam. 71. cs. 124. l.*)

MAROS-VÁSÁRHELY.

A szent ferencziek zárdája.

Maros-Vásárhely szab. kir. város fekszik Erdélynek hasonnevű székében. Latin neve *Agropolis* és *Forum Siculorum*. Vára hajdan szép és erős volt. Volt itt kir. tábla is, mely Medgyesről vittetett át. Jelenleg két gymnasiuma van: katolikus és reformatus. (*Bel. Comp. 156. l.*) A sz. ferencziek sz. Máriáról nevezett tartományának maros-vásárhelyi zárdáját 1410. körül ismeretlen jótevő alapítá. Nemsokára az alapítás után leégett; 1446-ban a hivek adományából ismét felépítették. Két évvel később az observansoknak adatott át. (*Schem. Ord. 1851. 38. 39. l.*)

Maros-Vásárhely mellett szintén a marosi székben volt a sz. ferencziek *sempiti* és *tementi* rendháza. Ezen zárdá 1543-ban a reformatusoktól visszavéttetett és *Bethlen* gróf birtokába jött. (*U. o. 58. l.*)

MESZTEGNYE.

A szent ferencziek zárdája.

A szent ferenczieknek *mesztegnyei* rendházát Somogyban 1744-ben *Hunyady* Antal alapítá. Az alapítást még ugyanazon évben megerősíté *Mária Terézia* királynő. 1750-ik év november 20-án. *Mária Terezia* felhatalmazta a sz. ferenczieket plébániai teendők végzésére. — A *mesztegnyei* szőlők közt volt egy szobor. Erre vonatkozólag *Mesztegnye* közönsége 1778-ban kötelezte magát, hogy azt jókarban fogja tartani. — A szent ferencziek e rendháza nem sokáig állott fenn, mert 1788. ápril 16-án *Kamarits* Péter házfőnöksége alatt II. József császár rendeletére feloszlatott. (*Acta Conv. 1. 2. 3. sz. — Schem. Ord. 1851. 99. l.*)

M E Z Ö (In Campo)

Benczés apátság a B. Szűz tiszteletére.

Ezen apátságnak tulajdonképen mind neve, mind helye ismeretlen. Emlékét csak IX. Bonifác pápának egy bullája tartotta fenn. E bulla egy váczmegyei apáthoz volt intézve. Okot adott reá az illető apátság monostorának olyatén végszüksége, hogy az apát és még egy szerzetes alig tudtak megélni. Az apát tehát 1401-ben folyamodott a pápához, engedné meg sz. *Margit* egyházát, mely a monostor kerítésén belül feküdt, a monostorba, a javadalmat illetőleg is, bekebelezni. A pápa meghagyta az említett váczmegyei apátnak (Hód-Mező-Vásárhely, Kün-Mezőhegyes), hogy az ügyet megvizsgálja s úgy találván a mint a kérelemben előadatott, a mezői (de Campo) apát kérelmét teljesítse. (*Czinár, I. 271.*)

MIND-SZENT.

A pálosok rendháza.

A mindszenti pálos rendház alapítója és alapítási idejéről semmi bizonyosat sem állíthatni. *Szentiványi* (I. m. 121. l. 40. sz. a.) azt mondja ugyan, hogy *Uyzi Tamás* alapítá ismeretlen évben. Honnan merité ezen állítást, nem említi. Annyi bizonyos, hogy 1323-ban már létezett és *Mindszerten* kívül *Szemes* színtén somogyi falut is birta. Ezen évben kapott ugyanis *Vizi Tamástól* rétet és 9 szántóföldet a *bánchi* vagy másként a *fertős-balatoni* völgyben. — 1325-ben *Babolcsai Lőrincz*, Pál perjelsége alatt, *Szemesen* birtokrészt adományozott a mindszenti pálos rendháznak (*Cod. Dipl. VIII. 2. 664. l.*) Ismeretlen évben *Rakolezai Jakab* fia *Lükös* mestertől, a ki *Tóthnak* is neveztetett, *Szemes*t, a *Balaton* mellett, melyet különben az alapítás korában is birtak, tüzetesebben körülhatárolva egészen megkapták *László* perjelsége alatt. Ezen új adományzást *Zsigmond* király 1414-ben megerősíté. (*Eccl. Cam. 67. cs. 1. sz.*)

1350-ben *Chepeli* Benedek pap a mindszei pálosoknak *Telkiben* rétet adományozott. 1360-ban *László* apuliai herceg és Magyarország nádora megerősíté a *Víz* község határában *Lápa* patakán levő malom megvételét. (U. o.)

Mátyás király 1488-ban a mindszei pálosokat a tized alól felmenté és mint tényleges *mindszei* és *szemesi* földbirtokos, birtoklási jogát a *Fáncsy* családtól származtatta. 1515-ben *bereni Briccius* István Szemesen három elhagyott telket s ugyanannyi jobbágyot adományozott szintén a mindszei pálosoknak. (U. o.)

1556-ban kelt királyi adományzó levél szerint *Mindszei* és *Apor*, a székesfehérvári káptalan birtokai, káptalani tagok nem léte miatt minden hozzájuk tartozott haszonélvezetekkel együtt, királyi tetszésig *Magóczy* Tamásnak adattak. (U. o. 67. cs. 21. sz.)

A mindszei pálosok rendházának további viszontagságairól, különösen végéről, források hiányában mit sem tudhatni.

M O H Á C S.

A sz. ferencziek kapisztráni tartományának zárdája.

Mohács, püspöki város, nem messze a Dunától, Bányamegyében a pécsi püspökség területén fekszik. Nevéhez gyászos emlék fűződik. Itt esett el 1526-ban II. Lajos királyal a nemzet virága. Később, 1687-ben, ugyanitt viszont a törökök szenvedtek nagy vereséget.

Már a mohácsi csata előtt jóval virágzott a sz. ferencziek kolostora, mely 1705-ben konventra emeltetett. 1712-ben véletlen tüzeset elpusztítá. Eleinte a kolostor csak sárból, illetőleg vályogból épült fel; később 1731-ben kegyes adományokból szilárdabb épület készült a sz. István király tiszteletére szentelt templommal együtt, különösen *Nesselrode* és *Klimó* pécsi püspökök, mint egyszersmind helybeli földesurak és patronusok segítségével.

A mohácsi szent ferencziek 1850. óta plébániai teendőket végeznek s egyszersmind a vidéki plébánosoknak is segítségükre vannak. (*Schem. Ordin. 1853. 23. l.*)

MONOSTOROS-PÁLYI,

(másként Nyir-Pályi) sz. Pálról nevezett prémon-
trei prépostság.

Ezen prépostság Biharmegye sárréti vidékén, a nagyváradi egyházmegye területén, Debreczentől két mértföldnyire feküdt. Vidéke Korabinszky szerint a *Draveczky* családé volt. — *Kereszturi* szerint (*I. m. 277. l.*) a prépostság ott volt, a hol most *Herpály* fekszik. Véleménye azzal támogatható, hogy e helyütt, a *berettyó-ujfalusi* ér mellett egy árokkal és vízzel körülvelt templomnak és két nagy toronynak romjai voltak láthatók. A nép hagyománya szerint is e helyütt szerzetesek laktak. Egyébiránt a monostor-pályi prépostság történetét áthatlan homály fedi. (*Czinár II. 52. 53.*)

MURÁNY,

vár és mezőváros templomával együtt.

A murányi, hajdan erős vár Gömörmegyében magas hegyen fekszik. Jelenleg már, hogy végkép el ne pusztuljon, javításokra volna szüksége. A vár alatt fekszik Murány városa, melynek lakói többnyire kézművesek.

Murányról bővebben értekezik *Istvánffy* (*XVI. könyv. 286. l.*)

A XVII. században, és pedig 1651. július 29-én a *Vesselényi* család birtokába ment át. Ezen családból nevezetesebb volt hadadi gróf *Vesselényi* Ferencz nádor, a ki 1658-ban *Széchy* Mária nejével együtt alapítványi levelet adott ki a havasi B. Szűz vári templomát illetőleg. Hit. (*Eccles. Cam. 47. cs. 31. sz.*)

A vári templom egyik márvány emlékkövének felirata szerint nevezett nádor, és homonnai *Széchy* Mária

férje, 1667-ben halt meg. Hasonló felirat szerint *Troppen* György 1643-ban, rimaszécsi *Széchy* Ferencz György pedig 1621-ben haltak meg. (*Korabinszky I. m.*)

A *Vesselényiek* után Murányt a *Koháryak* birták. Ezeknek férfiágon történt kihalta után a murányi vár és uradalom a Coburg-Koháry hercegi családra szállt át, mely azt jelenleg is bírja.

NAGY - BÁNYA.

A minoriták kolostora.

Ezen kolostorról már fentebb, a II. köt. 363. l. volt szó. Az ott említett sz. *Miklós* templomát és *Tóthfalu* birtokát illetőleg még következő adatok említendők.

1692-ben bizottság küldetett ki a nagybányai minoriták birtokjogát, illetőleg sz. *Miklós* templomára s a vele járó tóthfalusi birtokra nézve. A bizottság által kiadott okmány a minoritákat megerősíté a templom és Tóthfalu, névszerint az ottani malom, földek, rétek, szőlők stb. birtokában, azon záradékkal, hogy ezen javadalom fejében s annak jövedelméből a minoriták a sz. *Miklós* temploma mellé épített betegápolóban a szegényeket ingyen ápolják, mint azt az alapító, gróf *Keresztszegi Csáky Miklós* István, szepesi gróf és országbiró, 1691-ben kelt alapító levelében kifejezé és *Lipót* király megerősíté.

Ugyancsak 1692-ben *Lipót* király a minoriták említett birtoklási joga érdekében védlelet adott ki a nagybányai jezsuiták ellen.

1697-ben a nagybányai minoriták és Nagybánya városa közt fenforgott pörös ügyben hozott országbirói ítélet megmásított. Vonatkozott pedig e pörös ügy a fentebb említett malomra, mely az idézett adatok szerint a minoriták tulajdona volt.

1716-ban a nagybányai minoriták kiváltságaikra megerősítést kaptak. (*Lib. Reg. Eccles. 3. köt. 119. 124. 253. l. — 4. köt. 246. l.*)

NÉMETH-ÚJVÁR.

A B. Szűz Máriáról nevezett sz. ferenczi tartomány kolostora.

Németh-Újvár, németül *Güssing*, Vas megyében a szombathelyi egyházmegye területén fekszik. A szent ferencziek német-újvári zárdáját 1641-ben *Batthyányi* Ádám gróf, Magyarország dunáninneni részének a törökök ellen kapitánya alapította. 1647-ben konventi rangra emeltetett. Az előttem fekvő Névtár szerint a zárdafőnökön és helyettesnek kívül 6 szerzetes lakja. (*Schem. Ord. 1851. 143. l. — Bel. Comp. Geogr. 141. l.*)

O C R A v a g y O C S A,

premontrei prépostság.

Ezen prépostságnak mind nevére, mind helyére nézve történetiróink véleményeikben egymástól eltérnek. *Lajruel*, a rend történetirója, továbbá *Pázmány* és *Szentiványi* (ez utóbbi *Acska* és *Ochra* név alatt emliti) helyét az egri megye területére teszik. (*Bel, Notit. hung. III. 159. l.*) véleménye szerint Ócsa nevű, pestmegyei s Budapeستől körülbelül négy mértföldnyire, széles síkságon fekvő faluban volt, a hol György szerb vajda, Zsigmond király idejében, a ki alatt a szerbek ide beköltöztek, nagy templomot építettett, mely a török uralom alatt elpusztulván, sokáig romjaiban hevert, s később is csak a szentély épült fel teljesen. Az újítás alkalmával talált emberi testeket, illetőleg csontokat az ócsai helyét hitvallású lelkész tisztességesen újra elásatá.

Wagner Károly jezsuita helyesebben más helyre teszi a prépostságot. Van Szatmármegyében *Otsva* vagy *Otsva-Apáthi* nevű falu, mely hajdan az egri megyéhez tartozott, a szatmári megye felállítására óta pedig ez utóbbihoz tartozik. Itt csakugyan sokáig voltak láthatók a templomnak romjai. A prépostságnak azonban semmi nyomát nem lehet találni. — *Szirmay* Szatmármegyéről irt ismert

könyvében azt állítja, hogy az *otsvai* prépostságot még a tatárok pusztították el s hogy a monostor javadalmainak egy részét a *beregszászi sz. ferencziek* és *dömések* kapták meg. (Lásd itt II. k. 374. 375. l. és Czinár. II. 48. l.)

PÁPA és PÓKAFALVA.

A B. Szűzről nevezett sz. ferenczi tartomány zárdája.

Pápán, Veszprémmegyében a már említett pálos rendházon kívül (I. köt. 311. és 312. l.) felemlített a B. Szűzről nevezett sz. ferenczi tartomány zárdája és temploma, mely az angyalok királynéjának tiszteletére 1680-ban az *Esterházy* grófok, mint földesurak bőkezűségéből épült. (Schem. Ord. 1851. 148. l.)

Az Erdélyben névszerint Alsó-Fehérmegyében fekvő *pókafalvi* sz. ferenczi zárdá eredetileg pálos rendház volt. Alapítá *Lakatos* István szerint (*Siculia* IV. §.) egy ismeretlen nevű prépost 1416-ban. Később a szent szék jóváhagyásával a sz. ferencziek erdélyi custodiusa kapták meg, mely a B. Szűzről nevezett tartományhoz tartozott. 1497-ben az observansoké lett.

A 16. és későbbi századok zavarai közt a *pókafalvi* sz. ferencziek sokszor menekülni voltak kénytelenek. Alig, hogy 1533-ban, huzamosb távollét után zárdájokba visszatértek, *János Zsigmond* ismét kizavarta onnan. 1560-ban az üresen álló zárdát *Kemény* István és *Balásffy* Miklós ajándékba kapták. (Schem. Ord. Prov. Mar. 1851. 47. 56. l.)

S Á M S O N.

A sz. sir kanonoki rendjének előbb sz. Benedeki prépostsága.

Sámson falu fekszik Somogyban a veszprémi egyházmegye területén. Pázmány ide helyezte a sámsoni prépostságot, ámbár el nem dönthető, vajjon szerzetesi vagy világi-papi

alapítvány volt-e. *Paintner* szerint valószínűleg a jeruzsálemi szent sir kanonoki rendjéé volt.

Sámson jelenleg a *kis-komáromi* uradalomhoz tartozik, mely jelenleg a budapesti központi papnevelde tulajdona. — Az újonnan épült sámsoni templom az Úr színeváltozásának tiszteletére van szentelve. Régi ezime, t. i. sz. Benedek tiszteletére, régen feledésbe ment. (*Czinár*, II. 190. l.)

S Á R O S P A T A K.

A trinitariusok kolostora és temploma a sz. Háromság tiszteletére.

A sárospataki trinitariusok rendházának rövid történetét a II. köt. 315. l. már előadtam. Hogy azt teljesebbé tegyem, itt a következő adatokat említem fel.

1694-ben *Rákóczy* Ferencz fejedelem és *Rákóczy* Julianna *Aspremont* Gobert gróf neje, jószágigazgatójuk, *Kőrösy* György által alapítólevelet adtak ki, mely szerint a sárospataki trinitariusoknak elmezés fejében 1300 frtot adtak. Ugyanekkor *Rákóczy* Zsigmond, *Lórántfy* Zsuzsanna fia házat építtetett s hozzá birtokot csatolt, mely minden szolgálat alól fel lett mentve; továbbá 50 öl tűzifát a rendesnél ocsóbb áron adományozott. A patronatusi jog az alapítóknak fel lett tartva; a trinitariusok pedig köteleztettek minden vasárnap énekes szent misét tartani. (*Acta Arch. Claustr.* 3. cs. 1. sz.)

1729-ben a szerzet 12 öl hosszú és 4 öl széles telket kapott a kolostor szomszédságában. Ezen telek előbbi birtokosa *Gaborian* Zsigmond földmives volt. — 1731-ben *Demsedy* Gergely és neje *Kádas* Katalin elhagyott házukat a trinitariusoknak 50 frtért eladták. — 1738-ban az uradalom megengedte a szerzetnek, hogy a vár körüli puszta térségből konyha-kertnek valót foglaljon el. — 1739-ben *Farkas* Katalin, *Szabó* János özvegye, házat, melyet *Zrinyi* Illonától iratott volt át magára, a szerzetnek ajándékozta. (*U. o.* 3. 4. 7. 10. 11. sz.)

A mi a hagyományzásokat illeti, a következők tör-

téntek. 1746-ban *Báránji* Miklós sz. misékre 200 rhén. forintot hagyományozott. 1747-ben *Kilián* Daniel kanonok 500 frtot hagyott. Ugyanazon évben *Olách* Sára, *Vékony* János özvegye sz. misékre ruháit, nagy és apró háziállatait, továbbá 60 frtot és 13 aranyat érő lánczát hagyományozta. 1751-ben özvegy *Szalontay* Istvánnő 50 frtot; 1771-ben *Walter* Teréz 200 frtot hagyományozott. (U. o. 2. cs.)

Ingatlanokban a sárospataki trinitariusok következő adományokat kaptak. 1756-ban *Újváry* Ferencz várad-olaszi házát, kertjét és pinczejét adta sz. misékre és foglyok kiváltására, úgyszintén még ugyanazon évben más váradi házát adományozta. — 1757-ben *Körösi* György, a Rákóczy család uradalmainak kormányzója, rétet adományozott a szerzetnek a *hárs-elői* dűlőben. 1766-ban *Ordódy* Antal ugyanazon dűlőben szintén rétet adományozott. (U. o.)

Ezen adományok- és hagyományokhoz járult 1766-ban és 1783-ban gróf *Kolonich* László, nagyváradi püspöknek és a helytartótanácsnak engedélye, mely szerint a trinitariusok a bányavárosokban s a nagyváradi megye területén koldulhattak. (U. o. 1. cs.)

A sárospataki trinitarius rendház főnökei voltak 1734- és 1735-ben *Ágoston* a „B. Trinitate“ melléknévvel. — 1735-ben *Imre* a S. Alexio. — 1738. 1740. 1741-ben *Ágoston* a S. Sacramento. — 1746-ban *Kajetán* a S. Theresia. — 1747-ben *Demeter* a S. Josepho. — 1747—49-ben *Demeter* a Jesu. — 1753, 1759. *Alfonz* a S. Maria. — 1753, 55. 56. *Hermenegild* a S. Bernardo. 1756—1761. nep. *János* a S. Antonio. — 1766. *Miklós* a S. Spiritu. — 1773. *Boldizsár* a Nativitate Domini 1775—1776. *Sylvester* a St. Trinitate.

SASVÁR (SASSIN),

mezőváros a pálosok rendházával és templomával.

Sasvár mezőváros a hasonló nevű várral, tótul *Sassin*, németül *Schoszberg*, jelenleg császári kir. családi birtok s Nyitra megyében a nyitrai püspökség területén fekszik. Hiressé vált különösen a *B. Szűz* esodatevő szobra

által. E csodás jellegét gróf *Eszterházy* Imre esztergomi érsek 1732-ben hitelesítvén, az akkori földesurral, gróf *Czobor* Józseffel a következő évben megegyezett az iránt, hogy a sasvári kápolna, melyben a B. Szűz esodatevő szobra állt, a pálosok gondozására bizassék, kiknek száma hatban állapítottatott meg.

1734-ben gróf *Czobor* József teljhatalmú megbízottja a pálosoknak *Sasvárott* monostor, templom és más épületek számára 45 ölnyi hosszú és szintén 45 ölnyi széles területet adott át, mely adományzásba gróf *Sailern* Frigyes, a sasvári uradalomnak akkori zálogosa is beleegyezett. Ehez járult 1735-ben a királyi jóváhagyás is különösen a templom építésére nézve, mely a *Fájdalmas Szűz* tiszteletére vala szentelendő, hova a B. Szűz említett szobra is áthelyezendő volt.

Az alapítványokat és adományokat illetőleg a következő adatokat találtam. 1741-ben *Burger* szül. *Róth* Erzsébet havonként két, pénteken mondandó sz. misére 1000 frtot hagyományozott. 1749-ben *Strasser* Péter 6 évenként mondandó sz. misére 500 frt hagyott. (*Prot. Paul.* 846. 848. l. — *Lib. Reg. Eccles. V. cs. 49. sz.*)

S E G Ö S D.

A sz. ferencziek zárdája és temploma.

Segösd fekszik Somogyban a veszprémi egyházmegye területén. Az itteni sz. ferenczi zárd a sz. *László*ról nevezett tartományhoz tartozik. *Istvánffy* szerint a *Marcell* ősnemes család alapította és építette 1290-ben. A zárd temploma 1295-ben készült és a B. Szűz tiszteletére volt szentelve. — A segösd i zárdában a tartomány 1306- és 1535-ben káptalani gyűlését tartotta.

1524-ban *Batthyányi* Benedek a *Nyárvizén*, atyja *Batthyányi* András által a szerzetnek ajándékozott két kövü malmot 100 frton visszaváltá és sz. misékre évenként 12 köből rozst rendelt.

A török háborúk és belvillongások alatt a sz. ferencziek segösd i zárdájokat elhagyni kényszerültek. 1774-ben

gróf *Széchenyi* Antal meghívására visszajöttek, és zárdákat a templommal együtt saját szorgalmukból s jótékony adományokból ismét fölépítették. Az előttem fekvő névkönyv szerint a zárdafönökön kívül 8 szerzetes volt a segödsi kolostorban, kik részint helyben, részint a vidéki plebániákon lelkipásztori teendőket végeznek. (*Schem. Ord. 1851. 15. 16. 52. 55. l. A. 1858. 23. l.*)

S I K L Ó S,

sz. ferenczi zárda és templom a sz. Háromság tiszteletére.

Jelen művem II. köt. 16. §. 410—412. lapján *Siklós* mezővárosáról és váráról valamint a hajdan ott létezett *benzés apátságról* már megemlékeztem. Itt most a sz. Lászlóról nevezett sz. ferenczi tartomány zárdájáról és templomáról kell fölemlítenem, hogy az ugyanazon a helyen épült, melyen a benzésiek monostora és temploma állott, melyet a törökök 1543-ban elpusztítottak. A törökök kiűzetése után I. Lipót 1689-ban a benzés zárda és templom helyét a sz. ferenczieknek adományozta, hol ezek a hivek alamizsnájából zárdát és templomot építettek. A benzés apátságának most már csak emléke áll fenn és ezime. Az előttem fekvő sz. ferenczi névtár szerint a siklói zárdában volt a zárdafönökkel együtt 5 atya. (*Schem. Ordín. 1858. 20. l.*)

SIMONTORNYA,

a dömések, később a sz. ferencziek kolostora és temploma.

Simontornya mezővárosa Tolnamegyében fekszik s a pécsi püspökséghez tartozik. Fölötte a Sárviz, Sijó és Kapos összefolyásánál hajdan erős vár feküdt, mely a belvillongások, főleg pedig a török háborúk alatt sokat szenvedett. 1709-ben *Rákóczy* őrsége *Heister* császári tábornoknak átadta. (*Bel, Comp. 171. l.*)

Hajdan Simontornyán *dömések* laktak, mi onnan következik, mert habár *Ferrarius* a rend történetirója erről semmit sem tud, a magyar kir. levéltárban okmányok léteznek (*Lib. Reg. Saec. 1. köt. 44. l.*), melyekben a simontornyai dömések ügyéről van szó. Így p. 1527-ben I. Ferdinand a simontornyai dömések *igari* jószágát (Fehérmegyében) minden adó s egyéb illetékek alól örök időkre fölmenté.

A B. Szüizről nevezett sz. *ferenczi* tartomány *simontornyai* zárdája és temploma sz. *Simon* és *Judás* apostolok tiszteletére jótékony adományokból 1754-ben épült. Az előttem fekvő rendi névtár szerint benne összesen 9 rendtárs lakik. (*Schem. Ord. 1851. 155. l.*)

STEINBACH és SCHIDA, prémontrei prépostságok.

A steinba hi prémontrei prépostságot alapítá *Lambert* gróf 1139-ben. Alapítványul a következő birtokokat kapta: *Farkasfalvát*, melyet a steinbachi prépost; *Görgey Lőrincz*, *Zsoldos Imre*, *Kriczy András*, *Harovszky Márton* nemesekkel együtt birt; továbbá *Tamásfalvát*, mely a préposté és részben a menkövi (*lapidis refugii*) zárdáé volt; *Arnoldfalvát*, végre *Különfalvát* (*Kolinocz?*), mely részben az *oláhfalusi* másként *olyki* plebánosé is volt egyszersmind. (*Eccl. Cam. 67. cs. 125. sz.*)

Mindkét prépostságot *Layruel* az esztergomi főmegyé területére helyezi s azt állítja, hogy a *steinbachi* prépostság a sz. *istráni* plebániának, a *schidai* pedig a *goterhayi* plebániának fiókközségében feküdt. Mindkét hely jelenleg a szepesi egyházmegyében van.

S Z A K Á C S I ,

a pánosok rendháza és temploma sz. *Domonkos* tiszteletére.

Szakácsi és *Szakács* nevű hely Magyarországon több van, p. Aradban és Biharban *Szakács*. Borsodban és Somogyban *Szakácsi*. Itt ez utóbbiról lesz szó.

Mikor és ki alapította a *szakácsi* pálos rendházat, nem tudhatni. Annyi bizonyos, hogy előtte, a *szakácsi* plebániái templom, Mindenszentek tiszteletére, már fennállott. Először említi egy 1382-ben kelt okmány, mely szerint a *szakácsi* nemesek a pálosoknak a sz. *Egyedről* nevezett somogyi konvent előtt birtokot adtak. (*Acta Conv. 1. cs. 4. sz.*) Később a pálosok *szakácsi* rendháza és temploma számos adományt kapott. Jótevői közül említésre méltók különösen *Prépostváry* Bálint és utódjai. (*N. Reg. Arch. 1836. cs. 9. sz.*) — Ismeretlen évben a Mindenszentek tiszteletére szentelt *szakácsi* templom plebánosa ugyanott levő telkét *Szakácsi* Jánossal, *Szakácsi* László fiával s *Szakácsi* Péter unokájával ennek telkeért eleserélte. (*Acta Conv. 1. cs. 2. sz.*) 1359-ben *Létay* László, *Létay* Ananiás fia a *szakácsi* klostornak szőlőt hagyományozott *Létán*. 1385-ben nagy-*szakácsi* *Keres* Mihály *szakácsi* szüllejét szintén az ottani döméseknek adományozta. (*U. o. 1. cs. 4. sz.*)

1401-ben *Terpe* Mihály mester, a király *szakácsa*, a pálosok sz. *Domokos* egyházának és a *Mindenszentek* tiszteletére szentelt plebániái templomnak több telket, szőlőt, erdőt, földet s rétet hagyományozott *Szakácsiban*; mely hagyományt *Zsigmond* király is 1410-ben megerősíté. (*U. o. 1. cs. 12. sz.*)

1402-ben *Szakácsi* János, *Szakácsi* Miklós fia, úgyszintén *Szakácsi* Balázs és *Egyed* a pálosoknak malom számára a *szakácsi* határban *Harakutya* patak mellett helyet, továbbá két hold földet és rétet ajándékoztak. (*U. o. 1. cs. 11. sz.*)

1409-ben *Fodor* Miklós a *szakácsi* pálos rendháznak szőlőt adott *Maróthon* Somogyban. (*U. o. 3. cs. 4. sz.*)

1428-ban *Szakácsi* Briccius özvegye *Klára* asszony *Kerékerdő* melletti szüllejét, *Soldos* János pedig ugyanottani szüllejét, megtoldva 71 frttal, adta a *szakácsi* pálosoknak hertenként mondandó sz. misékre. (*U. o. 1. cs. 18. sz.*)

1431-ben *szakácsi* *Tolady* András a *szakácsi* *Cher* nevű dülőjében levő szántóföldeit sz. *Domonkos* egyházának ajándékozta. (*U. o. 22. sz.*)

1455-ben *Szécheni* László *Széchenben* szőlőt adott a *szakácsi* pálosoknak. (*U. o. 2. cs. 1. sz.*) Ugyanazon évben

Marchali János *Marczali* sümegh megyei mezőváros mellett hetenkint mondandó sz. misékre 200 frtot készpénzben, egy malmot *Dorthidán Hazugvize* mellett és *Pechenden Disznó* puszta mellett szántóföldeket adott a pálosok szakácsi rendházának. (U. o. 3. cs. 8. sz.)

1456-ban *Therpe* Péter, Szakácsi *Therpe* Imre fia a szakácsi plebaniai templomnak s a pálosok sz. Domonkos tiszteletére szentelt egyházának szőlőkben, szántókban, erdőkben és rétekben összesen 3 telket adományozott. (U. o. 1. cs. 29. sz.)

1463-ban szakácsi *Kozma* Bálint a *Seregélyfogó* nevű erdő alatt a pálosok malmára vezető árok számára területet ajándékozott. (U. o. 33. sz.)

1466-ban nagy-szakácsi *Veres* György, a királyi szakácsok főmestere, Szakács határában a *Szőlőharaszt* nevű kertjét adta a pálosoknak, melybe ezek 1473-ban be is helyeztettek. (U. o. 42. 50. sz.)

1474-ben *Ferencz* Szeged városának iródeákja, illetőleg jegyzője, örökségét, u. m. szőlőket, egy malmot és *monyorókeréki* birtokát Sümeghben a szakácsi pálos rendháznak hagyományozta. (U. o. 3. cs. 11. sz.)

1476-ban sauli *Sauli* Demeter özvegye, Dorottya asszony bevallá, hogy sauli *Sauli* Mátyás *felső-dédi* birtokának felét, másik felét pedig maga a bevalló a pálosoknak adományozta. (U. o. 12. sz.)

1477-ben *Maróthi* Miklós fia János *Sitvanicze* nevű patakon 3 kövű malmot *Zsitva* pusztával szemben a pálosoknak ajándékozta azon kikötéssel, hogy ezek szombaton délelti isteni tiszteletet tartsanak. (U. o. 13. sz.)

1481-ben *Szent-Királyi* István 2 hetenkint mondandó sz. misére egy egész telket, továbbá *Keszön* két jobbágyot átadott a szakácsi pálosoknak. (U. o. 15. sz.)

1495-ben a szakácsi pálosok rendháza a sz. *Egyedi* konvent előtt behelyeztetett néhai *szakácsi Péter* özvegye *Orsolya* birtokába. (*Eccl. Cam.* 67. cs. 1. sz.)

Ugyanazon évben *Kigyó* Mihály, *Vidy* Mihály és szakácsi *Orvos* Péterné, Magdolna asszony *Szénrété* nevű rétet, továbbá 4 és $\frac{1}{2}$ hold szántóföldet a *felső-cseri* szőlőben, 2 rétet, u. m. *Kerekrétet* (*Fevén*) nevű területen, vala-

mennyit a szakácsi határban, melyek előbb *Egedfy* Bálint birtokában voltak, a szakácsi pálos rendháznak ajánlékozták. (*Acta Conv. 1. cs. 55. sz.*)

1508-ban enyingi *Török* Imre a szakácsi pálosok *szécheni* szőlejét a dézsma alól fölmenté. (*U. o. 2. cs. 1. sz.*)

1539-ben szakácsi *Tolvay* András a szakácsi határ *Kis-cseri* dűlőjében 12 hold szántóföldet ajándékozott. (*U. o. I. cs. 64. sz.*)

Ennyi adomány és ajándék mellett a pálosok rendháza kárt és zaklatásokat is szenvedett. 1398-ban *Monyorókeréki* Domonkos fiai a szakácsi pálosok erdőit és szántóföldjeit elfoglalták s ez utóbbiakat learatták, egy malmukat pedig lerombolták. (*U. o. 1. cs. 9. sz.*) — 1413-ban vizsgálat történt néhány *szakácsi* nemes ellen, kik *Ambrus* szerzetest sz. Domonkos zárdájából megverték és megsebesítették. E büntény miatt *Bakator* Benedek, *Bakator* László fia, 25 marka fizetésére lett elítelve, mely összeget később neki elengedték. (*U. o. 14. sz.*) — 1507-ben a nádor a *somogyi* konventnek meghagyta, hogy nádori felhatalmazással gybarti *Kis* Ferencz, *Keresztury* Miklós, *Balogh* György, *Nagy-Szeghi* János nemeseket czinkostársaikkal együtt megidézzék, mint olyanokat, kik a pálosok szakácsi kolostorát megrohanták, abba erőszakkal betörték és benne *Parlag* Mihályt, *Kovácsi* Lukács rokonát megverték és megsebeztek. (*U. o. 20. sz.*)

A szakácsi pálos rendház perjelei közül főlemlítve találtam 1382-ben *Mártont*, 1387-ben *Benedeket*, és 1394-ben *Jánost*. (*Cod. dipl. IX. 7. 463. l. — Acta Cam. 1. cs. 6. 7. sz.*)

S Z A L Á R D.

A sz. ferenczi kolostor.

Szalárd Bihar megyében a nagyváradai egyházmegye *várad-olaszi* esperesi kerületében fekszik. Volt itt hajdan a szorosabb rendszabályon levő sz. ferenczieknek zárdájok, mely a *Csáky* család birtokán épült és a *jenői* custodiatu alá tartozott. Alapítója és alapítási éve ismeretlen. 1468-

ban itt levén a rendi gyűlés *Szigethi* Bálint atyja másodszor megválasztott nagyvárad vicariusnak. (*Kereszturi*, I. 281. l.)

A szalárdi kolostornak romjai még most is észrevehetők *Szalárd* és *Szent-Imre* közt. A templom valószínűleg sz. *Adorján* tiszteletére volt szentelve, minthogy a *Csákyak* *Adorján* nevű várával össze volt kötve. Fennáll még belőle a torony, mely keletfelől meg van rongálva, és a szentély csekély része. Úgy látszik fallal volt körülkerítve és több épület volt mellette. — Némelyek szerint Szalárdon nő-szerzetesek is voltak. (*U. o.* 282. 284. l.)

SZEBEN (KIS-),

szab. kir. város egyházi épületeivel.

Kis-Szeben fekszik Sárosmegyében s a kassai püspök egyházi joghatósága alá tartozik. A *Tarcza* (Tarisza) partján *Sabina*, (III. vagy IV. ?) Béla király leánya, alapítá. Zsigmond király különös kegyben részesíté és több kiváltsággal felruházta, — továbbá falakkal és árokkal körülkerítetté. I. Ferdinand király a szab. kir. városok sorába felvette. (*Nagy, Repert.* 271. l.)

Plebániai temploma *ker. sz. János* tiszteletére van szentelve. A *kegyesrendiek* székházát és a *Gyümölcsoltó Boldogasszony* tiszteletére szentelt templomát 1770-ben cserneki gróf *Desewffy* István altábornagy alapította. A rend legújabb névtára szerint a kis-gymnasiumban a házfőnökkel együtt hét rendtag tanít. (*Schem. Ord.* 1874. 8. l.)

A temetőben levő kápolnát *ker. sz. János* tiszteletére 1398-ban *Colosman* Hermann bíró és kis-szebeni polgár alapította, alapítványul rendelvén *Tarcza* folyón levő malomát és két gyümölcsös kertet, azzal a kikötéssel, hogy a kis-szebeni plebános két káplányt tartson, kik az alapító lelki nyugalmáért két szent misét mondjanak. Ezen alapítványt az egri püspök megerősíté. (*Eccl. Conv.* 55. cs. 14. sz.)

SZENT-ENDRE.

A plebániai templom.

Már fennebb, ezen műnek I. köt. 20. l., midőn az esztergomi *joannitákról* volt szó, említém, hogy e lovagok bizonyos károsítások megtorlása végett 1294-ben sz. András templomát *Orbaczon* Pilismegyében, nem messze Budától, s akkor még a veszprémi megye területén, földig lerontották és a püspöknek ottani birtokát elfoglalták. E miatt a nevezett lovagok ellen a pápa bűnvádi keresetet tartatott s őket büntetésül kiközösítette.

Megemlítendő, hogy e templomban *altaria* volt sz. *Miklós* püspök tiszteletére, a melynek rectorátját II. Lajos 1525-ben *Kis-Szebeni* Szaniszlónak adományozta. (*Eccl. Cam. 56. cs. 7. sz.*)

SZENT-ERZSÉBET.

A pálosok rendháza.

A *szent-erzsébeti* pálosoknak Erdélyben II. Ulászló 1501-ben *Holdvilágon* egy nemesi telket, Vingarton pedig szintén ily telket és csürt adott. 1639-ben egység jött létre *Szent-Erzsébet*, *Szent-Ábrahám*, *Sárdi*, *Megyer*, *Sukodi*, *Hegesfalva* és *Nagy-Solymos* részint fehérmegyei, részint udvarhelyszéki birtokokra nézve egyfelől sz. erzsébeti *Péchy* Simon, ki a zsidó vallásra történt átmenete miatt bűnvádi kereset alá vonatott, másfelől pedig az ország főügyésze között, a mely egyezségről 1648-ban az erdélyi fejedelem kivánságára a fehérvári káptalan a kir. közügyésznek hiteles okmányt állított ki. A kisebb kir. kaucezellária másolatában 1769-ik évről. Hit. (*Eccl. Cam. C. Archivum és Act. Transsylv. 1. cs. 3. sz.*)

SZENT-LÁSZLÓ.

A b. szűz Máriáról nevezett sz. ferenczi tartomány zárdája.

A *szent-lászlói* másként egyházas *szent-lászlói* sz. ferenczi kolostor Zalamegyében a veszprémi egyházmegye területén fekszik, *Nagy-Kapornak* mezővárostól 1 mértföldnyire. Alapítá gróf *Széchenyi* Pál, veszprémi püspök. Építése kezdetét vette 1649-ben, konventté lett 1726-ban, teljesen befejeztetett 1736-ban. Az előttem fekvő rendi névtár szerint a zárdafőnökön és helyettesén kívül 5 atya lakott benne, nem számítva a növendékeket. (*Korabinszky*. — *Schem. Ordin.* 1851. 152. l.)

SZENT-LÁZÁR,

prémontrei prépostság.

A sz. *Lázárról* nevezett *szigeti* (S. Lazari de insula) prémontrei prépostság Somogyban azon helyen feküdt, a hol későbben *Szigetvára* épült. A *szigeti* prémontrei prépostság a *thuróczi* főprépostság alá tartozott s a pécsi egyházmegye területén feküdt, ott hol *Almás* pataka a közeli hegyekből a *Szigetvárt* környező mocsáros tóba ömlik.

A *szigeti* prépostságnak alapítójáról és alapítási évéről minden biztos adat hiányzik. 1450-ben *Anthemius Oswald* Görögországból Magyarországra jöven, a zárdá biztonságára végett egy erős tornyot épített mellé; miből következik, hogy a zárdát 1450 előtt alapították. A prépostságnak javadalmairól szintén semmi adat sem maradt fenn. Jelenleg csak czimét szokta adományozni a kiraly. (*Thuróczy, Hung.* — *Bel, Comp.* — *Czindár, II.* 32.)

SZENT-MIHÁLY-TELKE.

Szent-Mihály telke vagy *Szent-Mihály-falva* Kolozsmegyében fekszik. Reá vonatkozólag a magy. kir. kamarai levéltár erdélyi irományai közt következő adatokat találtam.

1608-ban *Báthory* Gábor fejedelem *Görgény* várát illetőleg lekötési levelet adott ki. Ezen okmányban elősorolvák a nevezett várhoz tartozó uradalmi birtokrészek, köztük *Szent-Mihály-falva* is. A birtokrészek nevei: *Szent-Imre*, *Csáva*, *Radnótfája* (Thordamegyében), *Szent-Mihály-telke*, *Peteölicz* szászváros. Mindezeket a várban levő szerekkel és katonákkal együtt *Báthory* Gábor bochkói *Bocskay* Istvánnak és örököseinek adományozta 36,000 arany értékében visszaválthatási joggal. Hit. (*Acta Trans.* 11. cs. 3. sz.)

1735-ben a magvaszakadt magyarbikali *Vitéz* család *pánczél-csehi* (Dobokamegyében), *topai* és *szent-mihály-telki* birtokaira nézve összeírás történt a tényleges birtokosok megnevezése mellett. Ily tényleges birtokosok voltak: borbereki *Alvinczy* Gábor, pataki *Nagy Boldizsár*, *Szénás* András, *Vereb* Ferencz, dési *Kis-Marjai* Béla, *Horváth* József és a *Csákyak* örökösei. Az összeírást készíték *Rátóty* András és *Kis* Ferencz, erdélyi kir. táblai bírák. Ered. (*U. o.* 6. cs. 56. sz.)

SZERDAHELY,

a pálosok rendházával és sz. László király tiszteletére szentelt templomával.

A pálosok szerdahelyi rendházát Somogyban Miklós mester *Ders* gróf fia alapította 1335-ben. Alapítványul a *surki* erdőt, két malmot a *Kapus* (Kapos?) mellett és a *bóthi* pusztát, továbbá két szőlőt *Tarnóczán*, végre *Kukines* (Kökényes) és *Szerinke-Telke* (Szerénke-Telke) birtokait rendelte. (*Fejér, Cod. Diplom. VIII. köt. 4. 136. l.*)

1345-ben gerői *Ders* Péter a szerdahelyi pálosoknak *Petőfalván* 3 telket és más ingatlanokat adott, melyek *Nagy Lajos* királynak 1369-iki levelében elősorolvák. (*Ecol. Cam.* 67. cs. 1. sz.)

1412-ben *László*, pálos rendfőnök szerdahelyi *Ders* Mártont biztosítá az iránt, hogy az utóbbinak elődei által a sz. Mártont kápolnája iránt tanusított jótékonyság meghálálásául naponként néhány nap kivételével gyász sz. misék fognak tartatni. Hit. (*U. o.* 47. cs. 24. sz.)

1424-ben Anna asszony *Ders* György özvegye, és szerdahelyi *Bán* Márton fia Péter, továbbá szerdahelyi *Danch* János, hogy a pálosok Szent-László tiszteletére szentelt zárdájának falai közt temettessenek el, *Szent-Lukán* (Szent-Lukácson?) és *Szerdahelyen* birtokrészeket adományoztak. (*Fejér, Cod. Dipl. X. 6. 66. l.*)

1485-ben *Imreffy* György és Mihály a szerdahelyi pálosoknak *Chil* (jobban mondva Szil) nevű birtokukat ajándékozták Somogy megyében. — Ugyanazon évben *Szerdahelyi* Imre fia István *Báthory* István előtt a pálosok szerdahelyi rendházának chili részeit 350 frtért eladta. (*Eecl. Cam. 67. cs. 1. sz.*)

1488-ban néhai *Imreffy* Miklós fiai Miklós és János szintén chili részeit a pálosoknak adták, részben 350 frtért, részben alamizsna fejében. (*U. o.*)

1495-ben a *somogyi* konvent hiteles tanúsítása szerint a néhai szerdahelyi *Ders* István fia Miklós és néhai szerdahelyi *Danch* Pál leányai, *Danch* Orsolya és Veron közt pörös okmányok II. Ulászló parancsára a szerdahelyi pálosok zárdájában levő szekrényből kivétettek, átvizsgáltattak és ismét visszatétetvén, újra lepecsételtettek. Hit. (*N. R. A. 16. cs. 20. sz.*)

1520-ban a pálosok szerdahelyi rendháza birta *Chil*-t (*Szil*), *Veresalmát*, *Gyarmatot* és *Péterfalvát*.

A *Ders* család szerdahelyi és más birtokait illető viszonyaira nézve a következő okmányok derítenek világosságot.

1385-ben Erzsébet királynő rendeletére osztozkodás történt szerdahelyi *Ders* Péter, János, Bertalan, Pál, István és Miklós, idősb *Ders* Miklós fiai közt, továbbá szerdahelyi *Ders* György fia Márton közt *Szerdahely*, *Fekete-Ut*, *Sarján*, *Drégne*, *Ondos*, *Gerencse*, *Ekemalom* és *Zárna stb. nevű falvakra és birtokokra nézve*, a kir. biztos és a pécsi káptalan meghatalmazottja előtt. Hit. (*U. o. 520. cs. 15. sz.*)

1397-ben kelt a somogyi konvent jelentése két pörös földre nézve. Az egyiknek neve *Jaksahorka*, a másiknak *Kechekura* volt a neve. Mind a kettő a szerdahelyi határban feküdt. A pör néhai szerdahelyi *Ders* Miklósnak

Pál és Miklós fiai közt folyt és nádori ítélet szerint osztzkodással végződött. Hit. (U. o. 603. cs. 33. sz.)

1464-ben báthmonostori *Thythevs* László nővére, Zsófia, néhai szerdahelyi *Bán* Márton neje, továbbá fia *Ders* István a zágrábi káptalan előtt *Thythevs* László jogainak utódjai ellen tiltakoztak. Hit. (U. o. 520. cs. 4. sz.)

S Z E R E D,

mezőváros egyházi épületeivel.

Szered Pozsonymegyében a Vág mellett Nagyszombattól 2 mértföldnyire fekszik. Földesura az *Eszterházy* család. Plébániai temploma a B. Szűz tiszteletére van szentelve.

1498-ban *Mozmohar* Mihály végrendeletében sz. *Mihály* kápolnájának fölépítésére 200 fítot, az isteni szolgálatot benne végző pap számára pedig házat és szőlejét hagyományozta. (*Eccles. Cam.* 55. cs. 34. sz.)

S Z I G E T V Á R,

mezőváros a szent-ferencziek kolostorával.

Szigetvár Somogyban Pécestől két mértföldnyire az Almás folyó mellett fekszik. Két városrészből áll, az ó és új városból. Várát *Zrínyi* Miklós hősi védelme és halála 1566-ban örökké emlékezetessé tette.

Szigeten a sz. ferencziek sz. Lászlóról nevezett tartományának zárdája és temploma van *páduai sz. Antal* tiszteletére. Alapítója és alapítási éve ismeretlen. — A sz. ferencziek szigeti zárdájukban egész 1552-ig maradtak. Ezen évben a törökök a zárdát lerombolták. — 1688-ban a szent-ferencziek *Vécsi* Gábor tábornok és szigetvári parancsnok kegyéből egy török mecsetet kaptak, melyet templommá alakítottak át s hozzá fából kolostort építettek. Jelenlegi zárdájuk és templomuk 1736-ban adományokból épült. (*Schem. Ord.* 1858. 19. l.)

TELEGD (MEZŐ-),
mezőváros egyházi épületeivel.

Mező-Telegd, biharmegyei mezővárosban hajdan a *templariúso*knak rendházuk volt, melyet Kolonics állítása szerint 1335-ben *Telegdi Csanád*, esztergomi érsek kijavittatván, a sz. *ferenczi*eknek ajándékozott. Ez azonban nagyon valószínűtlennek látszik, minthogy a *templariúso*k javait a *joanniták* kapták meg.

Telegden *benczés* apátság is volt, melyet azon 40 monostor közé szoktak sorozni, a melyeket a tatárok elpusztítottak és 1344-ben elégettek. (*Czinár II. 164.*)

T E R E B E S,

mezőváros a pálosok rendházával és a B. Szűz tiszteletére szentelt templomával.

1678-ban *Battyány Borbála* grófnő végrendeletet alkotott, melyben a pálosoknak, lelki nyugalmáért hetenkint mondandó két sz. mise fejében *Garam* (helyesebben *Garany*) zemplénmegyei várat és 1200 frtot hagyományozott. (*Eccl. Cam. 51. cs. 43. sz.*)

Hogy ezen rendelet fogantatva lett, onnan következik, mert mint főnebb (II. köt. 327. l.) említém, a terebesi pálosok birtokai között *Garanyvára* is elősorolva volt.

T H A L A D.

A pálosok rendháza és temploma sz. Erzsébet tiszteletére.

Thalad nevét ugyan semmiféle névtárban vagy földrajzi munkában nem találtam. Hogy *Somogy*megyében s a *veszprémi* egyházmegye területén feküdt, kitünik a *thaladi* pálos rendházra vonatkozó adatokból.

1324-ben a *Ráthóti* nemzetségből származó *Kreczer Lőrincz* fiai, *János* és *László* mesterek, rokonaikkal együtt a

thaladi pálosok sz. Erzsébet tiszteletére szentelt templomának, melyet a nevezettek atyja dotált, *Thalad* nevű birtokot ajándékozták, azzal a kikötéssel, hogy 3 malom, továbbá annyi föld, rét és erdő kivételével, a mennyi a zárdá fentartására szükséges, *Thalad* nevű birtokukat még 86 évig birhassák, a mely határidő eltelte után, az egész birtokot, 1000 arany forint terhe alatt, a pálosoknak legyenek kénytelenek átengedni. Ezen ideiglenes adományzást 1373-ban Nagy Lajos király megerősítette.

1672-ben *Berzeviczy* Lajos, pápai pálos vicarius, gróf *Eszterházy* Ferencz ellen pert indított, minthogy ez a *thaladi* és *petendi* monostort elfoglalta. (*Protoc. Paulin.* 573. l.)

THOLD (most TOLDI)

puszta, a pálosok rendházával.

A mi alapítási idejét illeti, valószínűleg a XIV. századra tehető. Annyi bizonyos, hogy a jelenleg *Toldi*-nak nevezett pusztán, Somogy megyében s a veszprémi egyházmegye területén feküdt. Mint a következő adatokból kitűnik, számos és többféle adományt kapott.

1392-ben *Zámbó* Miklós *samasi* birtokát Somogyban a *tholdi* monostornak hagyományozta. Ezen hagyományzás ítéletileg megsemmisített s a nevezett birtok 1397-ben *Samasi* Péternek, *Samasi* Tamás fiának és *Samasi* Imrének, *Samasi* György fiának adatott át. (*Prot. Paulin.* 3. cs. 1. sz.)

1419-ben *Ugrin*, László és *János*, sz. *Egyed* somogyi konventje előtt a *tholdi* rendháznak sz. *Péter* és *Pál* ol-táránál naponkint mondandó sz. misékre *Seben* (talán *Szebény* baranyai) birtokukat ajándékozták. (*U. o.* 2. cs. 4. sz.)

1455-ben *János*, *Marchali* vajda fia, a *tholdi* pálosoknak 2, naponkint mondandó sz. misére örök birtokul *Kuthosd*, *Csertő*, *Ági* (Ág-erdő) somogy megyei birtokait adományozta; *Pathát*, *Bassádot*, *Kereszturt*, *Nilvánt* (?) és *Pókhátit* (?) szintén Somogyban 3000 arany forinton való viszszaválthatás kikötése mellett. Ugyanily czimen a nevezett pálosoknak adta még 3 kövü malmát 500 arany frt fejében,

végre *Andocs* falut, melyet már előbb adott át a szerzet birtokába.

Megjegyzendő, hogy ugyanezen jötevő a sz. Domonkos tiszteletére szentelt *marczali* zárdának és templomnak hetenkint mondandó szent misére 200 frtot, továbbá *Hazugvizén* malmot, *Pecsend* nevű dűlőben *Disznósd* mellett földeket adományozott. (U. o. 3. cs. 3. sz.)

1480-ban *Fajzi* Gergely a tholdi pálosoknak *Echénben* birtokrészt adott. 1502-ben *Fajzi* Bernát Szőlösön sz. misére egy egész telket adományozott. Végre 1504-ben *Fajzi* János ugyancsak a pálosoknak szőlősi részét ajándékozta. (U. o. 1. cs. 2., 3. sz. 3. cs. 4. sz.)

1521-ben *Therjek* (Török) Gáspár szent-erzsébeti *Therjek* Illésnek és *Fajzi* Apollonia, *Fajzi* György leányának a fia szintén Szőlösön birtokot adományozott a tholdi pálosoknak. (U. o. 1. cs. 5. sz.)

1523-ban ugyanazon *Therjek* Gáspár minden szombaton Nagyboldogasszony tiszteletére mondandó sz. misére Szőlösön egy másik telket adományozott a tholdi pálos rendháznak. (U. o. 1. cs. 6. sz.) Ugyanazon évben *Miklós* atyja, a tholdi rendház vicarius, a monostor szőlősi birtokát, melyet *Fajzi* János és sz. erzsébeti *Therjek* (Therjek, Török?) adták a rendnek, 35 frttal megtoldta az *albai* keresztes vitézeknek adta *Keresztes-Ecsén* somogy megyei birtokért s a vele járó haszonélvezetekért. (U. o. 1. cs. 7. sz.)

1525-ben a tholdi pálosok, mint földesurak, beleegyezésüket adták abba, hogy eldesi *Tóth* Imre özvegye, *Piroska* asszony, a pálosok által szőlőnek adott erdő részletét elvesi *Csákán* Andrásnak 8 frt 25 denárért életfogytáig eladja azon kikötéssel, hogy ez utóbbi a pálosoknak a kilenczedet s a szokott ajándékokat, u. m. kappanokat és 8 kenyeret megadni tartozzék. (U. o. 3. cs. 5. sz.)

A tholdi pálos rendház elöljárói közül említettnek 1418-ban *Tamás* vicarius; 1523-ban *János* atya, rendfőnök. (U. o. 1. cs. 9. sz. — *Acta Clar. Poson* 43. cs. 39. sz.)

T O K A J ,

mezőváros a kapuczinusok zárdájával.

A kapuczinusok tokaji zárdájáról már fennebb a II. köt. 333. l. szólottam. Itt főlemlitem még az ausztriai vegyes katonai bíróság bizonyítványát 1774-ből, 625 frtnyi alapítvány felől, melyet *Pandasch* Károly, 1763. évi márczius 10-én kelt végrendeletében minden pénteken mondandó szent misére hagyományozott a tokaji kapuczinus zárda templom számára. (*Acta Conv. Cap.* 28.)

T O R M O V A ,

sz. Benedek-rendi apáczaak apátsága.

Tormova neve jelenleg ismeretlen. Annyi bizonyos, hogy Biharmegyében s a nagyváradi egyházmegye területén feküdt. Egyébiránt emlékeinkben csak annyi maradt fenn róla, hogy a B. Szűz tiszteletére volt szentelve, a mely név alatt I. Geyzának a *garammenti* (de iuxta Groni) benzés apátságát megalapító levele 1075-ben említi. (*Kereszturi, Episcop. Varad. I.* 3.)

T O R D A .

Tekintélyes mezőváros Erdélyben, hasonlóvá vármegyében a Körös partján. A város alatt másfél mértföldnyire egy patak fakad a Körösbe, a mely patak az u. n. *Tordahasadék* nevű barlangból ered. A tordai bányák már a rómaiak idejében híresek voltak. (*Bel, Comp.* 136. 137.) Tordának történetére a következő adatok vetnek világot: 1551-ben *Vásárhelyi* György végrendeletet alkotott, melyben nevének, Anna asszonynak, 4038 frtból, mely összeggel adósa maga ő felsége vala, 300 frtot s a tordai határban egy *Paarda* nevű halastavat hagyott; *Erzsébet* nevű leányának pedig nászajándékkul 100 frtot; végre fiának tordai házát, birtokát s többi halastavait hagyományozta. — Másolat. (*Acta Trans.* 6. cs. 16. sz.)

1591-ben *Báthory* Zsigmond fejedelem *Kállay* Bálint és mindkét nemű örökösei számára armalist adott, melynek értelmében *Kállay* a *polgári* rendből a *nemesibe* emeltetett fel és *Tordán*, a *kolozsvári* utczában levő háza minden polgári terhek alól felmentetett. (U. o. 9. cs. 15. sz. 9. §.)

U D V A R H E L Y.

Erdélyi székely mezőváros a hasonló székben, melynek egyszersmind fővárosa, északfelé *Maros* folyó, keletfelé *gyöngyösi* és *csiki* szék által körülfogva. Vele egyesítvék *Keresztur* és *Bárducz* székek. Van kath. és helv. hitvallású gymnasia. (*Bel. Comp. 155. l.*)

Van egy más *Udvarhely* Közép-Szolnokban, melyet másként *Szamos-Udvarhelynek* neveznek. Ez utóbbira a következő adatok vonatkoznak: 1599-ben *ghimesi Forgách* Zsigmond és *Imreffy* János közt némely birtokrészekre nézve örökösödési egység jött létre. (*Act. Trans. 5. cs. 34. sz.*) 1562-ben *I. Ferdinánd Sulyok* György udvarhelyi jobbagyait minden adótól és más szolgálatoktól 6 évre fölmenté. (U. o. 5. cs. 70. sz.)

V A R A N N Ó.

A minoriták, később a pálosok rendháza.

Varannó mezőváros *Zemplénben* a *kassai egyházmegye* területén, *Homonnától* két, *Eperjestől* pedig három mértföldnyire fekszik. A *Barkóczyak*, *Forgáchok* és *Szentiványiak* fényes kastélylyal birtak *Varannón*. *Plébániai* temploma sz. *István* tiszteletére van szentelve.

A *varannói* sz. *ferenczi kolostor* alapítását *homály* fedi. 1478-ban a törökök elpusztították. — 1480-ban *Rivold* a *B. Szűz Máriáról* nevezett sz. *ferenczi tartomány* számára új zárdát ajándékozott. (*Korabinszky. Schem. Ordin. 1851. 45. l.*)

1490-ben *Rozgonyi István* az említett sz. *István-templomában*, *Rakolczy* *András* által alapított sz. *Anna-oltárnak* *Varannón* egy telket ajándékozott s a zárdának szölejét a tized alól felmenté. (*Eccl. Cam. 55. cs. 33. sz.*)

Midőn Luther tana e vidéken is gyökereket vert, a sz. ferencziek zárdájukat kénytelenek voltak elhagyni; minek következtében, a mivel birtak, Luther hívei kezére került. 1654-ben homonnai *Drugeth* György több várnak, a többi közt *Homonna*- és *Varannónak* is birtokába helyeztetett be. (*N. R. A.* 898. cs. 46. sz.) — 1673-ban kelt *Eszterházy* Mária grófnő *Drugeth* György özvegyének alapító levele, mely szerint a plébánia s temploma, melyet addig a lutheránusok birtak, a pusztulásnak indult sz. ferenczi zárdával és egy másik új épülettel együtt, melyben a kath. plébános lakott, továbbá *Visnyó* és *Izsép* birtokok a patronatusi joggal együtt a leleszi convent előtt a pálosokra ruháztatott át, a mely átruházást I. Lipót király és az esztergomi bíboros érsek is megerősítette. (*Conv. Paul. Egyetlen csomag, 3. és 5. sz.*)

A pálosok következő adományokat kaptak s jogaik biztosítására következő intézkedések történtek: 1681-ben *Putnok*y Ferencz bizonyítványt adott arról, hogy *Hártyán* András betegágyán őt megbizta, miszerint a *varannói* pálosok templomát 2000 tallér erejéig kijavíttassa és jó karban tartassa. (*U. o.* 7. sz.) — 1687-ben *Károlyi* János, sárospataki kormányzó tanuskodott aziránt, hogy *Rozgonyi* Mihály tolesvai predikátor a *varannói* pálosoknak 600 frtnyi kárt okozván, ennek megtérítése végett nevezett kártevőnek a tolesvai *Előhegyen* fekvő szőlejét 300 frt értékéig, másik szintén tolesvai szőlejét 200 frtig és 6 ökrét 100 frt erejéig lefoglalta. (*U. o.* 8. sz.)

1740-ben *Kuntár* József a *varannói* pálos rendház perjele elismervényét adott ki arról, hogy azon 100 frt fejében, melyet *Turánszky*, néhai férjezett *Szikszy* Anna asszony a pálosok templomának hagyományozott, hozzá számítva még a temetési költségeket is, a nevezett özvegynek *varannó-csemernyei* 180 frt értékű belső- és külsőségét birtokába vette azon föltétellel, hogy ha nevezett hagyományozónak örökösei a fenkitett összeget lefizetik, ama birtokot bármikor is átvehetik. Ered. (*N. R. A.* 1396. cs. 36. sz.) — 1744-ben *Pongrácz* Ignác *varannói* perjel biztosságot szerzett az iránt, hogy a *varannói* rendház *varannó-csemernyei* birtokat, melyet saját pénzén szerzett, egyesség utján

tovább adományozhatja. — Ugyanazon évben *Okolicsányi* Zsigmond 5000 frt értékű birtokát, melyet *Bornemisza* Antaltól vett, a hozzátartozókkal együtt a varannói pálosoknak adta, kikötvén, hogy minden héten két sz. misét szolgáljanak és öt szolgáljával eltartsák s betegségében ápolják. — 1749-ben ugyanazon *Okolicsányi* fentebbi adományzását megerősíté, továbbá egy 3-ik sz. misére összes ingó és ingatlan javait a pálosokra ruházta át. (U. o. 11. 12. 14. sz.)

A varannói pálosok ezeken kívül birtak még egy koresmát és 13 jobbágyot, továbbá birtokrészeket *Volyánban*, *Bányácskán*, *Veheyen* (talán Vehéczen), végre a *lomniczi* pusztát Zemplénben, és más apróságokat.

A pálosok eltörlésével a varannói rendház birtokai *Varannón*, *Hosszumezön*, *Zamuthon*, a *lomniczi* puszta, továbbá egész *Visnyó*, *Kolbása*, *Priszlop*, *Osztroznicza* és *Brezovacz*, Zemplénben a vallás alapba lönek beolvasztva; 1821-ben pedig az eperjesi gör. kath. püspökségnek, illetőleg az akkori püspöknek, *Tarkovics* Györgynek adattak át. (N. R. A. 1870. cs. 8. sz.)

V É G L E S.

A jeruzsálemi sz. sir őrei.

Véglesvárallya, melyről Pázmány is megemlékszik, előbb az esztergomi, most a besztercebányai egyházmegye területén, Ó-Zólyomtól keletfelé egy mértföldnyire fekszik. Végles váráról Bél (*Notit. Hung. II. köt. 491. l.*) bővebben értekezik s a többi közt azt állítja, hogy a falak alapjai sokkal régiebbek, hogy sem *Mátyás* király korára tehetők volnának. — *Szentiványi* Végles várát a keresztes vitézek rendjének tulajdonítja, mit *Czinár* is (II. k. 192. l.) valószínűnek tart. A vár kápolnája sokkal nagyobb, mint a vár arányai szerint várni lehetne; a mi arra látszik mutatni, hogy nem egyes ember lakta, hanem, mint *Szentiványi* és *Czinár* hiszik, a sz. sir keresztesei.

Zsigmond király ideje óta egész a XVII. századig a véglesi vár igen sokszor volt kénytelen urat cserélni.

Ez időbeli urai közül ismeretes *Csáky* László, a ki Végles várát, daczára *Pázmány* Péter ellenzésének, 1636-ban birtokul kapta.

VERES-MÁRTH.

A pálosok rendháza.

A pálosok veres-márthi rendházát Hevesmegyében Szentiványi szerint (*Dissert. paral. 119. l.*) 1302-ben a *Csobánka* család alapította. A monostor temploma sz. *Mária* tiszteletére volt szentelve.

1356-ban a veres-marthi pálosok birtokrészeket kaptak *Bene*, hevesmegyei falu, most pusztá határában, két malommal. E javadalomnak határait 1400-ban *Bebek* Detrik újra körüljáratta, mely után a pálosok az egri káptalan előtt új behelyezést nyertek.

1441-ben *V. László* király a veres-marthi pálos rendháznak adományozta *Fügedet* Hevesmegyében, a melybe a rend tényleg be is helyeztetett.

1461-ben *Debrői* Imre *Vasán* (talán Varsány) birtokát egészen, továbbá *Lőrinczi* birtokának felét, a behelyezést a budai káptalan előtt eszközölvén, szintén a veres-marthi pálosoknak adományozta.

1496-ban *Kanizsai* György a veresmarthi pálosoknál *benei* birtokát elzálogosította.

Végre 1501-ben II. Ulászló a veresmarthi pálosok számára védlevelet adott ki. (*Eccl. Cam. 56. 67. cs. 1. sz.*)

VETAHIDA.

A pálosok rendháza és temploma sz. Miklós tiszteletére.

Vetahida, vagy mint mások akarják, *Bethahida* nevű hely jelenleg ismeretlen. Némely történetirók szerint Somogy megyében *Somogyvár* mellett s a hasonló nevű patak partján feküdt, és 1310-ben *Gyöghi* Péter, ki később a rendház perjelévé lett, alapította. (*Benger, Chronotax. V. fejt. 18. sz. Szentiványi, Cath. LIV.*)

A vetahidai pálosok következő adományokat kaptak:

1454-ben János, Miklós és Gergely, Pál mester fiai *machi* (Somogy) birtokukat adták a rendháznak. (*Acta Paulinorum*, 1. cs. 1. sz.)

1494-ben *Vechési* János plebános a vetahidai pálosoknak hagyományozta breviáriumát, asztalát, három boros edényt, két lovat két csikóval, két borjas tehenet, a *merenyei* szőlőhegyen levő szőlő után kilenczedet, egy kazal buzát, egy csomó szénát, 1 szekeret, 2 kaszát, egy kádat, 2 ólomból való kupát, szóval háztartásának minden eszközeit ruháival és drágaságaival együtt. (*U. o.* 2. cs. 2. sz.)

1521-ben *machi Veréb* Simon özvegye, Ilona asszony, *machi Kalmár* Demjén nővére és végrendeletének végrehajtója, bizonyosságot tett az iránt, hogy nevezett Demjén bátyja a vetahidai pálosoknak *machi* telkét és szőlejét hagyományozta. (*U. o.* 1. cs. 8. sz.)

1523-ban néhai *Fejér* Imre fia Imre Somogyvárrott a *Harság* nevű hegyen a somogyi konvent előtt a vetahidai pálosoknak szőlőt adományozott. (*U. o.* 2. cs. 3. sz.)

1524-ben Tamás pap tanuskodott az iránt, hogy *Perneszy* Miklós végrendeletének többi intézkedései közt a *kis-beréni* pálosoknak, az atyja, *Perneszy* Imre által naponkint mondandó sz. misékre évenként kirendelt adomány helyett, örök alapítványul *kis-beréni* részét és két ezüst kelyhet hagyományozott. Az atyja által évenként kirendelt adomány 100 akó borból, 20 köből buzából és két oldal szalonnából állott. (*U. o.* 2. cs. 4. sz.)

1536-ban vizsgálat történt *machi Fölstökő* Demjén hagyománya ügyében, mely szerint a vetahidai pálosoknak Machon egy telket adományozott. (*U. o.* 1. cs. 9. sz.)

1538-ban *Dedy* Márton, hidasi lakos, *Somogyvárrott* a *középnesti* dülőben fekvő szőlejét szintén a vetahidai pálosoknak ajándékozta. (*U. o.* 2. cs. 6. sz.)

1542-ben a somogyi konvent előtt történt bevallás szerint néhai fajzi *Fajzy* János özvegye, Anna asszony, *akazi* és *kürtösi* jószágait (Somogy) a pálosoknak adományozta minden pénteken mondandó sz. misére. (*U. o.* 2. cs. 8. sz.)

A mi a vetahidai pálos rendház peres ügyeit illeti, ezekre nézve a következő adatok vetnek világot.

1429-ben a *szalavári* konvent előtt vizsgálat történt gersei *Pethő* László, gersei *Pethő* János fia ellen, a ki a pálosok sz. *Miklósról* nevezett rendháza tulajdonát képező 70 kaszás rétet és 24 hold földet elfoglalt. (U. o. 2. cs. 1. sz.)

1482-ben választott bírák egy a machi határban a *Tengelvize* mellett fekvő malmot, melyet a vetahidai pálosoknak *Miháldi* János és *Miklós* végrendeletileg hagyományoztak, *Miklósi* Dávid ellenében az említett pálosoknak ítéltek oda, a somogyi konvent előtt, mely beleegyezését adta. (U. o. 1. cs. 4. sz.)

1492-ben *Tamás*, vetahidai perjel az *albai* keresztsek konventje előtt tiltakozott *Chator* György végrendeletének azon intézkedése ellen, mely szerint a vetahidai pálos rendház *machi* uralmát, melyet *Chator* György 32 köből búza évi bérlet fejében élethosszáig csak bérben birt, örököseinek hagyományozta. (U. o. 6. sz.)

1537-ben *Perneszy* Egyed egy *kis-beréni* nemesi birtokot erőszakkal elfoglalt, a miért is törvényes kereset alá került. (U. o. 2. cs. 5. sz.)

1542-ben *Miklós*, vetahidai perjel tiltakozott enyingi *Török* Bálint ellen, hogy a rendháznak *Machon* levő nemesi birtokát egy szőlővel együtt, melyet machi *Fölstökő* Demjén és neje *Krisztina* hagyományoztak a pálosoknak, erőszakkal elfoglalta és néhai *Kiss* János Székesfehérvárott lakó fiának *Kiss* Ambrusnak és örököseinek ajánlakoza. (U. o. 1. cs. 10. sz.)

VITUHU.

Benczés apátság.

A vituhui(?) benczés. apátság a csanádi egyházmegye területén feküdt. Róla Fejér (Cod. Dipl. III. köt. 1.) kutatásai nyomán csak annyit tudunk, hogy 1219-ben III. Honorius pápa a *vituhui benczéseket* illetőleg, a kik a

szent edényekből pénzt vervén s az apátság javadalmait elpocsékolván, szétmenekültek, vizsgálatot rendelt az iránt, vajjon azon *kanonokok*, kik a nevezett benczések helyére jöttek, ezeknek ellátásáról gondoskodtak-e. 1221-ben ugyanazon pápa a vituhui benczések monostorába a király által behelyezett kanonokokat annak birtokában megerősíté.

NÉV- és TÁRGYMUTATÓ.

A.

Aba Sámuel kegyetlen cselekedete	46	Ágerdő, tholdi pálosoknak adományozott	301
Abafalva Boldogkői várhoz tartozó	261	Ágoston - remete - rendüek Gyula-Fehérvárott	190
Ábrahámháza, nagy-váradí káptalan birtoka	101	Ákna, az aradi prépostság birtoka	61
Ábrám, és Kis-Bátor birtok, és Rakomázi család	141	Alardi Ferencznek hagyományozott sz. jobbi váraes	169
Ábrámi apátok névsora	21	Alárdy János (1277) erdélyi püspök erőszakoskodásai	180
Ábrámi apátság védnökei és viszontagságai	21	Albens, adonymonostori birtok	
Ábrámi B. Szütről nevezett apátság	19—22	Albert, kolosmonostori apát	141
Abramovich Balázs adományain emelt radnai bazilika	81	Alentus (?) erdélyi püspök birtoka	220
Ábrámvárallya az ottani apátság birtoka	21	Almás, bajai uradalmi puszta	177
Ábrány (Felső-) falu prémontreiek prépostságával	253	Almási birtokának része Bethlen Hedvigre átruháztatott	241
Ábrányi Katalin férje, Gyula vár kapitánya	159	Almási fiókegyház, a szabadkai főtemplomé.	39
Abrudi uradalom határjárása	211	Álmos vezér Meszes hegység mellett sz. Margit monostor alapítója	166
Achtum Maros vidéke urát sz. István m. király legyőzte	45	Alpár A. és F., titeli prépostság birtoka	41
Adándi uradalom és hají prépostság	35	Alpár (Alsó- és Felső-), n. váradí püspök és káptalan birtoka	113
Adony (Er- és Nyir-) prémontrei prépostsága	138—140	Alsó-gúghi jószág, Érsekújvárhoz csatoltatott	264
Adony, monostori birtok és Rakomazi család	141	Alsó-mérai uradalom fele, boldogkői várhoz tartozott	261
Adorján, az erdélyi püspök szebeni prépostság dézsmai	219	Alsó-Nádasd Bethlen Istvánnak adományoztatott	240

- Althan grófokra szállt csáktornyai birtok 262
- Althan grófnő és a homonnai zárdának tett hagyománya 268
- Al-tobol, illyei pálosok birtoka 209
- Altszed Henrik, német tudós 193
- Alvincz város a szászok ellen Radul vajdának adatott. 195
- Alvincz mezőváros a sz. ferencziek kolostorával 195—197
- Alvincz Martinuzi György meggyilkoltatásáról nevezetes. 195
- Alvincz Zsigmond királytól szab. kir. város lett . . 195
- Alvinczi Gábor birtoka vitéz család után 297
- Alvinczi sz. Ferencz-rendű szerzetesek 196
- Alvinczi uradalom a fehérvári templomnak visszaszereztetett 188
- Alvinczon Anabaptisták telepedtek meg 196
- Ambrus pálos szerzetes Szakácson megszebistetett . 293
- Ambrus, temesi gróf által a törökök visszaverettek 92
- Anabaptisták Alvinczon . 196
- Andacs jószág és a n.-váradai püspök 110
- Andaháza birtokrész a v. olasz jezsuitáknak adományoztatott 130
- Andaháza, n.-váradai apácák birtoka 124
- Andocs, sz. Ferencz-rendiek zárdája és temploma . . 255
- Andocs-berek, sziget a kápolnai pálosok birtoka 162—163
- Andocs falu a tholdi pálosoknak adatott 302
- András I., (1318) erdélyi püspök 176
- András II., (1344) erdélyi püspök 177
- András, erd. püspök (1330) a Ferencz-rendű szerzetesei zárdának alapítója 199
- András, erdélyi püspök a kolosmonostori apácák birtokait elfoglalta. . . 221
- András fejevári püspök dézsmája 181
- András, II., király, az egresi apátság második alapítója 69
- András, II., király, Egresen eltemettetett, szive pedig Nagy-Váradon 71
- András (1411), nagy-váradai püspök 109
- Andrásy Zsigmond, Sikló mezőváros birtokosa . . 59
- Andrásy Zsigmond, Pankota puszta birtokosa 59
- Anna (v. Ágnes), III. Béla neje és meszei monostor 166
- Antal a XV. században bizeri apát 68
- Antal (salonai) sz. joghi apát 167
- Antalfy János (1729) erdélyi püspök és az alvinczi ferencziek plébániája . 196
- Apaffy Mihály fejedelem a gyulafehérvári collegiumot N. Enyedre vitte át 194
- Apaffy I, később II. Mihály fejedelemre átment vajdahunyadi uradalom . 241—242
- Apahida, erdélyi püspök birtoka 178
- Apátfalva, kertzi apátság birtoka 211
- Apathi, a kalocsai érsekség birtoka 5
- Apáti kalocsai érseki város lakóinak adó és vámfizetése 5
- Apáti vagy nodjarki puszta 25
- Apát-Somogy, nagy-váradai apácák birtoka 124
- Apor István gróf tábornok, Tövisi Ferencz-rendi zárdáját pálosoknak adta 237 238
- Apor László (1406) erdélyi püspök 178
- Apor László, erdélyi vajda és a magyar sz. korona . 144
- Apor sz. Ágoston-rendi kanonokok prépostsága . 255
- Apor a székestehérvári káptalan volt birtoka . . . 281
- Apor vajda, lásd: Bende püspök.
- Apponyi grófok Apori helység birtokosai 255
- Apuliai herceg, temesi gróf 91
- Araesa sz. Miklósról nevezett benezés apátság, később sz. ferenczi zárdá 54—56
- Araesa mezőváros birtokrészeiben helyzetetett Maróthi János és Birini Pál 55
- Araesai sz. ferencziek zárdá és templom pusztítása 55

Aracsai sz. Mihály templo- mának romlott állapotja	56
Arad sz. kir. város egyházi épületeivel	56—60
Arad város, egyházzal és várral, az ottani prépost- ság birtoka	61
Arad város története	58, 59
Arad város mint királyi bir- tok, Rajmund modenai, rhegiói és mirandulai her- ceznek adományoztatott	59
Arad vára viszontagságai	57
Arad város épületei, jogai és viszontagságai	58, 59, 60
Arad város, lásd Órod is.	
Arad, görög n. e. püspök székhelye	58
Aradhoz tartozott falvak és puszták	57
Aradi egyházat Jolantha ki- rályné újra felszentelteté Aradi káptalan prépostjai és alkorlátnokjai	62
Aradi káptalan birtokai: Arad, Temes, Zaránd és erdélyi Fejér és Torda megyékben	62—64
Aradi minoriták társháza és paduai sz. Antal tem- ploma	61
Aradi minoriták temploma 5 harangjának fölrata	64
Aradi sz. ferencziek törö- kök alatt Lippáról Radná- ra és Aradra menekültek	65
Aradi sz. Ferencz-rendi B. Szűz angyalok királynéjá- nak és sz. Ferencz stig- matisatiójának tiszteletére szentelt templom	65
Aradi sz. ferencziek, sz. Jó- zsefről nevezett társháza	65
Arad-modenai uradalom	59
Arbucz nevü kunnak ada- tott Gyula-Fehérvár me- zőváros	188
Argyasi régi püspökség tör- ténelme	244—252
Árkai birtok boldogkői vár- hoz tartozó	261
Arnold (bresciai) patarenus hitterjesztő	4
Arnoldfalva steinbachi pré- post birtoka	290
Artándi családnak javadal- mai	148
Árva vár. templariusok szál-	

lója és Thurzók bir- toka	256
Árváth kalocsai érsekvá- ros lakói adó és vámfize- tése	5
Assundnépe az aradi pré- postság birtoka	61
Aszalói birtok miatt a n.-vá- radi káptalan tiltakozása	112
Aszaló mezőváros (Borsód) a n.-váradi b. Szűz M. tem- plomának adományozott	109
Aszaló mezőváros két ónodi szöllővel, Benkovies Ágost- on n.-váradi püspöknek adatott el	110
Antunovics János, kereki apát	165
Avagi család aracsai és más birtok részeibe helyezte- tt Maróthi János	55

B.

Babolesai Lőrincz a mind- szenti pálosoknak szemesi birtok-részét adományozta	280
Bábolna pusztá Egres he- lyett Szapáry gróf kezére ment át	71
Bacchya falu az aradi pré- postság birtoka	61
Bács falun Krisztus Urunk sz. testének kápolnája	256
Bács gyulafehérvári jezsui- ták birtoka	191
Bács kolosmonostori birtok	223
Bácsmegyében levő kalo- csai érseki birtok	5
Bács város templomai és kápolnái	18, 19
Bács város egyházi intéze- teivel	13, 19
Bácsi káptalan és sz. Pál- ról nevezett prépostság s alapítója	14, 15
Bácsi sz. Jeromos atyák és és Abramovich Balázs adományain emelt radnai bazilika	81
Bácsi sz. ferencziek kolos- tora s temploma	17
Bácsi prépost névsora	16
Bácsi nagy és kis prépost- ság	16
Bácsott ferencziek a nép lel- készei	9

- Bácsott a ferencziek zárdája 14, 17
 Bácsott római sánczok és
 óratorony 14
 Bács-Ujfalú bácsi ferencziek
 főkegyháza 17
 Baja város, Czobor Mark ré-
 szére történt javak össze-
 írása 22
 Baja város és a ferencziek
 társháza 22—25
 Baja városhoz tartozott ja-
 vak 22
 Bajai uradalom Grassalko-
 vichoknak adományozta-
 tott 23
 Bajtay b. József fehérvári
 kanonoki állást alapított 194
 Baka, adonymonostori bir-
 tok 141
 Bakács Tamás, kalocsai ér-
 sek 41
 Bakator Benedek Ambrus
 pálos szerzetest megsebe-
 sítette 293
 Bakó János, n.-váradí pré-
 post 132
 Bakó János, makári válasz-
 tott püspök, a debreczeni
 kegyesrendieket alapítá . 154
 Bakonybélből benzések le-
 vitettek 50
 Balassa Borbála Török Já-
 nos nejének lefejeztetése 240
 Balassa Imre gróf Makó bir-
 tokába jut, de hűtlensége
 miatt elveszti 78
 Balassa Menyhért Tasnád
 és Zilah Szatmárhoz való
 csatolása 179
 Balássy Miklós ajándékba
 kapta pókafalvi feren-
 cziek zárdáját 285
 Balázs gróf, nagyváradí la-
 kos neje Erzsébet, szálló-
 jéből évenként két hordó
 bort n.-váradí Ágoston-
 rendieknek adott 129
 Balázs gróf neje Erzsébet,
 a n.-váradí minoritáknak
 egy palástot és bort ado-
 mányozott 125
 Baldumi erdélyi püspök bir-
 toka 177
 Baliczky Andrásnak Debre-
 czen város elzálogosított 145
 Bálint alkorklátnok Béla for-
 rási apátságot elfoglalá . 29
 Bálint püspök siremléke a
 n.-váradí templomban 1495 108
 Bálint n.-váradí püspök
 (1495) alapítványt tett ka-
 nonokok számára szt. mi-
 sék tartása végett 111
 Balmaz birtok Pál kapitány-
 nak adományoztatott . . . 146
 Balogh György a szakácsi
 pálosok kolostorát megro-
 hanta 293
 Balogh György bácsi plé-
 bános 17
 Balványos-laka az aradi pré-
 postság birtoka 61
 Balványosi vár tizede . . . 177
 Banai (Komárom) birtok ré-
 sze Egres helyett Szapáry
 gróf kezére ment át . . . 71
 Bánffy Ágnesnek hagyomá-
 nyozott huszti ház és Kü-
 küllő vár 274
 Bánffy család F. Ábrány
 birtokosa 254
 Bánffy család Nagy Rábe
 birtoka 110
 Bánffy és Báthory család
 közt nagyfalusi és bere-
 tyói pálos jószágok el-
 osztása 228
 Bánffy Farkas részére tüze-
 tett ki a szétdúlt nagyfa-
 lusi pálos zárda 228
 Bánffy István és Miklós és a
 nagyfalusi tizedek 227
 Bánffy László a kalocsai ér-
 sek javait elfoglalja . . . 5
 Bánffy Mária grófnő férje-
 zett Gyulay Ferenczné . . 254
 Bánffy Petronella, özvegy,
 Kis-Várday Ambrus neje
 és Klára leánya, férjezett
 Serédy Istvánné ügye 227, 228
 Bánffy losonezi nagyfalusi
 birtoka 226, 227
 Bánffyak (Lindvai) birto-
 tokosok a világosi és sóly-
 mosi uradalmakban . . 73, 75
 Bánffyak lippai birtokosok 75
 Bánmonostor savoyai Eugen
 herczegnek adományozta-
 tott 37
 Bánmonostori sz. Ferencz-
 rendi zárda és keresztes
 lovagrend konventje . . . 37
 Bányacsán a varannói pá-
 losok birtokrésze 306

Barakony n.-váradí káptalan birtoka	111	Báth - monostori benczés apátság	25, 27
Barakony falva lakosai	133	Báthmonostori apátság romjainak ásátásai	25
Bar. mont, n.-váradí püspök és káptalan közös birtoka	113	Báthmonostori apátság birtoka	26
Baránd, n.-váradí káptalan jószágá	170	Báthmonostor főkegyháza Bajához tartozott	24
Bárány Miklós 200 forintot misére adott a sárospataki trinitariusoknak	287	Báthmonostori templom arany és ezüst tárgyai	27
Baranyamegyében a kalocsai érsek javai	5	Báthor mezőváros a és Báthory család	142
Baranyavár uradalom a savoyai Eugén hercegnek adományoztatott	37	Báthory Andrásnak a sz. jobbi pálosok elleni pöre	169
Barátpüspöki az erdélyi püspök birtoka	176	Báthory Andrásnak Déva vár zálogba adatott	206
Barbácsi Ferencz abrámi czimzetes apát	21	Báthory András, István és Lászlónak adományoztatott Kalodvapatak és kápolna	72
Barcsay András és alvinczi uradalom	196	Báthory András n.-váradí püspök	120, 121
Barcsay család örökösök és tövisi pálosok közt páczolka birtok iránt egyeség jött	238	Báthory András mausoleum építője, hová Báthory István erdélyi vajda tétetett	260
Barcsay Márton sóbányai gróf	216	Báthory Anna és báthori jószágainak felosztása	259
Bárzaság, lásd: Brassó.		Báthory Boldizsárnak adományozvak a kertzi apátság javai	211
Bárd az aradi prépostság birtoka	61	Báthory Briccius gróf és fiai közt az adonyi (Odun) birtok elosztása	140
Barinyay László a bátonyai pusztá birtokosa	59	Báthory (Briccius) grófnak vásártartási szabadalom adatott B. Nyir-Bátorban	257
Barinyay László, aradi birtokos	59	Báthory Kristóf a kolosvári üresen állott ferenczi zárdát kijavíttatta	217
Barkóczy András kolosvári háza	213	Báthory család adony-monostori birtoka	141
Barkóczy család kastélya Varanón	304	Báthory család nagyfalui birtoka	226, 227
Barna jószág és a n.-váradí püspök	110	Báthory és Bánffy családjai közt nagyfalusi és bereatyói pálosok jószágai elosztása	228
Baróthi Miklós és Péter Abrám apátság védnöke	21	Báthory Erzsébet szörnyü bün miatt elhiresedett, Nádasdy Ferencz neje	259
Baskút (Vaskut) pusztán földesuri jog	23	Báthory Gábornak érado nyi birtoka	140
Bassád tholdi pálosoknak adatott	301	Báthory Gábor fejedelem Pankota mezővárost Kornis Zsigmondnak adta át	80
Bassaraba Mihály oláh fejedelem ellen I. Károly király hadjárata	91	Báthory István temesi gróf	93
Basta György császári főkapitány és Mihály havasalföldi fejedelem	184		
Bata vár és uradalma	27		
Batai apátság pöre	25, 27		
Báth pusztá Hunyadi János országkormányzó zálogbirtoka	256		

- Báthory István nádornak Lippa és Solymos adományoztatott. 76
- Báthory István, Kristóf és Zsigmond, Erdély fejedelmei 184
- Báthory István erdélyi vajda özvegye, Telegdy Katalin és Stabilius püspök 182
- Báthory István Solymos várát visszafoglalta 82
- Báthory István fejedelem Gyulafehérvárra jezsuitákat hívott. 191
- Báthory István fejedelem Sz.-Egyed egyházat Várad-Olasziban jezsuitáknak adott át 129
- Báthory István a kolozsvári sz. Ferencz-rendü zárdát a jezsuitáknak adta 217
- Báthory István, kir. udvari bíró 258, 259
- Báthory Istvánnak az elpusztult nagyfalusi pálosok zárdája elzalogosított. 227
- Báthory István fejedelem kolosmonostori birtokát a jezsuitáknak adományozta 223
- Báthory nemzetségi tagok közt történt javaknak fölnyozta 258
- Báthory Zsigmond váradolasi jezsuitákat birtokaiktól megfosztatta 130
- Báthory Zsigmond a fejedelem alatt a jezsuiták sorsa 191, 192
- Báthory Zsófia fiának adott Makó 78
- Batistuta Jakab, nyirbátori Ferencz-rendieknek adta a Miklósi-féle birtokot Tisza-Tokajban 260
- Batistuta a Jakab sz. miklósi szegedi kolostornak a tiszatokai Dóry telket hagyományozta 87
- Bátöny, adony - monostori birtok 141
- Batonyai puszta birtokosa Barinyai László 59
- Bátor, lásd: Nyir-Bátor.
- Battyány Ádám gr. a némethujvári ferencziek kolostorát alapította 284
- Battyányi András a següsi sz. Ferencz-rendi atyáknak misékre rozst rendelt 288
- Battyány Borbála Forgách Zsigmond özvegyének halála által kincstárra szállott Aszaló mezőváros 110
- Battyány Borbála grófnő a terebesi pálosoknak Garam várát (Zemplén) hagyományozta 300
- Battyány Ignác, erdélyi püspök a gyula-fehérvári könyvtárt könyvvel gyarapította 194
- Battyány József, erdélyi püspök székesegyházi harangot öntetett 194
- Battyány József, kalocsai érsek 7, 10, 12, 17, 18
- Battyány kalocsai érsek 24
- Bebek Ferencz, Erdély helytartója 183
- Bebek, temesi gróf 91
- Bech helység a b. Szűz n. várad-i templomának adományoztatott 109
- Becsky István fia György, leányai férjezett *Kálnásy* Jánosné és *Dorottya* férjezett *Petry* Istvánné. *Éradony* és *Vasal* végett szerződés 139
- Bega vizét 1728. csatornába vezették 93
- Békató az abrámi apátság birtoka 21
- Békató dülője 21
- Beke Mihály, lásd: *Spáczay* Erzsébet.
- Beke Péter bácsi kanonok, később szörémi püspök. 16
- Beken és Éradony birtok 140
- Bekleczy Máté a sz. ferencziek rendfőnöke 276
- Béla, I., király, a kolosmonostori benezés apátságnak alapítója 218, 219
- Béla III. király, az egresi cisztercezi apátság alapítója 68, 69
- Béla-forrási apátok és kormányzók 29
- Béla bán herceg, a kövi prépostság alapítója 36
- Béla-forrási apát Vilmos 18
- Béla forrása, cisztercezi apátság 27—29
- Béla IV. király birtokokat

<i>Iván</i> tárnokmesternek ajándékozott	11	Benkovics Ágoston (1691), n.-váradai püspök	110
Béla, sz. Margit másik sze- pesmegyei benzés apát- ság Béla nevű helységről vagy Béla király mint ala- pítóról neveztetett	261	Benkovics, n.-váradai püspök	100
Béla, sz. Margitról nevezett kétféle benzés apátság 260,	261	Bénye, kolosmonostori bir- tok	220, 221
Belavary Györgynek Radna adománytatott	82	Beregszászi sz. ferencziek és dömések az otsai mo- nostor javadalmainak egy részét kapták	285
Belavary Jánosnak a makói és zombori birtok részei adatott	77	Beregi vagy sz. jogi apát- ság	167, 168
Belavary Jánosnak adomá- nyoztatott a zombor ura- dalom része	44	Beretyői malom a n.-falusi pálosok birtoka	227
Beleknék föld és görög püspökség	3	Bergenyei telek és szálló a sz. királyi pálosoknak adományozva	233
Beliczay Francziska Bo- ronkay Ádám neje és An- gelika leánya	105	Berthold, kalocsai érsek	2, 3
Bellye uradalom savoyai Eugén herczegnek ado- mányoztatott	37	Berzencei helvét hitvallású iskola	274
Belus szerb főúr a kövi püs- pökség alapítója	3	Berzeviczy András, n.-váradai prémontrei prépost	119
Bence, kalocsai érsek	4	Berzevitzy család F.-Abrány birtokosa	254
Benczi Péter, a budai káp- talan kanonokja n.-váradai apáczáknak szállót ado- mányozott	123	Besenyő a kalocsai érsek ja- vadalma	11
Bende, erdélyi püspök, Apor vajdának fia és a pápai adó	181	Bessenova a temesvári né- met hatóságnak adatott	95
Bende-féle telek a váradai „katona városban“	165	Besztercze város kiváltságai	197
Bene puszta Szeged város birtoka	86	Besztercze, szab. kir. város és egyházi épületei	197, 199
Bene falu a veresmarthi pá- losok birtoka	307	Besztercze város, hadi költ- ségek és a váracss lebontá- sa	198
Benedek része az erdélyi püspöknek visszaadatott	180	Besztercze város viszonyai	198
Benedek, csanádi püspök	48	Besztercei dömések és fe- rencziek rendháza	199
Benedek, n.-váradai püspök a tatárok alatt	98	Besztercei grófi méltóság	199
Bengusla? az ábrami apát- ság birtoka	20	Besztercei gróffá Hunyady János neveztetett	197, 198
Benke, n.-váradai nagy-pré- postsági birtoka	114	Besztercei kegyesrendiek társháza	199
Benkovics Ágoston püspök a nagyváradai jezsuiták- nak 6000 rh. forintot két elemi tanító tartására rendelt	131	Betahida, lásd Vetahida.	
Benkovics Ágoston, váradai püspök Várad - Olasziba lakhelyét tette	107	Bethlen Gábor a kolozsvári jezsuita épületet a refor- matusoknak adta	217
		Bethlen Gábornak Vajda- Hunyad elzalogosított és Bethlen Istvánnak ado- mányoztatott	240
		Bethlen Gábor fejedelem alatt siralmas Szeben vá- rosnak sorsa	231
		Bethlen Gábor elpusztítá a b. Szűz váradai egyházát	116
		Bethlen Gábor utódai és a fehérvári jezsuiták	192
		Bethlen Gábor, a tudomány	

- pártolása által szerzett érdemei 193
- Bethlen Gábor fejedelem collegiumot alapított Fehérvárott, mely később Enyedre került 188
- Bethlen Gábor, Csik, Gyergő és Kászony székek kapitánya és erdélyi fejedelem 185
- Bethlen grófokra jutott nyirbáthori uradalom 259
- Bethlen Hedvig, Gergőcz Mihálynak neje és Vajda-Hunyad birtoka 241
- Bethlen István gróf kötelezvénye 206
- Bethlen István, Péter és Gábor, Vajda-Hunyad urai 240
- Bethlen Katalin, Zólyomi Dávid neje és gyermekeinek Vajda-Hunyad birtoka 241
- Bethlen Mária, előbb Perényi, később Báthory Sándor neje 241
- Bethlen Miklós a marmarosi várnak birtokosa 277
- Bethlen Péter és Zéchy Mária Kun István neje 206
- Bethlen Péter gróf és Zéchi Mária Kun Istvánné közt Fogaras vára iránt egyesség jött létre 266
- Betit lásd: Kovácsi.
- Bewna jószág. lásd: Bénye.
- Bezdeczky Jakab és Baja mezőváros 23
- Bibik Jakab kir. tanácsos 96
- Bikacs falva lakosai 133
- Bikiti puszta a bajai uradalomban 23
- Bilok, erdélyi püspök birtoka 175
- Birini (Berenyi?) Pál vezérlete alatt a szerb nép Magyarországra menekült 92
- Birini Pálnak adományozott Aracsza mezőváros 55
- Biró Dániel a Barcsayak örököse 238
- Biszterfeld János, német tudós 193
- Bizere, a b. Szúzról nevezett benczés apátság 66
- Bizere apátság a törökök alatt elpusztulása és helyzete 66, 67
- Blandrata György Báthory István orvosa 223
- Boesckay alatt védtelen maradt Érsekújvár 264
- Boesckay István a marmarosi várat vette be 277
- Boesckay Istvánnak adományoztak a Görgény várhoz tartozó birtok részei 297
- Boesckay István, n.-váradai parancsnok 150
- Boesckay Istvánnak sz. Jobb apátsági javai adományoztattak 169
- Boesckay lázadás N.-Váradon 99
- Bodó Gergely és az abrámi apátság 21
- Bodó István és a kalocsai káptalan 16
- Bodó Miklós bácsi éneklő kanonok 16
- Bodófalva puszta és Gyula vár 159
- Bodogyára erdő a kápolnai pálosok birtoka 162
- Bodóháza, a n.-váradai nagyprépostság birtoka 114
- Bodon, az aradi prépostság birtoka 61
- Bodonyi Mihály özvegye Bethlen Katalin, gr. Bethlen János leánya 241
- Bodrocska bara nevű láp 31
- Bodrog birtok összeírása 22
- Bodrogmegyében a kalocsai érsek birtoka 5
- Bodrog vára, bélaforrási apátság birtoka 28
- Bodrogmonostori pálos perjelek 31
- Bodrogmonostori ciszterczi apátság 31
- Bodrogmenostori pálos társház 30
- Bódy György, leleszi prépost és kinevezett csanádi püspök 48
- Bogártelke, a gyulafehérvári jezsuiták birtoka 191
- Bogártelke, kolosmonostori apát birtoka 221, 223
- Bogáthy Menyhért neje Kendy Zsófia 169
- Bogyád, a bácsi ferencziek fiókegyháza 17
- Bogyozlón és N.-Váradon sz. Ferenczi város részében több házhely Gyulaffy

- László és Imreffy János jött 103
- Bohún pozsonyi várhoz tartozott 271
- Boinichich-Horváth László, szendrői kapitánynak Makay László nemesi birtoka adományoztatott 77
- Bojt pusztá a Tordai család tagjai által elidegenített 165
- Bok Péter, Demjén hegyen egy szőlőt a kládovai pálosoknak adományozott 72
- Boldog szűz Mária, lásd: *Szűz Mária*.
- Boldogasszony-Telke, lásd: *Tothkeréki*.
- Boldogkő és a pálosok zár-dája 261
- Boldogkői pálosok utáni birtokok lettek a jézus-társasági atyák 261
- Boldogkői várhoz tartozó részek 261
- Bolesláv budai prépost 168
- Bolgár László és Tóth János Szent-Király nevű pálosok rendháza alapítói 233
- Bolya, erdélyi püspöknek visszaadatott 180
- Bonnaz Sándor, csanádi püspök 53
- Bonyhádi részek, Ivány apát-sági birtok 269
- Borbád része fehérvári tem-plomnak adományozott 188
- Borbád része erdélyi püspöknek visszaadatott 180
- Borbély István szüllejét Csomaközinek eladta 104
- Boricza bélaforrási apátság helysége 28
- Bornemisza János, brassói jegyző és k. kanczellár 213
- Bornemisza János Danek Pál fogadott fia 27
- Bornemisza János kezére került Fogaras vára és birtoka 266
- Bornemisza Pál, nagyváradi kapitány, makói birtokos
- Bornemisza Pál, erdélyi püspök, sz. Imre herceg ol-tári javadalmat Szilágyi Mihálynak adományozta 190
- Bornemisza Pál, erdélyi püspök menekülése 184
- Bornemisza Pál (1555), er-délyi püspök Imre her-czeg oltárának javadal-mat adományozott 179
- Boronkay Ádám és várad-olaszi háza 105
- Boros Tamás szüllejét adom-ányozta a n.-váradi apá-czáknak 124
- Boros-Boesárd, az erdélyi püspök birtoka 179
- Borosjenői pusztá birtokosa B. Péterffy 59
- Borosmeyerén az aradi pré-postság birtoka 61
- Borotabaja uradalmi pusztá 23
- Borsay Rudolf gróf fia Sas-ságnak felét az erdélyi püspöknek eladta 176
- Borsmonostra, mezőváros, Kanizsai Orsolyának Ka-nizsa helyett adatott 270, 271
- Borza vidékének tizede a né-met lovagrendnek adom-ányoztatott 201
- Borzán német lovag rend-háza 200, 201
- Borzánch pozsonyi várhoz tartozó 271
- Bosniában püspökség ala-pított 4
- Bóth abrámi apátság jó-szága 20
- Bóthi pusztá a szerdahelyi pálosoknak adományozta-tott 297
- Brankovich és Hunyady Já-nos közt barátságos egyes-ség 145
- Brankovics György, szerb fejedelem Debreczent zá-logba kapta 145
- Brankovics István vezérlete alatt szerb Magyarorszá-gba menekültek 92
- Brassay Pál, kolozsvári háza 213
- Brassay nejére szállt kolos-vári ház 213
- Brassó város viszonyai 203, 204
- Brassó város sz. ferencziek-nek és klarissáknak kon-ventjük 204
- Brassó szab. kir. város egy-házi épületeivel 201—205
- Brassó város részei és sz. Márton és Oláhváros 205
- Brassó vidékének másik neve Bázeczáság 201
- Brassó város katolikus és

evangelikus gymnasiuma és könyvtára	202
Brassó Basta által birság fizetésére kényszerítettet	204
Brassó város plébániai tem- ploma	204
Brassó város kiváltságai s szabadalmi és katonai kötelességei	202
Brassó favarát Péter, mold- vai vajda bevette	203
Brassón létezett jezsuiták- nak társházuk	205
Brezinay család F. Abrány birtokosa	254
Brezovicz varannói pálosok részbirtoka	306
Briccius, apori, sz. Ágoston kanonok-rendi apát	255
Brigido József báró a vízve- zetéket Temesvárott kija- vittatta	95
Brukenau a temesvári német hatóságnak adatott	95
Buchenberg Anna, gróf Lö- wenberg özvegye szülé- jét a n.-váradai jezsuiták- nak eladta	133
Bucs vidéke, 28 házhelye az aradi prépostság bir- toka	61
Budaházi Zsigmond és Dá- niel vendégfogadóját a debreczeni kegyesrendiek birták	157
Budatelke kolosmonostori birtok	220
Buday János háza Váradon	102
Budenbach, erdélyi püspök birtoka	178
Bulesi sz. Mártonról cím- zett benzés apátság	83
Burger, született Röth Erzsé- bet a sárvári templomnak 1000 frtot misére hagyó- mányozott	288
Burság pusztá Aradhoz tar- tozott	57
Bursorog, csanádi kanonok mint bursorogi birtok el- foglaló	57
Buzgó a pálosok sz. Miklós- ról nevezett perjelsége	262
Büdő birtok	142
Bük András mint Török Bálint származéka és Vaj- dahunyad	242

C.

Camonek a Béla-forrási apátság birtoka	28
Castaldo császári hadve- zérnek átadatott az or- szág sz. koronája	215
Castaldo táborának láza- dása és zabolátlankodása	183
Chaba gróf a bácsi monos- tor védura	28
Chabor bajai uradalmi hely- ség	23
Chaholi Ferencz csanádi püspök	47
Challai László, tarkadósi vagy lelősi birtokát Bá- thory Istvánnal hagyomá- nyozta	130
Chanád n.-szebeni város birtoka	231
Charitas nevű zárdaszűz	167
Chatár uradalom a sz.-mihá- lyi dömések birtoka	38
Chator Györgyvetahidai pá- losoknak Machi uradalmát hagyományozta	309
Cseh Lászlótól Báth pusztát zálogban birta Hunyady János	256
Cseh Péter vajdájuknak engedelmeskedjenek a dévaiak	205
Chepeli János törökök elleni vitézsege	92
Chepeli Benedek Telkiben rétet a mindszeinti pálo- soknak adományoz	281
Cherestes a sz.-mihályi dö- mések birtoka	38
Cherewi pálosok Marmaros- ban	278
Cheway vár a Béla-forrási apátság birtoka	28
Chihói vár tizede	177
Chika, lásd: Czika.	
Chob (?) az ábrami apátság birtoka	20
Chomokla nevű birtok	22
Chóler Lászlónak adatott Debreczen	148
Chuda a Béla-forrási apát- ság birtoka	28
Chuka Miklós és a n.-váradai kisprépostság	114
Chure Gáspár sz. jobbi pá- losok elleni pöre	169

- Clodna kolosmonostori birtok 220
- Clus kolosmonostori birtok 220
- Clus és Clusvár, lásd: Kolosvár.
- Coburg-Koháry herceg-Murány birtokosa 283
- Colosman Stermann kis-szebeni bíró, a kis-szebeni ker. sz. János kápolnának alapítója 294
- Corvin János özvegye, György brandenburgi örögőf neje 239
- Corvin Jánosnak gyermekei Kristóf és Erzsébet 239
- Corvin Jánosnak adományozott Vajda-Hunyad uradalma 239
- Corvin János hercegnek Lippa és Sólymos várak adományoztatnak 75
- Corvin Jánosnak Munkács vára és Debreczen átadott 147
- Creczemer Péter és beszterzei háza 199
- Crescentis (de) György bibornok a n.-szebeni sz. keresztről nevezett prépostságnak alapítója 231, 232
- Crisfő (Kőrösfő) az erdélyi káptalan birtoka 176
- Crucpurg vára a német lovagrend által épített 201
- Csaba (Titusfi) gróf és a Béla-forrási apát Vilmos 18
- Csajághy Sándor, csanádi püspök 47 és a püspökség kiterjedése 47
- Csajághy Sándor, csanádi püspök 96
- Csajkások kerülete és Titel mezőváros 40
- Csák István nagyfalusi püspök jobbággyai 181
- Csák Mihály kechedi részének harmada a Váradon kívüli pálosoknak adott el 128
- Csákán András birtoka és a tholdi pálosok jövedelmei 302
- Csákyak régi nemzetségétől származott Csáktornya neve 262
- Csákyaknak birtoka: Homonna 267
- Csákyaktól (kik közt egy zárdának alapítója) másokra szállt csáktornyai birtok 262
- Csáktornya mezőváros a pálosok és Ferencz-rendiek tárházával 262
- Csáktornyai pálosoknak adományozott birtokok 262
- Csáktornyan létező sz. Ferencz-rendiek zárdája és sz. Miklós temploma 263
- Csáky család birtokán épült szalárdi ferenczrendi kolostor 294
- Csáky grófok f.-abrányai birtokosok 254
- Csáky Imre, kalocsai érsek 9
- Csáky Imre, nagyváradai püspök 22
- Csáky Imre, kalocsai érsek és a nagyváradai püspökség kormányzója 100
- Csáky Imre gróf püspök a várad-olaszi pálosoknak bőkezű jótévedője 128
- Csáky Imre püspök a n.-váradai kapuczinusok alapítója 135
- Csáky Imre gróf nagyváradai püspök alatt a ferencziek Debreczenben új helyet kaptak 154
- Csáky Imre váradai püspök; később kalocsai érsek 107
- Csáky Imre n.-váradai püspök, később bibornok a n.-váradai prémontréiknek Olasziban több költséget adott 120
- Csáky Imre, kereki apát 165
- Csáky László gróf, egresi birtokát Csáky István grófra ruházta át 208
- Csáky László helyett Cheh Péternek engedelmesskjének a dévaiak 205
- Csáky László Végles várat birtokul kapta 307
- Csáky Miklós n.-váradai püspök az „arany korona“ nevezetű telket a jezsuitáknak nemes ifjak számára adományozta 132
- Csáky Miklós, nagyváradai püspök az ottani jezsui-

táknak szülleit a tized alól felszabadítá	133	Csáva Görgény várhoz tartozó birtok	297
Csáky Miklós, szepesi gróf a nagybányai betegek-ápolójának alapítója	283	Csávoly pusztán földesuri jog	23
Csáky Miklós vajda és kolozsmonostori apát	222	Cséfafalva lakosai	133
Csáky örökösöknek birtoka Vitéz család után	297	Csehi nagyváradi káptalan birtoka	111
Csalányos halastó a bodrogmonostori pálos társház birtoka	30, 31	Cseith, Jófalvi András öröksége	235
Csanádmegyében a kalocsai érsek birtoka	5	Csengeri kápolna építése, és sz. Margit egyházának fiókja	181
Csanád város, a püspökök és káptalan székhelye	45, 50	Cserepovich Miklós hasznobéri birtokai	231
Csanádi megyéhez tartozó vidékek	46	Csertő a tholdi pálosoknak adományozott	301
Csanád lakosai és a décsi szőlőhegy	49	Csibek András, Chák Mihály kechedi részének harmadát 200 forintért a Várad kívüli pálosoknak eladta	128
Csanádi egyházi megyének kiterjedése	50	Csicsér szigeth és Bizere apátság	67
Csanádi B. Szüzzről nevezett apátsági templom elpusztulása és a szent ferencieknek átadása	51	Csobánka család a veresmárthi pálosok rendházának alapítója	307
Csanádi székesegyház káptalana és birtokai	48	Csohay, a sz. jobbi apátság birtoka	169
Csanádi sz. Domokos egyháza	47	Csomaközy András Lónyay-féle szőlő birtokába behelyezett	103
Csanádi káptalan Temesvárra tétetett át	49	Csomaközy nagyváradi kapitánynak Macskásy Menyhért malma adatott el	103
Csanádi B. Szüzzről nevezett benzés-apátság	51	Csomaközynek Borbély István szöllője adatott el	104
Csanádi püspökség kiterjedése és javadalmai	47, 48	Csomaközynek Borbély szöllője és Fodor kertje adatik el	104
Csanádi püspöknek Makó város adatott át	78	Csombard, erdélyi püspök birtoka	178
Csanádi püspök birtokai és N.-Szeben város	231	Csonalész a telki sz. kereszt apátság birtoka	90
Csanádi sz. Gellért vagy Bernátról nevezett apátság	52	Csói telek a váradi katonavárosban	105
Csanádon épült újabb templom és plébánia	53	Csurog fiókegyház Titelhez	42
Csanádon sz. Gellért sz. György templomát, Benzések kolostorát és iskolát alapított	51	Csuti Benedek Tököly Imre gróf birtokai felügyelője	210
Csanádra vitt benzések, sz. Jánosról nevezett görög kolostort foglaltak el	50	Csüged része a fehérvári templomnak adományozott	188
Csanádot törökök bevették és pusztították	47	Csüged része az erdélyi püspöknek visszaadatott	180
Csatália fiókegyháza Bajának	24	Czibak, Zápolya János vezére	240
Csatornázási társaság és a zombori uradalom	44	Czibak olasz eredetűnek Nagyvárad adatott	99

Czibak Imre az erdélyi püspökség kormányzója . . .	203	Dániel János kincstári faházat Váradvelenczében vett	105
Czika az abrámi apátság birtoka	21	Darmstadt hesseni gróf, augsburgi püspök	10
Czikó az abrámi apátság jószágá	202	Daró István fiai Abrám apátság védnökei	21
Czioth az aradi prépostság birtoka	61	Darócz uradalom savojai Eugen herczegnek adományoztatott	37
Czisterciek b. Szüizről nevezett apátsága	19	Darócz, erdélyi püspök birtoka	179
Czobor család bajai birtoka	22	Darói István a felső-abrányi premontrei prépostságnak kegyura	253
Czobor Imrének rudnai arany és ezüst bányák adandók	199	Debreczen város polgárságának kiváltságai 144, 145,	146
Czobor Imre tiltakozása a n.-váradai káptalan ellen megsértett követségi emberek miatt	112	Debreczen város czimere	152
Czobor János (sz. mihályi) és bácsi kisprépost	16	Debreczen város elzálogosított	145
Czobor József gróf és pálos szerzetesek Sasvárott	288	Debreczen város vásáros napjai	145
Czobor örgróf Zombor helység birtokosa	44	Debreczen város helyzete, nemzete és eredete	143
Czobor örgróf menlevele	22	Debreczen sz. kir. város és egyházi épületei	143—153
Czobor Márk. és József, és Baja mezőváros	23	Debreczen város megerősítése	144
Czobor Márk. részére történt javak összeírása	22	Debreczen város Gara Miklós nádornak adományoztatott	144
Czobor bozini grófok és a kalocsai érsek és káptalan jószágai	6, 7	Debreczen ideiglenes birtokosai	147, 148
Czobor sz.-mihályi dömés zárda	38	Debreczen város Corvin Jánosnak adatott át	147
Czudar Jakab, Debreczen zálogi birtokosa	147	Debreczen lakóit Mátyás király a vámtól, harminczadtól és más adóktól felmenté	146
Czudar Imre, erdélyi püspök a sz.-mihálykői pálosokat a csanádi tizeddel ajándékozta meg	235	Debreczen Izabella és János Zsigmond halála után az erdélyi fejedelmekhez szított	149
Czukat Leonard onflási szüllejét N.-Váradon Stepan Ferencznek adta el	104	Debreczenben a b. Szüizről nevezett tartományi sz. ferencziek kolostora	153
D.		Debreczeni ferencziek zárdaját szegények házává alakították át	154
Dalach folyóeska Bodrog megyében	19	Debreczen, a sz. András egyháza és plébánosa	154
Dalacsán halastóval	20	Debreczeni ferencziek részére sz. misékre tett alapítványok	154
Dállya falu a fejérvári templomnak adományozott	188	Debreczeni ferencziek új helyet kaptak	154
Danch Pál leányai, és a szerdahelyi pálosok okmányai	298	Debreczeni kegyesrendiek jogai	156, 157
Danek Pálnak fogadott fia Börnemisza János	27		

- Debreczeni kegyesrendiek társháza és sz. Anna temploma 155
- Debreczeni többszöri tűzvévész és epemirigy, . . . 149
- Debreczeni sz. Anna templom 153
- Debreczeni sz. ferencziek kolostora 153
- Debreczeni sz. András temploma, 143. 144
- Debreczeni kegyesrendiek szállói és rétei 157
- Debreczen nevezetes intézetei, épületei, utcái és szállóhegyei . . . 151, 152
- Debreczeni ház a sz. jobbi pálosok tulajdona . . . 169
- Debreczeni görögöknek és rácoknak egyenlő polgári jogok adattak . . 146
- Debreczeniek által birtokolt uradalmak és jószágok 150, 151
- Debrői Imre Varsányt és lörcinci felét a veresmarthi pálosoknak adományozott 307
- Decebal és Aegeres király 173
- Decebal dák király és Déva város 205
- Décs falu, lásd: Déts.
- Décsi uradalom birtokosa Jany Ferencz 49
- Delpini János a szebeni arvaháznak igazgatója 224, 229
- Demeter (1346) váradai püspök 108
- Demeter nagy-váradai (1339) kis prépost 115
- Demeter atya a pálosok zárdájának Kápolnán helyettes főnöke 162, 163
- Demeter (1368) erdélyi püspök 177
- Demeter a n.-falusi pálosok vicariusa 227
- Demeter III. (1596) erdélyi püspök javal 179
- Demeterfy János és a kalocsai káptalan 16
- Demsedy Gergely és neje Kádas Katalin a sárospataki trinitáriusoknak házukat eladták 286
- Dénes grófnak Boricza helysége 28
- Derencsényi Imre, Debreczen ura 147
- Déreny a bácsi ferencziek fiókegyháza 17
- Derkay György jezsuita Kolozsvárott tartózkodása 223
- Ders Anna és Péter fia szerdahelyi pálosoknál temetése 298
- Ders család tagjai közt birtokaiknak felosztása 298
- Ders gróf a szerdahelyi pálosok rendházának alapítója 297
- Ders István és Miklós pöre 27
- Ders várat Szerdahelyi bán fia elfoglalták 257
- Dersi egyház Bácsban . . 18
- Dersy Ferencz özvegye Vas Katalin 148
- Desewffy István a k.-szebeni kegyesrendiek templomának alapítója. 294
- Desöffy Klára grófnő Szirmay Károly gróf özvegyének adományozta . . 268
- Déts falu a gyulafehérvári reformátusok academiájának hagyományoztatott 193
- Déva mezőváros, vára és a sz. ferencziek rendháza 205—207
- Déva vára Báthory Andrásnak zálogba adatott 206
- Déva, Hunyady János besztercezi grófnak adományoztatott 206
- Dévai sz. ferenczrendi zárdá és templom 207, 208
- Dévai vár tizede 177
- Dévai uradalom végett Bethlen Péter és Zéchy Mária közt egyezkedés 206
- Devy Márton somogyvári szőlejét a vetahidai pálosoknak adományozta . . 308
- Dietrich János birtokába jött Pankota mezőváros 80
- Dietrichstein János, Ferencz és Godefridnek adományoztassék Felső-Abrány 254
- Dietrichstein Károly Stanibet sz. jobbi birtokos 170
- Diómál az erdélyi püspöknek visszaadatott 180
- Diómál falu a fehérvári templomnak adományoztatott 188
- Disznód jószág és a kertzi apátság 210
- Doboka fiától Chanád ve-

zértől Morisen hely Csanádnak neveztetett	45	Drombár erdélyi püspöknek visszaadatott	180
Doboka, Toldalagi birtoka	234	Drombár falu a fehérvári templomnak visszaszerzetett	188
Dobrayakra iratott át vajdahunyadi ház	242	Drugeth Bálint és neje Török Fruzsina, Török Ferencz leánya	148
Dóczy Anna siremléke Kolozsvárott	224	Drugeth grófoknak kastélyuk Homonnán	267
Dóczy János lefejeztetése	203, 204	Drugeth György Varannónak birtokába helyeztetett be	305
Dóczy László hatalmaskodása a kalodvai pálosok ellen	73	Drugeth Mária, lásd: Zéchy Mária.	
Dóczy Péter királyi biztos a Bánffyak ellen	75	Druget Teréz, homonnai zárdának sz. misékre letett 600 forintot	268
Dolni István, csanádi püspök	47	Duruczka Abrám, apátsági birtok	20
Dombányán (Rézbánya) elhanyagolva volt bányajog	110	Duzich Mátyás, bácsi kanonok	16
Dombo helység a Zochud és Philpe család tulajdona	33		
Dombó, Sz.-Györgyről nevezett benzés apátság	32		
Dombói apátok	33		
Dombói Miklós fiai Egyed és András	33		
Domboró vagy Dombra pálosok zárdája	32		
Dombrói Pál, nagyváradai prépost	116		
Domonkos (1501) nagyváradai püspök	110		
Domonkos Bulesi apát	83		
Domonkos (1358) erdélyi püspök birtokai	177		
Donát a nagyváradai apácák birtoka	124		
Dory telek Tisza-Tokajban, a szegedi sz. Miklós kolostornak hagyományoztatott	87		
Dósa András Debreczen városának ura	144		
Dózsa György a pórokat föllázította	93		
Dömések zárdája Kolozsvárott	215		
Dömések temploma Beszterczen	199		
Dömések rendháza Gyulafehérvárott	190		
Drautz főkegyháza és sz. Anna kápolnája Pankotán	80		
Draveczy családé volt nyír- vagy monostorospályi vidéke	282		
Drégne Ders család birtoka	298		
		E.	
		Eberhard püspök egy házat és telket a nagyváradai apácáknak adományozott	123
		Ebes, erdélyi püspök birtoka	176
		Ebessi Zsuzsanna és a váradvelencezi ház	102
		Edelény városát János király Vitéz Jánosnak és nejének adta cserébe Radnánt	82
		Edelspacher család az Aradhoz tartozott javak tulajdonosa	57
		Egedfy Bálint birtoka a szakácsi pálosoknak adatott	293
		Egeres, kolozsmonostori birtok	220
		Egeresi benzék apátsága 207, 208	
		Egerbegy, erdélyi püspök birtoka	179
		Egres, cisztercei rendü apátság	68-71
		Egres, a ráczszentpéteri plébánia főkegyháza	70
		Egres helyett több más birtok Szapáry gróf kezére ment át	71
		Egresi apátság a tatárok alatt	70
		Egresi monostor fiók intézetei	69

- Ekemalom, Ders család birtoka 298
- Elefánti Simon lett kolozsmonostori apát 222
- Endredy Máriának hagyományozott Felső-Abrány falu 254
- Engelshofen báró, Mezey gróf utódja, Temesvárott 94
- Engl Antal, csanádi püspök 78
- Ense az abrámi apátság birtoka 21
- Eöcz Anna és az éradonyi birtokrész 139
- Éradonyi jószág birtokosai 139, 140
- Er-Adony, lásd: Adony.
- Erdélyi Boldizsár, Bács város parancsnoka 14
- Erdélyi Ferencz és a dömések kápolnája Kolozsvárott 215
- Erdélyi püspöknek széka-knai, kolos-aknai, désaknai és tordai só után járó tizede 177
- Erdélyi püspöknek a marosujvári birtok adatott el 177
- Erdélyi püspökök jobbagyaik felett bíraskodása 177, 178
- Erdélyi püspöknek és káptalannak több várokhöz tartozó falvakból járó tizede 177
- Erdélyi püspökök, kik a Székese gyházban eltemetve valának 190
- Erdélyi püspökség, lásd: *Fejérvári*.
- Erdélyi püspökség új szervezése 179, 180
- Erdélyi püspök és káptalan tizede 178
- Erdélyi püspökség és székes káptalan viszonyai és viszontagságai 180, 186
- Erdőd nevű vár és a titeli prépostság 41
- Erdődi Tamás, titeli prépost 42
- Erdőhegyi puszta birtokosa Storányi Gabriel 59
- Erkéd jószág elfoglalása 166
- Ernesztini családra szállt esáktornyai birtok 262
- Ernyő, jófalvi András öröksége 235
- Érsek-Ujvár mezőváros és a sz. ferenczrendiek zárdája 264
- Erthe (talán Szász-Ernye) Toldalagi birtoka 234
- Erzsébet, I. Károly neje Besztercze város birtokosa 197
- Erzsébet, Róbert Károly neje Aracson a sz. ferencziek zárdáját alapította 54
- Erzsébet királyné, sz. Gellért által meggyógyítva bőkezű a b. Szűzről nevezett apátsági templom iránt 51
- Esztény felének, az erdélyi püspök részére átadása 177
- Eszterházy családnak kezeire kerültek Abrám apátság javai 21
- Eszterházy Ferencz gróf, a thaladi és petendi pálos monostort elfoglalta 301
- Eszterházy Mária grófné Druegh György özvegye a varannói plébániai templomot a ferenczi zárdával pálosokra ruházta át 305
- Eszterházy Pál nádor Pannaszt, Tót-Telket és Tarjánt, a n.-várad i jezsuitáknak ifjuság nevelésére adományozta 131
- Eugen savoyai herceg az aradi erődöt építtette 56
- Eugen savoyai hercegnek Kő, Baranyavár, Belle, Bánmonostor és más birtokok adományoztattak 37
- Eugen savoyai hercegnek Zentánál kivivott győzelme 7
- Eugen savoyai herceg 1716. Temesvárt visszafoglalta 93, 94

F.

- Fábián, első bácsi érsek 15
- Fájdalmas Szűz egyháza és a kápolna, (hajdan a pálosoké) N.-Váradon 115, 116
- Faisz birtokának fele Horváth János gyermekeinek és más fele Jármy Annának hagyományoztatott 274

- Fajzy János özvegye Anna a kazi és kürtösi jószágát a vetahidai pálosoknak adományozta 308
- Fajzi János a tholdi pálosoknak földet és szőlőt adott 302
- Falkenstein B., csanádi püspök 47
- Falkenstein B. püspök által épült csanádi újabb plébánia templom 54
- Fancsy családtól származott a Mindszenti pálosok birtoklási joga 281
- Faragó (Kolos) Toldalagi birtoka 234
- Farkas Bálint (1492.), nagyváradai püspök 110
- Farkas Jakab és az érado nyi birtokrész 139
- Farkas István kanonok hagyománya 134
- Farkas Katalin, Szabó János özvegye egy házát ajándékozott a sárospataki trinitáriusoknak 286
- Farkasfalva a steinbachi prépost birtoka 290
- Fay család, Felső-Gágy falu földbirtokosa 266
- Fay Ferencz n.-váradai kanonok, f.-gágyi apát 267
- Fehérvári szék. káptalan tagjainak szabad végrendeleti jog adatott 188
- Fehérvári templom, a szent kereszt oltáránál sz. mise alapított 237
- Fejér Imre a Stárság hegyen szőlőt a vetahidai pálosoknak adományozott 308
- Fejéregyházi Bálint a kládovai pálosoknak Mártonyi birtokát eladta 72
- Fejérházy Ferencz és János által elfoglalt kládovai pálosok majorsága Mártonyban 72
- Fejérvár, az erdélyi püspök birtoka 176
- Fejérvári püspökség birtokai 175
- Fejérvári püspökség főesperességei és parochiái 174, 175
- Fejérvári kanonokoknak és oltári javadalmak birtokainak borbéli tized elengedtetett 189
- Fekete János, velencei apácáknak telkét adta el 123
- Fekete-Út, Ders család birtoka 298
- Félegyháza pusztá felének birtokosa Nagy Vazul Miklós 139
- Felek, Kolozsvárnak birtoka 213
- Fel-Enyed falu a gyulafehérvári református akademiának hagyományoztatott 193
- Felix nevezetű meleg forrás, lásd: Pecze.
- Felső-Abrány falu premonstreiek prépostságával 253
- Felső-cseri szőlő, a szakácsi pálosok kapták 292
- Felső-Gáld, erdélyi püspöknek visszaadatott 180
- Felső- és Belső-Gáld, fehérvári templomnak adományoztatott 188
- Felső-Zsolczai elfoglalása miatt a n.-váradai káptalan tiltakozása 112
- Felsz, nagy-váradai vár parancsnoka 134
- Felzék-Apáti, a telki sz.-keresztű apátság birtoka 90
- Fenena, magyar királyné 20
- Ferdinand, római császár uralkodása és török ellen háborúja 184
- Ferencz, Szeged város jegyzője, szakácsi pálosoknak szőlőket és malmot, meg Monyoró keréki birtokát hagyományozta 292
- Ferencziek (kapistrani) egyháza Baján 24
- Ferencziek, Gyulafehérvárott 190, 191
- Ferenczrendiek bácsi zárdája s temploma 17
- Ferenczrendű szerzetesek Alvinczon 196
- Fodor Ferencz és Pap Katalin a nagy-váradai sz. Egyed utczában kertjüket Csomaközynnek eladták 104
- Fodor Miklós a szakácsi pálosoknak szőlőt adott 291

Fogarás kerület és vára Wingarti Geréb Jánosnak adományoztatott	265	Förged, Szokoly Péternek adományoztatott	77
Fogarás vár és birtokai adományozása	266	Frater család f.-abrányi bir- tokosa	254
Fogarasi uradalom Rákó- czy családnak biztosít- tatott	203	Freidorf a temesvári német hatóságnak adatott	95
Folker Máté, sz. ferencz- rendi szerzetes Nagy- Szebenben	233	Frigedy István, Borbála és a Báthoi család jószágai	259
Forgách család kastélya Varannón	304	Fukodi (futaki?) püspöki birtok	176
Forgách gróf, nagy-váradi püspök	118	Fural Imre gróf a báthi mo- nostort megújította	25
Forgách Ferencz, János Zsigmond királytól a ko- lozsmonostori birtokot kapta	223	Furta a n.-váradai kis-pré- postság birtoka	114
Forgách Pál, nagy-váradi püspök	132	Füged a veresmárthi pálo- sok birtoka	307
Forgách gr. Pál, n.-váradai püspök	108	Fügi vagy Fügyi család másik Váradon kívül emelt pálosok zárdájának alapítója	128
Forgách Pál, n.-váradai püspök a n.-váradai feren- czieknek alapítványt tett le	126, 128	Fülöp, más néven Ozorai Pipo temesi gróf	92
Forgách Zsigmond özve- gye, Battyán Borbála végrendelet nélkül halt meg	110	Fülöp, sz. Anna, n.-váradai klarissák egyházának plé- bánosa	122
Forgách Zsigmond Egerest Imreffy Jánosnak hagyó- mányozta	207	Fülöp György, az illyei pálo- sok ellen pör	210
Forgách Zsigmond és Im- reffy János közt birtok- részekre nézve egyesség jött létre	304	Fülöp, szerdahelyi majori- ság Ivány apátsági bir- toka	269
Forgács, császári hadvezér	231	Fülöp, a n.-váradai prémon- trei prépost	118
Forstner Bernát, kereki apát	165	Füred, a n.-váradai püspök és káptalan közös birtoka	113
Földvár a kertzi apátság bir- toka	211	Füzegy, adony-monostori birtok	141
Földvár a csanádi káptalan uradalma	49		
Földvári apátság, Darm- stadt-hesseni tartomány gr. és püspök tulajdona	10	G.	
Földvály Istvánnak a csan- ádi káptalan uradalma: <i>Martfő</i> és <i>Földvár</i> ideig- lenesen adatik	49	Gaal Bertalan debreczeni birtok-része	148
Földstökő Demjén és neje Krisztina a vetahidai pálo- soknak Macho birtokot szöllővel hagyományoz- ták	309	Gábor főangyal tiszteletére szentelt mező-telegdi ben- czés apátság	171
		Gábor kalocsai érsek jószá- gai	6
		Gaborian Zsigmond telke a sárospataki trinitariusok- nak adományoztatott	280
		Gágy (felső-) benzés apát- ság a B. szűz tiszteletére	266
		Gajdel (Gajdobra) prémont- rei prépostság	34
		Gajdobra, lásd Gajdel.	
		Gáld felső- és alsó-fehéregy- házi templomnak adomá- nyoztatott	188

- Gáldi nemesek gáldi birtokaikat András erdélyi püspöknek eladták 177
- Galisdorf, erdélyi püspök birtoka 178
- Gall szendi polgár alapítványa 42
- Galos majorság, lásd Ujlaky László.
- Galsa birtok iránt Király Annának szabad rendelkezési joga 73
- Gálthői Benedek és neje Zsófia, az említett Toldalagi András leánya, egy birtok felerészét a sz. királyi pálosoknak misékre adományozták 234
- Ganáng az erdélyi püspöknek visszaadott 180
- Gara nevű fiókegyháza Bajának 24
- Gara puszta a bajai uradalomban 23
- Gara János, mint temesi gróf 92
- Gara Miklós Nádornak Debreczen adományoztatott 144
- Garai család Dombo helység birtokosa 33
- Garai Miklós és János fővédnöki joga 15
- Garam vár (Zempl.) a terebesi pálosoknak hagyományoztatott 300
- Garay Mihály özvegye Jármy Anna 275
- Gardinovác helység és Tittel mezőváros 40, 42
- Gaurdny falu a fehérvári templomnak adományoztatott 188
- Gellény puszta Aradhoz tartozó 57
- Genyth nevű olaszi és vár-velencezi ház 102
- Gerbán (Zarand) birtok a kladovai pálosoknak hagyományoztatott 72
- Geréb Jánosnak adományoztatott Fogaras mezőváros és vára 265
- Geréb László (1498.) erdélyi püspök birtoka 178
- Geréb László erdélyi püspök és jobbágyai 230
- Geréb László (1476.) püspök kincstárának tárgyai 189
- Geréb László gyulafehérvári püspök a székeskáptalan tagjainak szabad végrendeleti jogot adott 188
- Geréb Mátyásnak Csomokla nevű birtokai 22
- Gerebenes az aradi prépostság birtoka 61
- Gerebje puszta az erdélyi püspök birtoka 179
- Gerechi Sándor fia Darói István f.-ábrányi premontréiek kegyura 253
- Gerechi Sándor fiai Abrám apátság védnökei 21
- Gerecs Miklós fia László, sz. királyi pálosoknak bergenyei telkét és szőlőjét adományozza 233
- Geren család maradékai a gyerő-monostori apátságnak alapítói 208
- Gerense család Derzs birtoka 298
- Gerenden (Erdély) nemzeti gyűlés tartatott 182
- Gergely kereki apát 165
- Gergely n.-váradai kisrépost 114
- Gergeti falvának lakója 22
- Gerván János csanádi püspök 48
- Giskra cseh vezérnek adott Lippa vár 79
- Giskra vezérnek Solymos vára adatott át 82
- Giznósy László várparancsnok erőszakoskodásai 257
- Glogovác területén létezett aradi Sz.-Márton prépostság és káptalan 60
- Glozér Gábor kalocsai kanonok 16
- Goblin erdélyi püspök a sz. Mihály-kövevári pálosoknak alapítója 235
- Goblin erdélyi püspöknek (1383.) Omlás, Grosdorf, Galisdorf, Budenbach és Gripsbak jószágai 178
- Goló (?) erdélyi püspök birtoka 176
- Gombás, erdélyi püspök birtoka 178
- Gorbofó, erdélyi püspök birtoka 179
- Gosztonyi János erdélyi püspök 212

- Gotthárd kolosmonostori apátság első kormányzója 222
 Görbe, a n.-váradai nagy-prépostság birtoka 114
 Görbed jezsuita birtok 132
 Görbed birtokrész a v.-olaszi jezsuitáknak adományozott 130, 132
 Görbeden a n.-váradai apáczák részirtoka 124
 Görbő (Tolna) Abrám apátsági birtok 20, 21
 Görgény kis vára Hunyady János besztercezi grófnak adományoztatott 206
 Görgényvárhoz tartozó uradalmi birtok részei 297
 Görgey Lőrincz farkasfalvi birtokos 290
 Görög nem egyesülteknek megtérítése 222
 Görög e. püspök székegyháza N.-Váradon Sz. Miklós tiszteletére 115
 Görögkeletieknek temploma Szegeden 86
 Götzelin pap és a kertzi apátság 210
 Gracich báró, kanizsai Sz. Ágoston rendi kolostor alapító okmányai 271
 Gradovári ferenczrendi társház 17
 Grassalkovics Antal aradi birtokos 59
 Grassalkovits család bajai birtoka 22
 Grassalkovichoknak Baja uradalom adományoztatott 23
 Gregorievits János vezérlete alatt szerb nép Magyarországra menekült 92
 Gripsbach, erdélyi püspök birtoka 178
 Gritti Alajos Erdélybe bevonulása és más gonosz tettei 203, 204
 Grosdorf erdélyi püspök birtoka 178
 Grubi Mihály tövisi pálos rendházi főnök 238
 Gublin püspöktől kapott pénz hagyománya n.-szébeni város *sz. Lélek* kórházának építésére fordítatott 232
 Guthfi Imréné és a baldumi birtok 177
 Gyalu az erdélyi püspök birtoka 175
 Gyalui rész az erdélyi püspök birtoka 179
 Gyalu vára More Péternek Statilius erdélyi püspök tisztviselőjének adandó 236
 Gyán a n.-váradai káptalan birtoka 111
 Gyapju nevű jószág 132
 Gyapju pusztá birtokosa Kranyik István 130
 Gyapju a n.-váradai jezsuiták birtoka 134
 Gyapju birtok a v.-olaszi jezsuitáknak adományoztatott 130, 132
 Gyarmat temesvári német hatóságának adatott 95
 Gyarmat a szerdahelyi pálosok birtoka 298
 Gyéres falva lakosai 133
 Győr-monostori benczés apátság 208
 Gyöghy Péter vetahidai pálosok perjele és alapítója 308
 Gyöngyösi György pilisi apát, a várad-olaszi irgalmasrend alapítója 136
 Györy Ádám felső-gágyi plébános 266
 György brandenburgi örgr. és vajdahunyadi uradalma 239
 György brandenburgi örgrófnak adatott Lippa vára 74
 György brandenburgi örgr. és Gyula város 159
 György csanádi püspök 48
 György bodrogmonostori pálos perjel 31
 György szerb vajda az ocrai prépostságnak templomát építette 284
 György (Szakmár) n.-váradai püspök (1503.) és a segesi oláh papság 110
 György gyepesi vajdának n.-váradai püspök András Illyefalvát adományozta 109
 György szerb fejedelem Aracs mezővárosát veronai Birini Pálnak adományozta 55

- Gyula erdélyi fejedelem és Sz. István király . . . 173
- Gyula m. város kolostorai 161
- Gyula mezőváros táján és Sz. Benedek nevű pusztája mellé helyezett Bizere apátság . . . 67, 68
- Gyula mezőváros a pálosok és ferencziek zardájával 158
- Gyula mezőváros urai . . . 158
- Gyula város templomai plébániái és kápolnái . . . 160
- Gyula város és határai és egyházai . . . 160
- Gyula város a Rákóczyak alatt . . . 160
- Gyulavár kapitányai . . . 159
- Gyulavár a törökök alatt . 159
- Gyulavár helyzete és története . . . 158
- Gyulavár az erdélyi püspök birtoka . . . 179
- Gyula-Fehérvár sz. k. város az erdélyi püspökség székhelye . . . 173, 194
- Gyula-Fehérvár, Károly-Fehérvár nevére változott . 180
- Gyula-fehérvári püspök jövedelmének megcsökkenése . . . 181
- Gyula-fehérvári Sz. Mihály egyháza Kolozsvárott kapta . . . 176
- Gyula-fehérvári leégett collegium Nagy-Enyedre átvitetett . . . 194
- Gyula-fehérvári reformátusok academiájának több falú hagyományoztatott . 193
- Gyula-Fehérvár Bornemisza Pál püspöknek adandó . . 236
- Gyula-fehérvári káptalanak hagyományozott nagy-laki féle . . . 180
- Gyula-fehérvári káptalan dézsmái . . . 180
- Gyula-fehérvári székesegyház siremlékei . . . 187
- Gyula-fehérvári székesegyház kápolnái és oltárai 190
- Gyula-Fehérvárnak Sz. Mihály főangyalról nevezett egyháza és más intézetei . . . 187, 194
- Gyula-fehérvári székes-káptalani kanonokok személynéje és jövedelmei 185, 186
- Gyula-fehérvári káptalan pecsétje . . . 186
- Gyula-fehérvári gazdag levéltár és ennek viszon- tagságai . . . 186
- Gyula-fehérvári templomnak Perényi Imre nádor egyházi szereket ajándékozott . . . 290
- Gyula-fehérvári templom elpusztítása és kijavitása 187, 188
- Gyula-fehérvári püspök Péter helybeli mezővárost Arbucz nevű kunnak, IV. László király rokonának adta . . . 183
- Gyula-Fehérvár ostrom alá fogva, tüznek martaléka lón . . . 185, 186
- Gyula-Fehérvár erdélyi püspök birtoka . . . 175
- Gyula-Fehérvár egyházi jövedelmei visszaadassanak 184
- Gyulaffy László és Egresi birtok . . . 207, 203
- Gyulaffy László, lásd: Várkocs . . . 103
- Gyula-Varsányban az aradi prépostság birtoka . . . 61
- Gyulay Ferenczné férjezett Bánffy Mária grófné . . 254
- Gyuresányi Imre péli birtokos . . . 59
- Gyuresányi Imre aradi és kerülősi birtokos . . . 59
- Gyügye a n.-várad káptalan birtoka . . . 112
- Gyümölcsoltó B. Asszonyról nevezett kalocsai plébánia-templom és a városi népiskola . . . 12
- Gyümölcsoltó Boldogasszony tiszteletére szentelt kegyesrendi templom Kis-Szebenben . . . 294
- Gyümölcsoltó Boldogasszony tiszteletére szentelt sz. jobbi apátság temploma . . . 170
- Gyümölcsoltó Boldogasszony tiszteletre szentelt radnai templom . . . 81
- Gyürke pusztja és Gyulavár 159

H.

- Haczok-Monyorod Bethlen Istvánnak adományozott . . . 240

Hagymási Kristóf a váradi vár kapitánya	108	rogmonostori pálos társ-ház birtoka	30
Hagymásy László után Ország Mihály és Jánosra szállt lippai birtok	74	Hedervári Saul kalocsai érsek	7
Haj, Sz. Lőrinczről nevezett prémontrei prépostság . 34, 35		Hedervári Saul, kalocsai érsek, vuta- vagy untavölgyi bellus forrási apátságot alapítá	28
Hajduk és hajdu városok kerülete	150	Hegyáti pusztá birtokos Storányi Gabriel	59
Haji prépost Péter	20	Heister tábornok nagyváradi várat és várost I. Lipót részére foglalt el	99
Haji prépostok	35	Heller Péternek a kincstár n.-szebeni huszada berbe adatott	230
Hajmerle Jánosnak eladott bajai uradalom	23	Helta város n.-szebeni birtoka	229
Haynald Lajos kalocsai érsek alatt a régi basilica helyén történt ásatások	10	Hem Benedek fiának mint temesi grófnak adandó temesvári bánság	91
Hajós kalocsai érsek nyári székhelye	9, 10	Heningfalva falu a gyulafehérvári reformatus academiának hagyományoztatott	193
Haller grófok Egresnek birtokosai	208	Henrik kolosmonostori apát	220
Hamilton gróf, Engelshofen B. utódja Temesvárott	94	Henszlmann Imre m. acad. tag	10, 13
Hánth Ivány apátsági birtok	269	Hent (Henyig?) az erdélyi püspök birtoka	172
Harakutya patak a szakácsi határban	291	Herbert apát a n.-váradi prémontrei prépostságot benépesítette	118
Házi az erdélyi püspök jószága	190	Herczeg Péter hagyományai	30
Harina az erdélyi püspök birtoka	175	Herczeg Rafael kalocsai érsek	11
Haromi megyében szerb népnek lakóhely adatott	92	Heren az aradi prépostság birtoka	61
Harovszky Márton farkasfalvi birtokos	290	Hergyovicza a bajai uradalom pusztája	23
Harruker család palotája Gyulán	158	Herman cili gróf a csáktornyai pálosoknak Senkovecz és Markovecz birtokot ajándékozta	262
Harruker János Györgynek Gyula város adományoztatott	159	Hermanstadt, Szeben városnak német neve és eredete	229
Hártyán András a varannói templomkijavítására 2000 tallért rendelt	305	Hermanszeg a n.-váradi káptalan birtoka	112
Havi Boldogasszonyról nevezett szegedi ferencziek temploma	87	Herolges László a velencei apácáknak a fürdő mellett földet adott	123
Havi Boldogasszony tiszteletére szentelt dömés templom Kolozsvárott	215	Herpály pusztá helyen volt prémontrei prépostság	282
Házy György bácsi olvasó kanonok	15, 16	Herpáy Ferencz, lásd: Kolon.	
Házy János és neje szül. Százfalusi Anna nagyváradi házukat több szölvölvel kölcsönösen átruházzák	103	Hév-Szamos, az erdélyi püspök birtoka	179
Hebroni völgyről nevezett Sz. Ábrahám-rendü kanonok	37	Heym, a titeli Sz. Ágoston-	
Hedemech halastó a bod-			

rendü prépostság alapítója	40	nek adattak a n.-várad	
Hideg - Számos az erdélyi püspök birtoka	179	apáczák javai	124
Hodos család birtoka	141	Horváth - Stancsics család megnyerte a nehrei templomot és régi monostort	261
Hodos Pál leánya, Orgonás Gábor neje és adonyi része	142	Hosmund, haji prépost	35
Hódosi gróf, lásd: Nyir-Báthor alatt.		Hotyas nevü halastavat, lásd: kénez-monostrai.	
Hold Tóbiás Boldizsár temesvári bíró	93	Höllöv bajai uradalmi puszta	23
Holdvilág n.-szebeni városi birtoka	231	Hudus család birtokai	26
Holdvilágon egy nemesi telek a sz.-erzsébeti pálosoknak adatott	295	Hugó az egresi apátság első apátja	69
Holló Zsigmond a kassai ferenczrendieknek kertjét hagyományozta	272	Hun-Szedujvárért Péter grófnak és másoknak fukodi püspöki birtok adatott	176
Homonna mezőváros sz. ferenczrendi zárdájával	267, 268	Hunyady Antal Mesztegnye ferenczrendi zárdának alapítója	279
Homonnay Frusina és a Báthori család jószágai	259	Hunyady János törökök ellen győzedelme	237
Hoványi Ferencz n.-várad kanonok az irgalmas barátok jótevője	136	Hunyady János a tövisi régi ferenczrendi templomot építette	237
Horányi Gábor aradi birtokos	59	Hunyady János kormányzónak birtoka Báth	256
Horányi Gábor erdőhegyi, kis-jenői és hegyáti birtokos	59	Huszár János arany és ezüst bányái	199
Hordócska falu Aradhoz tartozó	57	Hunyady János és Brankovics között barátságos egyesség	145
Horváth család F.-Abrány birtokosa	253	Hunyady János vajda, a vajda-hunyadi várnak építője	239
Horváth Ferencz fehérvári várparancsnok	182	Hunyady Jánosnak adatott Sólymos vár és a lippai birtok	75
Horváth György és a nagyfalusi tizedek	227	Hunyady János erdélyi vajda lett és Világos várát kapta	145
Horváth Jánosnak, később a varad-olaszi jezsuitáknak Tóthtelek jószág adatott át	129	Hunyady János becztercei gróffá neveztetett	197, 198
Horváth János gyermekeinek hagyományoztatott Faisz birtokának fele	275	Hunyady János kormányzó a fehérvári sz. Mihály templomnak egyházi szerket ajándékozott	189
Horváth József birtoka Vitéz család után	297	Hussiták és görög nem egyesültek megtérítése	222
Horváth Mark Debreczen város zálogi birtokosa	147	Huszár János és a kalocsai káptalan	16
Horváth Mihály gyulai kapitány az aradi prépostsági javakat visszaadja	62	Huszi Kelemen a tettői pálosoknak malmot adományozott	278
Horváthy nemes hütlensége	15	Huszy Mátyás a n.-várad ferenczieknek 100 frtot adott misékre	126
Horváth-Mariniith Ferencz-		Huzly Károly n.-várad kanonok	155

Hutter Albertnek adományozott n.-szebeni ház . . . 231

J.

Jaczlóczy György báthmonostori apát 27
 Jakab haji prépost 35
 Jaksahorka pőrös föld . . . 298
 Jaksits István királyi biztos a Bánffyak ellen . . . 75
 Jaksits Márknak eladott szabadhelyi birtokrész . . . 72
 Janich András atya radnai lelkész 81
 Jánk a n.-váradai káptalan birtoka 112
 Jankovác bajai uradalmi puszta 23
 Jankováci fiókegyház, a szabadkai főtemplom . . . 39
 Janopol tiszteletbeli nevet Gregorievics kényur Hunyady Jánosnak adott . . . 92
 János dályai plébános . . . 211
 János dombói apát 33
 János kalocsai érsek . . . 2, 3
 János kolosmonostori apát . . . 221
 János (1390.) nagyváradai püspök és Sz. László szobra 108
 János Zsigmond és Izabella királyné alatt tüzvész N.-Váradot pusztította . . . 99
 János Zsigmond király, Martinuzi György és Petrovics gyámsága alatt . . . 182
 János Zsigmond fejedelmi méltóságába visszahelyeztetése 183
 János Zsigmond és Izabella után Debreczen az erdélyi fejedelmekhez szitott . . . 149
 Jánosd birtokrész a v.-olaszi jezsuitáknak adományoztatott 130
 Jánosda a n.-váradai jezsuiták birtoka 134
 Jánosdán a n.-váradai apácák részt birtak 124
 Jánosi falvának lakói 22
 Jany Ferencz a décsi uradalom birtokosa 49
 Jármy Annának Garay Mihály özvegyének Faisz birtokának fele hagyományoztatott 275

Jásd Sz. Györgyről nevezett benzés apátság . . . 268

I.

Iber puszta az aradi prépostság birtoka 61
 Jegenye a gyulafehérvári jezsuiták birtoka 191
 Jegenye kolosmonostori birtok 223
 Jeromos és Kornél a sz. joghi monostort elpusztíták 168
 Jezsuiták Gyula-Fehérvárott és Kolozsvárott . . . 190, 191
 Jézus társaságiak társháza és Sz. Egyed temploma Várad-Olasziban 129
 Iffy család és az alvinczi uradalom 196
 Igazi jószág a simontornyai dömések birtoka 290
 Igesz része az erdélyi püspöknek visszaadott . . . 180
 Igesz része a fehérvári templomnak adományoztatott . . . 188
 Illés worziai vajda fia, Mihály és neje, Toldalagi András leánya, birtokuknak harmadrészét örökösök számára adományozták 234
 Illye Tököly család jószág 209
 Illye és Illyevár a pálosok rendházával 209, 210
 Illyefalva a gyepesi vajdának, Györgynek, adományoztatott 109
 Illyefalva mezőváros azelőtt a Jósika család birtoka . . . 209
 Illyés vagy Eles az aradi prépostság birtoka 61
 Imre herczegnek nevelője Szent-Gellért 46
 Imre herczeg ércz alakja N.-Váradon 108
 Imre herczeg oltárának javadalma 179
 Imreffy György és Mihály a szerdahelyi pálosoknak Szil birtokot adták 298
 Imreffy János, lásd: Varköcs 103
 Imreffy János és Forgách Zsigmond közt birtokrész

szek iránt egyesség jött létre	304
Imreffy Jánosnak hagyományozott egressi apátság	207
Inczedy Mihály a vajda-hunyadi uradalmat Lorántffy Zsuzsának eladta	241
Inczedy Zsigmond és rokoni a Törökök	242
Jolántha m. királyné az aradi egyházat újra felszentelteté	62
Jo'ántha II. András király második neje Egresen eltemettetett	71
Jósa Miklós Bács váracsparancsnoka	14
Josefsdorf főkegyház Titelhez tartozik	42
Jósika család azelőtt Illyefalva mezőváros birtokosa	209
Jósika István és az alvinczi uradalom	196
Jósika szül. Kálnoki grófnő az aradi minoritáknak sz. misékre ingóságát hagyományozta	65
József I. és Rákóczy közt fegyverszünet	7
Iregi erdők, rétek, Ábrám apátsági birtok	20
Irgalmas Sz. Szűz kápolnája Temesvárott	93
Irgalmasok társháza Temesvárott	96
István gróf kir. korlátnok az abrámi apátság alapítója	20
István kalocsai érsek	26
István kalocsai érsek családi birtokai	6
István (1281.) meszei apát	166
István (1339.) n.-váradai kisprépost	114
Istvánffy István sóbányai gróf	216
Istvánmegye pusztán a földesuri jog	23
Istvanovich Melkior ferenczrendi atya fogsága	265
Ivánfalva sz. mihályi dömések birtoka	38
Ivánka bajai uradalmi pusztája	23
Ivánka-telek az erdélyi káptalan birtoka	176
Ivány a b. Szűz Máriáról nevezett benézés apátság	269
Izabella és János Zsigmond	

Martinuzi György és Petrovics gyámsága alatt	182
Izabella, János Zsigmond anyja, az ország sz. koronáját Castaldo császári hadvezérnek kiadta	215
Izabellának II. János anyjának N.-Várad adományoztatott	99
Izsép birtok avaranoi pálosoknak adatott	305

K.

Kabosok és Kemények Gyerő-Monostor alapítói	208
Kács benézés apátság később a pálosok zárdája	269
Kajána pusztája Egres helyett Szapáry gróf kezére ment át	71
Kajantó, a gyula-fehérvári jezsuiták birtoka	191
Kajantó kolosmonostori birtok 220, 221,	223
Kakas mester Venczel adományozása	41
Kakus (Kakász ?) Ivány apátsági birtok	269
Kállai Bálintnak és örököseinek számára armális levél adatott, és tordai háza minden teher alól felmentetett	304
Kallyán család és Bénye birtok	221
Kálmán király sz.-joghi apátság ellen idegenkedése	168
Kálnasy János, lásd: „Becsky István“.	
Kálnoki grófné, lásd: Józsa.	
Kalocsa érseki város viszontagságai	2
Kalocsai érsekség története	2
Kalocsai érsekséghez és káptalanhoz tartozó jöszágok 4, 5, 6,	7
Kalocsai érsekséghez tartozó egyházmegyék	4
Kalocsai érseki város helyzete és eredete	1
Kalocsai érsekség kiterjedése	3

- Kalocsai érsekek nevei 1,
2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10,
11, 12, 14
- Kalocsai káptalan eredete,
kanonokjai és javadal-
mai 7
- Kalocsai káptalan plébá-
niáinak tizede 3
- Kalocsai székes- és plébá-
niai egyház fölépítése 9
- Kalocsai székesegyház di-
szítése és gazdagítása 10
- Kalocsai főegyháznak szt.-
erekllyei 10
- Kalocsai székes egyház
pusztulásai 9
- Kalocsai egyház szóbeli jö-
vedelme 8
- Kalocsai kanonokok szapo-
ritása 7
- Kalocsai benézések apátsága 11
- Kalocsai kegyes tanító
rend. 12
- Kalocsai jézustársasági fő-
gymnasium 12
- Kalocsai papnöveldeinek fi-
zetendő szent misékért
1,200 forint 21
- Kalocsai Gyümölcsoltó-Bol-
dogasszony czimével föl-
cserélt régi bazilika 8
- Kalocsai Bold.-Szűz meny-
emenetelére szentelt
székesegyház 8, 10
- Kalocsai Miasszonyunkról
nevezett zárda és a sze-
gény iskolás nénikék és
paulai sz. Vince leányai-
nak ápodája 12
- Kalodva, lásd: Kladova.
- Kalodvapatakát Mátyás I.
király Báthory András-
István- és Lászlónak ado-
mányozta 72
- Kalota (Bihar) birtok iránt
Király Annának szabad
rendelkezési joga 73
- Kalugyerek és a báh-
monostori templom 25
- Kalvin hitfelekezetének
hivei Debreczenben 15, 33
- Kamarás család tagjai 142
- Kamarits Péter mesztegnyei
ferencziek zárda-főnöke 279
- Kamuthy Balázsne sirem-
léke Kolosvárott 224
- Kanizsa mezőváros a mino-
riták zárdájával 270
- Kanizsa mezőváros Nádas-
dy Tamás birtokába ke-
rült 270, 271
- Kanizsai főkegyház a sza-
badkai főtemplomhoz 39
- Kanizsán behozandók szt.-
Ágoston-reudi szerzete-
sek 271
- Kanizsai János érsek Kan-
nizsán szt.ferenczrendiek-
nek zárdát alapított 270
- Kanizsai István Thuly bir-
tokán alapított szt. Ber-
talan tiszteletére kápolnát 270
- Kapcsy és Porkoláb István
özvegyei és Gyula város
Kapitán Pálnak adományoz-
ott Mata és Balmaz bir-
tok 146
- Kaplai III. Miklós (1466.)
erdélyi püspök 178
- Kápolna falu és a pálosok
társháza 161
- Kápolna, szt. Erzsébet tem-
ploma és birtokai 271
- Kápolnai pálosok vicariusai 163
- Kápolnát Mátyás (I.) király
a Báthoryaknak adomá-
nyozta 72
- Kaprinay István jezsuita
történetírónak születési
helye: Érsekújvár 264
- Kapud pozsonyi várhoz
tartozó 271
- Karány vagy Merczifalva a
temesvári német hatóság-
nak adatott 95
- Kardos család Debreczen-
ben 152
- Kazka Tököly család jó-
szága 209
- Karmuthi Farkas kolosmo-
nostori jezsuita 223
- Károly I. király tartózkodá-
sa Temesvárott 91
- Károly I. király a Béla for-
rásáról nevezett monos-
torban mulatott 29
- Károly III. király az erdélyi
püspökséget és káptalant
újra szervezé 179
- Károlyi család éradonyi
birtoka 140
- Károlyi grófokra szállott
nyírбатыori uradalom 259
- Károlyi Judith férjezett
Palocsay, és Éva férjezett
Ujfalusy 140

Károlyiak Vesselényiek után, ezután Coburg-Koháry herceg Murány birtokosai lettek	283	monostori részbirtokát a reformatus ifjuságnak adományozta	223
Károly-Fehérvárra változott Gyulafehérvár név	193	Kelemenffy Gergely n.-váradi bíró és fiai	101
Károly-Fehérvár nevére változott Gyula-Fehérvár	180	Kelesér jószág és a n.-váradi püspök	110
Károly-Fehérvárott létezett szerzetes rendek	190	Keltelek a n.-váradi káptalan birtoka	111
Károly-Fehérvár, l.: Gyula-Fehérvár.		Kemény István ajándékba kapra a pókafalvi ferencziek zárdáját	285
Károly-Fehérvár, l.: Gyula-Fehérvár is.		Kemény Simon a magyarok vezére magát Hunyadyért feláldozta	237
Károly-fehérvári püspökség javadalmai új adományása	180	Kemények és Kabosok a gyerő-monostori apátságának alapítói	208
Karthauziaknak a n.-váradi prépostság adatott át	119	Kendy Antal és Ferencz halálra ítéltettek	183
Kaslása nevű halastó	38	Kendy (máskép Nyakazó) Antal a n.-váradi vár kapitánya	99
Kassai ferencziek zárdájának számos misékre kiszolgáltató pénzbeli adományok 1698—1784-ben.	272	Kendy Ferencz a sz.-jobbi váracstól Álazdi Ferencznek és Kovacsóczy Farkasnak hagyományozta	169
Kassai szt. - ferenczieknek zárdája	271	Képez-monostrai András Hotyas nevű halasát a sz.-keresztii pálos priornak elzálogosította	30
Kászonyi József, a nádapi puszta birtokosa	59	Kenezzy, a titeli sz.-Ágoston rendű prepostság alapítója	40
„Katona város“ Várad-Velenczében	105	Kenyid a n.-váradi káptalan birtoka	111
Katy A. és F. főkegyház Títelhez	42	Kér a n.-váradi püspök és káptalan birtoka	113
Kaza birtok és a szt. Ágoston rendű remete perjelség	273	Kerczel-Alszeg az erdélyi püspök birtoka	179
Kazi jószág a vetahidai pálosoknak adományoztatott	308	Kerecsényi László, Gyula vár kapitánya	159
Kázmér birtok iránt Király Annának szabad rendelkezési joga	73	Kerekegyháza, lásd: <i>Tóthkerek</i> .	
Keán bo'gár fejedelem	173	Kerékerdő melletti szőlő a szakácsi pálosoknak adatott	291
Keszedi (kesztegi) részének harmada a Váradon kívüli pálosoknak adatott el	128	Kerékgyártó Pál a n.-váradi apáczáknak egy telkét eladta	123
Kehekura pörös föld	298	Kerekí benezés apátság különös eredete és helyzete	164
Keczner Antal homonnai ferenczrendi zárdának bort ajándékozott	267	Keres Mihály a szakácsi klastromnak szőlőt adományozott	291
Keglevich Teréz grófnő a homonnai ferenczieknek lámpásra tett alapítványa	267	Kereszt-felmagasztalásának kápolnája Pankotán	80
Kegyes - rendiek társháza Debreczenben	155		
Kegyesrendiek székháza Kis-Szebenben	294		
Kegyesrendiek Szegeden	86		
Kegyesrendiek Temesvárott	96		
Kékedy Zsigmond kolos-			

- Keresztes a n.-váradí káptalan birtoka 103
- Keresztes-Ecsén a Thereki család birtoka 302
- Keresztur a tholdi pálosoknak adatott 301
- Keresztur a kertzi apátság birtoka 211
- Keresztury Miklós a szakácsi pálos kolostort megrohanta 293
- Kerewy Floris bebörtönöztetett 75
- Kernyech kolosmonostori birtok 220
- Kertz czisztercezi rendi apátság 210— 212
- Kertzi apátság javai Báthory Boldizsárnak adományoztattak 211
- Kertzi apátság kiváltságainak megerősítése 211
- Kertzi apátság, a szebeni prépostsággal egyesített . 211
- Kerülös puszta Gyuresányi Imre birtoka 59
- Kéry Balázs Solymos vára kapitánya 72
- Kéry Balázs deák Solymos vár kapitánya 82
- Kethéti Menyhértnek jogai Fogaras várhoz 266
- Keve megyében szerb népnek lakóhely adatott 92
- Kezeg, az erdélyi püspök birtoka 178
- Khobalth Anna, néhai Rupprecht özvegye a v.olaszi jezsuitáknak gyümölcsös kertjét eladta 130, 131
- Kigyó Mihály rétet és szántóföldet a szakácsi pálosoknak adott 292
- Kilián Dániel kanonok a sárospataki trinitáriusoknak 500 ftot. hagyott 287
- Kilián mester nagy-laki birtokának felét a gyulafehérvári káptalannak hagyományozta 180
- Kinisy Pál főkapitány és temesi gróf a törökök ellen harczolt 92
- Kinizsy Pál a Sz.-László k. által készítettett és a törökök alatt elrabolt hat gyergyatartót a kápolnai pálosoknak ajándékozta . 162
- Király Anna, Petneházy István özvegyének birtoka 73
- Királyfalva az erdélyi püspök birtoka 176
- Királyság a n.-váradí apácák birtoka 124
- Kis Ferencz a szakácsi pálos kolostort megrohanta 293
- Kis János fiának Ambrusnak adományozott machói birtok 309
- Kis János egresi apát 71
- Kis-beréni birtok elfoglalása 309
- Kis-Disznód a kertzi apátság birtoka 211
- Kis-Horváth a kalocsai érsek javait elfoglalja 5
- Kis-jenői puszta birtokosa Horányi Gábor 59
- Kis-Íríd n.-váradí n.-prépostsági birtok 114
- Kis-Kalan Bethlen Istvánnak adományoztatott 240
- Kis-kér az aradi prépostság birtoka 61
- Kis-Marjai Béla birtoka a Vitéz család után 297
- Kis-Patak falu a fehérvári templomnak adományozott 188
- Kis-Sároson az aradi prépostság birtoka 61
- Kis-Selyke tizede az erdélyi püspöké 179
- Kissod temesvári német hatóságnak adatott 95
- Kis-Solterág nevü szőlőhegyi szőlő másért kicseréltetett 104
- Kis-Szeben szab. kir. város egyházi épületeivel 294
- Kis-Szent-Márton Chomokla nevü birtokai 22
- Kis-Szent-Márton bácsi-kispréposti javadalom 16
- Kis-Telek puszta Szeged város birtoka 88
- Kis-Varagjai Miklós birtoka 22
- Kis-Várdai Ambrus és Petronella leánya 27
- Kis-Várday Ambrus, lásd: Bánffy Petronilla 227, 228
- Kis-Zemlény a kápolnai pálosok birtoka 162, 163

- Kladova az aradmegyei világi várhoz tartozott 72
- Kladova és solymos-rádnai főkegyházai 82
- Kladova, sarlós Boldogaszszonyról nevezett pálos konvent 71—73
- Kladovai pálosoknak többféle földbirtokok adományoztattak 72
- Klarissák zárdája Kolosvárott és Fehérvárott 191
- Klobusiczky Ferencz kalocsai érsek érdemei 10, 12
- Koch János kőműves egyházi tornyok építése végett kötött szerződése 107
- Koháry István gróf Debreczenben a nemes ifjak neveldejét alapítá 156
- Kajántó birtok és a Macskásiak 221
- Kolbása a varannói pálosok részirtoka 306
- Kalinócz, lásd: Különfalva.
- Kolon Margit, néhai Herpay Ferencz, később Markásy Boldizsár neje és várad-vadkerti háza 103
- Kolon a sz.-jobbii apátság birtokrésze 169
- Kolonich László n.-várad-i püspök a sárospataki trinitariussoknak koldulási engedélyt adott 287
- Kolonich László fehérvári püspök a székesegyháznak fényes ruházatát ajándékozott 194
- Kolonich Lipót kalocsai érsek 7
- Kolosmonostori apátság és jobbágyainak kintintetése 221
- Kolosmonostori apátság apátjainak és kormányzóinak sorrendje 224, 225
- Kolosmonostori apátság a tatárok bevonulása és a kunok felkelése alatt 220
- Kolosmonostori apátság jószágai 220
- Kolosmonostori benzés apátság 218—224
- Kolosmonostor jövedelmei Apaffy I. Mihály és III. Károly fejedelem alatt 223, 224
- Kolosmonostori templom kijavítása, és az ottani siremlékek 224
- Kolosvár szab. k. város és apátsága 212, 213
- Kolosvár erdélyi püspök birtoka 176
- Kolosvár városnak kiváltásai 212, 213
- Kolosvár szab. k. várossá emeltetett 213
- Kolosvár város sorsa Székely Mózes alatt 213
- Kolosvárt a tatárok elpusztították 212
- Kolosvári apácák monostorainak emlékezete 218
- Kolosvári dömések temploma Calvin híveinek adatott 216
- Kolosvári főtemplom és a szerzetesek rendházai 214—218
- Kolosvári főtemplom Luther híveinek, aztán a jezsuitáknak adatott 215, 216
- Kolosvári jezsuiták kertje, halas tava, és templomuk kijavítása 223
- Kolosvári jezsuita templom leírása 217
- Kolosvári kegyesrendiek rendháza 218
- Kolosvári plébániának eredete 214
- Kolosvári sz. ferenczrendi zárdá és templom 216, 217
- Kolosvári sz. ferenczieknek zárdája és temploma a jezsuitáknak, aztán a reformatusoknak adatott 217
- Kolosvár tizede az erdélyi püspöké 179
- Kolosvári Miklós fiai által, Sz. István, Sz. László kir. és Imre herczeg ércszobra Váradon készítettetett 108
- Kolosvárott a fehérvári sz. Mihály egyháza kapott 176
- Kolon a kertzi apátság birtoka 211
- Komár sz. Ágoston-rendi perjelség 273
- Komáromi Gergely és Várad-Vadkerten levő udvarhelye 102
- Komáromy János a f.-ábrá-

- nyi Sz. Lélek-templom építője 255
- Komond birtok és a Báthori család 142
- Konde János várparancsnok erőszakoskodásai 257
- Konrád pap a miklóstelki egyház rektora 211
- Kopáchy Ferencz két szöleje a n.-váradi határban, Zéchenyi Ferencznek adományoztatott 102
- Kozdó, N. és K., a n.-váradi püspök és káptalan közös birtoka 113
- Kornél, lásd: Jeromos.
- Kornis István jezsuita sir- emléke Kolosvárott 224
- Kornis Zsigmondnak Pankota mezőváros adatott át 80
- Korog temesi gróf 91
- Korotnai János és István 27
- Kovács István és János a n.-váradi apácáknak egy telkét adta el 123
- Kovács Miklós kanonok 155
- Kovácsi Lukács rokona a szakácsi pálos kolostorban megsebesített 293
- Kovácsi és Betit malmok szőlővel a sólymosi Ágoston-rendü atyáknak adományoztattak 83
- Kovacsóczi Farkasnak hagyományozott sz.-jobbi váraes 169
- Kovacsóczy Istvánné sir- emléke Kolosvárott 224
- Kovalesik Farkas a kassai ferenczieknek kassai há- zát eladta 272
- Kovaszincz, Ország Sebes- tyén birtoka 68
- Kozma Bálint a seregély- fogó nevű erdő alatti te- rületét a szakácsi pálosok- nak adományozta 292
- Kozma Péter pankotai apát 80
- Kő, Sz. István első vértanuról nevezett benczés és a hebroni sz. Ágoston- rendü kanonokok pré- postsága 36—38
- Köblösi nemesek oláh-köb- lösi birtokukat az erdélyi püspököknek eladták 176, 177
- Kőfaragó Magdolna a kolos- vári ferenczieknek ha- gyományozott 217, 218
- Kői megyében szőrémi püspökség 3
- Kői püspökség viszontag- ságai 37
- Kökényes birtok a szerda- helyi pálosoknak adomá- nyoztatott 297
- Kökényes marmarosi falu- ban volt a pálosoknak konventjok 278
- Kölesey család adonymo- nostori birtoka 141, 142
- Körösbánya mezőváros és a sz. ferencziek zárdája és temploma 226
- Körösfő az erdélyi püspök birtoka 176, 179
- Köröshgyi szőlő az abrámi apátság birtoka 20
- Körösszeg az abrámi apát- ság birtoka 21
- Körösy György a Rákóczy család uradalmainak kor- mányzója a sárospataki trinitariusoknak rétet adományozott 287
- Körösy Istvánnak Pachay Máté váradi malma ada- tott el 104
- Körtvélyes falu Aradhoz tartozott 57
- Kövi sz. Ágoston-rendü pré- postok 37, 38
- Kranyik István Gyapju puszta birtokosa 130
- Krassó megyében helyezett n.-váradi püspök és káptalan jószágai 113
- Kratochvile Károly egye- sitett jászói, leleszi és luki prépostságnak kor- mányzója 119
- Kricsfalusy Ferencz kano- nok 155
- Kriezzy András farkasfalvi birtokos 290
- Kristian Zsuzsanna Nagy- Lőrincz neje 134
- Kristóf gróf vetés nevű föl- det a n.-váradi sz. Ágoston rendieknek adományozta 129
- Kristóf gróf a n.-váradi pre- montrei prépostságnak Vetyst adományozta 118
- Krisztus Urunk szt. teste kápolnája Bács faluban 256

Krisztus Urunk hegyi színe- változása	26	a temesvári románok kö- zött	91
Krompachon a kath. vallás helyreállított	274	Lamberger Frigyes kir. ud- varmester a csáktornyai pálosoknak szenkoezi bir- tokát alamizsna czimen adományozta	262
Krümb Lőrincz szőlője a n- váradai jezsuitáknak ada- tott át	133	Lapad az aradi prépostság birtoka	61
Kumana birtok elfoglalása	265	Lapás az erdélyi püspök birtoka	177
Kun Istvánné és Bethlen Péter közt, Fogaras vár végett egység iött létre	266	Lapócz az erdélyi püspök birtoka	177
Kunszt József kalocsai ér- sek	12	Laskó uradalom savojai Eugén hercegnek adomá- nyoztatott	37
Kuntán József a varannói pálos rendház perjele	305	Laskovics László a n.-váradai ferencziéknek 650 frtot tett le alapítványul	126
Kurd és Szt.-Márton egy- háza	20	Lász az abrámi apátság birtoka	21
Kurt az abrányi apátság bir- toka	21	Lászi Abrám egyházi bir- tok	20, 21
Kurta-Fehéregyházán az aradi prépostság birtoka	61	Laszki Jeromos debreczeni birtokos	148
Kuthosd a tholdi pálosoknak adományoztatott	301	László sz. király sirjának feltörése	99
Kutkulad birtok elfoglalása	265	László I. kir. a bácsi ér- sekségnek alapítója	15
Kutyapatakháti malom a tettői pálosoknak adatott	278	László apuliai herceg és M.-ország Nádora	281
Küküllő vár helyzete és Martinuzzi György bir- toka	274	László kalocsai érsek	31
Küküllő vár Bánffy Ágnes- nek hagyományoztatott	274	László kalocsai érsek	41
Küküllői vár tizede	177	László kalocsai érsek és I. Károly közt jászágcsere	4
Küküllő az aradi prépost- ság birtoka	61	László tatai apát (1465)	89
Különfalva a steinbachi pré- post és az oláhfalvi plébá- nos birtoka	290	László és István mesterek kereksomlyói szöllejeket a n.-váradai apáczáknak adományozták	123
Kürtösi jászág a vetahidai pálosoknak adományoz- tatott	308	Latabár, a n.-váradai püspök és káptalan birtoka	113
Kyde család és Tyburez- telke birtok	221	Latinovics Péter gróf és a ferencziék Baján	24
L.		Lázár kolosmonostori apát és Péter püspök cserére léptek	221
Laczi Jakab erdélyi vajda és a buzgói pálosok	262	Lázár István kanonok liptói prépost	276
Lajcsák n.-váradai püspök alatt a gyulai kapucinu- sok háza és temploma ismét felépült	135	Ledy János birtoka Várad- Velenczén	130
Lajos (toulousi) szentnek nyilatkoztatott tisztele- tére épített Lippai Fe- rencz rendi zárda	76	Lékai jászág Érsekujvár- hoz csatoltatott	264
Lajos (nagy) király alatt a közrendnek megerősítése		Lelösi a n.-váradai apáczák birtoka	124
		Lelösi birtok a v.-olaszi je-	

- zsuitáknak hagyományoztatott 130
- Leske kolosmonostori birtok 220
- Leske a kolosmonostori apát birtoka 221
- Lessy László özvegye, lásd: Mod Anna.
- Létai vár tizede 177
- Létay László a szakácsi klastromnak szőlőt hagyományozott. 291
- Libet-Bánya város szabaddalmi, szab. kir. város rangra emeltetése és más nyeresémei 275
- Libet-bányai templom és kápolna 275
- Likava vár Rózsahegy mellett 276
- Lipót a szőrémi püspök tisztje 11
- Lippa savojai Eugen hercegnek adományoztatott 37
- Lippa vár és város Zápolya János birtokába került 74
- Lippa vár Giskra cseh vezérnek adatott 74
- Lippa és Solymos Báthory István Nádornak adományozott 76
- Lippa vár és mezőváros a sz. ferencziek zárdájával 74—76
- Lippai plébánia és a sz. János tiszteletére szentelt egyház 76
- Lippal birtok Hunyady Jánosnak adatott 75
- Lippai ferencz-rendi zárdát Robert király és Erzsébet királyné rokonuk sz. Lajos tiszteletére emelték 76
- Lippai temetőben kereszt felmagasztalásának tiszteletére emelt kápolna 76
- Lippán egy némesi telek Tripu-Nagynak adatott 76
- Liptó-Óvár Arvamegye felé 276
- Liptó-Ujvár Hradek mellett 276
- Liptói sz. ferencziek zárdája és a liptói prépostság 276
- Litomiczky László ferenczrendű főnöki helyettes 277
- Loeffler János n.-váradai kanonok az ottani irgalmas barátok jótévedője 136
- Lok helység és Titel mezőváros 40, 41, 42
- Lomniczi pusztá a varannói pálosok részirtoka 306
- Longeus vajdának özvegye Katalin 257
- Looz az erdélyi püspök birtoka 177
- Lorándi Györgytől a kazai Ágoston-rendi perjelség malmot kapott 273
- Loránt Corigator és beszercezei háza 199
- Lorántffy Zsuzsanna, lásd: Incezy Mihály.
- Losonczy család Pankota város birtokosa 79
- Losonczy László és István és a meziadi jobbágyok 75
- Losonczy István temesi gróf Lovász család által javadalmazott uj-aradi plébániai templom 60
- Lovász Mihály aradi parancsnok 57
- Lovász Zsigmond alispán alatt Uj-Aradnak felvirágoztatása 57
- Lőrincz titeli kanonok 41
- Lőrincz besenyői majorosa hamis pénzverő 11
- Lőrincezi birtok a n.-váradai püspöknek, Farkas Bálintnak adományoztatott 110
- Löwenburg gr. Frigyes özvegye Buchenberg Anna 133
- Lugosy János lippai kapitány 82
- Lukács n.-váradai püspök a kápolnai pálosok zárdájának alapítója 162
- Lupapataki birtok az egresi uradalmi kastélyhoz tartozó 208
- Luthánházay Demeter sz.-jobbái pálosok elleni pöre 169
- Luzsénszky István n.-váradai kanonok a kapucinusoknak telket adott 135
- Luzsinszky b. István n.-váradai püspök 107

M.

- Macedoniai Pál és Gyula város 159
- Machi uralma a vetahidai

- pálosoknak hagyományoztatott 309
- Machi telek Demjén által a vetahidai pálosoknak hagyományoztatott 308
- Machi, a vetahidai pálosoknak birtoka 308
- Machon levő birtok elfoglaltatott 309
- Macskás kolosmonostori birtok 220
- Macskásiak és Kajántó birtok 221
- Macskásy Menyhért két-kövű malmát Csomaközy n.-várad kapitánynak adta el 103
- Madarász János a várad jezsuiták jószágkormányzója 130
- Magócsi Gáspár és Gyula város 159
- Magócsy Tamásnak Mintszent birtok adatott 281
- Mahomed beglerbég az aracsai ferenczrendi zárdát és templomot elpusztítá 55
- Majláth Gábor családja Alvincznek birtokosa 195
- Majláth Istvánnak adatott Fogaras vár és birtokai 266
- Majláth Istvánnak eladatott Szeben város 230
- Majs uradalom savojai Eugen herczegnek adományoztatott 37
- Makay Ferencz n.-várad kaanonok a n.-várad ferenczieknek 1925 frt alapítványt tett le 126
- Makay László nemesi birtoka Boinichich-Horváth Lászlónak adományoztatott 77
- Makó püspöki város egyházi épületeivel 77
- Makó város lakosai, hogy sanyargatásával felhagyjanak, rendelet adatott ki 78
- Makó város a esanádi püspöknek adatott át 78
- Makó, Szokoly Péter örökösök nélkül halván meg, a k. kinestarra szállt vissza 78
- Makó város kápolnái 79
- Makó a esanádi püspöknek adományoztatott 47
- Makó birtokába Szokoly után jött Balassa Imre és Báthory Zsófia fia 78
- Malaczka mezőváros a sz. ferencziek zárdájával és a b. Szűz templomával 276
- Mandich Antal szörémi püspök 170
- Marchali vajda fia János a tholdi pálosoknak több jószágát adományozta 301
- Marczali János a szakácsi pálosoknak 200 frtót misékre, malmot és szántóföldeket adott 292, 302
- Marczell ősnemes családja a segődi sz. ferencziek zárdájának és templomnak alapítója 288
- Marhatelki része a sz. jobbi apátság birtoka 169
- Mária (boldog. Szűz) lásd *Szűz*.
- Maria Theresiopolis nevet visel a mostani Szabadka város 39
- Máriatelke kolosmonostori birtok 220
- Mária Theresia királynő III. Károly rendeletének végrehajtója 193
- Markássy Boldizsár, lásd: Kolon
- Marmarosban létezett johanniták és pálosok 277
- Marmarosi uradalom Mária királyné és Bethlen Miklós birtoka 277
- Marochay Györgyné született Farkas Katalin 139
- Maroni malom és nagyfalusi szálló Báthory Istvánnak és Kristófnak adatott 228
- Maros-Koppán az erdélyi káptalan birtoka 176
- Maros-Újvár az erdélyi püspök birtoka 177
- Maros-Várallja része az erdélyi püspöknek visszaadatott 180
- Maros-Várallya része a fehérvári templomnak adományoztatott 188
- Maros-Vásárhely és a sz. ferencziek zárdája 279
- Maróthi János Aracs- és más birtokrészekbe helyeztetett be 55
- Marót — lásd Mén-Marót.

- Maróthi László bán és Gyula város 159
- Maróthon szálló a szakácsi pálosoknak adatott 291
- Maróthy János Dombó helység tulajdonosa 33
- Maróthy János malmot Zsitva pusztával szemben a szakácsi pálosoknak adott 292
- Marovecz birtok a csáktornyai pálosoknak adományoztatott 262
- Marsili kerti apát 211
- Martfő a csanádi káptalan uradalma 49
- Martinuzi György (Utjesenovich) Fráter és Petrovics Péter, Zápolya János Zsigmond gyámtyái 182
- Martinuzi meggyilkoltatása 183
- Márton András aracsai plébános 54
- Márton (1383) szebeni sz. László egyházának prépostja 232
- Márton Hilárius atya az illyei pálosok székháza adminisztratora 209
- Márton, bodrogmonostori ezisztercezi apát 31
- Márton, b. Szűzről nevezett csanádi apát 52
- Mártonffy György (1713) fejevári püspök 188
- Mártonffy György, fehérvári püspök 193
- Mártonyi majorság a kládovai pálosok birtoka 72
- Mártonyi birtoka a kládovai pálosoknak eladatott 72
- Maskóczy Konrád a homonnai ferencziek zárdafőnöke 267
- Mata birtok Kapitán Pálnak adományoztatott 146
- Máté és Surlonda aradvári lakosok 57
- Mátéháza, baja-uradalmi pusztája 23
- Matheovich, baja-uradalmi pusztája 37
- Mattyus Mihály, Pál és Ferencz Bánffy jobbágyai 222
- Mátyás I. király, Kolosvárott a ferenczieknek zárdát és templomot építtetett 216
- Mátyás (I.) királytól Tótországért Béla monostor kiváltságot kapott hiteles pecsétjét elkészíteni Krajsza és Posega megyék számára 261
- Mátyás, b. Szűzről nevezett csanádi apát 52
- Mátyás (Corvin) Kolosvárott született 212
- Mátyás, rhuni apát 21
- Maurocén konstantinopolyi patriarcha 3
- Medgyes pusztája B. Sándor Mihálynak adatott 59
- Medgyesi Ferencz, gyulafehérvári vicarius 231
- Medgyesi Ferenczné siremléke a kolosi templomban 224
- Medve Dorottyára szállt kolosvári ház 213
- Megváltóról nevezett derzsi egyház 18
- Megyer, lásd Pap-Megyer.
- Megyeri szálló, Ábrám apátság birtok 20, 21
- Melith Ferencz és Jánosnak adományoztatott a nagyvárad káptalan birtokai 112
- Mélykút, a bajai uradalom helysége 23
- Mélykúti főkegyház a szabadkai főtemplomhoz tart 39
- Mén-Marót kozár fejedelem és Bihar-vár ura 165, 166
- Mercifalva, lásd Karány.
- Mercurius pap a b. Szűz kincstárának őre és sz. joghi apát 167
- Mercy Klandius gróf a temesvári katonai kerület polgári elnöke 93, 94
- Mérk birtok és a Báthory család 142
- Messe a kertzi apátság birtoka 211
- Mészáros János a váradvelencei apácáknak ottani telkét eladta 122
- Meszses sz. Margitról nevezett benzés apátság 165—167
- Mesztegye és a sz. ferencziek zárdája 279
- Metesd falu a fehérvári templomnak adományoztatott 188
- Metesd az erdélyi püspököknek visszaadatott 180
- Mezeth bég törökök vezére 237

Mező (in Campo) benczés apátság	280	Mikolai család, Dombó helység birtokosa	33
Mező-Telegd mezőváros egyházi épületeivel	300	Mikolai Mihály hűtlensége	33
Mező-telegdi benczés apátság	171	Miksa György a Barcsay család örököse	233
Mező-telegdi plebániái templom	171	Mikud bán adományozása	175
Mező-Telegd városát Pázmány Miklós gróf kapta meg	171	Mikus fia Péter ellen az erdélyi püspök több helynek birtokába helyeztetett	177
Miasszonyunkról nevezett irgalmasok zárdája és temploma	97	Milkói régi püspökség története	244—252
Miháld-vár Hem Benedek temesi grófnak adatott	91	Mindenszentek tiszteletére szakácsi plebániái templom	291
Miháldi János és Miklós a vetahidai pálosoknak hagyományoztak	309	Mindszent birtok, Magócsy Tamásnak adatott	281
Mihály, havasalföldi fejedelem és Basta György császári főkapitány	184	Mindszenti pálosok rendháza	280, 281
Mihály oláhországi vajda	240	Minoriták társháza Bácsott	17
Mihályfalva a kertzi apátság birtoka	211	Minoriták zárdája Beszterczén	199
Mihálytelke, kolosmonostori birtok	220	Minoritáktól elvett lippai klastrom kapisztrán tartományi ferenczieknek adatott át	76
Mikelaka, az aradi prépostság birtoka	61	Mirigy a temesvári lakosok közt	94, 96
Miklói Dávid ellenében a Tengelyve melletti malom a vetahidai pálosoknak ítéltetett oda	309	Miriszló falu a gyulafehérvári református academiának hagyományoztatott	193
Miklós csanádi kanonok Buzsorog birtokot elfoglalta	57	Miskei birtokosa Ferbert János	59
Miklós (1431) nagy-váradai püspök	110	Misser János deák, szegedi bíró	85
Miklós, n.-váradai nagy-prépost	118	Mitrovicz sz. Istvánról nevezett monostor	37
Miklós, vetahidai perjel	309	Mitrovicz zárda lakói Bánmonostorra és innen Kőre átköltözése	37
Miklós tudós házáat a velenzei apáczáknak adta el	122	Mochaliai Péter és a szigethi, sámsoni és erkédi jószágok	166
Miklóstelke a kertzi apátság birtoka	211	Mochov telke a vetahidai pálosoknak adományoztatott	308
Miklósi-féle birtok Tiszatokajban a nyir-báthori ferenczieknek hagyományoztatott	260	Mod Anna, Lessy László özvegye ellen házasságtörési eset miatt Zalay Ferenc pöre	102
Miklósy Demeter és Ország Sebestyén dormali szölleje végett szerződésre léptek	68	Mogyorós-telki a sz. kereszt apátság birtoka	90
Mikó Ferenczre irattak Jegenye és Méra birtokrészei	223	Mohács, püspöki város, gyászos emléke, és a sz. ferencziek kolostora	281
Mikola Ferencz és a dömések kápolnája Kolosvárott	215	Mohácsi, sz. István király tiszteletére szentelt templom	281

Mokra hegyalya Sólymos mellett	82	Töresvárat és Brassót elfoglalta	203
Molnár József kanonok a sz. Lászlóról nevezett kispépostság tulajdonosa . . .	155	Mozsmohar Mihály sz. Mihály kápolnájának Szereden való fölépítésére 250 forintot adott	299
Molnár Katalin a nagyvárad-i jezsuitáknak szüléjét és misepéntz adományoz 133,	134	Muchia (vagy Mihály vagy Miklós) budai prépost . . .	15
Molnár Péter n.-várad-i kanonok	155	Munkács vára és Debreczen Corvin Jánosnak átadott	147
Molnári pusztáján ejtett há-társértés	67	Murad törökök vezére . . .	222
Monor n.-szebeni birtoka . .	231	Murány vár és mezőváros birtokosai	282
Monostor kolosmonostori birtok	220, 223	Murány Vesselényiek után a Károlyiakra, ezek után Coburg-Koháry hercegi családra szállt át	283
Monostor, a gyulafehérvári jezsuiták birtoka	191	Murányvári b. Szűz templomban siremlékek 282,	283
Monostor, a bajai uradalom helysége	23	Musina falu a gyulafehérvári reformatus academiának hagyományoztatott . . .	193
Monostor-Adony és a Báthory család	142		
Monostor-laka az aradi prépostság birtoka	61		
Monostoros-Pályi (Nyir-Pályi) prémontrei prépostság	281		
Montferati herceg keresztet had vezére	4		
Monyorókeréki kuria, a szakácsi pálosoknak adományoztatott	292		
Monyorókeréki Domonkos fia a szakácsi pálosok szántóföldjeit elfoglalták	293		
Monyoros helység a bodrogmonostori pálosok tulajdona	30		
Mora Athanáz atya a homonnai ferenciek főnöke . . .	267		
Morágy (Murgai) Ivány apátsági birtok	269		
Morho, adonymonostori birtok	141		
Morisium, vagy Morisenon, régi családnak neve	45		
Moschovia fiók egyház Tittelhez	42		
Mosóczy András atya a várad-olaszi pálosoknak a Nyitrayféle házat megvette	127		
Mosorin helység és Tittel mezőváros	40, 41		
Mosztonga, Csatorna, Bács városban	14		
Moys Nándor várgróf, az ábrami ciszterciek apátságának alapítója	20		
Mózes oláhországi vajda			

N.

Nádab puszta birtokosa Barinyai László	59
Nádasdy és Castaldo hadparancsnok Erdélyországban	182, 183
Nádasdy Ferencz neje született Báthory Erzsébet	259
Nádasdy László csanádi püspök	47
Nádasdy Tamásnak adományszott Fogaras vára és birtokai.	266
Nádasdy Tamás birtokába került Kanizsa mezőváros	270
Nádasdy Tamás gróf Alvincznek birtokosa . . .	195
Nádorlaka az erdélyi püspök birtoka	177
Nádos, a kolosmonostori apát birtoka	221
Nagy Albert temesi gróf által a törökök visszavertek	92
Nagy Gábor debreczeni birtokrésze	148
Nagy János fia Sebestyén mester ellen a tusnád-pataki malom végett a püspök tiltakozása	177
Nagy József az illyei pálosoknak adományozott . . .	210
Nagy Lajos némely földeket	

- Gyöngyösnél a kladovai palosoknak adományozott 72
- Nagy Lőrincz a n.-várad i jezsuitáknak szöllejét eladta 137
- Nagy-Bánya és a minoriták kolostora sz. Miklós templomával 283
- Nagy Boldizsár birtoka Vitéz család után 297
- Nagyboldogasszony nevére épült dévai sz. ferenczrendi templom 206
- Nagyboldogasszony temploma Temesvárott 96
- Nagyboldogasszony kápolnája Temesvárott 97
- Nagyboldogasszony tiszteletére emelt pankotai plébánia templom 80
- Nagyboldogasszony kápolnája Makón 79
- Nagy-Enyedre vitetett át a gyulafehérvári kellegium 194
- Nagyfalusi püspöki birtok jobbágyai 181
- Nagyfalu mezőváros a pálosok rendházával 226
- Nagyfalusi jószág, Bánffy és Báthori család birtoka 226, 227
- Nagyfalusi pálosok zárdájának alapítójai Bánffy György és László 226
- Nagyfalusi szőlő, lásd Maront.
- Nagyfalusi pálos zárdának elpusztulása és Báthory Istvánnak elzalogosítása 227
- Nagyfalusi pálos zárdának birtokai 227
- Nagyiday Mihály atya az illyei pálosok székházának adminisztrátora 209
- Nagy-Kapus az erdélyi püspök birtoka 179
- Nagykéri birtok a v.-olaszi jezsuitáknak adományoztatott 130, 132
- Nagykéren a nagyvárad i apácák részirtoka 124
- Nagylaki, Kilián mester birtoka a gyulafehérvári káptalannak hagyományoztatott 180
- Nagy-Monostra részére öszszeírás 22
- Nagy Pál, utolsó temesi bán 93
- Nagy Pál, nagyvárad i kispőst 114
- Nagy Rábe (Bihar) és a nagyvárad i püspök 110
- Nagy-rét-Kaszáló, a kápolnai pálosok birtoka 162
- Nagy-Szeben város siralmas sorsa Bethlen Gábor fejedelem alatt 231
- Nagy-Szeben szab. kir. város egyházi épületeivel 229—233
- Nagy-Szeben város kereskedelmi rendeletei 230
- Nagy-Szeben város története, kiváltságai és viszontagságai 230, 231
- Nagy-Szeben város birtokai 229
- Nagy-Szeben város Majláth Istvánnak és Zápolya Jánosnak eladatott 230
- Nagy-Szeben városnak a huszad elengedettett, és ugyanaz Haller Péter kincstárnoknak bérbeadatott . 230
- Nagy-Szeben városnak lakosai, épületei és intézetei 229
- Nagy-Szeben városnak neve és eredete 229
- Nagy-Szeben városnak háza Hütter Albertnek adományoztatott 231
- Nagy-Szeben birtokai Csánád, Sorostél, Holdvilág és Monor 231
- Nagy-Szebeni sz. ferenczrendiek háza és temploma 232, 233
- Nagyszeghi János a szakácsi pálosok kolostorát megrohanta 293
- Nagy-Szeben város, Rozgonyi Sebestyén vajda és lázongó polgártársuk 230
- Nagy-szent-Pál pusztá, Aradhoz tartozó 57
- Nagy-Szeréndi birtokos Sándor Mihály 59
- Nagy Tamás, lásd Spáczy Erzsébet.
- Nagy-Szeben város prépostságai 231, 232
- Nagyvárad a törökök alatt 99
- Nagyvárad Zápolya János-, Czibak- és Izabellának adatott 99
- Nagyvárad püspöki város egyházi épületeivel 98—118

- Nagyvárad helyzete, bástyái, külvárosai és részei 98
- Nagyvárad a tatárok pusztításai korában 98
- Nagyváradon a sz. Jakab-utczában Kiss, Kozák és Kozma családnak nemesi házhelyök volt 103
- Nagyvárad utczái közt Páris és Péntekhelyi-utca fordul elő 105
- Nagyvárad nemesek és a közönség közt birtokaik iránt pör keletkezett 104
- Nagyvárad világi épületei, kápolnái és hajdani egyházai 116
- Nagyvárad polgárok és nemesek közt ház- és telkeik elidegenítései 101, 102
- Nagyvárad polgárainak kiváltságai és szabadalmi 99, 100, 101
- Nagyvárad bíró Kelemenffy Gergely 101
- Nagyvárad püspökség, egyháza és káptalani lakhelyei a tatárok pusztítása alatt, és később tűz által történt elhamvasztása 106
- Nagyvárad székesegyházának pusztulása a törökök alatt 107
- Nagyvárad püspökségnek ki az alapítója? 106
- Nagyvárad püspöknek és káptalannak visszaadott több vármegyékben szedett adók két-harmada 109
- Nagyvárad püspök és káptalan jóságainak sora 112, 113, 114
- Nagyvárad káptalan a kalocsai székesegyházba áttétele 9
- Nagyvárad káptalan birtokai 111
- Nagyvárad káptalan pecsétjei, mellkereszt és stulumok 115
- Nagyvárad káptalan I. Ferdinánd király pártjára állott 112
- Nagyvárad káptalan pusztulása 99, 100
- Nagyvárad kis-prépostsági templom 114
- Nagyvárad egyházi épületei 115, 116
- Nagyvárad új templom építése 107
- Nagyvárad szűz M. templomnak adományozott többféle ingatlan jóságok és szabadalmak 109, 111
- Nagyvárad templom tornyai, harangjai és kápolnáinak leírása 108, 109
- Nagyvárad sz. Ágoston-rendiek kolostora 129
- Nagyvárad kapuczinusok rendháza és temploma 135
- Nagyvárad klarissák adományul kaptak több szőlőt, és falvakat, malmokat 121, 122
- Nagyvárad klarissák sz. Anna kolostora és templom 120, 124
- Nagyvárad pálosok társházai Váradolasziban és Várad mellett 127
- Nagyvárad b. Szűz nagy-és kis-prépostsága 114
- Nagyvárad premontrei prépostság a karthausiaknak adatott át 119
- Nagyvárad premontrei kanonok Sz. István vértanuról nevezett prépostsága 118—120
- Nagyvárad premontrei rendi prépostok névsora 120
- Nagyvárad Miklós érado-nyai birtokos 139
- Nagyvárad ferencziek érdemei és titkárai 125, 126
- Nagyvárad minoriták helyezett Üdvözítőről nevezett tartományi ferencziek jöttek 125
- Nagyvárad jezsuiták jóságait Zemberi István bitorolta 132
- Nagyvárad jezsuita ház rectorai 135
- Nagyvárad jezsuiták gyógyszer-tára 134
- Nagyváradon őrzött szent ereklyék 117
- Nagyváradon temetett magyar királyok nevei 117
- Nagyváradon paulai sz. Vince leányok zárdája 138
- Nagyvölgytő halastava és

- a kolosvári dömések kápolnája 215
- Nádorfehérvár török kézre került 94
- Nápolyi család siremléke a kolosi templomban 224
- Naprági Demeter, győri püspök és Sz.-László ereklyéje 117
- Nehetke Sándor, kir. tárnokmester, Zucha földet Szűz M. váradi templomának adományozta 109
- Nehrei birtokon Késmárk alatt feküdt szepesmegyei Béláról nevezett apátság 261
- Neipperg gróf tábornok Temesvárott 94, 95
- Németlovagok rendháza Borzán 200
- Németh Ferencz, sz.-jobbi apátsági birtokot elfoglalt 170
- Németh-Ujvár (Güssing) és a sz.-ferencziek kolostora 284
- Némethi, az ábrányi apátság birtoka 21
- Némethy Ferencz és adonyi rész 142
- Nempti (némethi) Ábrám apátsági birtok 20, 21
- Néshy János utolsó ferencziek zárda főnöke Aracsón 55
- Niczky Ferencz özvegye Ramocsaházy Krisztina adományozása 268
- Nifor Imre törökök ellen vitésége 92
- Nilván (?) a tholdi pálosoknak adatott 301
- Nodjarki puszta 25
- Nogáll János, n.-várad-i kanonok, paulai sz. Vincze leányainak alapítója u. o. 138
- Notre-Dame szűzek Temesvárott 96
- Nováki, az aradi prépostság birtoka 61
- Nyakazó Antal, a sz.-jobbi apátság birtokát elfoglalta 170
- Nyárad Béla a forrási apátság birtoka 28
- Nyárhidi jószág, Érsekujvárhoz csatoltatott 264
- Nyárszeg a n.-várad-i káptalan birtoka 111
- Nyáry István és debreczeni birtoklása 149
- Nyáry Pál fiai és leányai 148
- Nyáry Pálnak hitvese Várday Katalin 259
- Nyir-Ábrám és a Báthory család 142
- Nyir-Adony, másképp Monostoros-Adony nevezetű prépostság 140
- Nyir-Adony, lásd: Adony.
- Nyir-adonyi plebánia templom 143
- Nyir-Bátor, mezőváros és szerzetes társházai 257—260
- Nyir-bátori Sz. Mária templom és sz. Ágoston-rendű zárdája 260, 259
- Nyir-bátori jószágok 142
- Nyir-bátori sz. ferenczrendű (minorita) zárda 260
- Nyir-bátori sz.-ferenczieknek Miklósi-féle birtok Tiszatokajban hagyományoztatott 260
- Nyir-bátori uradalom Hódosi grófnak, Gutkeleti Briceius, György és Benedeknek adományoztatott 257
- Nyir-bátori uradalom Bethlen grófokra, Rákóczy II. Györgyre és Károlyi családra jutott 259
- Nyir-Pályi, lásd: monostoros pályi.
- Nyitrai-féle ház a váradolasi pálosoknak megszerzetett 127

O.

- Ó- és Új-Arad sz. kir. város és vár helyzete 56
- Ó-Aradon minorita szerzetesek és mások épületei 59
- Ó-Arad vára a törökök által elfoglalva, és Báthory Zsigmond és Bethlen Gábor alatt 57
- Ocharovith Demeternek a csanádi káptalan uradalmá. Martfő és Földvár ideiglenesen adatik 49
- Oera vagy Ocsa premontrei prépostság 284
- Ócsa vagy Ocsa premontrei prépostság 284
- Oczel Mátyásnak eladatott Zombor helység 44
- Odun fiai a titeli sz. Ágos-

ton rendű prépostság alapítói	40	Oroszi puszta a n.-váradai jezsuiták birtoka	134
Okolicsányi János n.-váradai püspök	107	Orsolyák sz. Anna tiszteletére szentelt nagy-váradai temploma	116
Okolicsányi János n.-váradai püspök alapítványa a jezsuitáknál egy szónoklat-tani tanszék felállítására.		Orsováz Hem Benedek temesi grófnak adandó	91
Okolicsányi Zsigmond birtokát a varannói pálosoknak misékre átadta	306	Ország nádornak Aracsá és más birtokrészek adat-tak át	55
Oláh Miklós érsek alatt erősített Érsekújvár	264	Ország János kalocsai érsek	6
Oláh Sára, Vékony János özvegye, a sárospataki trinitariusoknak ruháit, házi állatait, pénzt és arany lánczát hagyományozta	287	Ország Mihály és Jánosra szállt lippai birtok	74
Oláh-köblösi birtok az erdélyi püspöknek adatott el	176, 177	Ország Sebestyén és Miklósi Demeter, dormáli szö-leje iránt szerződés	68
Oláh-falusi plebános birtoka: külön falva	290	Orvos Péterné, Magdolna, rétet és szántóföldet a szakácsi pálosoknak adományozott	292
Olajos János kolozsvári háza	213	Oswald Anthemius és a sz.-Lázárról nevezett Szigetvár melletti prémontrei prépostság	296
Olfalu Ábrám apátsági jószág	20, 21	Osztrovnicza a varannói pálosok részirtoka	306
Olfalu kurd egyháza és birtoka	20, 21	Otsva Apáthi nevű falu templomának romjai	284
Oltelve, vagy szépmező dűlőben fekvő földjei	210	Önveszőzés és „passio Christi“ játékok Temesvárott	96
Omlás az erdélyi püspök birtoka	178	Örangyalok, irgalmas rendi templom N.-Váradon	115
Omoza a n.-váradai püspök és káptalan birtoka	113	Örs, lásd Urs.	
Ondos Derzs család birtoka	298	Óveges György kolozsvári háza	213
Orbaczon (Pilisben) Szent-Andráson a lovagrendi joanniták a plébánia templomot elfoglalták	295		
Orczy Lászlóval Baja végett örökbevallás	23	P.	
Ordódy Antal a sárospataki trinitariusoknak rétet adományozott	287	Paarda nevű tordai halastó	303
Órév uradalom a sz.-mihályi dömések birtoka	38	Pachay Máté váradai malmát Körösy Istvánnak eladta	104
Orod mostani Arad város régi neve	56	Pál sólymosi bán Ágoston rendű kanonokokat letelepített	83
Orodon létezett Sz.-Péter-templom	60	Pál kalocsai érsek	2
Oronti prépostság	18	Pál kladovai pálos perjel	72
Orosz Ignác atya az illyei pálosok székházának administratora	209, 210	Pál aradi prépost és Béla király névtelen jegyzője	61
Oroszi birtokrész a v.-olaszi jezsuitáknak adományoztatott	130	Pál Gáspár apát a váradolaszi irgalmas barátok zárdáját mindennel el-látta	136
		Pálosok birtoka Nagy-falu	226
		Palasicz János makói birtokos	77

Palasiczky és Telegdy családok közt makói és tarnoki birtokrészeik iránt pör indított	77	Pápai, B. Szűzről nevezett ferenczi zárda	285
Pálfalva, sziget a kápolnai pálosok birtoka	162	Pap-Megyer, n.-váradai kisprépostsági birtok	114
Pálfalvi László és Báth vagy sz. János erdeje	221	Papuövendékek Kalocsán	9
Pálffy gróf családnak birtoka Malaczka mezőváros	277	Papok fejéregyháza az aradi prépostság birtoka	61
Pálkáni (Palfa?) Abrám apátsági birtok	20	Parabuti a bácsi ferencziek fiók egyháza	17
Palocsay, lásd Károlyi Judith.		Paraga a bácsi ferencziek fiók egyháza	17
Palocsay Ferencz és Gyula város	159	Párizs utcájára N.-Váradon	105
Pálosok zárdája Gyulán	161	Parlag Mihály a szakácsi pálosok zárdájában megsebezett	293
Palugyay a n.-váradai jezsuiták rectora	133	Pata jöszág és a nagyváradai püspök	110
Pályi-Ujlak a n.-váradai káptalan birtoka	114	Patachich B. Ádám, kalocsai érsek, a szent ferenczi tanárok és a főmege növendékei	12
Pana nevű görög	185	Patachich B. Ádám n.-váradai püspök	108
Páneczél-Cselhi birtok Vitéz család után	297	Patachich B. Ádám által a kalocsai templom fölszerelése	10
Pandaseh Károly a tokaji kapaczinusoknál miséket alapított	303	Patachich Gábor kalocsai érsek és érdemei 7, 10, 17, 18	18
Pandur nevű birtok	23	Patachich Gábor gr. kalocsai érsek	9, 11, 17
Panith János debreczeni birtok-része	148	Patarén zavargások Délmagyarországban	50
Pankota puszta Andrásy Zsigmond birtoka	59	Patarénok Boszniában	3, 4
Pankota mezőváros Dietrich János birtokába ment át	80	Patha a tholdi pálosoknak adományoztatott	301
Pankota mezőváros a törökök által elpusztított	80	Paulai sz. Vince leányai N.-Váradon	138
Pankota iránt Király Annának szabad rendelkezési joga	73	Pázmány György telke Várad-Velenczén	130
Pankota mezőváros Kornis Zsigmondnak adatott át	80	Pázmány Péter bibornok Nagy-Váradon született	108
Pankota kam. város és a benzések apátsága 70,	80	Pázmány Péter bibornok és az érsekvári sz.-ferencziek zárdája és temploma	265
Pankota mezőváros birtokosa Losonczy család	79	Péchy Simon a zsidó vallásra történt átmenete miatt bünvádi keresetet alá vonatott	295
Pankotai apátság címzetes apátjai	80	Pecze, másképp Félix sz.-mártoni meleg forrás mellett levő plebánosok	120, 122
Pankotai plebánia templom és kápolnai	80	Pél puszta birtokosa Gyurcsányi Imre	59
Pankotay György neje Katalin és Rácz Erzsébet férjhezett Szöllösy Mihály között ház és kert felett osztzkodás	105	Pél puszta, Aradhoz tartozó	57
Pannon hegyéről benzések vitettek le	50	Pelsötzi telek a váradai „Katonavárosban“	105
		Pemfinger Márk szebeni királybíró	202

Pemflinger Márk leánya Katalin	148	Ulászló közt jószágcsere	4
Penészlek a sz.-jobbii apát-ság birtokrésze	169	Péter kalocsai érsek	29
Péntekhelyi-uteza N.-Váradon	105	Péter kalocsai érsek budai háza	1
Perényi Imre nádor a gyulafehérvári templomnak egyházi szereket ajándékozott	190	Péter ábrami apát	20, 21
Perényi Mária, Barkóczy Sándorné, néhai Zólyomi Krisztina leánya közt Zólyomi Dávid javainak felosztása	241	Péter apoldi plébános és Péter grófnak, Saul mesternek és Péter Miklós-nak püspöki birtok Hunszedújváért adatott	211 176
Perényi Péter és a gyulai vár	159	Péter moldvai vajda a Bárzaságba berontott és a brassói favárat bevette	203
Perényiek Lippa és Solyomos várának urai	75	Péter oláhországi vajda Besztercze város birtokosa	198
Perge Kristóf térparancsnoktól kapott telken a kanizsai sz.-ferencziek háza és temploma épült	270	Péterfalva a szerdahelyi pálosok birtoka	298
Perger János kassai püspök a sz. jobbii apát címét és javadalmát birja	170	Péterffy báró borosjenői birtokos	59
Perlas-Rialp gróf a kamarai igazgatóság elnöke Temesvárott	95	Péterszeg a n.-váradii káptalan jószága	170
Perneczy Miklós a kis-beréni pálosoknak az ottani birtokot hagyományozta	308	Péterváradii védnöki jog	18
Perneszy Egyed a kis-beréni birtokot elfoglalta	309	Péterváradii Uruk nevű hely	27
Pershot Mihály által megújított arodi sz. Péter temploma	60	Pethő János lippai várparancsnok gyávasága a törökökkel szemben	74, 76
Pest megyében a kalocsai érsek birtoka	5	Pethő László ellen a vetahidai pálosoknak pöre	309
Pest város plébánia-véduri joga	28	Petkó Mihály ráczfejértői része a debreczeni kegyesrendiek birtoka	157
Petrólicz szász város, Görgény várhoz tartozó	297	Petneházy István özvegyének Király Annának birtoka	73
Péter király szeme világtól megfosztatik	46	Petőfalvai telkek a szerdahelyi pálosoknak adományozottak	297
Péter (1228) erdélyi püspök	175	Petresd kolosmonostori birtok	220
Péter II. (1275) fehérvári püspök	176	Petrovics Péter Izabella királynénak és fiának Jánosnak Magyarorsz. és Erdélyben helytartója	112
Péter (1299) erdélyi püspök és Lázár, kolosmonostori apát cserére léptek	221	Petrovics Péter és Martinuzzi György Izabella és Zápolya János Zsigmondnak gyámjai	182
Péter (1429) n.-váradii püspök	109	Petrovics Péter halála itéltetett	183
Péter kalocsai érsek	16	Petry István lásd: Becsky István	193
Péter kalocsai érsek és II.		Philip Márk német tudós	193
		Philpe vagy Phile Dombó helység tulajdonosa	33

Picenus Jakab a bosnyák minoriták helynöke	222	Solymos vár a hozzá tartozó birtokokkal adatott	83
Pipo ozorai temesi gróf	92	Prépostváry Bálint utódjai és a szakácsi birtok	291
Piscator Lajos német tudós	193	Prépostváry család F. Abrán birtokosa	254
Piski birtoka helyett erdélyi püspöknek Crisfő (Krisztyán?) adatott	176	Pribék Istvánnak neje Százfalussy Anna N.-Váradon szöllőt hagyományozott	104
Piskolt a sz. jobbi apátság birtoka	169	Prinzen Báró Ernő Károly verseczi plebános hatodik csanádi kanonokságot alapított	49, 50
Pithor vel Pikcher (Biritó?) Abrám apátsági birtok	20	Prizlop a varannói pálosok részirtoka	306
Plavna a bácsi ferencziek főkegyháza	17	Pusztá-Szerencs a boldogkői várhoz tartozó	261
Podhoránszky Lőrincz tövisi pálos perjel	238, 239	Püspöki a n.-várad püspök és káptalan közös birtoka	113
Podmaniczky Julia Örczy Lászlónak hitestársa	23	Püspökiben szőlő és malom, a kápolnai pálosok birtoka	162, 163
Podmaniczky Ráfael és a kolosmonostori apátságnak erőszakos lefoglalása	222		
Pogány György özvegye Frigedy Borbála	259		
Pojána erdélyi püspöknek visszaadatott	180		
Pojána falu a fehérvári templomnak adományoztatott	188		
Pókafalvi eleinte pálosok később ferencziek rendháza	285		
Pókhát, a tholdi pálosoknak adatott	301		
Poklos az erdélyi püspöknek visszaadatott	180		
Poklos falu a fejérvári templomnak adományoztatott	188		
Pollentari Ferencz n.-várad kanonok a várad-olaszi pálosoknak szőlőjét adományozta	127		
Pongrácz János bebörtönöztetett	75		
Pongrácz Ignác varannói perjel	305		
Ponor az erdélyi püspöknek visszaadatott	180		
Ponor falu a fejérvári templomnak adományoztatott	188		
Ponya Mihály a sz.-királyi pálosoknak malomhelyet adott	234		
Popd, Abrám apátsági birtok	20, 21		
Porkoláb és Kapcsy özvegyei és Gyula város	159		
Poroszló, a n.-várad püspök és káptalan birtoka	111		
Potura falu, Aradhoz tartozó	57		
Pousa grófnak Lipócz és			
		R.	
		Racsa lásd: Aracsa	
		Rác Erzsébet férjezett Szöllősy Mihályné	105
		Rác-Böszörmény lakosai a debreczeni kegyesrendieknek adományoztak	156
		Rác Mihály várad-velencei telkét a n.-várad jezsuiták jószág-kormányozójának eladta	130
		Radna mezőváros, a sz. ferencziek zárdája és temploma	81
		Radna mezőváros eredete és az ottani sz. Mária-templom- és zárdának története	81
		Radna Vizkeleti Jakab, Belaváry György s Ragyvai Simonnak adományoztatott	82
		Radnáért adatott Vitéz Jánosnak Edelény városa cserébe	82
		Radnótfája Görgény várhoz tartozó birtok	297
		Rado vagy Radovan Nádor alapította a sz. Dömötörről nevezett szerémi benzés apátságot	263
		Radul (Sorban) Oláhország vajdája	185

- Radul vajdának adatott Alvincz város 195
- Radul vajdának kiüetése 231
- Radvánszky család Karavár és hely birtokosa 273
- Ragyvai Simonnak Radna adományoztatott 82
- Rákóczy Ferencz és Julianna, Aspremont Robert gr. neje a sárospataki trinitáriusoknak 1300 for. adtak 286
- Rákóczy Ferencz fejedelem Makót Báthory Zsófia fiának adta 78
- Rákóczy I. György, szent László sirját kirablá 117
- Rákóczy I. György kolosmonostori részbirtokos 223
- Rákóczy I. György iránt N.-Szeben város hűségéről 231
- Rákóczy I. György zendülése N.-Váradon 99
- Rákóczy I. Györgynek a brassóiak hűségi esküt követeljenek 202, 203
- Rákóczy György fejedelem és a fogarasi birtok 266
- Rákóczy György alatt Vajda-Hunyad várának ostromlása 241
- Rákóczy Györgynek és családnak Brassó város Sárkány birtokát és a fogarasi uradalmat biztosítá 203
- Rákóczy II. György fejedelemre szállott nyirbáthori uradalom 259
- Rákóczy II. György kezére került marmarosi uradalom 277
- Rákóczy és I. József közt fegyverszünet 7
- Rákóczy Zsigmondnak nagy-szebeni jobbágysai miatt indított pöre 231
- Rákóczy Zsigmond kolosmonostori részbirtokos 223
- Rákóczy Zsigmond Lőrántfy Zsuzsanna fia a sárospataki trinitáriusoknak házat és tüzfát adományozott 286
- Rákóczyak, alatt védetlen maradt Ersekujvár 264
- Rakolczay András, Rozgonyi János és a n.-várad kis prépost és káptalan közt a zilhalmi szántóföldek iránt egyesség 111
- Rakolczay Jakab fia Zükös mester Szemest a Balaton mellett a mindszeinti pálosoknak adta 280
- Rakomáz adonymonostori birtok 141
- Rakomázi család és az adonymonostori birtok 141
- Rákosra egybehitt országgyűlés 91
- Ramocsaházy Krisztina Niezky Ferencz özvegyének adományozása 263
- Rampel Jakab, ábrami apát 21
- Raymund toulousei gróf 4
- Raymund modenai n. herczegnek Arad város adományoztatott 59
- Rédey Ferencz, lásd: Rhédey
- Rednek a kalocsai érsekség birtoka 5
- Reformátusok Debreczenbe behozatala 148
- Reinald (1230) erdélyi püspök 175
- Rékás helység a temesvári német hatóságának adatott 95
- Remete az erdélyi püspöknek visszaadatott 180
- Remete falu a fejevári templomnak adományoztatott 188
- Remetén a kath. vallás helyreállított 274
- Reunald a titeli sz. Ágostonrendű prépostság alapítója 40
- Rhédey Ferencz gróf és a berzencei iskola. 274
- Rhédey Ferencz gróf Bánffy Ágnes menyének hagyományozta Küküllő várat a hozzá tartozott birtokokkal 274
- Rhédey Ferencznek a szent jobbi apátság birtokai adományoztattak 169
- Richard aradi prépost 61
- Rimabajai uradalom pusztája 23
- Rivold a varannói minoritáknak új zárdát ajándékozott 304
- Róbert esztergomi érsek 28
- Róbert Károly az aradi prépostság jobbágysai-

- nak szabadság - levelet adott 62
- Roger n.-váradai kanonok a tatárok pusztítása alatt 98, 99
- Rogsetina baja uradalmi puszta 23
- Rökus plebánia egyháza Szabadkán 39
- Roll Péter a homonnai ferenciek főnöke 268
- Roth a n.-váradai káptalan birtoka 111
- Rozgonyi család és Poroszló helység 111
- Rozgonyi János, Rakolczay András és a n.-váradai kis prépost és káptalan közt, zilhalmi szántóföldek iránt egység 111
- Rozgonyi István a varannói templomban Anna oltárát alapította. 304
- Rozgonyi Mihály a varannói pálosoknak kárt okozott 305
- Rozgonyi Sebestyén vajda 230
- Rudna mezőváros arany és ezüst bányái 199
- Rudolf király és Bocskay István közt egység jött létre 184
- Rupprecht özvegye, lásd: Khobalth Anna
- Rüsz mezőváros, Strausz Jeromosnak adományoztatott 231
- S.**
- Sabina Béla király leánya, Kis-Szeben város alapítója 294
- Sailern Frigyes gróf, a sasvári uradalom zálogosa 288
- Sajó-Kaza, lásd: Kaza.
- Salamon József n.-váradai kanonok a ferenczrendieknek 200 frtot tett le . . . 126
- Salamon király fogsága és szabadon bocsátása . . . 167
- Salonai Antal sz.-joghi apát 167
- Sal-Septel ? a kápolnai pálosok birtoka 162
- Samasi családnak a samasi birtok átadatott 301
- Sámson a sz. sir kanonoki rendjének prépostsága . . 285
- Samson (Bihar) jószág elfoglalása 166
- Samsoni templom az Ur szineváltozásának tiszteletére szentelve 286
- Sanctae Sapientiae nevű sz. Ágoston-rendű kanonokok prépostsága Titelben 41
- Sándor Mihály nagy-szeréndi birtokos 59
- Sántó László és N.-Várad háza 102
- Sarozháza puszta, Aradhoz tartozó 57
- Sárd az erdélyi püspök birtoka 176
- Sárd része az erdélyi püspöknek visszaadatott 180
- Sárd része a fehérvári templomnak adományoztatott 188
- Sarján Ders család birtoka 298
- Sarkadösi birtok a v.-olaszi jezsuitáknak hagyományoztatott 130
- Sárkány birtok és a fogarasi uradalom Rákóczy családjának biztosított . . . 203
- Sarlós Boldogasszony temploma a n.-váradai kapuczinusoknál 135
- Sarmis és Sarmisegethusa helyek 173
- Saronylen Mihály egy telket akladovai pálosoknak adományozott 71, 72
- Sárospataki trinitariusoknak javára történt házban, földben és pénzben való adományozások 286, 287
- Sárospataki trinitariusrendház főnökei 287
- Sárospataki trinitariusok kolostora és temploma 286, 287
- Sáry Máté és Péter székesfehérvári örkanonokok . . . 42
- Sárzeg a sz.-jobbii apátság birtoka 169
- Sasság (?) fele a erdélyi püspöknek adatott el 176
- Sassin mezőváros és vár, lásd: Sasvár.
- Sasvár (Sassin) mezőváros és a pálosok zárdája és temploma 287, 288
- Sasvári fájdalmas szűz tiszteletére szentelt templom 288
- Sasváry Ferencz özvegye és várad-velenczi háza . . 102

- Sasváry Györgyné Er-
Adony iránt csere-szer-
ződésre lépett 139
- Saul kalocsai érsek 36
- Sauli Demeter özvegye és
Mátyás felső-dédi birtokát
a szakácsipálosoknak ado-
mányozta 292
- Savojai, lásd: Eugen herceg.
- Scepfalu a bélaforrási apát-
ság birtoka 28
- Schidai prépostság és a go-
terhayi plébánia 290
- Schide a bajai uradalom
pusztája. 23
- Schilson család kezeire ke-
rültek az ábrami apátság
javai 21
- Schirmer Antal visszaállí-
tott a n.-szebeni Ferencz-
rendi zárdát 233
- Schöllingen Ferencz lett
prémontrei prépost 119
- Scotti gróf várparancsnok
Temesvárott 95
- Seben (Szebény?) birtok a
tholdi pálosoknak aján-
dóztatott 301
- Sebusvár Hem Benedek te-
mesi grófnak adatott 91
- Séga puszta, Aradhoz tar-
tozó 57
- Segesfalvi oláh papság bir-
sági fizetéstől kiváltsá-
gaiban megerősített 110
- Segha az aradi prépostság
birtoka 61
- Segösd, a sz. ferencziek
zárdája és temploma 288
- Segus György hagyománya 30
- Selcze Miklós a titeli sz.-
Ágoston-rendű prépostság
alapítója 40
- Seléndy Boldizsár és ér-
adonyi birtokrésze 139
- Seléndy János a n.-váradi je-
zsuiták rendházi rektora 131
- Seléndy János, lásd: *Spá-
czay* Erzsébet.
- Seletuk a titeli sz.-Ágoston-
rendű prépostság alapi-
tója 40
- Sempti sz. ferencziek rend-
háza 279
- Semyén a sz.-jobbi apátság
birtokrésze 169
- Senkovecz birtok a csáktor-
nyai pálosoknak adomá-
nyoztatott 262
- Sennyey Pongráczné sirem-
léke Kolozsvártt 224
- Sepchi László a n.-váradi fe-
rencziek zárdájának 2000
forintot adott misékre 126
- Seprös a telki apátság bir-
toka 90
- Serédi Gáspár debreczeni
ideiglenes birtokos 148
- Serédi Gáspár ellen, az el-
foglalt aszalói és felső-zol-
czai birtokok miatt, a nagy-
váradi káptalan tiltako-
zása 112
- Seredy István, lásd: Bánffy
Petronella.
- Seredy Istvánnak a sz.-jobbi
apátság birtokai adomá-
nyoztattak 169, 170
- Serényi Mihály és Gábornak
hagyományoztattak Bol-
dogkő várához tartozó
részek 261
- Serki Tóbiástól a kazai sz.-
Ágoston-rendű perjelség
tizedet kapott 27g
- Sibertini János 1407. sirem-
léke N.-Váradon 108
- Sibó az erdélyi püspök birtoka 176
- Sidóvár Hem Benedek te-
mesi grófnak adatott 91
- Sikló mezőváros birtokosa
Andrási Zsigmond 59
- Siklós, sz.-ferenczi zárdá és
templom 289
- Simon berekisi (sz.-joghi)
apát 168
- Simon gróf birtoka lett Ve-
tészöld, mely a n.-váradi
sz.-Ágoston-rendüeké volt 129
- Simon (1103.—1112.) fejr-
vári püspök 175
- Simonkerék és a n.-váradi
püspök 110
- Simontornya a dömések,
később a sz.-ferencziek
kolostora és temploma 289
- Sipos József n.-váradi ka-
nonok 155
- Sirokegy puszta, Szeged
város birtoka 86
- Socialisták vagy unitariu-
sok Kolozsvártt 214
- Soldos János szölejét a sza-
kácsi pálosoknak misékre
adta 291

- Sólymos és Lippa vár Báthory István nádornak adományoztatott. 76
- Sólymos vár Hunyady Jánosnak adatott 75
- Sólymos vára viszontagságai 82, 83
- Sólymos vára Báthory István nádornak a bulcsi apátsággal adományoztatott. 83
- Sólymos vára b. Szűzről nevezett Ágoston-rendi monostorral és a szent-Mártonról címzett bulcsi benzézés apátság 82, 83
- Sólymos és Kladova-Radna főkegyházai 82
- Sólymos uradalmában birtokosok voltak a Bánffyak 73
- Sólyomkő a n.-várad-i káptalan birtoka 112
- Sólyomtelke, az erdélyi püspök birtoka 179
- Sóm József temesi gróf 93
- Somodi Katalin a kassai ferenczieknek kassai házáat adományozta 272
- Somogy falu (most puszta) a nagy-várali apáczáknak adományoztatott 121, 122
- Somogyi Bertalan telke Várad-Velenczén 130
- Somogyi Zsuzsána, lásd: Stepán Ferencz.
- Somogyvára szőlő a vetahidai pálosoknak adományozott 308
- Sopronczay Márk debreczeni birtokrésze 148
- Sorbán, lásd: Radul.
- Sormán Péter a ferencziek főnöke 265
- Sorostél, N.-Szeben város birtoka 231
- Sós György lipthói prépost 276
- Sóspatak az erdélyi püspöknek visszaadatott 180
- Spáczay Erzsébet *Beke* Mihály, aztán *Nagy-Tamás*, végre *Seléndy* János özvegye 139
- Spiegel Ignác Gyula mezőváros plébánosa 68
- Spinosa Péter Fehérvár parancsnoka 185
- Statilius János erdélyi püspök és a kolozsvári dómések 215
- Statilius János erdélyi püspök és Telegdi Katalin Báthory István vajda özvegye közt egyesség a gyüriusi és györgyi birtok iránt 182
- Steinbach prépostság és a szentistváni plébánia 290
- Steinbach és Schida premontrai prépostságok 290
- Steinville István a n.-szebeni ferenczrendi rendháznak visszaállítója 233
- Steinville tábornok és a ferencziek Fejérvárt 191
- Stepán Ferencz és várad-i udvarhelye 102
- Stepán Ferencznek Czukat Leonard szőlőt adott el 104
- Stepán Ferencz szőleje után járó tized és kilenczed, Stepán Ferencznek és nejének Somogyi Zsuzsánának adatott át 104
- Strajner Jakab svedléri plébános 274
- Strasser Péter a sárvári templomnak misékre 500 forintot hagyott 288
- Strausz Jeromosnak adományozott Rüszt mezőváros 231
- Strásza falu a fejérvári templomnak adományoztatott 188
- Strásza az erdélyi püspöknek visszaadatott 180
- Succov báró, Neuperg tábornok utódja Temesvárt 94
- Sugmah az aradi prépostság birtoka 61
- Súk az erdélyi püspök birtoka 176
- Sulyok György udvarhelyi jobbágya 304
- Surki erdő, a szerdahelyi pálosoknak adományoztatott 297
- Svedlén a kath. vallás helyreállított
- Sylvester n.-várad-i premontrai prépost 118
- Syri (Világos) mezőváros iránt Király Annának szabad rendelkezési joga 73
- Szabadhegyi birtokrésze, a kladovai pálosoknak adományoztatott 72
- Szabadka szab. kir. város előbb »Vinga« néven 39

- Szabadka szab. kir. város és egyházi épületei . . . 38—40
- Szabadkai ferencz - rendü templom 39
- Szada birtok a n.-váradai püspöknek Farkas Bálintnak adományoztatott . . . 110
- Szada a n.-váradai püspök és káptalan közös birtoka . . . 113
- Szakács Borbála a n.-váradai ferencziek oltári lámpájára 500 frtot adta . . . 126
- Szakácsi Briccus özvegye Klára, az ottani pálosoknak szölejét adott . . . 291
- Szakácsi Péter özvegye Orsolya birtokába helyeztetett szakácsi pálosok . . . 292
- Szakácsi helység és a pálos rendháza 290
- Szakácsi plébániatemplom Mindenszentek tiszteletére 291
- Szakácsi család birtokosai . . . 291
- Szakácsi család az ottani pálosoknak malomhelyet adott 291
- Szakál az ábrámi apátság birtoka 21
- Szakmáry György n.-váradai püspök 110
- Szakmáry György n.-váradai püspöknek adatott Debreczen 147
- Szakoly Ferencz birtoka a debreczeni kegyesrendieknek zálogba adatott . . . 156
- Szalárd a sz.-ferencziek kolostora 293
- Szalavárról benézések levítették 50
- Szalka puszta és a váradai püspök 105
- Szalontay Istvánó, özvegy, sárospataki trinitariusoknak 50 frtot hagyományozott 287
- Szamos, lásd : Hévíz és Hideg-Szamos.
- Szaniszló Ferencz n.-váradai püspök az irgalmasok jötevője 136
- Szaniszló n.-vár. püspök a paulai sz.-Vincze leányainak alapítója N.-Váradon . . . 138
- Szapáry József gróf kezére átment egresi uradalom több más javak helyett . . . 71
- Szász Zsuzsána, Boronkay Sándor özvegye a nagyváradai ferenczieknek 500 frtot adott 126
- Szász-Ernye, lásd : Erthe.
- Szászfenes az erdélyi püspök birtoka 179
- Százfalussy Anna n.-váradai szölejét férjének Pribék Istvánnak hagyományozta . . . 104
- Százfalussy Anna, lásd : Házy János.
- Szász-Sebes város kötelezvénye a tövisi pálosoktól kölcsön vett pénzért . . . 238
- Szász-Sona az erdélyi püspök birtoka 179
- Szatmár-Németi telepítvényeseit az erdélyi püspök a rendes birák hatósága alól fölmenti 175
- Szeben birtok a klariszák zárdájának elpusztulása után a n.-váradai jezsuitáknak iskolai intézményekre adatott 131
- Szeben sz. k. város, lásd : Nagy- és Kis-Szeben.
- Szebenfalu (most puszta) a nagyváradai apáczáknak adományoztatott . . . 121, 122
- Szebeni árvaháznak igazgatója Delpini János . . . 224
- Szebeni prépostság dézsmái . . . 219
- Széchen László a szakácsi pálosoknak szécheni szöljöt adott 291, 293
- Széchenyi érsek a lékai, nyárhídi és alsó-gúghi javakat Érsekújvárhoz csatolta 264
- Széchenyi Pál gróf veszprémi püspök a sz.-lászlói ferencziek zárdának alapítója 296
- Széchenyi György kalocsai érsek 5
- Szécsényi Antal gróf által visszahívott segödsi ferenczrendi szerzetesek . . . 289
- Széchy Ferencz sírmléke a murányvári templomban . . . 283
- Szecsöd (?) a n.-váradai apácák birtoka 124
- Szegh, az ábrámi apátság birtoka 21

Szeged várost Károly lotharingiai herceg a törököktől visszafoglalta	85	Székely Mózes halála	185
Szeged város polgárai az egész ország területén minden adótól és vámtól mentesek	85	Székelyfalvi János minden javait a sz.-királyi pálosoknak adta	234
Szeged nyílt város, erős falakkal II. Soliman által körülvétt	85	Székelyháza és Székelyfalva másképen Szentkirály falu a pálosok rendházával	233
Szeged városának birtokai	86	Székelyhidi Jánosnak a szentjobbii apátság birtokai adományoztattak	169
Szeged város története, jogai és kiváltságai	84, 85	Székes, Tófalvi András öröksége	235
Szegeden Mátyás király 1459-ben országgyűlést tartott	85	Szelepcsényi György kalocsai érsek	5
Szegedi belvárosi templom, Sz.-Rozália kápolnája, a kalvárian a sz.-kereszt kápolnája, a görögkeletieknek temploma	86	Szelevényen az aradi prépostság birtoka	61
Szegedi szent-Miklós nevééről czímzett kolostor	87	Szelisz falu, N.-Szeben város birtoka	229
Szegeden a csanádi kanonokoknak lakás készítettet	49	Szemes falu, a mindszei pálosok birtoka	280
Szegedi Rókus-város, e szentnek templomával	88	Szénás András birtoka a Vitéz család után	297
Szegeden lakott csanádi püspökök	47	Szenczy István n.-váradi kanonok, az ottani Orsolya-szüzek zárdájának alapítója	136, 137
Szegeden a ferencziek Üdvözítőről nevezett tartományának zárdája és temploma	87	Szenczy István az egyesített jászói, leleszi és luki (Lucensis) prépostságnak kormányzója	119
Szegedi ferencziek Csanádon	47	Szenczy István és a n.-váradi jezsuiták temploma	134
Szegedi minorita kolostor sz. György tiszteletére szentelve	86, 87	Szendi menház és kápolna	41, 42
Szegedi ferenczrendi atyák működése	88	Szentei János bán birtoka Aracson	55
Szegedi ferenczrendi zárdában kincsszerű nevezetességek	88	Szeplőtelenül fogantatott Szűz tiszteletére szentelt temesvári irgalmas templom	97
Szegedi kegyesrendiek társháza	86	Szépmező, lásd: Oltelve	210
Szék (Marku-) a nagyváradi káptalan birtoka	111	Szerb (rácz)nép Mátyás. kir. alatt bejött	
Székegyháza és Er-Adony birtok	140	Szerdahely a pálosok rendházával	297
Székely Antal szatmári várparancsnok pusztításai Debreczenben	150	Szerdahely, Dersi család birtoka	298
Székely István szőlejét a n.-váradi jezsuitáknak eladta	133	Szerdahelyi Mártonnak fiai Ders várát elfoglalták	257
Székely Mózesnek Sólomos vára adatott	82	Szerdahelyi Mihály alperes Szered mezőváros egyházi épületeivel	27
Székely Mózes Erdély fejedelmévé magát feltolta	185	Szeremle lakosai és a décsi szőlőhegy	299
		Szeremlye birtoka	49
		Szerénke telke a szerdahelyi pálosoknak adományoztatott	23
			297

- Szent - Ábrahám-rendü ka-
nonokok 37
- Szent Adorján tiszteletére
szentelt ferenczrendi tem-
plom 294
- Sz.-Ágoston rendüek nagy-
váradi kolostora 129
- Sz.-Ágostonról nev. karinges
rendü kanonokok 37
- Sz.-Ágoston-rendü szerzetes
kanonokok, később a sz.
ferencz-rendieknek nyir-
bátori társháza 257
- Szécsenyi Pál kalocsai érsek
7
- Sz.-Ágoston-rendi szerzete-
sek Kanizsán behozat-
tak 271
- Sz.-Ágota szüz és vértanú
karja 117
- Szent-Ágostonról nevezett
kalocsai apátság 11
- Szent-Ágoston rendü sóly-
mosi atyáknak többféle
javak adományoztattak 83
- Szent-Ágoston rendü kano-
nokok prépostsága Ti-
telen 40—43
- Sz.-Andrástelke, rét, a szent-
mihályi dömések birtoka 38
- Szent András és sz.-Anna
tiszteletére szentelt de-
breczeni görög nem egye-
sült templom 152
- Szent-András egyháza és
plébánosa Debreczenben 154
- Szent-András vidékén 24
házhely az aradi prépost-
ság birtoka 61
- Szent-andrási öt házhely a
n.-várad-i kis prépostság
birtoka 114
- Szent - Anna, Klariszkák
temploma és kolostora
Várad-Velenczében 120
- Sz. Anna kápolnája a gyula-
fehérvári templomban 190
- Sz. Anna, a debreczeni ke-
gyesrendiek temploma 155
- Sz. Anna kápolnája Libet-
bányán 275
- Sz. Anna nevét viselő régi
nehrei templom 261
- Sz. Anna kápolnája Pan-
kotán 80
- Sz. Anna kápolnája Makón 79
- Sz. Anna tiszteletére épült
várad-olaszi orsolya-tem-
plom 137
- Sz. Antal (paduai), az aradi
minoriták társháza 64
- Sz. Antalnak szentelt ko-
lozsvári jezsuita colle-
gium és nevelde 216
- Sz. Antal kápolnája Bács
várában 14
- Sz. Antal (páduai), plébánia
templom Baján 24
- Sz. Antal kápolnája Bács
helység mellett 19
- Szent-Benedek tiszteletére
szentelt samsoni kano-
noki rendnek prépost-
sága 285
- Szent-Benedek nevü pus-
ta mellett fekvő bizerei
apátság 67, 68
- Sz. Bernátról nevezett esa-
nádi apátság 52
- Szent Bertalan tiszteletére
szentelt brassói templom 205
- Szent Bertalan kápolnáját,
Kanizsay István thuly bir-
tokában alapítá 270
- Szent Bonifác teste N.-Vá-
raodn 117
- Szent Borbála és sz. Mihály
oltárai a gyula-fehérvári
templomban 190
- Szent Brigitta, ruthén ajkú
görög-katholikusok n.-vá-
radi temploma 116
- Szent-Demer (Dömörkapu?)
az iványi apátság birtoka 269
- Sz. Domonkos tiszteletére
szentelt szakácsi pálos
rendház 290, 302
- Sz. Dömötörről nevezett
szerémi benzés apátság,
és ennek helyzetéről kü-
lönféle vélemények 263, 264
- Sz. Egyed, jezsuita templom
és társház N.-Váradon 129
- Szent-endrei plébánia-tem-
plom 295
- Sz. Erzsébetről nevezett ko-
mári Ágoston-rendü per-
jelség 273
- Sz. Erzsébet templom a Ká-
polnán 271
- Szent Erzsébet tiszteletére
szentelt thaladi pálos
rendház 300, 301
- Szent Erzsébet kápolnája
Debreczenben 152
- Szent Erzsébet tiszteletere

- szentelt n. - szebeni ferenczrendi templom . . . 233
- Szent Erzsébet temploma Marmarosban 277
- Szent - Erzsébeti pálosok rendháza 295
- Szent Erzsébet tiszteletére szentelt oltár a n.-váradai kórházi templomban . . . 121
- Sz.-ferencz-rendieknek nyírbátori társháza 257
- Szent-ferencz-rendiek zárdája Homonnán és jövedelmeik 267, 268
- Szent ferencziek rendháza Déván 205
- Sz.-ferencziek radnai zárdája és plebánya 81
- Szent ferencziek társháza és temploma Aradon 65
- Sz. ferencziek zárdája Temesvárott 96
- Sz. ferencziek zárdája és temploma Liptó - Ujvár területén 276
- Szent ferencziek kolostora Debreczenben 153
- Szent ferencziek zárdája és temploma Aracson . . . 54—56
- Szent ferencziek és a nép a mohácsi vész után 7
- Sz. ferenczieknek átadatott a b. Szűz apáti temploma Szent ferencziek zárdája Gyulán 161
- Sz. ferenczieknek adatott a mező-telegdi benzézés apátság 171
- Sz. ferencz-rendieknek zárdája és temploma Ersekujvárott 265
- Sz. ferencz-rendi zombori zárdá 44
- Sz. ferencz-rendü n.-váradai kolostor és templom 125—127
- Szent ferencz-rendü szerzetesek zárdája Kolozsvárott 216, 217
- Sz. Fülöp és Jakab apostolok temploma Kökényesen 278
- Szent - Gellért tiszteletére épült csanádi templom . . . 54
- Szent-Gellért, csanádi püspök származása és élete . . . 45
- Szent - gellérti benzézésapátok Csanádon 52
- Szent Gellért püspök benzéseket telepített le . . . 50
- Szent Gellért Csanádon (?) a Maros partján templomot és benzézés kolostort emelt 50, 51
- Szent Gellért Csanádon iskolát nyitott 51
- Szent Gellért a b. Szűzről nevezett apátság alapítója . . . 51
- Szent Gellértnek eltemetése iránt a két csanádi apát közt vita keletkezett . . . 51
- Sz. Gellértről nevezett csanádi benzézés apátság . . . 52
- Szent György tiszteletére szentelt csanádi templom . . . 53
- Szent György vértanú tiszteletére templomot és monostort épített sz. Gellért püspök 50, 51
- Szent György, Tófalvi András öröksége 235
- Szent György a kolosmonostori apát birtoka 221
- Szent György falu az aradi prépostság birtoka 61
- Szent György vértanú tiszteletére épült plebániai templom Temesvárott, később a b. Szűzhöz nevezetett 95
- Szent György (Bács) a kalocsai kanonokok jószágá 7
- Szent Györgyről nevezett dombói benzézés apátság 32, 33
- Szent György tiszteletére szentelt nyír-adyoni plebánia-templom 143
- Szent-Györgyi puszta Tripunagynak adatott 76
- Sz. Györgyi templom Zentán 40
- Szentgyörgyi László birtokába helyezettett váradvelencei ház 103
- Szentgyörgyi Dénes birtoka 178
- Szent - Györgyről nevezett jádsi apátság 268
- Szentgyörg, kolosmonostori birtok 220
- Szent-Háromság tiszteletére szentelt dobrai pálos zárdá 32
- Szent-Háromság tiszteletére szentelt siklósi ferenczi zárdá s templom 289
- Szent-Háromság tiszteletére

szentelt mező-telegdi plébánia-templom	171	benczés apátság a pálosoknak adatott át	168
Szent-Háromság, templom Gyulán	160	Szentjobb birtokos apátok névsora	170
Szent Hedvig kápolnája Temesvárott	97	Szent Jobbnak képe és Mandich Antal szörémi püspök	170
Szent János evang. nevére szentelt kazai Ágostonrendü perjelség	273	Szent József patriarcháról nevezett kanizsai minorita zárda	270
Szent János szobra Gyulán	160	Szent József tiszteletére szentelt báth-monostori plebánia-templom	26
Szent Jánosról nevezett csanádi templom	53	Szent József tiszteletére szentelt aradi ferenczrendü társház	65
Szent János (kereszt.) tiszteletére szentelt kis-szebeni plebánia-templom és kápolna	294	Szent József templom Temesvárott	96
Szent János (keresztelő) kápolnája az aradi vármegyeházban	60	Szent Irén köi és szörémi prépost	37, 38
Szent János (nep.) kápolnája Makón	79	Szent Irén tiszteletére szentelt templom	37
Szent János (nep.) egyháza Temesvárott és a jezsuiták társháza	95, 96	Szent István jobbjának története	117
Szent János tiszteletére szentelt brassói ferenczrendi és klarisza zárda és templom	204	Szent István király jobbjja	167
Szent János vellezki prépostsága	18	Szent István I. vértanu tiszteletére szentelt ér-adonyi premontrai prépostság	138—140
Szent Jeromos tiszteletére szentelt pálos zárda Gyulán	161	Szent István a fejevári püspökségnek alapítója	173
Szent Jeromos tiszteletére szentelt nagyfalusi (szilágyi) pálos zárda	226	Szent István tiszteletére szentelt varannói minorita templom	304
Szent Jeromos tiszteletére szentelt pálos társházak	127, 128	Szent István I. vértanuról nevezett n.-váradai prépostság	118
Szentilonay József, pankotai apát	80	Szent-István m. király Csanádon püspökséget alapított	45
Szent Imre hercegről nevezett titeli sz. Ágostonrendü kanonokok prépostsága	40	Szent István első vértanuról nevezett köi prépostság	36—38
Szent Imre herceg oltára a gyulafehérvári templomban	190	Szent István első vértanu tiszteletére szentelt makói templom	78
Szent Jobb (hajdan Jógh) mezőváros és a sz. benedek- és pálos-rendü monostor	167	Szent István ércszobra N.-Váradon	105
Szentjobbi váracs a hozzá tartozó birtokokkal együtt	160	Szent István k. a váradai püspökséget, I. László k. pedig b. Szütről nevezet egyházat és prépostságot alapítá	106
Szentjobbi monostor váracsá alakított	169	Szent István k. tiszteletére szentelt mohácsi sz.-ferenczi templom	281
Szentjobbi apátság javai Boeskey Istvánnak adományoztattak	169	Szent-Iván, az aradi prépostság birtoka	61
Szentjobbi vagy berekisi		Szent-Iván bajai uradalmi helység	23

Szent-Iván főkegyház Ti- telhez	42	Szt-László egyház a Nagy- Váradon	115
Szentiványiak kastélya Va- rannón	304	Szent-László király b. Szűz tiszteletére alapította a sz- joghi apátságot	167, 168
Szent-Katalin templom a Marmarosban	277	Sz. László király Nagy-Vá- radon székesegyházat és monostort' prépostsággal építtetett	106
Szent-Katalin, templom Te- mesvárott	96	Szent László tiszteletére épült Váradon az ujjvá- rosi templom	107
Szent keresztől nevezett bodrog-monostori pálos társház	30	Szent-László teste és kopó- nyája	117
Szent keresztől nevezett telki beuczés apátság	89	Sz. László királyról cím- zett n.-szebeni prépost- ság	232
Szent-Kereszt (Arad) birtok iránt Király Annának rendelkezési joga	73	Szent László, a b. szűz Má- riáról nevezett sz. feren- czi tartomány zárdája	296
Szent-kereszt kápolnája Sze- geden	86	Szent László kápolnája a szebeni nagy templom mellett	232
Szent-kereszt kápolnája Te- mesvárott	96	Sz. László k. kápolnája a ka- tonai kórházban Temes- várott	96
Szent-kereszt kápolnája a debreczeni sz. Anna egy- háznál	155	Szent László lovas érc- szobra N.-Váradon	108
Szent-kereszt oltára, agyula- fehérvári templomban	190	Szent László király tiszte- letére szentelt pálos tem- plom	297
Szent-keresztől nev. szebeni prépostság temploma	232	Szent Lázárról nevezett pré- montrei prépostság	296
Szentkeresztűi bárók Egeres- nek birtokosai	208	Szent-Lélek tiszteletére szen- telt n.-váradi ferenczi templom	125-127
Szent-keresztől és a b. Szűz- ről nevezett n.-szebeni prépostság	231	Szent-Lélek felső-ábrányi templom	255
Szentkirályi pálosok Tolda- lagi Barnabás örökössei- vel malmot, jobbágytel- ket és halástavat elcse- rélnek	235	Szent-Lélekről nevezett kór- ház temploma Nagy-Vá- radon	121
Szentkirályi István telkét és keszői jobbágyait a sza- kács pálosoknak misére adta	292	Szent-Lélek korházának épí- tésére fordítandó Gublin püspök hagyománya	232
Szent-Király Bethlen Ist- vánnak adományoztatott	240	Szent-Lélekről nevezett bath- monostori apátság	25-27
Szent-Király nevű falu, pá- losok rendháza és tem- ploma	233, 234	Sz. Lőrinczről nevezett haji prépost	30
Szent-Klára rendű apácák Várad-Velenczében	120-124	Szent Lőrincz a n.-váradi püspök és káptalan közös birtoka	113
Szent-Kozma és Demjén tisz- teletére alapított komári sz. Vilmos-rendű perjelség	273	Szent Lőrinczről nevezett haji prépostság	34, 35
Szentkúthoz és a mellette fekvő kápolnába a nép zarándokolása	268	Szenhukani birtok a szerda- helyi pálosoknak adatott	298
Szent-Lajos oltára a gyula- fehérvári templomban	190	Szent Magdolna temploma Libethbányán.	275
		Szent-Magnesi Simon fia	31

- Szent Margitról nevezett meszesi benzés apátság 165—167
- Szent Margit egyháza és csengeri kápolnája . . . 181
- Szent Margit, a meszesi kolostor területén fekvő egyháza 280
- Sz. Mária angyalok királynéjának tiszt. szent. nyirbátori templom 259
- Szent Márton kápolnája Szerdahelyen és Derzs Márton bán fia 297
- Szent-Márton egyháza Kurdon 20
- Szent Márton tiszteletére szentelt gaidobrai templom 34, 35
- Szentmártoni adó 33
- Szentmártoni főzárának mint főkegyház, Béla, Tótországban virágzott társház adatott által . . . 260
- Szent Mártonról nevezett társas káptalan és prépostság Aradon 59, 60
- Szent Mártonról czimzett bulcsi benzés apátság . . . 83
- Szent-Megváltóról nevezett dezi egyház 18
- Szent Mihály egyháza Gyulafehérvárott, Kolosvárott kapta 176
- Szent-Mihály főangyal tisztelet. szt. kolozsvári főtemplom 214
- Szent-Mihály-hegye, a n.-szebeni vár birtoka 229
- Szent-Mihály, dömés zárdája és templom 38
- Szent-Mihály kápolnája Szereden 299
- Szent - Mihály tiszteletére szentelt ferenczi templom Szabadkán 39
- Szent-Mihály főangyal tiszteletére emelt gyulafehérvári templom a rómaiak alatt keletkezett 187
- Szent-Mihály és sz. Borbála oltárai a gyula-fehérvári templomban 190
- Szent-Mihály templomának fejevári rész adományoztatott 188
- Szent-Mihályról nevezett bati apátság 25
- Szent-Mihálytelke (vagy Sz.-Mihályfalva) Görgény várához tartozó 297
- Szent-Mihálytelke Vitéz nevű magvaszakadt családnak birtoka 297
- Szent-Mihályköve, vár, a pálosok temploma és monostora 235
- Szent-Mihály, kövi pálos monostornak tófaludi birtokrész, és több szálló adományoztatott 236
- Szent-Mihály köve vár, Bornemisza Pál püspöknek adandó 236
- Szent-Miklós kápolnája Debreczenben 152
- Szent-Miklós kápolnája a gyulafehérvári templomban . . . 190
- Szent-Miklós (Torda) a fejevári püspök birtoka . . . 175
- Szent-Miklós része a sz. jobbi apátság birtoka . . . 169, 170
- Szent - Miklós tiszteletére szentelt n.-váradai szent Ágoston rendű templom 129
- Szent-Miklós, a nagybányai minoriták temploma . . . 283
- Szent-Miklós, altaria, a sz.-endrei plébánia templomban 295
- Szent - Miklós temploma Csáktornyan 263
- Szent-Miklós tiszt. szent. Idának Szegeden Döry telket hagyományozott Tiszatokokajban 87
- Szent-Miklós zárdája Bácsón 18
- Szent Miklósról nevezett benzés apátság és sz. ferenczi zárdája Aracson 54—56
- Szent-Miklós, Szokoly Péternek adományoztatott . . . 77
- Sz.-Orsolya - szüzek zárdája Várad-Olasziban . . . 136—137
- Szent-Pál egyháza Bácsott 19
- Szent-Pálról nevezett bácsi prépostság 14, 15
- Szent-Pálról nevezett monostoros pályi prémontrei prépostság 282
- Szent-Péter és Pálról nevezett benzés apátság, később a pálosok zárdája 269

Szent Péter és Pál tiszt. szent. jezsuita templom Brassóban	205	Szilágyi Erzsébet Mátyás király anyja a debreczeni Sz. András egyháza és a plébános részére ökor és tehén nyelveket adomá- nyozott	154
Szent Péter és Pál tisztele- tére szentelt ferenczrendi zárdá Baján	22	Szilágyi Mihálynak adomá- nyoztatott Sz. Imre her- czeg oltárának javadalma	190
Szent Péter egyháza Bácsott	19	Szilágyi Mihálynak Imre herczeg oltárának java- dalma adományoztatott .	179
Szent Péter és Pál plébánia Baján	24	Szilágyi Mihály a kladovai pálosoknak varjasi birto- kát adományoztatott . . .	72
Szent Péter, a kalocsai káp- talan védnöke	8	Szilágyi jóság a Bánffy és Báthory család birtoka .	226
Szent Péter s Pál, oltáránál a tholdi templomban mi- sék mondandók	301	Szilágyról Nagyalvára köl- töztek a pálosok	227
Szent Péter egyháza Oro- don	60	Szilassy János a n.-várad irgalmas barátok jötevője	136
Szt.-Péterről nevezett csisz- tercezi apátság	31	Szillasy Bernát a kladovai pálosoknak Gerbán birto- kot hagyományozta . . .	72
Szent Rókus templom a Bá- csott	18, 19	Szilvás a bácsi ferencziek főkegyháza	17
Szent Rókns templom a Zom- borban	44	Szirmay Zsuzsanna, Barkó- czy Imre gróf özvegye, a homonnai ferenczieknek 1000 rh. forintot hagyó- mányozott	268
Szent Rókus, szegedi tem- plom	88	Szmertnik Zsigmond és Bor- bála a homonnai feren- czieknek 100 forintot ha- gyományoztak	268
Szent Rózália kápolnája Szegeden	86	Szokoly Péter örökösök nél- kül halván meg, Makó a k. kincstárra szállt vissza .	78
Szent Rózália és nep. szent János kápolnája, Temes- várott	96	Szokoly Péternek makó vá- ros egészen, továbbá För- ged, Vasantor, Sz. Miklós és Tempest (Csanád) ado- mányoztatott	77
Sz. Simon és Judás tiszte- letére szentelt simony- tornyai ferenczrendi temp- lom	290	Szokoly Péter, makói bir- tokos	77
Sz. Terézia tiszteletére szen- telt szabadkai főegyház	39	Szombath Miklós, szombat- helyi plébános és iványi apát	269
Sz. Vilmos-rendű remeték komári perjelsége	273	Szombathelyen az aradi prépostság birtoka	61
Sz. Vinczének teste a csák- tornyai templomban	263	Szombathelyi két házhely a n.-várad kis prépostság birtoka	114
Sz. Zsigmond király és vér- tanú ereklýje	117	Szombathelyi birtokrész a kladovai pálosoknak ado- mányoztatott	72
Szigetvár, mezőváros a sz. ferencziek kolostorával .	299	Szomordok kolosmonostori birtok	220
Sziget a Tököly család jó- szága	209		
Szigeth (Bihar) jóság el- foglalása	166		
Szigethi malom és a Marma- rosban alapítandó szegé- nyek háza	274		
Szil, Adony-monostor bir- toka	141		
Szil jóság és a n.-várad püspök	110		
Szil nevű birtok a szerda- helyi pálosoknak adatott	298		
Szilágy a Tököly család jó- szága	209		

Szontafalu és a háji Sz.-Lőrincz tisz. szent. templom	34	Szűz Mária tiszteletére szentelt tormovai apácák apátsága	303
Szops birtok elfoglalása	265	Szűz Mária tiszteletére szentelt segösi templom	288
Szöllőspusztá a nagyvárad i egyháznak adományoztatott	109	Szűz Mária tiszteletére szentelt kolosvári ferenczrendi templom	216
Szöllős falvának lakosai	22	Szűz Mária (fájdalmas) temploma Sasvárott	288
Szöllösön Terjek és Fajzi családok birtoka a tho'di pálosoknak adatott	302	Szűz Mária vagy az anyalok királynéjának tisz. szentelt pápai ferenczrendü templom	285
Szöllősy Mihály és neje Rác-Érzsébet	165	Szűz Mária tiszteletére szentelt és a Sz.-Mihály-kövi várnak levő pálos templom és monostor	235
Szöregi uradalom, Szeged város birtoka	86	Szűz Mária születésének tisz. szentelt tövisi pálos rendház s templom	237
Szörémi püspökség alapítása	36	Szűz Mária kanizsai kápolnája	270
Szörémi püspökség viszontagságai	37	Szűz Mária esodatevő szobra és kápolnája Sasvárott, a pálosok gondozására bízott	288
Sztási János, vadász i birtokának részét a kapolnai pálosoknak adta	163	Szűz Mária tiszteletére szentelt körösbányai ferenczrendü zárda és templom	226
Strázsának vizáradások miatt nevezett szepesmegyei Béla apátsága	261	Szűz Mária és Sz.-György vértanu tiszteletére szentelt sz.-ferenczrendi (minoriták) zárda	260
Szurdok pusztán földesuri jog	23	Szűz Mária temploma és német lovagrendi háza Borzán	200
Szűz Mária (fájdalmas kápolnája) Makón	79	Szűz Máriáról nevezett benzés apátok Csanádon	52
Szűz Mária tisz. szt. ferenczrendi zárda	199	Szűz Mária, murányvári templom	282
Szűz Mária (irgalmass) képe a szegedi ferenczrendi templomban	87	Szűz Mária, plébania templom Új-Aradon	60
Szűz Mária tiszteletére szentelt egresi benzés apátság	208	Szűz Mária tiszteletére szentelt nagyfalusi pálos zárda	227
Szűz Mária oltára és sz.-Vincze teste a csáktornyai templomban	263	Szűz Mária kolosmonostori benzés apátsága	218, 224
Szűz Mária tiszteletére szentelt kereki benzés apátság	164, 165	Szűz Mária és Szent István I. vértanu tisz. szentelt ér-adonyi premontrei prépostság	138—140
Szűz Mária nevének tiszteletére szentelt kapolna Temesvárott	97	Szűz Mária tiszteletére szentelt kolosvári benzés apátság	212, 213
Szűz Mária kápolnája Jásd apátsági faluban	268	Szűz Mária tiszteletére szentelt f.-gágyi apátság	267
Szűz Mária tiszteletére emelt n.-várad i székesegyház	106		
Szűz Mária tiszteletére szentelt egyházak Kápolnán	161		
Szűz Mária temploma Malaczkán	277		
Szűz Mária, lipthói prépostsága	276		
Szűz Mária nevére szentelt sz.-királyfalvi pálosok rendház és templom	234		

Szűz Mária tiszteletére szentelt terebesi pálos templom	300
Szűz Mária, temploma és plébániája Temesvárott	97
Szűz Mária, szeplőtelen fogantatásának tiszt. szentelt gyulai templom	160
Szűz Mária tiszteletére szentelt andocsi ferenczrendi templom	255
Szűz Mária tiszteletére szentelt mezői benzés apátság	280
Szűz Mária kápolnája a gyulafehérvári templomban	190
Szűz Mária tiszteletére szentelt kertzi apátság	210
Szűz Mária tiszteletére szentelt somlyói anyaegyház templomának tizede	182
Szűz Mária mennybemenetelének tiszteletére szentelt n.-várad kath. püspöki székegyház	115
Szűz Mária menybemenetelének tiszteletére szentelt sz.-mihályi dömés zárdá	38
Szűz Máriáról, később az Üdvözítőről nevezett tartományi ferencziek temploma Debreczenben	453
Szűz Máriáról nevezett pankotai apátság	79
Szűz Máriáról nevezett n.-szebeni prépostság	231
Szűz Máriáról nevezett bizere benzés apátsága	66
Szűz Máriáról nevezett felső-ábrányi prémontreiek prépostsága	253
Szűz Máriáról nevezett ábrámi prépostság	19—22
Szűz Máriáról nevezett simonytornyai ferenczrendi zárdá	290
Szűz Máriáról nevezett n.-szebeni ferenczrendi rendház	232
Szűz Máriáról nevezetett nehrei régi templom	261
Szűz Máriáról nevezett iványi benzés apátság	269
Szűz Máriáról nevezett dombói benzés apátság	32
Szűz Máriáról nevezett n.-várad i káptalani n. és k. prépostsága	114

Szűz Máriáról ezimzett egresi apátság	68—71
Szűz Máriáról nevezett szeredi plébániai templom	299
Szűz Máriáról nevezett csanádi templom	53
Szűz Máriáról nevezett lippai ferenczi zárdát Robert Károly és neje Erzsébet építették	76

T.

Talmáts-falu, N.-Szeben birtoka	229
Talpas, Telki Sz. Kereszt apátság birtoka	90
Tamás, csanádi püspök	48
Tamás nevű, szepesmegyei Béla-monostor apátja	261
Tamás, vetahidai pálos perjel	309
Tamásfalva a steinbachi prépost és a menkövi zárdá birtoka	290
Tamási, a n.-várad i premontréi prépostságnak adományoztatott	218
Tamási, (Pap Tamási) a n.-várad i káptalan birtoka	101
Tápe, n.-várad i nagy prépostsági birtok	114
Tápe helység, Szegedváros birtoka	86
Tapoleha falvának lakói	22
Tapolezay János a n.-várad i káptalan prépostja	163
Tarján a n.-várad i jezsuiták birtoka	134
Tarján birtok a v.-olaszi jezsuitáknak adományoztatott	130
Tarkóczy Péter fia és a haji prépostság	35
Tarkovics György, görög kathol. püspöknek adott a feloszlott varanói pálosok javadalma	306
Tarnóczy szőlő a szerdahelyi pálosoknak adományoztatott	297
Tasnád az erdélyi püspök birtoka	175
Tasnád mezővárosnak Szatmárhoz való csatolása	179
Taszlár pusztá, Szegedváros birtoka	86
Táté falu a fehérvári templomnak adományoztatott	188

- Táté a erdélyi püspöknek visszaadott 180
- Tekilten a pozsonyi várhoz tartozó 271
- Telegdi Csanád esztergomi érsek Mező-Telegdre ferenczieket hozott 300
- Telegdi benzés apátság 300
- Telegdy Anna és a Báthori család jószágai 259
- Telegdy Csanád, egri püspök 171
- Telegdy János, (1615) n. váradai püspök 112
- Telegdy István, makói birtokos 77
- Telegdy Katalin, lásd: Statilius János.
- Telegdy és Palasiczy családok közt a makói és tarnoki birtokrészeik iránt pör indított 77
- Telegdy Gáspárnak adományoztatott a zombori uradalom része 44
- Telki, sz.-keresztről nevezett benzés apátság 89
- Telki, sz.-kereszti apátság Etyeki családtól visszaveendő 90
- Telki, sz.-kereszti apátok 90
- Telkiben rétet, Chepeli Benedek a mindszenti pálosoknak adományozott 281
- Teller Uhrik, N.-Várad helyettes kapitány a váradvelencei házát, Sz.-Györgyi László birtokába helyezte át 103
- Tementi, sz.-ferencziek rendháza 279
- Temesi grófság, szerb népnek keve és horómi megyében lakóhely adatott 92
- Temesi, pozsonyi grófok és ráczfejedelemnek fizetése 91, 92
- Temesi grófság, máskép bánság lakói szász eredetű németek és románok II. Lajos király alatt 93
- Temesvár, szab. kir. város egyházi és egyéb épületeivel 91—96
- Temesvár újabb épületei 94
- Temesvári bánság Hem Benedek fiának adandó 91
- Temesvári német hatóság-
nak a k. kamarától több helység adatott 95
- Temesvárra a csanádi káptalan áttétetett 49
- Temesvárra áttétetett csanádi püspök székhelye 47, 49
- Temesvárott I. Károly király tartózkodása 91
- Temesvárt Eugen savoyai herczeg visszafoglalta, később virágzásnak indult 93
- Temesvárt Mátyás király alatt ostrom alá vették a törökök 92
- Tempest, Szokoly Péternek adományoztatott 77
- Templariusok társháza Bácsott 17
- Templariusok helyzete az árva felső várban 256
- Templariusok rendháza Mező-Telegden 300
- Tengelic az ábrami apátság jószágai 20, 21
- Tengelic melletti malmot Miháldi János és Miklós a vetahidai pálosoknak hagyományozta 309
- Terebes mezőváros a pálosok rendházával 300
- Terpe Mihály a szakácsi templomnak több telket hagyományoz 291
- Terpe Pétera szakácsi plebaniának és a pálosok templomának 3 telket adományozott 292
- Tetső, mezőváros és a pálosok rendháza 278
- Thalad, a pálosok rendháza és temploma 300, 301
- Thar András a sz.-jobbi pálosoknak adományoztatott 169
- Thecai háza Beszterczen 199
- Theged birtok 142
- Thengeld, lásd Tengelic.
- Therek (Török?) család birtokai 302
- Thold (most Toldi) pusztai a pálosok rendházával 301
- Thomhauser-Némethy, Lónyai-féle szőlő, lásd Csomaközy András 103
- Thuruk Kelemen és Jakab-utczai háza Váradon 102
- Thurzóknak birtoka, Árva-
vár és a helység 256

Thurzó Jánosnak megengedé a n.-váradai püspök, hogy a dombányai elhanyagolva volt bányajogot használja	110	Topai vitéz, magvaszakadt családnak birtoka	297
Thuly birtokán Kanizsai István Sz.-Bertalan kápolnát alapított	270	Topolyai főkegyház, a szabadkai főtemplomhoz	39
Thyew László birtokai	26	Torda város és a sz.-léleki templom, az aradi prépostság birtoka	61
Thytheros László nővére Zsófia szerdahelyi Bán Márton neje	299	Torda mezőváros Erdélyben, helyzete és történeti adatok	303
Tiborcztelke kolosmonostori birtok	220, 221, 223	Tordahasadék nevű tordai barlang és bányák	303
Tibold családbeliek a kácsi apátságnak később a pálosok zárdájának kegyurai	269	Tordai András és László, a kápolnai pálosok társházát ismét felépítették 162, 163	
Tiburez a gyulafehérvári jezsuiták birtoka	192	Torday család tagjai a tóthkerekai, máskép Boldogasszony telki pusztát egymás közt elosztották	165
Titel mezőváros sz.-Ágostonrendű kanonokok prépostságával	40—43	Torday Demeter és a kolosvári dömések	215
Titeli sz.-Ágostoni prépostok és alkoriátnokok	42, 43	Torkos Imre, sz.-kereszti apát	90
Titeli, Nagyboldogasszony tiszteletére szentelt plébánia	42	Tormova sz.-benedekrendi apátság	303
Tófalvi András örökségét a sz.-királyi pálosoknak misékre adományozta	235	Tóth György házát a váradolaszi pálosok megszerzték	127
Tokaj mezőváros, a kapuczinusok zárdájával	303	Tóth János és Bolgár László a szentkirályi pálosok rendházának alapítói	233
Tolady András Cher nevű dülőjében levő szántóföldjét a szakácsi pálosoknak ajándékozta	291	Tóthfalu az erdélyi püspöknek visszaadott	180
Toldalagi András birtokainak harmad részét leánya örököseinek adományozta	234	Tóthfalu, a fehérvári templomnak adományoztatott	188
Toldalagi Barnabás örökösei cseréltek a sz.-királyi pálosokkal	235	Tóthfalusi malom és földjei Nagybányán épített betegápoló a minoritáknak átadattak	283
Toldi puszta, lásd Thold.		Tóthháza bajauradalomi puszta	23
Tolna város elfoglalása	9	Tóth-kerekai puszta a kerekai apátságnak helye	164
Tolnamegyében kalocsai érsek birtoka	5	Tóthtelek jószág a váradolaszi jezsuitáknak adott át	129
Tolnai Máttyás, pannonhalmi főapát	89	Tóthtelek a n.-váradai jezsuiták birtoka	134
Tolvay András, kis-cseri dülőjében szántóföldet a szakácsi pálosoknak ajándékoz	293	Tóthtelek a n.-váradai püspök és káptalan birtoka	113
Tomory, kalocsai érsek címere	14	Tóthtelek a n.-váradai apácza birtoka	124
Tomory Pál, kalocsai érsek és a mohácsi vész	6	Tóthtelki rész a sz.-jobbii apátság birtoka	169
		Tovaris a bácsi ferencziek főkegyháza	17
		Töke-Terebes birtok és a Báthory család	142

Galos majorságát molai malmáért kicserélte	268	Vajda-Hunyad mezőváros négy temploma	242
Új-Pécs a temesvári német hatóságnak adatott	95	Vajda-hunyadi uradalmat I. Apaffy Mihály után Tököly Imre, később II. Apaffy Mihály kapta meg	241
Új-Szeged mezőváros Szegedhez adatott	86	Vajda-hunyadi uradalom Corvin Jánosnak adományoztatott	239
Újvár, lásd Maros-Újvár.		Vajda-hunyadi uradalom Lorántffy Zsuzsának eladatott	241
Újváros Debreczenhez tartozó birtok	149	Vajda Hunyadon a sz. ferencziek zárdája és temploma	242
Újváry Ferencz házát, kertjét és pinczéjét a sárospataki trinitariusoknak misékre hagyományozta	287	Vajdák az egyházi személyek szabadalmait és kiváltságait Erdélyben ne sértsék meg	178
Újváry Gergely egresi apát	76	Vajszka bácsi ferencziek főkegyháza	17
Újvendégi János lipői prépost	276	Valdi Péter a patarenius hit terjesztője	4
Ukurd nevű Béla-forrási apátságának helye	27, 28	Valler Vincze egyesített jászói, leleszi és luki (Lucensis) prépostságnak kormányzója	119
Unitariusok vagy socinianisták Kolozsvárott	214	Vály Mihály a homonnai ferenczieknek körmöczi bánjának részét adományozta	268
Unta vagy vutvölgyi bellusforrási apátság neve alatt	28	Vancha Ferencz nagyvárad-i házát s kertjét Bojty Erzsébetre ruházta át	102, 103
Upor László ér-adonyi birtokos	139	Vandernáthiaknak birtoka: Homonna	267
Torday Miklós Ér-Adony iránti csereszerződése	139	Várad-i sz. István I. vértanú egyházának Vetés nevű földje a n.-várad-i sz. Ágostonrendnek adományoztatott	129
Urbán erdélyi vajda	166	Várad-i Sándor és Miklós az abrámi apátság alapítója	20
Urháza pusztája a Tordai család tagjai közt elidegenítettett	165	Várad-i kerületben (Bihar) helyezett n.-várad-i püspök és káptalan jószágai	103
Urs (Örs, Üzd?) Abránu apátsági birtok	20	Várad-olaszi irgalmasok rendháza	135, 136
Uyzi (Vizi) Tamás a mindszenti pálosok rendházának alapítója	280	Várad-olaszi jezsuiták minden jobbágytelek után egy császári tallért kaptak	130
Üdvözítőről nevezett ferencziek kolostora és temploma Szabadkán	39	Várad-olaszi jezsuitáknak Khobalth Anna néhai Rnpprecht özvegye gyümölcskertjét eladta	130, 131
Üzd, lásd Urs.		Várad-olaszi- és Velenczében paulai sz. Vincze leányai	138
V.			
Vadász-Sziget a kápolnai pálosok birtoka	162		
Vaday Jánosnak Martinuzzi háza Alvinczon adományoztatott	195		
Vadkert mezőváros lakói a harminczad és királyi adók fizetésétől fölmentése	111		
Vajay család bajai birtoka	22		
Vajay Lászlónak elidegenített bajai uradalom	23		
Vajda-Hunyad mezőváros, vár és szerzetesi rendház	239		
Vajda-Hunyad Bethlen Gábornak elzálogosított és Bethlen Istvánnak adományoztatott	240		

- Várad-olasziban a sz. Lélek tiszteletére szentelt templom 115
- Várad-olaszi pálos társházát Csáky gr. Imre kalocsai érsek alapította 127
- Várad-olaszi pálosok zárdájának építésére és felszerelésére tett adományozások 127, 128
- Várad-olaszi Orsolya-szüzek zárdája 136, 137
- Várad-Olaszi mezőváros lakói harminczad és a királyi adók fizetésétől fölmentése 111
- Várad-Olaszi házai és szüllei fölött osztozkodás 105
- Várad-Olaszi püspöki város végén gr. Forgách püspök alatt kezdve, b. Patachich alatt folytatva M. Terézia által befejeztetett új templom 108
- Várad-Olaszi jezsuiták társháza és Sz.-Egyed temploma 129
- Várad - Olasziban Orsolya-szüzek zárdája 136, 137
- Váradon kívül másik, sz. Jeromos tiszteletére emelt pálos konvent 128
- Várad-Velenczében létezett szent Klára-rendű apácák 120—124
- Várad-Velenczében létezett „Katona város“ a kamarai kincstár által elfoglaltatott, később a püspöknek visszaadatott 105
- Várad-Velenczében épült kincstári faház 105
- Várad-Velenczében a klarisáknak más birtokai 121, 122
- Váralvi az ábrami apátság jószágá 20
- Varannó, a minoriták, később a pálosok rendházával 304
- Varannó-Csemernye, a varannói pálosok birtoka 305
- Varannói templom Anna oltárának egy telek és a minoriták szőleje a tized alól felmentetett 304
- Varannói pálosoknak birtokai 306
- Varanyos, lásd Vrányos.
- Varasdy Istvánnak zálogba adatott Felső-Abrány falu 254
- Várdai Ferencz (1520) erdélyi püspök birtoka 179
- Várdai Miklós birtokai 26
- Várday Katalin Nyáry Pálnak hitvese 259
- Várday Pál érsek alatt erősített Ersekújvár 264
- Várdai Péter kalocsai érsek 41
- Várdai István (?) kalocsai érsek 11, 14
- Várfalvai adó 33
- Várköch György ellen az egyháziak váradi ház helyeknek Gyulaffy László és Imreffy Jánosra való átruházása iránt tiltakoztak 103
- Várkony a titeli prépostság birtoka 41
- Varsány fel és tur birtok Derencsény Imrének adott 147
- Vas Katalin Dersy Ferencz özvegye 148
- Vasad birtok iránt szerződés 139
- Vasantor Szokoly Péternek adományoztatott 77
- Vásárhelyi Gergely Anna asszonynak és Erzsébeth leánynak pénzösszeget és Paarda nevű halastavat hagyott 303
- Vasvári birtok és a Báthory család 142
- Vay Balázs és neje született Kamarás 143
- Vazul kereki apát 165
- Vechési János plébános a vetahidai pálosoknak ingó és ingatlan javakat adományozott 308
- Vécsi Gábor szigetvári parancsnok 299
- Véd a sz. jobbi apátság birtoka 169
- Vedeth András és neje Margit székelyfalvi nemes telköket a sz. királyi pálosoknak adományozták 234
- Véghedy Imre, gyulafehérvári kanonok a kladovai pálosoknak ároki birtokrészét adományozták 72
- Végles vár és a jeruzsálemi sz.-sír őrei 306

- Vehey (Vehéczen) a varanói pálosok részbirtokai. 306
 Velence mezőváros lakóinak harminczad és kir. adók fizetésétől fölmentése 111
 Velence (mindkét) birtok elfoglalása 265
 Veliczki sz. János prépostsága 18
 Vereb Ferencz birtoka a Vitéz család után 297
 Veres György a kir. szakácsok főmestere a szakácsi pálosoknak kertjét adta 292
 Veresalma a szerdahelyi pálosok birtoka 298
 Veresegyház birtok a n.-váradai püspöknek, Farkas Bálintnak, adományoztatott 110
 Veres-Márth és a pálosok rendháza és alapítója, a Chobánka család . . . 307
 Vereth az aradi prépostság birtoka 61
 Vesselényi családra Murány vár és város átszállt . . . 282
 Vesselényi Ferencz nádor és neje Széchy Mária a murányi templomot alapították 282
 Vesselényi nádor és neje Széchy Mária; Troppen György és Széchy Ferencz siremlékei a murány-vári templomban 282
 Veszős-Baboles az erdő-kápolnai pálosok birtoka . . . 162
 Vetahidai (v. Bethohida) pálos rendház és templom 307
 Vetés nevű föld, l. a n.-váradai Ágoston rendet.
 Vetésy Miklós ellen Éradony iránt per indított . . . 139
 Vetya a n.-váradai prémontrei prépostságnak adományoztatott 118
 Vidmonostor, adonymonostori birtok 141
 Vidy Mihály rétet és szántóföldet a szakácsi pálosoknak adományozott . . . 192
 Világosi várhoz tartozott Kladova 72
 Világosi uradalomban birtokosok voltak a Bánffyak 73
 Világos várát Hunyady János kapta 145
 Villova helység és Titel mezőváros 40—42
 Villyen (Ung) a pálosoknak új rendház adatott . . . 162
 Vilmos(1213) erdélyi püspök 201
 Vilmos erdélyi püspök a kolosi monostort elfoglalta 219
 Vilmos bélaforrási apát . . . 18
 Vimer jószág és a n.-váradai püspök 110
 Vinga név alatt volt mostani Szabadka 39
 Vingarton egy nemesi telek a sz.-erzsébethi pálosoknak adatott 295
 Vinkler Mátyás szepesi kanonok 170
 Visnyó birtok a varanói pálosoknak átadatott . . . 305
 Visnyó a varanói pálosok részbirtoka 306
 Vista az erdélyi püspök birtoka 179
 Vitéz Jánosnak Edelény városa adatott cserébe Radnáért 82
 Vitéz János püspök a nagyváradai székesegyházat ismét fölépíté 107
 Vitéz János n.-váradai prépost 116
 Vitéz, a magvaszakadt család birtok-részei és birtokosai 297
 Vituhui benzés apátság szerzetesei szent edényekből pénzt vertek 309, 310
 Vituhui benzések monostorába behelyezett kanonokok 310
 Vitzmándi Lajos f.-gágyi plébános 266
 Vizi Tamás rétet és szántóföldet a mindsenti pálosoknak adott 280
 Vizakna falu Nagy-Szeben város birtoka 229
 Vizkelety Jakabnak Radna adományoztatott 82
 Vizvári tized 177
 Vlad-Drakul a törökök vezetője 222
 Voik (Brankovics) György Debreczent zálogba kapta 145
 Voiknak fia és Hunyady János 239
 Volff puszta és a váradai püspök 105

Volgán a varannói pálosok birtokrésze	306
Vomuez vagy Vomuk az aradi prépostság birtoka	61
Vöröstorony falu N.-Szeben város birtoka	229
Vranos pusztán földesuri jog	23
Vuk és Voik (Brankovics György) szerb fejedelem Debreczent zálogba kapta	145
Vut- vagy Unta-völgyi bellus forrás, apátság neve	28

W.

Wagner Kristóf házat a várad-olaszi pálosok megszerezték	127
Wallis Pál a katonai ügyeket Temesvárott vezette	93
Walter Teréz a sárospataki trinitariusoknak 200 frtot hagyományozott	287
Walter jeles bakonybéliszerzetes mint iskolamester	51
Wenckheim család Gyula mezőváros birtokosa	160
Willfersbeim Mária Józefa, és a várad-olaszi ház és szálló felett osztozkodás	105

Z.

Zada, lásd Szada.	
Zagyvay János mindszenti szőlőjét, más szőlőért kicserélte	104
Zajk Mózsés a Barcsay család örököse	238
Zajzon Ferencz földje	210
Zalach mezőváros Gyulaffi Lászlónak és Imréffy Jánosnak adatott	103
Zalány az illyei pálosok jószágga	209, 210
Zalay Ferencz pöre Mod Anna ellen	102
Zalay Jánosnak adatott Fogaras vára és birtokai	266
Zámbó Miklós samasi birtokát a tholdi pálosok monostorának hagyományozta	301
Zamuth a varannói pálosok részirtoka	306

Zápolya János kezére jött Nagy-Várad	99
Zápolya Jánosnak feladták Szeben városát	230
Zápolya János Lippa váranak ura lett	74
Zápolya Jánosnak Debreczen adatott	147
Zápolya János és Gyula város	159
Zaránd megyében nagy-várad püspök és káptalan jószágai	113
Zarkady a Ferencz n.-várad apáczáknak Héviz pataka mellett két köves malmot adományozott	123
Zárna Ders család birtoka	298
Zarvady Erzsébet és a váradvelencei háza	102
Zathy Katalin Vay Katalin leánya	142
Zéchenyi Ferencznek nagyvárad két szőlő adományoztatott	102
Zéchy Mária, Drugeth Mária leányának öröksége	206
Zejk Miklós hunyadi háza	242
Zékely Mihály szatnári kapitány	103
Zelek Bencze Gyulavár kapitánya	159
Zelemér része a kápolnai pálosok birtoka	162, 163
Zeleméri pusztá a debreczeni kegyesrendiek birtoka	156
Zeleméry László leánya	142
Zentai főkegyház a szabadkai főtemplomhoz	39
Zentai sz.-György temploma	40
Zeveskőd birtokrész a v.-olaszi jezsuitáknak adományoztatott	130
Zichy Teréz grófnő született Vandernati a homonnai zárdának pénzt hagyományozott	268
Zikzay Andrásnak egy váradvadkerti ház adatott el	103
Zilah az erdélyi püspök birtoka	175
Zilah az erdélyi püspök birtoka	179
Zilah az erdélyi püspök birtoka	178
Zilah mezővárosnak Szatmárhoz való csatolása	179
Zilhalmi szántófelde iránt a	

n.-váradí prépost s káptalan és a Rozgonyi és Rakolezay családok közt egyesség	111	Zombori szent-háromsági plebania templom . . .	44
Zlicsár Józsefbácsiferencz-rendi quardián	17	Zoványi malom a pálosok zárdájának birtoka . . .	227
Zoborról benzézések vitettek le	50	Zoyl Belaforrási apátság birtoka	28
Zochod család, Dombo helység birtoka	33	Zrinyi Ilona házát a sáros-pataki trinitariusoknak ajándékozta	286
Zokolyi György és adonyi birtoka	142	Zrinyi Miklós hősi védelme és halála Szigetvárott . .	299
Zoloki Mihály leánya . . .	35	Zrinyi Miklós gróf a csáktornyai ferencziek zárdájának alapítója . . .	263
Zólyomi Dávid javainak Bethlen Katalin és utódjai közt felosztása . . .	241	Zrinyi Miklósnak könyv-, érmek és régiségtára Csáktornyan	262
Zólyomi Dávid Vajda-Hunyad ura	240, 241	Zsáblya helység a csajkások kerületében	40
Zólyomi Dávid, kolosmonostori részbirtokos . . .	223	Zseberg István a n.-váradí jezsuiták jószágát: Gyapjut, N.-Kért és Görbedet bitorolta	132
Zombor szab. kir. város egyházi épületével . . .	43, 44	Zsoldos Imre, farkasfalvi birtokos	290
Zombori szab. kir. várossá lön	44	Zsolnán a kath. vallás helyreállítatott	274
Zombor uradalom része Telegdy Gáspárnak adományoztatott	44	Zsolnán a sz.-ferencziek zárdája	274
Zombori uradalom a csatornázási társaságnak adattott át	44	Zucha föld a b. Szüz M. váradí templomának adományoztatott	109
Zombor helység birtokosa Czobor Márk	44		
Zombor birtok összeírása . .	22		

1/2 200, -

www.terc.hu-www.terc.hu

www.terc.hu-www.terc.hu

